T.C
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEHMET ZEKİ (PAKALIN)'NİN MAKTUL ŞEHZADELER İSİMLİ ESERİ (TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)

Tezi Hazırlayan
Duran SEZER

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ali AKTAN

Tarih Anabilim Dalı
Ortaçağ Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Mart 2010
KAYSERİ

T.C
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEHMET ZEKİ (PAKALIN)'NİN MAKTUL ŞEHZADELER İSİMLİ ESERİ (TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME)

Tezi Hazırlayan
Duran SEZER

Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ali AKTAN

Tarih Anabilim Dalı
Ortaçağ Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Mart 2010
KAYSERİ

Prof. Dr. Ali AKTAN danışmanlığında **Duran SEZER** tarafından **"Mehmet Zeki (Pakalın)'nin Maktul Şehzadeler İsimli Eseri (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarihi Anabilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

1.9../07../2010

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Ali AKTAN .....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Özen TOK .....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN .....

ONAY

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunun 16.04.2010 tarih ve .....08..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16../04../2010

Prof. Dr. H.Yunus APAYDIN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihinde en çok tartışılan konulardan biri "kardeş katli" meselesidir. Konunun hassasiyet ve öneminden dolayı çok çeşitli yorumlar yapılmıştır. Osmanlı devlet adamları ve Osmanlı kurumları ya acımasızca eleştirilmiş veya tam aksi bir bakış açısıyla bazı gerekçelere sarılarak, bütünüyle kusursuz gösterilmeye çalışılmış, böylece aşırı bir Osmanlıseverlik ortaya çıkmıştır.

Bizim bu konuyu seçmemizin nedeni, kardeş katli meselesini önemli tarihçilerimizden biri olan Mehmet Zeki Pakalın'ın kaleminden yeniden çıkmış olan Maktul Şehzadeler adlı eseri ile bir bakış açısını ortaya koymaktır.

Bu düşünceden hareketle belirlediğimiz "Mehmet Zeki (Pakalın)'nin Maktul Şehzadeler İsimli Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)" konulu tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmet Zeki'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri ve tarih metodolojisi ele alınmakta, ikinci bölümde Maktul Şehzadeler'in özeti, üçüncü ve son bölümde ise metnin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Çalışmam sırasında benden, yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Ali AKTAN'a ve araştırma görevlisi değerli arkadaşım, Erhan YOSKA'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

DURAN SEZER

Kayseri 2010

MEHMET ZEKİ (PAKALIN)' NİN MAKTUL ŞEHZADELER İSİMLİ ESERİ (TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRİLME)

Duran SEZER

ÖZET

Mehmet Zeki (Pakalın)'ye ait eserin, günümüz harflerine çeviri ve değerlendirmesi yapılmıştır. Bu eser, Osmanlı Devleti'nde, taht kavgaları, kardeş katli uygulamaları ve XVII. yüzyıla kadarki bazı siyasi olayları anlatmaktadır. Bu itibarla kardeş katlinin kronolojik sıralamasına göre nedenleri ve sonuçlarından bahsedilmektedir. Osmanlıda kardeş katlinin ne zaman uygulanmaya başlandığı, saltanat iddiasıyla ortaya çıkan şehzadelerin ne şekilde cezalandırıldığı, ulemanın kardeş katli hakkında verdiği fetvalar anlatılmıştır. Ankara Savaşı (H. 804-M. 1402) sonrası, Anadolu'nun siyasi durumu, Fetret devri, kardeş katli vakaları, Fatih zamanında kardeş katlinin kanunlaştırılması, II. Bayezit ile Cem Sultan arasındaki taht mücadelelerinin yanı sıra; Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet, II. Osman ve IV. Murat dönemindeki kardeş katli vakaları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca eserde; Avrupa şehirlerinden, İstanbul'daki sosyal yaşamdan, kadınların devlet yönetimindeki etkisinden ve devlet adamlarından bahsedilmiştir.

Tarafımızdan transkribe edilen eser esas alınmak suretiyle kardeş katli meselesi hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki kardeş katli meselesi, siyasi ve askerî olaylar açıklandıktan sonra eser ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirme sonucunda yeni bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Eserde, Osmanlı Devleti'nin; siyasi, askerî, içtimai ve idari tarihi bulunmaktadır. Bu yapı içerisinde kardeş katli meselesi ve siyasi tarih önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kardeş katli uygulaması ve sonuçları hakkında bilgi verilmesi tarih araştırmaları için yeni ve farklı bilgi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kardeş katli, Şehzade, Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlılar.

MEHMET ZEKİ (PAKALIN)'S MAKTUL SEHZADELER THE TRANSCRIPSTION AND EVALUATION

Duran SEZER

ABSTRACT

Translation and assessment of the work by Mehmet Zeki (Pakalın) was made relating to the new alphabet. This work narrates the throne fights, fratricides and some political events in the Ottoman Empire that occurred until the 17th century. The causes and effects of fratricides in chronological order are narrated in this respect. When the fratricides began to be committed, how the shahzadahs who turn out with claims of rule were punished and the advisory opinions of the Muslim scholars about the fratricides were presented. Information about the political situation of Anatolia following the Ankara War (Hegira.804-Christ.1402), the Ottoman Interregnum, the fratricide incidents, the legalization of fratricide during the reign of Fatih the Conqueror, and as well as the throne struggles between Bayezid the II. and Sultan Cem the fratricides during the reigns of Yavuz Sultan Selim, and Suleyman the Magnificient, Murat the III rd, Mehmet the IIIrd, Ahmet the Ist, Osman the IInd and Murat the IV was given. Besides, the European cities, the social life in Istanbul, the affect of women on ruling and the statesmen were mentioned in this work.

Basing on the work that was transcribed by us, information on the issue of fratricide was given. After all the work was transcribed, the issue of fratricide in Ottoman Empire was additionally assessed upon the explanation of political and military events. As a result of this assessment, further information was aimed to be reached. The assessment was done taking the mentioned work as a base; in addition to this other resources were also benefited.

In this work the political, military, social and administrative history of Ottoman Empire is included. In this structure the issue of fratricide and political history is of significant importance. Giving information about the fratricide in Ottoman Empire and the results of it will be new and distinct to historical researches.

Key Words: Fratricide, Shahzadah, Mehmet Zeki Pakalın, Ottoman

İÇİNDEKİLER

ONAY ..... **I**
ÖNSÖZ ..... **II**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM
MEHMET ZEKİ PAKALIN'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. HAYATI 9
1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ 10
1.2.1. İlmî Şahsiyeti 10
1.2.2. Eserleri 12
1.2.2.1. Tanzimat Maliye Nâzırları : 13
1.2.2.2. Son Sadrâzamlar ve Başvekiller 13
1.2.2.3. Mâliye Teşkilâtı Tarihi 1442-1930: 14
1.2.2.4. Sicill-i Osmanî Zeyli 14
1.2.2.5. Maktul Şehzadeler 15
1.2.2.5.1. Maktul Şehzadeler'in Yazılış Sebebi 15
1.2.2.5.2. Maktul Şehzadeler'in Kaynakları 15
1.2.MEHMET ZEKİ PAKALIN'IN TARİH METODOLOJİSİ 16
1.2.1. Eserin Dil Ve Üslubu 16
1.2.1.1.Kullandığı Arapça, Farsça, Türkçe Kelime ve Terkipler 16
1.2.1.2. Edebî Sanatları Kullanışı: 17
1.2.1.2.1. Seciler 17
1.2.1.2.2. Teşbihler 17
1.2.1.2.3. Tekrarlar 17

1.2.1.2.4. Tasvirler 18
1.2.1.3. Şiirleri Kullanışı: 18
1.2.1.3.1. Bir olayı önce nesirle, daha sonra şiirle anlatır: 18
1.2.1.3.2. Olayı anlattıktan sonra şair olan Padişah ve şehzadelerin şiirlerinden örnekler verir: 19
1.2.1.4. Olayların Tarihlerini Verişi: 20
1.2.1.5. Kur'an Ayetlerini Kullanışı: 20
1.2.2. Mehmet Zeki Pakalın'ın Tarihçiliği 21
1.2.2.1. Kaynakları Kullanışı 22
1.2.2.2. Olayları Anlatış Şekli 22
1.2.2.3. Sebep-Sonuç İlişkisi 23
1.2.2.4. Tenkitçiliği 24
1.2.2.5. Osmanlı Vezir ve Devlet Ricaline Bakış Açısı: 25

II. BÖLÜM

2.1.MAKTUL ŞEHZADELER ADLI ESERİN ÖZETİ 27
2.1.1.Orhan Gazi Dönemi 27
2.1.2. I. Murat Dönemi 27
2.1.3. I. Bayezit Dönemi 28
2.1.4. I. Mehmet Dönemi 29
2.1.5. II. Murat Dönemi 31
2.1.6. II. Mehmet Dönemi 33
2.1.7. II. Bayezit Dönemi 33
2.1.8. I. Selim Dönemi 35
2.1.9. I. Süleyman (Kanuni) Dönemi 36
2.1.10. III. Murat Dönemi 38
2.1.11. III. Mehmet Dönemi 38
2.1.12. I. Ahmet Dönemi 39
2.1.13. II. Osman Dönemi 39
2.1.14. IV. Murat Dönemi 39

III. BÖLÜM

METNİN TRANSKRİPSİYONU

3.MAKTUL ŞEHZADELER 41

SONUÇ 303

BİBLİYOGRAFYA 305

DİZİN 308

EKLER 316

ÖZGEÇMİŞ 488

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

H. : Hicri

M. : Miladi

Öl. : Ölümü

s. : Sayfa

S. : Sayı

GİRİŞ

TEZ ÇALIŞMASININ ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Osmanlı Devleti'nde kardeş katli meselesi hakkında yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Ancak kardeş katli meselesinin birinci el, ciddi bir kaynaktan yeniden değerlendirilmesi tarih araştırmacılarımız açısından bir kazanç olacak ve konuya ayrı bir boyut getirecektir. Tarih araştırmacılığında temel amaç, bir konunun farklı kaynaklardan alınarak değerlendirilmesidir. Bu çalışmada kardeş katli meselesini farklı açılardan yeniden değerlendireceğiz.

Araştırmamız sırasında öncelikle ana kaynağımız Maktul Şehzadeler'in kendisi olmuştur. Eser 1920 tarihinde, Şems Matbaası tarafından İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca, eser Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, T.B.M.M. Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi gibi Osmanlıca eserlerin bulunduğu kütüphanelerde görülmektedir. Tezimize konu olan Maktul Şehzadeler isimli eser Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hatice Bayraktar Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

Mehmet Zeki Pakalın'ın hayatı, kardeş katlinin tarihsel ve hukuksal boyutu hakkında açıklamalar yapılırken tetkik eserlerden istifade edilmiştir.

Eserimizin, yeni harflere çevirisini yaparken sözlüklerden faydalanılmıştır. Kaynaklardaki bilgiler toplanıp, doğru sonuçlara ulaşmak için, elde edilen her veri bir eleştiri süzgecinden geçirilmiştir.

Eserin transkribesini yaparken günümüz yazım kurallarına uyulmuş ve Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzundan yararlanılmıştır. Ayın harfi, (') işaretiyle gösterilmiştir. Eserde okunmayan kelimeler için (…) boşluk bırakılmış, metnin sayfa numaraları [ ] köşeli parantezle gösterilmiştir. Metnin içinde geçen Fransızca ve Latince kelimeler Osmanlıca okunduğu gibi yazılmıştır.

Çalışmanın ana başlıkları ve ana başlıklar altında yer alan başlıklar belirlenmiştir. Başlıklarda ondalık sistem benimsenmiştir. Buna göre bölüm ve alt bölümlerde rakam

kullanılmış ve (1., 1.1., 1.1.1…) gibi bir sıralamaya uyulmuştur. Son aşamada elde edilen bilgiler bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın dipnotları orijinal belgeye uygun olarak yapılmıştır.

TARİHÎ SÜREÇTE KARDEŞ KATLİ MESELESİ

Kardeş Katlinin Tarihsel Boyutu

Siyasi iktidara sahip olma kavgası olarak da nitelendirilebilecek olan kardeş katli kavramı, sadece Osmanlılara ait bir uygulama olmayıp, tarih sahnesine çıkan birçok devlette de var olmuştur.[1]

Eski Türk devletlerinde, hükümdarlığın intikalinde hanedan içerisinde, yaşça en büyük olanın tahta geçmesi kaidesinin hâkim olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, hanedandan büyük oğula geçtiğinin daha uygun olduğunu söyleyenler de vardır.[2] Ama, Türklerde saltanat verasetini düzenleyen kesin bir kanun ve kaide yoktur. Hükümdarın oğulları, taht üzerinde aynı derecede hakka sahiptiler. Bundan dolayı saltanat iddiasıyla ortaya çıkan hanedan üyeleri arasında birçok kavgalar olmuş ve gereksiz yere kan dökülmüştür.[3]

Eski Türk devletlerinde de sık sık kardeş katli vakaları görülmektedir. İlk hanedan içi öldürme olayı, Oğuz destanında geçmektedir. Oğuz destanına göre Oğuz Han, babası Kara Han ve amcaları Kür Han ile Küz Han'ı öldürmüştür.[4] Oğuz Han muhaliflerini de bertaraf ederek tek başına tahta geçmiştir. Oğuz Han ile özdeşleştirilen Büyük Hun İmparatoru Mete de, küçük kardeşini ve üvey annesini öldürerek tahta çıkmıştır.[5]

Selçuklularda ise birçok kardeş katli vakası meydana gelmiştir. Tuğrul Bey, Rey'de vuku bulan savaş sonunda esir aldığı kardeşi İbrahim Yınal ile yeğenleri Ahmet ve Mehmet'i idam ettirmiştir.[6] Alparslan'ın oğlu Melikşah tahta çıktığında amcası Kavurd Bey de taht namzedi idi. Kavurd Bey, yeğeninin hükümdarlığını tanımayarak üzerine yürüdü ve yapılan savaşta esir düştü. Fakat maaş ve iktalarının artırılmasını isteyen

---

[1] Mehmet Akman; Osmanlı Devletinde Kardeş Katli, Eren Yayınları, İstanbul 1997, s. 34.
[2] Ahmet Uğur; Osmanlı Siyaset-Nameleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001, s. 83.
[3] Aydın Taneri; Türk Devlet Geleneği, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s. 106.
[4] Mehmet Akman; Osmanlı Tarihi……, s. 34.
[5] Bahaeddin Ögel; Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, Kültür Bakanlığı,Yayınları C. I, Ankara 1981, s. 217.
[6] Mehmet Altay Köymen; Selçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 62.

askerlerin "Yaşasın Kavurd Bey" şeklinde bağırmaları sonucu boğularak öldürüldü. Sultan Mesut, giriştiği taht mücadelesi sonunda I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şehinşah'ın önce gözlerine mil çektirdi; daha sonra kör olmadığı anlaşılınca boğduruldu.[7]

Türkiye Selçukluları'nda II. Kılıç Arslan tahta çıkınca kendisi için tehlikeli gördüğü kardeşini ortadan kaldırmıştır.[8] II. Gıyaseddin Keyhüsrev bir erkek çocuğu dünyaya gelince, üvey kardeşleri İzzeddin Kılıç Arslan ile Rükneddin Süleyman'ı boğdurmuştur. Sultan Mesut da kardeşi III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Erzincan'da öldürtmüştür.

Anadolu beyliklerinde de oldukça fazla sayıda kardeş katli vakasına rastlanmaktadır. Danişmendoğulları Beyliği'nde Melik Muhammet, saltanat iddiasında bulunan kardeşlerinden Yağan'ı öldürttü, diğer kardeşi Aynüddevle'yi ise sürgün etti.[9]
Candaroğlu Beyliği'nde Celaleddin Bayezit, oğlu İskender'i başa geçirmek istiyordu. Diğer oğlu Süleyman Şah, babasına kızarak kardeşi İskender'i öldürdükten sonra Osmanlılara sığındı. Bayezit, oğlu İskender'in öldürülmesi üzerine Süleyman Şah'ın iki çocuğunu, yani kendi torunlarını öldürmekten çekinmedi. Karamanoğulları Beyliği'nde Şemseddin Bey, kardeşi Ahmet Bey'in ölümü üzerine Larende Emiri olmuş ancak kendisini çekemeyen ve hükümdar olmak isteyen kardeşi Karaman Bey tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (M.1352). Dulkadiroğlu Beyliği'nde Melik Arslan Bey, kardeşi Şah Budak tarafından öldürüldü. Memluklu Sultanı Kayıtbay, Şah Budak'ı Dulkadir Beyi olarak atadıysa da Dulkadirliler kardeş katili olan Şah Budak'ı istemeyerek Osmanlılara başvurdular; Şah Budak Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Alâiye Beyliği'nde Lütfi Bey, kardeşi Karaman Bey'i öldürerek onun yerini aldı ve Alâiye Emiri oldu.

Osmanlılarda şehzade isyanları ve şehzadeler arasındaki kavgalar önemli bir yer tutmaktadır. Tahta geçen Padişah, ilk iş olarak kendisine rakip olabilecek şehzadeleri ortadan kadırıyordu. Osmanlılarda ilk olarak, kardeşlerini öldürten Osmanlı Padişahı I. Murat'tır. Kardeşi Halil ile ağabeyi İbrahim'i saltanat iddiasına kalkıştıkları için

[7] Mehmet Altay Köymen; Selçuklu Devri....., s. 70.
[8] İbrahim Kafesoğlu; Selçuklu Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 93.
[9] Ali Sevim-Yaşar Yücel; Türkiye Tarihi; Fetihten Osmanlılara Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. I, Ankara 1990, s. 172.

öldürtmüştür.[10] Daha sonra da oğlu Savcı Bey'i, kendisine karşı isyan ettiği için idam ettirmiştir.

Yıldırım Bayezit ise kardeşi Yakup'u babasının cenazesinin bulunduğu çadıra çağırtarak, ileride saltanat iddiasına kalkışmasın diye boğdurdu.[11] Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Anadolu'da Yıldırım Bayezit'in oğulları arasında 11 yıl sürecek olan Fetret devri başladı. Timur, Ankara Savaşı'nın hemen ardından Osmanlı topraklarını Yıldırım'ın dört oğlu arasında paylaştırdı. Çelebi Mehmet, kardeşleri İsa Çelebi ve Musa Çelebi'yi ortadan kaldırarak hükümdarlığını ilan etti.[12]

II. Murat ise amcası (Düzme) Mustafa'yı saltanat iddiasında bulunduğu için ortadan kaldırdı. Daha sonra kendisine isyan eden kardeşi Çelebi Mustafa'yı da öldürtmek zorunda kaldı.[13]

Fatih Sultan Mehmet de ileride saltanat kavgalarına meydan vermemek için, kardeşi Ahmet'i boğdurmuştur.[14] Ayrıca ilk defa, Fatih zamanında kardeş katli âdeti kanunlaşmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra, Şehzade Cem ağabeyi II. Bayezit'e ülkeyi ikiye bölmeyi teklif etti; ağabeyi bu teklifi reddedince savaşa tutuştular. Şehzade Cem yenildi ve Kahire'ye gitti, Cem oradan Rodos'a sığındı. Rodos Şövalyelerinin elinde on üç sene esaret hayatı yaşadıktan sonra zehirletilerek öldürüldü (M.1495).[15]

II. Bayezit zamanında, Şehzade Ahmet saltanata en yakın kişi olarak görülüyordu. Fakat yeniçeriler Selim'i Padişah olarak görmek istiyorlardı. Bunun üzerine Selim, kardeşlerine karşı harekete geçti. İlk önce beş yeğenini (Mehmet, Osman, Musa, Orhan ve Emir) öldürttü. Ardından Şehzade Korkut ile Şehzade Ahmet'i ortadan kaldırdı.[16]

Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise, kendi oğlunu tahta geçirmek isteyen Hürrem Sultan Şehzade Mustafa'yı çeşitli entrikalarla ortadan kaldırttı.[17] Kanuni'nin hayatta sadece iki oğlu kalmıştı: Şehzade Bayezit ile Şehzade Selim. Şehzade Bayezit isyancı

---

[10]Ali Aktan; "Osmanlı Hanedanı İçinde Saltanat Mücadelesi ve Kardeş Katli I", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.10, İstanbul 1987, s. 10-16.
[11] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, Şems Matbaası, İstanbul 1920, s. 8.
[12] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 35.
[13] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 55.
[14] Halil İnalcık; "Mehmed II" İslam Ansiklopedisi, C. VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 513-515.
[15] Necati Avcı; Tarih Sürecinde Rodos, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007, s. 146.
[16] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Ankara 1983, s. 235.
[17] Tayyib Gökbilgin; Kanuni Sultan Süleyman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 145.

durumuna düşürülmüş ve İran'a sığınmak zorunda kalmıştı. Şehzadenin İran'da öldürülmesinden sonra II. Selim tek başına tahta oturdu.[18]

III. Murat da cülusundan hemen sonra beş kardeşini ortadan kaldırmıştı.

Kardeş katli meselesini en ileri dereceye vardırmış olan Padişah, III. Mehmet'tir. Kanun gereğince on dokuz günahsız kardeşinin hayatına son vermiştir. Saltanatının son yılında da oğlu Mahmut'u ortadan kaldırdı (1603).[19]

I. Ahmet başa geçtiğinde, kardeşi Şehzade Mustafa'yı öldürtmeyerek, kardeş katli geleneğini uygulamamış, şehzadelerin taşraya çıkma usulüne de son vermişti. Böylece şehzadeler kafes veya selamlıkta tam bir koruma altına alınmıştı.[20] Sultan Ahmet'in genç yaşta ölmesi üzerine ilk defa tahta şehzadeler değilde, yaşça büyük olduğu için amcaları Mustafa geçmişti. Fakat Mustafa aklen hasta olduğu için üç ay sonra hal' edildi.[21]

Sultan II. Osman, Şehzade Mehmet'i kendisine rakip gördüğü için fetva alarak öldürttü. Genç Osman, saltanatın emniyeti için kardeşinin hayatına son verdiği halde amcası I. Mustafa'nın yaşamasında kendisi için bir tehlike görmemişti. Fakat daha sonra kendisinin yerine tahta amcası geçti.[22]

IV. Murat ise, önceleri kardeşlerine dokunmamıştır. Ancak, Revan Seferi sırasında Bayezit ve Süleyman'ı, Bağdat seferi sırasında da Kasım'ı boğdurtmuştur.[23]

Son olarak, III. Osman tahta çıktığında amcazâdesi Şehzade Mehmet'i kendisine rakip olarak gördüğü için ortadan kaldırmıştır. Böylece, şehzadelerin öldürülmesi âdeti son bulmuş oldu.[24]

---

[18] Peçevî İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, C. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 20.
[19] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, C. III, I. Kısım s. 115.
[20] A.D. Alderson; Osmanlı Hanedan Yapısı, (Çev: Şefaettin Severcan), İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 96.
[21] Mehmet Akif Tural; Saltanatın Otopsisi veya Milli Hakimiyet Yolunda Çekilen Çileler, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 31.
[22] İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, s. 149.
[23] Joseph Von Hammer; Osmanlı Tarihi, (Çev: Mehmet Ata), Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, C. II, İstanbul 1990, s. 407.
[24] Aktan; "Osmanlı Hanedanı İçinde Saltanat Mücadelesi II" s. 53-55.

Kardeş Katlinin Hukuksal Boyutu:

Kardeş katli uygulamalarını hukukî açıdan değerlendirebilmek için önce İslâm hukukundaki suç ve cezaların incelenmesi gerekmektedir. İslâm hukukunda üç çeşit suç ve ceza vardır.[25]

1. Had suç ve cezaları: Hırsızlık (hadd-i sirkat), iffete iftira (hadd-i kazf), içki içmek (hadd-i şirb), yol kesmek (kat'-ı tarîk), zina (hadd-i zina), dinden dönmek (irtidâd) ve devlete isyan (bağy) suçlarından ibaret olan bu suçların, unsurları teşekkül ettiği takdirde, tatbik edilecek cezaları, Allah ve Resûlü tarafından tesbit edilmiştir.[26]

2. Şahsa karşı işlenen cinâyet suçları: Cezaları kısas veya diyettir. Bunların çoğu cezaları, Allah ve Resûlü tarafından tesbit edilmiştir.

3. Ta'zir suç ve cezaları: Biraz önce zikredilen had veya cinayet gruplarına girmeyen (esrar içmek gibi) suç ve cezalardır.

Bağy Suçunun Tatbiki Sonucu Kardeşlerin Katledilme Meselesi:

Kardeş katli meselesinin birinci şer'î dayanağı, her hukuk nizamında bulunan devlete isyan suçudur. Devlete isyan suçu İslâm hukukunda, had suç ve cezaları arasında yer alan "bağy" adı altında düzenlenmiş ve unsurları ortaya çıkınca idam cezası ile cezalandırmıştır. Bağy suçunun unsurları, devlete karşı ayaklanmak, kuvvet kullanarak iktidarı ele geçirmeyi amaçlamak (muğalebe) ve açık bir isyan kasdı içinde bulunmaktır. Bu suçları işleyenlere verilen ölüm cezası bir had cezasıdır ve hikmeti de devleti yani nizam-ı âlemi korumaktır.

Bağy suçunun cezasının idam cezası olduğunu İslâm hukukçuları fetvalarında da açıklamışlardır. İsyan eden Padişahın kardeşi bile olsa, şer'i hüküm değişmeyecektir. Örneğin Yavuz Sultan Selim'in, birisi Şi'ilerle ve diğeri de eşkiya ile ittifak ederek devlete isyan eden ve bağy suçunda aranan şartlara uygun bir şekilde bu suçu işleyen kardeşlerine karşı olan tutumu, tamamen şer'îdir.

Osmanlı tarihindeki kardeş katli ve idamların yarıya yakınının, bir had cezası olan bağy suçuna sokulduğunu verilen fetvalardan anlıyoruz. Fakat verilen her bağy suçunun şartları teşekkül etmediği halde, araya giren jurnalcilerin ve yalancı şahitlerin beyanıyla,

---

[25] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, Kardeş Katli Meselesi ve Meşruiyet Dayanağı, Fey Vakfı Yayınevi, İstanbul 1990, s. 7.

[26] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnameleri……., s. 8.

bağy suçuymuş gibi fetva alındığı da görülmüştür. Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa hakkındaki fetvalar, buna misal teşkil etmektedir.[27]

Osmanlı Devleti'nde, devlete isyan suçunun cezası olarak ortaya çıkan öldürme vak'alarından bazıları şunlardır:

I. Murat'ın oğlu Savcı Bey, I. Murat'ın kardeşleri Halil ve İbrahim,[28] II. Murat'ın kardeşi Mustafa, II. Murat'ın amcası Düzme Mustafa, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri Korkut ve Ahmet, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Bayezit ve bunun beş oğlu.

Siyâseten Katl Sonucu Kardeşlerin Katli Meselesi:

Bağy suçunun unsurları tahakkuk etmediği takdirde, saltanat aleyhinde olanları, "bâği" olarak kabul edip idam ettirmek mümkün olmuyordu. Yani had cezası olarak idam cezası tatbik edilemezdi. Ancak unsurları tam teşekkül etmese de kamu düzenini bozan bazı hareket ve fiiller, ulû'l-emr tarafından ta'zir yoluyla ve idam cezasıyla cezalandırılamaz mı? sorusu Hanefi ve Hanbeli hukukçularının çoğu tarafından şu şekilde cevaplandırılmıştır: Maslahat-ı âmme ve nizâm-ı âlem gerektirdiği takdirde ta'zir yoluyla idam cezası verilebilir, buna da siyâseten katl denir. Meselâ, livata suçu, Hanefi hukukçulara göre, had cezasını gerektiren bir zina suçu değildir. Ancak bu, hiç suç değildir anlamına alınmamalıdır. İslâm hukukçularına göre, bunu âdet haline getiren insan, genel ahlâk, âdâp ve kamu düzeni icabı ta'zir yoluyla idam edilebilir. Aynı şekilde fiilen isyan etmese bile isyana hazırlandığı her halinden belli olan bir insanın, ta'zir yoluyla idam edilebileceğini, Hanefi hukukçuların çoğunluğu kabul etmektedir. İşte Fatih Sultan Mehmet'in "ekser ulema tecviz etmişlerdir" diyerek ifade ettiği durum budur. Ancak bunun için de, fesadın tahakkuku hususunda kesin delillerin bulunması icap eder. [29]

Osmanlı tarihi boyunca fıkıh kitaplarında aranan şartlar gerçekleşmeden infaz edilen idam kararları da olmuştur. Bu suistimal, elbetteki kötüdür ve yapanlar da manen sorumludur. Fakat genel olarak Padişahların ister kardeşlerini, isterse de sadrazamlarını katletmelerinde, keyfe göre hareket edilmemiş,[30] mahkemeden ilâm ve şeyhülislâmdan fetva alınmadan idam cezası uygulanmamıştır.

---

[27] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnameleri……., s. 9.
[28] Ahmet Mumcu; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1963, s. 190.
[29] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnameleri……, s. 13.
[30] Abdullah Saydam; "Osmanlılarda Saltanat ve Hilafet", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 499 - 500, Kasım-Aralık 2004, s. 43-53.

İbn-i Abidin'in şu fetvası da bu meseleyi gayet açık bir şekilde vuzuha kavuşturmaktadır:

"Soruldu: Fesad çıkaran, jurnalcilik yapan, yeryüzünde fesad için koşuşturan, insanlar arasında şer ve fitne uyandıran, bâtıl yollarla insanların mallarını zabtetmeye gayret eden insanların canlarına kıyan ve hülasa, eliyle ve diliyle Müslümanları her zaman rahatsız edip de, bu huyundan da idam dışında hiçbir ceza ile vazgeçmeyen bir adamın hükmü nedir?

Cevap: Böyle olduğu kesin ise ve yalan söylemeleri mümkün olmayacak kadar çok Müslüman da bunu tasdik ediyorsa, katledilir ve şerrini Allah'ın kullarından def' ettiği için vesile olana sevap ve mükâfât verilir."[31]

Devlet Siyaseti Açısından Kardeş Katli

Osmanlı Devleti'ni tehdit eden en büyük tehlike, yabancılara sığınan şehzade veya diğer hanedan mensuplarının, tahtın mirasçısı olduklarını iddia etmeleri ve başta Bizans ve İran olmak üzere, düşman ülkelerin de bu fırsattan yararlanma arzusudur. Osmanlı sultanları ve bilhassa Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan Fatih, ülkenin parçalanıp, bunun kimlere yarayacağını ve i'lây-ı kelimetullâh görevinin nasıl sekteye uğrayacağının çok iyi farkında idi. İşte onlar, böyle bir duruma fırsat vermemek için, şeyhülislâmdan aldıkları fetvalarla, kardeşlerini bile feda etmişlerdir. Bazen şer'i esasın tatbikinde, araya giren jurnalcilerin tesiriyle hata etmiş olabilirler. Ancak kendilerini, İslâm dinini dünyanın her tarafına yaymayı gaye edinen birer temsilcisi olarak kabul etmişlerdir. [32] Şehzade isyanları ve şehzadeler arasındaki saltanat mücadeleleri, Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Herşeyden önce şunu belirtmekte yarar vardır: Bir şehzadenin, sultanlığını ilan etmiş bir diğer şehzadeye karşı gelmesi ve saltanat iddia etmesi, tamamen bir bağy suçu mahiyetindedir ve cezası da idamdır. Ancak saltanat iddiasına kalkışmadan evvel idam edilmişse, ya siyaseten katl yani fesadın kuvvetle muhtemel olmasından dolayı nizam-ı âlem için, yahut zulmen idam edilmiştir.[33] Mesela Yıldırım Bayezit, vezirlerin görüşü ile henüz herhangi bir isyana yahut saltanat kavgasına girişmeyen kardeşi Yakup'u, ileride saltanat iddiasına kalkışmasın diye katlettirmiştir.[34]

---

[31] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnameleri……, s. 14.
[32] Ahmet Akgündüz; Osmanlı Kanunnameleri……, s. 18.
[33] Abdullah Saydam; Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Derya Kitabevi, Trabzon 1999, s. 70.
[34] Halil İnalcık; Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, Eren Yayınevi, İstanbul 2000, s. 35.

I. BÖLÜM

MEHMET ZEKİ PAKALIN'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. HAYATI

Mehmet Zeki (Pakalın), Jandarma Kumandanı Binbaşı Nişli Ali Rıza Bey ile Sâbire Hanım'ın oğludur. 9 Mayıs 1886 tarihinde Manastır'ın bir kaza merkezi olan Ohri'de doğdu. Cenan (Koro, Prizren, 1892) ile evlendi. Sekiz yaşında ölen Haluk ve Namık Kemal, Seniye, Ayşe Sevim ile Ömer Faruk adını taşıyan beş çocuğu dünyaya geldi.[35]

Mehmet Zeki, Kırçova ve Manastır iptidaî mektebini okuduktan sonra Askerî Rüştiyesi mekteplerinde tahsiline devam etti. Ardından Manastır Mülkî İdadisi'nden pekiyi derece ile mezun oldu. Bir süre Mülkiye Tıbbiyesi'ne devam etti fakat sağlığının bozulması üzerine ikinci sınıftan ayrılmak zorunda kaldı.

Mehmet Zeki, Bulgarca ve Sırpçanın yanı sıra Fransızca ve Rumcaya aşina idi. Mehmet Zeki Bey, orta boylu, elâ gözlü, beyaz simalı ve sağlam yapılı biriydi.

Mehmet Zeki, memuriyet hayatına kısa süren ilk memuriyeti Filorina kazasında Üçüncü Kol Tahrir-i Nüfus Memurluğu (14 Kasım - 16 Aralık 1905) ile başladı ve istifa ederek bu vazifesinden ayrıldı. Bunun ardından kısa bir müddet de Prizren Dar'ül-Muallimin'de[36] muallim vekaletinde (21 Kasım 1906 - 17 Mart 1907) bulunan Mehmet Zeki, Prizren Sancağı Muhasebe Kalemi'nde evrak mukayyitliği (17 Mart 1907 - 27 Mart 1908) ile Maliye Bakanlığı'na dahil olmuş oldu.

Mehmet Zeki'nin memuriyet coğrafyası, Balkan Harbi yüzünden elden çıkıncaya kadar Rumeli olmuştu. Sırasıyla Orhaniye (9 Nisan - 14 Ağustos 1908), Doyran (26 Ağustos 1908 - 17 Ekim 1909) ve Kavala (31 Ekim 1909 - 13 Ocak 1911) mal müdürlüklerinde bulunan Mehmet Zeki'nin son iki görevi ise Selanik Emlâk-i Emiriye Müdürlüğü (14 Ocak - 2 Ekim 1911) ve bu vazifede iken vekalet ettiği Dırama Sancağı

---

[35] Ali Birinci; "Sicill-i Osmanî Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi" C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2008, s. 6-17.

[36] Rüştiye Mekteplerine muallim yetiştirmek üzere, Sultan Abdülmecit devrinde Fatih civarında açılan mektebe verilen addır. Erkek muallim mektebi demektir.

Muhasebeciliği'nde asaleten de (3 Ekim 1911 -1 Temmuz 1912) bulundu. Balkan Harbi sonrası, memuriyet hayatının geçtiği bu topraklardan ayrılmak zorunda kaldı.

İstanbul'da Emlâk-i Emiriye Müdürlüğü (4 Temmuz 1912 - 24 Mayıs 1918) görevinde bulunan Mehmet Zeki, daha sonra Beyoğlu Belediyesi muhasebeciliğinde, (5 Mayıs 1923 - 13 Mart 1924) ardından 1924 senesinde de Şehremaneti[37] Muhasebecisi olarak Ankara'da bulundu. Takiben yine İstanbul'a dönen Mehmet Zeki'nin emekli oluncaya, Adana ve İzmir fasılaları dışında, bütün memuriyet ve daha sonra da emeklilik hayatı bu şehirde geçti. Sırasıyla İstanbul Vilayet-i Emlâk-i Milliye Müdürü, İstanbul Defterdarlığı Muavini (3 Temmuz 1924 - 13 Nisan 1925); Divan-i Muhasebat birinci sınıf murakıplığı (26 Nisan 1925 - 30 Haziran 1927) ve baş murakıplığı (1 Temmuz - 23 Eylül 1927)'nda bulundu. Buradan istifa ederek geçtiği Emlâk ve Eytam Bankası'nda; İstanbul, Ankara ve İzmir gibi illerde 10 yıl boyunca çalıştı.

Son iki görevi ise Maliye Bakanlığı'nda İstanbul Kazanç Tetkik-i İtiraz komisyonu raportörlüğü ve daha sonra âzâlığı olmuştu. Fiilî hizmeti otuz altı sene, sekiz ay beş gün idi. Bütün bu memuriyeti sırasında üç sene beş ay on iki gün maaşsız açıkta kalmıştı.

1 Ekim 1950 tarihinde emekliye ayrılan Mehmet Zeki Bey, son senelerini başladığı tarih çalışmalarını tamamlamakla geçirdi. 30 Ocak 1972 tarihinde İstanbul'da, Kadıköy'deki evinde hayata veda eden Mehmet Zeki'nin cenazesi Osmanağa Camii'nden kaldırılarak Karacaahmet kabristanına defnedildi. [38]

1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.2.1. İlmî Şahsiyeti

Mehmet Zeki, hastalığından dolayı tahsiline ara verdiği ve henüz bir memuriyete de girmediği esnada kitaplarla ilgilenmeye başladı. Kısa zamanda topladığı kitaplardan ibaret, yerli ve yabancı, yedi bin civarında kitap bulunan bir kütüphanesi oldu. 9 Kasım 1982'de kızı tarafından altı bin dokuz yüz elli üç kitabı Atıf Efendi Kütüphanesine bağışlandı. Bunlardan yüz seksen üç tanesi yazma idi. Kütüphanesinde sadece basma değil, aynı zamanda tarihe dair kıymetli yazma kitaplar da bulunuyordu. El yazmaları arasında divanlar da vardı. Vakanüvis Lütfi Efendi'nin on dört ciltlik kendi el yazması tarihini, ilk eseri Maktul Şehzadeler (1336, 340 s.) kitabının telif ücretine karşılık

[37] İstanbul Belediyesinin eski adıdır. Fakat Ankara'nın başkent olmasıyla "Şehremaneti" adıyla belediye teşkilatı kurulmuştur.
[38] Ali Birinci; "Sicill-i Osmanî…..", s. 8.

almıştı. Bilhassa sâlnâmaler ve Osmanlı tarihine ait kıymetli kitaplar dikkati çekiyordu. Kitaplardan başka, mecmua ve gazete koleksiyonları da zengindi. Bunların arasında; Mecmua-yı Fünun, Servet-i Fünun, Şehbâl, Mecmua-yı Ebuzziya, Muharrir, Fevait, Kevkep, Hafta, Meram Berk, İmdadü'l-Midad, Necm-i Saadet, Hazine-i Fünun, Nahit Misbah, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası, Dergâh, Şebab, Kelime-i Tayyibe, Nilüfer, Darü'l-Elhan Mecmuası, Millî Mecmua, Mihrap, Mecmua-yı İbretnüma, Mektep, Türk Hayatı, Tulû, Ceride-i Sufiye, Amid, Çiçek, Ceride-i Mahfil, Hâdisat-i Hukukiye ve Tarihiye, Revnak, Bilgi, Hazine-i Evrak, Türk Yurdu gibi gazete ve mecmualar vardır. Bu çalışmalarının bir neticesi olarak, yayınladığı tarihe dair eserlerden dolayı, bir tarihçi olarak tanındı ve maliyeci yanı hemen hemen hiç hatırlanmadı.

Mehmet Zeki'nin devamlı ve verimli bir yazı hayatının olduğuna dair yazdığı eserler ve gazeteler şahittir. Bununla birlikte yazılarının tam bir listesini vermek çok daha fazla bir çalışmayı gerektirmektedir. Yazılarını basan gazete ve mecmuaların listesi de elde yoktur.

Mehmet Zeki'nin ilk yazıları mâli ve iktisadî konulardı. Bunları Ebulkemal M. Akil imzasıyla neşrediyordu. Meşrutiyet öncesindeki yazı hayatına dair kendisi de bir bilgi vermemektedir. Daha sonra tarihte karar kıldı ve yalnız bu sahada, daha çok teracim-i ahvâl mevzuunda yazılar yazdı ve kitaplar telif etti. Yazı yazdığı eski yazı mecmualar ve gazeteler arasında Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ve devamı Türk Tarih Encümeni Mecmuası (1916-1926), Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, Medrese İtikatları (1331), Beyanü'l-Hak (1329) Yarın, Sebilü'r-Reşat, İslâm Mecmuası, İçtihat (1914), İktisadiyat Mecmuası, el-Medâris, İslâm Dünyası (1329-1330), Tanin (1916), İleri ve ikdam bulunmaktadır.

Cumhuriyet devrinde ise Aydede, Yeni Mecmua (1939-1941), Bilgi Yurdu Mecmuası, Fikir Hareketleri (1940), Barış Dünyası (1944), Selamet (1947), Sebilü'r-Reşat (1950,1955,1958), Bütün Türkiye (1951), Tarih Dünyası (1951), Resimli Tarih Dergisi (1954), Akademi Fikir Hareketleri (1946), Nilüfer (1946, 1950), Amaç (1945), Yirminci Asır (1954), Son Posta, Yeni Sabah (1948) mecmualarında yazıları çıkmıştır. Yeni Mecmua'da 55-95 sayılarında kırk iki tefrika genişliğindeki "Tanzimat'tan

Cumhuriyet'e Kadar Sadrâzamlar" başlıklı çalışması mühimdir. Her biri birkaç sayfalık olan bu metinler kitap halinde basılmamıştır [39]

İbrahim Alâettin Gövsa tarafından hazırlanıp basılan Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi, ölümü üzerine "Lâkerda" maddesinde kalınca, tamamlamak için kurulan heyete Mehmet Zeki Pakalın da dahil oldu ve birçok maddesini yazdı. Eşref Edip tarafından çıkarılan ve na-tamam İslâm-Türk Ansiklopedisi (1941-1948) ile Servet İskit tarafından çıkarılan Aylık Ansiklopedi'de (5 cilt ve eki, 1945-1949 ve 1950) birçok madde yazmıştır. İktisad ve Ticaret Ansiklopedisi'nin yazı heyetine dahil olmuştur.

1.2.2. Eserleri

Mehmet Zeki'nin ilk kitabının tarihe dair olmaması şaşırtıcı da olsa dikkate değer bir gerçektir ve iktisadî meseleler hakkındadır: Köylülerimiz Niçin Zengin Olmuyor (İstanbul, 1330, 32 s., İçtihat Matbaası).

Tarihî Tâbirler ve Istılahlar Ansiklopedisi Millî Eğitim Bakanlığı tarafından satın alınarak Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri ismiyle, 1946 ile 1956 seneleri arasında fasiküller halinde basılmıştır ve daha sonra da, mevcudu bittikçe basılmasına devam edilmiştir. Bu eser on seneden fazla süren bir çalışma neticesinde meydana gelmiştir. 2004 senesinde Millî Eğitim Bakanlığınca on altıncı baskısı yapılmıştır.

Mehmet Zeki'nin diğer bir eseri de "Tarihî Fıkralar" adını taşıyan ve üç ciltten oluşan kitabıdır. Birinci cildi Şarka ait olanları, üçüncü cildi ise Osmanlılara ait olanları içermektedir. Bu kitabın sadece Osmanlılara dair cildi "Tarihe Malolmuş Fıkralar", Nükteler (İstanbul, 1946, 339 s., Ahmet Halit Kitabevi) ismiyle basılmıştır. Bundan başka "Manzum Eski Osmanlılar, Osmanlı Tarihinden Sayfalar, Kadın Fıkraları, Şen Fıkralar, Çocuk Fıkraları, Portreler, Seçme Kıt'alar ve Rübailer, Seçme Beyitler, Maniler, Tarih Boyunca Aşk ve Sevgi Dedikoduları, Toplumla İlgili Tanrı Öğütleri, Hadisler, Atasözleri, Vecizeler, Bibliyografyaya Ait Yeni ve Eski Yazılı Türkçe Basma Kitaplar Bibliyografyası 1756-59" gibi kitaplarının isimlerini vermektedir.

Tarih Boyunca Kadın-Erkek Dedikoduları (İstanbul, 1949, 303 s., Ahmet Sait Basımevi) ve Mektep Fıkraları (İstanbul, 1950, 151 s., Ahmet Sait Basımevi) isimli eserini kendisi bastırmıştır.

---

[39] Ali Birinci; "Sicill-i Osmanî……", s. 9.

1.2.2.1. Tanzimat Maliye Nâzırları :

Tanzimat'ın yüzüncü yıldönümü münasebeti ile iki ciltlik Tanzimat Maliye Nâzırları isimli kitabının birinci cildinde (İstanbul, 1939, 222 s., Kanaat Kitabevi): bu devirde nezarette bulunan Abdurrahman Nafiz Paşa, Hacı İbrahim Saip Paşa, Musa Saffetî Paşa, İbrahim Sarım Paşa, Mehmet Sadık Rifat Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa, Mehmet Halit Efendi, Ahmet Muhtar İ'tisami Paşa, Ahmet Şefik Paşa, Mehmet Hasip Paşa, Mehmet Tevfik Paşa, Ebubekir Mümtaz Efendi, Hüseyin Mecid Efendi, Mehmet Nevres Paşalar işlenmiştir.

Eserin ikinci cildinde (İstanbul, 1940, 258 s., Kanaat Kitabevi) ise: Mustafa Fazıl Paşa, Kâni Paşa, Hürşid Paşa, Rüşdü Paşa, Sadık Paşa, Hamdi Paşa, Yusuf Paşa, Galip Paşa, Emin Paşa işlenmiştir. Ayrıca her iki cildin itinalı yapılmış şahıs isimleri dizini bulunmaktadır. Bu kitabındaki bütün metinler, baskısını göremediği Maliye Teşkilatı Tarihi isimli kitabına, ikmâl ve eklerle, alınmıştır.

1.2.2.2. Son Sadrâzamlar ve Başvekiller

Mehmet Zeki'nin hayatta iken kendi çabası ile beş cildini bastırabildiği büyük eser, sekiz ciltten oluşmaktadır. Kitap Osmanzâde Ta'ib Ahmet'in Hadikatü'l-Vüzera'sına Ahmet Rifat tarafından yazılan son zeyl olan Verdü'l-Hada'ik'e bir zeyl olarak yazılmıştır. Onun hâl tercümesini yazdığı Yusuf Kâmil Paşa'dan sonra gelen bütün sadrâzamların, son sadrâzam Ahmet Tevfik Paşa'ya kadar, hâl tercümelerini ve icraatlarını ihtiva etmektedir. Bu ciltlerin baskı masrafları yazarı tarafından karşılanmıştır ve çok dikkatli yapılmış mükemmel şahıs isimleri dizini de bulunmaktadır.

Birinci ciltte (İstanbul, 1940, 502 s., Ahmet Sait Matbaası) Mahmud Nedim Paşa, Mithat Paşa ve Ahmet Es'ad Paşa; ikinci ciltte (İstanbul, 1942, 494 s., Ahmet Sait Matbaası) Mehmet Rüştü Paşa, Hüseyin Avni Paşa, İbrahim Edhem Paşa; üçüncü ciltte (İstanbul, 1942, 441 s. Ahmet Sait Matbaası), Ahmet Hamdi Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Mehmet Sadık Paşa; dördüncü ciltte (İstanbul, 1944, 431 s., Ahmet Sait Matbaası) Mehmed Esad Safvet Paşa, Hayreddin Paşa, Ahmet Arifî Paşa bulunmaktadır ve beşinci cilt ise (İstanbul, 1948, 890 s., Ahmet Sait Paşa) sadece Said Paşa'ya tahsis edilmiştir. Bu eserin sonraki üç cildi ise basılamadan kalmıştır.

1.2.2.3. Mâliye Teşkilâtı Tarihi 1442-1930:

Mehmet Zeki'nin Mâliye Teşkilatı Tarihi 1442-1930 adıyla hazırladığı eseri Osmanlı Mâliye teşkilatının tarihçesi ile Sinan Çelebi'den 1944 yılına kadar Mâliye vekilliği makamında olanların hâl tercümelerini içermektedir. Arşiv kaynakları, Sicill-i Ahval Defterleri ile hayatta bulunanların kendilerinden alınan bilgilere dayanılarak yazılan bir eserdir. Eser Mâliye Bakanlığı tarafından kötü ve bol hatalı bir şekilde basılmış, büyük bir kısmı SEKA'ya gönderilmiştir. Mâliye Bakanlığı Tetkik Kurulu tarafından 1978'de yayınlanan kitap Başbakanlık Basımevi tarafından basılmıştır. Birinci cilt 472; ikinci cilt 507; üçüncü cilt 498; dördüncü cilt 502 sayfadır.

1.2.2.4. Sicill-i Osmanî Zeyli

Sicill-i Osmanî Zeyli isimli eseri ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1898 senesine kadar altı asırlık bir devrin ricaliyle ilgili Mehmet Süreyya Bey'in Sicill-i Osmanî isimli eserine zeyl yazdı. On dokuz ciltlik ve 4661 sayfa hacminde olan sivil ve asker meşhurların hâl tercümeleri, ilmî bakımdan önemi haizdir. Bu eserde bin iki yüz kırk altı şahsiyetin hâl tercümesi bulunmaktadır. Eser, Sicill-i Osmanî'nin kaldığı yerden Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığı 1923 senesine kadar, yani yirmi beş senelik bir devreyi içermektedir. Bu dönemde devlet ve toplum hayatında yer edinmiş veya rahmete kavuşmuş şahısların hayat hikâyeleri yer almaktadır.

Sicill-i Osmanî Zeyli esas olarak Sicill-i Ahvâl Defterleri'ne dayanmaktadır. Aynı zamanda gazete ve mecmualara ve İbrahim Alâettin Gövsa ile İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in eserlerine de sık sık müracaat edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sicil defterleri terk edildiği ve dosya sistemine geçildiği için birçok hâl tercümesi de sicil kaydı ile beraber bitmekte ve bu itibarla da yarım kalmaktadır. Bu sicillerin devamı olan kayıtlar ve ölüm tarihleri Emekli Sandığı'ndaki dosyalarda bulunduğu ve bunlar üzerinde çalışma fırsatı bulamadığı için birçok hâl tercümesi bu yüzden yarım kalmıştır. Mehmet Zeki, yine de hâl tercümesinin sonunda kullandığı kaynakların bir listesini vermiş olması bu şahsiyetler üzerinde çalışacak olanlar için kolaylık sağlamaktadır.

Sicill-i Osmâni Zeyli Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi, uzun yıllar Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde el yazması varaklar halinde bulunuyordu. Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü tarafından başlatılan bir proje ile on dokuz cilt olan bu eserin transkripsiyonu ve basımı yapılmıştır.

1.2.2.5. Maktul Şehzadeler

Mehmet Zeki (Pakalın)'nin tarihe dair basılan ilk eseri Maktul Şehzadeler oldu. Eser, Orhan Gazi devrinden başlayıp,[40] IV. Murad devrine kadarki taht kavgaları, kardeş katli uygulamaları ve meydana gelen bazı siyasi-sosyal olayları anlatmaktadır. Mehmet Zeki, eserinde yerli ve yabancı kaynakları kullanmıştır.

1.2.2.5.1. Maktul Şehzadeler'in Yazılış Sebebi

Mehmet Zeki, eserin yazılış sebebini açıkça belirtmemiştir. Fakat, "Kardeş Katli Meselesi" Osmanlı Tarihi'nin derinlemesine incelenmemiş hassas bir konusunu teşkil etmektedir. Bu açıdan yazar, eserinde konuyla ilgili birçok yerli ve yabancı kaynaklardan istifade ederek, kardeş katli meselesini objektif bir şekilde gün ışığına çıkarmak istemiştir.

1.2.2.5.2. Maktul Şehzadeler'in Kaynakları

Mehmet Zeki, Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıl ile 17. yüzyıllar arasındaki siyasi, içtimai ve idari durumu hakkında bilgi vermiştir. Türkçe kaynakların yanı sıra, yabancı kaynaklardan da faydalanmıştır.

Mehmet Zeki'nin eserinde en çok istifade ettiği kaynaklar şunlardır: a)"Tacü't-Tevarih"[41](Hoca Saadeddin) b)"Vakıat-ı Sultan Cem"[42] c)"Solakzâde"[43] d) "Osmanlı Tarihi" (Joseph Von Hammer)[44] e)"Münşeat" (Feridun Bey)[45] f)"Osmanlı Tarihi" (Hayrullah Efendi)[46] g)"Peçevi Tarihi"[47] h)"Kadınlar Saltanatı" (Ahmed Refik)[48] ı)"Cem Sultan" (Tuvan)[49] i) "Tarih-i Ebü'l Faruk" (Murat Bey)[50]

[40] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 3.
[41] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 9, 26, 88, 215.
[42] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 79, 80, 106, 107, 165, 166.
[43] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 28, 29, 43, 189, 197, 283.
[44] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 7, 22, 24, 66.
[45] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 100, 174, 207, 254.
[46] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 7, 46, 52.
[47] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 260, 274, 296.
[48] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 296, 306, 330.
[49] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 95, 121, 137, 144.
[50] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 49,57.

1.2. MEHMET ZEKİ PAKALIN'IN TARİH METODOLOJİSİ

1.2.1. Eserin Dil Ve Üslubu

Mehmet Zeki (Pakalın), "Maktul Şehzadeler" isimli eserini sade bir dil ve üslubla yazmış olmasına rağmen, eserin genelinde Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar kullanmıştır.

Mehmet Zeki, anlatmak istediği konuyu, uzatmadan fazla dolaştırmadan ifade etmiştir. Ancak üzerinde durulması gereken önemli konularda ayrıntıya girmekten çekinmemiştir. Herhangi bir konuyu anlatırken kendi düşünceleriyle birlikte karşıt düşüncelere de yer vermesi yazarın nesnel bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu tarz anlatım, eserin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır.

1.2.1.1.Kullandığı Arapça, Farsça, Türkçe Kelime ve Terkipler

Mehmet Zeki, Türkçe kelime ve terkiplerin yanı sıra eserinde Arapça, Farsça kelime ve terkipler de kullanmıştır. Bazen aynı anlama gelen iki Arapça kelimeyi de yan yana kullanmıştır.

Kullandığı Türkçe kelimelerin bazıları:

Eylemek (204), güreş (151), savurmak (35), atmak (60), şimdi (117), olup (99), karış (48), koca (203), kılıç (31), kırmak (143), usanç (102), ağaç (325), yanaşmak (189), savuşmak (208).

Kullandığı Arapça kelimelerin bazıları:

Mülayemet (306), ümera (336), tevellüd (101), terekküb (5), mukaddes (120), muttasıl (100), tıfl (62), muâvenet (4), mutedil (106), temessül (62), menâfi' (103), eyyam (124), melce' (210), kesb (211), muntazır (319), zuhur (253), tecessüs (252), mürekkeb (247), efkâr (248), ittifak (254), muazzez (138), muvasalat (289), tevârüs (290), takbil (136), tedabir (145), ihtiram (137), teveccüh (214).

Kullandığı Farsça kelimelerin bazıları:

Ser-nüvişt (211), şikar (247), çâlâk (81), girift (105), hay-huy (330), şîr (66), sergüzeşt (93), herce (109), ruz (264), evc-i bâlâ-ter (3), hûdâ-pesend (4), dürüşt (7), zâde (38), nâ-gahân (10).

1.2.1.2. Edebî Sanatları Kullanışı:

1.2.1.2.1. Seciler

Düz yazıda cümle ve cümleciklerin sonunu aynı sesi bırakan kelimelerle kafiyelendirip süsleme sanatıdır.[51] Secilerden bazıları örnek olarak gösterilmiştir.

"Yevmen fe-yevmen"[52]

"Esbab-i mâkule zaruri-yi sâire"[53]

"Taht-i âli baht-i Osmanî"[54]

1.2.1.2.2. Teşbihler

Aralarında ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesidir. Kısaca benzeyeni, benzetileni, benzetme edatı, yerinde olan benzetme çeşididir.[55] Yazar, eserinde teşbihlere yer vermiştir.

"İşin vehâmeti takdir ile kurtulmanın imkanı olmadığını anlamakla beraber, üzerine gelen habislere arslanlar gibi atıldı."[56]

"Âsiyab-i dehre her gelen öğünüp gitmiş iken, fena içerisinde bekâ aramakla huzuzât-ı nefsâniyeyi birkaç gün fazlaca tatmin için âlem-i bekâyı yıkmakla, dolayısıyla kendilerine de zarar etmiş oluyorlar."[57]

"Orada bekleyen sipahiler karşılarında bıçaklarını lekeleyecek böyle bir şey görünce kargalar gibi üşüştüler."[58]

1.2.1.2.3. Tekrarlar

Bir şiirde veya nesirde bazı kelime veya kelime gruplarının tekrarlanmasına tekrîr denir.[59] Müellif eserinde tekrarlara zaman zaman yer vermiştir.

"An-be-an"[60]

"Çâr-nâ-çâr"[61]

---

[51] İskender Pala; Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınevi, Ankara 1995, s. 428.
[52] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 185.
[53] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 160.
[54] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 194.
[55] İskender Pala; Divan Şiiri……., s. 490.
[56] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 226.
[57] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 238.
[58] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 329.
[59] İskender Pala; Divan Şiiri……., s. 485.
[60] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 193.

"Evvel-be-evvel"[62]

"Her-çe-bâdâ-bâd"[63]

1.2.1.2.4. Tasvirler

Mehmet Zeki, şehzadelerin öldürülmesini, savaş sahnelerini tasvir etmiştir.

"Mustafa; hayretle etrafa bakmakta, sebebini sormak için hazırlanmakta iken celladlar üzerine atıldılar, kendisini boğmaya teşebbüs ettiler. Şehzade; metin yapılı, kuvvetli bazulu idi. Böyle müthiş anlara bile şaşıracak, tenezzül ve tezelzül edecek bir hilkatte değildi. İşin vehâmetini takdir ile kurtulmanın imkanı olmadığını anlamakla beraber üzerine gelen habislere arslanlar gibi atıldı. İki üçünü birden yere serdi; sonra da silkinerek perdeye doğru koştu. Maksadı babasını görmek, yanlışlıkla düçar olduğu tecavüzü anlatmaktı."[64]

Bunu dikkate alan Saadeddin Efendi "Padişahım! Ecdadınızdan düşmandan yüz çeviren ne görülmüş, ne işitilmiştir. Onların hayr-i tahallüfü olan zât-ı şahaneleri orduyu bu halde bırakır da nereye gider?" Dedi. Hocanın bu cüretkârlığı tesir-i lazımını gösterdi. Sultan Mehmed azimetten sarf-i nazar etti. Fakat bu sırada vaziyet bütün bütün vehâmet kesb etmişti. Çünkü düşman süvarileri otağ-ı Hümayun'a kadar gelmişler, etrafı yağma ve talana koyulmuşlardı. Baltacı, aşçı gibi hüddâm-ı şehriyâr birden bire fevkalâde gayrete geldiler. Ellerine geçen satır, balta odun ile düşmanın üzerine hücuma koyuldular, bu sırada Çalâzâde Sinan Paşa maiyetindeki sipahilere dolu dizgin ettirmiş geliyordu. Neye uğradıklarını anlamayan düşman bunun üzerine bozuk düzen kaçtılar.[65]

1.2.1.3. Şiirleri Kullanışı:

Şiir, dilin ve nazmın şahsî, üstün ve zevkle kullanılmasından meydana gelen sanat eseridir. Müellif eserin birçok yerinde şiirlere yer vermiştir.

1.2.1.3.1. Bir olayı önce nesirle, daha sonra şiirle anlatır:

Şehzade "Buvallay" da iki sene karib bir müddet kaldı. "D'Aubusson" un yeğenlerinin mâlikânesi olan bu şato, en emin bir mahaldi.

---

[61] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 198.
[62] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 200.
[63] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 158.
[64] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 226.
[65] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 299.

"Taşlarla döğünüp yürür âb-ı revanı gör.

Rahm eylemedi bu halime gün ve mekanı gör

Dağlar başında ebr-i felek ağlayıp gider

Yanınca radîn ettiği ah-u figanı gör

Çak eyledi yakasını derd ile subhgâh

Çarhın şafak makamına döktüğü kanı gör[66]"

Rüstem Paşa, valilikte bulunduğu sırada sıhriyyet-i Padişahiye mazhariyeti tensib edildi. Ancak bed-hahları "Maraz-i cüzama mübtela ve âsârı çehresinde hüveydâ" olduğundan bahs ile tenfire çalıştılar. Epeyce sârî bir halde bulunan bu illetin o zamanlar alâmet-i fârikası kehlenin mevcudiyeti olduğu için suret-i mahsusada tayin olunan bir memur eyalet makarr olan Diyarbakır şehrine kadar gönderildi. Bu vasıta ile yoklattırırlar; kirli çamaşırlarında, memur kehle bulunca hemen avdet etti. Keyfiyeti şehriyâr-i zamana arz ederek illetten salim olduğu tebeyyün etmekle Sultanın tezvici görüldü.

"Olucak bir kişinin bahtı kavî talihi yâr

Kehlesi dahi mahallinde ânın işe yarar. [67]

1.2.1.3.2. Olayı anlattıktan sonra şair olan Padişah ve şehzadelerin şiirlerinden örnekler verir:

Pederinin irtihalini haber alınca akibetinin neye müncer olacağını düşünerek hale muvafık olmak üzere tertip ettiği şu mısra kendisi için bir mersiye mahiyetindedir.

Nâsiyemde kâtib-i kudret yazdı bilmedim.

Ah kim bu gülşen-i âlemde hergiz gülmedim. [68]

Şehzade geziyor eğleniyordu. Bu hayat-i müsterihane ve İranîlerin gösterdikleri hüsn-i kabul şehzadeyi memnun ediyordu.

[66] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 125.
[67] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 221.
[68] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 295.

Reddettilerse ger bizi Osman erenleri

Etti kabul dîl-i Acemistan erenleri

Dil mezraına tohum-i muhabbet bırakırlar

Gazvin ile Herat ve Isfahan erenleri. [69]

1.2.1.4. Olayların Tarihlerini Verişi:

Mehmet Zeki, olayların tarihlerini genellikle Hicri aylara göre Türkçe ifadelerle vermiştir. Tarihleri bazen yıl, bazen de yıl, ay ve gün olarak göstermiştir.[70] Tarihleri verirken; yılları, ayları Türkçe ve Arapça; günleri ise Türkçe olarak vermiştir.

"Hareketinin doksan birinci gününde müsâdif sekiz yüz seksen sekiz senesi Muharremü'l Harâm'ın birinci günü Mısır'a avdet etti."[71]

"Gurre-i Cemâziyelevvel 886 Pazar günü"[72]

"Sekiz yüz seksen yedi senesi Zilhiccesinin yirmi yedinci çarşamba günü"[73]

"Şevvalin yirmi yedinci günü"[74]

1.2.1.5. Kur'an Ayetlerini Kullanışı:

Mehmet Zeki, anlattığı konunun manasını desteklemek ve zenginleştirmek amacıyla ayetler getirmiştir.

Ayeti, Sultan IV. Murad, isyancılara karşı nutuk irad ederken söylemiştir.

(Etîullahe ve etîurrasule) "Allah'a ve Resul'e uyunuz." (Al-i İmran Suresi, Ayet 32.)[75]

Ayet, İran Şahı "Tabut Ağa" nın Şehzade Selim'e gönderdiği cevabnamede geçer. Feridun Bey'in Münşeat adlı eserinden alıntıdır.

(Yevme yefirru'l mer'u min ehîhi ve ümmihi ve ebihi ve sahibetihi ve beniyhi) "O gün kişi kaçar, kardeşinden, anasından babasından, eşinden ve oğullarından." (Abese Suresi, Ayet 34, 35, 36.)[76]

---

[69] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 262.
[70] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 85.
[71] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 84.
[72] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 80.
[73] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 114.
[74] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 332.
[75] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 334.
[76] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 269.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Bayezid ve oğullarının teslimiyle ilgili olarak, İran Şahı'na verdiği cevapta bu ayet kullanılmıştır. Ayet Feridun Bey'in Münşeat adlı eserinden alıntıdır.

(Vellezîne câhidû fiyna lenehdiyennehüm sübülena ve innallâhe maa'l-muhsinine) "Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır." (Ankebut Suresi, Ayet 69.)[77]

Ayeti, Şehzade Korkud'un Kardeşi Selim'e sadakatını belirtmek üzere yazmış olduğu mektupta, konuyu desteklemek amacıyla kullanmıştır.

(Kâle inne ma eşku bessî ve huznî ilâ-llahi ve e'lâmu minallahi mâlâ tâ'lemûn) "Dedi ki: Ben hüznümü, kederimi ancak Allah'a şikayet ederim ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri de bilirim. (Yusuf Suresi, Ayet 86.)[78]

1.2.2. Mehmet Zeki Pakalın'ın Tarihçiliği

Mehmet Zeki'nin eserinin, bizim için en orijinal tarafı, kardeş katli meselesinin farklı açılardan yorumlanması, bu konuda ciddi yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılmış olmasıdır. Eser, Orhan Gazi devrinden başlayıp IV. Murat devrinin sonuna kadarki taht kavgalarını, siyasi ve askerî olayları anlatır. Eser on dört konudan oluşur.

Mehmet Zeki, olayları anlatırken fazla teferruata girmemiştir. Fakat, önemli olayları anlatırken de ayrıntılara yer vermiştir. Eserin dili anlaşılır olmakla birlikte, Arapça Farsça kelime ve tamlamaları sıklıkla kullanmış, olayları edebî bir üslupla anlatmıştır.

Mehmet Zeki, II. Bayezit ile Cem Sultan arasındaki mücadeleyi biraz daha teferruata girerek anlatmıştır. Özellikle Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerine sığınmasına ve Avrupa'daki maceralarına geniş bir yer vermiştir.[79]

Eserinde, sadece taht mücadelelerinden ve savaşlardan bahsetmemiştir. Bazı sosyal ve kültürel olaylara da yer vermiştir. Örneğin, İstanbul'un sosyal durumu[80], ulemanın fetvaları,[81] Avrupa şehirleri,[82] IV. Murat zamanında sosyal yaşam[83] gibi konular buna misaldir.

---

[77] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 276.
[78] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 205.
[79] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 106, 133, 147, 150, 154, 156, 160, 162, 166, 174.
[80] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 330, 331.
[81] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 8.

1.2.2.1. Kaynakları Kullanışı

Mehmet Zeki, eserinde çok sayıda yerli ve yabancı kaynaktan istifade etmiştir. İstifade ettiği kaynakları bazen aynen aktarmış, bazen bu kaynaklardan özetleyerek yararlanmış, bazen de kaynaklardaki bilgileri tenkit ederek almıştır.

Mehmet Zeki, Saadeddin Efendi'nin "Tacü't-Tevarih"[84] ini, Namık Kemal'in "Osmanlı Tarihi"[85] ni, "Hayrullah Efendi Tarihi"[86] ni, "Vakıat-i Sultan Cem"[87] i, Murat Bey'in "Tarih-i Ebü'l Faruk"[88] unu kaynak olarak kullanmış ve yer yer iktibaslarda bulunmuştur.

Mehmet Zeki, istifade ettiği kaynakların bir kısmını da özetleyerek aktarmıştır.

Mesela, Anadolu'nun Timurlular tarafından saldırıya uğramasını, Namık Kemal'in "Tercüme-i Hâl-i Emir Nevruz"[89] adlı eserinden kısaca özetleyerek tasvir etmiştir.

Mehmet Zeki, bazen de yararlandığı kaynakları tenkit ederek kullanmıştır.

Mesela, Hammer'in ve Bizans Tarihçilerinin, Sultan Murat'ın oğlu "Savcı Bey" ile Bizans Prensi "Andronikos" un cezalandırılması hakkındaki görüşlerini taraflı ve yanlış bulmuş, bunu açıkça tenkit etmiştir.[90]

1.2.2.2. Olayları Anlatış Şekli

Eser meydana getirilirken Mehmet Zeki, değişik ifade şekilleri kullanmıştır. Geçmiş döneme ait bilgiler vermiştir. Bunlar:

"Bayezit'ten kalma bir âdet-i seyyieyi irtikab etmekten çekinmediler. Henüz memede iki yaşında olan Ahmet'i boğdurdular."[91]

"Yıldırım Bayezit zamanından beri, Tokat zindanında mevkuf bulunan eski arkadaşları Mehmet Bey olduğunu anladılar."[92]

Mehmet Zeki, olayları anlatırken geçmiş dönemdeki gelişmelerden bahsetmiştir.

---

[82] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 108, 163.
[83] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 336.
[84] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 9, 26.
[85] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 30.
[86] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 46, 49, 51, 300.
[87] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 79.
[88] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 10, 35, 48, 57.
[89] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 12.
[90] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 7.
[91] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 56.
[92] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 50.

"Fatih zamanından başlayarak münâsebât-i siyasiyeleri"[93]

"Murad-i Sâlis zamanında"[94]

Olayların tarihlerini şu şekilde vermiştir:

II. Bayezit döneminden önceki devirleri anlatırken, çoğu zaman tarihleri sadece yıl olarak vermiştir.[95] Fakat, II. Bayezit ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini anlatırken genelde tarihleri, gün, ay ve yıl olarak belirtmiştir.[96]

1.2.2.3. Sebep-Sonuç İlişkisi

Mehmet Zeki, sebep sonuç ilişkisine önem vermiştir. O, önce olayın sebebini anlatmış, daha sonra da neticesini vermiştir.

Bayezit, babası Sultan Murat savaş meydanında şehit olunca kardeşi Yakup'u isyan etme tehlikesine karşı öldürtmüştü. Bu durum Osmanlıda yeni bir usulün ortaya çıkmasına sebep oldu: Kardeş katli.

Bununla ilgili şunları söyler:

"Sultan Bayezit; böyle bir usul vazetmekle bilmeyerek evladları arasına, ondan sonra da halefleri beynine tohum-i nifak saçtı ve bu tohum büyüyerek az zaman sonra muzır mahsulünü vermeye başladı."[97]

Sultan III. Mehmet, oğullarından şehzade Mahmut'u, bir şeyh ile mektuplaştığı için sorgusuz sualsiz ortadan kaldırmıştı.

Bununla ilgili şu açıklamayı yapar:

Şehzade Mahmut'un sebeb-i ihnakı hakikaten gariptir. Şeyhin biri yaptığı bir vefk ile kendisinin taht-i saltanata cülus edeceğini bulmuş, keyfiyeti bir mektupla kendisine bildirmiş. Saltanat cidden arzu edilir birşey olduğu için şehzade bu tebşirattan memnun olmuş, teşekküratını şeyhe bildirmiş. Vakadan haberdar olan ahlâksız bir herif, Darüssaâde Ağası (Abdürrezak Ağa); ele geçirdiği bu mektupları bir hulûs çakmış olmak, daha fazla iltifat ve emniyete mazhar olmuş bulunmak için şeyriyar-ı zamana arz

[93] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 155.
[94] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 297.
[95] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 22.
[96] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 138.
[97] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 10.

ediyor, taht-i saltanata dört el ile sarılmış olan Mehmet-i Sâlis de tahkikata lüzum görmeksizin şehzadenin ihnakını, ötekilerinde ifna-yı hayatlarını emreyliyordu.[98]

1.2.2.4.Tenkitçiliği

Mehmet Zeki, Sultanları, devlet adamlarını ve ulemayı tenkit etmiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde gördüğü aksaklıkları da dile getirmiştir.

I. Bayezit zamanındaki sahte ulemaları tenkit eder:

"Kur'ân-ı Mübînin ve Resûl-i Seyyidü'l-Mürselinin tebligâtından zerrece inhiraf eylemez, hakiki ulema bulunduğu gibi cer menfaatinden başka birşey düşünmez, Kur'ân ile hadisi tevilden çekinmez sahte ulema da vardır. Birinciler; Padişahları, vezirleri fezaih-i irtikabdan men ve zecr ettikçe ikinciler teşvik ve terkib eyler, makâsid-i istibdadkâranelerine muvafık geldiği için de ekseriya onların sözleri geçerdi. İşte bu kuvvet, Osmanlılarda ilk defa olarak çarpışmış ve galebe sahtekârlarda kalmıştır."[99]

Fetret Devrine ait tenkitleri:

"İşte Şehzade Süleyman; Edirne'de zevk ü sefa namına birtakım rezail ile imrâr-i hayat ediyordu ve bu münasebetsizlikle tekmil maiyeti halkını kendisinden soğutuyorken Musa; topladığı ordu ile birden bire Edirne Kalesi'nin duvarları altında görüldü."[100]

"Şehzade Musa, böyle lüzumsuz şiddetler ve kendisi için zararlı vesveselerde bulunmakla beraber, yine muvaffakiyetler ibrazından hali kalmıyordu."[101]

II. Mehmet'i tenkiti:

"Fatih'in buradaki kusuru: Bil-âhire tertip edilmiş olması itibarıyla Kanunnamenin ceminde evvelde mevcud bulunan "Nizam-i âlem" kaydını bila-kayd ü şart kabul etmesidir. Halbuki Fatih Hazretleri Yıldırım'ın, Bayezit'in Yakup Çelebi'yi keyfiyet-i ihnakına bakmayacak, şehzadenin izale-i vücuduna kendisinden nizam-i âlemi ihlal edecek bir hal zuhûruna ta'lik eyleyecek idi."[102]

IV. Murat'ı, Recep Paşa'yı ve bazı aksaklıkları tenkiti:

---

[98] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 299, 300.
[99] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 8, 9.
[100] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 24.
[101] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 32.
[102] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 58.

"Dördüncü Sultan Murat; gittikçe nüfûz-i iktidarını suistimal ediyordu. Kahvelerin kapatılmasını, tütün içilmemesini emretmesi bu kabildendi. Kendisi bizzat dolaşır, tütün içenleri derhal öldürtür, hatta bacaları koklayarak tütün kokusu olduğu bahanesiyle birçokları da gürültüye giderdi."[103]

"Recep Paşa, çevirdiği rezilâne bir plan sayesinde rakiplerinden ikisinin başını kestirmişti. Fakat onun izalesini arzu ettiği daha bir iki vücud vardı. Ez-cümle Sultan Murat'ın gözdesi olan Musa Çelebi'yi bu vesile ile yok etmek yegâne emeli idi."[104]

"Halbuki bu iktidarı ne Padişah ve ne de vâlide sultan'da vardı. Saltanat, nüfûz-i hâkimiyet, debdebe bunların hepsi elinde olan Kösem bu derde devâ bulamıyor, o da istemeyerek, yahud bilmeyerek bu işlere alet oluyordu. Rüşvet de o zaman alabildiğine vusat kesb etmişti. İdare-i devletin re's-i kârında bulunan Kemankeş Ali Paşa bile irtikab ile müştehirdi. Sadrazamın bu halinden Şeyhülislâm fena halde müteessirdi."[105]

1.2.2.5. Osmanlı Vezir ve Devlet Ricaline Bakış Açısı:

Mehmet Zeki, dönemin yöneticilerinin isimlerini çokça zikretmiştir. Yeri geldiği zaman Padişahları ve devlet adamlarını överken, yeri geldiği zaman da onları tenkit etmekten çekinmemiştir.

Osmanlı Sultanlarını şu ifadelerle anlatır:

I. Murat İçin:

"Makam-i pedere oturan Hüdâvendigâr, gazâ ve cihada babasından ziyâde bir gayret ve hırs ile başladı. Anadolu'da bir hayli yerleri zamime-i memâlik ettiği gibi Süleyman Paşa mağfurun himmet-i Hûdâ-pesendânesiyle Rumeli'ye atılmış olan adımı da ilerletmek ve bu suretle hakiki bir Padişahlık vücuda getirmek istedi ve kârında el-hak muvaffak da oldu."[106]

Cem Sultan İçin:

"Pederi, ceri, cesur hiçbir tehlikeden gözünü kırpmaz cihangirlikten başka bir şey düşünmez bir hârika-i kudret idi. Aynı zamanda yumuşak hassas bir kalbe mâlikti. İşte

[103] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 336.
[104] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 325, 326.
[105] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 310.
[106] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 4.

bu tıfl-ı nevzâd cür'eti, şecaati hassasiyeti pederinden; pür-ihtiras, muannid hiçbir şey karşısında eğilmez ve aman demez ruhu da validesinden tevârüs etmişti."[107]

II. Bayezit İçin:

"Sultan Bayezit; uzunca boylu, metin vücudluydu, babası ve kardeşi gibi o da ilm-i marifete meclubdu. Siyah saçlı, şahin burunlu olan Padişah aynı zamanda pek zekiydi. Simasında muhabbet eseri mevcud, fakat sertlikten ziyade mağmûmluk âsâr-ı meşhud idi."[108]

Kanuni Sultan Süleyman İçin:

"Sultan Süleyman; gençliğinde gençliğin icabatından olan cüst ü çâlâki, her umurda sıhhat-i muhakeme ve i'ta-yı karara kabiliyeti sayesinde işleri pek iyi görüyor, gördürüyor, hiçbir taraftan ne ailesi içinden ne de memleketin sair aksamından bir sızıltı çıkmıyor, kendileri de dahil olduğu halde herkes refah ve saadet içerisinde yaşıyordu."[109]

[107] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 62.
[108] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 74.
[109] Mehmet Zeki Pakalın; Maktul Şehzadeler, s. 219.

II. BÖLÜM

2.1.MAKTUL ŞEHZADELER ADLI ESERİN ÖZETİ

2.1.1.Orhan Gazi Dönemi

Osman Gazi, hayata gözlerini yumduğunda yerine küçük oğlu Orhan geçti. Aslında tahta geçme hakkı Alaeddin'e aitti. Fakat o ilim ve irfanla uğraştığı için tahta geçmek istemedi. Orhan Bey, tahta geçtikten sonra kardeşinin yardımını istemişti, o da bunu esirgemeyeceğini vadetti. Yabancı kaynaklar Paşa'nın bu hareketini yapmacık bulmuşlar ve inanmamışlardı. Halbuki ilim aşkı ile yanan ve kardeşinin idare-i mülk hususunda üstün olduğunu bilen Paşa ilk önce kendisi biat etmişti. Bu sıralar Osmanlılarda henüz lezzet-i saltanat tadılmadığından iki kardeş arasında ihtilaf için herhangi bir sebep yoktu.

Alaeddin Paşa, ölünceye kadar kardeşine kıymetli yardımlarını sunmaktan çekinmedi. Orhan Gazi de kendisine minnettar kaldı.

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, büyümüş kahramanlığıyla kendisinden söz ettiriyordu. Devlet idaresindeki kabiliyeti ile de göz dolduran şehzade bir kaza sonucu hayatını kaybetti. Kısa bir süre sonra da bu acıya dayanamayan pederi hayata gözlerini yumdu.

2.1.2. I. Murat Dönemi

Gazi Murat, babasının yerine geçip Padişah oldu. Anadolu'da birçok yeri Osmanlı toprağına kattı. Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki ilerleyişini devam ettirdi. Böylece Osmanlı Devleti'nin süratle büyümesini ve imparatorluk yolunda bir hayli mesafe katetmesini sağlamıştı.

O sıralarda yeni bir usul ihdas edilmişti: şehzadelerin birer birer sancağa çıkarılarak devlet idaresine alıştırılması. Şehzadeler küçük yaşta yanlarında "Lala" denilen hocalarıyla birlikte Anadolu'da bir eyalete gönderilir burada devlet idaresini yerinde öğrenirlerdi. Savaş zamanında maiyetindeki askerle birlikte Padişah ordusuna katılır, sağ ve sol kanat komutanlığı yaparlardı. Fakat bazı şehzadelerin, bulundukları yerlerde

fazla nüfuz sahibi olmaları ve çok sayıda askere sahip bulunmaları, onlarda vaktinden önce saltanata geçme hırsının ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Savcı Bey de bu şehzadelerden biriydi.

I. Murat Rumeli'ye sefere çıkarken büyük oğlu Bayezit'i Germiyan, ortanca oğlu Yakup Çelebi'yi Karesi ve küçük oğlu Savcı'yı da Bursa'da kaymakam bırakmıştı. Şehzade Bayezit kardeşinin Bursa'da kalmasını çekemedi ve aleyhinde entrikalar çevirmeye başladı. Savcı Bey gençliğin verdiği tecrübesizlik ve bazı fesatçıların kışkırtması üzerine Bizans Prenslerinden "Andronikos" ile ittifak ederek isyan etti.

Şehzade Beyazit'in bu durumu I. Murat'a haber vermesi üzerine, Sultan Murat Savcı'yı ortadan kaldırmaya karar verdi.

Murat Han, şehzadenin hareketinden habersiz gibi davranarak av için onu Biga'ya davet etti. Savcı Bey babasının davetinden şüphelenerek emre aldırış etmedi, para ve vaadle topladığı ordu ile Hüdâvendigâr üzerine yürüdü. İki ordu Kite Ovası'nda karşılaştı. Savcı Bey'in ordusu dağıldı. Dimetoka'ya iltica eden Savcı Bey daha sonra yakalanarak Hüdâvendigâr'ın huzuruna çıkarıldı. Padişah, oğlunu iyiden iyiye azarlayıp affetmeyi düşünürken, genç şehzade babasına karşı kaba ve sert cevaplar vermiş onu sinirlendirmişti. Bunun üzerine önce gözlerini oyduran Padişah sonra şehzadeyi idam ettirdi.

Genç "Andronikos" un ise gözlerine kızgın sirke dökülmüş, fakat o şans eseri görme yeteneğini kaybetmemiş, daha sonra Bizans tahtına Osmanlı'nın yardımıyla oturmuştur.

Kosova Meydan Muharebesi'ni kazanan Murat Hüdâvendigâr, savaş meydanında bir Sırplı tarafından öldürülmüştür. Bunun üzerine Bayezit Osmanlı tahtına oturmuştu.

2.1.3. I. Bayezit Dönemi

Yıldırım Bayezit, babasının şehit edilmesinden sonra, düşmanı kovalamakla meşgul olan kardeşi Yakup Çelebi'yi çağırtarak çadırda boğdurmuştur.

Osmanlılarda bu ilk değildi. Savcı Bey de pederi tarafından katlettirilmişti. Fakat Savcı Bey'in katli ile Yakup Çelebi'nin öldürülmesi arasında büyük bir fark vardır. Birincisi taht iddiasıyla isyan etmiş iken, ikincisi tamamen masumdur. Yıldırım Bayezit bu hareketine meşruluk kazandırmak için ulemanın bazısından fetva istemiştir. Ulemanın bir kısmı bunu reddetse de bazı ulemalar fetva vermekten çekinmemişlerdir.

Hoca Saadeddin Efendi bu konudaki ilk düşüncesi olan; saltanat vârislerinin çok olmasının memleketin istikrarını bozduğu iddiası doğru olmakla birlikte; ikinci iddiası yani saltanatın Allah ile özdeşleştirilip "Allah'ın nasıl şeriki yoksa Sultanın da şerikinin olmaması gerektiğinden" bahsedilerek idam vakasına benzetilmesi çok gariptir.

Yakup Bey, ahlâk ve hareketiyle Orhan Gazi'ye benzediği için herkes tarafından sevilmişti. Onun idam edilmesi ordu nazarında da etkili olmuş ve fitne, fesadın zuhur etmesine sebep olmuştur.

Sultan Bayezit'in böyle bir usûl ortaya çıkarması bilmeyerek; evlatları arasına, sonra da halefleri arasına nifak tohumu saçmasına sebep oldu. Bu tohum daha sonra büyüyerek zararlı meyvelerini vermeye başladı.

Yıldırım Bayezit, Timur ile yaptığı Ankara Savaşı'nda (M.1402) esir düştü ve kısa süre sonra da hayata gözlerini yumdu. Kendisinin bu şekilde vefat etmesi oğulları arasında saltanat kavgasının başlamasına sebebiyet verdi.

2.1.4. I. Mehmet Dönemi

Ankara Savaşı bütün hızıyla devam ederken, Süleyman Çelebi Bursa'ya doğru dolu dizgin kaçmıştı. En küçük Şehzade Mehmet Çelebi de Amasya tarafına çekilmiş, Mustafa Çelebi ortadan kaybolmuş "İsa Çelebi" de Karesi eyaletine avdet etmişti.

Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlıların imarı ve ihyası için bir asırdan beri uğraştığı Anadolu'yu yerle bir etti. Bağdat hâkimi, Yıldırım yanlısı, Ahmet Celâyir'i esir aldı. Osmanlılar ile birlikte Bizans'ı da haraca bağladı.

Şehzade Süleyman Timur'dan kaçarak Rumeli'ye geçti. Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde "Güzelce Hisar" ı ikametgâh yaptı. Timur'dan kendisini affetmesi için elçiler gönderdi.

Timur, Semerkand'a avdete hazırlandı. Lakin Osmanlılığa bir kötülük yapmak için Kütahya taraflarını Germiyanzâde Yakup Bey'e, Karaman'ı Mehmet Bey'e veriyor. Bayezit'ten kaçıp kendisine sığınmış olan Aydın, Menteşe, Saruhan ve Hamideli Beylerine de memleketlerini iade ediyordu. Aynı zamanda Osmanlı şehzadeleri arasında nifak sokmak amacıyla Süleyman Çelebi'ye berat vermiş, Mehmet Çelebi'nin elçilerine de hüsn-i muamelede bulunmuştu.

Timur, bütün bu işleri yaptıktan sonra ortalığı harabe haline getirerek Semerkand'a döndü. Çelebi Mehmet, Germiyanoğlu Yakup Bey'den babası Bayezit'in cenazesiyle kardeşi Musa Çelebi'yi istedi ve onları kısa süre içerisinde getirtti.

İsa Çelebi esaretten kurtulunca, Bursa'da Musa Çelebi ile karşılaştılar. Savaş sırasında İsa Çelebi esir alınarak idam edildi. Bunun üzerine Musa Çelebi, Bursa tahtgâhına döndü. Diğer bir rivayette ise İsa Çelebi'nin Mehmet Çelebi ile savaştığı ve neticede idam olunduğudur.

Üçüncü bir rivayet de şöyledir: İsa Çelebi, Bursa'ya yerleşmişti ve Timurtaş Paşa'nın yardımıyla saltanatını ilan etmişti. Büyük Şehzade Süleyman, Edirne'de küçük Şehzade Mehmet de Amasya'da saltanat sürüyorlardı. Mehmet Çelebi, İsa'yı Bursa'dan ve Anadolu'dan uzaklaştırmak için üzerine yürüdü. İsa Çelebi, bu savaşta başarısız oldu ve Bizans İmparatoru'na sığındı. Orada Bizanslı bir burjuvanın kızı ile evlendi.

İsa Çelebi, tekrar Anadolu'ya gelerek kardeşi Çelebi Mehmet ile savaştı. Fakat İsfendiyar Bey'ine iltica etmek zorunda kaldı. Daha sonra toplayabildiği asker ile Bursa'ya geldi ve yağmaya başladı. Çelebi Mehmet, yeniden İsa Çelebi'ye karşı zafer kazandı. Eskişehir taraflarında bir hamamda saklanan İsa Çelebi yakalanarak idam edildi.

Tarihlerimizde genelde İsa Çelebi'nin kardeşi Mustafa Çelebi gibi ortadan kaybolduğu yazılmakla birlikte kardeşi tarafından katledilmesi, daha doğru kabul edilmektedir. Çünkü İsa Çelebi ortadan kaybolmuş olsaydı, mezarının olmaması gerekiyordu. Halbuki İsa'nın; Bursa'da Yıldırım Türbesi'nde, babasıyla birlikte yatığı bilinmektedir.

Süleyman Çelebi, Anadolu'ya geçip İzmir Valisi Cüneyt Bey ile Şehzade Mehmet'e karşı harekete geçti. Çelebi Mehmet Karamanoğluyla ittifak ederek onun yanında bulunan kardeşi Musa Çelebi ile anlaştı ve kendisini Rumeli'ye gönderdi. Süleyman Çelebi Rumeli'ye dönerek kardeşi Musa ile mücadeleye başladı. İlk savaşta yenilen Şehzade Musa, ordu toplayarak Çelebi Süleyman'ın üzerine yürüdü. Bu sırada Çelebi Süleyman, Edirne'de zevk ve sefa içindeydi. Olayın ciddiyetini sonradan anlayan Çelebi Süleyman firar etmeye karar verdi. Kaçarken köylüler tarafından öldürüldü. Musa Çelebi daha sonra bu köyü yakıp yıktı, birçok kişiyi öldürdü.

Musa Çelebi, şehzade Süleyman'dan kurtulunca Edirne'de hükümdarlığını ilan etti. Bizans'a verilen toprakları geri aldı. Rumeli'de iktidarını pekiştirdi.

Mehmet Çelebi ile arası bozulan Musa Çelebi, mücadeleye girişti. Savaş esnasında elinden yaralanan Musa Çelebi kaçmak zorunda kaldı. Sofya yakınlarında Çamurlu mevkiinde bataklığa saplanmış bir halde bulunan Musa Çelebi yakalanarak yayın kirişiyle idam edildi (M.1413).

Musa Çelebi, çok gayretli ve cesaretli bir devlet adamıydı: Edirne'de üç sene Padişahlık yaptı.

Osmanlı Tarihçileri: Padişahsız geçen bu on seneyi "Fasıla-i Saltanat" dönemi diye nitelendirmişlerdir. Fakat Künhü'l-Ahbar'ın yazarı olan "Âlî Bey" bunu kabul etmemiştir. Çünkü, Bayezit'in esir olduğu sekiz ay kadarki zaman istisna edilirse, saltanat hiç boş kalmamış, fazla olarak bir iki yerine dört şehzade saltanat için mücadele etmiştir. Bu döneme "Fetret Devri" demek de doğru olmaz, çünkü birçok milletin tarihinde patırtılı günler gelmiş geçmiş ve onlar hiçbirine "Fetret Devri" tabirini kullanmamışlardır. Bunu en iyi anlatan tabir "Taht kavgası" dır.

Şehzade Süleyman'ın "Orhan" isminde bir oğlu vardı. Bizans İmparatoru tarafından rehin tutulan Şehzade Orhan serbest bırakıldı. Orhan Çelebi, etrafına topladığı askerle Çelebi Mehmet'e karşı isyan etti. Fakat çok geçmeden Çelebi Mehmet tarafından ele geçirildi ve gözlerine mil çekildi.

Çelebi Mehmet, Bizans İmparatoru ile anlaşarak Kasım'ın verilmesini sağladı ve onun da gözlerine mil çektirdi. Böylece Çelebi Mehmet, Osmanlı tahtının tek hakimi olmuştu. Fakat bu uzun sürmedi, (Düzme) Mustafa Çelebi hadisesi ortaya çıktı.

Timur'un ölümünden sonra serbest bırakılan Mustafa Çelebi, bir müddet Karamanoğlu memleketinde ikamet etti. Sonra Eflak Prensi Mirçe'nin yardımıyla Rumeli'ye geçerek saltanatını ilan etti. İzmiroğlu Mirçe Bey de Şehzade Mustafa'ya katıldı. Çelebi Mehmet Selanik yakınlarında kardeşini yenilgiye uğrattı. Mustafa Çelebi ile Cüneyt Bey Selanik Valisine sığındı. Teslimi için Padişah ısrar eylese de İmparator bunları teslim etmedi. Ayrıca mültecilerin iaşesi için senevi üç bin akçe para istedi. Çelebi Mehmet İmparator ile anlaşarak bu parayı vermeyi kabul etti ve rehineler Çelebi Mehmet ölene kadar serbest bırakılmadı.

2.1.5. II. Murat Dönemi

Çelebi Mehmet'in hastalığı ilerleyince Murat Çelebi'ye haber gönderildi. Şehzade Murat, babası öldükten sonra pâyitahta gelebildi. Bu süre içerisinde Düzme Mustafa

hadisesinden dolayı Sultan Mehmet'in ölümü gizli tutuldu. Böylece şehzadeler arasında da çıkabilecek karışıklıklar engellendi.

İmparator Manuel, Çelebi Murat tahta çıkınca şehzade Mustafa'yı serbest bırakarak yeğeninin karşısına çıkardı. Sultan Murat, Bayezit Paşa'yı Mustafa'ya karşı gönderdi. "Sazlı Dere" mevkiinde karşılaştılar. Askeri, şehzade tarafına geçince Bayezit Paşa da onlardan ayrılmadı. Fakat Cüneyt Bey Paşa'ya itimat etmediği için şehzade onu astırmak zorunda kaldı.

Mustafa Çelebi, daha sonra Rumeli'den Anadolu'ya geçmiş, Bursa'ya doğru yol alarak "Ulubad Nehri"nin kenarına gelmişti. Sultan Murat, buradaki köprüyü yıktırdı. Mihaloğlu Mehmet Bey zindandan çıkartılmış, Sultan Murat'ın yanına getirilmişti. Eski Rumeli Beylerbeyi olduğu için Şehzade Mustafa'nın yanındaki beyleri bu tarafa çekebilirdi. Nehir kenarına gelerek eski arkadaşlarına seslendi. Sultan Murat'ın kendilerini affedebileceğini söyledi. Bunda da başarılı oldu.

Şehzade Mustafa'ya mektup yazan Hacı İvaz, askerlerinin kendisini Sultan Murat'a teslim edeceğini söyledi. Bu mektup Cüneyt Bey'e de ulaştı. Bunun üzerine Cüneyt Bey İzmir'e doğru kaçtı. Mustafa da birkaç adamıyla Gelibolu yakasına geçti. Yanında kimse kalmadığından mücadele azmini yitirmişti. Neticede Kızılağaç Yenicesi'nde ele geçirilerek Edirne'de idam edildi (M.1421).

Sultan Murat, amcası Mustafa Çelebi'yi ortadan kaldırdıktan sonra şimdi de İmparatorun teşvikiyle isyan eden kardeşi Mustafa ile meşguldü. Çelebi Mehmet ölünce Mustafa, Karamanoğlu'nun yanına sığınmıştı.

Mustafa Çelebi, Lalası Şarabdar İlyas ile Bursa üzerine yürüdü. Fakat, Bursa ahalisi kendisini istemediler. Bunun üzerine İznik'e gelerek burayı muhasara etti. Sultan Murat, bu sıralar Konstantiniye'yi muhasara etmekteydi.

Sultan Murat ise, Şarabdar İlyas'a Anadolu Beylerbeyliğini vadetti. Bunun üzerine Şarabdar şehzadeyi, Padişah gelene kadar oyaladı. Şehzade Mustafa, elleri bağlı olarak Mirahur'a teslim edildi. Padişah şehzadeyi belki de affetmek istemişti ama rüesa buna muhalefet etti. Şehzadeyi tutup bir incir ağacına astılar (1422).

Bu olay Sultan Murat'ı çok etkilemişti. Bunun üzerine kardeşleri Yusuf ve Mahmut'un gözlerine mil çektirerek onları etkisiz hale getirdi.

2.1.6. II. Mehmet Dönemi

II. Mehmet, ikinci defa tahta geçtiğinde henüz süt emme çağında olan kardeşi Ahmet'i boğdurdu. Osmanlı Tarihçileri bu durumu "Nizam-ı âlem için şehzadenin kaydı görüldü." diye açıklarken Hammer; II. Mehmet'in bir cariyeden doğduğunu, Şehzade Ahmet'in ise bir bey kızından dünyaya geldiğini belirterek ileride Ahmet'in saltanat iddiasına kalkışma ihtimalini öne sürmektedir. Bazı tarihçiler de Alaeddin Paşa'nın, babası Osman Bey'in makamına oturmamasını buna bağlamaktadır. Halbuki Alaeddin Paşa cariyeden değil Bala Hatun'dan dünyaya gelmiştir.

Böyle âdetler Türklerde ve onların da İslâmiyet'ten evvelki dönemlerinde uygun görülebilirdi. İslâmiyet ise nikahlı valide ile cariyeden doğan çocuklar arasında hiçbir fark gözetmemiştir.

Yıldırım Beyazit'in Kosova Meydanında gerçekleştirmiş olduğu şehzade katli vakası II. Mehmet zamanında, kanun hâline getirilmişti. Kanunname'de "Ve her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek münasiptir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amel olalar" maddesi nizam-ı âlem için kardeş katlini meşrulaştırmıştı.

Tarihçi Ahmet Refik Bey bu konuda şöyle diyor: Kardeş katli meselesini "Ekser ulema" tecviz etmiştir: Osmanlılar İslâmiyet'i kabul ettikten sonra İslâm hukukuna riayet ettiler ve memleketi evlatları ve kardeşleri arasında taksim etmeye karar verdiler. Türk usulü babalarının veya kardeşlerinin mülklerinden hisseleri olduğuna kanaat eden ve isyan eyleyenleri ortadan kaldırmak "Nizam-ı âlem" için uygun görülmüştür. Saltanatın bekası için ailelerinden fedakârlık etmişlerdi.

2.1.7. II. Bayezit Dönemi

II. Mehmet vefat ettiğinde, Bayezit Amasya'da, Cem de Karaman'da bulunmaktaydı. II. Mehmet'in üçüncü bir oğlunun da olduğu, fakat bunun babasının sağlığında iken öldüğü bilinmektedir.

II. Mehmet oğlu Cem'i saltanata daha yakın görüyordu. Fakat kardeş kavgasını önlemek için Batı Roma'nın alınmasını ve Doğu Roma ile birlikte iki kardeşin ayrı ayrı tahta geçmesini istiyordu. Fakat bu gerçekleşmedi.

Şehzade II. Bayezit, davet üzerine İstanbul'a gelerek tahta oturdu. Bunun üzerine Cem, Bursa üzerine yürüdü ve burayı teslim alarak saltanatını ilan etti. Anadolu'nun

kendisine bırakılmasını istedi. Bunu kabul etmeyen Bayezit, Cem'in üzerine yürüdü. "Yenişehir Ovası" nda yapılan savaşta Cem mağlup oldu ve Konya'ya kaçtı. Ardından Suriye ve Mısır'a doğru yola çıktı. Mısır Sultanı Kayıtbay, tarafından iyi karşılanan Cem Sultan burada bitap düşen vücudunu dinlendirdi. Hac ibadetini yerine getiren Cem Kahire'ye geri döndü.

Cem Sultan, Mısır'da ailesi arasında yaşamayı saltanatla uğraşmaya tercih eder gibi görünüyordu. Fakat Karamanoğlu Kasım Bey ile Trabzonlu Mehmet Bey Cem'i Anadolu'ya gelmeye ikna ettiler. Cem ailesini Kahire'de bırakarak Karaman'a doğru hareket etti. Fakat yapılan savaş neticesinde mağlup oldu. Cem, tekrar Kahire'ye dönmek düşüncesindeydi. Fakat Kasım Bey, Rumeli'ye geçip Musa Çelebi gibi kardeşini rahatsız etmesini söyledi. Cem Rumeli'ye geçip Rodos şövalyelerinin reisi D'Aubusson'a sığındı. Rodos'ta çok iyi karşılandı. Kendisi adına eğlenceler ve ziyafetler düzenlendi. D'Aubusson Papa'ya ve Avrupa krallarına mektuplar yazarak Osmanlılara karşı, Hristiyanların birleşmesinden bahsetti.

D'Aubusson, Cem'i muhafaza etme ve ticaret gemilerine dokunulmama şartıyla Osmanlı Devlet'i ile anlaşma yaptı. Sultan Bayezit Cem'in muhafaza edilmesi için artık yıllık yüklü bir miktar da para ödüyordu. Rodos şövalye reisi D'Aubusson, Cem'in ağzından mektuplar yazarak Mısır'daki validesinden de para koparmıştı.

Cem Niş'te bulunduğu sırada, kaçma teşebbüsünde bulunsa da başarısız oldu. Uzun süre Fransa'da kalan Cem Roma'ya Papa'nın yanına getirildi. Papa bu durumdan çok memmun oldu. Böylece Cem sayesinde, Osmanlı donanması âtıl bir duruma gelecek ve II. Bayezit istenildiği gibi haraca bağlanacaktı. Bundan dolayı şövalyeleri kutladı. Gerçekten de Bayezit, Cem'in serbest bırakılmaması şartıyla, yıllarca Hristiyan Avrupa'ya yüklü miktarda paralar ödemişti.

Cem Sultan, artık eskisi gibi Osmanlı tahtına oturmayı düşünmüyor, içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulup Mısır'a ailesinin yanına dönmeyi ümit ediyordu. Fakat bu mümkün olmadı ve rivayete göre Fransa Kralı'na teslim edildiyse de teslim edilmeden az önce zehir verildiği için çok geçmeden öldü.

Cem'in oğullarından Oğuz, Fatih'in sarayında idi. Fatih'in vefatından sonra ne olduğu malum değildir. Diğer oğlu Murat da Rodos'a gelmiş orada mecburi ikamette bulunuyordu. Adanın Kanuni tarafından zabtı ile yakalanıp idam edilmiştir.

2.1.8. I. Selim Dönemi

II. Bayezit'in yaşı epeyce ilerlemişti. Oğullarından hayatta kalanlar Ahmet, Korkut Şehinşah ve Selim'di. "Ahmet" Amasya'da, "Korkut" Saruhan'da, "Selim" Trabzon'da, "Şehinşah" da Karaman'da bulunuyordu.

Şehzade Ahmet saltanata en yakın aday olarak görülüyordu. Babasının ve ümeranın sevgisini kazanan Ahmet, halim selim bir yapıya sahipti.

Şehinşah, Karaman Sancakbeyliği görevini yürütürken vefat etti. Bu sırada Şahkulu İsyanı patlak verdi. İsyanı bastırmakla görevli ordunun da bozguna uğraması II. Bayezit'i büyük hayal kırıklığına uğrattı.

Şehzade Ahmet'in, veliaht olarak gösterilmesi Selim'i harekete geçirmiş ve İstanbul'a daha yakın olabilmek için Kefe üzerinden Rumeli'ye geçmiş Edirne yakınlarında ordugâhını kurmuştur. Bunun üzerine II. Bayezit oğlu Selim'e Semendire Sancağı'nı tevcih etti.

Şehzade Selim, maksadının eyaletleri ele geçirmek değil, yegane arzusunun pederinin elini öpüp hayır duası almak olduğunu söyledi. Fakat Çorlu civarında "Uğraş Köyü"nde iki ordu karşılaştı. Savaşı kaybeden Selim, Kefe'ye kaçmak zorunda kaldı. Böylece Şehzade Ahmet'in hükümdarlığı için hiçbir engel kalmamıştı. Şehzade Ahmet, İstanbul'a çağrıldı. Fakat yeniçeriler, Şehzade Selim taraftarı idi. Ahmet'e karşı isyan ettiler ve onu Karaman'a gitmeye zorladılar. Şehzade Ahmet Karaman'a tayin edilen küçük Şehzade Mehmet ile savaşarak Konya'yı ele geçirdi.

Bu sırada Şehzade Korkut, İstanbul'a geldi. Yeniçeriler ile münasebetini iyileştirmeye çalıştı, ikramlarda bulundu. Fakat Yeniçeriler kendisini iyi karşılamakla beraber Selim'e bağlı olduklarını bildirdiler.

Şehzade Selim'i İstanbul'a çağıran yeniçerilerin, bu hareketi karşısında II. Bayezit tahtı Selim'e bırakmak zorunda kaldı. Sultan II. Bayezit Dimetoka'ya doğru hareket etti. Fakat, Edirne civarında hastalanarak vefat etti.

Sultan Selim, Anadolu'da düzeni sağlamak için Şehzade Ahmet'in üzerine yürüdü. Şehzade Ahmet'in oğlu Alaeddin Bursa'yı ele geçirmişti. Sultan Selim'in Anadolu'ya doğru ilerlediğini haberini alan Alaeddin de hemen Konya'yı terk etti.

Yavuz Sultan Selim, kışı geçirmek için Bursa'ya dönünce bunu fırsat bilen Ahmet hemen Amasya'yı ele geçirdi. Sultan Selim'in sert mizacından korkan bazı devlet adamları da Şehzade Ahmet'in tarafına geçti.

Yavuz Sultan Selim, bu durum karşısında kardeşlerini ortadan kaldırmaya karar verdi. İlk önce beş yeğenini öldürttü. Bunlar Şehinşahın oğlu Mehmet, Alemşah'ın oğlu Osman, Mahmut'un oğulları Musa, Orhan ve Emir'di.

Yavuz Sultan Selim, bazı devlet adamlarına mektuplar yazdırarak Korkut'u tahta davet ettirdi. Buna olumlu karşılık veren Korkut'un hâlâ tahtta gözü olduğu anlaşıldı. Yavuz bunun üzerine Manisa üzerine yürüdü. Korkut, Piyale Paşa ile birlikte güneye doğru kaçtı. Bir kaya oyuğunda saklanan Korkut daha sonra yakalanarak öldürüldü.

Sıra Şehzade Ahmet'e gelmişti. Yine Selim, ümeranın ağzından mektuplar yazdırarak Ahmet'i tahta davet ettirdi. Şehzade Ahmet Bursa'ya doğru harekete geçti. Yavuz ile Yenişehir Ovası'nda karşılaşan Şehzade Ahmet kandırıldığını anladı. Fakat iş işten geçmişti. İki taraf arasındaki savaşta Ahmet'in ordusu bozuldu. Şehzade yakalanarak idam edildi. Oğullarından Murat, Şah İsmail'e sığındı. Üç dört sene sonra vefat etti. Alaeddin diğer kardeşi ile beraber Mısır'a kaçmıştı. Fakat onlar da kısa bir süre sonra vefat ettiler. Yavuz Sultan Selim, bütün şehzadeleri ortadan kaldırarak tek başına iktidar oldu.

2.1.9. I. Süleyman (Kanuni) Dönemi

Yavuz'un vefatından sonra başa Şehzade Süleyman geçti. Süleyman Yavuz'un tek oğlu olduğu için tahta çıkarken hiçbir karışıklıkla karşılaşmadı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Mustafa, Selim, Mehmet, Bayezit, Cihangir, Murat ve Abdullah namlarında sekiz erkek ve Mihrimah isminde bir kız evladı vardı.

Kanuni Sultan Süleyman hayattayken sekiz şehzadeden dördü: Mehmet, Murat, Mahmut ve Abdullah vefat etmişti. Manisa Sancağı'nda bulunan Şehzade Mehmet'in ölümü de Kanuni Sultan Süleyman'ı epeyce üzmüştü.

Hürrem Sultan, sarayda kontrolü ele almıştı. Kanuni ihtiyarlamıştı, saltanata şehzadelerden en münasibi olarak Mustafa uygun görülüyordu. Fakat Hürrem Sultan Mustafa'nın tahta geçmesini istemiyordu. Mustafa'yı hiçbir sebep yokken Manisa Sancağından aldırıp Amasya'ya tayin ettirmişti. Manisa'ya da Hürrem, oğullarından ilk önce Mehmet'i, daha sonra da Selim'i getirtti. Bu durum Mustafa'yı sinirlendirdi.

Mihrimah Sultanın da Rüstem Paşa ile evlendirilmesi durumu iyiden iyiye kötüleştirdi. Şehzade Mustafa artık Veziriazam Rüstem Paşa ile de mücadele etmek zorundaydı.

Kanuni Sultan Süleyman, Nahçıvan Seferi'ne çıkmıştı. Şehzade Bayezit'i Rumeli'yi korumak üzere Edirne'ye gönderdi. Şehzade Selim askeriyle gelip babasına katıldı. Mustafa da Ereğli yakınlarında hiçbir şeyden habersiz babasının ordusuna katıldı. Ertesi gün babasının çadırına el öpmeye giden Mustafa burada babası yerine yedi dilsizle karşılaştı. Sonunda onlar tarafından boğularak öldürüldü (M.1553).

Kanuni Sultan Süleyman oğlunun katilini öldürtmedi, aksine onu taltif etti ve "Zâl" unvanını bahşeyledi. Fatih bile küçük kardeşini boğan, Evrenoszâde Ali Bey'i öldürtmüştü.

Kanuni Sultan Süleyman, en küçük oğlu Cihangir'i sefere giderken yanında götürmüştü. Fakat abisinin ölümünden sonra büyük üzüntülere gark olan Cihangir, Halep'te hastalanarak öldü. Kanuni'nin geriye iki oğlu kalmıştı: Şehzade Bayezit ve Şehzade Selim.

Hürrem Sultan'ın, ölümünden sonra Şehzade Bayezit ile Şehzade Selim arasındaki çekişme hız kazandı. Şehzade Bayezit kendisini babasının halefi gibi görüyordu. Kanuni aradaki rekabeti görünce şehzadelerin sancaklarını değiştirdi. Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezit'i de Kütahya'dan Amasya'ya tayin ettirdi. Selim emre derhal itaat etti; fakat Bayezit birçok bahaneler ileri sürerek yola çıkmayı geciktirdi ve yol üzerinde sık sık molalar verdi. Bu esnada bazı kişiler, Bayezit'in kuvvetlerine iltihak ederek katılanların sayısı arttı.

Kanuni Sultan Süleyman, Bayezit'e karşı Selim'i destekliyordu. Bu durumda Bayezit, asker toplamayı kendini savunma bakımından zaruri kabul ediyordu.

Lala Mustafa Paşa'nın, Bayezit'i asi gösterme yolundaki gayretleri başarıya ulaşmış, şehzade artık bir isyancı durumuna düşmüştü. Konya'da iki ordu karşı karşıya geldi. Şehzade Bayezit, yenilgiye uğrayınca Amasya'ya dönmek zorunda kaldı (M.1559). Babasına kendisini affetmesini isteyen mektuplar gönderdi ise de bunların çoğu Mustafa Paşa tarafından ele geçirildi ve imha edildi.

Amasya'dan oğullarıyla birlikte hareket eden Şehzade Bayezit, babasına bir af mektubu yazmışsa da bu mektup babasına ulaşmadı. Neticede İran'a iltica etmek zorunda kaldı.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından İran Şah'ı Tahmasb'a haber gönderilerek Bayezit' in teslim edilmesi istendi. Şah Tahmasb tarafından ilk başlarda iyi muamele gören Bayezit daha sonra oğullarıyla birlikte hapsedildi. Birkaç defa elçiler gelip gitti. Son olarak Şehzade Bayezit ve dört oğlu Selim'in adamlarına teslim edildi. Boğularak öldürülen şehzadelerin cesetleri Anadolu'ya getirildi.

Kanuni Sultan Süleyman "Zigetvar Kalesi" zapt olunurken hayata gözlerini yumdu. Osmanlı tahtının tek vârisi olan Selim Belgrad'a doğru yola koyuldu. Babasının naaşını İstanbul'a getirdi. Daha sonra Süleymaniye Camii'nde bulunan türbeye defnetti.

II. Selim sarayda oturup, nedimeleriyle eğlenmeyi çok seviyordu. Devletin idaresi Sokullu Mehmet Paşa'dan soruluyordu. II. Selim zamanı çok uzun sürmedi, II. Selim, sarayın hamamında gezerken ayağı kayıp düşmesi sonucunda vefat etti.

2.1.10. III. Murat Dönemi

II. Selim'in vefatından sonra yerine büyük oğlu III. Murat geçti. İlk işi, taht dokuz gün boş kaldığı halde, herhangi bir teşebbüste bulunmayan beş şehzadeyi öldürtmek oldu. Bunlar: Cihangir, Mahmut, Mehmet, Mustafa ve Abdullah namındaki şehzadelerdi.

III. Murat elli senelik ömründe erkek ve kız olmak üzere yüz iki evlat sahibi olmuştu. Sultan Murat bir mecnunun bıçak darbesiyle hayata gözlerini yumdu (M.1595).

2.1.11. III. Mehmet Dönemi

Sultan Murat'ın vefatından sonra, en büyük oğlu Mehmet başa geçti. Sultan Mehmet'in on dokuz erkek, yirmi yedi kız kardeşi vardı. Erkeklerin en büyüğü olan Mustafa on yaşında, ötekiler ise daha küçüktü. Sultan III. Mehmet'in emriyle hiçbir günahı olmayan on dokuz şehzade boğularak öldürüldü. Bu şehzadeler daha sonra Ayasofya'da bulunan babalarının türbesinin yanına defnedildiler. Sultan III. Mehmet saltanatının son yıllarında on altı yaşındaki oğlu Mahmut'u da öldürtmüştü. Bunun nedeni, Şehzade Mahmut'un bir şeyh ile saltanata çıkma konusunda mektuplaşmasıydı.

III. Mehmet, şehzadeyle birlikte annesini, şeyhi ve mektupları getiren götüren aracıları da ortadan kaldırttı.

Sipahi isyanlarının çıktığı sırada, Sultan Mehmet otuz sekiz yaşında vefat etti (M.1603).

2.1.12. I. Ahmet Dönemi

Sultan Ahmet başa geçtiğinde henüz on dört yaşındaydı. Kardeşi Şehzade Mustafa'yı öldürtmeyerek kardeş katli geleneğini uygulamamıştı. Sultan Ahmet, bu hareketiyle hanedan-i saltanat içinde yeni bir çığır açıyordu.

Sultan Ahmet, şehzadelerin taşraya gitme usulünü de kaldırdı. Bundan böyle şehzadeler pâyitahtta kalacak ve yaşça büyük olan tahta çıkarılacaktı. Bu durum şehzadeleri herşeyden bî-haber kalmaya mahkum etti.

Aynı zamanda yeni çıkan usule göre şehzadeler evlat yetiştirmeyecek ve sakal bırakmayacaklardı. Şehzadelerin daha çocukları doğmadan ortadan kaldırılıyordu. Şehzadelerden hamile kalan kadınların çocukları düşürülüyor, çoğu da bu sırada hayatını kaybediyordu. Fakat eski olumsuzlukların meydana gelmemesi, şehzade kanlarının akmaması için bu usul kabul edilmişti. Buna, şehzadeler de kadınlar da rıza gösteriyorlardı.

Sultan Ahmet'in genç yaşta vefatı üzerine, tahta Şehzade Mustafa geçti. Bu durum Osmanlı saltanatında yeni bir uygulamaydı. İlk defa taht, yaşça büyük olduğu için, şehzadelere değil de amcaları Mustafa'ya bırakılıyordu.

Şehzade Mustafa'nın akli dengesi yerinde değildi. Bu yüzden üç ay sonra hal' edildi. Yerine kardeşi Şehzade Osman geçti.

2.1.13. II. Osman Dönemi

Sultan Osman tahta geçtiğinde on dört yaşındaydı. İlk başlarda kardeşlerinin hayatına dokunmadı. Fakat daha sonra Şehzade Mehmet'i kendisine rakip gördüğü için, Rumeli Kazaskeri Taşköprülüzâde Kemaleddin Efendi'den fetva alarak öldürttü.

Sultan Osman, kardeşini ortadan kaldırdıktan sonra ordunun başına geçerek Lehistan Seferi'ne çıktı. Fakat bu seferde başarı elde edilemeyince Padişah ile askerlerin arası açıldı. Daha sonra II. Osman'ın askeri ıslah etmek istemesi durumu iyice kötüleştirdi. Genç Osman, sipahi ve yeniçeriler tarafından tahtan indirilerek öldürüldü (M.1622).

2.1.14. IV. Murat Dönemi

Dördüncü Murat, tahta çıktığında pek genç olduğu için devleti "Kösem Sultan" idare etti. Padişah yirmili yaşlarına gelene dek bu durum devam etti. Daha sonra Sultan

Murat, annesini ve ocak ağalarını devlet idaresinden uzaklaştırdı. Kendisine devamlı engel olan Recep Paşa'yı öldürttü. Hüsrev Paşa'yı da azletti.

Sultan Dördüncü Murat, İran Seferi'ne çıktı ve Revan'ı ele geçirerek zafer elde etti. Ardından İstanbul'da zafer şenlikleri düzenlenirken Şehzade Bayezit ve Şehzade Süleyman sessizce öldürüldü (M.1635). Böylece geriye Kasım ve İbrahim olmak üzere iki şehzade kalıyordu. Şehzade Kasım'ı da Bağdat Seferi sırasında ortadan kaldırdı. Sultan Murat'ın dört kardeşinden üçü öldürülmüş oluyordu.

Sultan Murat Bağdat'ı fethetti ve "Bağdat Fatihi" unvanını aldı. İstanbul'a döndüğünde nikris hastalığı baş gösterdi. Hastalığı ilerlediği sırada Şehzade İbrahim'in öldürülmesi için emir verdi. Fakat Kösem Sultan bir tedbir ile şehzadenin öldürülmesini engelledi ve ona Şehzade İbrahim'in öldürüldüğünü söyledi. Sultan Murat, buna inanmadı ve İbrahim'in naaşını görmek istedi. Fakat halsiz olduğu için bunu gerçekleştiremedi. Kısa bir süre sonra da vefat etti.

Sultan Murat'ın vefatıyla şehzadelerin katli geleneği sona ermiş oldu.

III. BÖLÜM

METNİN TRANSKRİPSİYONU

3. MAKTUL ŞEHZADELER

Osman Gazi; tesis eylediği devletin payidar olacağından emin olarak gözlerini kapamıştı; yerine küçük oğlu Orhan geçti. Bu hak büyük kardeşi Alaeddin'in idi. Fakat Paşa pek hevesli olduğu ilim ve marifet ile iştigali Padişahlığa tercih ettiği için bunu, kardeşine terk etmişti. Orhan da pederinin hâl-i hayatında başladığı bir işi başaracağından emin olarak o makamı bi-hakkın işgal eylemişti. Fakat kardeşinin muâvenetinden müstağni olamayacağı için yardımını istedi ve o da esirgemeyeceğini vaad etti. Ecnebi lisanında yazılmış olan bazı tarihler, Alaeddin Paşa'nın muâvenetini başka tarzda gösteriyorlar, hareketinden şemme-i ca'liyet çıkarıyorlar. Sebep de kardeşinin su-i zannını davet etmemek oluyor. Halbuki bu ilim aşkı esasen saltanat için hiçbir arzu izhar etmemiş, küçük kardeşinin idare-i mülk hususunda kendisine fâik olduğunu bildiği için, en evvel kendisi biat eylemişti. Binaenaleyh bu, zaten vârid değildi ve kendisi ne yaptı ise ızdırarî değil; ihtiyarî yaptı. Zaten Osmanlılarda lezzet-i saltanat henüz tadılmamış, Osman ve Orhan'ın saltanatları Hüdâvendigar ile başlayan ve Fatih ile evc-i bâlâ-terine çıkan debdebe ve dârarattan âzâde bulunmuş **[3]** olduğu için o zaman iki kardeşin ihtilafına henüz hakiki bir sebep yoktu. Bunun için Alaeddin Paşa, ikinci derecede bir vazifeyi, vezareti kabul ediyor ve îfâ-yı hizmetten katiyyen geri durmuyordu. Memleketin hududu günden güne büyüdüğünü ve o ana kadar icap ettikçe davet edilen ve bir cemm-i gafîrden başka bir nam verilmeyen maiyetiyle ondan sonra iş görülemeyeceğini gören ve takdir eden Orhan Gazi, kardeşinin ve fâzıl-ı muhterem Çandarlı Kara Halil'in yardımıyla Hristiyan çocuklarından "Devşirme askeri" vücuda getirdi. O zamana göre vacibü'l-icra hususatı kanun halinde tedvin, silsile-i merâtib usulünu tesis etti. Bu suretle artık devlet kanuna da malik oluyor ve her şey bir intizâm-ı tâm dahilinde cereyana başlıyordu. Alaeddin Paşa ölünceye kadar kıymetli muâvenetlerini bezletmekten çekinmedi; Orhan da kendisine minnettar kaldı. O sıralarda Orhan'ın oğlu da büyümüş, pederinin gazâ işlerine yardıma başlamıştı.

Kahraman Süleyman Paşa, cesaretiyle maiyetini hüsn-i idaresiyle temâyüz ediyordu. Kendisinden pek çok işler memul olan bu şehzade, bir kaza neticesinde öldü. Nar-i firak ile yanıp kavrulan pederi de az zaman sonra kendisini takip etti.

Makam-i pedere oturan Hüdâvendigâr, gazâ ve cihada babasından ziyâde bir gayret ve hırs ile başladı. Anadolu'da bir hayli yerleri zamime-i memâlik ettiği gibi Süleyman Paşa mağfurun himmet-i Hûdâ-pesendânesiyle Rumeli'ye atılmış olan adımı da ilerletmek ve bu suretle hakiki bir Padişahlık vücuda getirmek istedi ve kârında el-hak muvaffak da oldu.

O sıralarda yeni bir usulde vazedilmişti: Şehzadeleri birer birer sancağa tayin etmek ve o suretle kendilerini umûr-i husûsât-i saltanata alıştırmak. İşte bu usul cümlesinden olarak şehzadegân küçük yaşlarında Anadolu'da bir eyalete gönderilir ve ümeranın değerlilerinden biri "Lala" unvanıyla kendilerine terfik edilirdi. Lalanın vazifesi şehzadenin talim ve tahsiline nezaret etmek ve onu **[4]** umur-i siyasiyeye alıştırmaktı. Şehzade daireleri yalnız bir laladan terekküb etmiyordu, bilakis küçük bir rikab-i Hümayun dairesi teşkil, nişancı ve reis gibi rüesa-yı memûrîn istihdam edildiği gibi sunuf-i muhtelifeden mürekkeb bir kıta-i askeriye de maiyetine veriliyordu. Şehzade bulunduğu eyalette böylece hem idare-i mülkiyeyi, hem de hususat-i askeriyeye alışıyor, bir taraftan da bulunduğu yerlerin ahval ve ihtiyacını, halkın mizaç ve mişvarını öğreniyordu. Muharebe vuku'unda şehzadeler tekmil maiyetleriyle mevkib-i Hümayuna iltihak ediyor ve cenah kumandanlıklarını îfâ ediyorlardı. Bu usul, şehzadegânın evvelden hazırlanmalarını, makam-i saltanat-i ihrazlarından hiçbir tereddüt acemilik göstermeden tedvîr-i umura muvaffak olmalarını temin ediyordu. Fakat bazılarının bulundukları yerlerde nüfuz peyda eylemeleri ve fazlaca askere sahip bulunmaları onlarda vaktinden evvel saltanat hırsı tahrikten de hâlî kalmıyordu."

Böyle bir hırsı, (Savcı) Bey'de görüyoruz ve bu halin şehzadenin feci bir akibete giriftar olmasına sebebiyet verdiğini müşahede ediyoruz.

Murad Hüdâvendigâr, fütuhatı ile meşgul olmak fikriyle Rumeli'ye geçti. Edirne Sarayı'na yerleşti. Anadolu'ya pek çabuk dönmek fikrinde olmadığı için büyük oğlu Bayezid'e Germiyan, ortanca oğlu Yakub Çelebi'ye Karesi Sancaklarını tevcih etmiş, küçük mahdumu Savcı Bey'i de Bursa'da kaymakam bırakmıştı. Kendisi Germiyan'da memur edilerek küçük kardeşinin Bursa'da kalmasını Şehzade Bayezid çekemedi. Esasen kendisini sevmiyor ve kıskanıyordu. Bu defaki teveccüh bütün bütün canını

sıktı. Aleyhinde entrikalar çevirmeye kalkıştı. Bursa kadısı zaten kendisine mütemayil idi. İşaret-i mahsusasıyla küçük şehzadenin birtakım efkâr-i muzırraya firîfte olduğuna dair kadının kendisine gönderdiği nameyi bir mektupla babasına yolladı. Bu mektupla kadı efendi, Yakub Bey'in senasında buluyor, Savcı Bey'in harekâtını da şüpheli gösteriyordu. Şehzade, hakikaten pek genç ve tecrübesizdir. Gençliğin ve tecrübesizliğin kendisine verdiği hevese bir de **[5]** su-i karin inzimam etmişti. O sıralarda babası Hüdâvendigâr hakkında hâdis olan bazı gûnâ şikayeti vesile ittihaz ederek Bizans Prenslerinden "Andronikos" ile bil-ittifak Osmanlı tahtına çıkmaya karar verdi. Prens ile olan ittifakı, her ikisinin pederleri makamına geçmeleri idi. Şehzadenin bu emeli, etrafından î'sal edilen haberlerle, ba-husus Şehzade Bayezid tarafından gönderilen mektuplarla Padişahın sem-i îttılâ'ına vasıl oldu. Hüdâvendigâr, oğlunun bu teşebbüsünden fena halde hiddetlendi. Bizans İmparatoru "Yuannis Paleologos" u davet etti. Bu mülakata her iki hükümdar, aleyhlerine kıyam eden oğullarının gözlerine mil çekmeye karar verdiler.

Murat Han, şehzadenin hareketinden bî-haber imiş gibi davranarak birkaç gün birlikte ve sayd-ı şikâr etmek üzere oğlunu Biga'ya davet eyledi ve kendisi de Rumeli'den Anadolu tarafına geçti. Babasının davet-i vakasından şüphelenen şehzade, icap etmedikten başka pederinin hal'i için bunu fırsat addetmek istedi. Para ile vaad ve vaidle başına topladığı bir cemm-i gafir ile Hüdâvendigârın üzerine yürüdü. (Kite Ovası)'nda iki ordu karşılaştı. Gece hulûlünda Padişah hadd-ı vasıl suyu geçti ve asilere af vaad ederek işleri başına dönmelerini yüksek bir sesle ihtar etti. Pek çok defalar rehber-i harb olmuş olan bu kuvvetli seda işitilince Savcı'nın askerleri kendilerini beklemekte olan cezadan korkup takım ile terk-i mevkii ederek Padişahlarının âtıfetini istirhama geldiler ve genç şehzadelerinin emrine itaat mecburiyetinde bulunduklarını beyan ile i'tizar eylediler. Savcı Bey, yanında asdıkasından birkaç kişi ile Rum asilzâdegânından başkasının kalmadığını görünce şaşırdı ve artık kaçmaktan başka bir çare olmadığını anladı. Birkaç refiki ile birlikte "Dimetoka"ya iltica etti. Hüdâvendigâr, oğlunun kaçtığını ve Dimetoka Kalesi'ne kapandığını anlayınca oraya teveccüh etti ve kaleyi muhasaraya koyuldu. O sırada ber-takrib şehzadeyi kaleden çıkarttı ve huzuruna kabul etti. **[6]**

Padişah oğlunu hem iyiyden iyiye azarlamak hem de sonunda afv ve ıtlak eylemek fikrinde idi. Fakat genç ve ateşiîn şehzade; ilk kelimât-i tevbih ve tekdire adab-i

bünüvvete muhalefet-dürüşt cevaplar ile mukabele cesaretini gösterince Hüdâvendigar; Bizans İmparatoru ile olan kararı mucebince evvela gözlerini oydurdu. Fakat buna da kanmayarak ve imparator ile olan mukaveleye de muhalif olarak müteakiben idam ettirdi. Rum asilzâdeganını da şehrin duvarından Meriç'e attırdı. Bu suretle onları da boğdurdu.[110]

"Kalkondil"den iktibâs-ı malumat eden "Hammer" Rumların boğdurulması münasebetiyle fazlaca ileriye gidiyor, hatta sâika-i hiddetle sarih bir hatayı göremeyecek kadar gözleri kapanıyor. Müverrih; ma'ruf eserinde Rum zadegânı için nehirde boğduruldular dediği halde biraz aşağıda "Babalarının kafesine onları kendi elleriyle boğazlamalarını emretti. Bu irâde-i vahşiyaneyi ikisinden mâ-adâsı icra ettiler" diyor. Halbuki bu zâdegân; nehre atılmışlar, o suretle boğdurulmuşlardı. Nasıl oluyor da tekrar, diriliyorlar ve sonra babaları tarafından boğazlanıyorlar. Mütercim-i muhteremin dedikleri gibi: Bizans müverrihlerinin ve onlardan ahz-i malumat eyleyen Hammer'in; Hüdâvendigâr hakkındaki rivayet ve muhakemelerinin bî-tarafane olmadığına da şüphe yoktur.

Genç "Andronikos"da Padişahın muâvenetiyle ele geçmiş, gözlerine kızgın sirke dökülmüştür. Fakat esir-i tâli' olarak nimet-i basardan tamamen mahrum kalmadı. Bir müddet sonra, uğrunda gözlerini kısmen feda ettiği taht-i saltanata hem de Osmanlı Padişahının muâvenetiyle çıkıp oturdu. Ancak babası, kendisinden fazla imtiyazat, ordusunun bir kısmını emrine âmâde kılmak gibi vaad-i muâvenet ile ve yine Padişah-i Osmaniyyenin yardımıyla tâcını ele geçirdi. **[7]**

Bayezid; Savcı'nın bu âkibet-i elimesini görmekle tabi-i müteessir olmamış, belki memnun bile olmuştur. Ancak bu hadisedeki rolü ikinci derecede olduğu için pek de nazar-ı dikkati celb etmeyebilir, nitekim bazı Tevârih-i Osmâniye bunu sukût ile geçiriyor. Halbuki birkaç sene sonra taht-i hükümdâriyeye otururken bî-günah olarak kardeşi "Yakub" un kanına girmesi nâmını fena halde lekelemiştir.

Kosova Meydan Muharebesi'ni kazanan Hüdâvendigâr, yaralılar arasında geçerken içlerinden birisi (Miloş Kabiloviç) etek öpmek bahanesiyle yanına yanaşmış, sakladığı

110

	Cild	Sayfa
Mehmet Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer,	1	233
Osmanlı Tarihi, Hayrullah Efendi,	2	75
Haber-i Sahih, Mehmet Mazhar Fevzi Efendi,	1	144 -145

bıçağı karnına saplamakla Cenab-ı Murad; bî-ruh yere düşmüştür. Bunun üzerine makam-i saltanat ik'âd olunan Bayezid pederinin vefatından bî-haber olan Şehzade Yakub'u pederi tarafından istenildiği bahanesiyle davet etti. Savcı Bey'in pederine isyan ettiğini der-hatır ederek hakkında o yolda bir isyan tertibine mahal kalmamak için babasının cenazesinin bulunduğu cadırda boğdurttu.

Şürekâ-yi saltanatın katl-i ifnası İslâm ve Hristiyan devletleri tarihlerinde az değildir. Fakat o zamana kadar Osmanlılar bu fazîhayı henüz bilmiyorlardı. Gerçi daha evvel Savcı Bey de pederi tarafından katlettirilmiş ve bu suretle ilk şehzade kanı akıtılmıştı. Fakat Savcı Bey'in katli ile Yakub Çelebi'nin öldürülmesi arasında azîm bir fark vardır. Birincisi, az çok mücerrim ikincisi ise tamamen masumdur. Bayezid; bu hareketine bir şekl-i meşru vermek için ulemâdan bazısının muvaffakatını istihsal etmişti. Zaten Osmanlı Padişahları için idare-i keyfiyenin henüz başlamamış olduğu o zamanda Yıldırım bunu yalnız yapamazdı. Kendisine zehir lazımdı. Ona gerek bu işte ve gerek diğer hususatta yardımcı olabilecek kuvvet vardı: Ulema! Zaten Osmanlı Devleti teşekkül edib de kudret ve kuvvetini, şevket ve âzametini tanıtınca etrafından birçok ümera ve şüce'ân gelip arz-i hizmet ettikleri gibi pek çok ulemada gelmiş, bunlarda Osmanlı idaresinde birer iş deruhte etmişti. Bu gelenler içerisinde vicdanlarını hiç suretle şaibedar etmez, Kur'ân-ı Mübînin ve Resûl-i Seyyidü'l-Mürselinin tebligâtından zerrece inhiraf **[8]** eylemez, hakiki ulema bulunduğu gibi cer menfaatinden başka bir şey düşünmez, Kur'ân ile hadisi tevilden çekinmez sahte ulema da vardır. Birinciler; Padişahları, vezirleri fezâih-i irtikabdan men ve zecr ettikçe ikinciler teşvik ve terkib eyler, makâsid-i istibdad-kâranelerine muvâfık geldiği için de ekseriya onların sözleri geçerdi. İşte bu kuvvet, Osmanlılarda ilk defa olarak çarpışmış ve galebe sahtekârlarda kalmıştır.

Bayezid'in bu fiil ve hareketini eski müverrihlerin hemen hepsi tasvip ediyor. Çünkü cümlesi o meslekten yetiştiklerinden başka suretle düşünmek kendileri için kabul olamıyor.

Zamanında mühim roller çevirmiş olan efâzıl-i müverrihimizden Hoca Saadeddin Efendi'nin Tarihi'nde şu cümleleri okuyoruz:

"Şehzade Yakub Çelebi ki firar eden kafir ardından ılgar ve bu vâkı'adan henüz haberdar olmamıştı. Ümerâ-yi Devlet ve Erkan-ı Hazret (el-fitnetü eşeddü minel katl) mefhûmunu mülahaza edip sâbıka Savcı Bey'den sudûr eden vazi bi-edebaneden dahi

mütenebih olup saltanat vârislerinin ta'addüdü mülk ve milel intizamına halel virdiği tecârib ile malûmları ve saltanat-i saye-i ulûhiyyet olduğunu cihetden sâye beyninde müşâbehet ü mümaselet lüzûmu mefhumları olmağın Yakub Çelebi'ye şehd-i şehâdeti nûş ettirdiler."[111]

Muhâkemât-i Tarihiye'de zaten nazar-i dikkate tutulması lazım'ül-mekan bir dakika vardır: Mazideki hadisât ve vekâ-yi hal-i hazırdaki telakkilerle ölçmemek, bilakis onları zamanındaki kanaatlerle mukayese etmek!

Bu mütalaa; Pek doğru ve becâ görülüyor, onun içinden kurun-i ula ve vustanın bugün bizce pek zalimâne görülen bazı hunharlıklarını o zamanın icabatına atfederek bâdîleri hakkındaki hükmü tahfif ediliyor. Fakat kurûn-ı vustâ da bile olsa Beyazid'in bu maluma-i gayri layıkasını hiçbir suretle tevil **[9]** etmek mümkün değildir. Hele ma'rûf müverrihimizin "Cenab-i Hak şerik ve nazardan münezzeh olduğu gibi saltanatın da öyle olması lazım gelir" demesi pek gülünçtür.

Bu fikrimizi iki vakıa teyit ediyor: Biri, ulemanın bir kısmının şehzadenin katline rıza göstermesi, diğeri, katline müteakip orduda fitne ve fesat zuhur etmesidir.

Filhakika Yakub Bey'in ahlâk ve etvarı Orhan Gazi'yi andırdığı için herkes kendisini pek severdi. Kosova Muharebesi'nde pek çok ehliyet göstermiş, ordunun nazar-i iftiharına girmiş idi. Bunun için vahşiyâne katli pek büyük ve derin bir tesir hasıl etti.[112]

Bu tesir yalnız nefret suretinde kalmamış, faaliyete intikal ederek mühimce bir ihtilal halini almıştı. Bayezid, her taraftan birçok îtablara dûçar oldu. Bunun için irtikab ettiği gadre nâdim ve pişman bile oldu.[113]

Sultan Bayezid, böyle bir usul vazetmekle bilmeyerek evladları arasına, ondan sonra da halefleri beynine tohum-i nifâk saçtı ve bu tohum büyüyerek az zaman sonra muzır mahsulünü vermeye başladı.

Bayezid; pek çok hizmetler ettikten, pederinden bulduğu ülkeye bir o kadar daha ilave eyledikten sonra Timurlenk ile yaptığı muharebede [Ankara Muharebesi: H. 804] esir düştü, az zaman içinde terk-i dağdağa-i hayat eyledi. Kendisinin bu suretle nâ-gahâne olarak vefatı kardeşler arasında saltanat kavgasının alevriz-i iştigal olmasına badî oldu.

---

[111] Tacü't -Tevarih; Cild 1, Sayfa 134.
[112] Tarih-i Ebü'l Faruk, Murad Bey; Cild 1, Sayfa 142.
[113] Osmanlı Tarihi Hayrullah Efendi; Cild 1, Sayfa 95.

[10]

Sultan Bayezid'i Timur ile vâki' olan muharebede mağlup olmuş ve kendisi de ikinci Şehzade (Musa Çelebi) ile birlikte esir düşmüştü. Büyük Şehzade (Süleyman Çelebi), muharebenin en elim bir anında yanında bulunan Sadrazam "Ali Paşa"dan ne yapmaları lazım geleceği sualine en iyi tarîkin kaçmak olduğu cevabını alınca sadrazam, yeniçeri ağası, beylerbeyileri, subaşı ve diğer büyük zabitlerle birlikte doludizgin "Bursa" yolunu tuttu. En küçük Şehzade "Mehmet Çelebi" (Amasya) taraflarına çekilmiş, Şehzade Mustafa Çelebi ortadan kaybolmuş, "İsa Çelebi" de eyaleti olan "Karesi" taraflarında ihtifa eylemişti. "Timur" maksadına şu suretle nail olunca pâyitahtı Osmâni olan Bursa şehrinin zaptını dahi emel edinerek şehrin zaptına ve o tarafa firar ettiğini anladığı "Süleyman Çelebi" nin takibine sevgili hafidî Sultan Mehmet Hüdâvendi'yi otuz bin atlı ile memur etti. Süratle takip emrini alan sultanın ne derece bir sürat ve çâlâki gösterdiğini anlamak için Bursa etrafına dört bin süvari ile geldiğini söylemek kafîdir. Diğer efradı hep yollarda kaldı. Şehzade, Tatar askeri tarafından takip edildiğini ve hayatının bile tehlike olduğunu anlayınca ilk işi yükte hafif pahada ağır eşya ile birlikte Bursa'dan savuşmak, Kostantiniye tarîkiyla Rumeli'ye geçmek oldu. Takip edenler şehzade ve maiyetini Gemlik'e kadar kovaladılar ve karşıya "Bizans"a girdiklerini görünce dönüp Bursa'yı yağma ve ahalisini katl ve ifna eylediler, şehr-i diğer bilâd gibi ateşe vermedilerse de camilerine at bağlamak gibi fezahat irtikabından geri durmadılar. Tarihlerimizin bazıları, şehzadeyi Padişahın ehl ve ıyâlini de beraber aldıklarını söylüyorlarsa da doğrusu **[11]** harem-i Hümayun efradıyla Şehzade Mustafa'ya namzed bulunan Bağdad hakimi Ahmet Celayiri'nin girmesi de Tatarların eline düştü ve mahpus bulunan "Karamanoğlu Mehmet Bey" serbest bırakıldı. Mirza Mehmet Sultan, Şehzade "Süleyman"ı tutamamış ve hazine-i Hümayun'daki nukut ve mücevheratta dest-res olamamış ise de sikletleri hesabı ile şehzadenin nakil edemediği gümüş takımları, kumaşları, sair birtakım ağır eşya eline geçti. Pâyitaht, Osmanlıların sâye-i şevket ve iclâlinde bir mamure-i servet olduğundan Mirza tarafından yağma ve ifna olunan emvalin yükünü bozmanın kıymet-i meskûkât ile takriben altı milyon liraya baliğ olacak kadar haiz-i ehemmiyet idi.[114]

[114] Osmanlı Tarihi, Müellifi: Namık Kemal Bey, Cild 2, Sayfa 169.

Bayezid'i Timur aleyhine tahrik eden muhibeleri Bağdat hakimi "Ahmet Celayir" i ile İlhanlıların makamına kâim olan Karakoyunlulardan "Kara Yusuf"tu. Timur'un bunlardan da alacak öcü vardı. Fakat bunlar daha evvel savaşmışlar, Ahmet Celâyir'i Bağdat'ı, Kara Yusuf da Kayseri'yi tutmaya muvaffak olmuşlardı. Bu sıralarda memleketin her tarafı Tatarlar tarafından tahrip olunuyor, ahalisi katliam ediliyordu. Bir asırdan fazlaca bir müddet zarfında Osmanlılar tarafından ihya ve imar edilen bu yerler üç beş ay içerisinde harabezâra döndürülmüştü.

Onun için bir edibimiz "Nâmık Kemal Bey" Tatarların istilasını anlatırken:

"Tufân-i Kebir Tufan-ı Mâ ise zuhûru Tatara da Tufân-ı Ateş veya Tufân-ı Hûn denilse şayestedir. Çünkü bir fırkası bir şehre hücum etse be-hemehâl yerinde kemik yığınından, bina hâkisterenden başka bir şey kalmazdı. Bir ordusu bir sahraya uğrasa elbette atları diz kapaklarına kadar kan ile yoğrulmuş çamura batmadan geçemezdi."

Diyor ki elhak bu tarif Anadolunun o zaman ki halini en veciz bir surette izah eden bir tasvirdir.[115] **[12]**

Şehzade Süleyman, bir müddet için Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde pederi tarafından evvelce inşa olunan "Güzelce Hisarı" ikametgâhı ittihaz etmişti. Kendisi orada iken Timur'un gönderdiği iki elçiyi kabul etti. Bunlar, şehzadeyi bizzat huzur-i Timur'a gelmeye davet etti ve Şehinşah'ın şehzadeden istediği vergiyi talep ettiler. "Süleyman Çelebi" daveti savmak maksadıyla havâssından "Şeyh Ramazan" ı Timur'a gönderdi. Şeyh, "Boluk Beldesi" nde Şehinşah'a mülâki oldu. Şehzade, Tatar Şehinşahı' na atlar ve av için yetiştirilmiş kuşlar gönderdi, fazla olarak pederini af, hakkında mukteza-yi makamına göre muamele ederse huzur-i Hümayun'a gelmeye hazır olduğunu da bil-münasebe arz etti. Timur, Şeyh hüsn-i kabul ve sırmalı bir kaftan ve altın bir kemer ita ederek dedi ki: "Ben geçmişi unuttum, efendin hiç korkusuz yanıma gelsin! Ta ki aramızda hiçbir bürûdet sebebi kalmasın! Ben de dostluğumun alâimini bizzat kendisine ibraz edeyim." Ba'dehû Şeyh Ramazan yeniden ihtiramlar göstererek izin verdi. Timur bu sırada Bayezid'in beylerbeyisi "Timurtaş Paşa" yı huzuruna çağırdı. Şehinşah, daha evvel paşanın Kütahya'da hazâin ve servetini gasb ve nehb etmiş, şimdi de kendisiyle alay etmeye kalkışmıştı. Timurtaş girer girmez bir sadâ-i infiâl ile: "Sen dedi, bu hazineleri ne maksat için topladın? Vel-i nimetini müdafaa etmek üzere bir ordu cemi için harç edemez miydin? Askerin ihtiyacını düşünmeksizin hazineler iddihar

[115] Tercüme-i Hâl-i Emir Nevruz, Namık Kemal Bey; Sayfa 6.

eden saltanat-i müşavereleri devlet vükalası devletler için ayn-i harabidir." Timurtaş hiç düşünmeden şu cevabı verdi: "Benim Padişahım dünkü hükümdar değildir, cülüslerinden evvel hazinelere temelluk etmemiş Padişahlar gibi ordular teşkili için müşaverelerinin, vükelasının altınına muhtaç değildir!" [116]

Yıldırım'ın Akşehir de vefatından dört gün sonra Şehinşah'ın en sevgili torunu Mirza Mehmet Sultan öldü. Bundan fena halde müteessir olan Timur, **[13]** Semerkand'a avdete hazırlandı. Fakat Osmanlılığa son bir fenalık olmak üzere Kütahya taraflarını Germiyanzâde Yakub Bey'e, Karaman'ı Bursa zindanından tahlis ettiği Mehmet Bey'e veriyor, Yıldırım'dan kaçıp kendisine sığınmış olan Aydın, Menteşe, Saruhan ve Hamideli Beylerine de memleketlerini iade ediyordu. Bir taraftan da Osmanlı şehzadeleri arasına nifak tohumu saçmak maksadıyla ikinci defa olarak kabul ettiği Şeyh Ramazan vasıtasıyla Süleyman Çelebi'ye bir berat vermiş, Mehmet Çelebi tarafından vergi vermek, bizzat gelememesinden mütevellid mazuriyetini iblâg etmek maksadıyla gönderilen Sufi Bayezid'e dahi hüsn-i muamele göstermek suretiyle ona karşı da teveccüh ibrazına kalkışmış idi. Hatta Mehmet Çelebi'ye girmesini de teklif idi. Fakat şehzade bunu bir tuzak telakki ettiği için kurnazlıkla bu dolabı atlattı. Timur; yalnız Osmanlıları değil, Bizans İmparatorunu da haraca kesmiş, ortada kendisine muhalefet edecek hiçbir kuvvet kalmamıştı. Bütün bu işleri kurduktan, ortalığı harabezâre döndürdükten sonra geldiği tarafa gitti. Sultan Bayezid'in cenazesini ve esir ettiği Şehzade Musa'yı Germiyanoğluna bıraktığını haber alan Şehzade Mehmed; Yakub Bey'e bir mektup yazarak babası Bayezid'in cenazesiyle kardeşi Musa Çelebi'yi istedi ve almada muvaffak oldu.

Ankara Muharebesi ve Timur'un istilası sırasında vilayeti olan Karesi taraflarında saklanan "İsa Çelebi" de meydana çıkmış, yarası iyi olup esaretten de kurtulan Timurtaş Paşa'nın muâvenetiyle Bursa'da gelip yerleşmişti. Musa Çelebi Bursa'ya gelince iki birader kavgaya tutuştular. Beynlerinde muharebat-i şedide vukua bularak nihayet Musa, İsa'ya galebe etti. İsa Çelebi esna-yi harpte idam olunup Musa Çelebi Bursa tahtgâhına döndü. Diğer bir rivayete göre İsa Çelebi'nin muharebatı Sultan Mehmet ile vukua gelmiş, İsa Çelebi Sultan Mehmet tarafından idam olunmuştur.[117]

---

[116] Mehmet Atabey Tercümesi, Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 79.
[117] Haber-i Sahilih, Müellifi: Mehmed Mazhar Fevzi Efendi, Cild 2, Sayfa 63.

Üçüncü bir rivayette şöyledir: İsa Çelebi, Bursa'da yerleşmiş ve Timurtaş **[14]** Paşa'nın muâvenetiyle saltanatını ilan etmişti. O sırada büyük Şehzade Süleyman; Edirne'de, küçük Şehzade Mehmed de Amasya'da saltanat sürüyorlardı. Mehmet Çelebi İsa'yı Bursa'dan ve Anadolu saltanatından uzaklaştırmak için üzerine yürüdü. İsa Çelebi de hazırlanarak biraderinin geldiğinin haber aldığı tarafa yollandı. İki kardeş ordusu "Domaniç Dağı" gurubunda "Ermeni Boğazı" nda tesadüf ettiler. Mehmet Çelebi'nin ordusunun başında Timur'a karşı Ankara'daki parlak müdafaasıyla şöhret olan "Firuz Paşazâde Yakub Bey" bulunuyor. Meşhur kumandan Timurtaş Paşa da; Şehzade İsa'nın ordusuna kumanda ediyordu.

Muharebe epeyce şiddetli oldu ve küçük şehzade ordusunun galebesiyle neticelendi. Subaşı "İnebey" iki kardeş arasında harbin şu suretle temadisi muvafık olamayacağını beyan ve memalikin beynlerinde taksimini teklif eyledi. Mehmet Çelebi, bu teklifi muvafık görerek İsa Çelebi'ye bir mektup yazdı. Bu mektupla Anadolunun beynlerinde taksimini teklif olunuyordu. Fakat kurnaz küçük şehzade, Timur'un beylerini oturduğu yerleri İsa Çelebi'ye teklif ediyordu. Asıl münâzaasız olan mahalleri kendisi için muhafaza ediyordu. İsa bu teklife fena halde gücendi. "Tokat altında büyüttüğüm çocuğun bana ettiği teklife bak!" diyerek Mehmet Çelebi'ye karşılık vermeye tekrar hazırlanmış, "Lubad" ve "Ulubat" da denilen "Ebu Eyvent Gölü" kıyısındaki kale yanında iki taraf askeri çarpışarak Mehmet Çelebi bu defa da kazanmakla İsa Çelebi kaçmaya mecbur olmuştu. Esna-i firarda beraber bulunan Timurtaş Paşa da kendi uşağı tarafından öldürüldü. Böylece İsa Çelebi pek yalnız kaldı. Bunun üzerine Yalova tarîkiyla Kostantiniye'ye gelerek Bizans İmparatoruna dehalet İmparator kendisine i'zâz ve ikramda bulunduğundan başka bir de Bizans'ın en birinci ailelerinden birisinin reisi olan "İvanontere" nin kızı tezvice delâlet etti.

En büyük şehzade, daha evvel Edirne'ye gelmiş, Padişahlığını ilan ederek bu **[15]** suretle Rumeli'nin Osmanlılığa olan rabıtasını temin eylemişti. Ancak yanında epeyce değerli vüzara ve ümera bulunmasına rağmen halkın memnuniyetini celb edemiyor; buna da başlıca sâik-i iş ü işretle fazla ibtilası hamamlarda imrar-ı evkat eylemesi oluyordu. Mehmet Çelebi'nin Amasya'dan kalkarak Bursa civarına kadar geldiğini, orada İsa Çelebi'yi mağlup ederek Kostantiniye'ye firara mecbur ettikten sonra Bursa'ya giderek ilan-i saltanat ettiğini duyunca hiddetlendi. Tekrar üzerine yürümek, münasip göreceği yerde karşılaşıp yapacağı muharebede mağlup ederek Bursa

saltanatından uzaklaştırmak için hazırlattığı bir ordu ile İsa Çelebi'yi tekrar karşı yakaya geçirdi. Mehmet Çelebi; zaten bazı hususatın tesviyesi için "Tokat" ve "Amasya" taraflarına geçmiş; Bursa havalisi tenha kalmıştı. Yahut bazı tarihlerin daha sıhhatli görülen ifadesi vechile sevk olunan kuvatın ehemmiyetini görerek mağlubiyetten tevaki maksadıyla Amasya cihetine çekilmişti. İsa Çelebi bunu fırsat addederek yürüdü. Fakat Bursalılar kendisine rû-yi iltifat göstermediler, şehrin sahib-i hakikisi olan Mehmet Çelebi'den ruhsat istihsal etmedikçe kale kapısını açmayacakları cevabını verdiler. Şehzade; mevcut kuvvetle istila edemeyeceğini anladığı ve yahut adam kırmak arzu etmediği gibi bir sebeb-i tahtında olarak oradan diğer yerlere başvurdu. Hemen her kalenin muhafızından o cevabı aldı. Bunun üzerine kış da gelip çattığından kardeşine bir mektup yazarak "Bu kışı geçirmek için kalelerinden birinde oturmak üzere izin" istedi. Mehmet Çelebi de "Beypazarı" nı kışlak gösterdi. O kışı orada geçirdikten sonra ilkbahar olunca yine Bursa'ya doğru yollandı ve geçtiği yerlere epeyce sıkıntılar verdi. Bursalılar evvelki cevabı tekrar edince, şehzade hiddetlendi. Kale haricindeki evleri yağma ettirdi. Mehmet Çelebi bunu daha evvel tahmin etmiş, o da tedarikat-i lazimede bulunarak kuvâ-yi umumiyesiyle Bursa'ya doğru yollanmıştı. Tam bu sıralarda Bursa civarına yetişti ve iki kardeş ordusu tekrar harbe tutuştu. İsa Çelebi'nin kuvveti biraderininkinden **[16]** üç misli derecesinde iken Mehmet Çelebi muharebeyi kazandı, kardeşini bu defa da mecbur-i firar ettirdi. Bunu üzerine İsa Çelebi Kastamonu'ya "İsfendiyar Beyi" ne ilticaya mecbur oldu. Fakat oradan da mazhar-i muâvenet olduğu için İsfendiyar Beyi'nin verdiği ve kendisinin toplayabildiği askerle bir üçüncü defa Bursa'ya geldi, tekrar yağmaya başladı. Mehmet Çelebi'nin tekrar üzerine geldiğini duyunca Aydın, Menteşe, Saruhan, Tekeoğulları ile ittifak ederek onlardan aldığı yirmi bin atlı ile tekrar meydan-i mübârezeye atılarak bu defa da on bin süvariden ibaret olan Mehmet Çelebi'nin ordusu galip geldi. Bunun üzerine ittifak bozuldu. Saruhan Bey'i (Hızırşah) tutularak idam, Germiyan Bey'i Yakub Bey de kalelerin anahtarlarını Mehmet Çelebi'ye teslim eylediği için ıtlak edildi. İsa Çelebi de Eskişehir taraflarında sığındığı bir hamamda Mehmet Çelebi'nin adamları tarafından tutulup öldürüldü.

Tarihlerimizin ekseriyet-i azimesi –Hammer dahi dahil olduğu halde– İsa Çelebi'nin Karaman kayaları içinde bir ilticagâh aramakta olduğu halde Ankara Muharebesi'nden sonra kardeşi Mustafa gibi ortadan kayıp olduğunu yazmakta iseler de katl-i keyfiyetini kabul etmek daha muvafıktır, hatta daha doğrudur. Çünkü ikinci defa şehzadeden bahsedilmemiş olduğuna nazaran bu takdirde kendisinin mezarı bile olmamak, yahut o

taraflarda bil-âhire keşfedilmek lazım gelirdi. Halbuki İsa, Bursa'da Yıldırım türbesinde ve babasının sol tarafında yatıyor.[118] Şehzadenin ehemniyeti kalmadığı ve öyle bir rivayet dahi bulunmadığı için ba'del-vefat naaşının Bursa'ya getirilmiş ve orada defnedilmiş olduğunu kabul eylemek dahi mümkündür. Ancak öldürüldüğü kabul ile naaşının bil-âhire nakledildiğini teslim eylemek daha muvafıktır.

Mehmed Çelebi'nin Anadolunun her tarafında muvaffakiyetler temin etmekte olduğunu gören ve kendisine karşı gönderecek ikinci bir İsa bulunmadığı cihetle tehlikeyi **[17]** bizzat izâle etmek lazım geleceği kanaatini hasıl eden Süleyman, (H.807) senesinde Anadolu'ya geçti. Şehzadenin oraya geçmesini tesri' eden bir keyfiyette İzmir Valisi Cüneyd Bey'in Şehzade Mehmed'e karşı kıyamı idi. Süleyman, Anadolu'ya geçipte Bursa'ya takarrüb edince en büyük şehzade olmak ve vâris-i saltanatta bulunmak hasebi ile Bursalılar kale kapılarını açtılar ve kendisini kemâl-i debdebe ve tantana ile istikbal eylediler. Cüneyd, İzmir ve Ayazoluk taraflarında epeyce kuvvet peyda eylemiş, müttefikler tedarik ettiği gibi tehlike anında bir muâvenet görmek maksadı ile Süleyman namına hareket etmekte olduğunu ilanından da geri durmamıştı. Fakat bu hareketi ciddi değildi, desiseden ibarettir. Bunu, Süleyman da anlamış, o da o taraflara doğru yürümüştür. Cüneyd, muvaffakiyetlerinin müttefiklerinin gözüne battığını ve aleyhine kıyam ile işini bitirilmek üzere olduğunu haber alınca o taraflara doğru ilerlemiş olan Süleyman'a teslim-i nefs etmekten başka çare olamayacağını anladı. Ordusu ile o tarafa geçmeye imkân yoktu, düşündü, bir gece yapyalnız Süleyman'ın ordugâhına geldi. Boynunda bir ip olduğu halde huzuruna çıktı. Bununla zilletini anlatmak istiyor ve af talep ediyordu. Ertesi sabah Cüneyd'in müttefikleri Karaman ve Germiyan Beyleri kendisinin çadırında olmadığını gördüler, buna hiçbir manâ veremeyerek şaşırdılar. Bu şaşkınlık orduya da tesir etti. Perişaniyet-i mucib oldu. Bu sayede Süleyman ordusu ile muzafferen Ayazoluk'a giriyor, kuvvetini bu suretle her tarafa tanıttırıyordu. Şehzade o taraflarda dehşet-nisâr olurken Vezir Ali Paşa da Ankara Kalesi'ni muhasaraya koyuldu. Şehzade Mehmed tarafından kaleye kumandan ikame edilmiş olan Yakub Bey fevkâlade bir gayretle kaleyi müdafaa ediyor ve bu müdafaa keyfiyeti-i muhasara edenlerin keyfini kaçırıyordu. Tam bu sırada şehzade i'sal ettiği bir mektup ile Yakub Bey'e kalenin teslim edilmemesi için var kuvvet-i bazuye vermesini ve kendisi an-karîb kuvve-yi kafiye ile bizzat gelip iltihak edeceği cihetle o zamana kadar muhafazasına

[118] Bursa Tarihi, Muharriri: Abdülkadir Bey, Cild 1, Sayfa 147.

gayret eylemesini tavsiye ediyordu. Bu mektup Ali Paşa'nın eline düştü. Paşa, onu kendisinin imdada gelmesi **[18]** ihtimali olduğu için imkan-i müdafaa münselib olunca kaleyi teslim etmesi zaruri olduğu suretinde tahrif etti. Müzâyakanın son derecesine varan mahsurîn ümitsizlik veren böyle bir mektup da alınca kendileri için teslim-i nefs etmekten başka çare olmadığını anladılar ve öyle hareket ettiler. Teslimden pek az zaman sonra Mehmed Çelebi Ankara burcu etrafına geldi. Fakat kalenin teslim edilmiş ve ikame edilen kuvvetin kesiretini anlamış olduğu için oradan çekildi ve Bursa tarafına tevcih-i vecihe-yi azimet eyledi. Süleyman, Ayazoluk muvaffakiyetinden sonra Bursa'ya gelmiş ve ber-mutad iş ü işrete dalmıştı.[119]

Sakarya kenarlarında ordusunun pişdar kumandanı olan Süleyman subaşı, vazifesini ihtar, nehri geçmeye çalışmakta olan Şehzade Mehmed'in takribini ihbar eylemek üzere Bursa'ya geldiği zaman Süleyman'ı hamamda buldu.

Subaşının ihtarı kendisine soğuk bir duş tesiri yaptı. Mevkiinin sıcaklığı ile sözün soğukluğu filhakika bir tezat teşkil etmişti. Tabiî bu hal de düşünülecek şeyi ve verilecek karar metanet göstermek, harp edip namus-i askeriyeyi vekaye etmek olamaz. Bunun için Süleyman'ın ilk hatırına tebadür eden cihet firar etmek, Rumeli'ye geçmek oldu. Lakin Ali Paşa bu fikrine muhalefet etti; bu suretle kaçmanın muvafık olamayacağını, Yenişehir tarafına gidip "Gavur Pınarı Boğazı" nın müdahilinde intizar ile orada harbe tutuşmak muvafık olacağını efendisine anlatarak ikna da muvaffak oldu. Makdum bir kumandan olduğu kadar hilekâr bir siyasi olan vezir, kemal-i ihlası, havi Şehzade Mehmed'e bir mektup yazdı. Ali Paşa bu mektubunda şehzadeye kendi ordusunda aleyhinde hazırlanan bir fesattan bahsediyor, şehzadeyi ihtiyata **[19]** davet eyliyordu. Mehmed Çelebi bunun bir hud'a-yi sasiye olduğuna vakıf oldu, bidayette ihbar-i vâkıa ehemmiyet vermedi. Fakat birkaç gün sonra Şarapdarı İlyas'ın beri tarafa, Şehzade Süleyman'ın ordusuna firar etmesi gönlünü bulandırdı, fikrini tarumar etti. Bunun üzerine re'yini istimzaç ettiği lalası Bayezid Paşa, muharebeye tutuşup mağluben ricat etmeden, bu suretle mevkiini daha ziyade düçar-i hatır eylemeden ise şimdiden çekilmeyi münasib gördü. Bu rey, Şehzade Mehmed tarafından da şayan-i kabul görülerek evvela Tokat'a, müteakiben Amasya'ya ricat eyledi. Kardeşinin haber-i ricatını alınca, Süleyman muhafızlarının bila-müdafaa teslim edeceklerine emin

[119] Bu malumat; Hammer tarafından verilir. Bizim tarihlere göre; Şehzade Süleyman, Ankara Muharebesi'nde bizzat bulunmuştur. Şu halde Şehzade Ankara'ya teslim aldıktan sonra Bursa'ya gelmiş demektir.

olduğunu "Sivrihisar Kalesi" önüne gitti. Bir küçük kol ordu ile bu mevkiyi muhasara ederken Karaman Bey Cüneyd'in ayrılmasından dolayı mecbur olduğu ricatten terettüp eden mahcubiyetin tamiri için münasib zaman hulul ettiğini zannederek –bütün kuvveti ile şehzadenin üzerine yürüdü. Şehzade bunu haber alınca mukabele için Evrenos Bey'i gönderdi. Bey, Aksaray'dan öteye kadar göz açtırmaksızın takip etti. Karaman, yalnız başına mukavemete kabil olamayacağını anlayınca Mehmed Çelebi'ye müracaat ile ittifak teklifinde bulundu. Bu teklif şehzadenin de emeline tevafuk ettiği için kabul ve bir ittifak ahidnamesi tanzim olundu. Bunun üzerine Evrenos Bey; müttefik orduya mukabele imkanı olmadığını anlayarak takipten ve muharebeye tutuşmaktan sarf-i nazar ile Ankara'ya döndü. Bu sırada kardeşi ile birlikte hareket eden Şehzade Musa, Süleyman'ı daha ziyade tazyik etmek ve bu suret ile Anadolu'da meydanı tamamen küçük kardeşi Mehmed Çelebi'ye bırakdırmak fikri ile şehzadeye Rumeli'ye geçmek istediğini haber verdi. Tasavvuratına pek uygun olan bu teklifi Mehmed kabule müsâraat eyledi. Musa, evvela İsfendiyar'ın nezdinde azimet ile muâvenet istedi. Ondan müsaid cevap alamayınca Konya yolunu tuttu. Muahharen Eflak hükümdarının delaleti ve tavsiyesi ve fiilende de muâvenette kıyam eylemesi üzerine tedarikata girişti. İşte bu sırada Asya'yı kana boyayan muharebenin o taraflarda da bir faslı açılmak üzere bulunuyordu. **[20]** Kardeşi Musa'nın şu hareketi-i hasımanesi i'ka eylediği müşkilât-i cedideyi nazar-i itibârı olan Süleyman, Anadolu tarafında zapt-i memalik tasavurunu terk ile Gelibolu ma'berinden karşıya geçti. Avrupa toprağına ayak basar basmaz ilk işi, müddet-i gaybubetinde Gelibolu istihkametini tecdîd etmiş olan Ceneviz (Negro) yu birçok hedaye ile taltif oldu. Ondan sonra müttefiki bulunan İmparatorun i'tasını taahhüd ettiği kuvâ-i imdadiyeyi istemek üzere Kostantiniye'ye yaklaştı. Şehzade Musa; Eflak Prensi "Mirçe" dan başka Osmanlıların hasm-ı cânı, ba-husus gördüğü tazyik münasebeti ile Süleyman'ın düşmanı olan Sırp Kralı "Etyan" ın da muâvenetine mazhar olmuş, o da bu suretle tedarik etmiş olduğu iki fırka ile Bizans'a doğru ilerlemişti. Şehzade orduları Rumeli'de birinci defa olarak Bizans gurubunda tekabül ettiler. Süleyman bir hud'a-i harbiye olmak üzere şehrin hendeklerine kadar çıkılmıştı. Musa'nın bağteten suret-i firar gösteren Anadolu askerini takip eylemesine müsamaha etti. Tam bu sırada Rum İmparatoru tarafından gönderilen memur, Sırp askerlerini kandırmış, onları Musa'dan döndürerek Süleyman'ın yanına celbe muvaffak olmuştu. Musa; takibine koyulduğu Anadolu askerinin peşinden giderken, Süleyman, pusu kurmuş olduğu mahalde ve hendek içinde o vakte kadar kendisi ile beraber muhtefi olan

beş yüz süvari ile Musa ordusunun diğer kısmı üzerine atılarak onları ricate icbar ve doğruca şehzadenin ordugâhı üzerine yürüyerek bila-mukavemet zapt eyledi. Musa takipten yorulup ve geriye dönüp de ordugâhının alınmış, yanında Eflak askerinin bir kısmından başka kuvvet kalmamış olduğunu görünce galebeden ümidini kesti, artık nefsinin selametini düşünerek Eflak ve memleketin doğru dolu dizgin kaçtı. Bir müddet sefil ve sergerdan oralarda dolaşıp durdu. Şehzade Süleyman; Musa ordusunun bozulduğunu ve biraderinin de kaçtığını anlayınca Edirne'ye doğru yürüdü ve şehri yeniden istila ederek tekrar tahtına oturdu. Bu defa yalnız Bizans İmparatoru değil, Osmanlı Devleti'ne mücâvir olan bütün Hristiyan devletleri **[21]** tarafından ikinci defa olarak Osmanlıların metbû' ve sultanı olmak üzere tanındı[120] (1406-809).

Şehzade Süleyman'ın artık Rumeli için bir korkusu kalmamış, Mehmed Çelebi'yi vaktiyle korkuttuğundan ona dahil ehemmiyet vermez olmuştu. Şimdi fikri memleketi tevsi etmek, açaçağı harp ile aynı zamanda etrafı tedhiş eylemek idi. Bunun için Avusturya memalikine doğru sevk-i semend-i azimet eyledi. Ve "Karnabol Eyaleti" ni istilaya muvaffak oldu. Osmanlıların bu muvaffakiyeti zaten evvelce onları tanımış, İzmir'de bir silsile-yi tedib yemiş olan Venedik Cumhuriyeti'nin nazar-i dikkatini celb etti. Sıra kendisine geleceğini tahmin eden Venedikliler, Süleyman'ın ordusuyla boy ölçüşmeden, mağlup olup bil-âhire ağır şeraite katlanmadan ise şimdiden onlardan emin olacak bir vaziyet almayı münasib gördüler. Vaki'i olan teklifleri şehzade tarafından kabul edilerek bir muahede akdeylediler. Bu muahede mucibince Süleyman, – Venedik'in Arnavutluk'taki bütün arazi için her sene bin altı yüz düka vergi verilmek şartı ile– cumhuriyet arazisine taaruz etmemeyi taahhüd ediyordu. Osmanlılar ile Venedikliler arasında birinci defa olarak akdolunan bu muahedename, onların Rumeli'nde bir iktidar-i azim sahibi olduklarını anlatıyor ve bu sayede Süleyman, her türlü umurda söz sahibi olmaya başlıyordu. Buna en büyük delil, Bosna tacı için yekdiğeri ile münazaa etmekte olan iki prensin şehzadenin muâvenetini talep etmeleri ve bunu istihsal maksadıyla kendisine mühimce birer meblağ takdim eylemeleri keyfiyetidir. Filhakika gerek (Turaku) ve gerek (Ostiya) Osmanlı ordusunun muâvenetini istemişler, şehzadeye kendiliklerinden meblağ mücaseme takdim eylemişlerdir. Süleyman; bir taraftan on bin dükayı alır, diğer taraftan da hazır muâvenet kasdıyla gelmişken iktidarsızlıklarını anladığı prenslerin aynı zamanda

[120] Mehmed Atabey Tercümesi, Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 120.

kadersizliklerinden **[22]** bil-istifade münâzaun-fih olan araziyi bir ucundan öbür ucuna kadar istila etmekten çekinmiyordu.

Şehzade Süleyman, memleketin şimal-i garbiyesinde böyle muvaffakiyetler göstermekle ve Osmanlılık namını meçhul memleketlerde i'lâ eylemekle beraber aldığı zevk ve sefâhattan bir türlü kendini kurtaramıyor, bilakis gittikçe o âlemin zebunu oluyordu. Bir hale geldi ki gecelerini iş ü işretle, sefahet ve münasebetsizlikle geçiriyor, gündüzlerini de uyku ile öldürüyordu. Kendisi bu hab-i gaflette puyân iken Şehzade Musa, yine bir ordu cemine koyulmuştu. Musa'nın bu hareketini ve akibetini vehametini Bizans İmparatoru şehzadeye ifham etmek istedi. Hatta daha ileriye giderek haysiyet ve vazife-yi hasene davet bile etti. Fakat Süleyman, giriftar olduğu derd-i devâ-na-pezîrden bir türlü halas olamıyordu. İbtila-yi huzuz kendisini o derece teshir etmiş, bu hal ile o kadar istinas eylemişidi ki artık medâr-i iştigali bundan ibaret kalıyor, kalbinde başka hiçbir his yer bulamıyordu. Artık o içiyor içiyor, etrafına topladığı "Gıleman hoş endamen hanandegan, latif elhanan" ile aklınca zevk u sefa eyliyordu. Ona gör dünya; yemek, içmek bilhassa içmek! Sonra da eğlenmek, yine eğlenmekti, bu intizamsız hayat, su-i istimâlâta karşı her gün tezayüd eden ifrat, şehzadenin mezayayı hasenesini mahvediyor, şeciye-yi hayır-hâh münsef olduğu halde gitgide korkak, zalim, hak-naşinas oluyordu. Halbuki saltanatı için düşmanlık ettiği diğer kardeşleri başka tabiatta idiler. Onlardan Musa; mukdim ve mütebassırdı; mevkinin kendisine bahşettiği fevaid den istifadenin yolunuda bilirdi. Vakıa sert ve hadîd olarak tabiatındaki meylanı zulme vahşiyane bir soğukkanlılık ilave etmişti, lakin bütün efali, derin hesabın neticesi olmakla beraber bir ihtiyat-i endişe perverane nişanesini hâvî idi. Şu halde **[23]** bu iki şehzade mücadeleye yekdiğerine muadil bulunmuyordu, iki rakipten hangisi daha faal ise elbette o galebe edecekti.[121]

İşte Şehzade Süleyman; Edirne'de zevk u sefa namına birtakım rezail ile imrâr-i hayat ediyordu ve bu münasebetsizlikle tekmil maiyeti halkını kendisinden soğutuyorken Musa; topladığı ordu ile birden bire Edirne Kalesi'nin duvarları altında görüldü.

Süleyman; buna mukabele için çare düşüneceğine ber-mutad çarşı hamamına gitmiş, ke'l-evvel zevk ve sefa âlemine girmişti. "Her subh-u şam sakiyan-ı nazik-i endam ve hoş haram elinden nuş u cam bade-i gül-fam etmekte ve akıl ve idrakını nefs-i emareye ram eylemede." Evvelen şehzade, o gün de itiyadını bozmadı, Musa'nın gelişini hiçe

[121] Mehmed Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer, Cild 1, Sayfa 103-104.

saydı. Fakat şehzadenin kumanda ettiği ordunun ehemmiyet verilmeyecek bir kuvvet olmadığını, bilakis can-ı başla çalışıp def-i çaresine bakılmazsa vahim ve hatar-nâk bir ati-yi karibinin mütegarrib'ül-hulul olduğunu idrak eden erkan-i devlet, nevm-i gafletten bidar için Mihaloğlunu göndermede istical gönderdiler. Mügarrib yanına giripte ifade-yi hal ve arz-i mâfi-l-bal edince Süleyman lakayıdâne:

Men cam-i şarab ve ruy u nuku eğer çemşid meayat "beya gu!"

Beyit-i Farisini irad etmek suretiyle cevap verdi ve keyfini bozmak istemediği için koca Gaziyi, tellaklar, oğlanlara dövdürmekten çekinmedi. Ondan sonra ihtiyar, Evrenos Bey gelerek nazar-i dikkatini celb etmek istedi. O da şu cevabı aldı: "İhtiyar, sen deli misin ki hayallerle benim zevkimi bozmaya geliyorsun. Musa kimdir ki alelacele başına topladığı dirinti askerle benden taht almak amelinde bulunsun?" Halkın gittikçe peyda-yi vehamet etmesi üzerine yeniçeri ağası bizzat ikaza kıyam etti. Artık iş fenalaşmış kaybedilecek zaman kalmamış olduğu için Hasan Ağa; ihtiyata riayet bırakarak müessir sözlerle tehlikeyi izah eyledi. Bu nesaih-i müsmir olmak şöyle dursun makam terzil ve istihzade sakalının "Tîğ-i dellak" ile tıraş edilmesini emretti. **[24]**

Hasan Ağa, yüzü kısmen metruş olduğu halde dışarı uğrayınca ilk işi Süleyman aleyhine kıyam etmek hasımı Musa'ya iltihak eylemek oldu. Fil-hakika Ağa; düçar olduğu tahkiri yüksek sesle anlatır ve herkesi Musa tarafına çekmeye davet eder oldu. Ağanın davetine Karaca Bey, Makbul Bey ve Oruç Bey'den başka bütün ümera muvaffakiyet ettiler ve o tarafa geçtiler. Halk ve hamiyetini bir parça ayarken anlayan Süleyman firara kadem bastı. İltica edeceği bir yer vardı; Kostantiniye! Onun için o da Bizans yolunu tuttuysa da firari şehzadeyi elbisenin ihtişamından atındaki takımın kıymettar olmasından dolayı askerinin su-i muamelesine maruz kalmış olan Döğenciler Köyü Türkmenleri tanıdılar; suvari ve mahir ve tir-i endaz olan beş kardeş geçip gitmesine mümanat niyetinden ziyade metbualarını yakından görmek arzusuyla Süleyman'ın önüne çıktılar. Lakin şehzade düçar-i hiras olarak yayını aldı. Bir okla kardeşlerden birini, diğeriyle ötekini öldürdü. O zaman diğer üçü birden ok attılar, şehzadeyi vurdular. Süleyman, atından düşünce üzerine yürüyüp başını kestiler (H.814).

Şehzade Süleyman, Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu ve veliahtı idi. Yıldırım kendisini pek ziyade seviyor, kendisine "Süleyman Şah" namını veriyordu. Gayet yakışıklı ve

ahlâklı idi. Güzariş hayatı vakıa son zamanlarda lekedar olmuş ise de büsbütün şanından arî değildi.[122]

"Ol şehzade-yi bahişti hıram egerçe iş ü işret ile şöhre-yi eyyam olup tahsil müstelzan-i nefs ile mevsuf ve maruf ve bade peçalıkla meşguf idi. Lakin şecaatle Rüstem ve semahatle hatem idi. Kemal-i siret ve cemal-i surette gayette hoş-âyende idi. Ve tayyib-i hesail ve hasan-i şemailde nihayette zibende ve nümayende idi. **[25]** Mekremet ve sehası ve bahş ve atası yerle kalenderinek olan naşı gayr-i naşı idi. Derahim ve denaniri müntehayu hucu-yi iken mütesarf ve zımam-i ihtimanı cem kılıp ve defi kürup semtine münatıf eyler idi. Nehasıl amal ehl-i kemal ve tekmil maksad-i eshab iştigal-i adet ecdadı üzre mutadı ve estanesine iltica edenleri ber-murad etmek muradıydı. Mevlâna Ahmedî ki ism-i samileri ile İskendernamesine münevin ve dilbasıyla elkab şeref-i intisablarıyla müzeyyen etmiştir. Mukabelesinde cevaiz-i ile mer'i olup nazar-i iltifatlarına munazzar ve kemal raiyet ve tekvirlerle muvakkar olmuştu. Bezl-i sadakâti hayli meyilli ve hayratı ile maksadlarına neyl-i vardı. Cümle-yi mahasin adatına biri idi ki her gün bir memlûk itak edip tahrir-i rakibe ile rakabesin ribika-yı azabtan tahlise kuşiş eyler idi. Ol mutaklara envai bahşiş ve eshab-i istidada dad-i vedahiş eylerdi. Mahruse-yi Edirne'de olan cami-i atikin binyadın muammer himmeti tesis etmiştir. Henüz na-tamam iken bünyan-i refiü'l-erkan-i saltanatı inhidam bulup kasr-i vücudu arsa-yi şuhuddan nabud oldu.[123]

Sekiz seneden bir parça fazla devam eden müddet-i saltanatında sanatı teşvikten hali kalmamıştır. Hammer'in rivayetine göre ahfad-i Osmaniyyeden hakkında böyle bir müdiha irad olunabilecek ilk hükümdar budur. Hakikaten Süleyman; erbab-i fazıl ve kemal-i takdir eder, onları cezalarıyla, iltifatlarıyla teşvik eylerdi. Zamanında saray-i mecemi (mecma') ulema ve fesah idi. Şuara hakkında şairler yazarlar ulema kitaplar telif ederler ve bunların hepsini namına ithaf ederlerdi. "Mevlid" ile la-yevm bir şöhret kazanan Süleyman Çelebi bile şehzadenin yanında bulunur ve iltifatına mazhar olurdu. Niyazi-yi İskendername müellifi Ahmedî de bu meyanda zikretmek lazım gelir. Doğrusu sefahatiyle beraber bu devrin kıymet-i ilmîyesi vardır.

"Emir Süleyman devr-i saltanatına gelince o da sefahatle malî olmakla beraber tecalliyet-i **[26]** medeniye ve fikriye itibariyla nazardan dur tutulacak bir zaman

[122] Mehmed Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 105.
[123] Tacü't-Tevarih, Sayfa 255-256.

değildi."[124] Şehzade Süleyman; aynı zamanda kendisi de Arapça ve Acemce okuryazardı. Zaten erbab-i fasıl ve kemal-i efasil takdir eder.

Şehzade Süleyman, böyle bir akibet-i elimiyeye düçar olunca ortada Yıldırım'ın iki Şehzadesi, Musa ile Mehmed kalıyordu. Musa; bidayette biraderi tarafından Bursa'ya getirilmiş, sonra da kendisi zâhir olarak Rumeli'ye Süleyman üzerine gönderilmişti. Musa, nail-i muvaffakiyet olur olmaz ilk işi namına hutbe okutmak ve kendi başına ilan-i istiklal ile iddia-yi saltanata kıyam etmek oldu. Yalnız istiklal kanla başladı. Şehzade Süleyman'ı öldürdükleri bahanesiyle Döğüncüler Köyünü; genci, ihtiyarı, çoluğu çocuğuyla birlikte yaktı. Şehzadenin bu hareketi her tarafta nefretle karşılandı. Çünkü devlet-i Osmaniyenin zuhurundan biri Musa Çelebi'nin bu köy halkına ettiği zulme müşabih bir muamele melikin erbab-i hükümetinden değil kıta-i tarîklarından bile sudûr etmemişti. Sonra eski bir intikamı almaya kalktı. Süleyman üzerine ilk defa yürüdüğü zaman müttefiki olan Sırplılar Bizans İmparatorunun eser-i teşviki olarak yanından ayrılmışlar, onu yalnız bırakarak dolayısıyla mağlubiyetinden sebebiyet vermişlerdi. İşte şimdi sabık müttefikin cezasını tertip için en münasib zaman telakki ederek Sırbistan'a girdi. Üç kale zapt etti. Muhafızlarını kılıçtan geçirdi. Bu galebeyi müteakip şimalden cenube doğru inerek Selanik'i muhasara ve "Piravadi" ve "Köprü" taraflarını fethetti. Fakat tabiat-i hun rizanesi gittikçe artıyor bu hali, herkesi ve hatta en yüksek meratibi işgal edenleri bile tedhiş ediyordu. Ali Paşazade İbrahim Paşa günün birinde edna bir mülahaza ile boynunu vuracağını düşünerek harac talebiyle gittiği Bizans İmparatorundan avdet etmeyerek Şehzade Mehmed'e iltica etti. Hiçbir rütbesi yok iken yeniden vezarete **[27]** geçirdiği "Kürşah Melik" de aynı sebepten dolayı havf ve telaşa düşerek Kostantiniye'ye kaçtı.

Musa vüzerası kabul etmek suretiyle gösterdiği hiyanetten ve daha ziyade imparatorun Rumeli'nde Süleyman'ın oğlu Orhan'ı Anadolu'da dahi biraderi Mehmed'i kendisine rakip çıkarmaya çalışmış olmasından münfail olarak Siroz ve Pireya tarîkiyle "Tesalya" kıtasına girdi. Balaban'ın hiyaneti sayesinde imparatorun yeğenin derdest etti. Bunun üzerine Kostantiniye'ye yürüdü ve şehri üçüncü defa olmak üzere muhasara eyledi.

Mehmed Çelebi; Musa'nın haline fena halde gücenmişti. Çünkü O, şehzadeden evvelki gibi itaat bekliyor, namına başladığı hareketi yine öylece, nihayetlendirmeye intizar

[124] Yeni Osmanlı Tarihi Edebiyatı, Muharrirleri Şehabeddin Süleyman, Köprülüzade Mehmed Fuad Beyler, Cild 1, Sayfa 144.

ediyordu. Halbuki kardeşinin buna muhalif olarak meydanı boş bulması üzerine saltanat iddiasına kalkışmış olması, fazla olarak kendisini hiçe sayması; gücenmesinin esasını teşkil ediyordu. İbrahim Paşa ile Şah Melik'in birbirini müteakip kaçması ve diğer ümerasının dahi Musa'dan dilgir olduklarına dair haber alınması üzerine şehzade Rumeli'ye geçmek için vakt-i müsaidde ve bu meseleyi müzakere için bir meclis akdetti. Tam bu sırada İmparatordan davet-i mütezammin bir haber geldi. Mehmed, bu fırsatı ganimet bildi. Meseleyi kararlaştırmak üzere Gebze kadısı "Fazlullah" memuren Kostantiniye'ye gönderdi. Kadı; meseleyi kararlaştırdı, ordunun nakli için iktiza eden sefainin itasına muvaffakat dahi istihsal eyledi. Mevlâna Fazlullah daveti üzerine Çelebi Sultan Mehmed; on beş bin kadar askerle Boğaziçi'nin Anadolu tarafına gelmiş ve imparator bizzat istikbal ederek bir ahidname-i ittifak akdeyledikten sonra orduyu beri tarafa geçirmişti.

Mehmed Çelebi İstanbul'da kaldığı üç günü ziyafetlerle, şehr-i ayinlarla geçirdi. Dördüncü günü Musa Çelebi'yi mukabele eylemek üzere "İnceğiz" e doğru yürüdü. İki şehzade orada tekabül ettiler. İkisininde maharet-i askeriyesi **[28]** fevkalade olduğu gibi maiyetlerinde Osmanlı kahramanlarının en güzideleri müctema idi. İştiâl eden nâire-i harp, pek dehşetli ve kanlı oldu. Musa'nın maiyetinde bulunan ümeranın âdem-i itimatları burada da zahir oldu. Pek değerli bir kumandan olan Mihalzâde Mehmed Bey; Mehmed'in ordusuna geçmeyi tasavvur ediyor ve ümeradan ekserisi de kendisiyle hemfikir görüyordu. Fakat vakit, öte tarafa temayül için henüz o kadar müsaid değildi. Çünkü hangi tarafın galip geleceği henüz belli değildi. Şehzade Mehmed mağlup olur ve mevkiin âdem-i müsaidesinden dolayı Kostantiniye'ye iltica imkanı bulmazsa gerek kendisi ve gerek maiyeti için ölüm muhakkaktı. Bunun için ihtiyatkârane bir vaziyet almayı münasib gördü. Hangi taraf galip gelirse ona tarafdar görünmek üzere Musa'ya müracaat etti: "Bana biraz asker ver, kardeşinin başına cihanı teng ideyim." gibi sözler söylediği gibi beri taraf ile çarhalaştığı sırada Mehmed Çelebi'ye: Kardeşinin izalesi emr-i sehildar ne duruyorsun?" gibi haber gönderek züll ve cehn bir hareket gösterdi.[125] Ordudaki bu itimatsızlık bozgunluğu intaç etti. "Musa Çelebi'nin alayları bozuldu ve safları çözüldü. Sipah huzur-i sultanı kaza-yi asumani gibi ol gürûh girîzân üzere rizân olup her kavimde nice süvari ve piyade vücud-i kaydından âzâde ederlerdi." Tali harbin gösterdiği bu çehre-yi abûstan meyus olan Musa, firara teşebbüs etti. Yeniçeriler atının

[125] Solakzâde, Sayfa 115.

dizginine sarıldılar, gitmesine müsaade etmediler. Çünkü o takdirde ordu tamamıyla perişan olacak, kendilerinin de sipahi atlarının ayakları altında can vermeleri lazım gelecekti. Yeniçeriler böyle zelilâne ölmeden ise şerefle terk-i hayat etmek istediklerini şehzadeye anlattılar. Zaten Mehmed Çelebi'nin ordusu yağmaya koyulmuş, tabiyatıyla ortalığa bir perişanlık hükmetmeye başlamıştı. Musa, bundan bil-istifade tekrar Mehmed Çelebi'nin üzerine saldırdı. Küçük şehzadenin yanında yalnız dört yüz kişi kalmıştı. Musa'nın maiyetinde ise **[29]** yedi bin yeniçeri vardı. Şehzade Mehmed, maiyetindeki efradın kılletliyle beraber azmine fütûr gelmedi. O da muhâcimler üzerine savlet etti. Gösterdiği celadet, düşmanları bile engüşt-ber dehan hayret eyledi. şehzade ta mecruh olupta atından yıkılmadıkça havâss-i bendegani kendisini muharebeden ayrılmadılar. Atı aldığı çerihadan ölünce, kendisi de mecruh düşünce maiyetindeki fedakâranın yardımıyla saf harb harcına çıkarıldı, sonra da Kostantiniye'ye nakledildi. Musa Çelebi takımı takip eden ümera ise meydan-i harbe gelipte kendi şehzadelerinin mağlup olduğunu anlayınca çaresiz Musa Çelebi'ye ittibâ ettiler.[126]

Lakin Şehzade Mehmed, öyle bir mağlubiyet ile terk-i maksad edecek zaif kalpli eshabından değildi. O, ihtiyar ettiği fikir uğruna ölünceye kadar mücadele eder. Tabiyatıyla pençeleşecek zebun olduğunu ikrardan tevki eyler bir hilkatte idi. Onun için daha İstanbul'da iken vaktiyle biraderi Süleyman zamanında Ohri Valiliği'ne gönderilmiş olan "Cüneyd Bey" in, bazı rivayetlere göre oğlu "Hamza Bey" in Ayazoluk tahtisini haber alır almaz mecruhiyetine ve maiyet-i efradından en dilaverleri zayi ettiğine bakmayarak üzerine yürüdü. Mukavemet imkanı olmadığını anlayan Cüneydzâde İzmir'e ilticaya mecbur oldu. Vaktiyle kendisine pek çok hizmetler etmiş olan Yakub Bey de bu davetine icabet etmemiş, özür dilememişti. Onun bu hareketi Mehmed nazarından muhalefet telakki edildi. Bu sırada onu da ele geçirerek Tokad'ta (Bedus Çardak) da ikamete memur etti.

Mehmed Çelebi'nin bütün emeli, Musa'yı mağlup etmek onu da Süleyman gibi saltanattan uzaklaştırarak yalnız başına rakibsiz kalmaktı. Bunun için bir taraftan kendisine sadakâti olmadığını bildiği beylerle hafiyen muhabere ediyor, diğer taraftan da Anadolu'daki askerini tezyid eyliyordu. Hatta bu maksadla kayınpederi Zülkadiroğlu Süleyman Bey'den mümkün olduğu kadar kuvvetle kendisine iltihak etmesini rica etti. Süleyman Bey kuvve-yi mevcudesiyle Ankara'ya geldi. Şehzade beye

[126] Osmanlı Tarihi, Namık Kemal Bey, Cild 2, Sayfa 226-227.

[30] çektiği ziyafetle ne kadar altın gümüş evani vesair kıymettar eşya varsa arkasına giydiği elbiseye varıncaya kadar cümlesini kayınpederine ihda eyledi. Bu muamele hanedan-i Osmani azasının o zaman da mevcut olan her türlü kemalat-i medeniyeyi ihraz etmekle beraber aşiret-i maişetinin fezail-i mekarimini de onu tutmamış olduklarını gösterir.

Musa Çelebi'ye gelince; o da ihtiyar ettiği şiddet politikasıyla yanındaki ümerayı tamamıyla kendisinden tenfir etmekte idi. Mehmed Çelebi'ye galebe çaldığı halde bile ümeraya pek ziyade şiddetler ibraz eder. Kendilerine katiyen emniyet göstermezdi. Pek ileriye varması hakkında iyi netice vermeyeceğini ihtar eden mukarribin havassın sözleri üzerine iktidarını askerinin muâvenetini üzerine tesis etmek istedi. Bu maksadla emirleri neşretti. Onlardan birinde: "Münafık asker kullanmak istemem. Her kim hizmetimi arzu ederse yanımda kalsın. Biraderimi arzu edenler onun hizmetine gitsin!" diyordu. Bundan maksadı gidecek olanların gitmesi, kalacak olanların da sadâkatinin anlaşılması idi. Öyle olduğunu gidenler gidip kalanlar kaldığı halde bile yine itimatsızlık göstermekten hali kalmıyordu. Çünkü tabien müvesvesti. Ne yapsa, ne suretle hareket etse bu itimatsızlık kendisinden gitmiyordu. Onun için ümerayı yine izaca etmekten hali kalmıyor, itimat ettiği bahanesiyle mühim hizmetleri birtakım türedilere tevcih ediyordu. O zamana kadar Osmanlı ordusunda azil vaki olmadığı için bu hal ümeraya pek girân gelmeye başladı. Filhakika bir yer sahibi ya gaza da şehid düşerek ve yahud eceliyle vefat ederek münhall kalabilirdi ve alel-ekser münhalat-i erbab-i menasıbın şehiden irtihalleri üzerine vaki olurdu. O vakitlerde Osmanlılar, ba-husus beyler için rahat döşeğinde olmak ihtimali yok idi. İşte bunun içindir ki bu muamele eshabı seyfi gerek kendilerince ve gerek hanedanlarınca kılıç ekmeği bildikleri nimetin ve ehemmiyeyi figanıyla pek fena bir yeis-i ızdıraba düşürmüştü. Hatta seksen seneden beri devlet hizmetinde bulunarak Osmanlıların **[31]** en mefaretli galebelerinden en dehşetli muhataralarından bir büyük hisse-i şöhret iktisab etmiş olan pir-i mücahidin Evrenos Bey bile bu iz'actan kurtulamadı. Biçare adam, asılsız yere ağma mukallidliğine tenezzül etmedikçe şerrinden tahlis-i can ve hıfz namus muktedir olamadı.

Süleyman'ın vefatından sonra Musa; hizmet etmiş olan beyleri Edirne'ye davet etti. Yalnız Evrenos Bey gözü görmez bir ihtiyar olduğunu bahane etmiş, Musa'nın bu davetine icabet etmemişti, Bey o zaman Vardar Yeniçesi'nde ihtiyar-i ikamet etmiş idi.

Fakat şehzade bu ruiyetten mahrumiyet sözünü bir bahane olmasından şüphe ettiği için kendisini gelmeye icbar etti. Evrenos Bey gelince körlüğü sahih olup olmadığını anlamak için onun en sevdiği yemek olan kurbağa budlarını önüne koydurdu. Fakat Evrenos, ihtiyat ile hareket ederek şehzade yemesini emretmedikçe el sürmedi. Bu haberi Hammer veriyor. Muvacih-i Osmaniye'ye göre de "İmanın derecesini anlamak için kurbağa kebabı koydurmuş ve ihtiyarda tavrını hiç bozmayarak kurbağaları kebap gibi yemiştir." Vaka ister Hammer'in dediği gibi tarzda olsun, ister diğerlerinin kaydettikleri şekilde cereyan etmiş bulunsun ortada bir hakikat tezahür ediyor ki o da ihtiyar gazinin şehzade huzurunda kör vaziyetini takınmak ve o suretle hareket etmiş olmak suretiyle kurtulmuş olduğudur.

Şehzade Musa, böyle lüzumsuz şiddetler ve kendisi için zararlı vesveselerde bulunmakla beraber yine muvaffakiyetler ibrazından hali kalmıyordu. Nitekim Mehmed'in Kostantiniye civarındaki mağlubiyetinden, Anadoluya ilticasından sonra o, Sırbiye Kralı ile muharebe etmiş, muzaffer olmuştu. Az müddet zarfında memleketine ilave ettiği yerlerle pederinin zamanındaki Osmanlı hududunu iade etmiş oluyordu.

Mehmed Çelebi, askerinin miktarını hasmıyla uğraşmaya kafi bir derecede görünce biraderine tabi ümerayı da kendi tarafına müsaid bulunca kayınpederi Süleyman Bey ile birlikte yine Bizans İmparatorunun tedarik ettiği gemilerle karşıya geçti ve "Vize" yi karargâh ittihaz eyledi. **[32]** Köse Mihal oğlu Mehmed Bey, kardeşi Yahşi Bey'i Mehmed Çelebi'ye gönderdi. Ve iki ordu karşı karşıya gelince kendisinin de maiyetindeki efrad ile beraber iltihak edeceği haberini i'sal eyledi. Yaptığı münasebetsizliklerden dilgir olan Koca Gazi Evrenos Bey de şehzadeye bir mektup göndermişti. Bu mektupta ez cümle şunları yazıyordu. "Musa Çelebi ile muharebede istical olunması, Sırbistan hududuna azimet olunsun ki oraların ümerası devlet-i handandır, bundan başka gerek Sırbistan Kralı ve gerek Paşa Yiğit ve Burak Bey ve Turhala Bey'i Sinan Bey zat-ı Hümayunlarının iclasına karar vermişlerdir, Musa Çelebi'nin askeri orada hail olduğundan hizmete gelemiyorlar, abd-ı kemineleri de vakt-i müsaidde huzur-i Hümayuna gelirim."

Şehzade Mehmed, Evrenos'un bu mütâlaasını tasvip etti, talîasından bir miktar askeri Yahşi Bey kumandasında onlara mukabil gönderdi. Bunlar karşılarına tesadüf eden Şehzade Musa'ya mensup askerleri fena halde bozdular. Bozulan askerin ricatı o taraflarda fena halde tesir etti. Bunlar aşağıya doğru sarkıp da Sofya Ovası'na girince

memulün fevkinde erzaka nail oldular. Artık talih Mehmed için müsaitti. Nitekim kendisi şehir köy derbendinden hemen hiçbir arızaya uğramaksızın geçmiş, Yiğit Paşa, Burak Bey ile Sinan Bey'den sadakatlerinin müşir aldığı mektupları üzerine bir kat daha mutmain olduğu halde yolda hiçbir düşmana tesadüf etmeden Niş'e ve oradan Morova sevahiline yürümüştü.

Bu şehir kenarına gelince müttefiki Sırbiye Kralı kuvve-i mevcudesiyle gelip kendisine iltihak için davet etti. Yine o mevkide Musa'yı terk etmiş olan Teselya Paşalarının iltihaklarıyla Şehzade Mehmed'in ordusu muhib bir muâvenet almış oldu. Bu yeni gelenler, bir zamandan beri arz-i hizmet edeceklerini haber veren Yiğit Paşa, Burak Bey, Sinan Bey ihtiyar Evrenos Bey idi. Yine bu zamanda Sırp Kralı "Vulik Oğlu" vasıl oldu. Kral şehzadeyi alıp memleketine **[33]** götürdü. Asakir-i müttehide Kosova Muharebesi'nde ordu kurdu. Orada da Kör Tekfurun memleketine geçti Beş yüz süvari ile burada orduya iltihak eden Cüneyd Beyzâde Hamza Bey Musa'nın tekmil ümera tarafından terk edildiğini haber verdi. Zaten Musa Yahşi Bey'in bidayette kazandığı muzafferiyeti ümerasının hiyanetine atfetmiş daha o vakit Edirne'yi terk ile "Zağra" ya doğru çekilmişti. Mehmed Çelebi biraderinin firarını o anda haber aldı. Pay-i tahtı olan Edirne'nin zaptına şitab etti. Fakat ahali arz-i itimat ile beraber şayet talih-i harb değişmek lazım gelirse birtakım nisvan ve sıbyanın ayakları altında kalacağını beyan ile kalenin teslimini Musa Çelebi gailesinin hitamına ta'lik olunması rica ettiler. Şehzade; bir nevi serkeşlik rengi vermek kabil olan bu niyazlarını merhamet-i fıtriyesi icabınca bila-tereddüt kabul etti. Zağra'da olduğunu haber aldığı biraderinin taharrisine koyuldu. Fakat Musa orada mukabeleye cüret edememiş, ormanlara çekilmişti. İşte o taraflardan dolaşarak Morova'ya varan ve oradan da Kosova Sahrasına inen Şehzade Mehmed azim bir kuvvetin başında olduğu halde Musa'nın izini takip ediyor, şehzade ise uzun müddet bir mevkide durmadığı için kendisine sıkıştırıp ele geçirmek kabil olamıyordu. O sırada "İhtiman" tarafından dağ yolunu tuttuğunu haber aldı, tekrar takibe koyularak Alaeddinoğlu Ovalarına kondu. İki gün müddet ile Çamurlu Ovası'nda askerine istirahat ettirirken Musa'ya sadık kalmış olan son ümera "Atmacaoğlu" ile "Sucuoğlu" dahi gelip şehzadeye arz-i itaat ettiler. Mehmed Çelebi oradan hareket emrini veririken – Musa'nın ölçekle altın tevzi ederek sadakâtlerini temin etmiş olduğu– yedi bin yeniçerinin başında civar bir dağı ağır ağır çıktığını gördü.

Şehzade derhal ordusuna, saf-i harp nizamı verdirdi. Evrenos Bey ile maiyetindeki beş oğlu sağ cenahda "Etyen" ile Sırplılar son cenahda bulunuyordu. **[34]**

İki ordu karşı karşıya geldiği vakit yeniçeri ağası Hasan Ağa saftan çıktı. Eski silah arkadaşlarına doğru giderek: "Evladlarım, Osmanlı şehzadelerinden en adilinin en faziletlisinin sufuna geçmek için ne bekliyorsunuz? Ne kendisinin, ne başkalarının selametini düşünmeyen bir adamın maiyetinde niçin hakir ve zelil kalıyorsunuz? diye bağırdı. Musa duyduğu bu hakaret-amiz sözler üzerine hiddetini ve hücuma kalkan askerini zapt edemeyerek şiddetle üzerine yürüdü ve havele ettiği darbe ile kaçamayan yeniçeri ağasını ikiye böldü. Bununla hırsını yenemeyen Musa, ikinci bir darbe savurmak üzereyken ağa ile birlikte ilerlemiş olan zabitin havale ettiği kılıç şehzadenin elini kesti. Hükümdarlarını kanlar içinde gören yeniçeriler bozuldular. Taraf taraf kaçmaya başladılar. Etrafında kimsenin kalmadığını, hayatının tehlikede olduğunu gören Musa; firardan başka çare olmadığından Eflak yolunu tuttu. Fakat takibine memur edilen Sarıca Paşa kumandasındaki bir süvari kolu onu biraz ötede bir bataklık içinde saplanmış olduğu halde buldu. Tuttular, biraderinin ordusuna getirdiler. Geldiği anda Türkzâdegani hakkında öteden beri cari olan bir kaide-yi garibeye itaben yayının kirişiyle ihnak edildi (M.1413-H.816).

Mehmed Çelebi, biraderinin beylerbeyisi olan "Mihaloğlu" nu hapsederek Tokad'a, kazaskeri fazıl-ı şehir "Bedreddin Simavi" yi de yevmi yüz akçe ile İznik'e gönderdi. Yalnız şehzadenin Mirâlemi "Azab Bey" Ulah'a geçebilmiş bu suretle kurtulabilmiş idi.

Musa Çelebi de sehavetli ve gayretli idi. Yalnız fazla zulüm etmesi ve maiyeti hakkında emniyetsizlik göstermesi başına bu felaketleri getirmiş, ona Edirne tahtında yalnız üç seneye karib bir müddet Padişahlık hakkını verdirmiştir.

Murad Bey üstadımız, şehzadeler arasında her birilerinin kendilerine mahsus ve hanedan-i Osmaniye'ye has mezâyâ sahibi olduklarını teslim ile beraber Musa'yı cümlesine takdim ettiriyor. **[35]**

Musa diyor; Yıldırım, Yavuz, Murad-i Râbi ayarında Şecere-yi Osmaniye'nin bir nihal-i celadet hisâlidir. Hatta müverrihlerin kendisini ithama kalkmalarını hakkıyla ihata edememelerine veriyor, kendisi fevkalade kibirli ve mühib-i vatanidi, diyor. Sonra da ümeraya emniyet etmemesine vesveseden ziyade ümeranın münasebetsizliklerine dönekliklerine, takındıkları etvar-i istiklalkâranelerine atıf ile: "Ankara'da vazifelerine ihanetle kaçan ve bu defa Padişahlarına ihanetle kendi taraflarına geçmiş olan bil-cümle

ümerayı tekdir etti. Sadakat ve itaat dersi verdi. Şimdiye kadar emsali yok iken bu babda en ileriye varanların sancaklarını zeametlerini aldı. Kendisine hizmetleri sebkat eden arkadaşlarına tevcih etti. Beyler, sancaklarına malikane ve evladiyye nazarıyla bakıyorlardı. Bundan fiilen müteessir olmayanlar bile korktular. Başlarına bir bela getirdiklerine hükmettiler. Hakikat halde dahi ümera, pek ileriye varmışlar, birer hükümdar kesilmişlerdi.

Sultan Musa bunları "Bendelik" dairesine ircâ' etmeye lüzum görüyordu. İtaat ve intizam üzerine hizmet ve hareketlerini temin etmek istiyordu. Rumeli'ye geçtiği günden beri iyi ve kötü gün dostu bulunan Koyuncu Musa vardı. Şecia, ümmî fakat doğru bir adam idi. En has nedimi o oldu. Onu Evrenos ve Mihalzâdelere takdim ederdi. Bu da beylerin kibirine dokunuyordu.

"Sultan Musa'nın ihsanı da pek mebzul idi. Bunu da namdar beylere tevcih etmez, kapısına yeni intisab edenlere verirdi. Bu dahi hasedi ve şikayet-i dâi idi. Zaten Musa Han'ın maksadı: Beylerin boynunu bükmek, rezaletlerine nihayet vermek, milleti, ıslah eylemek idi.[127]

Filhakika gerek Süleyman'ın ve gerek Musa ile Mehmed'in birçok mezâyâsı vardı. Fakat doğrusunu itiraf etmek lazım gelirse bunların maksadı milletini muhafaza-i hukukundan, hele İslamiyet'in siyanet-i şanından ziyade şahsen teali ve iktisab-i saltanat idi. Onlarca saltanat demek kendi hükümdarlıkları demekti. Hükümdarlık **[36]** demek de istediğini yapmak asıp kesmekti. Gerçi bunlarda arada devletin selametini düşünmüşler, mülkün hududunu tesviye çalışmışlardı. Fakat maksatlarının husûlu için Osmanlılığın hasmı olanlarla ittifak etmekten onları memleket üzerine saldırmaktan çekinmemişlerdi. Bizans İmparatoru Sırp Kralı, Eflak Bey'i, Karamanoğlu, Zülkadiroğlu ile yapılan ittifakları bu kabildendir. Bunlar o kadar muzır teşebbüsat idi ki kendi saltanatlarını temin, kardeşlerini o hakdan mahrum ederlerken devleti bütün bütün elden kaçırmaları da ihtimal dahilinde idi. Hatta görünüşe göre şehzadelerin hanedan ve hükümetlerinin atisine imanları yoktu. Onlar rastgele hareket ederler yalnız karşısındaki hasımı mahvetmeyi düşünürledi. On seneden ziyade süren bu fetret hengamında Osmanlılık sönebilirdi. Bu devletin o kadar badirelere tahammül etmesi esasen pek kuvvetli olarak teessüs etmiş olmasından ve bir de o sıralarda o meşale-yi kudreti itfa edecek zinde bir hükümetin bulunmamasından başka bir şey mahmûl olamaz. Filhakika Bizans için için cürüyor, onlar bile kendi saltanatlarının bekasını

[127] Tarih-i Ebul Faruk, Cild 1, Sayfa 204 -206.

Şehzadelerin ihtilaflarından buluyorlardı. İmparatorlar; şehzadelerin ikisi üçüyle değil, biriyle başa çıkamıyorlardı. Hadd-i zatında pek zayıf iken şehzadelerin Kostantiniye'yi muhasaraya kalkmaları ve İmparatorun da yalnız başına bu işin altından kalkamayacağını anlayarak diğer şehzadelerden yardım talep etmeleri bunu gösterir. Zaten İmparator Emanuel asker ve para dilenmek için pâyitahtından pâyitahtına gitmek suretiyle tekmil Avrupa'yı dolaşmış, fakat maksadına nail olamamıştı. Onun yapabildiği şey Osmanlıların mahmisi olan yeğeni Altıncı Jan Limni'ye aşırmak ve evvelce muahede ile Kostantiniye de bulunan kadı ile birkaç tüccarımızı kovmaktan ibaret kaldı. Sırplar, Eflaklılar Venedikliler de öyle! Onlar da Rumeli'deki kuvva-i Osmaniyeyi imha değil, ondan tedhiş ediyorlardı. Nitekim şehzadelerin o tarafa vaki olan her bir teşebbüsü muvaffakiyetle tetevvüç etmiş, o tehlike-i ve dağdağlı anda bile Osmanlı kılıcı, Osmanlı kudreti kendilerine tanıtılmıştı. Anadolu'daki beyler ise zaten zayıftı. **[37]** Onlardan bekalarını ekseriye şehzadelerden biriyle ittifakta arıyorlardı. O zamanlarda en kuvvetli olmak üzere Macar hükümeti ve onun kuvvetli maiyeti de Fransa zadegânı idi. Macaristan'ın medar-ı kuvveti re's-i kârında bulunan "Sigismund" du. O ise Niğbolu mağlubiyetinde hatt-i ricatının kesilmesi hasebiyle doğrudan doğruya Macaristan'a geçememiş, Rodos şövalyelerinin reisi ile beraber Tuna'dan Karadeniz'e ve Kostantiniye tarîkiyle Rodos'a gelip oradan Macaristan'a avdet ettiği zaman ise hükümeti gasb etmiş olan huseması tarafından hapsolunmuştu. İşte bu an-ı fetretin ekseri zamanı onun mahpeste bulunduğu zamana tesadüf etmiş ve kurtulup mevkini tekrar işgal ettiği zamanda kuvvetini Almanya İmparatorluğu'nun istihsal ve idaresine hasr eylemişti. Fransa'da ise Kral Altıncı (Şarl) "Charles" in mübtela olduğu cünun günden güne artıyor, muharebat-i dahiliyede bu hükümet erkanının gözlerini açıp etrafa bakmasına gayr-i müsaid bulunuyordu. Sâniyen ekseriyet-i azimesi zâdegan olmak üzere "Niğbolu" da uğranılan ziyattan dolayı Fransa alani matem tutuyordu.

Diğer bir sebep olarakta ümeranın pek değerli zevatından olmaları ve meziyat-i askeriyesinin de henüz adem-i zevalli idi. Fihakika beyler, herhangi tarafa temayül etseler ve hangi ordunun başında bulunsalar orası mutlaka muzaffer olurdu. Yoksa şehzadesinden neferine kadar herkeste bu meziyat olmasa ve hemhudud olarak kuvvetli bir muarız bulunupta sevk-i kuvvaya kalkışsa idi. Osmanlılık için beka mümkün ve mutasavvir değildi. Bu dudmandan daha birçok hizmet-i hüsn mütasavvar imiş ki Cenab-i Hak'da bekasına hedamet edenlere muvaffakiyet bahşeyledi. Sönmek üzere olan o kandil az zaman zarfında daha kuvvetli bir ziya ile etrafı tenvir etti.

Burada muhtac-ı kayt olan bir cihette müverrihlerce kabul olunan "Fasıla-i Saltanat" meselesinin butlânıdır. Müverrihin kadimeden Künhü'l-Ahbar sahibi "Âlî" merhumdan başkası bu on seneden fazla olan müddeti fasıla-i saltanat addediyor. Halbuki fasıla-i saltanat Padişahsız zamana denilir. Bu müddette ise Yıldırım'ın nezd-i Timur da **[38]** sekiz ay kadar süren esareti istisna edildiği takdirde o makam hiçbir gün bile boş kalmamış, fazla olarak bir iki yerine dört şehzade tarafından iddia-yı tesahüb edilmesinden dolayı bildiğimiz, gördüğümüz gürültüler meydana çıkmıştır. Bu devre, bazı müverrihlerin dedikleri gibi "Devr-i Fetret" bile demek doğru olamaz. Çünkü her milletin tarihinde böyle gürültülü günler pek çoktur. Nitekim bundan sonra da Tarih-i Osmaniyye'de pek çok karışık patırtılı günler gelmiş fakat onların hiçbirine devr-i fetret demek doğru görülmemiştir. Bunun en iyi tabiri "Fetret-i Şehzadegân" veya "Taht Kavgası" dır.

Bu tabirlerin hangisini tercih edersek edelim, şehzadeleri birer Padişah kabul etmek, silsile-yi Osmaniye meyanına onları da idhal eylemek lazım gelir. Hele bunlardan Süleyman ile Musa için katiyen söz yoktur. Bunların her ikisine usulen biat edilmiş, namlarına hutbe okunmuş, isimlerini havi sikkeler darp olunmuştur. "Câlis-i serir saltanat olup zamanda bir defa hutbesi okunan mülk-i serir-i nişin elbette ahvalini yazalar nedir ki cüz'î zamanda zuhûr etmiştir ve ahd-i hasaret nişanı feterat ile geçmiştir deyudur ve bahane etmeyeler."[128]

Ba-husus bunlar, etraf hükümetlerle Bizanslılar, Sırplar ile harpler etmişler, muahedeler akd eylemişlerdir. Süleyman, Venediklilerle yukarıda gördüğümüz gibi ilk ticaret muahedesini akdetmiş, Venedikliler bu muahedeyi akdederken onu Osmanlı Padişahı olarak tanımıştır. Süleyman Ekber-i şehzadegân idi. Bayezid veliahtı idi. Ankara hezimetinden, hele Yıldırım'ın vefatından sonra sadrazamından yeniçeri ağasına kadar tekmil-i erkan devlet kendisine biat etmişler. Padişahlığını ilan eylemişlerdi. Musa tarafından pâyitahtı olan Edirne'nin zaptı üzerine tekrar istirdadında yine civar hükümetler resmen heyetler göndererek saltanatını kabul etmişlerdi. Padişahlığına canlı bir misal de Bursa'da, pederinin kabri üzerindeki kitabedir. Zaten vâris-i saltanat olmak itibariyle kalenin burcunda görünür görünmez **[39]** Bursa kapılarını kendisine açmış ve onlar da usulen biat eylemiştir. Hatta Süleyman Han'ın Bursa'da hemen ilk işi babasının

[128] Künhü'l-Ahbar, Müellifi: Âlî merhum, Cild 7, Sayfa 117.

türbesini yaptırmak, saltanatının la-yemut abidesini oraya koymak oldu. Kitabe şudur: [129]

(Hâzihî ravzatü's-sultan es-sa'd merhum el mağfur Bayezid Han İbni Murad Han benâhâ)

(El Sultan el azam Mevla mülkü'l-Arab ve'l-Acem Süleyman Han İbni Bayezid Han halled-Allah)

Mülkühû fi evveli Şehri'l-es-sene muharrem essenate seb'a ve semân-mie.)

Sol tarafta :

Kad vakaa min hâzihi'l- imâre el-mübâreke

Ala yedi'l-abdiz-zaif Ali bin Hüseyin

Gufire-lehumâ Rebülahir tis'a ve semâ-mie

İkinci bir delil de darp ettiği sikkedir: [130]

Gümüş

Muhall-i darpları yoktur.

─Akçe─

Diğer tarafında			Bir tarafında
Ebu Bekir			Emir Süleyman Bin
Ömer Halledelmülk	Ali	(Tuğra şeklinde)	Bayezid
806			Vezini 5 ½ kırat
Osman			

Kuturu 12 Milimetre

Mezkur eserde verilen maluma göre en evvel meskukatta tuğra istimali müşarülileyh zamanında başlıyor. Müzede kendilerinin üç tane paraları vardır ki bunlar **[40]** 18, 19 ve 20'li numaralarda mukayyıttır. Hatta bunların üçünde tuğra ve resim hatları farklıdır ki bu hal müşarünileyhin muhtelif zamanlarda ve muhtelif surette akçe darp ettirdiklerine delildir.

[129] Bursa Tarihi, Müellifi: Abdülkadir Bey, Cild 1, Sayfa 148.
[130] Takvim Meskukat-i Osmaniye, Müellifi: İsmail Galip Bey, Sayfa 18.

Yıldırım Han'ın şehzadeleri umumiyetle "Çelebi" namıyla yâd olundukları halde Sultan Süleyman'ı evvelin "Emir" kelimesini kullanması tarihlerin bazılarında görüldüğü vecihle aynı zamanda emir suretinde de telkib olunmasından ve kendisinin unvanını tercih eylemesinden ileri gelmektedir. Âlî Emiri Efendi Hazretleri şehzadelerin "Çelebi" unvanını kullanmaları iki tarîk ile silsile-yi sine-yi Peygamberiye müntehi olduğundan ileri gelmekte olduğu söyleniyor ve bunun birincisinin Edebali'nin kerimesi ve diğeri de şehzadelerin validesi vasıtasıyla geldiğini beyan buyuruyorlar. Emir müşarülileyhin sikkelerinde mahalli-i darp gösterilmemiş ise de kendisi ekseri Edirne'de bulunduğundan sikkelerinin dahi orada kestirilmiş olacağı tabiîdir.[131]

Müze müdebber muhterimi Halil Bey Efendisinin "Meskukat-i Kadime-i İslâmiye Katoloğu" nun "Kısmı Sadası" olarak âhiren neşrettikleri "Meskukat-i Osmaniye" unvanlı eser-i kıymettarın birinci cildinde müşarülileyhin on dört tane paraları muharrer bulunuyor. Bu hal müzenin tekemmülüne delalet ediyor. Bundan anlaşılıyor ki müzemiz İsmail Galip Bey merhumun eserinin tarihi neşri olan 1307 senesinden ikincisinin tarih-i intişarı bulunan 1334 senesine kadar arada geçen yirmi yedi sene zarfında yalnız bir devre aid olmak üzere on bir parça kazanmıştır. Bunların bir kısmı gümüş kısm-ı diğeri bakırdır. Hatta bunlardan muhal darbını gösterenler bile vardır. Bir tanesini nakil edelim. [132]

Gümüş Akçe
"Edirne"
881 sene **[41]**

Diğer tarafı	Bir taraf
Emir Süleyman Bin	duru [ba]
811————1	)Lailaheillallah(
Bayezid Halledelmülk	)Muhammed resulullah(
Vezni 5 ¾ Kırat. Kuturu 12	Edirne
Milimetre	

Sultan Musa dahi sikke bastırmışlardı, yine mezkur eserlerde sikke darp ettiren yalnız Süleyman ile Musa ve Mehmed değildir, aynı zamanda İsa ile Mustafa da para darp ettirmişlerdir. Musa namına birinci eser iki, ikinci eser beş tane kaydettiriyor. Numune olmak üzere bir tane derç ettiriyoruz:

[131] Takvim-i Meskukat-i Osmaniye, Müellifi: İsmail Galip Bey, Sayfa 19-21.
[132] Meskukat-i Osmaniye, Cild 1, Sayfa 23.

“Edirne”

Gümüş

─Akçe─

Diğer tarafında	Bir tarafında
Durube	Musa Bin
	Bayezid
Edirne	Devren yazılmıştır.
Halledelmülk	Vezini 5 ¼ Kırat
813	
Kuturu 12 Milimetre	

Binaenaleyh Padişahlıklarına bu kadar kuvvetli deliller olan ve bazı vekay-i Osmanlılar için medar-i iftiharı bulunan şehzadeleri silsile-yi Osmani arasında göstermemek insafsızlık olur. **[42]**

Sultan Musa gailesi de bertaraf olunca Çelebi Sultan Mehmed müstakil olarak serir-i saltanatında şeriksiz ve nazirsız kaldı (H.818).

Yıldırım Bayezid Han’ın altı oğlundan Süleyman, İsa, Musa, şu suretle âlem-i fenâye gitmiş, Mustafa Çelebi, Ankara harbi sırasında ortadan kayıp olmuş, Mehmed Çelebi Padişahlığı elde etmiş, küçük iken biraderi Süleyman tarafından ittifakının bir delili olmak üzere Şehzade Kasım da hemşiresiyle birlikte Bizans İmparatoruna rehine olarak bırakılmıştı. Bu sebeple ortada Yıldırım’ın iki oğlu kalıyor, Biri Padişah, diğeri esir bulunuyordu. Kostantiniye İmparatorunun kızı ile tehehhül eden Şehzade Süleyman’ın da “Orhan” isminde bir oğlu olmuştu, bu da İmparatorun nezdinde bulunuyordu.

Osmanlı Padişahlarını daima meşgul görmek menfaati icabından olan İmparator; Süleyman’ın şehzadesini salıvermiş. O da Eflak’a geçmişti. Şehzade, etrafına topladığı bir cemm-i gafir ile Yanbolu canibine teveccüh etti. Bunun üzerine Çelebi Sultan Mehmed; bir ordu ile üzerine yürümüş ve üzerlerine gelen kuvanın kesretini gören

maiyeti dağılarak pek yalnız kalan şehzade; terzi başı "Zağanos" tarafından tutulup Padişaha teslim edilmişti.

Sultan Mehmed; "Nizamü'lmülk için çesm-i cihan beynine mil ateşin" çektirdi. Kendisi Bursa'ya gönderdi. Artık bir zarar terettüb edemeyeceğini nazar-i dikkate alarak kıyı karibindeki "Akhisar Köyü" nü temlik etti, hemşiresi Fatma Sultan'ı da namdar bir sancak beyine tezviç eyledi. Çelebi; bununla da iktifa etmez "Her ne zaman Bursa'ya gelseler huzur-i izzetlerine getirtüb nice in'am ve ahsen ile hatır-ı mahzununu şadan iderlerdi.[133] **[43]**

Çelebi, Saltanat-ı Osmaniye makamında yalnız kalınca Bizans İmparatoruyla hoş geçineceğine söz vermiş, hatta Marmara sahilindeki bazı yerleri de eski vaadine binaen kendisine terk etmişti. Bu münasebetle gaileden kurtulmak için yegane kardeşi Kasım Çelebi'yi kendisinden istedi.

İmparatorun elinde diğer bir alet-i tehdit vardı. O da Şehzade Mustafa idi. Onun için Kasım'ın verilmesinde beis görmedi. Sultan Mehmed, Kasım'ın gözlerine mil çektirdi. Onu da ruiyetinden mahrum bıraktı. Müteakiben "Akhisar" a ikamete memur etmiş, şehzade ıztırabat-ı elime içinde orada terk-i hayat eylemiştir.[134]

Sultan Mehmed'in cülusünü birtakım gaileler takip etti. Karamanoğlu isyan etmiş, "Bedreddin Simavi" vakası da onu takip eylemişti. Karamanoğlu'nun isyanı temadi edip gidiyordu. Mehmed Bey fırsat buldukça isyan eder, tedip edilir. Yine isyan eyler, tekrar tedip olunurdu. Saraya mensup olduğu için isyanın her defası devleti pek çok meşgul eder. Bu ihtilaller gavail-i saire zamanında ihdas edildiği için epeyce telaşı mucib oluyordu. Fakat Karamanoğlu yine affedilir, mevkiine oturtulurdu. Bu defa da öyle olmuştu. Hatta fazla olarak ele geçmiş, Padişah tarafından azarlanmıştı. O da göğsüne işaret ederek bu can burada iken bir daha gail çıkarmayacağına yemin etmişti. Halbuki göğsüne bir güvercin koymuş, çıkınca salıvermişti. Bunu gören ve ezhar-ı teacüb eden oğluna "Osmanoğulları ile husumetimiz min-el mehdi ilellahde'dir." Dedi. Filhakika öyle de oldu.

Bedreddin hadisesi de çelebiyi epeyce meşgul etti. Hatta Selanik'i fethetmek tasavvurunda iken sarf-i nazar ederek bu gaileyi defe uğraştı. Bedreddin namına en

---

[133] Solakzâde, Sayfa 126.

[134] Haber-i Sahih, Kasım ile Orhan'ı yekdiğerine karıştırıyor, Haber-i Sahih'in bu meseleden mehezi olan Solakzade isim yazmıyorsa da Emir Süleyman'ın mahdumu diyor. Kasım ise Emir Süleyman'ın mahdumu değil biraderidir. Haber-i Sahih Cild 1, Sayfa 121.

büyük rol kethüdası ve halifesi "Börklüce Mustafa" tarafından **[44]** çevriliyordu. "Torlak Kemal" de neşr-i efkar etmede ona muzaheret eyliyordu. Bayezid Paşa kumandasında sevk olunan bir ordu her ikisinin ifnasıyla işi kapattı. Telkinat-i din namına icra edildiği için asiler pek büyük metanet gösteriyorlar. Asiler kurşuna dizilirken " Eriş ya dede sultan!" diye diye ölüyorlardı. Bunlar hakkında reva görülen muamele pek vahşiyane olmuştu. Ez cümle Mustafa tutulmuş elleri ve ayakları bir tahtaya çakılarak günlerce deve üzerinde gezdirilmişti. Biçare pek feci bir surette ölmüştü. Bedreddin o zaman İznik'te bulunuyordu. Mustafa ile Kemal'in teşebbüsatını haber alınca savuştu. İsfendiyar Bey'in yardımıyla Eflak'a geçti. Hoca; pek değerli bir zattı. Ulûm-i akliye ve nakliye de yekta-yı zamandı. Musa'nın kazaskerliği zamanında idaredeki maharetini göstermişti. Hele kuva-i nutkiye ve iknaiyesine diyecek yoktu. Üç beş sözle binlerce adamı kandırmak onun için işten bile değildi. Balkanlara geçince kendisine pek çok tarafdar çıktı. Etrafına toplananlar, Padişahı tedhiş edecek bir dereceye vardı. Üzerine sevk olunan ordu Mustafa ile Kemal'e ve tevabiîne ikna olunan zulüm münasebetiyle tarafdarı kaçtılar; bu tehditten ziyade tutulan tarîk-i hiledeki maharet-i siyasiyede vaka olunmuştu. Onun üzerine hocayı tuttular. Teşkil eden cemiyet allame, "Haydar Hervi" fetvasıyla ve "hurç u ale'l-sultan" töhmetiyle idamına karar verdi. Siraz'da salb olundu.

Osmanlı Devleti gavail-i dahiliyeyi tesviye ederek eski şevketini iade etmek üzereydi. Fakat Osmanlıların iade-i kudret ve evvelki gibi iraye-i setvet etmeleri ne Bizans İmparatorlarının ve ne de etrafındaki hükümat-ı Hristiyanın işine gelirdi. Karamanoğlu, Bedreddin Simavi gaileleri fasıl edilir edilmez, Kayser Ulah Bey'i Mirçe ile sözleşerek Selanik'te bulunan Şehzade Mustafa'yı ortaya çıkardılar. Bu şehzade, Ankara vakasında atından düşmüş, karşıklık arasında kayıp olmuştu. "Lakin ber-takrib ile Rum İmparatorlarının nezdine kaçıp ikamet etmekte olduğu ve İmparatordan iane talebinde bulunduğu ve İzmiroğlu Cüneyd **[45]** Bey'in dahi şehzade-i müşarü'l ileyhe tarafdarlık ettiği ve bunun için derun-i Memalik-i Osmaniye'de taraf taraf fesadat ve tahrikat ile zorbalık zuhûr eylediği" malumdu.[135] Ümera bile bunu biliyorlar, fakat saltanat davasını tanımak istemiyorlardı. "Sahtekâr düzmece" unvanı da onlar tarafından ve bu maksatla verilmişti. Yoksa bunu Yıldırım'ın oğlu Mustafa olduğundan şüphe yoktu. Sultan Mehmed'in telaşı ile onu mutlaka elde etmeye kıyamı, muvaffak olamayınca

[135] Hayrullah Efendi Tarihi, Cild 6, Sayfa 95.

mahbus tutulmak üzere Kayser'e senevi külli bir para vermeye muvafakati de en kuvvetli bir delildi. Mustafa Çelebi; kıdem-i veladetine binaen saltanata hak-i rücanini iddia ile meydana çıktı. Prens Mirçe, İzmiroğlu Cüneyd Bey, Evrenoszâdeler, Rumeli Beylerinden birçoğu şehzadenin tarafını iltizam ettiler. Sultan Mehmet; Cemâtinin günden güne çoğaldığını görünce telaş etti. Bütün kuvvetiyle üzerine yürüdü. Selanik'in civarında Çelebi mağlup olunca Selanik'e iltica etti. Teslimi için Padişah ısrar eyledi. Selanik kumandanı Kayser'in mezuniyeti olmadıkça şehzadeyi teslim edemeyeceği cevabını verdi. Sultan Mehmet'in Kayser'e vakiî olan müracaatı da müsmir olamadı. Kayser, kendisine de halet eden bir prensin verilemeyeceğini; yalnız buna mukabil gerek onun ve gerek Cüneyd Bey'in hapsinden salıverilmeyeceğini bildirdi. Hatta bunun için Sultanın talebinde bulunduğu teminat-i kaviyyeyi vermekten çekinmedi. Bunun üzerine Mehmed Çelebi Mustafa'nın iaşesine mahsus olarak senevi üç bin akçenin Kayser'e verilmesini taahhüd etti. Böylece Mustafa Çelebi Kayser nezdinde duruyor ve Sultan Mehmed de taahhüd ettiği miktar seneviye muntazamen gönderiyordu. Bu hal, Mehmed Çelebi'nin vefatına kadar devam etti. Padişah ümidsiz bir halde hasta iken bir taraftan Murad'ın celbini vüzerasına emrediyor, diğer taraftan şehzadelerin katli artık usul sırasına geçtiği cihetle diğer oğullarının temin-i hayatları için onların emanet-i tarîkiyle Kayser'e teslim edilmelerini ihtar eyliyordu. **[46]**

Diğer bir vasiyeti daha vardı: Murad Edirne'ye gelip cülus edinceye kadar vefatının askerden saklanılması! [136] Bu, ister bazı müverrihlerin dedikleri gibi kendi vasiyeti olsun, ister diğer birtakımlarının kaydeyledikleri vecihle veziriazamın bir tedbiri bulunsun her halde müs'ibti. Çünkü bu haber etrafa yayılırsa şehzadelerin Yıldırım'ın oğulları gibi kavgaya tutuşacakları muhakkaktı. Mustafa'nın tekrar ortaya çıkıp bu defa taht-ı saltanata oturacağı da bedihi idi. Ba-husus Murad-i Sâni Amasya'da, pâyitahtan epeyce uzakta bulunuyordu. Şehzadeler gerçi henüz küçüktü. En büyükleri olan Murad-i Sâni bile henüz on sekiz yaşındaydı. Fakat o sırada vüzera ve erkan arasına girmiş olan münafeset, daha doğrusu kendilerindeki hubb-i cah emeli, her birerlerinin birer şehzadeyi iltizam ile tekrar kan dökmeye kıyam eyleyeceklerine şüphe yoktu. Bu maksatla Padişahın vefatı gizli tutuldu. Ancak sipahiler kuşkulandılar. "Padişahımızı görmek isteriz" diye ayak dirediler. Askerin bu talebi muvacehesinde Padişahın kendilerine gösterilmesinden veyahud hakikatın ifşasından başka çare yoktu. Birincisi

[136] Minyev Tarih-i Osman, Cild 1, Sayfa 18.

muvafık görüldü. Mehmed Çelebi'ye vefatının yirmi sekizinci günü elbisesi giydirilerek ber-mutad tahta oturtuldu. O sıra başına ve kollarına hareket verdirmek bu suretle ölü olduğu sezdirmemek için bir adam da arkasına yerleştirildi. Sipahilerden müntehap bir heyet karşısına çıkınca el ve başı sallandırmak suretiyle ber-hayat olduğu kendilerine gösterildi. Onlarda gidip Padişahın hal-i hayatta olduğunu askere söylediler. Bu suretle kırk bir gün vefatı saklanıldı. Vaktaki Sultan Murad geldi, Padişahın vefatı ilan ve merasim-i mutada ile kendisine tabiyet edildi.

Diğer taraftan Limni'de mevkuf bulunan Şehzade Mustafa keyfiyetten haberdar olmuş mühim müsaadet mükabilinde taht-i Osmaniye'ye cülus vasıta olmasını İmparatordan rica etmişti. Bizans Kayseri Emanüel Polonigolos cülus-i tebrik vesilesiyle bir hafta sonra gönderdiği heyet-i azasına, şehriyar cedideden pederi zamanında **[47]** edilip birkaç sene teehhüre uğrayan taahhüdün icrasına ve biraderleri ile Mahmud'un da hem talim ve terbiyelerine itina etmek ve hem de rehine makamında bulunmak üzere Kostantiniye'ye gönderilmesini talep eylemeleri emrini de vermişti. Taraf-i şahaneden şu cevap verildi: Pederimin yaptığı muahedeyi icraya âmâdeyim. İmparatorun şehzadeler hakkındaki teveccüh ve muhabbetine teşekkür ederim; Ancak Kostantiniye'ye izâm ile terbiyeleri muhalif şeri-i şerif olduğundan buna katiyen muvaffakat edemem. İmparator Osmanlıları zayıf görmek menfaat-i iktizasından olduğu için derhal Şehzade Mustafa'yı menfasından getirtmiş ve muâvenet-i lazımiye bezl etmekten de çekinmemişti.

İmparator, Mustafa Çelebi'yi bad-i heva salıvermişti. Bir karış yere malik olamayan şehzade Kayser'in istediğini vermek lütufkârlığında bulundu. İcarasını yeminle takviye ettiği bir muahede ile o; Eflak hududuna kadar Karadeniz sevahilini Aynaroz şibhi Cezairesini, Teselya kalelerini Bizans hükümetine terk ediyordu.[137] Şehzade, Cüneyd Bey ile birlikte Edirne'ye geldi ve her taraftan izzetler, ikramlar gördü. Edirne'de alel usul cülus vakiî oldu. Kendisine öteden beri sadakati malum olan Evrenoszâdeler, Yümnizâdeler, Doğanzâdeler, bil-cümle Rumeli Beyleri kendisine biat etmişlerdi. Murad-i Sâni vükelası, vüzerası Bursa'da telaşa düştüler, bil-müşavere Padişahın mutemedi olan Bayezid Paşa'nın kuvvetlice bir müfreze ile Rumeli'ye geçirilmesini münasib gördüler. Filhakika Bayezid Paşa, Padişahın en güvendiği bir adamdı. Daha babası zamanında onunla birlikte Bedreddin üzerine gitmiş, muvaffak olmuştu. Bayezid

[137] Minyev Tarih-i Osmani, Cild 1, Sayfa 183.

Paşa, Sultan Murad ile vedalaşırken Rumeli'ye geçecek askerin hasım karşısına çıkınca Sultan Mustafa tarafına geçmesi melhuz olduğunu beyan ile beraber şayed öyle bir hal vakiî olursa kendisinin de beraberce Mustafa tarafına geçeceğini, fakat dost yüzünü göstermekle beraber mahvına fırsat aramakla meşgul olacağını da ilave ederek teminat verdi.[138] **[48]**

Bayezid Paşa'nın gönderilmesini en ziyade sadrazam İbrahim Paşa ile İvaz Paşalar iltizam etmişlerdi: Çünkü Paşayı çekemiyorlar ve böylece bir rakibten kurtulacaklarını ümid ediyorlardı.[139]

Bayezid Paşa; kardeşi Hamza Bey'i de beraber almış, Mudanya'dan kayıklara binip Tekfur Dağı'na çıkmıştı. "Sazlı Dere" mevkiinde Mustafa'nın askerleriyle telakki ettiler. Fakat uzun uzadıya bir harb olmadan Paşanın maiyetindeki asker Mustafa tarafına geçti. O da kardeşi ile beraber askerden ayrılmadı. Şehzade Bayezid'i affediyor, maiyetinde bir hedametle kayırmak bile istiyordu. Fakat müşavir-i has Cüneyd Bey, itimadı caiz olmadığını beyan etti ve idam ettirdi.

Umumun tevcihini gören Mustafa Çelebi, Anadolu'ya geçmeye karar veriyor ve Bursa'yı zapt edeceğinden de ümidvar bulunuyordu.

Murad-i Sâni ise bir taraftan Bayezid Paşa'yı göndermekle ve "mukabele ve müdafayı muktedir olamayacağını bilerek meşayih kiramın daire-i himayelerine iltica ile kuvve-yi kudsiyelerinden istimdad" etmekle beraber diğer taraftan da tedabir-i mümküne teammül olunmak üzere huzur-i Hümayunlarında İbrahim, İvaz, Oruç, Sadettin Ali, Yörgüç Paşalar ile Mezid, İsa, İshak Beylerden mürekkeb bir meclis dahi akdettirmişti. Encümen-i meşveret, Rumeli ümerası ile ülfet ve ihtilatı olmak, fazla olarakta büyük bir nüfûz ve iktidar sahibi bulunmak hasebiyle Tokat'ta "Bedevi Çardak"ında mevkuf bulunan Mihalzâde Mehmed Bey'in afv ve ıtlakıyla celbine karar verdi. Murad-ı Sâni; muvafakat ederek getirtti. Anadolu sipahilerinin, tekmil-i efrat-i askeriyenin ordu-yi Hümayun iltihak eylemeleri lüzumunda etrafa neşr ve işa'a ettirdi. İşte bu sıralarda Mustafa Çelebi de bir kuvve-i müdhişe ile Rumeli'nden Anadolu'ya geçmiş, Bursa'ya doğru yol alarak "Ulubad Nehri" nin kenarına gelmişti. Sultan Murad tarafından bir tedbir-i ihtiyati olmak üzere nehrin köprüsü yıktırıldı. Şehzadenin burnundan kan geldiği için o da orada tevekküf zaruretinde kaldı. Murad ordusu da **[49]** gelmiş onlar

[138] Tarih-i Ebu'l Faruk, Müellifi; Murad Bey, Cild 1, Sayfa 249.
[139] Hayrullah Efendi Tarihi, Cild 8, Sayfa 27.

dahi diğer tarafta hayme kurmuşlardı. Dördüncü gece Mihaloğlu Mehmed Bey suyun kenarına geldi. Savt-i bülend ile: "Ey Evrenosoğlu, Ey Kovanoğlu ve Toganoğlu!" diye çağırdı. Ümera, sesten Yıldırım Bayezid zamanından beri Tokat zindanında mevkuf bulunan eski arkadaşları Mehmed Bey olduğunu anladılar, gelip kendisiyle görüştüler. Bunlar; Mihaloğlunun Sultan Murad tarafını iltizam ettiğini öğrendiler. Bundan haberdar olan şehzade ile Cüneyd Bey telaşa düştüler. Bunla beraber o sırada şehzade askerinin bir kısım nehri yukarı baştan yüzerek karşıya geçip Padişah askerinin üzerine hücum etmek istediler. Umur Paşa kumandasıyla iki bin yeniçeri bunları karşıladı ve kanlı bir harb neticesinde geçenler bozuldu. Bunların pek azı avdet edebilip diğerleri katl ve ifna edildi.

Bu suretle "Söze saz ve harb-i darb" ile vakit geçirildiği sırada şehzade İvaz Paşa'dan bir mektup aldı. Paşa Gönenli Bayezid namındaki bir şahısla gönderdiği mektubunda: "Nevbet-i saltanat zat-ı Hümayunlarının olduğunu bende-i kemineleri her ne kadar bilir ve tasdik ve itiraf edersem de mademki Sultan Murad Hazretlerinin hedametlerinde bulunup artık onların nan ve nimetlerinin hukukunu feramuş edip böyle muzîk ıztırabda kaldıkları halde terk etmekliğimi zat-i Hümayunları dahi tecviz buyurmazlar ancak tabiatı maslahat-ı cenab şahanelerine muvafık olduğundan bu işin suhuletine biteceğini ümid ettiğimden o zaman dahi saye-i aleyhlerine dehalet etmekte cümleden ziyade ikdam edecek mi şimdiden söylerim. Kaldı ki ümerayı hâzıralarından ekserisi Mihal Beyzâde ile söyleşdikten sonra nihanı bu tarafla birleşip cenab-i Hümayunlarını hengami savaş ve uğraşı da terk edecekleri ve belki çaresini bulabilirler ise daha ileri veya gidecekleri zahir olduğundan işte tebasur ve intibahınızı davet etmeyi efendimizi ihtira cesaret eylerim." Diyordu. Timurtaş Paşazâde Umur Paşa, Oruç ve Sadettin Ali Paşalar da Cüneyd Bey'e irsal ettikleri diğer bir mektupta: "Yazık sizin ulu mertebe ile müsellem cumhur ve hiss-i tedabir **[50]** ile âlemde meşhur olmanıza ki cenapları handan-i mülk-i Rum'dan iken öyle bir şahıs-ı mechûl-ün nesebe ser-fürû edip vezir olmaya tenezzül size göre tezellüldür ve maiyetinizde ümera bey efendinizin sahtekâr olduğuna iştibahları kalmayıp Mihalzâde ile karar verdikleri şeb-i ma'hûd da ahde riayet için sini ve isbat-i sadakat için efendiyi hayyen tutup huzur-i Hazret-i Padişahiye i'sal ve takdim eyleyecekleri muhakkak olmakla evvelce mütaala eyleyip handan-i

saltanatan gördüğün nimet ve ihsanları feramuş etmeyüp tecdid-i berat-i ubudiyete sarf-i mesai ve gayret etmenizi ihtar ederiz." Deniliyordu.[140]

Her ikisi telaş ettiler, mektupları birbirlerine gösterdiler. Düşündüler, taşındılar bunların hile olup olmadığına bir karar veremediler. Cüneyd Bey südü bozuk, bir herifti. Öteden beri hileler irtikab etmiş, Bayezid'in şehzadelikleri zamanında birçok münasebetsizlikler yapmıştı. Bu defa da başını kurtarmak fikriyle ihaneti düşündü ve gece İzmir yolunu tuttu. Sabahleyin şehzade kalkıpta Cüneyd Bey'in firar ettiğini öğrenince artık kendisi için de kaçmaktan başka bir çare olamayacağına hükmetti. Bu sırada ordugâhının biraz yukarısında bulunan geçitten Anadolu askerinin bu tarafa geçmekte olduğunu, Rumeli askerinin de mukabele etmemekte bulunduğunu öğrenince vakit kaybetmenin sırası olmadığına kail oldu. Hemen bir ata bindi. Havâss-ı bendegânından birkaçı ile Rumeli yolunu tuttu. Başsız kalan ordu takımıyla Sultan Murad'a biat etti. Sadrazam İbrahim Paşa Beyler'in ileri gelenlerinin idamında ısrar etmiş iken İvaz Paşa ile Timurtaş Paşazâdelerinin aksine iltizam etmeleri Padişahın cümlesini af eylemesine sebep oldu.

Sultan Murad; artık Rumeli'ye geçmek, fesadın tamamen kökünü kazımak istiyordu. Cenevizlilerden birkaç gemi kiraladı, askerini onlara Lapseki'den karşıya Ece Ovası'na naklettirdi.

Mustafa Çelebi; Gelibolu'nda tevafuk etmiş, akibete muntazır bulunmuştu. Ordunun **[51]** geldiğini haber alınca Edirne'ye savuştu. Fakat orada da durmanın tehlikeli olacağını takdir ettiği için Balkanlara doğru savuşmayı muvafık gördü. Tunca Nehri kenarında kain Kızılağaç Yenicesi'de iken takip eden süvariler yetişip tuttular. Edirne'ye huzur-i Padişahiyeye getirdiler. Murad-i Sâni; şehzadenin kale-yi burcu üzerinde salimen idamını emretti ve biçare Mustafa böyle elim bir akibete uğradı (H. 825).

Şehzade Mustafa; Ceziri-yi lisana malik ve idare-i umura mülke bihak vakıf idi. Telakat lisanına Bayezid Paşa ordusuna karşı irad eylediği nutuk üzerine harbe hacet kalmaksızın askerin kendi tarafına geçmesini temin etmesi hususat-i mülkiye ve askeriyeye vukufu da maiyetindeki asakir-i elli akçe vazife ile bittevzif huzur-i ve seferi namıyla iki kısma ayırarak seferi de iki misline iblag, topçu teşkilatını icra ile mühimmatını tanzim ettirmesi birer şahittir. Az zaman zarfında Venediklilere karşı bir

[140] Hayrullah Efendi Tarihi, Cild 8, Sayfa 42 - 43.

donanma tedarik etmesi de basiret sahibi olduğuna ve ihtiyacat-i hakikiye-yi müdrik bulunduğuna delildir.

Fakat az zaman sonra muvaffakiyet baş gösterince muzafferiyetinden gurur getirerek rehavet ve sefalete döküldü. Askerinin hizmetine mukabil mukafat itasını hatırına getirmedi. [141] [142]

Mustafa Çelebi; namına sikke bastırmış, hutbede okunmuştur. İsmail Galip Bey "Takvim-i Meskukat Osmaniye" unvanlı eserinde müşarüliyeh namına bir, Halil Ethem Bey Efendi de "Meskukat-ı Osmaniye" sinde iki sikke kaydediyor.

"EDİRNE"

"Gümüş"

Diğer tarafı Bir taraf

Halledelmülke Mustafa

Bin Bayezid Han

Durub u Edirne

4

"Vezini 5 kurut,11 milimetre 822" **[52]**

İsmail Galip merhum, işbu senenin tarihi bulunan ve cihette ve "durube" gelmesinin ziyrinde vazedilmiş olan (4) rakamı hükümetinin dördüncü senesi itibarıyla kesilmiş olduğuna bir alamet olmaktan başka bir şey-i hamal olunmaz diyor.[143]

Sultan Murad, cülusunda şehzadeleri öldürmek siyasesini irtikab etmemiş, onları Bursa'daki sarayında serbest bırakmıştı. Hatta Hamideli Eyaletinde vali olan Şehzade Mustafa hizmetinde ibka' bile edilmişti. Murad'ın bu hareketi hakikaten alicenabanedir. Çünkü o zamanda bekletilen, şehzadelerin hemen işlerini bitirmek, bir parça ağır da olsa kanlı el ile taht-ı saltanata çıkmaktı. Çelebi Sultan Mehmed bile oğlunun bunu yapacağını düşünmüş, diğerlerinin selametini ölürken nazar-i dikkate almamış mıydı? Buna rağmen Sultan Murad'ın bunu yapmaması, hatta fazla olarak şehzadeleri

[141] Mehmet Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 161-162.
[142] Hayrullah Efendi Tarihi, Cild 7, Sayfa 82.
[143] Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye, Müellif: İsmail Galip Bey, Sayfa 24.

eyaletinde bırakması bir büyüklüktü. Halbuki ahval, Padişahın arzusunun hulufuna çıktı. O taraftan yine bazı münasebetsizlikleri yüz gösterdi. On üç yaşında olan Şehzade Mustafa'nın yanına Lala sıfatıyla babasının Şarabdarı İlyas sokulmuştu. Bu adam vaktiyle Sultan Mehmed'e de hıyanet etmiş, Şehzade Musa'ya kaçmıştı. Musa'nın işi bitirilince nasılsa yine bir yol bulmuş, affa mazhar olmuştu. Tarih-i Osmaniye'de böyle birçok yanlış hareketler görüyoruz: Karamanlıların, Cüneyd Bey'in mukarrer affı gibi, tıynetleri bozuk olan bu adamlar, affolundukça şımarıyorlar, şımardıkça da zarar ikaından hal'i kalmıyorlardı. İşte bu İlyas, Mustafa Çelebi'ye ortalığın karışıklığından bahsediyor. Onun da saltanat davasına kıyam eylemesini teşvik ediyordu. şehzade; avâkıb-i umûru düşünmeden mütevellid tereddüd izhar ettikçe de tehdite kalkıyor, böyle bir teşebbüste bulunsun bulunmasın biraderinin boynunu vuracağını söylüyordu. Zaten bulanık suda balık avlamak itiyadi olan Karamanoğlu da bunu fırsat ittihaz etmiş, şehzadeye zahir olacağını vaad eylemişti.. Bu vaadler ve vaidlerle beraber etrafına bazı halkının da toplandığını gören ve sigar-i sini hasebiyle atiyide epeyce muhakeme **[53]** edemeyen şehzade; derhal isyan bayrağını açtı, o da Yıldırım'ın oğulları gibi saltanat davasına kıyam etti. Topladığı kuvvetle Hamideli'inden kalktı. Bursa'ya doğru yürüdü. "Fidye Kısığı" denilen yere kadar geldi. Bursalılar işin akibetini düşünerek kaleye kapanmışlar, şehzadeye iki adamla yüz top kumaş göndermişlerdi. Gidenler kendisinin taht-ı saltanatta hakkı olduğunu söylemekle beraber Bursa'nın bir kere Murad-i Sâniyiyi tanımış olması hasebiyle hâlen bu sözden nukul iyi olmadığını, daha süratle ele geçecek kalelere giderse hakkında daha iyi olacağını şehzadeye anlattılar. "Pesperde" den vaki olan bu niyazları şehzade kabul etti. Sonra İznik'e doğru yürüdü. Muhafız Firuz Paşazâde Ali Bey, şehri teslimde muhalefet etti. Arada harb başladı. Kırk gün kadar devam eden muhasara müddetinde şehzade bir şey yapmamış ve mahsureyin mukavemet ibrazından halî kalmamıştı. Fakat o sırada Padişahtan gelen bir mektupta kale kapılarını şehzadeye açması ve kaleyi kendisine teslim etmesi emrolunduğundan Mustafa, Kemal-i tantana ile şehre dahil olarak Candarlıoğullarının İznikte'deki saraylarını işgâl ile saltanat sürmeye başladı. şehzade; orada divanlar kuruyor, tımar ve zeametler tevcih ediyor, aylıklar bağlıyordu. Hatta birkaç gün sonra İmparatorun vaki olan davet-i mahsusası üzerine Şarabdar ile birlikte Kostantiniye'ye gitmiş: İhtiyar İmparator tarafından bil-istikbal izaz ve ikram olunduğu gibi kendisinden vaadler de aldı. Sultan Murad ise o sıralarda Kostantiniye'yi muhasarasıyla meşguldü. Maksadı, İstanbul'u almak sonra şehzadeye haddini bildirmekti. Fakat bir hayli muhasaradan

sonra muvaffakiyet imkanı olmadığını görünce ve etrafdan aldığı haberleri muhasarayı ref'i ile onların defi çaresini düşünecek derecede mühim görünce muhasaradan sarf-ı nazar etti. Ümeradan Firuz Bey'i Eflak hududu muhafazasına ve Evrenos Bey de Edirne Eyaletinin idaresine bit-tayin kendisi seyr-i serî ile Anadolu'ya geçti. Şehzade Mustafa'nın pâyitahta ittihaz ettiği İznik'in zaptına Mihalzâde Mehmed Bey'i memur ederek **[54]** ileriye gönderdi. Mehmed Bey İznik'e muvasalatla karşısına çıkan Tacedinoğlu ile harbe tutuştu. Bunların her ikisi vel-i nimetleri uğrunda canlarını feda ettiler. Padişah ordusu bozulduğu bir zamanda Murad-i Sâni yetişti. Bunun üzerine şehzade ordusu perişan oldu. Şarabdar İlyas vaadi vecihle Mustafa'yı tutarak elleri bağlı olduğu halde Mezid Bey'e teslim etti. Mirahur, şehzadeye hürmette kusur etmedi ve Padişah huzuruna çıkarmak, belki de şefaat etmek istedi. Fakat orada bulunan rüesa muhalefet ettiler, şehzadeyi tutup bir incir ağacına astılar (H. 826).

Bu vaka Murad-i Sâniye fena halde tesir etti. Bunun üzerine tutup diğer kardeşleri Yusuf ve Mahmud Çelebilerin gözlerine mil çektirdi. **[55]**

Murad-i Sâni, vefat etmiş babası gibi onun da ölümü saklanılarak ancak Mehmed-i Sâni'nin vusulünde işâa edilmişti. Sultan Mehmed biliris vel-istihkak ikinci ve bazı akvale göre üçüncü defa olarak taht-ı âli baht-i Osmaniye cülus oldular. Yalnız cülusuyla beraber Bayezid'den kalma bir âdet-i seyyieyi irtikab etmekten çekinmediler. Henüz memede iki yaşında olan Şehzade Ahmed'i boğdurdular. Bizim müverrihlerimiz "Nizam-ı âlem" için şehzadenin "Kaydı" görüldüğünü yazıyorlar. Hammer; buna daha esaslı sebepler de gösteriyor. Başlıca sebep: şehzadenin İsfendiyar Beyi'nin kızından ve bir zevc-i meşruadan mütevellid olması, kendisinin ise bir cariyeden dünyaya gelmiş bulunması imiş, bazı müverrihler, Alaeddin Paşa'nın da pederi Osman Han'ın makamına kaim olamaması bu sebebe atfediyorlar. Orhan'ın takaddümü; onun zevce-i menkûhadan ötekinin ise bir cariyeden mütevellid bulunmasından ileri gelmiş. Alaeddin Paşa cariyeden mütevellid değildir. Paşa "Meşahir eizze-i kiramdan mazhar füvazat mütevali Edebali kaddes-Allah sıruhulali Hazretlerinin Kerime-i mükerremleri Bâla Hatun'un meşime-i rahminden sürud ma'ül hayatı şuhuda varid" etmiştir.[144]

Mamafih böyle âdet Türklerde ve onların da İslâmiyet'ten evvelki cahiliyet zamanlarında makbul olabilir. İslâmiyet nikahlı valide ile cariyeden doğan çocuklar

[144] Hadîkatü'l Vüzerâ, Sayfa 4.

arasında hiçbir fark gözetmiyor. Binaenaleyh kavaid-i İslâmiye'ye şimdikinden çok fazla riayet edildiği için o zamanlarda böyle bir ihtimale imkan görünmüyor. Sultan Mehmed'in bu muameleye kıyamı şüphe yok ki bunun aleyhine bir silah istiamaline meydan bırakmamak içindi. Kendisi daha evvel böyle bir muameleye maaruz kalmış olmasında şüphesini artırmıştı. Sâniyen çocuğun İsfendiyar **[56]** oğluna mensup olması, ve İsfendiyarzâde'nin ise devlet-i âliyenin hasm-ı canı bulunması tezyid-i şüphe badi olabilecek kuvvetli bir sebep de sayılırdı. İşte bunlar; bir araya toplanmış ve Padişah için çocuğun izale-i vücudu elzem görülmüştü. İhnakın hemen ertesi günü çocuğu öldüren Evrenoszâde Ali Bey'in idam edilmesi ise bu hadisenin etrafta su-i tesirat yaptığına delalet eyler.

Fatih'in bu hareketi Tarih-i Ebu'l Faruk müellifi, Hammer'den ziyade muâhaze ediyor:

Fatih Sultan Mehmed'in, devrine, eserine zatına en büyük nakise-i veren eseri: "Kanunname-i Osmani" namına olan hilkat-i şenliktir. Yıldırım Bayezid Han'ın Kosova Meydanında, kan deryası içinde irtikab ettiği eser kin ve haseti, Sultan Mehmed-i Sâni usül ve nizamat devlet mertebesine çıkarmıştır."[145]

Kanunnamenin kardeş idamına dair olan maddesi şudur:

"Ve her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola karındaşların nizam-i âlem için katletmek münasiptir. Ekser ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amel olalar."[146]

Kanunnamenin, gerek bu maddesinin ne suretle vücud bulduğu ve gerek tekmilinin keyfiyet tertibini anlamak için nişancı Mehmed'in Mustafa'nın şu mütealasını okumak lazım gelir:

"Mahmiye-yi meriyye Kostantiniye'yi fethi müyesser oldukta sabıka ecdad izamları zamanında olan kavanin mazbut defter olunmayıp eksik olan yerlerin dahi rey-i münir velayet tesirleri ile tekmil buyurup Divan-ı Hümayunda edebü'l abad mamul peh olmak için bir kanunname tahrir olunmak lazım gelmeyin bu abd-ı hakir ferman-ı celileleri üzere nazım ve inşa edip herkes müstefid olmak için istılah ve ibaretten feragat olunup lisan-ı Padişah gerdun ve vakardan nakle yazılup ve üç bab üzere kılındı."[147] **[57]**

Bu izahat gösteriyor ve baş tarafta "Bu kanun ve kanunname atam dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlad-i kiramı neslen baîd neslin bununla âmil olurlar."

[145] Tarih-i Ebul Faruk, Müellifi: Murad Bey, Cild 2, Sayfa 34.
[146] Kanunnâme-i Âl-i Osman, Sayfa 27.
[147] Kanunnâme-i Âl-i Osman, Sayfa 1.

Denilmesi de sarâhaten anlatıyor ki: Kanunname, o zamana kadar meri ve muteber olan âhkamın bir yere cemî ve telfikinden ve defter olunmayan kavain-i mazbutenin şu suretle birleştirilmesinden vücud bulmuştur. Asıl münakaşayı mucib olan kardeş katli hakkındaki hükmünde daha evvel görüldüğü vecihle Sultan Bayezid tarafından vaz' edilmiş ve o da ulemadan bazısının fetvalarına müstenit bulunmuştu. Binaenaleyh bu babdaki muâheze böyle bir usulu vazına sebep olmak itibariyla doğrudan doğruya Yıldırım'a aittir. "Vuzıa-i resm birader güşti (Yıldırım) handan pesmande-i yadigâr sair şehir yarandır." [148]

Fatih'in buradaki kusuru: Bil-âhire tertip edilmiş olması itibarıyla kanunnamenin ceminden evvelde mevcud bulunan "Nizam-i âlem" kaydını bila-kayd ü şart kabul etmesidir. Halbuki Fatih Hazretleri; Yıldırım'ın, Bayezid'in Yakub Çelebi'yi keyfiyet-i ihnakına bakmayacak, şehzadenin izale-i vücudunu kendisinden nizam-i âlemi ihlal edecek bir hâl zuhuruna ta'lik eyleyecek idi. Müşarünileyhin böyle bir hâl vuku'undan evvel esir-i selefe iktida ile suğr-ı sinni hasebiyle o zamanda hiçbir zararı dokunamaması tabiî olan kardeşini öldürtmesi bihakkın dâ'î-i muâhezedir. Fakat bundan ilerisine gitmek, bu failinden ve daha bir iki hadiseden dolayı hunharlıkla itham eylemek muvafık-ı şîme-yi insaf değildir.

Müverrih müdekkik Ahmed Refik Bey: Padişahların "Nizam-ı âlem" için yaptıkları bu fecî hareketi "Ekser ulema" nın tecviz etmesi hakkında şâyân-ı dikkat bir müteala serd ediyor. Diyor ki:

> "Osmanlı Padişahlarının, nizam-ı âlem için yaptıkları bu feci hareketi "Ekser ulema" da tecviz etmişti. Bununda meşru sebepleri vardı. Türklerde saltanat, mülkiyet demekti. Hakan, araziye tebaya kamilen sahibti. Mülkünü istediği gibi evladına taksim edebilirdi. İslâmiyette ise **[58]** hilafet: mülkiyet değildi. Ammenin intihabına matut bir memuriyetti. Mülk; inkısam kabul ederdi. Fakat hilafet; kabul edemezdi. Bu sebepten Osmanlılar; İslâmiyeti kabul ettikleri zaman İslâm hukukuna riayet etmeye memleketlerinin muhafazası ve inkısama uğramaması nokta-i nazarından daha muvafık buldular. Memleketi evladları ve kardeşleri arasında taksim etmeye karar verdiler. Türk usulü üzere babalarımın veya kardeşlerinin mülklerinden kendilerinin de hisseleri olduğuna kanaat eden ve bu kanaatle isyan eyleyen ve eylemleri muhtemel olan kardeşlerini ifna etmeyi "Nizam-ı âlem" için münasip gördüler. Saltanatlarının bekası için ailelerinden fedakârlık ettiler. Yavuz Sultan Selim'in kardeşlerine reva gördüğü fecî muamele ile beraber:

[148] Güldeste-i Riyaz İrfan, Sayfa 40.

Beher Cemiyet Dilhast Perişan-i ma

Suretinde bir itirafta bulunması bu maksadı vazihan ispat eder.[149]

Müverrihimizin bu mütealası aynen kabul edebilmek için "Nizam-i âlem" kaydının kabulüne mütedair olan vakayı değiştirmek, ona böyle bir cevazı ver diyebilecek bir şekil vermek lazım gelir. Halbuki Yakub Çelebi vakası buna hiç müsaid değildir. Yıldırım'ın şehzadegânı arasında post kavgaları içinde bu varid olamaz. Çünkü orada da bunun başka bir türlüsü meşhud oluyor. Binaenaleyh biz; bu kaydı Murad-i Sâni'nin biraderi Şehzade Mustafa, Fatih'in oğlu Şehzade Cem gibileri için şayan-ı kabul görüyor ve ötekiler için haksız buluyorsak mazur telakki edilmeliyiz. **[59]**

Cem, Bizans'ın son imparatoruna tezviç için tellenip pullanarak gönderilmiş ve vürudu Kostantiniye'nin teshiri o ana tesadüf ettiği için oranın çirk-ab-âlud sarayına bedel Fatih'in temiz ve pür-şeref firaşına takdim edilmiş olan asil ve dilnişin bir Prensi ile Ayasofya'ya ilk ezan sesini nakleden Sultan Mehmed'in hayat-ı aşıkanelerinin bir semere-i latifdir.

"Mevcudiyetinde hafi bütün kuvve-i hayat-ı ile fernan diyarlarında meyus, mamafih yine mağrur cürüyen Fatih'in bu "Büyük Oğlu" babası Sırbistan'ın son şehirlerini muhat olan kaleleri üzerine Osmanlı bayrağı rekz ile uğraşan veziriazamı Mahmud Paşa'ya mülaki olduğu sırada Edirne'de dünyaya gelmiş ve Hazret-i Fatih aldığı bu mesretli haber üzerine ona "Cem" ismini vermişti (27 Safer 864).

Şehzade Cem'in veladetine dair Osmanlıların medar-ı iftiharı olan ulemadan İbn-i Kemal merhumun Tarih-i Meşhuru Ali Emir Efendi üstadatın ayda bir defa neşretmekte olduğu "Osmanlı Tarihi ve Edebiyatı Mecmuası" na aynen nakil eylediklerine göre Fatih Hazretleri üçüncü bir şehzadenin dünyaya gelişinden memnun olmamışlar ve bunu bil-âhire hiddetli bir zamanında beşiğini atmak suretiyle izhar eylemişlerdi. Fazıl-ı muhterem bu sükut üzerine Cem'in bayıldığını ve gözlerindeki şaşılığın bundan kaldığını beyan ediyor. Ehemmiyetine binaen bir kısmını aynen nakleyledik:

> "Gülistan-ı cinan –nişanda ol taze gül açıldığı hoş gelip gülüp gönlü handan olmadı, belki gonca gibi yüzün gözün derdi, durdu derler ki halvet-i seray-i şehvet fezasına girdikte kuvve-i gaziyesinin hiddet-i şiddet bulup ol mevlüd mesudun beşiğine tepme urdu." **[60]**

[149] Edebiyat-i Umumiye Mecmusası, Numara: 82.

"Eyitti gülistan cenneti abad saltanata zinet vermeye ser-ül azad ve şimşad gibi fahir eslah ve eşraf ahlaf olan şehzadeler yiterdi."

"Bu şecir-i hilaf semerden ne beter takdir-i rabb-i kadir ile ol iki şehzadenin biri mah gibi uful ederse ve bedri kadiri tamam olmadan şam-ı âdeme giderse afıtab-ı cihanatab gibi âlem ziya verüp … tutmaya beri yiter."

"Vâris-i şehir ve diyar çoklu şehriyar tacdar yokluğu gibi menşe-i havadis fiten ve mebde-i kevaris ve mihendir. Memlekette baş çok olucak iki gün harap-yebap olup raiyat ayakta kalır".

NAZIM-I TÜRKÜ

Sığar on geda bir eve gen vedar — Bir iklime sığmaz iki şehir yar

Bu dar-ı fena bulmaz idi beka — Ger olsaydı âlemde iki hudâ

"Raviki bu hikayeti rivayet eder, ol zamanda Padişah-ı âlem Sultan Cem'in beşiğini nagâh deyip havlile salmıştı.

"Kar-i hevli-nâk kârından mezkur şehzade de sari zahir olmuş sonra ayılıp o hall zail oldukta nev-î havl kalmıştı.[150]

Fransa'nın Burbon hanedan-ı kraliyesine mensup olan validesi, sahar dilbere sarışın, mavi gözlü melek-sima bir kadındı. Validesinin feşane-i mahsus hüsn-i malik olan (Cem) de gözleri mavi, âdeta kebud-fam kirpikleri mebzul burnunun cûzuruna mültesik, ağzı küçük dudakları kalın, çenesi küçük, **[61]** burnu tıpkı pederinin burnu gibi ucu kıvrık mukavves, saçları kaşları kumral, boyu uzamaya meyyaldi.[151]

Pederi; ceri, cesur hiçbir tehlikeden gözünü kırpmaz, cihangirlikten başka bir şey düşünmez bir harika-i kudret idi. Aynı zamanda yumuşak hassas bir kalbe malikti.

İşte bu tıfl-ı nevzad cür'eti, şecaati hassasiyeti pederinden; pür-ihtiras, muannid hiçbir şey karşısında eğilmez ve aman demez ruhu da validesinden tevarüs etmişti.

Güzel İstanbul'u hanedan-ı Osmaniye hediye eden Fatih'in Sarayı; Türklüğün en yüksek, en tecib hesailini ihtiva ediyor, Bizans da bazı hususiyetlerini günden güne temessül etmek suretiyle bir nümune kemal addolunabilirdi. İşte Cem, ilk on senelik hayat-i tıfılanesini böyle bir sarayda renkarenk, şekil şekil kadınlarla, yüzlerce lisanlar

[150] Osmanlı Tarih-i Edebiyatı Mecmuası Adet 22, Sayfa.53-513.
[151] Sultan Cem ve Hayat-ı Edebiyesi, Muharriri; Şehabeddin Süleyman Bey, İçtihadı, Numara: 706.

ve içlerinden kuzguni siyahide dahil olmak üzere türlü türlü yüzlerle mali bir meşher garaibte geçirdi. "Bu depdebe, bu dararet Anadolu ve Rumeli'nin taçlarını yerlerde süründüren bir pedere malikiyet, hususuyla babasının kendisine fevkalade düşkünlüğü; validesinden irsen ahza ettiği hırs ve gururu vakara tebdil etmek hususunda en büyük birer âmil olmuştur."

Babasından, hususuyla anası "Çiçek Hatun" dan aldığı itinakâr terbiye sayesinde daha on yaşında iken haysiyet ve vakarını tanıyor, hatta yalnız tanımakla da iktifa etmeyerek yanındakilere de tanıştırıyordu. Oğlunun bu hallerinden fevkalade memnun, belki de mağrur olan Fatih o zaman usulünü tevfiken şehzadeyi mücerreb malumatlı, mukadderat zevatın taht-ı terbiyesine vererek Kastamonu'ya, oranın valiliğine gönderdi.

Muhîtin inkar kabul etmeyen tesiri, şehzade de tecelli etmeye başladı. Zaten müstaid olan zekası, orada az zaman zarfında parladı. **[62]**

Filhakika Kastamonu, bu hassasiyatın bu zekanın inkişafı için en müsaid bir zemindi. İsfendiyaroğullarının, Kızıl Ahmedlilerin bir buçuk asırdan beri pâyitaht olan bu şehir; birçok ulemaya, fuzalâya, şuaraya asar-ı sanata vatan melce-i olmuş, gayet zengin madenleriyle, ormanlarının kesiretiyle sinesinde yaşayanları zenginimiş, menazır-ı tabiîyisini nefaset ve hüsnüyle birçok şairlerin inkişaf tevellüdlerine bahis olmuş bulunmakla genç şehzadenin ruhunda, zekasında bütün ta'dâd edilen şu sermaye-i maddiye ve maneviyesiyle pek büyük izler bırakmıştır.

Cem; oraya gider gitmez etrafını alimlerle şairlerle, ulema ile zanaat muhat gördü. Herkes, her şey ona yeni bir şey, bir nokta-i hayat öğretiyorlardı. En iyi, en mükemmel muallimler, zamanın ilim ve şair lisanları bulunan Arabî ve Farsîyeyi kendisine öğretiyor, Huda-dad olan istidad fevkaladesi sayesinde de her öğretilen şeyi az zaman bellemek suretiyle gösterdiği gayret ve muvaffakiyet üstadlarının takdirini celbetmekten hali kalamıyordu. Hocaları, bütün ulema, herkes şehzadenin zekasını takdirde müttehiddi. Hele nezakette, vakar-ı haysiyetine hayran kalmayan yoktu. Munis, öğrenmeye heveskâr olan hayat-ı sai ve gayreti; en büyüğünden, en küçüğüne en aliminden en cahiline kadar herkesi hayretlere gark ediyordu.

Hususuyla şehrin tabiî, sanatkârane güzellikleri, hassasiyetini neşvi ve namasına fevkalade yardım ediyordu. Şehzade de malumat iktisabına o kadar şedid bir merbutiyet uyanmıştı ki bunu ancak bir sene sonra İstanbul'a vakiî olan davet sektedar etti.[152]

Bu davet, sünnet içindi. Fatih "Pek sevdiği Cem" i için Bayezid'in, Mustafa'nın cemiyetlerden daha parlak bir düğün yapmak İstanbul'un günlerce, zevk-i neşeye müstagrak etmek istiyordu. Fakat (Cem)'in böyle şenlikler eğlenceler için namüsait olacak olan talihi ilk merhaleden daha göründü. **[63]**

Karaman'daki karışıklıklar, Uzun Hasan seferi Fatih'i arzusunda alıkoydu. Günlerce şenlik icrasına bedel; kısaca bir eğlence ile bu büyük günü geçirmeye mecbur oldu. Şehzadenin ilk devleti böylece sönük geçti. Hitan merasiminden sonra Kastamonu'ya, o mühit-i ilim irfana döndü. Tahsiline bu defa evvelkinden daha fazla bir aşk ile sarıldı. Bunun semeresi olmak üzere henüz on üç, on dört yaşında iken gazeller şiirler yazıyor, bunlarda muvaffakiyet de gösteriyordu. Yine bu zamanda "Çemşid-i Hurşid" namındaki eseri tercüme ve babasına itaf etti.

Ulema ile düşüp kalkması şehzadeyi dine pek ziyade rabt etmişti. O, dini her şeyden üstün tutuyor, emir ve nevahiye pek ziyade itina ediyordu. Şehzade hakkında büyücek ve şayan müteala bir eser neşreden "Tuvan"[153] etbaından birinin bir kadeh şarap içmesine razı olmadığını, fevkalade hiddetlendiği, en şedid muamelata kadar ileri gittiğini yazıyor.

Lakin bu dindarlık on da hiçbir vakit taassup derecesini bulmamış, bilhassa edyan-ı saire mensubinine daima müsamahakâr davranmıştır. Bu hal ona ecdadından, validesinden intikal etmiş bir hasise idi. Nitekim pederi de fethettiği Kostantiniye'deki Hristiyan hürriyet mezheblerini muhafaza lütufkârlığında bulunmuş, fazla olarak onları bir fermanla temin bile etmişti. Böyle iki taraflı tesirat altında kalan ve ilm-i mağfiret ile de tezyin zat ve sıfat eyleyen bir adamda taassup görülmemek pek tabiîydi. Onun için Cem; Erbab-ı ilim ve kâmil toplamak ve ehlini bulundurup ondan müstefid olmak fırsatı da elde ediyor. Her hangi bir dine mensup olursa olsun ehl-i kâmil sarayında cem eylemekle ve onları iltifatlarına, ihsanlarına gark etmekle mütelezziz oluyordu. Bunun için şehzadenin dairesi bir mecma-i ulema tarafa idi. Orada her türlü ilim ve fenin

[152] Sultan Cem Hayat-ı Edebiyesi İctihat, Numara: 106.
[153] L. Chuma, Djem Sultan (1892).

okunuyor, şiirler vücuda **[64]** getirilir. Arabi ve Farsi'den eserler tercüme ediliyor, asar-i mefide telif olunuyordu.

Fakat çok geçmeden Kastamonu'ya, o pek sevdiği ve sevildiği mekarr-i ulemaya veda-i zaruretinde kaldı. Oradan kaldırılması bir münasebetsizlikten veyahut bir tarafın şikayetinden mütevellid değildi: Vefat eden büyük kardeşi "Mustafa" dan münhal kalan Karaman eyaletine tayin edilmişti. Uzun müddet Karamanlılara pâyitahtlık eden Konya; Karamanzâdeler'in elinden pek yakında alınmış, Osmanlı Padişahlarının birçok, hatta lüzumsuz ve şüphesiz muzır müsamahaları sayesinde vatanın sinesinde bir yara gibi kanayan bu çıbanı, Fatih'in ameliyatı neticesi olarak mürtefi' olmuştu. Binaenaleyh tekrar menba-i fesat haline gelebilmek istidadında olan bir yerin hüsn-i idare ile anavatan rabıtasını temin etmek lazım gelirdi. O zamanda ise bu işi (Cem) den daha iyi görebilecek bir kimse yoktu. Şehzade "Kastamonu" daki hayatı ve idare-i mülkteki muvaffakiyeti bu kanaatin babasında bile yerleşmesine sebep olmuştu. İşte bu maksatla Şehzade Cem; Kastamonu'ya ilim-i menbaî ve veda ediyor, fakat bu defa kuvvet-i mukarribine gidiyordu (H.879). Filhakika Konya halkı, "Kavî çalak-i vücudlara hürmetkâr, pehlivanlığa karşı meclub bir efe ruhu taşıyordu.

Babasından müntakil validesinin rikkat-i nesviyetiyle münkeşif bir kiyaset ve siyasetle tahsiline idman-i bedeni tedrisatı ilave etti. Sabahları, riyaziyat-i bedeniye ile güreşle, ata binmekle, silah kullanmakla iştigal ediyor, öğleden sonrada ilim ve irfan iktisabı için kitaplarına sarılıyordu. Zaten artık şehzade epeyce büyümüş, on sekiz yaşına girmişti. Gürbüz vücudu yüksek ruhu mümaresat-ı bedeniy ile gittikçe kuvvetleniyor ve inceliyordu. Hafiften ağıra, basitten mürekkebe doğru giden mümareseler ona her türlü çâlâki vermiş, kuvvetli bileğine tuttuğunu koparmak kudretini ilave etmişti. Bunun için Cem, az bir zaman sonra –Konya ve Larende de mahfuz bulunan– **[65]** Aleaddin Keykubad gürzü elinde pek hafif bir şey gibi kaldı. Derhal sikletini tezeyyüd ettirdi. Ve bu alet suhuletle kullanmasından dolayı "Baş Pehlivan" unvanını aldı. [154]

(Cem)'in bu gürz keyfiyeti derhal etrafa şaiî oldu. Kendi tabiatlarına uygun geldiği için artık Karamanlılar iç elliler şehzadenin medhini dillerden düşürmüyorlar. Ve bununla fevkalade iftihar ediyorlardı. Hatta bu civan bahadıra, bu şair şehzadeye mutavaat dil-hahane ile münakad ve meclub olan Karaman Türkmenleri, onu yalnız Konya kürsü-yi eyaletine tasattur etmiş görmekle kani olamayanlar, nice asırlar tahtgâh Kayser olan

[154] Joseph Von Hammer, Cild 3, Sayfa 137.

Kostantiniye'de mevkii ihtişamını bulmuş olan Osmanlı taht-ı saltanatını babası Fatih'ten sonra ancak ona layık görüyorlardı.[155]

Cem, riyaziyat-ı bedeniyenin faydasını anlamış, gittikçe maddiyatla beraber maneviyatında da bir yükseklik görmeye de başlamıştı. İktisab ettiği kudret ve kuvvet sayesindeki muvaffakiyetlerinin etrafına takdirler uyandırdığını görünce ona daha fazla bir ehemmiyetle sarıldı ve onu bir intizam-ı tam haline koydu.

Artık şehzade; her sabah kalkar kalkmaz ibtida sıcak ve sonra soğuk su ile yıkanır, bazen büyük havuzlar içinde yüzer, müsaid olduğu zamanlarda da geceleri damlar üzerinde açık havada yatardı.

Mamafih Konya'nın bu hevâ-yı diliranesi onun ruhunda Kastamonu'yu öldürememişti. O; her şeyden evvel ince, rakikruh, hassas bir şairdi. Hüsne, nefaseta, bediyeta meftundu. Mensubini bile kendi ruhuyla, hisle ahenkdar olanlardan intihab etmişti.

Yanında validesinden başka defterdar Ahmed Bey, müsahib Saidi Bey, Kapıcı başı Sinan Bey, Çeşnigir başı Ayas Bey; Hatipzade Nasuh Çelebi, Freng **[66]** Süleyman Bey, dayısı Ali Bey, Haydarın, Sofu Hüseyin Bey, Celal Bey, Sofu Şadi Bey, şair Şahidi, Şir Merd Ağa bulunuyor ve bu zevatın kaffesi alimle, şiirler temayüz eyliyordu. Şahidi (Leyla ile Mecnun)'u tercüme etmiş ve genç şehzadenin namına ithaf eylemişti. Kendisi de bir eser tercüme etti ve onu babasının namına ithaf eyledi. Cem Sultan; bütün meşagil arasında kadına, hüsn-i zindeye karşı da lakayıd kalmıyor, hatta bazen pek ifrat ve mübalağaya düşüyordu. Bediyata karşı ruhunun vesait-i inkişaf, kûy-i vücudu, sahte, validesinden, pederinden menkul bir ihtiyaç-i şedid cinsiyet, onu; sarayda kadından kadına sürüklüyor, dünyanın her köşesinden taşınan kadınların arasında bazen onu hezeyan-i haz ve zevke kadar götürüyor; Pembe simler, küçük ağızlar, derin ve çukur, kadifeli benevşe gözler; onu, meshur ediyordu:

"Oldu gonca yüzük-i zülfün nikab,

San nihan oldu bulutta afitab."

א

[155] Şehzade Cem, Muharriri: Mehmed Tevfik Paşa, Sayfa 7.

"Tomar-ı benefşe hattın dericine

Hüsnün risalesine kilk defteri varak"

Hatta bu anat-ı zevk ve haz esnasında kadınlardan birini sevdi. Nikahlandı; ondan bir erkek, bir de kız çocuğu dünyaya geldi. Erkeğin ismini Oğuzhan koyarak kanun mucibince bir zıman olmak üzere İstanbul'a gönderdi.

Cenab-ı Fatih, şehzadenin dirayet ve kemalini görüyor ve bundan pek ziyade memnun oluyordu. Fakat Cem'in o ana kadar gördüğü işler, hep umur-i dahiliyeye taalluk ediyor, hususat-ı hariciye ve siyasiye ile meşgul olamıyordu. Babası ise oğlunu bu hususatta da sahib-i malumat kılmak arzu ediyor ve bunun mevki' fiile çıkarılması vesilesiyle zuhuruna taalluk eyliyordu, Rodos şövalyeleri ile zuhur eden ihtilaf; bu husus için bir fırsat oldu. Fatih, Rodos şövalyeleri üstad-ı azam "D'Aubusson" (Dö Opsun) ile müzakerat-ı siyasiyede **[67]** bulunmasını şehzadeye emretti. Müzaker, sulh üzerine cereyan ediyor. Fakat Padişahın maksadı donanmanın ikmaline kadar vakit kazanmaktan ibaret bulunuyordu.

Cem, bu emri telakki edince Çelebi Sultan ile beraber (Rodos)'un karşısında bulunan (Patera) Mevkiine geldi, tercümanlık etmek üzere yanına aldığı Dimitriyos yalnız imzası Türkçe olan Rum'ül ibare bir mektupla Rodos'a, şövalye reisinin nezdine gönderdi. Mektup kendileriyle münasbet-i dostane tesisi arzusunda olduğundan ve bu maksadın husulu için Dimitriyos'un gönderildiğinden bahis idi. Filhakika Dimitriyos adaya vasıl olmuş ve mektubu usulen takdim etmişti. Name meclis huzurunda okundu. Dimitriyos da Fatih'in hafif bir vergi ile iktifa edeceğini bundan sonra da Rodosluların sulh ve sükun içinde yaşayacaklarını temin etti.[156]

D'Aubusson, (Dö Opsun) sarayı Hümayuna kadar sokturduğu casusları vasıtasıyla Fatih'in maksadını anlamış, onun neler yapmak istediğine vakıf olmuştu. Bu sebeple şehzadenin teklifine ehemmiyet vermiyor, hileye karşı hile ile mukabele etmeyi düşünüyordu. Mamafih büsbütün cevapsız bırakmamak maksadıyla yazdığı mektupta ceddi Murad-i Sâni'nin teklifi vecihle bir sulh teklif edildiği takdirde kabul edeceğini bildirdi; Dimitriyos'a da Rodos şövalyelerinin vergi vermektense ölmeyi göze aldıracaklarını bir lisan-i katî ile söyledi.

---

[156] Cem Sultan Tuvan, Numara: 14.

Cem; avdet eden elçiden bu malumatı ve mektubu alınca daha hafif ikinci bir teklif dermiyan etti. Vergi yerine hediye tabiri kullandığı gibi mikdarını da tayin etmeyerek onların reyine bıraktı. Şövalye reisi cevabında şehzadenin mektubunu ecnebi hükümdarlarına yolladığını, onlardan cevap gelinceye kadar bir şey yapamayacağına bildirdi. Onun maksadı zaten vakit geçirmek, intizar ettiği kuvveti vürudunda karşı gelmekti. Filhakika az zaman zarfında mühimce bir kuvve-i muavine gelmiş, maksadı şu suratle hasıl olmuştu. Mamafih şövalyeler böylece vakit geçirirlerken **[68]** Fatih de İstanbul'da tedarikat-ı lazimeyi ikmal ettiriyor ve donanma hazırlatıyordu. İnkıta-i müzakereyi donanmanın hareketini takip etti.

Mesih Paşa'nın taht-ı kumandasına verilen donanmanın açtığı harp bu defa Osmanlılara yar olmamış, Paşa; şerbet-i galibiyeti nuş edecek yerde zehir-i mağlubiyetle telh-kâm olmuştu. Bu mağlubiyet; Fatih'e pek fena tesir etti. İhzar ettiği mühim bir ordu ile karadan yürümeye, adanın mukabiline gelerek oradan bil-tazyik zaptetmeye karar verdi. Tertibat-ı lazıme yaptı. Kendisi de pay-ı tahtından hareket etti.

Müzakerat münkatı olduğu, sözüne kılıça intikal etmiş bulunduğu için Cem tekrar dairesine dönmüş, hayat-ı sabıkasına avdet etmişti. Artık şehzade mesud-i hanedan günler geçiriyor, şiirler tanzim ediyor. Pek sevdiği atlarıyla cevalanlar yapıyor, her türlü harekatının mazhar-ı takdir olduğunu görmekle de gittikçe bir gurur peyda eyliyordu.

İşte tam bu sırada ihzar eylediği ordu ile babası Hazreti Fatih İstanbul'dan hareket etti. Fakat şedid bir hummanın tesiri ile Gebze'de irtihal eyledi (H. 886).

Fatih, bütün İtalya'yı ve o meyanda Roma'yı zaptetmek, Roma Şark İmparatorluğu gibi Roma Garb İmparatorluğu'na bir nihayet vermek için teşebbüste bulunmuş, bir ordu ile büyük veziri âli kumandanı (Gedik Ahmed Paşa)'yı o taraflara göndermişti. Bunda da büyük bir emeli vardı: Roma Şark İmparatorluğunun makari olan Kostantiniye tahtına büyük oğlu (Bayezid)'i oturtmak Roma Garb İmparatorluğu'nun pay-ı tahtı bulunan (Roma) seririne de küçük oğlu (Cem)'i is'ad etmek! Hazret-i Fatih, böylece hem cesim ülkeler edecek, hem de her iki oğluna birer taht temin etmiş olacaktı. Bu maksadı istihsal için İtalya'ya doğru uzanan Ahmed Paşa; oralarda muvaffakiyetler teminine başlamış, Mehmed-i Sâni; bu meserretli haberlerden fevkalade memnun olmuştu. Fakat kendisinin ani vefatı bu maksadın da husulüne mani oldu. Fatih de böyle bir emel husule getiren şey: Tabii birinci derecede cihângirlik fikriydi. İkinci derecede **[69]** fazıl ve kemalin ve istidat fevkaladesini gördüğü oğlu (Cem)'i de bir taç ve taht sahibi

etmekti; çünkü pekala biliyordu ki böyle bir şey yapamayacak hal-i hayatında memleketi iki kardeş arasında dil-hahı vecihle taksim etmeyecek olursa, bunlar nizaha başlayacaklar, biri birinin kanına girmeye uğraşırken bütün memleketi tehlikeye düşürmüş olacaklardı. O ana kadar gayr-i mektup olan kanunnamedeki "Nizam-i âlem" için kardeş katli cevazını zaten kendisi de kabul eylemiş, kanunnameyi cem'-i tertip ettirirken o maddeyi dahi ibka' etmişti. Binaenaleyh eski misallerle beraber bu maddenin de mevcudiyeti kardeşler münazasının bir emr-i tabii ve muhakkak olduğu kanaatini bahşeylemişti. Yoksa o, memleketi iki kardeş arasında taksim eylemenin muzır olduğunu bilmiyor değildi. Tarihe pek ziyade merakı olan Mehmed-i Sâni'nin, Cengiz ve Selçuk hükümetlerinin bu taksim yüzünden düçar-ı zeval olduğunu bilmemesi imkanı yoktu.

Fakat o; bunu bildiği gibi iki kardeşin girişecekleri münazaa yüzünden memleketini aynı tehlikeye maruz kalacağını da pekiyi biliyor, bu sebeple ikinciyi birinciye tercih ediyordu. (Cem)'i pek ziyade sevmesi ve onu takdir ettiği için fedaya gönlünün razı olmaması keyfiyeti de burada mühim bir mevkii tutar. Çünkü o takdirde şehzadeye kıyılacak vatan ve millete hedamet nafi-a memul ettiği Cem serir-i saltanata bedel hazîz-i sefalette can verecekti. Fakat vakitsiz ölümü o emelin hayr husule çıkarmaya müsade etmedi.

O zaman yirmi iki yaşında bulunan Cem, babasının vefatından, talihsizliğin başladığından bî-haber Konya'da şiirler şairlerle, idmanlarıyla bilhassa pek sevdiği kadınlarıyla meşgul bulunuyordu.

Fatih'in vüzerası, başta sadrazam Karamani Mehmed Paşa olmak üzere, Padişahın vefatını gizlemek istediler. Zaten bu usul; Çelebi Sultan Mehmed'den itibaren başlamış, Murad-i Sâni'de de câyi tatbik bulmuştu. Mehmed Sânide de tekrar edilmek yeni Padişah Bayezid-i Sâni'nin vürûduna kadar onun ölümü de gizlenilmek istenildi. **[70]** Fakat becerilemedi. İş anlaşıldı, bu hal ihtilale bâdi oldu. Sadrazam "Bab-ı Saadet nisab, bevvablarından" gelen Mustafa'yı yazdığı mektupla Amasya'da bulunan veliahd Bayezid'e gönderdi. Paşa mektupta babasının vefatını ihbar ediyor ve münhal olan taht-ı saltanata oturmak üzere bir an evvel pâyitahta gelmesi lüzumunu iş'ar eyliyordu. Sâi; emsali na-mesbuk bir süratle Amasya'ya vasıl oldu. Sadrazamın mektubunu şehzadeye verdi. Bayezid; derhal hazırlığa başlayarak dört gün sonra yola çıktı. Hareketinin dokuzuncu günü İstanbul'a geldi. Fakat Padişah-ı cedidin yolda bulunduğu günler

zarfında pâyitaht saltanat-ı seniye; epeyce buhranlar geçirdi. Fatih'in vefatını, naaşının gizlice İstanbul'a götürüldüğünü haber alan yeniçeriler; kartal sahilinde elde ettikleri gemilerle şehre hücum etmişler, sadrazamı katl, birçok zenginlerin hane ve mağzalarını yağma etmişlerdi. Arkadan gelenler de mahrum kalmamak için Yahudi mahallelerini yağma ettiler, kanlar döktüler.[157]

Sultan Bayezid; bu kabahatlerini affı için yeniçerilerin vaki olan müracaatı kabul etti ve geçip tahtına oturdu. Alâmet-i matem olan siyah-i umume sarıklı olarak babasının cenaze namazını kılıp Fatih Camii-i şerif ittisalinde daha hal-i hayatında hazırlandığı mezara, o herkesin girdiği kara toprağa tevdiî ettikten sonra icra-yı hükümete başladı.

İstanbul: Birkaç günlük buhrandan sonra tekrar hal-i tabiîsini bulmuş, sarayda ve her tarafta şenlikler başlamıştı.

Babası Fatih'in vefatını, Sadrazam Mehmed Paşa'nın da katl haberini alan Cem, yerinde duramıyordu. Zaten babasının ulvi tabini kemalat ırkıyyesini tevaris etmiş olan şehzade; bu meziyetlerin uyandırdığı hararetli emellerle babasından kalacak olan mevakii i'tilâ-i şeref ve saltanat göz dikmiş, kendisini o makam için biraderinden ziyade ehliyetli görmeye başlamıştı. **[71]**

Padişahlığı gelecek kardeşi elinde can vermek tehlikesi de inzimam edince artık onun için durmak kabil olamadı. Bayezid'in; Mehmed-i Sâni'nin şehzadeliğinde dünyaya gelmesini, kendisinin valideynin zaman-i saltanatında tevellüd etmesini iddia-yı taç ve taht için kafi bir sebep addediyor, nezdinde bulunan Rum ve İtalyan müverrihleri de İran tarihinden kendi lehine, Cem Sultan'a birtakım delil ve vesaik gösteriyorlardı.

Bazı müverrihler; Mehmed Paşa'nın Karamanlı hemşerilerle hemfikir ve emal olduğundan ve "Cem Sultan" ı serir-i saltanata geçirmek hususunda fikr-i na-makul etmeğin mugarriblerinden birini taht-ı nişin diyar-ı Karaman olan Cem Sultan tarafından nihan-i revan ettiğinden bahsederler.[158]

Bu haber, doğru olmasa gerektir. Gerçi ulema, kemali, gayreti dediğimiz gibi birçok gülubu kendisine celb ve rabt eylemişti. Bayezid'in dervişane sükûtuna karşı (Cem)'in hasletleri riyaset-i saltanat için birer cihet-i cihan demekti. Fakat sadrazamın bir defa Bayezid'e haber göndermiş iken sonra Cem'e davetname isâl etmesine imkan yoktur.

[157] Aşıkpaşazâde Tarihi, Sayfa 225.
[158] Solakzâde, Sayfa 275.

Sinan Paşa'nın mektub-i hamilini derdest ve idam ettiğini derbar-i şevket-kârar arz etmesi ya arz hulus maksadına müstenittir yahud şehzadenin i'sal maalumat eyleyen havass-ı bendegânından birinin böyle bir mektubunu tutulmuş olmasına ma'tuftur.

Bu haber vermeye keyfiyeti diğer vezire ve mesala bazı müverrihlerin yazdıkları gibi "Mehmed Paşa" ya atfedilirse o zaman iş başkalaşır ve Mahmud Paşa'nın Cem tarafdarlığı tahakkuk eder: Aksi takdir de bit-tabi edemez. Taht-ı saltanatının kendisine aid olduğu kanaatini besleyen bu şehzadeye kardeşinin âdem-i kifayetine delalet eden bazı vakaya da hak verdiriyordu.

Bayezid, ecdadının tahtına küstahâne mütalib ile çıkan yeniçerilere fidye-yi necat kabilinden verdiği atiler sayesinde tasaddur etmişti. Üsküdar'dan gemiye rakiben İstanbul'a gelirken yeniçeriler önüne çıkarak beraberinde getirdiği ve sadrazam **[72]** nasb etmek istediği Hamza Beyzâdenin Mustafa Paşa'yı Anadolu'ya iade etmesine talep etmişler ve "Bu mes'ûl-i na-makullerini" isaf ettirmişlerdi. Vüzeranın yekdiğerini çekememesinden tahaddüs eden bu haller; daha bidayette Padişahın kuvvet ve kudretinin kırılmasına ve yeniçerilerin ise daha ziyade nüfuz peyda etmesine sebep oluyordu. Adab-ı metavat ve şeref saltanata na-muvafık olan bütün bu vakayı, büyük biraderinin Padişahlık ile kabil-i telif olamayan berş ve afyon kullanmak ibtilasını piş tedfik ve tamilden geçirdi. Padişahlığa; kardeşinden çok nefsinde istihkak gördü. Kanaat-i vicdan ondaki saltanat emellerini teyit etti. Emir-i Celaleddin münkad, mezaye-yi irfanat meftun Karamanlılardan rayet-i saltanatı altında toplanan yedi sekiz bin kişinin başına geçti.

"Hemcu Hurşid, şodd-i Revan ez şark,

Ber semend felek mesir çü berk !"

Beyit-i beliğin natık olduğu semend azim ve emelin üzengiliyerek Konya'dan Bursa'ya doğru ılgar etti.[159]

Şehzadenin kendisince ve makul görülen bu hatt-ı hareketi düşünülürse na-muvafık idi. Gerçi önünde iddasını teyid edebilecek iki misal vardı: Sinen küçük oldukları halde Orhan Gazi ile Çelebi Sultan Mehmed, daha evvel Osmanlı saltanatını makamını işgal etmişlerdi. Fakat Alaeddin; esasen arzusuyla bu hakkını terk etmiş, daha babasının sağlığında başladığı umur-i hükümeti başa çıkarmak için küçük kardeşini nefsine

[159] Şehzade Cem Muharriri, Tevfik Paşa, Sayfa 9.

takdim etmişti. Fakat bu; herkes için böyle olamaz. Sonra o zamanlarda lezzet-i saltanat henüz tadılmadığı ve Osmanlı Padişahının hanedanının diğer efradından pek fazla bir hal ve imtiyazı olmadığı için hırsı da celb etmeyebilirdi. Fakat sonraları iş böyle değildi. Nitekim Bayezid'in şehzadeleri bu maksatla on seneden fazla uğraşmışlar, birçok kanlar akıtmışlar, terekkiyat memleketi bila-lüzum uzun bir müddet tehire **[73]** uğraşmışlardı. Bunun için düşünülürse bu hal, küçük kardeşinin büyüklerine galebe çaldığından dolayı kendisi de o ümide kapılmaktan ziyade o halin sebep olduğu müşkülat, ana vatanın uğradığı mazretin göz önüne getirmesi lazım gelirdi. Fakat o; bunları nazar-ı dikkate almadı, şehzadenin hayatı fil-hakika tehlike de idi. Binaenaleyh muhafaza-i nefs için bazı tedabir-i ittihaz etmesinde bais olamazdı. O tedabirde isyan mahiyetinde olmamak, bilakis su-i zannı bile davet edemeyecek kadar ihtiyatlı ve hafi icra edilmek lazım gelirdi.

Sultan Bayezid; uzunca boylu, metin vücudluydu, babası ve kardeşi gibi o da ilm-i marifete meclubdu. Siyah saçlı, şahin burunlu olan Padişah aynı zamanda pek zekiydi. Simasında muhabbet eseri mevcud, fakat sertlikten ziyade mağmumluk asar-ı meşhud idi. Cülus edinceye kadar geçirdiği münziviyat hayattan hayata ilim ve mağfirete hasır-ı nefs etmiş, bu meyanda ulum-î diniyye, felsefe, ilim-i nücum ve ilm-i heyeti iyiyiden iyiye öğrenmişti. Şiir ve inşatta epeyce bir kudret hasıl eylemişti. Aynı zamanda pek dindardı. Hatta bunu Fatih'in ressamı Bellini'ye yaptırdığı nefis tabloları sarayından atacak derecede bir taassup mertebesine çıkarmıştı. Terbiye-i bedeniyede pek ziyade ihtimam gösterirdi. Şehzade Cem, Konya'da nasılki Sultan Alaeddin'in gürzlerine nice kıyye halkalar zam eylemiş" ise; Bayezid de Venedik Balyosu Andre Ağri'nin rivayetine göre, ata biner, cirit oynar ve ok atardı. Az yer, şarap içmez ve daima fukaraya sadaka vermekten geri durmazdı. Fakat o da pederi Fatih Sultan Mehmed ve büyük kardeşi Şehzade Mustafa ve Şehzade Cem gibi kadınlara karşı büyük bir zaaf gösterdi. Tabien halimdi. Harpten haz etmezdi. Fatih Sultan Mehmed, tanzim ettiği kanunnamenin ol-babdaki maddesinden istifadeyi hatırına bile getirmedi. Biraderzâdesi (Oğuz)'un hayatını muhafaza etmesi de buna delildi. Tabien hassastı.

Subha her gece ey hürşid-i rüşen mahdan

Nice bir feryad idem korkmaz mısın Allah'tan. **[74]**

Diyen Sultan Bayezid, Cem-i cinayetlerden tevahhuş edecek derecede Allah'tan korkardı.[160]

Binaenaleyh Cem, nefsini ve gaye için meşru' görülecek bir teşebbüse ibtidardan evvel bile buraları düşünmek, lüzumu kalmadığına kendisince kanaat hasıl olunca da vazgeçmek lazımidi. Halbuki genç şehzade bunula da iktifa etmedi; taksim-i mülk teklifine kadar vardı.

Halbuki bundan vatan ve millet âzim zararlar görebilirdi. Pederi; daha doğrusu büyük pederi zamanında aciz kalmış olan ehl-i salip şu halden bil-istifade Rumeli'yi almaya kıyam eder, nail-i muvaffakiyet olupta İstanbul'u da ele geçirirse ne fayda hasıl olurdu? Uzun Hasan, Otlukbeli bozgunluğunu unuturacak bazı tedabire tevessül eyler ve bunda da muvaffakiyetini temin kılarsa arada kim mutazarrır olurdu? Anadolu ve Rumeli'yi kan ve ateş içinde bırakabilecek olan bu hali düşünmek lazımdı. Fakat o; bunları hesap etmedi.

Sultan Bayezid, tabii bunu tahmin ediyordu. Şehzadenin; başına topladığı cemm-i gafir ile Bursa'ya doğru yürüdüğünü haber alınca o da bazı tedabire tevessül eyledi. Lala Ayas Paşa'nın kumandasında olmak üzere kuvvetlice bir müfreze tertip ederek Bursa'ya mütevecihen, hareket ettirdi. Kendisi de Üsküdar'a geçerek tedarikata koyuldu. Şehzade ordusunun Gedik Nasuh'un taht-ı kumandasında bulunan pişdarları ile Ayas Paşa müfrezesi aynı zamanda Bursa önüne geldiler. Bursalılar, İstanbul yağmalarını haber almışlar, evvelce de şehzadeler kavgasını görmüşlerdi: Bunun için bir tedabir-i ihtiyat olmak üzere hiçbir tarafı kabul etmediler. Bununla beraber şehzade ordusuna mütemayil bulunuyorlar, hatta gizlice erzak ve levazım bile veriyorlardı.[161]

İki taraf askeri tekabül etti. Epeyce şiddetli olan muharebe Cem ordusunun **[75]** galibiyeti ile neticelendi. Şehzade, Padişah askerini yalnız mağlup etmekle kalmamış hayatta kalan yeniçeri ile azapları kumandanları olan Ayas Paşa ile birlikte esir bile etmişti. Bu haber şehre aksedince Bursalılar, kale kapılarını şehzadeye açtılar ve kendisini tazimat ve tekrimat ile kabul eylediler.

Cem, tantana ve depdebe ile şehre girdi, derhal Padişahlığını ilan ve müteakiben halkın biatını da kabul etti. İslâm âleminde hakimiyet ve saltanat alâmet-i farikaları olan hutbeyi namına okuttu ve para da bastırdı (886).

---

[160] Sultan Cem Muharriri, Ahmed Refik, İkdam, Numara: (8216).
[161] Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 235.

Bu haber keduretengizi alan Bayezid-i Sâni, bütün kuvvetiyle İzmit'ten Yenişehir'e yürüdü. Cem, bir taraftan işgal ettiği sarayda levazım-ı saltanattan olan umuru görüyor, diğer taraftan Padişahın bu mağlubiyetin acısını çıkarmak teşebbüsünde bulunacağından endişe ediyordu.

Birkaç gün geçmeden büyük biraderinin kuvvetli bir ordu ile yürüdüğünü haber aldı. Kan dökülmemek için en iyi çare, kardeşine mülkün taksimini teklif etmek olduğunu düşündü. Bu teklif kabul olunduğu takdirde her ikisi nail-i emel olacak ve bu sayede de ihtilaf izale edilmiş bulunacaktı. Bu vazifeyi halası "Selçuk Sultan" a ihale etti. Sultan, kalkıp Bayezid'in nezdine vardı. Hanım, Hanedan-ı Osmaniyenin en büyük bir uzvu olmak itibariyle nezd-i şahanede pek ziyade mazhar-ı ihtiram oldu. Lakin; "Dünya mülkü için iki can beraber kardeş arasında kan dökülmeyerek Rumeli'nin Bayezid'de, Anadolu'nun Cem'de kalması hususundaki delâlet ev niyazı" câyi kabul bulamadı. Cem için muvafık görünen bu suret-i tesviye esasen doğru bir şey değildi. Çünkü bu hal, memleketi inkısama uğratacak ve bundan ise zayıf tevellüd edecekti.

İkinci derecede yine ufak bir sebeple ihtilaf zuhur edecek bu da bir çok fenalıkları tevlid eyleyecekti.

Muvakkat olabilecek olan bu anlaşmanın da Bayezid'in reddi hasebiyle imkansızlığı tahkik edince artık Padişaha, Cem'i Bursa'dan tard etmek Cem'e de Bayezid'i **[76]** mağlup ederek bit-takip pâyitahta dahi zapt ile tamamen makam-ı saltanattan uzaklaştırmak kalıyordu. Bunu yapmadan, biri diğerini mahvetmeden rahat etmek imkanı her ikisi için mevcud değildi.

Bu teklifler müzakere olunurken sadrazam İshak Paşa'nın delaletiyle Bayezid-i Sâni, Cem Sultan lalası Aştin oğlu Yakub Bey ile pazarlıklar yapıyor, şehzadeyi iğfal ederek Karaman'a ricate mani olduğu takdirde yüz bin akçe mahsulu karyeler verildikten başka Anadolu Beylerbeyliğini de kendisine tevcih edeceğini vaad ediyordu. Bu ifsad keyfiyeti ahlâken mezmum bir şeydi. Veli nimetine hıyanet demek olan böyle bir teklifi kabul eylemek ne derece şeni bir hareket ise öyle bir teklife kıyam etmekte o derece de na-münasip bir hali idi. Fakat o asırda, hatta bu zamanda maksad-ı siyasiyenin husulu için bunlar tecviz ediliyor ve müsebbibleri telin-i tekdir olunacak yerde takdir ve taltif olunuyor. Pek de metanet-i ahlâkiyeye sahip olmayan Yakub Bey, bu teklifi kabul etti. Hain; para ve mansıba tamamen şehzadeyi aldatacağını vaad etti.

Sultan Bayezid, bu suretle hileye müracaat ederken Şehzade Cem şecaatinden emin bulunuyor. Nan ve nimeti ile perverde olan maiyet-i halkından birinin hiyanetine maruz kalacağını hatırından bile geçirmiyordu.

Padişahın kuvve-yi azime ile üzerine gelmekte olduğu haberine karşı, istişare için Yakub Bey'i davet etti, mev'ud altınlara mağlup, verileceği bildirilen beylerbeyliğine meclup olan Yakub Bey; kendisine Karaman'a doğru ricatı tavsiye edecek yerde Bursa'da muntazır olmasına teklif etti. Sonra bununla da kalmayarak ordunun ikiye ayrılmasını, birini İznik'e gönderilip ötekiyle kendisinin Yenişehir'e çekilmesini tavsiye etti. Diğer rivayete göre de ordunun bu suretle inkısam teklifi Fenerzâde Hasan Çelebi tarafından vaki' olmuştu. Tertip edilen dolap tezvirden haberdar olmayan Cem; bu teklifi tasvip etti. Gedik Nasuh'un kumandasına verdiği kuvveti İznik'e gönderdi ve bakiye-yi kuvve ile de kendisi Yenişehir'e çekildi. **[77]**

Bayezid'in ordusu, o sırada gelip iltihak eden Şehzade Abdullah'ın kuvvetiyle epeyce ehemmiyet kesb etmişti. Manisa valiliğinde bulunan şehzade; babası Bayezid'den Cem' den evvel Bursa'ya gelerek şehri muhafaza için emir almış, vürudundan Bursa'nın düştüğünü haber aldığı için bil-zarure oradan çekilerek pederi ordusuna iltihak etmişti. İlk muharebe, İznik'e gönderilen Gedik Nasuh ile taraf-i Padişahiden memur edilen Sinan Paşa arasında vuku' buldu. Mağlup olan şehzade ordusunun birinci kısmı Yenişehir'e doğru ricate başladı. Sinan Paşa da arkadan takiplerine koyularak şehir civarına kadar geldi. Padişah Hazretleri de o gün bizzat İznik'e vasıl olmuş, geceyi "Azvad Boğazları" nda geçirerek sabahleyin Yenişehir civarında görülmüştü. Tam bu sırada davet olunan Kefe ve Otranto fatihi gelip iltihak, Bayezid'e arz-ı tazimat etti. Ahmed Paşa gibi iktidar ve meziyet-i askeriyesini göstermiş büyük bir kumandanın Padişah ordusuna iltihak etmesi, bir gün evvelde şehzade ordusunun pişdarı makamındaki birinci kısmının mağlup olması, askerin kuvve-i maneviyesini tezyid eyledi. Böylece mühib bir kuvvet teşkil eden orduyu Padişahi ile Cem'in kuvve-yi umumiyesi arasında nâire-i harp ve vega alevriz-i iş'tial oldu (26 Rebiülevvel 886).

Anadolu süvarilerinin hücumuyla bir cenahı fena halde bozulan, Cem ordusunun bakiyesini kurtarmak maksad-ı zahiriyesi ve Bayezid ordusunun nehirden meni vesilesiyle Yakub Bey; şehzadeden tahsil-i ruhsat eyledi. Ordusunun en güzide efradını alarak güya mukabele için ilerleyen Yakub, Padişah tarafından vaad edilen para ve memuriyete nail olmak için kumandasındaki askeri teslim ve şu suretle Bayezid'in

muzafferiyetini temin etti. Muharebe, sabahtan öğleye kadar devam etmişti. Neticesi tezahür ettiği zaman; Ayas Paşa ile birlikte esir edilen ve Bursa'da taht-ı esaretinde bulunan yeniçerilerin koşuştukları görüldü. Cem ordusunu teşkil eden Türkmenler, Karamanlar, Turgutlar, Varsaklar arasında bozgunluk umumi oldu. **[78]**

Artık Cem, için durmak tehlikeli idi. Bir parça da intizar onu, esarete kadar sürükleyebilirdi. Bunu takdir eden şehzade; bendeganından birkaçıyla Karaman'a doğru yol aldı. Fakat bu gidiş; adi bir yürüyüş değildi. Buna kaçmaktan ziyade koşmak, arkasına bakmadan; geçtiği yerin dağlık veya düzlük olduğunu düşünmeden, at çatlataraktan dört nala savuşmak denilebilirdi. Adeta uçuruyorlardı. Dağlar, sahralar, ovalar arasında atların ayak şamatatları işitiliyor; tozlar dumanlar havalara karışıyordu; hayvanların nalları çarptıkça taşlardan ateşler çıkıyor; onlar tehlikenin karip olduğunu derpiş ederek koşuyor, koşuyorlardı. Sultan Cem lalasının hıyanetinden mütevellid bir hamûle-i ızdırap ile müteessir kalbinde bir ağır elem taşıyor. Ona aldanıp da biraderine tabî bulunan Yenişehir Ovası'na iltica ettiğine nadem oluyor, fakat arkasından bir ok takip ediyormuş gibi hiç durmaksızın koşuyor, selamet telakki ettiği mevkiye varmak için dağ taş demeyerek yol alıyordu. İki günlük mesafe demek olan Ermeni derbendine hengâm-ı gurûbta vasıl oldular. Yolda atlar çatlamış, değiştirmeye mecbur olmuş, firari Anadolu Padişahının ayağı zedelenmişti. Bir at tekmesinden hasıl olan bu yarayı sardırdı. Durmak tehlikeli olduğu için can acısına bakmayarak tekrar yola çıktı.

Fakat derbentten biraz ötede Türkmenler önüne çıktı; şehzade muharebede tekmil hazine ve eşyasını kaybetmiş, yalnız kendi ve maiyetinin üzerindeki eşya kalmıştı. Yol kesenler; elbiselerini de aldılar, onu; çırılçıplak denilecek bir halde yalnız bir dolma "dolama" ile bıraktılar.[162]

"Nâz ü naim ile perverde olan şehzade, kapıcı başısı Sinan Beyi'ne kebasına muhtaç olup yollarda nezül oldukça geceleri soğuktan kendilerinin hıfz için onu örtünüp yatırdı."[163] **[79]**

Cem; böyle seri bir yürüyüşle ve ıztırabatı gûnâ-gûn ile bir haftada Konya'ya vasıl oldu. Ancak orada durmak imkanı mevcud değildi. Onun için yegane çare; tekrar kaçmak,

[162] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 3.
[163] Solakzâde, Sayfa 275.

hudud-i Osmani haricine çıkmak idi. şehzadenin ayakları o kadar zedelenmişti ki "Hatta divan etmeye yorganla dört kişi götürürdü."[164]

Bunun için ıztırabatına bakmayarak tedarikata bağladı. İki üç gün zarfında kabil nakl-i eşya ihzar ettirdi. Ailesini topladı. Suriye ve Mısır'a müteveccihen yola çıktı (Gurre-i Cemaziyelevvel 886 Pazar).

Bu iftirak Konya ve Karaman için pek süzişli oldu. şehzadenin geçtiği yerlerde ah u vah feryadı göklere yükseliyordu. "Konya'nın vesair Karaman memleketinin kavm-i kabilesi firak-i zarılarını ve figanlarını gören ve işiten kıyamet koptu sanırdı."[165]

"Bulgar Dağı" na geldiği zaman havass-ı bendeganından olup süret-i seyri hasebiyle yetişmeyenlerde gelip iltihak ettiler. Şehzadenin maiyeti üç yüz kişiye baliğ oluyordu. Lakin o yüz bin takımının tecavüzüne maruz kaldı. Birçok zahmet çekilerek ve bir takıma hakk-ı mürûr bir kısmına da istimalet verilerek tehlikeye maruz kalan hayatını kurtarmaya ve bu suretle Tarsus'a muvasalata muvafık oldu. Tarsus Bey'i tarafından izzet ve ikram edildi. Şerefine ziyafetler verildi. Oradan, Ramazanoğullarının pâyitahtı olan Adana'ya gitti.

Ramazanoğlu'da kendisine fevkalade ihtiramat ve taazzumatta bulundu. Kendi sarayını ikametgâh olmak üzere takdim etti. Lakin şehzade kalmadı. Teşekkürle mukabele ederek ve birkaç ziyafet bir parça da istirahatle iktifa eyleyerek yoluna devam ile Halep'e vasıl oldu. Halep Valisi şehzadenin şanına layık ihtiramatta kusur etmedi. Şam'a kadar refaket etmek üzere birkaç bölük asker de verdi. Cem, **[80]** Şam hududuna vasıl olduğu zaman Mısır Sultanı Kayıtbay'dan aldığı emir üzerine şehrin eşraf-ı ayanını beraberine almış, bir miktar asker de istihsab eylemiş olan emrü'l ümera tarafından istikbal ve doğruca suret-i mahsusada ihzar olunan "Kasr-i Ablak" a isal olundu.

Artık Cem Sultan için esir edilmek tehlikesi kalmamıştı. Çünkü Halep ve Şam henüz hakimiyet-i Osmaniye'de değildi. Mısır'da icray-ı hükümet eyleyen ümera-yi Çerakeseden "Kayıtbay" a tabiîydi. Esasen dinlenmeye pek ziyade muhtaç olan şehzade; yedi hafta kadar Şam'da kaldı. Bu suretle bitap kalan vücudunu dinlendirdi. Bu müddet zarfında bir taraftan şehrin şayan-ı temaşa mahallerini, camî şerife merakıd-i

[164] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 3.
[165] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 3.

maarifiyeyi ziyaret ediyor, diğer taraftan da keşide olunan ziyafetlerde bulunarak nevâle-çîn oluyordu.

Böylece imrar-i evkat eylediğinden sonra Kudüs'e mütevvecihen hareket ve orada da mahall-i mukaddeseyi ziyaret etti. Oradan Halilül Rahman'a, Gazze ve nihayet Hanki'ye vasıl oldu. Kahire'ye iki konaklık mesafede olan bu mahallede kendisine sultan namına âli bir ziyafet keşide olundu. Ertesi gün "Nefs-i saltanattan, gayr-i cümle şehrin sagîri ve kebiri, ganisi ve fakir-i istikbal" ettikleri "Dividariye Mevkii" ne gelindi. Burada da şehzadeye ve maiyetine fevkalade ziyafetler verildi. Şehzadenin şerefine Kahire'de birçok istihzarat yapılıyor. Şehirde, Cem'in şerefine donatılmak için lazım gelen tertibat alınıyordu. Nihayet Cem, bu Fatih'in talihsiz oğlu! kemal-i debdebe ve darat ile sokaklardan taşan halkın alkış tufanları arasında şehre dahil oldu. Kendisine yapılan istikbal merasimi, Padişahlara layık olacak kadar parlaktı. Şehzade kemal-i gurur ve vakar ile asalat ve necabetin ilim ve irfanın verdiği temakin ve refatle kati mesafe ediyor, hele mümaresat-i bedeni ile vücudu bir kat daha çalak-i kesb eden genç Cem'in her hareketi görenler üzerinde pek iyi bir tesir bırakıyordu.

Kayıtbay'ı münevver, zeki bir zat idi. Hürriyetperver şehzadeyi samimiyetle **[81]** kabul etti. İhtiramat-i lazımede bulundu. Ümidini kesmemesini kendisine muâvenet-i mümkünenin ifasından geri durmayacağını vaat etti. İkametine saraylarından birini tahsis etti. Cem; Sultanın davet ettiği saraylara gidiyor, gündüzleri beraber geziyor, zamanını hoş bir surette geçiriyor, kederlerini, emellerini unutmaya çalışıyordu. Ramazan gelmişti. Müslümanlar için şerefli bir ay olan bu zamanda ziyaretler daha ziyade sıklaştı, iftarlar verildi. Sahura kadar oturmalar, sohbetler başladı.

Dindar şehzade; mevkinin Haremeyn-i Şerifeyne kurbiyyetini nazar-i dikkate alarak Hac eylemeyi tasavvur etti. Orada hem îfâ-yi fariza eyleyecek hem de şebeke-i Resulullah'a sarılarak elinden alınan saltanatının iadesini Padişahlar Padişahından dua edecekti. Efrad-ı ailesini Mısır'da bırakarak birkaç adamıyla şevvalin on sekizinci çarşamba günü canib-i hicaz-ı mağfiret diraze müteveccihen hareket etti. Zilkaydenin yirmi altıncı pazar günü Mekke-yi Mükerremeye vasıl olarak Hicaz Bey'i tarafından istikbal olundu. "Tavaf ve sa'y umre edip mahrem durup gecede ve gündüzde tavafa meşgul oldu. Iydeazhinin bir gün evvelki arefe günü diğer Hüccac ile birlikte Arafat'a çıkarak kıraat olunan hutbeyi istimai ve menâsik-i saireyi bit-tamamına îfâ etti.

Mekke'ye vusulünden üç hafta evvel cam-i kebir yanmış, şehr-i ahalisini yeis ve kedere ilga etmişti.

Sultan Cem'in mevcudiyeti ba-husus öyle kederli bir zamanda halk için bir teselli, bir sükun bir şifa olmuştu.[166]

Merasim-i Hac bitince Medine-i Münevvereye gitti. Burada merkad-i mübeccel-i Nebinin Kabe şefaatine yüz sürdü. Bu huzur ona kemal huzu-i ile beraber başka bir kuvvet de vermiş, meyus kalbi, yaşamaktan bezgin ruhu orada yeniden yaşayabilecek, karşısına çıkacak, müsademi olacak şeylere mücadele eyleyebilecek bir kuvvet bulmuştu. Huzur maneviyatında bulunduğu zat-ı şerif ve nazifin **[82]** büyüklüğü karşısında pek küçülmüş, titrek lisanı, çarpan kalbi ile arzusu hilafına olarak ancak pek az bir şeyler söyleyebilmişti. Fakat azlığıyla beraber dergâh-ı izzetinden karîn kabul olacağı ümidiyle yine müsterih oluyordu.

Sultan Cem; orada Dede Ömer Ruşeni halifesinden Oğuz nesline mensub Bayat kabilesinden "Hasan Bin Mahmud Beyatini" ile görüştü. Erbab-i fasıla ve kemalatta olan bu zat aynı zamanda Farsi lisanında güzel şiirler yazıyordu. Bunlardan biri şehzadenin manzuru olmuş, derhal Türkçe bir nazire vücuda getirerek kendisine göndermişti:

NAZİRE

Her çend ademi zat olmaz cihanda bi-gam
Gam sonu şadlıktır ey dil daralma episem
Sultanlık olmaz ise dervişlikte hoştur.
Görünce terk edendi taht ile taçı edhem
Olsak Şehinşah Rum olmazdı hac-ı nasibin
Bin şükür oldu ruz-i bu devlet muazzam
Mahrum şairi mutu min kable ente mutu
İhram ile bürünüp nola kefen giyinsem
Dil-i kabe çeşm ve ebru kapıları bi-ayne
Müjgan misal Huccac-i gözyaşı reşk zimzem

[166] Sultan Cem, Mühariri: Şehabeddin Süleyman Bey, İçtihad, Numara: 117.

Alçaklık ile can ku Arafe manend

Ta çevrile başına lebbeyk deyu alem

Bizim sefayı hoş tutşevk üzere merrehak

Nuş ile cam ve hiddet işrek damdır ey cem

Bu gazel Cem'in ne güzel tercüman halidir!

Bundan sonra derviş ile şehzade sık sık görüşmeye başladılar. **[83]** Bir gün beynlerinde şiirden bahis açılmış, fazıl-i muhterem kendisini şu cevabı vermişti.

"Sultanım, şiirinden âlim belki câm-ı cem olmağa erbab-i hale tesir zahir ve iki beyit ziyadesi olduğundan seb'a-i mualla muadil ettiği bahirdir."[167]

Şehzade nihayet hanedanından bahsetti. Mensubiyetiyle müftehri olduğu Türk kabilesinin Oğuz neslinden olduğunu ve kendisinin de bunu ezhar maksadıyla oğlunu "Oğuz" ismiyle tevsim eylemiş bulunduğunu söyledi. Muhatabının kendi soyundan olmakla beraber âlim ensaba vakıf tamanı dahi gördüğü cihetle bir silsilename yazmasını rica etmekten de çekinmedi. Hasan Bin Mahmud Beyati Cem'in arzusunu bir hafta içerisinde "Oğuzname" den telhisan vücuda getirdiği eseri takdim eylemek suretiyle i'saf etmiş ve bu münasebetle evvelkinden ziyade teveccüh ve iltifata mazhar olmuştu.

Sultan unvanına bir de kıymet-i diniyesi olan "Hacü'l Haremeyn" sıfatı inzimam eylemiş olduğu, bu suretle maddeten olduğu gibi manen de yükselmiş bulunduğu halde hareketinin doksan birinci gününe musadif sekiz yüz seksen sekiz senesi Muharrem'ül Harâmın yirmi birinci günü Mısır'a avdet etti.

Cem; Hac'tan avdetinde Mısır'da ailesi arasında yaşamayı nizâ-i saltanatla uğraşmaya tercih eder görünüyordu. Tebriz'de Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan'ın nezdinde iken Fatihoğulları arasına giren mücadele-yi saltanatı haber alınca eski memleketine can atan Karamanzâde Kasım ile Fatih zamanında Yeniçeri ağası iken Ankara valiliğiyle İstanbul'dan teb'id edilen Mahmud Bey[168] gibi onunla hemfikir ve maksad bazı rical Osmaniye'nin Mısırâne müracaatı ve ilhahları şehzadeyi meydan-ı rikabattan kılıcını bir

[167] Cam-ı Cem Ayn, Muharriri Hasan Bin Mahmud Beyati, Sayfa 11.
[168] Tacü't-Tevarih, Solakzâde ile Vakıat-ı Cem ve diğer bazı asar-i Sekban Başı Trabzonlu Mehmed Bey diyorlar. Doğrusu da budur.

daha çekip yürümeye sevk etti. Mısır Memluklularının Hin-i **[84]** hacette ona vaad-i muâvenette bulunmaları da bu teşebbüsatın saiklerinden biridir.[169]

Cem ailesini Kahire'de bırakarak Suriye ve Halep tarîkiyle Karaman'a müteveccihen hareket etti (17 Rebiülevvel 887). Altı hafta sonra Halep'e muvasalat eyledi. Mehmed Bey'i orada buldu.

Tekrar tayy-i merahil ile Adana üzerinden Karaman'a girdi. Adana'da Kasım Bey kendisini istikbal eyledi. Daha evvel eski vatanına gelen, şehzade namına propaganda da bulunan Karamanoğlu o taraf halkını epeyce ayaklandırmıştı. Cem'in vusulü onları daha ziyade şevke getirdi. Hemen cümlesi şehzadeyi zahir olarak silaha sarıldı. Mamafih şehzadenin Eskişehir bozgunluğundan o ana kadar iki sene geçmiş ve bu müddet zarfında Padişahın nüfuzu iyiden iyiye takrir etmişti. Bunun için bu defa hakkıyla muvaffak olabilmesi şüpheliydi.

Sâniyen Fatih zamanı muharebatının yetiştirdiği Gedik Ahmed Paşa gibi tecarib ve melekât-i askeriyesini son Adriyatik Seferi ile de ispat eden bir kumandanla uğraşmak mecburiyetindeydi. Bu da muvaffakiyet-i memuleyi güçleştiren esbabtan biri sayılabilirdi.

Kasım Bey; muâvenetini şehzadeye pahalı satmaya kıyam etti. Zaten onun maksadı Cem'e hizmet değil kendi menfaatini temindi. Muavenetini temin ızdırarında kalan şehzade beyin bütün arzularını i'saf etti. Temin-i galebe ile kardeşini, hal etmeye ve câlis-i taht olmaya muvaffak olduğu takdirde babası Fatih'in zapt ettiği memaliki tamamen Karamanoğlu'na vermeyi yeminle temin eyledi. Bu teşebbüs müntic-i muvaffakiyet olursa Karamanoğlu; pederi tahtına tekrar geçecek ve Çelebi Sultan Mehmed'den yakayı sıyırırken ölünceye kadar Osmanlıları uğraştırmaya yemin eden babasının sözüyle amil olmaya çalışacaktı. Cem; bu mukavele ile memlekete ihanet ettiğini düşünmüyordu. Maksadının husulünü gören Kasım Bey, şehzade ile teşrik-i kuvve eyledi. Artık Cem epeyce bir kuvvet toplamış, ileri yürüyebilecek bir hale gelmişti. Karamanoğlu da beraber olduğu halde Konya **[85]** Ereğlisi'ne doğru yürüdü. Padişah ordusunun ehemmiyetini bildiği, ba-husus Ahmed Paşa'dan ürkdüğü için onu elde etmeyi hiç olmazsa tedarikattan alıkoymayı düşündü. Mabeyncisi Sinan Bey'i teklifat-i sulhiye ile Paşaya gönderdi.

---

[169] Şehzade Cem, Muharriri: Tevfik Paşa, Sayfa 11-12.

Ahmed Paşa; Padişahın na-hakk bir tedibine uğramış, İshak ve Mustafa Paşalar'ın siâyet ile hapsedilmişti. Az zamanda sebilinin ıtlakıyla iş başına getirilmesi hatanın Bayezid-i Sâni tarafından anlaşılarak tamirine teşebbüs edildiğinden değil, tehlike-i azime gördüğü bu işten onun mahareti sayesinde kurtulmak maksadından münbaisdi. Bununla beraber yine emniyet edemiyor, dört sancak beyi muhafazasında olarak Karaman valiliğine tayin ettiği oğlu Abdullah'a Kütahya'ya kadar ricat etmesi için emir veriyordu. Kendisi de bizzat sefer edecekti.

Cem, Sinan Bey'i tekalifat-i sulhiye ile gönderiyor, harp etmek istemediğini ileri sürerken şehzade ile Ahmed Paşa'yı Bağdat'a derdest etmek için bir süvari fırkasıyla Mehmed Bey'i sevk eylemişti. Padişah Bayezid-i Sâni'den aldığı ümera tevfiken Larende'den çıkmış, Konya'da ordu kurmuştu. Oradan telakki ettiği emr-i mucibince şehzadeyi gönderecek, kendisi hareket-i askeriyeyi idare edecekti.

Bu sırada da Çukurçimen Yaylası'nda Mehmed Bey'in kumandasındaki şehzade suvarisiyle Padişah askeri arasında temas vakî oldu. Fakat her iki taraf için bir netice-i katiyye hasıl olmadı. Bunun üzerine Ahmed Paşa ricat etti. Şehzade Abdullah ile birlikte Seyid Gaziye gelen Bayezid-i Sâni mülâki oldu.

Cem için meydan açılmıştı. İntihaz fırsat ederek derhal Konya'yı muhasara etti. Fakat muhafızı Ali Paşa dilirâne müdafaa ediyor. Şehzadeyi sabırsızlandırıyordu. İşin uzayacağını ve ailesinin tehlikede kalacağını nazar-i dikkate alan Mehmed Bey; ailesini almak üzere Ankara'ya gitmek istedi. Tahsil ettiği müsaade üzerine bin atlı ile hareket etti. Ankara'ya gelipte efrad-i ailesinin emr-i Padişahı ile daha evvel İstanbul'a nakil edilmiş olduğu haber alınca fena halde canı sıkıldı, bu infial üzerine –Amasya Bey'i olup Bayezid **[86]** ordusuna iltihak etmek üzere şehre gurbundan geçmekte olan– Süleyman Paşa üzerine atıldı. Harp, mağlubiyetini ve nihayet maktuliyetini intaç etti.

Mesleğindeki maharetiyle şehzade ordusunun savlet ve rasânetini artıran Mehmed Bey'in haber-i vefatını alan Cem, pek ziyade müteessir oldu. Kalenin müdafaada hiçbir zaaf göstermemesi zaten ona zapt imkanı olmadığını göstermişti. Bunun için muhasarayı ref' ve derhal Ankara'ya doğru ilgar etti. Süleyman Paşa işini bitirmiş, ileriye de hareket etmişti. Şehzade aradığını bulamadı. Buna mukabil Bayezid-i Sâni'nin âzim bir kuvvetle takarrup ettiğini öğrendi. Mehmed Bey'in vefatı Padişah ordusunun kesreti şehzadenin maiyetindeki efradın kuvve-yi maneviyesini sarsıyor, dağılmalarını intaç ediyordu. Düçar-i havf ve hiras olan bu askerle iş görmek kabil

olamayacağını anlayan şehzade muharebeye tutuşmamayı tercih etti ve "Taşiline" doğru ru-be-râh-i azimet oldu. Beş bin süvari ile takibe İskender Paşa memur olmuştu. Aksaray'a kadar gelen Paşa; Cem'den bir eser bulamadı. Ancak Ereğli'ye doğru savuştuğuna dair bir haber aldı. Bunun üzerine o tarafa yürüdü. Lakin Ereğli gurubunda gecelediği sazlıkta atları ürktü. Bu keyfiyeti, şehzadenin üzerlerine geldiğine hamleden maiyet-i halkı dağıldılar. Artık İskender Paşa ileriye gidememek, orada Padişahın vüruduna intizar eylemek zaruretine kaldı.

Az zaman sonra Bayezid-i Sâni, Ereğli'ye geldi. Paşa; şehzadenin Karamanoğlu ile birlikte "Taşeline" tahassun eylediğini arz etti.

Münazaat dahilinden o sanmış olan Padişah Hazretleri musalih-i şeraiti tayin eylemek üzere bir elçi göndermesini tebliğ için Koca Sekban başıyı Cem'e gönderdi. Şehzade; teklif-i vaki kabul ve kapıcı başı Sinan Bey'i i'zam eyledi.

Cem Anadolu'nun kendisinde, Rumeli'nin de biraderi Bayezid'de kalması hakkındaki eski kararında sabit kademdi. Kendisi için tattığı lezzet saltanatından **[87]** feragat mümkün değildi. Sinan Bey'in teklifi, Padişah tarafından şüphesiz kabul olunamazdı. Ancak âdem-i kabul üzerine tadil olunur mülahazasıyla diğer birinin daha i'zam taraf-ı Padişahiden şehzadeye iş'ar olundu. Cem, defterdarı Mehmed Bey'i gönderdi. Bu defa Anadolu'nun bir kısmıyla iktifa ediyor, fakat saltanattan tamamen sarf-i nazar etmemeye karar veriyordu.

Bayezid-i Sâni, murahhas olmak üzere Bahşayişoğlu İlyas Bey ile İmam Ali Efendi'yi memur etmişti. Devr-i diraz müzakere cereyan etti. Sinan ve Mehmed Beyler'in teklifine Bayezid-i Sâni; murahhasları vasıtasıyla: "Kişver-Rum bir serpuşiyde aruz-i pûr-namustur ki iki damat hutbesine tab getirmez ve müşareket kahrın götürmez." Cevab-i kat'isini verdirmekle beraber arzuyu Padişahın "Bed-amuzlar" sözün küş etmeyip beyhude berasem semend ikdamızı fevsude ve demen ismetinizi bunca Müslümanların hun na-hakkıyla sude etmeyesiz ve izze saadetle Kudüs Şerifi mücaveretini ihtiyar edip ol arzı mukaddese de aram edesiz ki şimdiye dek hizane-i amaresiz varidatı ne ise bi-kusur her sal huzur-i şerefinize irsal buyurmayı taahhüd etmişlerdi." Merkezinde olduğunu da tebliğ ettirdi.[170]

[170] Tacü't -Tevarih, Cild 2, Sayfa 22.

Bu teklif, fena bir teklif değildi. Fakat hayalhanesinde yer eden Padişahlık emelini söküp çıkarmak, on mukabil Kudüs-i Şerife çekilip istirahat-i güzün olmak onun için kabil değildi. Ber-hayat bulundukça serir-i saltanatta ızve-i kabil ile hükümran olmak için esbab-ı mümkünüye tevessül etmeye katiyen terk etmemek üzere zihnine yerleştirmişti. Bu sebeble onu döndürebilmek mümkün değildi.

İtilaf-ı mümkün olmayacağını anlayan murahhaslar tatil-i müzakere avdet eylediler.

Cem, biraderinin muamelesini haksız görüyor, kendi iddiasını ise tamamen mahkuk buluyordu. Onun taht-i Osmaniye'de hükümran olmasına mukabil kendisinin hadîd-i mezellette sürünmesi nefsine pek ağır geliyor, hatta haline hased bile ediyordu. **[88]**

Sabırsızlıkla beklediği elçilerin avdet edip de Padişahı ikna imkanı hasıl olamadığı haberini getirmeleri, hissiyat-i şairanesinin galeyane gelmesine sebep oldu:

"Sen püster-i gül'de yatasın şevkle handan

(Cem) hicriyle balin edinine hari sebep ne

Bu saltanat-i deniye ola adle mükarin

Hacü'l Haremeyn ona kılsa acep ne"

Davâ-yi muhıkkını ve halet-i ruhiyesini gösteren bu kıtayı Bayezid-i Sâni'ye gönderdi.

Şehzade, böyle düşünmekle aldanıyordu. Çünkü müessis-i devlet Osman Gazi'den rakibi Bayezid-i Sâniye gelinceye kadar selatin-i Osmaniye şevk ile zevk ile rahat düşünen de imrar-i hayat etmemişler, hudud-i memleketi tevsî mürg-i zafer sayd için huzurlarını terk etmişlerdi. Ban-i saltanat; ölürken bile sevgili memleketini düşünmüş, mesleğinin râh-i hüda olduğunu, yoksa Şah-i cihan olmak davasında bulunmadığını söyleyerek oğluna eserini takip etmesini ve memleketin selamet-i ve saadetine çalışmasını tavsiye etmişti. Hüdâvendigâr, sahrayı rezm de şerbet-i şehadeti nuş etmiş, Yıldırım, maiyet-i efradından çoğunun savuştuğunu gördüğü halde kaçmak zilletini irtikap etmemişti. Bu halde ilm-i marifetle tezyin zat ve sefat eden Cem, nasıl oluyor da bir iddia-yı hamda bulunuyordu. Buna, umma-i ihtirasından başka bir mana verilemez. Kendisi gibi şair olan Bayezid-i Sâni; şehzadenin nazıman irad ettiği suale o da bir manzume ile cevap veriyordu:

"Çün ruz ezel kısmet olunmuş bize devlet

Takdire rıza vermiyesin böyle sebep ne

Hacü'l Haremeyn deyu ben dava kılırsan

Bu saltanat-i dünyevi bunca talep ne"

Sulhen tesviye-i maslahat imkanı olmadığı, Cem'in hiçbir suretle fikrinden döndürülmesi mümkün bulunmadığını gören Bayezid-i Sâni; tekrar takip ettirmeye **[89]** karar verdi. Hersekli Ahmed Paşa'yı Anadolu askeri ile Kilikya'ya doğru sevk etti.

Cem, vaziyetin müşkül olduğunu, hudud-i Osmani dahilinde barınmanın imkanı olmadığını anlıyor, tekrar Mısır'a iltica etmekten başka çare göremiyordu.

Fikrini istimzaç ettiği Karamanoğlu Kasım Bey; Arap ve Acem diyarlarına giderek tatil muhasemeye mecbur olmadan ise Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi gibi Rumeli'ye geçerek kardeşini orada meşgul eylemesi muvafık olacağını ileri sürdü. Gözlerini hırs-ı saltanat bürüyen şehzade; müttefikinin bu mütealasını müsib gördü. Karamanoğlunun; Cem'i o taraflara sevk etmekten maksadı vardı. Şehzade o taraflara geçince Padişah Hazretleri onunla meşgul olacak, kendisi de bu sayede memleketini istirdad ile tekrar taht-ı saltanata çıkıp oturacaktı.

Cem'in Rumeli'ye geçmesi için vesait mevcut değildi. İcap eden gemileri Rodos şövalyelerinden tedarik mümkün olduğunu anlayınca mahremlerinden dönme Süleyman'a hedaya takdim etmek ve kendisinin kabulüyle beraber Rumeli'ne müruru vesaitinin tedarikini talep eylemek üzere Rodos'a gönderdi. Şövalyeler reisi "D'Aubusson" Fatih'in bu değerli şehzadesini biliyordu. Birkaç sene evvel babası zamanında onunla mükaleme-i siyasiyeye girişmiş, bu vesile ile Cem'in ne değerli bir vücud olduğunu anlamıştı. Sâniyen bu iltica keyfiyeti menfaatine de muvafıktı. Çünkü işte bir Osmanlı şehzadesini mel'acelik etmek şeref ve iktidar-i maneviyesinden ziyade Osmanlı silah satvetine karşı ocağının idame-i mevcudiyetini temin edebilmek menfaat-i maddiyesi vardı. Bu ise onu memülun fevkinde müstağrik sürur ediyordu.

Cem; yanında havass-ı bendeganından otuz yedi kişi olduğu halde sahile gelmiş, "Gurigus Limanı" nda kendisini Ahmed Paşa'nın takibinden kurtaracak, fakat buna mukabil şövalyelerin esaretleri altına sokacak geminin vüruduna muntazır bulunmuştu. **[90]**

Mamafih Sultan Bayezid de Cem gibi tereddütte idi. Bu sebeple o da Rodos Şövalyeleri ile uyuşmak istediği, müzakere vazifesini Ahmed Paşa'ya havale etti. "D'Aubusson" (Dö Opsun) Padişahın meşgul bir vaziyette kaldığını anlayınca teallüle başladı. Şerait-i

mütekadime meyanında Hristiyan esirlerin tahliyesini taleb etti. Gedik Paşa esirlerin salıverilmelerini emretti. Bunun üzerine yazdığı mektubta üseranın salıverildiklerini ve sulhun serian akdedilmesini i'şar ediyordu. Tam bu sırada Cem'in sefirleri de Rodos'a gelmişlerdi. Süfera meclise kabul edildi. Süleyman, efendisinin maksadını anlattı ve kendilerinden talep ettiği misaknameden bahsetti. Misakname azimet ve avdet hususunda kendisine serbesti bahşedecekti. Elçiler çıktıktan sonra meclis-i meseleyi devr-i dıraz müzakere etti. Evvelce izah olunan sebep dolayısıyla Sultan Cem'in kabulü ve kendisini getirmek için bir donanma gönderilmesini kararlaştırıldı. Elçiler tekrar davet ve kendilerine tebliğ-i keyfiyet edildi.

Donanma İspanya Kralının akrabasınadan "Dük Alvaro" nun kumandasında bulunacaktı. Alvaro, Anadolu sahiline gelir gelmez Rodos beyinin mektuplarıyla elçilerden birini gönderecek, şehzadeyi gemiye davet eyleyecekti. Cem gelince bizzat istikbal ile gemiye alacak, fazla olarak tesliyetkârane sözler de söyleyecekti. Şayet Sultan Cem on gün kadar gelmeyecek olursa, beklemeyecek tekrar Rodos'a dönecekti. Binaenaleyh vazifesi yalnız Cem'i almaktan ibaretti.

Meclisi daha sonra, Sultan Cem'e verilecek misakname ile meşgul oldu.

Misaknamede resmi elkabdan sonra şu satırlar münderiçti. "Geçenlerde Şevketli ve mehâbbetli Cem Sultan Hazretleri'nden nezdimize Doğan ve Süleyman nam iki sefir geldi. Mezkur sefirler gerek müşârünileyh şehzadenin mektupları ile ve gerek lisanen şehzade Hazretlerinin bazı mesaili hakkında bizimle müzakere etmek üzere Rodos'a gelmek arzusunda bulunduğunu ve kendisinin iyliğini arzu **[91]** eden dostlarının nasihatı gibi sözlerimizi dinleyeceğini ve bu maksada mebni tarafımızdan misakname istediğini haber verdiler. Biz ise müşârünileyh ile kadim-i muhalâsatımıza binaen ve teşrifleriniz temin edeceği fevaid-i nazar-i dikkate alarak işbu misakname mündericatıyla gerek müşarünileyh şevketlü mahabbetlü Cem Sultan Hazretlerine ve gerek maiyeti necabetpenahilerinde Türk, Mağribi hülasa hangi milletten olursa olsun Rodos'a gelecek kimselere tam, vasi' ve umumi bir ruhsatname i'ta ve bahşediyoruz. O suretleki zevat-i müşâr mümaileyhin ağırlıkları; malları, paraları mücevherleri ile emniyet ve teminat-ı kâmile altında Rodos'a girecekler orada kalabileceklerdi. Gerek şevketlü ve mehâbbetli Cem Sultan Hazretleri'nin ve gerek sairlerinin üzerlerine mümanat veya müşkilat-ı i'ka edilmeyecektir. Hususat-i salefe için işbu misaknameye müşterek kurşun mührümüzü vazediyoruz. 12 Temmuz 1486'da Rodos'da verilmiştir.

Bu misaknameden başka Sultan Cem umum namında bir mektup yazıldı. Bu mektubun suret-i ber-vech-i ati idi.

"Ba'del elkab, taraf-ı necibanelerinden gönderilen Doğan ve Süleyman nam sefirleri vesatetiyle name-i necibanelerini aldık ve mezkur namelerden zat-i asilanelerinin kadimi ve mütekabil mühalasatımıza binaen bizimle müzakeratta bulunmak ve nasihatlerimizle âmil olmak arzusunda bulunduğunuza ve bu maksad-ı kuvveden fiile getirmek için birkaç gemi ile bir misakname göndermeninizi rica ettiğinize müteala olduk, zat-ı necibanelerinin arzularına ıtla'a hasıl olunca, mütekabil mühalasatımızın samimiyetine binaen, zat asilanelerinin taht-ı emniyette bulunmaları için bir büyük gemi ile bir karavel ve bir çekdiri ile Şark sularında bulunan diğer iki çekdiriyi teçhiz eyledik. Bu gemilerin kumandanlığını Kastil rahibi şevketlü İspanya Kralının ta'likatından ve bizim de erkanımızdan Domanik Alvaro Doçofigayi zat asilanelerini, münasib olduğu veche ile sevk etmek ve sizlere refakat eylemek üzere tevdiî eyledik. Hususat-ı salifenin îfâsı için alel-usul kurşun mührümüzle memhur misaknameyi size **[92]** irsal ediyoruz. Binaenaleyh zat-ı necibeleri bir neticeyi haseneye müncerr olacak olan arzularını beyan edebilirler. Sıhat ve saadetleri ahas-ı temeniyatımızdır.

"Rodos'tan 13 Temmuz 1482" [171]

Şehzadenin elçileri döndüler, mektubu kendisine verdiler. Misakname ile mektup Cem'e azimet ve avdet için serbesti bahşediyordu ise de Süleyman şövalyelerin etvarında müşahede eylediği fevkalade hallerden dolayı şüpheye düşmüştü. Efendisiyle mülakatında onlara emniyet caiz olamayacağını söyledi; Cem, bu haber üzerine bidayetten asar tereddüt göstermiş ise de vezaiyetin vehameti ve maiyet-i halkının; nasaranın muâhedate fart-i riayet gösterdikleri yolundaki teminatı onu sergüzeşt elimeye doğru sürükledi, götürdü.

Cem; kendisini takip eden süvarilerin gittikçe daireyi ihatalarının darlaşmasından artıp yaklaşan tehlike altında bir halecan ile ama korkak bir halecan ile değil, fıtratın mevhibe-i celâdetinden nasibedar olan ulvi yaradılışlı kahramanların mahsusatından olarak encam mukadderatı bir metanet bir pervâ ile göğüs geren, baş tutan bir halecan ile sahile yaklaşan Rodos yelkenlisine can atarak denize açıldı.

---

[171] Tuvan'ın "Cem Sultan" unvanlı eserinin 60 ve 62. sayfalarında muharir olan bu vesaikin tercümelerini Ahmed Refik Bey Efendi'nin "İkdam" da intişar eden, "Sultan Cem" Tefrika-i Tarihiyesinden aynen nakleyledik.

Salıp dil-i fülkünü ummana var mı birbad

Muhalif rüzgâr olursa olsun her-çe bâdâ-bâd

Hurâfât Yunaniye'de, Truva Muharebe-i meşhuresi kahramanlarından Ulisin oğlu Telmak Nevaziş-i dil-firîbanesinin tazeliğinine mahsus bir hicab tıflane ile, esir dil-hahi olduğu bir melake-i esatırden, onun adasından gözü arkada kalarak ayrılmış, rakip olduğu sefine encamı anayurdunu arayıp bulmak kaygısıyla engin denizin titretici dalgalarına dalıp gitmişti. **[93]**

Şehzade Cem; bu serencam-i muhayyele güya bir hakikat misali yapar gibi baba ocağını, belki bir gün dönüp nâ-ehil ellerinden kurtarmak sevdasıyla, ona temin-i hürriyet-ef'al vaadinde bulunan bir şövalye adasına doğru ayak atabildiği bir sefine-i selameti enginlere salıyordu.[172]

Âli Emirî Efendi Hazretleri tarafından "Nevâdır- Eslaf Külliyatı" nın beşincisi olarak neşrolunan "Hasan Bin Mahmud Beyati" nin (Cam-i Cem Ayn ismiyle silsilename-i Selatin Osmaniye) unvanlı eser-i kıymettarın nihayetinde Şehzade Cem tarafından bizzat kaleme alınan "Name-i Manzum" da "Rodos" a geçişini şöyle tasvir ediyor:

Çü fırsat bulmayıp Mısır özleyip Rodos'a varıldı.

Garazle yazmağın Balyos kitab-i dil-firib ancak.

Şehzadenin fırsatyab olamadığını Ankara Harbi; Balyos'un bir şekil-i dil-firîb yazmış iken garazle vücuda getirdiği misaknameydi. Bundan sonra da:

Bizi Mısır'a salıverdirmedi alıkoydu âhir

Sayd-i ahdi Moğol Malisteri bi-şek verip ancak

Diyor ki bu serahatten Cem'in Rodos'a azimet keyfiyetin Rumeli'ye gitmek fikriyle olmayıp Mısır'a ailesi nezdine azimet için olduğunu anlaşılıyor.

[172] Şehzade Cem, Muharrir; Mehmed Tevfik Paşa, Sayfa 14-15.

Cem, gemiye süvar olmuştu. Karaman kayığını bırakıp Dük Alvaro'nun çekdirisine binerken gemiden toplar atılıyor, trampetler çalınıyor, şehzade bir Padişah mahlu' gibi selamlanıyordu. Amiral ile zabitan ona ümid ve kuvvet verecek her şeyi ifâ için birbirine rekabet ediyordu. Cem; talihin güler yüz göstermeye başladığını hükmederek kalbi o anda amal bi-payan ile doldu. Fakat sahilden ayrılıp da Anadolu siyah bulutlar arkasında kaldıkça, o güzel sahiller; o **[94]** yeşil dağlar gözden kayboldukça kendisinin ve etbanın kalplerini elem istila ediyordu.

Zaten akşam da inmeye başlamış, yeşil dağların zirvelerini siyah dumanlar kaplamıştı. İşte o sırada şehzade yemeğe davet olundu.

Yemek, hususuyla oturulacak bir alaturka ihzâr edilmişti.

Cem, minderin arasına sıkıştı. Kısa ve süslü bir masanın üzerine vazedilen yemekleri yemeye başladı. Sofracıbaşı her getirdiği tabaktan bir lokma alıyor, sonra şehzadeye takdim ediyordu.

Sultan bu kayd-i ihtirazın esbabını sordu. Avrupa hükümdarları zehirlenmek tevehhümünden kurtulmak için bunun bir usul olduğunu söyledi. Bu cevap üzerine büyük ve âlicenap Cem:

Ben muhterem şövalyeler arasında zehirleneceğimi aklıma getirmem, hatta içimde böyle bir korkum olmuş olsaydı, necatimi onların yanında aramazdım. Bu usül kaldırılsın. Ben burada bir şehzade gibi değil, bir şahs-i âdi gibi bulunuyorum. Ulüvv-i cenabına kail olduğum şövalyeler arasında hiçbir korkum yoktur.

Sözlerini söyledi. Önünde dizili bulunan tabaklardan birini aldı. İçinden bir mikdarını yemekte olduğu taâmla karıştırdı, bil-a tereddüt ağzına götürdü. Hazır bulunanlar bu şahane hürriyetperverâne etvarından müttehiç olarak kendilerini tutamadılar; alkışlamaya başladılar, geminin dahili, gecenin, denizin bi'nitah boşluklarını el şakırtıları doldurdu.[173]

Çekdiri yelkenleri şişirmişti. Müsaid bir rüzgâr mahall-i maksuda doğru onu uçuruyordu. Muharebelerinde yardım etmeyen talih, firarlarında Cem'e fevkalade yardım ediyordu. Bu seyahat uzuncaydı. Fakat üzülmemek, kederlenmemek için dümencesine kadar tekmil gemi halkı ona eğlenceler tertip ediyor, bütün muamelelerini kemal-i nezaketle ifâ eyliyorlardı. **[95]**

[173] Tuvan, Cem Sultan, Sayfa 64.

Ümit ve elemle dolu olan kalbi onu kah şâd, kah naşâd gösteriyordu. Hakkındaki muamelenin ciddi tasannudan ari olduğunu gördükçe garip bir atide mürg-i emelini sayd edeceğine kanaat getirmeden mütevellid şadi gözlerinde beliriyor. Anadolu'yu pek sahipsiz bırakdığı, kendisi ona doğru koşarken onun bilakis uzaklaştığını düşündükçe gözlerinden dum û teessür dökülecek bir vaz'-i hazîn eyliyordu.

Böylece hareketlerinin onuncu günü Rodos, karşı taraflarda semaların yavaş yavaş açılan perdeleri arasından göründü.

Kumandan, şehzadenin vasıl olduğunu haber vermek için gemiden filikayı indirdi ve şehre doğru yolladı.

Rodos'ta istihzârât-ı mükemmele icra edilmişti. Hatta şehzadenin karaya ayak basmadan ata binmesini temin etmek ve böylece kendisine bir fevkalâdelik gösterilmek fikriyle, sahilden denize doğru on sekiz tûlunda, dört kadem arzında bir köprü uzatılmış, üstü kıymettar kumaşlarla setre edilmişti.

Gemi gelip açıkta demir attı. Amiral yanaştırılan sandala geçmesini ve onunla sahile çıkmasını tebliğ eyledi.

Cem deniz üstünde, ta uzaklarda bir şeyle eğleniyor gibi uzun bir dile benzeyen köprüye yanaşınca kübera-yı memleketi, eyliya-yı emvarı orada kendisine muntazır gördü. Kendisiyle maiyetinin rükubu için de müressa eğer vurulmuş, küheylan atlar, ipek giymiş seyislerin ellerinde duruyordu.

Sandal iskeleye yanaştığı zaman, oradakiler şehzadenin ayaklarına kapandılar, atları yanaştırdılar.

Cem; mutantan-ı debdeb Padişahlara layık bir istikbal ile iskelede karşılaşırken gemiden, iskele civarında selam topları atılıyor, her tarafta müsikeler terennüm-saz olarak merasim hoş-âmedi îfâ ediliyordu.

Şehzade ata binmiş, mevkibinden şövalyeler olduğu halde yol almıştı. **[96]**

Alayın geçeceği sokaklar kaliçeler, çiçeklerle, mersin dallarıyla müzeyyen, halk caddeler almayacak kadar kesir, pencereler balkonlar temâşâ-gerân ile maliydi. Herkes kadın erkek en iyi elbiselerini giymiş, ortalık can- bican yekdiğerinden güzel, cazip ve nazar-i firib tuvaletlerle dolmuştu.

Yortu elbisesi giymiş olan hademe musikacılar önden gidiyor, izdihamı yarmaya şehzade ile etba için yol açmaya çalışıyordu. "Heye Zozomieten" denilen delikanlılar da ipekli libaslarla onları takip ediyordu.

Cem; aralarından geçtikçe el şakırtıları, hurra, yaşa sedâları afâkı çınlatıyor, Fatih'in bu talihsiz oğluna her tarafdan, pencere ve taracalardaki güzel kadınlar tarafından hazırlanmış zarif buketler, mutena çiçekler yağıyordu. Üstad-ı azam D'Aubusson (Dö Opsun) "Sen Sebastiyan Kilisesi" önünde altından masnu' vezi' kıymet taşlarla müzeyyen eğerli, sim-i zer ile kaplanmış inci ve pırlanta ile bezenmiş başlık ve dizginli atında, etrafında müzeyyen takmalı atlarda ipek ve sırma libaslar içinde heyet-i askeriyesi, arkasında da esb-i tâzılara süvar olmuş bölük bölük asker şehzadeyi bekliyordu.

Cem; vakur, necip bir tavır halkın arasında geçiyor, alkışlayanları mütevaziane selamlıyor, yüzünden okunan asalet ve necabatı ile herkeste hürmetler uyandırıyordu.

Kilise civarına, Sen Etyen meydanına geldiği zaman heyet durdu. Şehzade üstad-i azama doğru yürüdü, temana etmek suretiyle askerce selamladı.

"D'Aubusson" (Dö Opsun) elini göğsüne koyarak Şark usulünde mukabelede bulunduktan sonra elini uzattı.

Cem; muhaselat ve hürmetle elini sıktı.

Cem; üstad-ı azamın sağında erkan tarîkatta arkalarında saraya doğru bir tercüman vesatetiyle görüşe görüşe yola düzüldüler. Musikicilerle hademelerin yortu elbiselerini libas olmaları hasebiyle ruhani **[97]** bir alay mahiyetini de alan bu resm-i kabul her tarafta hayret ve hürmet hisleri uyandırdı.

Şehzadeye tahsis olunan saraya kadar aynı debdebe ve dararetle gidildi, oraya gelince D'Aubusson (Dö Opsun) müsaade talep ederek ayrıldı (29 Temmuz 1482).

"Cem" i etbaı attan indirdiler, ikisi koluna girdi. Sarayın merdivenlerini öylece çıkardılar. Artık şehzade dairesine, daha doğrusu mahbesine girmiş, halkın nazarından nâ-bedîd olmuştu. Sultan Cem'in Rodos'a dahil olduğu gün, Papa'ya bütün Avrupa hükümdarlarına mektuplar yazıldı. Bunlarda şehzadenin vüsulu bildirildiği gibi Türkleri Avrupa'dan ihraç için pekiyi bir vasıta olan "Cem" den istifade edilmek üzere hükümet-i Hristiyanın birleşmesi lüzumundan bahsolunuyordu.

Ertesi gün D'Aubusson (Dö Opsun) erkan-ı memuriyetle şehzadeyi ziyarete geldi. Cem; gösterdikleri hüsn-i kabulünden ve hakkında bezl olunan iltifattan dolayı üstad-ı azama teşekkürat-ı mahsusanesi arz etti. Amâlini müteakiben açtı. Karamanoğlu nezdinde kalan ailesinden ve onların maruz bulundukları tehlikeden bahsetti.

D'Aubusson;(Dö Opsun) şehzadenin tekmil arzularının i'saf olunacağından bahsediyor. Ailesine Mısır'a diğerlerinin yanına i'sal için o andan itibaren esbab-ı lazımeye tevessül eyleyeceğini vaad ediyordu. "Cem"e tahsis olunan saray mükemmeldi. Gerek kendisinin ve gerek maiyeti halkının istirahatini temin edecek her şey ihzar edilmişti. Şehzadeye daha o gece şövalyeler tarafından resmi bir ziyafet verildiği gibi birkaç gün sonra da D'Aubusson (Dö Opsun) tarafından keşide olunan diğer bir resmi ziyafete davet olundu.

Üstad-ı âzamın teklif ettiği şarabı şehzade "dinimizde haramdır" diyerek reddetti.

"Cem" in bu red keyfiyeti şövalyeler reisinin hoşuna gitti. "Ben; kişiyi kendi dininde sadık olduğun gayet hoş görürüm." Dedi.[174] İşte şehzade **[98]** ilk günleri böyle ziyaretle şövalyelerin kurun-ı vusta itiyadatından müntakil mübarezan cenkverâne oyunları seyretmekle, bütün arzularının i'saf olunacağına dair vaadler almakla geçirdi.

Şövalyelerin ilk işleri "Cem" den istifade etmek olduğu için bir muahede akdi teklifinde bulundular.

Cem; emeline nailiyeti, tekliflerinin kabulü ile olacağını anladığı cihetle rûy-i kabul gösterdi. Vürudunun yirmi birinci günü muahede akd olundu.

5 Recep 887 tarihi ile müverrih ve şehzadenin imzasıyla mümzî olup Malta hazine-yi evrakında mahfuz bulunan bu ahidname ile Cem, Memalik-i Osmaniye'nin tekmil limanlarını şövalye gemilerine küşade bulundurmayı, her sene bila-bedel üç yüz Hristiyan esiri azad eylemeyi, kendisi için edilen masrafa mukabil yüz elli bin düka altın vermeyi taahhüd ediyordu.

Şövalyeler, bir taraftan şehzadeyi izzet-i ikramda semih davrandıkları, elinden Taht-ı Osmaniye çıkmış gibi muahedeler aldıkları sırada diğer taraftan ondan diğer suretle istifade etmeyi de düşünüyorlar, etrafa müracaattan hali kalmıyorlardı.

---

[174] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 7.

D'Aubuson tarafından o günlerde bazı teklifat dermiyan eylemek üzere gelen iki elçi kabul edildi.

Bunlardan biri Karaman valisinden, öteki de Ahmed Paşa'dan geliyordu. Şövalyeler reisi mukalemeden ve onların tekliflerini kabulden geri durmadı.

Bunların neticesi; senede kırk beş bin düka altın, verilmek şövalyelere ait ticaret gemilerine Osmanlı limanlarında müsâadât bahşedilmek şeraitine mukabil "Cem" in madam'el hayat esaretle şövalyeler yedinde kalması, onun Bayezid'e hiçbir zarar dokundurmayacak surette muhafazası oldu. Lazım gelen muahedeler, tabiî ilk taksitin tesviyesi ile imza ve teati kılındı.

D'Aubusson (Dö Opsun) sâlik ve müteakkıd bulunduğu Katolik mezhebi namına verdiği yemini böyle gizlice satıp nakz eyledi. **[99]**

"Bu bi-arane nakz-ı ahdi kurun-ı vusta şövalyeleri nezdinde" sözünün eri olmak teamülü haslet ber-güzidenin artık ciddiyetten, kuvvetten düşmüş olduğunu âlem nazarında tahkik eden bir fiil muhannesaneydi.[175]

Şövalye heyeti böyle muahedeler akd etmeye, şehzade yüzünden birçok menâfi temin eylemekle beraber onun suret ve muhal muhafazasını da bir türlü kararlaştıramıyorlardı. Fakat tuhafı şu ki şehzadeye bundan hiçbir şey açmıyor, zavallıyı muttasıl avutuyorlardı.

Ancak Cem şövalyelerin etvar ve harekatinden ve harçta deveran eden şayiattan aleyhinde bir şey döndüğüne kail olmuştu.

Aradan biraz daha vakit geçip de tahsil-i azadiye bedel düçar-ı esaret olduğunu anladıkça mütellim oluyor, pederinin dininin, illetinin düşmanlarına iltica ettiği için ruhunda kemiren bir azap, öldürücü bir ızdırap dönüyordu. Sükun geldikçe heyecanların müvazenesizliğini geçtikçe muttali olduğu bir hakikat onu daha ziyade üzüyor, tavr-ı hareketini beğenmemeye başlıyor, muhtedi Süleyman'a hak veriyordu.

Fakat her şey bitmişti, ancak yapılacak bir şey vardı: Biraderine iltica etmek…hayatında bir defa gururunu yendi Sultan Bayezid'e rica-amiz, mehviyyetkâr bir mektup gönderdi. Fars-i lisanıyla yazılmış olan bu mektuba Bayezid Han'dan aynı lisanla kaleme alınmış bir cevapname irsal etti.

---

[175] Şehzade Cem, Muharriri; Tevfik Paşa, Sayfa 16.

Padişah Hazretleri; şövalyelerden kurtulup da avdet ettiği ve arızasından gösterdiği teminat vecihle hareket eylediği takdirde mukaddeme tahsis olunan muayenat-i seneviyenin yine i'ta olunacağını vaad ediyordu.[176]

Din-i Yeseva, hizmet eden, hayret ve hasenat ile rızâllahı tahsil için alaik dünyeviyede keyfiyet eyleyen zahid demek olan şövalyeler ise nakz ahd etmekle şehzadenin bu müracaatını tabiatıyla hükümden ıskat etmiş edilir. **[100]**

Süleyman vasıtasıyla gönderdikleri ve rızasını tahsil için çalıştıkları hâlik-i kainata kasam etmek suretiyle teşvik eyledikleri ahidnameyi yırtmakla bu dindarlar, bu zahidler beis görmediler.

Onlar şimdi de kendilerine atiyen dahi birçok menafi tevellüd eyleyecek olan "Cem" in esbab-i muhafazasını düşünüyorlardı.

Bayezid-i Sâni ile akd edilen muahededen hakkıyla istifade edilebilmek, Anadolu'ya garbiyeti bir hücum ile teshiri imkanına mevcudiyeti hasebiyle şehzadeyi almak fikriyle ani bir suretle Türkleri silaha sarılmış görmemek için "Cem" i uzaklara göndermeye karar verdiler. Fransa'ya göndereceklerdi. Orası istiladan da tahayyül ettikleri zehirlenme ve öldürülme keyfiyetlerinden de masundu.

Görülüyor ki "Tarîk-i dünyalık" sıfatını takınmış olan bu şövalyeler pek kıymettar olan rehineye gelebilecek bütün tehlikeleri hesaba katmışlardı. Yalnız hayr-ı hasenat düşünen bu insanlar ne gibi şeyleri, ne incelikleri de mülahaza eyliyorlardı.

Çenk eri olduğu kadar kilise adamı olamayan bu rahip tutumlu asker üstad-i azam ahid şikenaliği şehzadeye, alışkınlık saikasıyla olsun, itiraf edecek izzet-i nefisden henüz tamamiyle tearri edememesinden olmalıdır ki şehzadeye açıktan açığa söylemeye utandı. Bunu dolambaçlı bir lisanla ona açtı:

Rodos Anadolu'ya pek yakındır. Biraderiniz kendisi için tehlikeli bir rakip addettiği zat-ı necibanelerini elde etmek maksadıyla buraya bir akın ettirmesi muhtemeldir. Bazı alâimde bu zanı takviye ediyor. Binaenaleyh hem bu tehlikeden kurtulmuş olmak ve hem de Avrupa'ya hükümat-ı muhtelifesinden verilecek orduyla taht-ı Osmaniye'yi daha suhuvetle elde etmiş bulunmak üzere Avrupa'ya geçmek hayırlıdır, dedi. Suret-i hakdan görünerek verilmiş olan bu nasihatı "Cem" kabul etti.

---

[176] Münşeat, Feridun Bey, Cild 1, Sayfa 292-293.

şehzade, bu karardan memnun oldu. Hep iyi neticeler istihrâcına çalıştı. **[101]**

Rodos hayatı ona usanç veriyor, hele aldığı haberler, şövalyelerin son zamanlarda takındıkları tavırlar onun fena halde canını sıkıyordu.

O artık yine ümide düşmüştü. Bütün düşünceleri muvaffakiyet-i atiyesine dairdi.

Fransa Kralının kendisine muâvenet edeceğini, Macaristan Kralı nezdinde iltimasta bulunarak hudud-i Osmaniye geçireceğini düşünüyor, hırs-ı saltanatla vicdan azaplarını unutmaya başlıyordu.

Zavallı şehzade hâlâ iade-yi devletten ümid-i necat gelemeyeceğini anlayamamış, o hayal peşinde koşmaktan, kendisini beyhude yere avutmaktan vazgeçmemişti.

Azimetten bir gün evvel D'Aubusson (Dö Opsun) Cem'e bir vedai ziyafeti keşide etti. Şehzade şövalyelerin delaletiyle, istikbalin kendisine vaad ettiği seririn aşk-ı füsunuyla gözleri bulanmış olduğu için müddet ikameti zarfındaki münasebetsizlikleri unutarak irad ettiği nutukta gösterdikleri misafirperveriden, hakkında ibzal ettikleri ve vüdd-muhalasattan dolayı teşekkürlerini takdim ettiğinden bahsetti.

Şehzadeyi Fransa'ya götürecek heyetin reis-i D'Aubusson'un (Dö Opsun) yeğeni "Şövalye Dö Blanşfor" idi.

Cem; Rodos'tan yirmi Müslüm esiri satın almıştı. Otuz altı kişiden ibaret olan etbaına bunları da ilave eylemek suretiyle maiyeti halkı elli altı nefer baliğ olmuştu.

Cümlesini hazırlanan gemiye bindirdi, kendisi de üstad-ı azama, diğer şövalyelere veda ederek çekdiriye bindi. Teşyî istikbale nazaran sönüktü.

Hırs-ı saltanat gözlerini bürümüş olsa idi, Cem daha oradan bir hakim sıfatıyla değil bir mahkum sıfatıyla gönderildiğini fark edebilirdi. Şehzadeyi hamil çektiri onu "Nis" e i'sal etmek üzere 887 senesi Recebinin on yedinci Pazar gününe müsadif 1 Eylül 1482 tarihinde Rodos limanından hareket ederken diğer bir gemi de şövalye Gövü Domanet, Arto, Dö Pireyi **[102]** hamilen İstanbul'a doğru yol almıştı. Cem, taht-ı Osmaniye'yi ele geçirmek için meydan-ı cidale atılmak, talihini bir kere daha denemek üzere gittiğini zannederken şövalyeler onun esaretini temdit kendi menâfini temin için vasıtalara müracaat ediyor, kendisi ise bundan bî-haber bulunuyordu. Hava berbattı: Esasen muhalif rüzgâr geminin hareketine mani oluyor, kıyamet nümun dağlar gibi dalgalar geminin üzerine yığılıyor, sema ile derya birbirine karışıyordu.

Şehzade ile maiyeti denize alışkın olmadıkları için bu tufân-ı asa dehşetten fena halde ürktüler. Böyle gecenin sahra müngalip olacağına inanmamaya, tövbe ve istiğfar ile ahiret hazırlıkları yapmaya başladılar. Gemi, İstanköy Adasına vasıl olabilmek için tamam dokuz gün denizde çalkandı. Sahile tekarrüb edip de demir attığı zaman içindekiler yeniden dünyaya gelmiş kadar sevindiler. Kendilerine nihayete erdiğine kanaat ettikleri hayata bu suretle tekrar kavuşuyorlardı.

Şehzadenin atisine bu da bir delil olabilirdi. Fakat gemi, dalgaların taht-ı hükmünde bir beşik gibi sallanırken hayattan kat'î ümit etmiş, serir-i saltanatı unutarak yalnız canıyla uğraşmaya başlamış olan "Cem" karanın görünmesiyle per-i âmaline kavuşmuş kadar sevindi. O, denizin tuyanından, çektikleri azab-ı bi-hesaptan teşaüm edecek yerde öyle bir girdaptan tahlis-i giriban ile bir kere daha kara toprağa görmesini atisi hakkında bir faal-i hayr addetti. Onu ileride çekeceği cefaya bir başlangıç değil; bunu saadet-i garibesina bir mukaddeme telakki eyledi. Şövalyeler; onlara senede kırk beş bin düka altın varidat temin eden, kendilerini daha birçok menafiadan mazhar kılan bu kıymetli eseri kem nazardan saklamak isterlerdi. Bunun için hem yabancılar eline düşmekten hem de Osmanlılar tarafından haber alarak gemiyi tevkıf ile ellerinden almaktan korkuyorlardı.

O gün Sultan Cem, adaya çıkmak istedi. Karaya çıkarmakta bir hayli tereddüt ettiler. Nihayet yalnız gündüz çıkmasında beis görmediler. Gece tekrar gemiye avdet eden şehzade biraz sonra onun hareket ettiğini gördü. **[103]** "Blanşfor" (Blanchefort) kıymetli eserini adaya çıkardığından sekenenin heyetini öğrenmesi dolayısıyla bir tehlikeye maruz bıraktığından dolayı nedamet etti ve bu defa izini kaybedecek surette hareket etmeyi gördü. Onun için engine açılacak, muhall-i maksuda bir an evvel mesil-i tarîki ihtiyar edecek yerde Cezâir-i Bahr-i Sefid de küçük bir ada önünde demirledi. Bi-hareket günler geçtikçe "Cem" hırslanmaya, tevafukun sebebini sormaya başladı. Blanşfor kırk dereden su getiriyor, bugün yarın kalkacağından bahsediyor, tayin ettiği günde kalkmayınca da başka bahaneler icad eyliyor, velhasıl avutmakla korkutmakla vakit geçiriyordu.

Nihayet vusulünden bir ay sonra, artık bütün tehlikeler zâîl olmuş avını ellerinden aldıracak korku kalmamış olduğuna hükmederek hareket etti. "Galler" e "Sicilya" ya doğru yol verdi.

Misina Boğazından geçerken karşısına geldikleri yanardağların göklere çıkan dumanlar arasındaki fevaraları, alevleri –ömründe ilk gördüğü alâim-i tabîye olmak cihetiyle– şehzadenin hayretine mücib oldu.

O; sakin, herdem insanlara aşk ve füsun ilham eden güzel ovalar, zümrüd dağlar yanında kızıp, her vakit beni beşeri tedhiş eden denizler, ateşli dağlar bulunmasını Allah'ın büyüklüğüne veriyor, o azamet karşısında secde etmeyi nefsi için bir züll değil bir şeref, bir lazıme addediyordu. Artık havada müsaid gidiyor. Bir ay evvel kendilerini korkutan, ölümle aralarında yalnız bir merhalelik yol bırakan fırtınadan eser görülmüyordu. Şövalyeler mehtaba karşı eğlenceler tertip ediyor; meşaleler, fenerler yakıyor, güvertede ziyafetler çekiyor, velhasıl şehzadeyi eğlendirmeye bakıyorlardı. Mamafih bu sırada göz kulak olmaktan, tehlikeli telakki ettikleri şeylere karşı ihtiyatlı davranmaktan hali kalmıyorlardı. Sefinenin meşaleleri, üzerine bir korsan gemisinin gelmesini davet etti. **[104]**

"İttifak (Pulya) Pouilles Beyi'ne[177] donanmalarındaki Papa ile Venedik ile adavetleri eyyamdı. Meğer bir ölü kukesi evvel taraflarından haramlanıp kızarmış gece görünen şem'-i şulesine müteveccih olmuş sabah gördüler ki bir donanma kukeüş geldi iradı yarak pusak tedarikine meşgul oldular hava dahi sakin oldu. … gelemedi. Ahirü'l-emr gayet yakın gelecek onlar dahi gördüler ki bunlar savaş yarağına meşgul hiç itaat sureteyn göstermezler revan denize sandal indirip adam gönderdiler dilleştiler bildiler ki Rodos gemisi imiş hürmet edip ululari gelecek merhum dahi cami halkıyla anbara koyup gizlediler. Sorduklarında biz Rodos'ta koduk gittik dediler, ondan peşkeşler verip konaklayıp kukelerine gönderdiler. [178]

Böyle yapılmamış olsaydı, şehzade bu defa Napoli hükümdarının eline düşecek, yeni bir esarete giriftar olmuş bulunacaktı.

Bütün Avrupa hükümdarları servet-i azimeyi mücîb öyle bir esiri yakalamaya haris oldukları gibi Napoli Kralı da şehzadeyi ele geçirmeye hahişkerdi. Şövalyeler bundan sonra ihtiyatı daha ziyade ele aldılar. Gemide fener yakmamaya başladılar.

Birkaç gün sonra yine muhalif rüzgârlar esmeye, mahûf dalgaları kabarmaya başladı. Fırtına gayet dehşetli idi. Gemi çalkalanıyor, hasarlara, zararlara uğruyor, Tayfa "İnayetullah'a erüp içeriden gönler mıhlayıp kalafat edip büyük cihetle zararların def" e

[177] Napoli Kralı.
[178] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 8-9.

muvaffak olabiliyordu. Rüzgârın mühalif esmesi gemiyi ileriye götürecek yerde geriye sürümüş, ertesi gün yüz otuz millik bir mesafe geriledikleri anlaşılmıştı. Ertesi gün daha mülayım giden hava onların yol almalarına müsaade ediyordu. O sırada Pouilles sahillerinde on yedi gemi göründü. Şövalyeler daha evvel tertibat almış, şehzadeyi ve tevabini **[105]** anbara yerleştirmiş oldukları için bunların tecavüzlerine uğramadılar. Birbirini selamladıktan sonra serbestçe yanlarından geçip yollarına devam ettiler.

Artık engine doğru gidiyorlardı: Etraf ve eknafta hiçbir şey görülemiyor, hudud-i basar ve asi, bi-intiha bir deniz ile çevrilmiş bulunuyordu. Mevsime teban mevkilerini değiştiren tuyur kışın takribi hasebiyle o havaliden kaçıyorlar; mutedil, sıcak memleketlere doğru hicrete koyulmuş bulunuyorladı. Saatlerce uçmaktan tâb ve tüvâni kesilen kuşcağızlar başka konacak, yorgunluktan kırılma derecesine gelen kanatlarını dinlendirecek yer bulamadıkları için çekdiriye konuyor, muhteriz, melül sakinene bir tavırla gemi sükkenatına âdeta bütün iniyorlardı. Dehalet edenlere, acizlere karşı rahm ve şefaat göstermemek, kendinden kudretsize kuvvetsiz gördüklerini ezmek insanların şanındandır. Bu mülteci mahlukat-i zayifiyede beşerden başka bir muamele göremezlerdi.

"Kafirler dahi bir çubuk ucuna sıtmaç takıp evvel hayvancağın boynuna geçirip tutarlar idi."

Denizin nihayetsiz, hududsuz enginlerine doğru gidildikçe birçok acaibe, garaibe musadif oluyorlar idi.

Cem, denizlere alışkın olmadığı için o âlem ona acayip geliyor. Her an her dakika hayretten hayrete düşüyordu.

"Bir gün kuşluk vaktinde bir balık zahir oldu ki sırtı sudan dışarı görünüyordu. Kain bir kadırga döndürmüşlerdi. Ağzı ile püfkürdüğü su iki seki boyu miktar havaya giderdi.[179]

Şehzade bunlar hakkında tafsilat istedi. Şövalyeler nasıl tutulduklarını, her birinden ne kadar yağ çıkardıklarını anlattılar. Ağları hakikaten garipti.

"Bir varili kalafatlayıp ziftleyip oltalar bağlayıp yemler asarlarmış dahi deryaya salarlarmış, bu ulu balıklar bu oltalı yemi yutarlarmış oltası boğazına ilişirmiş **[106]** bes balık zorla çekip bu boş varili denize daldırırmış. Geri boş varil taşra su üstüne çıkar

[179] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 9.

balık gene su içine çeker varil gene taşraya gelir şol kadar çalışırken yorulur mecali kalmaz.

Kendi dahi su üstüne gelirmiş ondan sonra gemilerle üstüne üşüşüp gelip bazı yerlerden delip ipler takıp dışarı kenara gelir öküzler çekip kuruya çıkarırlarmış.[180]

Nihayet altı hafta sonra Galler "Nis" sahiline yanaştı. Uzun ve elim bir seyahatten ölüm derecesine gelmiş olan yolcuları çıkardı (4 Ramazan 887). Vakıat müellifi şehri şöyle tasvir ediyor. "Derya kenarında bir mahbub şehirdi. Mahbub ve mahbubesi çoktan bağ ve bahçelerinin hesabı yoktu."

Cem; Fransa toprağına çıktığından, maksadına kavuşmak için tekrar meydan-ı cidale atılmak üzere bulunduğundan dolayı fevkalade memnundu. Fazla intizara takati kalmadığı için şövalyeleri davet etti. Bir an evvel Macaristan'a geçmek istediğini anlattı. Rodoslular kraldan ruhsat-i istihsal olunmadıkça azimet-i münasip olmadığını söylediler ve icap eden mezuniyeti istihsal için yanlarına adamlardan birinin terfik-i lüzumunuda ilave eylediler. Şehzadenin isticaline karşı da on iki günde gidip gelebileceğini ve bu müddetin hitamında lazım gelen müsadenin istihsal edilmiş olacağını anlattılar.

"Hatipzâde Nasuh Çelebi" şövalyelere terfik, Paris kralının nezdine elçi sıfatıyla izam olundu. Fakat iki konaklık bir mesafe katedilir edilmez şövalyeler Çelebiyi tevkif ettiler, tayin olunan on iki gün geçti, bir ay, iki ay nihayet dört ay oldu. Kendilerinden henüz bir haber yoktu.

Şehzade, dostluklarına aldandığı, ihtiramlarına kapıldığını Rodos şövalyelerinin sehabeti altında seyretmiş olduğu Sicilya denizini ona hatırlatan Nis sahillerinin berrak bir semanın latif manzarasından zevk alıyor. İlk günlerde taab-i seyahati, **[107]** alâm-i nekbeti bayağı unutuyordu. Şövalyelerde zaten onu eğlendirmek, daha doğrusu böylece avutarak vakit geçirmek istiyorlardı.

Şehzade; eğlenceden eğlenceye, zevkten zevke gidiyor, ezvak-i hayatiyeden hissedar olacak çağı henüz geçmediğinden bu âlem kendisine zevkiyab eyliyordu. Frenkistan'ın serbest-i muâşeretı kendisine pek hoş geldi; asilzâdegandan bulunan gençlerle iş ve sohbete daldığından bir aralık ne Mısır'daki efrad-i ailesinin hasret-i iştiyakını kaydeder oldu; ne de iktisab-i hakimiyet hususundaki hevesinin terviçine atf-ı ihtimam eyledi.

---

[180] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 10.

Zaten "Cem" in Avrupa'da en ziyade eğlendiği âlemini en ziyadesi tahaffüf ettiği yer– ismi kadim-i lisanımızda dahi Nitse–olan "Nis" şehridir. Hatti memnuniyetini:

"Acaip şehir imiş bu şehir Nitse

Ki kalır yanına her kim Nitse"

Beyitiyle nisbiyet eylemiş, orada takip ettiği hayat hakkındaki hissiyatını belki göstermiştir.

"Cem" in menakib-i hüznünü günü gününe kaydetmiş olan "Vakıat-ı Sultan Cem" de bu şehir ve sekenesi ile şehzade hakkında şu satırları görüyoruz:

> "Şehrin bakire mahbubelerini getirip hurus ederlerdi. [Huru–raks etmek] onların âdetlerinde setr olmaz belki öpüşmek koçuşmak fahirleridir. Unutup eğlenmeli olucak yâd erlerin dizlerinde otururlardı. Bütün kolu açık aralarında bir gayet mahbubeye merhumun ta'liki olmuştu.[181]

Mamafih arası çok geçmedi, tarz-ı tefkiri büsbütün başka olan Şarklı için yalnız Nis'in değil bütün Avrupa'nın hakikaten pek acaip olduğunu ve orada sürdüğü zevkin hakikatten uzak ve mübeddil-i âlem bulunduğunu hissetmeye başladı. Nis'te gelirken Mısır'a geçirileceğine emindi. Çünkü imzalarla, yeminlerle taviye edilmiş olan bir taahhüde ba-husus dindar şövalyelerin halef edeceklerini hatırına bile getirmiyordu. **[108]**

Fakat daha karaya ayak basar basmaz takındıkları tavır ve hareket şüphelerini uyandırmaya başladı. Bir müddet o ana kadar gördüğü şeylerle avundu, lakin sonra sıkılmaya, üzülmeye başladı.

Şövalyelerin şehzadenin Rodos'tan hareket günü İstanbul'a gönderdikleri sefirler, pâyitaht-i Osmaniyye vasıl olmuşlar. Bir suret-i mutantanada kabul olunarak taraf-i Padişahiden memur edilen veziriazam Gedik Ahmed ve evvelce Rodos'u muhasara etmiş olan Mesih Paşalar ile müzakereye başlamışlardı.

Ahmed Paşa; idare-i maslahat bilmiyordu. Veziriazam, Rodosluların haraç vermeleri lüzumun ilk teklif olarak ileri sürdü. Şövalyeler vermek için değil almak için gelmişlerdi. Binaenaleyh bunu reddettiler ve mukalemeyi katt derecesine getirdiler.

---

[181] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 10.

Arzu-yu Padişahi ise Gedik Ahmed Paşa'nın fikri hilafında şövalyelerle herçe bâd-abad bir muahede akdetmek, bu sayede kardeşin melhuz zarurunda katılmak suretindeydi.

Bunu bilen ve daha ziyade mutedidü'l-mizâc olan Mesih Paşa keyfiyeti veziriazama anlattı, Ahmed Paşa da bunun üzerine işi Mesih Paşa'ya bırakarak çekildi. Devr ü dıraz müzakere ve mukalemeden sonra ahidname takarrür ettirildi.

Beran ve bahren hal-i sulhta bulunmak, tarafının ticareti serbest olmak iki, hükümet tebasından yekdiğeri nezdinde bulunan üsera tebdil deyn etmedikleri halde iade edilmek; tebdil deyn etmişler ise tarifin yekdiğerine esir başına yirmi ikişer düka tediye eylemek, Halfarnas'de kâin (Sen Piyer Kalesi) Milletçilere taaruzdan masun bir me'vâ olmak üzere baki kalmak, işbu müsalahi Bayezid-i Sâni hayatta oldukça devam etmek elçiler müsalahanın akd ve imzasından sonra hedaya-yı nefiseye müstağrak oldukları ve beraberlerinde bir Osmanlı elçisi de bulunduğu halde Rodos'a avdet eylediler. Elçi şövalyeler reisi ile mukaleme edecek, "Cem" in şövalyelerin emlakında taht-ı muhafazada bulundurulmasına mukabil **[109]** taraf-ı Padişahiden verilecek paranın mikdarını tayin edecekti. Bu da çok geçmeden bahri sene ağustosta kırk beş bin düka tediyesi suretinde kararlaştırıldı.[182]

Bu para şövalyelerin suret-i resmiyede aldıkları meblağ idi. Onlar ise bununla kanaat etmiyorlar, hatta gayr-i meşru, uydurma yollarla bir hayli paralar daha çekiyorlardı. En çirkini şüphesiz Nis'te bulunduğu sırada kendisine harçlık olmak bahanesiyle Mısır'daki validesinden dolandırdıkları paradır. "Şövalyelerin reisü'l-rüesası olan o dindar ve merd D'Aubusson (Dö Opsun) Şehzade Cem ağzından bir mektup uydurarak Mısır'da mûkîm valide ve zevcesine gönderdi. Bu sahte mektupta şehzade güya onlardan yirmi bin flörin göndermelerini rica ediyordu ve güya Avrupa'da kendi rızasıyla kaldığını ve eğer meblağ-ı mezkur irsal olunursa masarif-i lazime-yi bil-tesviye avdet eyleyeceğini bildirdi. Bu madde itikane gelmiş olan Mısır Sultanından bir elçisi vasıtasıyla şehzadenin malumu olunca Papa'nın mahkemesinde şövalye reisi rüesasının sahte krallıkla tercim ettirmek istediği zaman müttehem cürmünü inkara mecal bulamadı. Fakat müttehemin kefaret akçesi olarak Papalığa beş bin florin tediye eylemesi afv-i zunubu için kafi geldi. [183]

[182] Haber-i Sahih, Sayfa 205-206.
[183] Şehzade Cem Vakasından Mesele-i Himmet, Müellifi: Halil Halid Bey, Sayfa 15.

Fransa'nın o güzel şehrine karşı derece-yi alakasını nasıl vakit geçirdiğini orada yazdığı kasidesi pek baliğ bir surette ira-i eder:

Cam-ı Cem nuş eyle ey Cem bu Firengistandır.
Her kulun başına yazılan gelir devrandır.
Kabetullah'a varıp bir kez tavaf eylediğin
Bin Karaman bin Acem bin memleket-i Osmandır.
Çok şükür Allaha kim geldik Firengistan'a sağ **[110]**
Sağlığınca her kişi nefsince bir sultandır.
Fırsatı fevt eyleme iş ile sür zevk ve sefa
Kimseye bakî değil devran bu dünya fanidir.
İş kıl bu şehirde şehzade-yi efreng ile
Kim begayet nazenin ve serveri hayattır.
Servi kadisinin beden mahbub efreng çok güzel
Ay ile gün hüsnünün aşıkında sergerdandır.
Sana bu hüsn ile ey şehzade sağar sunduğu
Taht-i için mülk-i yemin İran ile Turandır.
Padişahlık bundan uzağa olmaz ey Şehzade Cem
Hatırın hoş eyle cam iç meclis rindandır.
Minnet ol Allah'a ki kim tabuki daim hüsreve
Hublar banoğlu banlar lütfuna hayrandır.
Sağlı sollu baş baş vurup ayağa düşenlerin
Her biri malik Frenkin birine bir bandır.
Çalınır ceng ü def ile argunan kanun misal
Ney girivinden Frenkçe serbeser efgan'dır.
Hûblar kendi dilince nağmeler ağaz eder.

Raks eyle reftar edenler huridir gılman'dır.

On iki ban oğlu ban karşı kadeh altın cam çeker

On sekiz saki bu mecliste güzel devrandır.

Cümlesi zerrin kemer altunlu dibalar ile

Başları zerrin külah, hem kolları uryân'dır.

Şehd ile sükker, nebat-i kand ile hurmayı ter.

Nukl için envai nimetler bile çendan'dır.

Sekeri suyd ile yoğrulmuş semedden kelepçeler **[111]**

Taze bademler anın üstünde kim erkandır.

Elma ve armud narincü ve turunçlar bihisap

Fındık ve kayısı hünnab-i çiçek reyhandır.

Karışına banzadeler el kavuşup karşı durur

Bezm-i gahın cennetü'l me'va yerin bestandır

Yedi yıllık kaynamış safi şarap la'linab

Sakiî simin elinde her taraf rindan'dır.

Bunlar ile ey civan Şehzade Sultan Cem sana

Bir gece zevk eylemek her şeylere rühcandır

Husreva gönlünü hoş tut, işe meşgul ol madem

Çünkü bu dünya evinin ahiri viran'dır.

Hükmedenler bu cihan mülküne Şark ü Garb'ten

Ger Süleyman ger Sikender cümlesi mihmandır.

Padişah oldur ki her kız zatına ermez zeval

Hahhe baki kadir-i hallak-ı ins ü can'dır

Alemi bir emir ile var eylemek hükmündedir

Yine bir emir yoğ etmek ana asân'dır.

Ver salâti Mustafa'ya ta ki hak âzad ide:

Şol yiğitler kim Frenkte bend ile zindandır

Yürü var, ey Bayezid sen süre gör devranını:

Saltanat baki kalır derlerse bu yalandır.

Bu kasideyi Nis'in ve sükanın verdiği neşe ile sermest, kalbi kardeşine karşı kin ile dolu olduğu halde orada yazmış, memleketine, tacına pek düşkün iken la-kayd görünmüş ve şu tarz güftâr ile biraderini kıskandırmak, rencide etmek istemiştir. Manzume zahiren bir sefih-i lisanıyla yazılmış da ruhuna nüfuz **[112]** edildiği takdirde derin bir ihtiyaç ve vatanperverin, bir darül-sılanın, bir hırs-ı saltanatın mevcut bulunduğu tezhür eder.[184]

Cem; epeyce süren ve fazla olarak ümidsizliğe düşüren Nis'deki ikameti artık kendisini üzmeye başlamış, hele Fransa kralının nezdine giden Nasuh Çelebi'nin avdet etmedikten başka kendisinden bir haber dahi alamaması canını ziyadesiyle sıkmaya başlamıştı.

Şehzade sıkıldıkça Süleyman'a hak veriyor, onu dinlemeyerek zincir esareti kendi kendine boynuna takıldığından dolayı izhar-i nedamet eyliyordu. Fakat iş işten geçmiş, dest-i takdirin alnına yazdığı yazının birer birer mazhar tecelliyesi olmaktan başka çare olmadığına hükmederek akibete mütevekiline nigerân olmakta bulunmuştu.

Böyle elim düşüncelerle imrâr-i evkat etmekte iken kalbini sızlatacak bir vaka hadis oldu:

Şövalyeler muhtedi Süleyman'ı idama kalktlar. Süleyman böyle şedid bir cezayı mucib olacak bir harekette bulunmamıştı. Onun kabahati lisan bilmesi, şövalyelerin hareketinden Cem'i haberdar etmesi idi. Şehzade pek ziyade zahmetle ve kendi hazinesine de hapsetmek vaadiyle adamını ölümden kurtarabildi. Fakat onu daha ziyade tutmak, bir gün ölüm tehlikesine maruz bırakmak demek olduğuna hükmettiği için çar-na-çar oradan kaçması teshil etti. O havali halkının giydikleri libastan birtakım tedarik ederek ve tebdil-i kıyafet ettirerek kaçırttı. Şehzade; bunun üzerine daha ziyade sıkılıyor, adeta canından beziyordu. Bu esnada Nis civarında müthiş bir tâun (veba) icra ahkâma başladı.

---

[184] Sultan Cem "Tatbiat-ı Edebiye" Şahabeddin Süleyman Bey, İçtihad Numara:110

Şövalyeler, Cem gibi mühim bir iradı kaybetmemek için onu dahil götürmeyi düşündüler. Zaten şehzade Fransa'ya gitmek, kral ile görüşmek arzusundaydı. Onun bu emelinden istifade ettiler. Sekiz yüz seksen yedi senesi **[113]** Zilhiccesinin yirmi yedinci Çarşamba günü Fransa'nın dahiline, şimdiki (Şark-i Alp) eyaletine doğru hareket ettirdiler.

On Birinci Loui o esnada ölüme yaklaşmış, hasta marîz bir halde bulunuyor son dakikalarını Hristiyanlığa –onun zımmınca– düşman dinin tabisine temasıyla girilmek! istemiyor, hatta Sultan Bayezid'in göndermiş olduğu sefir Hüseyin Bey'i kabul etmemek hususunda inad ve ısrar ediyordu. Lakin şehzade ümidini kesmiyor, bazen vasiî amelinin adem-i tahakkukundan mütevellid en derin yaslara, en meşum ıstıraplara, en kahhar hicranlara düşüyor, nedametler azab-i vicdaniler içinde kıvranıyor, artık uzaklarda bulunan Süleyman'ın düşündükleri, beyan ettikleri kesif birer hakikat-ı elemiye tarzında muhayyelesinde buyurur, mamafih yine yola devam ediyor, yine Fransa pâyitahtından, yine Fransa kralından enzar-i tefekkürünü döndüremiyordu. Kervan ilerliyor, mezru' tarlalardan, güzel şehirlerden geçiyor, tabiatı münkat vesair eden Frenk zekasının hileleri karşısında Cem ve etbâı hayran hayran bakıyorlardı.

On beş gün zarfında "Tanid", "Sadigiliyanın", "Agzil", "San Cuvan", "Sen Jean Dolomar Pien" şehirlerinden geçtiler, (Dük Dösavva)'nın makarri "Sambari" şehrine vasıl oldular. Sava Dükası orada değildi. İyadet maksadıyla dayısı, kralın nezdine gitmişti. Bunun için mülakat mümkün olamadı. Fakat biraz ileride "Remliye" ye vasıl oldukları zaman avdet eden dük ile karşılaştılar. Orada görüştüler Cem, "Azil" de Hatipzâdeyi bulmuş, Fransa kralına götürmek bahanesiyle yola çıkarılan Çelebi'nin keyfiyeti tevkifini öğrenmişti. Bu haber daha ziyade canını sıktı. Artık yeis artıkça artıyor, talihinin bu kadar zalim şövalyeler elinde biraz ziya-nur görmeden söneceğinden korkuyordu. (Dük Dösavva) ile mülakatı ruhunu biraz açmış, yanan kavrulan gönlüne bir parça su serpmişti. Yolda birçok beyzadeler pek çok zey-i nüfuz zatlar onu istikbale çıkmışlar; güzergâhına **[114]** sıralanmışlar, huzuruna girmişlerdi. Fakat hiçbiri Dük kadar onun talihine iştirak etmemiş, ona açılmamıştı.[185]

Dük pek genç ve yakışıklıydı, münis cehresi, nakiz ve kibar tavrı Cem'in hoşuna gitti. Dük de şehzadeyi sevmiş, ona acımış, hatta ısınmıştı.

[185] Sultan Cem "Tatbiat-ı Edebiye" Şahabeddin Süleyman Bey, İçtihad, Numara:110

Cem, bu çorak mühit içinde ruhunun ortasından bir menbağ bir men-i hayat ve muhabettin taben ettiğini duydu. Onun "hayli şekil mevzunu şehzade-yi mahzunu neşimiş edinmekten Şam'da elli flörüye alınmış bir dımışkı çomak gönderdi"[186]

Dük, şehzadenin terbiye ve kemaline hayran, hediyeden minnetdar, ona elinden gelen muâvenet-i icradan geri durmayacağını, firarını teshil için bezl-i makderet edeceğini vaad ediyordu.

Cem, bu felaket zamanında bu esaret nevmîdî dakikalarında bile şahane yaşıyor, Padişahlara yakışacak sehavetler ibrazından hali kalmıyordu. Fakat mukabilinde bir şey görmediğinden mâ-adâ lakayd kaldıklarında anlamakla müteessir, mütellim oluyordu. "Etrafından kâfir beyciyezleri Kostantiniye'yi fetheyleyen Türk Beyi'nin oğlu gelmiş diye gelip görürlerdi. Cümlesinden bir sahisi kerimeyi tuh-i dest-i olmasın diye bir dizi soğan götürdü. Hatta Savaye memleketinin beyi ki Karaman memleketi mikdarı yerin hakimidir, dayısı Rife Fransa'yı iyadından dönüp tahtına giderken Recliye konup merhuma buluştu. Ellerinden gelmedi ki bir cuzi tuhfe getireler.[187]

Şövalyeler muhtedi Süleyman'dan kurtulmuşlardı. Fakat şehzadenin hal-i igtirabında **[115]** yanından ayrılmayacak kadar fedakârlık gösteren adamları hep o kıratta insanlardı. Onlar; sultanları uğrunda canlarını fedadan çekinmezlerdi. Şövalyeler Cem'in böyle sadık kapı halkıyla bir arada bulunmasını kendileri için tehlikeli addediyorlar, günün birinde kaçıracaklarından korkuyorlardı. Onun için birer bahane ile şehzadeyi adamlarından tecrid etmeyi düşünüyorlardı. O sırada nazar-ı dikkatlerini en ziyade Mustafa ile Ahmed Beyler celb ediyordu. Nihayet onları da uzaklaştıracak bir çareye tevessül ettiler. "Engurus Beyi'ne elçi gönderelim hem yolların eminliğini tecessüs etsinler diye" Her ikisini Macaristan'a gönderttiler. Bu zavallılar için gidiş o gidiş oldu. Bundan sonra onlardan hiçbir emare almak kabil olamadı.

"Zekaları, efendilerine sadakâtları şövalyelerce malum olduğu cihetle onları bir engel telakki ederek haps ve tevfik etmeleri veya öldürmüş olmaları ihtimali hakikaten en ziyade yakındır"

Cem; bunlar hakkında izahat istedikçe vaktiyle Nasuh Çelebi için olduğu gibi mübhem cevaplar alıyor, nar-ı intizar ile bağrı yanıyordu. O esnada kendilerince müthiş telakki

[186] Tacü't-Tevarih Cild 2, Sayfa 27.
[187] Vakıat-ı Sultan Cem 11, Sayfa 12.

ettikleri bir haber şövalyelerin kulaklarında top gibi patladı: Dük Dösavva şehzadeyi kurtarmak için gizliden gizliye çalıştığı haberi!

Bu malumatı edinen şövalyeler kışa, soğuğa bakmaksızın Cem'i "Zulmilli" den İz Nehri tarikiyle, Puat, Boyat Şehrine naklettiler (26 Haziran).

Charles (Şarl) fikrinden vazgeçmedi. Sultan Cem'i kaçırmak için bir çare bulmak üzere, "Antuvan Dolafaro" yı Venedik'e yolladı. Venendik hükümeti Dük Dösavvatın bu teşebbüsüne karşı beyan-ı teşekkür etmek, neticesine ne olursa olsun kendisine minnettar olduğunu beyan eylemek gibi sudan cevaplar, Cem'in kaçırılması meselesinin Napoli Kralı ile aralarında mevcud ihtilafın halline kadar tehiri zaruri olduğu yolunda itizarlarla geçiştirildi. Charles'in masum kalbi Venedik siyasetinin kaşarlanmış desiseleri karşısında cerîhadâr oldu. **[116]**

Sultan Cem, Puat'a geldiği zaman, kardeşi Sultan Bayezid tarafından gönderilen elçinin, Hüseyin Bey ile geldiğini haber aldı. Fakat şövalyeler Hüseyin Bey'in Sultan Cem ile görüşmesine mani oldular. Kendilerine D'Aubusson (Dö Opsun) tarafından verilen talimat bunu emrediyordu. Varato, (Sultan Cem Hakkında mütealat) namındaki eserinde diyor ki: Türkler ile Hristiyanlar beyninde yapılan ittifakın mührünü Sultan Cem'in hapsi teşkil etti"

Elçinin vazifesi yalnız muahedenin keyfiyet-i tatbikini tedkikten ibaret değildi. Şehzadeye, bir de mektup verecekti. Hüseyin Bey'in vakıa Cem ile görüşemedi. Fakat hamil olduğu nameyi i'sale muvaffak oldu. Bu mektup Cem'in Rodos'tan kardeşine yolladığı mektubun cevabıydı. Bayezid-i Sâni cevapnamesinde gayet halimane idare-i efkâr ediyordu. Zaten onun fikrince bütün kabahat Cem'deydi. Kudüs'te ikameti için "On kere yüz bin akçe" tahsis etmişti. Sultan Cem bu teklifi kabul etmeyerek ihtirasa ve ecnebi teşvikatına alet olmuştu.

Cem, büyük kardeşinin bu ithamlarını okudu. Hatasını anladı, ruhu bu samimi sözlerin tesiri altında ezildi. Sultan Bayezid haklıydı. Kardeşine kıymak istemezdi. Ruhu İslâmiyet'in şefik ve nezihe hisleriyle terbiye olmuştu. Saltanat şeran ve kanunen kendisinindi. Kardeşinin hareketinden o da dilhundu.

Cem, mektubun verdiği tesir ile bu (dessas) şövalyelerin elinden kurtulmak için her şeyi göze aldıracaktı. Kendisine çekdirdiklerinden başka hanedanın ecdadının düşmanları olan bu cumhurdan uzaklaşmaya çalışacaktı. Bir hadise onu ziyadesiyle müteessir

etmişti. Siyasetleri ve menfaatleri için bir zamanlar ecdadına tekâpu eden krallar; şimdi kardeşinin elçisini bile kabul etmiyorlardı. Hüseyin Bey "Riç Şehri" nde ileriye geçmemek için kraldan emir almıştı. Bunun için elçi meyus ve muzdarip bir adım ileriye atamadı. Yanında külliyetli bir para, elinde İstanbul'da bulunan mukaddes eşyanın bir listesi vardır. Fransa **[117]** Kralı Sultan Cem'i krallığı dahilinde muhafaza ederek kardeşine karşı teşebbüste bulunmasına mani olduğu takdirde, bunların hepsi kendisine takdim olunacaktı. Fakat kralın gözleri bunları görmüyordu. On Birinci Loui ölümle pençeleşiyordu. Ufak çocukların kanını içmeyi bile kendisine şifa addeden kral, Hristiyan düşmanı bir Padişahın teklifini kabul etmek istemedi.

Kralın hâlet-i nez'i çok sürmedi. On Birinci Loui dindarâne bir tevekkülle teslim-i ruh etti.[188]

Şövalyeler Loui'nin vefatını haber alır almaz iğtişaş zuhurunu bahane ederek Cem'i adamlarından tecrid etmeyi düşündüler. Zaten Sultan Bayezid bile sadık, fedakâr adamlarının şehzadenin yanında bulunmasını tehlikeli addediyordu.

Bir gün zavallı şehzade hiçbir şeyden haberdar değil, yalnız akibetini düşünmekle âzürde-dil iken etrafının sekiz yüz zırhlı asker tarafından ihata edildiğini gördü. Bunlar Cem'in adamlarını birer birer ayırmaya başlamışlar ve onların muhafazası için bazı tedabire tevessül eylemişlerdi. Herkes feryad ediyordu. Şehzade ani, sebebsiz maruz kaldığı bu hal-i elimin esbabını sordu. Aldığı cevap kralın vefatı dahil memlekette ihtilâlat zuhuru ihtimalini takviye eylediğinden kendisi daha iyi bir surette muhafazada bulundurmak içn tevessül edilmiş bir tedbir-i ihtiyatî olduğu ve bu tehlikeli zail olur olmaz adamlarının kendisine iadesine müsâraat-ı tabii bulunduğu gibi haklarında hüsn-i muameleden başka bir şey yapılmayacağı cevabı verildi.

Cem, bütün bu sözlerin uydurulmuş hiyel-i desisekâraneden olduğunu anlamakta güçlük çekmemişti. Fakat muhalefet etmek, yahud başka bir şey yapabilmek imkanı katiyen mevcud değildi.

Etbaından gücü, kuvveti zekası yerinde olanlardan şehzadeye maddi ve manevi yardım etmeleri memul bulunanlardan yirmi dokuzunu âhû figanlar, **[118]** giryeler tazarruları arasında efendilerinden ayırdılar. Artık şövalyelerin ve Bayezid'in maksadı husul bulunuyordu. Çünkü, Cem bunlarsız bundan böyle bir şey yapamayacak, firara bir türlü

[188] Sultan Cem, Ahmed Refik Bey, İkdam, Numara: 8226.

imkan bulamayacak, şövalyelerin her bir emri, her bir arzusu tamamen tatbik olunabilecekti.

Cem'in maiyeti halkını kurtarmak teşebbüsü akim kaldığı gibi diğer bir ricası da i'saf olunmamıştı. O da elçi Hüseyin Bey ile görüşmek yolunda izhar ettiği arzuydu. Şehzade hal-i elimini Hüseyin Bey'e anlatacak, başına bu belaları getiren taht sevdasından vazgeçtiğini söyleyecek, kardeşinin kendisini bu beladan kurtarması için istirhamda bulunacaktı. Fakat şövalyeler bu mülakatı menfaatlerine muvafık bulamadılar. Onu da kendisinden esirgediler. Cem; bundan böyle daha elim bir vaziyete düştü, hemdert olan refikasının, sadık bendelerinin hicranı ile de yanmaya başladı.

Şehzadeden cebir ile, kahr ile yanından ayrılan yirmi dokuz zât "Agmorta" ve oradan Nis'e gönderilip Nis'ten dahi Rodos'a müteveccihen sefineye irkâb edildiler (Salh Ramazan 888–Gaye-i teşrinevvel 1483). Ancak Cezire'ye üç ay süren zahmetli, meşakkatli bir yolculuktan sonra vasıl olabildiler (29 Zilhicce 888–28 Kanuni sani1483).[189]

"Puan" da bu vakadan sonra iki ay daha kaldı.

Oradan diğer bir kaleye ve nihayet, "Rosyon Hisarı" na naklettiler. "Boja Dağları" nda, dar bir boğazda bina edilmiş olan bu hisar Hazret-i Yahya nezr-i nefes ve vakfı hayat eden Kudüs şövalyelerinin manastırlarından biri idi. Burası yalçın, korkunç kayalara mülasık bir duvarı andıran bir dağın eteğinde vücuda getirilmiş bir bina idi. Akibet bu vahşet-i abada atılınca şövalyeler elinde esir olduğunu bin türlü riyakârane muamelelere, zahiri ihtiramlara rağmen şehzadenin nazarından saklamak güç oluyordu.

[119]

Cem, bu şatoya yeni nakledildiği zamanlarda etrafındaki köylüler hemen her gün Sivri Hisarın pencereleri altına koşuyorlar, şövalyelerin esir ve misafiri bulunan Türklerin İmparatorzâdesi pencere önüne geldikçe mütecessisane nazarlarla nümayiş ediyorlardı.

Fatih'in otuz beş sene evvel Kostantiniye'yi feth etmesi Türk adını bu memleketlere kadar eriştirmiş, onların nam ve şöhreti köylüler arasında bile yayılmıştı. İşte köylüleri bila-inkıta şatonun etrafına celb eden bu şöhretin ve onun onlarda uyandırdığı hayretin neticesiydi. Fakat şövalyeler arasında kendileri için emin telakki edememeye, daha mazbut her türlü tehlikeden âri diğer bir yer taharrî etmeye başladılar. Bu korku onlara

[189]Joseph Von Hammer Cild 3, Sayfa 259.

Cem için etrafda uyanan ihtiras idi. Filhakika mühim bir menbağ-i varidat olan şehzadeyi ele geçirmek o zamanlar bütün kralların hatta Papa'nın bile arzu ettiği bir şeydi.

İşte anzar-i hasûdâneden yine bir müddet için olsun saklamak maksadıyla şehzadeyi şahika-yı cibalin aguşundaki sicin-i mesaibten koparıp gemiye bindirdiler. İzar suyundan köylere, kasabalara uğrayaraktan İsviçre dağlarından mebaan ile Fransa'nın Burgonya eyaletini suluyan, ipekli kumaş mamulatıyla Şark ve Garb'ın Pazar dad ü sitâdında daha o zamanlarda şöhret bulan "Liyon Bender" ticaretine münakale hizmetinin îfâ ile "Marsilya Limanı" ndan Akdeniz'e akan "Ren Nehri" ne geçirdiler. Buradan "Longıduk" eyaletine "Veley" toprağında pek seyrek insan ayağı basabilmiş bir kaya bağrındaki–adı bile unutulmuş– hücra bir hisara biçare şehzadeyi tıktılar, onu senelerce orada bıraktılar.

Şehzade bu zindanda günlerini öldürürken Padişahın muhibbi-ari "D'Aubusson" ; Sava Dükası'nın onu taht-ı muhafazalarından kurtarmak hakkındaki teşebbüsat ve muzaheratından Sultan Bayezid'i haberdar ediyor. Fakat bundan kalbi halim-i şahanelerinin zerrece rencide olmaması için bu teşebbüsünü akim bırakdıracak tedabirin ittihazında tasavvur edilmeyip esirlerinin insan uğrağı **[120]** olmayan bir yere kaldırıldığı teminatını da ilaveye müsâraat eyliyor idi. Bu maruzat ve teminat mahzuziyet şehriyari istilzam ile kilise erbabının "Rulik" namıyla tebcil edegeldikleri birtakım nadide tasavvir-i müzehhebe ile biraderinin zindan bekçisi demek olan şövalye reisini müstağrak-i iltifatı kılmaya rağbet-i şahaneleri diriğ buyruluyordu. [190]

Sultan Cem, nihayet iki ay kaldığı "Roş Şınar" dan "Sasonoj Şatosu" na nakledildi. Şövalyelerin şehzadeyi kaldırmaları kaçacağına dair aldıkları bir haber ve onun tevlîd ettiği korkuydu. Filhakika o sırada Cem'in Mısır'daki validesiyle münasebatta bulunduğunu duymuşlardı. Şövalyelerin endişelerini haklı gösterecek diğer sebeplerde yok değildi: Nitekim Françesko coğrafyaya dair yazdığı eseri, Ulûm ve Funûna muhabbeti herkesçe müsellem olan Cem'in namına itaf eylemişti.

Müellif bu haberi "Povlodi Fulle" den almıştı. O ise şehzadenin mahremlerinden biriydi. Hatta bu zat iki sene sonra "Kahire" ye gelmiş, Floransa tacirleri için Venedik tüccarına verilen hukuku istihsale muvaffak olmuştu. Sultan Cem'in daha birçok ecnebi mahremleri de vardı. Ezcümle "Nikoli" namında biri vardır ki şehzade ile validesi

[190] Şehzade Cem, Muharriri, Tevfik Paşa, 20 – Sayfa 23.

arasındaki muhabereye tavassut eylediği haber alınması üzerine tevkıf; ve-tedet'taharri üzerinden Sultan Cem'in validesine gönderdiği mektup da bulunmuştu.[191]

Şövalyelerin şehzadeyi hudud boyundaki "Sasonoj Şatosu" na nakil etmeleri bir taraftan tazyik görünce bu rehn-i kıymettarı kaçırmaktaki suhulete mebniydi.

Bu şato, bedbaht şehzadenin tehvin-i âlâmına yardım edecek bir cay-ı destan olmuştu.

Şehzade henüz insanların gönül üzüntüsünü aşk ve sevdada unutmak, yahud **[121]** bir neşat-i sevda ile daiye-i ikbaldeki muvaffakiyetsizliğin telafisini aramak istidadından bulunduğu çağlardaydı. Babasının kaynak kanı damarlarında cevelan ediyor, bu dem-i hüruşan ruhlarına ateş-i bir renk veriyordu. Güzel gözlerinin, dalgın olduğu kadar bahadırâne olan bakışlarının ruhlandırdığı sima-yı necib-i levendana ve şahane-i endam ve reftarı nazarlara çarpar, o nazarları ona müncezib eylerdi.

Felekzedelik onun cehre-i asili üzere bir zilal-i melal bırakmış, bu zil-i elem gönülleri ona incizâbe koşturan bir sebahet-i diğer bahşetmişti.

Bu genç, bu levend meşrep bu şair-i tiynet şehzadeyi Osmanlı tahtından eşua-i iclali ile Şark-i Roma kürsü-yi mefahirin pertev-i ikbalin bir inhisaf külliye uğratan Osmanlı tahtından –koparıp "Dufya" ellerinde– sahne-i hayat akvamdan silip uzaklaştırmaya başlamış olan kurun-ı vusta yığıntılarından kalma bir hisar eskisine atan, mukadderat ve serencamın dürişti-yi bi-rahimanesi yaradılışının ona bağışladığı bu yüklüğü tealliden tealliye çıkarıyordu.

Rodos Şövalyelerinin esirlerini yed-i emanet tevdî' ettikleri "Sassemage Şatosu" senyoru "Jak"; oranın kibar zenginlerinden bir zad idi. Şehzade; şatoya getirildiği günden itibaren hakkında nazikhane muamelede bulunuyor; fevkalâde hürmet gösteriyor, kızı güzel "Philippine" nin hizmet etmesine mümanat eylemiyordu. Küçük ağızlı, beyaz simalı, ela gözlü, sevimli bakışlı şuh ve şen kız, ilk gördüğü andan itibaren Cem'in nazar-i takdirini celb etmiş. Şehzadedeki meal-i tabiat mehasin nesebte genç Philippine'nin kalbinde yer eylemişti.

Şehzadenin istirahatını temin, emirlerinin icraatına nezaret için her gün huzuruna çıkmayı vecaib-i mihman nüvaziden addeden bu dil-ruba asilzade Cem'in gönlünde yavaş yavaş yerleşen, fakat zaptı kabil olamayan bir temayül vücuda getirmeye başladı.

[191] Cem Sultan, Tuvan, Sayfa 117.

Bu temayül ibtida da adi bir gönül avutması gibi görünürken gitgide iştigâlat-ı hayatın en başlıcaları sırasına geçen bir meftuniyet-i samimiye münkalip olmuş idi. **[122]**

Bu güzel yüz, bu müstesna fıtrat karşısında hissiyet-i şairaneyi galeyana geliyor, Hafız Şirazi'yi taklid ile lisan ve o üslubda aşk-ı terennüm eden felsefi gazeller inşad ediyordu. Vakit vakit Türkçe şiirlerde vücuda getiriyor ve bunlarda meftuniyetini alelen ızhar ediyordu:

"Ceşman sine mestine üftade gönüldür.

Ebrularının hedefi sine-i güldür."

"Oldu gonca yüzüne zülfün nikab

San nihan oldu yolunda afitab"

Şehzadenin artık hemen bütün düşünceleri bu güzel kıza inhisar ediyor, onunla geçen zamanları eyyam-ı saadet addediyordu. Kızın gelişini müjdelerle karşılıyor olmuş vücuduna hayat getirmekle müsavi addediyordu:

"Müjde ey can kim yine canan gelir.

Şadol ey nun olmuş iken can gelir.

Bana yüz tuttu saadet bu gece

Çün bu burca ol mahtaban gelir."

Şehzade ile güzel kız arasındaki münasebet derecesi hakkında beyn-el müverrihin ihtilaf görülüyor. "Vakıat-ı Sultan Cem", "Tacü't-Tevarih" beynlerinde "Muâşaka" olup arada hayli muhabbet-i vedat-ı mürasele oluyordu." Sözleriyle mektuplaştıklarını söyledikleri halde "Cem Sultan" müellifi Tuvan bunun mülâtefe-yi enzar derecesinde kaldığını" beyan ediyor. (Tevfik Paşa) merhum maddeten küçük fakat manen büyük "Şehzade Cem" unvanlı eserinde ise; "Dofin Eyaleti" raviyan **[123]** ahbarının keşide-i silk sutûr eyledikleri hikayât ve destane bakılınca bu müâşaka-i sicinin şahid sevdası olarak bir oğlan çocuğun doğduğuna güzel Philippine'nin bu çocuğu zahirde bir genç iç oğlanı gibi büyütüp ergenliğinde kişizâde mügalagatından bir genç kızla tezviç ettiğine, bunların muammer olduğuna hükmetmek lazım gelir" Diyor. Ma-heza ister diğerlerinin dedikleri gibi bu sevda kuvvede kalsın, isterse Paşanın destane atfen kaydettiği vecihle

fiile çıkmış bulunsun bu genç kızın şehzadenin eyyam-ı igtirabında gönlünü hayli eğlendirdiği şüphe götürmez. Hatta bu müellif-i âhir diğerlerinden farklı olarak daha bazı izahat i'ta ediyor. "Philippine teshilata mazhar olarak "Cem" in bu şatoda firar teşebbüsünde bulunduğu oralarca mütevatirdir. Güya bir ip bağlı olarak prensin hisardan firar tasadisiyle hendeğe indiği esnada yakalanıp bu firarda şerik-i töhmet cezasıyla Philippine:

"Ben veda eylerken oldu zehir katilden beter;

Buse vermekte dehan-i sekr-i efşanın senin !"

Gibi tazallumat sevda-i perestanenin takdir ettiği acıları yâ da getirecek bir dürüşt-i bi-rahmane ile aşıkı, efendisi ağuş rahminden koparılmıştır.[192]

Bu macerayı aşk bir Fransız hikaye nüvisi tarafından "Nisimi, Prince Ottomman, amoureux de Philippine Tléléore de Sassenage" unvanıyla tarihi müstenid bir roman yazılmış 1673 sene-i miladisinde neşredilmiştir.

Zavallı şehzade bir parça tahfif alemine hizmet edecek bir vasıtaya nail olduğu bu yerden de kaldırıldı, yine yollara düşürüldü. Bu vaka şehzadeyi "D'Aubusson" un meskat-i res malikanesi olan "Bourgoneuf" mevkiine götürüyordu. Oraya usülunden rifaka-yı felaketinden "Celal Bey" hastalandı. Onu orada bırakmaya mecbur oldu. Nihayet "Monteralles Şatosu" na geldiler. Fakat oradada tutmadılar. Daha ileriye, "Bovallay Şatosu"na naklettiler. **[124]**

Bu seyahat, oradan oraya nakil Cem'i fevkalade müteessir etmiş, Mısır'da kalan validesiyle ailesine aid düşünceler canından bezdirmişti. Artık seyahatten, esaretten, hatta hayattan bıktı. Her-çe bâda-bâd firar teşebbüsüne koyuldu. Yanında kalan esdıka-i bendeganından Hüseyin Bey haricte firar çareleri arayacak ve bu sayede efendisini kurtaracaktı. Fakat beyin bütün teşebbüsleri akim kalıyor, şehzadenin tahammülü gittikçe azalıyordu. Hastalığı dolayısıyla "Bourgoneuf" da kalmış olan "Celal Bey" iade-i afiyetle avdetinde firar teşebbüsatını onunla da müzakere etti. Celal Bey; şöyle bir etrafı dinledi. Aldığı malumat şehzadeyi epeyce ümide düşürdü: Fransa, Macaristan, Nopali Kralları, Papa, Bayezid aleyhine tasavvur ettikleri seferde ordunun başında bulundurmak emeliyle D'Aubusson ile müzakereye girmişlerdi. Fakat bu teşebbüs

[192] Şehzade Cem, Müellifi: Tevfik Paşa, Sayfa 23-26.

Rodos üstad-ı azamının siyaset-i hudâkâranesi kralların ve Papa'nın arzu ve mesaisine rağmen akîm kaldı.

Şehzade: "Buvallay" da iki seneye karib bir müddet kaldı. "D'Aubusson" nun yeğenlerinin malikânesi olan bu şato en emin bir mahaldi. O ana kadar serseriyâne geçen hayatını şu nakıs gazelinde Cem ne güzel gösteriyor:

"Taşlarla döğünüp yürür ab-ı revanı gör

Rahm eylemedi bu halime gün ve mekanı gör

"Dağlar başında ebr-i felek ağlayıp gider

"Yanınca radin ettiği ah-u figanı gör

"Çak eyledi yakasını derd ile subhgâh

"Çarhın şafak makamına döktüğü kanı gör"

"Buvallay" da bulunduğu müddet zarfında şövalyeler "Bourgoneuf" da suret-i mahsusa da bir kule inşa ettiler ve Cem'i oraya nakleylediler. Vakıat, üç bin beş yüz altın sarfıyla vücuda getirilmiş olduğunu haber verdiği kulenin taksimatını şöyle tarif ediyor: **[125]**

"Yedi tabakaydı. Evvel tabaka ki zir-i zemindi. Killer ettiler, ikinci matbah ettiler, üçüncü merhumun bazı huddamın meskeni ettiler, dördüncü tabaka merhum kendiye mesken etti. Keşemiş-fil- felek beşinci yine merhumun huddamın bazısının meskeniydi. Altıncı hararlar, firarlar (Şövalyeler, Papazlar) meskunu idi. Yedinci ki sukufdur yine kendilere müteallik ehl-i huruf kafirlerinmeskeni idi."[193]

Cem, bu kulede dört seneye karip bir müddet kaldı. Bendegânından mahrumiyet-i âdi mülahazalarla öteye beriye nakil onu yormakla, gâh gâh ümidsizliğe düşürmekle beraber vakit vakit ümidi calalanmaktan da hali kalmıyordu. Hakkı da vardı. Çünkü krallar, Papa mütemadiyen kendisiyle meşgul oluyorlar. Hepsi bu sayede menafi-i siyasiye temin edecekleri zehabında bulunuyorlardı. Bu teşebbüsat aleyhinde bile olsa, onu bir mahpesten kurtarıp diğerine i'sal ile nihayet bulsa yine bir faydaydı. Zira o gürültüler patırtılar arasında yakayı kurtarmak, bir suretle nail-i serbesti olmak ihtimali mevcuttu. İşte bunları bilen ve böylece ümide kapılan Cem; orada o zindanda bile mütevekkilâne, kanaatkârane ömür sürüyordu.

[193] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 16.

Sefirleri göndererek, vaad ve vaidlerde bulunarak ele geçirmek için çalışan Macaristan Kralıyla Papa bir tarafında da bu uğurda paralar sarf ediyor, valide-i kralı "Dogujon" un tükenmek bilmeyen ihtirasâtını para, ahcar-ı kıymettar ile duyurmaya çalışıyorlardı.

Cem'i siyasetle değil, hile ile kuvvetle kaçırmak teşebbüsünde bulunanlarda eksik değildi. "Dük Dossadeva" ilk an mülakatında şehzadeyi merbutiyet göstermiş olan bu Prens onun tahlisi için icap eden esbaba tevessülden geri durmuyor, teşebbüsatının müntiç-i muvaffakiyet olamamakta olduğunu gördüğü halde bile bu uğurda çalışmaktan hali kalmıyordu. İşte bu defa Napoli Krallığı'nı ele geçirmeye çalışan "Dük Döloza" yi ile Cem'in tahlisi için müzakerede bulunmuş; onu **[126]** maksadına imaliye muvaffak olmuş, kurtarmak için müsellah yirmi adam göndermişti. Fakat bu teşebbüs Fransa hükümetince keşfedildi ve bedbaht şehzadenin kurtarılması imkanı yine hasıl olamadı. "D'Aubusson" hüdâkârlıkta pek mahirane olan Rodos şövalyeleri reisi bütün bunları haber alıyor, şehzadeyi elinden kaçırmak esbab-a tevessülden geri durmuyordu. O, bir taraftan Bayezid-i Sâni'den senevi mukannen olan kırk beş bin düka altını alıyor, diğer taraftan Cem'in validesinden sahte mektuplarla paralar celibinden sıkılmıyordu.

Üstad-ı azam, daha evvel her nasılsa ele geçirdiği şehzadenin mührünü istimal ediyor, nişancıyı i'fal etmek suretiyle elde ettiği açık kâğıtları imlâ ile öteye beriye gönderiyordu. Krallara gönderilen sahte namelerde şehzadenin esir olmayıp kendi arzusuyla şövalyelerin arazisinde ikamet etmekte olduğu yazılıyordu. Tabiî bundaki maksatta esaretten tahlis için etrafında hasıl olan teşebbüsat-ı akim bıraktırmak içindi. Şövalye reisi bütün âlemi iğfal eden bu mütenezzilane maharetler cümlesinden olmak üzere şehzadenin teveccüh ve itimadını da kazanmayı unutmuyordu.

Cem, günün birinde ve her ne suretle olursa olsun nail-i hürriyet olduğu takdirde hasıl olan iğbirârı yüzünden şövalyelere vurabileceği darbe de yakayı kurtarmak çarelerine tevessülden geri durmadı. Bu maksadla teminen Rodos'ta alıkoymuş olduğu Ayas ve Sinan Beyleri ıtlak ve efendisinin yanına iğzam eyledi.

Yeisi gittikçe artan yaşamak için kudret-i kalmayan şehzade bu kadim ve sadık bendeganını hiç beklemediği, ümid dahi eylemediği bir zamanda yanında görünce şaşırdı. Gözlerinden bila-ihtiyar eşk-i mesret döküldü. Beyler de lütufkâr efendilerini görmekten fevkâlade memnun olmuşlar, onlar da ayaklarına kapanarak ağlamışlardı. Yekdiğerine aid maceranın nakli epeyce uzun sürdü, yürekler parçalayan **[127]**

sergüzeştler mütekâbilen, elem yaşlarının akmasına; hepsinin birden badilerine lanetler küfürler savurmasına bâdi oldu.

Şimdi birkaç fedâkar sadık birleşmişlerdi; Hüseyin, Celal, Ayas ve Sinan Beyler. Bu dört zat her kuvvetle pençeleşecek, ölümle uğraşacak fıtratta idiler. Artık, evvelce ümid ettikleri gibi şövalyelerin vasıta ve malunetiyle serir-i saltanata çıkmak imkanı yoktu. Buradan ancak muvaffak olabilirse firar, onları kurtarabilecek ve ondan sonra taht meselesi mevzuubahis olabilecekti. Hüseyin ve Celal Beyler firar vesaitini düşünürlerken işlerine yarayacağı mülahazasıyla maymuncuklar elde etmişler ve bu defa onları berikilere vermişlerdi. Düşündüler ve şöyle bir plan tertip ettiler:

Şehzade tenzihe çıkdığı zaman etbaı, muhafızların üzerine atılacaklar, ellerinden silahları alacaklar ve öldürecekler içeriden kapıları açacaklar, bunlar da hariçte atları hazırlatacaklar bekleyeceklerdi.

Ayas ve Sinan Beyler bu hususu "Cem" e açtılar ve bir günde tayin ettiler. Lakin bir sarhoş; bütün bu planı saika-i sekr ile gece Papazlara ifşa etmiş, bu tasavvurda akim kalmıştı. "Vakıat" bunu başka türlü anlatıyor ve ifşa keyfiyeti sarhoşluğa değil içerlerinden birinin münafıklığına veriyor: "Bu tedbir üzerine Cem-i kebir sagir bir yere cemm olup bu kasda can ve gönülle kemer bağlayıp bu yolda baş ve can terekkün urup ser verip sır vermemeye had ve peyman ve kasem birikip akdem tedarikine de yap yap kafir libaslarından almaya mübaşir iken melain bu ahvale vakıf olurlar ama vakıf olmalarının sebebi buydu ki içlerinden bir iki yüzlü münafık varmış esna-yı ahidede özür bahane edip azer içmişti. Bu taraftan Kapıcı Başı Sinan Bey Çeşnigir Başı Ayas Bey ve Celal Bey ve Hazinadar Başı ve Sofi Şadi Hüseyin Bey ki o sabah buluşmaya gittilerdi. Evvel içlerinde olan münafık cem-i kaziyeyi ale'l-tefsil kafirlere deyivermiş eğer **[128]** inanmazsanız adam gönderin işte beyi alıp kaçıyorlar sonra bizden bilmeyesiz deyince o kafir beyi dahi gazaba gelip nice zenberekçiler ihzar eylemiş ki göndere bunları helak edeler meğer içlerinde Türkçe bilir bir beyceğiz vardı. Evvel etmiş ki bu tedbir değildir zira biz Fransa Beyi'ne bu Türk Beyi'ni kendi ahsayarıyla durur diye hile edip dururuz. Şimdi bunu adamların öldürecek hilemiz duyulur bize yaramazlık olur hele şimdi sermaye elimizde sabır edelim zamanla bunun adamların bir bir helak ederiz. Dedi. Bu fikri sevap görüp mukayyed olmadılar."

Cem sabahleyin uyandığı vakit şövalyelerin Sinan Bey'i çağırdıklarını tehdit ettiklerini gördü. Sonra da beyi idam etmek istediklerini işitti. Artık şehzadenin yeis derece-yi

nihayeye varmış, talihsizliğinin bu derecesine hiddetle müterâfik bir elem duymuştu. Fakat yeisle, kederle geçirilecek vakit değildi. Sinan'ı kurtarmak lazımdı. Derhal teşebbüsatta bulundu. Af arzusunu izhar etti. Şövalyelerin ıtlak etmek istemediklerini görünce yalvardı, yakardı nihayet kurtarmaya muvaffak oldu. Bunun af olunması sultanın ricasından ziyade hariçte i'ka edeceği su-i tesir sebep olmuştu.

Sinan Bey'i kurtarmakla kederi bir parça tahaffif etmişti. Firar teşebbüsünün âkim kalması kendisini derin bir bedbiniye sevk etti.

Zaten bütün elimlere ve kederlere için için katlanmaktan başka çare de yoktu. Bu melal ve ızdırap dakikalarını unutmak için bulduğu çare şiir yazmak ve kitap okumaktan ibaretti. Hüzün ve keder ona pek hazin şiirler yazdırıyordu:

Ol dem kani kabe-i göğün mekanı idi.

Aramgahı gelmek o asitan idi.

Ol dem kani ki sebzelerin taze tutmaya

Ol gülüstanda yaşlarım ab-ı revan idi.

Ol dem kani ki mürg-i dile asitanının **[129]**

Her kuşe-yi müşerref bir asitan idi.

O dem kâni mesken idi eşik Cem'e

Hayfa ki geçti bilmeden o hoş zaman idi.

Bazen kitap ve kalemle eğlenemiyor, gönlünü avutacak başka vasıtalar arıyordu. İşte böyle elim anlarda bir maymuna satranç oynamayı, bir papağana da söz söylemeyi öğretti.[194]

Son firar teşebbüsü şövalyelerin muhafaza vesaitini takviye etmelerine sebep oldu. Avlarını bir türlü ellerinden kaçırmak istemeyen bu ahiret adamları şimdi yetmiş seksen kişi muhafaza olarak tayin etmişler, gece gündüz nöbet bekletmeye başlamışlardı.

"Kafirler pür yarak olup cebeyle kılınç, hançer tebarrirle sabahtan nöbet tutup hatta birer birer beyin üzerine girip yattığı yeri cust u cuy ederlerdi. Yani ki bir yerden dolup çıkmasınlar diye yer nice zaman bu vecihle beklediler" Şövalyeler tarafından emr-i muhafaza bu suretle teşdit edilir, tahtı muhafazalarından kalmaması esbab-ı istikmâli

[194] Sultan Cem, "Tetabat-ı Edebiye" Şahabeddin Süleyman Bey, İçtihad Numara: 110

kılınırken beri tarafında Papa'nın ve kralların almak teşebbüsatı devam ediyor, hatta ilerliyordu.

Bayezid-i Sâni; Fransa Kralı Charles'in tahlis için çalıştığını haber almış, Memalik-i Osmaniye'ye salıvermemek için alem-i Nasranice mukaddes tanılan hedaya ile bir sefir göndermişti. Kral sefiri kabul etmedi. Şehzadenin firar-ı hayır mucibince, Papa "İnnusan" a teslim için beyan-ı muvaffakiyet etti. Bundan ma'ada elli Fransız şövalyesinden mürekkep bir kuvve-i muhafaza şehzadenin emniyet altında bulunmasına nezaret etmesi ve eğer Papa kendisinin muvaffakatı olmaksızın "Cem" i diğer bir hükümete teslim edecek olursa bunun mukabilinde on bin düka vermesini mukavele eyledi.[195] **[130]**

Kralın Papa'ya teslimi (D'Aubusson) nezdinde ısrar etmesi Napoli Kralı aleyhine İtalya'ya icrasını tasavvur ettiği seferde makasidinin icrasına Papa tarafından mümanaat edilmemesi, ona evvelden şu suretle bir hülus çakması fikrine müstenid idi. Böyle olmakla beraber Charles "Cem" e acıyor, onu tahlis için cidden çalışıyordu. Maiyetine böyle bir müfreze-i askeriye vermesi şüphesiz onun lehine bir hareketti.

"D'Aubusson" elinden kaçırmak istemezdi. Fakat biri Katolik kürsî-yi ruhanisinde, diğeri Avrupa'nın garbinin umur-i siyasiyesinde sahib-i nüfuz birer serir-i saltanat üzerinde fermanrev olan bu iki hükümdarın temayülatını ihfa etmemek cüretinde bulunamazdı. Şövalye ocağının bir Padişah oğluna karşı –mucibar ve şeyn olacak bu mertebeyi tecavüz etmiş olan– dürüştane ve bi-rahmane muamelatı o çağdan müteneffir olacak derecede Avrupaca çirkin görünmeye başlaması da şövalye reisini düşündüren müessirattan idi. İşte bu ızdırar tesiriyle ve ocak hakkında aldığı paradan daha mühim gördüğü bazı imtiyazat istihsali ümidiyle şehzadeyi teslim mecburiyetinde kaldı.

Nihayet Kral Charles, Sultan Cem'in nakli için mektuplar ve şehzadenin şahsına mahsus olmak üzere izinname yazılmasını emretti. Papa'nın murahhasları son derece memnun olmuşlardı. Çünkü aylardan beri imtidat eden gayretleri muvaffakiyetli bir neticeye iktaran eylemişti.

Cem Sultan'a yine atlara, küheylanlara binmek zamanı gelmişti. Zaten talih ondan durmak, dinlenmek saadetini esirgemişti. Bununla beraber o da böyle bir karara

[195] Mehmed Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer Cild 3, Sayfa 262.

muntazırdı. Binaenaleyh "Bourgoneuf" a kralın emri geldiği zaman hiç tereddüt etmemiş, maiyet-i halkıyla beraber hareket eylemişti. 5 Zilhicce 893.

Yolda şehzadenin muhafazasına son derece dikkat ediyordu. Sultan Cem "Mon Ferran" tarîkiyle Lion'a geldi.

"Birinci gün şehrin garabetini" seyretti. Oradan gemiyle binerek (Aviglion) "Avinyon"a **[131]** müteveccihen hareket eyledi. Mevsim kıştı. Gemi karaya oturdu. Bunun üzerine çıkmaya mecbur oldular ve geceyi bir dağ eteğinde geçirdiler. "Lion" dan hareket ettikten sonra, gâh gemiye binerek denizden, gâh atlarla süvar olarak karadan gidiyorlardı. Bu esnada Venedik hükümeti İstanbul'daki balyosuna mektup yazmış, sadrazamla ber-mutad gizlice görüşmesini; Sultan Cem'in Papa tarafından gönderilen üç gemiyle Roma'ya müteveccihen hareket etmek üzere "Purovans" a götürdüğünü haber vermesini tavsiye eylemişti.

Bu sıradaydıki Kral Charles Paris'e girdi. O gün bi-tesadüf Napoli Kralı ile Sultan Bayezid'in elçileri de Fransa pâyitahtına girmişlerdi. Bayezid'in elçisi "Antonyo" isminde bir Rum'du. İki elçi kral tarafından kabul edildi. Papa'nın murahhasları derhal telaşa düştüler. Türk elçisinin söyleyeceği sözlerle kralın tebdil-i fikir eylemesinden korkuyorlardı. Onlar da kral ile görüştüler. Sultan Cem, Fransa da kaldığı müddetçe Sultan Bayezid'in rahat kaldığı, şimdi şehzadenin İtalya'ya nakli ve Papa'ya teslimini haber alır almaz telaşa düştüğünü, binaenaleyh Osmanlı Şehzadesine karşı yapılacak her lütufun Hristiyanlığın zararına olacağını söylediler. Kral da cevaben o derece endişeye mahal olmadığını, binaenaleyh kendilerine meclis azası vasıtasıyla verilecek kararın tebliğ olunacağını söyledi.

Ertesi gün Napoli elçisiyle Osmanlı elçisi, tekrar kral Charles tarafından kabul edildi. Osmanlı elçisi Sultan Bayezid'in Fransa kralı hakkındaki hürmetinden bahsetti. Kudüs 'ü Mısırlılardan zapt eder etmez Kemame Kilisesi'ni, Hazret-i İsa'nın çarmıhta böğrünü delen mızrağı ve daha sair mukaddes eşyayı göndereceğini, kardeşinin Fransa toprağında ikameti esnasında hakkında gösterilen ikramlardan dolayı teşekkür ettiğini söyledi. Şehzadenin yine eskisi gibi muhafaza olunmasını ve buna karşılık olmak üzere her sene elli bin düka vermeye amade olduğunu anlattı. Sultan Cem Papa'ya, Macar kralına, Kral Ferran, Venedik Cumhuriyetine **[132]** teslim edilmediği takdirde umum Hristiyanlar ile musalaha edeceğini ve hatta düşmanlarına karşı kendisine yardım için Fransa Kralının sözlerinden çıkmayacağını ilave etti. Fakat Sultan Cem, Hristiyan

devletlerinden birine teslim edilecek olursa Sultan Bayezid Mısır Sultanı ile musalaha akd edecek, onunla beraber Hristiyan devletlerini rahat bırakmayacaktı. Sultan Bayezid'in sefiri Antonyo şu sözleri de ilave ediyordu.

"Zat-ı haşmetaneleri zannetmezler ki Padişah kardeşinden korkar, bilakis bir kardeş gibi sever, fakat onu iyi kalbli olmadığını bilir. Eğer Fransa'dan çıkacak olursa, kendisine karşı hilekârlık teşebbüsü edeceğinden çekinir, şayed Sultan Cem kendi eline geçecek olursa ona karşı adaletin icabını nasıl tatbik edeceğini bilir. İşte bu mahzurlara meydan kalmamak için şehzadenin Fransa'da rahat rahat oturmasını arzu ediyor."

Kral Charles, bu beyanatın mühim olduğunu söyledi. Gerek Padişaha gerek Napoli Kralına samimi teşekkürler etti. Bu meselenin uzun uzadıya müzakere ettikten sonra cevap vereceğini ilave etti.

Meclis; Sultan Cem, meselesi hakkında ikiye ayrılmıştı: Bir kısmı Sultan Bayezid ile Napoli Kralı Ferrari teklifini muvafık görüyor, diğer bir kısmı da bu tekliflere ehemmiyet verilmemesini tavsiye ediyordu. Bu münakaşalara Papa'nın murahhasları da dahil oldular. Sultan Bayezid'in maksadı Cem'in atıl kalmasına ve Papa'nın hazırladığı ehl-i salip sefirinin icra edilmemesine sebep olmaktan başka bir şey olmadığını anlattılar. Onların fikrince Kemame Kilisesi'nin verilmesi gülünç bir teklifti. İnsan elinde olmayan bir şeyi nasıl verir? Keza Sultan Bayezid'in Mısırlılara galebe etmesi de mümkün değildi. Ordusu ve donanması esasen Mısırlılara karşı bozulmuştu. Bundan başka Hristiyanların müthiş düşmanları tarafından teklif olunan bir sulhun daimi olması kabil değildi. Bundan ma-ada Sultan Cem de böyle kalacak, atâlette uzun müddet bırakıldığını görecek olursa, intiharı bile göze aldırdığını **[133]** söylemişti. Murahhasların telaşına esasen lüzum yoktu. Kral Charles'in Papa'ya vereceği sözden dönmeyeceği tabiidi. Asıl garibi, Sultan Cem Papa'ya götürüldüğü halde, Macar Kralı Mathias hâlâ Sultan Cem'i istemekten farî olmamasıydı. O sırada Macar Kraliçesi'nin hizmetkârlarından ve kralın memurlarından biri Paris'e gelmişti. O da muttasıl Sultan Cem'in Kral Mathias'a teslimini arzu ediyor, Papa'ya gönderdiği için şikayette bulunuyordu.

Sultan Bayezid ile Napoli Kralı Feraran tarafından gönderilen elçilerin teklifi üzerine Fransa'da, kral meclisinde husule gelen tahavvülden Papanın hiç malumatı yoktu. Mamafih murahhasaları, korktukları felakete uğramamak için, Paris'e olanca fesahatlerini ve belagatlerini sarf etmekten geri duramıyorlardı. Saray erkanına verilen

müthiş hediyelere karşı Papa'nın murahhasları kuru fesahatten başka bir şey sarf edemiyorlardı.[196]

Bu sırada Sultan Cem "Tarasgun" ve "Marsilya" tarîkiyle "Tulan" a gelmişti. Muhafızlar hareketi tesri' ediyorlardı. Mamafih havanın gayr-i müsaid oluşu hareketlerine mani oluyordu. Bu sebeple oraya muvasalatlarından ancak on iki gün sonra hareket edebildiler.

Sultan Cem'in hareketinden sonra kral ne dense tebdil-i fikr etti. Papa'ya izamından sarf-ı nazarla Fransa'ya getirilmesini, orada bir misafir gibi kalmasını istiyordu. Fakat iş işten geçmiş, şehzadeyi mukadderat-ı ezeliye daha evvel sürükleyip dâr-i felakete i'sal edecek olan kadırgaya bindirmişti. Geri çevrilmesine imkan olmadığını gören memur avdet etti ve keyfiyet-i krala hikaye eyledi.

Cem; denize alışkın olmadığından mıdır nedir? Bu defa da şiddetli bir fırtına çıkmış, sema ile derya birbirine karışmıştı. Bi-payan denize nisbetle bir cüz-i asgar bile olamayan gemi bir saman çöpü gibi sallanıyor, bocalıyor, fakat ka'ri **[134]** deryaya tamamen sükut etmiyordu. "Göğe her-bar agup indiğince kamaraların deliklerinden değirmen oluğu gibi, sular koyulurdu." Hele bin cehdi el "Piyonini Şehri" karşıdındaki "Larobe Adası" na gelebildiler ve orada demir atıp geceledi̇ler. Ertesi gün fırtınanın daha müthişine tutuldular. Bu defa gemi pek şiddetle karaya doğru gidiyor, onu çarpmaktan men etmek imkanı olamayacağı anlaşıldığı için içindekiler telaşa düşüyordu. Cümlesi soyunmaya, ağlamaya başladılar. Şehzade; mütevekkil, kalbini Allah'a çevirmiş, zaten bıktığı bu dünyadan bir an evvel uzlet ettirecek, onu düştüğü felaketten son bir darbe ile kurtaracak vesilenin zuhuruna müterakip bulunmuştu. Fakat ser-nüvişt felaketi henüz hitama ermemiş, onun çekecek daha elim dakikalara kalmıştı. Onun için "Galler" bu defa da karaya düşmekten kurtuldu.

"İnayetullah erişip seran ağacın ucunu karaya dokunup gemi döndükleyinde filhal çatlakla yel önünce kıçı vurdular"

Tam bu sırada muvafık bir yel çıkmış, kadırga bu sayede yine hareket ettikleri Cezire'ye avdet edebilmişti. Ancak bu defa diğer tecavüze maruz kaldılar.

Meşhur korsanlardan "Fleraman" fırtınada müteessir olmuş, o da altı gemi ile birlikte buraya iltica etmeye mecbur kalmıştı. Şövalyeler; yine şehzadeyi sakladılar ve işi tatlıya

[196] Sultan Cem, Muharriri Ahmet Refik Bey, İkdam, Numara: 8534.

bağlayarak bu tehlikeyi de o suretle atlattılar. Şehzadeyi hamil gemi fırtınaların şiddetiyle epeyce zedelenmişti. Bu defa Flerman'ın gemilerinden bir tane isticar ettiler.

"Cem" ve gemideki efrad mahiyetiyle muhafazaya memur olanları oraya nakleylediler.

Bunun üzerine muvafık rüzgâr bulmuşlar ve az müddet zarfında "Roma" ya seken mil mesafedeki "Çivindakya Limanı" na muvasalat etmişlerdi.

Buraya gelince derhal Papa'ya haber gönderdiler şehzadenin vüsulüne iblağ **[135]** eylediler. Papa Yedinci "İnnusan" oğlu "Francesko Sibo" ve bir kardinal ile daha birkaç muteber zatı İtalya'nın Akdeniz sahilinde bir liman olan "Sivitavaçya" ya kadar Cem'in istikbaline gönderdi. Müstakbilin kendisine resmen hoş-âmedîyi îfâ ve şehzadeyi şatoya i'sal eylediler.

Cem; Papa tarafından suret-i mahsusada gönderilmiş olan mükellef ve müzeyyen bir at üzerinde olduğu ve etrafında müdebdeb libaslar giymiş kardinaller, zenginler, memurlarla Mısır sefiri bulunduğu halde epeyce kalabalık bir kafile ile Roma'ya dahil oluyordu.

Roma'nın kapısında Mısır sefiri ihtiramla meşhun şehzadeyi bekliyor. Cem de hariçte hareket için işarete intizar eyliyordu. Sefirin resmen istikbali îfâ eylemesine müsaade edilince etba ile beraber yürüdü. Kırk adım yaklaşınca atından indi. Maiyetinde gelenlerde atlarından indiler ve sefiri taklide koyuldular. Sefir yavaş yavaş, adım adım yürüyordu. Şehzade ile beynindeki mesafe on beş adım kalınca yattı, yer öptü, kalktı, bir iki adım daha atarak bu defa diz çöktü ve temanna eyledi. Sonra sultan yaklaştı, bir eliyle atın sağ ayağını, öteki eliyle de üzengiyi tutmak suretiyle bir daha diz çöktü. Müteakiben dudaklarını yaklaştırarak kemâl-i ihtiramla Cem'in sağ ayağını öptü. Tekrar kaktı, bu defa da dizine üç buse ihtiram kondurdu. Şehzade, mağrur muhtekim bir iltifat-ı mahsus olmak üzere sefirin ensesini okşadı, o da buna mukabele-i şükran olmak üzere yüzüne doğru uzanan yeğeni takbil eyledi. Ayakta, rikabında duran sefiri hoş-âmedî makamında fasih bir nutuk irad ediyor. Cem, bi-hareket müteessir duruyor ve ağlıyor onun söylediği sözleri dinliyordu, sefir nutkunu hitama erdirince şehzade birkaç kelime ile kısaca mukabele etti. Teşekkürlerini beyan eyledi. Bunun üzerine sefire atına rakib olmak için müsaade verdi. Sefirde atına binerek şehzadenin önüne geçti. Müteakiben Cem'in etbaından biri atından indi. Sefirin adamlarının yanına giderek **[136]** onlarla öpüştü. Bunu müteakib hepsi birer birer şehzadenin huzurundan geçtiler, ayak diz öptüler.

Bu merasim bittikten sonra Papazın göndermiş olduğu istikbalciler birer birer geldiler, şapkalarını çıkarmak, rüku etmek suretiyle takdim-i selam ve ihtiram eylediler. Şehzade cümlesine baş eğmekle ve temanna etmekle mukabelede bulundu, her kardinale aid etbanın başı şehzade huzuruna geliyor, takriben:

"Mukaddes Papa'nın emri ile efendim kardinal filan, zat-ı necabetpenahilerinin huzurunda bulunan şu hüddamını hoş-âmedî için göndermişti."

Sözlerini söylüyor, çekilip gidiyordu. Yalnız Kardinal "Dö Sen Mark" ın adamı ayrı bir destur kullanmış, şu sözler söylemiştir:

Necabet Meâba! Şayan takdisve tazim efendim Kardinal "Dö Sen Mark" zat-ı fehametpenahilerinin Roma'yı teşriflerini duydukları zaman fevkalade mahzuz oldular bunu, duyduğu mahzuziyet-i izhar için efendimizin vürudunu istikbal etmek üzere bütün etbaını gönderdi. Kader-i mutlak Cenab-ı Hak'tan temeni budur ki zat-i haşmetpenahilerinin Roma'ya vusulü mes'ud ve müteyemmin olsun, bütün hayırhah ha'anın intizar ettiği semereyi vücuda getirsin, bu maksatladır ki efendim sizi tebrik ediyor ve bütün kalbiyle şahıs ve emvalini evamir-i necabetpenahları yine arz ediyor, [197] Cem.

Buna da münasib kısa birkaç söz söyledi ve rasime-yi takdim-i hitam bulunduğu için alay şehre doğru ağır ağır hareket etti. Şehzadenin yanında Papa'nın oğlu, öbür yanında Rodos şövalyeleri reisi D'Aubusson'un kardeşi bulunuyor, Şark'a mahsus alayişli libasıyla zarif ve beyaz sarığıyla altun ve gümüş kale işlemeli silahlarıyla dürüst ve tuvana endam-ı kibarane tavrı ile temaşaya koşan Romalıların nazar-ı hayret ve takdirini celb ediyordu.

Romalıların görmeye şitap etmeleri pek tabiiydi. Çünkü Kostantiniye'nin zaptı haberi hâlâ kulaklarında çınlıyor; Fatih'in Cem'in dirayetli babasının Gedik **[137]** Ahmed Paşa kumandasıyla gönderdiği ordunun "Otranto" da patlattıkları topların, şakırdattıkları kılıçların tarrakaları samialarında tenin-i endaz oluyordu. Bunlar Osmanlıların bu vüs-i beşer-i fevkindeki muvaffakiyetlerini hayretle işitiyorlar, kendilerinden daha başka türlü olması lazım geleceğine kanaat getirdikleri Osmanlıların ba-husus hanedan-ı saltanat azasından birinin görülmesini elzem addediyorlardı. İşte bu sebeple şehir boşalıyor,

[197] Cem Sultan, Muharrir: Tuvan, Sayfa 328.

halk sokaklara dökülürcesine izdiham Cem'in takip ettiği cadde ve meydanları doldurmuştu.

Silah satvetiyle Şark-i Roma'ya girmiş olan Fatih'in oğlu Sultan Cem, ondan kırk sene sonra babasının bir saltanatta oturmak istediği Garb-i Roma'ya zahiren dostane, hakikatte esirane ve fakat her halde bir şehzadeye layık etvar-i merdâne ile kaddimizden iclal oluyordu. 10 Rebiülevvel 894 - 13 Mart 1487.

Kafile Vatikan'a dahil olunca şehzadeyi krallar dairesine geçirdiler. Oraya misafir ettiler.

Sultan Cem, Roma'ya girdiği gün kendisine vaktiyle ibraz-ı muhabbet eden Sava (Savoi) Dükası Charles olmuştu. Roma da genç Charles'in zehirlendiği ağızdan ağza dolaşıyordu. Ertesi günü "Cem"; sûret-i resmiyyede Papa'nın huzuruna kabul edildi. Papa Sekizinci "İnnusan" kardinallik bahşettiği zevatın ayak, el, dudak öpmeleri merasimini ikmalden sonra şehzadeyi kabul etti, kardinaller arkasına sıralanmışlardı. Teşrifatçı Papa'ya Osmanlı Padişahlarına îfâ olunan merasim misûllü muamele-i ihtiramiye îfâ etmesi ve kavuğunu çıkarması lazım geleceğini şehzadeye ihtar etti.

Cem; Fatih'in bu muazzez oğlu öyle bir muamele-i ihtiramkârane olmadıktan ve başındaki …çıkarmadıktan başka Papalık taç ve tahtı karşısında kralların bile yaptığı diz çökmeyi de lüzumsuz bir tenezzül addetmiş, başını hafifçe eğmekle ve yalnız kaldırıp selam vermekle iktifa etmişti. Müteakiben tahta doğru yaklaşarak merdivenlerini birer birer çıkarak kendi akranı imiş gibi Papa'nın omzundan öpmüş **[138]** tercümanı vasıtasıyla Papa Hazretlerinin nezdinde bulunmaktan mütevellid mahzuziyetini beyan ve hususi bir mülakatın tayinini de rica etmişti.

Papa Sekizinci İnnusan bu sözlerle rıfk-ı mülayemetle ümidverici cevaplarla mükabele etti. Şehzade de bunun üzerine merdivenleri inerek geriye döndü ve giderken yaptığı gibi çıkarken de baş eğmek ve selam vermekle iktifa ederek avdet etti. Cem; müsafa makamında olarak kardinallerin de omuzlarını öperken maiyet-i erkanı bir Osmanlı Sultanı gibi Papa'ya resmiye-yi selam ve ihtiram îfâ ediyorlar, Türklüğe has nezaket ve terbiyeyi izhar eyliyorlardı. Fransa Kralı Charles, Cem'in yüzünü görmemişti. Bu keyfiyet kralın taasubundan ileri gelmiyordu. Mani olanlar etraftakilerdi. Çünkü şehzade ile görüşmekten arzusunu ızhar etti ki maiyetindekiler:

— O bir yavuz kimesnedir. Yanında Riga Fransa anıldıkça Riga'ya ve dinimize söğer ve eyidir ki ben anda varmazım bizaran beni ihtiyarımla bunda oturmaya kumassız, benimse kellemi helak mı edeyin dir" Demek suretiyle vageçirtirlerdi.

Cem; şövalyelerden rahatsız olupta:

— Beni Riga Fransa'ya iletin ahvalimi söyleşeyn ne zaman dek böyle hapis çekerkin benim de ömrüm bu hapis içinde mi âhir olur dedikçe şövalyeler:

— Hey Sultanım Riga, Fransa şehrine Türk vardığın istemez eydür ki benim memleketime Türk ayağı bastığı yoktur yine basmasın diye yasak etmiştir. Sizi anda iletmeye kadar korkarız nagâh bir zararı yetişe derlerdi.

Bu suretle şövalyeler bir taraftan Kral Charles, diğer taraftan Sultan Cem'i ayarlarlar, yekdiğeriyle görüşmelerine mani olurlardı. Sebebi şüphesiz kralın avlarını ellerinden almaya teşebbüs etmek gibi katiyen arzu etmedikleri bir halin vukuûndan korktukları idi. Fakat bu keyfiyet bil-âhire meydana çıktı. Bunu Fransız zadegânından biri zahire çıkarmış ve kralı bundan haberdar eylemişti. Bu; "Jimal" idi. "Jimal" Cem'in "Bourgoneuf" dan Roma'ya nakil sırasında kendisine **[139]** refakat etmiş, o vesile ile görüşmüş idi. Temadi eden mülakatlardan birinde şehzadeye:

— Bunca zamandır ki Fransa memleketinde oturduğunuz ne acayip Riga'ya gelip "Paris" şehrini temaşa etmeniz Paris ki Riga Fransa'nın tahtıdır yani bila-teşebbih cennet misal enva-i ziynette müzeyyin enva-i naim cem-i fevakih ve favir nefis ve dahi mahubu ve mahbubesi bi-nihayet ve cem-i rayekan her kangisinden safanız olursa hazır müheyya" suailini irad edince Cem de:

— Biz anda nice varalum Riga Fransa şehrine Türk ayağı basdığın istemezmiş ben hüd-i mahbus kişiyim benim elimden ne gelir.

Cevabını verdiği şövalyelerin kralın ağzından söyledikleri sözleri anlattı. Bunu üzerine Jimel:

— Haşa Riga'dan bu dedikleri sözler cümlesi gayr-i vakadır.

Dedi, o da şehzade lisanından krala söylenen sözleri hikaye etti. Cem de buna:

— Haşa!

Cevabını verdi. Bu suretle Rodos şövalyelerinin hileleri meydana çıktı. Mani olanların kimler olduğunu tezahür etti.

Bunun üzerine bundan müteessir olan o asıl Fransız:

— İnşallah be Riga'ya varıcak bu haberlerin cemin deyiverin Riga bundan bî-haberdir.

Dedi. Şehzade Papa'ya teslim edilipte vazifesi hitam bulunca "Jimel" arz veda eylemek üzere Cem'in huzuruna kabul edildi. Şehzade Fransız'a samimi iltifatlardan başka Papa tarafından kendisine verilmiş olan iki beyaz attan birini hediye etti. Bu suretle ulu cenabı, yokluk zamanında bile semahatten çekinmediğini gösterdi. İşte bu at kralın keyfiyete agâh olmasına vesile **[140]** oldu. Sekizinci Charles, Jimel ile birlikte eve çıktığı sırada kral atı pek beğenmiş, refikine bunu nereden aldığını sormuştu.

Jimel bu sual üzerine cereyân-i hali hikaye etti. Sırası geldiği için sözü şehzade ile olan mülakatlarına intikal ettirdi. Cem'in hali ve şanı sehavet ve semahati hakkında uzun uzadıya bahsetti. Şövalyelerin hilelerini nakleyledi. Kralın, bu izahat üzerine nefret ediyor, Cem'e samimi bir muhabbet bağlıyordu.[198]

Şehzade Cem'in Roma'ya nakli halinde ittihaz edeceği tavır ve harekete dair verdiği söze Papa riayet ediyordu. Papa'yı en ziyade memnun eden cihet bilhassa Cem sayesinde Osmanlı donanmasının atıl bir hale geleceği ve Bayezid-i Sâni'nin bu vesileyle istenildiği gibi haraca bağlanılabileceği keyfiyet idi. Bundan dolayı İnnusan memnun oluyor, şövalyeler tebcil ediyordu.

Papa Cem'e karşı olan hareketi de samimiydi.

Roma'ya muvasalatından üç gün sonra Papa, kendisini suret-i hususiyede kabul ve sergüzeşt-i hayatına ve bilhassa Hristiyanlara dehalet mecburiyetine dair izahat talep etti.

Cem yedi seneden beri çektiği esaret mesaibini hal-i esarette validesinden, hareminde çocuklarından iftirak elimini hikaye ve onları tekrar görebilmek için Mısır'a azimet arzusunda bulunduğunu ifade etti. Rodos'a Rumeli'ye geçmek maksadıyla geldiği halde şövelyelerin ahidname hilafına azimetine mümanaat eyledikleri hikaye eyledi.[199] Yedi sene imtidat eden müddet mahbusiyetini anlatırken hicran ve iştiyaka dair olan sözlerini gayr-i ihtiyari olarak akıttığı gözyaşları **[141]** tasdik ediyor, Papa da bu avâkib-i elimeden müteessir şirişik-i teellüm dökmek suretiyle Cem'in felaketine iştirak eyliyordu. Bununla beraber tahattur-i âlem ile ağlayan şehzadeye ümid ve teselli verici

[198] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 26.
[199] Şehzadenin yukarıda yazılan şiirine nazaran şövalyeler dehaleti Rumeli'ye geçmek tasavvuruyla olup Mısır'a gitmek maksadıyla vukua gelmiş idi. M. Z.

sözler söyledi. Mısır'a azimet şimdilik uyamayacağını ve Macar Kralının kendisine intizar edeceğini beyan etti. İkinci mülakatta böylece geçti.

Cem; Roma'da geçirmeye başladığı bu günler zarfında bir taraftan da muharebat-i siyasiyeye girişilmiş, şehzadenin vücudundan istifade çarelerine tevessül edilmiş idi. Hele Cem'in bir parça rahatsız olması Papa dahil olduğu halde düvel-i mevcudun hemen hepsini endişeye düşürüyordu. Papa maksadı tekrar bir ehl-i salip teşkil etmek ve bu kuvvet-i Osmanlılar aleyhinde istimâl ile kendilerini Avrupa'dan atmak idi. Bu babda en ileride Macaristan bulunuyordu. Kral şehzadeyi elinde bulundurarak bu siper ile nail-i emel olmak istiyordu. Venedikliler de bu hususta epey mühim roller oynamak arzusunda idiler. Bir taraftan Cem'i ele geçirmeye çalışıyorlar, diğer taraftan bu mümkün olamazsa büsbütün kalmamak için Papa'ya muzâheretle beraber elçilere vasıtasıyla şehzade hakkında İstanbul'u haberdar ediyorlardı. Arada "Kayıtbay" ile de muhabere vaki' oluyordu. Mısır Sultanın işte ki alakası Cem'in valide ve ailesinin orada bulunmasından münbais idi. Çünkü Şehzade Cem'e avdetini müteakip Anadolu'ya geçerken efrad-i ailesini Mısır'da bırakmış, kendisi yalnız zükûrden olan maiyetiyle hareket etmişti.

İşte muhtelif hükümetler ve şahıslar hakkında böyle şeyler düşünürler ve onun vücudundan istifade çarelerini teharri ederlerken Cem, zahir bir esbab ve refah içerisinde Roma'da ümrar-i hayat ediyordu. Fakat artık kendisinde eski arzular, Osmanlı tahtına oturmak emelleri kalmamıştı. Şimdi Mısır'a dönmeye ve oradan ailesiyle mümkün olduğu kadar sade bir hayat geçirmeye hâhişker idi. Büyük kardeşinin "Kudüs-i Şerif" de oturması hakkındaki teklifine imkan **[142]** olsaydı, hemen muvaffakat edecekti. Ancak etrafına çevrilen demir çemberi kırmak mümkün değildi.

Yine bir gün Papa kendisini davet etti. Meyus kalbini birkaç kelime ile teselliye başladı. Fakat maksadı başkaydı; hastalığından dolayı vefatıyla kurduğu emelin zir ü zeber olmaması için henüz can teninde iken ondan istifadeyi düşünüyordu. Kelamat-ı tesliyetkâraneye Macaristan'a göndermek arzusunu ilave etti.

Cem, bila-tereddüt şu cevabı verdi:

— Şimdi ben sizin reyiniz üzere Engurus'a varıcak onun askeriyle ehl-i İslâm üzerine varmak lazım gelir, onun üzerine bu vecihle varıcak o yerin uleması benim küfrüme hükmederler ben höd-i dinimi cihan-ı saltanatına vermezim Osmanlı memleketi kanda kaldı?

Şehzade dini bütün bir adamdı. Hak-i pakına yüzünü gözünü sürdüğü Kabe-i Muazzama onun bu hissini daha ziyade yükseltmiş, o da bunu tesiriyle dünya devletini unuttuğunu itiraf bile etmişti. Karamanoğulları, daha bazı kimseler iğfal etmemiş olsalardı. Cem ondan sonra şüphesiz eski emelini takip etmeyecek, Mısır'da oturup bakiye-yi ömrünü huzur ve sükûnla geçirecekti. Fakat müvakkaten söner gibi olan nar-i saltanat birtakım harisler tarafından körüklendirilmiş ve o da bilmeyerek kendisini o cereyana kaptırmıştı. Binaenaleyh böyle dindar bir şehzadeden başka cevab-i sadır olamazdı. Fakat Papa canı sıkıldı. Bu sözleri dinlemek istemediğini anlatmak maksadıyla başını çevirdi. Sonra da şu cevabı verdi:

— Var imdi (Haşa) it gibi bir bucakta sinle yat dedi.

Papa; Cem'in ecnebi lisanı bilmediğini zannetmiş ve bu sebeble böyle kabih bir cevap vermişti

Halbuki "Merhum Hod Efrenç dilin yazmasın fasih bilirdi." Bu muhakkarâne sözleri işitince fena halde müteessir oldu. **[143]**

— Pessiz'e gelen itten bete olmayıp ya nice olacaktı" dedi. Papa şehzadenin bu sözlerinden pek ziyade mahçup oldu. "Dönüp bin türlü itizar ile ahsen vecihle musafaha edip yine mekanına gönderdi.[200]

Pek az bir zaman sonra Venedik elçisinden Papa'ya gelen bir mektup mühim bir haberi muhtevi idi. Bu haber Sultan Bayezid ile anlaşmış olan Angoli (Hiristo Fano) namında birinin Papa ile Sultan Cem'i zehirleyeceği merkezinde idi. Bunu bizzat kendisi gelerek elçiye haber vermişti. Herif güya Papa gibi Hristiyanlıkça en büyük sayılan bir vücuda kıymaktan bil-âhire sarf-i nazar ettiğini bildirmişti. Elçi keyfiyeti bir taraftan Papa'ya bildirmekle beraber diğer taraftan kendisini tevfik ettirdi. Bil-âhire de Roma'ya gönderdi.

Hiristo Fano'nun bu hareketine Papa fena halde kızdı hiddetini bir türlü teskin edemeyerek nihayet öldürülmesi emrini verdi. Onun bu ölümü pek müthiş bir surette icra edildi.

"Hiristo Fano çırılçıplak, ayak üzerinde tahtaya bağlı olduğu halde bir arabaya konulmuştu. Bu halde sokak sokak dolaştırılırken beri tarafta cellad demirleri, kıskaçları, cımbızları ateşte kızdırıyordu. Nihayet (Kapitol) e getirdiler. Cellad yanına

[200] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 23.

yaklaştı, kurşundan bir topuzu kafasına indirdi, bir hançer de kalbine sapladı. Biçare Hiristo kendi kendini böyle müthiş bir ölüme atmış ve elim surette terk-i hayat etmişti. Müteakiben cesedini dört parçaya ayırdılar, koluyla başından ibaret olan bir parçasını (Sent Anj), ikincisini (Sen Pol), üçüncüsünü (Sen Jan) ve nihayet sonuncusunu da millet kapılarına astılar."[201]

Hiristo Fano'nun zehirlenme keyfiyeti doğru idi. O; bu suretle emniyet kazanmak ve o sayede maksadına bi-sehvele nail olmak istiyordu. Vatikan mensubininden biriyle **[144]** uyuşmuş olduğu için maksadını kolaylıkla icra edebilecekti ve muvaffak olduğu surette de Sultan Bayezid tarafından (Nagropon Beyi) nasb edilecek, maiyetine alacağı iki yüz gemi ile İtalyan sahillerini yağma ve târac eyleyecekti. Ancak yolu hüsn-i intihab edemedi, maksadına nail olamadan diyar-i ahreti boyladı.

Hiristo Fano'nun idam-i feciane takdim eden günlerde Roma'da Papa taht-i riyasetinde bir kongre akdedilmişti. Bu kongre de ilk evvel ehl-i salip meselesi mevzuubahis oldu. Murahhaslar Türklere karşı üç ordunun teşkilinden bahsettiler. Her ordunun başına bir kral bulunacak ve Almanya İmparatoru başkumandan olacaktı. Bu makama Papa'yı münasip görenler de olmuştu. Üç sene kadar imtidat edebileceği tahmin olunan bu harp esnasında Alman ordusu Viyana'da, öbürleri İtalya'nın bazı biladında toplanacaklar ve Almanlar Macaristan ile Eflak'tan tecavüz edeceklerdi. Donanma da Mora ile Eğriboz'a hücum edecekti. Fransızlar ile İspanyollar İtalyan süvarilerinin bir kısmı ile iller yaya çıkacaklar, Osmanlı serhadını târâç edeceklerdi. Papa; bu projeyi beğendi. Fakat zuhûr eden müşkülat tatbikine mani oluyordu. Bu müşkülatın en mühimi Macar Kralının vefatı idi. "Mathias" ın ölümü, ehl-i salip seferinin ölümü demekti. Papa bu emelinin sâhâ-i husule çıkmayacağını görmekle pek ziyade müteellim oluyordu. Bu hal sıhatine tesir ederek nihayet hastalandı, rahatsızlığın temadi ve nihayet vehamet peyda etmesi Cem'in muhafazası meselesini meydana çıkarmıştı. Şehzadenin vücudundan istifadeyi düşünenler Papa vefatından evvel bazı tedabire müracaatı elzem addettiler. Bu meyanda Venedik hükümeti bu ciheti nazar-i dikkate almış, Sultan Cem'in ihtimam ile muhafazasını "Sen Mark Kardinali" ne tavsiye etmeye başlamıştı.

Cem; Roma'ya zahiren esbab-i refah içinde idi. İstediği gibi yürüyor içiyor ve eğleniyordu. Fakat her ne surette olursa olsun Fransa'dan kaldırıp Roma'ya getirilmesi onun için mahpes değiştirmekten başka bir şey olmadığını da **[145]** anlıyor, gönlü

[201] Tuvan, Cem Sultan, Sayfa 269.

müteellim, zihni perişan bulunuyordu. Şehzadenin Roma'ya Papa'nın nezdine nakil edilmiş olması, beri tarafta Sultan Bayezid'ın da az çok telaşında mucib olmuştu. O, Cem'in serbest bırakılacağından, gelip yine kendisini uğraştıracağından endişe ediyordu. Buna mahal kalmamak kel-evvel taht-i muhafaza ve esarette bulundurmak için "İnnusan" ın nezdine bir sefir göndermeye, Rodos şövalyeleriyle yapmış olduğu muahedeyi onunla da akd eylemeye teşebbüs etti. "Mustafa Ağa" yı elçi sıfatıyla Papa nezdine iğzam eyledi. Emel-i şahane muahede akdinden, onun sicn-i mesaibten bulundurmaktan bile daha ileri gidiyordu. Ama Papa'nın iyi yürekli olması, tabii halimanesi, nezaket-i mahsusası elçiyi bu teklife cüretten men eylemişti.

Zavallı Cem'in ise hiçbir şeyden haberi yoktu. O, müteellim, müteessir olmakla beraber yine ümitvardı. Şehzade, Vatikan Sarayı'nda bidâyette epeyce serbest bulunuyordu. Öteki beriki ile görüşüyor, konuşabiliyordu. Hatta daha bidâyette istikbâl sırasında gösterdiği etvar-i ihtiramkârane ile şehzadeyi minnettar bırakan Memlûk sefiri ile vakit vakit görüşüyor, o sayede validesinden efrad-i ailesinden haber alıyordu. Hatta Rodos Şövalyeleri reisi "D'Aubusson" un tertip ettiği sahte mektupla validesinden yirmi bin flori kopardığını ondan öğrenmiş, bunun için Papaya şikayet ve istirdâdını talep etmişti. Bu mesele büyüdü, Sultan Bayezid'e kadar aksetti. Nihayet Papa izzet-i nefsine, kilisenin şerefine dokunan bu ef'ali red ile paranın ancak beş binini şövalyelerden istirdât edebildi. Üstad-i Azam, Ost tarafının sarf edilmiş olduğunu iddia ediyor, kardeşinden aldığı kırk beş bin flori kafi gelmiyormuş gibi şehzadenin validesinden de, Mısır Memlukünden de para çekmekten sıkılmıyordu.

Hastalığı herkesin ümidini kesecek derecede ağırlaşan Papa, birkaç gün içinde iyiliğe yüz tuttu. Evvelki telaşlar böylece boşa çıktı. İşte Osmanlı elçisi Mustafa Ağa'nın Roma'ya vürudu Papanın iade-i sıhhat ettiği bir zamana **[146]** tesadüf etmişti. "Sekizinci İnnusan" artık işleriyle meşgul olmaya başlıyordu.

Fransa, İskoçya ve İtalya elçileri ile birlikte Roma'ya gelen Mustafa Ağa, vürudunun ertesi günü Papa tarafından kabul edildi.

Mustafa, Rumca yazılı bir mektubu hâmil idi. Latinceye tercüme ettirilen bu mektup müsûl sırasında tercüman tarafından okundu. 20 Mayıs 1494 tarihini taşıyan mektupta Osmanlı Padişahı, şehzadenin Roma'da muhafazasını Papadan rica ediyordu. Elçi hitam-i kırâatı müteakip Türkçe bazı şeyler söyledi. Tercüman vasıtasıyla Latinceye tercüme ve Papanın nazar-i ıttılâına arz olunan bu sözler Cem'in sıhhatini istifsârdan ve

hakkında hüsn-i muamele icra edilmesini istirhamdan ibaret idi. Bunun üzerine Mustafa Ağa hedâya-yi Padişahiyde takdim ediyor ve Papa da bu muamele ve hedâyadan beyan-i memnuniyet eyliyordu. Bu suretle hitam eren resmi kabulde Papa; elçiye bâ'del-müzâkere cevap verileceğini de söylemiş idi. Birkaç gün sonra Papa, elçiyi tekrar davet etti. Bu defa ki mülakat hususî ve gizli idi. "İnnusan" Mustafa Ağa'dan Padişahın şövalye reisine ne miktar para verdiğini soruyor ve elçinin haber verdiği miktar D'Aubusson'un kendisine söylediğinden fazla olduğunu öğrenmek suretiyle şövalye reisinin kendisini iğfal ettiğine vakıf oluyordu.

Mustafa Ağa, mektuplarda ve hedayadan başka yüz yirmi bin düka altına da hâmil idi. Bu para Cem'in üç senelik muhafaza bedeli idi. Fakat Bayezid parayı Papa'ya tevdi etmeden evvel şehzadeyi görmesini kendisine tenbih etmiş idi. Ancak Cem'in muhafazasına memur şövalyeler görüştürmek istemiyorlardı. Çünkü elçinin kendisine gizli bir şey söylemesinden korkuyorlardı. Papanın ısrarı üzerine bunlar da razı oldular.

Mamafih Cem, meyus olmakla beraber yine azameti elden bırakmıyordu. Hele Osmanlı memuru olan elçiye karşı alelâde hareket etmek istemiyordu. Binaenaleyh elçi Mustafa ile görüşmesi yolunda vaki olan teklifi bazı şerâitle kabul edebileceğini beyan etti**. [147]** O şerâit taht üzerinde olduğu halde kabul edebileceği şeklinde idi. Bundan anlaşılıyor ki elçi ile şehzadeyi mülakat ettirmek cihetini Papa iltizam ediyordu. Çünkü bidayette şövalyeleri o ikna etmiş, bu defa da ikna keyfiyetini yine o deruhde eylemişti. Sultan Cem, mümkün değil fikrinden dönmüyordu. Elçi ise alelâde görüşmek için emir almıştı. Böyle bir teklife maruz kalınca tereddüde uğradı, çünkü böyle serir üzerinde huzuruna çıkışı onun Padişahlığını kabul ettiği manasına gelebilirdi. Bu ise İstanbul'da su-i tesiri, belki de hakkında gasb-i şahaneyi mucib olabilirdi. Onun için ısrar etti, Şehzadeyi suret-i gayr-i resmiyyede görmek istediğini beyan eyledi. Ancak Cem de ısrar ediyor, diğer suretle kabul edemeyeceğini beyan eyliyordu. Nihayet şehzadeyi fikrinden döndürmek kabîl olamayacağını görünce görüşmeden gidip muâtebeye uğramadan ise öylece kabul olunup îfâ-yi vazife etmeyi tercih etti. Suret-i mahsusada bir taht yaptırıldı. Duvarlara, yerlere halılar serildi. Bulunduğu salona bir debdebe-i hükümdârane verildi.

Bedbaht şehzade, tahtın üzerine bir Osmanlı Padişahı gibi oturdu, Bursa'da on sekiz gün süren saltanatı böylece suni bir surette teceddüt etti. Seririn sağ tarafında şehzadenin maiyetini teşkil eden zevat duruyor, önünde de Papanın iki yeğeni "Antonia Tojantil" "Arşevek Darles" ve Kardinal "Sent Anastari" bulunuyordu.

Sefir salona dahil olmadan Cem'in yanında bulunanlardan biri ilerledi, merdiven başında sefiri beyaz, yaş bir bezle örttü, sonra bez kaldırarak öptürdü. Buna müteakip Mustafa Ağa salona dahil oldu. Üç defa yer öptü, nihayet diz üstü, başı yere müteveccih sâkit durdu ve emre intizar etti.

Şehzade, yanındakiler vasıtasıyla soracağı suallere cevap vermesini **[148]** tebliğ etti. Bunu müteakip biraderinden mektup alıp almadığını sordu. Mustafa Ağa, hemen koynundan küçük bir mahfaza çıkardı, her tarafını diliyle yaladı. Üzerindeki mumları çıkardı, bezleri çözdü, kutuyu açtı, mektubu aldı, şehzadenin yanında bulunanlardan ikisi gittiler, name-i Hümayunu elinden ahz ile Cem'in yanına geldiler, yavaş sesle kulağına okumaya başladılar. Hitam-i kırâatta elçi Padişahın gönderdiği hedayayı gösterdi. Cem, bunlara bakmadı, eliyle sefirin avdetini işaret etti. Sefir geri geri yürüyerek salondan çıktı. Bunun üzerine Cem, hedayayı da beynlerinde takdim eylemelerini etbâına emreyledi.[202]

Mustafa Ağanın memuriyeti şu suretle hitama eriyordu. Binaenaleyh Papa kendisine verilecek cevabı kararlaştırmak üzere büyük bir meclis akdetti. Bu meclis, Papanın maiyeti ile Hristiyan hükümdarların murahhaslarından mürekkepti. "İnnusan"; Osmanlı elçisinin ziyaretini anlattı, şövalyelerin münasebetsiz harekatini izah ettikten sonra bu harekate iştirak etmedikten başka takbîh ettiğini de söyledi. Meclis, Mustafa'nın gelişi Sultan Cem Roma'da iyi muhafaza edildiği surette Osmanlı Padişahının tekmil Hristiyan hükümdarlar ile sulh ve müsalemet dairesinde yaşayacağını temin için olduğuna zâhib olmuştu. Halbuki Papa, bu ciheti elçiden sordu; kendisinden umum düvel-i Hristiyâne ile değil Rodos şövalyeleri Papa, Venedik ile müsâlemet üzere yaşamak Padişahın emeli olduğu cevabını aldı. Papa bunu tasvip, kendisinin harekette serbest olduğunu tebliğ etti. Sultan Bayezid'e verilmek üzere bir name de i'tâ eyledi. Papa bu mektubunda elçinin hüsn-i suretle kabul edildiğini, Cem'in Roma'da bulunduğunu ve Mustafa Ağanın şehzadeyi ziyaret eylediğini bildiriyordu. Ağanın sefâreti böylece nihayet bulmuştu.

Papanın ehl-i salip seferi artık suya düşmüştü, zaten onun son harekatı da bunu gösteriyordu. Çünkü Avrupa devletleri ehl-i salîb harekatına **[149]** teşebbüs edemeyecek derecede dahilen meşgul idiler. Hatta içlerinden birbirleriye muhârib olanlar da vardı. Fransızlar ile İngilizler gibi. Bir de Matayas Corven'nin vefatından intihaz fırsatla

[202] Cem Sultan, Tuvan, Sayfa 279.

Maksimilyon, Avusturya'yı ele geçirmek istiyordu. Diğer taraftan Ferdinand ile Isabelle de Endülüs Müslümanlarının son kuvvetlerini kırmaya çalışıyorlardı. Artık öyle bir zaman gelmişti ki kendi gailelerinden dolayı Avrupa'da hemen hiç kimse Cem'i düşünmüyordu.

Bu işle meşgul olan biri kalmıştı:

Papa, tam o sıralarda Roma'ya (Gırnata)'nın sükûtu haberi geldi. Hristiyanlığın Müslümanlığa bir zâferi telakki edilen bu haberi Papa bir beyanname ile Cem'e bildiriyordu. Hatta o kadarla kalmamış, o gece onun bulunduğu sarayda diğer mebâni gibi tenvir edilmişti. Zaten bütün Roma ateşler, ziyalar içinde idi. İspanya sefâreti tahtadan küçük mikyasda Gırnata Kalesi'ni müsavver binalar yaptırmıştı. Ertesi gün Vatikan çanları bütün şiddetleriyle Roma ufuklarında, semalarında çınlıyor, bu darbelerin her biri şehzadenin ruhunda bir çekiç darbesi şeklinde inliyordu. Boğa güreşleri icra ediliyor, bu muzafferiyet-i azime şerefine birçok kimseler boynuz cerihalarıyla terk-i hayat ediyorlardı. Bu şenliklerden Cem'i en ziyade müteessir eden alay olmuştu. Bu alayda ayakları zincirlere bağlı son Arap Hükümdarı Ebu Abdullah ile etbâı ve ellerinde bir altın defne dalı olduğu halde İspanya Kralı ile Kraliçesini temsil ediliyordu. Bunu gören Sultan Cem, bu feci levha muvâcehesinde metanetini muhafaza edemedi, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bir İslâm hükümdarlığının inkırazı onun kalbini onulmaz bir surette yaralamıştı.

Bu şenliklerden birkaç gün sonra Sultan Bayezid'in diğer bir elçisi (Ankona)'ya geldi. Bu elçi Hristiyanlarca bazı hedayayı hâmil idi. Hâzreti İsa'nın böğrünü delen kargı da o meyanda idi. Elçinin diğer bir vazifesi de şövalyelerin muhafaza edegeldikleri korsanlar hakkında idi. Sultan Bayezid bir taraftan elçi **[150]** ve hedaye gönderiyor, bu suretle zahiren mümâşât ediyordu, fakat diğer taraftan hazırlık yapılıyor bununla da düşmanlarını tedip eylemek istiyordu. Ancak başta Papa olmak üzere Venedik de dahil olduğu halde düvel-i Hristiyaniyye Şehzade Cem ellerinde oldukça Padişahın kendilerine karşı cebri bir harekete kıyam edemeyeceği fikrinde idiler. Mamafih, Venedikliler o aralık bu hazırlığı haber almışlar, Sultan Cem'i ileri sürmesini, Papa'ya tavsiye eylemişlerdi. Napoli Kralı da Türklerin karaya asker çıkarmaları ihtimaline karşı sahilleri tahkim ile meşguldu.

Nihayet elçi (Roma)'ya da geldi. Papanın mabeyncilerinden birinin evine misafir oldu. Kıymetten hediyeler mutantan alayıyla şehir sokaklarında dolaştırıldı. Sonra (Sen Piyer Kilisesi)'ne getirildi. Bu merasimde Osmanlı elçisi de bulundu, hitamında hamil olduğu name-yi Hümayunu takdim etti. Sultan Bayezid, bu mektubunda kardeşi Cem'in afiyetini soruyor ve aynı zaman da rahatsız olduğunu haber aldığı Papanın da sıhhatini istifsar ediyordu.

Elçinin şifahen de talep ettiği bu mülakat için Papa bil-âhire cevap vereceğini söyledi. Maksadına nail olup da avdet ederken Papa kendisine Sultan Bayezid'in sulh ihlali halinde kendilerinden başka Cem'i de aleyhine teslît edeceğini ihtar eyledi, Hristiyan memleketlerine tecavüz etmese daha iyi olacağını söyledi.

İşte böyle sefirler gidip geldiği, İstanbul'da hazırlıklar vesaire yapılıp durduğu sırada Sultan Cem; meyus ve müteessir bir hayat geçiriyor, bu halinde bile husulet mürüvvetkâranesi olarak fukara-yi halka sadakalar bezlinden geri durmuyordu. Onun bu halini görenler hakkında acayib bir fikir hasıl etmeye başladılar, Hristiyanlığa temayül ettiğini zehâbında bulundular. Halbuki şehzadenin akide-yi diniyesi hiçbir zaman ve hiçbir suretle bozulmayacak kadar sağlamdı. O, Peygamberinin mukaddes toprağına yüzünü gözünü sürerken bu mezheriyyet-i saltanattan da âlî görmüştü. Binaenaleyh bu varid değildi, onun **[151]** Fransa toprağında bunu yapamaması yapmak için imkan bulunmamasından ileri geliyordu. Çünkü orada kalelerde, zindanlarda mabhustu, halkla temas edemiyordu. Roma'daki vaziyeti ise evvelkinden farklı idi. Bu büyük ve tarihi şehirde daha serbest bulunuyor, erbab-ı yesar ile muhtacını kendi gözüyle görebiliyordu.

Ancak Hristiyanlık âlemi bunun farkında değildi. Onlar kanaatlerinde sabit kademdiler. Hatta Papa bile bu zehabda idi. Bu sebeple davet ettiği bir günde açıktan açığa Hristiyan dinini kabul etmesini teklif etti:

— Mısır'dan oğlunu getir. Oğluna kardinallik verelim. Bizim dinimize dönün .

Cem, Papanın bu teklifinden pek ziyade müteessir oldu, böyle bir derekeye düştüğünden dolayı gözyaşları dökmeye başladı ve şu cevabı verdi:

— Şol günlere kaldık ki bizi dine dahi davet eyler siz ben sizden Mısır yolunu isterdim siz bana batıl yolu mu gösterirsiz bilirsiz her kişi kendi dininden gayri batıldı itikatınca şimdi Muhammed dini hakken siz hiç dininizden dönüp Muhammed dinine

girebilirsiz imdi kardinallik ve Papalık değil cem'-i dünyanın saltanattın verseler ben dinimden dönmezim. Bunun gibi Kelam-i hemin bize ızadır gayri değil!

Hatta işin nereden geldiğini, Papanın bu teklifinin kendisinin fukaraya muâvenettinden tevellüd eylediğini fetaneti sayesinde anlamıştı. Binaenaleyh onun içinde: "Eğer bu su-i zan bizim nasara fukarasına merhametimizden vâki' olduysa bizim dinimizde sadakat fukaraya vardır gerek Müslüman gerek kâfir olsun" dedi.

Onun bu mütealasını Papa ile birlikte nezdinde bulunan rüesada takdir ettiler, İnnusan bunun üzerine:

— Kişi sevdiğini kendi dininde olduğunu istemek ayıp olmaz diyor ve fazla olarak serd-i itizâr bile ediyordu.[203]

Papanın rahatsızlığı devam ediyordu, nihayet birden bire fenalaştı. **[152]** Haleti ihtizarda olduğu haber alınınca Cem'i muhafaza altına almaya lüzum gördüler, kendisini mahfuz bir daireye naklettiler.

Nihayet Papa Sekizinci "İnnusan" vefat etti. Altıncı "Alexsandr" unvanıyla "Borjiya" o makama geçti. Fakat bu iki şahsın arasında azim fark vardı. İnnusan; itidal efkar ve ef'âl âshâbından olduğu kadar mensub bulunduğu ırkın mahsusatından olan kiyaset ve siyaseti de nefsinde mezc etmişti. Fazla olarak hilm ve mülayemet, rikkat ve şefkat ile de tezyin-i zat ve sıfat eylemişti. Alexsandr ise fevkalade müdebbir, yorulmak bilmez derecede faal olmakla beraber menahiden ictinab, eza-yi vicdaniyeden tehaşi gibi maliyati nazar-i dikkate almayacak bir tıynette idi. Hatta ekser ef'âli ihraz ettiği makam ile kâbil-i telif olamayacak bir halde idi. Mevki' ikbalini adam öldürmekle cinayetlerle takviye ve idâme etmiş, nihayet ömrünü de bir zehirle yitirip yok eylemiş bir yadigârdı.

Sultan Cem, Borjiya'nın Papalık makamını iştigalin yirminci günü dairesine getirildi. Yeni Papanın Osmanlılar hakkındaki muamelesi de selefinin muamelesi gibiydi. Venedik daha evvel başladığı hilekârane siyasete Papalığın tebdiliyle nihayet vermedi, bilâkis şiddetle ve fazla desise ile devam etti. Tabii bütün işler Cem münasebetiyle vaki' oluyordu. Şehzadeye en ziyade atfedilen şey firar keyfiyeti idi. Herkes bu yağlı kuyruğu muhafazaya çalışıyordu. Yeni Papanın genç, henüz on dokuz yaşında bir oğlu vardı: Dön Juan! Bu genç Cem'i pek ziyade sevmiş ve ona karşı fevkalade iltifatkârane muamelelere kıyam eylemişti. Şehzadenin hakikâten söyleyecek birçok evsafı vardı. Bir

[203] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 24.

kere fevkalade nazikti. Bu nezakleti kendisini ilk defa göreni meclup edecek derecede idi. Sâniyen ilmî, fazlı vardı. Daha sonra şair idi, rikkat-i kalp sahibiydi. Binenaleyh ona meftun, meclup olmamak kâbil değil idi.

Papa; şehzadenin kaçacağından korktukça, hatta taht-i muhazafada **[153]** bulundurulmasını arzu ettikçe fezailine hayran olan oğlu kendisini serbest bulundurmak istiyor ve babanın tereddütüne rağmen bu arzusunu yerine getirmekten geri durmuyordu. Filhakika genç Dön Juan Cem'i alıyor, birlikte nüzhetgâhlara eğlencelere götürüyor, bütün Roma'yı dolaştırıyordu. Hatta evladının hatırı, Cem'e fazla bir hülus ibrazı için Papa'nın bizzat kendilerine refakat ettiği olurdu. Bu zaman kurun-i âhirenin bidayeti idi. Kurun-i vustayaya nihayet verilmiş olmakla beraber efkar henüz tebeddül etmemişti. Binaenaleyh o zaman, onların nazarında Müslümanlar günahkârdı; bunun için Katolikler buna hiçbir mana veremiyorlar, hatta bu manzarayı görmemek, onlarda masiyete iştirak etmiş olmamak için çarşıdan geçtikleri sırada esnaf dükkanlarına kaçıyor, kapatıyordu.

Mayısın güneşli bir yaz gününde hep ve bir arada böyle bir gezinti yapmışlardı. O gün, üstünde Papa üniforması, göğsünde salip olduğu, yanında Kardinaller ve muhafızlar bulunduğu halde tayy-i mesafe eden Papa Alexsandr'a at üzerinde Sultan Cem refakat ediyordu. Şehzadenin iki tarafında da Pigolyano Kontu ile genç Dön Juan bulunuyordu. Hatta bu iki zat da misafirlerinin tedyib-i hatırı maksadıyla Türk kıyafetine girmişler, fazla olarak başlarına sarık da sarmışlardı. Kardinallerin arkasında da Papanın diğer oğlu Valens Kardinali, Sezar Borjiyan bulunuyordu. Sultan Cem, Dön Juan ile beraber attan indiler, kiliseye girerek beşinci Martona'nın kabrini ziyaret ettiler. Bu esnada Papa Vatikan'a dönmüştü. O gün Papa'nın şehzade ile gezişine pek çok mutasıblar hayret etmişlerdi.[204]

Bu esnada vaziyet-i siyasiye pek karışık idi. Devletlerin birbirlerinden emniyetleri olmadığı gibi bilhassa Osmanlıların hazırlıklarından tededhüş ediyorlardı. O zamanlar zaten Türklerin Avrupalılara karşı hareketleri eksik olmuyordu: Akınlar!

Gerçi bunlar memleket zaptını intaç etmiyordu, mamafih akıncıların girdikleri **[154]** yerler harabezâra dönüyor, ele geçenler esir namıyla sürülerek götürülüyordu. İşte Avrupalıların ağlayan çocukları korkutmak için "Türk geliyor!" cümlesini bu

[204] Tuvan Sultan Cem, Sayfa 314.

zamanlarda isti'mâle başlamışlardı. Bu hal Türklerin Avrupalılara ne derece korku verdiklerini pek sarîh bir surette ispat ediyordu.

Devletlerden yekdiğeri ile araları açık olanlar Fransa ile İtalya idi. Fransa Kralı Sekizinci Charles İtalya'yı işgâle hazırlanıyor, fakat hareketini bazı esbab-i zaruriye tahtında tehir ediyordu.

Yeni Papa ise, bir taraftan Sultan Bayezid'in gönderdiği elçiyi ve onun getirdiği yüz elli bin dükayı kabul, verdiği cevapta teşekkürlerini, Şehzade Cem hakkında her türlü temînât-i lâzimeyi i'ta ederken diğer taraftan Osmanlılar aleyhinde ehl-i salip tedarikine kalkışmaktan da geri kalmıyordu. Hatta ehl-i salibe, Fatih zamanından başlayarak münasebat-i siyasiyeleri bil-âhire daha hâr bir hale girmiş olan Mısır Sultanı'nı da idhâle çalışıyordu. Buna da vesile vardı. Çünkü onların Suriye ve Halep taraflarındaki bazı yerleri Osmanlılar tarafından zapt edilmiş, taht-i himayelerinde bulunan Zulkadiriye oğullarının memalik-i ilhak kılınmış idi. Binaenaleyh bu memleketlerin tekrar kendilerine iadesini temin etmek suretiyle cemiyet ittihadiyeye "Kayıtbay" ın idhâli mümkün addediliyordu.

Papa Altıncı Alexsandr'ın Cem hakkındaki iltifatları çok sürmedi, hatta zahiren mültefit bulunduğu zamanlarda bile hayatıyla oynamaktan geri durmadı. Sultan Bayezid istihdam ettiği İtalyan ve Greek casusları sayesinde Borjiya'nın her haline vakıf olmuş, onun zayıf damarından istifade fırsatını kayıp etmemeyi zihnine yerleştirmişti.

Maksadın istihsali için Mustafa Ağa'yı bir name-i Hümayun ile ikinci defa olarak Roma'ya gönderdi. Papaların mahzen evrakında elan mahfuz olduğu anlaşılan bu name-i Hümayun "Cem'in Fransa Kralı eline geçmesi hem menfaat-i şahanelerine hem de Papa'nın menfaatına mugayir olacağından bahisle nasıl olsa elbette bir gün tutulacağını **[155]** ölüme iza'i vakt ile onun temdid-i mesaibine meydan bırakmadan bir an evvel teslimi için şehzadenin başı kesilmesini" iltimas ve tavsiye ediyordu. Suret-i muhhibane de yapılacak bu hizmet mukabilinde üç yüz bin düka altın teklif ediliyor, Memalik-i Osmâniyye de ikamet eden ve seyahat edecek olan Latinler hakkında müzâheret -i seniyyede vaad olunuyor idi.[205]

Cem'in katli muvafık görülmedi. Senevi mukannen olan ücret ile iktifa olundu. Fakat Papa, sonraları bazı entrikaların döndüğüne muttali' oldu.

---

[205] Şehzade Cem, Muharriri Tevfik Paşa, Sayfa 37.

Cem; hâlâ Avrupa kralları ile ve prenslerinden bazılarının müzâheretine mazhar oluyor, Bilhasa Fransa Kralı Sekizinci Charles şehzadeyi tahlis fikri ile ele geçirmeye fırsatçı bulunuyordu. Bunu anlayan Alexsandr günün birinde bütün bütün istifadesiz kalmaktan ise defaten mühimce bir para koparmayı, bu para ile beraber aynı zamanda daha bazı menafi temin eylemeyi düşündü. Bu maksad ile teşrifat memuru "Chorch Borçiyarde" yi sefir sıfatıyla İstanbul'a gönderdi. Sefir; İstanbul'a pâyitaht-i Osmaniyye'ye vasıl olupta Cem'in esaret veya imatesini müzakere ettiği sırada sekizinci Charles bir Fransız ordusuyla İtalya'ya vasıl oluyordu. Kral, Napoli Kralı aleyhine harekat-i askeriyye icra ediyor, hakikatte ise bütün bu sevkiyat-i muhârebat Cem'in Borjiya'nın elinden alınması için vaki' oluyordu.

Kral ordusu on bini donanma efradı olmak üzere kırk bin kişi idi. Charles "Vikedano" ye muvasalat ettiği gün "D'Aubusson" na bir mektup gönderdi. Fransa Kralı bu mektup ile Rodos Şövalyeleri reisine İtalya üzerine yürüdüğünü, maksadı makamât-i mübârekeyi, onların boyundurukları altında inleyen insanları kurtarmak olduğunu bildiriyor ve kendisinin malumatından istifade edilmek üzere bizzat orduya iltihak eylemesini talep eyliyordu.

Bu esnada Cem Sultan, "Mukaddes Mülk" manasına gelen " Sent Anj Kulesi" nde idi. şehzade daha evvel saraydan çıkarılmış, müşterek muhafızlar tahtında daha **[156]** mahfuz bir yere nakil edilmiş idi. Bu muhafızlar Papa'nın adamları ile şövalyelerdi. Fakat günün birinde Papa şövalyeleri muhafızlıktan çıktı, onlara "Rodos" a avdet edebileceklerini tebliğ etti. Şehzade muhafızlık vazifesini gören şövalyeler arasında senelerin takviye ettiği bir rabıta hasıl olmuştu. Onların bu işten affedilmeleri samimiyet ve muhalesetle dolu olan kalbini kanattı. Hatta bu tesir ile şövalyeler reisi D'Aubusson'a yazdığı bir mektupta şövalyelerin yanından ayrılmasından dolayı fevkalade mükedder bulunduğunu bildirdi. Asıl Türk şehzadesi kendisini hal-i mahbusiyette bulunduranlara bile necabet ve insaniyetini göstermekten geri kalmıyordu. Sultan Cem, hürriyetten mahrum olduktan sonra herşeye tahammül kabil olduğunu yazıyor, fakat şövalyelerin sadâkatinden memnun olduğunu, onları istediği gibi taltif edecek bir halde bulunmadığını, D'Aubusson onlara yapacağı lûtfu aynıyla kendisine karşı gösterilmiş telakki edeceğini ilave ediyordu.[206]

[206] Sultan Cem, Muharriri Ahmet Refik Bey İkdam Numara: 8243.

Fransa Kralı Charles ordu ile karadan ilerlerken gönderdiği donanma da "Ostia" önlerine gelmişti. Kuvve-i bahriyenin vürudu Papa'yı fevkalade düçar-i telaş eyledi. Kendisi Venedik'e ilticadan başka çare kalmadığını görüyor, fakat onu kendisi gibi tehlikeli bir misafiri kabul edecek derecede cesur addetmiyordu. Hatta Venedik'in muâvenet yolundaki bir teklifini ciddi addetmedi.

Ahvâl bu merkezde cereyan eder, Charles "Floransa" ya gelirken biri tarafından Bayezid-i Sâni de ihzar ettiği donanmayı göndermiş, "Ankona" ya asker çıkartmıştı. Bu iki taraflı tehlike muvâcehesinde Papa Alexsandr ne yapacağını şaşırdı, en nihayet Milano Dükü'ne dehalet etmekten başka çare olamayacağını görerek o maksad ile yazdığı mektupta Fransızların İtalya'ya muvâsalatı ile terk tehdidinin Hristiyanlığı elim bir vaziyete sokduğunu, bu hale nihâyet vermek için Tus'ta bulunmasını rica ediyordu. Bununla beraber kendisi de bütün bütün boş durmadı, Alfanson kardeşi, Kalaber Dükü'nü beş bölük süvari **[157]** ve beş bin piyade ile Roma'ya girdi. Bu kuvvetin şehre dâhil olması halkı ve bilhâssa kardinalleri heyecana düçar etti, saraylarına girip kapandılar.

Dük, bundan istifade etmek istedi. Fransa Kralını aforoz ettirdikten sonra Papa ile bir muâhede akdine tevessül etti. Borjiya'nın bir türlü imza edemediği bu ahidnameye nazaran Papa Sultan Cem'i alacak "Napoli" ye gidecekti. Napoli Kralı ile Kalaber Dükü kendilerini muhafazayı, Papanın muvâfakatı olmadıkça Fransa Kralı ile sulh yapmayı taahhüd ediyor, Napoli'de bulundukları müddetçe Papaya beş bin; Cem de on bin düka tesviyesini tekeffül eyliyordu. Hatta Cem'in ikametgâhı bile muâhede de tesrih olunuyordu: "Gait Şatosu" mamafih Papa bu muahedeyi imza etmediği gibi gitmekten de sarf-i nazar etti. Her-çe bâdâ-bâd Roma'dan ayrılmamaya karar verdi. Bundan şehzadeyi elden kaçırmak ihtimalinden ma'adâ Papalığı da başkasına kaptırmak tehlikesi başlıca âmîl-i müessir olmuş idi. Böyle olmakla beraber Alfanson'un kardeşi, yine müdâfaadan geri durmadı.

> "Pes Roma'dan kalkıp Riga Fransa'dan bana revane oldu. Riga Fransa dahi onun geldiğini işitecek filhâl leşkerini üç bölük edip üç taraftan Pouilles Beyi'nin yoluna gönderdi. Her bölük otuz bin kişiydi. Pouilles Bey'i onu işitecek takât getiremedi. Dönüp yine Roma'ya geldi, leşker ile Roma'nın içine girdi. Kapıların berkittiler tuş yarağın kıldılar. Ondan sonra Riga Fransa dahi gelip Roma'yı muhâsara etti, üzerinde oturdu."[207]

[207] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 28-29.

Charles, Papaya bir hürmet-i mahsûsa olmak ve kan dökülmemek için şehrin bil-hücum zaptını istemiyor, sulhen ele geçirmek arzu ediyordu. Mamafih kapıların kendisine kapatıldığını görünce Roma'yı ziyaret ettikten sonra avdet edeceğini gönderdiği bir elçi ile tebliğ ettiği gibi İsevilik noktasından bu muâmeleden ziyadesiyle müteessir olduğunu da bildirdi. Papa, ziyaret fikrinde ise askerini bırakması ve yalnızca gelip ziyaret-i lazimeyi etmesi icab ettiğini, **[158]** maksadı harp ise muhârebeye âmede olduğunu cevaben bildirdi. İş böylece çatallaştı. Zaten muâvenet kasdıyla gelmiş olan asker orada bulundukça bir suret-i tesviye bulmaya imkanı da yoktu. Binaenaleyh Kral Charles, dermiyan edilen teklif mucibince Kalabar Dükası'nın askeri ile birlikte çıkıp gitmesine muvâfakat etti. Bunlar bir taraftan Roma'dan çıkarken Fransa Mareşalleri diğer taraftan giriyorlardı. Papa tarafından kabul edilen kumandanlar Charles'in teklifini anlattılar. Alexsandr iki tanesinden ma'adasına muvâfakat etti. Bunlardan biri Cem'in bilâ-kayd ü şart kendisine teslimi, diğeri dört müstâhkem mevkiin terki idi.

Bazı mütekâbil teklîfât ile işi uzatmak isteyen Papa'nın bu hareketine nihayet vermek için kral müzkereye doğrudan doğruya Roma'da devam edeceğini söyleyerek şehre dahil oluyordu. Duhûl keyfiyeti yılbaşı gecesine müsadifti. Sekiz Kardinal ve üç yüz silahşör ile geçerken sokaklarda tesadüf eden halk "Fransiya Fransiya!" diye bağırışıyorlar, fazla olarak fişekler meşaleler yakmak suretiyle şenlik icrâsından da geri durmuyorlardı. Charles böyle nümayişler arasında kendisine tahsis olunan "Sen Maran Sarayı" na dahil oldu. Orada yemek yedikten sonra yatıncaya kadar da nüdemasıyle görüştü.

Ertesi sabah ziyaretler ve müzâkereler başladı. Charles'in talepleri sarihti:

Sezar Borjiya'nın Napoli'ye kadar kendisine refakat etmesi, Sent Anj Şatosu'nun verilmesi, Sultan Cem'in teslim olunması.

Papa, şurut-i sâlese-i mebhuse-yi kabul etmedi. Sezar'ın krallın mâiyyetine tayîni elinde olmadığını, Şato, bütün Hristiyanlığın reisi olmak üzere kendisine mevdû' bulunduğu cihetle rey-i hodiyle terk etmek ihtimali bulumadığını, şehzadenin de şimdilik teslimi gayr-i kâbil olduğunu cevaben bildiriyor veya meseleleri mecliste müzâkere ettikten sonra kat'î cevap vereceğini de ilave ediyordu.

İçtima eden kardinaller Papanın reyini tasvip ettiler.

Maa-hazâ Kral Charles yalnız Sent Anj Şatosu'nu almaktan sarf ediyor, diğer nukattan vaz geçmiyordu. Nihayet Papa yirmi bin düka verilmek, altı **[159]** ay sonra bir gün bile geçirilmeden iade edilmek şartıyla Cem'in Charles'e teslim edilmesine, Napoli Kralığı'nın da krala tevcihine muvafakat etti. Charles da bu şartları kabul ediyor, para için bankaları kefil gösteriyordu.

Muâhedenin Sultan Cem'e müteallik ahkâmı hülasatü'l hülasa şundan ibaretti: Sultan Cem krala teslim edilecek, kral da onu "Terracina Şatosu" nda ve yahud Papa ile birlikte tayin edilecek diğer emin ve mahfûz bir mahalde taht-i muhafaza bulunduracaktı. Kral ancak Türklerin karaya çıkmaları veya harbe müteallik işler sebebiyle olmadıkça şehzadenin bu mevkiiden çıkmamasını kabul ediyor ve esbab-i mâkule zaruri-yi saireden dolayı nakline lüzum görüldüğü surette kezâlik Papa'nın reyini almayı, onun muvaffakatını inzimâm etmedikçe başka bir tarafa nakil etmemeyi taahhüd eyliyordu. Papa'yı Türklere karşı muhafaza edecekti, nihayet Sultan Cem'e aid maddeyi altı ay zarfında şövalyelerin reisine de tasdik ettirecek, şehzadenin emniyetini teminen maiyetindeki baronlarından, hakimlerden prenslerden bırakacağı rehineler taahhüd olunan parayı Papaya tesviye edecek idi. Osmanlı Padişahı'nın senevi i'ta etmekte olduğu kırk bin düka altını da Papa alacaktı.

Kral Charles, bu muahedeyi akdettikten birkaç gün sonra Cem'i görmek üzere "Sent Anj Şatosu" na gitti. Kendisiyle mülakat etti. Esna-yi mülâkatta Papa da beraber bulunuyordu.

Söz arasında Papa Cem'e tevcih-i hitâbla:

Sizi Riga Fransa alıp gitmek ister ne buyurursunuz beyim! Sualini irad etti. Şehzade kemal-i tesirle:

— Ben beyin ne senin değilim bir esir kişiyim gerek bunlar alsın gitsin gerek siz habis eylen! Yolunda acı bir cevap verdi. Bu meyusane cevaptan utanan Papa:

— Haşa siz esir olasız ikiniz iki Padişahzâde sizin arada tercümanım dedi.[208] **[160]**

Bu sözlerden her iki taraf müteessir oldular, mamafih kral şahane sözlerle izzet-i nefsini ibzâl ettiği riayetlerle kalb-i mecrûhunu okşadıktan sonra kemal-i hürmetle dairesine muâvedet ettirdiler.

[208] Vakıat-ı Sultan Cem, Sayfa 29.

Bu ziyarette hazır bulunan senatonun tasvirini müverrih Ahmet Refik Bey Efendi şöyle naklediyor:

> "Şehzade harbe fevkalade müstaidd, yavuz ve Türklerin mahbubu bir zat eğer mukadder olup da ki çok şükür olamadı, Bayezid'e galebe ederek Türkiye'ye Padişah olsa ve kendi kardeşinden küçük olduğu halde Sultan Mehmed'in bıraktığı mirasa konsa idi, bütün Hristiyanlık âlemi, hatta bütün dünya zararını görürdü. Fakat Allah herşeyin çaresini gördü de Cem bizim elimize geçti."

Kral Charles, muâhedeyi pek de arzusuna muvafık bulmamakla beraber akdeylemiş, bu suretle Roma'da temdid-i ikâmetine mahal kalmamış idi. Bu sebeple "Napoli" ye doğru yürümeye karar verdi. Muâhede mucibince şehzadenin teslimini Papa'dan talep ettikten sonra hareketinden bir gün evvel şatoya geldi. Papa da beraberdi. Alexsandr kısa bir nutuk irad etti. Ber-vechi muâhede Cem'i teslim edeceğini söyledi. Bundan ma'ada alışmış olduğunu bahane ederek oğlunun da beraber götürülmesini teklif etti. Papanın maksadı şüphesiz şehzadeyi daha emin bir halde bulundurmaktı.

Kânûn-i sânînin yirmi yedinci günü yanında bir çok şövalyeler ve silahşörler bulunduğu halde "Sen Mark Sarayı" na geldi. Sabah Kral, Papaya veda etti. Yanında Sezar Borjiya ile İspanya elçisi, muhafızları ve kendi maiyet-i erkânı olduğu halde yola düzüldü. (2 Cemâziyelevvel) Sultan Cem de maiyet-i erkânı ve muhafızlarıyla birlikte saraydan çıkmış, "Marino" da arkadan yetişip Kral Charles ile mülakat eylemişti. O gece orada kaldılar. Ferdası İtalya'nın eski bir şehri olmakla beraber yezdan mühür esâtîr "Apollon" namına yapılmış bir mabetti. Dahi muhtevi bulunan "Velletri" ye geldiler, orada bil-âhire muvasalat eyledikleri. **[161]** Roma'nın mar'uf İmparatorlarından "Ogüst Kayser" in mevlidi olan "Terransin Şehri" nde birkaç gün tevaffuk eylediler. Velletri'den sonra "Valmontof" a gelmişler bil-âhire "Fiorentino" ya doğru yürümüşlerdi. Buranın muhkem bir hisarı vardı. Bu sebeple kral ve tevabine koymamak istediler. Bunun üzerine muhasara ve tazyike koyulan orduya mukavemet edemeyerek iki saat zarfında kapıları açmaya mecbur oldular. Bundan evvel, "Velletri" de bulundukları sırada Papanın arzusuyla kendilerine iltihak eylemiş olan oğlu Sezar Borjiya savuşmuştu. Bunun kaçması manidardır. İhtimalki Cem'in hayatıyla da alâkadardır.

Cem; elim sergüzeşti, müellim iftirakı dolayısıyla mükedderdi. Ailesinin Fransa da iken Mısır elçisinden aldığı malumattan başka bir haber alamamıştı. Bu sebep ile eski neşe ve şetaretinden, eser görünmüyordu.

Bir türlü bitip tükenmeyen hayat-i esirane ona pek ağır geliyor, maddiyatla beraber maneviyatı da sarsıyordu. Bu felaketler içinde anasına bir mektup göndermişti. Fransa Kralı'na teslim edildikten sonra yazılmış olan bu mektup manzum idi. şehzade bütün serencamını hazin kelimelerle validesine anlatıyordu. Sergüzeşt-kârlarından "Cam-i Cem Âyn" Müellifi Hasan Bin Mahmud Beyati tarafından bil-âhire pek güzel bir surette tahmîs edilmiş olan "Name-i manzum" şudur:

Rodos azmini sanma valide emr-i aciyip ancak

Başa yazı imiş rûz-i ezel haktan nasip ancak

Senin hicranın beni lâl etti sıdk hallal ile

Bu hasret haşra kaldı edelim sabır ve şekîb ancak

Kadim-i resimdir şehzadeler davayı taht eyler

Gezend-i mülk-din haşa ede şahs-i edip ancak

Varıp hac eyleyip Elhamdülillah Mısır'a geldikte **[162]**

Gönül sevdayı hamile edip fikr-i aceb ancak

Sığınıp Hakka Şam'ın leşker ile Roma azim ettik

Varıp enguru da almadı ruz-i bir zebib ancak

Çok fırsat bulmayıp Mısır uzlayıp Rodos'a varıldı.

Garezle yazmayın balyos kitap dil-firîp ancak

Bizi Mısır'a salıverdirmedi alıkoydu ahir

Sad-i ahdi muğal … bi-şek-verip ancak

Belaya mübtela olduk Rodos'un hilesin açma

Bu derde çare bulmaz İsevi'den bin tabip ancak

Fırance olacak talip anın define say etti.

Yaptı yedi kat bir kule Pulya'ya garip ancak

Girip kalyona gittik fuçıden kokmuş sular içtik

Gıdamız peksimet zeytin ile kasabü'l ceyb ancak

Nehnek-i asa denizler kef salıp kef geçer dik hep

Serinde sarılı oran gibi idi her ip ancak

Karaya erdi kalyon taşra çıktı kuleye girdik

Ölüme razı olduk sakladı Hay-i mücip ancak

Kalıp pejmurde kaç yıl Papaya teslim edip düşman

Alıp gitti bizi serheng-i erbab-i salip ancak

Budin semtine satmak istedi Rabbim Papa kahr ile,

Ki tahsil edine İslâm'dan mal ve kiseb ancak

Sakındım din-i İslâmi ve asla olmadım razı.

Eder mi ehil-i Hak kasdin hiredmende lebip ancak **[163]**

Frença elçi saldı isteyip mektub gönderdi.

Hedayayı güzinle bad-i payı zer-i rekip ancak

Sözüne rim Papa olmadı kail iki canipten

Alaylar düzdüler uğraş için hal-i garip ancak

Sayıp Papa'yı harp ile Françe hem bizi aldı.

Geh-i izhar lutüf etti gehi verdi nehip ancak

Şol uğraş bozdu, Papa hilesin bizde halas olduk

Erişti avn-i süphanı, nümayan oldu şiyb ancak

Yeme içme Firavandur gam-i eyyam hazm olmaz.

Tul-i naz ile nimettir firaz ile neşip ancak

Gıdamız şehd ise zakkum olur bed hah sunmakla

Ağız açlığın defi eylemez iva ve şeyb ancak

Dua eden bize ey dostlar iman ola ruzi

Tahammül müşgul oldu aşka âlem rakip ancak

"Cem" in cam-i vücudun hakk mı adile bir kılsın

Sunulsun nakil gufran bezm mi bulsun zeyn-i zib ancak,

Şehzadenin son zamanlarda ızdırabı artıyor, halin gayr-i vazîh meşkûk olması eliminin tezâyüdüne bais oluyordu.

Yolda, daha "Terracina" de hüma alâimi bilirdi. Vücudunda gittikçe artan bir dermansızlık hissediyor, fakat yine gayret göstererek kral ile birlikte şehirden şehire, hisardan hisara gidiyordu. Nihayet at üzerinde duramayacak bir hale geldi. Tedarik edilen bir sedye ile "Kapo" ya kadar getirildiler. Artık burada şiddetli ateşlerle vücudu yanıp kavruluyor, bu hummayı ara sıra baygınlıklar takip ediyordu. Mamafih ölüm nazarında belirmeye başladı. Maiyet-i erkânıyla görüşüyor, onların yanında her vakit ki gibi. **[164]**

— Yarab! Eğer bu kâfirlerini bahane edip ehl-i İslâm üstüne huruç etmek kasden ederlerse beni o günlere eriştirme canımı kabz eyle.

Diye dua ediyordu. Hatta ağırlaştığı ve bundan halas imkanı olmadığını anlayınca vasiyetini de etmiş, bu suretle ölümün gelmesine muntazır bulunmuştu.

Kendisini taht-i muhafazada bulundurmak suretiyle vücudundan istifade edenlerin öldükten sonra da vefatını gizliyerek gayr-i meşru istifadelerinde devam edeceklerini nazar-i dikkate aldı:

"Merhum Bey bu havftan tabutum kâfiristan da kala diye elbette ve elbette benim mevtim haberin intişar edesiz ma'ada ki küffar benim adıma Müslümanlar üzerine huruç eyleye diye vasiyet edip demiş idi ki benden sonra kardeşim Hüdâvendigâr Sultan Bayezid Hâzretleri'ne varasız diyesiz ki beni red etmesin ne vecihle olursa olsun benim tabutumu kâfir memleketinde komasın ehl-i İslâm memleketine çıkarsın ve cem-i borçlarım ede eylesin ve benim anamı kızımı vesair taalukatımı benim üstümde hizmette sabıkası olan hüddamımı artırmayıp hâllü haline göre riayet eyleye diye vasiyet etmiş idi."[209]

Hastalık gittikçe ziyadeleşiyordu. Etbanın gayretleri fayda vermiyordu. Kral Charles Şehzadeyi sık sık ziyaret ediyor, doktorlara kendisine bir kat daha itina etmelerini tavsiye ediyordu. Hatta ağırca gördüğü bir defasında:

---

[209] Vâkıat-ı Sultan Cem, Sayfa 32.

— Gayret ile sıhhat bul inşallah senin maksundun her kande ise ben seni anda gönderirim.

Demişti.

> Bu haliyle beraber sedye içinde götürülüyor, kendisi de katiyen eser-i şikayet göstermiyordu. Hatta bir aralık ziyade baygınlık geçirmiş, sayıklamıştı**. [165]** böyle olduğu halde yine yola devam etti. "Napoli" ye geldiği zaman "Pouilles Beyi" nin pâyitahtı olan bu şehirde kendisini göstermek istediğinden gayret göstererek ata bindi. "Şehre gelecek Şinor ve Riciyle nam beyin evinde konuldu."[210]

Orada hastalığı ziyadeleşti, tedavi mümkün değil fayda vermiyordu.

O sırada Mısır'dan bir mektup geldi. Cem; mektubu aldı, melûl melûl baktı. Okumak için çok çalıştı, fakat bir türlü validesinin ne demek istediğini anlayamıyordu.

Charles, mektubun vusûlünün dördüncü günü yine ber-mutad şehzadenin yanına geldi, hatırını istifsar etti. Cem, gayret göstererek:

— Eyuceyn Elhamdülillah !

Dedi.

Kral da teselli maksadıyla:

— Beyim hatırın hoş tut gayret eyle şimdiden sonra sen azadsın dedi. Charles doktorlardan haber almıştı. Cem'in ifâkından ümid yok idi. Binaenaleyh bundan sonra onun gideceği Mısır ve yahud diğer bir yer değil doğrudan doğruya mezardı. Zaten bu sözle onun da kasdı teselliden başka bir şey değildi. Yoksa iyileşeceğini bilse ihtimal ki böyle bir söz sarf etmezdi. Kendisi pek ağır, adeta muhtazır olmakla beraber "Azadsın" sözü şehzadeye hüsn-i tesir etti.

— Elhamdülillah, azad ve halas savtı kulağımıza girdi dedi, Cenab-i Hakka şükürler de bulundu. Krala da teşekkürlerini arz etmekten geri durmadı. Ertesi gün ise mesken âhiri olan "Kayo Şatosu" nda âmik bir sükun, acı bir sûkut hasıl olmuştu:

Cem, nezdinde havas-ı nüdemasından Celal ve Sinan Beyler olduğu halde kelime-i şehadet okuya okuya gözleri uzun senelerin verdiği hasretten açık **[166]** olduğu halde senelerce ezilen ruhu uçmuştu (29 Cemaziyelâhir 900).

---

[210] Vâkıat-ı Sultan Cem, Sayfa 32.

Cem Sultan'ın ölümünü esbab-i muhtelifiye atfedenler vardı. Tabip raporuna nazaran nezleden vefat etmiş ise de müverrihin kısm-i azimi mesmumen terk-i hayat ettiğine kaildir.

Vâkıat; Cemaziyelevvelin yirmi birinci ve Roma'dan hareketlerinin yirminci günü yolda "Sen Jermen Şehri" nde mizacına inhiraf arız olduğunu "Yüzü üstünde nazale (Nezle) eseri göründüğünü, yüzünün gözünün, boynunun şiştiğini" yazıyor.

Müverrihin-i Osmaniye berber başısı Mustafa'nın kullandığı zehirli usturanın, İtalyan müverrihleri ise her gün yediği şekere Papa tarafından ekilen zehirli beyaz bir tozun tesiriyle vefat eyledildiğini yazıyor.[211] **[167]**

---

[211] Son zamanlarda Sultan Cem'in hayat ve menakıbına dair lisanımızda şimdiye kadar yazılmamış bir Tefrika-yı Tarihiye yazan müverrih müdekkık Ahmet Refik Bey Cem'in eclâl-i mevudiyle vefat ettiğine kail olmaktadır.
Şehzadenin arzusu üzerine telif edildiğini yukarıda kaydettiğimiz "Cam-ı Cem Ayn" unvanlı eser-i kıymettarda ise "França Kralı varıp harben Şehzadeyi alıp ordusunda bir beraber dilberin tığ zehir aludiyla şehid olduğu meşhurdur." Diyor Sayfa ─ 49.
En eski müverrihlerimizden Aşık Paşazâde'nin bu babdaki kanaati şudur:
"Bil-âhire helak etmek murat ettiler (Papa ve rüesası saire) başını ağulu ustura ile yülüdüler (Tıraş) başı gövdesi şişdi. İlaç kâbil olmadı. Allah'ın rahmetine vasıl oldu." Sayfa 251-252 .
Hammer; kendi fikri ve kanaatini beyan etmekmeksizin bu babdaki arayı hülasa diyor: " İtalyan ve Türk müverrihleri Şehzadeyi yavaş yavaş tesir eder bir zehirin mezara îsâl eyledildiğini beyanda müttefik ve yalnız bunun suret-i isti'mâlinde muhalifdirler. İtalyanlar'ın rivayetine göre Şehzadenin isti'mâlini itiyad ettiği şekere beyaz bir toz karıştırmakla temsim olunmuştur. Borjiya kardinallerini bu suretle yolcu ettiği gibi kendisini de o toz ile zehirlemiştir. Türk müverrihleri ise bilakis zehirli bir usturanın açtığı bir çizgiden sem telakki edildiğini zannederler. Cem'in berberini Mustafa namıyla tesmiye ederler ki Rum'dan dönme olup Papa tarafından satın alınmış, bu adam o vaktinden itibaren hareketini Bayezid'e takdir ettirerek derece derece vezaret-i uzma mesnedine kadar çıkmıştır." Cild 3, Sayfa 266-265.
Ayvan Saray; (Koca Mustafa Paşa Camii) münasebetiyle " Hadikatü'l-El Cevami" nde izahat verirken sözü yenisinin tercüme-i halinde intikal ettiriyor, telhis ettiğimiz şu malumatı veriyor: "Bayezid devrinde saray gulamlarından iken tıraştaki maharetine binaen Şehzade Cem'in idamını taahhüd etti, âla rivayeten kapıcı başı olduktan sonra "Ruyunu muydan âri ederek heyet-i efrençi" üzere Roma'ya gidip Şehzadenin hizmetine dahil oldu. Lisanı Efrenç dahi vâkıf idi. Az vakitte berber başılık hizmetine nail olunca Şehzadeyi tıraş ettiği semli ustura ile zehirledi. Müteakiben kaçıp İstanbul'a geldi. İhbâr-i hâl ettiği sırada Şehzadenin öldüğü haberi de vasıl oldu. Sonra Rumeli eyaletine, müteakiben vezaret-i azimiye tayin olundu." Cild 1, Sayfa 161-162.
Müverrihin cedideden Murad Bey üstadımızda Şehzadenin mesmumen vefat ettiğine ve "Borjiya" tarafından zehirlendiğine kâildir, (Tarih-i Ebul Faruk) da şu yolda bast-i mütalaat eylemektedir: "Papa dahi kıskanmış, hırslanmış, Charles'in istifadesine mahal bırakmamak üzere mecburen teslim etmekte bulunduğu Cem Sultanı temsîm eylemiştir. Cem Sultan'ın suret-i temsîmi hakkında muhtelif rivayetler vardır. Hatta Sultan Bayezid tarafından memur olan Koca Mustafa Paşa (O vakit kapıcı başı Mustafa Ağa) tarafından temsîm olunduğu rivayeti dahi vardır. Çünkü sem-i eseri esna-yi tıraşta hasıl olan berenin azması başının yaralar içinde kalıp şişmesi suretinde zahir oldu. Frenklerin iddiaları ise Borjiya'ların âhval ve adetleri vecihle şekere karıştırılan beyaz bir toz ile zehirlenmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü yüzünün ve başının yaralar içinde kalması zehirden ifsad olunmuş kanın neticesi olabilir." Cild 2, Sayfa ─171.
Mekatib-i Sultaniye'de tedris olunmak üzere Ali Reşad Bey tarafından telif maarif nezaretinde programa idhal ve kabul edilen (Kurun-i Cedide Tarihi) nde şu muteala münderiçtir: "Alexsandr Sultan Cem'in hayatını Padişah'ın satarak üç yüz bin düka almak ümidiyle Şehzadeyi bitayyil tesir bir zehir ile tesmîm ettikten sonra Fransa Kralı'na teslim eyledi." Cild 1, Sayfa ─76.

Osmanlı müverrihleri, muhtedi ve Bayezid Han'ın gulamlarından olan Mustafa'nın berberiliğindeki maharetine binaen Cem'in idamını bit-taahhüd Avrupa'ya giderek ve ber-takrip şehzadeye intisab eyleyerek bu fazihayı irtikab ettiğine Cem'in vefatından sonra pâyitahta gelip Sultan Bayezid'den pek ziyade iltifat görmesini ve az zaman zarfında vezaret-i uzmeye kadar irtika eylemesini delil addediyor. "Koca Mustafa Paşa" namıyla şöhret bulan bu zat tebeddül saltanat vuku'unda Şehzade Ahmed'i iltizam ettiğinden Yavuz tarafında katledildi. Bu suretle cezasını bulmuş oluyor demektir.

İtalyan müverrihleri bir zamanlar paraya tamahen tesmim eylediğini müttefikan beyan ettikleri halde sonradan gelenler bir reis-i ruhaniyi böyle bir şaibeden tenzih maksadıyla alâmet marazın yirmi gün sonra belirmesi bunun imkansızlığını meydana koyduğunu bil-beyan Papayı teberriye etmek istiyorlar. **[168]**

"Castel Leon" isminde bir baronun Cem Sultan'ın tesmîmi keyfiyetini tezekkür için İstanbul'a kadar gidip geldikten sonra Vatikan'da bulunan bir kuyunun suyunu zehirlediği fakat cürm-i tesmîm meydana çıkıpta muhakemesi icra edildiği zaman "Bazı zevat-i âliyenin bu cürümde zi-medhal olduğuna dair emellerde bulunduğunu mervi" olduğunu İngiliz ruhban fazîlesinden A. History nam zatın "During Reformation" unvanlı eser-i kıymettarından iktibas etmek suretiyle eserine nakil eden Halil Hâlid Bey; müellif-i mumaileyhin Papayı teberriyeye dair olan satırları tercüme ve mütealaat hususiyede ilave ediyor. Ehemmiyet-i mahsusasına mebni aynen iktibası faydalı addettik.

> "Şehzade Cem, Fransa Kralı yediyle Papanın taht-i tevkifinden çıkarıldıktan sonra yevm-i vefatına kadar bir aya yakın müddet mürûr etti; binaenaleyh Papa tarafından verilmiş olması farz edilen zehirin o kadar zaman mürûrundan sonra bir tesir-i itlafi kalamaz" Yollu mülahazada bulunuyor. Fikrimce bu müellif kavl-i mezkuriyla semûmun tesirât mütehalifesine misal olmak üzere tarih-i âlemde kaydedilen bunca rivayatı **[169]** hükmünden iskât eyliyor. Zehirlerin evkat-i faaliyesine, tesirat tedricisine dair ilim tıp ve kimya erbabının serd ettikki mütealata vakıf değilim. Bu babda istihsal-i ma'lûmât için Dixion Mann nam zat tarafindan yazılan ve İngiliz ettıbasınca muteber olduğu zikredilen envai sümumdan bahis bir esere müracaat ettim. Ecza-yi kimyeviden (Fosfor) un cism-i beşr üzerine olan tesirinin bazen hafif bir halde başlayıp geçtikten sonra iki ve hatta üç hafta sonra hatar-nak bir surette avdet eylediğine dair izâhat buldum. Papa Altıncı Alexsandr'ın insan zehirlemek hususundaki maharet ve tecarübünün vesâik-i tarihiyye ile

> mâruf olması dahi Şehzade Cem'in mesmumen vefat eylediği kavlini itimad daha ziyade şayan gösterir[212]

Sultan Bayezid, senevi bir çok paralar verdikten başka aleyhinede is'timâl edilmekte bulunmak hasebiyle Cem'in izale-i vücuduna çalışıyor ve bu işi başarabileceklere defâten bir hayli meblağ vaad ediyordu. Mikdarı üç yüz bin düka altınına kadar çıkarılan bu parayı almak için Papadan başlayarak herkesin ve hatta hükümetlerin çalışacakları şüphesizdir. İşte Venedik Cumhuriyeti de o meyanda şayan-i zikirdir. Bu Cumhuriyet Şehzade Cem'i tesmim için birçok teşebüsat ve muhaberatta bulunmuş, fakat maksadının icrasına muvaffak olamamıştır. Rusyalı Vlademir Lamansky tarafından Venedik hazine-yi evrakındaki muhâberat-i Hafiye-i Tarihiye hakkında icra edilen tetetbuat üzerine neşrolunduğu mehazmiz tarafından haber verilen dest-res olamadığımız Secrets d' Etats de Venise unvanlı eserde şu malûmât mevcuddur:

"Venedik hazine-i evrakında bir hayli tahrirat-i resmiye-yi hafiye cem ettim ki bunlar Sultan Cem hakkında ehemmiyet azîmiyeyi haizdirler. Suretlerini burada neşr ediyorum; zira bu evrak-i saire bir nice Avrupa Devletleri gibi İtalya'daki hükümetlerce dahi müşarünileyhin hayatına suikastın bi-vasıta-i kesb-i zelilâne ittihaz olunduğunu irae eder."[213] **[170]**

Cem vefat edince "Hele bari küffar müttali olmadın defaca su ısıtıp Celal Bey su koyup kapıcı başı Sinan Bey yuyup kendi tülbendi ile kefenleyip anda hazır olan halkından altı yedi nefer kişi cemaat olup namazını" kıldılar, ondan sonra icap edenleri dahi keyfiyetten haberdâr ettiler.

Kral Charles, malûmât alınca fevkâlade müteessir oldu ve gönderdiği tabip tarafından vefatı tasdik olununca naaşın etba tarafından tahnit edilmesini emretti. Ceset müteakiben servi ağacından suret-i mahsusa da imal ettirilen bir sandukaya vaz' ettirildi, mıhlattırıp kurşunlandırıldıktan sonra kapıcı başı Sinan ve çeşnigir başı Ayaz Beyler'in taht-i muhafazasına tevdi' edildi. Ancak her ikisi yalnız başlarına kalmak istemediler:

— Çünkü biz kalırız bari bir iki adam dahi kon kim ölüm dirim bizim içindir bize yoldaş olsunlar.

---

[212] Sultan Cem Vakasında Mesele-yi Hamiyet, Müellifi: Halil Halid Bey, Sayfa 18-19.
[213] Sultan Cem Vakasında Mesele-yi Hamiyet, Müellifi: Halil Halid Bey, Sayfa 17.

Dediler. Bunun üzerine kendilerine daha iki kişi terfik edildi. Dört beş adam seksen altı gün beklediler. Seksen yedinci gün Charles, Sultan Cem'in naaşı da, muhafızlarını da "Gaite Hisarı" na göndermeye karar verdi. Bu haber beyleri müttehayyir etti. Kendileri hisara kapatıldığı surette şehzadenin vasiyeti yerine gelmek kabil olamadığını düşündüler, bunun üzerine birleşerek:

"Böyle tedebbür ettiler ki işte sâir yoldaşlarımız hod hâtibsüz ile gemiye binip Mağrib'e gitseler gerek eğer bizde mukayyed olmayıp ol hisara gider sözünün merhumun mevti haberi Hüdâvendigâr'a malum olmayıp meyyite de biz de kalede mahpus kalırız ebedü'l abad ve kafirler dahi memleket urup bir büyük mazarete bais oluruz deyu bize beddua olmasın deyüp elbette birimiz varup bu haberi Hüdâvendigâr'a bildirmek gerek" dediler, talebi üzerine Ayas Bey'in gitmesini münasib gördüler. Beyin bu talebi bir Arnavut'un kendisine verdiği söz üzerine vaki' olmuştu. Ba'de-l-veda hareketle hisardan çıktıktan bir müddet sonra yine avdet eyledi. Gelişi Arnavut'un sözünde durmamasından ileri gelmişti. Bu defa Sinan Bey gitmeye **[171]** karar verdi. Tebdil-i kıyafet etmedikçe nail-i emel olamayacağına, ne kadar ihtiyata riayet eylerse yabancı olduğu anlaşılarak en nihayet ele geçeceğine kanâat getirdiğinden "Kafir libâsın giyip saçın sakalın tıraş edip Allah'a tevekkül edip, tek bey merhumun vasiyeti yerine gelsin olursa müddeh El-hükmullah" diyerek ve vasiyetnameyi de yanına alarak hareket etti. Kral Charles bunu haber aldı, arkasından gönderdiği ulaklar kendisini çevirdi. "Cemi'-i esbabını ve bey merhumun vasiyetnamesini alıp mahkum elin bağlayıp ayağına Frenki bukağı vurup iletip bir kalede iki ay mikdarı hapsettiler." Bil-âhire her nasılsa bir yolunu bulup kaçtı, İstanbul'a gelerek Cem'in vefatını Sultan Bayezid'e haber verdi. Sultan Bayezid kardeşinin vefatından fevkâlade müteessir oldu. Keyfiyet pâyitahtta şây'i olunca herkes izhâr-i tesire başladı. Bunu üzerine Sultan Bayezid saray halkının üç gün matem tutmasını emretti. Kendi de siyah sarık sardı. Pay-i taht sekenesini de dükkanları kapamak suretiyle müttefikan mateme iştirak ediyor, taraf-i Padişahiden fukaraya, kâr ve kesbini muvakkaten bırakan muhtacin-i esnafa sadakalar tevzî' ettiriliyordu. Sadaka yalnız İstanbul'da tevzî' edilmemişti. Osmanlıların eski pâyitahtı olan Edirne'de de dağıtılmıştı. Verilen paranın mikdarı İstanbul'da yüz bin Edirne de seksen bin akçeye bâliğ olmuştu.

Fazla olarak her tarafta ölen şehzade namına dualar okunuyor ve taraf-i Padişahiden ısdar olunan bir hüküm mucibince tekmîl Memalik-i Osmaniyye biladında Cem için

salâtü'l-alel gayib kılınıyordu. Sultan Bayezid'in Şehzade Korkud'a gönderdiği hüküm pek hazin cümleleri muhtevi idi:

> "Ferzend-i devletbar saadet şaar mehr-i siper-i hilafet ve tac-dari ve mehr-i celâlet ve şehrîyarı mahz Lütfullah'ü vedud oğlum Korkud tal-i beka nu- nale menafü ref'i Hümayun vasıl olacak malum ola ki çün delaîl-i ayni ve hissi ve şevahid-i yakını ve kıyası delâlet etmiştir ki dünyayı din-i hak-den gurur …surur değildir ve nakş-i devam ve sebat levh-i beka hayattan mahundur ve tevakku vefa-i acuze mekkare-yi **[172]** dünyadan sehivi zimam-i akıl ve can padişah ebed ve ezelin kabz-i kudretinde ve have-i iradetindedir. Felizalik Hazret-i cennet pinahi mağrifet destgâhı kardeşim Cem Sallallahü Teâlâ fi gurefil el cinan vel niam ve elbesi-i hilel-i rızvan vel-ekrem bu hal malum ve muhakkak edib saray-i sürur hul-dini rihleti bu makam ademi-encamın ikameti üzerine râcih görüp kubay-i beka-yi taayün günü kamet-i adım istikamete vücud-i faniyeden kılıp terk-i tahayyürati mehuha-yi hüsnü ve tarh-i tahallükal ve kıyas edib nefs-i selimin (Irciy-i ül rabbike) emrine raziye kılıp mürg-i ruhu evkad alem-i efkardan ve neşimen-i akıl ve hissi müsteardan serayır-i Kudüse ve eraik-i melanın inse tayaran edib gülüstan cinanda makam etmiş el-emrü minallahül kadir velhükmü'lillahil-alil-kebir elkebir öyle olsa buyurdum ki kaziyesinin dahi malumat olup merhumun ruh mağfireti için taht levayı adalet intimanızda olan cevamide namazın kıldırasın"[214]

Matem günlerce imtidat etti. Bundan sonra Padişahın düşüncesi Cem'in naaşını getirmek teşkil ediyordu. Kardeşinin vasiyetini yerine getirmeyi akdem-i vezâif telakki eyliyordu. Bu maksad ile Napoli'ye bir elçi gönderdi. Bu zat muvaffak olamayınca ikinci bir elçi iğzam edilmişti. Fakat bu ikinci zatın hareketiyle şehzadenin vefatını beyninde bir senelik zaman geçmişti. Bu zat "Gait" e gitti. Cem'in naaşını istedi. Fakat beş bin düka verilmeden naaşın teslim edilemeyeceği cevabı verildi. Böyle mukalemeler gidip gelmeler ile vakit geçerken âhval ve şeraitte değişmiş, şehzadenin naaşını havi "Gait Beldesi" Fransa Kralı'nın düşmanları tarafından muhasara edilmişti. Nihayet Fransız ısrar-i teslim edilmek şartıyla naaş Napoli Kralı'na verileceğine dair Fransızlar ile İtalyanlar arasında bir mukavele imzalandı, müteakîben ber-mucip muaheda tâbût Napoli Kralı'na teslim edildi. Kral bu defa naaşı Napoli'ye nakil ettirdi, biçare Cem'in hayatındaki seyahati kafi gelmemiş gibi bu defa da ölüsü öteye beriye götürülüyor, çilesi bu suretle itmam ediliyordu. Bu defa Papa ortaya çıktı; naaşı talep etmeye **[173]** başladı. Napoli Kralı'nın maksadı ise dirisi birçok para temin eden ölüyü pahalıca Osmanlılara satmak, bu yüzden müntefi olmaktı. Hatta maksadına nail olmak için

[214] Feridun Bey Münşeatı, Cild 1, Sayfa 294.

tâbûtu tesellüm eder etmez keyfiyeti Sultan Bayezid'e bildirmiş, külliyat ile bir meblağ verdiği takdirde Cem'in naaşını kendisine göndereceğini iş'ar etmişti. Zavallı ceset pazarlığa çıkarılmış demekti. Nihayet Kral Fredric Papa'nın iddiasını gâle almayarak naaşını Bayezid'e teslime razı oldu.

Kışın en şiddetli bir mevsiminde, kanun-i sâni ayında "San Kataldo Limanı" na gelen bir gemi karaya bir Türk memurunu çıkardı. Bu elçi Napoli Kralı'nı tehdit için gelmişti. Vazife-yi resmiyesini îfâ etti. Padişahın naaş teslim edilmediği surette İtalya sahillerinin vurulacağı hakkındaki emrini Fredric'e bildirdi. Kral arzu-yi Padişahiyi hüsn-i telakki ettiğini, karîben göndereceğini bildirmek sureti ile mütayyiben memuru iade etti. Filhakika aynı ayın yirmi dokuzuncu günü saray muhafızları Sultan Cem'in tâbûtunu omuzlarında taşıyorlardı. Tabut sırmalı bir kumaş ile örtülüydü. Naaş; bulunduğu "Of Şatosu" ndan "Poçiyorala" ya nakledildi. Sonra bir arabaya konularak "San Katoldo" ya getirildi. Tabut etrafında sadık adamları ile Napoli Kralı'nın erkanı bulunuyor, heyet-i mecmuası hazin bir alay teşkil ediyordu.

Papa, kendisine birkaç bin düka temin edecek bir fırsatın kaçırıldığından dolayı küplere binmişti. Tekrar krala haber gönderiyor, muvaffakaten olmadan naaşı teslim edemeyeceğini iddia ediyordu.

Cem Sultan'ın naaşı hareketinin on altıncı günü "Locca" ya getirilmişti. Sultan Bayezid meseleden haberdar olduğu için daha evvel altı yelkenli ile bir çektiriyi hareket ettirmiş, onlar gelerek "Avlonya" önünde demirlemişti. Naaş oradan alındı; "Gelibolu" ya getirildi. Sultan Bayezid; naaşının İstanbul'a getirilmemesini, Mudanya İskelesi'ne çıkarılarak Bursa'ya nakledilmesini irade etmişti**. [174]**

Bursa Kadısına da Murad-i Sâni'nin türbeyi şerifesi yanına defin için emir verdiğinden orada da makbere hazırlanmıştı.

Nihayet naaş "Aşıkpaşazâde" nin haber verdiği üzere saadat ulemadan mürekkeb beraberi istikbal gönderilmiş olan bir cemm-i gâfir tarafından tazimler ve terkimler ile Bursa'ya getirilerek kendi vasiyeti ve kardeşinin de iradesi vecihle kara toprağa tevdi' edildi. Cem, on üç senelik bir iftirâktan sonra, fakat ölü olarak anavatana kavuşuyor. Bu suretle ruhen müteselli oluyordu.

Kral Charles; Cem'in vefatına müteakip hazinesini, mücevharatını silahlarını, elbiselerini, metrûkât-i sairesini toplayıp en mutemet adamı olan Hatipzâdeye tevdi' ile

onu Fransa gemilerinden birisine bindirerek Mısır'a gidip metrûkâtı ailesine teslim etmeye memur etti. Lakin Nasuh Çelebi'nin sadakatsizliğinden, yahud iddia ettiği gibi havanın muhalefetinden dolayı gemi İskenderiye Limanı'na çıkacak yerde İstanbul'a muvasalat etti. Çelebi, şehzadenin muhalefetini, o meyanda sevk-i ta'lîmle "Allah-yensuru Sultan Cem" ibare-i duasını vird-i zeban eden tuti kuşunu bargah-i Bayezid-i Haniye takdim eyledi. Garipdirki kuş huzur-i şahanede "Allah-yensuru Sultan Cem" yerine "Allah yerhamul Sultan Cem" duasını ref' etti. Böylece başta Padişah olmak üzere orada bulunanların ve bil-âhire duyanların hepsini müteessir eyledi.

Şuara-yi zaman Cem'in vefatını muhtelif tarihler düşürmüşlerdir:

Bahardır-i devlet Cem çün hazan-i yaft hayf

Residiez gayib tariheyş zi-dünya reft Cem va-hayf

Tesirini havi tarihi Mevlana lami-i inşad etmiş.

Kazasker Hasanzâde de :

Tarihi mevt-i şah Cem-i ayn nizam alemest

Beyitiyle Sultan Bayezid'e yaranmak istemiştir.**[175]**

Bir diğeri de:

Dediler eyleyüp dua-yi süruş

Cem-i rahmedden eyledi cem nuş

Tarihini yazmıştır.

Cem; Hanedân-i Alî Osman içinde yetişen on on beş şairden biri, tac ve tahtını elde etmek için mücadeleye, nihayet terk-i dar ve diyar ile hal-i ığtirabta Rahmet-i Rahman'a kavuşan iki şehzadenin ilkidir. Tuhaf bir eser tesadüf olmak üzere kendisi ile hemhal olan Şehzade Bayezid de onun gibi şairdir, her ikisinin kudret-i şairânesi de oldukça yüksek bir derecedir, hele Cem; hayatının lezaiz ve şedâidine, bilhassa şedâidine fazla maruz kaldığı için divanında her türlü şiirlere tesadüf olunabilir. Şurada hayatın güzellikler ve tatlılıklarından hararet ve memnuniyet ile bahsederken, ötede çirkinlik ve acılıktan mirarat ve keder ile demgüzar olur. Kudret-i şairânesi için eskilerden biri:

"İttifak şuara bu dur ki şuara-yi selatinde, Sultan Selim Han Hazretleri nazım perver ve şehzade merhum Sultan Cem eblağ eşar idi. Bu dahi Sultan Selim ki Farisiden mütebb-i resail ve devavin" idi.[215]

Diğeri de

İşar-ı ve inşaya kadir ve kendisi bi-bedel şair, eşar-i hayal engiz ve gazaliyati emsal-âmiz. Ale-l tertip divanı var. Nazımı selis ve uslûbu nefisdir."[216] Dediği gibi yenilerden de pek genç birisinde, o da şehzade gibi gurbet ellerde, İsviçre de Rahmet-i rahmana kavuşan erbab-i zekadan Şehâbettin Süleyman Bey de:

"Cem'in kabiliyet-i şairiyeti en ziyade münâcâtlarında, naatlarında görülüyor. Bunlar Türk sanatının, Türk edebiyatının en mükemmel, en nefis abideleridir." Diyor.[217] **[176]**

Sultan Cem, yukarıda bil-münasebe kaydeylediğimiz vecihe ile şuarâ ulemaya pek ziyade iltifa eder ve maiyet-i halkını daima öylelerinden intihab eylerdi. şehzade mensubininden olmak üzere tezkiresinde birçok şair kaydeden "Sihi" bu münasebet ile "Sahib-i marifet ve ehil-i fazilet, şuarâ taifesine ziyâde rağbet ve iltifat ederdi. Bu taifeden yanında çok kimse olurdu. Her birine haddinden ziyade riayetler edib şefkat ve merhamet gösterirdi." Mütealasını irad eylerdi.

Asar-i şiiriyesinden:

TEVHİD

Ey emir bi vezir vay alimi misal

Ve ey haber-i bi nezir ve ey Rahim-i zü-l-celâl

Senden umar iki alem halkı Rahmet ey Rahim

Kim kadim lem yezelsin hakim lâ-yezâl

Rahmetin bahrına yük durur senin hod ve giran

Kim Rahim pür kerimsin hem hüdayı bi-zeval

Cümle mâhluk-u zamana zikirinin tesbih eder

Cümle âlem halkı eyler emrine hem imtisal

---

[215] Tezkire-yi Lütuf, Sayfa 20.
[216] Tezkire-i Sahibi, Sayfa 15.
[217] Sultan Cem Hakkında Tatbiat-i Edebiye İçtihad, Numara: 113.

Kuru ne içini kıldı kudretin tılıv-i şeker

Senin haradan üftedi hikmetin ab-ü zeval

Gelmeyile mihri eylersin felakette bi-karar

Emrinle mahı edersin kah bedr ve kah hilal

İbtidada ki yok nihayet inhita ki hem dahi

Müddeti yoktur bukanın ey kerim bi misal **[177]**

Hükmün ile oldu gülüzârda şah-i çemen

Kudretinle buldu bülbül-ü bağda nütk mekal

Cümle mahlûkun görürsün daima ahvalini

On sekiz bin âlemin rızkın verirsin bi-sual

Alemin bünyadın ördün bi tereddüt bi taab

Kamu mâhlûku yarattın bi-teklif bi-mecal

Cümle eşya birlüğüne şahid oluptur senin

Cümle varlık varlığına âlem içre oldu dâll

Halkı âlemden kimesne mülküne diyemez

Yaradılmıştan kimesne mülküne etmez cidal

Cümle senindir hüdâya halkasından bahş olur.

Lutüf ve mihr kudret ve isim hikmet iz ve celal

Hükmün ile gerdeş eder âlemi bad-i saba

Emrin ile daima cünbüş eder rih-i şimal

Akl-ı gül cehdeyleyüp mahiyetini ki bilmez

Kimesne eylemez keyfiyette kil-ü ve kal

Ki deyinden vird edersin virdle verirsin azar

Haktan ki halk edersin suret-i hüsnü ve cemal

İbtidası yok bekanın ey Hüdavend-i kadim

Gerçi devreyler felek ism-i kardeş eyler mah-i sal

Kudretinden oldu geyvan çarh-i azure pasıpan

Hikmetinden oldu Merih-i asumana kutuval

Hem razı gile ütarid oldu çerh azura da bir

Hem ata bir cüse-i kılıp eyledin nüku hisal

Eyledik nahid üçüncü felekte çeng-i saz

Ona karşı mah defzen eyledik mah ve sal **[178]**

Mühr-i lütfunla felekte Şah encum eyledik

Hikmetini gösterip bağışladın ana kemal

Zatının mahiyetine eremez fehim ve ukul

Hikmetinin kudretine yetmez vehim ve hayal

Çün Rahim lem yezel sin şüphesiz af olmaya

Cümle halkın cürmüne lütfunda vardır ihtimal

Çün geh kâr oldu cismi ol-gıl hüdâya destigir

Kıl inayet olmasın mahşer gününde pa-i mal

Bu duayı müstecab et ya mücib elsailin

Çün kerim pür kermesin ey Rahim müsteal

GAZEL

Her çend ademi zad olmaz cihanda bi-gam

Gam sonu şadlıktır ey dil darılma epsem

Sultanlık olma ise devrişlikte hoştur.

Görünce terk edindi taht la tacı Edhem

Olsun Şehinşeh-i rum olmazdı hac nasibin

Bin şükür ki oldu ruz-i bu devlet muazzam

Muharrem şiar mütü kable ente mütü

İhram ile bürünüb nola kefen girsem

Bizim sefayı hoş tut şevk üzere Merve hak

Nuş ile cam-i vahdet işret demdir ey Cem **[179]**

Ɵ

Oldu yüzünün burka-yi ol zülf-i semensa

Süphan kadiren cailleyse libasa

Ɵ

Ne gökyüzünde meh kalır ne de hurşid

Ne yeryüzünde Cem kalır ne Cemşid

Ɵ

Olamaz can-i dil ey yar sensiz

Olurlar derde bimar sensiz

Koyup gitme bi-vefa ey süfa yar

Olur âlem başıma dar sensiz

Ɵ

Bulmadım ben mübtela vüslüne yaren destres

Oldum âlem içinde şad hürrem bir nefs

Ɵ

Mihrab kaşın oldu bana kabe ve mabet

Efrad-i ailesine gelince: Oğullarından Oğuz, Fatih'in sarayında idi. Büyük pederinin vefatından, amcasının taht-i Osmaniyye kuudundan sonra ne olduğu malum değildir. Diğer oğlu Murad, pederinin vefatı üzerine Rodos'a gelmiş, orada ihtiyar-i ikamet etmişti. Adanın Kanuni tarafından zaptı ve şövalyelerin Malta'ya nakli sırasında tutulmuş, idam edilmiştir. Büyük kızı; vefatının **[180]** ikinci senesinde Mısır Sultanı Melik'ül Nasır'a nikahlanmıştı. Melik'in katli üzerine Bayezid-i Sâni babasının nişancısı Haydar Çelebi vasıtasıyla İstanbul'a getirterek Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'ya tezviç edilmiştir. Çelebi, şehzadenin zevcesini de İstanbul'a getirmişti. Fakat gerek onun ve gerek validesinin ne oldukları, nerede ne zaman öldükleri bilinmiyor**.** **[181]**

Zaten derviş-i nihâd olan Bayezid-i Sâni'nin sinni epeyce ilerlemiş, hududlarda ötede beride ve bilhassa Anadolu'da serzede-i zuhur olan gavâil kıyam kendisini yalnız saltanattan değil dünyadan bile soğutmuştu.

Şehzadeler, o zamanın usulünce her biri bir vilayette idi. Bunlardan "Ahmed" Amasya'da, "Şehinşah" Karaman'da, "Korkud" Saruhan'da, "Selim" de Trabzon'da bulunuyordu.

Tarihlerimizde Şehzade "Ahmed" büyük gösteriliyor. Halbuki (Hammer) "Korkud" un ekber şehzadegân olduğunu söylüyor. Gerçi veraset meselesi o zamanlarda tekrar etmemiş olduğu için "Korkud" ile "Selim" in saltanat iddiasına kalkmaları buna serahaten delalet edemezse de böyle olması daha makûldür.

Şehzade "Ahmed"; halîm, selim aynı zamanda sahi ve kerim bir zad idi. Vaktini zevk ve sefa ile geçirir, sulh ve sukûnu, gürültü ve patırtıya tercih ederdi. Bunun için müstakilen hareket etmek, menaf-i şahsiye temin eylemek fikriyle vükâle onun pederi yerine saltanata geçmesini arzu ediyordu. Şehzade bunu anlamış, kendisini veliaht yerine koyarak o yolda harekete bile başlamıştı. Hatta pederinin ani bir surette vefatı, vüzeradan bazılarının hıyaneti yüzünden pâyitahta daha karib olan biraderi "Korkud" un geçirilmesi ihtimalini nazar-i dikkate alarak şehzadenin Saruhan'dan kaldırılıp Teke'ye tayinini babasından rica etmiş, Bayezid de onun bu talebini is'af ederek tebid surette oraya naklettirmişti. "Korkud"; bu tahvili kader-i şanına layık göremedi. İyi bir şair olan şehzade yeni memuriyetindeki halkı dûn bir seviyede gördüğü için sıkıldı. Babasından memuriyetindeki halkı dûn bir seviyede gördüğü için sıkıldı. Babasından memuriyet-i sabıkasına iadesini istedi. Fakat Sultan Bayezid; şehzadenin ricasını **[182]** Şehzade "Ahmed" in hatırı için tervic etmedi. Korkud, bundan muğberr oldu. Kendisi kardeşlerinin büyüğü idi. Sâniyen Fatih'in vefatından babası gelinceye kadar vükela kendisini naib-i saltanat yapmışlardı. Daha o zaman lezzet-i saltanatı tatmış, onun hiçbir şeyle değişilmez bir şey olduğunu anlamıştı. Binaenaleyh bu red keyfiyet üzere onun için yapılacak iki şey vardı: Memuriyet-i cedidesi olan "Teke" de kalmak ve yahud ihtilal bayrağını açarak pederinin hal-i hayatında mevkiini iddiya kalkmak. Şehzade onların ikisini de yapmadı. Babasına hac eylemek üzere Mekke'ye gideceğini haber vererek maiyetindeki seksen yedi kişi ile "Akbaş Reisi" kumandasındaki beş gemiye bindi (Muharrem 915 - Nisan 1509). Beş gün sonra İskenderiye'ye vardı. Vusulünü

Mısır Memlûkü'ne bildirdi. Sultanın cevabı gecikmedi: Dokuz cins at, dokuz katar deve, üç katar hacin, kıymettar örtülerle müzeyyen olarak şehzadenin rekûbu için iki katar deve, maiyet-i halkı için yetmiş katar deve ile yüz at, matbah için kırk katar deve, dokuz bin düka, dokuz top sırmalı kumaş, gayet güzel dokuz delikanlı gönderdi. Korkud, bu alayı ile mehterhanesini tereküp eden kırk davarlı vürud vererek Mısır pâyitahtına tevcih etti. Şehzadeyi davet etmek üzere Sultanın "Divittar" unvanı alan baş veziri rikabdar-i zabitânı ile birlikte istikbaline geldi. Mayısın yirmi dokuzunda "Korkud" Kahire'ye girdi.

Sehavette yekta olan Memlûk şehzadeye her gün elli koyun, elli katar şeker, elli üç müd pirinci, iki bin piliç, iki bin kaz yüz elli kantar bal, cep harçlığı için elli kese altın tayin eyledi. Korkud, vüsulunden üç gün sonra Memlûk ile suret-i resmiyyede mülakât etti. Buluşma saray dahilinde değil hariçte ve at üzerinde vak'i oldu. Sultan ile şehzade karşı karşıya gelince ikisi birden atlarından indiler, Sultan râsime-yi hoş-âmedi makamında olarak kendi oğlu gibi şehzadenin gözlerinden, Korkud da işaret-i ihtiram olmak üzere babası gibi Memlûk Padişahının gerdanından öptü. Lakin Melik, bahane ettiği Hac **[183]** için toprağından geçmesine rıza göstermediği gibi Sultan Bayezid ile arasını açabilecek her türlü metalibini de reddeyledi. Şehzade, babasının, vezir-i azâmının nüfuzla uğraşmak kabil olamayacağını anlayınca serfürû etmeye ve bir mektup ile Ali Paşa'ya müracaat ederek beyan-i itizar ile eyaletine iadesi için tavassutunu rica eylemeye mecbur oldu.[218]

Zaten Melik de şehzadenin affı ve darü'l-hükümetine iadesi için vasıta olmuştu. Bayezid-i Sâni; eyaletine avdetine müsadede kusur etmedi, Taht-i Osmaniyye'nin kimseye verilmeyeceği teminatı dahi i'ta etti.

Mısır Meliki yirmi sefine refakatinde Korkud'u muazzezen "Antalya İskelesi" ne çıkardı. Rodos şövalyeleri şehzadenin Mısır'a çıktığını ve bil-âhire memleketine dönmek istediğini haber almışlar, Cem gibi onu da ele geçirmek, Bayezid'den aldıkları kırk beş bin flori gibi ikinci bir para koparmak için korsanlarını saldırttılar. Şehzadenin Avrupa'da çekecek çilesi olmadığı için korsanlar gemilere ancak avdete tesadüf ettiler, onları zapt edebildiler. Korkud ise daha evvel çıkmış, oradan arz-i müzaret ve üstadeyi af ile mansıbında ibkasını mutezammın babasına bir arıza takdim etmişti. İyi yürekli,

[218] Joseph Von Hammer, Cild 4, Sayfa 78-79.

yumuşak tabiatlı olan Sultan Bayezid oğlunun bu küstahlığını af ve yine eyalette i'ka etti.

Meşaih-i Meşhurdan "Şah Safüddin-i Erdebilli" evlat ve ahfa'dı uzun bir zamandan beri beynen-nas bir şöhret-i azime kesb etmişler, İran'ın garbında birçok muradlar peyda eylemişlerdi. Ahfadından Şeyh Haydar Erdebilli meşhur Uzun Hasan'a damat olmuş, onun vefatında Şirvan tarafında iddia-yi saltanata kıyam eylemesi üzerine Akkoyunlular tarafından öldürülmüştü. Şeyhin henüz sabi olan oğlu İsmail tarafdâranı tarafından muhafaza edildi, Hasan'ın oğlu hafidlerinin yekdiğerini katl ve ifna ederek ortada vâris **[184]** olacak başka kimse kalmaması üzerine avan ve ensarı tarafından ona ilan-i saltanat ettirildi. Yaver-i talih Şah İsmail'i az zamanda parlattı. Ecdadının şöhreti memalik-i Rum'da da şay'i idi, onun için İsmail'in bu yevmen fe-yevmen izdiyadı şevketi Memalik-i Osmaniye'deki şiilerin dahi bad-i cürreti oldu. Bunu gören Şah da ceddi Uzun Hasan gibi Saltanat-i Osmaniye'ye karşı kendine Timur süsünü vermeye başladı. Adamlar irsaliyle Anadolu'da mezheb Şii'yi neşr ve tamime hevadârının tezyide koyuldu.

Korkud'un "Teke" ye avdeti, orada Şiiliğin epeyce meydan aldığı bir zamana müsadifti. Şehzade; ahalinin tavr-ı hareketini, hatta eski derecede de bulamadığı için bütün bütün teneffür ederek Saruhan'a gitmek üzere bir gece kimseye haber vermeksizin "Antalya" yı terk etti. Halk; şehzadenin böyle geceleyin kemâl-i tehalük ile gidişini zat-i Hâzret-i Padişahinin mür-tahil-i dar-i ahiret olduğuna, tebeddül saltanatın ihtilal ve istirkab tevlid eylemiş bulunduğuna hükmederek daire-yi itaatinden çıkmak için bunu vesile addettiler. İçlerinden muharren "Şeytan Kolu" lakabıyla şöhret olan "Şahkulu" ismindeki bir şakiyi kendilerine serdar intihab ile ağırlığını ele geçirmek üzere şehzadenin peşine takıldılar. Şakiler yolda onlara tesadüf, bil-müsademe şehzadenin tekmil eşyasını gasbettiler. Bunların bu muvaffakiyeti cüretlerini artırmakla tarafdarları çoğaldıkça çoğaldı, az zamanda adetleri yirmi bini buldu.

Bunlar bir ordu heyetinde oldukları halde kura ve kasabatı yağma ve talan ederek, ahal-i mütayı öldürdükleri Anadolu Beylerbeyinin makarrı olan "Kütahya" ya doğru yürüdüler. Anadolu Beylerbeyi Yeniçeri Ağalığı'ndan çıkma "Karagöz Mehmet Paşa" idi. Bidayette bunların harekatine o kadar ehemmiyet vermedi. Bir miktar asker-i i'zamıyla iktifa etti. Asker ihtilal ordusuna tesadüf edince hakkıyla dövüştü. Fakat giden askerin iyi talim ve tertip görmemiş olduğu, adeten de kalil bulunduğu için çoğu şehid

oldu. Eşkiya da Kütahya Ovası'na gelip **[185]** dayandı. Bunun üzerine Paşanın aklı başına geldi ve bin kadar asker ile bizzat karşı çıktı. Fakat artık iş işten geçmiş, gemi azıya alan erbab-i ihtilali daha evvel kuvvetlice bir Padişah ordusunu da bozdukları için sözle yola getirmek imkanı kalmamıştı. Paşa bunlarla karşılaşınca söze nasihâte imkan olmadığını gördü. Tarafeynden silah patladı. Mehmet Paşa; hakikaten kahramanlık gösterdi. İhtilalcilerin birçoğunu telef etti. Fakat en nihayet onlar galip geldiler" ve Paşayı tutup idam ettiler. Bunun üzerine gelip "Kütahya Kalesi" ni muhasara eylediler. Kale muhafızları nisbeten azdı. Ancak top ve alet-i nâriye ile mücehhez olan kaleyi düşürecek eşkiyanın elinde bir şey yoktu. İstihkâmat haricinde olan evlerin bazılarını yakıp yıkarak "Bursa" ya gitmek üzere kaleyi terk ettiler. "Şahkulu" cahil olmakla beraber mülâhazalı bir adamdı. O sırada Padişahın ber-hayat olduğunu öğrenince efalinin cezasız kalmayacağını anladı. Ba-husus pâyitahtta doğru yaklaştıkça tehlikenin ziyâdeleşeceğini takdir etti. Fakat yanındaki evbaş takımına iş duyurtmak da menfaate muvafık gelmiyordu. Çünkü o takdir de hepsi dağılacak, yalnız kalacağı için mevki' daha ziyade müşküleşecekti. İleri gelenleri topladı. Bursa'nın da Kütahya gibi hattı ondan daha kuvvetli kalesi olduğunu, teshiri kolay olmadıktan başka merkezlerinden hayli tebaüd edilmiş olması hesabıyla mevkilerinin tehlikeye maruz bulunduğunu anlattı. Bu sebeple Bursa ve emsali yerlerin zaptını atiye ta'lik ederek şimdilik kolaylıkla ele geçecek bir kaleyi sahip olmanın faydalı olacağını söyledi. Cümlesi sergerdanın bu reyini tasvip ettiler ve "Alaşehir" e doğru tevcih-i semend-i azimet eylediler. Bu esnada kıyam kıyafeti pâyitahta şay'i oldu. Şehzade Korkud'un eşyasının bunlar tarafından gasb edildiği de anlaşıldı. Bayezid-i Sâni bunun üzerine vükela ve vüzerasını topladı. Memleketin asayişini temine sarf mahasal gayret etmediklerinden dolayı her birerlerini birer suretle azarladı. **[186]**

Sadrazam Ali Paşa; "Böyle beş on Teke Türkü'nün vadi-yi şekavette meydan almaları Anadolu ümerasının kayıtsızlığından ileri gelmiştir, o mekule dirinti evbaşının ne ehemmiyeti olur?" diyerek meseleyi Padişaha ehemmiyetsiz gösterdi. Anadolu Beylerbeyisi ile sair ümeraya şiddetli emirler gönderdi. Fakat pek az zaman sonra "Karagöz Mehmet Paşa" nın inhizam ve şehadeti haberi varid olunca herkesi büht ve hayret istila etti.

Sultan Bayezid'in emraz-i vücudiye şeyhuhad ile mizacı âlîleri zaten münharifti Birbirini müteakip beş şehzadenin, Abdullah, Alemşah, Mahmud, Mehmed ve

Şehinşah'ın vefatı ekdar-i kalbiyesini bütün bütün artırmış, artık yaşamak kudreti bile kendisinde kalmamıştı.

Beş on günden ibret kaldığını kendisinin de anladığı ömrünü şöylece gavâil-i dünyeviden azad bir surette geçirmek arzusunu izhar etti. Başta Sadrazam Hadım Ali Paşa olmak üzere vüzeranın ekserisi Şehzade Ahmed'i kendisine halef ittihaz etmesini tavsiye ettiler. Fakat ortalık fena halde karışmış, ba-husus "Şahkulu" nun geçtiği yerlerde tarafdarlar peyda etmesi herkesi tedhiş eylemiş olduğu için hem bir şöhret teminine hizmet edecek, hem de memleketin selametini temin eyleyecek olan bu işe şehzadenin icra-yi memuriyet ile avdetinde calis-i saltanat olması münasip olduğunu arz eylediler. Bu teklif arzu-yi şahaniyede tevafuk etti, husulu maksada daha ziyade yardım etmek için Ali Paşa bizzat şehzade maiyetinde bulunmayı münasip gördüğünü de arz eyledi. Paşa, az zaman zarfında cem' edebildiği askeri bil-istihsab Anadolu'ya geçti.

Şehzade Ahmed hakkındaki tasmimat, Korkud tarafından ihtiyar olunan harekat Şehzade Süleyman'ın malumu olunca na-ehil gördüğü kardeşlerini taht-i Osmaniyye'den uzaklaştırmak ve kendisi o mevkiye suud etmek üzere ahval-i devletin iğtişaşından ve Trabzon'un semtsizliğinden bahsederek Rumeli'deki eyaletlerden birine tahvilini istirham etti. **[187]**

Şedidü'l-şekime bir zat olan Selim-i serir saltanata değil pâyitahta karib bir mevkide bile görmek istemeyen vüzera; nezd-i şahanede teşebbüsatta bulunarak onun bu ricasını tervic ettirmediler. Bayezid-i Sâni, oğluna verdiği cevapta pâyitahtı saltanat-i seniyyeye karib olan Rumeli vücud bi-budi Hümayun ile her zaman taht emniyette olduğu ve o ana kadar esasen Rumeli'de Şehzâdegâna eyalet tevcihi gayr-i vak'i bulunduğu cihetle Anadolu'da rağbet edeceği eyaletin tevcih edilebileceği bildirildi. Bu, şehzadeye vurulan ilk darbe değildi: Daha evvel de sinn-i kemale gelen oğlu Süleyman'a "Karahisar Şarkî Sancağı" nı tevcih ettirmiş iken eyaletine karib olması bahanesiyle Şehzade Ahmed tarafından vak'i olan şikayet üzerine oradan kaldırılmış, Kefe'ye nakledilmişti. Binaenaleyh bu ve emsali muamelat zaten Selim'in canını sıkıyor ve ortaya atılmak için vesile bekliyordu. Bu redd keyfiyetini fırsat addetti. Pederine şifahi bazı maruzatta bulunacağını beyan ile Trabzon'dan hareket ederek "Kefe" ye geldi. Beraberinde getirdiği ve oradan topladığı on bin kadar adam ile Tuna Nehri'ni geçerek "Silistre" ye vasıl oldu. Şehzadenin Rumeli'ye geçmesi vüzerayı telaşa düşürdü. Onun bu hareketini isyan telakki ettiler, Padişahı da ikna ederek yola çıkardılar. Fakat baba

oğul arasında harb vukuna mahal kalmamak ve mesele daha ziyade karışmamak için "Semendre Sancağı" nı tevcih ettirdiler. Lütf-i Padişahi bununla da kalmadı." Hak übüvvüt-i eda için ol sezavar tac-i taht olan şehzade-i nik baht huzuruna hüddam-i âli makamından hüsn-i cemal sahibi on adet zerrin kemerli gulam-i sim-i endam inam ettiler ve zir-i sohle memlu birkaç kese ve birkaç topla est bi-saba neftar nice katır eşter ve istirar-i sal olunduktan sonra dilhahları üzere ahidname yazılıp şöyle mukarrer ettiler ki sağlığında birderlerinin hiç birisine taht ve tacı teslim etmeleri."[219]

Bunun kendisini iğfalden başka bir şey olmadığını pekala bilen Selim, **[188]** maksadının eyalet tahsil etmek olmadığını, yegane arzusunun pederinin elini öpüp hayır duasını almak olduğunu bil-beyan Çorlu civarında "Uğraş Köyü" ne kadar ilerledi. Veziriazam Ali Paşa; Padişahın arabası yanına yanaşıp örtüsünün şehzade askerinden tarafa olan kısmını kaldırıp leşkeri bi-hesap ile şehzadenin gelişini" gösterdi ve "Görünen pür silah mükemmel alaylarına bakıp oğul babayı ziyaret için midir yahud şimşire kin ile katl ve hasarat için midir?" dediler.

Bir taraftan toplar ateş ettirdiler. Mehabet-i Padişahı şehzade ordusunu ürküttü. Cümlesi perişan bir surette dağıldığından o da alelacele "Kefe" ye oğlunun yanına dönmeye mecbur oldu. Şehzadeyi püskürtmeleri vükelağında hoşuna gitti.

Artık herkesin fikri Şehzade Ahmed'i davet etmek, makam-ı pedere oturtmaktı. Bunlar bu düşüncede iken Anadolu'ya geçen Ali Paşa, "Şahkulu" ile vak'i olan şiddetli bir muharebede o habisi tepelemiş, fakat kendisi de şehid olmuştu. Bunun üzerine ordu-yi Osmani epeyce bozuldu. Şehzade Ahmed de bunun üzerine "Amasya" ya kendi eyaleti makarrına avdet etti. Veziriazamın şehadetiyle asker-i Osmaniyye'nin, münhezimen ricatı havadisi zaten beş altı evlat acısı ve ber-hayat olanların da muhasedesi yüzünden pek ziyade mahzun müteessir olan Bayezid-i Sâni bu defa suret-i katiyede terk-i saltanata ve yerine Ahmed'i geçirmeye karar verdi.

Ali Paşa'nın yerine sadareti ihraz eden Hersekzâde Ahmet Paşa böyle gaileli bir zamanda mücerrip bir zat alakadar olan Sultan Bayezid'in çekilmesini muvafık görmedi ise de zat Hazret-i Padişahinin ısrarı üzerine bunu zarurî addetti, bunun üzerine Rumeli ümerası da dahil olduğu halde erkan-i vükela huzur-i Padişahiye celp ile Şehzade Ahmed'e gaibane biat ettirildi, verilen kararın icrası için Bayezid-i Sâni Edirne'den İstanbul'a geçirildi. Orada hazır bulunan, gıyaben biat eden vüzerânın bazısı keyfiyet-i

[219] Solakzâde, Sayfa 328.

hafiyen **[189]** Ahmed'e bildirdiler. Maksadları şu vesile ile şehzadeye sadâkatlarını arz etmek ve o sayede külah kapmaktı. Hazreti Padişah İstanbul'a geldiler. İclasının suret-i icrasını kararlaştırmak üzere pâyitahtada da yeniden bir meclis akdettirdiler. Efkar-i umumiye bilhassa yeniçeriler Şehzade Ahmed'in aleyhinde idiler. "Şeytankulu Vakası" nda ordu-yi Hümayun'un münhezim, Ali Paşa maktul olmasını onun imkan-i muâvenet mevcut olduğu halde havfından naaşı yardım etmemesine vermiştiler. Veziriazam Ahmed Paşa, bu keyfiyet-i müttali olmuştu. Onun için mecliste ilk evvel söz alarak "Şehzade Ahmed'in iclas edileceğine dair olan şayi üzerine şehzadeler kıyam ettiler. Kendilerine teminat verilerek, Selim'e şiddet gösterilerek vakıa kapatılabildi. Şimdi tekrar bunu kurcalamak dahil memlekette yeniden iş'al naire-yi fitneye sebebiyet vermek demektir. Cümlenin arzusu Şehzade Ahmed'in taht-i saltanata ika'dıdır. Ancak maslahat bunun bir parça daha tehirini ve umumiyenin şehzade tarafına celbini icab ettiriyor. Meselenin nezaketi nazar-i dikkate alınmaz da arzuyu umumiyeye rağmen şehzadenin hükümdarlığının ilan kıyam olunursa bir fenalık zuhuru memûl kavidir. Şehzadeye şimdilik Karaman eyaleti tevcih ve kendisine taraf-i şahaneden taltifname tesir kılınmalıdır." Dedi. Bayezid-i Sâni, veziriazamın bu teklifini istihsan etti ve kendisine Karaman eyaleti tevcih olunduğuna dair gayet iltifatlı bir name-i Hümayun gönderdi.

Halbuki Şehzade Ahmed, Edirne'deki karar üzerine kendisine gönderilen hususi mektuplarından Padişahlığın takarrur ettiğini anlamış ve İstanbul'a gelmek, makamı hükümdariye oturmak için hazırlık bile yapmıştı. Bu name-i Hümayunu alınca fevkâlade hiddetlendi. Hatta name-yi is'al eden zat, şehzadenin saik-i hiddetle nefsine bir suikasd icra etmesinden korkarak veda bile etmeksizin Amasya'dan savuştu. Süratle İstanbul'a gelerek keyfiyet-i zat Hazret-i Padişahiye arz etti.

Bayezid-i Veli, oğlunun iğbarından müteessir oldular, kendisine taraftar olan bazı erkanın teşvikiyle daveti hâvi bir name gönderdiler. **[190]**

Şehzade zaten İstanbul'a gelmeyi tasmim etmişti. Davet-i vakıa üzerine derhal yola düzüldü, müddeti kalîle zarfında (Maltepe) ye kadar geldi. Pay-i taht takarrup etti, ama İstanbul'a girmek, kendisinin şiddetle arzu, babasının da tensib ettiği serir-i saltanata çıkmak kâbil olamadı. Vüzera ve erkanın tekmil hazırlıkları da boşa gitti. Çünkü Şehzade Ahmed'in Osmanlı tahtına geçirilmek istenildiğini haber alan yeniçeriler "Cümlesi bir yere gelip adet me'lûfeleri üzere gulüv" ettiler. Şehzade Ahmed tenperver,

zevke meclûbtur. Şeytan Kulu vakası kendi eyaletine karîb iken ve taraf devletten asker ve mühimmat sevk edilmişken bu serseri makulesi heriflerin hakkından gelemedikten başka Ali Paşa'ya da imdad etmedi. Binaenaleyh devletin zorlu zamanında meydana atılmak namus-i devlet ve milleti kurtarmak lazım gelen Padişahlık gibi büyük bir makamda böyle korkak bir zatın bulunması hiçbir vakit caiz olamaz, böyle bir makam ancak Şehzade Selim'e yaraşır. O yiğit şehzade eyaletine hem hudud olan Şah İsmail takımıyla yıllarca uğraşmış, onları memlekete sokmadıktan ma'ada düşman arazisine girmeye, memleketler feth ve zapt eylemeye, muvaffak olmuştu. "Serir-i Saltanata layık Şehinşah'a hilfate müstehak Sultan Selim namdardır. Ondan gayrisi kabul etmez" dediler, şehzadeyi İstanbul'a geçirmemeye karar verdiler. Bu maksadla mürur ve üburu kat'i için bir taraftan iskelelere bölükler tayin ettikleri gibi diğer taraftan da geceleyin Şehzade Selim'in aleyhinde bulunan Sadrazam Hersekzâde Ahmed Paşa, vüzeradan Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyisi Hasan Paşa, Kazasker Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, Nişancı Tacizâde Cafer Çelebi'nin hanelerini yağma eylediler. Ertesi sabah rüese-yi bab-i Hümayun'a azimetle geceleyin askerin hasbe'l-cehale cüret ettikleri yağma gerlikten dolayı arz mazaret isimleri taadat olunan zevatın mümaileyhin mansıblarından azl ve tard olunmalarını yek ziyan olarak istidai ettiler. Bayezid-i Sâni, efrad-i askeriyenin sevk-i cehaletle ictisar ettikleri muamele-yi şeniyeyi bir daha tekrar etmemek kaydıyla affettiğini Mustafa Paşa'dan ma'adasının da memuriyetlerinden **[191]** çıkarıldığı tebliğ edildi. Zapt-i askeriyye matlublarının is'af edildiğini görmekten mütevellid bir gurur ve azametle avdet ve keyfiyet cumhura iblağ etiler.

Şehzade Ahmed, askerin bu halini haber almış, yeniçerilere bez-i nükud ile kabul ve umumi tahsiline çare aramak üzere veziri "Yularkıstı Sinan Paşa" yı gizlice İstanbul'a göndermişti. Sinan Paşa, istihsal-i maksada muvaffakta olamadıktan ma'ada yeniçerilerin tehavvürleri yüzünden hayatını kaybetmeye ramak kaldığı bir zamanda bin zahmetle kendini Üsküdar'a atabildi. Vezir Maltepe'ye gidip de keyfiyet-i arz edince Şehzade Ahmed "Came-i Saltanat kametine rast" gelmediğini ve serir-i saltanatı ele geçirmek için Anadolu'yu kabza-i tasarrufuna almak ve müteakiben alel-tedriç gönülleri celb etmek lazım geldiğini anladı ve bu maksadın istihsali için işe Karaman'nın zaptı ile başlamaya karar vererek o tarafa doğru hareket etti.

Karaman Eyaleti Şehinşah'ın mahdumu "Mehmed" in tahtı idaresinde idi. Küçük şehzade keyfiyetten haberdar olunca büyük pederinden istizân muamele etti. Bayezid-i

Sâni; şehzadenin bu hareketine canı sıkılarak kendisine böyle münasebetsiz muamelattan tevakki' eylemesini ihtar eylediği gibi Mehmed'e de mukavemet ederek kalenin teslim edilmemesi bildirdi. Şehzade serir-i saltanata bu yolu takiben çıkmayı kurduğu için babasının nasihatı ile âmil olamadı. Gelip Konya Kalesi'ni muhasaraya koyuldu. Küçük şehzade bir müddet dayandı. Fakat zaten az olan maiyet-i efradı ile bu işini başa çıkarmak kabil değildi. Bir müddet böylelikle vakit geçirib de Padişah Hazretleri canibinden asker gönderilmediğini görünce kaleyi teslim zaruretinde kaldı.

Şehzade Karaman eyaletini zapt edince kendisini tekmil Anadolu'ya sahip olmuş addetti. Kesip biçmeye ve bir Padişah gibi müstakilen hareket etmeye başladı. Hatta eyaletin ileri gelen ümerasından "Deli Gönüz" ün biraderzâdesinin mukavemete teşvik ettiği bahanesiyle boynunu vurdurdu. Res-i maktûnu babasına gönderdi. Bu muamele Hüdâvendigâr-i zamanı daha ziyade gücendirdi, yeniçeriler de fazlasıyla izap eyledi. **[192]**

Bu esnada Amasya taraflarında "Şah İsmail" in adamlarından "Nur Ali" isminde bir müfsid huruç etmiş, ortalığı kasıp kavurmaya başlamıştı. Şehzade kendisini Anadolu'nun hakimi farz ettiği için erbab-i hurucu tedip vazifesinin kendisine teveccüh ettiğine hükmetti. Bunun defi ve tenkîli için Veziri Sinan Paşa'yı mikdar-i kafi askerle o tarafa izam eyledi. Nur Ali şekavetden başka bir şey düşünmediği, başta kendisi olmak üzere bütün maiyet-i halkı etrafı yağmada beis görmediği için az zamanda açtığı şekavet bayrağının altına yirmi binden ziyade hazele toplandı. O tarafdaki Şiiler de kendisine iltihak ettiğinden bu kuvveti kayl ihmal olmayacak bir kemiyet teşkil etti. Artık iş eşkiyalıktan çıkmış, ateş-i ihtilal bütün Anadolu'yu sarmıştı. Sinan Paşa, bu kesrete maiyetini teşkil eden cuz-i kuvvetle karşı gelemeyeceğini anlamakla beraber her türlü tehlikeyi göze alarak tekabül etmekten çekinmedi, fakat netice tahmini gibi mağlubiyetten başka bir şey olamadı.

İhtilalin an-be-an artmakta, tevsi' daire-i sirayet etmekte bulunduğu haberi Şehzade Ahmed ordusunun mağlubiyeti ile birlikte pâyitahta vasıl olunca tavaif-i askeriyye rüesası saray-i Hümayun'a toplandılar: Memleketin kan ve ateş deryası içinde yüzmeye daha ziyade tahammülü olmadığı için bu ihtilali teskin, halkı tatmin edecek olan Şehzade Selim'in iclasını Bayezid-i Sâni'den talep ettiler.

Padişah Hazretleri ahvalin vehameti ve tavaif-i askeriyyenin bu müracaatı karşısında Selim'i kendisine halef intihab etmek zaruretinde kaldı. Şehzade Ahmed itaatsizliği

ileriye götürmek suretiyle inkısarı kalbine badi olmasaydı. Bunu tasvip etmeyi ihtimal-i mevcud değildi.

Teke Eyaletinden Saruhan'a gelen ve orada yerleşen Korkud, babasının Şehzade Ahmed'i kendisine halef nasbettiğini, serir-i saltanata oturmak üzere pâyitahta davet edildiğini haber almıştı. Korkud'un da İstanbul'da tarafdarı vardı**. [193]**

Onlar, keyfiyeti kendisine bildirmişler, süratle gelip pâyitahta muvasalat ettiği takdir de taht-i pedere cülusunun mümkün olduğunu işar eylemişlerdi.

Bu haberi, yeniçerilerin itirazı üzerine Şehzade Ahmed'in İstanbul civarına kadar gelmiş iken ricata mecbur olduğu ve fakat bu defa Şehzade Selim'in o makama getirilmesi mutasavur bulunduğu yolunda diğer bir haber takip etti. Ahmed'in Anadolu'ya istilaya kıyamı zaten mevkiini müşkülleştirmişti. Kendisinden küçük olan Selim'in takaddümü nefsine giran geldi. Havass-i hüddamından üç kişiyi maiyetine alarak müntekiran İstanbul'a hareket ve müddeti kalile zarfında şehir civarına muvasalat etti. Maksadı, gelişinden kimseyi haberdar etmemek olduğu için kale kapılarının açılmasını bekledi, açılır açılmaz içeri dahil olarak doğruca yeniçerilerin daire-yi mahsusalarındaki mescide nüzul etti. Şehzade her işin o mescidde fazlediğini biliyordu. Yeniçeri kodamanları mühim bir iş müzakere edecekleri zaman oraya gelirler birbirleriyle söyleşerek ittihaz-i kahır eylerlerdi. Şehzade onların reislerini oraya davet edecek, sebeb-i vürudunu anlatacak, birçok vaad ve vaidle gönüllerini alacak ve nihayet talebi muâvenetler ile peder-i tahtına çıkıp oturacaktı. Korkud'a ümid bahşeden cihet büyük babası Fatih'in vefatını müteakip niyabeten devam eyleyen birkaç günlük saltanatında ocak efradına olan inam ve ikramı idi. Filhakika ölümü vüzera tarafından saklanmak istenilen Fatih Sultan Mehmed'in keyfiyet-i vefatı şay'i olunca şehzadeyi bil-niyabeten taht-ı âli baht-i Osmaniye oturtmuşlar ve asker takımının gürültülerine mahal bırakmamak için Korkud namına bir hayli bahşişler, terakiler de vermişlerdi. Yeniçerilerin cülus-i bahşişlerini almak, hedayaya nail olmak yolundaki arzu-yi şedidelerini bilen şehzade kolaylıkla şehre dahil ve onların karargâhlarına bila-mümanaat vasıl oluşundan teşebbüs vaki-i semeredar olacağına koyan hüküm etmişti.

Nihayet Ocak reisi toplandılar, "Herçehd ki Hüdavendigâr Hazretlerinden izin olmadan hilaf-i mutad gelmekle bais nedir diye istifsar ettiler." Şehzade **[194]** ilk ağızda meseleyi itiraf etmek istemedi. Emelini gizlemeyi, içlerinden bir kaçını elde ettikten sonra söylemeyi münasib gördü. Bu sebeple bu suale Şehzade Ahmed'in Anadolu'ya

istilasından korkarak pâyitahta iltica ettiği yolunda bir cevap verdi. Halbuki bu cevap ihtimal ki onun için bir bahane olabilirdi. Fakat o takdir de kendilerine dehalet etmekte mana yoktu. O maksad ile gelen şehzadenin yeniçeri kışlasına değil babasının sarayına gitmesi lazım gelirdi. Binaenaleyh içlerindeki erbab zeka ve fetanet meseleyi sezdi, ancak sözü ayağa düşürmemek ve kendisini de mahçup etmemek için bir şey söylemedi. İlk mülakat böylece geçti ve kendisine ocak namına ikramda kusur edilmedi. Bir iki gün daha mürur etti. Fakat bu hal el-nihaye devam edemezdi. Bunun için zamiri açmak, maksadına erdirecek çareye tevessül eylemek lazım geldi. Maiyetinde getirdiği adamları vasıtasıyla etrafı bir yokladı. Onların cem' edebildikleri malumat hep Şehzade Selim'in lehine idi. Yeniçeriler müttefiken Selim'in Padişah olmasını istiyor, onun gibi bir kahramandan başkasına biat etmeyi hatırlarına bile getirmiyorlardı.

Korkud, yeniçeri takımının lehinde bir hareketi temin çarelerini taharri ederken biri tarafından Şehzade Selim Semendire'den kalkışmış, Edirne'ye gelerek orada icra-yi hükümete koyulmuştu. Şehzade pâyitahtaki ahvâle vakıf bulunuyor, büyük kardeşinin Anadolu'daki münasebetsiz harekatiyle beraber acizini de öğrenmekle memleketin maruz bulunduğu keşmekeşlerden dolayı fevkalade müteessir oluyordu.

Şehzadenin Edirne'ye gelip yerleşmesi ve icra-yi hükümete başlaması tam Bayezid Sâni'nin Şehzade Ahmed'in Anadoludaki münasebetsiz hareketi üzerine vükelasını toplayarak kendisine terk-i taç ve taht etmeye karar verdiği zaman tesadüf etmişti. Bunun üzerine yeniçeriler şehzadeyi bir name irsaliye davet ettiler. Müjde-i saltanat demek olan bu haber mesiret eseri alan Şehzade Selim, maiyet-i halkını toplayarak, mehterhanesini vurdurarak pâyitahta sâni-i saltanatından **[195]** hareket ve dârat ve ihtişam ile İstanbul civarına muvasalat etti. "Şehzadenin teşriflerinden cümle vüzera ve sipah küdum-i saadet-i lüzumlarından agâh" olmalarıyla gelip tazim ve iclal ile istikbal ederek "Yeni Bahçe" gurubunda "Ve meşhur olan morguzerde nasb olunan otak-i gerdun nutaklarına" is'al ettiler. Şehzade Korkud da müstakbilin meyanında idi.

Bayezid-i Sâni, o zamana kadar birkaç defa terk-i taht arzusu ızhar etmiş, hatta Şehzade Ahmed'e karşı bu arzusunu fiilen ızhara böyle kıyam eylemişti. Fakat Şehzade Selim'in yeniçerilerin davetiyle İstanbul'a gelmesi, bu fedakârlık zamanın şu suretle hulûl etmesi üzerine Padişah Hazretleri fikirlerini değiştirdiler. Taç ü tahtını muhafaza arzusuna düştüler. Kendisini serir-i saltanatta tutacak yalnız bir kuvvet kalmıştı: Para! onunla bir

iş görmeyi düşündü ve bu maksatla şehzadeye eyaletine gitmek isterse üç yüz bin düka vereceğini, senevi iki yüz bin düka irad tayin edeceğini tebliğ ettirdi.

Halbuki, yeniçerilerin muâvenetine mazhar olan Şehzade Selim için bu teklifin kabulüne, kuvve-yi karibeyeye getirdiği işi yüz üstü bırakarak tekrar pâyitahttan uzaklaşmasına imkan yoktu. Binaenaleyh bu teklifi reddetti.

Artık Bayezid, işin vehametini anlıyor, fakat yine bir türlü saltanattan vazgeçmiyordu. Bu defa veliaht yapmak tasavvurunu ileri sürdü. Şehzade etrafta dönen entirikalara agâh olduğu için bu teklifi de kabul etmekten başka babasını feraka ecbar için ittihaz-i tedabire koyuldu.

Nihayet (8 Safer 918) Cumartesi günü yeniçeri ve sipahiler, bütün halk arkalarında olduğu halde vezirleri önlerine katarak saray-i Hümayun önünde arz-i vücud ettiler.

"O gün ki bin bir ayak ayak üstüne şöyle ki orta kapıdan taşra kapısına varınca asker-mal-amal ve iğne bıraksın yere düşmez ve dahi düşmek mümkün değildi."[220] **[196]**

Keyfiyetten haberdar olan Bayezid-i Sâni, hâlâ mevkiini muhafaza kaydında idi. Dışarı çıkmak, kullarının meramlarını bizzat anlatmak arzusunu ızhar etti. Bundan da maksadı bir suretle kalabalığı dağıtmak idi. İhtiyarlığa munzam olan rahatsızlık Padişahı kudret ve kuvvetten düşürmüştü. Vüzera koltuğundan olduğu halde çıktığı kul taifesinin selamları ve alkışları arasında Dârüssaâde de suret-i mahsusa da ıhzar edilmiş olan taht-i âliyeye kuud etti.

Veziriazam etrafını almışlar, yeniçeri rüesası da sıra vari durmuşlardı. Kul taifesi ve ayak takımı arka taraflarda gayr-i muntazam bir surette duruyorlar, fakat cümlesi sükunetlerini muhafaza eyliyorlardı.

Sultan Bayezid-i Sâni Hazretleri'nin ilk sözü vüzeraya hitaben "Kullarım böyle cumhur ile Dersaâdetime gelmeden murad ve maksadınız nedir deyu sual eylen biz de bilelim eğer mümkün olacak ise ona bir tedarik görelim" Buyurdular. Biçare ihtiyar arzusu cumhurdan tegafül ediyor, yahut bilmemezlikten gelmeye husul-i merama daha muvafık telakki eyliyordu.

Vüzera, cemm-i gafire doğru teveccüh ettiler ve sual-i Padişahiye irad eylediler:

---

[220] Solakzâde, Sayfa 344.

> Bunun üzerine "Savt-i âla ile ne de ve her kafadan bir sada peyda ve zahir olup eyittiler ki Padişahım vücud-i şerifiniz alül'ül mizaç olup bu Devlet-i Aliye ber Şehriyar cedide muhtaç idiği azhar mine'l-şems dir la cerem şehzadelerden birine teslim-i saltanat tahmin mukaddema tayin olunmuş idi. Biz Sultan Selim'den gayrisini istemeziz ve kabul dahi etmeziz ve bu gün bir maslahat görülmeyince ölmez ve bu aradan gitmeziz ve Padişahım en son vereceğiniz bari müstahakkına teslim eyleyen kim hatta gerek askeri ve gerek reaya kullarınız ile devletininiz de asude hal' olsunlar" Sözleri işitildi. On bin yeniçeri ve kapı kulunun nida-yi tasdiki ile zemin ve asuman doldu.[221] **[197]**

Bu galgale ve velvele üzerine Bayezid-i Sâni için terk-i taht ve taç etmekten başka çare yoktu. Fakat hırs-i piri onu bu tedbir müstahsene tevesülden men ediyor. Bila-vasıta yine "Bu ana değin kendilerinin umurunda taksirat" olmadığını beyan etmek suretiyle mevkiinde halam-i hala kalmak istiyordu. Vüzeranın bu sözlerini asker takımı pek barid bir surette telakki ettiler. Yine hepsi birden ve bir ağızdan evvelki taleplerini tekrar eylediler.

Bayezid Han Hazretleri oğlunun, ordunun halkının bil-ittihat aleyhinde bulunduklarını görünce artık mukavemete imkan olmadığına kanaat getirdi ve bu müthiş vaziyet üzerine çar-ne-çar "Oğlum Selim Han'ı yerime nasbeyledim Allah mübarek eyleye tuttuğu kolay gelsin" Sözleri lisan-i şahanelerinden istemeye istemeye döküldü.

O anda "Allahû Ekber" sadası sarayın duvarlarında, şehrin yedi tepesinde aks-i endaz oldu.

Şehzade o vakite kadar orta kapı mabeyninde, bir kürsü-i zerrin üzerinde duruyordu. Selim; sada-yi tekbiri duyunca yüreği hoplamıştı. Çok geçmeden vüzeranın kendisine doğru ilerlemekte olduklarını gördü. Gelenler; Sultan-i cedid-i nezd-i pedere davet ediyorlardı. Cenab-i Selim; derhal kalktı, içeriye pederinin yanına giderek karşısında bir tavr-i huzukâr ile eğerledi ve sonra tekrar doğrularak babasının ellerini bir ihtiram-i fevkalede benut ile öptü.

Bayezid, bil-mukabele oğlunun gözlerini tekabül-i mübüvvet ve muvaffakiyetine dualar ederken adaletten hiçbir zaman ayrılmamasını, aciz ve biçarelere daima şefkat göstermesini kimseyi kahr ile azar etmemesini, ehl-i kemale ihtiramda zerreten kusur etmemesini, kardeşleri hakkında lütf ile muamelede bulunarak zaruret olmadan şiddet göstermemesini tavsiye etti.

---

[221] Solakzâde, Sayfa 345.

Bunu müteakip şehriyar sabık "Padişahlık alâmetini bir hakim sukûnuyla" üzerinden çıkarıyor, eski saraya nakli için icap eden tedârikata tevessül eyliyordu. **[198]**

Yeniçerilerin hay ve huy mesretkâranelerine temadi edip durması da bir an evvel işini bitirmeye kendisini âdeta icbar ediyordu. İşte böyle telaşlar ve gürültüler arasında saraydaki tedarikat-i müddet kalile zarfında ikmal edildi. İhsar olunan kuvve-yi muhafazanın başında bizzat oğlu olduğu halde eski saraya çekildi. Yeni saraya avdet eden Sultan Selim-i Evvel; vüzeranın ülemanın, erkan-i saltanatın biatlarını birer birer kabul etti, merasimin hitamından sonra kapı halkına kanun-i kadim Osmani mucibince inamda bulundu, yeniçerilerin her birerlerine de ellişer altın cülus bahşişi verdi. O sırada ümeradan biri de terakki talep etti ve bu talebi ısrar mertebesine vardırdı. Yavuz lakabını bi-hakkın ihraz eden Padişah nevcah bu muamele-yi bi-edebaneye fena halde kızdı, su-i tesire icra edeceğine, aleyhinde guft ü guya bais olacağına ehemmiyet vermeyerek o şahsı mütecavizi derhal çıkartıp boynunu vurdurdu.

Bu şiddet bütün erkanı ve ümerayı titretti. Bayezid Han gibi halim bir Padişaha bedel Selim gibi kahır ve şedid bir şehriyara düşdüklerinden dolayı hepsi şaşırdılar. Daha o andan itibaren akibetleri neye müncerr olacağını düşünmeye başladılar.

Şehriyar cedidin ikinci icra-i atide kardeşi Korkud'u sadakati de kusur etmeyeceğine teminat olarak sancağına iade oldu.

Bayezid, artık İstanbul'da duramazdı. Bu güzel vasi latif şehir ona fena, dar ve çirkin görünmeye başladı. Bunun üzerine ila âhir'ül ömür ikamet etmek üzere "Dimetoka" ya gitmek arzusunu ızhar eyledi." Selim Han Hazretleri peder-i âli kadrleri bu taleplerini derhal i'saf, kendilerine terfikini istedikleri Yunus ve Kasım Paşaları da maiyet-i âlilerine tayin etti. Tedarikat-i seferiyye ikmal edilerek terk-i taç ettiğinin yirminci günü Dimetoka'ya müteveccihen İstanbul'dan hareket eyledi. Sultan Selim; arabanın sağında yaya olarak peder-i âlilerine refakat ediyordu. Edirne kapısına gelince hakan-i sabık arabayı durdurdu ve oğluna tekrar tekrar dualar ettikten sonra avdetini rica etti. Padişah nevcahın **[199]** Hazretleri tekrar babalarının ellerini öptüler ve bu suretle teşyi' ettikten sonra saray-i saadet ihtiva-yi âlilerine muavedet buyurdular.

Emraz-ı mütenevia ile vücutları zaten yıpranmış ve sinleri de yetmişe takarrüp etmiş olan Sultan mahlu' Dimetoka'ya bile varamadı. Azimetinin üçüncü günü Edirne civarında "Söğütlü Dere" mevkiinde terk-i dağdağa-i hayat eyledi.

Hammer, bu ani vefatı oğlu tarafından temsîm edildiği yolundaki ihbara ihtimal vermekte ise de doğru olmasa gerektir. Bayezid-i Veli, hakikaten gaileden gaileye maruz kalmışlar, kuvva-yi maddiye ve maneviyelerini vaktinden evvel tüketmişlerdi. Arzusu hilafına vâkî' olan terk-i saltanatta ona giran gelmişti. Binaenaleyh halenin yirmi üçüncü günü ecelleriyle irtihâl-i dar-ı beka buyurduklarında şüphe edilmemek lazım gelir.

Bu haber-i keduret İstanbul'a aksedince Sultan-i cedid, pek ziyade ızhar keder ettiler ve cenazenin İstanbul'a nakli ile kendilerinin hâl-i hayatında bina ettirdikleri cami şerifin haziresine defin olunması emir buyurdular (918).

Sultan Selim, pek ziyade çığırdan çıkmış olan umur-i devleti yoluna koymak tasavurunda idi. Ancak evvel-be-evvel ümeranın ne kibalde adamlar olduğunu, ne fikir ve emel beslediklerini öğrenmek lazımdı. Bu maksatla Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'da dahil olduğu halde cümlesini davet etti. Ekserisi icabat ettiler, gelmeyenler de oldu. Muhalefetin sırası olmadığını tayin edemeyen bu beylerin birer suretle vücudları izale ve hakan-i cedidin hükmü nüfuzu şu suretle iade edildi. Gelmeyenler Şehzade Ahmed tarafdârlığı güdenlerdi. Şehzade ise yalnız bir tavır muhâlefetkârane almakla kalmamış, oğlu Alâeddin'i maiyetine terfik ettiği bir ordu ile ileriye göndererek "Bursa Şehri" ni zapt ettirmişti.

Bu haberler üzerine vükelâ ve ümerayı huzuruna celb ile "Pederim merhum biraderlerim tarafından sebebiyet verilmedikçe onlara bir zarar bir etmemekliyimi vasiyet buyurmuşlardı. Ben o vasiyetleri muhafaza etmekteyim, ancak Sultan Ahmed'in hareketini işitiğiniz **[200]** biliyorsunuzki şu makama gelişim nefsim için değildir. Maksadım devletimin namusunu ikmal etmekdir. Böyle dahili muhalifler mevcud iken devleti harici düşmanlardan kurtarmak nasıl mümkün olur? Artık benden vebal kalktı, bizim için hemen Anadoluya geçipte Sultan Ahmed'in gailesini bertaraf etmek lazımdır. Zira birlikte iki Padişah olamaz." zemininde irad-ı kelam etti.[222]

Sultan Selim'in maksadı vükelanın ne fikirde olduğunu anlamaktı. Onlarda cümlesi Yavuz'un bu fikrini tasvip ettiler.

Derhal tedârikata başlanıldı, müddeti kalile zarfında bil-ikmal Şehzade Süleyman'ı pâyitahtda kaymakam bırakarak dokuz yüz on sekiz senesi Cemaziyelevvelisinin on

[222] Haber-i Sahih, Cild 4, Sayfa 243.

beşinci günü Üsküdar'a geçti. Sahil muhafazasında bulunmak üzere yirmi beş kadırgadan mürekkeb donanmayı da Akdeniz'e çıkarttı.

Hazret-i Padişah Anadolu yakasına geçer geçmez pişdar kumandanlığına Malkoçoğlu Tur Ali Bey'i tayin etmiş, kendisini ileriye Bursa'ya doğru sevk etmişti. Şehri zapt ile subaşısını asmış, ahaliden fazla fazla vergi ahzına başlamış olan Şehzade Alaeddin Selim'in Anadolu'ya geçtiğini haber aldığı anda Bursa'yı terkle Karaman'da bulunan pederi nezdine iltica etti. Ali Bey bila-mukavemet birinci pâyitaht-i Osmaniye'ye istrirdat ettikten başka takibine de koyuldu. Fakat şehzade daha evvel hareket etmiş ve bir sürat-i berkiyye ile kat-i merahil eylemiş olduğu için kendisine yetişmeye muvaffak olamadı.

Şehzade Ahmed, vakadan haberdar olunca o da Konya'da durmayı münasip görmedi. Amasya'ya eski eyaletgâhına gidip orada başının çaresine bakmaya karar verdi. Ancak bu iki belde arasındaki turuk-i muvasalanın Padişah ordusu tarafından tutulduğunu haber aldı. Bundan fevkâlade telaş eden şehzade Malatya ve Darende tarîkiyla savuşmaya mecbur oldu, şehzadeye tarafdar olan ümera bu defa vaziyetin vahim olduğunu gördüler, bi-zarure atebey-i Padişahiye **[201]** dehaletle aflarını istida eylediler. Amasya da elde edilmiş, ora valiliği taraf-i Padişahiden Davut Paşazâde Damat Mustafa Bey'e tevcih olunmuştu. Bu ahval muvacehesinde Ahmed için izini kaybettirmekten, dağlara çıkıp gizlemekten başka bir çare kalmamıştı. Şehzade de öyle de yaptı.

Hazret-i Padişah Ankara'ya kadar gelmiş, takibata oradan nezaret ve icap eden evamiri ita etmekte bulunmuştu. Şehzade her ne kadar elde edilememiş, maksad Şehinşah'ı tamamen husul bulunmamış ise de kuvvetin dağılması tehlikenin zail olduğuna delâlet ettiğinden ve artık mevkib-i Hümayun'un orada durdurulmasından bir fayda husulu de memul bulunmadığından veziriazam Koca Mustafa Paşa'nın reyi ve tensibi vecihle asakir terhis ve vatanlarına iade edildi. Mevkib-i Hümayun'da bakiye efrad ile Bursa'ya müteveccihen hareket etti.

Bu hadise, Şehzade Ahmet için bir ders-i intibah oldu. Kesb-i ikbal edebilmesi kulub-i ammenin celbine vabeste olduğunu bir kere daha anladı. Ordu-yi Hümâyun çekilip de meydana çıkınca ilk işi herkesi hoş tutmak, bu sayede zahir peydasına çalışmak oldu. Bu sayede hakikâten az zaman da epeyce tarafdâr kazandı.

Sultan Selim, daha bidayette şiddetle harekete başladığı, gittikçe de arttırdığı için vüzera ve ümeranın çoğu korkmuşlar, başlarının çaresine bakmaya başlamışlardı. İşte bu tesirle

daha Ankara'da iken veziriazam, şehzade ile hafiyen muhabere etti, Ahmed'e sadâkâtini arz eyledi. Amasya valiliğine memur edilen Mustafa Bey'in de bu muhabere neticesinde sadakati kararlaştırmış olduğunu bile iddia edenler vardır. Her ne ise şehzade meydanı müsaid bulunca Kemah ve Niksar taraflarından dolaşarak bağteten Amasya'ya hücum etti. Hakkıyla müdafaa imkanı bulamadan Mustafa Bey'i ahz ü girift eyledi. Beyi derhal itlaf etmemesi, az zaman geçmeden kendisine vezir edinmesi evvelki haberin sadâkâtine delalet eder. Şehzadenin takibine, hududun muhafazasına memur olan Malkoçzâde Ali Bey bu halleri görünce süratle Bursa'ya geldi. Keyfiyet-i ve Anadolu ümerâsının şehzade tarafına **[202]** meylettiklerini Yavuz'a arz etti. Bu esnada epeyce dedikodu vardı. Şehzade Ahmed'in cesaretinden ve saltanata liyakatından bahsedenler Korkud'a tarafdar çıkıp onun gibi şair, edip bir zatın makam-i saltanata daha iyi yakışacağından bahseyleyenler olduğu gibi, Sultan Selim'in hiddet ve şiddetinden bila-lüzum icray-i siyaset eylediğinden tutturarak terk-i taç ve taht ettirilmesi lüzumunu ileri sürenler bile vardı. Cenab-i Selim'in, bunları duyuyor ve bu keşmekeş devam ettikçe memlekette bir şey yapmak kabil olamayacağına hükmediyordu. Bu sırada Mustafa Paşa'nın hiyânetini haber almış, boğdurarak naaşını köpeklere atmıştı.

Yavuz, şehzadelerin bu hallerinden müteessirdi. Çünkü onların tatlılıkla bu teşebbüslerini akim bıraktırmak imkanı olmayacağını anlıyor, diğer taraftan da pederinin nesayihi der-hatır ederek izale-i vücutlarına bir türlü karar veremiyordu. Fakat Ahmed'in hareket-i âhiresi, Korkud'un da teşebbüsat-i vaka'sı onu iltizam-i şiddete mecbur ediyordu. Yalnız onun için yapılacak şey Şehzade Ahmed gibi fiilen idda-yı saltanata kıyam eylemiş, taraftar ve asker cemiyle karşı koymaya kalkışmış olanların def-i mazaretleri idi. Daha başka türlü yola getirmek mümkün değilse nihayet o gibileri izale eylemekti. Halbuki Sultan Selim öyle yapmadı, Bursa'da oturan, hiçbir şeyden haberi olmayan biraderzâdeleri hakkında gaddarâne muameleye kıyam etti.

Bayezid-i Sâni'nin sekiz oğlundan beşi, Abdullah, Mehmed, Şehinşâh, Alemşâh ile Mahmud kendisinden evvel vefat etmişti. Kendinden sonra Korkud, Ahmed, Selim kalmıştı. Abdullah, Mehmed ve Korkud'un oğulları yoktu. Şehinşâh'ın Mahmud, Alemşâh'ın Osman isminde birer şehzadeleri olduğu gibi Mahmud'un da Musa, Orhan, Emin namında üç tane erkek oğlu vardı. Ahmed'in Alaeddin, Murad, Süleyman, Osman namlarıyla dört, Sultan Selim'in yalnız Süleyman isminde bir şehzadesi vardı. Bunlardan Ahmed'in oğulları, pederleri ile birlikte **[203]** idi. Bursa'da ise yukarıda

saydığımız Mehmed, Osman, Musa, Orhan ve Emin namlarındaki beş biraderzâdesi bulunuyordu.

Sultan Selim, bir gün at üzerinde bir divan yapmış, sonra da asker, resm-i geçit icra eylemek üzere sahraya çıkmıştı. Orada talimlerle meşgul iken tasmîm ettiği şehzadelerin izaleleri keyfiyetini yeniçeri ümerasından beş zâta havele etti. Bunların her biri bir şehzade alacak, İstanbul'a götürecekti. Kendisi de İstanbul'a avdetle orada işlerini bitirtecekti.

Yeniçeri Beyleri öyle yaptılar, şehre gelip itizar ve itirazlarına bakmayarak şehzadeleri derhal İstanbul'a müteveccihen yola çıkardılar.

Yavuz, birkaç gün sonra İstanbul'a gelmiş, saray-i Hümayun'da bulunan şehzadeleri bir odaya koydurarak işi celladlara havele etmişti. Celladlar içeri şehzadelerin bulundukları odaya girdikleri zaman bu biçare çocukların en küçüğü diz çökerek hayatının bağışlanmasını istirham ve günde bir akçe ile Padişaha kemal-i sadakâtiyle hizmet edeceğini beyan eyledi. Yirmi yaşında olan Âlemşâh'ın oğlu Osman yalvarmanın fayda vermeyeceğini görerek kendini tutmaya gelen celladlara karşı nefsini şeciane ile müdafaa eyledi. Mücadele arasında caniler takımının reislerinden birinin kolu kırıldı. Bir diğeri de muhlik bir bıçak darbesini aldı. Bu müsara-yi hevl engizi oraya girip bir daireden seyretmekte olan Sultan Selim, izhar-i acize etmeye başlayan celladlara yardımcı gönderdi. Şehzadeler artık tâkat getiremeyecek hale gelmiştiler, hepsi bağlandılar ve pek zalimâne ve cânhıraşâne bir surette ihnâk edildiler. Naaşları Bursa'ya nakil Murad-i Sâni'nin türbesi haziresine defnedildi.[223]

Şehzade Korkud; masum şehzadelerin idam-ı keyfiyetinden pek ziyade ürktü. Kendisi daha evvel kardeşine muhalefet etmeyeceğini temin etmiş, bunun üzerine eyalet-i sabıkası olan Saruhan'a çekilmişti. Fakat şimdi iş sarpa sardığından bir **[204]** kere daha sadâkatını temine lüzum görerek biraderine bir mektup yazdı. Korkud usulen bir dua ile başladığı bu zaraatname "Taife-yi ehli nifak sanalhü'l-müslimin an şer-i keydihim ila yevmi'l misak huzur-i mevfurü'l-huburuna ba-muhlis-i kaviül ihlas envai-gamz ve nemime" ile kötü etmekte olduklarını haber aldığını beyan ettikten sonra kendisi hiçbir vakit hizmet ve sadâkatinden zerre inhiraf etmediği gibi bundan böyle de etmemesi imkanı bulunmadığını arz ediyor. Bazı tedabir ihtiyatiyeye de müracaattaki zarureti izah ile beraber teveccüh muhalesatının kel-evvel devamını da rica eyliyordu:

[223] Joseph Von Hammer, Cild 4, Sayfa 105.

"Haliye rey menafi arayaki ayne-i şuhudu'l-el kayb andan kinayettir. Hafi olmaya ki cem'i civanımız beran ve behran ihata olunduğundan gayri canib-i neymel meabınızdan dahi er seçilip bu muhlisi bi-iştibah devlethan üzere ve bu etraf vilayete ulaklarınızdan ve cevanibimiz ihata eden sancak beylerinden haberler istima-i olundukta ahval-i pür ihtilalimizi iz huzura arz edinceye dek ihtiraz ve ihtiyat olunup bazı gerekli esbabımızı ve kitaplarımızı kaleye koyup biz mahlas mütehassınız âtifet tam ve re'fet tamamınıza ve yolunuzda olan kemal-i sadakât ve tamam istikametimize itimad itikad ve tevekkül hak matluk ile kemâ kân mekanımız da karar kılıp cevap şafiî ve hitap kafirinize ki mahrum dil karih ve merhum ciğer cerhidir intizar olundu lakin şan adalet nişan gerdan müstabid ve müstenkerdir ki bu muhlis bi-riyadan itaat tam ve teslim ameden gayr-i haleti sudur ve zuhur bulmak muhallaklı iken min cemüyü'l ol vücuh inkıyâd ve imtisalde olup ahd-name-i latif ve misal şerifinize itimat kılınıp duaya devam devlete ve sena-i sebat saadete bikadiril kürde müdavim mülazım iken türlü türlü ahval ve efal ve akval ile müztarip'ül-hal müzdarib-ül-bal evvela zat-i kerimü'l-sadakatinize layık mıdır ki evani sebavetden beri mabeynimizde olan kemal muhabbet ve vidat-i hakiki ve nihayet-i meveddet ittihad selikimize şefkat ve merhamet olunmayıp ebis-i muhlü hevadarınıza esnafi kasd ve enevi iza ve istihza fikr olunan (İnne ma eşku bessî ve huznî ile-llahi)[224] beyti kücâ rem ki meraciz-i deret pinahi nîst beczi inayet tevehüm özür hevahi nist. Haşa sümme haşa huzur-i pür refatınızın kemal-i adalet ve mürütünden ki mukaddimat **[205]** sarf fesat kelimat-i hasede itilad olunup su-i zana hakaret ve hasrete-rıza gösterile kal-e azimet-i kelime (Vela türkünü illezine zalimü) şiir esma-i bi-kalbike innel iznehü kazibe ve inzar an taraf havan vel halatü hezi iğlam ehval pür ehval için işbu hamül-i hurf-i niyaz ve nakil-i el uluf-ü iclal izaz amr bendeniz tayin olunup bab-i saadet meab ve adalet menabınız meşiyen alelevec la al elkadem revane olundu. İnşallahü'l-ekrem vel- ehram şeref-i papus şerif ile müşerref olup ahval pâ-mâl ala sebilil icmal arsa-yı mekrenete arz olundukta bu muhallis müstahakkı merhamet ve layık-i (la tehaf, inneke minel âminin) hitabı ile emin buyrula ki bak umurşan-i şefkat hazarat pür refet vefk-i Murad ibn-i bende-i bi illet memdud bad bi-hakkın rayf bil-ibad."

[224] Dedi ki: Ben hüznümü, kederimi ancak Allah'a şikayet ederim ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri de bilirim. (Yusuf Suresi, Ayet 86.)

Sultan Selim, buna verdiği cevapta "Mademki siz ahd-i sabık üzere olasız bu canipten asla endişe etmeyip duaya iştigal buyurasız vesselam" diyordu.[225]

Şehzade bu mektubu aldıktan sonra bir parça münbasitü'l-bâl olmakla beraber yine korkusu tamamen zâîl olmuyor, kardeşinin kendisi için de aynı akibeti ihzar eylemesinden korkarak bazı tedâbîre tevesülü elzem görüyordu. Muavenet ümidini en ziyade yeniçerilerden beklediği için onları ve itimat ettiği birkaç sancak beyini kendi tarafına celb etmek üzere teşebbüsatta bulundu, maksadı kendisini tehdit eden fırtınayı ber-taraf etmek, Padişahın biraderzâdelerini uğrattığı akibetten tahlis-i giriban eylemekti.

Ancak Korkud'un can hevliyle vaki' olan bu teşebbüsünü Yavuz haber aldı, tabiî ona işi başka şekilde aksettirilmişti. Keyfiyeti tahkike lüzum gördü. Fakat açıktan açığa tamik-i keyfiyet etmeyerek işe hile karıştırdı. Halbuki bu amele Yavuz'un açık meşrebliliği, cüretkârlığı ile kabil telif değildi. Ona düşen bir mektup ile keyfiyet-i kardeşinden sormak, kendi daima sadâkatten ayrılmayacağını temin ederken tevessül ettiği teşebbüsatının manasını kendisinden öğrenmekti. **[206]** Yahut itimat kerdesi olan bir zatı ister resmi olsun ister hususi bir surette Saruhan'a veya civarına gönderip biraderinin hal ve hareketini tefehhüs ettirmekti. Sultan Selim ne birinci, ne de ikinci tarîka tevessül etti. Kardeşini iğfal edecek bir hareket-i ihtiyar eyledi. Erkan ve ümera lisanından bir mektup tasni' ettirerek kendisine gönderdi. Bu mektupta Padişahın şiddet ve gazabı âlemi dilgir ettiğinden ve herkesin kendisine serir-i saltanatta görmek istediği cihetle muvafakat edilip edilmeyeceğinden bahsediliyordu.

Bu musanna mektubu alan şehzade "Ne mektupların sahte olup olmadığını tahattür, ne de Sultan Selim gibi şîr-i savlet bir Padişaha bahtiyarın pençesinden şikâr kapmak kabil olup olmayacağını tefekkür etmeksizin" cevab-i muvafakat yazdı.

"Ümeraya tahsin ve seda hazaran aferin edib askerin dahi belli başlılarına is'timaletler verip name getiren şahs ile tekrar irsal eyledi."[226]

Bu cevabı alan Sultan Selim, Korkud'un hakikaten fikr-i fasid taşıdığına hükmetti. Halbuki zavalı Korkud, saltanat sevdasından çoktan vazgeçmiş, başının derdine düşmüştü. Onun böyle bir cevap vermesi şüphesiz safiyetinden, tutulan tarîkin iğfala pek müsaid oluşundan ileri gelmişti. Fakat eline böyle vesika geçiren, esasen izale-i

[225] Münşeat Feridun Bey, Cild 1, Sayfa 373-374.
[226] Solakzâde, Sayfa 303.

vücudu için çare arayan Yavuz'un fikrinden vazgeçmesi imkanı yoktu. O; bunu, sonra da Ahmed'i ortadan kaldıracak, yalnız başına hükümran olmaya çalışacak, rakipsiz kalınca da devlet ve memlekete hakikaten unutulmaz hizmetler edecekti.

Binaenaleyh fırsat bu fırsattır diyerek av bahane ile birdenbire Bursa'dan çıktı. Maiyetinde on bin süvari olduğu halde beş gün sonra Manisa'nın önünde göründü. Korkud işin vehametini derk ederek mütemedi Piyale ile sarayının arka tarafından dara dar kaçabildi. İki firari yirmi gün bir mağrada saklı kaldılar. Zad ve zahire fikdani, fazla kalmanın âdem-i imkanı **[207]** üzerine tebdil-i kıyafetle Teke Vilayeti'ne iltica eylediler. Oradan Avrupa'ya gitmek çaresini bulabileceklerini ümit ediyorlardı. Lakin bir ihtiyatsızlık mahvlarını intaç etti. Bir kaya oyuğunda yeni melce aramaya mecbur olduklarından bir Türkmeni kendilerine yiyecek getirmek için göndermişlerdi. Piyale ihtiyatsızlık etmiş, ona kendi atını vermişti. Halbuki bu at hem pek güzeldi, hem de Türkmen'in tedarik edemeyeceği kadar kıymetli bir eğer takımı var idi. Onun yeni hayvanının sırmalı eğeri arkadaşlarına şüphe iraz ettiğinden kendisini takip ettiler, nihayet meseleye muttali' olunca da Teke Valisi "Kasım Bey" i işten haberdar eylediler.

Kâsım, haristi, bu fırsatı ganimet bilerek derhal orasını bastı. Her ikisini tuttu.

Sultan Selim, birkaç gün Manisa da kaldıktan ve savuştuğunu öğrendiği şehzadenin der-desti imkanı olmadığını anladıktan sonra ailesi efradını alarak Bursa'ya avdet etti. Ancak tam şehre girerken Korkud'un der-desti keyfiyetine muttali' oldu ve onları getirmek için derhal Karacioğlunu memur etti. Birkaç gün sonra da Sinan Bey'i gönderdi. Beyin vazifesi zahirde Korkud'u istikbal etmek, hakikatte ise onu diyar-i âdeme göndermekti. Sinan Bey'in çıkışı Karacinoğlunun avdetine göre hesap edilmişti. Hemen ertesi gün buluştular. Sinan Bey, şehzadeyi selamladı. Tatyib-i hatırına çalıştı. Beyin nazikane ve mültefitane muamelesi şehzadenin korku ateşiyle yanıp kavrulan bağrına bir parça su serpmişti. Gece olunca yorgunluğun verdiği kesl ile Korkud, derhal uykuya vardı. Piyale ise bir türlü göz yumamıyor, sanki karîb olan felaketin tesiri ona uykuyu haram ediyordu.

Korkud'un hab-ı gaflete vardığı anlaşılınca Sinan Bey'in görmek istediğini vesile ile Piyale'yi dışarıya çağırdılar. O dışarı çıkarken öbür taraftan da zebaniler içeriye giriyorlar, merdud-i vazifeyi icraya koyuluyorlardı. Onların **[208]** telaşlı muamelelerinden biçare şehzade uyandı. Ne istediklerini sormaya lüzum kalmamıştı.

Hal-i şenleri akibetin vehametini bütün urbanlığı ile gösteriyordu. Korkud, telaş göstermedi. Kardeşine bir mektup yazmak için yalnız bir saatlik müsaade talep etti. Kendisine bahşedilen bu müddet içerisinde itab-i havi bir mektubu manzum-i vücuda getirdi. Mektubu bitirince başını meşum ipe teslim etti ve birkaç dakikanın içinde işi bitirildi. Hiçbir şeyden haberdar olmayarak avdet eden Piyale, efendisini o hal-i pür melâlda görünce feryada, figana başladı, fakat bunun hiçbir faydası yoktu. Ertesi gün naaş şehre, figanamede Şehriyara i'sal edildi. Yavuz, onu okurken pek çok gözyaşı döktü, gayr-i mesbûk iken üç gün umumiyetle matem tutulmasını emrettiği gibi firarilerin melcelerini Kasım Bey'e haber vermek suretiyle ifa ettikleri hizmetin mükafatını tahsil için Bursa'ya kadar gelmiş olan on beş Türkmenin de boynunu vurdurdu.[227]

Yavuz'un bu hareketi ciddi mi? yoksa ca'lî mi idi; Selim gibi fevkalade yaratılmış insanların bila-esbab gösteriş yapacaklarını kabul etmek doğru olmadığı için bunun samimiyetinde şüphe etmemek lazım gelir. O; hem bu fazihayı irtikab etmiş, hem de sonra pişman olduğundan dolayı değil kardeşinin akibet-i elimesinden nâşî ağlamıştır. Piyale o sadık adam, kendisini efendisinin tevdi' edildiği Bursa'da Sultan Orhan'ın türbesi civarındaki medfene türbedar tayin ettirdi, vali ahirü'l-ömür ağlayıp durdu.

Sultan Selim, biraderinin vefatı üzerine şu kıtayı inşat etmiş, maksadını bunula izah etmek istemişti:

Korkud biraderim ki şad-i şir gemin

Çün kerd mera husumet tac nigin **[209]**

Kısmet hak kerdim taber asayed halik

O zir zemin girift ve men ruy-i zemin.

Şehzade Korkud'un sernüvişt-i, firarından başka birçok ahvalde amcası "Cem" e müşabehat arz eder. İkisi de hissedar-i irfan idiler, ikiside bir mevt-i hâil ile hatm-i hayat eylediler. Korkud dahi Cem gibi şair, onun gibi üdeba ve ulema ile muhat idi. Bilhassa kendininde kesb-i ihtisas etmiş olduğu fenn-i musiki sanatkâranenin himaye eder; onların musahabetiyle temayülatı huzuzperveri içinde vakit geçiriridi.

Latifî Efendi; meşhur tezkeresinde şehzade için şu satırları yazıyor:

---

[227]Joseph Von Hammer, Cild 4, Sayfa 106.

> "Selâtînin ulemasından ve şehzadelerin füzalasındandır. Nice katar-i cemel cebel timsali kitap hanesin ve kitaphane hizanesin çekerdi. Şehzadegân izam meyanında ulum ve kemalat ile mümtaz ve faik, ilim ve fazlı cihetinden mevaliden ad olunmaya ahak ve layık idi. Ulum-i Arabiyeden fetvaya müteallik telifi ve dahi bazı metun fununa şuruh ve hevaşiden nice tasnifi vardır. Ale'l-husus ki ilm-i edvarın ve fenn-i musikârın ibdaından bi-bedel ve ilminde sahib-i amal idi. Bu sebepten mayili fazıl hüner ve talep merd-i hüner perver idi. Asitan-i mecmua şuara ve encümani fesaha ve bülega idi. Müretib-i mukadir nas her vecihle malumu olmağın her kamili kemaline göre rivayet ve dairesine göre rağbet ederdi."[228]

Şiirde "Harimi" tahallüs eden Korkud; babasının Şehzade Ahmed'e tevcih-i saltanat edeceğini haber aldığı zaman şu manzumeyi vücuda getirmiştir:

Tâc-i kabâbı terk edüb üryan olayım bir zaman

Gurbette seyran eyleyüb mihman olayım bir zaman

Çeng ü rübabın mutrib tamam oldu heman

Bezm-i belâda ney gibi nalan olayım bir zaman **[210]**

Gâh düşüben gahi turub gülüben ki gah ağlayup

Gâh kan yudup serhoş olub sekran olayım bir zaman

Âlî Emirî Efendi Hazretlerinin (Millet Kütüphanesi)'ne ihda buyurdukları divanlarından müntehap iki gazel:

GAZEL

Nesiha nushun eser etmez bana şimdiden gayri

Ben harabat ehline verdim rıza şimdiden gerü

Buy-i zülfü-i yar afakı muattar eyledi.

Ey saba lazım değil müşk-i hata şimdiden gerü

Yar ile ağyar çünkim bir yana olmuştur şimdiden gerü

Hubluk resmi tariki sende olmuştur tamam

Gelmeye mislin cihana dilbera şimden gerü

[228] Tezkere-yi Latif, Sayfa 65-66.

Ol tabip can “Harimi” hastasın yad eylemez

Ey ecel bari hâkim ol kıl-ü deva şimdiden gerü

DİĞER GAZEL

Ey gönül halin nedir kim böyle zar olduk yine

Bülbül-i şevk gül ü ruy nigar oldun yine

Buy-i vuslatımı erişmiştir dimağına bugün

Hasretinde çuşa gelip bi karar oldun yine **[211]**

Vade-i gurbetimi erişmiştir kulağına senin

İltifat-i mevte ve vakıf-i intizar olduk yine

Arzu-yu alem vahdet kıldın yine kim

Can-i dilden böyle kesretinden kaçar olduk yine

Ey “Harimi” kaldı aklın bir nefes cemi olmadan

Çünkü derd-i aşık rahında gubar olduk yine

Şehzade Korkud da izale edilince ortada yalnız Ahmed kalmıştı. Şehzade Ahmed, Amasya taraflarında hükümet etmekte, kurduğu Padişahlığı elde etmek için çareler taharri eylemekte idi.

İstanbul civarına kadar gelipte boşa çıkan ümidi üzerine avdeti neticesinde tarafdar kazanmak yolundaki teşebbüsatı müntiç-i muvaffakiyet oluyor, Amasya Eyaleti ile etraf ve eknafında epeyce zahîr peyda eylemiş bulunuyordu. Sultan Selim’in kendi tarafdârı olan veziriazam Koca Mustafa Paşa’yı idam ettirmesi ve şehzadeler hakkında gaddarane muamele eylemesi Şehzade Ahmed’in bir kere daha talihini denemesine sebep oldu. Şehzade, mevsimin kış olduğuna bakmayarak tedarik ettiği yirmi bin süvari ile Amasya’dan hareket ile Bursa yolunu tuttu. Yavuz, Bursa’da bulunuyordu. Bu haber kendisine vasıl olunca şehzadenin korkaklığına kail olduğu için ehemmiyet vermedi. Yalnız bir tedbir-i ihtiyati olmak üzere on bin kişilik bir ordu tedarik etmek için yeniçeri ağasını İstanbul’a gönderdi. Ağa müddet-i kalile zarfında orduyu tedarik eylemiş, Padişahın tayin ettiği günde Mudanya Körfezi’ne geçirmişti. Selim-i Evvel, Edirne’nin Anadoluya ayak bastığını haber alınca Anadolu askerini topladı. Hepsinin başına

geçerek Ahmed'in bulunduğu tarafa doğru yürüdü. Şehzade; o zaman Keşiş Dağı'nın kenarından geçmiş, Bursa'ya i'sal eden yola hakim bir **[212]** vaziyet almıştı. Yavuz, şehzadenin öyle bir vaziyet olmaması için emr-u âhur Mehmed Ağa ile Anadolu Beylerbeyi'ne mikdar-i kafi asker ile o tarafa göndermişti, onlar şehzade askerinin geçmesine mümanaat etmek istedilerse de mağlup oldular ve yedi bin kadar telefat verdikten sonra ricat mecburiyetinde kaldılar. Padişahın maiyetinde ancak sekiz on bin asker kalmıştı. Muvaffakiyet ile tettevüç edecek ikinci bir muharebe şehzadeyi tahta i'sal edilebilirdi. Fakat Ahmed bundan istifade etmeyi bilemedi. Kendi ordusu adedden pek faik olduğu için doğrusu doğruya ordu Padişahın heyet-i umumiyesini takip ve onu imhaya teşebbüs edecek yerde Dukaik'in Oğlu Ahmed Paşa ile Tatar Hanın'ın oğlu ve kardeşinin damadı Saadet Giray'ın birbirini müteakip getirdikleri asker ile tezyid-i kuvvet etmesine meydan bıraktı.

Hanzâde, her biri yedeğine dört civan almış beş yüz Tatar'ın riyasetinde olarak hanın ihtiramatını tebliğ için gelmişti. Bu kuva-yı cedide toplanınca Yavuz, kardeşi ile kendi ordusunu fasıl olan "Aksu Çayı" nı geçti. İki ordu ilkbaharda, ruz-i hızırdan on gün evvel Yenişehir Ovası'nda karşı karşıya gelmişlerdi. O ana kadar cebânetine hükmedilen Şehzade Ahmed, burada kavga başlamadan evvel büyük bir cesaret gösterdi. Münazaalarını mübareze-i şahsiye ile fasıl etmeye Sultan Selim'e tebliğ eyledi. Lakin Yavuz, şehzadenin bu teklifini red, kuva-yı umumiye ile muharebe lüzumunu serddetti. Beş yüz carhacı iki taraftan muharebeye başaldılar. Selim, düşman safına karşı üç bin süvari sevk etti. Şehzade mukabiline çıkardığı üç misli bir kuvvetle onları mağlup eyledi. Artık şahid Zafer Ahmed tarafına teveccüh ve arz-i ibtisam etmiş idi. Fakat tam bu sırada Anadolu Beylerbeyi yeniçerilerle, Hanzâde Tatarlar ile şehzade ordusunu sağdan sardılar, bu savlet-i şedide üzerine Ahmed ordusu bozuldu. Asker taraf taraf kaçmaya başladı. Bu vaziyet-i elime karşında şehzade içinde firardan başka çare yoktu. O da bi-zaruri atının dizginini çevirerek içi su dolu bir hendeği takip eden ince bir yolu **[213]** tuttu. Yer ıslak, toprak yumuşaktı. Süratle bu tehlikeli yolu kat ederken atının ayağı birden bire kaydı. Hayvan düştü, vaziyet derhal kaldırıp binmeye müsaid değildi. Şehzade bu müşkül halden kurtulmaya çalışırken Dukaik'ın oğlu arkadan yetişti. Yakasından yapıştı. Ahmed, kendisinin biraderi nezdine i'salini istirham eyledi.

Lakin, Yavuz kendisiyle görüşmekten istinkaf ve bir Osmanlı Şehzadesine laik bir sancak verileceğini vaad etti.[229]

Bu imalı bir cevap idi. Onu tekrar bir sancağa göndermek, başına ikinci bir bela hazırlamak demekti. Binaenaleyh bu cevap mevudun sancak değil ölüm olduğuna şüphe bırakmıyordu. Şehzade de bu imalı cevabın ne demek olduğunu anladı, fakat onun için kazaya rızadan başka ne çare vardı?

Korkud'un celladı Sinan, kararın icrasına memur oldu. Zebani, gelince şehzade işin neye müncerr olacağını anladı. Parmağında Rum haracı değerinde sikke yüzüğü çıkarıp kardeşine bırakacak bundan başka bir yadigârı olmadığından değersizliğiyle beraber kabuli istirhamıyla "Sinan" a teslim etti. Bunun üzerine "Emr-i Padişah-i âlem penah ile Sinan Ağa gelip nizam-ı âlemi için kavaid Âlî Osman eyyedühümullah mennam üzere kaydı görüldü." Naaşı Bursa'ya gönderilip Murad-i Sâni'nin türbesi civarına defnedildi.[230]

Müverrih "Hamdi Efendi", Sinan'dan naklen biraderinin vefatını müteakip Yavuz'un izhar ettiği tesiri şöyle nakil ediyor:

"Ol hatemi bi-misal Padişah ikbal Hazretlerine vasıl olucak kendülere bana arz olup bi ihtiyar destmalin mübarek yüzüne tutup geriye ve razi eyledi."

Babalarının bu akibet-i feciası üzerine oğulları perişan olmuşlar, öteye beriye savuşmuşlardı. Onlardan Murad, "Şah İsmail" e iltica etmişti, üç dört sene muammer olarak diyar-i gurbette hezar mihnet ile terk-i dağdağ-i hayat eyledi. **[214]** Alaeddin diğer kardeşi ile beraber Mısır'a kaçmıştı. Onlarda orada bir müddet yaşadıktan sonra dest-i ecel giribanileri yapışıp bu dar minnetten kendilerini kurtardı.[231]

Yavuz, rukabasını birer birer izale edip de taht-i Âli baht-i Osmaniyye'de yalnız kalınca babası zamanında başlayarak epeyce büyüyene kadar bir türlü defi' çaresi bulunmayan fenalıklar, iğtişaşları ihtilalleri birer birer def ü ref etti; devlet eski kudretini, şevketini iade ettirdikten başka yeni yeni fütühata ilaya muvaffak oldu. Suriye'ye, Halep'e girerken (Şerif Ebunumey)'den "Kabe-i Muazzama" nın anahtarlarını alıyor, hatip tarafından "Sahib'ül-Harmeyn Şerifeyn" suretinde vaki' olan tevcihi kendisi o babın bir kavlesinden başka bir şey olmadığını beyanıyla "Hadim'ül-Haremeyn El-Şerifeyn" e

---

[229] Joseph Von Hammer, Cild 4, Sayfa 107-108.
[230] Solakzâde, Sayfa 358.
[231] Tacü't-Tevarih, Cild 2, Sayfa 238.

tahvil ettiriyor, daha ileri giderek müluk-i çerakisi elinden (Mısır)'ı kurtarıyor, kemal-i tazim ve ihtiram ile İstanbul'a getirdiği son Halife (Mütevekkil Alâllahi Sâlis)'den "Halife" unvan-ı celilini alıyor, bu suret ile Osmanlı hükümetinin kadr-i kıymetini yükseltildikçe yükseliyordu, Yavuz'un, en büyük hizmeti Şark'daki muvaffakiyatıdır. Büyük bir nüfüz kazanan, pek çok da tarafdar peyda eden (Şah İsmail) Osmanlılara âdeta kafa tutuyor, istediğini yapmak ve yaptırmak iktidarında bulunduğunu her haliyle, muamelesiyle anlatmak istiyordu. İsmail'in makarri saltanatı o zamanlarda pek ziyade ehemmiyet peyda eden Aleviliğin, Şiiliğin de tahtgahı olduğu için maddi kuvvetine, bir de manevi iktidar inzimam etmiş, bu muzır mezhebin memalik-i Osmaniyye'nin her tarafında tarafdarları bulunduğu için iş hakikaten pek ziyade ehemmiyet ve nezaket kesb eylemişti. İşte Cenab-ı Yavuz, Şah'a indirdiği ağır darbe sayesinde hem memleketin hudud-i şarkisinin taht-i emniyete alınmasına, hem de dahil memlektteki fenalıkların bir daha tekrar etmeyecek surette kökünde kale ve kam edilmesine hizmet eyledi. **[215]**

Sultan Selim, memlekete böyle unutulmaz hizmetlerde bulunurken mübtela olduğu bir hastalıktan –Şir-i pençe– az zaman içerisinde terk-i dağdağ-i hayat eyledi (929).

İbn-i Kemal, meşhur mersiyesinde:

Az zaman içre çok iş etmiş idi.

Sayesi olmuş idi âlemgir,

Şems asr etti asr da şemsin

Zili memdut olur zamani kasir

Demişti. **[216]**

Süleyman, Yavuz'un yegâne oğlu olduğu için cülusunde diğerlerinde olduğu gibi hiçbir ihtilaf çıkmadı, Selim'in hayrü'l-halefi biliz vel-a şeref calis evrenin Osmani olunca da gaza işlerine, memleketin tanzim-i umur idaresine babasının bıraktığı yerden devama başladı.

Osmanlılarca Kanuni, Avrupalılarca büyük, muvaffam tanımış olan Sultan Süleyman, bundan manası ile refah içerisinde idi. Yavuz gibi bir babadan intikal eden vasi' mülükü kendi gayreti, değerli ümeranın, fedakâr askerin inşimam muâveneti sayesinde günden

güne büyüyordu. Kendisi makam-i saltanata kuud ettiği zaman gençti. Daha şehzadelik sırasında tehehhül ettiği için Cenab-i Hak kendisine Mustafa, Selim, Mehmed, Bayezid, Cihangir, Murad, Mahmud ve Abdullah namlarında sekiz erkek ve Mihrimah isminde bir de kız evlad ihsan etmişti. Her türlü nimam-i dünyaya müstağrak olan Sultan Süleyman, artık bir şey düşünmüyor, muttasıl memleketin büyümesine, taht-i hükümraniyesindeki yerlerin ümran kesb eylemesine sarf-ı mahasal gayret eyliyordu.

Seferde olmadığı, pâyitahta bulunduğu zamanlarda da şiir inşa ile meşgul oluyor, gayet çalak, zinde, şuh, kabilyet inhaniye malik olan lisana nazik, ince, esiri, şeffaf bir halin inzimam etmiş olması sayesinde pek güzel şiirler meydana getiriyordu. Babası şair olan bu Padişaha zamanında büyük bir tesiri olmuştu.

Çünkü Fuzuli gibi, Baki gibi eazimi-i şuara bu devirde yetişmişler, –lisan-i edebimiz tekamül ettirerek– mühim eserler vücuda getirmişlerdi. **[217]** saray-i Padişahiye o devirlerde sefahet girmiş, kibarlığa temayül hissi de başlamıştı. Sefahat, nefsaniyeti, kibarlıkta, inceliği tevellüd eylemişti.

Denilebilir ki Kanuni'nin divani ile bakınan şairler, bilhassa Hazret-i Padişahın gazelleri bu temayülatın bir mirat-i inkısadır. İnsan, evadeseden şimdi bile o vakit ki saray, saraydaki güzariş hayatı görebilir, tetkik eyleyebilir. Zamanın âzaim şuarasından adedilebilen Padişahın şiirleri okununca nice kendilerinin şedid bir nefsaniyetinden, bir hüma-yi zevk ve neşeden birden bire en derin bir yasa bir bedbiniye, bir ihtiyaç-i sıhhat ve hayata düşündüğü görülür, bundan tabii kendisi hakkında bir netice çıkarmak kabil olur:

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Olsa kavimler sağuşunca ömürü ki had ü adet
Gelmeye bu şey-yi çerh içre bir saat gibi"

Bu şair bize Hazretin ara sıra marz elem imrar-i evkat ettiğini:

Bir nice gün şad edip döner yine gam eder,

Bir karar üzere değildir ruz-i mah vesal ve çarh

Mısraide vakit vakit şedaid-i dünyaya maruz kaldığı gösterir.

Şair de "Muhibbi" tahallüs eden Padişahın hayat sevdakâranesi daha iyi anlaşılmak için bir gazel-i âşıkanesi alıyoruz:

Sorma aşıkın haletin Mecnun'a bir divanedir.

Açma aşıkın seririni Ferhad'a kim efsanedir

Sor bana aşıkın rumuzun sana takrir eyleyim

Can ve baş Türk'ün urur aşıkın heman pervanedir

Gül temaşa ile bir sırça sarayın gönlümün **[218]**

Eşk sorhuyla münakkeş zeyn olmuş hanedir

Gamzesi kanım içerse dostlar olmaz acep

Kafir bed mest olanın meyli daim kanadır.

Yara varip dün gece dil-i derun-i arz eyledim

Hevaba vardı gözleri yanında san-i efsanedir:

Ne ola yaksam şemm'i nüheki gönül pervanesin

Dostum sen şemm'i olacak aşıkın pervanedir.

Gülşen hüsnünde dil mürgün yine sayd etmek

Zülfü ağında "Muhibbi" hali anın danedir.

Şairleri fevkalade severler, ara sıra onların eserlerini bizzat tenzir ederler, kendi eserlerini tenzir ettirirler, velhasıl şuârayi her vecihle teşvik eylerlerdi.[232]

Sultan Süleyman, gençliğinde gençliğin icabatından olan cüst ü çâlâki, her umurda sıhhat-i muhakeme ve i'ta-yı karara kabiliyeti sayesinde işleri pek iyi görüyor,

[232] Yeni Osmanlı Tarihi Edebiyatı, Muharrileri: Şahabeddin Süleyman, Köprülüzâde Fuad Beyler, Sayfa 261-263.

gördürüyor, hiçbir taraftan ne ailesi içinden ne de memleketin sair aksamından bir sızıltı çıkmıyor, kendileri de dahil olduğu halde herkes refah ve saadet içerisinde yaşıyordu.

İşte böyle umumi bir zevk ve neşe ile ve gâh ve bi-gâh hayatın levazım-i zaruriye ve tabiisinden olan açlıklarla imrar-i hayat ediyordu. Acıları; oğullarından bazılarının vefatı teşkil eyliyordu. Filhakika sekiz şehzadeden dördü: Mehmed, Murad, Mahmud ve Abdullah vefat etmiş, bunların ölümü vakit vakit Kanuni'yi zehirnak eylemişti.

Şehzadelerin bir eyalette istihdamı usul-i elen baki idi. Bu sebeple hal-i **[219]** hayatta bulunan oğullarının her biri bir yerde bulunuyordu. Bu sayede hepsi umur-i hükümetin en hurda tafsilatını görüp öğrenmeye muvaffak oluyordu. Vaka eyaletlere çıkan şehzadelerin hepsi Padişah olamazdı. Fakat nevbet-i hükümet kendisine gelen şehzade birden bire hiç bilmediği bir işin başına gelmiyor, belki vaktiyle yalnız daha küçük mikyasta gördüğü işlerin büyüklerini yapmak sırasının geldiğini görüyordu. Onun için yeni Padişah o makam-ı ulâ da daha ilk günden itibaren acemilik çekmiyor, sefine-yi devleti mahir bir kaptan gibi rüzgârın döndürdüğü tarafa değil menfaat ve maslahatın icap ettirdiği cihete, yalnız dümenini cüz-i tahrik sayesinde sevk eyliyordu. Padişahlık sırası gelmeyen şehzadeler de sancaklarda bulunmakla işler daha yolunda deveran ediyordu. Bu da azim bir fayda addolunuyordu.

Çünkü bir şahsın talebi, icraatı başka, bir şehzadenin teklifi ve fiiliyata başka suretle telakki olunuyor, neticeler diğer gün oluyordu

Sultan Süleyman'ın yalnız en küçük şehzadesi olan Cihangir merkezde, babasının cenah-i himayetinde kalmayı sancağa çıkmaya tercih eylediği için pâyitahta kalmıştı. Diğerleri memur oldukları yerlerde emir ve mesalih-i ibad-i rüyet ediyor, isticalab davet eyliyordu.

Bu haller böyle giderken Padişahın yaşı da ilerliyor, sinn-i kemali buluyordu. İhtiyarlık tabii gençlik gibi olamazdı. Çünkü ihtiyarlarda gençlerdeki azim ve metanet kalamazdı. Geçmiş senelerin verdiği yorgunluk sebebiyle vücudundan eski faaliyet beklenemez. Artık onun istediği sulh ve sükûn, adalet ve huzurdu. İşte Kanuni de böyle olmuştu. Hele Amasya Sancağı'nda bulunan Şehzade Mehmed'in dokuz yüz elli senesinde vuku-u vefatı kendisini epeyce müteessir etmişti. Artık hayatta eski lezzeti bulamıyor, muttasıl şikayet ediyordu. Mamafih bir taraftan da gayreti elden bırakmıyor, yine seferden sefere koşuyordu. Yalnız ihtiyarlık tesiriyle sarayda ve dışarıda o kadar sözü dinlenilmiyordu. Bilhassa kadınlar sarayda nüfuz peyda etmişler, **[220]** âdeta kudret-i

hususunda kendisini gölgede bırakmışlardı. Kadınların en nüfuzlusu, Hürrem Sultan'dı. Süleyman, kendisini aşırı derecede sevdiği, Sultan da bunu bildiği için kendisini daima naza çeker, bu sayede istediğini yaptırırdı. O kadar ki Kanuni derd-i derununu arz etmek, hasta gönlüne şifa istemek için Hürrem Sultan'ın aşiyanına girdikçe Sultan; hab-ı gaflete varıyor, kocasının aşka, muhabbete dair olan sözlerini efsane telakki eyliyordu. Bundan müteessir olaraktan da zavallı Padişah şiirler, gazeller yazıyor, bunlarla aklınca müteselli olmak istiyordu. Padişahın pek sevdiği kızı Mihrimah Sultan da artık büyümüş, onu da Rüstem Paşa'ya vermişti.

Rüstem Paşa, Hırvatü'l-asıl idi. "Gerçi reis-ül mal hüsnü ve cemalden vayesi kalil-ül-mikdar olup ama cevher-i istidat hudâ-dad ile dükkânce-yi kabiliyette sad hirîdari var idi." Bu sayede az müddet zarfında vezarete kadar irtika etmiş, bil-âhire Amid Eyaleti'ne tayin edilmişti. Valilikte bulunduğu sırada sıhriyyet-i Padişahiye mazariyeti tensib edildi. Ancak bed-hahları "Maraz-i cüzama mübtela ve âsârı cehresinde hüveydâ" olduğundan bahs ile tenfire çalıştılar. Epeyce sârî bir halde bulunan bu illetin o zamanlar alâmet-i fârikası kehlenin mevcudiyeti olduğu için suret-i mahsusada tayin olunan bir memur eyalet makarrı olan Diyarbakır şehrine kadar gönderildi. Bu vasıta ile yoklattırırlar, kirli çamaşırlarında memur kehle bulunca hemen avdet etti. Keyfiyeti şehriyar-i zamana arz ederek illetten salim olduğu tebeyyün etmekle Sultanın tezvici görüldü. Vaktinin şuarası şu mısrayı vücuda getirdiler:

"Olucak bir kişinin bahtı kavî talihi yar

Kehlesi dahi mahallinde ânın işe yarar"

Rüstem Paşa, bu takrip ile "Silk vüzera azam süreyyâ nizam" a bil-edha Divan-i Hümayun'a alındı. Ve (951) senesinde Hadım Süleyman Paşa yerine hâtem Süleyman ile bekâm oldu.[233] **[221]**

Sadrazam, mekr ve hilede benam olan bu zat; artık kayınvalidesi ile el ele veriyor, istediğini dahilden görüdürüyordu. İkbale pek haris olan Hürrem'in bir emeli vardı: Oğlu Selim'i veliahd, sonra da Padişah yaptırmak! Fakat ortada büyük şehzade Mustafa vardı. Ba-husus bu şehzade yiğitliğiyle, hüsn-i âhlakiyle umumun teveccühünü kazanmış, zaten hakkı olan o mevkiyi bir de muhabbet-i umumiyeyi isticlab sayesinde tersin etmişti. Hürrem Sultan, bunu bildiği için o makama sa'dır şehzadenin izale-i

[233] Hadikatü'l Vüzera, Sayfa 28-29.

vücuduyla mümkün olduğuna kanmıştı. Bunu zihnine yerleştirince artık bütün işi desais tertip etmekten ibaret oldu. Sırası geldikçe şehzadeyi çekiştiriyor, onu tebrid edecek hemen hiçbir sözü esirgemiyordu. Bir taraftan da Padişahtan sonra nüfuz sahibi olan damadını düşündü. Herkesin bir hastalığı, bir zayıf noktası olduğu gibi Rüstem Paşa'nın da para derdi vardı. Kadın, Paşanın bu halini öğrenince, daha doğrusu keşfedince iş kolaylaşmıştı: Bol bol paralar vermek ve o sayede istediğini yaptırmak! Hürrem Sultan, bu vasıtaya da sarıldı.

Kanuni, altmışı geçtiği için artık sefere gidemez olmuştu, yahud büyük zaruret hissetmedikçe kendisini fazla eziyete koyacak cüreti kalmamıştı.

Esasen ordu, yetişen büyük kumandanlar tarafından sevk edilerek Padişahın vücudu olmadan da büyük büyük muzafferiyetler teminine alışmış olduğu için Kanuni'nin ordunun başında bulunmak, suretiyle ihtiyar zahmet etmesine hacet de yoktu. Süleyman'ın bizzat bulunduğu seferlerde esasen tekmil harâket, orduya müteallik hususat serdarlar tarafından görülüyor, onun vücudu yalnız manevi bir tesir hasıl etmekten başka bir şeye yaramıyordu.

O zamanlarda İran seferi açılmak üzere idi. Sultan Süleyman; epeyce uzun sürecek, pek ziyade yorgunluğa badî olacak olan bu sefere iştirak fikrinde değildi. Bu külfetli vazifeyi Veziriazam Rüstem Paşa'ya tahmil **[222]** etmeyi düşündü. Rüstem Paşa gidecek, kendisi sarayında, huzur sükûn ile vakit geçirecekti. Fakat evvel-be-evvel garb-i şimal-i hudunun temini lazımdı. Avusturyalılar ile birçok muharebat ceryan ettiği, onların en kıymetli yerleri eyad-i Osmaniyane geçirildiği için ora hududlarının takviyesi lazımdı. Sadrazam, bu vazifeyi Ahmed Paşa'ya havale etti. Bu suretle hududlar taht-i temine alınınca Rüstem Paşa sefere çıktı, pek az zaman sonra i'sal eylediği bir haber Kanuni' nin zihnini allak bullak etti. Bu Paşanın Hürrem Sultan ile verilen karar mucibince Şehzade Mustafa'yı izale için tertip ettiği planın mukaddemesinden başka bir şey değildi.

Rüstem Paşa, kendisini mücahide-i azam "Halid Bin Velid" e nisbet eden, bil-âhire Selim-i Sâni'ye intisabı sayesinde kat'i meratip ederek vezarete kadar bil-irtika Murad-i Selâsi "Osmanlı Padişahına ilk defa rüşvet aldırdım, Osmanlı Hanedanının bu sayede perişanına muvaffak oldum." Diye ilan-i fahir eyleyen sipahilerden ve İsfendiyarzâdelerinden Şemsi Ağa'yı saray-i Hümayun'a göndermiş, Şehzade Mustafa'nın yeniçerilerle bil-ittifak saltanat davasına kıyam ettiğini bildirmişti.

Veziriazam bu hileli tarîka tevessül etmekle hırs-i piri ile hayata ve saltanata fazla sarılmış olan Padişahı iyiden iyiye kuşkulandıracağı ve bir kere kendisine böyle bir şüphe arz olursa bil-âhire şehzade aleyhinde vak'i olacak her şeyi kabule müsaid bir vaziyet alacağını tahmin ediyordu. Yazdığı bir telhiste isyanın mehalikini anlatıyor, şehzadeyi:

> "Valid-i macidiniz amel-mânde olmuştur ve minbad yerinden kımıldamaya dermani ve ol mertebe tab-i tuvan yokdur ki bir canibe kel-evvel sefer edebile bi-zarura veziriazamı kendi yerine kaymakam şeklinde ihtiram-i tam ile İslâm askerine başbuğ tayin ve her umuruna emin eyledi. Paşayı müşarülileyh ise sana bedhahdır. İmdi bu fırsatta hemen asker içine düşüp başını kesersen husul-i Murad ki **[223]** güvahdir. Umumen sipah ise seni istedikleri bi-iştibahtır."

Diye iğfal ettiklerini bildiriyordu.[234]

Sultan Süleyman bu haberden müteessir olmakla beraber bidayeten itimad etmek istemedi, huzuruna kabul ettiği ağaya:

> "Haşa Mustafa, Hanım bu küstahlığa cüret edeh ve benim hayatımda böyle bir vaz-i na-makul irtikab edeh bazı müfsidler kendiler mayil olduğu şehzadeye mülk-i münhasır olsun diye bühtan ederler. Zinhar bu sözü bir dahi lisana getirmek ve bu makule-yi mesaviye vücud vermeyin" diye tenbihat ve ihtaratta bulundu.[235]

Diğer taraftan Rüstem Paşa'ya yazdığı emirde ilkbaharda bizzat sefere çıkacağı için avdet etmesini bildirdi. Paşa, ihtiyar Padişahın her emrini harfi harfine icra ediyor, oradaki işleri gördüğünden, daha başka tezvir dolapları kurduktan sonra avdet eyliyordu. Hürrem Sultan ile mülakatında, Sultan memnuniyetlerini damadına iblağ etmekten çekinmedi. Fakat iyi ve ihtiyatlı bir surette başlanılan şu işin hüsn-i suretiyle intacını dirayetinden beklediğini de ilave eyledi.

Bu sırada İran Şahı Tahmasb takrir-i sulh için teşebbüste bulundu. Bu haber, Hürrem Sultan'a fena tesir etti. Çünkü akd-i sulh halinde Kanuni'nin sefere gitmesine hacet kalmayacak, bu takdirde de şehzade işi tavsayacaktı. Haris "rokroz olan" harbin temadisi halinde akacak kanları, sarf edilecek paraları, harap olacak han-ü man düşünmüyor, fikrine yerleştirdiği şeyin husuli için Padişah nezdinde teşebbüsattan geri kalmıyordu. Sultan, rakipten kurtulunca daha serbest kalacak, oğlunu zahiren serir-i

[234] Solakzâde, Sayfa 521.
[235] Peçevi, Cild 1, Sayfa 300.

Osmaniyye isad etmekle beraber hakiki saltanatı kendisi sürecekti: İşte bu maksadının husuli için İran elçilerinin teklifatınının kabul olunmamasını gelecek yazda istihsal **[224]** edilecek kati muvaffakiyetlerle daha muvafık maa-heda yapılmasını Sultan Süleyman'a teklif ediyor. Artık emirlerinden çıkmayan Kanuni de buna tabiî, elçileri geri gönderiyordu. Elçiler gittikten sonra tedarikata başlanıldı. Bu aralık Şehzade Mustafa, sünnet-i seniyeye imtisalen "İrsal lahye" eylediğini haki paye-i şahaneye arz eyledi. Etrafından aleyinde sözler işite işite yavaş yavaş inanmaya başlamış olan Kanuni bu sakal salıverme keyfiyetini isyana bir mukaddeme suretinde telakki etti.

İlkbahar hulul edince zaten tedarikat hitam bulunduğundan Kanuni beraberinde vüzera, Şehzade Cihangir, olduğu halde bir alayla İstanbul'dan hareket eyliyordu (960). Padişah, Anadolu içlerine doğru ilerledikçe şehzadeler, birer birer hak-payi şahanelerine yüz sürülüyorlar, her biri babaları tarafından samimi bir surette kabul ediliyordu. Sultan Süleyman, Selim'i yanında alıkoyuyor, Bayezid'i Edirne muhafazasına gönderiyordu.

Şehzade Mustafa, babasının sefere çıkacağından vaktiyle haberdar olduğu için o da daha evvel eyaletinden hareket etmiş, geçit mahal olan Konya Ereğlisi civarında otağı kurdurarak teşrif-i şahaneye muntazır bulunmuştu. Bedbaht şehzade, aleyhinde dönen desiselerden, hayatının son demlerini yaşadığından bî-haber, yalnız babasına karşı göstereceği ihtiramı ve bil-mukabele pederinden göreceği hüsn-i kabülü düşünüyor, afif ve namuskâr dimağı kendisine isnat olunan şeyleri, tertip edilen hud'a tasavvur bile etmiyordu. Kırk yaşında, olan evlad ve iyal sahibi olan şehzade uhdesine müterrettip vazifenin hüsn-i ifasından, pederi hakkında isticalab-i davate gayretten başka bir şey düşünmemişti. Sultan Süleyman'dan suret-i mahsusada gelen erkan-i devlet kendisini davet ettikleri zaman kemal-i memnuniyetle icabat etmiş, sevincinden kabına sığmayacak bir hale gelmişti. Bunun üzerine maiyetinden birkaçını bil-istishab hareket ve maaskeri Hümayun'a muvasalat ederek rical ve erkan tarafından ihtiram ve muhabbet ile istikbal olundu. Ümera ve vüzera **[225]** şehzadeyi ziyaret ettiler, her biri ayrı ayrı mazhar-i iltifat oldular, ihsanlar aldılar, hakkında bir ihtiram-i mahsus olmak üzere ertesi gün müretteb bir alay-i vâlâ ile huzur-i şahaneye kabulünü kararlaştırdılar.

O gün, Konya Ereğlisi biraz sonra mateme tebeddül edecek meseretli bir günü yaşıyordu. Şehzade Mustafa, fevkalade kıymettar takımlı, pek ziyade gösterişli bir ata binmiş, askerlerin şiddetli alkışları, ümeranın dua ve senaları arasında her taraftan hüsn-i kabul gösterildiğinden mütevellid bir memnuniyet beşaşet ile ilerliyor, babasının atlas

çadırına geliyordu. Çadıra yaklaştığı zaman erkan-i devlet atlarından indiler, kemal-i hürmetle atından indirilen şehzadenin koltuğuna girerek tazimat ve ihtiramat-i fevkalade ile kapıya kadar götürdüler; içeriye giren şehzade babasını aradı; halbuki o, orada Padişah ile saray memurları yerine kendisini idama memur yedi dilsizi görünce dehşet içinde kaldı. Bu dilsizler, Veziriazam İbrahim Paşa'yı uykusunda boğmuşlar, muvaffakiyetlerden dolayı iltifata mazhar olduktan başka emsali hizmetlerde istihdam olunmak üzere alıkonulmuşlardı. Mustafa, hayretle etrafa bakmakta, sebebini sormak için hazırlanmakta iken celladlar üzerine atıldılar, kendisini boğmaya teşebbüs ettiler. Şehzade; metin yapılı, kuvvetli bazulu idi. Böyle müthiş anlara bile şaşıracak, tenezzül ve tezezül edecek bir hilkatte değildi. İşin vehametini takdir ile kurtulmanın imkanı olmadığını anlamakla beraber, üzerine gelen habislere arslanlar gibi atıldı. İki üçünü birden yere serdi; sonra da silkinerek perdeye doğru koştu. Maksadı babasını görmek, yanlışlıkla düçar olduğu tecavüzü anlatmaktı. Şehzade; kendisini böyle bir ölümün değil, adi bir tevbih bile müstehak addetmiyordu. Binaenaleyh bir sehve kurban olduğu ihtimalini derpiş etmekte haklı idi. Fakat zavallı perdeye el attığı sırada karşısına kapıcı Mahmud denilen habis çıktı, onu bir çelme ile yere düşürdükten sonra derhal iki elini gırtlağına dayadı. Birkaç dakika kadar çadır, korkunç **[226]** bir inilti, yürekler paralayıcı bir feryadla doluyor, Osmanlı saltanatının güzide bir unsuru –Bir kadının aşkıyla kalbi ezilen babanın gözü önünde– boğuluyordu (H. 960).

İçerde kıymetli şehzadenin sararmış cesedi, ebediyete doğru kapanmış gözleri ile yerlerde sürüklenirken, dışarıda bir ağasıyla bir emr-i ahurun başları vuruluyordu. Birkaç dakika evvel etrafı sürur ve hubûr ile çalkalanan o şahane çadırın derun birununda evlad naaşları, kanlı başlar görülüyordu. Mohaç galibi bu yerlerde sürünen naaşla, bu kesik başlar ortasında bütün saltanatı, azimeti ve haşmetle sükut ediyordu.

Vaktile böyle cinayet faileri zahiri korumak maksadıyla öldürülmüşlerdi. Musa Çelebi, kendisine yaranmak için Şehzade Süleyman'ı öldüren Türkmenler'i rükn-i Osmaniye'ye el uzatmak bahanesiyle idam ettiriyor, Fatih bile kendi arzu ve iradesiyle küçük kardeşini boğan Evrenoszâde Ali Bey'in aynı maksadla başını kestiriyordu. Zavallı Kanuni ise oğlunu katilinin –yanlışlık olduğunu bahane ederek– kellesini aldırmaktan başka onu taltif eyliyor, gösterdiği maharetten dolayı İranilerce cüret ve cesaretin misal müşehhası tanınan "Zâl" unvanını bahşeyliyordu. Bu cinayeti tasvip eden, kalben hiçbir ızdırap hissetmeyen Padişah artık tamamen düşmüştü.

Şehzade Mustafa, orada öyle bir akibete uğradılar ki suret-i mahsusada gönderilen bir cellad masum şehzadesini anasının feryadları, ah u ininleri arasında göğsünden koparıyor, Amasyalılara, Mustafa'nın maruz kaldığı muamelenin küçük bir mikyası gösteriliyordu.

Bu vaka, ordu arasında pek fena bir tesir yaptı, bütün vicdanları isyan ettirdi. Bunu gören Kanuni, şehzadenin naaşını tekrimat-i mahsusa ile ihzar ettirdi, onu mürettep bir alayla defnedilmek üzere Bursa'ya gönderdi. Maiyeti halkından hüsn-i suretle muamele göstererek her birerlerini taltif eyledi**. [227]** Fakat bu muameleler, hüsn-i tesir göstermiyor, her taraftan takbih ve itiraz sedaları yükseliyordu. Yeniçeriler şehzadenin hatime-i feciati desisesini bi-hakkın Sadrazam Rüstem Paşa'ya atfettiler ve onun cezalandırılmasını velvele ile talebe kıyam eylediler. Vaziyetin tevlid ettiği buhran muvacehesinden ne yapacaklarını şaşıran vüzera, işi müzakere ve bir suret-i tesviyeye rabt için divanda toplandıkları sırada meseleden haberdar olan Sultan Süleyman, hazinadar başıyı göndererek Rüstem Paşa'dan vezret-i azimi alameti olan mühr-i Hümayunu aldırmış, üçüncü vezir Hıdır Paşa da "Çadırınıza gidiniz" iradesiyle azlettiğini söyletmişti. Bunun üzerine sadrazamlık mesned-i celilini meziyet ve fetanetiyle orduda büyük bir mevkii sahibi olduğunu bildiği Ahmed Paşa'ya tevcih etmek istiyor ve bu sayede askerin isyanını bastıracağını tahmin ediyordu. Paşa, bidayette kabul etmek istemedi. Nihayet Sultan Süleyman'ın vaki' olan ibramına dayanamadı. Zaten bu aralık teminatı matlubeyi de istihsal eylemiş idi. Temaşvar kahramanının devletin en büyük makamını işgal-i ihtilalin teskinine medar olmuştu. Fakat herkes bu cinayeti telin ediyor, tesirler ve ininleri ibrazından hali kalmıyordu. Halk da; Padişaha cinayetin müsebbiblerine karşı nefret hasıl olmuştu. Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa, cinayetin menfur faillerinden addolunuyordu: Fettan Rusî kızı bu cinayeti ile Hanedan-i Osmaniye'ye müthiş bir darbe vurmuştu. Onun içindir ki herkes: bilhassa mütefekkirin bundan mütellim oluyor, bu cinayete karşı adeta isyan ediyordu. Bütün şairler, bedbaht ve fedakâr şehzadeyi gözyaşlarıyla tebcil ediyorlardı. Bunların içerisinde duyduğunu en iyi bir surette vefatına "Mekri Rüstem" terkibini tarih düşüren "Yahya Bey" tasvir etmişti. Aslı Arnavut olan bu zat, gençliğinde yeniçeri yazılmak üzere alınmış, bil-âhire birbirini müteakip Bursa da Murad ve Orhan, İstanbul'da Bayezid-i Sâni camileri mütevellisi olmuştu. Esasen hür-meşrep olan şair, İbrahim Paşa'nın defterdar İskender Çelebi hakkında reva gördüğü haksız muamele üzerine de

isyan etmişti. Aşkın en ince hislerini **[228]** terennüm eden fedâkar şair; sevgili şehzadenin ziya-i ile dil-hun, süzüşlü feryadları ile bütün muasırlarını ağlatıyordu.[236]

Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı
Ecel-i celalileri aldı Mustafa Hanı.
Dolundu mihr-i cemali, bozuldu erkanı
Velabale koydular al ile Âl-î Osmanı
Geçerler idi geçende o merd-i meydanı
Fellek o canibe döndürdü Şah-i devranı
Yalancının kuru bühtanı buğz-i pinhanı
Akıttı yaşımızı yaktı nar-i hicranı
Cinayet etmedi canı gibi anın canı
Boğuldu sel-i belaya dağıldı erkanı
Nolaydı görmeye idi bu macerayı gözüm
Yazıklar ona reva görmedi burayı gözüm
Donandı aklar ile nurdan minare dönüp
Küşad hatır idi şevkile nehare dönüp
Göründü halka dıraht sükufuyla dare dönüp
Yürürdü kulları yanınca lalezare dönüp
Dururdu Şah hiddetle nara dönüp
Otağ haymeleri karlu küh ü sara dönüp
Müzeyyen idi bedenlerle Akhisara dönüp
El öpmek yürüdü mihr-i bi-karara dönüp
Dolandı gelmedi çünkim o mahpare dönüp
Görenler ağladılar … bahane dönüp
Bir ejderhayı dü serdir bu haymey-i du serdir bu hayme

[236] Kadınlar Saltanatı, Müellif: Ahmed Refik, Cild 1, Sayfa 80-85.

Dehanına düşen olur hemişe na-peyda

O pederi kamil, o aşinayı bahri ulum **[229]**

Fenaya vardı telef etti anı talih-i eşyum

Döğündü kaldı hemen haset ile dağ necüm

Giyindi şam firakından doldu yaşlarum

Kara giyerdi Karaman'a gassa etti hücum

O Mahı anca hayal ile ettiler ma'adum

Dolandı gerdine hale gibi mar-sümum

Kaza-yi hak ne ise razı oldu o merhum

Hatası gayr-i main Günah na-ma'adum

Zihi Said ve şahid, zih-i şeh-i mazlum

Boğuldu yeryüzünde asılane rücu etti

Saadetle heman gurb-i hazrete gitti.

Getirdi arkasını yere Zal-i devr-i zaman

Vücuduna sitemi rüstemi ile iradı ziyan

Döküldü gözyaşı yıldızları çoğaldı figan

Dem-i mematı kıyamet gününden oldu nişan

Giriv-ü ve nale ve zar ile doldu gun ve mekan

Akarsu gibi müdam ağlamakta pir ve civan

Vücud eline akın saldı aşk-i işin revan

Eya serir-i saadette Padişah-i zaman

O can-i ademiyan oldu hak ile yeksan

Diri kala ne revadır fesad eden şeytan

Nesim-i subh gibi yerde koyma ahımızı

Hakaret eylediler nesl-i Padişahımızı

Bir iki en geri fesad ehli nitekim şimşir

Bir iki name-yi tezviri kılldı katline tir

Gelir izelde mukadder olan kalil-i kesir **[230]**

Hezar Kayserin ola libas-i ömr-i kasir

Eceldir adama derbend tenk u tar ve asir

Zaruridir buna uğrar eğer civanla pir

Yerini mehd-i zemin eyledi o mühr-i Münir

Kim öldü gitti cihandan netaki-i merd-i fakir

Bu vaka olamaz halka kabül tabir

Ki ardeşir-i vilayette evvela adet-i şir

Bunun gibi işi kim gördü, kim işitti acep

Ki oğluna kıya bir server-i ömür-i meşrep

Ferid-i alem etti, alem etti, ilm etti

Muhammed ümmetine mevt-i mevt-i alem idi.

Ziyade matem idi hayl-i emr-i muazzam idi.

Salah ve zühdü kav-i itikadı mühkem idi

Mesayih-i müsahip ricale hemdem idi.

Kerametle kerim'ül hisall adam idi.

Hücum gibi cihan dide ve mükerrem idi.

Vücudu muhteşem ve şevketli muazzam idi.

Tevazuyla selamında hod müsellem idi.

Acep o bedr-i tamamın ne adeti kem idi

Hayıflar oldu ona iftira ile gitti.

Huzur-i Hakka dua ve sena ile gitti.

Sipihr aynasında göründü ruy-i fena

Kodu bu kesret-i dünyaya etti azim beka

Garipler gibi gitti o yollara tenha

Çekildi alem-i belaya hemcü murg-i hüma

Hakikat-i sebep rifat oldu düşman ona **[231]**

Nasip olmazsa takımı bu cif-i dünya

Hayat-i bakiye erişti ruhu ey Yahya

Şefik ruh Muhammed Refik-i zat Hud'a

Enisi gayb-i erenler celisi ehl-i sefa

Ziyade ede yaşam gibi rahmeten Mevla

İllahi Cennet-i Firdevs ona durağ olsun

Nizam-i alem olan Padişah sağ olsun

Şehzade Mustafa, halûk, muhikk, hami ulum ve fünun olduğu için halkın askerin, ülemanın muhabbetlerini kazanmış idi. Bizzat edebiyat ile iştigal eden şehzade "Muhlisi" mahlası ile güzel güzel şiirler meydana koymuştu.[237]

"Güldeste-yi riyaz-i irfan" ile "Kafile-yi Şuara" da şehzadenin şu gazelleri bi-bedelleri münderiçtir:

Rifat istersen eğer mihr-i cihan-ara gibi

Sür yüzün herdem yere ele tenezzül ma gibi

Hoş bedayidir değil baki bu nakş-i rüzgâr

Fil mest-i dünya misal-i alem rüya gibi

Süzen müjganlarından geçmedi dil reştesi

Yolda kaldım ey mesiha Hazret İsa gibi

Pevlivan-i alem olmuş kalıp istiğna ile

Top çarhi dehr elinde oynatır elma gibi

Katreden kemdir vücudun "Mustafa" ama acayip

Nazım edüp derler döker tabinin senin derya gibi

[237] Joseph Von Hammer, Cild 6, Sayfa 40.

Bu vaka-i muellimeden en ziyade müteessir olanlardan biri de Şehzade (Cihangir) di.

Küçük şehzade; kambur ve çirkin olmak ile beraber fevkalede zeki ve nakize kavaiddi. Babası sohbetinden ulfet alır, eğlenirdi. Fazilet-i zatiyesi eseri olarak kardeşine **[232]** karşı âdeta meclubiyet derecesinde bir muhabbetle tehassin bulunuyordu. Böyle ani ve sebepsiz cinayet, onda onulmaz ve unutulmaz bir tesir hasıl etti. Yirmi üç yaşında genç, hassas Cihangir, bu mekru hadiseden sonra âdeta yaşamak istemiyor, kardeşinin şiddet-i tazyikinden fırlamış gözleri, vakitsiz soldurulmuş ve saraltılmış yüzü, karşısında tecessüm ettikçe babasına karşı bütün ruhu ile isyan ediyordu. Bir zamanlar, gülünç tavrı, latif sözleriyle babasını kahkahalarla güldüren şehzade, şimdi me'yûs ve mukedder düşünüyor, elem ve keder içinde eriyordu. Sultan Süleyman; büyük oğlunu öldürdükten sonra, Hürrem'in şehzadesini kurtarmak istiyor, fakat bir gün içinde, hassas Cihangir zayıf ve zahimnak-uful edip gidiyordu.[238]

Küçük oğlunu böyle birden bire kaybeden Kanuni, fevkâlade müteessir oldu. Halep'te cenaze namazını bir cemm-i gafir ile kıldırarak tekrimat-i faika ile naaşını İstanbul'a gönderdi. Bunula da iktifa edemedi: Pay-i tahta avdetini müteakip bir hatıra olmak üzere namına Fındıklı üzerindeki camiinin temellerini attırdı. Az müddet içerisinde ikmal olunan bu zarif ibadethane, hem oğlunun namını ihya ediyor, hem de zaten latif boğazın mavi sularına nazır olan bu mevkiye başka bir güzellik bahşeyliyordu. **[233]**

Şehzade Mustafa'nın ihnak-i feciînden ve Cihangir'in de vefat-i eliminden sonra kıyl-ü kallar devam ediyordu. Bir aralık dedikodular azalır gibi oldu. Fakat bil-âhire her nasılsa yine birden bire alevriz-i iştial olmaya başladı. Kanuni, bu ahval muvacehesinde o taraflarda daha ziyade kalmayı münasip görmedi. Pay-i tahta avdet etti.

İhtiyar Padişahın sekiz evladından altısı böylece birer birer ölmüş, yalnız Bayezid ile Selim kalmıştı. Ancak kurulan dam-i tezvir Mustafa'nın ölmesi ile bozulacak, yahud tabiyatıyla hükümsüz ve tesirsiz kalacak surette değildi. Fakat asıl rakib-i hası telakki olunan büyük şehzadeyi ortadan kaldırmak, bil-âhire de izalesi nisbeten sehil görül en Bayezid'i yok ederek bu sayede taht-ı Osmaniyeyi Selim'e hazırlamak idi.

Osmanlı müverrihleri, Şehzade Bayezid'i Hürrem Sultanın oğlu ve Mihrimah'ın kardeşi olarak gösteriyorlar: "Şehzade Sultan Bayezid'in li-ebeveyn hemşiresi olan Mihrimah

[238] Kadınlar Saltanatı, Müellif: Ahmed Refik Bey, Cild 2, Sayfa 77.

Sultan Rüstem Paşa'nın zevcesi idi. Fe-la-cerm mezbure ve validesi Sultan Bayezid'e vilayet ahd-i tahsili daiyesine düştüler. Mülahazalarında bu hususa Selim Han'ın asla rekabeti olmayıp hemen ancak Sultan Mustafa'nın define muvaffak olmakla bu maddede de Rüstem Paşayı hevadar edip onun sa'yi ve nifak-i ile maslahat tamam oldu."[239]

Fikrimize kalırsa bu haberde yanlışlık vardır, yahud hata yok ise mesele tarz-i ceryanından başka suretle vaki' olmuştur. Halbuki iki kardeş arasındaki **[234]** gürültü, taht kavgası, lala Mustafa Paşa'nın katibi sıfatıyla bu işleri bizzat gören ve yazılan şeylerin bazıları kaleminden çıkan müverrih "Âli" nin gözü önünde cereyan ettiği için doğru olmak lazım gelir. Şu halde haberlerde yanlışlık var demektir. Çünkü şehzadelerden Hürrem Sultan'a hemen müşebahat name arz eden Selim'dir. Mavi gözlü, sarı saçlı, kumral bıyıklı Selim'i Rus dilberine benzetmekte hiçbir müşkülat yoktur. Sâniyen, iki kardeş arasında cereyan eden muamele-yi hasımanenin amili Hürrem ve Mihrimah Sultanlar değil, Lala Mustafa Paşa'dır. Öyle bir müfsidi musallat eden de selefi Ahmed Paşa'ya mensubiyeti dolayısıyla izale fikriyle Rüstem Paşa'dır. Mesele alevlenipte saray-i Hümayun'a kadar aksedince Kanuni'nin Selim'e taraftar çıkması şüphe yok ki onun işi anlamayarak şehzadeyi asi telakki etmesinden ve Hürem ile Mihrimah Sultanların Selim'i tesahüp etmelerinden ileri gelmiştir. Çünkü Kanuni; ahlâk ve mişvari, fetanet ve kıyaseti hasebiyle Bayezid'e fazla müteveccihti. Validesinin birçok hasais-i ahlâkiyesiyle alude olan Selim'i o derecede sevmezdi. Gerçi tarihler, Rüstem Paşa'nın Bayezid'e tarafdar olduğunu, onun bu işe müdahale etmediğini, sebebi de Şehzade Mustafa'nın katli meselesinde kendisi töhmet altına alındığı cihetle şehzadeler işine tekrar karşımayı Sultan Süleyman'nın aleyhinde husumetini celb edeceğini bildiği için tamamen bi-taraf kaldığını kaydeylemekte iseler de Kanuni Selim'e meylettikten sonra işe karışmaya esasen hacet yoktu. Çünkü Mustafa Paşa, bu vazifeyi baligan mabtelağa îfâ ediyor, Rüstem Paşa'nın ve emsalinin görebilecekleri vazifeyi hakkıyla icra eyliyordu.

Sultan Süleyman, Temeşvar Kahramanı Ahmed Paşa'ya verilen vaad hilafına olarak "Azil etmeye yemin ettin, katlet" yolunda vaki' olan tevili münasib görmüş, o değerli veziri yine bir iki kadının ihtirasına kurban etmişti. Çünkü Paşa; vüzerat-i azimi makamını işgal ettikçe, Hürrem Mihrimah Sultanlar, istedikleri dolapları çeviremiyor,

[239] Sahaifü'l-Ahbar, Cild 3, Sayfa 502.

Rüstem Paşa zamanındaki nüfuz tesirlerini gösteremiyorlardı. **[235]** Ahmed Paşa feda edilince sultanların tavsiyesi ile yine Rüstem Paşa sadarete geçirildi. Esasen aradan epeyce vakit geçmiş, Şehzade Mustafa'nın li-garazin katli meselesi artık unutulmuştu. Rüstem Paşa; sadrazam olunca ilk işi husamasından intikam almak, ihtirasat-i şahsiyesini teskin etmek olmuştu. Şehzade için tertip edip ellerde ve dillerde dolaşan mersiye nazımı Yahya Bey'in ismi, öldürülecekler listesinin başında yazılı idi. Vaktiyle İbrahim Paşa da yazdığı bir hicviye münasebetiyle, şair Figanî'yi öldürmüş, bu suretle aleyhinde söyleyenlerin dillerini kesmek istemişti. Halefi de tabii o zihniyeti bırakamazdı. Fakat bu defa Rüstem de eski nüfuz yoktu. Kanuni'nin onu bu makama ızdırarı olarak getirdiğine o da vakıftı. Onun için kayınpederini gücendirmemek, gazabını teşdid etmemek için şiddet politikası takip etmemeyi menfaatine muvafık görüyordu. Onun için şairlerin birden bire başını vurdurmaya cesaret edememiş, onu bir suretle müddehem göstererek idamı için Padişahın da rızasını tahsil etmeyi münasib görmüştü. Böyle bir vesile bulabilmek ümidiyle bir gün şairi davet etti:

— "Padişah Âli-Cah Hazretlerinin nizam-ı âlem için şeran iktiza eden bir vazi' irtikap etmesini, vükela ve vüzerasını müvahazasenin ne haddine? Gazab-i Padişahiden havf edmediğin mi ki böyle nazım cüret ettin? Ba-husus nazım ettiğin türrehat avama verir, fesada sa'yi edersin!"

Diye bağırıyor, şairi korkutarak ağzından katlini mucib bir söz almak küçüklüğü gösteriyordu. Yahya Bey ise inkâra lüzum görmeyerek bila-tereddüt:

— Biz merhumu katledenlerle bile katllettik, ağlayanlar ile bile ağlarız. Ancak Padişahımız hata etti demekten adaba riayet edip ehil-i garez ilka-yi fesad etti demeyi evla gördüm."

Cevabını veriyor, bu suretle işi hem epeyce tevil, hem de cüret-izhar eyliyordu. **[236]**

Şairlerin maksadı mersiyeyi hal-i hayatında neşretmemek; bâ'del vefat ve metrukatı arasında zuhur ederek şayi' olmak idi. Ancak Rüstem Paşa'nın baş vezareti makamından azli ve o hizmet-i âl-ül-âlâ Ahmed Paşa'nın nasbı bazı yaranına göstermek, hatta bir ikisine kopyasını vermek cüretini ona vermişti. İşte o yaran bunu okumuşlar pek parlak gördükleri bu şairi onlarda kendi dostlarına okumak suretiyle az zaman içerisinde mehafil-i üdebada intişarına vesile olmuşlardı. Rüstem Paşa'yı asıl iğzab eden; işte bu taammüm keyfiyeti idi. Çünkü mersiye, o kadar rağbet görmüştü ki bunu okumayan kalmamış, her okunan yerde de bu fezihayı irtikap edenler aleyhine

küfür ve lanet savrulmaktan çekinilmemeye başlanılmıştı. Yeni sadrazam; nazımın vücudunu ortadan kaldırmakla intikamını alacağı gibi bu katil ve keyfiyetle halkı ürküterek mersiyenin unutulmasını temin eyleyecekti. Bu hususu iki defa Padişaha açtı. "Ama Padişah nik u hisal nefsü'l-emirde Hakka kail ve şuaraya ve kelam mevzuuna mail muhibbi mahlas bir şair olmakla ruhsat vermeyip bu makule kulak tutma ve intikam kasdını etme" yolunda cevap verdiğinden maksadına nail olamamıştı. Fakat şaire mutlaka bir fenalık etmek kasdında olan Paşa, bu emeline muvaffak olamayınca bu defa tevliyetinde azil etti.

Kanuni'yi her suretle teshir eden ve bütün emirlerini harfi harfine icra ettirmeye muvaffak olan Hürrem Sultan, günden güne vücuden düşüyor, nihayet günün birinde ölüveriyordu. Bundan pek ziyade müteessir olan Kanuni, sevgili Hüremi'ni mezara kadar teşyi' etti. Gözyaşları arasında o narin vücudu kara topraklara tevdi' eyledi (H.964).

Ancak onun ölümüyle facialar bitmiş olmuyordu. Tavsiyesiyle sadarete gelen Rüstem'in dolayısıyla attığı tohum-i fesad saltanatın iki direği mesabesinde kalan şehzadeler arasında müthiş bir rekabetin açılmasına sebep olmuştu.

Rüstem Paşa, bidayet sadaretinde mevkiini temin için hasımasına daha başka **[237]** muamelelerde bulunmuştu. Onların kimini memuriyetinden azletmiş, kimini de İstanbul'da durdurmayarak taşraya göndermişti. İşte şehzadeler arasında fesat tohumu Lala Mustafa Paşa'da veziriazamın gazabına, kinine uğrayanlardan biriydi. Lala Paşa, Ahmed Paşa'nın zamanında mir-ahurdu. Rüstem Paşa, Sadrazam olunca memuriyette bırakmayı muvafık bulmamış, rütbesini çeşnigir başılığa tenzil ettirdiği gibi İstanbul'da kalmasını da muzır telakki ederek müteakiben "Safed Sancağı" na attırmıştı. Bununla da kin gazabını, yahud havf ve hırasını yenememiş olmalı ki izale-yi vücudunu düşünüyor vaktiyle Şehzade Bayezid'in maiyetinde bulunmak, onun mensubu sayılmak itibarıyla ufak bir vesile ile öteki âleme göndermek için Şehzade Selim'in lalalığa tayin ettiriyordu.

Tabiat-i beşer cidden acib, hele ihtirasata mağlubiyet noktasından pek gariptir. Bazı insanlar vardır ki bulundukları mevkiinin muhafazasını temin kasdıyla bütün muarızlarını ortadan kaldırmaya çalışırlar, kendilerine hiçbir fenalığı dokunmamış, dokunması da gayr-i muhtemel bulunmuş iken sırf ileride mevkilerini tutmamak için rakip telakki eylediklerini birer suretle diyar-i âdeme gitmiş gördükçe memnuniyet-i

hissediyorlar. Fakat bu zavallılar düşünmüyorlar ki dünya denilen bu dar-i fani kimseye kalmamış, asiyab-i dehre her gelen öğünüp gitmiş iken fena içerisinde beka aramakla, huzuzat-i nefsaniyeyi birkaç gün fazlaca tatmin için âlem-i bekayı yıkmakla dolayısıyla kendilerine de zarar etmiş oluyorlar. Hele fazla harisleın yaptıkları fezahat yanlarına kalmadığını, azab-i uhreviyeden başka boyunlarını cellad eline teslim etmek suretiyle çoklarının bu cihan-i suride bile cezayi amellerini gördüklerini bildikleri halde yine ihtiras peşinde, hayal arkasında koşmaktan men-i nefs edemiyorlar. İkinci bir kısım daha vardır. Bunlar, bu birincilerden daha zavallıdır: İstikbal hülyacıları! Vaka insan ümidiyle yaşar. Fakat makul bir ümid beslemek başka, gayr-i makul bir emel takip etmek yine başkadır. Makul ümid besleyenler, çehde ve ikdamdan, esbaba teşebbüsten geri durmazlar. Muvaffak olamayınca nevmid **[238]** olmadıkları gibi maksadlarına nail olmak için fezahat-i irtikabından tenezzül etmezler. Na-makule ve kati bir emel takip edenler ise cehd ve ikdamda bulunsalar, esbaba teşebbüs etseler bile ümid-i muvaffakiyet arz-i cehre-yi ibtisam edemeyince derhal sükut-i hayale uğrarlar ve yahud darüş-şifadaki mecanin bir başka türlüsü ve fakat daha müthişi olmak üzere bir derd-i deva na-pezire mübtela olurlar. İllet-i nevmidi malumdur ve tesiratı da o andan itibaren yaşamayı zaid görmek gibi zararı nefse münhasırdır. Ötekinin ise yapacağı şey bir kelp-i akur gibi öteye beriye saldırmak, yetiştirebildiğini ısırıp diyar-i âdeme yollamaktır. İftira; onlar içindir. Hetk-i namus, bunlar içindir. Velhasıl hail emelleri telakki eylediklerini yok etmek için her türlü kuyud-i ahlakiyeyi ref' bu gibiler içindir. Ekseriya maşukuna kavuşmadan diyar-i aharına giden aşikan-i şüride dilan gibi bu canavarlar maksadlarına nail olmadan haib ve hasır giderler. Fakat yine ebna-yi cinsine ne pek çok zarar i'ka eylerler, çok defa memleketde büyük büyük zararlar ederler: İşte Lala Mustafa Paşa bunlardan biridir. Bütün sa'yi, Selim'i Padişah yaptırmış, sonra kendisini ona sadrazam olmuş görmek içindi. Ancak dediğimiz vecihle birçok hasretkeşler gibi bu da morğ-i emelini sayd edemeden gitmiş; Selim Padişah olmuş, fakat o sadrazam olamamıştır.

Sultan Süleyman son iki şehzadesinden büyüğü Selim; Saruhan, küçüğü Bayezid; Kütahya'da vali bulunuyordu. Lala Mustafa Paşa işte bu zamanda Şehzade Selim'in maiyetine tayin edilmişti. Mustafa Paşa; (Safed)'den (Manisa)'ya gelirken Bayezid'e mülaki olmak, arz-i ubudiyet ile takdim-i ihtiramat eylemek üzere yolunu değiştirerek

Kütahya'ya uğradı. Bayezid; kendisine olan hürmetini bildiği için eski bendesini yanında alıkoymak istedi. Fakat bu, **[239]** tahvil emeline muhalif olduğu için, Paşa muvafakat etmedi. Böyle bir teşebbüsün zât-i Hazret-i Padişahi tarafından su-i telakki edilmesi ihtimal bulunduğunu, kendisi "Anın hüddamında iken devletlü şehzadenin devletin büruza götürmek hizmet-i şerifinizde iken sa'yi etmekten nice mertebe asan" olduğunu söylemek suretiyle şehzadeyi bil-ikna memuriyet-i cedidesine müteveccihen hareket etti.[240] Selim'in yanına gider gitmez ilk işi; kardeşinin arasını açmak vesaile tevessül oldu. Şehzade Selim; ezvak-i hayatiyeye fazlaca mübteala idi. Malumalat-i hükümetten ziyade hususat-i şahsiyesinin teminine bakıyordu. Onun bu hali, lalanın fırıldağını çevirmek için pek müsaid idi. Binaenaleyh gider gitmez şehzadeyi kuşkulandıracak sözler söylemeye başladı: Babası Kanuni'nin kardeşi Bayezid'e teveccühkâr olduğundan bahsetti. Rüstem Paşa'nın ona taraftar bulunduğundan dem vurdu. Nihayet bir gün; kendisini peder-i makamına izad edecek esbaba tevessül için kendisine müsaade edip etmeyeceğini sordu.

Mustafa Paşa; İstanbul'da uzun müddet bulunmuştu. Pay-i tahtın ahvaline efkarın keyfiyet-i ceryanına vakıftı. Tarz-i hareketine göre itimatsızlık göstermek de olamazdı. Çünkü Paşa; daima suret-i haktan görünüyor, işte hud'a olduğuna ihtimal verdirecek bir vaz' gösteremiyordu. Ba-husus onun teklifi tamamiyle kendi lehine vaki' olacaktı. Binaenaleyh bunları düşünen şehzade, ona serbesti-yi hareket hakkını bahşetti. Hatta fazla olarak mesaisinin mükafatı olmak üzere vüzerat-i uzumaye nasb edildiğini de ima eyledi. Mustafa Paşa; fevkalade sevinmişti. Çünkü ona bu hizmeti gördükten sonra ister istemez o makama geçecek, şehzadenin vadi olmasa bile kendisinden münasib ve emin kimi bulupta oraya geçirecekti.

Lala, şeytanet icadında maharet-i kamilesi olduğunu daha ilk hareketiyle gösterdi. Şehzade Bayezid'in eski kapıkulu olması onun çok işine yaradı. **[240]** derhal bir mektup kaleme aldı. O, bu mektup da Selim'in sarhoşluğundan umur-i hükümete adem-i kabiliyetten bahsediyor, namenin mukaddeme hatimesini de hep kendisine olan sadakatinden bahis cümlelerle doldurulmuş bulunuyordu. Bu kağıtı; Selim'e gösterdikten sonra emin bir adamla şehzadeye gönderdi. O ana kadar hiçbir şeyden haberi olmayan, yalnız işi ve gücüyle meşgûl olan Bayezid; bu mektubun tuzağa

[240] Tarih-i Cevri Çelebi, Cild 2, Sayfa 76.

konulmuş bir dane olduğunu farkında olmadı. Yazdığı kabul cevabıyla kendisini ona kaptırdı.

Bayezid; babasının kendisine müteveccih olduğunu, Rüstem Paşa'nın da tarafdarlığı güttüğünü biliyordu. Sultan Süleyman, daha dokuz yüz elli senesinde Macaristan Seferi'ne giderken beraberinde alıp götürmüş, ertesi sene tertip olunan av eğlencelerde bulunmak üzere Bursa'ya götürdüğü gibi tekrar birlikte İstanbul'a getirerek Edirne'ye göndermişti. Dokuz yüz elli iki senesinde pek mühim bir eyalet olan Karaman'ı ona tevcih etmiş, bu suretle kadrini ila eylemişti.[241]

Bu suretle fiilen babasının teveccühlerini gören Bayezid; az sonra iki defa pâyitahta kaymakam bırakılmak suretiyle kadri daha fazla tebcil edilmiş olunuyordu. İşte bunları da düşünen şehzade; sadık lalanın gayretine kendisinin inzimam edecek ufak bir teşebbüsü sayesinde babasının kendisini kardeşine tercih edeceğine emindi.

Kurnaz Lala; yeni efendisi Selim'in bir su-i zannına uğramamak için Bayezid'den gelen mektubu açmadan şehzadeye teslim etti. Ondan sonra hud'alarının neticesi tacil için Bayezid'e biraderini acı tahkirlerle nizaha davet etmesini bildirdi. Olup bitenden bî-haber olan Bayezid; Mustafa Paşa'nın nesahiyini, hakkında hayırlı ve faydalı telakki ederek tahkir-amiz bir mektup gönderdi ve tahkiri daha ileri götürmüş olmak için mektubuna bir kadın elbisesi de terfik etti. Bayezid'in bundaki maksadı; kardeşinin bir kadın gibi korkak olduğunu anlatmak **[241]** dolayısıyla er ise meydan-i cidale atılmasını temin edip bu sayede Mustafa Paşa'nın lehindeki harekatini teshil eylemek idi. Şehzade Selim, yine lalanın tavsiyesiyle hileye tevessül etmeyi, meydan kar ü zare atılmaya tercih etti. Mektupları ve elbiseyi arize ile babasına gönderdi. Büyük kardeş, küçük kardeş şikayet ediyor, bu vesile ile de gazab-i şahaneyi tahrike çalışıyordu. Kanuni, Bayezid'in büyük kardeşine karşı gösterdiği bu hürmetsizlikten dolayı münfail oldu, kendisine tehdit-âmiz kağıt yazdı. Mustafa, Padişahın küçük şehzadeye böyle bir mektup yazdığını, bir sa'yi vasıtasıyla onu göndermek üzere bulunduğunu haber aldı. Bir vasıta tertip ederek nameberi ele geçirdi. Mektubu elinden aldığı gibi kendisini de öldürttü. Bu kabahatte Selim tarafından bu defa Bayezid'e atfediliyor, şehzadenin nesayih pederâne ile amil olmadıktan ma'ada isyandan başka bir mana verilemeyecek olan mevsili öldürmek keyfiyeti de bir arıza ile pederine iş'ar ediyordu. Sultan

[241] Üstad Bursalı Tahir Bey Efendi'nin Kitaphane-yi hususilerinde mevcud fotoğrafla alınmış olan Lütfi Paşa Tarihi, Sayfa 213-218.

Süleyman, evamiri hakkında böyle muamele edilmesinden hiddet ederek ve Bayezid'in Suriye ve Mısır tarik miftahi olan Karaman'da daha ziyade valilik etmesi muhataralı bularak bir başka vilayete izama karar verdi. Fakat yalnız küçük şehzadenin eyaletini değiştirmek münasip olmayacağı için her ikisinin eyaletlerinin tebdilini kararlaştırarak Selim'i Manisa hükümetinin merkez-i idaresi olan Saruhan'dan Anadolu hükümetinin makarri olan Kütahya'ya, Bayezid'i dahi Karaman valiliğine bedel merkezi Amasya olan hıtta-i Rum valiliğine tayin eyledi.[242] Memuriyetlerini mutazammın tanzim olunan hatt-i Hümayunlardan Selim'e aid olan dergah-i mualla kapıcı başlarından Mahmud, Bayezid'e müteallik bulunanı da semender ağalarla kendilerine irsal etti.

Şehzade Selim, bu tevcihi mamü'l-memnuniye kabul ederek "Hame-i tazim ve iclal birle cevapname tahrir ve irsal" ettiği gibi eyalet-i cedidesine müteveccihen **[242]** Manisa'dan hareket dahi eyledi. Bayezid ise Amasya'nın Kütahya'ya nisbetle pâyitahta uzak olduğunu nazar-i dikkat alarak ve bu tebdilden "İstişmam boyu tebid" ederek "Müddet-i medide bu ahd-i baiddir ki bu eyalet bana vatan mesabesinde olmuştur. Hususan alakâ-yi azime ettiğim cayigahımdan cüda olmazam" yolunda bir rica name ile eyaletinde ibkasını babasından rica etti.

şehzade Selim; Bursa'ya gelipte biraderinin Kütahya'dan hareket etmediğini, etmek de istemediğini haber alınca orada tevafkuf, bu hususu da "İhtiyata!" valid-i mecidleri tarafına arz etti.

Kanuni, iki biraderin muhasede-yi uhuvvet saikasıyla bir münazaa çıkaracaklarını anladığından derhal ikisine de nasayih ve tesliyeti mutazammın bir hatt-i Hümayun tashir, lisanen dahi nasihat etmek üzere damadı Vezir-i Sâlis Sokullu Mehmed Paşa'yı Şehzade Selim'e, Vezir Rabi Pertev Paşa'yı da Şehzade Bayezid'e iğzam eyledi.

Şehzade Selim; Mehmed Paşa'ya izzet-i ikram eyledi: Ümera ve irade'yi Padişahiye imtisal, kendisi için pek tabii bir hal olduğunu bil-beyan bu vesile ile hak-pay-i şahaneye ihtiramatının arz ve eblağını ve vezirden rica etti.

Şehzade Bayezid ise Pertev Paşa'ya hüsn-i muamele etmedikten başka yevm-i mülakatı uzatmak suretiyle adeta istisgal etti. En nihayet huzuruna kabul ettiği günde de kelimat nüvazişkârane ile gönlünü almaya çalışacak, peder bozorkvari hakkında da bir vaz' ihtiramkâr alacak yerde ona, babasının davasını dinleyip irad edeceği berahını fehim

[242] Joseph Von Hammer, Cild 6, Sayfa 80.

eyleyecek" ülemadan birini göndermediğinden şikayet etti. Bu sözlerden maksadı da vezirin cehaletini, meramını anlamaktaki acizini yüzüne vurarak bu suretle onu tezlil tahkir eylemekti. Pertev Paşa, şehzadenin bu sözlerinden ve etvar-i dürüştanesi pek ziyade sıkıldı ve istihsal ruhsat eder etmez İstanbul yolunu tuttu. Bayezid, hiddetini şu suretle Paşadan almakla beraber hareketinin vehametini derk ederek meyusane Kütahya'yı terk ve Amasya'ya müteveccihen hareket etti. Sultan Süleyman; şehzadenin hareketini **[243]** haber alınca eltaf-i mahsusa-i cihanbanileri haklarında kemâ-kan caygir olduğunu anlatmak maksadıyla büyük oğlu Orhan'a Çorum, diğer oğlu Mahmud'a da Canik Sancaklarını tevcih etti. Bayezid, Ankara'ya vusulünde Anadolu Beylerbeyisi Cenabzâde Ahmed Paşa tarafından suret-i mutantana ve fevkalade de istikbal olunduğu gibi, hareketinde de bizzat Çorum'a kadar refakat eylemiş, orada dahi Rumeli Beylerbeyisi Ali Paşa tekrimat ve ihteramat-i mahsusa ile istikbal eylediğinden ma'ada kıymettar hedaya arz ve takdim etmek suretiyle ibraz-i asar-i kadirşinası etmişti. İşte böyle istikballer, alaylar, teşrifatlar izzet ve ikramlarla Amasya'ya kadar geldi. Ancak Kütahya'yı terk etmesi, pederinin ricasını isga etmemesi ona, pek giran gelmiş, hele kendisini serir-i saltanatta isada sa'yi olan Mustafa Paşa'dan uzak düşmesi bütün ümidlerini zir ü zeber ettiği için zihnini perişan etmişti.

Şehzadenin yeni eyaletindeki düşüncesi, taht-i saltanatı elde edecek vesail istikmale münhasırdı. Bu fikrine vakıf olan birkaç kişi etrafını aldılar; ona, daima emelinin saha-yı husulü çıkması imkanından bahseder oldular. Bunlar Kuduz Ferhad, Aksak Seyfeddin ve emsali süfeha idi.[243]

Bayezid, kurenasından bu yolda teminat aldıkça ümidi artıyor, Mustafa Paşa'dan gelen mektupların ise evamirini takviyeye hizmet ediyordu.

Filhakika lala, son gönderdiği mektubta yine Selim'in iş ü işrete olan ibtilasından, "Büsteri rahata ve kuşa-yi feragatda mest ve efkar-i dilfikâr yaturken alel gafle ılgar" ettiği takdirde "İzalesi mümkün ve işin bitirmek müteayyin olduğundan bahsetmekte Bayezid de verdiği cevapta Paşa'nın bi-sakın tavsiyesi muvafık gördüğünü, tayin edeceği günde hareketle birden bire bastıracağını bildirmekte idi. Mustafa Paşa; Bunun üzerine "Gafil avlamak haramiler karidir, tedbire muvafık, Padişahlara layık iş değildir." Diyor. **[244]** kardeşini merdane bir surette meydana cenk ve cidale davet etmesini bildiriyordu.

---

[243] Müneccim Başı, Cild 3, Sayfa 510-511.

Kanuni, oğlunun Amasya'da tek durmadığını haber almış, tekrar nasihat yollu yazdığı mektubu bir saiye teslimen irsal eylemişti. Fitne ve fesat ihdasında ve başladığı işi başarmakta hakikaten mahir olan Lala Mustafa Paşa, İstanbul'da ve ötede beride tedarik ettiği vasıtalarla mektup meselesinden haberdar oldu. Nameberi tekrar yakalattırarak vücudunu izale ve Padişahın mektubunu da imha ettirdi. Aradan epeyce bir zaman geçipte cevap alamadıktan başka, şehzadenin harekat-i narevada devamını işiten, vesainin vücudundan da bir haber alamayan Kanuni, oğlunun bu muamelelerine fena halde kızıyor, bir divan gününde keyfiyeti Kazasker Hamid Efendi'ye hikaye bile ediyordu.

Selim, yine Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle işi dar'ül-hilafeye yazıyor, babasından imdad talep ediyordu. Lala; "Bu tarîkla Bayezid Han'ı asi ve günahkâr, Sultan Selim'i merhamet ve siyanette sezavar gösterdi."

Sadrazam Rüstem Paşa; Lalanın fitnesine vakıf olmuştu. Fakat onun için şehzadeler işine müdahele etmeye imkan yoktu. Çünkü bir teşebbüsüne Kanuni unf ile mukabele etmiş, bu hal onun için ders-i ibret olmuştu.

Sini epeyce ilerleyen, feleğin birkaç acı ve sitemine de uğrayan Sultan Süleyman ise bu desise-yi keşf edemiyor, işi suret-i zahire de ve kendisine vasıl olan malumat dairesinde tedkik muhakeme ediyordu. Kanuni, bahusus Hürrem Sultan'ın vefatından sonra her şeyden müteessir oluyor, fakat bu teesürünü yıkmak, ezmek suretinde gösteriyordu. Onun için Bayezid'e karşı yalnız gücenmekle hiddet etmekle kalmadı. Ona karşı müntakim bir vaziyet aldı. Kanuni, sanki yirmi otuz sene evvelki rahim ve şefik Sultan Süleyman değildi. Şimdi o, gazub ve zulüm kesilmişti. Herşeyi parçalamak, na-bud eylemek arzusunda idi.

Bunun için oğlunu, emirlerine karşı gelen, sa'yileri öldüren Bayezid'i **[245]** tevabiîyle birlikte perişan ederek haklarından gelmek üzere suret-i mahsusada ordu tertip ediyor, bununla da gayzını teskin edemeyerek kendisi gitmek, oğlunu eliyle tutup darağacına çıkarmak üzere bizzat Üsküdar'a geçiyordu.

Bayezid, Karaman eyaletini hüsn-i idare etmiş, şan ve şöhretini Suriye'ye kadar yaymaya muvaffak olmuştu. Amasya'da da muvaffak oluyor, halkın celb-i kulubuna muvaffakiyeti sayesinde istediğini yapmaya kadir bulunuyordu. Teşebbüsatını fiile getirmek isteyince Konya taraflarına, Şam cihetlerine adamlar gönderdi. Amasya

mülhakatında haberler i'sal etti. Gidenler, şehzade namına muâvenet talep ediyor, maiyetinde bil-fiil hizmet etmek isteyenler birer birer toplanıyordu.

Bayezid, Kürdlerden, Türkmenlerden, Araplardan mürekkep bir cemm-i gafir toplarken Kanuni'nin gönderdiği ordu da Konya'ya vasıl oluyor, Şehzade Selim'in ordusunu takviye eyliyordu. Sultan Süleyman, Anadolu Beylerbeyi Cenab-i Ahmed, Karaman Beylerbeyi Solak Ferhad, Zülkadiriye Beylerbeyi Geylün Ali, Adana Bey'i Piri Bey ve Paşaları şehzade maiyetine iltihak için emir vermiş, üç bin yeniçeri bir fırka sipahi ile birlikte silahdarları, cebecileri, topçuları müstashiben kırk topla Sokullu Mehmed Paşa'yı da merkezden hareket ettirmişti.

Şehzade Bayezid, maiyetinde bir kısım kuvvet olduğu halde Sivas'a doğru ilerledi. Orada bulunan Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa'ya maksadının sayd-i şikar olduğu haberini i'sal ile beraber fazla olarak kendisine iltihak eylemek üzere davet dahi etti.

Ali Paşa, Bayezid'in maksadı Sivas'a girmek, şehri ele geçirmek olduğunu anladı, şehzadeye, mevsim-i sayd mürur ettiğinden ve izin-i Hümayun la-hik olmadıkça kaleyi terkle bir tarafa gidemeyeceğinden bahisle itizar etti. Fakat çok zaman geçmeden bu defa teferrüç tarîkıyla kaleye gelmiş, içeriye girince dizdarını ve müstahfızlarını ihraç ettirerek kendi tarafdarlarını ikameye muvaffak olmuştu. İşte asıl tehdit-amiz mektuplar bundan sonra başlıyor, lala **[246]** Mustafa Paşa'nın davetine icabetle kardeşinin işini becermek için kuvvet tedarikine ondan sonra kıyam eyliyordu. Şehzade etrafa i'sal ettiği haberlerden gönüllüler gelmeye başladı ve az vakit içerisinde bunların adeti süvari ve piyade on beş binle baliğ oldu. Kuvvetin tezayüd ettiğini gören şehzade, bunları bil-istihsab, Konya'ya doğru yürüdü. Bayezid'in Konya Ovası'na takarrubu Padişah ordusunun orada toplandığı zamana tesadüf etmişti. Bu suretle iki ordu "Gikoş" gurubunda tekabül etti. "Şimşirler meclis-i heycada dair tirler; heva vegada ukab u canşikar gibi tahir" olmaya, şehzade "Bayezid ve hevadarları; Karaman askeri üzerine imale-yi elcam edip serbazan tarifin muy zengi gibi birbirine" girmeye başladı. Esna-yi harp ve katelde Adana hakimi Piri Bey ile, Karaman Beylerbeyi Ferhad Paşa yaralanmışlar, Ankara ve Tarsus Sancakları Beyleri Yahya ve Ferruh Beyler de "Galtide-i hak helak" olmuşlardı. Şehzade Selim ordusu kumandanlarından bazılarını kaybetmek suretiyle alamet-i zaaf gösterdiği sırada sipahi oğlanlar ve bir miktar sekban, birkaç tane zarbizer ile "Farsü'l-hayl-i meydan-i şecaat" Lala Mustafa Paşa'nın "Tekavür-i diztazi gayrete ırhayı inan-i müsâraat" eylemesi ve Ferhad Paşa'nın da

mecruh olduğuna bakmayarak tekrar atına rükub ile meydan-i mübarezeye atılması "Guzat-i din udat-i hezimet karin ile ber-mertebe aşıp ve cenk-i mucip" olmuştu ki: sakf-i balahane-i sipihr berrinden Behram hun-i aşam gülbangı tahsin ve zemzem-yi aferin çekti." Kırk sekiz saat devam eden bu kanlı muharebe Şehzade Bayezid ordusunun hezimet-i külliyesi neticelendi[244] (H.966).

"Künhü'l-Ahbar" müellifi bu muhabere-yi ber-mutad üslub-i sade ile yazdıktan sonra mearki daha iyi canlandırmak maksadıyla şu kıtayı kayd ettiriyor:

Lalşeler rahiyasından geçmez oldu nesim

Kimi bi-ser gemi sadpare anın kimi dunim

Kellelerden nice yüz burç bedenler yapılıp **[247]**

Verdi dizdarlığın seklere merdan kerim

Artık Bayezid için savuşmaktan başka çare kalmamıştı. Yanında bulunan oğlu Orhan'ı alarak sadık bendelerinin bir kaçıyla Amasya yolunu tuttu. Şehzade, meyus ve perişan kaçıyor, yaptığına da pek ziyade izhar nedamet ediyordu. Şimdi bütün bu felaketlerin müsebbibi Mustafa Paşa olduğunu anlamış, fakat o dakikada kalben buğz-i nefretten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Amasya'ya avdetinde Kuduz Ferhad, Aksak Seyfeddin ve Mestane Alayı beyi gibi hazele tekrar etrafını almak, yeniden bazı tertibat tavsiyesiyle şehzadeyi oyalamak istediler. Ancak yediği darbe tesiriyle Bayezid, bunların sözlerine iltifatkâr olmadı ve bundan sonra selameti ancak pederinin merhametine ilticada görerek "Hun-i ciğer azıp ve dide-i gam-i didesinden kanlı yaşlar akıtıp ve dört şehzadesinin dahi kan ile âmihte gözleri yaşı ile hezar tövbe ve istiğfar ve aciz inkisar bir mektup yazdırdı. Benden sadır olan cem-i ezvağ-ı na-hemvar; Lala Mustafa Paşa'nın ilkasıdır; beni azdırdı; dedi." [245]

Şehzade; ahvalin vehametini düşündükçe, gönderdiği mektuplara cevap alacak kadar bir zaman geçmediğine bakmayarak, maruzatını tekid ediyor, babası Kanuni'den af ve safh istidasında bulunduğu halde hiçbir cevap alamıyordu. Cevap alamaması sebepsiz değildi. Çünkü Mustafa Paşa, kuvva-i hafiyesi sayesinde mektupları birer birer eline

[244] Süleymanname Müellifi: Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi, Sayfa 174 -178.
[245] Peçevi, Cild 1, Sayfa 393.

geçiriyor, bir kısmını yırtıyor, Bazılarını da Sultan Süleyman daha ziyade izab edecek surette tahrife uğrattıktan sonra gönderiyordu. [246]

Bayezid; mağlup olmakla, kendisine iltihak edenler ukubete uğramakla beraber az müddet zarfında etrafında yine on iki bin kişi kadar toplandı. Çünkü halk, Bayezid'in hayat-i inziva karisini Selim'in tarz maişet-i sefihanesine tercih **[248]** eyliyor ve ona can-ı gönülden muhabbet ediyordu. Selim'in, validesi Hürrem Sultan'a müşebahat taamma arz eden müdevver ve şişkin çehresine, mavi gözlerine, açık kumral saçlarına, tam manasıyla bir Rus tipine bedel, Bayezid'in babasına benzeyen şekil ve şemali de halk üzerinde tesir ikaından hali kalmıyordu.

Konya mağlubiyetinden itibaren iki ay kadar bir vakit geçmişti. Şehzade, bu müddeti hep ümidle geçirmişti. Nedametini tevbelerle, istiğfarlarla babasına arz eden Bayezid; af ile muamele göreceğine zahipti. Halbuki aldığı haberler bunun aksini isbat ediyordu. Bunlar muvacehesinde şehzade için iki şey vardı: Ya kuvva-i mevcudesini tezyid edip ikinci defa harbe tutuşmak, yahud hudud-i Osmaniyyeden harice savuşmak !

Bayezid, bunların birincisine tevessül edebilirdi. Esasen maiyetinde ayağına kadar gelecek ordu ile çarpışacak bir kuvvet vardı. Sâniyen bu kuvveti tezyid edebilmek iktidarı her an kendisinde mevcuttu. Etrafa göndereceği bir haber, birçok kişinin kendisine iltihakını temin edebilirdi. Fakat o, bunu yapmadı. Yahud fena halde kırılmış olan kuvve-yi maneviyesi yüzünden muvaffakiyeti mücadelede değil, pederinin merhametine ilticada görmesi hasebiyle yapamadı.

İkinciyi bit-tercih haremi ile sadık hizmetkârlarından ağlaya ağlaya ayrılmak askeri ve dört oğlu ile birlikte Amasya'dan İran hududuna müteveccihen yola çıktı. Şehzade; hazinesiyle en kıymettar eşyasını da beraber götürüyordu.

Ramazan Bayramı'nın birinci gününe tesadüf eden bu yevm müfaraket, Amasyalılar için bir ruz-i felaket idi. Herkes ağlıyor, halk; şehzadenin yolunu gözyaşlarıyla ıslatıyordu. Zaten şefkatli ve merhametli bir kalb taşıyan Bayezid, bu tezahürat-i hazinane karşısında kendisini tutamadı, hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Şehzade Bayezid'in Konya mağlubiyeti Selim tarafından yazılan ariza ile Sultan Süleyman'a bildirmişti. Kanuni, bununla iktifa etmiyor, oğlunu firardan men etmek **[249]** için her türlü tedabire tevessül ediyordu. Anadolu'da şehzadeyi takip için mühim

[246] Sahaifü'l-Ahbar, Cild 3, Sayfa 512.

kuvvetler vardı. Onların başında da Sokullu bulunuyordu. Sultan Süleyman, ordunun nevakısını merkezden ikmal ettiriyordu. Selim ordusuna lüzumu olan cephane ve mühimatın gönderildiğine dair Mehmed Paşa'ya şöyle bir hüküm irsal kılınmıştı:

"Veziri Mehmed Paşa'ya hüküm ki

Ferzend-i ercümende oğlum Selim tal-u beka-hu elli kantar barut ve bir yük fitil otu ile tüfenk fitili katırlara tahmil olunup ol canibi i'sal için dergah-i mualla çavuşlardan mezyid kadruhu ile irsal olundu. Buyurdum ki iletip sana teslim ettikte alup kabza eyleyüp aynı ile irsal olunan cephaneyi sana ne halde teslim ettikte dair eline temasuk verip dahi zikir olunan cephaneyi asla tehir etmeyip müşarünileyh oğluma irsal ve i'sal edesin. Şöyle ki tahmil olunan davar yolda davara kira ile davar bulup bervech istical cephehaneyi avk etmeyip mumaileyhe ulaştırasın. Bu bab da müşarülileyhin lalasına dahi hükm-i şerif yazılmıştır. Alıp onu dahi gönderip teslim edesin teslim olunduğuna arz alıp gönderesin. Husus-i mezbur mahalli ikdamdır. Ulaştırmakta ihtimam edesün (16 Ramazan 966).

Sultan Süleyman, takip ordusunun bu suretle mühimmatını ikmal eylediği gibi oğlunun tevkifi için Diyarbekir beyler bakiyesine kati hükümler gönderdi. Padişah bu hükümde büyük bir kuvvetle "Malatya Geçiti" ni tutmasını bana emrediyor, Şark hududunu bu vecihle taht-i temine aldırmak istiyordu. Fakat şehzadenin tedarik edeceği bir gemi ile karşıya Kefe taraflarına geçmesi ve yahud başka taraflara savuşması ihtimali dahi vardı. Bunu nazar-i dikkate alan Kanuni "Kırım Hanı" na da hüküm göndermiş, ona da şehzadenin o taraflara kaçmasına mahal bırakılmamasını emretmişti. Padişahın nasıl düşündüğünü gösteren bu hükümler şunlardı:

"Diyarbekir Beylerbeyisine Hüküm ki:**[250]**

Bundan akdem sana nice ahkam-i şerife gönderilip münasip olan mahalde cemiyet üzere olup etraf ve cevanibe nazar olup bir maslahat vaki' olursa bezl-i makdir eyleyesün deyu emrim olmuş idi. Haliya oğlum Bayezid bazı ehl-i fesad cem idüp ferzend-i ercümend oğlum Selim tal u beka-hu üzerine gelip Ehl-i İslam ile cenk idüp firar etmiştir. Öyle olsa buyurdum ki vusul buldukta tehir itmeyüp Malatya geçidine gelip ber münasip olan mahalde hazır ve müheyya olup etraf ve cevanibe nazır olup ahval ve etvarın daima tetebbu' tecessüs idüp dahi her ne canibe teveccüh iderse Argulu yoluna varub inayet-i hak ile hakkından gelesün. Bu babda müşarülileyh oğlum Selim tal u beka-hu yanında olan beylerbeyiler asker ile yürümek emir olup Vezirim Mehmed Paşa

dahi Rumeli Beylerbeyisi ve külliyen Rumeli askeri ve silahdarlarım ve ulufecilerim ve garip yiğitlerim ve iki bin mikdar yeniçeri ile sekbanlarım başı bile irsal olmuştur. Sen dahi gereği gibi mukayyed olup gaflet üzere olmayasun. Her ne mahale gelüb ve ne tedarik üzere olub ve ne haber aldığın yazıb bildiresin ve Malatya da bazı ehil-i şenaat üzere olduğun sancak beyi arz etmiştir. Onun gibiler yıkılıp ehl-i fesad ve şenaat olanların şerle haklarından gelip reayadan ve gayriden kimseye yarak kullandırmayasun ve Malatya nazırı Mehmed'i dahi her ne tarîkiyle olursa ele getirüb mecal vermeyüb hakkından gelesin. İhmalden hazar edesin ve müşarülileyh çavuşu eğlendirmeyüb berveçh istical beriye göndersin. 12 Ramazan 966"

"Han Hazretlerine hüküm ki:

Bundan akdem oğlum Bayezid isyan ve tuğyan eyleyip bazı ehl-i fesad cem eyleyip ercümend oğlum Selim tal u beka-hu üzerine gelip Ehl-i İslâm ile cenk eyleyip bi-inayetillahi Teali münhezim ve makhur olup baki kalan eşşirra ile firar etmiştir. Öyle olsa muhtemelendir ki gemi ile Kefe ve yahud Çerakise taraflarına gitmek fikrinde ola. Öyle olsa gerektir ki istane-i saadetimize olan vüfur ihlas ve ihtisasınız muktezasınca bu babda siz dahi daima mukayyed olub ol cevanibi ve yalıları ve Çerakise **[251]** semtlerini gereği gibi her zamanda tetebbu' ve tecessüsden hali olmayıp onun gibi çete veya gemi ile o canibe varmalı olursa mecal vermeyib ele getirib hakkından gelesin ve eğer ölüsüdür ve eğer dirisidir makbüldür. Gaflet ile bir canibe firar ettirmemek babında envai mesa-i cemile zuhura getiresin. Gaflet üzere olmayasun eğer bu hususda eğer sair ada tarafında vakıf olduğunun ahbar-i sahihayı ilamdan hali olmayasın 17 Ramazan 966"

Kanuni, bu emirleri gönderdikten sonra Bayezid'in Amasya'ya geldiğini, Kafkasya taraflarına kaçmak için tedarikatta bulunduğunu haber almış, bu hususun temini maksadıyla reayadan at ve davar topladığını da işitmişti.

Şehzadenin firarı Sultan Süleyman'ı fevkalade endişenak ediyordu. Karadan ve denizden firarına mani olmak için Rumeli ve Diyarbakır Beylerbeyleri'ne yeniden emirler gönderiyor, Gürcistan taraflarının deniz yollarının muhafazasını kemal-i ehemmiyetle ihtar ediyordu. İş uzadıkça ve firar teşebbüslerini haber aldıkça tebligat-ı tekid, daha fazla ihtiyat gösterilmiş olmak için Samsun, Sinop ve Trabzon'a kadar bütün Karadeniz sahilindeki kadılara hükümler irsal eyliyordu. Kırım Hanı'na da müekked emirler gönderiyor, sahilleri teftiş eylemesini, dizdarlara ve halka tenbihatta bulunması

lüzumunu tavsiye ediyordu. Bunlar arasında Sokullu Mehmed Paşa gönderilen hüküm calib-i dikkat idi. Şehzadenin elde edilmesine Sultan Süleyman'ın ne derece ehemmiyet verdiği bu hükümden serahaten anlaşılıyordu.

Yerinde:

> "Herkesin şecaat ve merdaneliği zuhura gelecek zamandır, şöyle ki bölük halkı ve yeniçeri kullarımdan vesair asakir-i zafer measirden her kimin yoldaşlığı zahir olursa İnşallah-ı Teala her biri inevi inayet-i Padişahane ve izaf-i himayet-i Şehinşahım ile behremend ve ber-murad olup fevka ma-yutasavvar külli riayetler terakkiler olunmak mukarradır." Deniliyordu.

İran cihetine geçmesi ihtimalinide nazar-i dikkate alan Sultan Süleyman şehzadenin o **[252]** tarafa mürürü halindedir derd dest-i için Şah Tahmasb da şu nameyi Hümayunu gönderdi:

> "Ali-Hazret, rütbet gerdan best kamer behcet utarid fitnet nahid işret hurşid ifahat bercis saadet behram savlet keyvan rigat kesri muadelet-dara dirayet saltanat penah-ı hilafet destgah bast emn ve ema mütmesin habl-i metin (İnnallahi yedmülü bil-adli ihsan) el-müleyyef bil-lütfullah elkayim bi-emrillah muizi devle velizh vel-saltana vel ikbal Tahmasb Şah edemah teala eyyam-ı devlete ve saltanata ve muzaafa-i külli yevmü'l-mekadir-i haşmete ve şevkete fevaiç ve revaiç-i davat-ı ki mühib hidayet dika-u vifakdan münşaib ve şemayim-i nesayim-i teslimatı ki menşe-i inayet nesim ittihad ve ittifaktan münbais olur enva-i iz-ü şeref birle muhdi mutif kılındıktan sonra ayineyi rey-i hab-nümayı ve mirat-ı zamir-i zulumet zedaya zahir hüveyda ola ki hale oğlum Bayezid gurur şebab ve agvayı ishab sebebi ile daire-yi edebten hariçcade-yi itaatten udül ve tarîk-i delalete duhul edib şiar-ı isyanı işar ve asar-ı tuğyanı izhar eyleyüb biteamüle ve tefekkür bi-endişe ve tedbir ihtası eşürü'l-nastan netice-yi erbab-ı fitne ve fesat ve eshab-ı bayğ ve inadı yanına cem eyleyüb ferzend-i ercümend emced ve erşed oğlum Selim üzerine yürüyüp ağraz-ı fasideyi dünyeya ve ağraz kaside-i diniye için mukabale mukatele eylemek müşarülileyh oğlum dahi mütevekkilen Alallah ve müstainen Billah yanında hazır bulunan rical-i tüvana mecal ile muzarebe muharebeye mübaşeret eyledikte o ceyş bedkeş bunların heyet-i pür-heybet ile hücumun görücek mukabeleye mukavemet mukateleye taketları kalmayıp asker-i encüm-i şirer-i cun-i benat-ı naaş cuzi iftiraka ve ahderi vahtı vebal ihtiraka düşmeyin cemiyet ve dalalet-i müessiri tefrik ve ferik-i cehalet müntekibi hasaret ve hezimet-i refik olup firari ihtiyar eylemiş idi. Mumaileyh oğlum Selim tal-ü beka-hu sarisar-ı gayret nar-i hamiyet iltihab ve leheb gazaba ıztırab vermeyin külliyen Rumeli dilaverlerinin ile Anadolu ve Karaman ve Maraş askeri ile bazı kapum

> kulları ve yeniçeriler ile muaccel yürüyüp hücum ettiğini işittikçe kararı firara tebdil eyleyip diyar-ı Şark-i cenabına teveccüh eylemiş imdi ol Hazret Ali rüteb ile mabeyninde münakıd olan kemal-i muhabbet **[253]** ve ihlası ve tamamı mevdut ihtisas muktezidir ki eğer oğlum Bayezid anid-i şerzime kalile ve zemzeme-i delilesiyle serhadattan ve vilayetinize dahil olmak dilerse icazet ve ruhsat vermeyip hudud-i vilayet-i zabitlerine tenbih ve tekid oluna ki memur ve maberleri sed eyleyip geçirmeyeler şöyle ki bir tarikla ol cenibe yol bulup memlekete dahil olursa dahi mecal vermeyüb yarar ademlar ile oğlum Selim'e gönderüb teslim oluna ta ki bu cenabtan gönderilen asker-i zafer-i rehber serhad vilayetinize dahil olmak lazım gelip hudud-i vilayete ve reayayı memlekete gaflet ile teaddi tazi olunca bes bu hususda her nesne ki layık-i hulus muhabbet ve sezavar safa-yi niyettir sudur ve zuhur ile bu kaziyenin ilamı için Ardahan sancak beyi kulum Sinan ol sub-u sevaba irsal olundukta indel vusul memuldür ki muaccelen geri bu canibe ruhsat icazet ile irsal oluna hemvare sudur-i devlet ve meali maddi ileyyam velleyli bu vicücudi müzeyyen ve müşerref darad (Allah-u raufun bil-ibâd).[247]

Şehzade Bayezid meselesi bütün saray erkanını işgal ediyordu. Bir zamanlar şehzadenin Gürcistan taraflarına, Kırım sahillerine geçmesi nazar-i dikkate alınmış, ona göre tertibat-i lazime ahzı için alakadarâne ihtaratta bulunmuştu. Bil-âhire gelen haberler, firar işine başka bir istikamet veriyordu: Bu haberler, Arabistan'a firar edeceği merkezinde idi. Şehzade Karaman eyaletinde bulunduğu sırada Suriyeliler ile temas etmiş, bu sayede tarafdarlar kazanmıştı. Bunları bilen ve saltanat hırsı ile gözleri kararan Selim; derhal Halep Beylerbeyi'sine, Diyarbakır Beylerbeyi'sine o taraflardaki Kürd Beylerine, Diyarbakır'a tabi Arap Şeyhlerine Türkmen kethüdalarına, hatta boy beylerine gönderilmek üzere bir hüküm müsveddesi yazdırıyordu. Bunu İstanbul'a, pederi Sultan Süleyman'a gönderdi. Selim'in bundan maksadı kardeşini ortadan kaldırmak, Osmanlı tacına bila rakib namzed kalmaktı. Kanuni, kendisine arz olunan müsveddenin altına: "Bu müsveddenin aynı ile hüküm yazılsun." Diye işaret etti ve o suretle tebyiz edilen hüküm Mustafa **[254]** Çavuş ile her tarafa gönderildi. Halbuki şehzadenin öyle bir niyeti yoktu. O, selameti ancak hudud haricinde bilhassa İran'da görüyordu. Bunun için Arabistan, Bağdat taraflarındaki telaşlar beyhude idi.

Sultan Süleyman, yalnız Şehzade Bayezid'i takip ettirmekle kalmıyordu, maiyeti ricalinden kalanları haps, tarafdarlık edenleri tedip ettiriyor, kendisiyle beraber firar eyleyenlerin Anadolu'da çiftliklerini miri için zaptettiriyordu.

---

[247] Münşeat Feridun Bey, Cild 2, Sayfa 45-46.

Nihayet şehzadenin Amasya'dan firar ettiği anlaşılınca işe yarayan çadırlarının, cephanesinin İstanbul'a sevki, kitaplarıyla at ve davarlarının da pâyitahta gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Kanuni, orada kalan ailesinin dahi kaldırılmasını emir etmiş, fakat onların İstanbul'a getirilemeyerek Bursa'da alıkonulmalarını irade eylemişti. Bu maksadla pâyitahtan beygirler gönderiliyor, Bursa'da kale içinde mizan emini Ali Bey'in na-tamam hanesi ikmal ettiriliyordu. Şehzade Bayezid'in iç halkı Bursa'ya gelecekti. Fakat Şehzade Bayezid'den haber yoktu. Anadolu'daki Beylerbeyinin namına emirler verilmiş iken şehzadenin ele geçirilmesi mümkün olamamıştı.

Şehzade Bayezid, firara karar verince Sivas valisinden otuz bin altın istikraz ettiği gibi o taraflara vergi tarh etmek suretiyle de on sekiz bin altın ile otuz bir deve, altmış at, yirmi katır tedarik etmişti…Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa da bazı havaiç-i zaruriyesini tedarik ettikten başka birkaç yük nal mıh da göndermişti. Şehzade bunları müsteshiben İran yolunu tuturmuş gidiyordu. Ancak firar-i keyfiyetini haber alan Malatya Bey'i Mustafa, Antep (Ayıntab) Bey'i Hüsrev, Sivas Beylerbeyi temerrüd Ali beyler aldıkları emir mucibince şehzadenin arkasına düşmüşler, izini keşfettikleri Bayezid takımının "Üzerine zenbur-i bela gibi" üşüşmüşlerdi. Nihayet takip edenler Acem hududuna yakın "Saat Çukuru" denilen yerde şehzade takımına müsadif oldular, şiddetli **[255]** bir hücumla üzerlerine atıldılar. Bayezid askeri, silahlarının kuvvetinden ziyade atlarının süratine güvenerek firarla yollarına devam ettiler. Yalnız şehzadenin maiyeti erkanından Ferruh Ağa, bu sırada taht-i esarete düştü, birkaç tuğ ve âlemde müakkiblerin ellerine geçti. Şehzade Bayezid, ele geçmemiş artık İran toprağına dehalet etmişti. Kendisini takip edenler sulha mugayir bir hareket vukua getirmemek maksadıyla ilerlememişler; geriye dönüp Şehzade Selim'in yanına gelmişlerdi. Şehzade Selim, o zamanlar Erzurum civarında Cermik Ovası'nda bulunuyordu. Beylerin; firariyi elde etmemeye muvaffak olamadıklarından dolayı müteessir olmakla beraber onlara ikram ve iltifatta da kusur etmedi. Koca Sinan Paşa'nın biraderi olan Ayas Paşa'nın şehzadeye yardım etmesinden dolayı boynunu vurdurdu. Takipte gayret gösteren Malatya Bey'ini yerine terfi ettirdi. Şehzadenin İran'a firarı Sultan Süleyman için mühim bir mesele idi. Hürrem Sultanın nüfuzuna hüsün anına karşı her türlü zafı gösteren Padişah azminden hiçbir zaman fütur getirmiyordu. Bayezid'i takip etmek, maiyetini perişan eylemek, hatta İran'da bile arzusunu yerine getirmek, Sultan Süleyman Kanuni'nin yegâne emeli idi. Bu sebepten oğluna, Erzurum Beylerbeyisine, Kubad Paşa'ya İran tarafından haber almaları için kati emirler gönderiyordu. Bayezid'in İranlılar ile ne türlü münasebette bulunduğunu

anlamak için Van Beylerbeyisine mukareren emirler göndermişti. Fakat bu emirlere kati ve sarih bir cevap gelmiyordu. Bunlardan sabırsızlanmaya başlayan Kanuni, son gönderdiği hükümde beyi tehdit bile ediyordu:

"Van Beylerbeyisine Hüküm ki;

Bundan akdem sana nice defa ahkam-i şerife irsal olunub öte canibden sahih haber alınıb bildiresin diye emrim olmuş idi. Bunca zamandan beri sahih haber alıb ilam eylemedin şöyle midir ki bunca zamandan berü murad olup bir sahih haber almaya yahud alınmış olmaya, bu babda mesülsün. Buyurdum ki bu defa …vusul buldukta müteyakkız ve intibah üzere olup her ne tarîkla olursa öte cenübün **[256]** ahval ve etvarından ve fikir ve ferasetlerinden sahih haber alıp muaccelen ilam edesün. Bu husus-i sair umura kıyas etmeyib gaflet üzere olmayıb emrüm üzere bu defa sahih haber alub bildiresin. Şöyle ki gerü sahih haber alıp bildirmeyesin özrün makbul olamaz. Bilmiş olasın. Ona göre mukayyed olup alet tevali haberin eksik etmeyesin ve bil-fiil Van da her cins terekeden ni-miktar mevcuddur. Anbar-ı zahire vardır ve şimdiki halde ol vilayetin terikesi ahvali nicedir yazub bildiresin. Varan çavuşu eğlendirmeyib istical üzere geri irsal eyleyesin, 4 Muharrem 968"

Sultan Süleyman Kanuni, bu emiri gönderdiği zaman, Şehzade Bayezid İran'a çoktan girmiş, (Kazvin)'e vasıl olalı bir sene olmuştu. Padişahın maksadına nail olması için artık Şah ile muhabereden başka çare kalmamıştı.[248]

Bayezid'in İran'a ilticası üzerine bir tarafdan Şehzade Selim, diğer tarafdan veziri sân-i Mehmed, Lala Mustafa Paşalar Şah Tahmasb'a birer ariza göndermişler ve "Eliyaz-i Billah-i Teali eğer ağdaya fi-cümle meyl ve muhaba vaki' olup himayet ve şefaat kasdıyla bu canibe nevan muhalefet olunursa musalahaya ihtilal arız olup mecmu' olan asker derya misal minbad memnu ve medfu olmak ihtimali kalmayub Hazret-i sahib kıran nusret iktiran dahi filhal gelüb bu cenibe i'sal bulup reaya ve beraya arada pa-mal ve perişan hal olup sebep onlara külli vebal hasıl olur." tehdidini derç etmeyi unutmamak suretiyle şehzadenin kendilerine iadesini talep eylemişlerdi.[249] Ancak Tahmasb bu tehditlere pabuç bırakmıyor, Erkan-i ümerada hududu tecavüz

[248] Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası; Cüzü: 32, Muharriri: Ahmed Refik Bey, Sayfa 705-727.
[141] Münşeat Feridun Bey, Cild 2, Sayfa 25-26.

edemedikleri gibi oldukları yerde kalamayarak makam-i saltanattan telakki ettikleri emre tabian Halep'e muavedet ediyordu. **[257]**

Veziriazam Rüstem Paşa, hilelerin menbaını biliyordu. Fakat ses çıkaramıyor, hiddetine mağlup olan Kanuni ise her-çe bâda-bâd Bayezid'in işini bitirmek istiyordu. Bu sırada her nasılsa bir vesile buldu. Lalanın nifaklarını Padişaha anlatarak def emrini istihsal etti. Mustafa Paşa, şehzadenin lalalığından kaldırılıyor, Bosna da "Pojega" Sancak Beyi Tütünsüz Hüseyin Paşa ile becayiş ediliyordu. Bunu haber alan şehzade, Paşa ibgası için keyfiyeti babasına arz etti. Sultan Süleyman, onun bu işarını terviç etmiyor, yalnız Mustafa Paşa'yı bir derece terfi ile "Temeşvar" a getiriyordu. Ancak şehzade bu defa da Bayezid işinin henüz bertaraf olmaması hasebiyle hizmetinden hoşnud olduğu bu zatın maiyetinde ibgasını gönderdiği bir ariza ile ikinci defa istirham eylediğinden bu defa da şehzadenin İran'da bulunması münasebetiyle ehemmiyet-i mevkisi derkar olan Van Valiliğine tahvil etti.

Şehzade Bayezid, İran hududuna iltica edince, vusulünü havass-i etbaından birini göndermek suretiyle Revan hakimi "Şahkulu Sultan" a bildirdi. Keyfiyet-i "Tahmasb Şah" a bildirmesini rica etti. Şehzade, şahdan vürud edecek emre imtisal-i hareket eylemek üzere Revan da kaldı. Bayezid'in dehaleti kendisine biraderi "Elkas Mirza" nın firarını derhatır ettirerek ve "Bu bize Elkasa nimel-bedel cenab-ı bariden bir atiye-yi azimedir." Diyerek (Nizameddin Şahkulu İstedcuf Han)'ı mihmandar bittayin ona ve Azerbaycan Veziri "Gıyaseddin Ataallah" a şehzadenin tazimat ve tekrimat ile ile istikbalini emretti. Şah, Bayezid'in yazdığı mektupta kendisini tevkirallaika ile Tebriz'e suret-i mahsusa da kabul edeceğini, hakkında evlad gibi muamele etmekle beraber istirahatinin her suretle temin edileceğini yazıyordu.

Lisan-i Farsi ile yazılmış olan bu mektubun o noktaları muhtevi olan kısmı şudur: " [250]

[250] Münşeat Feridun Bey, Cild 2, Sayfa 44-45.

« مشهود ضمیرمنیر مهر تنویر می گرداندکه قبل از ورود کتاب مستطاب

[258]

درباب ابوت واخوتماب سلطنت پناه متردد خاطر بودیم و ارادت خاطر
عاطفان حضرترا درین باب راجع داشته انتظار شریف داشتیم که درین ولا که
نامهٔ نامی رسید ولفظ ابوت درتعریف القاب همایون نوشته بودند این معنی
رامستند بالهام غیبی دانسته مانیزان سلطنت پناه را بسمت فرزندی معزز
وگرامی گردانیدیم وانشاءالله تعالی در مراعات وظایف ومقتضای آن نسب
عالی بوجهی اهتمام خواهیم فرمودکه آثاران بصحایف روزگار وصفحات
لیل ونهار باقی ماند ومعذرت که درباب آمدن اولکای نواب همایون مابی رخصت
واجازت قلمی فرموده بودند حقا که باوجود عالم محبت ویگانگی در علاقهٔ
ابوت وفرزندی اصلا گنجایش ان نیست ملکی چنین ازطریق مکانکی بتکلیفی
اولکای مارا مشرف فرموده اند ازین بغایت ونهایت مقبول افتاده خاطرشریف
از غباران دغدغه مصفی دارند وامدن خودرا بدین دیار خیر آثار ومحض
مسرت وعین صفاشناسند همواره ضلال سلطنت واقبال وسایهٔ رفعت واجلال
بر مفارق انام مخلد ومستدام باد برب العباد » [۹]

Şehzade, Kazvin'e Padişahlara layık merasim ile dahil oluyor, başta Şah olmak üzere tekmil Acem ümera ve ekabiri tarafından pek mutantan bir surette istikbal ediliyordu.

"Gafari" den naklen müneccim başının rivayetine göre dokuz yüz altmış yedi senesi Muharrem'in on birinci Perşembe günü vakt-i asırda Kazvin'e dahil olan şehzade Tahmasb tarafından yeni meydanda bizzat istikbal edildi. İran Şahları, debdebe daratı pek ziyade seviyorlar, bu hususdaki ifratı tezyid şeref ve hissiyatları noktasından elzem addediyorlardı. Onun için şehzadeye mülaki olduğu sırada altın gümüş, inci vesair zey-i kıymet ahcar ile mali otuz tabak dolusu şeyleri Bayezid'in başı üzerinden döktürüyor, kendisine kıymettar eğerler vurulmuş dokuz at hediye ediyordu. Eski bir müverrihimiz, rasime-i kabulü parlak cümlelerle tasvir eyliyor: **[259]**

> "Ve bilcümle sinni seb-i sittin teama-i saferinin yirmi üçüncü gününde[251] Kur'an-ı Aleviyyin misal bir bir cidde buluştular ve davay-ı üvet ve benut ile cümle öpüşüp kocuştular hatta saray-i şahahin-i duhulünde pay-i endaz musavver kumaşlar döşettiler

[251] Sahaifü'l-Ahbar yevm mülakatı Muharremin on birinci Perşembe günü ve mahal-i mülakat olmak üzere Kazvin'i gösteriyor. Peçevi ile Hammer de mülakat mahalli olarak Tebriz gösteriliyor, tarih olarak da her ikisini seferi kabul eyliyor. Doğrusuda budur. Kazvin Şehzadenin mihmandarlar ve mustakbelin tarafından ilk kabul olunduğu yer olmak lazım gelir m..z..

> ve otuz tabak zer-i sim ile inci ve pirune delil reyzeleler ile memlu ve mahlut şehzadenin firakı isar ve nisar ettiler ve fevk'ül had izhar sürur ve behçet edib inbisat ve nişat gösterdiler ve yine olhinde calis oldukları Şehinişinde bir zikımet giranbaha nake-i mersi ziba Şah kendi na-mübarek eliyle destar-i ve şehzadeye vaz' edib yani ki tekmil-i muhabbet ittiler. Çün şehzade konağına gitmek daiyesin itti. Dokuz res esb-i hoş hurrem ve kemiyet tizgah-ı raht murassa vezin-i zerrin ile Ali tarîkü'l hediye arza kıldı. Bu kere gayret namusu saltanat Osmani ırk-i şehzadede cünban olup beş günden sonra Şah devlet-hahi menziline avdet eyledi. Pay-i rahşana saraydan menziline gelince pay-i endaz kumaşlar döşedi. Firakına olmaktır cevahir ve nevadir isar ve isar etti ki hadd ve taadattan efzun idi. Ve seraser ve o kadar bafh ile temam elli reis at ve birkaç kese sim vezer ve hokka-dır gevher ve bir tığ mücevher ve bir murassa hançer ve bin tonluk kadar akmeşe ve serar arz ve peşkeş etti."[252]

Bir tarafdan bu merasim îfâ olunurken diğer taraftan Şah, şehzadeyi birçok vaadlerle tatmin ediyor, her suretle müsterih olmasını temin edecek vesail bizzat istihsal edeceğini vaad eyliyordu. Bu iltifatları gören, birçok da teminat alan şehzade artık kendisini müsterih addediyor ve bundan böyle kendisi için hiçbir tehlike tasavvur etmiyordu. **[260]**

Şehzade İran tahtgahına girerken Acem erkan ve ümerası muvacehesinde maiyeti efradına askeri talimler yaptırmış, Osmanlılar silah ve at kullanmadaki maharetleriyle İranlıları hayrete düşürmüştü. Hatta bu hal muvacehesinde bidayeten ürkmüş olan Acemler bunun "Mülave tarîkıyla bir nevi hücum ve silahşörlük" den ibaret olduğunu anlayarak müsterih ve fakat mütehayyir olmuşlardı. İranlıların bidayetindeki tereddüt ve sonraki tahayyürlerini gören Kuduz Ferhad ile bazı rüesa "Bu fırsatı fevt etmeyelim, kıyamete kadar bir nam alıkoyalım. İzn-i şerifinle kızıl başlara kılınç koyalım deyu izin istediler." Onların bu taşkınlıklarını gören şehzade, "Bu kelamı safının minbad lisana getirmen yoksa kendi elimle söyleyen katlederim." Yolunda "Mukem tenbih" buyurdular, şehzadenin böyle katî lisanla ihtaratta bulunmaya hakkı derkardır. Çünkü cühelanın ufak bir taşkınlığı kendi hayatını da tehlikeye koyabilirdi.

Artık şehzade müsterihti. Her türlü ihtiyacatı temin edilir. Affı için pederi nezdinde şefaatte bulunacağı da vaad olunuyordu. Hatta hin-i kabülde Şah Tahmasb ile "Mabeynlerinde hezar müade ve şimar mevaide zahir ve sadır" olmuş idi.[253]

---

[252] Peçevi, Cild 2, Sayfa 397-398.
[253] Nehabet'ül-Tevarih Ve'l-Ahbar, Sayfa 99.

Bayezid'i mukkadder eden yalnız bir cihetle idi: Amasya'da terk ettiği efrad ailesi, şehzade, onlardan hiçbir haber alamıyor, bundan dolayı tesiri arttıkça artıyordu. Bazı kere de tesir ve kederden eline bir şeyini geçmek ihtimali olmadığını düşünmekle tahfif aleme çalışıyor, Şah'ın ümidbahş sözleri de ona bu hususda tesseli yerine geçiyordu. Bayezid'in günleri işte böyle hüzün ve keder, teessür ve elem, amid ve teselli ile mürur ediyordu. Tahmasb hakikaten kendisine ihtiramda kusur etmiyordu. Şehzade, maiyeti halkıyla eskisi gibi hür-serbest yaşıyor, görüşüyor. Şehzade geziyor eğleniyordu. Bu hayat-i **[261]** müsterihane ve İranilerin gösterdikleri hüsn-i kabul şehzadeyi memnun ediyor. İhtisasatını şu manzume ile anlatmak istiyordu:

Reddettilerse ger bizi Osman erenleri

Etti kabül dil-i Acemistan erenleri

Dil mezram tohum-i muhabbet bırakırlar

Gazvinle Herat ve Isfahan erenleri

İhsan ümidiyle bize ettik havaleti

İhsanların ettiler bize ihsan erenleri

Rahim ettiler felaketimiz çünkü gördüler

Tebriz ve Nahcivan ile Şirvan erenleri

Raz-i derunumuz işitüb şefkat ettiler

Piran belk ve razı Horasan erenleri

Yakut eşkle görecek tamem dolu

Gözden bıraktı lal-i bedahşan erenler

Erdi hatayla hitane gerceğim hata

Bakmadı hatamıza geylan erenler

İki cihanda nola şefi olalar bize

İran erenleri ile Turan erenleri

Ol serveri du âlem ve ashab-i ve al için

Kanlar dürer şefaat ve gufran ereneleri

Bu "Şahiyinin" nin günahını af etsen nola

Sultan Rum ve memleket-i Osman erenler[254] **[262]**

Şehzadenin maiyet-i halkından cüret ve cesareti, cüst-i çâlâkisi; İranlıları, bilhassa Şahın efrad-i maiyetini hayretlere düşüyor, onların kılıç ve silah kullanmada, at binmedeki maharetleri başta Şah olmak üzere hepsini mütehayır ediyordu. Zal oğlu Rüstemler yetiştiren bu muhitte, o zamanda da kuvvet-i bazuyesi tanıttırmış, cesaretiyle iştihar etmiş adamlar yok değildi. Fakat "Ruz ve gıda hamle-i kirananesi rağbet efgan kalbi ada bir ferdi dilirişir nazır." Olan Kuduz Ferhad'ın yanında olanların hepsi sönük kalıyordu.

Şah Tahmasb ile Şehzade Bayezid'in arası gayet iyi idi. Yekdiğerini sık sık ziyaret ediyor, mütekabilen ziyafetler keşide eyliyorlardı. Günün birinde Şah'a, şehzadenin gelmesi üzerine yarıda bıraktığı işi bitirmek mecburiyetinde olduğunu ve bunun içinde kendisinin yardımına muhtaç bulunduğunu söyledi. Şehzade Kapıcı başısı Arap Mehmed'in kumandası altında olmak üzere bir müfreze-yi askeriyeyi Şah'ın maiyetine verdi.

Gidenler Şah'ın kendilerinden intizar ettiği hizmeti baligan mabaleğ gördüler, İranilerin zaptını arzu eyledikleri kaleyi az müddet içinde ele geçirdiler. Ancak âhlaken düşkün olan Arab Mehmed kaleyi feth ederken Müverrih "Ali" nin tabiri vechle "İmanları hiss-i hissiyatını surh serane teslim ettiler." İranlılarla uzun müddet düşüp kalkmaları, onlarında iş u işrete fazla dalmalarına ve giderek âhlak-i hamidelerinden bazılarına kaybetmelerine müncerr oldu. Bir zamanlar geldi ki Koca Arap artık vel-i nimetini tanımak istemiyor, İranilere hizmeti cana minnet biliyordu. Onun bu hali her tarafda şayi' oldu. Hatta fazla olarak şehzade aleyhdarlığıyla şöhret buldu. Bu suretle maksad hasıl olub da avdet Şah'ı vuku bulunca bir şükrane hizmet olmak üzere Tahmasb tarafından şehzadeye mükellef bir ziyafet keşide edildi. Hatta Şah minnettarlığına pek ileriye vardırmış, yemeklerin başından şehzadenin tabağına bizzat koymak suretiyle memnuniyetini alelan azar eylemişti. **[263]**

Ziyafet mahalli olmak üzere Şah'ın has bahçesi intihab edilmişti. Burada her iki taraf istediği gibi dolaşıyor. Gah u bi-gah birbirleriyle karşılaşarak geçiyorlardı.

---

[254] Bu manzume ve aşağıda görülecek olan musahih gazel (Âlî Emiri) Efendinin (Millet Kütüphane) sine teberru buyurdukları kıymettar eserler meyanındaki şehzadenin divanından alışmıştır. Efendi Hazretleri'nin hakkımızda gösterdikleri teshilat ve hüsn-i kabülden dolayı şurada alelen beyan teşekkürü vazifeden addediyorum. m z.

Arap Mehmed, şehzade ile rüfekasından ayrılmış, yalnızca gezmeye, daha doğrusu Tahmasb'ı takibe koyulmuştu. Bundan maksadı Şah'a yalnızca tesadüf etmek, aklınca fazla bir hulûs çakarak bu sayede kendisine daha ziyade takarrübe muvaffak olmaktı. Fakat bir tesadüf şehzadenin gılmanından birini Arap'ın peşinde bulundurdu. Mehmed; tabiî bundan haberdar değildi. Az ileri de Tahmasb'ı yalnız bulunca yanına yaklaşarak "Zinhar devletlü Şah'ım ihtiyat üzere olun size bir nadide köşeden tüfenkendazlar zahim ursa gerektir sakının!" Kelimelerini acele acele tefevvü ettikten sonra uzaklaşmıştı. Hain Arap kendisine mevki yaparken Şah ile şehzade arasına na-kabil-i imla bir boşluk açtığının farkında değildi. Zahiri nik ve bedî tefrikden aciz olduğundan olacak ki Tahmasb da onun sözlerini ciddi telakki etti ve cüzi tereddütten sonra yolunu değiştirdi. Maa-haza bunula da kalmadı. Artık Türklerin kendisini öldürecekleri ihtimalini zihninde büyüttüğü için "Derd-i şikem arızasını bahane edip ol rehgüzerdan ahar semte gitti." Biçare Şah o kadar korktu ki bahçenin umumi kapılarından çıkmaya cüret edemedi, pek işlek olmayan tenha kapılardan birinden çıkarak hemen sarayına koşup kapandı.

Ancak sabırsızca avdet ederken şehzadeyi kuşkulandırmamak ve yahud tertibat-ı mevcudeden haberdar olmuş olduğunu anlatmamak için vüzerasından "Masum" ve "Hasan" Hanlara Bayezid'e tarafından bil-vekale itizar etmelerini, kendisinin ani bir surette müfarekati "Müzacene arz olan Halil" den ileri geldiğini söylemelerini tenbih etti. Vezirler o yolda hareket ettiler. Akşam ezanı müteakip ziyafet sofrası kurduruldu, şehzadeye lazım gelen ikram ba'del îfâ meşalelerle, müdebdep bir alayla menziline götürüldü. Fakat keyfiyetten haberdar olan bir kısım bendegân Şah ve bilhassa onların böyle fitnekârlıkları anlayacak kadar incelik **[264]** gösteremeyen kısmı daha o sırada şehzadeye karşı etvar-ı na-layıka takınmakta ve bunu bir parçada ileriye vardırmakta beis görmediler.

Cidden zeki olan Şehzade Bayezid, bu ani tebeddülün manasını bir türlü anlayamamış, bununla beraber ikametgâhına pek yorgun ve bezgin bir halde dönmüştü. Bir parça istirahat edince maiyet-i halkından biri içeriye girdi, söylediği sözlerle birkaç saat evvel hasıl ettiği şüpheyi o sayede izale etmiş oldu. Şehzadenin tereddütünü gideren, bahçe de Arap Mehmed'i bil-takip Şah ile arasında geçen maceraya vakıf olan gulam idi. Bayezid'e söylediği de Arap'ın Tahmasb'a tefevvühden çekinmediği nifak cuyane sözlerdi. Bunun üzerine şehzade hemen Mehmed'i ihzar ettirdi. Ve vade-i inkâ

ra sapması üzerine gulam ile yüzleştirerek ikrar ettirince de hemen boynunu vurdurdu. Şehzadenin bi-hakkın tatbik ettiği bu ceza maiyet-i halkından yine bu kab ve halkında olan bazılarını ürkütmek gibi bir faydası olmakla beraber birtakımlarının kendisinden yüz çevirmelerini de intaç etti.

Çünkü bunun üzerine Aksak Seyfeddin, Mestan ile Sekban Başı oradan savuşmuşlar, dergah-i Şahiye bil-iltica vuku hali birtakım ilavet-i kazibe ile Tahmasb'a iblağ eylemişler idi. Bunların o yoldaki ifadatı Şah'ı bütün bütün şüpheye düşürdü, O günden itibaren şehzadeyi hayatına kasd etmeye hazırlanmış bir düşman telakki etmeye başladı. Sabahleyin İranlıların işi azıtarak şehzadenin bulunduğu saraya hücum ile öldürmeye teşebbüs etmeleri, bu fikrin Şah'da ne müthiş bir yer ettiğini gösteriyordu. Kuduz Ferhad ile birkaç fedakârın cürretkârane müdafaatı olmamış olsa idi, mütecavizler maksadlarına nail olacaklar, kıymettar misafirlerini su-i zana kurban edeceklerdi. Vaziyetin vehametini gören Şehzade Bayezid, Acemler saray etrafını kuşattıkları ve tecavüzata başladıkları sırada evladlarını yanına aldı. Akibete bir tevekkül itam ile intizar başladı. Ancak işi daha ileriye götürmek istemeyen Tahmasb nüdamasından ikisini şehzade nezdine gönderdi, aradaki su-i tefehhümden dolayı izhar-i teessüf ettiğini tebliğ **[265]** ettirdiği gibi tecavüz cüretini göstermiş olanların bir ikisini de idam ettirdi. Ancak bu tedabir şehzadeyi gafil avlamak maksadıyla ittihaz edilmiş idi. Çünkü Şah böyle özürler diler ve işte alakası olmadığını göstermek için adamlardan bazılarını da idam ettirirken diğer taraftan şehzade ve etbâını kolaylıkla ele geçirecek tedabire tevessül etmekten geri durmuyordu. Nitekim ikinci bir ziyafete davet ederek geldiklerinde birdenbire üzerlerine hücum ile müdafaya imkan kalmadan ele geçirmek için sarayın medhalinde zorbazı ile müştehir koruyucularından on beş kişiyi yerleştirmişti. 967 Senesi Cemaziyelevvelinin ortalarında vaki' olan bu davete icabet eyleyen şehzade, saray-i Şahi'ye dahil olduğu sırada müterakkib-i kemin-i fırsat olan koruyucular üzerine atıldılar, kendisini tutup kollarını kıskıvrak bağladılar. Maiyet-i halkından arz-i teslimiyet edenler efendileri gibi "Bukağıya" vuruluyor ve mümanaat eyleyenler ise hemen orada öldürülüyordu. Müteakiben şehzadenin dört oğlu da ele geçirildi. En büyüğü "Orhan", "Yüzbaşı Hasan", "Mahmud" Masum Han'a "Osman"

koruyucu başı "Abdullah" da Mir Seyid Şerif'e teslim edilmiş, eşya-yi mevcudeleri de gasb ettirilmişti.[255]

Keyfiyetten haberdar olan Şah, vakadan malumatı yokmuş gibi davrandı; şehzadenin ellerini çözdürttüğü gibi hakkında na-layık muameleye kıyam eyleyenleri tecziye edeceğini de beyan etti. Fazla olarak arada mevcud münafered dolayısıyla ikinci bir su-i muameleye maruz kalmamak için sarayda ve kendi yanında misafir kalmasını sıkılmaksızın söylemekten geri durmadı. Hatta bu sözlerle şehzadeyi bir parça teselli ettikten sonra gönlünü daha ziyade almış olmak için pederi **[266]** Sultan Süleyman'a gönderdiği elçinin an-karib geleceğinden ve babasından kendisini af ve ıtlak eylediğine dair getireceği haber üzerine müreffehan memleketine izame muvaffak olacağından da dem vurdu.[256]

Şehzadenin beraberinde getirdiği askerin bir kısmının aşiretler ve Osmanlılar ile muarrız beylerle alakası vardı, birtakımının ise hiçbir münasebeti yoktu. Şah, münasebeti bulunmayanların idamını, ötekilerin de aşiret ve memleketlerine dağıtılmalarını emretti. Bu emir beş bin kişinin bil-sebep öldürülmesini mucib oldu. Ötekilerde merbutiyetlerine göre Zulkadirye, Lakov, Karamanlı, Turgutlu aşiretlerine gönderildi. Şehzadenin havass-i etbaından Turgut Oğlu Hasan Bey, Zulkadirli Ahmed Bey, Şahinci Başı Abdülgani Cavuş, Karamanlı Deli Seyfeddin, Sekban Başı Ali Ağa tahlis-i giriban edebilmişlerdi.[257]

Böyle na-gahani ve na-layık bir muameleye hedef olduğundan dolayı Bayezid fena halde müteessir oluyor, evvelce yalnız aile ve kerimelerinden mahrum iken şimdi bir de çocuklarından, pek sevdiği evlatlarından ayrılması onu pek ziyade müteellim ediyordu. Zavallı şehzade derdini Şah'a anlatmak, düçar olduğu muameleye layık olmadığını söylemek istiyor, oğullarından malumat almak cebren yanından ayırdıktan sonra nereye ve ne için götürüldüklerini öğrenmek arzu ediyor, fakat bir türlü anlatmaya ve anlmaya muvaffak olamıyordu.

---

[255] Müneccim Başı Cilt 3, Sayfa 514 te koruyucu başına teslim edilen Şehzadenin ismini "Mehmed" göstermekte ise de atide pek mühim bir mülakatını aynen ilave edeceğimiz (Kutbi Mekki) bunu Osman olmak üzere kaydediyor, Siyah Şehir Şehzade ile görüştüğü ve maiyet-i halkıyla beraber Şehzade ve Sultanların isimlerini de yazdığı için şüphesiz daha doğru olan bu malumatı tercih ettik.
[256] Künhü'l-Ahbar Kitabhane Umumiye de yazma nüsha Numara: 144, Sayfa 113-116.
[257] Sahaifü'l Ahbar, Cild 3, Sayfa 513.

Şehzadeye suikast tertibi gibi vaki' olan bazı nar-ı reva muamelattan sonra Şah'ın sevaik-i siyaset-i, Bayezid'in İran da vücudundan kendisince terettüp eden endişeden, şehzadeyi babasına teslim etmekle nail olmasını ümid ettiği fevaiden ibaret oldu.[258]

Zaten kardeşinin İran'a iltica ettiğini haber aldığı anda Şehzade Selim, **[267]** bir taraftan keyfiyet-i bargah-i Süleyman Haniye arz etmiş, diğer taraftan "Şehbazname-i fesahat perdaz, mir-ahurları ve nedim-i sefa-averleri" Durak Ağa'yı bir name ile Şah Tahmasb nezdine göndermişti. Sultan Süleyman dahi Bayezid'i iade etmesi hakkında yazdığı bir nameyi "Mahmud Bey" tevdien irsal eylemişti. Bu namelerin her ikisinde vuku'-i hal tasvir edilmekte, Şehzadenin iadesi talep olunmakta idi. Selim, mektubunda kardeşi hakkında bilhassa şu tabiratı kullanıyor: "Kendisi uri-bi-hur birkaç adam ile Amasya tarafın mukarrer edip cüret-i cesaret pür hasretine nedamet gösterip vefur itizar ile tövbe ve istiğfar edip lakin kavli fiiline muvafık ve batinini zahirine mutabık olmayub şer-i şerife mucibince merhamete layık olmamakla itazi makbul Hazret Hüdavendigar olmayıb esrar-i şenaat asar-i dahi zahir aşikar olmakla vukut vücud fesad aludi nar-i gazab Padişahiye sezavar olmayın ilah-ahiri."[259]

Elçilerin her ikisi, haklarında ihtiramat-i mahsusa gösterilmek suretiyle huzur-i Şahiye kabil olundular. "Ayn-ı Şahan-i kadim üzere namelerin üstüne sim ve dinar" saçıldı. Bade-hu açılarak "Bir sevad han münşi avaz ile o mektuplar" ı okudu. Bunu müteakip elçilerin ifadat şifahiyeleri dahi istima kılındı.

Tahmasb; kendisine dehalet etmiş olan şehzadenin iadesi ne şerie ve ne de Şahlığa muvafık olamayacağını ve fakat Padişah-ı Alempenahın suçunu affı halinde hak-i paye Şahanelerine yüz sürmek üzere şehzadenin gönderileceğini söylüyor. Bu hususa dair yazdığı cevapnameleri takdim eylemek, şifahen dahi arz itizar ve şefaat etmek üzere Yüzbaşı "Tabut Ağa" yı Şehzade Selim'in korucu başı "Reşidettin" i de Sultan Süleyman'a izam eylemiş bulunuyordu.

Şah tarafından Şehzade Selim'e gönderilen cevabnamede calib-i dikkat sözler vardı: **[268]**

"Kitab-i şerif-i belagat-i intimanız muktezasınca şehzadeyi anid Sultan Bayezid nadan ve cahil ve riayet hukuk-i peder ve birader-i mihterandan gafil ve la-yakil olmayın şenaat ve sefahatleri bi- nihayet olduğuna benim dahi ilmim hasıl olmuştur. Ama havf

[258] Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 84.
[259] Feridun Bey Münşeat-i, Cild 2, Sayfa 34.

ve bim-i Padişahi ile ol zamanda üzerine hücum eden asakir-i na-mütenahiden (Yevme ve yefirru-l mer'u min ehîhi)[260] hâlâtın aynen müşahede edecek bi-zarure kaçıp o silsile-yi aleyhileriyle mabeynimizde rabita-i dosti ve ittihad resuh vesadat üzere olduğuna itimad itikad etmeyin günahlarına özür-hah olup şefaat ümidiyle mahlasınız yanına gelip bi-hamdüllah ki bed-endiş ve bedhahlarınız yanlarına varmadı ve ettiği imal kabiha ve efal-u fazihanın dahi ceza ve sezasın bulup bil-fiil zeban-i acz ve ikisar ve reva ve itizar ve istiğfara gelmiştir. Her ayine birer muktezayı (Hüsnü'l-umur ilallahil af inde kudret-i vel halim inde'l-gazab) ile amel eylemek ve aff-ı merhamet göstermek mucib rıza-yi illahi ve sebep hoşnud-i Hazret risalet penahidir. Hususen Cenabı Padişah Süleyman haşmet mumaileyhi tutup Hazretinize teslim etmeyi emir ve işaret etmişler Hakka ki bu asıl nesne bana ecdadıma senet ve adet olmamıştır. Belki zaman-i sabıkta erbab-i ceraim ve günah tersi ve bim Selatin-i Cihandan kaçıp o silsile-yi saadet destgahı penah edegelip katl ve kısas pençesinde halas bulmuşlardır. Bu hususun husuli yani Sultan Bayezid'in vüsulu âhar vecihle mümkün ve müyesser iken tutup göndermeyle ihtiyaç yoktur name-yi şerifiniz kendinin üzerine kıraat olundukta kabahat ve şenaatine nedamet gösterip girge vezari tazarruat-i ile nezaret bi-şumar eyledi. Eğer benim günahlarımı derhast etmezden evvel beni ol tarafa irsal ve isal ederseniz lehibe-i gazab-i Padişahi iştiale gelip merhum Sultan Mustafa gibi beni dahi hemdem katl ve kutal etmek makarerdır. Lakin siyanet-i namus-i Padişahi mülahzasıyla iltimasname yazılub mutemed-i aleyh kadimi umdetü'l-eazim Zeyneddin Ali Ağa Yüzbaşı ile elçi Sinan Bey heminan olup sudde-yi saadet misale irsal olundu. Hazret-i Padişah İslâm'dan iltimas tam oldur ki gark-i bahr-i asam olan Sultan Bayezid'in cerayim günahların bu mahlas bi-iştibahlarına bağışlayıp hatırına **[269]** itmeyinen gelmek için bir menşur saadet nişan yazdurub bu mahlaslarına revane ederler ki tarafeynin namus-i devlete layık olduğu üzere eday-i hizmet oluna çünkü ol saltanat destgah şehzade-yi saadet penah Hazretleri bu mahlas bi-iştibahlarına gönderdikleri mektub-i muhabbet eserde peder diyormuşlar ol ferzend-i hamide hisaldan ziraat ve ibtihal ile tevakku olunurken atalık ve oğulluk mertebesi riayetine Bayezid şuride halin ceride-i imaline kalem af ve merhamet çeküp macerasını girdab-i nisyana bırakıb intikamından geçmeye ihsan oluna"[261]

---

[260] O gün kişi kaçar, kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından (Abese Suresi, Ayet 34, 35.)

[261] Feridun Bey Münşeatı, Cild 2, Sayfa 36-37.

Namenin alet-i taraflarında da bilhassa şu cümle muharrer bulunuyordu: "Ol Hazretin rızası muktezasınca amel edip adab-i selatin ve namus hevakın üzere lazım gelen icra edip o şehzadenin günahından geçilirse ol hasenatın semeratı Hazretinize race-i ve seyiatının mükafatı ona aid olur."

Bayezid'i her ne suretle olursa olsun ele geçirmeye, sonra da af ve merhameti gale almayıp izale eylemeye azim etmiş olan Selim, bu cevabtan müteessir oluyor, hissiyat-i şefkat ve merhameti tahrik edecek surette yazıldığında iştibah etmediği nameden babasının merhamete gelerek Bayezid'i affettiği takdirde o zamana kadar kurulan bina-yı ümidinin yıkılacağından endişe ediyordu. Kendisini almak maksadıyla Padişahın mektuplar yazdığını, elçiler gönderdiğini haber almış, babasının Şah'a yazdığı mektubu da okumuş olan Şehzade Bayezid; şu hal müvacehesinde pek ziyade müteessir oldu. Bu tesiri günahının affı için Tahmasb'a vaki' olan ifadelerinde gösterdiği gibi pederine bizzat müracaatı da münasip görerek kaleme sarıldı.

Şehzade, şairdi ve manzumelerine "Şahi" mahlası koyuyordu. Kanuni de zaten hem şair, hem de muhibbi-i şuara idi. Onun için darâtnamesini manzum yazmaya tasavvur etti. O, bununla pederinin merhametini daha kolay celb edeceğini **[270]** tahmin ediyordu. Az bir gayretle şu manzume meydana geldi:

Ey seraser âleme sultan, Süleymanun baba
Tende canum canumun içinde cananum baba
Bayezidine kıyar mısın benim canum baba
Bi-günâhım Hak bilür devletlü sultanum baba
Enbiya-ı ser-defter yani ki Adem-i Hakkiyçün
Hem dahi Musa ile İsa-ü Meryem Hakkiyçün
Kainatun serveri ol ruh-i azâm Hakkiyçün
Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultanum baba
Sanki mecnunam bana dağlar başı oldu durak
Ayrılub bi'l-cümle mâl-i mülkten düştüm ırak
Dökerüm gözyaşunu vâ hasreta dâdü'l, firak

Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultanum baba

Kim sana arzeyleye hâlim eyâ pâh-ı kerîm

Anadan kardaşlarumdan ayrılub kaldum yetim

Yok benüm bir zerre isyanum sana Hakdur alim

Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultanum baba

Bir nice masum olduğun Şahe bilmez misin

Anlarun kanuna girmekten hazer kılmaz mısın

Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısın

Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultanum baba

Hak-teâlâ kim cihanun şahı itmüşdir seni

Öldürüb ben kulun güldürme şahım düşmanı

Gözlerüm nuru oğullarumdan ayırma beni

Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultanum baba

Tutalum iki elüm başdan başa kanda ola **[271]**

Bu meseldür söylenür kim, kul günah itse n'ola

Bayezid'ün suçunu bağışla kıyma bu kula

Bi-günahım Hak bilür devletlü Sultânum baba

Sultan Süleyman Kanuni, Şahın namelerine cevap vermekle, Selim'in gösterdiği yollardan münasibini ihtiyar etmekle meşgul iken şehzadenin bu tazarru-name de cevap vermeyi unutmuyor, kullandığı lisan, onun bu zavallı hakkındaki fikrini tamamen gösteriyordu:

Ey demâdem mazhar-ı tuğyan u isyanum oğul

Takmıyan boynuna herkes tavk-ı fermanum oğul

Ben kıyar mıydım sana ey Bayezid hanım oğul

Bi-günahım dime bari tevbe kıl cânum oğul

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-i azam hakkıyçün

Nuh ve İbrahim ve Musa, ibn-i Meryem hakkıyçün

Hatem-i asar nüvübet fahir alem hakkıyçün

Bi-günahım dime bari tevbe kıl canum oğul

Adem adın itmiyen Mecnûn'a sahralar durak

Kurb-i taatden kaçanlar daima düşer ırak

Ta'n değildür dir isen va hasreta, dadü'l-firak

Bi-günahım dime bari tevbe kıl canum oğul

Neş'et-i Hakdur übüvvet ram olan olur kerim

(La tekul uf) kavlini inkar iden kalur yetim

Ta'ate, isyâna alimdir hudavend-i kerim

Bi-günahım dime bari tevbe kıl canum oğul

Rahm ü ve şefkat-i zib-i iman olduğun bilmez misin

Ya dem-i masumu dövmekden hazer kılmaz mısın

Abd-i âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın **[272]**

Bi-günahım dime bâri tevbe kıl canum oğul

Hak reâyâ-yi mu'tie râ'i itmişdür beni

İsterüm mağlup idem ağnama ziâb-i düşmeni

Haşa'llah öldürürsem bi-günah nâgâh seni

Bi-günahım dime bari tevbe kıl canum oğul

Tutalım iki elin baştan başa kanda ola

Çünkü istiğfar edersen bizde affetsek nola

Bayezid'in suçunu bağışlarım gelsen yola

Bi-günahım dime bari tövbe kıl canım oğul [262]

[262] Osmanlı Tarihi ve Edebiyatı Mecmuası sahib-i muharri: Âlî Emiri Efendi Numara: 218.

Kanuni; şehzadenin bi-günah olduğunu iddia eylemesini münasib görmüyor, "Tövbe kılmasını" tavsiye eyliyordu. Hatta "Rahm ve şefkati sebebi iman" olduğunu pekala biliyor, bunu da aynen manzume-yi cevabiyesine derc eyliyordu. Manzumenin son mısralarında tövbe ve istiğfarının mazhar-i af olacağını, yola geldiği takdirde "Suçu bağışlayacağını" alenen beyan ediyordu. Halbuki zavallı şehzade, gerek bil-vasıta ve gerek bila-vasıta geçmiş günahlarına tövbe ediyor, pederinden af dilediği halde mazhar-ı af ve atifet olamıyordu. Bundan anlaşılıyor ki Sultan Süleyman'nın kavliyle fiili birbirini tutmuyordu. Çünkü o; bir taraftan böyle söylüyor, tövbe ve istiğfarına karşı affıyla muamle edeceğini beyan ediyor, diğer taraftan hayyen veya meyiten teslimi için Şah'a nameler yazıyor, bu talebini terviç ettirmek maksadıyla da elçiler gönderiyordu.

İran elçisi "Tabut Ağa", Tahmasb'ın cevabnamesini takdim ettiğinden sonra Bağdat eyaletinin Şehzade Bayezid'e ihsan olunmasını ve bu husus terviç edilmediği surette eyaletin Şah'a bağışlanmasını rica etmiştir. Kabul merasiminde sadrazam da nezd-i kanunide idi. Sefirin name haricindeki bu tefevvühünü duyunca ziyadesiyle hizmet etmiş; bu sözünüzün cevabı bendedir, dışarıda alırsınız **[273]** demişti. Huzurundan çıkılınca elçiye tazir-i havi bir çok sözler meyanında "Şahınız adab-i saltanatı riayet edüp namesinde bir na-makûl kelam yazmamış ya sen ne küstahsın bil-müşafehe bu kelamı lisana getirirsin bu babı bilmez misin öyle evza-i ziyade havftan ve zaruretten sadır olur, bizim Şehzade Bayezid'den ve Padişahınızdan ne korkumuz ve ne bakimiz vardır ki onun için mülk vermek irtikab oluna. Bir iki yıl isyan ilimeni kaldırdı ve içtima-i usat ve bugat için tabl ve nefirler çaldırdı. Yumnul namında Anadolunun birkaç eşkiyasının Zülkadiriye ve Bozok Türkmenin'den bir iki bin bi ser ü pasin ancak uydurabildi. Padişah kullarından ve ulufe ve dirliğe mutasarrıf olanlardan bir adam uydurmağa kadar olmadı belki evvelden saadetli Padişah hizmetine tayin ettiği kullarını dahi isyan ettiği gibi ruv gerdan olup asitan-i Padişah aduistana geldiler, Şah inad ettiği takdirce mabeyninde akd olunan ittihad ve dosti adivvet ve düşmaniye mübeddel olup Padişah dindar eski bildiğiniz hasım-ı aduv şikardır bi-Fazlillah Teala varup elinizden hâh ne hâh almaya kadirdir." Paşa bundan sonra lisanını değiştiriyor, şiddet yerine latif ve mülayim, daha doğrusu desise ve şeytanat kullanılıyor: "Ama muhalefet olunmadığı takdirce tekid-i muhabbet-i vidad bais-i iz-diyar-i hulus ve sudat için nice inam ve ihsan belki bir genç şayikan ita ve ihsan etseler caizdir." Diyordu ve elçinin münasebetsiz talebi üzere iade edilecek, artık bu husus için adam gönderilmekten sarf-i nazar olunacak yerde "Her biri muntazam-ı el kelam ve suhan-ı ara-i benam" olan Selim'in

eski lalası "Sofu Ali Paşa" ile kapıcı başı "Hasan Ağa" risalet memuriyetinle Şah'a gönderiliyor ve Şehzade Selim canibinden de "Bir akil ve dânâ adam" olan kapıcı başları "Kara Mehmed Ağa" izam ediliyordu. Hatta elçiler; elleri boş gönderilmiyor, "Hedaye-yi mülükane-i laika ve akmişe ve emtia-i faika ile Canib-i Şah'a irsal" olunuyordu.[263]

Bil-vasıta vaki'olan teklife kati mukaleme veya irae-i şiddetle mukabele görecek **[274]** yerde bir parça azarla iktifa, nihayetinde hedaya ile beraber elçi de isra olunması Tahmasb da istifade ümidleri uyandırdı. Çünkü Şah; Padişahın er geç yola geleceğine maksadının istihsali için bu uğurda fedakârlıktan çekinmeyeceğine yavaş yavaş kanaat getirmiş bulunuyordu. Hatta Bayezid ile tevkifinden sonra da bir müddet yine iyi bir halde devam eden münasabet bil-âhire değiştirilmiş, kendisi bu defa saraydan çıkarılarak zindandan başka bir şey olmayan bir yere kapatılmıştı. İşte Şehzade Bayezid'in o zindanı bela da inim inim inlerken Tahmasb; Sultan Süleyman'dan, Şehzade Selim'den gelen elçileri tazimat tevkirat ile kabul ediyor, takdim ettikleri hedayayı giranbahaden dolayı memnuniyetini beyan eyliyordu. Bunları gören Şah artık eski vaadlerini unutmaya, Bayezid'e yeminle teyid ettiklerini hatırına getirmemeye başladı. Onun şimdiki düşüncesi Padişahtan fazla bir şey koparmak, rehineyi mümkün olduğu kadar pahalıya mal etmekti. Son verdiği cevapta Padişahın şehzadeyi idam hakkındaki teklifine karşı kendisinin böyle bir şey kabul etmesiyle dünya ve ahirette bir borç deruhte etmiş olacağını ima ile beraber işbu irade-yi Sultaniye imtisale hazır ve evamiri hatem-i kaza ile mahdum bulunan zatın evamiren muntazır bulunduğunu bildiriyordu. Yalnız onun için bir yemin meselesi vardı. Fakat o, yemininde hanis olmaksızın misafirini teslim edebilmenin de aklınca çaresini buluyor ve onu da Süleyman'a haber vermekten çekinmiyordu. Tarîk-i tevil hakikaten garibti. O, diyorki: Bayezid pederinden gönderilecek adamlara teslim etmeyeceğine şehzadenin yanında yemin etmiş, fakat birderinin göndereceği adamlara vermekten imtina edeceğini vaad etmemiş; Binaenaleyh yemininde hanis olmaksız Bayezid'i teslim edebilmesi için mutlaka Şehzade Selim'in adam göndermesi muvafık imiş!

Şah, bulduğu bu çare-yi hasenedden! memnundu. Çünkü bunu kalkan ittihaz ile vaki olacak teklifi ihtiyar Tabut –Hammer Tobet yazıyor– Ağanın teklifi gibi su-i tefsire de uğramayacaktı. Binebern Tahmasb, evvelce nameye **[275]** geçirmediği talebini bu defa

[263] Peçevi, Cild 1, Sayfa 402-403.

bir parça tadil ile mektubuna geçirmekte beis görmüyor ve Sultan Süleyman'ın müsaid bulunacağını kaviyen ümid ediyordu. "Beşaret Ağa" nın elçilikle gönderilen namede Şah, (Kerbela ve Meşhed) deki İran müvesasati hayriyesine biri müfettiş ve diğeri katip olmak üzere iki memur tayin etmek arzusunu izhar ile beraber bir ve yahud iki oğlunun sancak beyliğine tayin, merasim-i mutada ile memuriyetlerine ik'ad olunmasını talep ediyordu. Gerçi oğulları için sancak intihab etmiyor, matmah-ı nazar olan Bağdadî ileri sürmüyor idi. İse de maksadı o olduğunu Kanuni'nin anlamakta müşkilat çekmeyeceğini tahmin eyliyordu. Orası olmayıp da hudud eyaletlerinden birisi olsa Şah yine memnun olacaktı. Tahmasb'ın üçüncü bir teklifi daha vardı ki o da kendisine hizmet edecek eşhasın zam ile taltif olunmaları için bab-i devlete arza kendisine selahiyet verilmesi idi. [264]

Sultan Süleyman; Şahın bu tekliflerini kabul ediyor, verdiği uzun cevap şu satırları ihtiva ediyordu:

"Vederci fahevai name-i mevedet efzada arz-i mültesimat kılınup bazı mühimmat ki beyan olunmuş mahz merahim verefet ve hüsn-i initaf ve meveddetten mevki kavile hulul edüp evvela evlad-ı emcad ali nejadeniz için ümuru azim ve cezame itiyad ve tahsil metübadi gaza ve cihad etmeye saye-i bülend paye-yi saltanatında olan velayette emeret ve eyalet buyrula ki sefer-i zafer rehbere rikah-i Hümayun izzet makarrunum yahud asker nusret eserim müteveccihe oldukta adamların göndermekle (Vellezîne câhidû fiyna lenehdiyennehüm sübülenâ)[265] Ayet vafiyetü'l-gayeti muktezasınca haiz atiye-i seniye-i hidayet olalar denilmiş imdi malumdur ki o sement karib olan ama günden bu taraflara evkat-ı seferde gelinmek budi mesafe iclalinden gayet müşgûl ve asker vedavet ve at ve alet be halete mütehemmil olmaz lakin metmuh nazar-i dakik ben-i adem-i ayn-i din mübin üzere mücahede-i tukat müşrikin olacak bu halet serhad vilayet Rumelin'de mutesavvardır şöyle ki ihya-yi merasim ve vela ve îfâ-i levazım ahd ve vefa olunup Bayezid'i ve oğullarını teslim **[276]** ve irsal buyurup maslahat bertaraf ola murad-i şerif ise ferzend ercümendlerden biri bu cenuba gönderile atalık ve oğulluk hakkını kemal-i mertebe riayet edüp inşallahül rahman ayn inayet refet ve şefkat şahane ve yemin himmet bi-himmeti Padişahane ile mahzuz ve mahfuz kılınup zirve-yi ulvayı, maksad ve merama vasıl ürveyu ve uska-yi metalup mehame nail olup sebeb-i huludu

[264] Joseph Von Hammer, Cild 2, Sayfa 87.
[265] Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır. (Ankebut Suresi, 69. Ayet)

esbab-i muhabbet ve zevabat-i ülfet ve meveddet olup hatır atıra hutur edenden ziyade inayetler ve rivayetler müşahade oluna ve Sâniyen müşahede etmeye ezaim rıdvanillahiya hususunda irsal nüzver ve sadakat olundukta vücuh hayrat mirane sarf etmek için iki nefer adamınız gönderilmek tevakku olunmuş la-cerem Bağdat'ta olan müşahid mübarikinde iki nefer-i kâr güzar adamımız ikamet etmeye izin icazet verildi ki vaki olan hizmete kemal-i emanet ve nihayet siyanet üzere olalar ve kitab-i muhabbet intisabınızdan bunun gibi hizmet uzma mürur-i dühur ve avam-ı ve ubur şühur ve eyyam ile vaki olmak baidir ki eğer huddam vala makamın birinden südur etse mucib fazıl ve ihsan na-mahsur olurdu. Deyu bu mühimin mukabelesinde inayet mümtenü el-hayat vel-inamet bi-gaya terakkub olunduğu beyan olunmuş imdi ilm-i şerifinize hafi olmaya ki asıl maslahatın husulü ve bu mühimin itmama vüsulu muntazafi erbab-i enzer müterekkip havatır-i feyz-i şiardan Hazret-i Huda Celle ve ala guvah ve dânâdır ki hizmet-i gayete ve maslahat nihayete erişib bu tarafa irsalde hüsn akvaliniz ve sıdk ü effa zahir oldukta asar ihsan bigeran ve kerem-i derya feyzan şol vecihle çoşan ve bi-payan ola ki tamam mübta rıza-yı hatır muktezası tab mekremet müteessir üzere vaki olup elsena-i âlemde mezkur ve halk içre taebed meşkur ola ilahir"[266]

Görülüyor ki Kanuni, Şah'ın her üç teklifini kabul ediyor, yalnız şehzadelere İran'a mücavir olan eyaletin tevcihi atiyen müşkülat hudusuna bais olacağını nazar-i dikkate aldığı için Şah'ın dermiyan ettiği noktadan münasib bir cevabla onların ancak Rumeli eyaletlerinde istihdam olunabileceğini bildiriyordu. **[277]**

Kanuni'nin gönderdiği elçi "Sofu Ali Paşa" refiki "Hasan Ağa" ile birlikte İstanbul'a avdet ediyordu. İran sefiri "Beşaret Ağa" ya da "Cafer Sultan" namında biri terfik olunmuş bulunuyordu. Bu zevatın, veziriazam "Masum Han" Safeviden, İran seraskeri "Sevindik Bey" den nişancı "Şahkulu Halife" den Sultan Süleyman'ın vüzerası Rüstem, Ali, Mehmed, Pertev, Ferhad Paşalara mektupları hamil idi. Bu mektuplar; son sefir ile gönderilen hedayadan dolayı teşekkürat-ı Bayezid hakkındaki evamirin süratle icrası mevaidini ihtiva ediyordu. İran vükelası bunu firsat ittihaz ile yirmi dokuz sene cenk esnasında Padişahın husumeti İran'ı büyük felaketlere düşürmüş olduğunu son altı sene zarfında İran'dan gönderilen dört elçinin hiç biri ihsan şöyle dursun hatta bir hilat ile taltif edilmediğini, "Elinsan ubeydül ihsani" kaidesi malum, tatlı sevimli sözler acı ve sert sözlere mürecceh bulunduğunu bir fil bir kıl ile çekilüb göndereceğini, Bayezid

[266] Münşeat Feridun Bey, Cild 2, Sayfa 29-30.

meselesi bitmiş nazarıyla görülebileceğini sevk-i askere lüzum olmayıp dağlar hareket ettiği zaman insanlar kaçacağı cihetle bu tedbirin asayiş-i memleketi ihlal edeceğini mutedil ve nazikâne bir lisan ile Osmanlı vezirlerine ihtar eyliyorlardı. Vüzera ve verdikleri cevaplarda Bayezid'in cinayetinden uzun uzadıya bahs ile bir oğulun babasına karşı şu isyan-i azam-ı seyyad enayetine olmak üzere gösteriyorlardı. Nakz yemini tevil için teklif olunan suret-i şehzadenin teslimi vaadine muhalif görerek red ile bu işin tesviyesinden sonra hizmet-i vakanın mazhar-i mükafat olacağını Padişahın bir hizmetin ifasından "evvel değil, îfâsından sonra" mükafat mutadı olduğunu, Sultan Süleyman'ın Şah nezdine hiçbir devlete gönderilmemiş rütbede sefirler izamı suretiyle dostluğu ispat etmiş bulunduğunu ifade ile hatm-i kelam ediyorlardı.

"Feridun Bey Münşeat" ında Kanuni tarafından Şah'a gönderildiği beyanıyla mündericatı pek mühim şöyle bir name-i Hümayun dahi mukayıttır: **[278]**

> "Devlet penah Tahmasb Şah, şöyle malum ola ki kendü hatun ile mektup gönderib sudde-i refi' mekanım bendelerinden kapıcı başı Hasan Ağa ile ağız sipariş edib ahd ve yeminler ile demişsiniz ki Bayezid'i oğulları ile tutup hapis ettiğim hatır-i şerif Padişah içindir emr-i ferman Hümayun asla muhalefetim yoktur, ama bunun gibi hizmet-i azime mukabelesinde külli ihsan umarım demişsin çün cemi' edyanda ahd-i yemin mutaber olup küfür ile İslâm arası ahd-i yemin ile fark olunur. Binaenaleyhen zalik inayet-i hüsrevanemeden dokuz kere yüz bin altın ve esat ercümend oğlum Selim Han dahi üç kere yüz bin altın Erzurum'a göndermek üzere yüz gerektir ki sen dahi mutemed aleyh adamlar ile Bayezid'i oğlanlarıyla gönderesin talinde enamı tesellüm edeler ve kaaris-i iltimas olunmuştu. Vereler mademki ol taraftan tağyir-i vaz' olmaya nesle baid neslen asıl baid asıl mabeynimizde muhalefet olmayıp dostluktan gayr-i nesne vaki' olmaya er olandan halef gelmez er olanın sözü erdir vesselam."

Yukarda bahsolunan mektubu hamil, Van Valisi Hüsrev Paşa ile kapıcı başı Sinan Ağa'dan mürekkep olan heyet-i sefaret-i Tebriz'e tevcih etti. Zaten büyük bir dikkat ve itina işleri ile günü gününe takip eden, olup beyninden saati saatine haber alan Şehzade Selim'de hem elçinin, hem celladlık vazifesini görmek üzere Çavuş Başı "Ali Ağa" yı gönderiyordu.

Şah, yeminini tevil için bulunduğu tarîk sayesinde bir taşla iki kuş vuruyordu: Çünkü hem Sultan Süleyman ve Şehzade Selim'den birçok atiyeler alacak, Irak Kars hakkındaki emellerini kavuşacak, hem de Kanuni'nin esasen pek ihtiyar olması

dolayısıyla vefatında bila-rakip Osmanlı tahtına geçecek olan Selim kendisi için bir rakip değil, bir müttefik olacaktı.

Osmanlı memurlarının vusülünde Şah, Sinan Ağa'dan Bayezid'i tanıyıp tanımadığını sordu. O da gençliğinde gördüğünü epeyce zamandan beri görmemiş ise de kaşlarıyla gözlerinden tanıyabileceğini söyledi. Bu cevap **[279]** zavallı şehzade için pek fena bir muameleye hedef olmaya sebep oldu. Ağa teşebbüste güçlük çekmesin diye Bayezid'in saçları, sakalı kesdirilmişti: Aklınca bu suret gençlik halini andıracağı için ağa onu kolaylıkla tanıyacak, meseleden şüphe edilecek bir cihet kalmamış olacaktı. Tahmasb; şehzadeye bu hakaret amiz muameleyi reva görmekle iktifa etmemişti. Bayezid'i kıymettar elbiselerinden tecrid ettirmiş, onu cidden acınacak bir kıyafete sokmuştu. Çünkü şehzade teşhis, müteakiben teslim için getirilirken "Başında bir haşin imame, arkasında bir köhne came" bulunuyor, "Feracesi bir yeşil bi-kıymet sof meyan bendi berkem baha kuşak" dan ibaret bulunuyordu. Zavallı şehzadenin "Hatırı gamgin, gözleri na-megin" idi. Oğulları da ayni hal-i perişanede getirildiler, her beş Şehzade Selim'in gönderdiği "Ali Ağa" ya teslim edildiler.

Ağanın bunlar hakkında reva göreceği muamele malum idi: Şehzade, bir ifal yüzünden kardeşine, babasına değil karşı gelmiş, bil-âhire kabahatini anlayarak af ve merhamet talebine şitaban olmuştu. Binaenaleyh o, bir parça kabahatli bile olsa büyüklük şanı affetmek, kendisinden atiyende zarar gelmeyecek bir hale getirmekti. Halbuki böyle olamadı; hemen orada "Nizam-ı âlemi için kaydı görüldü" fakat oğullarının, dört biçarenin, Bayezidzâde olmaktan başka hiçbir kabahatleri yoktu. Onlar da pek feci bir surette boğuldular, öldürüldüler.

Vaka muharremde ceryan ediyordu. Şehzadelerin bu katl-i keyfiyeti İranilerin İmam Hüseyin'in Kerbela'daki şehadeti merasimini îfâ ettikleri zaman tesadüf etmişti. Fakat bu şenia göz önünde, Ala-melei'n-nas ika' edildiği için ve eski o yürek acılarını unutturmuş, İranlıların erbab ve vicdan ve izanı, imamın katillerine karşı kullandıkları sözleri bu defa Süleyman masum hafidlerinin katillerine savurmaya başlamışlardı. Beş Osmanlı şehzadesinin hatme-yi felaketi, vaka-i Kerbela'yı ihtar için İran'da halka irae olunan hatırayı unuturmuştu. **[280]**

Şehzadelerin naaşları Sivas'a nakil ile orada defin olunurken Bayezid'in henüz üç yaşında ve Bursa'da bulunan beşinci oğlu da orada boğuluyor, şehzadenin nesli şu suretle kurtuluyordu (H.967).

Katli müteakip Şah, Sinan Ağa ve Hüseyin Ağa namındaki iki zabitini yazdığı bir mektupla Sultan Süleyman'a gönderiyordu. Bu mektupta Tahmasb; oğlu Bayezid'i ile dört hafidinin vefatını ihbar ediyor, "Bedgularının ağzını kapayan hasudların gözlerini kör eden, bütün dostlarını sevindiren." Şu vakadan dolayı Kanuni'yi tebrik eyliyordu. Firuz ve Tabut Ağalar mağrifetle Şehzade Selim'e gönderdiği mektupta Şah; uzun uzadıya tebriklerle katmerli cinayetini müsaid renklerde göstermek için lisan-i Farsinin her türlü senayi bediyesini istimal ve bir hizmet-i mütekabile irae olunacağı ümidiyle hatem-i kelam ediyordu.

Teşrin-i sâni ibtidasında evvelki mektubunda göndereceğini bildirdiği korucu Ustaclu Mehmed Ağa İstanbul'a vasıl oluyordu. O da Tahmasb'ın namelerini hamil bulunuyor, daha doğrusu efendisi namına vaad olunan mükafatın tahsili memuriyetiyle Sultan Süleyman'ın hak-i payine yüz sürüyordu. Padişahın ferzend ve hafidi olan şehzadelerin idamına mükafat olmak üzere dördüncü Vezir Pertev Paşa üç yüz bini Sultan Süleyman tarafından, yüz bini Şehzade Selim canibinden olmak üzere dört yüz bin altını kaz-abada götürdü. Altınlar oradan Karahisar Sancağı Beyi İlyas Bey, Selim'in mabeyincisi Kara Mahmud Ağa ile Kazvin'e i'sal ediliyordu.[267]

Sultan Süleyman, Paranın gönderildiğine dair yazdığı uzun bir mektupta gösterdiği sadakat ve hizmetten dolayı Şah'a minnettarlıklarını beyan ediyor, Münasebat-i hemcivariye dair birtakım mülahazat ile beraber hukuk ve hulusun kema-kan devamı temenniyatını izhar eyliyordu.

Şehzade Bayezid, ulumun kıymetini takdir eder, şiir ve inşa ile iştigal **[281]** ettiği gibi erbab-i kemali de takdir eylerdi. Şehzade namına pek çok kitap telif ve Türkçe'ye tercüme edilmiş olması bu mağdur Padişah oğlunun ne kaibte bir adam olduğunu irae için kafidir. Büyük oğlu Orhan namına telif edilen bir eser-i kıymettarda (Millet Kütüphanesi) asar-i nefisesi meyanındadır. Şehzadenin biri Farsi ve diğeri Türkü olmak üzere iki divanı Âlî Emirî Efendi'nin Millet-i Osmaniye'ye hediye ettikleri "Millet Kütüphanesi" inde mevcuttur. Bir kitap zahirinde hatt-ı destleri de vardır. Eşarından birer tanesini eserimize geçirmekten kendimizi alamadık:

[267] Joseph Von Hammer, Cild 6, Sayfa 84-93.

غزل

نیدمین ضایع ایدوب طول امله نفسی
قالدی ذره قدر دلده بر دنیا هوسی
اضطرابی قو ، کل ای مرغ روان ، صبر ایله
اسکیوبده اشده هلا که واربیور تن قفسی
کاربان ره اقلیم عدم منزلنك
طوقنر اولدی دلا سمعمه بانك جرسی
غافل اولمه کوزك آچ دیدهٔ حق بین اولی کور
خور طوتمه خس وخاشاکله مور ومکسی
« شاهی » بی دل وبیچاره وکنهکاره نه غم
سن اولرسك اکر ای شاه کرم دست رسی

اکر تاج جهانداری میسر میشود مارا
که تیغ قهرمانی برکشایم روی دنیارا
سر طهماسب از تن بضرب تیغ بر دارم
بزیر حکم خویش آرم سمرقند وبخارارا
اکر بختم دهد یاری بآیین سلیمانی
بانس وجن بفرمان آورم از قاف عنقارا

شب بیار یار وآل اصحاب محمد شو
بیای رافضی برجان خود کن از تبرارا
امیدم هست ای (شاهی) خدایم کرمعین باشد
بشمشیر جهاد کیری کشایم روی غیرارا

Şehzade, bu gazeli uzun müddet refakatinde bulunmuş ve memleketi canibine gitmek üzere istihsal-i rusat eylemiş olan bir bendesine –vaki' olan ibram ve ilhahına mebni– hatt-ı destiyle yazıp verdiğini ve onun vefatında evrakı arasında bulunup bir Osmanlı şehzadesinin Acem memlekti ve bilhassa Şah'ı hakkında ne düşündüğünü tasavir eden bu şiirin Tahmasb'a verildiğini ve şehzadenin suret-i malumede ilticası üzerine Şah'ın bu gazeli irae ile azarladığını bir müverrihimiz kaydediyor. [268]

[268] Solakzâde, Sayfa 566.

Hicaz'dan başlayarak Anadolunun mevak-i mühimmesini gezmiş, İstanbul'da geldikten başka (Kitabü'l-İlam fi İlam-i Beledilullahil Haram) gibi kıymettar eserler vücuda getirmiş olan Seyyah-i Şehir (Kutbu Mekki) Kütahya'dan hin-i mürurunda (Şehzade Bayezid) ile mülakat eylediği gibi şehzade hakkındaki meşhudat ve ihtisasatını da seyahatnamesine derç etmiştir. Canlı bir vesika olmak ve mühim tafsilatı muhtevi bulunmak hasebiyle seyahatnamenin o kısmını tercüme ve derç etmeyi faydalı addettik:

"965 senesi cemaziyelevvelisinin yirmi dokuzuncu günü "Senk" ten kalkarak "Kütahya" ya teveccüh ettim. Seka Köyünde Sultan Bayezid'in evladının hocası eski refikam (Mevlana Abdurrahman Gubari) ile görüştüm. Molla bana yol azıklığı verdiği gibi esna-yı huruçuda harç-i gerye kadar teşi' dahi etti. Yolda fazıl bir vaiz olan (Molla Firaki) ye tesadüf ettim. İkindi vakti "Giryancı" daki mekreraci yetiştim. Cemaziyelâhirin birinci günü mekreracılar sevk ederek yanıma kardeşim ve bir refikim olduğu halde Bayezid'in mekanına teveccüh ittik. **[283]** Ezandan sonra "Karaca Köyü" ne vardık. Sultan Bayezid "Kara Oyuk Köyü' nde idi. Eskiden hukukumuz olan (Dostu Bey) in yanına indik. Nuzülümüzü müteakip Bayezid'in matbahından etime-i nefsine ve tatlılar geldi. Emr-i ahur "Mustafa Bey" gelerek hal ve hatırlarımızı istifsar itti. Orada geceledik katarımızda "Bozöyük" ün Kasım Paşa imaretinde geceyi ümrar itti.

2 Cemaziyelâhir çarşamba: Katar hareket etti. Biz mühibbimizin hanesinde kaldık. Geceleyin şehzadenin matbahından tekrar mutena yemekler ve nefis tatlılar geldi. Tenavülüyle şirinmezak olduk. Sabahleyin de aynı suretle ikram edildik. Sabahleyin (Sultan Gavri) nin memlûku olup (Sultan Selim) tarafından Mısır da esir edilerek İstanbul'a getirilen ve sara-yi sultaniyede terbiye edilüb pederinden ayrıldığı sırada talep ahz ile bil-âhire emir-i âlem nasb edilen (Ahmed Ağa) yanımıza geldi. Sultan Bayezid'in erkan-i hüddamından olan bu zat akil, kamil hüsn-i hulk ve kerimül nefs bir zat idi. Onu hüsn-ü hizmet sadakatlerine binaen şehzadenin erkan-i müstahdemini sırasına çıkan emr-i ahur (Mustafa) ve kapıcı başı (Mehmed) Beylerle merhum Seyyid Ahmed'in Valide Sultana hediye ettiği bir habesi olan kapı ağası (Anber Ağa) ve (Mustafa neşle) isminde mensubiyinden bir zat takip etti. Kendileriyle görüştük onların avdetinden sonra ziyaret kasdıyla sultanın hocasının nezdine vardım. Bilad-i Rum'a Sultan Bayezid Bin Mehmed Han zamanında dahil ve Bursa Kadısı (Hüsam Halife) ye mülazımetle bil-tedriç terk ederek hareket Altmışlı Muradiye Medresesi müderrisliğine nail olmuş ve bil-âhire şehzadenin hocalığına tayin edilmiş bulunan (Mevlana Abdülcabbar İbn-i Mevlana nam Veli Acemiyüt Tebrizi) yetmiş yaşlarında ve ilmî vasat derecede idi. Sultan Bayezid öğle ezanını müteakip nezdine gitmekleğim için haber gönderdi. Namazı müteakip beraberinde rükubundan mahsus bir at olduğu halde emr-i ahur geldi. (Dostu Bey)'in ihtarıyla şehzade ile erkanına bazı hediyeler götürdüm:

Sultan Bayezid'e takdim ettiğim hedaya: **[284]**

Bez sarık, peşgir, Bağdat kutnusu.

Emr-i âlem Ahmed Ağa'ya; bez sarık Şam kutnusu

Emr-i ahur'a; sarık, Şam kutnusu

Hoca Efendiye; sarık, Şam kutnusu

Anbar gaye; sarık

Kapıcı başıya; sarık

Sultan Bayezid olduğu mahalle vasıl olduk. İlk evvel döşemeli bir dehlize sevk edildik. Biraz sonra şehzadenin huzuruna kabul olunduk. Yerler ve duvarlar döşenmiş, bezenmiş idi. Hava bulutlu ve yağmurlu idi, şehzade bir taht üzerinde oturuyor, mevki kuraklık olduğu için sağındaki gümüş şamdanlara mevzu' mumlar yanıyordu. Önüne konulmuş olan buhurdanlar revaih-i latife neşr etmekte idi. Elini öptü. Misk ve anber kokuyordu. Başında, havass-i sultaniyiden olanlara ve yahud taraf-i sultaniyeden mezun bulunanlara mahsus sorguçlu bir imame vardı. Esna-yı teslimde yarım kalktı ve sonra yine oturdu. Ben, biraderim ve refikam cevher şerf-i musullu nail oluncaya kadar ayakta durdu. Onlar el öptükten sonra çıktılar, Sultan bana ön tarafta ve iki arşın kadar fasılalı bir mevkide oturmağlığımı işaret ve vukuudumu müteakip meşakki seferden başlayarak seyahate müetallik es ile iradına mübaşeret buyurdular. Ben de vech-i ve mübarenizi görmekle bütün meşakki seferiye ber-taraf oldu dedim. Bu sırada yanında bulunanların hepsine dışarı çıkmalarını emir eyledi, odada yalnız ikimiz kaldık. Müteakiben canib-i Hicazdan geldiğimi anlamakla şerif Hazretlerinden, müşarünileyhin ahval ve evzağından evinden ikametgâhından sual etti. Kemal-i ihtiramla icap eden izahatı verdim. Müteakiben (Mevlana nam Şeyh Mehmed el-Bekri) ve (Mevlana nam Şeyh Şehabeddin Ahmed Bin Hacer) ahvalinden sorudu, kendilerini tazim ile yad, fezail münakiblerini de irad etmekle beraber Şeh Şahabeddin'nin adaletin fazılına dair kendilerine takdim edilmek üzere vermiş **[285]** olduğunu risale-yi mektup ile birlikte arz ve takdim eyledim. Lütfen kabul buyurdular. (Şeh Ebu El-Suud el-meczub) ile kerametlerinden sordular. Ben de bazı ahvalini nakleyledim. Mekke fuzalası hakkında irad-i esilesinden sonra biladi Rum sadakasından ve mikdarından malumat talep eylediler. Kendilerine şimdiki halde otuz bir bin altındır dedim, talebine mebni esasi hakkındada izahat kafiye verdim. Münasebet geldiği için o sırada Âl-î Osman'a min-taraf Allah ihsan olunan memleketin vüsatini ve hulafa-i kadime memaliketini faiketini nakil ve "El-vafi bil-vefayat" unvanlı eserinde (Selahhaddin Safedi) nin zikir ettiği vecihle (Muktedirbillah) zamanında vüzeran (İsa El-cerah) nam zatın bade'l-hac avdeti üzerine kendi malından Haremeyn-i Şerifeyne her ay on üç bin dinarıyla galle veren akaret vakıf ettiğini de hikaye ettim. Bir mikdar, divan-i saltanat-i seniyyeden fukaraya ve amal olan sadakatinin izafı

olduğunu arz ettiğimde pek ziyade teacüb etti. "İnşallah Cenab-i Hak bana mülki takdir ederse Haremeyn'e aid evkaf-i Müslimini tamamen ihraç edeceğim gibi evkaf-i hasılatının bir mislini de kendi tarafımdan ilave edeceğim" dedi. İcab ederse bunun için yemin edeceğinide ilave etti. Buna karşı-efendimiz yemin bizim gibiler içindir zat-i şerifinizin sözünüz yemindir, yemine hacet yoktur. Cevabını verdimse de yine "Vallahi ben böyle niyet ettim, ahaliyi ataye gark edeceğim Allah'tan tevfik ve inayet beklerim." Dedi. Ben de (Yesbitullah ellezi amenü bil-kavli el-sabit el-hah) Ayet-i celilesini okudum. Maa-haza adalet-i keremden daha ehemdir. Zira memleketler zulümden harap olmuşdur cümlesi de sarf ettim. "Nasıl?" diye istizah ettim. Bunun üzerine ben de evet memleketler zulümden harap olmuştur diye Şam, Halep, Mısır ile diyar-i sairede rey'ül-ayn meşhudum olup tafsilli uzun olan bazı ve kayi nakil eyledim. İyice dinlediği gibi canı da sıkıldı, bunların cümlesinin bertaraf edilmesine gayret edeceğini vaad etti. Bu sırada "Vezirle Baykuş" hikayesini nakleyledim. Hasbihalerimiz böylece devam ediyor, ben kalkmak istedikçe mani oluyordu. Ne-çabuk bizden bıktın dedi. Fazıl, şair, zeki, hüsn-i **[286]** hulk ve tevazu sahibi, muhibbi hayr, cesur, mukdim, şecii bir zat idi. Erkek evladları: Orhan; en büyüğü ve en yakışıklısı, Osman, Mahmud, Abdullah. Kızları; Mihrimah Sultan; en büyüğü on bir yaşında, Hatice Sultan; sekiz yaşında, Ayşe Sultan ve Hanzâde Sultan. Bunların Sultan Mahmud ile Sultan Osman'ın validelerinden ma'adası ayrıdır. Maişeti müreffeh olup validesi Haseki Hazretleri mal hazineleri gönderir, o da yemek ve içmeye ve enam ihsana sarf ederdi. Kapısında yedi bin kadar bahadır askeri vardı. Her sene Haremeyn fukarasına tevzi edilmek üzere iki bin altın sadaka, ayan ve ülemaya sof hilatlar ve seccadeler gibi hediye göndermek mutadı idi. Bana bunların vasıl olup olmadığını ve suret-i tevziini sordu. Bildiklerimi söyledim. Harem-i Şerifte tilavet olunur bir musahif şerif vakfı vardı. Beni mütevelli ve Mevlana Şeyhülislam Maliki kadısını Hüseyin nazar nasb etti. İkindi ezanı okununcaya kadar huzurunda kaldım. Sonra tekrar istizan ettim. Tekrar gelmek vaadini alarak izin verdi, bana birçok hayır ve hasenat vaadinde bulundu. Elini öperek veda ettim. Yine nim kıyam etti. (Dostu Bey)'in evine döndüm. Bana arkamdan bir sof cebe ve üç bin Osmanlı altını biraderime de bir sof cebe ile üç yüz Osmanlı altını atiye gönderdi. Külahlarla şeker, matbah hasından nefis yemeklerde irsal etti. O gece beyin hanesinde kaldım. Ertesi sabah ki cemaziyelâhirin üçüncü Perşembe gününe müsadif idi. "Kara Höyük" ten kalktık. Sultan Bayezid bizi İstanbul'a i'sal edecek sipahiler gönderdi, eğer kaşina asil olan, içinde divit kalem ile şu seyahatname bulunan çantanın her nasılsa düştüğünü yolda anladım ve pek ziyade mukadder oldum. Zira bu seyahatnamede konak menzilleri ve yolda tesadüf ettiğim ahval bir tafsil muharrir idi. Maiyetimize terfik edilen siphahilerden birisi ile Sultan Bayezid'e bir arıza takdim, keyfiyeti hikaye ile çantanın bit-tahari bulundurulabildiği halde irsalini rica ettim. Mektup kendisine vasıl olur olmaz ehl-i Kur'an'ının ileri gelenlerini toplayıp mezkur **[287]** çantayı tahri eylemelerini şiddetle emretmesi üzerine bir kadın da bulunmakla nezdinde i'sal olununca hatuncağıza ihsanlarda bulundurduktan defteri bazı

müsveddeleri görerek bade'l-mütaala yine çantaya koyup onu da bir torbaya vaz' ile üzerine mühürledikten sonra fakire İstanbul'a gönderdiler."[269] **[288]**

Kanuni Sultan Süleyman; "Zigetvar Kalesi" zapt olunurken kırk sekiz sene şan ile, ikbal ile üzerinde oturduğu Osmanlı tahtını bir tek kalan oğlu Selim'e bırakmış idi. "Bayezid" in öldürülmesi için pazarlık edilirken "Selim", babası tarafından pâyitahta yakın olmak için celb olunmuş, Kütahya eyaletine nasbedilmişti. Kanuni'nin vefatında orada vali bulunuyordu. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, eski usule kıyasen Sultan Süleyman'ın vefatını saklıyor, asrın en meşhur katiplerinden Münşeat'ı ile maaruf Feridun Bey'e yazdırdığı bir name ile babasının vefatını şehzadeye ihbar ile süratle yetişmesini bildiriyordu. Şehzade; üç gün içinde Kütahya'dan İstanbul'a yetişti, pâyitahta muvasalatını müteakip Kız Kulesi'nden atılan toplardan halk Kanuni'nin öldüğünü, yeni Padişahın da gelip Osmanlı tahtına oturduğunu anladı.

Sultan Süleyman; Macaristan da vazifesi başında ölmüştü. Yeni Padişah Selim de "Mihrimah Sultan" ile görüştükten sonra orduya mülâki olmak üzere Edirne tarîkıyla Belgrad'a gitmişti. Dar'ül cihâda yaklaşılınca tabutu taşıyan arabanın yanında yürüyen güzel sesli hafızların Kur'an okumaya, tekbir almaya başlamaları ölüm haberini orduya yaydığından yarım asır gibi uzun bir müddet ferman-beri oldukları sertaç-i ibtihâclarının ziyaından dolayı bütün asker azim bir feryad kopardı. Geçtikleri yerler bu griv can şikaf, o nale-i sami-a hıraş ile eğliyor, bunu görenler, işitenler bile ağlamaktan kendini alamıyordu.

Sultan Selim-i Sâni; Belgrad'da "Sultan Tepesi" denilen yerde kurulan otağ-ı Hümayun'da matem elbisesiyle çıkıyor, babasının tabutuna doğru ilerliyordu. Umummun bukayı mâtem-engizine o da iştirak ediyor, gözlerinden eşk-i teessür **[289]** dökülüyordu. Hemen ertesi günü yeni Padişah da beraber olduğu halde hareket edilmiş ve İstanbul'a ba'del muvâsala cenaze namazı Sultan Selim'in Hocası Ataullah Efendi

[269]Mecmuatü'l-Kavaid'ül Müteferrika Minen Tarih Müellifi Kutbi Mekki Bayezid-i Veli Efendi Kitaphanesinde Müellifin hatt-i destiyle nüsha, Numara: 244, Sayfa 141-145.
İşbu eser kıymettarın mevcudiyetini haber vermek lütfunda bulunan tarih encümeni aza-yi kiramından Ahmed Tevhid Bey Efendi ile kıraat ve tercümesinde maruz kaldığım müşkülat üzerine kütüphaneye kadar ihtiyar zahmetle bu babda pek kıymettar muâvenet bezl eden Bayezid Kütüphane-yi umumiyesi müdürü fazıl muhterem İsmail Efendi Hazretleri'ne alenen arz teşekkürü vecibeden addederim.

tarafından kıldırıldıktan sonra kendisinin inşa gerdesi olan la-yemut Süleymaniye'nin havlisinde, hal-i hayatında yaptırdığı türbeye defnolunmuştu.

Selim-i Sâni; babası Sultan Süleyman'ın serir-i saltanatına vâris olmuş, fakat onun umur-i idaredeki kabiliyet kifayetini tevârüs edememişti. O, eyaletlerde yaptığı gibi dar'ül saltaniyeye geldikten, Osmanlılık tacına nail olduktan sonra da kendi âlemine çekildi. Bütün işi sarayda oturmak, efrad maiyetiyle ile hem-bezm olmak oldu. Yeni Padişah hariçte görülmüyor, kimse ile temas etmiyor, ötekinin berikinin yanına gelmesini bile istemiyordu. Zaman-i idaresinin eski parlaklığı muhafaza etmesi veziriazamlık makamında Sokullu gibi cidden değerli bir veziri ibga eylemesi sayesinde idi. Yoksa bu değerli vezir iş başında bulunmasaydı onun idaresi pek çabuk foya-yı meydana verecek, devletin rub-i asır sonra ibtida eden inhitatı daha o vakit başlamış olacaktı.

Zaman-ı idaresi esasen çok sürmedi. Cülusünden sekiz sene sonra evvelce zelzeleden, sonra da yangından harap olan saray-i Hümayun hamamını gezerken ayağı kayıp düşmesi vefatına sebep oldu (H.982).

Sarı Selim'in vefatı Mehmed Paşa'ya haber verilince sadrazam ber-mutad Padişahın ölümünü gizlemekle beraber Manisa eyaletinde bulunan Şehzade Murad'ı da keyfiyetten haberdar eyledi.

Murad-i Sâlis, dokuzuncu günü İstanbul'a giriyor, gizlice saray-i Hümayun'a dahil oluyordu. Sokullu, Padişah nevcahın vüruduna muntazır olduğu için istikbal ile serir-i saltanata oturduğu gibi ilk evvel kendisi biat eyledi, müteakiben keyfiyet-i halka ilan ettirdi.

Sadrazamın bu muamelesinden derece-yi nihayede memnun olan Murad, "Biraderlerim" var iken onlardan sarf-i nazar olunupta serir-i saltanatın benim için hazırlattırılmasına **[290]** olan gayret ve himmetiniz bizim indimizde unutulmaz." Diyerek kendisini vezaret-i uzma makamında ibga etti. Ertesi gün Selim-i Sâni'nin naaşını havi tabut baltacıların ellerinde, müezinan hassa tarafından müesser ve hazin bir sesle Kur'an tilavet edilerek matemi bir reng arz eden servilerin arasından geçiriliyor, orada bahçe ortasında bulunan musallaya konuluyordu. Murad-ı Sâlis de "Mor kadife minten" ile Bâbüssaâde'den çıktı, o tarafa doğru ilerleyerek Müftü Hamid Efendi imametiyle teşekkül eden cemaate iştirak ile pederinin cenaze namazını eda eyledi. Bade-hu Padişah nevcah; harem-i Hümayun'a, vüzera ile erkan-i sairede dahi tabut ile

birlikte Ayasofya gurubunda ihzar ettirilen medfune mahsusa doğru ilerlediler, merasim-i tedfin îfâ olunduğu sırada kapıcılar kethüdası gelmiş, sadrazam ile erkan-i saray-i Hümayuna davet eylemişti. Vüzera bundan bir şey anlayamadılar. Sarayda muttali oldukları hakikat müthişti: "Padişah-i cedid; ref-i fitne efkarıyla, kardeşinin başını ihnak ettirmişti" Murad, onlara naaşların defin ettirilmesini emrediyor; en büyüğü yirmi yaşını geçmeyen şehzadelerin cenazeleri birbirini müteakip çıkarılarak pederlerinin ayak ucunda ihzar ettirilen makabire tevdi' ediliyorlardı.

(Habib-i Üsküdari) "Mecmua-yi Vefayat" unvanlı eserinde şehzadelerin esamiyesi bervech-i ati mukayyıttır: Cihangir, Mahmud, Mehmed, Mustafa, Abdullah.

Şehzadeler, bi-günahdılar tahtın münhal kaldığı dokuz gün zarfında onu ele geçirmek için hiçbir teşebbüste bulunmamıştılar. Böyle az çok fırsat elverebilecek zamanda ihtiyar-i sükut eden şehzadelerin bil-âhire kıyam eylemeleri ise ihtimal dahilinde değildi. Onun içindir ki bir müverrih-i fazılamız: "Serir-i saltanat ve hilafete cülus etmek ümid-i Muhammed'in kabul ve tasdikiyle birer ekber sülaleye meşrut iken mücerred emniyet-cah için ol bi-günah biraderlere kıymak iktiza etmez idi. Zira gehvare-yi terbiyede asude nişin olanlardan hilaf emr-i tabiî bir hareket vukuû memul olaydı kendileri **[291]** Manisa'da iken ölür idi. Demek olur ki kaide-yi meriye-yi saltanat hiçbir vaktinde bozulmaz ….ne çare Sultan Murad'ın dahi beş nefer şehzadeyi telef eylediğine bedel on dokuz şehzadesiyle yirmi üç duhter-i pakizesi na-murad olarak bu dünyadan geçmişlerdir. Padişahın biraderlerinden deriğ ile kendi zatına hasr ve kasr eylediği serir-i saltanatın bil-âhire kendisine gösterdiği vefasızlık şöyle kalsın on dokuz nefer şehzadelerini bile mahrum bırakmıştır. Padişahların serir-i saltanatının muhafazası uğrunda birader ve ferzend haklarında icra eyledikleri muamele-yi kadiriyeyi ashab-ı ve tevarih-i adet Osmaniyan üzere diye beyan ederek ashab-i cerayim haklarında icra oluna gelen katl ve idam maddesinin ta hanedan-ı saltanata kadar sirayetin sebep olup menah-i azimeden olan katl nüfus gibi bir fiil gaddarane ile Padişahların damen-i ismetlerini lekedâr etmişlerdir. Cenab-i Hakka hamd olsun iki yüz seneden beri bu makule vukuattan Selatin-i Osmaniyye Hazreti mesun ve masum olmuşlardır." Diyor, bunu da söylemeye hak kazanıyor.[270]

Murad-i Sâlis, bidayet cülusünde babası gibi tekmil umur-i hükümeti veziriazamı Sokullu Mehmed Paşa'ya bırakmış, kendisi zevk u sefa âlemine dalmıştı. Sonraları

[270] Tarih-i Devlet-i Âlîye Osmaniye, Müellif: Hayrullah Efendi, Cild 12, Sayfa 54.

kadına meclubiyetle iştihar eden Sultan Murad, bidayette âdeta kadından mücteniptı. Fakat sadrazamdan başlayarak etrafdakilerin kendisine güzel güzel kadınlar takdim etmeleri onda nisaya karşı fazla bir meylan uyandırmış, son zamanlarında hevesat-i nefsaniyesini tatmin için bakir tedariki mümkün olamadığı için seyibe bile rağbet etmeye başlamıştı. Bu hal, onun ne kadar karı düşkünü olduğunu gösterir. Bunun içindir ki Murad-i Sâlis; Osmanlı Padişahları içinde kesret-i evlad ile şöhret bulanlardandır. Elli senelik müddet-i ömründe erkek ve kız olmak üzere yüz iki evlad sahibi olmuştu.

Bidayette Sokullu'ya gösterilen emniyet ve itibar bil-âhire mukarreblerinin eser-i teşviki olarak zail olmaya başladı. Bu emniyetsizlikle, bir müddet sonra bir divanenin **[292]** bıçağıyla hayatına hitame çekmesi hadise-i mühümmesinin inzamı devletin inhitatına mebde teşkil etti.

Murad-i Sâlis itimad ettiği adamlar; hocası müverrih meşhur Saadettin Efendi, İsfendiyarzâdeler de Şemsi Paşa, Ayas Paşa, Şeyh Şuca idi; kadınların da Padişah üzerinde büyük bir tesiri vardı. Saadettin Efendi Sokullu'ya aleyhdar idi. Ötekinin menfuru olan kazaskerleri beriki himaye eder; eski Padişahlar hocalarına pek ziyade hürmet ettiklerinden efendi bundan bil-istifade Mehmed Paşa'yı Padişaha bile çekiştirmekten zevk alırdı, işte bu müessirat Sokullu'ya nazar-i Padişahiden düşürüyor, fakat dediğimiz gibi bu hal devlete de pek pahalıya oturuyordu. Zevk u sefaya meclup olan Padişah, sarayda biriktirdiği beş yüzden ziyade cariyenin ihtiyacatını tehvin maksadıyla bi-zarure masraf kapılarını fazlaca açmış, varidat masrafa tekabül edememeye başlamıştı. İşte o sırada Şemsi Paşa bir vesile ile kendisine rüşvet kabul ettiriyor, şecere-i Osmaniye'yi kemirecek böyle bir kurdu musallat ettirdikten ve bu suretle intikam almaya muvaffak olduğundan dolayı beyan-i memnuniyet ediyordu. Murad-i Sâlis'in masrafı yalnız sarayın masraf-ı adiyesinden ibaret değildi. Birbirini takip eden ve binlerce liraların sarfını icap ettiren düğünlerde zamanın mesarif-i fevkaladesini teşkil ediyordu.

İşte böyle düğünler, masraflar, eğlencelerle, mutena ve güzel kadınlarla vakit geçiren Padişah fart-ı ezvaktan kesret suistimalattan bitap düşüyor, ettıbanın tedavilerine rağmen idame-i hayata muvaffak olamayarak terk-i hayat eyliyordu (1003). **[293]**

Murad-i Sâlis son zamanlarda sarayın en nüfuzlu uzvu (Safiye Sultan) idi. O evahir-i saltanatında bütün iktidar kendisinde toplanmıştı. Sultan dahilinde istediğini yaptırdığı

gibi hariçte de arzu ettiğini icra ettiriyor, gazellere, nasblara varıncaya kadar her işe karışıyordu. O, iktidar-i sayesinde bile vefatını gizlemiş, kimsenin haberi yok iken oğlu Şehzade Mehmed'i Padişah getirtmişti. Sarayda yeni Padişahın gelmesine intizar olunurken de halkın bir şey sezmemesi için Kaymakam Ferhad Paşa tarafından idama mahkum mahbusin zindandan çıkartılıyor, ahaliyi korkutmak için idam olunuyordu.

Yeni Padişah Mehmed-i Sâlis, İstanbul'a validesi Safiye Sultan'ın yanına gelir gelmez matem elbisesine bürünüyor. Derhal biat icra olunuyordu. Padişah nevcah, babasının cenaze namazını kılar kılmaz saraya avdet etmişti. Murad-i Sâlis'in, Mehmed'den başka; Mustafa, Osman, Bayezid, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkud, Ali, İshak, Ömer, Alaeddin, Davud, isminde on dokuz erkek yirmi yedi kız çocuğu berhayattı. Erkeklerin en büyüğü olan Mustafa on yaşında, ötekiler ise daha küçük adeta sabi menzelesinde idi. Büyükler; malümleri (Nevi) Efendi tarafından kemal-i itina ile talim ve terbiye olunmuş idi. Bunlardan da en ziyade ümid veren Mustafa idi. Büyük şehzade, edebiyatta epeyce muvaffakiyet göstermeye başlamış, gayretiyle malumun nazar-i dikkatini ve takdirini celb etmişti. Pederinin irtihalini haber alınca akibetinin neye müncerr olacağını düşünerek hale muvafık **[294]** olmak üzere tertib ettiği şu mısra kendisi için bir mersiye mahiyetindedir:

Nâsiyemde katib-i kudret yazdı bilmedim.

Ah kim bu gülşen-i âlemde hergiz gülmedim.

Mehmed-i Sâlis'e; o gece kardeşlerini hiçbir günahlarını olmadığı halde validelerinin ağuşundan aldırmış, mukavemet-i meyusaneler, katilleri hakkındaki telinleri derin bir meçhuliyet içinde mestur kalmak için onların idamını dilsizlere havale etmişti. Masum şehzadeler; o gaddarlar, o hissizler elinde can verirken şehzadelerin bedbaht validelerinin gözyaşları ve feryadları katillerin nazar-i tarahhumunu bile celb etmiyordu. Her biri dört baltacı tarafından götürülmekte vezirlerle saray ekabir memuruni tarafından teşyi' olunmakta olan on dokuz tabut, şehzadelerin resm-i kavuk ve sorguçlarıyla müzeyyen olduğu halde saray-i Hümayun'dan çıkarılıyor, Ayasofya hareminde babaları için ihzar olunan türbeye ve onun yanına defin ediliyordu. [271]

[271] Mehmed Ata Bey Tercümesi, Joseph Von Hammer Cild 7, Sayfa 196-197.

"Islah-i nizam-ı âlemi" fikriyle yapılan bu cinayet, alicenab Orhan'ın hafidleri için insanlık ve medeniyet namına ebedi, leke teşkil ediyordu. Cülus eden Padişahlar kendilerine rakip kalmamak için öz kardeşlerini öldürüyorlardı. Bu cinayetlere teaddütü zevcenin, üvey analık, üvey kardeşlik hislerini de büyük tesiri oluyor, icabında ana baba bir kardeşlerini öldürten Padişahlar, yüzlerini görmedikleri, bilmedikleri ve tanımadıkları üvey biraderlerini öldürmekte güçlük çekmiyorlardı. Ekseriya o ki ona husumeti, ortaklık rekabeti de sarayda entrikaların ve cinayetlerin tevalisini sebeb oluyordu.

Hırs ve kıskançlık gayeyi bi-kanla temin eyliyordu. Hanedan-i erkanı birbirini **[295]** boğarak öldürerek saltanata geçiyor, her cülusun masum ve bi-günah kurbanları görülüyordu.[272]

Sultan Mehmed, yalnız kardeşlerini öldürtmekle ve onlardan iki büyüğünün cariyelerini boğdurmakla kalmıyor, hemşerilerini üvey validelerini de ötekine berikine tezviç eylediler. O ana kadar Sultanlar vüzeraya, vezarete layık namdar beylerbeyilere verilir, bu suretle hem Sultanların, hem de erkanın kadr-i tebcil ediliyordu. Halbuki bu defa kızlar ve kadınlar çoktu, sonrada bunların alelacele öldürülerek saraydan çıkarılmaları matlubtu. Onun için eski usullere riayet edilemiyor, hatta Kapıcı Başı Topal Mehmed Ağalar bile damatlık şerifine nail oluyordu.[273]

Mehmed-i Sâlis validesi Safiye Sultan'ın sözünden çıkmıyordu. Yeni Padişah üzerinde imal-i nüfuz eden daha başkaları da vardı. Validesinden sonra en sahip nüfuz adamı "Saadeddin Efendi" idi. Efendi, babası Murad-i Sâlis'in hocası idi. Kendi malum-i cülusundan bir az evvel olduğu için fazileti herkesçe malum olan Saadettin Efendi'yi kendisi de müallimin şerifle bekam kılmıştı. (Tacü't-Tevarih) müellifi; alim, fakat haris idi. Hatta hırsını daha bidayet-i cüluste göstermiş, Şeyhülislâm Bostanzâde ile cenaze namazı meselesinden dolayı bozuşmuştu. Ancak bu meselesinde müftü efendi kendisine bi-hakkın galebe çalmıştı. Efendi, Murad-i Sâlis'in naaşı sarayın bahçesinde, servilerin hazin gölgeleri altında suret-i mahsususda ihzar olunan tahtan musalla üzerine konurken hoca efendi vezir Ferhad Paşa vasıtasıyla imamet için Mehmed-i Sâlis'ten ruhsat istihsal etti. Fakat cenazenin hazırlandığını gören ve rüteb-i aliyenin en yükseği uhdesinde olmak itibariyle hak tekaddümü de nazar-i dikkate alan Şeyhülislam Saadeddin

[272] Kadınalar Saltanatı, Müellifi Ahmed Refik Bey, Cild 1, Sayfa 123.
[273] Peçevi, Cild 2, Sayfa 5.

Efendi'den evvel imamete geçerek namaz kıldırdı. Emeline nail olamadığını **[296]** bir nazar-ı hırs ile müşahede eden Saadettin Efendi pür hiddet bağırıyor, kılınan namazın iadesi lazım geldiğini iddia ediyordu. Kendisinin izn-i sultani ile eda-yı selata memur edildiğini, Şeyhülislam Efendinin ise böyle bir mezuniyeti haiz bulunmadığını delil olarak ileri sürüyordu, Bostanzâde; efendinin bu iddiasını bir sözle çürüttü: Sana eda-yı selâta mezuniyet veren zat bana iktida etmiş, cemaat-i Müslimin ile beraber o da namaz kılmıştır. Binaenaleyh Hazret-i Padişahın hareket-i âhiresi evvelki ezanı tabiatıyla hükümsüz bırakmıştır dedi. Bu cevab-ı sevap üzerine hoca efendi bir şey diyemedi, yalnız Şeyhülislam'a karşı diş sıkmak, bunun hesabını bil-zarure atiye bırakmak oldu.

İste Sultan Mehmed'in daha bidayet cülusunde Şeyhülislam Bostanzâdeye karşı kin ve hırs bağlayan Saadettin Efendi tezyid-i nüfuza çalışıyor, daha bazıları gibi o da valide sultana istinadı menfaati için en muvafık buluyordu. Safiye Sultan da sarayda arzu ettiği mümtaz rolü îfâ etmek için iktidarını böylece tanınmış zevata zahir olmayı canına minnet biliyordu. Mehmed-i Sâlis babası gibi iş ü işrete mübtela ve zevk u sefaya mayil değildi. Bilakis onların hepsinden ictinap eder, dinin men ettiği bu kabil münehhiyattan nefsini tenzih eylerdi. Hatta o evamir-i ilahi farttı riayeti ile şöhret almış, Hazret-i Peygamber'in nam-i muhterimi anıldıkça kıyam etmesi onun bu hususiaki şöhretini ziyadeleştirmişti.

Son derece dindar olan Padişah bahadırlıklardan da haz etmez, hayatını sulh ve sükun içinde patırtısız, gürültüsüzce imrar etmekten başka bir şey düşünmezdi. Onun için validesinin vesayetine tabi', harb ve sefere gitmekten müctenib ümur sürüyor, fakat bu haliyle Safiye Sultan'ın tahhakümlerine uğramaktan, vüzeranın desisesine alet olmaktan kurtulmuyordu.

Murad-i Sâlis zamanında açılan Macar seferinin taht-i tesirinde olarak Erdel, Eflak, Boğdan isyanları henüz basılamadığı bir zamanda zimam-i idareyi **[297]** deruhte eden Mehmed-i Sâlis, işleri düzeltmek için vüzera ve erkanı tavsiyesiyle ikinci Engürûs Seferi'ni ilan etmeye mecbur oldu.

Başlanılan harbte arzu edilen muvaffakiyetler elde edilemiyor, serdarların değiştirilmesi tedbiri de fayda vermiyordu. Bu ahval karşısında sarayda sessizce oturmayı gürültülü, patırtılı işlere karışmaya tercih eden Padişah, Hoca Saadeddin Efendi'nin ısrarı üzerine sahne-yi harbe gitmeye mecbur oldu. Pek ziyade ihtiyarlamış, sini doksana varmış olan müallim-i Sultanı da kendisine refakât etmekten, ihraz şan ve temin-i şöhret için

muharebe meydanında at oynatmayı konağında rahat ve huzur içinde imrara tercih eylemekten geri durmuyordu.

Sultan Mehmed, Edirne Sofya tarîkıyla Belgrad'a vardı. Arzu etmediği halde bi-zarure ordunun başına geçti. Sadrazamın cadırına bir meclis-i harp in'ikad etmiş idi. Padişah Hazretlerinin bizzat ordunun re's-i kârında olduğunu görenler işi büyütmek istemişler, tâ "Viyana" ya kadar yürümek arzusunu izhar eylemişlerdi. "Kumran Kalesi" nin ele geçirilmesiyle ibtidar etmek lazım gelen bu hareket tehir olunarak daha uygun görülen Macaristan ortasındaki "Eğri Kalesi" ne tevcih-i vecihe-yi azimet olundu. Kale yedi günlük kısa bir muhasardan sonra kapılarını Padişaha açtı. Başta Mehmed-i Sâlis olmak üzere herkes buna sevinmiş, bu muvaffakiyet uğurlu telakki edilmişti. Osmanlı ordusu kaleden ileriye "Gersece Sahrası" na doğru ilerliyordu. Tam o sırada "Eğri Kalesi" yardımına gelen (Arşidük Maksimilyen) ile Erdel Prensi (Sigismund) kumandanlarındaki ordu karşılarına dikildi. Üç gün süren muharebe hakikaten dehşetli idi. Pek kanlı olmuştu. Vaziyetinin peyda nezaket ettiğini gören Mehmed-i Sâlis avdete kalkıştı. Padişahın gitmesi henüz ne olacağı belli olmayan muharebenin Osmanlılar için ziya-i demekti. Bunu nazar-i dikkate alan Saadeddin Efendi "Padişahım! Ecdadınızdan düşmandan yüz çeviren ne görülmüş, **[298]** ne işitilmiştir. Onların hayr-i tahallüfü olan zat-i şahaneleri orduyu bu halde bırakır da nereye gider?" Dedi. Hocanın bu cüretkârlığı tesir-i lazımını gösterdi. Sultan Mehmed azimetten sarf-i nazar etti. Fakat bu sırada vaziyet bütün bütün vehamet kesb etmişti. Çünkü düşman süvarileri otağ-ı Hümayun'a kadar gelmişler" etrafı yağma ve talana koyulmuşlardı. Son bir gayret gösterilmezse Padişahın esareti muhakkaktı. Baltacı, aşçı gibi hüddam-i şehriyar birden bire fevkalâde gayrete geldiler. Ellerine geçen satır, balta, odun ile düşman üzerine hücuma koyuldular, bu sırada Çalazâde Sinan Paşa maiyetindeki sipahilere doludizgin ettirmiş geliyordu. Neye uğradıklarını anlamayan düşman bunun üzerine bozuk düzen kaçtılar. Artık zafer temin edilmiş, muharebeden müçtenib olan Mehmed-i Sâlis bu sayede "Eğri Fatihi" unvan-i fahirini kazanmıştı. Fakat Osmanlılar, bu galibiyetten istifadenin yolunu bilemediler, onlar için düşmanı takip etmek, bir darbe daha vurduktan sonra güzelce bir muahede yapmak lazımdı. Onlar ise böyle yapmadılar düşmanın vakit kazanmasına, bu sayede de uzun müddet kendilerini meşgul etmelerine meydan verdiler.

Mehmed-i Sâlis cülusünde on dokuz kardeşini boğdurttuğu, müteaddit vezirlerin boynunu vurdurduğu yetmiyormuş gibi âhir ömründe on altı yaşındaki oğlunu da ihnak

ettirmiş, Ahmed Rasim Bey'in cidden faydalı bir eseri olan (Osmanlı Tarihi)'nde dediği gibi (Katlü'l-Ah), (Katlü'l-evlad) (Katlü'l-vüzera) gibi siyaset zamanının icabat-ı mübremesinden madud olan icratının ahdinde ictima" eylemesini arzu eylemiştir

Şehzade Mahmud'un sebeb-i ihnakı hakikaten gariptir. Şeyhin biri yaptığı bir vefk ile kendisinin taht-i saltanata cülus edeceğini bulmuş, keyfiyeti bir mektupla kendisine bildirmiş. Saltanat cidden arzu edilir bir şey olduğu için şehzade bu tebşirattan memnun olmuş, teşekküratını şeyhe bildirmiş. Vakadan haberdar olan ahlâksız bir herif, Darüsaade Ağası (Abdürrezak Ağa), ele geçirdiği bu mektupları **[299]** bir hulûs çakmış olmak, daha fazla iltifat ve emniyete mazhar olmuş bulunmak için Şeyriyar-ı zamana arz ediyor, taht-i saltanata dört el ile sarılmış olan Mehmed-i Sâlis de tahkikata lüzum görmeksizin şehzadenin ihnakını, ötekilerinde ifna-yı hayatlarını emreyliyordu. Zavallı şehzade neye uğradığından bî-haber dilsizlerin elinde can verirken validesi de, Şeyh de arada mektupları getiren ve götüren vasıta da denize atılmak suretiyle canlarından oluyorlar ve bunları gören Sultan Mehmed de daha emin bir halde tahtında oturyordu (H.1011).

O zaman sadrazam olan Yemişci Hasan Paşa'nın da bu vakada medhaldâr olduğunu, Padişahı kuşkulandıran daha başka sebepte bulunduğunu şu malumat-ı tarihiyeden anlıyoruz:

"İşbu Şeyh ve şehzade ma'adasında sadrazamın medhal-i olup hatta sipahi isyanı arasında böyle bir söz söylendiği dahi rivayet olunur. Onun için sadrazam makbul olmuştu. Sonra katli vukunda söylenen tarihlerden böyle bir fiil-i mekruhda bulunduğu malum olur. Şehzade-yi müşarünileyhin izale olunduğuna dair biraderleri Sultan Ahmed Han'dan rivayet olarak Hafız Ahmed Paşa bir vaka nakil eder şöyle ki bir gün Sultan Ahmed buyurur ki, biraderim Sultan Mahmud'un izalesine sebep Şark Seferleri olmuştur. Yani Şark vakaları pederime haber verildikçe ziyade keder ederler idi. Biraderim cesaret edib Padişahım niçün keder edersiz beni serdar eyle işlerini bitiriyim dedi, nasıl edersin deyu buyurduklarında kılıç ile müdara ile düşmanların haklarından gelirüm sen hemen ferman eyle dedi. Bu sözden pederim ziyade ürküp izalesini vesile arar idi. Hanedanımızın düşmanlarından birisi işgüzarlık edib pederimi kanlı etmeye sebep oldu, buyurmuşlardı."[274]

Zeh-i sebep, zehi illet değil mi?

[274] Hayrullah Efendi Tarihi, Cild 14, Sayfa 105.

Tarihine on dokuz şehzadenin katlini yazarken Ahmed Rasim Bey Efendi şu mütealayı dermiyan ediyor. **[300]**

"Diyanet ve insaniyetin bu cinayetlere ne demiş ne demekte olduğunu tayin ve tasrih hususunda henüz hayretteyim."[275]

Muharebelerin devam etmesi, idarenin eski intizamını kaybetmeye başlaması dahilde bir çok uygunsuzlukların hudusuna bais oldu. Bunların en mühimi pâyitahttaki sipahi isyanı idi. Bu galeyan senesinde henüz genç denilebilecek bir sinde, otuz sekiz yaşında olan Padişah irtihal etti (H.1012). **[301]**

Osmanlı tahtına on dördüncü Padişah olarak on dört yaşındaki bir çocuk oturuyordu. Sultan Ahmed Sadâret Kaymakamı Kasım Paşa'ya yazdığı bir hatt-i Hümayun ile ona hem Padişahlığını bildirmiş, hem de ne kıratta olduğunu tanıtmıştı. Yeni Padişah bu hattında:

"Sen ki Kasım Paşasın! Babam Allah'ın emriyle öldü, ben saltanata çıktım. Şehri muhkem tutasın, bir fesad olursa başını keserim." Diyordu.

Erkana karşı böyle şedid bir hareket izhar eden Sultan Ahmed kardeşi hakkında bilakis pek rahîm davranmış, Şehzade Mustafa'yı o ana kadar mevcud teamül ve kanun hilafına olarak muhafaza etmişti. O, bu hareketiyle kardeş katli şeniasını kaldırıyor, bu suretle hanedan-i saltanat için yeni bir çığır açıyordu.

Sultan Ahmed, bu hareketini esasen ittihaz ederken kavanin mevcudede bazı tadilat yaptırdı. O ana kadar valiliklere gönderilen şehzadelerin taşraya gitmeleri usulünü kaldırdı. Bazı su-i istimalat yüzünden bu güzel usul ortadan ref' olunuyor, artık şehzadeler her şeyden bî-haber kalmaya mahkum ediliyordu. Esasat-idare zaten gevşemeye başlamış, bilhassa son zamanlarda pek ziyade artan irtikap vücud-i devleti bir kurd gibi kemirmeye koyulmuştu. Sadrazamlar, vezirler kendilerine fazla para temin edenlere memuriyet veriyorlar, onlar da gittikleri yerlerde verdiklerini bir kaç kat fazlasıyla çıkarıyorlardı. Dümen makinesinin bütün çarhlarına arz olan bu hal onu âdeta hareketten alıkoyuyordu, işleyen yerlerde bozuk düzen gidiyordu. Şehzadeler eyaletlerde bulunsalar bu illeti görecekler, zimam-i idareyi eline alanlar içerisinde bu

[275] Osmanlı Tarihi, Cild 1, Sayfa 406.

fazihayı kaldırmaya teşebbüs edecekler zuhur edecekti. Halbuki **[302]** bu usul onları memleketi tanımaktan, derdleri keşfetmekten uzaklaştırıyordu.

Kanun-i cedid bundan başka birtakım ahkamı da ihtiva ediyordu. Nitekim şehzadeler bundan böyle evlad yetiştiremeyecek, sakal salıveremeyeceklerdi. Bu usul ile şehzadelerin çocukları doğduktan sonra değil doğmadan evvel memata mahkum oluyorlardı. Nitekim takarrüp ettikleri kadınlardan hamile olanların o vakitlerde cari adayı ve şeniî usullerle çocukları düşürülüyor, ekseriya o biçarelerde o meyanda terk-i hayat eyliyorlardı. Fakat eski fenalıklar meydana gelmemek, şehzade kanları akmamak için bu usul kabul edilmişti. Buna şehzadeler de kadınlar da bi-zarure rıza gösteriyorlardı. Bu kanun mucibince evlad sahibi olmak Padişahlığını bil-fiil ihraz etmeye mütevakıf bulunuyordu. Bunun bazı mertebe zarureleri de görüldü. Bir aralık Sultan Osman'ın neslini münkariz olmak tehlikesine maruz kaldı. Sultan İbrahim, bila-vâris vefat edeydi bu hal muhakkaktı. Fakat Cenab-i Hak ona evlad ihsan etti, bu sayede devleti inkırazdan kurtardı.

Bu kanun son zamanlara kadar devam etti. Sultan Abdülmecid zamanında Şehzade Abdülaziz'in bir erkek evladı dünyaya gelmişti. Yusuf İzzeddin Efendi'nin tevellüdü hasb-el-kanun gizli tutulmuş, Padişah Hazretleri haber aldığı halde ses çıkarmamıştı. Sultan Aziz ise çocuğun şehzadeliğinde doğduğunu, binaenaleyh kendi fikrince Padişah olamayacağını nazar-i dikkate alarak kendisine makam-i saltanatı ihraz ettikten sonra doğan çocuklarından fazla servet bahş ve ihsan ediyordu. Zaten Gülhane Hatt-ı Hümayun'u birçok köhne usulleri kaldırıyordu. Bu meyanda o vakite kadar iki yüz seneden ziyade devam eden bu âdet-i kerihe de tabiatıyla kalkıyordu.

Sultan Ahmed'in tedvin ettirdiği kanunun usul mühim olan ciheti saltanatın ekber evlada hanedanın en büyüğüne intikal etmesini temin eylemesi idi. **[303]** İhtirasları söndüren bu pek güzel usul diğer cihetteki mahzuruni nazar-i dikkate alarak müverrih muhterem Ahmed Refik Bey tenkid ediyorlar:

> "Hususiyle Ahmed-i Evvelin vefatından sonra, verasetin hanedan erkanından en büyüğüne râci olması, bu mahzurları katmerlendirecekti. O zaman en ziyade tecrübe gören değil, hayatını mahpeste en çok geçiren, kuvve-yi fikriyesi ahval sıhıyesi en çok muhtel olan şehzade hükümdarlık mevkîni işgal edecek, sininin ve tecrübesizliğin fazlalığı, kuvve-yi akliyenin zaafı Osmanlı Devleti'ni en müessir bir nazımdan mahrum eyleyecekti."

> "O tarihten itibaren, vüzera Padişahı ihtiraslarına alet edecekler, istedikleri meratibi gasb eyleyecekler, istemedikleri zevatı idam ettireceklerdi. Yalnız gençliklerinde cülus eden, hayatlarını kafes arkasında yıpratmayan Padişahların, cüluslerinden sonra görgü ile ahvale vakıf oldukları, azim perverane cellaledkârane hareket ettikleri görülmeyecekti. Fakat muhitin mütefessih ahlâksız amillerine onlar bile güç galebe edeceklerdi."[276]

Müverrih mudakkıkımızın şehzadelerin eyaletlerde istihdamını men eden kanunu onların peyda-yi rüsûh mümareseden mahrumiyetlerini intaç etmek noktasından tenkidi pek becadır. Fakat bu memnuiyet kanun haline konulmakla ne kadar hata edilmişse, o kanun ile saltanatın ekber evlada intikalı hususun temin edilmesinde de o kadar isabet gösterilmiştir. Çünkü aksi takdirde ondan sonra da saltanat kavgalarına şahid olacak, Osmanlı Tarihi'nin bu yoldaki kanlı sayfalarının arıtmış olduğunu görecektin. Biz burada müverrihimizin bu usulû tenkid etmek istemediğine, bilakis ötekini muaheze için bu yolda beyan mütealat ettiğine zahib olmak istiyoruz yoksa bizim kadar kendilerinin de buna tarafdar olduklarına emin bulunuyoruz.

On dört sene saltanattan sonra, devlete daha pek çok hizmet edebilecek **[304]** bir sinde, yirmi sekiz yaşında vefat eden Ahmed-i Evvel'i biraderi Şehzade Mustafa istihlaf etti. Sultan Ahmed'in büyük oğlu Osman'ın pederinden mahlul kalan taht-i Osmaniyeyi işgal edememesi yaşının küçüklüğünden değil idi. Kanun değişmiş olmasındandı. Ahmed Han'ın kanuni meseleyi esnasından halletmişti. Artık şehzadeler arasında taht kavgası olmayacak, serir-i saltanatın inhalinde hanedanın en yaşlısı gelip işgal edecekti. Binaenaleyh bundan böyle şehzade kanının akmaması lazım gelirdi. Halbuki insanlar aciptir. Menfaatleri mevzuubahis olduğu, mesul edilemeyecekleri kanati de bulunduğu anda kanunu tanımayan, ayaklar altına alan pek çok kimseler görülmüştür. İşte Genç Osman ile Murad-i Rabi bu babda birer misal teşkil eder.

Sultan Ahmed-i Evvel'in genç yaşında vefatı üzerine serir-i saltanata biraderi Mustafa geçirilmişti. Halbuki cülus en gürültülü bir zamana tesadüf etmişti. Anadolu, Rumeli ile eyalete sair değil İstanbul bile âzim bir kargaşalık geçiriyordu. Bu azim buhranı izale etmek için pek akıllı, ziyade dirayetli, fazla gayretli, bükülmez bilekli bir Padişah lazımdı. Biçare Sultan Mustafa da ise bu evsafın hiç biri mevcud değildi. Kendisi otuz yaşında olmasına rağmen çocuktan farkı yoktu.

---

[276] Kadınlar Saltanatı, Müellifi Ahmed Refik Bey, Cild 2, Sayfa 124-125.

Hatta onun cülusü Osmanlılarda bir fezihanın, bir bidat-i seyyienin meydana gelmesine sebebiyet verdi. O vakite kadar gelen Padişahlar içinde hükümdarlığa layık evsaf-ı mahsusayı baligin mabalağa cami' olanlar bulunduğu gibi zayıf ile malul bulunanlar dahi vardı. Bayezid-i Sâni Selim-i Sâni gibi, hele birincisinin o âhire saltanatında zaaf pek ziyade artmıştı, o zamanlarda memleketin her tarafında zuhur eden buhranlara karşı gelecek bir kudret izhar edemeyeceğini kendisi de anladığı için terk-i saltanata mecbur olmuş, mütezelzil olan makam-ı saltanat kendisini istihlaf eden oğlu bi-hakkın takviye eylemişti. Binaenaleyh o zamana kadar Yıldırım **[305]** gibi Bayezid-i Sâni gibi tahtından indikten sonra terk-i hayat edenler olmuş ise de bunların hiçbiri millet tarafından hal' edilmemişti. Halbuki Sultan Mustafa acz-i mutlak içerisinde idi, ne yaptığını, ne yapacağını katiyen bilmezdi. O tahtında bir korkuluk makamında duruyor, valide sultana güzel masallar söyleyen, bu suretle onun memnuniyeti celb eden bir koca karıya etek dolusu altınlar vermek suretiyle daha bidayet cülusünde zaten boş olan hazineyi tam takır bir hale koymaya teşebbüs etmekten çekinmiyordu. Hatta bu hal taşralarca anlaşılmış, Edirne, Bursa gibi yakın yerlerde dahil olduğu halde tekmil eyalet valileri tarafından gayr-i reşid ve meczup bulunan Padişaha itaat lazım gelmeyeceği ortaya sürülmüştü. Esasen karşılık içinde bulunan memleket, böyle itaatsizliklerin baş göstermesiyle bütün bütün fenalaşıyordu. Hamiyetli gayretli olanlar bu vaziyet-i elimeden pek ziyade teessüre düçar oluyorlar, Ahvali düzeltecek, memleketi selamete çıkaracak vesaite başvurmaktan hali kalmıyorlardı.

Filhakika Sultan Mustafa'nın Padişahlığı bu hal ile devam edemezdi. Çünkü onun o hali, memlekette karışıklığın tezayüdü günün birinde saltanatın tamamıyla inhidamını mucib olabilirdi. İşte böyle elim bir hal içerisinde üç ay devam eden saltanattan sonra kendisi hal' olunuyor, yerine biraderzâdesi Şehzade Osman'ın Padişahlığı ilan ediliyordu.

Sultan Osman, pek gençti; babası gibi o da on dört yaşında iken Padişahlık devletine mazhar olmuştu, fakat babasının cülusu zamanındaki vaziyetle kendisinin taht-ı hükümdariye kuûdu anındaki vaziyet arasında azim bir fark vardı.

Sâniyen; tabiiyi itibariyle aralarında büyük bir tebâyün mevcud idi. Sultan Ahmed; gerçi cülusünü tebliğ için yazdığı hatt-i Hümayun da şiddetli bir lisan kullanmış ve o onu görenler kendisinin şedidül-tab olduğuna hükmetmiş ise de bil-âhire yerine göre lütfü mülayemet izharından da geri kalmamak suretiyle o vazife-yi **[306]** mühimmeyi

hüsn-i îfâyı muvaffak olmuştu. Osman-i Sâni ise genç olmakla beraber gayet hiddetli, katiyen söz dinlemez bir haslette idi. Onun nazarında kesdiği kesdik, astığı astıktı. Ağzından çıkan sözün geri aldırılması katiyen mümkün olamıyordu.

Osmanlılık için bu hakikaten bir talihsizlik idi. Çünkü işler pek karışık gittiği bir zamanda dirayetli bir adam iş başına gelecek, dirayet ve kifayeti sayesinde müzebzeb işleri düzeltecek yerde bir türlü, ondan sonra da bir çocuk Padişah oluyordu.

Gerçi cinnetle sabâvet arasında fark vardır. Ba-husus gençlerin az zaman zarfında sebat-i rüşt ile işe sarılmaları ihtimali olduğu için zarar ve yahud tehlike nisbeten muvakkattır. Fakat o takdirde de işlerin kifayetli, dirayetli vükelaya tevdi' lazım gelir, aksi takdirde uzun bir zamanda önü alınamayacak bir tehlikenin baş göstermesi tabiidir. Teessüf olunur ki o zamanda böyle ricalde mevcud değildi. Olanlar, yoktu gölgelerinden korkuyorlar ve yahud birbirini yemeye bakıyorlardı. Halbuki bir taraftan İran ile açılmış olan muharebe devam ediyor; diğer tarafdan da birer Osmanlı Valisi iken devletin zaaf-ı halinde bil-istifade Ulah ve Boğdan Prensleri tarîk-ı istiklale saymış bulunuyordu. Binaenaleyh Sultan Osman için hem işleri düzeltmek, hem de asker tedarikiyle harbe germi verdirmek lazım geliyordu. Bu ise hakikaten müşkül bir işti. Bil-hassa hazinenin boş olması genç Padişahın el ve ayağını bağlayacak kadar mühim bir şeydi. Mamafih Sultan Osman gençliğiyle beraber bunlara birer birer çare buluyor, sevk ettirdiği askerle (Yaş) da mütehaşşit bulunan usafa galebe çalmaya muvaffak oluyordu.

Bu haller, daha bazı hadiseler ilkbahar da bizzat ordunun başında bulunmak ihtiyacını hissettirdi. Sultan Osman lazım gelen tedarikata teşebbüs ediyor, fakat pâyitahtın bazı mertebe karışıklığı onu düşündürüyordu. **[307]**

Kendisini en ziyade endişeye düşüren cihet kardeşi Şehzade Mehmed'in iclası keyfiyeti idi. Babası vaz ettiği kanunla artık bu hadiselere nihayet vermek istemişti. Gerçi o sayede de bidayet-i cüluste emsali misillû şehzadenin hayatına kıyılmamıştı. Fakat Sultan Osman, kardeşinin mevcudiyetini beka-yi saltanatı için bir mana telakki etmeye başlamış, artık o kurd bir kere beynine girince kendisi için müsterih olmak imkanı kalmamıştı.

İlkbahar tegarrüb ediyor, diğer taraftan hazırlıklarda ikmal edilmek üzere bulunuyordu. Fakat Padişah bir türlü hareket edemiyor, muttasıl çare düşünüyordu. Gecenin derin ve korkulu bir karanlığında memur edeceği birkaç kalbsiz marifetiyle şehzadenin canına kıydırmak onun için işten bile değildi. Fakat bu muamele ortalıkta zaten mevcut olan

hoşnutsuzluğu artıracak, bil-netice mevkîini bütün bütün kaybetmesi ihtimali dahi baş gösterebilecekti. Bunun için işi bir şekl-i meşruiyete! sokmak istiyordu. Nihayet Rumeli Kazaskeri Kemaleddin Efendi'yi davet etti. İltifattan sonra fikrini –gayet mahrem olarak– kendisine açtı. Bir fetva talebinde bulundu. Efendinin ilk sözü bu fiilin maktuh olduğunu söylemek, istediği fetvayı katiyen vermemek olmalı değil miydi? Halbuki aradan asırlar geçmiş, bir hayli terakkiyat zuhura gelmiş olmasına rağmen Bayezid'in kardeşi Yakup Çelebi'yi idam için fetva vermekten çekinmeyen sahte ulemanın ruh-i habisi hakimdi. Bir hayli dalkavuklukla beraber onun talep ettiği müsadeyi vermekten çekinmedi. Halbuki Genç Osman daha evvel Şeyhülislam Esad Efendi'ye müracaat etmiş, aynı fetvayı ondan da aramıştı, efendi hazretleri; ulvi bir ruh sahibi olduğu için mesuliyet-i maddiye ve maneviye mucib olacak olan bu fetvayı i'tadan imtina ettikten başka Padişahı bu fiil mekruhtan sarf-i nazar ettirmeye bile uğraştı. Fakat Osman, zihnine yerleştirdiği bu şeniayı icradan bir türlü sarf-i nazar edemiyor ve bil-nihaye kazaskeri davetle istediği fetvayı elde etmeye muvaffak **[308]** oluyordu. Artık eline böyle bir senet geçirmiş olan Padişah hemen celladlara emretti. Zavallı masum memleketin ümid-i istikbali, bir gecenin korkunç karanlığında canına kıyıldı. Şehzade Mehmed, celladların hücumunu görünce son sözü "Osman Allah'tan dilerim ki ömr-i devletin berbad olup beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi behremend olmayasın." Bedduası olmuş, o bu sözleri söylerken celladlar üzerine hücum ederek attıkları kemend ile yere düşürüp işini bitirmişlerdi. [277]

Şehzadenin ihnak edildiğine dair verilen haber Genç Osman'ı memnun etti. Ondan sonra da müsterih olarak sefere çıktı. Genç Osman bu muharebelerde askerin münasebetsizliğini anlamış, bunlarla iş görmek kabil olamayacağına kail olmuştu. Onun için dar'ül-saltanaya avdetini müteakip ilk iş sınıf-ı askeriyeyi ıslah için çareler düşünmek oldu. Bazı tedabire de tevessül eyledi. Padişahın bu hareketi bit-tabiî hoşnudsuzluğu mucib oldu ve bi-netice Genç Osman'ın ancak dört senelik kısa bir saltanattan sonra halini, müteakiben feci bir surette şehadetini intaç etti.

Tarih-i Osmani için pek elim olan bu hadise-i masum Şehzade Mehmed'in bedduasının nezd-i ilahide karin-i kabul olduğuna hükmediliyordu. **[309]**

[277] Naima, Cild 2, Sayfa 187.

Dördüncü Sultan Murad, tahta pek genç iken çıkmıştı. Yeni Padişah tedvir-i umur edilecek bir sinn-i kabiliyette olmadığı için bu vazifeyi validesi "Kösem Sultan" deruhte etmişti.

Kösem; hüsnü ve zekasıyla zevci birinci Sultan Ahmed'i de teshir eylemişti. Ondan Hürrem'in hırsı, bafanın dessaslığı vardı. Ancak ef'al ve hareketi memleket için onlar kadar muzır değildi. Sultan, daima memleketi düşünüyor, onun hayrına çalışmaktan geri durmuyordu.

Murad-i Rabi'nin cülusü pek karışık bir hengameye tesadüf etmişti. Bütün erkan-i hükümet birbirinin aleyhinde bulunuyor, biri diğerini düşürmeye çalışıyordu. Bu suretle nail-i emel olan vezirin ikbali de diğerinin ihtirasına pek çabuk kurban oluyordu. Binaenaleyh Sultan Murad, bilhassa Kösem için en birinci iş bu ahlâksızlığı izale etmek, vüzeranın, ba-husus içlerinden hizmet edebilecek kabiliyette bulunanların bekalarını uzunca bir zaman için temin eylemekti.

Halbuki bu iktidarı ne Padişah ve ne de valide sultan da vardı. Saltanat, nüfuz-i hâkimiyet, debdebe bunların hepsi elinde olan Kösem bu derde deva bulamıyor, o da istemeyerek, yahud bilmeyerek bu işlere alet oluyordu. Rüşvet de o zaman alabildiğine vusat kesb etmişti. İdare-i devletin res-i kârında bulunan Kemankeş Ali Paşa bile irtikab ile müştehirdi. Sadrazamın bu halinden Şeyhülislam fena halde müteessirdi. İstikametle ma'ruf olan Yahya Efendi, **[310]** o fazihayı terk eylemesini ihtar etmişti. Sadrazam, Şeyhülislamın bu tavsiye-yi hayırhahanesi kabul edecek yerde kendisine kızıyor, zaten o makamda gözü olan kayınpederi Esad Efendi'nin teşvikatına kapılarak gazel için Sultan Murad nezdine teşebbüsatta bulunmaktan çekinmiyordu.

Nik ü bedi tefrikten henüz aciz olan Padişah vezirinin kendisine dokundurarak vaki' olan beyanatı nazar-i dikkate almış, derhal Yahya Efendi'yi azil ile Esad Efendi'yi o makama nasb etmişti. Bu suretle maksadına nail olan sadrazam, artık daha ileriye gitmekten, husamasını birer birer ortadan kaldırmaktan da geri kalmıyordu. Hüseyin Paşa'yı Pir Mehmed Paşa takip etmiş. Onları da daha başkaları valü eylemişti.

Kösem Sultan, sarayın, hatta devletin en nüfuzlu bir uzvu iken Ali Paşa'nın bu cinayetlerine ses çıkaramıyor, Sultan Murad ise bunların günah ve hakikatini hakkıyla anlamamakta beraber Paşaya karşı diş bilemekten de hali kalmıyordu.

Kemankeşini bu cüretkârlığı tabîi çok zaman devam edemezdi. Yırtıcı kuşun ölümü yakın olduğu mesele-i marufunca o da çok geçmeden cürmün cezasına uğradı. Onun feci akibetinden sonra Çerkes Mehmed Paşa, Hafız Ahmed Paşa sadaret makamını ihraz etmiş, bunlarda o makamda çok zaman duramayarak Halil Paşa, Hüsrev Paşa yekdiğerini takiben sadrazam olmuşlardı. Veziriazamları uzun müddet mevkilerinde durdurmayan şey yekdiğeri hakkındaki tezavürat ile beraber memleketin geçirmekte olduğu buhran idi. Hakikaten Genç Osman faciasıyla memlekette başlayan ihtilâlat gittikçe mütezaid bir surette artmış Abaza İsyanı şeklinde bütün Anadolu'da bu felaket devam edegelmekte bulunmuştu. Memleketin geçirdiği bu buhranları gören İraniler de bunu fırsad addetmişler Bağdat'a kadar olan yerleri istila eylemişlerdi.

Sultan Murad, sipahilerin ve yeniçerlerin zulümlarını görüyor, Genç Osman **[311]** vakasından beri devam eden asker tegallübüne nihayet vermek istiyordu. Fakat Kösem Valide'nin vesayeti bu mühim icratı kuvveden fiile getirmesine mani oluyordu. Padişahın sini ilerledikçe validesinin vesayetinden kurtulmaya bakıyor, isyanların tezebzüblerin devam edilmesi bu lüzumu takviye ediyordu. Kösem Sultan ise, Genç Osman'ın, kızlarağası Mustafa'yı menfaadan getirtmiş, umur-i hükümete onu da teşrik eylemeye başlamıştı.

Murad-i Rabi, validesinin nüfuzundan, ahvalin keşmekeşinden pek müteessirdi. Artık kendi de büyümüş, yirmi bir yaşına gelmişti. Uzun Boy, sağlam bünyesi, solgun siması, ela gözleriyle, at üzerinde sokağa çıktığı zaman nazarlarındaki şiddetle herkesi ürkütmeye başlamıştı. Sipahi isyanları, vüzera ihtirasları onun kalbinde nefret, adavvet hisleri uyandırmış, genç Padişaha taban bedbin, haşin olmuştu. Kendisi herşeyi ezmekle, öldürmekle, tepelemekle ıslaha muvaffak olacağına kanaat hasıl ediyordu. Bu azmini göstermek için ekseriya tebdil-i kıyafetle şehri dolaşıyor, memleket de olup bitene vâkıf olmak istiyordu.

Kösem Valide Sultanın en ziyade Damat Halil Paşa ile Recep ve Hüsrev Paşalar ile memleketi istediği gibi idare ettiğini Sultan Murad biliyordu. Onun için kendin de bir parça kudret görünce hemşiresini zevcinden ayırıyor, Halil Paşa'yı Kösem Sultan'dan uzaklaştırmakla aynı zamanda validesinin nüfuzunu da kırıyordu. Sonra ötekilerin de fırsat düşürerek nüfuzlarını kırıyor, ekseriya boyunlarını vurdurarak memleketi şu suretle şerlerinden kurtarıyordu.

Sininin ilerlemesi, metin bir bazuya, yenilmez bir kuvvete sahip olması ona başlı başına saltanat etmek için heves veriyordu. Kendisinde bu intizamsızlığa nihayet verecek metin ve azimkâr bir tabiatı da vardı. Kadına o derece düşkün olmaması, genç Padişahın hareketini kadın desiselerinden uzak **[312]** bulunduruyor, bu haslet de temin-i muvaffakiyete vesile teşkil ediyordu.[278]

Sultan Murad, artık validesinin nüfuzundan kurtulmuş, taht-i saltanatta müstakil kalmıştı. Bunun üzerine ilk işi Sadrazam Hüsrev Paşa'yı azletmek olmuştu. Çünkü Paşa Valide Sultanın bendesi idi. Müstakilen harekete alışmıştı. O, sadrazam oldukça yine istediğini yapacak, kendisi için icra-yı nüfuz müşkül olacaktı. Sâniyen; Hüsrev Paşa esasen kıdemi gelmeden hilaf-ı usul olarak sadarete geçirilmişti. O makamı ihraz sırasında bazı hizmetlerde bulunmuştu. Abaza İsyanı'nın definde büyük bir tesiri olmuştu. Hüsrev Paşa'yı Hafız Ahmed Paşa istihlaf ediyordu. Hafız Paşa damattı. Padişah hemşerisi, Nasuh Paşa metrukesi Ayşe Sultan'ın zevciydi. Erkan arasındaki çekememezlik mümtaz sayılan, öyle küçüklere tenezzül etmemek icap eden bu gibi zevata kadar sirayet etmişti. İşte bunun tesiriyle diğer damad kaymakam Recep Paşa Ahmed Paşa'nın sadaretini iyi bir nazarla görmüyor, hatta yalnız hased etmekle, kalben buğuz eylemekle de iktifa etmeyerek işi isyanlar tertip ettirmeye kadar vardırıyordu. Hüsrev Paşa'nın azlide su-i tesir hasıl etmişti. Paşa; seferde, Diyarbakır'da bulunuyordu. Azil haberi vasıl olunca "Ayan, asker ve zorbalar, biz gayri Serdar istemeyiz geri size mukarrir olmak babında asitaniye arz-i mahzur göndeririz cümlemiz rica ederiz tevaffuk edin." Demişler, fakat Paşa razı olmayıp "Emir Padişahındır" diyerek İstanbul'a müteveccihen hareket etmişlerdi. [279]

Hüsrev Paşa'nın muhafaza-i mevki' etmesini arzu edenler zorbalardı, onların başında da Anadolu'yu perişan eden Dağlar Delisi Süleyman, Salih ve Saka Mehmed bulunuyordu. Bunların teessürleri Paşayı alıkoymak, makamında ibka ettirmek istemeleri devletin hayır ve selameti için değil onun vücuduyla kaim gördükleri **[313]** teshil ediyor, onlar da bu suhuletten her suretle müstefid oluyordu. Fakat onun tereddüdü, bu fikri adem-i kabûlu işi bozdu. Anadolu'da sipahiler bu fikirle, devletin selametinden ziyade kendi mefaatlerini temin ile meşgul iken beri tarafta, pâyitaht-i saltanatta erkan-i devlet toplanıyor, senelerden beri uzayıp giden, devletin kuvva-yi umumiyesini istihlak

[278] Kadınlar Saltanatı, Muharriri Ahmed Refik Bey, Cild 2, Sayfa 91-94.
[279] Fezleke, Cild 2, Sayfa 129.

ettikten başka memlekette bir çok yolsuzlukların vuku ve temadisine de sebep olan Anadolu seferlerine nihayet vermek için müzakerede bulunuyordu.

Bu maksadın husulü ordunun geri alınmasına mütevakkıf olduğu için derhal davet emri verilmiş ve az zaman sonra İstanbul, Saka Mehmedler, Cin Aliler, Nazlı Musuliler, Rum Ahmedler, Cadı Osmanlar, Kütahyalı Kâlem Beyler, Bıçakçıoğullarıyla dolmuştu. Bu zorbalar Hüsrev Paşa'nın dostu Recep Paşa ile görüşüyor, bu entrikalara vakıf olan Kösem Valide Sultan ise damadının bu hareketine hiç ses çıkarmıyordu. İhtimal ki Paşanın muvaffakiyeti oğlunun nüfuzunu kırmaya ve o sayede hâleldar olduğunu görmekte olduğu kendi nüfuzunu yeniden tesis etmeye hizmet edeceği için memnun oluyordu.[280]

Ayak takımının ehemmiyet peyda etmesi, kendilerini bir şeyler yapmaya kadar görmeye başlaması daimi felaketti. Onun için, Valide Sultana, Paşalara düşen şey onlarla teşrik-i mesai eylemek, yahud bu şahsiyette adamların îfâsını deruhde edecekleri işlerden fayda ummak değil kendilerini uzak bulundurmak, o kabil hareketleri muzıra saymak gelirdi. Halbuki iş böyle olmuyor, bilakis menfaat ümid ediliyordu. Derken bir gün at meydanı sipahiler ve yeniçerilerle dolmuştu. Bütün bu hareketi Recep Paşa idare ediyor, Hafız Ahmed Paşa'yı düşürüp kendisi sadrazamlığı yakalamak için onlara talimat-i lazimeyi veriyordu. Zorbaların talepleri şuydu: "Siyit ve şöhreti Aceme velvele salmış" **[314]** Veziriazam Hafız Ahmed Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, Yeniçeri Ağası Hasan Halife, müsahip Musa Çelebidir. Bunları ve mukarribin marufe-i Padişahiden daha on yedi kişiyi veriniz paralayalım." Onların mütalebelerine saraydan hiçbir cevap verilmemişti. Fakat Sultan Murad; askerin bu küstahlıklarına kızıyor, hiddetinden adeta sarayında duramıyordu. Bu ayak patırtısı üç gün devam etmiş, bu müddet zarfında pâyitahtın asayişi tamamen muhtel olmuştu. Şehirde dükkanlar açılmıyor, erbab-i şerr ü fesâdın mazareti def edecek kimse zuhur etmiyordu. "Ehl-i ırz olanlar havf haşiyetten" hanelerini kapanmışlar, endişesi olanlar tebdil-i mekan eylemişlerdi.

Sipahilerin bu hücumları tekrar ettikleri, tecavüzlerini epeyce ileri götürdükleri bir günde "Bugün sabır edin, yarın cevap verilür." suretinde taraf-i Padişahiden cevap verilmesiyle dönmüşler, fakat husul-i maksad ve talebe-i intizaren at meydanını terk etmişlerdi. Ertesi gün alel-seher tekrar saray-i Hümayuna gelerek vaadin incazını talebe başlamışlardı. O gün de böyle patırtı, gürültü ile geçmişti. Ancak cemaatlerini takviye

[280] Kadınlar Saltanatı, Muharriri Ahmed Refik Bey, Cild 2, Sayfa 95-96.

etmek ve bu sayede emellerine daha suhuletle nail olmak için ülemayı da meclislerine cem' etmeyi düşünmüşler ve onlardan da epeyce kişiyi yanlarında görünce er geç maksadlarına nail olacaklarında şüphe etmemeye başlamışlardı.

Unsur-i ihtilal bu suretle tamamlanınca bütün sipahiler takım takım orta kapıya doğru ilerlediler. Kösem Sultan; ne yapacağını şaşırmış, lazım gelen tedbiri ittihazda müşkülata maruz kalmıştı. Yalnız oğlunun yanına koşuyor, onu ileriye atılmaktan mene çalışıyordu. Murad-i Rabi ise kendi kuvvet ve kudretine güvendiği için ortaya atılmak, emrine muhalefet eden zorbalardan bir kaçını kendi eliyle vurarak suratle ateş-i ihtilali söndürmeye çalışmak istiyordu. Beri tarafda ise Sadrazam Hafız Ahmed Paşa işin aldığı rengi ve peyda **[315]** ettiği ehemmiyeti henüz bilmiyordu. Bunu bilen "Vüzera-i nik reyden" Bayram Paşa kendisine haber göndermiş:

"Meded-i zinhar devletlü Sultanım olmaya ki bugün meşverettir deyu divane gelesun hemen ihtifa eyleyesiz. İnşallah bu cemiyete tefrika gelür havf illa mukarrerdir bir zarar terettüp etmekten hazer olunur."

Denmişti. Halbuki Hafız Paşa saraya gelmek üzere daha evvel ber-mutad alayıyla konağından çıkmış bulunduğu için Bayram Paşa tarafından i'sal-i peyama memur edilen zat kendisine Arslanhane önünde rast geldi.

Paşa, bu haberi gelen adamdan alınca hiç tavrını bozmadı, mütebessimane:

— Var bizden selam ile zuhur edecek kaza-i mübremi rüyamda müşahede eyledim. Ölmekten gam çekmem" dedi; sükunet-i mutada dairesinde kapudan içeriye girdi. O sırada ihtilalciler ikiye ayrılmış, Paşa için geçecek yol açılmıştı, veziriazam bu muameleyi kendisi için suret-i mahsusada yapılmış bir muamele-i ihtiramkârâne telakki eyledi, o tarafa selam vermeye başladı. Halbuki erbab-i fitnenin maksadı başka idi: Onu tedhiş etmeden ortaya almak, sonra suikaste maruz bırakmak !

Fil-hakika üç beş adım geçmeden sipahilerden birisi arkadan bir taş attı, Onu vezirin arkasına isabet ettirdi. Ötekiler de daha evvelden ceblerine, koyunlarına doldurdukları taşları sadrazamın üzerine yağdırmaya, "Bre vurun" narasını koparmaya başladılar.

Ahmed Paşa, taş yağmuruna tutulmuştu. Birçoklarının isabeti üzerine yine Paşa atından düştü. Şatırları etrafını aldılar, koluna girip hastalar odasına geçirdikten sonra oradan da merdivenle duvardan saray dahiline kaçırdılar.

Sipahiler bunların üzerine yürümüşler, onlardan birini katil, bir diğerini de cerh eylemişlerdi. Ahmed Paşa'nın bu gürültüde üst kaftaniye mücevveze ihtilalcileri eline geçmişti. Saraya dahil olunca bostancı başının tedarik **[316]** ettiği üstü mücevvezeyi giyerek huzur-i Hümayun'a çıktı. Mühr-i şerifi öpüp teslim etti, sipahilerin yaptıklarını da anlattı. Sultan Murad asker takımının bu muamelesinden ziyadesiyle müteessir ve gamm-nak oldu, vezirin müsaade talebini:

— Yürü var git!

Demek suretiyle i'saf etti.

Ahmed Paşa bunun üzerine yalı köşküne inerek tebdil-i kıyafetle bir kayığa rakiben Üsküdar yolunu tuttu.

Hafız Paşa içeriye kaçtıktan sonra erbab-i ihtilal işi daha ziyade azıtmışlar, gürültüler, patırtılar kopararaktan orta kapıdan girerek Divanhane-yi Hümayun'u işgâl etmişlerdi.

Buraya kadar ferceyab-i duhul olan zorbalar naralarını gittikçe yükseltiliyor;

— Padişaha sözümüz vardır divana çıksun !

Diye bağırıyorlardı.

Sultan Osman vakası henüz unutulamamıştı. İşi bu kadar azıtan ayak takımının bir fırsat bularak yağmaya koyulmaları ihtimali vardı. Onun için enderun takımı silahlanmışlar, ahvalin alacağı şekle müterekküb bulunmuşlardı.

Bu feryadları üzerine Padişah çıkmaya teşebbüs ediyor. Valide Sultan ise erbab-i fitnenin bir zarar ikaına tasaddi eylemeleri ihtimalini nazar-i dikkate alarak salıvermek istemiyordu.

Halbuki vaziyet nazikti, bir parça daha uzatmak işin rengini bütün bütün değiştirebilir, an-i feveran neticesi olarak Genç Osman vakası tekrar eyleyebilirdi. Murad-i Rabi, Kösem Valide'nin nasihatını dinlemedi, dışarı çıkarak Babüssaâde de önündeki tahtın üzerine oturduktan sonra:

— Nedir kullarım muradınız?

Sualini irad etti. Padişahı ayaklarına kadar getirmek iktidarını kendilerinde **[317]** gören zorbalar huzur-i Hümayun'da olduklarını unutarak tefevvühata koyuldular, "Tabire gelmez" sözler söylemekten geri durmadılar ve en nihayet:

— Hafız Paşa'yı ve defter ettikleri on yedi muteber erkan-i devleti bize ver paralayalım zira bunlar devlete ve Padişahımıza dost değildir. Eğer devletine hayırhah olsalar bizim Musul'da düşman ağzında otururken perakende ettirip bunca mühimmat ve levazım sefer-i telef olmasına sebep olmazlar idi. Deyu iğlaz kelam ettiler."

Sultan Murad, kendilerini makul sözlerle iknaya çalıştıkça onlar matlabları tekrar ediyor, bağırıp çağırışıyorlardı. Fakat o ateşin Padişah bunların vaziyeti mütecavizanelerini gale bile almıyor, zorbazusundan saltanatın kendisine bahşettiği kudretten ziyade kuvve-i iknaiyesine telakât-i lisaniyesine güvenerek onlara fazla bir ceryan veriyordu. Bunu gören zorbalar tehditi doğrudan doğruya kendisine tevcih etmeye başladılar:

— Elbette verirsiz paralarız yoksah iş gayri olur!

Zorbalar hem bu sözü söylüyorlar, hem de vücud-i şahanelerine bir suikasd etmek ister gibi muttasıl kendisine doğruyu tagarrüb ediyorlardı. Sultan Murad bunun üzerine itidalini bozmadı:

— Çünkü cevaba kulak tutmazsuz ve kabil hitab değilsiz niçün beni taşra divana davet eylediniz.

Dedi ve tahtından inip Enderun Ağavatın delaletiyle içeriye girdi. Zorbalar; Padişahın gittiğini görünce, arkasından yürüdüler, Babüssaâde içeriye girmek istediler. Fakat kapu hüddam-ı hassa tarafından gürültü ile kapatıldığından asiler dışarıda kaldı. Onlar bunun üzerine daha ziyade kızmışlar, daha fazla bağırmaya başlamışlardı:

— Padişahım mademki bu on yedi kişiyi bize vermezsin biz işimizi bilüriz demeye başladılar, bu "Biz işimizi biliriz" i makam-ı halde ileri sürdüler. Gürültüler ayyuka çıkmaya başlamış, herkesi bir korku istila etmişti. **[318]** Valide Sultan sıkılıyor" Şehzadelere havf ve hırasdan titriyorlardı. Yalnız Recep Paşa zahiren müteessir görünmeye rağmen memnun oluyor, başlattığı işin arzusu vecihle netice pezir olacağından ümidvar bulunuyordu.

Sultan Murad, hiddetle içeriye girerken Paşa, güya onun düçar olduğu hal esef-i iştimalden dolayı mukadder olmuş gibi ağlamaya başlayarak ayaklarını kapandı ve:

— Müfsidleri teskin lazımdır ve illa bir vecihle cevapları mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki kul efendisi yoluna kurban ola gelmiştir."

Sözlerini sahte bir tavırla dermiyan etti.

Murad-i Rabi; meseleyi anlamış, işin nereden geldiğini, Paşanın nasıl ikiyüzlü bir politika takip ettiğini fark etmişti. Fakat vakanın peyda ettiği ehemmiyet kendisini düşündürüyor, erbab-i ihtilali söz ile def etmenin imkanı bulunmadığını da anlıyordu. İsyanı bastırmak için Hafız Paşa'yı teslim etmeye razı oldu, onu davet için Bostancı Başıyı derhal yola çıkardı. Ahmed Paşa; Üsküdar'a çıkarken Cafer Ağa kendisine yetişti:

— Sizi Padişah ister!

Diyerek, paşayı sandala aldı ve huzur-i Padişahiye getirdi. Sultan Murad; meseleyi vezire anlatıyor, fakat bir kere daha tecrübe-yi talihe kıyam etmek istiyordu. Padişah bu defa da müstafi sadrazamı kurtarmaya uğraşacak, meram anlatamadığı, naçar kaldığı surette onu kendilerine teslim edecekti.

Dışarıda naralar mütezayid bir şiddetle devam ediyor, bağırmalar, çağırmalar arasında ber-mutad tehditler savruluyor, bazıları tarafından galiz küfürler terdif olunuyordu. Bu velvele arasında emr-i Padişahi ile Babüssaâde açıldı. Genç Murad-i Rabi tekrar tahta oturdu. Gayr-i muntazır bir surette kapının açılması ve Padişahın taht üzerinde görünmesi hayreti ve o da bi-netice sükut-i mucib **[319]** oldu. Şehriyar-ı zaman bu defa fazla uğraşmak istemiyor, işi kısa kesmek istiyordu. Ba-husus az evvel bütün talakatini toplayarak vaki olan teşebbüsü akamete uğradığı için aynı yolda vakiî olacak hareketten bir netice-yi hasane elde edilmeyeceğini kendisini de takdir ediyordu. Bunun için bu defa başka bir vasıtaya müracaat etti. Umuma hitap edecek, doğrudan doğruya cevab-ı red alacak yerde içlerinden bir heyete tevcih-i kelam etmeyi, onlar vasıtasıyla cumhuru ikna eylemeyi düşündü. Bu maksadla ikisi sipahilerden, diğer ikisi de çorbacılardan olmak üzere dört reisi yanına çağırdı. Sultan Murad bunlara nasihat ediyor. Devlete zararı dokunacak hareketlerden sarf-i nazar eylemelerini söylüyordu. Padişah tarafından emellerinin i'saf edilmediğini gören, böylelikle kendilerinin savulmak istenildiğini anlayan zorbalar yine söze karışmış, "Devlete bedhah" olanları behemehal istediklerini bağıra çağıra dermiyan etmişlerdi.

Hafız Paşa; daha avdet ettirilir, Sultan Murad tarafından teselli-amiz sözlerle ifham-ı müradim edilmek istenilirken işin akibetini anlamıştı. Dindar olan vezir abdest alarak gelinmeyen yolculuk için tedarike bile koyulmuştu. Sonra gelip kapı önünde hiçbir korku hissetmeden, akibet-i elimesini düşünmeden durmuştu.

İş bir raddeye varıp da Padişahın sözünün geçmeyeceğini anlayınca ortaya çıktı, huzur-i şehriyari geldi:

— Padişahım hezar Hafız gibi kulun yoluna fedakâr ancak ricam budur ki beni sen katletmeyip bu zalimlerden hun-u na-hakım rizan ve beni şehid etsinler ve lütuf edip meytimi Üsküdar'da defin ettiresin ve eytam-ı fukarasına nazar-i inayetin rica ederim." Dedi, yer öptü ve can-i gönülden:

— Bismillahirrahmanirrahim "Vela havle vela kuvvete billahi'l alüyyül azim innallah ve inna lillahi ve inna ileyhi raciun" deyüp arsa-i Kerbelaya manend olan meydan bellay muradâne yürüdü." **[320]** bu hareket-i mütecildane karşısında herkes dona kalmış, bütün nazarlar kemal-i hayretle kendisine initaf eylemişti. Sultan Murad, gözünün önünde başlayacak olan feci ve kanlı mücadeleyi görmemek, değerli vezirinin canileri elinde akacak kanı nazardan saklamak için "Makremesini" yüzüne tutuyordu, Hüngür hüngür ağlıyordu, Enderun Ağaları, erbab-i divanda bu müthiş manzara karşısında titriyorlar ve gözlerinden eşk-i tesir dökülüyordu. Hafız ilerledi, fakat beht-i hayretin verdiği şaşkınlık tesiriyle henüz kendisine tecavüze kıyam eden bulunmuyordu, manzara hakikaten mühibdi. Derken sipahilerden biri ortaya atıldı. Vezire doğru yürüyerek hamle etti. Sadrazam can havliyle ağzına bir yumruk vurdu. Bir sillede herifi yere serdi. Artık ortalık karışmıştı. Hüsrev Paşa adamlarından hücum eden bir sipahi havele ettiği hançer ile tepesinden çenesi altına kadar başını ikiye böldü. Üçüncü bir katil de göğsüne bıçak saplamış, o bi-günah ve değerli veziri yere düşürmüştü. Laşeye üşüşen kargalar gibi hepsi saldırdılar; az zaman zarfında on yedi hançer darbesi vurdular. Hâlâ esir-i hayat bulunduğunu gören bir yeniçeri göğsüne çıktı. Koyun boğazlar gibi başını gövdesinden ayırdı. Saray hademesi bir "Yeşil Harir" getirdiler; naaşı derhal onunla örtüler. Sultan Murad; bakamadı, fakat içinde "Hoş imdi Hak Teala iktar ederse sizden ahz-i sarınca olur göresiz" dedi. Sonra ihtilalci sipah ile dönerek:

— Bre Haktan korkmaz Peygamberden utanmaz, şere ve Padişaha inkiyad etmez zalimler dedi ve böylece vakt-i münasibin hululunda ceza-yi sezalarını vermek niyetinde olduğu izhar etmekten çekinmedi. Zorbalar Ahmed Paşanın katliyle iktifa etmiyorlar, daha birtakım goftekuda devam eyliyorlardı. Padişah Hazretlerinden de bazı teminat istiyorlar, sözlerini tutacaklarına dair yemin ettirmekten bile çekinmiyorlardı. Sultan Murad'ın kabul ettikleri şunlardı: Rüşvet alınmamak, çorbacılıklar **[321]**

satılmamak, bi-günah tebdil olmamak! Murad-i Rabi, bu dedikodulardan sonra içeriye avdet ediyor, mühr-i sadareti Recep Paşa'ya tevdi' eyliyordu.

Patırtı o gün bu kadarla kalmış, fakat gürültü tamamıyla bertaraf edilememişti.

Aradan daha bir ay geçmeden sipahiler yeniden bir fitne koparıyorlar, eski talebelerinden baki kalanların da i'safını talepten geri durmuyorlardı. Bütün bu fitneler Recep Paşa'nın başı altında idi. O, sadareti yakalıyor, Yahya Efendi'yi Şeyhülislamlıktan azlettiriyor, fakat hırsı bir türlü sükûnet bulmuyordu. Şeyhülislamlığı Ahizâde Hüseyin Efendi'ye tevcih ettirmiş, sadır esbak Hüsrev Paşa'nın da, Diyarbakır eyaletine nasb olunan Murtaza Paşa'ya verilen hatt-i Hümayun'da katli emrolunmuştu. Murtaza Paşa yola çıkıyor, sadır-i esbakın İstanbul'a avdeti sırasında Malatya'da hastalanmasıyla Tokat'a gelerek sabıkan deftardarı Osman Efendi'nin hanesinde yattığını haber almakla oraya bil-azime kendisini boğdurtuyordu. İkinci fitne Hüsrev Paşa'nın katli üzerine daha ziyade alevlenmişti. Hüsrev Paşa Recep dostu idi. Onun için bu muamelenin onun zaman-i sadaretinde vukua gelmesi hiçbir suretle tefsir olunamayacak kadar garipti. Mamafih her ne suretle olursa olsun bir rakip ortadan kalkıyor, Recep Paşa da bundan hiç şüphesiz seviniyordu. Fakat o bundan memnun olmakla beraber bu hadise-yi maksıdının husulüne bir vesile gibi istimal etmekten çekinmedi, zorbalara "Hüsrev Paşa gibi vücudu lazım bir vezirin katline bais olanlardan ahz-i intikam lazımdır." demek suretiyle onları isyana teşvikten hali kalmadı. Şabanın yirmisinde ateş-i ihtilal yine etrafı kaplamış, sipahiler tekrar takım takım at meydanında toplanmaya başlamıştı. Cemiyetleri tekessür edince saray-i Hümayun'a gittiler, evvelkinden cüret alarak Padişahı ayak divanına davet ettiler.

Sultan Murad ber-mutad çıkmış, tahta oturarak zorbaların istediklerini sormuştu. Onlar:

— Padişahım sen niçün Hüsrev Paşa gibi veziri katl ve kendi devletini rahnedar **[322]** ettin. İmdi sen dahi elbette bize Hasan Halifeyi ve müsahip Musa Çelebi'yi ve defterdar Mustafa Paşa'yı ver parçalayalım" diyorlar, matlablarının husulü için ısrar dahi eyliyorlardı.

Hatta bunlar onunla da kalmıyor, bu defa daha bazı şeyler istemekten haya etmiyorlardı:

— Şehzadeler bizim efendimiz oğullarıdır gayri sana emniyetimiz kalmadı na-hak yere Hüsrev Paşa'yı öldürdük şehzadelere dahi kıyarsın elbette şehzadeleri çıkarıb bize göster! :

Diye bağırıyorlar, ısrar ediyordu. Sultan Murad, erbab-i fitnenin bu muamelelerinden pek ziyade müteessir ve mukadder olduğu halde hissiyatını ketmeye çalışıyor, onlara:

— Hasan Halife ve defterdar kandadır ben bilmem ve Musa'nın ne günahı vardır ki size vereyim bu mertebe şerm ve hürmeti aradan kaldırmak size düşer mi?

Gibi nasihatamiz sözlerle ikna etmeye çalışıyordu. Padişahın kendilerine karşı yumuşak davrandığını gören zorbalar daha ziyade azgınlık göstermeye başladılar:

— Bu dediklerimizi bize vermezsen sen bize Padişahlığa lazım değilsin! demek küstahlığını gösterdiler.

Sultan Murad, bu sözler üzerine fevkalade müteessir oldu. Adeta onları o anda yok ettirmek istedi. Fakat bu iktidar kendisinde olmadığı için yine hazmediyor, işi şöylece geçirmeye, intikamını atiye ta'lik eylemeye çalışıyordu.

Aynı zamanda sipahilerde de galeyan ziyadeleşmiş, "Hünkâr şehzadeleri boğmuş" gibi sözler ortaya atılarak bu suretle ihtilal ateşi körüklendirilmişti. Bunun üzerine zorbalar ilerlemiş:

— Elbette şehzadeleri çıkar görelim, **[323]**

Diye ısrar etmeye başlamışlardı. Sultan Murad için onların arzularını isaftan başka çare yoktu, emretiği, şehzadeleri dışarıya çıkardılar, dört Şehzade Bayezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim Babüssade o günde görünmüşlerdi. En büyükleri olan Bayezid –ki "Bir tenaver-i mültemis civan idi"– Süleyman ile kapının eşiğinden bir parça ilerleyerek sipahileri, zorbaları tehdite başlamışlardı, çünkü onlar haklarındaki bu muameleyi tehlikeli görmüşler, kendilerini bir felaketin arefesinde addetmişlerdi:

— Bizden ne istersiz bize kuşe-yi uzlette kendi halimize meşgul iken halimize komayup namımızı almak bizi lisana götürmek niçündür yohsa bizi müttehim edip sebeb-i izatımıî olmak istersiz Allah'tan korkmayub Padişah Hazretlerinden şerm ve haya etmeyüb böyle tuğyan edersiz Allahü Teala aşkına bizi halimize kon ki bize sizin himaye ve hırasteniz gerekmez."

Dediler. şehzadelerin bu avezeleri zorbaların kulaklarına girmiyor, onlar Sultan Murad hitabla:

— Ba'del yevm biz sana bu efendileri inanmazız elbette bunlara bir hor etmeyeceğine bize kefil ver" demeye başladılar.

Nihayet Sadrazam Recep Paşa ile Şeyhülislam Hüseyin Efendi kefil oluyor ve ondan sonra şehzadelerin avdetleri kabul oluyordu.

Sultan Murad; gazub ve müteessir saraya çekilmişti. İhtilalciler meydanı boş buldukları için etrafa dağılıyorlar, bir çok münasebetsizlikler irtikabından çekinmiyorlardı.

Pay-i taht iki gün bunların hay ve huylarıyla dalgalandı. Erbab-i namus tir tir titredi. Zorbalar yine eski nakaratı tutturmuşlardı: Hasan Halife'yi, defterdar Mustafa Paşa'yı, mesahib Musa Çelebi'yi istiyorlardı. Bunların her biri bir tarafa iltica etmiş, başını kurtarmanın çaresine bakmıştı. O meyanda taraf-i şahaneden kendisine ihsan olunan Bebek'teki yalıda oturmayı muvafık **[324]** görmeyen Hasan Halife, Hafız Paşa'nın öldürüldüğü gün yeniçeri ocağına iltica etmiş, onlara dehalet eylemişti. Fakat bil-âhire orada da tehlike tasavvur etti. Kendilerinden ayrılarak ahibbasından birinin hanesinde gizlendi. Fakat alay alay etrafa dağılan sipahiler nihayet izini keşfetmişler, kendisini yakalayıp bir ata bindirerek önlerine katmışlardı.

Zavallı adam meyus ve giryan etrafına bakıyor:

— Bana kıymayın vallah-i ben umur-i devlete müteallik huzur Hümayun'da söz söylemiş değilim beni azad eylen başım alıp diyar-i âhire gideyim beni na-hak yere katletmekten size ne hasıl olur?"

Diye yalvarıyordu. Zorbalar halifenin bu söz ve güdasına ehemmiyet vermedikten başka ona şütum-u galize savuruyorlar:

— Bre sefih oğlan! mülukâne saray ve Padişahâne yalılar yapıp arz-i ihtişam etmeyi biliyorsun o kadar devlete senin gibi oğlan neden layıktır?

Sözleriyle hem tahkir, hem de "Garez-i cibilli ve hased derunlarını" izhar ediyorlardı.

Nihayet hırslarını bu sözlerle de alamayınca sopa, hançer, bıçak ve kılıç ile üşüşüyorlar, al kanlar içinde attan aşağı düşürüp öldürüyorlar, sonra da ayağından sürüklüyerek at meydanına getiriyorlar, oradaki ağaçlardan birine baş aşağı asıyorlardı.

Bu sırada Mustafa Paşa da vefâkarun bunda gizlendiği hanede yakalanmıştı. Recep Paşa, derhal saray-i Hümayuna gitti, zat-i Hazret Padişahiden istihsal ettiği katl-i fermanına vasita-yi icrası olan zorbalar bil-tebliğ "Dest-i beste" olduğu halde gezinen bedbaht defterdârın kendi sarayı önünde başını kestirdi. Sipahiler onu da ayağına ip takarak sürüklediler. At Meydanına getirip diğeri gibi ayaklarından ağaca astılar.

Recep Paşa, çevirdiği rezilane bir plan sayesinde rakiplerinden ikisinin başını **[325]** kestirmişti. Fakat onun izalesi arzu ettiği daha bir iki vücud vardı. Ez-cümle Sultan Murad'ın gözdesi olan Musa Çelebi'yi bu vesile ile yok etmek yegâne emeli idi. Ancak bu cinayetler ika' olunurken zorbalar onun namını zikretmiyorlardı. Paşa bunun da çaresini buldu. Derhal kalkıp saray-i Hümayun gitti. Padişah Hazretlerinin huzuruna çıktı. Tabii Sultan Murad olup biten işlerin hepsine vâkıf değildi. Onun için sadrazam ne söylüyorsa doğru telakki edecekti. Recep Paşa da bu ciheti biliyordu. Hile tarîkine saparak güya ihtilalciler Musa Çelebi'yi de istiyorlarmış, fakat kendisi onun muhafazası tarafdarı imiş gibi idare-yi kelamaye koyuldu:

— Şevketlü Padişahım! Musa Çelebi'yi bu kulunuzun sarayına gönderin kullarınıza nasihat edip işte Padişahımızın sizlerden diriğ yoktur makbil ve mergubu olan Musa Çelebi'yi gönderdiler bundadır Defterdar Hasan Halife sarayda oldu. Onları dahi verirler idi. Size de layık olan budur ki Padişahımızın hatırına riayet edip Musa Çelebi'den feragât edesiz diyelim inşallah ümiddir ki Musa Çelebi'yi ellerinden halas ederiz."

Dedi.

Hasan Halife ile Defterdar Mustafa Paşa'nın daha evvel işleri bitirilmiş iken Recep Paşa, zat-i şahaneyi iğfal için o yolda idare-i kelam etmişti. Padişah Hazretleri de olup biten işlere henüz vakıf olamadığı için onun bu yoldaki îfâdesinin kezb-i sarih olduğunun farkında olamamıştı.

Mamafih Sultan Murad; sadrazamın bu teklifine razı olmuyor. Onu bir türlü feda etmek istemiyordu.

Musa Çelebi; "Nefsinde bir akıl ve ilm hünremin de ve nazik ve nahif'ül-beden civan idi" Şair Nefi bile "Kıta-der tarif-i Musa Çelebi" serlevhası altında yazdığı manzume ile onu şöylece tavsif etmişti: **[326]**

Yusuf İsa şiyem Musa ağa kim talati

Gün gibi bir şealedir güya çerağ-ı Turdan

Tiynet pakında yok asla geduretten eser,

Cismini halk eylemiş bariyet-i âla Nuran

Böyle ziya suret ve pakize suret-i görmedim

Bir melektir köpey etmiş tevellüd-i hurden

Cephe-yi berrak ile ol gerdan kafur gun

Zahir oldukça giriban siyah sahurdan

Hemdem Şah Cihan olsa acemi ruz ve şeb

Zat-ı bir mecmuadır âhlak-i na-mahsurdan

Münderiç-i zatında enva-i mekârım ol kadar

Fark olunmaz tabi bir genciyane-yi mesturdan

Haber-i hatır etmedir latifle daim-i âdeti,

Budur onun için dua anadil meksurdan

Kurub-u Sultan cihanda ola daim Kamuran

Hak vücudun hıfz edeh asib-i duradurdan

Binaenaleyh Padişahın ona kıyamamasında hak vardı. Fakat tesadüf eseri olmak üzere nezd-i şahanede Canpolatoğlu Mustafa Paşa da bulunuyordu. Padişah sadrazamın samimi bir tavır ile söylediği sözleri hakikat zannederek ona tarafdar çıktı. Söze karışan Canpolat oğlu:

— Padişahım! Recep Paşa Lalanın bu sözü müveccehdir, Musa Çelebi'yi kul onun sarayında görüp bu vecihle kavl-i leyin ile yalvardıkta bir zarar etmeyecekleri mukarerdir ve hem vezirinin sarayında zor ile almaya kadir değillerdir. Hasıl bir zarar olmayacağına ben de kefilim"

Dedi.

Murad-ı Rabi, Lalasının Mustafa Paşa tarafından da tasdik olunan bu sözleri **[327]** üzerine kandı, Çelebiyi kendisine teslim etmeye muvafakat etti. Yalnız âdeta bir tavır-ı niyazkârane ile:

— Hoş imdi Musa size Allah emaneti olsun eğer bir kılına hata gelirse sizden bilirim" diyor ve ağlaya ağlaya onu vezire teslim ediyordu.

Recep Paşa, bu muvaffakiyetinden fevkalade memnundu. Bu suretle bir rakibi de izale edecek, bu sayede bundan böyle mevkiiden emin olacaktı. Hatta bu hal yalnız mevkini

takviye etmekle de kalmayacak, Padişahı avucu içine alacağı için tamamen boş kalan meydanda istediği gibi, karışanı olmadan at koşturacaktı.

Sadrazam, bir tarafdan Çelebi ile beraber saraya geliyor, diğer taraftan da hücum etmeleri ve onu istemeleri için sipahilere haber gönderiyordu. Bu davet üzerine zorbalar gelmişler, gürültü ve patırtıya koyularak Musa Çelebi'yi talebte ısrara başlamışlardı. Zavallı Çelebi havf ve heyecan içinde ne yapacağını şaşırıyor, dışarıdan "Elbette isteriz" âvâzesini işittikçe Paşaya koşuyor:

— Ya Sultanım! Şefaat etmeyi taahüd etmiştiniz bana kıymak reva mıdır?

Diyor, nemnak gözleri, titrek sesiyle yalvarıyordu.

Onun bu hali, yalvarmaları sadrazamın taş gibi katı yüreğine hiçbir tesir yapmıyor, hatta teselliye bile lüzum görmeyerek açıktan açığa:

— Ya oğul ne işleyelim? Padişah âlempenah vücudunu muhafaza için senin ve benim gibi hezar hüddam feda olsun. Hele görelim, belki defi mümkün olur diyor, kalkıp içeriye giriyordu. Recep Paşa ile Musa Çelebi arasında bu suzişli mukaleme cereyan ederken dışarıda gürültüler devam etmekte, "İsterüz" sadâları afâkı çınlatmakta idi. Paşa, onlarla görüşürken güya kendisine cumhurun bir söyleyeceği varmış gibi merdiven başına davet etti. Halbuki bu sadrazamın bir desisesi idi. Çünkü o, bu suretle daha evvel ağalarına verdiği talimatı icra ettirecekti. Çelebi gelince iç ağaları bir omuzda onu aşağı **[328]** yuvarladılar. Bedbaht Musa, artık canilerin eline düşmüştü. Zorba başılar hançer üşürmeye başlayınca Recep Paşa işten haberdar değilmiş gibi kundurasını giymeden ayağındaki mest ile koştu. Sahte bir tavır ile:

— Elinizi çekin! taraf-i Padişahiden benim kefaletimle gelmişdir bu ne olmaz işdir!

Diye bir iki defa bağırdı. Halbuki o esnada Çelebinin işi bitirilmiş delik deşik vücudu kanlar içinde yüzmüştü. Sonra da:

— "Çünkü hal böyle oldu bari meytin taşraya bırakalım ki cemaat dağılsın" dedi. Musa da henüz eser-i hayat varken duvardan at meydanına attırdı. Orada bekleyen sipahiler karşılarında bıçaklarını lekeleyecek böyle bir şey görünce kargalar gibi üşüştüler, birkaç hançer darbesiyle son hayat eserini dahi onlar izale eyledikten sonra onu da arkadaşlarının yanına ağacın bir dalına astılar.

Sultan Murad, bunları haber almış, fart-ı teesüründen ağlamıştı. Fakat isyan devam ediyor, sipahiler yatıştırmak iktidarını haiz bulunmuyordu. İş o dereceye gelmişti ki Recep Paşa bile artık meram anlatamıyor, bilakis o da asilere mümaşata mecbur oluyordu. Sipahiler bu cinayetle de kalmamışlar, Padişahı hal' etmek emelini beslemeye başlamışlardı. İçlerinden Rum Mehmed, Köse Mehmed gibi bu fikre muhalif-i rüesa zuhûr etmemiş olsaydı, zorbalar bu emellerine de nail olacaklar, devleti bütün bütün tehlikeye ilka eyleyeceklerdi.

Fakat onların muhalefetleriyle bu işten sarf-i nazar ediliyor, Padişah da kulların bu kabahatlerini affediyordu. Murad-i Rabi; af tarafdarı değildi, o; bu şeni' cinayetlerin faillerinden mazlumların intikamını almak fikrinde idi. Fakat imkanın müsadesizliği evvelkiler gibi bu defa da işi oluruna bağlamak mecburiyetini hasıl etmişti.

Bu işler böyle gider, sipahilerin azgınlıkları devam ederken Ramazan gelmişti. Artık onlar ne yapacaklarını şaşırmışlar, zevk ve eğlence namı altında **[329]** birçok hezayanlar irtikap etmeye başlamışlardı. Geceleri güruh güruh dişlerine kadar musalih oldukları halde dolaşıyorlar, "iş ü işretler ve fisk ve kabahatler" irtikap eyliyorlardı. "Cemaller ve devler ve ucube hikayeler düzüp mahiyeler tasnif edip fevc fevc davul ve zurna ile Allah Allah deyu sabah ve sada ile her gece meşaleler yakıp şegari ve muhalet İstanbul'u serapa geziyorlar" rast geldiklerinden "Seyr ve temaşe akçesi" tahsil ediyorlardı. Hatta bunula da kalmıyorlar, vüzera ve ekabirle ağniyanın hanelerine de gidiyor, çalgılar çaldırarak kumaş ve para alıyorlardı. Az verenler veya hiç vermeyenler olursa derhal ellerindeki meşaleleri konağın şehnişine doğru uzatıyorlar, emsali gibi para verilmediği takdirde yakacaklarını söyleyerek istedikleri kadar para koparıyorlardı. Fakat iş bu kadarla kalmıyor; para alanlar daha köşeyi sapmadan, ikinci bir kafile geliyor, onlarda aynı nakaratı tekrar ile suret-i cebriyede bahşiş istiyordu.

Artık İstanbul halkı canından bezmiş, hele zenginler soyulup soğana çevrilmişti. Bayram gelince aynı hal, hem de ziyadesiyle tekerrür etti. Mahallelerde meydanlara salıncaklar kuruldu. Sadrazamından başlayarak vüzerayı ve ayanı bal mumları ile davet ediyorlar, (Saçu) namıyla yekünlü paralar, kıymetli kumaşlar alıyorlardı. Vermeyenler tehdit ediliyor, âdeta zorla alınıyordu.

Bu ihtilal ve onu takip eden Ramazan Bayramı münasebetszilikleri sipahi kopuklarını zengin etmişti. "Nice vücuhü mekruhe ile cem-i mal eyleyip papuç almaya kudreti olmayan celef ve ırgad katar ve mahar sahibi ağalar olmuşlardı"

Başı boş kalan bu hayvan makulesi insanlar birçok münasebetsizlikler irtikap ediyorlar, ef'al mekruheyi alelen yapdıklarından dolayı âdeta hiss-i mefheret duyuyorlardı:

"Nice erazil ve bi-edep cahiller Ramazan günleri nakz savm ve eklü ve şurp dehan şenaat-i kabiha irtikap edib kimse menlerini kadir olmazdı. Aşikâra meclis kurub alat-ı lehv ve raksı ve şurp ve fisk edib sokaklarda avret **[330]** ve oğlana taaruz etmek misüllü nice halet fazihaları oldu ki zikri müstehcendir"[281]

Bayram böyle gürültüler, hay ve huylarla geçmiş, patırtı çıkaran ve hay huyu yapıp zengin olan herifler artık memleketlerini özlediklerini bahane ile her biri bir tarafa savuşmuştu. Pay-i tahta yalnız zorba başılar kalmışlar, onlar da çıkarlarına bakmaya başlamışlardı, kendilerini mülazım başı yaptırmak isteyen bu zorba başılarına kendilerinden bazılarının itirazlarına uğruyor, bu suretle yine keşmekşe devam ediyordu. İçlerinden Rum Mehmed ile Hasan Halifenin yerine Yeniçeri Ağası olan Köse Mehmed hal' meselesine muhlefetlerinden dolayı Murad-i Rabi tarafından mazhar-ı takdir ve mükafat olmuşlardı. Artık onlar; kendilerine, ba-husus bir lütf-i âl-ül-âla Padişahiden sonra daha ehemmiyet veriyorlar, kimseyi tanımıyorlardı.

Rum Mehmed de diğerleri gibi Anadolu'ya gitmişti. Epeyce gözler kıran, bu sayede zengin olan bu zorbalar hak-i payi Mevlâna'ya yüz sürdüğü dakikada umur-i ahiret hatırına gelmiş, derhal başına bir sikke geçirerek Mevlevi oluvermişti. Sultan Murad da ikinci bir lütufta bulunuyor, Maraş eyaletini kendisine tevcih ediyordu. Mehmed, bu tevcihden memnun, eyalet-i makarri olan Ayıntab'a gidiyordu.

Zorbaların, zorba başıların birer vesile ile pâyitahtan infikak etmiş olmaları kalanların da mülazım başılık vesilesiyle birbirine düşmeleri Murad-ı Rabi'nin işine yaramıştı. Şimdi o; bu tefrikalardan istifade ediyor, dağılan nüfuzu kendi elinde toplamaya çalışıyordu.

Vaktiyle istediğini yaptıran, bir işaretle zorbaları arzu ettiği tarafa çeviren Recep Paşa gittikçe mevki-yi iktidarından düşüyor, Padişahın nüfuz-i iktidarı ise o nisbette artıyordu. Dördüncü Sultan Murad, esasen bu kargaşalıklardan istifadenin yolunu bulmuştu. Elde ettiği Köse Mehmed onun çok işine yarıyordu. **[331]** O, bu sayede ocağın zapt ü rabtını elinde bulundurmaya muvaffak oluyor, hem de Recep Paşa'nın o ana kadar çevirdiği desiselere itlağı kesb ediyordu. Musa Çelebi'nin katlinden sonra hemen saraya koşan, mavaka-i mübalağlarla, kendisinin kundurasız koştuğunu itra ile

[281] Naima, Cild 3, Sayfa 108.

anlatan sadrazam, katilde kendisinin medhuldar olmadığına Sultan Murad'ı kandırmıştı. Halbuki yeniçeri ağasının bu defa verdiği malumattan sadrazamın desisesini öğrendi.

Artık bayram geçmiş, zorbalar keselerini doldurmuş olduğu için isyan kendi kendine basıldı. Asar-i ihtilalin zavallı nüfuzun makam-i saltanata intikaline badi oluyor. Halkın hakayiki öğrenmeye başlaması da o nüfuzun takviyesine hizmet etmek itibariyla Padişahın işine yarıyordu.

Sultan Murad, bu hakayıka vakıf oldukça sadrazamın izalesini kararlaştırıyor, yalnız bir vakit-i münasibinin hululüne intizar ediyordu. İhtilal bulutları dağılıp da berrak bir sema-yi asayiş ve huzur takarür etmeye başlayınca Recep Paşa'nın zat-i şahaneye karşı evvelce takındığı etvar-i tehditkâraneyi tadil etmesi, az zaman zarfında vaziyeti değiştirmesi Sultan Murad'ın da nazar-i celbden hali kalmamakta idi. Murad-i Rabi, vezirin bu muamelesinden onun hamisiz kaldığına hükmediyor, maksadını kuvveden fiile çıkartmak için artık bir mani görmemeye başlıyordu. Gerçi Kösem Sultan henüz berhayattı. Fakat Sultan Murad bir müddetten beri hariçte ibraz edemediği nüfuz ve kudreti dahilde göstermekten geri durmuyor, bu sebeple Valide Sultanın nüfuzu günden güne azalıyordu. Binaenaleyh Padişah Hazretleri için validesinden endişe etmesine de mahal yoktu.

Nihayet sadrazamın boynunu vurdurmaya karar verdi. Şevvalin yirmi yedinci günü o maksadla saraya davet etti. Recep Paşa, davete icabetle sarayında yanında birçok zorbalar olduğu halde hareket etti. Ber-mutad saray-i Hümayun'un ikinci kapısında gireceği sırada muhafızlık vazifesini gören **[332]** hadımlar diğer kapıdan girmesini ve zat-i şahanenin etrafta kendisine muntazır bulunduğunu söylediler. Manasını anlamadığını bu ihtarda mutabat zaruretinde kaldı. Duhulünde zenci hadımlardan başka kimse göremeyince, bunların korkunç çehreleri kendisine pek fena endişeler ilga etti. Esasen daha ilk ihtar ona garip gelmiş, bu ikinci hal ise o garabeti bi-hakkın endişeye tahvil etmişti. Kendisine ızdırap veren nigrisden dolayı, oraya muttasıl olup Padişahın bulunduğu salona kadar topalayarak gitti.[282]

İhtiram-i nam ile yer öperken Sultan Murad hiddetle ve yüksek sesle:

— Gel berü topal zorba başı !

Dedi.

[282] Joseph Von Hammer, Cild 9, Sayfa 148.

Bu hitab-i müthiş üzerine "Can başına" sıçrayan Recep Paşa şaşırdı.

O zamana kadar hiç menzilesinde addettiği Padişahın bu anı, arslanvâri kükremesi bütün aza-yi bedenini titretti. Hayatının ceza-yi sezası tertip olunmakta olunduğunu anladığı için müttezilâne yalvarmaya koyuldu:

— Haşa Padişahım! Vallahi Billahi Padişahımın rızasından daşra zerre kadar vazı ve hareketim yoktur.

Diyor, hâlâ teberriye-i zimmete çalışıyordu.

Lakin "Derya-yi gazab şehriyar bir mertebe mütelatım olmuştu ki bir vecihle teskini" mümkün olamıyor, hatta onun söyledikleri teşdit-i gazabtan başka bir şeye yaramıyor.

— Bre Kafir abdest al !

Hükmü sarayın tavanını patlatacak bir şiddetle dehan-i Padişahiden sadır oldu, bunu da:

— Şu hainin tiz başını kesin !

Emri takip etti. **[333]**

Sultan Murad'ın "Abdest al" demesi onun bir küstahlığına mukabildi.

Zorbaların ayak direyerek ayak divanına çıkardıkları zaman henüz sadrazam olmamış ve fakat damat bulunmak dolayısıyla saray-i Hümayun'da arz-i endam etmiş olan Recep Paşa, kendisine böyle bir tevcihte bulunmuştu.

İşte şimdi hiddeti üzerinde iken onun hayata veda için hazırlık görmesi makamında olan bu sitemini unutmamış, taşı tam yerinde, hem de pek ağır bir suretle yerleştirmişti.

Sultan Murad'ın son emrini icra edecek cellad arandı, bulunamadı. Nihayet zülüflü baltacılar kemend atmışlar, bu suretle vezirin hayat-i surisini söndürmüşlerdi. Alet-i ihnak olan ip boğazında olduğu halde bir hasıra sarılı olan naaşı sarayın dış kapısında bekleyen zorba başıların önlerine fırlatılmıştı. Hiç tahayyül etmedikleri bu manzara onları fena halde titretti. O dakikada hepsi bir tarafa savuştu.

Murad-i Rabi, iktidarı tamamen eline almış, hatta sipahilere hiçbir hizmet vermemek için sadr-i cedid Tabanıyassı Mehmed Paşa'ya hatt-i Hümayun göndermişti. Bunu haber alan sipahiler Sultan Ahmed meydanında tecemmü' ettiler, Padişahın haksız olan bu emrini protestoya kıyam eylediler. Bu hareket Recep Paşa'nın azlinden yirmi iki gün sonra vaki' oluyor, o gün "Hammer" in dediği gibi "Necim kudret muradının buhur

isyandan kurtularak, daha saf bir ufk ortasında lame olduğu hatıralarda kalacak kadar onun için kıymeti haiz bulunuyordu."

Sultan Murad bu defa evvelki gibi onların saraya gelmelerine ve kendisini tehdit eylemelerine meydan bırakmadı. O gün derhal Sinan Paşa Köşkü'nde ayak divanını emretti. Ulemanın yeniçeri ve sipahilerin en ileri gelenlerini davet eyledi.

Meduvinin ispat vücud ettikleri zat-i şahaneye iblağ olununca köşkü bil-teşrif (Etîullahe ve etîurrasule) [283] Ayet-i kerimesiyle başlayan bir nutuk iradına başladı. **[334]**

Murad-i Rabi; isyanların memlekete olan muzıratlarından öyle hararetle bahsediyordu ki samien bil-ihtiyari kendisini alkışlamaya mecbur oluyorlar ve onun sözünü tutacaklarına, müfsidlere yüz vermeyeceklerine hemen orada yemin ediyorlardı. Bunun üzerine Padişah Hazretleri emrediyor, elinde kâğıt kalem tutan allâme Şeyhi Efendi cereyan-i hali ve sadakâti haki zaptı vücuda getiriyordu.

Nihayet sipahilere tevcih-i hitap etti ve kendilerini fena halde azarladı. Onların da ekseriyeti Padişahın hareketini tasvip ediyor, içlerinden itiraz etmek isteyen birkaç kişiyi kendileri "Elma gibi başları üzerinden elden ele reddedip söylemeyip meclisten daşra çıkarıyorlardı."

Sultan Murad'ın bu tedbiri fayda bahşoldu ve "Guluv eden" sipahiler yerli yerine dağıldı. Bu hal Padişahın nüfuzunu göstermiş, zorba başıları ciddi bir surette düşündürmüştü. Fakat Dördüncü Sultan Murad, bu işin arkasını bırakmıyor, verdiği emirle ele geçen zorba ve müfsidleri boğduruyordu. İcraatına karşı gelecek bir kuvvet olmadığını görünce artık serbest bir surette vüzeraya divan akddettiriyor, şakilerin izlesine hükümler veriyordu. İşte bu sayede o zamana kadar epeyce pala sallayan Cin Ali; Saka Mehmed ve tevabi birer birer yakalanıyor ve boğularak laşeleri denize atılıyordu. Bütün sipahi rüesası defterlere göre elde edildi, birer birer katl olundu. Neferlerin cizye defterleri verilmiyor, buna bedel altışar kuruş gulamiye veriliyordu. Sipahiler yekdiğerine latife ettirdikleri zaman: "Aldın mı altıyı?" diye eğleniyorlardı. Birkaç sene sonra gulamiyeler kaldırılmış, sipahilere alakadan başka bir şey verilmemeye başlanmıştı.[284]

[283] Allah'a ve Resul'e uyunuz. (Al-i İmran Suresi, Ayet 32.)
[284] Kadınlar Saltanatı, Cild 2, Sayfa 118.

İşte (2 Zilkayde H.1041) tarihi Sultan Murad için bu suretle hakiki cülus tarihi oluyor, ancak bu tarihte tahtı zorbaların elinden feth etmiş bulunuyordu. **[335]** Sultan Murad, merkezde böyle şedid icraatta bulunduğu, en küçük bir fenalığa cüret etmiş olanların bile cezasını tertip ettirmekte olduğu şu sırada daha evvel dağılmış ve yahud bu icraat-i şedide üzerine ber-takrib ile savuşmuş olanların izale-yi vücudları için Anadolu'da ve Rumeli'de eyalet valilerine emrediyor, onların da birer birer vücudları izale ediliyordu. Hatta bunlardan nüfuzlu olanların tedmiri için bir hayli sıkıntılar çekildi, bayağı harbler yapıldı. Fakat hepsi birer birer yakalanıp idam ediliyor, memleket bu suretle levs-i vücudlarından tathir ediliyordu. Bu icraat sayesinde birçok zamandan beri nimet-i asayişten mahrum olan vatan artık selamet güneşinin doğduğunu görüyor, zorbalar, katiller elinde inim inim inleyen erbab-i namusun cehrelerinde şerare-i meserret lem'a pâş olmaya başlıyordu.

Murad-ı Rabi; Pay-i tahta yalnız sipahi zorbalarının vücudlarını ortadan kaldırmakla iktifa etmemiş, daha bazı şedid icraata girişmişti. Padişah Hazretleri emirlerinin harfiyen icra edildiğini, hiçbir taraftan muhalefete maruz kalmadığını gördükçe işi artırıyor, geceleri tebdil-i kıyafet gezerek verdiği emrini halefinde hareket edenlere müsadif oldukça bila-sual idam ettiriyordu. Karşısında söz söyleyecek bir vakit olmadığı için zaman gittikçe kefi emirler vermekten ve o kabil o ümera harfiyen mutavaat etmeyenleri öldürtmekten geri durmuyordu. Nitekim bir akşam böyle gezerken Hoca Paşa İmamın oğlunu yatsıdan sonra fenersiz tesadüf ettiği için maiyetindeki adamlar ile hemen orada öldürülmüştü. Bu muamele fenersiz çıkılmaması hakkında verdiği emrin tutulmamasından ileri gelmişti.

Dördüncü Sultan Murad, gittikçe nüfuz-i iktidarını suistimal ediyordu.

Kahvelerin kapatılmasını, tütün içilmemesini emretmesi bu kabildendi. Kendisi bizzat dolaşır, tütün içenleri derhal öldürtür, hatta bacaları koklayarak tütün kokusu olduğu bahanesiyle birçokları da gürültüye giderdi. **[336]**

Bu hal memlekette casusluğunda türemesine sebep olmuştu. Çünkü bazı kimseler Padişaha yaranmak fikriyle, ötekinin berikinin hilaf emr-i âli hareketini icbar ediyorlar, bundan dolayı mazhar-i taltif oluyorlardı.

Sultan Murad, Bağdat Seferine gidecekti. Onun bir emeli de Bağdat'ı kurtarmak, Van'a kadar hayli cüret gösteren İranilere bir ders tedip vermek idi. Bu maksadla İznik'e gitti, oradaki yolları bir parça harap bulduğu için kadıyı derhal idam ettirdi. Padişahın bu

muamelesi zaten vesile-cuy u itiraz olan ulemanın itirazatına badi oluyor, gaybubetinden bil-istifade pâyitahta aleyhinde hayli goftegular meydan alıyordu.

Hatta Şeyhülislâm Efendi ulemadan bir zatın katli meselesinin adem-i hoşnudiye badi olduğundan bahisle men-i tekerrürü için oğluna nasihat eylemesi hakkında valide sultana bir mektup bile yazmışlardı. Fakat hüsn-i niyetle hareket eden Ahizâde Hüseyin Efendi bu mektup vesilesiyle itham altına alındı. Çünkü bunu müteakip bazı ahlâksızlar Kösem Sultan'a müracaat etmişler, başta müftü efendi olmak üzere ulemanın Sultan Murad'ı hal' için teşebbüste bulunduklarını haber vermişlerdi. Bundan telaş eden valide sultan "Benim Sultanım, acele üzere gelesiz cülus tedbiri için sözler ve cemiyetler olmaktadır." Yolunda bir mektupla keyfiyeti Murad-i Rabi'ye bildirmişti. Sultan Murad, bu malumatı alınca derhal pâyitahta avdet ediyor, Şeyhülislâmı azil ettiriyor, sonra bunula da iktifa etmeyerek arkasından idamı için adamlar çıkarıp Ayestefanos civarında kendisini boğduruyordu. Murad-i Rabi; gittikçe zulmü artırıyordu yolunu kestiği azimetine muhalefet ettiği bahanesiyle elindeki okla arabacıyı öldürüyor, bu kabil gülünç emirlerine muhalefet etti diye bazı masumların derilerini bile yüzdürüyordu.

Padişahın bu lüzumsuz şiddeti herkes yıldırmış, birçok şikayat vukuna sebebiyet vermişti. Fakat bunları düşünmüyor, muttasıl böyle garip garip emirler **[337]** vermekten, muhalif-i hareket kimden sadır olursa olsun idam ettirmekten çekinmiyordu.

Sipahi zorbaları hakkındaki emirleri memleketi teskin etmiş, her tarafta memnuniyet-i mucip olmuştu. Fakat faydasız olan sonraki harekatı nefretini celb etmekten hali kalmıyordu.

Nihayet Padişah tekrar İran Seferi'ne gitmiş ve "Revan" ı fethe muvaffak olmuştu. Bu zafer onun gururunu tezyid ediyor, âdeta kabına sığmayacak bir hale gelmiş bulunuyordu. Bu muzafferiyetler, bu muvaffakiyetlerle beraber zihnine giren kurdu onu rahat ettirmiyordu: Hal'

Bu zaferi o kurdu gönlünden çıkarmak için vesile addetti. Pay-i tahta müjde-yi muvaffakiyetini götürmek üzere gönderdiği adamlarla zavallı şehzadelerin idam hükmünü de birlikte gönderiyordu. Şehzade Bayezid ile Süleyman başka valideden doğmuşlar, o zaman yirmi beşer yaşlarına gelmişlerdi. Her ikisi vakitlerini ilim ve marifet tahsiliyle, idmanlarla geçiriyorlar, Padişahın zihninden geçirdiği şeyleri hatırlarına bile getirmiyorlardı.

Hatta zorbaların ısrarlarıyla ayak divanına geldikleri zaman bile bunu açıktan açığa reddetmişler, kendilerini elim bir akibete giriftar edecek olan böyle bir düşünceden uzak kaldıklarını göstermişlerdi.

Fakat Sultan Murad öyle düşünmüyor, onların böyle bir emel beslemediklerini bildiği halde bunların vücudunu kendi bekası için muzır telakki ediyordu. İki üç defa hal' şayialarını duyması, ilkinde zorbaların bunu yüzüne karşı söylemesi ondan büyük bir tevahuş uyandırmış, baki-yi saltanatı için onların hayatını fazla ve lüzumsuz hatta muzır görmeye başlamıştı. İşte katl hükmünü böyle halet-i ruhiyenin taht-i tesirinde veriyordu.

İstanbul halkı muzaferiyet haberi ile sermest olurken şehzadelerin imhaları için emir alan Bayram Paşa ile Bostancı başı da Bayezid ile Süleyman'ı gözyaşları **[338]** dökerek boğmuşlardı. Onların bu elim akibetleri herkesi müteessir etti, bir gün evvelki zevk ve neşe-yi gamlı bir keder ve eleme münkalip oldu (H.1045).

Sultan Murad'ın bu zalimane muameleleri artık herkesi bıktırmış, zorbaların izalesinde kazandığı teveccüh ve muhabbeti tamamen kayıp etmişti.

Murad-i Rabi, Revan Seferi'nde avdete tertip olunan azim alaylarla istikbal edildi. İstanbul'a avdetinden sonra yine garip garip emirler veriyor, bilhassa katli devam ediyordu. Sultan, pâyitahta muavedette şehzadeleri öldürülmüş bulduğu için memnun olmuştu. Fakat Kasım ile İbrahim'in mevcudiyeti ona yine dağ-i derun olmaktan hali kalmıyordu. Şimdi de düşüncesi bunları yok etmek, tamamen yalnız kalmaktı. Böylece iki seneye karip bir zaman geçti. İstanbul ve eyalatte mezalim ika' olunmakla beraber askerlikçe bir hayli teşkilat vücuda getirmekten de hali kalmıyordu. Hele son zamanlarda Bağdat'ı zapt etmeye azmettiği için teşkilata pek ziyade ehemmiyet verdi, Hristiyanlardan devşirme usulüyle tedarik ettirdiği çocuklarla yeniçerilerin adedini artırdı. Ancak bu defa şehzadelerin işini bitirmedikçe sefere gitmek istemiyordu. İlkbahar hulul etmek üzere olduğu için tedarikata fazla germi verdirmiş ve müteakiben "muttasıf olduğu asar-ı zekadan dolayı korkmakta bulunduğu Sultan Kasım namındaki biraderini idam" ettirmişti (2 Şevval 1047).[285]

Bu şeni' cinayetin bayramında, yine herkesin icra-yı sürur eylediği bir zamanda irtikap olunması beynelhalk epeyce dedikoduya mucip oldu. Fakat Sultan Murad onları

[285] Joseph Von Hammer, Cild 9, Sayfa 237.

düşünmüyor, o; yalnız kendisince tehlikeli addettiği bir mevcudu izale ettikten dolayı memnun oluyordu.

Bir sene sonra da hakan-i mahlü Mustafa bazılarına göre eceliyle ve birtakımlarına nazaran mesmumen vefat etmiş, Murad-i Rabi bu haberi almakla münşerih-ül-bâl olmuştu. **[339]**

Sultan Murad-i Rabi Bağdat'ı fethetmiş, fatih Bağdat unvanı mefaretini kazanmıştı. Fakat daha İstanbul'a dönerken nigris illeti onda da baş gösterdi. Ancak halkı şediden men eylediği işret istimaline kendisini pek ziyade inhimak gösteriyor, (Mir Güne Oğlu) ile gece gündüz iş u nuş eyliyordu. Etbaı kendisini işretten mene çalışıyorlar, fakat terk ettirmeye bir türlü muvaffak olamıyorlardı.

Nihayet hastalık gittikçe şiddet kesb etti. Hayatından kendisi de ümidini kesmeye başladı. Böyle olduğu halde kendisinin işgal ettiği tahta velev olduktan sonra olsun diğerinin oturmasını çekemiyor, hanedanın yegane vârisi olan Şehzade İbrahim'in de öldürülmesi için emir veriyordu. Fakat Kösem Sultan'ın bir tedbiri şehzadeyi ölümden kurtardı. Valide Sultan oğluna İbrahim'in öldürüldüğünü bil-vasıta haber verdirmiş, fakat naaşı görmek arzusunu izhâr edince şaşırmıştı. Nihayet onun içinde bir tedbir buldu. Hekimlere kardeşini o vaziyet-i elime de görmesi muvafık olamayacağını söyletti.

Halbuki Sultan Murad buna kanmıyor, kalkıp görmek istiyordu. Fakat bi-mecal olduğu halde yere düştü. Artık kendini kaybetmiş, az zaman sonra vefat eylemişti.

Sultan Murad'ın vefatıyla şehzadelerin katli âdet-i şeniası da hitama eriyordu. **[340]**

SON

İtizar, Teshîl-i kıraat maksadıyla, telafuz olundukları gibi yazılmış olan Türkçe kelimeler ilcaat-i zaruriye taht-i tesirinden olarak– muhtelif şekil ve surette kaldığından dolayı kariîn-i kiramın affı niyaz olunur.

SONUÇ

Mehmet Zeki, devletini seven, milletine bağlı bir tarihçidir. Aynı zamanda maliyeci olan yazar, devletin çeşitli kademelerinde muhasebeci ve maliyeci olarak görev yapmıştır. İlk eserlerini iktisat üzerine kaleme almıştır. Birçok alanda eser vermiş olan yazarın "Maktul Şehzadeler" den başka tarihle alakalı çok sayıda eseri mevcuttur: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Tanzimat Maliye Nazırları, Son Sadrâzam ve Başvekilleri, Mâliye Teşkilat Tarihi, Sicill-i Osmanî Zeyli, Osmanlı Tarihinden Sayfalar, Manzum Eski Osmanlılar gibi eserleri bulunan yazar eserinde anlaşılabilir, sade bir üslup kullanmıştır.

Mehmet Zeki, eserinde Orhan Gazi devrinden başlayıp IV. Murat devrine kadarki taht kavgaları, kardeş katli uygulamaları ve meydana gelen bazı siyasi-sosyal olayları anlatmaktadır.

Mehmet Zeki, eserinde yeri geldiği zaman, sultanları ve devlet adamlarını hiç çekinmeden tenkit edebilmiştir. Mesela, IV. Murat zamanındaki tütün içme yasağının fazla abartıldığını ve masum insanların öldürüldüğünü açıkça ifade eder. Kardeş katliyle ilgili olarak, Yıldırım Bayezit, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman'ı hiç çekinmeden eleştirmiştir.

Mehmet Zeki, çok sayıda kaynağa başvurmuş, bu arada Kur'an-ı Kerim'den duruma uygun düşen ayetleri delil olarak göstermiştir. Olayları anlatırken de sebep sonuç ilişkisini dengeli bir şekilde kurmaya gayret etmiştir.

Müellif eserinde, kardeş katli meselesini anlatırken Osmanlı Padişahlarının selefleri Selçukluların tecrübesinden etkilendiğini, Selçuklular gibi ülkenin bölünmesinden çekindikleri için kardeş katli uygulamasına başvurduklarından bahsetmektedir. Fetret devrinde Anadolu'nun uzun süre karışıklık içinde kaldığını ve bir kaos döneminin yaşandığını belirtmektedir. Özellikle Cem Sultan olayında, Osmanlı Devleti'nin batıya karşı zor durumda kaldığını maddi ve manevi büyük tavizlerin verildiğini anlatmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman, III. Murat ve III. Mehmet zamanındaki kardeş katli vakaları

hakkında bilgi verirken uygulamadaki bazı yanlışlıkları da eleştirmektedir. I. Ahmet devrinde kardeş katli usulünün kaldırılması sonucu şehzadelerin kafese hapsedildiğinden ve son olarak da IV. Murat'ın vefatıyla kardeş katli uygulamalarının sona erdiğinden bahsetmektedir.

Mehmet Zeki'nin eseri, Osmanlı Devleti'ndeki taht kavgalarını, kardeş katli uygulamalarının nedenlerini ve sonuçlarını açıklayan önemli bir kaynaktır. Mehmet Zeki'nin çok sayıda yerli ve yabancı kaynaktan yararlanması, Osmanlı devletindeki bozulmaları ortaya koyması, gerektiğinde Sultanları ve devlet adamlarını tenkit edebilmesi, tarihî gerçekliğin açıkça anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

A. KİTAPLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet; Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 2.Kitap Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

AKMAN, Mehmet; Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli, Eren Yayınları, İstanbul 1997.

ALDERSON, A. D; Osmanlı Hanedan Yapısı, (Çev: Şefaettin Severcan), İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

AVCI, Necati; Tarih Sürecinde Rodos, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007.

GÖKBİLGİN, Tayyib; Kanuni Sultan Süleyman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

HAMMER, Joseph Von; Osmanlı Tarihi, (Çev: Mehmet Ata) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1990.

İNALCIK, Halil; Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

KAFESOĞLU, İbrahim; Selçuklu Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.

KÖYMEN, Mehmet Altay; Seçuklu Devri Türk Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

MUMCU, Ahmet; Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1963.

ÖGEL, Bahaeddin; Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Maktul Şehzadeler, Şems Matbaası, İstanbul 1920

PEÇEVİ, İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi, C. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

SAYDAM, Abdullah; Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Derya Kitabevi, Trabzon 1999.

TANERİ, Aydın; Türk Devlet Geleneği, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

TURAL, Mehmet Akif; Saltanatın Otopsisi veya Millî Hakimiyet Yolunda Çekilen Çileler, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

UĞUR, Ahmet; Osmanlı Siyaset-Nameleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi C.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.

YÜCEL, Yaşar, Ali Sevim, Türkiye Tarihi, Fetihten Osmanlılara Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.

B. MAKALELER

AKTAN, Ali; "Osmanlı Hanedanı İçinde Saltanat Mücadelesi ve Kardeş Katli I" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 10, İstanbul 1987, s. 10-16.

_____; "Osmanlı Hânedanı İçinde Saltanat Mücadelesi ve Kardeş Katli II" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 11, İstanbul 1987, s. 53-55.

BİRİNCİ, Ali; "Sicill-i Osmanî Zeyli Son Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi", C. I, Türk Tarih Basımevi, Ankara 2008, s. 6-17.

İNALCIK, Halil; "Mehmed II" İslam Ansiklopedisi, C.VII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1988, s. 513-515.

SAYDAM, Abdullah; "Osmanlılarda Saltanat ve Hilafet", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 499-500, Kasım-Aralık 2004, s. 43-53.

C. SÖZLÜK ve LÛGATLAR

AKALIN, Şükrü Halûk ve Diğerleri; İmla Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

DEVELİOĞLU, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1993.

PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

PALA, İskender; Divan Şiir Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.

SAMİ, Şemseddin; Kâmûs-i Türkî, 7. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

DİZİN

A

Abdurrahman Nafiz Paşa, 13
Abdülaziz, 232, 274
Abdürrezak Ağa, 23, 272
Abese Suresi, 20
Acemistan, 20, 243
Adana, 10, 100, 104, 231
Ahizâde Hüseyin Efendi, 288, 300
Ahmed Paşa, 91, 98, 104, 105, 108, 116, 123, 124, 146, 187, 188, 205, 212, 216, 222, 223, 224, 229, 272, 280, 281, 282, 283, 284, 286
Ahmed Refik, 15, 83, 96, 110, 131, 217, 221, 239, 269, 274, 275, 281, 282
Ahmet, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 13, 22, 29, 33, 35, 36, 39, 47, 48, 144, 161, 165, 170, 186, 196, 304, 305, 306
Ahmet Arifî Paşa, 13
Ahmet Celayir, 48
Ahmet Es'ad Paşa, 13
Ahmet Rifat, 13
Ahmet Sait Paşa, 13
Ahmet Şefik Paşa, 13
Ahmet Tevfik Paşa, 13
Ahmet Vefik Paşa, 13
Akhisar Köyü, 72
Aksaray, 54, 106
Alaeddin, 27, 33, 35, 36, 41, 81, 94, 95, 196, 197, 206, 268
Alaeddin Paşa, 33, 41, 81
Alâiye Beyliği, 3
Alâiye Emiri, 3
Aleaddin Keykubad, 88
Alexsandr, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 170, 171
Âli Emirî Efendi, 111
Al-i İmran Suresi, 20
Ali Paşa, 47, 52, 53, 105, 182, 184, 185, 186, 188, 229, 231, 254, 256, 279
Alparslan, 2
Amasya, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 47, 50, 53, 74, 92, 105, 181, 186, 187, 189, 196, 197, 204, 210, 228, 229, 230, 232, 233, 235, 238, 243, 248
Anadolu, 3, 4, 22, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 38, 42, 43, 48, 50, 52, 54, 59, 60, 61, 67, 76, 78, 81, 86, 94, 96, 97, 98, 99, 106, 108, 109, 112, 113, 117, 150, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 196, 197, 204, 205, 214, 228, 229, 231, 233, 236, 237, 238, 275, 281, 295, 299, 303
Andre Ağri, 95
Andronikos, 22, 28, 43, 44
Ankara, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 17, 29, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 61, 65, 68, 71, 73, 103, 105, 111, 196, 197, 229, 231, 305, 306, 307
Ankara Savaşı, 4, 29
Ankebut Suresi, 21, 255
Ankona, 156, 162
Antonia Tojantil, 154
Arşevek Darles, 154
Asya, 54
Aştin oğlu, 97
Atıf Efendi, 10
Atmacaoğlu, 64
Aviglion, 142
Avrupa, 21, 34, 54, 67, 112, 114, 117, 120, 123, 124, 141, 150, 155, 161, 171, 172, 182, 201
Ayas Paşa, 96, 99, 238, 267
Aydın, 2, 29, 49, 51, 306, 307
Ayşe, 9, 263, 281

B

Bağdat, 5, 29, 40, 48, 105, 237, 253, 256, 262, 280, 299, 301, 302
Bağdat seferi, 5
Baki, 208
Bala Hatun, 33
Balkan Harbi, 9
Bayezit, 3, 4, 5, 7, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38
Bayezit Paşa, 32
Bayezit, oğlu, 3
Bedreddin Simavi, 65, 72, 73
Bedus Çardak, 61
Beyoğlu, 10
Beypazarı, 51
Bizans, 8, 22, 28, 29, 30, 31, 43, 44, 47, 49, 50, 54, 56, 57, 59, 63, 66, 71, 72, 73, 75, 84, 85

Bizans İmparatoru, 43, 55
Boğaziçi, 29, 48, 60
Boluk Beldesi, 48
Borjiya, 158, 160, 161, 162, 163, 165, 170
Bulgar Dağı, 100
Burbon, 85
Bursa, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 42, 47, 49, 50, 52, 53, 59, 68, 69, 72, 75, 76, 79, 94, 96, 97, 98, 99, 154, 175, 184, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 204, 206, 216, 227, 228, 238, 258, 261, 276
Buvallay, 18, 137
Büyük Hun İmparatoru, 2

C

Candaroğlu Beyliği, 3
Canpolatoğlu Mustafa Paşa, 292
Celaleddin, 3, 94
Celaleddin Bayezit, 3
Cem Sultan, 15, 21, 25, 34, 89, 90, 93, 97, 100, 109, 110, 112, 134, 135, 141, 146, 152, 155, 161, 170, 171, 175, 303
Cenab-ı Murad, 45
Cenan, 9
Ceneviz, 54
Cengiz, 92
Charles, 67, 130, 141, 142, 143, 147, 148, 149, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 172, 173, 175
Cihangir, 36, 37, 38, 208, 210, 214, 221, 266, 268
Cüneyd Bey, 52, 61, 74, 75, 76, 77, 78, 80
Cüneyt Bey, 30, 31, 32

Ç

Çalâzade Sinan Paşa, 18
Çamurlu, 31, 64
Çandarlı Kara Halil, 41
Çelebi Mehmet, 4, 30, 31, 32
Çelebi Mehmet İmparator, 31
Çelebi Murat, 32
Çelebi Mustafa, 4, 74
Çiçek Hatun, 86
Çivindakya Limanı, 145
Çukurçimen Yaylası, 105

D

D'Aubusson, 18, 34, 90, 108, 114, 115, 116, 118, 124, 130, 133, 136, 137, 138, 141, 146, 153, 154, 161
Danişmendoğulları Beyliği, 3
Devr-i Fetret, 68
Dırama, 9
Dimetoka, 28, 35, 43, 194
Dimitriyos, 90
Diyarbakır, 19, 211, 235, 237, 281, 288
Domaniç Dağı, 50
Doyran, 9
Dö Blanşfor, 118
Dö Pireyi, 118
Dö Sen Mark, 146
Döğenciler Köyü, 57
Dön Juan, 158, 159
Dulkadir Beyi, 3
Dulkadirliler, 3
Düzme Mustafa, 7, 31

E

Ebu Eyvent Gölü, 50
Ebubekir Mümtaz Efendi, 13
Ebulkemal M. Akil, 11
Ece Ovası, 78
Edirne, 24, 30, 31, 32, 35, 37, 42, 50, 55, 56, 58, 62, 64, 65, 68, 70, 71, 74, 75, 78, 79, 81, 84, 173, 186, 187, 191, 194, 204, 214, 227, 264, 271, 276
Edirne Kalesi, 24, 56
Eflak Prensi Mirçe, 31
Eflaklılar, 67
Emin Paşa, 13
Emlâk-i Milliye, 10
Engurus Beyi, 129
Ereğli, 37, 106
Ermeni Boğazı, 50
Erzincan, 3
Eskişehir, 30, 51, 104
Eşref Edip, 12
Etyan, 54
Evrenos, 54, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 81
Evrenos Bey, 54, 63

F

Fatih Sultan Mehmet, 4, 7, 303

Feridun Bey, 15, 117, 174, 200, 237, 239, 240, 248, 249, 256, 257, 264
Fetret devri, 4
Fidye Kısığı", 80
Filorina, 9
Fiorentino, 165
Firuz Paşazâde, 50, 80
Fleraman, 144
Francesko Sibo, 145
Fransa, 34, 67, 85, 117, 118, 122, 125, 127, 128, 129, 131, 133, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 152, 153, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 170, 171, 174, 176
Fuzuli, 208

G

Galip Paşa, 13
Galler, 119, 122, 144
Gazi Murat, 27
Gazvin, 20
Gedik Ahmed, 91, 104, 123, 124
Gedik Nasuh, 96, 98
Gelibolu, 32, 54, 78, 175
Genç Osman, 5, 39, 275, 278, 280, 284
Germiyan, 28, 42, 51, 52
Germiyanoğlu, 30
Gırnata, 156
Güzelce Hisar, 29
Güzelce Hisarı, 48

H

Hacı İbrahim Saip Paşa,, 13
Hacı İvaz, 32
Hafız Paşa, 281, 283, 284, 285, 286, 290
Halil Ethem Bey, 79
Haluk, 9
Hamdi Paşa, 13
Hamideli, 29, 49, 79
Hammer, 22, 33, 44, 49, 51, 53, 55, 56, 58, 63, 79, 81, 82, 88, 96, 132, 141, 170, 181, 182, 195, 198, 202, 206, 220, 228, 241, 248, 254, 255, 259, 268, 296, 297, 301
Hanbeli, 7
Hanefi, 7
Hasan Ağa, 57, 65, 254, 256, 257
Hasan Bin Mahmud Beyatini, 102
Hatice Bayraktar, 1
Hatipzade, 89
Hatipzâde Nasuh Çelebi, 122
Hayreddin Paşa, 13
Hayrullah Efendi, 15, 22, 44, 46, 73, 76, 78, 79, 266, 272
Herat, 20, 243
Heye Zozomieten, 114
Hızırşah, 51
Hicaz Bey, 101
Hiristo Fano, 151, 152
Hoca Saadeddin, 29, 45, 270
Hüdâvendigâr, 25, 28, 42, 43, 44, 107, 168, 173, 189
Hürrem Sultan, 4, 36, 37, 211, 212, 213, 216, 222, 224, 230, 233
Hürşid Paşa, 13
Hüseyin Avni Paşa, 13
Hüseyin Hüsnü Paşa, 13
Hüseyin Mecid Efendi, 13
Hüsrev Paşa, 40, 257, 280, 281, 282, 287, 288

I

I. Kılıç Arslan, 3
I. Murat, 3, 7, 25, 27, 28
I. Mustafa, 5
II. Bayezit, 4, 21, 23, 26, 33, 34, 35
II. Gıyaseddin Keyhüsrev, 3
II. Kılıç Arslan, 3
II. Mehmet, 24, 33
II. Meşrutiyet, 14
II. Murat, 4, 7, 31
II. Osman, 5, 39
II. Selim, 5, 38
III. Gıyaseddin Keyhüsrev, 3
III. Mehmet, 5, 23, 38, 303
III. Murat, 5, 38, 303
III. Osman, 5
Isfahan, 20, 243
IV. Murad, 15
IV. Murat, 5, 21, 24, 39, 303, 304

İ

İbn-i Abidin, 8
İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 14
İbrahim Alâettin Gövsa, 12, 14
İbrahim Edhem Paşa, 13
İbrahim Sarım Paşa, 13

İbrahim Yınal, 2
İmparator Emanuel, 67
İmparator Manuel, 32
İnnusan, 141, 145, 147, 149, 153, 154, 155, 158
İran, 5, 8, 37, 38, 40, 93, 125, 183, 212, 213, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 248, 253, 255, 256, 258, 277, 300
İranîlerin, 19
İsa Çelebi, 4, 29, 30, 47, 49, 50, 51
İsfendiyar Beyi, 51, 81
İsfendiyarzâde, 82
İskender, 3, 17, 106, 216, 307
İskoçya, 153
İsmail Galip Bey, 69, 70, 79
İstanbul, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 21, 33, 35, 38, 40, 60, 61, 80, 85, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 103, 105, 118, 123, 131, 142, 150, 154, 157, 161, 170, 171, 173, 175, 176, 180, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 195, 198, 204, 207, 214, 216, 221, 224, 226, 227, 229, 230, 237, 238, 256, 259, 261, 263, 264, 265, 268, 275, 281, 282, 288, 294, 301, 302, 305, 306, 307
İstanbul Defterdarlığı, 10
İstanbul Vilayet-i, 10
İstanköy, 119
İtalya, 91, 141, 142, 145, 152, 153, 160, 161, 162, 165, 172, 175
İvanontere, 50
İzmir, 10, 30, 32, 52, 55, 61, 78
İzmiroğlu Mirçe Bey, 31
İznik, 32, 65, 73, 80, 98, 299
İzzeddin Kılıç Arslan, 3

J

Jan Limini, 67
Joseph Von Hammer, 5, 15

K

Kadıköy, 10
Kahire, 4, 34, 101, 104, 133, 182
Kalkondil, 44
Kâni Paşa, 13
Kanuni Sultan Süleyman, 4, 7, 36, 37, 38, 264, 303
Kapitol, 151
Kara Han, 2
Kara Mehmed Ağa, 254
Kara Yusuf, 48
Karaca Bey, 57
Karacaahmet, 10
Karaman, 3, 29, 33, 34, 35, 49, 51, 52, 54, 87, 88, 93, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 112, 116, 125, 129, 181, 187, 188, 189, 196, 218, 227, 228, 230, 231, 236, 237
Karaman Bey, 3, 54
Karamanoğlu, 31, 32, 34, 47, 66, 72, 73, 80, 104, 106, 108, 115
Karamanoğulları Beyliği, 3
Karesi, 28, 29, 42, 47, 49
Karnabol Eyaleti, 55
Kasım, 5, 7, 9, 10, 31, 34, 40, 71, 72, 103, 104, 108, 194, 201, 202, 261, 273, 289, 301, 306
Kastamonu, 51, 86, 87, 88, 89
Kavala, 9
Kavurd Bey, 2
Kayseri, 48, 75, 315
Kemame Kilisesi, 142, 143
Kemankeş Ali Paşa, 25, 279
Kırçova, 9
Kızıl Ahmedlilerin, 86
Kızılağaç Yenicesi, 32, 78
Kite Ovası, 28, 43
Konstantiniye, 32
Konya, 34, 35, 37, 54, 88, 89, 92, 94, 95, 99, 100, 104, 105, 189, 196, 214, 230, 231, 233
Koro, 9
Kosova Meydan Muharebesi, 28, 44
Kosova Muharebesi, 46, 64
Kostantiniye, 47, 50, 54, 57, 59, 60, 63, 67, 71, 75, 80, 82, 84, 87, 89, 91, 129, 132, 146
Kösem, 25, 39, 40, 279, 280, 282, 283, 284, 296, 300, 302
Kralı Mathias, 143
Kür Han, 2
Kürşah Melik, 59
Kütahya, 29, 37, 48, 49, 105, 183, 225, 228, 229, 261, 264

L

Lala, 27, 37, 42, 80, 96, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 239
Larende, 3, 88, 105
Larende Emiri, 3
Larobe Adası, 144
Lütfi Bey, 3
Lütfi Efendi, 10

M

Macar, 67, 142, 143, 150, 152, 270
Macaristan, 67, 118, 122, 129, 136, 138, 150, 152, 227, 264, 271
Mahmud Nedim Paşa, 13
Mahmut, 5, 23, 32, 36, 38
Makbul Bey, 57
Maktul Şehzadeler, 1, 4, 10, 15, 16, 303, 305
Maliye Bakanlığı, 9, 10, 14
Maltepe, 187, 188
Manastır, 9
Marsilya, 133, 144
Marsilya Limanı, 133
Masum Han, 246, 256
Mathias, 143, 152
Medine-i Münevvereye, 102
Mehmet Bey, 22, 29, 32, 34, 47, 49
Mehmet Çelebi, 29, 30, 31, 47, 49, 50
Mehmet Halit Efendi, 13
Mehmet Hasip Paşa, 13
Mehmet Nevres Paşalar işlenmiştir., 13
Mehmet Rüştü Paşa, 13
Mehmet Sadık Rifat Paşa, 13
Mehmet Süreyya Bey, 14
Mehmet Tevfik Paşa,, 13
Mehmet Zeki, 1, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 303, 304, 305, 307
Mehmet Zeki Bey, 9, 10
Mehmet Zeki Pakalın, 1, 4, 12
Mehmet, Osman, 4
Mehmet-i Sâlis, 24
Melik Arslan Bey, 3
Melik Muhammet, 3
Melikşah, 2
Menteşe, 29, 49, 51
Meriç, 44
Mevlâna Ahmedî, 58
Mezid Bey, 81
Mısır, 3, 20, 34, 36, 100, 101, 103, 108, 111, 115, 122, 123, 124, 133, 136, 143, 145, 149, 150, 151, 153, 157, 160, 166, 169, 176, 180, 182, 206, 207, 228, 261, 263
Mihaloğlu, 32, 65, 77
Mihalzâde, 60, 76, 77, 81
Miloş Kabiloviç, 44
Mirçe, 31, 54, 73
Mithat Paşa, 13
Mon Ferran, 142
Muhtar İ'tisami Paşa, 13
Murat Bey, 22
Murat Çelebi, 31
Murat Han, 28, 43
Musa Çelebi, 4, 25, 30, 31, 34, 47, 49, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 108, 215, 288, 290, 291, 292, 293, 295
Musa Saffetî Paşa, 13
Musa, Orhan, 4, 36, 197
Mustafa Çelebi, 29, 30, 31, 32, 71, 74, 75, 76, 78, 79, 80
Mustafa Fazıl Paşa,, 13

N

Nagropon Beyi, 152
Namık Kemal, 9, 22, 47, 48, 61
Nâmık Kemal Bey, 48
Napoli, 120, 130, 138, 141, 142, 143, 156, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 174, 175
Negro, 54
Niğbolu, 67
Nis, 118, 122, 123, 124, 127, 132
Nişli Ali Rıza, 9
Niyazi, 58
Nizam-i âlem, 24, 83, 84, 92

O

Ogüst Kayser, 165
Oğuz, 2, 34, 95, 102, 103, 180
Oğuz Han, 2
Oğuzhan, 90
Ohri, 9, 61
On Birinci Loui, 128, 131
Orhan Gazi, 15, 21, 27, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 38, 39, 41, 46, 94, 303
Orhaniye, 9

Oruç Bey, 57
Osman Gazi, 27, 41, 107
Osmanağa, 10
Osmanlı, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 71, 73, 83, 84, 85, 88, 89, 94, 108, 116, 124, 134, 142, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 164, 171, 187, 206, 207, 209, 212, 215, 221, 237, 252, 257, 258, 260, 263, 264, 267, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 303, 304, 305, 306, 307
Osmanlı Devleti, 1, 7, 8, 14, 15, 24, 27, 45, 55, 73, 274, 303, 304, 305
Osmanlı Tarihi, 4, 5, 15, 22, 44, 46, 47, 59, 61, 84, 209, 252, 272, 273, 275, 305, 306
Ostiya, 55

Ö

Ömer Faruk, 9

P

Pertev Paşa, 228, 259
Philippine, 134, 135, 136
Piyonini Şehri, 144
Pouilles, 120, 121, 162, 169
Prizren, 9
Puat, 130

R

Recep Paşa, 24, 25, 40, 281, 282, 285, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297
Refik Bey, 33, 144, 161, 165, 170
Revan Seferi, 5, 301
Rey, 2
Rodos, 4, 21, 34, 67, 90, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 130, 132, 134, 137, 138, 146, 148, 149, 153, 155, 161, 166, 180, 182, 305
Rum, 43, 44, 54, 73, 77, 90, 93, 102, 106, 142, 170, 183, 206, 228, 244, 261, 262, 282, 294, 295
Rumeli, 9, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 39, 42, 43, 47, 50, 53, 55, 59, 60, 66, 67, 74, 75, 76, 78, 86, 96, 97, 106, 108, 111, 149, 170, 185, 186, 188, 229, 231, 235, 236, 256, 275, 278, 299
Rükneddin Süleyman, 3
Rüstem Paşa, 19, 37, 211, 212, 213, 216, 222, 223, 224, 226, 227, 230, 240
Rüşdü Paşa, 13

S

Saadeddin Efendi, 18, 22, 29, 45, 269, 270, 271
Sâbire Hanım, 9
Sadık Paşa, 13
Safiye Sultan, 267, 268, 269, 270
Said Paşa, 13
San Cuvan, 128
Saruhan, 29, 35, 49, 51, 181, 183, 190, 198, 200, 225, 228
Savcı Bey, 4, 7, 22, 28, 42, 43, 45
Sazlı Dere, 32, 76
Sekizinci İnnusan, 147, 153
Selanik, 9, 31, 59, 72, 73
Selçuklular, 303
Selim, 4, 6, 7, 35, 36, 37, 38, 83, 177, 181, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 211, 212, 214, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 248, 250, 251, 253, 254, 257, 258, 259, 261, 264, 265, 268, 276
Sen Jean, 128
Sen Piyer Kalesi, 124
Sen Pol, 152
Sen Sebastiyan Kilisesi, 114
Seniye,, 9
Sent Anastari, 154
Sent Anj, 152, 161, 163, 164
Sevim, 3, 9, 306
Sırbiye Kralı, 63, 64
Sicilya, 119, 122
Sigismund, 67, 271
Sinan Bey, 63, 64, 89, 104, 105, 106, 139, 140, 172, 173, 201, 249

Sinan Çelebi, 14
Sofya, 31, 63, 271
Solakzâde, 15, 60, 72, 93, 99, 103, 186, 192, 193, 200, 206, 213, 260
Sucuoğlu, 64
Sultan Ahmet, 5, 39
Sultan Mehmed, 18, 60, 71, 72, 73, 79, 81, 82, 84, 92, 94, 95, 104, 165, 190, 269, 270, 271, 272
Sultan Mehmet, 4, 32, 38, 47, 49, 74
Sultan Mesut, 3
Sultan Murat, 22, 23, 25, 28, 32, 38, 40
Sultan Süleyman, 23, 26, 36, 70, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 247, 248, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 264, 265, 303, 305
Sultanı Kayıtbay, 3, 34, 100
Süleyman Çelebi, 29, 30, 47, 48, 49, 58
Süleyman Paşa, 25, 27, 42, 105, 211
Süleyman Şah, 3, 57

Ş

Şah Budak, 3
Şarabdar İlyas, 32, 81
Şarabdarı İlyas, 80
Şehinşah, 3, 35, 48, 49, 102, 181, 185, 188, 196
Şehzade Bayezit, 4, 28, 37, 38, 40
Şehzade Cem, 4, 84, 88, 89, 94, 95, 98, 104, 111, 116, 124, 125, 133, 135, 136, 149, 150, 156, 160, 170, 171, 172
Şehzade Korkut, 4, 35
şehzade Mahmut, 23
Şehzade Mehmet, 5, 29, 30, 35, 36, 39
Şehzade Murat, 31
Şehzade Musa, 24, 30, 49, 54, 56, 63, 80
Şehzade Mustafa, 4, 5, 7, 31, 32, 37, 39, 47, 72, 73, 75, 78, 79, 84, 95, 211, 212, 214, 216, 220, 221, 222, 223, 273, 275
Şemseddin Bey, 3
Şeyh Ramazan, 48, 49

T

Tabut Ağa, 248, 253
Tahmasb, 38, 213, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248, 250, 253, 254, 257, 258, 259, 260
Tanzimat, 11, 13, 303
Tarasgun, 144
Tekeoğulları, 51
Tekfur Dağı, 76
Teselya, 64, 75
Tîğ-i dellak, 57
Timur, 4, 29, 30, 31, 47, 48, 49, 50, 68, 183
Timurlenk, 46
Timurtaş Paşa, 30, 48, 49, 50
Tokat, 22, 50, 51, 53, 76, 288
Tuğrul Bey, 2
Tulan, 144
Turaku, 55
Turgutlu, 247
Turhala Bey, 63
Tuvan, 15, 87, 90, 112, 134, 135, 146, 152, 155, 159
Türk Dil Kurumu, 307
Türk Tarih Kurumu, 2, 3, 4, 9, 14, 305, 306
Türkiye Selçukluları, 3

U

Ulubat, 50
Umur Paşa, 77
Uzun Hasan, 87, 96, 103, 183

V

Venedik, 55, 95, 120, 130, 133, 142, 151, 152, 155, 156, 158, 162, 172
Vlademir Lamansky, 172
Vulik Oğlu, 64

Y

Yağan, 3
Yahya Bey, 216, 223
Yakub Bey, 43, 46, 49, 50, 51, 52, 61, 97, 98
Yakub Çelebi, 42, 45, 83, 84
Yakup, 4, 8, 23, 24, 28, 29, 30, 268, 278
Yalova, 50
Yanbolu, 71
Yenişehir, 34, 36, 53, 97, 98, 99, 205
Yıldırım Bayezit, 4, 8, 22, 28, 29, 303

Yıldırım Beyazit, 33
Yuannis Paleologos, 43
Yularkıstı Sinan Paşa, 188
Yusuf, 13, 21, 32, 48, 81, 199, 268, 274, 291
Yusuf Paşa, 13
Yusuf Kâmil Paşa, 13
Yusuf Suresi, 21
Yümnizâdeler, 75

Z

Zağanos, 72
Zağra, 64
Zigetvar, 38, 264

EKLER

محمد ذکی

مقتول شهزاده لر

T. C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

Erciyes Üniv. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi
IL003266

صاحب وناشری
اقبال کتابخانه‌سی صاحبی

مسیو

T. C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

Kayıt No.	Demirbaş No.
3266	956.1012

استانبول — شمس مطبعه‌سی
۱۳۳۶

T. C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Halkbilimi Kütüphanesi
Kayıt No.
3266

عثمان غازی ، تأسیس ایلهدیکی دولتك پایدار اولهجقندن امین اولهرق کوزلرینی قاپامشدی ، یرینه کوچوك اوغلی اورخان کچدی . بو حق بویوك قرداشی علاءالدینك ایدی . فقط پاشا، پك هوسلی اولدوغی علم ومعرفتایله اشتغالی پادشاهلغه ترجیح ایتدیکی ایچون بونی ، قرداشنه ترك ایتمش، اورخانده پدرینك حال حیاتنده باشلادیغی بر ایشی باشاره جقندن أمین اولهرق اومقامی بحق اشغال ایلهمشدی . فقط قرداشنك معاونتندن مستغنی اولهمیه جغنی ایچون یاردیمی ایسته دی، واوده أسیرکهمیه جکنی وعد ایتدی. اجنبی لسانده یازلمش اولان بعض تاریخلر ، علاءالدین پاشانك معاونتی باشقه طرزده کوستریبوزلر، حرکتندن شمهٔ جمایت چیقاریبورلر. سبب ده قارداشنك سوء ظننی دعوت ایتمهمك اولیور . حالبوکه بو علم عاشق ، اساساً سلطنت ایچون هیچ بر آرزو اظهار ایتمهمش ، کوچوك قارداشنك ادارهٔ ملك خصوصنده کندیسنه فائق اولدوغنی بیلدیکی ایچون الك اول کندیسی بیعت ایلهمشدی . بناءً علیه بو ، ذاتاً وارد دکلدی ، وکندیسی نه یایدی ایسه اضطراری دکل ، اختیاری یایدی. ذاتاً عثمانلیلرده لذت سلطنت هنوز طاتیلمامش، عثمان واورخانك سلطنتلری خداوندکارایله باشلایان وفاتح ایله اوج بالاترینه چیقان دیدبه ودارائدن آزاده بولونمش

اولدوغی ایچون اوزمانلر ایکی قارده‌شك احتلافه‌هنوز حقیقی بر سبب یوقدی. بونك ایچون علاءالدین پاشا ، ایکنجی درجه‌ده بر وظیفه‌یی ، وزارتی قبول ایدییوره ، وایفای خدمتدن قطعیاً کری طورمییوردی. مملکتك حدودی توندن کونه جریودیکنی، واوآنه قادار ایجاب ایتدکجه دعوت ایدیان وبر جم غفیردن باشقه بر نام ویریله‌مه‌ین معیتیله اوندن صوکره ایش توریله‌میه‌جکنی کوره‌رك وتقدیر ایدن اورخان غازی ، قرداشلرنك و فاضل محترم جاندارلی قره‌خلیلك یاردیمیله خرستیان جوجوقلردن « دیوشیرمه » عسکری وجوده کتیردی . اوزمانه کوره واجب‌الاجرا خصوصاتی قانون خالنده تدوین ، سلسلهٔ مراتب اصولی تأسیس ایتدی . بوصورتله آرتیق دولت قانونه‌ده مالك اولیوره ، وهر شی بر انتظام تام داخلنده جریانه باشلایوردی. علاءالدین پاشا اولونجه‌یه قادار قیمتلی معاونتلرینی بذل ایتمکدن چکنمه‌دی ، اورخان‌ده کندیسنه ستدار قالدی. او صیره‌لرده اورخانك اوغلی‌ده بویومش ، پدرینك غزا ایشلرینه یاردیمه باشلامشدی . قهرمان سلیمان پاشا ، جسارتیله، معیتی حسن اداره‌سیله تمایز ایدییوردی . کندیسندن پك چوق ایشلر مأمول اولان بو شهزاده ، بر قضا نتیجه‌سنده اولدی . نار فراقیله یانوب قاوروللان پدری‌ده آز زمان صوکره کندیسنی تعقیب ایتدی .

مقام پدره اوتوران خداوندکار ، غزا وجهاده باباسندن زیاده برغیرت وحرص ایله باشلادی . آناطولی‌ده بر خیلی برلری ضمیمهٔ ممالك ایتدیکی کبی سلیمان پاشای مغفورك همت خداپسندانه‌سیله روم‌ایلی‌یه آتیلمش اولان آدیمی‌ده ایلریلتمك ، وبو صورتله حقیقی بر پادشاهلق وجوده کتیرمك ایسته‌دی ، وکارنده الحق موفق‌ده اولدی .

اوصیره‌لرده یکی بر اصول‌ده وضع ایدلمشدی : شهزاده‌لری برر سنجاغه تعیین ایتمك، واوصورتله کندیلرینی امور وخصوصات سلطنته آلیشدیرمق . ایشته بو اصول جلوسندن اولوق شهزادکان کوچوك پاشلرنده آناطولی‌ده بر آیالته کوندریلیرك واصرانك دکرلیلرندن بری لالا عنوانیله کندیلرینه ترفیق ایدیلیردی . لالانك وظیفه‌سی شهزاده‌نك تعلیم وتحصیلنه نظارت ایتمك، واونی امور سیاسیه‌یه آلیشدیرمقدی . شهزاده داثره‌لری یالکز بر لالادن ترکب ایتمییوردی ، بالعکس کوچوك بر دکاب همایون داثره‌سی تشکیل ، نشانجی ورئیسی کبی رؤسای مأمورین استخدام ایدلدیکی کبی صنوف مختلفه‌دن مرکب برقطعهٔ عسکریه‌ده معیتنه ویریلیوردی . شهزاده ؛ بولندیغی آیالتده بویله‌جه هم ادارهٔ ملکیه‌یه ، هم‌ده خصوصات عسکریه‌یه آلیشیوره ، بر طرفدن‌ده بولوندوغی برلرك احوال واحتیاجاتی، خلقك مزاج ومشواریتی اوکرنیوردی. محاربه‌وقوعنده شهزاده‌لر تکمیل معیتلریله موکب همایونه‌التحاق ایدییور، وجناح قوماندانلقلرینی ایفا ایلییورلردی . بو اصول؛ شهزادکانك اولدن حاضرلانه‌لرینی ، مقام‌سلطنتی احرازلرنده هیچ بر تردد وعجمیلك کوسترمه‌دن تدویر اموره موفق‌اولمالرینی تأمین ایدییوردی . فقط بعضیلرینك بولوندوقلری برلرده‌نفوذپیدا ایلمه‌لری، وفضله‌جه عسکره صاحب بولونمه‌لری اونلرده وقتندن اول سلطنت حرصنی تحریکدن‌ده خالی قالیوردی .

بویله بر حرصی ؛ (ساوه‌جی) بکده کورویوروز ، وبوحالك، شهزادمنك فجیع بر عاقبته کرفتار اولماسنه سببیت ویردیکنی مشاهده ایدییوروز .

مراد خداوندکار ، فتوحاتیله مشغول اولق فکریله روم ایلی‌یه کچدی ، ادرنه سرایینه یرلشدی. آناطولی‌یه پك چابوق دونمك فکرنده اولمادینی ایچون یویوك اوغلی بایزیده کرمیان ، اورتانجه اوغلی یعقوب چلبی‌یه قره‌سی سنجاغی توجیه ایتمش، کوچوك مخدومی ساوه‌جی بکی‌ده بروسه‌ده قائمقام براقمشدی. کندیسی کرمیانه مأمور ایدیلدیکی کوچوك قارداشنك بروسه‌ده قالماسنی شهزاده بایزید چکمه‌دی . اساساً کندیسنی سه‌ومه‌یوره ، وقصقانیوردی. بودفعه‌کی توجیه بوتون‌بوتون جانی صیقدی . علیهنده انتریقه‌لر چویرمه‌یه قالقیشدی . بروسه قاضیسی ذاتاً کندیسنه متمایلدی . اشارت مخصوصه‌سیله کوچوك شهزاده‌نك بر طاقم افکار مضرمیه فریفته اولدوغنه دائر قاضینك کندیسنه کوندردیکی نامه‌یی برمکتوبله باباسنه یولادی . بو مکتوبده قاضی افندی؛ یعقوب بکك شاسنده بولونیوره ، ساوه‌جی بکك حرکاتی‌ده شبه‌لی کوستریوردی. شهزاده؛ حقیقةً پك کنج وتجربه‌سزدی . کنجلك وتجربه‌سزلکك کندیسنه ویردیکی هوسه برده

سوء قرین انضمام ایتمشیدی . او صیره‌لرده باباسی خداوندکار، حقنده حادث اولان بعض کوناگون شکایاتی وسیله اتخاذ ایده‌رك بیزانس پرنسلرندن «آندرونیقوس» ایله بالاتفاق عثمانلی تختنه جیقمه‌یه قرار ویردی . پرنس ایله اولان اتفاق ، مر ایکیسنك پدرلری مقامنه کچمه‌لری ایدی. شهزاده‌نك بوامل؛ اطرافدن ایصال ایدیان خبرلرله ، باخصوص شهزاده بایزید طرفندن کونده‌ریان مکتوبلرله پادشاهك سمع اطلاعنه واصل اولدی . خداوندکار ؛ اوغلنك بو تشبثندن فنا حالده حدتلندی. بیزانس ایمپراطوری « یانی یالهٔولوغوس» ی دعوت ایتدی. بوملاقاتده هرایکی حکمدار علیهلرینه قیام ایدن اوغلارینك کوزلرینه میل چکمه‌یه قرار ویردیلر .

مرادخان ؛ شهزاده‌نك حرکاتندن بی خبر ایمش کبی طاوراندرق بر قاچ کون برلکده صید وشکار ایتمك اوزره اوغلی بیغایه دعوت ایله‌دی، وکندیسی ده روم ایلیدن آناطولی طرفنه کچدی . باباسنك دعوت واقعه‌سندن شبهه‌لنن شهزاده ؛ اجابت ایتمه‌دکدن باشقه پدرینی خلع ایچون یولی فرصت عد ایتمك ایسته‌دی. پاره ایله، وعد ووعیدله باشنه طوپلادیغی برجم غفیر ایله خداوندکارك اوزرینه یورودی. (کته) اووه‌سنده ایکی اردو قارشیلاشدی . کیجه حلولنده پادشاه حد واصل اولان صوغی کچدی، وعاسیلره عفو وعد ایده‌رك ایشلری باشنه دونمه‌لرینی یوکسك برسسله اخطار ایتدی. بك چوق دفعه‌لر وهبر حرب اولمش اولان بو قوتلی صدا ایشیدیلنجه ساوه‌جینك عسکرلری کندیلرینی بکله‌مکسزده اولان جزادن قورقوب طاقیله ترك موقع ایده‌رك پادشاهلرینك عاطفتی استرحامه کلدیلر، وکنیج شهزاده‌لرینك امرینه اطاعت مجبوریتنده بولوندوقلرینی بیان ایله اعتذار ایله‌دیلر . ساوه‌جی بك ، یانندہ اصدقاسندن بر قاچ کیشی ایله روم اصیلزادکانندن باشقه‌سنك قالمادیغنی کورونجه شاشیردی، وآرتیق قاچمقدن بشقه‌بر چاره اولمادیغنی آکلادی . برقاچ رفیقی ایله برلکده « دیمتوقه» یه التجا ایتدی. خداوندکار ؛ اوغلنك قاچدیغنی ، ودیمتوقه قلعه‌سنه قپاندیغنی آکلایجه اورایه توجه ایتدی، وقلعه‌یی محاصره‌یه قویولدی. اوصیره‌ده برتقریب شهزاده‌یی قلعه‌دن چیقارتدی، وحضورینه قبول ایتدی .

پادشاه، اوغلنی هم ایبدن ایی‌یه آزارلامق، وهم‌ده عسوکنده عفو واطلاق آیله‌مك فکرنده ایدی. فقط کنیج وآتشین شهزاده ؛ ایلك کلمات توبیخ وتکدیره آداب بنوته مخالف ودرشت جوابلرله مقابله جسارتی کوستردیکنجه خداوندکار، بیزانس ایمپراطوریله اولان قراری موجبنجه اولا کوزلرینی اویدیردی . فقط بوکاده قانمه‌میه‌رق، وایمپراطوریله اولان مقاوله‌یه‌ده مخالف اولارق متعاقباً اعدام ایتدیردی. روم اصیلزاده‌کانی‌ده شهرك دیوارندن مرمیجه آتدیردی، بوصورتله اونلری‌ده بوغدیردی . [۱]

« قالقوندیل » دن اقتباس معلومات ایدن « هامه‌ر » رومللرك بوغدیرلماسی مناسبتیله فصیله‌جه ایضاحاتی‌یه کیدییور ، حتی سیاقهٔ حدتله صریح بر خطایی کوره‌میه‌جك قادار کوزلری قپانیور : مورخ ؛ معروف اثرنده روم زادکانی ایچون نهرده بوغدیرلدیلر دیدیکی حالده برآز آشاغیده « بابالرك کافه‌سنه‌اونلری کندی‌الریله بوغازلامالرینی امر ایتدی، بوارادهٔ وحشیانه‌یی ایکیسندن ماعداسی اجرا ایتدیلر » دییور . حال بوکه بو زادکان ؛ نهره آتیلمشلر ، اوصورتله بوغدیرلمشلردی. ناصل اولیوروده تکرار دیریلیورلر، وسوکره بابالری طرفندن بوغازلانیورلر. مترجم محترمك دیدکاری کبی: بیزانس مورخلرینك واونلردن اخذ معلومات ایله‌ین هامه‌رك ؛ خداوندکار حقنده‌کی روایت و محاکه‌لرینك بی‌طرفانه اولمادیغنده شبهه یوقدر .

کنیج « آندرونیقوس » ده پادشاهك معاونتیله اله کچمش، کوزلرینه قیزغین سرکه دوکولمشدر . فقط اثر طالع اولارق نعمت بصردن تماماً محروم قالمادی، وبرمدت صوکره، اغورنده کوزلرینی قسماً فدا ایتدیکی تخت سلطنته هم‌ده عثمانلی پادشاهنك معاونتیله جیقوب اوتوردی . انجق باباسی ؛ کندیسندن فضله امتیازات، واردوسنك برقسمنی امرینه آماده قیلمق کبی وعد معاونات ایله وبنه پادشاه عثمانینك یاردیمیله تاجنی اله کچیردی .

(۱)

	جلد	صحیفه
محمد عطا بك ترجمه‌سی هامه‌ر	۱	۲۳۲
عثمانلی تاریخی خیرالله افندی	۲	۷۵
خبر صحیح محمد مظهر نوزی افندی	۱	۱۴۴ – ۱۴۵

بايزيد ، ساوه‌جينك بوعاقبت أليمه‌سنى كورمكله طبيعى متأثر اولمامش، بلكه همنون بيله اولمشدر . آنجق بوحادثه‌ده‌كى رولى ايكنجى درجه‌ده اولديغى ايچون بك‌ده نظردقتى جلب ايتميه‌بيلير. نته‌كيم بعض تواريخ عثمانيه بونى سكوت ايله‌كچيوردكدن صكره حال بوكه بر قاچ سنه صوكره تخت حكمدارى يه اوتورورکن بى كناه اولەرق قردانشى « يعقوب » ك قانينه كيرمه‌سى تامى فنا حالده لكه‌لەمشدر .

قوصوه ميدان محاربه‌سنى قازانان خداوندكار ، يارەلىلر آره‌سندن چكركن ايچلرندن بريسى (ميلوش قوبيلوچ) آنك اوپمك بهانه‌سيله يانه ياناشمش ، صاقلادينى پچاغى قارننه صاپلامقله جناب مراد ، بى‌روح يره دوشمشدر . بونك اوزرينه مقام سلطنته اقعاد اولونان بايزيد، پدرينك وفاتندن بى‌خبراولان شهزاده يعقوبى پدرى طرفندن ايسته‌نيلديكى بهانه‌سيله‌دعوت ايتدى، ساوه‌جى بكك پدرينه عصيان ايتديكنى درخاطرايده‌رك حقنده اويولده برعصيان ترتيبنه محل قالمامق ايچون بابانك جنازه‌سنك بولوندوغى چادرده بوغدرتدى .

شركاى سلطنتك قتل و افنامى اسلام و خرستيان دولتلرى تاريخلرنده آز دكلدر. فقط اوزمانه‌قادار عثمانليلر بوفضيحه‌يى هنوز بيلمه‌يورلردى. كرچه دها اول ساوه‌جى بك‌ده پدرى طرفندن قتل ايتديرلمش، ويوسورتله ايلك شهزاده قانى آقيدلمشدى . فقط ساوه‌جى بكك قتليله يعقوب چلبينك اولديرلمه‌سى آره‌سنده عظيم برفرق واردر . برنجيسى ، آز چوق مجرم ، ايكنجيسى ايسه تماماً معصومدر . بايزيد ، بوحركتنه بر شكل مشروع ويرمك ايچون علمادن بعضيسنك موافقتى استحصال ايتمشدى . ذاتاً عثمانلى پادشاهلرى ايچون ادارهٔ كيفيه‌نك هنوز باشلامامش اولدوغى او زمانده بيلديرم بونى يالكز پاپمازدى ، كنديسنه ظهير لازمدى . اوكا كرك بوايشده وكرك ديكر خصوصاتده‌ياودمجى اولەبيله‌جك قوت واردى : علما ! ذاتاً عثمانلى دولتى تشكل ايدوبده قدرت وقوتنى ، شوكت وعظمتنى طانيتدقجه اطرافدن برچوق امرا وشجعان كلوب عرض‌خدمت ايتدكلرى كبى يك چوق علماده كلمش، بونلرده عثمانلى اداره‌سنده برر ايش درعهده ايتمشدى . بوكلنلر ايچريسنده وجدانلرينى هيچ بر سورتله شائبه‌دار ايتمز، قرآن مبينك ورسول سيدالمرسلينك تبليغاتندن ذره‌جه انحراف

ايله‌من حقيقى علما بولوندوغى كبى جرمتفعتدن باشقه برشى دوشونمز، قرآن ايله احاديث تأويلدن چكينمز ساخته علماده واردى . برنجيلر ، پادشاهلرى ، وزيرلرى فضائح ارتكابندن منع وزجر ايتدكچه ايكنجيلر تشويق وترغيب ايله‌ر ، مقاصد استبدادكارانه‌لرينه موافق كلديكى ايچون‌ده اكثريا اونلرك سوزلرى كچردى . ايشته يوقوت ، عثمانليلرده ايلك دفعه اولەرق چارپيشمش ، وغلبه ساخته‌كارلرده قالمشدر .

بزيدك بوفعل وحركتى اسكى مورخلرك همان هپسى تصويب ايدييور . چونكه جلبى اومسلكدن يتشدكلرندن باشقه سورتله دوشونمك كنديلرى ايچون قابل اولەميور .

زمانمزده مهم‌رولارچويرمش اولان افاضل مورخينمزدن خواجه سعدالدين افندينك تاريخنده شو جملەلرى اوقويورز :

« شاهزاده يعقوب چلبى‌كه فرار ايدن كفار آردنجه ايلغار وبو واقعه‌دن هنوز خبردار اولمامش ايدى . امراى دولت و اركان حضرت (الفتنة اشد من‌القتل) مفهومنى ملاحظه ايدوب سابقا ساوه‌جى بكدن صدور ايدن وضع بى ادبانه‌دن دخى متنبه اولوب سلطنت وارثلرينك تعددى ملك ومال انتظامنه خلل ويردكى تجارب ايله معلوملرى وسلطنت سايةالوهيت اولديغى جهتدن سايه وسايه‌دار بيننده مشابهت ومماثلت لزومى مفهوملرى اولمغين يعقوب چلبى‌يه شهد شهادتى نوش ايتديردىلر . » [١]

محاكمات تاريخيه‌ده ذاتاً نظر دقتده طوتولماسى لازمكلن بر دقيقه واردر : ماضيده‌كى حادثات ووقايعى حال حاضرده‌كى تلقيلرله‌اولجه‌مك ، بالعكس اونلرى زمانمزده‌كى قناعتلرله مقايسه ايتمك !

بو مطالعه ، يك دوغرى و بجا كوريليور ، اونك ايچون‌ده قرون اولى و وسطى‌نك بوكون بزجه يك ظالمانه كوريان بعض خونخوارلقلرينى اوزمانك ايجابائنه عطف ايدرك بادىلرى حقنده‌كى حكم تخفيف ايديليور . فقط قرون وسطى‌ده بيله اولسه بايزيدك بو معامله‌ء غير لايقه‌سنى هيچ بر سورتله تأويله

[١] تاج‌التواريخ جلد ١ ، صحيفه ١٣٤

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

سلطان بايزيد ، تيمورايله واقع اولان محاربه‌ده مغلوب اولمش، وكندیسی‌ده ایکنجی شهزاده (موسی چلبی) ایله برلکده اسیر دوشمشدی . بویوك شهزاده (سلیمان چلبی) محاربه‌نك الك الیم بر آننده یاننده بولونان صدر اعظم « علی پاشا » دن نه‌یاپمالری لازم کلدیکی سؤالنه الك ایی طریقك قاچوق اولدوغی جوابی آلنجه صدراعظم ، یکیچری آغاسی ، بکاربکاری ، صو باشی ودیکر بویوك ضابطلرله برلکده دولو دیزکین « بروسه » یولی طوتدی . الك کوچوك شهزاده « محمدچلبی » (آماسیه) طرفلرینه چکلمش ، شهزاده مصطفی چلبی اورتەدن فاشب اولمش ، « عیسی‌چلبی » ده ایاقی اولان « قرەسی » طرفلرنده اختفا ایله‌مشدی . « تیمور » مقصدینه شوصورتله نائل اولونجه پای‌تخت عثمانی اولان بروسه شهرینك ضبطی دخی امل‌ایدینه‌رك شهرك ضبطنه، واوطرفه‌فرار ایتدیکنی آکلادیغی «سلیمان‌چلبی» نك تعقبینه‌سوکیلی‌حفیدی‌سلطان‌محمد خدابنده‌یی اوتوز بیك آتلی ایله مأمور ایتدی . سرعتله تعقیب امرینی آلان سلطانك نه درجه برسرعت وچالاکی کوسترديکنی آکلامق‌ایچون بروسه اطرافنه درت‌بیك سواری ایله کلدیکنی سویله‌مك کافیدر . دیکر افراد هپ یولاردە قالدی . شهزاده: تاتار عسکری طرفندن تعقیب‌ایدلدیکنی، وحیاتنك‌بیله تهلکه‌اولدوغنی آکلاینجه ایلك ایشی یوکده خفیف بهاده آغیر اشیا ایله برلکده بروسه‌دن صاووشمق ، قسطنطنیه طریقیله روم ایلی‌یه کچمك اولدی . تعقیب ایدنلر شهزاده و معیتی کلیکه قدر قووالادیلر، وقارشویه « بیزانس » ه کیردکلرینی کورونجه دونوب بروسه‌یی یغما واهالیسنی قتل وافنا ایله‌دیلر ، شهری دیکر بلاد کبی آتشه ویرمدیلرسه‌ده جامعلرینه آت باغلامق کبی فضاحت ارتکابندن‌ده کری طورمدیلر . تاریخلرمزك بعضیلری . شهزاده‌نك پادشاهك اهل و عیالنی‌ده برابر آلدقلرینی سویله‌یورلرسه‌ده دوغریسی

ایتمك ممکن دکلدر . هله معروف مورخزك « جناب حق‌شریك ونظیردن منزه اولدوغی کبی سلطانك‌ده اویله اولمسی لازم کلیر » دیه‌سی پك کولونچدر .

بو فکرمزی ایکی وقعه تأییدایدییور : بری ، علمانك برقسمنك شهزاده‌نك قتلنه رضاکوسترمه‌سی، دیکری، قتلی متعاقب اردوده فتنه‌وفساد ظهورایتمه‌سیدر.

فی‌الحقیقه یعقوب بك اخلاق واطواری اورخان غازی‌یی آکدیردیغی ایچون هرکس کندیسنی پك سه‌وه‌ردی . قوصوه محاربه‌سنده پك چوق‌اهلیت کوسترمش ، اردونك نظر افتخارینه کیرمش ایدی . بونك ایچون وحشیانه قتلی پك بویوك ودرین‌بر تأثیر حاصل ایتدی . [۱]

بو تأثیر ، یالکز نفرت صورتنده قالمامش، فعلیاته انتقال‌ایدرك مهمجه بر اختلال حالنی آلمشدی . بایزید ، هر طرفدن برچوق عتابلره دوچار اولدی . بونك ایچون ارتکاب ایتدیکی غدره نادم وپشیمان بیله اولدی . [۲]

سلطان بایزید، بویله بر اصول وضع ایتمکله بیلمه‌یه‌رك اولادلری آره‌سنه ، اوندن صوکره‌ده خلفلری بینده تخم نفاق صاچدی، وبوتخم بویله‌رك آززمان صوکره ، مضر محصولنی ویرمه‌یه باشلادی.

بایزید ، پك چوق خدمتلر ایتدکدن ، بدرندن بولدیغی الکایه بر اوقادار دها علاوه‌ایله‌دکدن صوکره تیمورلنك ایله یاپدیغی محاربه‌ده [آنقره محاربه‌سی: ۸۰۴ ه] اسیر دوشدی، وآززمان ایچنده‌ترك دغدغهٔ حیات‌ایله‌دی. کندیسنك بوصورتله تاکهانی اولهرق وفاتی قرداشلر آره‌سنده سلطنت قاوغاسنك علوریز اشتعال اولماسنه بادی اولدی.

(۱) تاریخ ابوالفاروق مراد بك جلد صحیفه ۱ ۱٤۲

(۲) عثمانلی تاریخی خیرالله افندی ٤ ۹۰

حرم همایون افرادیله شهزاده مصطفی‌یه نامزد بولونان بغداد حاکمی احمد جلایرینك کریمه‌سی‌ده تاتارلرك الته دوشمدی ، و مجبوس بولونان « قره‌مان اوغلی محمد بك» سربست براقیلدی . میرزا محمد سلطان ، شهزاده «سلیمان» ی طوتمامش ، وخزینهٔ همایوندهکی نقود ومجوهراتده دسترس اولهمامش ایسه‌ده ثقاتلری حسیله شهزاده‌نك نقل ایدمه‌دیکی کوموش طاقلر ، قاشلر ، سائر برطاقم آغیر اشیا الته کچدی . بای‌تخت ، عثمانیلرك سایهٔ شوکت واجلالنده برمعمورهٔ ثروت اولدوغندن میرزا طرفندن یغما وافنا اولونان اموالك یکونی بوزمانك قیمت مسکوکاتیله تقریباً آلتی میلیون لیرایه بالغ اولهجق قادار حائز اهمیت ایدی . [١]

بایزیدی تیمور علیهنه تحریك ایدن محبلری بغداد حاکمی «احمد جلایری» ایله ایلخانیلرك مقامنه قائم اولان قره قویونلیلردن «قره‌یوسف» دی ، تیمورك بونلردن‌ده آلهجق اوچی واردی . فقط بونلر دها أول صاووشمشلر ، احمد جلایری ، بغدادی ، قره یوسف‌ده ، قیصری‌یی طوتمایه موفق اولمشلردی .

بو صیره‌لرده مملکتك هر طرفی تاتارلر طرفندن تخریب اولونیور ، اهالیسی قتل عام ایدیلیوردی . بر عصردن فضله‌جه بر مدت ظرفنده عثمانیلر طرفندن احیا واعمار ایدیلن بویرلر اوچ بش آی ایچریسنده خرابه زاره دوندیرلمشدی .

اونك ایچون برادیجز « نامق‌کمال بك » ، تاتارلرك استیلاسنی آکلاتیرکن : « طوفان کبیر طوفان ماء ایسه ظهورتاتاره‌ده طوفان آتش ویا طوفان خون دینلسه شایسته‌در . چونکه برفرقه‌سی برشهره هجوم ایتسه بهمه‌حال یرنده کیلك بیغندن ، بنا خاکسترندن بشقه برشی قالمازدی . بر اردوسی بر صحرایه اوغراسه البته آنلری دیز قپاقلرینه قدر قان ایله یوغورولمش جامووه باتمه‌دن کچه‌مزدی» دییورکه الحق بو تعریف آناطولینك اوزمانکی حالنی الك وجیز بر صورتده ایضاح ایدن بر تصویردر [٢]

[١] عثمانلی تاریخی ، مؤلفی : نامق کمال بك جلد ٢ صحیفه ١٦٩

(٢) ترجمهٔ حال امیر تیمور . نامق کمال بك ، صحیفه ٦

شهزاده سلیمان ، بر مدت ایچون بوغاز ایچنك آناطولی‌ساحلنده پدری طرفندن اوطلبه انشا اولونان وکوزلجه حصاری ، اقامتکاه اتخاذ ایتمشیدی . کندیسی اوراده ایکن تیمورك کوندردیکی ایکی ایلچی‌یی قبول ایتدی . بونلر ، شهزاده‌یی بالذات حضور تیموره کلمه‌یه‌دعوت ، وشهنشاهك شهزاده‌دن ایسته‌دیکی ویرکی‌یی طلب ایتدیلر . « سلیمان چلبی » دعوتی صاومق مقصدیله خواصندن « شیخ رمضان » ی تیموره کوندردی . شیخ ، « یولوق » بلده‌سنده شهنشاهه ملاقی اولدی . شهزاده ، تاتارشهنشاهنه آتلر ، وآو ایچون یتشدیرلمش قوشلر کوندردی ، فضله اولهرق پدرینی عفو ، وحقنده مقتضای مقامنه کوره معامله ایدوسه حضور همایونده کلمه‌یه حاضر اولدوغنی‌ده بالمناسبه عرض ایله‌دی . تیمور ، شیخی حسن قبول ، وصیرمه‌لی برقافتان وآلتون برکمر اعطا ایده‌رك دیدی که : « بن کچمشی اونوتدم ، افندك هیچ قورقوسز یانمه کلسین ! تا که آره‌مزده هیچ بر برودت سبق قالماسین ! بن‌ده دوستلغمك علائمنی بالذات کندیسنه‌ابراز ایده‌یم » ، بعده شیخ رمضانه یکیدن احتراملر کوسترەرك اذن ویردی . تیمور ، بوصیره‌ده بایزیدك بکلر بکیسی « تیمور تاش » پاشایی حضورینه چاغیردی . شهنشاه ، دها أول پاشانك کوتاهیه‌ده خزائن وثروتی غصب ونهب ایتمش ، شمدی‌ده کندیسیله آلای ایتمیه قالقمشمدی . تیمور تاش کیرەر کیرمز بر صدای انفعال ایله : « سن ، دیدی ، بو خزینه‌لری نه مقصد ایچون طوپلادك ؟ ولی نعمتی مدافعه ایتمك اوزره براردو جمی ایچون خرج ایده‌مزمیدك ؟ عسکرك احتیاجاتی دوشونمکسزین خزینه‌لر ادخار ایدن سلطنت مشاورلری ودولت وکلاسی دولتلر ایچون عین خرابیدر . » تیمورتاش ، هیچ دوشونمه‌دن شوجوابی ویردی : « بنم پادشاهم دونکی حکمدار دکلدر . جلوسلرندن اول خزینه‌لره تملك ایتمه‌مش پادشاهلرکی اردولر تشکیلی ایچون مشاورلرینك ، وکلاسنك آلتونه محتاج دکلدر ! » [١]

بیلدیرمك آق شهرده وفاتندن درت کون سوکره شهنشاهك الك سوکیلی طورونی میرزا محمد سلطان أولدی . بوندن فنا تأثره متأثر اولان تیمور ،

(١) محمد عطابك ترجمهٔ حالنده جلد ٢ صحیفه ٧٩

سفر قنده عودته حاضر لاندی . فقط عثمانلیلرله مسوك برقناق اولق اوزره کوناهیه طرفلرینی کرمیان زاده یعقوب بکه ، قرامانی بروسه زندانلرندن تخلیص ایتدیکی محمد بکه ویریبور ، بیلدیرمدن قاچوب کندیسنه سیغینمش اولان آیدین ، منتشا ، صاروخان وحمیدایلی بکلربنه ده مملکتلرینی اماده ایدییوردی . برطرفدن ده عثمانلی شهزاده لری آره سنه نفاق تخمی صاچمق مقصدیله ایکنجی دفعه اولهرق قبول ایلهدیکی شیخ رمضان واسطه سیله سلیمان چلبی یه برارات ویرمش ، محمد چلبی طرفندن ویرکو ویرملك ، بالذات کلمه مسندن متولد معذرتی ابلاغ ایتمك مقصدیله کوندریلن صوفی بایزیده دخی حسن معامله کوسترملك سورتیله اوکا قارشی ده توجیه ابرازینه قالقیشمش ایدی . حتی محمد چلبی یه کریه سنی ده تکلیف ایتدی ، فقط شهزاده بونی برطوزاق تلقی ایتدیکی ایچون قورتاولقله بودولابی آتلاتدی . تیمور ؛ یالکز عثمانلیلری دکل ، بزانس ایمپراطورینی ده خراجه کسمش ، اورتهده کندیسنه مخالفت ایدهجك هیچ برقوت قالمامشدی . بوتون بوایشلری کوردکدن ، اورتهلغی خرابهزاره دوندیردکدن سوکره کلدیکی طرفه کیتدی . سلطان بایزیدك جنازه سنی واسیر ایتدیکی شهزاده موسی یی کرمیان اوغلنه براقدیغی خبر آلان شهزاده محمد ، یعقوب بکه بر مکتوب یازه رق باباسی بایزیدك جنازه سیله قرداشی موسی چلبی یی ایسته دی ، وآلمغه ده موفق اولدی .

آنقره محاربه سی ، وتیموركك استیلاسی صیره سنده ولایتی اولان قره سی طرفلرنده ساقلانان « عیسی چلبی » ده میدانه چیقمش ، یاره سی ایی اولوب اسارتدن ده قورتولان تیمورتاش پاشانك معاونتیله بروسه ده کلوب یرلشمشدی . موسی چلبی بروسه یه کلنجه ایکی برادر غوغایه طوتوشدیلر . بینلرنده محاربات شدیده وقوعبوله رق نهایت موسی ، عیسی یه غلبه ایتدی . عیسی چلبی اثنای حربده اعدام اولونوب موسی چلبی بروسه تختکاهنه دوندی . دیکر بر روایته کوره عیسی چلبینك محاربانی سلطان محمدله وقوعه کلمش ، عیسی چلبی سلطان محمد طرفندن اعدام اولونمشدر . [١]

اوچنجی بر روایته شویلهدر : عیسی چلبی ، بروسه ده یرلشمش وتیمور

(١) خیر صحیح ، مؤلفی محمد مظهر فوزی افندی جلد ٢ صحیفه ٦٣

تاش پاشانك معاونتیله سلطنتنی اعلان ایلهمشدی . اوصیره ده بویوك شهزاده سلیمان ، ادرنه ده ، کوچوك شهزاده محمد ده آماسیه ده سلطنت سوریورلردی . محمد چلبی ؛ عیسی یی بروسه دن وآناطولی سلطنتندن اوزاقلاشدیرمق ایچون اوزرینه یورودی . عیسی چلبی ده حاضر لانه رق برادرینك کلدیکنك خبرآلدیغی طرفه یوللاندی . ایکی قارداش اردوسی « طومانیچ » طاغی قربنده « ارمنی » یوازنده تصادف ایتدیلر . محمد چلبینك اردوسنك باشنده تیموره قارشی آنقره ده کی بارلاق مدافعه سیله شهرت آلان « فیروز پاشا زاده یعقوب بك » بولونیور ، مشهور قوماندان تیمور تاش پاشاده ؛ شهزاده عیسینك اردوسنه قوماندا ایدییوردی .

محاربه اچه شدتلی اولدی ، وکوچوك شهزاده اردوسنك غلبه سیله نتیجه لندی . صوباشی « آینه بك » ، ایکی قارداش آراسنده حربك شوصورتله تمادیسی موافق اولهمیه جغنی بیان ، وممالکك بینلرنده تقسیمنی تکلیف ایلهدی . محمد چلبی ، بو تکلیفی موافق کورهرك عیسی چلبی یه بر مکتوب یازدی . بو مکتوبله آناطولینك بینلرنده تقسیمی تکلیف اولونیوردی . فقط قورتاز کوچوك شهزاده ، تیمورك بکلرینی اوطورتدیغی برلری عیسی چلبی یه تکلیف ایلیور ، آمسیل منازعه سز اولان محللری کندیسی ایچون محافظه ایدییوردی . عیسی بو تکلیفه فنا حالده کوجندی . « طوقات آلتنده بویوتدیکم چوجوغك بکا ایتدیکی تکلیفه باق ! » دیه رك محمد چلبی یه قارشیلق ویرمه یه تکرار حاضر لانمش ، « لوباد » وه اولو آباده ده دنیان « ابوایوند » کولی قیسنده کی قلعه یانده ایکی طرف عسکری چاریشه رق محمد چلبی ، بودفعه ده قازانمقله عیسی چلبی قاچمه یه مجبور اولمشدی . اثنای فراره برابر بولونان تیمورتاش پاشاده کندی اوشاغی طرفندن اولدورلدی . بویله جه عیسی چلبی پك یالکز قالدی . بونك اوزرینه یالوه طریقیله قسطنطنیه یه کلهرك بزانس ایمپراطورینه دخالت ایتدی . ایمپراطور کندیسنه اعزاز واکرامده بولوندقدن باشقه برده بزانسك الك بزنجی غائله لرندن برینك وئیسی اولان «یوان نونته ره» نك قیزینی تزویجه دلالت ایتدی .

الك بویوك شهزاده ، دها اول ادرنه یه کلمش ، پادشاهلغی اعلان ایدهرك بو

صورتله روم ایلی‌نك عثمانایلغه اولان رابطه‌سنی تأمین ایلمشدی . آنجق یانده ایکی دکرلی وزرا وامرا بولونمسنه رغماً خلقك ممنونیتی جلب ایده‌میوردی . بوکاده باشلیجه سائق عیش وعشرته فضله ابتلاسی، حاملرده امرار اوقات أیلمه‌سی اولیوردی . محمد چلبینك آماسیه‌دن قالقه‌رق بروسه جوارینه قادار کلدیکنی ، اوراده عیسی چلبی‌یی مغلوب ایده‌رك قسطنطنیه‌یه فراره مجبور ایتدکدن صوکره بروسه‌یه کیده‌رك اعلان سلطنت ایتدیکنی دویونجه حدتلندی. تکرار اوزرینه یورومك، مناسب کوره‌مجکی یرده قارشولاشوب یاپه‌جغی محاربه‌ده مغلوب ایده‌رك بروسه سلطنتندن اوزاقلاشدیرمق ایچون حاضرلاندیغی برادرو ایله عیسی‌چلبی‌یی تکرار قارشو یقه‌یه‌کچیرتدی . محمدچلبی، ذاتاً بعض خصوصاتك تسویه‌سی ایچون « طوقات » و « آماسیه » طرفلرینه کچمش ، بروسه حوالیسی تنها قالمشدی . یاخود بعض تاریخلرك دها صحتلی کوریلن افاده‌سی وجهله سوق اولنان قوانك اهمیتی کوره‌رك مغلوبیتدن توقی مقصدیله آماسیه جهتنه چکلمشدی. عیسی چلبی بونی فرصت عد ایده‌رك یورودی، فقط بروسه‌لیلر کندیسنه روی التفات کوسترمه‌دیلر ، وشهرك صاحب حقیقیسی اولان محمد چلبیدن رخصت استحصال ایتمه‌دکجه قلعه قپوسنی آچمه‌یه‌جقلری جوابنی ویردیلر . شهزاده ، موجود قوتیله استیلا ایده‌میه‌جکنی آکلادیغی، ویاخود آدم قیرمق آرزوایتمه‌دیکی کبی بر سبب تحتنده اولارق اورادن دیکر یرلره باش اوردی . وهمان هر قلعه‌نك محافظندن او جوابی آلدی . بونك اوزرینه قپش‌ده کلوب چاتدیغندن قرداشنه بر مکتوب یازارق « بو قپشی کچیرمك ایچون قلعه‌لرندن برنده اوطورمق اوزره اذن» ایسته‌دی. محمدچلبی‌ده «بکپازاری» نی قپشلاق کوستردی . اوقپشی اوراده کچیردکدن صوکره ایلك بهار اولونجه یینه بروسه‌یه دوغری یوللاندی، وکچدیکی یرلره ایچه سیقیندیلر ویردی . بروسه‌لیلر اولکی جوابی تکرار ایدنجه شهزاده حدتلندی ، قلعه خارجنده‌کی اولری یغما ایتدیردی . محمد چلبی بونی دها اول تخمین ایتمش ، اوده تدارکات لازمه‌ده بولونه‌رق قوای عمومیه‌سیله بروسه‌یه دوغری یوللانمشدی . تام یوسیره‌لرده بروسه جوارینه یتیشدی، وایکی قوه‌اش اوردوسی تکرار حربه طوتوشدی، عیسی چلبینك قوتی برادربنکندن اوج مثلی درجه‌سنده ایکن محمد چلبی محاربه‌یی قازاندی ، قرداشنی بو دفعه‌ده مجبور فرار ایتدی . بونك اوزرینه عیسی چلبی ، قسطمونی‌یه ، « اسفندیار » بکنه النجایه مجبور اولدی . فقط اوراده‌ده مظهر معاونت اولدوغی ایچون اسفندیاربکنك ویردیکی، وکندیسنك طوپلایه بیلدیکی عسکرله بر اوچنجی دفعه بروسه‌یه کلدی ؛ تکرار ینمایه باشلادی . محمد چلبینك تکرار اوزرینه کلدیکنی دویونجه آیدین ، منتشا ، صاروخان ، تکه اوغللریله اتفاق ایده‌رك اوزلرینه آلدینی یکرمی بیك آتلی ایله تکرار میدان مبارزه‌یه آتیلارق بودفعه‌ده اون بیك سواریدن عبارت اولان محمد چلبینك اردوسی غالب کلدی . بونك اوزرینه اتفاق بوزولدی . صاروخان بکی (خضرشاه) طوتولارق اعدام ، کرمیان بکی یعقوب بك‌ده قلعه‌لرینك آناختارلرینی محمد چلبی‌یه تسلیم ایلدیکی‌ایچون اطلاق ایدلدی. عیسی چلبی‌ده اسکیشهر طرفلرنده سیفیندیغی برحامیده محمدچلبینك آدملری طرفندن طوتولوب اولدیرلدی .

تاریخلرمزك اکثریت عظیمه‌سی — هامه‌ر دخی داخل اولدیغی حالده — عیسی چلبینك قرمان قیالری ایچنده برالتجاکاه آرامقده اولدوغی حالده آنقره محاربه‌سندن صوکره قرداشی مصطفی کبی اورته‌دن غائب اولدوغنی یازمقده ایسه‌لرده قتل کیفیتی قبول ایتمك دها موافقدر ، حتی دوضریدر . چونکه ایکنجی دفعه شهزاده‌دن بحث ایدیله‌مش اولدوغنه نظراً برتقدیرده کندیسنك مزاری بیله اولامق ، یاخود اوطرفلرده بالاخره کشف ایدلمك لازم‌کلیردی. حال‌بوکه عیسی، بروسه‌ده بیلدیرم‌تربه‌سنده وباباسنك صول‌طرفنده یاتیور. [١] شهزاده‌نك اهمیتی قالمادیغی، واویله بر روایت دخی برلونمادیغی‌ایچون بعدالوفات نعشنك بروسه‌یه کتیرلمش، واوراده دفن ایدلمش اولدوغنی قبول ایلمك‌دخی ممکندر . آنجق اولدورلدیکی قبول ایله نعشنك بالاخره نقل ایدلدیکنی تسلیم ایلمك دها موافقدر .

محمد چلبینك آناطولینك هر طرفنده موفقیتلر تأمین ایتمکده اولدوغنی کورن، وکندیسنه قارشی کوندره‌جك ایکنجی برعیسی برلونه‌دیغی جهتله تهلکه‌یی

[١] بروسا تاریخی محرری عبدالقادر بك جلد ١ صحیفه ١٤٧

بالذات ازاله ایتمك لازم‌كله جكی قناعتی حاصل‌ایدن سلیمان ، (۸۰۷) سنه‌سنده آناطولی‌یه كچدی. شهزاده‌نك اورایه كچمه‌سنی تسریع ایدن بركیفیت‌ده ازمیر والیسی جنید بكك شهزاده محمده قارشی قیامی ایدی . سلیمان ؛ آناطولی‌یه كچوب‌ده بروسه‌یه تقرب ایدنجه الك‌بویوك شهزاده‌اولمق، ووارث‌سلطنت‌بولونمق حسبیله بروسه‌لیلر قلعه قپولرینی آچدیلر، وكندیسنی كمال دبدبه وطنطنه ایله استقبال ایله‌دیلر . جنید ؛ ازمیر وآیدینلوغ طرفلرنده ایجه قوت پیدا ایله‌مش، متفقلر تدارك‌ایتدیكی كبی تهلكه آننده برمعاونت كورمك مقصدیله سلیمان نامنه حركت‌ایتمكده اولدوغنی‌اعلاندن‌ده كری طورمامشدی. فقط بوحركتی جدی دكلدی ، دسیسه‌دن عبارتدی . بونی ، سلیمان‌ده انكلامش ، اوده او طرفلره دوغری یورومشدی . جنید؛ موفقیتلرینك متفقلرینك كوزینه باتدیغنی، وعلیهنه قیام ایله ایشسینك بیتیرلمك اوزره اولدوغنی خبر آلنجه او طرفلره دوغری ایلریله‌مش اولان سلیمانه تسلیم نفس ایتمكدن باشقه چاره اولامیه‌جغنی آكلادی. اردوسیله اوطرفه كچمه‌یه امكان یوقدی . دوشونوندی ، بر كیجه یاب یالكز سلیمانك اردوكاهنه كلدی ، بوینده برایپ اولدوغی حالده حضورینه چیقدی . بونكله ذلتی آكلاتق ایسته‌یور، وعفو طلب‌ایدییوردی. ایرتسی صباح جنیدك متفقلری قره‌مان وكرمیان بكلری كندیسنك چادیرنده اولادیغنی كوردیلر ؛ بوكا هیچ برمعنا ویره‌میه‌رك شاشیردیلر . بوشاشقینلق اردویه‌ده تأثیر ایتدی، پریشانیق موجب‌اولدی . بوسایه‌ده سلیمان، اردوسیله مظفراً آیدینلوغه كیرییور، قوتی یوصورتله هرطرفه طاغیتیوردی. شهزاده اوطرفلرده دهشتناك‌اولورکن وزیری علی پاشاده آنقره قلعه‌سنی محاصره‌یه قویولدی . شهزاده محمدطرفندن قلعه‌یه قوماندان اقامه ایدیلش‌اولان یعقوب‌بكه فوق‌العاده برغیرتله قلعه‌یی مدافعه ایدییور، وبومدافعه كیفیتی محاصره ایدنلرك كیفی قاچیرییوردی. تام بوصیره‌ده شهزاده ایصال ایله‌دیكی بر مكتوبله یعقوب بكه قلعه‌نك تسلیم ایدلمه‌سی ایچون وار قوتی بازویه ویرمه‌سنی، وكندیسی عن قریب قوای كافیه ایله بالذات‌كلوب التحاق‌ایده‌جكی جهتله‌اوزمانه‌قادار محافظه‌سنه غیرت‌ایلمه‌سنی‌توصیه‌ایدییوردی. بومكتوب علی پاشانك النه دوشدی . پاشا ، اونی ، كندیسنك امداده كلمه‌سی احتمالی‌اولدوغی‌ایچون امكان‌مدافعه منسلب‌اولونجه قلعه‌یی تسلیم ایتمه‌سی‌ضروری اولدوغنی صورتنده تحریف ایتدی. مضایقه‌نك‌سوك‌درجه‌سنه واران‌محصورین امیدسزلك‌زیره‌سنه بویله‌برمكتوب‌ده آلینجه كندیلری‌ایچون تسلیم نفس‌ایتمكدن بشقه چاره اولمادیغنی آكلادیلر، واویله حركت ایتدیلر. تسلیمدن پك آززمان صوكره محمد چلبی آنقره برجی‌اطرافنه كلدی . فقط قلعه‌نك تسلیم ایتلش واقامه ایدیلن قوتك كثرتنی آكلامش‌اولدوغی‌ایچون اورادن‌چكلدی، وبروسه طرفنه توجیه وجهه‌عزیمت ایله‌دی. سلیمان، آیدینلوغ موفقیتندن‌صوكره‌بروسه‌یه كلش ، وبرمعتاد عیش وعشرته طالشیدی . [۱]

سقاریه كنارلرنده اردوسنك بیشدار قوماندانی اولان سلیمان صو باشی ، وظیفه‌سنی اخطار، وتحری كیفیه‌یه چالیشمقده‌اولان شهزاده محمدك تقربنی‌اخبار یله‌مك اوزره بروسه‌یه كلدیكی‌زمان سلیمانی‌حامده بولدی .

. سوباشینك اخطاری كندیسنه صوغوق بر دوش تأثیری یاپدی . موقعك صیجاقلغیله سوزك صوغوقلغی فی‌الحقیقه بر تضاد تشكیل ایتمشدی . طبیعی بوحاله دوشونیله‌جك شی، وویریله‌جك قرار متانت كوستره‌مك، حرب ایدوب ناموس عسكریی‌یی وقایه ایتمك اولهماز . بونك ایچون سلیمانك ایلك خاطرینه تبادر ایدن جهت فرار ایتمك، ورم ایلنه كیمك اولدی. لكن علی‌پاشا بوفكرینه مخالفت ایتدی ، بو صورتله قاچه‌نك موافق اولهمیه‌جغنی ، یكیشهر طرفنه كیدوب «كاروز پیكاری» بوغازینك مدافعه انتظارله اورادهكی حربه طوتوشمق موافق اولهجغنی افندیسنه آكلاتدرق اقناعده موفق اولدی . مقدم برقوماندان اولدوغی كادار خیله‌كار بر سیاسی اولان وزیر، كمال اخلاصی حاوی شهزاده محمده برمكتوب یازدی. علی پاشا بو مكتوبنده شهزاده‌یه كندی اردوسنده علیهنده حاضرلانان بر فسادن بحث ایدییور ، شهزاده‌یی احتیاطه

بومعلومات ؛ هامه‌ر طرفندن ویریلیور. بزم تاریخلره كوره : شهزاده سلیمان، آنقره محاربه‌سنده بالذات بولونمشدر . شوحاله شهزاده آنقره‌یی تسلیم آلدقدن صوكره بروسه‌یه كلش دیمكدر .

دعوت ایله یوردی . محمد چلبی ، بونك برخدعهٔ ساسیه اولدوغنه واقف اولدی ، وبدایتده اخبار واقعه اهمیت ویرمه دی. فقط برقاچ کون صوکره شرابداری الیاسك بری طرفنه، شهزاده سلیمانك اردوسنه فرارایتمه سی کوکلنی بولاندیردی ، فکرینی تارومار ایتدی . بونك اوزرینه رأیی استمزاج ایتدیکی لالاسی بایزید پاشا ، محاربه یه طوتوشسوب مغلوباً رجعت ایتمه دن ، وبوصورتله موقعی دها زیاده دوچار خاطر أیله مه دن ایسه شیمدیدن چکلمه یی مناسب کوردی. بورأی ، شهزاده محمد طرفندن ده شایان قبول کوریلمك اولا طوقاته ، متعاقباً آماسیه یه رجعت ایله دی . قرداشنك خبر رجعتی آلینجه سلیمان، محافظلرینك بلامدافعه تسلیم ایده جکلرینه امین اولدوغی « سیوری حصاره » قلعه سی اوکنه گیتدی. بر کوچوك قول اردو ایله بوموقعی محاصره ایدرکن قره مان بك سه جنیدك آیرلمه سندن دولایی مجبور اولدوغی رجعتدن ترتب ایدن محجوبیتك تسمیری ایچون مناسب زمان حلول ایتدیکنی ظن ایده رك سه بوتون قوتیله شهزاده نك اوزرینه یوردی. شهزاده بونی خبر آلنجه مقابله ایچون اوره نوس بیکی کوندردی. بك ، آقسرایدن اوته یه قدر کوز آچدیرمقسزین تعقیب ایتسه دی . قره مان ، یالکز باشنه مقاومت قابل اولامیه جغنی آکلاینجه محمد چلبی یه مراجعتله اتفاق تکلیف ده بولوندی. بوتکلیف ، شهزاده نك ده املنه توافق ایتدیکی ایچون قبول وبراتفاق عهدنامه سی تنظیم اولوندی، بونك اوزرینه اوره نوس بك : متفق اردویه مقابله امکانی اولمادیغنی آکلایه رق تعقیبدن وعمار یه یه طوتوشمقدن صرفنظرله آقشهریه دوندی . بوصیرده قرداشیله برلکده حرکت ایدن شهزاده موسی ، سلیمانی دها زیاده تضییق ایتمك، وبوصورتله آناطولی ده میدانی تماماً کوچوك قرداشی محمد چلبی یه براقدیرمق فکریله شهزاده یه روم ایلی یه گیتمك ایسته دیکنی خبر ویردی . تصوراتنه بك اوینون اولان بوتکلیفی محمد قبوله مسارعت ایله دی . موسی ، اولا اسفندیارك نزدینه عزیمتله معاونت ایسته دی. اوندن مساعد جواب آلمایینجه قونیه یولی طوتدی . مؤخراً افلاق حکمدارینك دلالت وتوصیه سی وفعلاً ده معاونته قیام ایله مسی اوزرینه تدارکاته کیریشدی . ایشسته بوصیرده آسیایی قاره یه نك اوطرفلرنده برفصلی آچیلمق اوزره بولونیوردی.

قرداشی موسی نك شوحرکت خصمانه سنك ایقاع ایله دیکی مشکلات جدیده یی نظر اعتباره آلان سلیمان ، آناطولی طرفنده ضبط ممالك تصوریني ترك ایله گلیبولی معبرندن قارشی یه گچدی . اوروپا طوپراغنه آیاق باصسار باصماز ایلك ایشی ، مدت غیبوبتنده گلیبولی استحکاماتی تجدید ایتمش اولان جنویز (نه غرو Negro) لی برچوق هدایا ایله تلطیف اولدی . اوندن صوکره متفق بولنان ایمپراطورك اعطاسنی تمهد ایتدیکی قوای امدادیه یی ایسته مك اوزره قسطنطنیه یه یاقلاشدی. شهزاده موسی ، افلاق برنسی « میرچه » دن باشقه عثمانیلرك خصم جانی ، باخصوص کوردیکی تضییق مناسبتیله سلیمانك دشمنی اولان صرب قرالی « أتیه » نك ده معاونتنه مظهر اولمش ، اوده بو صورتله تدارك ایتمش اولدوغی ایکی فرقه ایله بیزانسه دوغری ایلریله مشدی. شهزاده اردولری روم ایلی ده برنجی دفعه اولهرق بیزانس قربنده تقابل ایتدیلر . سلیمان بر خدعهٔ حربیه اولق اوزره شهرك خندقلرینه قادار چکلمشدی. موسی نك ، بغتةً صورت فرار کوسترهرك آناطولی عسکرینی تعقیب ایله مه سنه مساعده ایتدی. تام بوصیرده روم ایمپراطوری طرفندن کوندریلن مأمور، صرب عسکرلرینی قاندیرمش ، اونلری موسی دن دوندیره رك سلیمانك یانینه جلبه موفق اولمشدی. موسی ، تعقیبنه قویولدیغی آناطولی عسکرینك پیشندن کیدرکن ، سلیمان ، پوسو قورمش اولدوغی محلده وخندق ایچنده او وقته قادار کندیسیله برابر مختفی اولان بش یوز سواری ایله موسی اردوسنك دیکر قسمی اوزرینه آتیلهرق اونلری رجعته اجبار، ودوغریجه شهزاده نك اردوگاهی اوزرینه یورویه رك بلامقاومت ضبط ایله دی. موسی تعقیبدن یورولوب ، وکری یه دونوب ده اردوگاهنك آلینمش، ویاننده افلاق عسکرینك برقسمندن باشقه قوت قالمامش اولدوغنی کورنجه غلبه دن امیدینی کسدی، آرتیق نفسنك سلامتی دوشونه رك افلاق ومملکتینه دوغری طولو دیزکین قاچدی . برمدت مسافیل وسرکردان اورالرده دولاشسوب طوردی . شهزاده سلیمان ، موسی اردوسنك بوزولدوغنی ، و برادرینك ده قاچدیغنی آکلاینجه ادرنه یه دوغری یوریدی ، و شهری یکیدن استیلا ایدرك تکرار تختنه اوتوردی. بودفعه یالکز بیزانس ایمپراطوری دکل ، عثمانلی دولتنه مجاور اولان بوتون خرستیان دولتلری

طرفندن ایکنجی دفعه اولهرق عثمانلیلرك متبوعی وسلطانی اولمق اوزره طانندی.
(٨٠٩ - ١٤٠٦) [١]

شهزاده سلیمانك آرتیق روم ایلی ایچون برقوت قوسی قالمادیغی ، محمد چلبی ایله وقتیله قورقودیغندن اوکا دخی اهمیت ویرمن اولمیدی . شمدی فکری مملکتی توسیع ایتمك ، آچه سیفی حرب ایله عینی زمانده اطرافی تدهیش ایلمك ایدی . بونك ایچون آوستریا مملکتنه دوغری سوق سمند عزیمت ایلدی ، و « قارنبول » آیلتی استیلایه موفق اولدی . عثمانلیلرك بو موفقیتی ذاتاً اولجه اونلری طانیمش ، ازمیرده بر سلهٔ تأدیب یمه‌مش اولان وندیك جمهوریتنك نظر دقتی جلب ایتدی . صیره کندیسنه گلهجکنی تخمین ایدن وندیکلیلر ، سلیمان ازدوسیله بوی اولچوشمه‌دن ، مغلوب اولوب بالاخره آغیر شرائطه قاتلانمه‌دن ایسه شمدیدن اونلردن امین اولهرق بر وضعیت آله‌یی مناسب کوردیلر. واقع اولان تکلیفاری شهزاده طرفندن قبول ایدیلهرك بر معاهده عقد ایلهدیلر . بو معاهده موجبنجه سلیمان ، وندیکلك آرناوودلقده‌کی بوتون اراضیسی ایچون هرسنه بیك آلتی یوز دوقه ویرمك شرطیله جمهوریت اراضیسنه تعرض ایتمه‌مه‌یی تعهد ایدییوردی . عثمانلیلرله وندیکلیلر آره‌سنده برنجی دفعه اولهرق عقد اولونان بو معاهده‌نامه ، اونلرك روم ایلنده بر اقتدار عظیم صاحبی اولدوقلرینی آکلاتیور ، وبوسایه‌ده سلیمان ، هردرلو امنوردده سوز صاحبی اولمایه باشلایوردی . بوکا اك بویوك دلیل ، بوسنه تاجی ایچون یکدیگریله منازعه ایتمکده اولان ایکی پرنسك شهزاده‌نك معاونتنی طلب ایتمه‌لری ، وبونی استحصال مقصدیله کندیسنه مهمجه برمبلغ تقدیم ایلمه‌لری کیفیتیدر. فی الحقیقه کرك (توراقو) و کرك (اوستوبو) عثمانلی اردوسنك معاونتی ایسته‌مشلر ، وشهزاده‌یه کندیلکلرندن مبالغ مجسمه تقدیم ایلهمشلردر. سلیمان ، برطرفدن اون بیك دوقه‌یی آلیور ، دیکر طرفدن‌ده حاضر معاونت قصدیله گلمشیکن اقتدارسزلقلرینی آکلادیغی پرنسلرك عین زمانده قدرتسزلکلرندن

[١] محمد عطا بك ترجمه‌سی هامه‌ر جلد ٢ صحیفه ١٢٠

بالاستفاده منازع فیه اولان اراضیی بر اوجندن او بر اوجنه قادار استیلا ایتمکدن چکینمه‌یوردی .

شهزاده سلیمان ، مملکتنك شمال غربیسنده بویله موفقیتلر کوسترمکله ، وعثمانلیلق نامنی مجهول مملکتلرده اعلا ایله‌مکله برابر والدینی ذوق و سفاهتدن بردرلو کندینی قورتاره‌میور ، بالعکس کیتدکجه اوطالمك زبونی اولیوردی . بر حاله کلدی که کیجه‌لرینی عیش وعشرتله ، سفاهت و مناسبتسزلکله کچیریبور ، کوندوزلرینی‌ده اویقو ایله اولدیریبوردی . کندیسی بو خواب غفلتده بویان ایکن شهزاده موسی ، بنه برارده جمعنه قویولمشدی . موسی‌نك بوحرکتی وعاقبتنك وخامتی بیزانس ایمپراطوری شهزاده‌یه افهام ایتمك ایسته‌دی ، حتی دهالیلرینه کیده‌رك حیثیت ووظیفه حسنه دعوت یله ایتدی . فقط سلیمان ، کرفتارا ولدوغی درد دوانا پذیردن بردرلو خلاص اولهمیوردی . ابتلای محظوظ کندیسنی اودرجه تسخیر ایتمش ، بوحال ایله اوقادار استیناس ایلهمش ایدی که آرتیق مداراشتغالی یوندن عبارت قالیور ، قلبنده باشقه هیچ برحس یر بولهمیوردی . آرتیق اوه ایچیور ، ایچیور ، اطرافنه طویلادیغی « غلامان خوش اندامان ، خوانندکان لطیف الحانان » ایله عقلنجه ذوق وصفا ایلهیوردی . اوکا کوره دنیا ، یمك ، ایچمك ، بالخاصه ایچمك ! صوکره‌ده اکلنمك ، بنه اکلنمك ایدی . بوانتظامسز حیات ، سوء استعمالاته قارشی هرکون تزاید ایدن افراط ، شهزاده‌نك مزایای حسنه‌سنی‌ده محو ایدییور ، شجیع ، خیرخواه ، منصف اولدوغی حالده کیت کیده قورقاق ، ظالم ، حق ناشناس اولیوردی . حال بوکه سلطانی ایچون دشمن تلقی ایتدیکی دیکر قرداشلری باشقه طبیعتده ایدیلر . اونلردن موسی ، مقدم ومتبصردی ، موقعنك کندیسنه بخش ایتدیکی فوائددن استفاده‌نك یولنی‌ده بیلیردی . واقعا سرت وحدید اولهرق طبیعتده‌کی میلان ظالمه وحشیانه بر صوغوق قانلیلق علاوه ایتمش ایدی ، لکن بوتون افعالی ، درین بر حسابك نتیجه‌سی اولمقله برابر براحتیاط اندیشه‌پرورانه نشانه‌سنی حاوی ایدی . شوحالده

بوایکی شهزاده مجادله ده یکدیکرینه معادل بولونمیورلردی، ایکی رقیبدن هانکیسی دعا فعال ایسه البته او غلبه ایده جك ایدی. [١]

ایشته شهزاده سلیمان، ادرنه ده ذوق وصفاسنه برطاقم رزائل ایله امرار حیات ایدییور. وبومناسبتسزلکیله تکمیل معیتی خلقی کندیسندن صوغودیوورکن موسی، طوپلادینی ازدو ایله بردنبره ادرنه قلعه سنك دیوارلری آلتنده کوروندی.

سلیمان، بوکا مقابله ایچون چاره دوشونه جکنه بر معتاد چارشی حمامنه کیتمش، کالاول ذوق وصفا عالمنه کیرمشدی. «هرصبیح وشام ساقیان نازك اندام وخوش خرام آلندن نوش جام بادهٔ کلفام ایتمه ده وعقل وادراکنی نفس امارهیه رام أیلهمه ده» اولان شهزاده، اوکون ده اعتیادینی بزمادی، موسی نك کلیشنی هیچه صایدی. فقط شهزاده نك قوماندا ایتدیکی اردونك اهمیت ویرمله یه جك بر قوت اولمادیغنی، بالعکس جان باشله جالیشسیلوب دفعی چاره سنه باقیلمازسه وخیم وخطرناك بر آتی قریبك متقرب الحلول اولدوغنی ادراك ایده ن ارکان دولت، نوم غفلتدن بیدار ایچون میخال اوغلنی کوندرمه ده استعجال کوستردیلر. مقرب یانه کیروب ده افادهٔ حال وعرض مافی الباله ایدنجه سلیمان لاقیدانه :

من جام شراب وروی نیکو اکر جمشید می آید «بیا» کو !

بیت فارسیسنی ایرادایتمك صورتیله جواب ویردی، وکیفی یوزمق ایسته دیکی ایچون قوجه غازی بی دلاکاره، اوغلانلره دوکدیرمکدن چکینمه دی. اوندن سوکره اختیار اوره نوس بك کلهرك نظر دقتی جلب ایتمك ایسته دی. اوده شوجوابی آلدی: اختیار، سن دلیسك که خیاللرله بنم ذوقمی بوزمغه کلیورسك. موسی کیمدرکه علی العجله باشنه طوپلادینی دیرنی عسکرله بندن تخت آلق امانده بزلونسون ؟ه. حالك کیتدکجه پیدای وخامت ایتمه سی اوزرینه یکچری آغاسی بالذات ایقاظه قیام ایتدی. آرتیق ایش فنالاشمش، غائب ایدیله جك زمان قالمامش اولدوغی ایچون حسن اغا: احتیاطه وعایتی براقه رق مؤثر سوزلرله تهلکه یی ایضاح ایله دی. ونصائح مثمر اولق شویله طورسون مقام ترزیل واستهزاده صقالنك «تیغ دلاك» ایله تراش ایدلمه سنی امر ایتدی.

[١] محمد عطا بك ترجمه سی هامر جلد ٢ صحیفه ١٠٣ - ١٠٤

حسن آغا: یوزی قصباً متروش اولدیغی حالده طیشاری اوغرایه جه ایلك ایشی سلیمان علیهنه قیام ایتمك، خصمی موسی یه التحاق ایلهمك اولدی. فی الحقیقه آغا: دوچار اولدوغی تحقیری یوکسك سسله آکلاتیر، وهرکسی موسی طرفنه کچمه یه دعوت ایدر اولدی. آغانك دعوتنه قره جه بك، مقبل بك واوروج بکدن بشقه بوتون امرا موافقت ایتدیلر، واونه طرفه کچدیلر. حالك وخامتی بر یارچه آیارکن آکلایان سلیمان، فراره قدم باصدی. التجا ایده جکی بر یر واردی: قسطنطنیه! اونك ایچون اوده بیزانس یولنی طوتدیسه ده فراری شهزاده یی البسه سنك احتشامندن، وآتنده کی طاقك قیمتدار اولماسندن دولایی عسکرینك سوء معاملهسنه معروض قالمش اولان دوکنجیلر کویی ترکمانلری طانیدیلر، سواری ومامر تیراندازاولان بش قرداش، کچوب کیتمه سنه ممانعت ایتمدن زیاده متبوعلرینی یاقیندن کورمك آرزوسیله سلیمانك اوکنه چیقدیلر. لکن شهزاده دوچار هراس اولهرق یاینی آلدی، بر اوقله قرداشلردن برینی، دیکریله اونه کنی اولدیردی. اوزمان دیکری اوچی بردن اوق آتدیلر، شهزاده یی اوردیلر. سلیمان، آتندن دوشونجه اوزرینه یوویوب باشنی کسدیلر. (٨١٤ه)

شهزاده سلیمان: بیلدیرم بایزیدك بویوك اوغلی وولی عهدی ایدی. بیلدیرم، کندیسنی پك زیاده سوییور، وکندیسنه «سلیمان شاه» نامنی ویرییوردی. غایت یاقیشقلی واخلاقلی ایدی. کذارش حیاتی واقعا صوك زمانلرده لکهدار اولمش ایسه ده بوسبوتون شاندن عاری دکلدی. [١]

«اول شهزادهٔ بهشتی خرام اکرچه عیش وعشرت ایله شهرهٔ ایام اولوب تحصیل مستلذات نفس ایله موصوف ومعروف وباده بچالقله مشغوف ایدی. لکن شجاعتده رستم وسماحتده حاتم ایدی، کمال سیرت وجمال صورتده غایتده خوشاینده ایدی. وطیب خصائل وحسن شمائلده نهایتده زیبنده ونمایندهایدی

(١) محمد عطا بك ترجمه ی هامهر. جلد ٢ صحیفه ١٠٥

مکرمت وسخاسی وبخشش وعطاسی برله قلمرونده اولان ناسی غیر ناسی ایدی. دراهم ودنانیری منتهای حجوع ایکن متصرف وزمام اهتمامی جمع قلوب ودفع کروب سمتنه منعطف ایلر ایدی . تحصیل آمال اهل کمال وتکمیل مقاصد اصحاب اشتغال عادت اجدادی اوزره معتادی واستانه‌سنه التجا ایدنلری بر مراد ایتمك مرادی ایدی. مولانا احمدی که اسم سامیلری ایله اسکندرنامه‌سین معنون ودیباسیله القاب شرف انتسابلریله مزین ایتمشدر مقابله‌سنده جوائزسنیه ایله مرعی اولوب نظرالتفاتلرینه منعاروکمال رعایت وتوقیرلریله موقراولمشیدی. بذل صدقاته خیلی میلی وخیراتی ایله مقاصدلرینه نیلی وار ایدی . جمله محاسن عاداتندن بری‌ایدی‌که هرکون بر مملوك اعتاق ایدوب تحریر رقبه ایله رقبه‌سین ربقهٔ عذابدن تخلیصه کوشش ایلر ایدی، واول معتقلره انواع بخشش واصحاب استعداده داد ودهش ایلرایدی. ومحروسهٔ ادرنه‌ده اولان جامع عتیقك بنیادینی معمار همی تأسیس ایتمشدر . هنوز تاتمام ایکن بنیان رفیع‌الارکان سلطانی انهدام بولوب قصر وجودی عرصهٔ شهوددن نابود اولدی . » [٢]

سکز سنه‌دن برپارچه فضله دوام ایدن مدت سلطنتنده سناعاتی تشویقدن خالی قالمامشدر . هاتهٔ‌رك روایتنه کوره اخفاد عثمانیدن حققنده بویله برمدیحه ایراد اولنه بیله‌جك ایلك حکمدار بودر . حقیقةً سلیمان ، ارباب‌فضل وکمالی تقدیر ایدر ، اونلری جائزه‌لریله ، التفاتلریله تشویق ایلردی . زمانینده سرایی مجمع علما وفصحا ایدی . شعرا، حققنده شعرلر یازارلر ، علما کتابلر تألیف ایدرلر، وبونلرك هپسنی نامنه اتحاف ایدرلردی . « مولد » بله لایتوت برشهرت قازانان سلیمان چلبی بیله شهزاده‌نك یاننده بولنور ، والتفاتنه مظهر اولوردی. نیازی‌بی، اسکندرنامه مؤلفی احمدی‌بی‌ده بومیانده ذکرایتمك لازم کلیر . دوغریسی سفاهتیله برابر بودورك برقیمت علمیه‌سی واردر .

« امیر سلیمانك دور سلطنتنه کلنجه اوده سفاهتله مالی اولمقله برابر تجلیات

(٢) تاج‌التواریخ . ١ ٢٥٥—٢٥٦

مدنیه‌وفکریه اعتباریله نظردن‌دور طوتیله‌جق برزمان دکلدی. » [١] شهزاده سلیمان ، عینی زمانده کندیسی‌ده مرحمه ومحجمجه ایقور یازاردی . ذاتاً ارباب فضل وکمالی افاضل تقدیر ایدر .

شهزاده سلیمان ؛ بویله برطاقیت ألیمیه دوچار اولونجه اورتده بیلدیرمك ایکی شهزاده‌سی، موسی ایله محمد قالیوردی، موسی ، بدایتده برادری‌طرفندن بروسه‌یه کتیرملش ، صوکرده کندیسی ظهیر اولهرق روم ایلیه سلیمانك اوزرینه کوندرلمشیدی . موسی ، نائل موفقیت اولور اولماز ایلك ایشی نامنه خطبه اوقوتمق، وکندی باشنه اعلان استقلال ایله ادعای سلطنته قیام‌ایتمك اولدی . یالکز استقلالی قانله باشلادی. شهزاده سلیمانی اولدیردکدن‌صکره دوکنجیلر کوزی ، کنجی ، اختیاری ، چولوغی، چوچوغیله برلکده یاقدی. شهزاده‌نك بوحرکتی هرطرفده نفرتله قارشیلاندی . چونکه دولت عثمانیه‌نك ظهورندن‌بری موسی چلبینك بوکوی خلقنه ایتدیکی ظلمه مشابه بر معامله ، ملکك ارباب حکومتندن دکل ، قطاع طریقلرندن بیله صدور ایتمه‌مشدی . صوکره اسکی برانتقامی آلمایه قالقدی . سلیمان اوزرینه ایلك دفعه یوریدیکی زمان متفق اولان صربلیلر بیزانس ایمپراطورینك ارتشسویقی اوله‌رق یاننده آیرلمشلر ، اونی یالکز براقه‌رق دولایسیله مغلوبیته سبببت ویرمشلردی . ایشته شمدی سابق متفقنك جزاسنی ترتیب‌ایچون اك مناسب زمان تلقی‌ایدرك صربستانه کیردی . اوچ قلعه ضبط ایتدی ، محافظلرینی قلیجدن کچیردی . بوغلبه‌یی متعاقب‌شمالدن جنوبه دوغری ایندرك سلانیکی محاصره و «براوادی» و «کوپری» طرفلرینی‌فتح ایتدی. فقط طبیعت‌خونریزانه‌سی کیتدکجه آرتیور، بوحالی ، مرکمی و حتی اك یوکسك مراتبی اشتغال ایدنلری بیله تدهیش ایدیوردی . علی پاشا زاده ابراهیم پاشاو کوناك‌برنده ادنا برملاحظه ایله بوینی اورمجغی دوشونه‌رك خراج طلبیله کیتدیکی بیزانس ایمپراطورندن عودت ایتمه‌یرك شهزاده محمده التجا ایتدی. هیچ برتبه‌سی یوق‌ایکن یکیدن وزرائه

[١] یکی عثمانلی تاریخ ادبیاتی ، محرری ، شهاب‌الدین سلیمان وکوبرلی زاده محمد فؤاد بکلر . جلد ١ صحیفه ١٤٤

كچيرديكي « كور شاه ملك » ده عينى سببدن دولايى خوف و تلاشه دوشه‌رك قسطنطنيه‌يه قاچدى .

موسى ، وزراسى قبول ايتمك سورتيله كوستره‌جكى خيانتدن، ودها زياده ايمپراطورك روم ايلنده سلطانك اوغلى اورخان ، آناطوليده دخى برادرى محمدى كندينه رقيب چيقارمه‌يه چاليشمش اولماسندن منفعل اولەرق سيروز وبيره‌يا طريقيله «تسالياء قطعه‌سنه كيردى. بالاباك خيانتى سايه‌سنده ايمپراطورك يكنى‌دردست‌ايتدى . بونك اوزرينه قسطنطنيه‌يه يوريدى، وشهرى اوچنجى دفعه اولق اوزره محاصره ايلەدى .

محمدچلبى، موسى‌نك حالنه فنا حالده كوجنمشدى. چونكه او، شهزاده‌دن اولكى كبى اطاعت بكله‌يور، نامنه باشلادبغى حركتى ينه اويله‌جه نهايتلندير مه‌يه انتظار ايدييوردى . حال‌بوكه قرداشنك بوكا مخالف اولەرق ميدانى بوش بولمه‌سى‌اوزرينه سلطنت‌ادعاسنه‌قالقيشمش‌اولماسى، وفضله‌اولەرق كنديسنى هيچه صايماسى ؛ كوجنمه‌سنك اساسنى تشكيل ايدييوردى . ابراهيم پاشا ايله شاه ملكك بربرينى‌متعاقب قاچمه‌سى، وديكر امرانك دخى‌موسى‌دن دلكير اولدقلرينه دائر خبر آلينماسى اوزرينه‌شهزاده محمد، روم ايلى‌يه كچمك ايچون وقتى مساعد عد، وبو مسئله‌يى مذاكره ايچون برمجلس عقد ايتدى . تام بوصيره‌ده ايمپراطوردن دعوتى متضمن بر خبر كلدى . محمد ، بوفرصتى غنيمت بيلدى . مسئله‌يى قرارلاشديرمق‌اوزره كچبوزه قاضيسى« فضل‌اه » مأمور آقسطنطنيه كوندرلدى. قاضى ، مسئله‌يى قرارلاشديردى ، و اردونك نقلى ايچون اقتضا ايدن سفائنك اعطاسنه موافقت دخى استحصال ايلەدى . مولانا فضل‌الله دعوتى اوزرينه چلبى سلطان محمد ، اون بش بيك قادارعسكرله بوغاز ايچنك آناطولى طرفنه كلمش ، و ايمپراطور بالذات استقبال ايدەرك بر عهدنامهٔ اتفاق عقد ايلدكدن صوكره اردويى برى طرفه كچيرمشدى .

محمدچلبى ، استانبولده قالديغى اوچ كونى ضيافتلرله، شهر آينلرله كچيردى. دردنجى كونى موسى چلبى‌يه مقابله أيله‌مك اوزره « ايچكنز » ه دوغرى يوريدى . ايكى شهزاده اورادە تقابل ايتديلر. ايكيسنك‌ده مهارت عسكريه‌سى

فوق‌العاده اولدوغى كبى معيتلرنده عثمانلى قهرمانلرينك الك كزيده‌لرى مجتمع ايدى. اشتمال ايدن تأثر حرب ، پك دهشتلى وقائلى اولدى. موسى‌نك معيتنده بولونان امرانك عدم اعتمادلرى بورادەده ظاهر اولدى. پك دكرلى برقوماندان اولان ميخال‌زاده محمدبك، محمدك اردوسنه كچمه‌يى تصور ايدييور، وامرادن اكثريسنى‌ده كندىسيله هم فكر كورييوردى . فقط وقت ، اوته طرفه تمايل ايچون هنوزاوقادارمساعد دكلدى . چونكه هانكى طرفك غالب كله‌جكى هنوز بللى دكلدى . شهزاده محمد مغلوب اولور ، وموقعك عدم مساعده‌سندن طولايى قسطنطنيه‌يه التجا امكانى بولونمازسه كرك كندىسى وكرك معيتى ايچون أولوم محققدى . بونك ايچون احتياطكارانه بروضعيت آلەيى مناسب كوردى. هانكى طرف غالب كليرسه اوكا طرفدار كورونمك اوزره موسى‌يه مراجعت ايتدى: « بكا برآزعسكر وير، قرداشكك باشنه جهانى تنك ايدەيم » كبى سوزلر سويله‌ديكى كبى برى طرفدايله چرخه‌لشديكى صيرەده محمد چلبى‌يه: « قرداشكك ازاله‌سى امرسهيلدر ، نه‌طوريورسك ؟ » كبى خبر كوندەرەرك فوالوجهين برحركت كوسترەدى. [١] اردوده‌كى بواختلاسزلق، بوزغونلق انتاج ايتدى،

« موسى چلبينك الايلرى بوزولدى وصفلرى چوزلدى . سپاه حضور سلطانى قضاى آسمانى كبى اول كروه كريزان اوزره ريزان اولوب هرقومده نيچه‌سوارى وپياده وجودقيدندن آزاده ايدولرايدى»، طالع حربك كوسترديكى بوچهرهٔ عبوسدن مأيوس اولان موسى ، فراره تشبث ايتدى . يكيچريلر آتنك ديزكينه صاريلديلر ، كيتمه‌سنه مساعده ايتمديلر . چونكه او تقديرده اردو تماميله پريشان اولەجق ، كنديلرينك‌ده سپاهى آتلرينك آياقلرى آلتنده جان ويرمه‌لرى لازم كله‌جكدى . يكيچريلر بويله ذليلانه أولەدن ايسه شرفله ترك حيات ايتمك ايسته‌دكلرينى شهزاده‌يه آكلاتديلر . ذاتاً محمدچلبينك اردوسى ياغمايه قويولمش ، طبيعتيله اورتەلغه بر پريشانلق حكم ايتمه‌يه باشلامشدى . موسى ، بوندن بالاستفاده تكرار محمدچلبينك اوزرينه صالديردى . كوچوك شهزاده‌نك يانده يالكز درت يوز كيشى قالمشدى ، موسى‌نك معيتنده ايسه

[١] صولافزاده ، صحيفه ١١٥

یدی بینك یکیچری واردی. شهزاده محمد، معیتنده‌کی افرادك قلیله برابرعزمنه فتور کلمدی . اوده مهاجملر اوزرینه صولت ایتدی . کوستردیکی جلادت ، دشمنلری بیله انگشت بردهان حیرت ایلهدی. شهزاده تاجروح اولوبده آتندن بیقیلمادقچه خواص بندکانی کندیسنی محاربه‌دن آیرمادیلر . آتی آلدیغی جریحه‌دن اولونجه، کندیسی‌ده محروح دوشونجه معیتنده‌کی فداکارانلك یاردیمیله صف حرب خارجنه چیقاولدی ، صوکره‌ده قسطنطنیه‌یه نقل ایدلدی. موسی چلبی طالغی تعقیب ایدن امرا ایسه میدان حربه کلوب‌ده کندی شهزاده‌لرینك مغلوب اولدوغنی آکلایجه چارەسز موسی چلبی‌یه اتباع ایتدیلر. [۱]

لکن شهزاده محمد ، اویله برمغلوبیتله ترك مقصد ایده‌جك ضعف قلب اصحابندن دکلدی. او ، اختیارایتدیکی فکر اغوزینه أولونجه‌یه قادار مجادله‌ایدر. طبیعتله پنجه‌لشه‌رك زبون اولدوغنی اقراردن توقی ایلر برخلقتده ایدی. اونك ایچون دها استانبولده ایکن وقتیله برادری سلیمان زمانینده اوخری والیلکنه کوندەرلمش اولان « جنید » بکك، وبعض روایتلرده کوره اوغلی « حمزه » بکك آیاثلوغه تحطیمینی خبرآلیرآلماز محروحیتنه ومعیتی افرادندن الدلاورلری ضایع ایتدیکنه باقمایەرق اوزرینه یوریدی. مقاومت امکانی اولمادیغنی آکلایان جنید زاده ازمیره التجایه مجبور اولدی . وقتیله کندیسنه پك چوق خدمتلر ایتمش اولان یعقوب بك‌ده یردعوتنه اجابت ایتمەمش ، عذر دیلەمشدی . اونك بو حرکتی محمد نظرنده مخالفت تلقی ایدلدی، وبوسیرەده اونی‌ده الله کچیرەرك توقادەده (بدوس چارطاق) ده اقامته مأمور ایتدی .

محمد چلبینك بوتون املی ، موسی‌یی مغلوب ایتمك ، اونی‌ده سلیمان کبی سلطنتدن اوزاقلاشدیرمەرق یالکز باشنه رقیبسز قالمقدی . بونك ایچون بر طرفدن کندیسنه صداقتی اولمادیغنی بیلدیکی بکلرله خفیاً مخابره ایدییور ، دیکر طرفدن‌ده آناطولیده‌کی عسکرینی تزیید أیله‌یوردی . حتی بو مقصدله قاسم‌پدری ذوالقدر اوغلی سلیمان بکدن ممکن اولدوغی قادار قوتله کندیسنه التحاق ایتمسنی رجا ایتدی . سلیمان بك ، قوۀ موجوده‌سیله آنقره‌یه کلدی . شهزاده ، بکه

[۱] عثمانلی تاریخی نامق کمال بك جلد ۲ صحیفه ۲۲۶ ـ ۲۲۸

چکدیکی ضیافتده نه قدر آلتون کوموش اوانی وسیائر قیمتدار اشیا وارسه آرقه‌سنه کیدیکی البسه‌یه وارنجه‌یه قادار جملەسنی قاپن یدرینه اهدا ایلهدی. بو معامله خاندان عثمانی اعضاسنك اوزمانده موجود اولان‌هردرلو کمالات مدنیه‌یی احراز ایتمکله برابر عشیرت معیشتك فضائل ومکارمنی‌ده اونوتمامش اولدوقلرینی کوستردی .

موسی چلبی‌یه کلنجه ، اوده اختیار ایتدیکی شدت پولتیقه‌سیله یانندەکی امرانی تمامیله کندیسندن تنفیر ایتمکده ایدی . محمد چلبی‌یه غلبه چالدیغی حالده بیله امرایه بك زیاده شدتلرابراز ایدر ، کندیلرینه قطعیاً امنیت کوسترمزدی. بك ایلریی‌یه وارنمەسی حقنده ایی نتیجه ویرمیه‌جکنی اخطار ایدن مقربین خواصنك سوزلری اوزرینه اقتدارینی عسکرینك معاونتی اوزرینه تأسیس ایتمك ایسته‌دی . بو مقصدله امرلر نشر ایتدی . اونلردن برنده : « منافق عسکر قوللانمق ایستەمم . هر کیم خدمتمی آرزو ایدرسه یانمده قالسون . برادریمی آرزو ایدنلر اونك خدمتنه کیتسون ! » دییوردی . بوندن مقصدی کیندیجك اولانلرك کیتمەسی، قالەجق اولانلرك‌ده صداقتی آکلاشیلماسی ایدی . اویله اولدوغی ، کیدنلر کیدوب قالانلر قالدیغی حالده بیله بنه‌اعتمادسزلق کوسترمکدن خالی قالیوردی . چونکه طبعاً موسوسدی . نه یاپسه ، نه صورتله حرکت ایتسه بو اعتمادسزلق کندیسندن کیتمەیوردی . اونك ایچون امرانی بنه‌ازجاع ایتمکدن خالی قالمایور، اعتماد ایتدیکی‌یهانه‌سیله مهم خدمتلری برطاقیم توره‌دیلره توجیه ایدییوردی. اوزمانه قادار عثمانلی ازدوسنده عزل واقع اولمادیغی ایچون بو حال امرایه پك کران کلمکه باشلادی . فی‌الحقیقه بر بر ساحبی یا غزاده شهید دوشمەرك ویاخود اجلیله وفات ایدەرك منحل قالەبیلیردی، وعلی‌الاکثر منحلات ارباب مناسبك شهیداً ارتحالاری اوزرینه‌واقع اولوردی . اووقتلرده عثمانلیلر ، باخصوص بکلر ایچون راحت دوشکنده اولمك احتمالی یوق ایدی . ایشته بونك ایچوندرکه بومعامله اصحاب سیفی کرك کندیلرنجه، وکرك خاندانلرنجه قیلیچ اکمکی بیلدکلری نعمتك واهمۀ فقدانیله پك فنا بر یأس واضطرابه دوشورمشدی . حتی سکسان سنه‌دنبری دولت خدمتنده بولونەرق عثمانلیلرك

الك مفخرتلى غلبه‌لرندن، الك دهشتلى خاطره‌لرندن بر بويوك حصهٔ شهرت اكتساب ايتمش اولان پيرمجاهدين اورهنوس بك بيله بو ازعاجدن قورتولامادى، بچاره آدم، اصلسز يره اعمامقدلكنه تنزل ايتمدكچه شرندن تخليص جان وحفظ ناموسه مقتدر اولادماى .

سليمانك وفاتندن صوكره موسى، خدمت ايتمش اولان بكلرى ادرنه‌يه دعوت ايتدى . يالكز اورهنوس بك، كوزى كورمز بر اختيار اولدوغى بهانه ايتمش، موسى‌نك بو دعوتنه اجابت ايتمه‌مشدى . بك، اوزمان وارلدار يكيچه‌سنده اختيار اقامت ايتمش ايدى . فقط شهزاده بر رؤيتدن محرومىت صوزينك بر بهانه اولماسندن شبهه ايتديكى ايچون كنديسنى كلمه‌يه اجبار ايتدى. اورهنوس بك، كلنجه كورلكى صحيح اولوب اولماديغنى آكلامق ايچون اونك الك صوديكى يمك اولان قوربغه بودلرنى اوكنه قويديردى . فقط اورهنوس، احتياطايله حركت ايدهرك شهزاده‌نك سمى امرايتمه‌دكچه الصورمه‌مدى. بوخبرى هامه‌ر ويرييور . مورخين عثمانيه‌يه كوره‌ده، عثمانك درجاسنى آكلامق ايچون قوربغه كبابى قويديرمش، واختياره‌طورنى حيچ بوزميه‌رق قوربغه‌لرى كبابه كبى يمشدر. وقعه‌ايستر هامه‌رك ديديكى طرزده‌اولسون، ايسترسه ديكرلرينك قيد ايتدكلرى شكلده‌جريان ايتمش‌اولسون اورته‌ده برحقيقت تظاهر ايدييوركه اوده اختيار غازينك شهزاده حضورنده كور وضعيتى طاقينمق، واوصورتله حركت ايتمش اولق صورتيله قورتولمش اولدوغيدر .

شهزاده موسى، بويله لزومسز شدتلر، وكنديسى ايچون ضرر لى وسوسه‌لرده بولونمغله برابر بنه موفقيتلر ابرازندن خالى قالمايوردى. نته‌كيم محمدك قسطنطنيه جوارندكى مغلوبيتندن، آناطولى‌يه التجاسندن صوكره او، صربيه قرالينه محاربه ايتمش، مظفر اولمشيدى . آزمدت ظرفنده مملكتنه علاوه ايتديكى يرلرله پدرينك زمانندهكى عثمانلى حدودنى اعاده ايتمش اوليوردى .

محمد چلبى، عسكرينك مقدارنى خصميله اوغراشمه‌يه كافى بر درجه‌ده كورونجه، برادرينه تابع امرايى‌ده كندى طرفنه مساعد بولونجه قائم بدرى سليمان بك ايله برلكده بنه بيزانس امپراطورينك تدارك ايتديكى كميلرله قارشى‌يه كچدى، و« ويزه »يى قرارگاه اتخاذ ايلادى .

كوسه ميخال اوغلى محمد بك، قرداشى يحشى بكى محمد چلبى‌يه كوندردى، وايكى اردو قارشى قارشى‌يه كلنجه كنديسنك‌ده معيتنده‌كى افراد ايله برابر التحاق ايده‌جكى خبرنى ايصال ايلادى . بايديى مناسبتسزلكلردن دلكير اولان نوح غازى اورهنوس بك‌ده شهزاده‌يه بر مكتوب كوندرمشدى . بومكتوبده ازجمله شونلرى يازييوردى . « موسى چلبى ايله محاربه‌ده استحصال اولنمسون، صربستان حدودينه عريمت اولنسون كه اورالرك امراسى دولتخواندندر ، بوندن بنده كرك صربستان قرالى وكرك پاشا يكيت وبراق بك وترحاله بكى سنان بك ذات كهايونلرينك اجلاسنه قرار ويرمشلردر ، موسى چلبينك عسكرى آزه‌ده حائل اولديغندن خدمته كله‌مه‌يورلر . عبدكينه‌لرى‌ده وقت مساعده حضور همايونه كليرم . »

شهزاده محمد، اورهنوسك بو مطالعه‌سنى تصويب ايتدى، وطلبه‌سندن بر مقدار عسكرى يحشى بك‌قوماندا سنده‌اونلره‌مقابل كوندردى، بونلرقارشيلرينه تصادف ايدن شهزاده موسى‌يه منسوب عسكرلرى فنا حالده بوزديلر. برزولان عسكرك رجعتى او طرفلرده فنا حالده تأثير ايتدى . بونلر آشاغى‌يه دوغرو صارقوبده صوفيه اووه‌سنه كيرنجه مأمولك فوقنده ارزاقدائل اولديلر . آرتيق طالع، محمد ايچون مساعد ايدى . نته‌كيم كنديسى شهر كوى دربندندن همان هيچ بر عارضه‌يه اوغرامقسزين كچمش، يكيت پاشا، براق بك ايله سنان بكدن صداقتلرينى مشعر آلديغى مكتوبلر اوزرينه برقات دها مطمئن اولدوغى حالده بولده هيچ بر دشمنه تصادف ايتمدن نيشه و اورادن موراوا سواحلنه يورومشدى .

بو شهر كنارينه كلنجه متفقى صربيه قرالى قوه‌موجوده‌سيله كلوب كنديسنه التحاق ايچون دعوت ايتدى . بنسه او موقعده موسى‌يى ترك ايتمش اولان تسالیا پاشالرينك التحاقلريله شهزاده محمدك اردوسى مهيب بر معاونت آلمش اولدى . بو بكى كلنلر، برزماندنبرى غرض خدمت ايده‌جكلرينى خبر ويرمكن يكيت پاشا، براق بك، سنان بك، ايله اختيار اورهنوس بك ايدى . بنه بوزمانده صرب قرالى « ويليق اوغلى » واصل اولدى . قرال، شهزاده‌يى آلوب مملكتنه

الك مفخرتلی غلبه‌لرندن، الك دهشتلی خاطره‌لرندن بر بویوك حصهٔ شهرت اكتساب ایتمش اولان پیر مجاهدین اورهنوس بك بیله بوازعاجدن قورتولامادی، بیچاره آدم، اصلسز یره اعمامقدلكنه تنزل ایتمه‌دكچه شرندن تخلیص جان وحفظ ناموسه مقتدر اولادمای.

سلیمانك وفاتندن سوكره موسی، خدمت ایتمش اولان بكلری ادرنه‌یه دعوت ایتدی. یالكز اورهنوس بك، كوزی كورمز بر اختیار اولدوغی بهانه ایتمش، موسی‌نك بو دعوتنه اجابت ایتمه‌مشدی. بك، اوزمان وأردار یكیجه‌سنده اختیار اقامت ایتمش ایدی. فقط شهزاده یی رؤیتدن محرومیت سوزینك بر بهانه اولماسندن شبهه ایتدیكی ایچون كندیسنی كلمه‌یه اجبار ایتدی. اورهنوس بك، كلنجه كورلكی صحیح اولوب اولمادیغنی آكلامق ایچون اونك الك سودیكی یمك اولان قوربغه بودلرینی اوكنه قویدیردی. فقط اورهنوس، احتیاطایله حركت ایده‌رك شهزاده‌یه‌سنی امرایتمه‌دكچه الصورمه‌دی. بوخبری هاممر ویریبور. مورخین عثمانیه‌یه كوره‌ده، عثمانك درجاسنی آكلامق ایچون قوربغه كبابی قویدیرمش، واختیارده‌طورنی هیچ بوزمیه‌رق قوربغه‌لری كباب كبی یمشدر. وقعه‌ایستر هاممرك دیدیكی طرزده‌اولسون، ایسترسه دیكرلرینك قید ایتدكلری شكلده‌جریان ایتمش‌اولسون اورتده بر حقیقت تظاهر ایدییور كه اوده اختیار غازینك شهزاده حضورنده كور وضعیتی طاقینمق، واوصورتله حركت ایتمش اولق صورتیله قورتولمش اولدوغیدر.

شهزاده موسی، بویله لزومسز شدتلر، وكندیسی ایچون ضرورلی وسوسه‌لرده بولونمغله برابر بنه موفقیتلر ابرازندن خالی قالمایوردی. نته‌كیم محمدك قسطنطنیه جوارندهكی مغلوبیتندن، آناطولی‌یه التجاسندن صوكره او، صربیه قرالیله محاربه ایتمش، مظفر اولمشیدی. آزمدت ظرفنده مملكتنه علاوه ایتدیكی یرلرله پدرینك زمانندهكی عثمانلی حدودینی اعاده ایتمش اولیوردی.

محمد چلبی، عسكرینك مقدارنی خصمیله اوغراشمه‌یه كافی بر درجه‌ده كورونجه، برادرینه تابع امرایی‌ده كندی طرفنه مساعد بولونجه قائم بدری سلیمان بك ایله برلكده بنه بیزانس امپراطورینك تدارك ایتدیكی كیلرله قارشی‌یه كچدی، و« ویزه »یی قرارگاه اتخاذ ایلدی.

كوسه میخال اوغلی محمد بك، قرداشی یحشی بكی محمد چلبی‌یه كوندردی. وایكی اردو قارشی قارشی‌یه كلنجه كندیسنك‌ده معیتندهكی افراد ایله برابر التحاق ایده‌جكی خبرینی ایصال ایلدی. بایدینی مناسبتسزلكدن دلكیر اولان توجه غازی اورهنوس بك‌ده شهزاده‌یه بر مكتوب كوندرمشدی. بومكتوبده، ازجمله شونلری یازییوردی. « موسی چلبی ایله محاربه‌ده استعجال اولنمسون، صربستان حدودینه عریمت اولنسون كه اورالرك امراسی دولتخواندندر، بوندن بدنه كرك صربستان قرالی وكرك پاشا یكیت وبراق بك وترحاله بكی سنان بك ذات همایونلرینك اجلاسنه قرار ویرمشلردر، موسی چلبینك عسكری آزده حائل اولدیغندن خدمته كلهمیورلر. عبدكینه‌لری‌ده وقت مساعده حضور همایونه كلیرم. »

شهزاده محمد، اورهنوسك بو مطالعه‌سنی تصویب ایتدی، وطلبه‌سندن بر مقدار عسكری یحشی بك قوماندا سنده اونلره مقابل كوندردی. بونلر قارشیلرینه تصادف ایدن شهزاده موسی‌یه منسوب عسكرلری فنا حالده بوزدیلر. برزولان عسكرك رجعتی او طرفلرده فنا حالده تأثیر ایتدی. بونلر آشاغی‌یه دوغرو سارقوبده صوفیه اووه‌سنه كیرنجه مأمولك فوقنده ارزاقه نائل اولدیلر. آرتیق طالع، محمد ایچون مساعد ایدی. نته‌كیم كندیسی شهر كوی دربندندن همان هیچ بر عارضه‌یه اوغرامقسزین كچمش، یكیت پاشا، براق بك ایله سنان بكدن صداقتلرینی مشعر آلدینی مكتوبلر اوزرینه برقات دها مطمئن اولدوغی حالده یولده هیچ بر دشمنه تصادف ایتمه‌دن نیشه واورادن موراوا سواحلنه یورومشدی.

بو شهر كنارینه كلنجه متفقی صربیه قرالنی قوه‌موجوده‌سیله كلوب كندیسنه التحاق ایچون دعوت ایتدی. بنسه او موقعده موسی‌یی ترك ایتمش اولان تسالیا پاشالرینك التحاقلریله شهزاده محمدك اردوسی مهیب بر معاونت آلمش اولدی. بو بكی كلنلر، برزماندنبری غرض خدمت ایده‌جكلرینی خبر ویرمكله یكیت پاشا، براق بك، سنان بك، ایله اختیاراورهنوس بك ایدی. بنه بوزمانده صرب قرالی « ویلیق اوغلی » واصل اولدی. قرال، شهزاده‌یی آلوب مملكتنه

موسی دیبورد بیلدیرم ، یاووز ، مراد رابع عیارنده شجرهٔ عثمانیه‌نك بر نهال جلادت خصالیدر . حتی مورخلرك کندیسنی اتهامه قالقمالرینی حقیله احاطه ایدهمه‌لرینه ویرمیور ، کندیسی فوق العاده کبرلی وتعب وطن ایدی دیبور . سوکره‌ده امرایه امنیت اتهمسنی وسوسه‌دن زیاده امرانك مناسبتسزلکلرینه دونکلکلرینه ، طاقیندقلری اطوار استقلالکارانه‌لرینه عطف ایله : « آنقره‌ده وظیفه‌لرینه اهانتله قاچان ، ویا دفعه پادشاهلرینه اهانتله کندی طرفنه کچمش اولان باجمله امرایی تکدیر ایتدی . صداقت واطاعت درسی ویردی . شیمدی یه قدر امثالی یوق ایکن بوبابده‌لك اپلریه وارانلرك سنجاقلرینی ، زعامتلرینی آلدی . کندوسنه خدمتلری سبقت ایدن آرقداشلرینه توجیه ایتدی . بکلره سنجاقلرینه مالکانه واولادیه نظریله باقیورلرایدی . بوندن فعلاً متأثر اولیانلرییله قورقدیلر . باشلرینه بر بلا کتیردکلرینه حکم ایتدیلر . حقیقت حالده دخی امرا ، پك ایلریه وارمشلر ، بر نوع حکمدار کسیلمشلر ایدی .

«سلطان موسی بونلری «بندهلك» دائره‌سنه ارجاع ایتمکلزوم کوریوردی . اطاعت وانتظام اوزرینه خدمت وحرکتلرینی تأمین ایتمك ایسته‌یوردی . روم ایلی به کچدیکی کوندنبری ایی وکوتو کون دوستی بولنان قیونجی موسی واردی . شجیع ، امی فقط طوغری بر آدم ایدی . الك خاص ندیمی او اولدی . اونی ، اوره‌نوس ومیخال زاده‌لره تقدیم ایدردی . بوده بکلرك کبرینه طوقونیوردایدی .

« سلطان موسی‌نك احسانی ده پك مبذول ایدی . بونی ده نامدار بکلره توجیه ایتمز ، قپوسنه یکی انتساب ایدنلره ویریردی . بوندنی حسدی وشکایتی داعی ایدی . ذاتاً موسی عثمانك مقصدی : بکلرك بوینی بوکمك ، رزالتلرینه نهایت ویرمك ، ملتی اصلاح ایلمك ایدی . » [1]

فی الحقیقه کرك سلیمانك وکرك موسی ایله محمدك برحیوق مزایاسی واردی . فقط دوغریسنی اعتراف ایتمك لازم کلیرسه بونلرك مقصدی مملکك محافظهٔ حقوقندن ، هله اسلامیتك صیانت شانندن زیاده شخصاً تعالی واکتساب سلطنت ایدی . اونلرجه سلطنت دیمك کندی حکمدارلقلری دیمکدی . حکمدارلق

(۱) تاریخ ابوالفاروق جلد ۱ صحیفه ۲۰۴ ـ ۲۰۶

دیمك ده ایسته‌دیکنی یاپمق ، آسوب کسمکدی . کرچه بونلرده آره‌ده دولتك سلامتی دوشونمیلر ، ملکك حدودینی توسیعه چالیشمشلردی . فقط مقصدلرینك حصولی ایچون عثمانیلیغك خصمی اولانلرله اتفاق ایتمکدن ، اونلری مملکت اوزرینه سالدیرمقدن چکینمه‌مشلردی . بیزانس ایمپراطوری ، صرب قرالی ، افلاق بکی ، قره‌مان اوغلی ، ذوالقدر اوغلی ایله بایپلان اتفاقلر بوقبیلدندر . بونلر اوقدار مضر تشبثات ایدی که کندی سلطنتلرینی تأمین ، قرداشلرینی اوحقدن محروم ایدرلرکن دولتی بوتون بوتون الدن قاچیرمه‌لری ده احتمال داخلنده ایدی . حتی کورد نوشه کوره شهزاده‌لرك خانمان و حکومتلرینك آتیسنه ایماناری ده یوقدی . اونلر راست کله حرکت ایدرلر ، یالکز قارشیسنده‌کی خصمی محولیقه‌یی دوشونورلردی . اون سنه‌دن زیاده سوره‌ن یوفرت هنکامنده عثمانلیق سونه‌بیلیردی . بودولتك وقادار بادره‌لره تحمل ایتمه‌سی اساساً بك قوتلی اولدوغی تأسس ایتمش اولماسندن ، ویرده اوصیره‌لرده اومشعله قدرتی اطفا ایده‌جك وزنده برحکومتك بولونمامه‌سندن باشقه برشیئه محمول اولهماز . فی الحقیقه بیزانس ، ایچین ایچین چوریبور ، اونلر یه کندی سلطنتلرینك بقاسنی شهزاده‌لرك اختلافلرنده بولیورلردی . ایمپراطورلر ، شهزاده‌لرك ایکیسی اوچیله دکل ، بر پادشاه جیقه‌میورلردی . حدذاتنده بك ضعیف ایکن شهزاده‌لرك قسطنطنیه‌یی محاصره‌یه قالقمالری ، وایمپراطورلرك ده یالکز باشنه برایشك آلتندن قالقه‌میه‌جغنی آکلایه‌رق دیکر شهزاده‌لردن یاردیم طلب ایتمه‌لری یونی کوسته‌ریر . ذاتاً ایمپراطور نه‌مانوئل عسکر وپاره دیلنمك ایچون پای تختندن پای تخته کیتمك صورتیله تکمیل اوروپایی دولاشمش . فقط مقصدینه نائل اوله‌مامشدی . اونك یایه بیلدیکی شی عثمانیلرك محیسی اولان یکنی آلتنجی ژانی لینی به آشیرمق ، واولجه معاهده‌ایله قسطنطنیه‌ده بولونان قاضی ایله برقاچ تجار مزی قورمقدن عبارت قالدی . صربلره افلاقلیلر ، وندیکلیلرده اویله ! اونلرده روم ایلی ده‌کی قوای عثمانیه‌یی امحا دکل ، اوندن ندهش ایدییورلردی . نته‌کیم شهزاده‌لرك اوطرفده واقع اولان هربر تشبثی موفقیتله نتوج ایتمش ، او تهلکه و دغدغه‌لی آنده بیله عثمانلی قلیجی ، عثمانلی قدرتی کندیلرینه طانیتلمش ایدی . آناطولیده‌کی بکلر ایسه ذاتاً ضعیفدی .

اونلرده بقالرینی اکثریا شهزادەلردن بریله اتفاقده آریبورلردی . ارزمانلرده اك قوتلی اولق اوزره ماجار حکومتی و اونك قوتلی معینی ده فرانسه زادگانی ایدی . ماجارستانك مدار قوتی رأس کارنده بولونان «سیکیزموند» دی. اوایسه نیکبولی مغلوبیتنده خط رجعتنك کسیلمەسی مسببیله دوغریدن دوغری یه مجارستانه کچەمەمش ، ردوس شوالیەلرینك رئیسی ایله برابر طونەدن قره دکزه وقسطنطنیه طریقیله روسه کلوب اورادن مجارستانه عودت ایتدیکی زمان ایسه حکومتی غصب ایتمش اولان حصماسی طرفندن حبس اولونمش ایدی. ایشته بوآن فترتك اکثر زمانی اونك محبسده بولوندوغی زمانه تصادف ایتمش ، دقوورتولوب موقتی تکرار اشغال ایتدیکی زمانده قوتی آلمانیا امپراطورلغنك استحصال وادارەسنه حصر ایلەمش ایدی . فرانسەده ایسه قرال آلتنجی « شارل » ك مبتلا اولدوغی جنون کوندن کونه آرتیور، محاربات داخلیەده بوحکومت ارکانك کوزلرینی آچوب اطرافه باقماسینه غیر مساعد بولونیوردی. ثانیاً، اکثریت عظیمەسی زادگان اولق اوزره « نیکبولی » ده ارض انیلان ضیاعدن دولابی فرانسه الان ماتم طوتیوردی .

دیکر برسبب اولەرق ده امرانك پك دکرلی ذواتدن اولمالری ، و مزیات عسکریەلرینك ده هنوز عدم زوالی ایدی . فی الحقیقه بکلر ، مرهانکی طرفه تمایل ایتسەلر، وهانکی ارذونك باشنده بولونسەلر اوراسی مطلقا مظفر اولوردی. بوقسه شهزادەسندن نفرینه قادار هرکسده بومزیات اولماسه، وهمحدود اولەرق قوتلی بر معارض بولونوبده سوق قوایه قالقیشسه ایدی عثمانلیلق ایچون بقا ممکن ومتصور دکلدی . بودودماندن دها برچوق خدمات حسنه متصور ایمش که جناب حق یده بقاسنه خدمت ایدنلره موفقیت بخش ایلەدی . سونمك اوزره اولان اوقدیل، آز زمان ظرفنده دها قوتلی بر ضیا ایله اطرافی تنویر ایتدی .

بوراده محتاج قیداولان برجهت ده مورخلرجه قبول اولنان «فاصلۀ سلطنت» مسئلەسنك بطلانیدر. مورخین قدیمەدن کنه الاخبار صاحبی « عالی » مرحومدن باشقەسی بواون سنەدن فضله اولان مدتی فاصلۀ سلطنت عدایدییورلر. حال بوکه فاصلۀ سلطنت، پادشاهسز زمانه دینیلیر . بومدتده ایسه بیلدیرمك نزد تیموردە

سکز آی قادار سورەن اسارتی استثنا ایدلدیکی تقدیرده اومقام هیچ بر کون بیله بوش قالامش، فضلەاولەرق برایکی یرینه درت شهزاده طرفندن ادعای تصاحب ایدلەسندن دولابی بیلدیکمز ، کوردیکمز کورولتیلر میدانه جیقمشدر . بو دوره ، بعض مورخلرك دیدکاری کبی « دور فترت » بیله دیمك دوغری اولەماز . چونکه هر ملتك تاریخنده بویله کورولتیلی کونلر پك چوقدر . شه کیم بوندن سوکره ده تاریخ عثمانیده پك چوق قاریشیق ، پاطیردیلی کونلر کلمش ، فقط اونلرك هیچ برینه دور فترت دیمك دوغری کوریلەمەمشدر . بونك اك ایی تعبیری « فترت شهزادکان » ویا « تخت غوغاسی » در .

برتعبیرلرك هانکیسنی ترجیح ایدرسەك ایدەلم ، شهزادەلری برر پادشاه قبول ایتمك ، سلسلهٔ عثمانیه میانه اونلری ده ادخال أیلەمك لازم کلیر . هله برنلردن سلیمان ایله موسی ایچون قطعیاً سوز یوقدر بونلرك هر ایکیسنه اصولاً بیعت ایدلمش ، ناملرینه خطبه اوقونمش ، اسملرینی حاوی سککلر ضرب اولونمشدر . « جالس سریر سلطنت اولوب زمانده بر دفعه خطبەسی اوقنان ملوك سریر نشینلك الیته احوالنی یازملر نەدرکه جزئی زمانده ظهور ایتمشدر وعهد خسارت نشانی فترات ایله کچمشدر دیوعذر وبهانه ایتمیەلر.» [۱]

باخصوص بونلر ، اطراف حکومتلرله ، بیزانسلیلر ، صربلرله حربلر ایتمشلر، معاهدەلر عقد ایلەمشلردر. سلیمان ، وندیکلیلرله یوقاریده کوردیکمز کبی ایللك تجارت معاهدەسنی عقد ایتمش، وندیکلیلر بو معاهدەیی عقد ایدرکن اونی عثمانلی پادشاهی اولەرق طانیمشدر . سلیمان ، اکبر شهزادکان ایدی . بایزك ولیعهدی ایدی . آنقره هزیمتندن ، مله بیلدیرمك وفاتندن سوکره صدراعظمندن یکیچری آغاسنه قدر تکمیل ارکان دولت کندیسنه بیعت ایتمشلر، پادشاهلغنی اعلان ایلەمشلردی . موسی طرفندن پای تختی اولان ادرنەنك ضبطی اوزرینه تکرار استرداد ندە یینه جوار حکومتلر رسماً هیئتلر کوندرەرك سلطنتی قبول ایتمشلردی. پادشاهلغنه جانلی برمثال ده بروسەده، پدرینك قبری اوزرندەکی کتابەدر. ذاتاً وارث سلطنت اولق اعتباریله قلەنك برجنده کورونور کورونمز

(۱) کنه الاخبار مؤلفی عالی مرحوم جلده صحیفه ۱۱۷

بروسه قاپولرینی کندیسنه آچش واونلرده اصولاً بیعت ایله‌مشدر . حتی سلیمان خانك بروسه‌ده همان ایلك ایشی باباسنك تربه‌سنی بایدیرمق ، سلطنتك لایموت آبده‌سنی اورایه قویمق اولدی . کتابه شودر : [۱]

(هذه روضته السلطان السعید مرحوم المغفور بایزید خان ابن مراد خان بناها)

(السلطان الاعظم مولی ملوك العرب والعجم سلیمان خان ابن بایزید خان خلدالله)

ملکه فی اول شهرالمحرم السنته سبع وثمانمائه)

صول طرفنده :

قد وقع من هذه العماره المبارکه
علی یدالعبد الضعیف علی ابن حسین
غفرلهما ربیع الاخر تسع و ثمانمائه

ایکنجی بر دلیلده ضرب ایتدیکی سکه‌در : [۲]

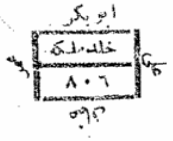
کوش

محل ضربلری یوقدر

— آچقه —

بر طرفنده

امیر سلیمان بن بایزید طغرا شکلنده

دیکر طرفنده

وزنی ۵ قیراط قطری ۱۲ ملیمتره

مذکور ازده ویریلن معلوماته کوره الك اول مسکوکاتده طغرا استعمالی مشارالیه‌زمانده باشلایور. موزه‌ده کندیلرینك اوچ دانه پاره‌لری واردرکه بونلر

(۱) یورسا تاریخی مؤلفی عبدالقادربك جلد ۱ صحیفه ۱۴۸

(۲) تقویم مسکوکات عثمانیه مؤلفی اسماعیل غالب بك صحیفه ۱۸

۱۸ ، ۱۹ و ۲۰ نومرولرده مقیددر . حتی بونلرك اوچنك‌ده طغرا ورسم خطلری فرقلیدرکه بوحال مشارالیهك مختلف زمانلرده ومختلف صورتده آقچه ضرب ایتدیرمه‌کلرینه دلیلدر .

چلبیرم خانك شهزاده‌لری عمومیتله « چلبی » تامیله یاد اولندقلری حالده سلطان سلیمان اولك « امیر » کلمه‌سی قوللانمامی تاریخلرك بعضلرنده کورلدوکی وجهله عین زمانده امیر صورتنده‌ده تلقب اولونماسندن ، وکندیسنك اوعنوانی ترجیح ایلمسندن ایلری کلمکده‌در . علی امیری افندی حضرتلری شهزاده‌لرك « چلبی » عنوانی قوللانمالری ایکی طریق ایله سلسلهٔ سینهٔ پیغمبریه منتهی اولدوغندن ایلری کلمکده اولدیغی سویلمیور ، وبونك برتجیسك اده‌بالینك کریمه‌سی ودیکری‌ده شهزاده‌لرك والده‌سی واسطه‌سیله‌کلدیکنی بیان‌بیوریورلر امیر مشارالیهك سکه‌لرنده محل ضرب کوسترلمه‌مش ایسه‌ده کندیسی اکثری اورنده بولوندوغندن سکه‌لرینك دخی‌اورادهکسدیراش اولمجی‌طبیعیدر. [۱]

موزه مدیر محترمی خلیل بك افندینك « مسکوکات قدیمهٔ اسلامیه قتالوغی» نك « قسم سادسی» اولهرق اخیراً نشر ابتدکلری « مسکوکات عثمانیه » عنوانلی اثر قیمتدارك برنجی جلدنده مشارالیهك اون درت دانه پاره‌لری محرر بولونیور. بوحال موزه‌نك تکملنه دلالت ایدییور. بوندن آکلاشیلیورکه موزه‌من اسماعیل غالب بك مرحومك اثرینك تاریخ نشری اولان ۱۳۰۷ سنه‌سندن ایکنجینك تاریخ انتشاری بولونان ۱۳۳۴ سنه‌سنه‌قادار آرده کچن یکرمی‌یدی سنه ضرفنده یالکز بردوره عائد اولمق اوزره اون برپارچه قازانمشدر . بونلرك برقسمی کوش ، قسم دیکری باقیردر . حتی بونلردن محل ضربنی کوسترنلربیله واردر ، بردانه‌سنی نقل ایدهلم : (۲)

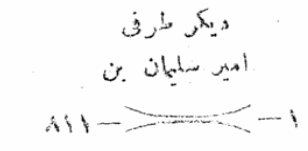
کوش آچقه

« ادرنه »

سنه ۸۱۱

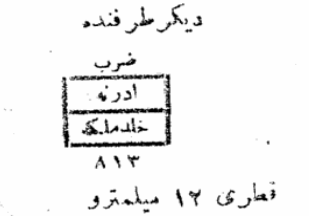
(۲) تقویم مسکوکات عثمانیه مؤلفی اسماعیل غالب بك صحیفه ۱۹ — ۲۱

(۱) مسکوکات عثمانیه جلد ۱ صحیفه ۲۳

سلطان موسی دخی سکه باصدیرمشلردی، بونه مذکور اثرلرده سکه ضربه ابتدیرمن یالکز سلیمان ایله موسی ومحمد دکلدر عیسی زمانده عیسی ایله مصطفی ده پاره ضرب ابتدیرمشلردر . موسی نامنه برنجی اثر ایکی، ایکنجی اثر بش دانه قید ایدییور . تمونه اولمق اوزره بردانه درج ایدییورز :

« ادرنه »
کوش
— آقچه —

بناءً علیه پادشاهلرینه بوقادار قوتلی دلیللر اولان، وبعض وقایعی عثمانلیلر ایچون مدار افتخار بولونان شهزاده‌لری سلسلهٔ عثمانی آردسنده کوسترمه‌مك انصافسزلق اولور.

سلطان موسی غائله‌سی‌ده برطرف اولونجه چلبی سلطان محمد مستقل اولهرق سریر سلطنته شریکسز ونظیرسز قالدی . (٨١٨)

بیلدیرم بایزید خاك آلتی اوغلندن سلیمان ، عیسی ، موسی شوصورتله عالم فنایه گیتمش، مصطفی چلبی آنقره حربی صیره‌سنده اورته‌دن غائب اولمش، محمد چلبی پادشاهلی الده ایتمش . کوچوك ایکن برادرلری سلیمان طرفندن اتفاقلك بر دلیلی اولمق اوزره شهزاده قاسمده همشیره‌سیله برلکده بیزانس ایمپراطورینه رهینه اولهرق براقیلمش ایدی . بوسببله اورته‌ده بیلدیرمك ایکی اوغلی قالیور، بری پادشاه ، دیکری اسیر بولونیوردی . قسطنطنیه ایمپراطورینك قزی ایله تأهل ایدن شهزاده سلیمانك‌ده «اورخان» اسمنده بر اوغلی اولمشدی ، بوده ایمپراطورك نزدنده بولونیوردی .

عثمانلی پادشاهلرینی دائما مشغول کورمك منفعتی ایجابندن اولان ایمپراطور، سلیمانك شهزاده‌سنی صالیورمش ، اوده افلاقه گچمشدی . شهزاده ؛ اطرافنه طوپلادیغی برچم غفیر ایله یانبولی جانبنه توجه ابتدی . بونك اوزرینه چلبی سلطان محمد ، برارده ایله اوزرینه یورومش، واوزرلرینه کلن قوانك کثرتنی کورەن معیتی داغیلهرق پك یالکز قالان شهزاده، ترزی باشی «زغنوس» طرفندن طوتولوب پادشاهه تسلیم ایدلمشیدی .

سلطان محمد ، «نظام‌ملك ایچون چشم‌جهان بینه میل آتشین» چکدیردی، وکندیسنی بروسه‌یه کوندردی . آرتق برضرر ترتب ایده‌میه‌جکنی نظر دقته آلهرق کیوه قریه‌سنی « آق‌حصار » کوینی تملیك ایتدی، وهمشیره‌سی فاطمه سلطانی‌ده نامدار برسنجاق بکنه تزویج ایلهدی. چلبی ؛ بونکله‌ده‌اکتفا ایتمز، « هرنه زمان بروسه‌یه کلسه‌لر حضور عزتلرینه کتیردوب نجه انعام واحسان ایله خاطر محزونی شادان ایدرلردی.» [١]

[١] صولاقزاده صحیفه ١٢٦

جلبی، سلطنت عثمانیه مقامنده یالکز قالینجه بیزالس ایمپراطوریله خوش گچینه‌جکنه سوزویرمش، حتی مرمره ساحلنده‌کی بعض یرلری ده اسکی وعدینه بناءً کندیسنه ترک ایتمشیدی. بومناسبتله غائله‌دن قورتولق ایچون یکانه قرداشی قاسم چلبی‌یی کندیسندن ایسته‌دی.

ایمپراطورك الندہ دیگر بر آلت تهدید واردی. اوده شهزاده مصطفی ایدی. اونك ایچون قاسمك ویرلمسنده بأس کورمه‌دی. سلطان محمد، قاسمك کوزلرینه میل چکدیردی، اونی ده رؤیتدن محروم براقدی. متعاقباً «آق حصار»ه اقامته مأمور ایتمش، وشهزاده اضطرابات الیمه ایچنده اوراده ترك حیات ایله مشدر. [۱]

سلطان محمدك جلوسنی بر طاقم غائله‌لر تعقیب ایتدی. قرمان اوغلی عصیان ایتمش، «بدرالدین سماوی» وقعه‌سی ده اونی تعقیب ایله مشیدی. قرمان اوغلنك عصیانی تمادی ایدوب کیدییوردی. محمد بك، فرصت بولدوقچه عصیان ایدر، تأدیب ایدیلیر، ینه عصیان ایلر، تکرار تأدیب اولونوردی. سرایه منسوب اولدوغی ایچون عصیانلرنك هر دفعه‌سی دولتی پك چوق مشغول ایدر، بو اختلالار غوائل سائره زمانده احداث ابدلدیکی ایچون ایچه تلاشی موجب اولیوردی. فقط قرمان اوغلی ینه عفو ایدیلیر، موقعنه اوتورتولوردی. بو دفعه‌ده اویله اولمشدی. حتی فضله اولهرق اله گچمش، پادشاه طرفندن آزارلانمشدی. اوده کوکسنه اشارت ایدرك بو جان یراده ایکن بر دها غائله چیقارمیه جغنه یمین ایتمشدی. حالبوکه کوکسنه بر کوکرجین قویمش، چیقنچه صالیوبرمشدی. بونی کورمك، واظهار تعجب ایدمك اوغلنه «عثمان اوغلرینه خصومتمز من المهد الی اللحد در» دیدی. فی الحقیقه اویله ده اولدی.

بدرالدین حادثه‌سی ده چلبی‌یی ایچه مشغول ایتدی. حتی سلانیکی فتح ایتمك تصورنده ایکن صرف نظر ایدمرك بوغائله‌یی دفعه اوغلمشدی. بدرالدین نامنه اك بیوك رول کتخدالغی وخلیفه‌سی «بوروکلیجه مصطفی» طرفندن

(۱) خبر صحیح، قاسم ایله اورخانی یکدیکرینه «قاریشدیریورلر» خبر صحیحك بو مسئله‌ده مأخذی اولان سنولاتزاده اسم یازمیورسه‌ده امیر سلیمانك مخدومی دییور. قاسم ایسه امیر سلیمانك مخدومی دکل برادریدر. خبر صحیح جلد ۲ صحیفه ۱۲۹

چه‌وریلیوردی. «طورلاق کال» ده‌نشر افکار ایتمه‌دوکا مظاهرت ایلیوردی. بایزید پاشا قوماندانسنده سوق اولونان براردوهر ایکیسنك افناسیله ایشی قایاندی. تاقینات دین نامنه اجرا ایدلدیکی ایچون عاصیلرینك بیوك مقاومتلری کوستریبورلر. آسیلیر قورشونه دیزیلیرکن «ایریش بادده سلطان»ه دیه‌دیه اولیورلردی. بونلر حقنده روا کورولن معامله پك وحشیانه اولمشیدی. ازجمله مصطفی طوتولمش، الاری وآیاقلری بر تخته‌یه چاقیله‌رق کونلرجه دوه اوزرنده کزدیرلمشدی. بیچاره‌یك جمیع برصورتده اولمشدی. بدرالدین اوزمان ایرنیقده بولونیوردی. مصطفی ایله کالك تشبثاتی خبر آلینجه صاووشدی. اسفندیار بکك یاردیمیله افلاقه گچدی. خواجه، یك دکرلی بر ذات ایدی. علوم عقلیه ونقلیه‌ده یکتای زماندی. موسی‌نك قاضیعسکرلکی زمانندہ اداره‌ده‌کی مهارتی کوستر مشدی. مله قوة نطقیه واقناعیه‌سنه ده یه‌جك یوقدی. اوچ بش سوزله بیکلرجه آدمی قاندیرمق اونك ایچون ایشدن بیله دکلدی. بالقانلره گینه‌جه کندیسنه پك چوق طرفدار چیقدی. املرافنه‌طوپلانانلر، پادشاهی تدهیش ایده‌جك بردرجه‌یه واردی. اوزرینه سوق اولونان اردو مصطفی ایله کاله وتوابعنه ایقاع اولنان ظلم مناسبتیله طرفداری قاچدیلر، بوتهدیددن زیاده طوتولان طریق حیله‌دکی مهارت سایه‌سنده واقع اولمشدی. اونك اوزرینه خواجه‌یی طوتدیلر. تشکل ایدن جمعیت علما، «حیدر هروی» فتواسیله و «خروج علی السلطان» تهمتیله اعدامنه قرار ویردی. سیرورزده صاب اولوندی.

عثمانلی دولتی غوائل داخلیه‌یی تسویه ایده‌رك اسکی شوکتنی اعاده ایتمك اوزره ایدی. فقط عثمانلیلرك اعادهٔ قدرت، واولکی کبی ارائهٔ سطوت ایتمه‌لری ته بیزانس ایمپراطورلرینك، وته‌ده اطرافده‌کی حکومات خرستیانیه‌نك ایشنه کلیوردی. قرمان اوغلی، بدرالدین سماوی غائله‌لری فصل ایدیلیر ایدلز قیصر، اولاح یکی میرجه ایله سوزله‌شه‌رك سلانیکده بولونان شهزاده مصطفی‌یی اورته‌یه چیقاردیلر. بوشهزاده، آنقره وقعه‌سنده آتیلدن دوشمش، قاریشقاق آره‌سنده غائب اولمشدی. «لا کن بر تقریب ایله روم ایمپراطورلرینك نزدینه قاچوب اقامت ایتمکده اولدیغی وایمپراطوردن اعانه طلبنده بولندیغی وازمیر اوغلی جنید

بكلك دخى شهزادهٔ مشارالیه طرفدارلق ایتدیکی وبونك ایچون درون ممالك عثمانیه‌ده طرف طرف افسادات وتحریکات ایله زوربالق ظهورایلدیکی معلومدی [١] امرا بیله بوتی بیلیورلر ، فقط سلطنت دعواسنی طانیق ایسته‌میورلردی. «ساخته‌کارسدوزمه‌جه» عنوانی‌ده اونلرطرفندن وبومقصدله ویرلمشدی. بوقسه بونك بیلدیرمك اوغلی مصطفی اولدوغنده شبهه یوقدی. سلطان محمدك تلاشی ایله اوتی مطلقا الده ایتمه‌یه قیامی، موفق اولامه‌یجه محبوس طوتولق اوزره قیصره سنوی کلی بر پاره ویرمه‌یه موافقتی‌ده الك قوتلی بر دلیلدی . مصطفی چلبی ، قدم ولادتنه بناءً سلطنته حق رجحانی ادعا ایله میدانه چیقدی . پرنس میرچه ، ازمیر اوغلی جنید بك ، اوره‌نوس زاده‌لر ، روم ایلی بکلرندن بر چوغی ، شهزاده‌نك طرفنی التزام ایتمدیلر . سلطان محمد ؛ جمیتك کوندن کونه چوغالدیغنی کورونجه تلاش ایتدی. بوتون قوتیله اوزرینه یورودی. سلانیك جوارنده چلبی مغلوب اولونجه سلانیکه التجا ایتدی . تسلیمی ایچون پادشاه اصرار ایلەدی . سلانیك قوماندانی ، قیصرك مأذونیتی اولمادیغنه شهزاده‌یی تسلیم ایده‌مه‌یه‌جکی جوابنی ویردی. سلطان محمدك قیصره واقع اولان مراجعتی‌ده متمر اولامه‌دی. قیصر ، کندیسنه دخالت ایدن بر پرنسك ویرلمه‌یه‌جکنی ، بالکز بوکا مقابل کرك اونك وکرك جنید بکك حبسندن صسالیویرلیه‌جکنی بیلدیردی. حتی بونك ایچون سلطانك طلبنده بولوندوغی تأمینات قویه‌یی ویرمکدن ده چکینمه‌دی . بونك اوزرینه محمد چلبی مصطفی‌نك اعاشه‌سنه مخصوص اولان رق سنوی اوچ بیك آقچه‌نك قیصره ویرلمه‌سنی تعهد ایتدی. بویله‌جه مصطفی چلبی قیصر نزدنده طورییور ، وسلطان محمددده تعهدایتدیکی مقدار سنوی بی‌منتظماً کوندەرییوردی. بوحال ، محمد چلبینك وفاتنه قادار دوام ایتدی. پادشاه امیدسز برحالده خسته ایکن بر طرفدن مرادك جلبی وزراسنه امر ایدییور ، دیکر طرفدن شهزاده‌لرك قتلی آرتیق اصول سیره‌سنه کچدیکی جهتله دیکراوغللرینك تأمین حیاتلری ایچون اونلرك ایمانت طریقیله قیصره تسلیم ایدلملرینی اخطار ایلەیوردی .

(١) خیرالله افندی تاریخی جلد ٦ صحیفه ٩٠

دیکر بروسیتی‌دها واردی: مرادادرنه‌یه‌کاوب جلوس ایدنجه‌یه قادار وفاتنك عسکردن ساقلانیلمه‌سی ! [١] بو ، ایسترسمی مورخلرك دیدکلری کبی کندی وصیتی اولسون، ایسترسه دیکر برطاقملرینك قیدایلەدکلری وجهله وزیراعظمك بر تدبیری بولونسون مرحالده مصیبدی. چونکه بوخبراطرافه یایلیرسه شهزاده‌لرك بیلدیرمك اوغللری کبی غوغایه طوتوشه‌جقلری محققدی . مصطفی‌نك تکرار اورتمیه چیقوب بودفعه تخت سلطنته اوتوره‌جغی‌ده بدیهی ایدی . باخصوص مرادثانی آماسیه‌ده ، پای تختدن ایچه اوزاقده بولونیوردی. شهزاده‌لر کرچه هنوز کوچوکدی . الك بیوکلری اولان مرادثانی بیله هنوز اون سکز یاشنده ایدی . فقط اوسیره‌ده وزرا وارکان آره‌سینه کیرمش اولان منافست ، دها دوغریسی کندیلرندەکی حب جاه املی ، هربرلرینك برر شهزاده‌یی التزام ایله تکرار قان دوکمه‌یه قیام ایلەیه‌جکلرینه شبهه یوقدی. یومقصدله پادشاهك وفاتی کیزلی طوتولدی. آنجق سپاهیلر قوشقولاندیلر . پادشاهمزی کورمك ایسته‌رز دیه آیاق دیره‌دیلر. عسکرك بوطلبی مواجهه‌سنده پادشاهك کندیلرینه کوسترلمه‌سندن ویاخود حقیقتك افشاسندن باشقه چاره یوقدی . برنجیسی موافق کورولدی. محمد چلبی‌یه وفاتنك یکرمی سکز نجی کونی البسه‌سی کیدیریلەرك برمعتاد تخته اوتور- تولدی. آره‌سیره باشنه وقوللرینه حرکت ویردیرمك، بوصورتله اولواولدوغنی سزدیرمه‌مك ایچون برآدمده آرقه‌سنه یراشدیرلدی . سپاهیلردن منتخب بر هیئت قارشیسنه چیقینجه آل وباشی صاللاندیرلمق صورتیله برحیات اولدوغنی کندیلرینه کوسترلدی. اونلرده کیدوب پادشاهك حال حیاتده اولدوغنی عسکره سویلەدیلر . بوصورتله قرق برکون وفاتی ساقلانیلدی. وقتاکه سلطان مراد کلدی ، پادشاهك وفاتی اعلان، ومراسم معتاده ایله کندیسنه تبعیت ایدلدی .

دیکر طرفدن لیبی‌ده موقوف بولونان شهزاده مصطفی کیفیتدن خبردار اولمش مهم مساعدات قابلنده تحت عثمانی‌یه جلوسنه واسطه اولماسنی ایمپراطوردن رجا ایتمشدی. بیزانس قیصری ثه‌مانوئل پالەئوغولوسی جلوسنی تبریك وسیله‌سیله برهفته صوکره کوندردیکی هدیه اعضاسنه ، شهریار جدیددن پدری زمانده

(١) میشیو تاریخ عثمانی جلد ١ صحیفه ١٨٠

ایدیلوب برقاچ سنه تأخره اوغرایان تهدك اجراسنی، برادرلری ایله محمود کده هم تعلیم وتربیه لرینه اعتنا ایدلك وهم ده رهینه مقامنده برلونمق اوزره قسطنطنیه یه کوندرلمه سنی طلب ایله مه لری امر بیورمشدی. طرف شاهانه دن شوجواب ویرلدی: یدرمك بابدیغی معاهده یی اجرایه آماده یم. ایمپراطورك شهزاده لر حقنده کی توجه وعجبتنه تشکر ایده رم؛ انجق قسطنطنیه یه اعزام ایله تربیه لری مخالف شرع شریف اولدوغندن بوکا قطعیاً موافقت ایده مم. ایمپراطور عثمانلیلرك ضعیف کورمك منفعتی اقتضاسندن اولدوغی ایچون در حال شهزاده مصطفی یی منفاسندن کتیرتمش، ومعاونت لازمه یی بذل ایتمکدن ده چکینمه مشدی.

ایمپراطور مصطفی چلبی یی یاخود صالیورمشدی. بر تاریخ یره مالك اولمایان شهزاده قیصرك ایسته دیکنی ویرمك لطفکارلغنده بولوندی. اجراسنی بینله تقویه ایتدیکی برمعاهده ایله او، افلاق حدودینه قادار قره دکز سواحلی آیدین وزشبه جزیره سنی، تسالیا قلعه لرینی بیزانس حکومتنه ترك ایدییوردی[۱] شهزاده، جنید بکله برلکده ادرنه یه کلدی وهر طرفدن عسکر طوپلامغه باشلادی. ادرنه ده علی الاصول جلوس واقع اولدی. کذیسنه لوته دنبری صداقتی معلوم اولان اوره نوس زاده لر، یمنی زاده لر، طوغان زاده لر، بالجمله روم ایلی بکلری کندیسنه بیعت ایتمشلردی. مرادثانی، وکلاسی، وزراسی بروسه ده تلاشه درشدیلر. بالمشاوره پادشاهلك معتمدی اولان بایزید پاشانك توتایجه برمغرزه ایله روم ایلی یه کچیرلمه سنی مناسب کوردیلر. فی الحقیقه بایزید پاشا، پادشاهلك لك کورنسیکی برآدامدی. دها بابای زمانده اونکله برلکده بدرالدین اوزرینه کیتمش، موفق اولمشدی. بایزید پاشا، سلطان مراد ایله وداعلاشیرکن روم ایلی یه کچه جك عسکرك خصم قارشیسنه چیقنجه سلطان مصطفی طرفنه کچمه سی ملحوظ اولدوغنی بیان ایله برابر شاید اویله برحال واقع اولورسه کندیسنك ده برابرجه مصطفی طرفنه کچه جکنی، فقط دوست یوزینی کوسترمکله برابر محوینه فرصت آرامقله مشغول اولدیغنی ده علاوه ایدرك تأمینات ویردی. [۲]

[۱] مینیو تاریخ عثمانی جلد ۱ صحیفه ۱۸۳

(۲) تاریخ ابوالفاروق. دوانی؛ مراد بك جلد ۱ صحیفه ۲٤۹

بایزید پاشانك کوندرلمه سنی الك زیاده صدراعظم ابراهیم پاشا ایله عوض پاشانك التزام ایتمشلردی: چونکه پاشایی چکمیورلر، وبویله جه برر قیبدن قورتولمه جقلرینی امید ایدییورلردی. [۱]

بایزید پاشا، قرداشی حمزه بکی ده برابر آلمش، مدانیه دن قایقلره بینوب تکفور طاغنه چیقمشدی. مسازلی درمه موقننده مصطفی نك عسکریله تلاقی ایتدیلر. فقط اوزون اوزادیه یه بر حرب اولمادن پاشانك معیتنده کی عسکر مصطفی طرفنه کچدی. اوده قرداشیله برابر عسکردن آیرلمادی. شهزاده، بایزیدی عفو ایدییور، معیتنده برخدمتله قایبرمق بیله ایسته بوردی. فقط مشاور خاص جنید بك، اعتماد جائز اولمادیغنی بیان ایتدی، واعدام ایتدیردی.

عمومك توجهنی کورمن مصطفی چلبی، آناطولی یه کچمه یه قرار ویرییور، وبروسه یی ضبط ایده جکندن ده امید وار بولونیوردی.

مرادثانی ایسه بر طرفدن بایزید پاشانی کوندرمکله و ده مقابله ومدافعه یه مقتدر اولمه میه جغنی بیله رك مشایخ کرامك دائره حمایه لرینه التجا ایله قوة قدسیه لرندن استمداد ایتمکله برابر دیکر طرفدن ده تدابیر ممکنه تأمل اولونمق اوزره حضور همایونلرنده ابراهیم، عوض، اوروج، سعدالدین علی، یورکچ پاشالرله مزیده، عیسی، اسحق بکلردن مرکب برمجلس دخی عقد ایتدیرمش ایدی. انجمن مشورت، روم ایلی امراسیله الفت واختلاطی اولمق، فضله اولهرق ده یوبوك برنفوذ واقتدار صاحبی بولونمق حسبیله توقائده «بدوی جاردالق» ندن موقوف بولونان میخال زاده محمد بکك عفو واطلاقیله جلبنه قرار ویردی. مرادثانی، موافقت ایده رك کتیرتدی. آناطولی سپاهیلرینك، تکمیل افراد عسکریه نك اردوی همایونه التحاق ایله مه لری لزومنی ده اطرافه نشر واشاعه ایتدیردی. ایشته بو صیره لرده مصطفی چلبی ده بر قوة مدهشه ایله روم ایلیدن آناطولی یه کچمش، بروسه یه دوغری یول آلهرق «اولوباد» نهرینك کناریله کلمشدی. سلطان مراد طرفندن برتدبیر احتیاطی اولمق اوزره نهرك کوپریسی یقدیرلدی، وشهزاده نك بورنندن قازیلدیکی ایچون اوده اوراده توقف ضرورتنده قالدی. مراد اردوسی ده

[۱] خیراله افندی تاریخی جلد ۷ صحیفه ۴۷

كلمش ، اونلر دخى ديكر طرفده خيمه قورمشلردى . درونجى كيجه ميخال اوغلى محمد بك سويك كنارينه كلدى . صوت بلند ايله : « آبه اوره نوس اوغلى ، آبه قووان اوغلى وطوغان اوغلى ! » ديه جاغيردى . امرا ، سسدن بيلديرم بايزيد زماندن برى توقات زندانده موقوف بولونان اسكى آوقداشلرى محمد بك اولدوغنى آكلاديلر ، كلوب كنديسيله كوروشديلر . بونلر ، ميخال اوغلينك سلطان مراد طرفنى التزام ايتديكنى اوكرندىلر . بوندن خبردار اولان شهزاده ايله جنيدبك تلاشه دوشديلر . بونكله برابر اوصيره ده شهزاده عسكرينك برقسمى نهرى يوقارى باشدن يوزمرك قارشيسنه كچوب پادشاه عسكرينك اوزرينه هجوم ايتمك ايسته ديلر . امور پاشا قوماندا سيله ايكى بيك يكيچرى بونلرى قارشيلادى ، وقاتلى بر حرب نتيجه سنده كچنلر بوزولدى . بونلرك پك آزى عودت ايده بيلوب ديكرلرى قتل وافنا ايدلدى .

بو صورتله « سوز وساز وحرب وضرب » ايله وقت كچيرلديكى صيره ده شهزاده ، عوض پاشادن برمكتوب آلدى . پاشا ، كونالى بايزيد تامنده كى برشخصله كوندرديكى مكتوبنده : « نوبت سلطنت ذات همايونلرينك اولديغنى بنده كينه لرى هرنه قدر بيلور وتصديق و عتراف ايدرسه م ده مادام كه سلطان مراد حضرتلرينك خدمتلرنده بولنوب آرتق اونلرك نان ونعمتلرينك حقوقنى فراموش ايدوب بويله مضيق اضطرابده قالدقلرى حالده ترك ايتمكلكمى ذات همايونلرى دخى تجويز بويورمزلر انحق طبيعت مصلحت جناب شاهانه لرينه موافق اولديغندن بوايشك سهولتله يته جكنى اميد ايدرك مدتدن اوزمان دخى سايهٔ عليه لرينه دخالت ايتمكده جلهدن زياده اقدام ايده جكمى شمديدن سويلرم . قالدى كه امراى حاضره لرندن اكثريسى ميخال بك زاده ايله سويلشدكدن صكره نهانى بو طرفله برلشوب جناب همايونلرينى هنكام صواش واوغراشده ترك ايده جكلرى وبلكه چاره سنى بوله بيلورلر ايسه دها ايلرويه كيده جكلرى ظاهر اولديغندن ايشته تياصر واقتاهكزى دعوت ايتمك اقتدمزى اخطاره جسارت ايلرم . » ديبوردى . تيمور تاش پاشا زاده امور پاشا ، اوروج وسمدالدين على پاشالرده جنيد بكه ارسال ايتدكلرى ديكر بر مكتوبده : « يازيق منزك علو مرتبه ايله مسلم جمهور وحس تدابير

İ.Ü.
E.D. İlahiyat Fakültesi
Merkez Kütüphanesi

ايله عالمده مشهور اولماكزه كه جنابلرى خاندان ملوك رومدن ايكن اوبله بر شخص مجهول النسبه سرفرو ايدوب وزير اولمغه تنزل سزه كوره تذلل ومسكنت كزده امرا بك افتديكزك ساخته وقار اولديغنه اشتباهلرى قالمايوب ميخال زاده ايله قرار ويردكلرى شب معهوده عهده رعايت ايجون سنى واثبات صداقت ايجون افندينى حيآ طوتوب حضور حضرت پادشاهى يه ايصال وتقديم ايايه جكلرى محقق اولمقله اولجه مطالعه ايايوب خاندان سلطنتدن كوردكلك نعمت واحسانلرى فراموش ايتيوب تجديد برات عبوديته صرف مساعى وغيرت ايتمكزى اخطار ايده رز . » ديليوردى . [١]

هر ايكيسى تلاش ايتديلر ، مكتوبلرى بربرلرينه كوستردىلر . دوشوندىلر ، طاشينديلر . بونلرك حيله اولوب اولماديغنه بر قرار ويرمه ديلر . جنيد بك سوردى بوزوق بر حريفدى . اوته دنبرى حيله لر ارتكاب ايتمش ، بايزيدك شهزاده لكلرى زماننده بر چوق مناسبتسزلكلر يابمشدى . بو دفعه ده باشنى قورتارمق فكريله اهاتى دوشوندى ، وكيچه ازمير يولنى طوتدى . سباحلين شهزاده قالقويده جنيد بكك فرار ايتديكنى اوكرمنجه آرتيق كنديسى ايچون ده قاچمقدن باشقه بر چاره اولديميه جغنه حكم ايتدى . بو صيره ده اردوكاهك بر آز يوقاريسنده بولونان كچيدن آنا طولى عسكرينك بوطرفه كچمكده اولدوغنى ، روم ايلى عسكرينك ده مقابله ايتمه مكده بولوندوغنى اوكرمنجه وقت غائب ايتمه نك صيره سى اولماديغنه قائل اولدى . همان بر آته بيندى . خواص بندكانندن برقاچى ايله روم ايلى يولنى طوتدى . پاشسز قالان اردو طاقيله سلطان مراده بيعت ايتدى . صدراعظم ابراهيم پاشا بكارك ايلرى كلنلرينك اعدامنده اصرار ايتمش ايكن عوض پاشا ايله تيمور تاش پاشا زاده لرك عكسنى التزام ايتمه لرى پادشاهك جلهسنى عفو ايلمه سنه سبب اولدى .

سلطان مراد ؛ آرتيق روم ايلى يه كچمك ، فسادك تماماً كوكنى قازيمق ايسته بوردى . جنوبزلردن برقاچ كى كيرالادى ، عسكرينى اونلرله لاپسكى دن قارشى يه ، آجه اوومسنه نقل ايتديردى .

مصطفى چلبى ، كليبولىده توقف ايتمش ، عاقبته منتظر بولونمشدى . اردونك

(١) خيرالله افندى تاريخى جلد ٧ صحيفه ٤٢ ـ ٤٣

کلدیکنی خبر آلنجه ادرنه یه صاروشدی . فقط اورادهده طورمه‌نك تهلکه‌لی اولدیغنی تقدیر ایتدیکی ایچون بالقائلر، دوغری صاووشمه‌یی موافق کوردی. طونجه نهری کنارنده کائن قزل آغاج یکیجه‌سنده ایکن تعقیب ایدن سولریلر یتیشوب طوتدیلر . ادرنه یه حضور پادشاهی یه کتیردیلر . مرادثانی؛ شهزاده‌نك قلعه برجی اوزرنده صلباً اعدامی امر ایتدی ، وبچاره مصطفی بویله الیم بر عاقبته اوغرادی . (٨٢٥) .

شهزاده مصطفی، جزیرهٔ لسانه مالك، وادارهٔ امور ملکه بحق واقف ایدی. طلاقت لسانله بایزید پاشا اردوسنه قارشی ایراد ایلدیکی نطق اوزرینه حربه حاجت قالمقسزین عسکرك کندی طرفنه کچمه‌سنی تأمین ایتمه‌سی، خصوصات ملکیه وعسکریه یه وقوفی ده‌معیتنده‌کی عساکری الی آخره وظیفه ایله بالتوظیف حضری وسفری نامیله ایکی قسمه آییرمرق سفری ده ایکی مثلنه ابلاغ ، طونجی نشکیلاتی اجرا ایله مهماتی تنظیم ایتدیرمه‌سی برر شاهددر. آز زمان ظرفنده وندیکلیلرله قارشی بردوناتا تدارك ایتمه‌سی ده بصیرت صاحبی اولدوغنه، واحتیاجات حقیقیه یی مدرك بولوندوغنه دلیلدر.

فقط آز زمان صوکره موفقیت باش کوسترنجه مظفر یتیندن غرور کتیرمرك رخاوت وسفالته دوکولدی . عسکرینك خدمانته مقابل مکافات اعطاسنی حاطرینه کتیرمه‌دی . [١] ، [٢]

مصطفی چلبی ؛ نامنه سکه باصدیرمش ، خطبه‌ده اوقوتمشدر . اسماعیل غالب بك « تقویم مسکوکات عثمانیه » عنوانلی اثرنده مشارالیه نامنه بر مخایل ادهم بك افندی‌ده « مسکوکات عثمانیه » سنده ایکی سکه قید ایدییور :

« ادرنه »

برطرفی	— کوش —	دیکر طرفی
مصطفی بن بایزید خان		خلد ملکه ضرب ادرنه

« وزنی ٥٫٥ قیراط ، قطری ١١ میلمتر و ٨٢٢

(١) محمد عطایك ترجمه‌سی هاشمه‌و جلد ٢ صحیفه ١٦١ — ١٦٢
(٢) خیرالله افندی تاریخی جلد ٧ صحیفه ٨٢

اسماعیل غالب مرحوم ، اشبو سکه‌نك تاریخ بولونان وجهنده وضرب کلدیکی زیرنده وضع ایدلش اولان (٤) رقمی حکومتنك دردنجی سنه‌سی اعتباریله کسیلمش اولدوغنه برعلامت اولمقدن باشقه برشیئه حمل اولنه‌مازدییور[١]

سلطان مراد، جلوسنده شهزاده‌لری اولدورمك سیئه‌سنی ارتکاب ایتمه‌مش، اونلری بروسه‌ده‌کی سرایننده سربست براقمشدی . حتی حمید ایلی آیالتنده والی اولان شهزاده مصطفی خدمتنده ابقا بیله ایدلمشدی . مرادك بو حرکتی حقیقةً طالیحنابانه‌در . چونکه اوزمانده بکلمه‌نیان، شهزاده‌لرك همان ایشلریق بیتیرمك ، بر پارچه آغیرده اولسه قانلی آل ایله تخت سلطنته جیقمقدی. چلبی سلطان محمد بیله اوغلنك بونی پایه‌جغنی دوشونمش ، دیکرلرینك سلامتنی اولورکن نظر دقته آلامشمیدی ؟ بوکا رغماً سلطان مرادك بونی یاپماماسی ، حتی فضله اولهرق شهزاده‌لری آیالنده براقماسی بر بویوکلکدی . حال بوکه احوال، پادشاهك آرزوسنك خلافنه جیقدی . اوطرفدن بنه بعض مناسبتسزلکلر بوز کوسترمدی . اون اوچ یاشنده اولان شهزاده مصطفی نك یانته لالا سفتیله باباسنك شرابداری الیاس صوقولمشدی . بو آدم وقتیله سلطان محمده‌ده خیانت ایتمش، شهزاده موسی یه قاچمشدی. موسی‌نك ایشی بیتریلنجه تاصلسه بنه بر یول بولمش، عفوه مظهر اولمشیدی . تاریخ عثمانیده بویله برچوق یاکلش حرکتلر کوریلیورز: قره‌مانیلرك ، جنید بکك مکرراً عفوی کبی . طینتلری بوزوق اولان بو آدملر، عفو اولوندوقجه، شهارییورلر، شهارمقجه‌ده ضرر ایقاعندن خالی قالمایورلردی. ایشته بو الیاس ، مصطفی چلبی یه اورته لغك قاریشقلغندن بحث ایدییور ، اونك‌ده سلطنت دعواسنه قیام ایله‌مه‌سنی تشویق ایدییوردی . شهزاده ، عواقب اموری دوشونمه‌دن متولد تردد اظهار ایتدکجه‌ده تهدید قالقیور ، بویله بر تشبثده بولونسون بولونماسون برادرینك بوینی ووراجغنی سویله‌یوردی. ذاتاً بولانیق صوده بالیق آولامق اعتیادی اولان قرمان اوغلی‌ده بونی فرصت اتخاذ ایتمش، شهزاده‌یه ظهیر اولهجغنی وعد ایلهمشدی . بووعدلر ووعیدلرله برابر اطرافنه بعض خلقك‌ده طوپلاندیغنی کورمن، وصغرسنی حسبیله آتی‌یی‌ده ایمجه محاکمه

(١) تقویم مسکوکات عثمانیه مؤلفی اسماعیل غالب بك صحیفه ٢٤

ایده‌مه‌ین شهزاده : درحال عصیان بایراغی آچدی ، اوده‌بیلدیرمك اوغلاری
کبی سلطنت دعواسنه قیام ایتدی . طوپلادیغی قوتله حید ایلندن قالقدی .
بروسه‌یه دوغری یوریدی . «مدینه قیصریق » دنیلن یره قادار کلدی . بروسه‌ایلی
ایشك ناقبلی دوشونه‌رك قلعه‌یه قاپانمشلر ، شهزاده‌یه ایکی آدمله یوز طوب
قماش کوندرمشلردی . کیدنلر کندیسنك تخت سلطنتده حق اولدوغنی سویله‌مکله
برابر بروسه‌نك بر کره مراد ثانی‌یی طانیمش اولمه‌سی حسبیله حالاً بو سوزدن
نکول ایی‌اولمادیغنی ، دها شرعتله الله کچه‌جك قلعه‌لره کیدرسه حقنده دعا ایی
اولمه‌جغنی شهزاده‌یه آ کلاتدیلر . «پس پرده»دن واقع اولان بو نیازلری شهزاده
قبول ایتدی ، سوکره ایزنیقه دوغرو یورودی . محافظ فیروز پاشا زاده علی
بك ، شهری تسلیمده مخالفت ایتدی . آره‌ده حرب باشلادی . قرق کون
قادار دوام ایدن محاصره مدتنده شهزاده برشی یاپامامش ، ومحصورین مقاومت
ابراز ندن خالی قالمامشدی . فقط اوصیره‌ده پادشاهدن کلن برمکتوبده فلمه‌قپوسنی
شهزاده‌یه آچماسی ، وقلعه‌یی کندیسنه تسلیم ایتمه‌سی امر اولوندوغندن مصطفی ، کمال
طنطنه ایله شهره داخل اولمه‌رق جاندارلی اوغلاریندن ایزنیقده کی سرایلرینی اشغال
ایله سلطنت سورمه‌یه باشلادی . شهزاده ، اوراده دیوانلر قوریپور ، تیمار
ورعایتلر توجیه ایدیپور ، آیاقلر باغلایوردی . حتی بر قاچ کون صوکره
ایمپراطورك واقع اولان دعوت مخصوصه‌سی اوزرینه شرایداریله برلکده
قسطنطنیه‌یه کیتمش : اختیار ایمپراطور طرفندن بالاستقبال اعزاز واکرام
اولوندوغی کبی کندیسندن وعدلرده آلدی . سلطان مراد ایسه او صیره‌لرده
قسطنطنیه محاصره‌سیله مشغولدی . مقصدی ، استانبولی آلمق ، صوکره
شهزاده‌یه حدیثی بیلدیرمك ایدی . فقط بر خیلی محاصره‌دن سوکره موفقیت
امکانی اولمادیغنی کورونجه ، واطرافدن آلدیغی خبرلری محاصره‌یی رفع ایله اونرك
دفعی چاره‌سنی دوشونه‌جك درجه‌ده مهم کورونجه محاصره‌دن صرف نظر ایتدی .
امرادن فیروز بکی افلاق حدودی محافظه‌سنه ، واوره‌نوس بکی ده‌دره‌ایلنك
اداره‌سنه بالتعیین کندیسی سیر سریع ایله آناطولی‌یه کچدی . شهزاده مصطفی‌نك
پای تخت اتخاذ ایتدیکی ایزنیقك ضبطنه میخال زاده محمد بکی مأمور ایده‌رك

ایلری‌یه کوندردی . محمد بك ایزنیقه مواصلتله قارشیسنه جیقان تاج‌الدین‌اوغلی
ایله حربه طوتوشدی . بونلرك هر ایکیسی دخی تمتاری اوغورنده جانلرینی
فدا ایتدیلر . پادشاه اوردوسی بوزولدوغی بر زمانده مراد ثانی بتیشدی . بونك
اوزرینه شهزاده اردوسی پریشان اولدی ، شرابدار الیاس وعدی وسیله
مصطفی‌یی طوتارق الاری باغلی اولدوغی حالده منهیه بکه تسلیم ایتدی ، میراخور
شهزاده‌یه حرمتده قصور ایتمه‌دی ، وپادشاه حضورینه جیقارمق ، بلکه ده شفاعت
ایتمك ایسته‌دی . فقط اوراده بولونان رؤسا مخالفت ایتدیلر ، شهزاده‌یی طوتوب
بر اینجیر آغاجنه آصدیلر . (٨٢٦)

بو وقعه مراد ثانی‌یه فنا تأثیر ایله‌دی . بونك اوزرینه طوتوب دیکر
قرداشلری یوسف و محمود چلبیلرك کوزلرینه میل چکدیردی .

مراد ثانی وفات ایتمش، بابای کبی اونك ده اولوسی مناقلانیلارق آنجق محمد ثانینك وصولنده اشاعه ایدلمشیدی . سلطان محمد، بالارث والاستحقاق ایکنجی، وبعض اقوالهکوره اوچنجی دفعه اولهرق تخت عثمانی یه جالس اولدیلر. یالکز جلوسیله برابر بایزیددن قاله برعادت سیئه یی ارتکاب ایتمکدن چکنمه دیلر. هنوز عمده ایکی یاشنده اولان شهزاده احمدی بوغدیردیلر! بزم مورخلرمز «نظام عالم» ایچون شهزادهنك « قیدی » کوروللدیکنی یازیورلر. هامهرد بوکا دها اساسلی سببلرده کوستریور . باشلیجه سبب : شهزادهنك اسفندیار بکنك قیزندن دیر زوجهٔ مشروعه دن متولد اولماسی، کندیسنك ایسه برجاریه دن دنیایه کلمش بولونماسی ایمش ، بعض مورخلر ، علاءالدین پاشانك ده پدری عثمان خانك مقامنه قائم اولهماسنی بو سببه عطف ایدییورلر . اورخانك تقدمی ، اونك زوجهٔ منکوحه دن اولمهکینك ایسه برجاریه دن متولد بولونماسندن ایلری کلمش. علاءالدین پاشا جاریه دن متولد دکلدر. پاشا دمشاهیراغزهٔ کرامدن مظهرفیوضات متوالی اده بالی قدس الله سره العالی حضرتلرینك کریمهٔ مکرمه لری بالا خانونك مشیمهٔ رحمندن سرود ماءالحیوات شهوده ورود » ایتمشدر. [۱]

مع مافیه بویله عادات ترکلرده ، و اونلرك ده اسلامیتدن اولکی جاهلیت زمانلرنده مقبول اولهبیلیر . اسلامیت نکاحلی والده ایله جاریه دن دوغان چوجوقلر آرهسنده هیچ بر فرق کوزتمهیور . بناءً علیه قواعد اسلامیه یه شمدیکندن چوق فضله رعایت ایدلدیکی ایچون اوزمانلرده یویله براحتمالهامکان کورونمهیور . سلطان محمدك بومعامله یه قیامی شبهه یوقکه بونك علیهنه برسلاح استعمالنه میدان براقامق ایچون ایدی . کندیسی دها اول بویله بر معامله یه معروض قالمش اولماسیده شبهه سنی آرتیرمشدی . ثانیاً چوجوغك اسفندیار

[۱] حدیقة الوزرا . صحیفه ٤

اوغلنه منسوب اولماسی، واسفندیارزادهنك ایسه دولت علیهنك خصم جانی بولونماسی تزاید شبهه یه بادی اولهبیلهجك قوتلی برسبب ده صایلیردی. ایشته یونلر ، بر آره یه طوپلانمش، ویادشاه ایچون چوجوغك ازاله وجودی الزم کورولمشدی. احتمالکه همان ایرتسی کونی چوجوغی اولدیرمن اوره نوس زاده علی بکك اعدام ایدلمسی ایسه بوحادثهنك اطرافنده سوء تأثیرات یاپدیغنه دلالت ایلر .

فاتحك بوحرکتی ، تاریخ ابوالفاروق مؤلفی ، هامهردن زیاده مؤاخذه ایدییور :

« فاتح سلطان محمدك ، دورینه ، آثارینه ، ذاتنه الك بیوك نقیصه ویرن اثری : « قانوننامهٔ عثمانی » نامنی آلان خلقت شنلکدر . بیلدیرم بایزید سانك قوصوه میدانده ، قان دریاسی ایچنده ارتکاب ایتدیکی اترکین و وحشی ، سلطان محمد ثانی اصول ونظامات دولت مرتبهسنه جیقارمشدر . » [۱]

قانوننامهنك قرداش اعدامنه دائر اولان مادهسی شودر :

« وهر کسنه یه اولا دمدن سلطنت میسر اوله قرنداشلرین نظام عالم ایچون قتل ایتمك مناسبدر. اکثر علما دخی تجویز ایتمشدر. آنکله عامل اولهلر. » [۲]

قانوننامهنك، کرك بومادهسنك نه صورتله وجود بولدوغنی، وکرك تکمیلنك کیفیت ترتیبنی آکلامق ایچون نشانجی محمدبن مصطفینك شومطالعهسنی اوقومق لازم کلیر :

« محمیهٔ مرعیهٔ قسطنطنیه یی فتح میسر اولدقده سابقا اجداد عظاملری زمانلرنده اولان قوانین مضبوط دفتر اولمیوب اکسیك اولان یرلرین دخی رأی منیر ولایت تأثیرلری ایله تکمیل بیوروب دیوان همایونده ابدالاباد معمول به اولمق ایچون برقانوننامه تحریر اولونمق لازم کلمکین بوعبد حقیر فرمان جلیلاری اوزره نظم وانشا ایدوب هرکس مستفید اولمق ایچون اصطلاح وعبارتدن فراغت اولنوب لسان پادشاه کردون وقاردن نقله یازیلوب واوچ باب اوزره قلندی. » [۳].

[۱] تاریخ ابوالفاروق مؤلفی مراد بك جلد ۲ صحیفه ۳٤
[۲] قانوننامهٔ آل عثمان صحیفه ۲۷
[۳] قانوننامهٔ آل عثمان . صحیفه ۱۰

بو ایضاحات کوستریبور ، وباش طرفنده « بو قانون بو قانونناما آتام وددم قانونیدر . وبنم دخی قانونمدر . اولاد کرامم نسلاً بعد نسلٍ بونکله عامل اولهلر.» دیلمه‌سی‌ده صراحةً اکلادیبیورکه : قانونناما، ارزمانه قادار مرعی ومعتبر اولان احکامك بر یره جمع وتالیفندن ، و «دفترلر اولمایان قوانین مضبوطه تك شو سورتله براشدیرلمسندن وجود بولمشدر . اصل مناقشه‌یی «وجب اولان قرداش قتلی حقنده‌کی حکم‌ده دها اول کورلدیکی وجهله سلطان بایزیدطرفندن رفع ایدلش، واوده علمادن بعضیسنك فتوالرینه مستند بولونمشدر . بناءً علیه بو بابده‌کی مؤاخذه بویله براصول وضمنه سبب اولق اعتباریله دوغریدن دوغریی‌یه بیلدیرمه عائددر. «وضع رسم برادر کشتی (یلدرم) خاندن یسماندهٔ یادکار سائر شهر یاراندر.» [۱]

فاتحك بوراده‌کی قصوری: بالآخره ترتیب ایدلش اولماسی اعتباریله قانوننا. مه‌نك جمعندن اول‌ده موجود بولونان «نظام عالم» قیدینی بلاقید وشرط قبول ایتمه‌سیدر. حال بوکه فاتح حضرتلری ، بیلدیرم بایزیدك یعقوب چلپی یی کیفیت احناقانه بالغایه‌جق ، شهزاده‌نك ازالهٔ وجودینی کندیسندن نظام عالمی اختلال ایده‌جك بر حال ظهورینه تعلیق ایله‌یه‌جك ایدی . مشار الیهك بویله برحال وقوعندن اول اترسلفه اقتدا ایله صغر سنی حسبیله اوزمانده هیچ بر ضرری طوقونه‌مامسی طبیعی اولان قرداشنی اولدیرتمه‌سی بحق داعیٔ مؤاخذه‌در . فقط بوندن ایلریسنه کیتمك، یرفعلندن، ودها برایکی حادثه‌دن دولایی خونخوارانه اتهام آیلهمك موافق شیمهٔ انصاف دکلدر .

مورخ مدقق احمد رفیق بك ، پادشاهلرك « نظام عالم » ایچون بایدقلری بوتجمیع حرکتی «اکثر علما» نك تجویز ایتمه‌سی حقنده شایان دقت بر مطالعه سرد ایدییور ، دییورکه :

« عثمانل پادشاهلرینك ، نظام عالم ایچون بایدقلری بوتجمیع حرکتی «اکثر علما» ده تجویز ایتمشدی . بونك‌ده مشروع سببلری واردی . تورکلرده سلطنت ، ملکیت دیمکدی . خاقان ، اراضی‌یه ، تبعه‌یه کاملاً صاحبدی . ملکنی ایستدیکی کبی اولادینه تقسیم ایده‌بیلیردی . اسلامیتده ایسه

[۲] کلستهٔ ریاض عرفان صحیفه ۴۰

خلافت : ملکیت دکلدی . عامه‌نك انتخابنه منوط برمأموریتدی . ملك، اقتسام قبول ایدردی ، فقط خلافت ، قبول ایدمزدی . یوسیدن عثمانلیلر، اسلامیتی قبول ایتدکاری زمان اسلام حقوقنه رعایت ایتمکله مملکتلرینك بحافظه‌سی واقتسامه‌اوغرامه‌سی نقطهٔ نظرلرندن دها موافق بولدیلر. مملکتی، اولادلری وقرداشلری آره‌سنده تقسیم ایتمکه قرار ویردیلر . تورك اصولی اوزره بایلرینك ویا قرداشلرینك ملسکارنده کندیلرینك‌ده حصه‌لری اولدیغنه ذاعت ایدن وبوقناعتله عصیان ایلهمله‌ری محتمل اولان قرداشلرینی افنا ایتمکی « نظام عالم » ایچون مناسب کوردیلر . سلطنتلرینك بقاسی ایچون عائلهلرندن فدا کارلق ایتدیلر . یاوز سلطان سلیمك قرداشلرینه روا کوردیکی فجیع معامله ایله برابر :

بهر جمعیت دلهاست پریشانیٔ ما

صورتنده براعترافده بولنمامی بومقصدی واضحاً اثبات ایدر . » [۱]

مورخزك بومطالعه‌سنی عیناً قبول ایده‌بیلمك ایچون « نظام عالم» قیدینك قبولنه متداثر اولان وقعه‌یی دکیشدیرمك، اوکابویله برجوازی ویردیه‌یله‌جك برشکل ویرمك لازم کلیر . حالبوکه یعقوب چلپی وقعه‌سی بوکا هیچ مساعد دکلدر . بیلدیرمك شهزادکانی ارهسنده پوست غوغالری ایچون‌ده بو وارد اولماز . چونکه اورادهده بونك بشقه بردرلوسی مشهود اولیور . بناءً علیه بز ؛ بوقیدی مراد ثانینك برادری شهزاده مصطفی ، فاتحك اوغلی شهزاده جم کیبلری ایچون شایان قبول کوریبور، واونه‌کیلر ایچون حقسز بولیورسه‌لك معذور تلقی ایده‌لی‌یز.

[۱] ادبیات عمومیه مجموعه‌سی نومرو ۸۲

جم ، بیزانسك صسوك ایمپراطورینه تزویج ایچون تلهلوب پوللانه رق کوندرلمش . و ورودی قسطنطنیه‌نك تسخیری اوانته تصادف ایتدیکی ایچون اورانك چرکاب آلود سراینه بدل فاتحك تمیز و پرشرف فراشنه تقدیم ایدلمش اولان آصیل و دلنشین بر پرنسسی ایله آیاصوفیه‌یه ایلك اذان سسنی نقل ایدن سلطان محمدك حیات عاشقانه‌لرینك بر ثمرهٔ لطیفیدر .

« موجودیتنده خفی یوتون قوای حیاتیه ایله فرنك دیارلرنده مأیوس ، مع‌مافیه بنه مغرور چوروین فاتحك بو « یویوك اوغلی » باباسی صربستانك مسبوك شهرلرینی محاط اولان قلعه‌لر اوزرینه عثمانلی بایراغنی رکز ایله اوغراشان وزیر اعظمی محمود پاشایه ملاقی اولدوغی صیره‌ده ادرنه‌ده دنیایه گلش ، و حضرت فاتح آلدیغی بو مسرتلی خبر اوزرینه اوکا « جم » اسمنی ویرمشدی . (۲۷ صفر ۸٦٤)

شهزاده جمك ولادتنه دائر عثمانلیلرك مدار افتخاری اولان علمادن ابن کمال مرحومك تاریخ مشهوری علی امیری افندی استادك آیده بر دفعه نشر ایتمکده اولدوغی « عثمانلی تاریخ وادبیات مجموعه‌سی » نه عیناً نقل ایله‌دکلرینه کوره فاتح حضرتلری اوچنجی برشهزاده‌نك دنیایه کلیشندن مخمون اولمامشلر ، وبونی بالاخره حدتلی بر زمانده بشیکنی آتق سورتیله اظهار ایله‌مشلردر . فاضل محترم یوسقوط اوزرینه جمك بایلدیغی ، وکوزلرنده‌کی شاشیلغك بوندن قالدیغنی بیان ایدیبور . احمیقنه بناءً بر قسمنی عیناً نقل ایله‌دك :

«گلستان جنان نشانده اول تازه گل آچلدوغی خوش کلوب کولوب کوکلی خندان اولمدی . بلکه غنچه گبی یوزن کوزن دردی طوردی . دیرلرکه خلوتسرای شهوت فزاسنه گیردکده قوهٔ غضبیه‌سنك حدتی شدت بولوب اونی موتود مسعودك بشیکنه دیمه اوردی .

« ابتدای گلستان جنت آباد سلطنته زینت ویرمکه سر وآزاد وشمشاد گبی فخر اسلاف واشراف اخلاف اولان شاهزاده‌لر یتردی .

« بوشجر خلاف ثمردن نه بتر. تقدیر رب قادر ایله اول ایکی شهزاده‌نك بری ماه گبی افول ایدرسه وبدر قدری تمام اولمدن شام عدمه گیدرسه آفتاب جهانتاب گبی عالمه ضیا ویروب رولی طوتمه بری بتر .

« وارث شهر ودیار چوقلغی ، شهریار تاجدار یوقلغی گبی منشأ حوادث فتن ومبدأ کوارث ومحذور . مملکتنده باش چوغ اولیجق ایکی کون خراب ویباب اولوب رعیت ایاقده قالیر .

نظم ترکی

صیغار اون کدا پرآوه گیك وطار براقایمه صیغماز ایکی شهریار
چودار فنسا بولماز ایدی بقسا گر اولسه‌یدی عالمده ایکی خدا

«راوی که بوحکایتی روایت ایدر، ایدر اول زمانده پادشاه عالم سلطان جمك بشیکی ناگاه دیوب حوالله صالمشدی .

«وقوع هولناکلك فرعندن مذکور شهزاده‌ده صرع ظاهر اولمش سوکره آیلوب اول حال زائل اولدقده نوع حول قالمشدی . » [۱]

فرانسه‌نك بوربون خاندان قرالیسنه منسوب اولان والده‌سی ، بیخار ، دلبر ، صاریشین ، مائی گوزلی ملکسیا برقادینمدی . والده‌سنك فسانه‌مخصوص جسنه مالك اولان (جم) ده گوزلری مائی ، عادتا گبودفام ، گیرپیکلری مبذول بوزنلك جذورینه ملتصق ، آغزی گوچوك ، دوداقلری قالین ، چکه‌سی گوچوك ،

[۱] عثمانلی تاریخ وادبیات مجموعه‌سی عدد ۲۲ صحیفه ۵۳۰ - ۵۳۱

بورنی مابقی پدرینك بورنی کبی اوبجی قبوریق ومقوس ، صاچلری قاشلری قوصرال ، بویی اوزامه‌یه میال ایدی . [١]

پدری، جری، جسور، هیچ برشیدن قورقمادن کوزینی قیرپماز ، جهانکیراکدن باشقه برشی دوشونمز برخارقهٔ قدرت ایدی. عینی زمانده یوموشاق ، حساس برقلبه مالکدی .

ایشته بوطفل نوزاد، جرأتی ، شجاعتی، حساسیتی پدرندن، پراحتراص، معند، هیچ برشی قارشیسنده اکیلمز وآمان دیمز روحی‌ده والده‌سندن توارث ایتمشیدی .

کوزل استانبولی خاندان عثمانی‌یه هدیه ایدن فاتحك سرایی ، تورکلکك الك یوکسك ، الك تجیب خصائلی احتوا ایدییور، بیزانسلی‌ده بعض خصوصیتلرینی کوندن کونه تمثل ایتمك صورتیله برنمونهٔ کمال عد اولونابیلیردی. ایشته جم ، ایلك اون سنه‌لك حیات طفلانه‌سنی بویله برسرایده ، ونکا رنك ، شکل شکل قادینلرله، یوزلرجه لسانلر، وایچلرنده قوزغونی سیاهی‌ده داخل اولق اوزره درلودرلو یوزلرله مالی برشهرغرائبده‌کچیردی. «بودیدیه، بودارات، آناطولی وروم‌ایلینك تاجلرینی برلرده سوروندورن پدره مالکیت، خصوصیله‌پاشانك کندیسنه فوق العاده دوشکونلکی، والده‌سندن ارثاً اخذ ابتدیکی حرص وغروری وقاره تبدیل ایتمك خصوصنده الك بویوك برر عامل اولمشدر . »

پاشاسندن ، خصوصیله آنامی « جیچك خاتون » دن آلدیغی اعتنا کار تربیه سایه‌سنده دها اون یاشنده ایکن حیثیت ووقارینی طانییور ، حتی یالکز طانیمقله‌ده اکتفا ایتمه‌رك یاشنده کیلره‌ده طانیتیوردی . اوغلنك بو حالارندن فوق العاده ممنون ، بلکه‌ده مغرور اولان فاتح ، اوزمانلك اصولله توفیقاً شهزاده‌یی، مجرب معلوماتلی ، مقتدر ذواتك تحت تربیه‌سنه ویره‌رك قسطمونی‌یه، اورانك والیلکنه کوندردی .

محیطك انکار قبول ایتمه‌ین تأثیری ، شهزاده‌ده تجلی ایتمه‌یه باشلادی. ذاتاً مستعد اولان ذکاسی ، اوراده آز زمان طرفنده پارلادی .

[١] سلطان جم وحیات ادبیه‌سی محرری شهاب‌الدین سلیمان بك . اجتهاد ، نومرو ١٠٦

فی‌الحقیقه قسطمونی ، بوحساسیتك، بوذکاتك انکشافی ایچون الك مساعد برزمینمدی. اسفندیار اوغلارینك، قیزیل احمدلرك بریچق عصردنبری‌پای تختی اولان بوشهرده برچوق عالمایه ، فضلایه ، شعرایه ، آثار صنعته موطن وملجأ اولمش ، غایت زنکین معدنلریله ، اورمانلرینك کثرتیله سینه‌سنده باشسایانلری زنکین ایتمش ، مناظر طبیعیه‌سنك نفاست وحسنیله برچوق شاعرلرك انکشاف وتولدلرینه باعث‌اولمش بولونمقله کنج شهزاده‌نك روحنده ، ذکاسنده بوتون تعداد ایدیلن شو سرمایهٔ مادیه و معنویه‌سیله پك بویوك ایزلر براقمشدر .

جم ، اورایه کیدر کیتمز اطرافی عالملرله ، شاعرلرله ، علمله ، صنعتله محاط کوردی ، هرکس ، هرشی اوکا یکی برشی ، یکی برنقطهٔ حیات اوکره‌تیورلردی . الك ایی ، الك مکمل معلملر، زمانك علم و شعر لسانلری بولونان عربی وفارسی‌یی کندیسنه اوکرمتیور ، خدا داد اولان استعدادفوق العاده‌سی سایه‌سنده‌ده هراوکرمتیمن شیئی آز زمانده بلهمك صورتیله کوستردیکی غیرت وموفقیت استادلرینك تقدیرینی جلب ایتمکدن خالی قالمایوردی . خواجه‌لری، بوتون عالم ، هرکس ، شهزاده‌نك ذکاسنی تقدیرده متحددی . هله نزاکتنه، وقار وحیثیتنه حیران قالمایان یوقدی. مونس ، اوکرتمه‌یه هوسکار اولان حیات سعی وغیرتی ، الك بویوکندن ، الك کوچوکنه ، الك عالمندن الك جاهلنه قادار هرکسی حیرتلره غرق ایدییوردی .

خصوصیله شهرك طبیعی ، صنعتکارانه کوزللکلری ، حساسیتك نشو ونماسنه فوق العاده یاردیم ایدییوردی . شهزاده‌ده معلومات اکتسابنه اوقادار شدید برمیل‌وطیت اویانمشدی‌که بوتون‌انجق برسنه صوکره استانبوله واقع‌اولان دعوت سکته‌دار ایتدی . [١]

بو دعوت ، سنت ایجون ایدی . فاتح ، پك سودیکی جم‌ی ایچون پایزیدك ، مصطفی‌نك جمیتلرندن دها پارلاق بر دوکون یاپمق ، استانبولی کونلرجه ذوق ونشئه‌یه مستغرق ایتمك‌ایستیوردی . فقط (جم)ك ، بویله‌شنلکلر اکلنجه‌لر ایچون نامساعد اولدیغی اولان طالعی ایلك‌مرحله‌ده دها کوروندی.

[١] سلطان جم وحیات ادبیه‌سی . اجتهاد : نومرو ١٠٦

قرمانده‌کی قاریشیقلقلر ، اوزون حسن سفری فاتحی آرزوسندن آلیقویدی .
کونلرجه شتلك اجراسنه بدل، قیصه‌جه براکلنجه ایله بوبویوك کونی کچیرمه‌یه
مجبور اولدی. شهزاده‌نك ایلك دولتی بویله‌جه سونوك کچدی. ختان مراسمندن
صوکرا قسطمونی‌یه، اوحیط علم وعرفانه دونمدی. تحصیلنه بودفعه اولکندن دها
فضله بر عشق ایله صاریلدی . بونك ثمره‌سی اولق اوزره هنوز اون اوچ،
اون درت یاشنده ایکن غزللر، شعرلر یازییور ، و بونلرده موفقیت‌ده کوستره
بیوردی . بنه بو زمانده « جمشید وخورشید » نامنده‌کی اثری ترجمه وباباسنه
اتحاف ایتدی .

علمسا ایله دوشوب قالقماسی شهزاده‌یی دینه یك زیاده ربط ایتمشیدی .
او، دینی هرشیدن اوستون طوتیور، اوامر ونواهی‌یه یك زیاده اعتنا ایدییوردی .
شهزاده حقنده بویوجك وشایان مطالعه براثر نشر ایدن « توآن » [١] انباعندن
برینك بر قدح شراب ایچمه‌سنه راضی اولمادیغی ، فوق العاده حدتلندیکی ،
اك شدید معاملاته قدر ایلری کیتدیکنی یازییور .

لکن بو دیندارلق اونده هیچ بر وقت تعصب درجه‌سنی بولماسمش ،
بالخاصه ادیان سائره مذسوبینه داثما مساعه کارطاور اغشدر. بوحال اوکا اجدادندن،
والده‌سندن انتقال ایتمش بر خصیصه ایدی. نته کیم پدری دفتح ایتدیکی قسطنطنیه
ده‌کی خرستیان حریت مذهبیه‌لرینی محافظه لطفکارانه بولونمش ، فضله اولهرق
اونلری بر فرمانله تأمین بیله ایتمشدی . بویله ایکی طرفلی تأثیرات آلتنده قالان،
وعلم معرفت ایله‌ده تزیین ذات وصفات ایله‌ین بر آدامده تعصب کورولمه‌مك
پك طبیعی ایدی. اونك ایچون جم، ارباب علم وکمالی طوپلامق واهالی بولوندیروب
اونلردن مستفید اولق فرصتی‌ده الده ایدییور . هر هانکی بر دینه منسوب
اولورسه اولسون اهل کمالی سرایننده جمع ایله‌مکله، اونلرك التفاتلرینه، احسان
نلرینه غرق ایتمکله متلذذ اولیوردی . بونك ایچون شهزاده‌نك دائره‌سی برمجمع
علماوظرفا ایدی : اورادہ هر درلو علوم وفنون اوقونیور ، شعرلر وجوده

L. Chuame, Djem-Sultan (1892) (١)

کتیریلیور ، عربی وفارسیدن اثرلر ترجمه ایدیلیور ، آثار مفیده تألیف
اولونیوردی .

فقط جوق کچمه‌دن قسطمونی‌یه ، او پك سودیکی وسوللدیکی مقرعلمایه
وداع ضرورتنده قالدی . اورادن قالدیرلماسی برمناسبتسزلکندن ، ویاخود بر
طرفك شکایتندن متولد دکلدی : وفات ایدن بویوك قرداشی « محمطفی »
دن منحصل قالان قرمان آیالتنه تعیین ایدلمشیدی . اوزون مدت قرمانلیلره
پای تختلق ایدن قونیه ؛ قرمان زاده‌لرك الندن پك یاقینده آلینمش، عثمانلی
پادشاهلرینك برچوق، حتی لزومسز وشبهه‌سز مضر مساعه‌لری سایه‌سنده
وطنك سینه‌سنده بر یاره‌کی قانایان بو جیبان ، فاتحك عملیاتی نتیجه‌سی اولهرق
مرتفع اولمشدی . بناءً علیه تکرار منبع فساد حالنه کلمه‌یلمك استعدادنده
اولان بر یرك حسن اداره ایله آناوطنه رابطه‌سنی تأمین ایتمك لازم کلیوردی .
او زمانده ایسه بو ایشی « جم » دن دها ایی کوره‌بیله‌جك برکیمسه یوقدی .
شهزاده‌نك «قسطمونی»ده‌کی حیاتی وادارهٔ ملکدمکی موفقیتی بوقناعتك باباسنده
بیله یرلشمه‌سنه سبب اولمشدی . ایشته بومقصدله شهزاده جم، قسطمونی‌یه ،
علم منبعه وداع ایدییور ، فقط بو دفعه قوت مقرینه کیدییوردی (٨٧٩) .
فی‌الحقیقه قونیه خاقی ، قوی ، جالاك وجودلره حرمتکار ، بهاوانلغه قارشی
مجلوب بر افه روحی طاشییوردی .

باباسندن منتقل ، والده‌سنك رقت نسوبتیله منکشف بر کیاست وسیاسته
تحصیلنه ادمان بدئی تدریساتی علاوه ایتدی . صباحلری ؛ ریاضیات بدنیه
ایله ، کورشمله ، آتهبینمکله ، سلاح قوللانمقله اشتغال ایدییور ، اوکلدن
صوکره‌ده علم وعرفان اکتسابی ایچون کتابلرینه صاریلیوردی . ذاتاً آرتیق
شهزاده ایچه بویومش ، اون سکز یاشنه کیرمشدی . کوربوز وجودی ،
یوکسك روحی ممارسات بدنیه ایله کیتدکجه قوتله‌نیور ، و ایچه‌لیوردی .
خفیفدن آغیره ، یسیلدن مرکبه دوغری کیدن ممارسه‌لراوکا هردرلو جالاکی
ویرمش ، قوتلی بیلکنه طوتدوغنی قوپارمق قدرتنی علاوه ایتمشدی .
بونك ایچون جم ؛ آز بر زمان صوکره ــ قونیه ولارنده‌ده محفوظ بولونان ــ

علاء الدين كيقباد‌ك كرزى الندە پك خفيف برشى كبى قالدى . درحال ثقلتى تزيد ايتديردى . و بوآنى سهولتله قوللانماسندن دولايى « پاشى پهلوان » عنوانى آلدى . [١]

(جم) پك ، بو كرز كيفيتى درحال اطرافنه شمايع اولدى . كندى طبيعتلرينه اويغون كلديكى ايچون آرتيق قرمه‌نليك ، ايچ ايلليك شهزاده نك مدحى ديللرندن دوشورمه‌يورلر ، وبونكله فوق العاده افتخار ايديبورلردى ، حتى بوجوان بهادره ، بوشماعر شهزاده‌يه مطاوعت وخواهانه ايله منقاد وعجلوب اولان قرمان تركمنلرى ، اونى ، يالكز قونيه كرسى آياتنه تصدر ايتمش كورمكله قانع اولامايورلر ، نجه عصرلر تختكاه قياصراولان قسطنطنيه‌ده موقع احتشامى بولمش اولان عثمانلى تخت سلطنتنى باباسى فاتحدن صوكره انجق اوكا لايق كورييورلردى [٢]

جم ، رياضيات بدنيه‌نك فائده‌سنى آكلامش ، كيندكجه مادتيله برابر معنويه تنده‌ده بريوكسكلك كورمه‌يه‌ده باشلامشدى . اكتساب ابتديكى قدرت وقوت سايه‌سنده‌كى موفقيتلرينك اطرافنه تقديرلر اوياندير ديغى كورونجه اوكا دها فضله براهميته صارلدى ، واونى برانتظام تام حالنه قويدى .

آرتيق شهزاده ، هرصباح قالقار قالقماز ابتدا صيجاق ، صوكره صوغوق صو ايله ييقانير ، بعضاً بويوك حوضلر ايچنده يوزر ، مساعد اولدوغى زمانلرده كيجه‌لرى دامللراوزرنده آچيق هواده ياتاردى .

مع مافيه قونيه‌نك بوهواى دليرانه‌سى اونك روحنده قسطمونى‌يى اولدور مه‌مشدى . او ، هرشيدن اول ايچه ، رقيق الروح ، حساس برشاعردى ، حسنه ، نفاسته ، بديعيته مفتوندى . منسوبيتنى بيله كندى روحيله ، حسيله آهنكدار اولانلردن انتخاب ايتمشدى .

يانينده والده‌سندن باشقه دفتردار احمد بك ، مصاحب سعدى بك ، قاپوجى باشى سنان بك ، چاشنكير باشى آياس بك ، خطيب زاده نصوح چلبى ، فرنك

[١] هامه‌ر جلد ٣ صحيفه ١٣٨
[٢] شهزاده جم محررى محمد توفيق پاشا ، صحيفه ٧

سلمان بك ، دايسى على بك ، حيدر بك ، صوفى حسين بك ، جلال بك ، صوفى شادى بك ، شماعر شاهدى ، شمير مرد آغا بولونيور ، وبو ذواتك كافه‌سى علمله ، شعرله تميز ايليوردى . شاهدى (ليلا ايله مجنون) يى ترجمه ايتمش ، وكنج شهزاده‌نك نامنه اتحاف ايلەمشدى . كنديسى‌ده براثر ترجمه ابتدى ، واونى باباسنك نامنه اتحاف ايلەدى .

جم سلطان ، بوتون بومشاغل آرەسنده قادينه ، حسن زنده‌يه قارشى‌ده تلاقيد قالمايور ، حتى بعضا پك افراط ومبالغه‌يه دوشويوردى ، بديعيته قارشى روحنك وسعت انكشافى ، قوى وجودى ، صحتى ، والده‌سندن ، پدرندن منقول براحتياج شديد جنسيت ، اونى ، سرايده قادينلر قادينه سوروكليور ، دنيانك هر كوشه‌سندن طاشينان قادينلرك آرەسنده بعضاً اونى هذيان حظ وذوقه قادار كوتورويور ؛ پنبه سپالر ، كوجوك آغزلر ، درين وچوقور ، قطيفه‌لى ، بنفشه رنك كوزلر ؛ اونى ، مسحور ايديبوردى :

« اولدى غنجه يوزيكه زلفك نقاب ،
سان نهان اولدى بولوتدم آفتاب . »

§

« طومارة بنفشه خطك درجنه رقم
حسنك رسالەسنه كلك دفترى ورق . »

حتى بو آنات ذوق وحظ اثناسنده قادينلردن برينى سه‌ودى ، نكاحلاندى ، اوندن بر اركك ، برده قيز چوجوغى دنيايه كلدى . اركك اسمنى اوغوزخان قويه‌رق قانون موجبنجه بر ضبان اولق اوزره استانبوله كوتدردى .

جناب فاتح ، شهزاده‌نك درايت وكمالى كورييور ، وبوندن پك زياده ممنون اولىوردى . فقط جمك او آنه‌قادار كورديكى ايشلر ، هپ امور داخليه‌يه تعلق ايديبور ، خصوصات خارجيه وسياسيه ايله مشغول اولمايوردى . باباسى ايسه اوغلنى بوخصوصده‌ده صاحب معلومات قيلمق آرزوايديبيور ، وبونك موقع فعله چيقارىلەسنى بر وسيله ظهورينه تعليق ايلەيوردى . ردوس شواليەلرى ايله ظهور ايدن اختلاف ، بو خصوص ايچون بر فرصت اولدى . فاتح ، ردوس شواليەلرى استاد اعظمى « دوبوسسون » ايله مذاكرات سياسيه‌ده

بولونماسنی شهزاده‌یه امر ایتدی . مذاکره ، مصالح اوزرینه جریان ایدییور ، فقط پادشاهك مقصدی ، دونانمانك اکمالنه قادار وقت قازانمقدن عبارت بولونیوردی .

جم ؛ بو امری تلقی ایدنجه چابی سلطانله برابر (ردوس) ك قارشیسنده بولونان (پاته‌را) موقعنه کلدی ، ترجمانلق ایتمك اوزره‌یانینه آلدیغی دیمتریوسی یالکز امضاسی ترکچه اولان روحی‌العباره بر مکتوبله ردوسه ، شوالیه رئیسنك نزدینه کوندردی . مکتوب کندیلریله مناسبات دوستانه تأسیسی آرزوسنده اولدوغندن ، وبو مقصدك حصولی ایچون دیمتریوسك کوندرلدیکندن بحث ایدی . فی‌الحقیقه دیمتریوس آطه‌یه واصل اولمش ، ومکتوبی اصولاً تقدیم ایتمشدی . نامه مجلس حضورنده اوقوندی . دیمتریوس‌ده فاتحك خفیف بر ویرکی ایله اکتفا ایده‌جکنی ، بوندن صوکره‌ده دوسایلرك مصالح وسکون ایچنده یاشایه‌جقلرینی تأمین ایتدی [١]

دوبوسون ، سرای همایونه قادار صوقدوغی جاسوسلر واسطه‌سیله فاتحك مقصدینی آکلامش . اونك نه‌لر یاپمق ایسته‌دیکنه واقف اولمشدی . بو سبیله شهزاده‌نك تکلیفنه اهمیت ویرمیور ، حیله‌یه قارشی حیله ایله مقابله ایتمه‌یی دوشونیوردی . مع مافیه بسبتون جوابسز براقمامق مقصدیله یازدیغی مکتوبده جدی مراد ثانینك تکلیفی وجهله برصلح تکلیف ایدلدیکی تقدیر ده قبول ایده‌جکنی بیلدیردی ، دیمتریوسه‌ده ردوس شوالیه‌لرینك ویرکی ویرمکدنسه اولمه‌یی کوزه آلدیره‌جقلرینی بر لسان قطعی ایله سویله‌دی .

جم ؛ عودت ایدن ایلچیدن بومعلوماتی ومکتوبی آلنجه‌دها خفیف ایکنجی بر تکلیف درمیان ایتدی . ویرکی یرینه هدیه تعبیرینی قوللاندیغی کی مقداری‌ده تعیین ایتمه‌یوب اونلرك رأینه براقدی . شوالیه رئیسی جوابنده شهزاده‌نك مکتوبنی اجنبی حکمدارلرینه یوللادیغنی ، اونلردن جواب کلنجه‌یه قادار برشی یاپامیه‌جغنی بیلدیردی . اونك مقصدی ذاتاً وقت کچیرمك ، انتظار ایتدیکی قوتك ورودنده قارشی کلمك ایدی . فی‌الحقیقه آز زمان ظرفنده مهمجه برقوة معاونه کلمش ، مقصدی شوصورتله حاصل اولمشدی . مع‌مافیه شوالیه‌لر بویله‌جه وقت کچیرلرکن

[١] جم سلطان نوآن صحیفه : نومرو ١٤

فاتحده استانبولده تدارکات لازمه‌یی اکمال ایتدیریبور ، ودونانمانك حاضرلاتیوردی . انقطاع مذاکره‌یی دونانمانك حرکتی تعقیب ایتدی .

مسیح پاشانك تحت قوماندانسنه ویریلن دونانمانك آجدیغی حرب بودفعه هیاناییره یار اولامش ، پاشا ؛ شربت غالیپی نوش ایده‌جك یرده زهر مغلوبیته تلخکام اولمشدی . بومغلوبیت ؛ فاتحه پك فنا تأثیر ایتدی . احضار ایتدیکی مهم بر اردوایله قره‌دن یوروه‌یه ، آطه‌نك مقابله کلمك اوزره بالتضییق ضبط ایتمه‌یه قرار ویردی . ترتیبات لازمه یاپدی . کندیسی‌ده پای تختدن حرکت ایتدی .

مذاکرات منقطع اولدوغی ، سوزینه قیلیجه انتقال ایتمش بولندوغی ایچون جم تکرار دارمسنه دونمش ، حیات سابقه‌سنه عودت ایتمشدی . آرتیق شهزاده مسعود وخندان کونلر کچیریور ، شعرلر تنظیم ایدییور ، بك سودیکی آتلریله جولانلر یاپیور ، هردرلو حرکاتنك مظهر تقدیر اولدوغنی کورمکده‌ده کیندکجه بر غرور پیدا ایلیوردی .

یشته تام بو سیره‌ده احضار ایله‌دیکی اردوایله بابامی حضرت فاتح استانبولدن حرکت ایتدی . فقط شدید برحمانك تأثیریله ککبوزه‌ده ارتحال ایله‌دی . (٨٨٦)

فاتح ؛ یونون ایتالیایی واومیانده رومایی ضبط ایتمك ، روماشرق ایمپراطولغنی کی روما غرب ایمپراطورلغنه بر نهایت ویرمك ایچون تشبثده بولونمش ، بو اردو ایله بویوك وزیری وعالی قوماندانی (کدك احمد پاشا) یی او طرفلره کوندرمشدی . بوندن بویوك بر امل واردی : روما شرق ایمپراطورلغنك مقری اولان قسطنطنیه تختنه بویوك اوغلی (بایزید) یی اوتورتمق ، روماغرب ایمپراطورلغنك پایتختی بولونان (روما) سریرینده کوچوك اوغلی (جم) ی اصعاد ایتمك ! حضرت فاتح ، بویله‌جه هم جسیم اولکلری الده ایده‌جك ، هم‌ده هر ایکی اوغلنه برر تخت تأمین ایتمش اوله‌جقدی . بو مقصدی استحصال ایچون ایتالیایه دوغری اوزانان احمد پاشا ، اوزالرده موفقیتلر تأمینه باشلامش ، محمد ثانی ، بو مسرتلی خبرلردن فوق‌العاده ممنون اولمشدی . فقط کندیسنك آنی وفاتی ، بومقصدك‌ده حصولنه مانع اولدی . فاتحده بویله بر امل حصوله کتیرمن شی ؛ طبیعی برشجی درجه‌ده جهانکیرلك فکری ایدی . ایکنجی درجه‌ده‌ده

فضل وکمالی، واستعداد فوق‌العاده‌سی کوردوکاوغلی (جم) ی‌ده برتاج وتخت صاحبی ایتمکدی . چونکه یك اعلا بیلیوردی که بویله بر شی پایه‌سیه‌حق ، حال حیاتنده مملکتی ایکی قارداش آره‌سنده دلخواهی وجهله تقسیم ایتمه‌یه‌جك اولورسه ، بونلر ؛ نزاعه باشلایه‌جقلر، بری‌برینك قانله کیرمه‌یه اوغراشیرکن بوتون مملکتی تهلکه‌یه دوشتورمش اوله‌جقلردی . او آنه قادار غیر مکتوب اولان قانوننامه‌ده‌کی « نظام عالم » ایجون قرداش قتلی‌جوازینی ذاتاً کندیسی‌ده قبول ایلمش ، قانوننامه‌یی جمع و ترتیب ایتدیرورکن اوماده‌یی دخی الحاقا ایتمش ایدی . بناءً علیه اسکی مثالارله برابر بوماده‌نك‌ده موجودیتی قرداشلر منازعه‌سنك بر امر طبیعی وحتی اولدوغی قناعتی بخش ایله‌مشدی . یوقسه او مملکتی ایکی قارداش آره‌سنده تقسیم ایله‌مه‌نك دهشتی اولدوغنی بیله‌یورکدکدن تاریخه یك زیاده مراقی اولان محمد ثانینك ؛ جنکیز وسلجوق حکومتلرینك بو تقسیم یوزندن دوچار زوال اولدوغنی بیله‌مه‌سی امکانی یوقدی .

فقط او ؛ بونی بیلدیکی کبی ایکی قارده‌شك کیریشه‌جکلری منازعه یوزندن مملکتك عینی تهلکه‌یه معروض قاله‌جغنی‌ده یك‌ایی بیلیور، وبو سببله ایکنجی‌یی برنجی‌یه ترجیح ایله‌یوردی. (جم) ی یك‌زیاده سومه‌سی، واونی تقدیر ایتمیکی ایچون فدایه کوکلنك راضی اوله‌مامسی کیفیتی‌ده بوراده مهم برموقع طوتار . چونکه اونقدیرده شهزاده‌یه قبیله‌جق، وطن وملته خدمات نافعه‌مأمول ایتدیکی جم، سریر سلطنته بدل حضیض‌سفالتده جان ویرمه‌جکدی . فقط وقتسز اولوم ؛ او امانی حیز حصوله جیقارمه‌یه مساعده ایتمه‌دی .

اوزمان یکرمی ایکی یاشنده بولونان جم، باباسنك وفاتندن ، طالعسزلکله باشلادیغندن بی‌خبر قونیه‌ده شمرلریله ، شاعرلریله ، ادملریله ، بالخاصه پك سودیکی قادینلریله مشغول بولونیوردی .

فاتحك وزراسی ، باشده صدر اعظم قره‌مانی محمد پاشا اولق اوزره ، پادشاهك وفاتی کیزله‌مك ایسته‌دیلر . ذاتاً بواصسول ، جلبی سلطان محمددن اعتباراً باشلامش، مراد ثانیده‌ده‌جای تطبیق بولمشدی، محمد ثانیده‌ده‌تکرار ایدلمك، یکی‌پادشاه‌بایزید ثانینك ورودینه‌قادار اونك اولدیمی‌ده کیزله‌نیلمك ایسته‌نیلدی .

فقط بجریله‌مه‌دی . ایش آکلاشیلدی، وبوحال اختلاله بادی اولدی . صدراعظم ؛ « باب سعادت نصاب بوابلرندن ، کلك مصطفی‌یی یازدیغی مکتوبله آماسیه‌ده بولونان ولی‌عهد بایزیده کوندردی . پاشا مکتوبده باباسنك وفاتی اخبار ایدییور، ومنحل اولان تخت سلطنته اوطورمق اوزره برآن‌اول پای‌تخته کلمه‌سی لزومنی اشعار ایلیوردی . ساعی ، امثالی نامسبوق برسرعتله آماسیه‌یه واصل اولدی . صدر اعظمك مکتوبنی شهزاده‌یه ویردی . بایزید ؛ درحال حاضرلغه باشلایه‌رق دورت کون صوکره یوله چیقدی ، و حرکتنك طقوزنجی کونی استانبوله کلدی . فقط پادشاه‌جدیدك یولده بولوندوغی کونلرظرفنده پای‌تخت سلطنت‌سنیه ؛ ایچه بحرانلر کیردی . فاتحك وفاتی، نعشنك کیزلیجه‌استانبوله کوتوروللدوکنی خبر آلان یکیچریلر ، قرتال ساحلنده الده ایتدکلری کیلرله شهره هجوم ایتمشلر، صدر اعظمی قتل ، بر چوق زنکیلرك خانه ومغازه‌لرینی یغما ایله‌مشلردی . آرقه‌دن کلنلرده محروم قالدقی ایچون یهودی محله‌لرینی یغما ایتدیلر ، قانلر دوکدیلر [١] .

سلطان بایزید ، بوقیاحتلرینی عفو ایچون یکیچریلرك واقع‌اولان مراجعتی قبول ایتدی، و یکوب تختنه اوتوردی . علامت ماتم اولان سیاه عمامه صاریلی اوله‌رق باباسنك‌جنازه نمازینی قیلوب قانع جامع شریفی‌اتصالنده دها حال حیاتنده حاضرلاندیغی مزاره ، او هرکسك کیردیکی قره طوپراغه تودیع ایتدکدن صوکره اجرای‌حکومته باشلادی .

استانبول ، بر قاچ کونلك بحراندن صوکره تکرار حال‌طبیعیسنی بولمش، سرایده وهرطرفده شنلکلر باشلامشدی .

باباسی فاتحك وفاتی ، صدراعظم محمد پاشانك‌ده قتلی خبرینی آلان جم ، یرنده طورامادی . ذاتاً باباسنك علو طبعی ، کمالات عرفیه‌سنی تورات ایتمش اولان شهزاده ، بومزیتلرك اویاندیردیغی‌حرارتلی‌املارله باباسندن قاله‌حق اولان مواقع اعتلای شرف وسلطنته کوز دیکمش، کندیسنی اومقام ایچون برادرندن زیاده اهلیتلی کورمه‌یه باشلامشدی .

[١] طاشق پاشا زاده تاریخی صحیفه ٢٢٠

پادشاهلغه کلمجك قرداشی آلنده جان ویرمك تهلکه‌سی‌ده انضمام ایدنجه آرتیق اونك ایچون طوره‌جق قابل اولهمادی. بایزیدك، محمد ثانینك شهزاده‌لکنده دنیایه کلمسی، کندیسنك، والدینك زمان سلطنتنده تولد ایتمسی ادعای تاج وتخت ایچون کافی برسبب عد ایدییور، نزدنده یولوقان روم وایتالیان مورخلری ده ایران تاریخندن کیمسه‌نی لهنه، جم سلطانه برطاقم دلائل ووثائق کوسترییورلردی.

بعض مورخلر، محمد پاشانك قره‌مانلی همشهریلریله همفکر وامل اولدوغندن ودجم سلطانی سریر سلطنته کچیرمك خصوصنده فکر نامعقول ایتمکین مقربلرندن برینی تخت نشین دیار قرمان اولان جم سلطان طرفندن نهانی روان، ایتدیکندن بحث ایدرلر. [١]

بوخبر، دوغری اولماسه کرکدر. کرچه علمی، کمالی، غیرتی دیدیکمز کبی برچوق قلوبی کندیسنه جلب وربط ایله مشدی. بایزیدك درویشانه سکوتنه قارشی (جم)ك خصلتلری ریاست سلطنت ایچون بروجهت رجحان دعك ایدی. فقط صدراعظمك بر دفعه بایزیده خبر کوندرمش ایکن مسوکره جم، دعوتنامه اوسال ایتمسنه امکان بوقدو. سنان پاشانك مکتوب حاملی دردست واعدام ایتدیکنی دربار شوکتقراره عرض ایتمسی یاعرض خلوص مقصدینه مستند دور، یاخود شهزاده‌نك ایصسال معلومات ایله‌ین خواص بندکانندن بربنك بویله بر مکتوبنك طوتولمش اولماسنه معطوفدر.

بوخبر ویرمه کیفیتی دیکر وزیره ومثلا بعض مورخلرك یازدقلری کبی «محمود پاشا»یه عطف ایدیلیرسه اوزمان ایش باشقه‌لاشیر، ومحمود پاشانك جم طرفدارلغی تحقق ایدر: عکسی تقدیرده بالطبع ایده‌مز. تخت سلطنتك کندیسنه عائد اولدوغی قناعتی یسله‌ین بوشهزاده‌یه قرداشنك عدم کفایتنه دلالت ایدن بعض وقایع‌ده حق ویردیریوردی.

بایزید، اجدادینك تختنه کستاخانه مطالب ایله چیقان یکیچریلره فدیه‌نجات تقبیلاندن ویردیکی عطیه‌لر سایه‌سنده تصدر ایتمشدی. اسکداردن کی‌یه را کبآ استانبوله کلیرکن یکیچریلراوکنه حیقه‌رق برابرنده کتیردیکی، وصدر اعظم

[١] صولافزاده: صحیفه ٢٧٠

نصب ایتمك ایسته‌دیکی حمزه بك زاده مصطفی پاشایی آتاطولی‌یه اعاده ایتمسنی طلب ایتمشلر، وه بومسئول نامعقولارینی، اسعاف ایتدیرمشلردی. وزرانك یکدیکرینی چکمه‌مسندن تحدث‌ایدن بوحالل، دها بدایتده پادشاهك قوت وقدرتنك قیرلماسنه، ویکیچریلرلك ایسه دهازیاده نفوذ پیدا ایتمسنه سبب اولاوردی. آداب مطاوعت و شرف سلطنته ناموافق اولان بوتون بووقایعی، یوبوك برادرینك پادشاهلق ایله قابل تألیف اولهمایان برش و آفیون قوللانمق ابتلاسنی پیش تدقیق وتأملدن کچیردی. پادشاهلغه، قرداشندن حوق نفسنده استحقاق کوردی. قناعت وجدان اونده‌کی سلطنت املارینی تأیید ایتدی. امر جلادتنه منقاد، مزایای صرفاتنه مفتون قرمانلیلردن رایت سلطنتی آلتنده طوپلانان یدی سکز بیك کیشینك باشنه کچدی.

« همچو خورشید، شد روان ازشرق،
بر سمند فلك مسیر چو برق! »

بیت بایغنك ناطق اولدوغی سمند عزم و املی اوزنکیله‌یه‌رك قونیه‌دن بروسه‌یه دوغرو ایلغار ایتدی. [١]

شهزاده‌نك کندیسنجه معقول کوروان بو خط حرکتی دوشونولورسه ناموافق ایدی. کرچه اوکنده اذعانی تأیید ایده‌بیله‌جك ایکی مثال واردی: سناً کوچوك اولدوقلری حالده اورخان غازی ایله چلبی سلطان محمد، دها اول عثمانلی سلطنتی مقامنی اشغال ایتمشلردی. فقط علاءالدین، اساساً آرزوسیله برحقی ترك ایتمش، دها باباسنك صاغلغنده باشلادیغی امور حکومتی باشه چیقارمق ایچون کوچوك قرداشنی نفسنه تقدیم ایتمشدی. فقط بو، هرکس ایچون یویله اولهماز. مسوکره او زمانلرده لذت سلطنت هنوز طاتیلمادیغی، وعثمانلی پادشاهنك خاندانك دیکر افرادندن یك‌فضله برحال وامتیازی اولمادیغی ایچون حرصی‌ده جلب ایتمه‌یه‌بیلیردی. فقط صوکره‌لری ایش بویله دکلدی. حتی‌کیم بایزیدك شهزاده‌لری بومقصدله اون‌سنه‌دن فضله اوغراشمشلر، برچوق قانلر آقیتمشلر، ترقیات مملکتی بلا لزوم اوزون بر مدت تأخیره

[١] شهزاده جم محرری توفیق پاشا. صحیفه ٩

اوغراتمشلردی . بونك ایچون دوشونولورسه بو حال ، کوچوك قرداشك بویوکلرینه غلبه چالدیغندن دولایی کندیسی‌ده اوامیده قاپیلمقدن زیاده اوحالك سبب اولدوغی مشکلاتی ، آنا وطنك اوغرادیغی مضرتی کوز اوکنه کتیرمه‌می لازم کلیردی . فقط او ، بونلری نظر دقته آلمادی ، شهزاده‌نك حیاتی فی الحقیقه تهلکه‌ده ایدی . بناءً علیه محافظهٔ نفس ایچون بعض تدابیر اتخاذ ایتمه‌سنده بأس اولمازدی . اوتدابیرده عصیان ماهیتنده اولمامق ، بالعکس سوء ظنی بیله دعوت ایده‌میه‌جك قادار احتیاطلی وخفی اجرا ایدلمك لازم کلیردی .

سلطان بایزید ، اوزونجه یویلی ، متین وجودلی ایدی ، بابا سی ، وقرداشی کی اوده علم ومعرفته مجلوبدی . سیاه صاچلی ، شاهین برونلی اولان پادشاه عینی زمانده یك ذکیدی . سیاسنده مهابت اثری موجود ، نقطه سر تلکدن زیاده مفهوملق آثاری مشهودایدی . جلوس ایدنجه یه قادار کچیردیکی منزویانه حیاتده علم و معرفته حصر نفس ایتمش ، بو میانده علوم دینیه ، فلسفه ، علم نجوم وعلم هیئتی ابیدن ابی یه اوکرنمشدی . شعر وانشاده‌ده ایچه بر قدرت حاصل ایله‌مشدی . عینی زمانده پك دیندارمدی . حتی بونی فاتحك رسام بلینی یه یاپدیردیغی نفیس طابلولری سراینندن آنه‌جق درجه‌ده برتعصب مرتبه‌سنه چیقارمشدی . تربیهٔ بدنیه‌یه‌ده پك زیاده اهتمام کوسترمزدی . شهزاده جم ، قونیه‌ده ناسلکه سلطان علاءالدینك دکرزلرینه نجه قیه حلقه‌لر ضم ، ایله‌مش ایسه ، بایزیدده ، ونه‌دیك بالیوسی آندره آغریتی‌نك روایته کوره ، آته بینه‌ر ، جریداوینار ، واوق آتارمدی . آز یر ، شراب ایچمز ، و دائما فقرایه صدقه ویرمکدن کری طورمازدی . فقط اوده پدری فاتح سلطان محمد وبویوك قرداشی شهزاده مصطفی وشهزاده جم کبی قادینلره قارشی بویوك برضعف کوسترمزدی . طبعاً حلیمدی ، حربدن حظ ایتمزدی . فاتح سلطان محمد ، تنظیم ایتدیکی قانوننامه‌نك اولبابده‌کی ماده‌سنك استفاده‌یی خاطرینه بیله کتیرمه‌دی . برادرزاده‌سی (اوغوز) لك حیاتی محافظه ایتمه‌سی ده بوکا دلیلدی . طبعاً حساسدی :

صبحه‌دك هرکیجه ای خورشید روشن ماهدن
نجه بر فریاد ایدم قورقمز میسین الاهدن

دهن سلطان بایزید ، جمیع جنایتلردن توحش ایده‌جك درجه‌ده الاهدن قورقاردی [۱] .

بناءً علیه جم ، نفسنی وقایه ایچون مشروع کوریله‌جك بر تشبثه ابتدارده اول بیله بورالری دوشونمك ، لزوم قالمادیغنه کندیسنجه قناعت حاصل اولونجه‌ده وازکچمك لازم ایدی . حال بوکه کنج شهزاده بونکله‌ده اکتفا ایتمه‌دی ، تقسیم ملك تکلیفنه قادار واردی .

حال بوکه بوندن وطن وملت عظیم ضررلر کوره‌بیلیردی . پدری ، دها دوغریسی بویوك پدری زمانده عاجز قالمش اولان اهل صلیب شوحالدن بالاستفاده روم ایلی یی آله‌یه قیام ایدر ، وناثل موفقیت اولوبده استانبولی ده الکچیرسه نه فائده حاصل اولوردی ؟ اوزون حسن ، اوتاق بکی بوزغونلغنی اونوتدیرمه‌جق بعض تدابیره توسل ایلر ، وبونده‌ده موفقیتی تأمین قیلارسه آره‌ده کیم متضرر اولوردی ؟ آناطولی وروم ایلی یی قان وآتش ایچنده براقه‌بیله‌جك اولان بوحالی دوشونمك لازم ایدی . فقط او ، بونلری حساب ایتمه‌دی .

سلطان بایزید ، طبیعی بونی تخمین ایدیوردی . شهزاده‌نك ، باشنه طوپلادیغی جم غفیر ایله بروسه‌یه دوغرو یورودوکنی خبر آلینجه اوده بعض تدابیره توسل ایله‌دی . لالا آیاس پاشانك قوماندا سنده اولق اوزره قوتلیجه برمفرزه ترتیب ایده‌رك بروسه‌یه متوجهاً حرکت ایتدیردی . کندیسی‌ده اسکدار ه کچه‌رك تدارکاته قوبولدی . شهزاده اردوسنك کدك نصوح‌ك تحت قوماندا سنده بولونان پیشدارلری ایله آیاس پاشا مفرزه‌سی عینی زمانده بروسه اوکنه کلدیلر . بروسه‌لیلر ، استانبول یاغمالرینی خبر آلمشلر ، اولجه‌ده شهزاده‌لر غوغاسنی کورمشلردی : بونك ایچون برتدبیر احتیاطی اولق اوزره هیچ برطرفی قبول ایتمه‌دیلر . بونکله برابر شهزاده اردوسنه متمایل بولونیورلر ، حتی کیزلیجه ارزاق ولوازم بیله ویرییورلردی . [۲]

ایکی طرف عسکری تقابل ایتدی . ایچه شدتلی اولان محاربه جم اردوسنك

[۱] سلطان جم محرری احمد رفیق اقدام نومرو : (۸۲۱۶)
[۲] هامیر ، جلد ۲ ، صحیفه ۲۳۵

غالبیتی ایله نتیجه‌لندی . شهزاده ، پادشاه عسکرینی بالکز مغلوب ایتمکله قالمامش، حیاتنده ثالان یکیچری ایله عربلری قوماندانلری اولان آیاس پاشا ایله برلکده اسیر بیله ایتمشیدی . برخبر شهره عکس ایدنجه ، بروسه‌لیلر ، قلعه قپولرینی شهزاده‌یه آچدیلر ، وکندیسنی تعظیمات وتکریمات ایله قبول ایلدیلر .

جم ، طنطنه ودبدبه ایله شهره کیردی، درحال پادشاهلغنی اعلان، ومتعاقباً خلقك بیعتنی ده قبول ایتدی. اسلام طائفه حاکمیت وسلطنت علامت فارقه‌لری اولان خطبه‌یی نامنه اوقوتدی، وپاره‌ده باصدیردی. (٨٨٦)

بوخبر کدورت انکیزی آلان بایزید ثانی، برتون قونیه ایزمیتدن یکیشهره یورودی . جم، برطرفدن اشغال ایتدیکی سرایده لوازم سلطنتدن اولان اموری کوریبور ، دیکر طرفدن پادشاهك بومغلوبیتك آجیسنی چیقارمق تشبثنده بولوناجغندن اندیشه ایدییوردی .

بر قاچ کون کچمه‌دن بویوك برادرینك قوتلی برارداوایله یورودیکنی خبر آلدی . قان دوکولمه‌مك ایچون الك ایی چاره ، ذارداشنه ملکك تقسیمنی تکلیف ایتمك اولدوغنی دوشوندی . بو تکلیف قبول اولوندوغی تقدیرده هرایکیسی نائل امل اولهجق، وبوسایه‌ده‌ده اختلاف ازاله ایدلمش بولوناجقدی. بووظیفه‌یی خالصی « سلجوق سلطان » ه احاله ایتدی . سلطان ، قالقوب بایزیدك نزدینه واردی. خانم ، خاندان عثمانینك الکبویوك برعضوی اولق اعتباریله نزدشاهانه‌ده یك زیاده مظهر احترام اولدی . لکن؛ « دنیا ملکی ایچون ایکی جان برابر قارداش آره‌سنده قان دوکولمه‌رك روم ایلی‌نك بایزیده‌ده، آناطولی‌نك ده جم‌ده قالماسی خصوصنده‌کی دلالت ونیازی » جای قبول بولامادی . جم ایچون موافق کورینن یوصورت تسویه اساساً دوغری برشی دکلدی . چونکه بوحال، مملکتی انقسامه اوغراتمهجق، وبوندن ایسه ضعف تولد ایده‌جکدی .

ایکنجی درجه‌ده ینه‌اوفاق برسبیله اختلاف ظهورایده‌جك . بوده برچوق فنالقلری تولید ایله‌یه‌جکدی .

موقت‌اوله‌بیله‌جك اولان بوآکلاشمه‌نك‌ده بایزیدك‌ردی حسبیله‌امکانسزلغی تحقق ایدنجه آرتیق پادشاهه ، جمی بروسه‌دن طرد ایتمك . جم‌ده بایزیدی

مغلوب ایدرك بالتعقیب پای تختی دخی ضبط ایله تماماً مقام سلطنتدن اوزاقلاشدیرمق قالیوردی . بونی یاپمه‌دن ، بری دیکرینی محو ایتمه‌دن راحت ایتمك امکانی هر ایکیسی ایچون موجود دکلدی .

بوتکلیفلر مذاکره اولونورکن صدراعظم اسحق پاشانك دلالتیله بایزید ثانی، جم سلطانك لالاسی آشتین اوغلی یعقوب بکله پازارلقلر یاپیور، شهزاده‌یی اغفال ایده‌رك قره‌مانه رجعته مانع اولدوغی تقدیرده یوز بیك آقچه محصولاتی قریه‌لر ویرلدکدن باشقه آناطولی بکلربکلیکنی‌ده کندیسنه توجیه ایده‌جکنی وعد ایدییوردی . بوافساد کیفیتی اخلاقاً مذموم برشیدی . ولی نعمتنه خیانت دیمك اولان بویله برتکلیفی قبول ایلمك نه‌درجه شنیع برحرکت ایسه اویله برتکلیفه قیام ایتمك‌ده اودرجه‌ده نامناسب برحال ایدی . فقط ایی عصرده ، وحتی بوزمانده مقاصد سیاسیه‌نك حصولی ایچون بونلرتجویزایدیلیور، ومسببلری تلعین وتکدیر اولنه‌جق یرده تقدیروتلطیف اولونیور. بك‌ده متانت اخلاقیه‌یه صاحب اولمایان یعقوب بك بو تکلیفی قبول ایتدی . خائن ، پاره ومنصبه طمعاً شهزاده‌یی آلداتمه‌جغنی وعد ایلەدی .

سلطان بایزید، بوصورتله‌حیله‌یه مراجعت ایدرکن شهزاده جم شجاعتندن أمین بولونیور، ونان ونعمتی ایله پرورده اولان معیتی خلقندن برینك خیانتنه معروض قالمه‌جغنی خاطرندن بیله کچیرمیوردی .

پادشاهك قوهٔ عظیمه ایله اوزرینه کلکده اولدوغی خبرینه قارشی، استشاره ایچون یعقوب بکی دعوت ایتدی، موعود آلتونلره مغلوب ، ویریله‌جکی بیلدیریلن بکلر بکیلکنه مجلوب اولان یعقوب بك ، کندیسنه قره‌مانه دوغری رجعتی توصیه ایده‌جك یرده بروسه‌ده منتظر اولماسنی تکلیف ایتدی. صوکره بو- لکه‌ده قالمایه‌رق اردونك ایکی‌یه آیرلماسنی، برینی ایزنیقه کونده‌روب ، اوته کیله کندیسنك یکیشهره چکیلمه‌سنی توصیه ایلەدی. دیکر برروایته کوره‌ده اردونك بروصورتله انقسام تکلیفی فناری زاده حسن چلبی طرفندن واقع اولمشدی .

ترتیب ایدیلن طولاب تزویردن خبردار اولمایان جم ، بو تکلیفی تصویب ایتدی. کدك نصوحلك قوماندانسنه وبردیکی قوتی ایزنیقه کوندردی، وبقیهٔ قوا ایله‌ده کندیسی یکیشهره چکیلدی .

بايزيدك اردوسى ، اوصيره‌ده كلوب التحاق ايدن شهزاده عبدالله‌ك قوتيله ايچه اهميت كسب ايتمشيدى. مغنيسا واليلكنده بولونان شهزاده بايمى بايزيددن جهدن اول بروسه‌يه كلهرك شهرى محافظه ايچون امر آلمش، وروده بروسه‌نك دوشدوكنى خبر آلديغى ايچون بالضروره اورادن چكيلهرك يدرى اردوسنه التحاق ايتمشدى . ايلك محاربه ، ايزنيقه كوندريلن كدك نصوح ايله طرف پادشاهيدن مأمور ايديلن سنان پاشا آره‌سنده وقوعبولدى . مغلوب اولان شهزاده اردوسنك برنجى قسمى يكيشهره دوغرى رجعته باشلادى . سنان پاشاده آرقه‌دن تعقيبلرينه قويولهرق شهر جوارينه قادار كلدى . پادشاه حضرتلرى ده اوكون بالذات ايزنيقه واصل اولمش، كيجه‌يى آزواده يوغازلرنده كچيرهرك صباحلين يكيشهر جوارنده كورولمشدى. تام بوصيره‌ده دعوت اولونان كفه واوترانتو فاتحى كلوب التحاق، وبايزيده عرض تعظيمات ايتدى. احمدپاشاكى اقتدار و مزيت عسكريه‌سنى كوسترمش بويوك بر قوماندانك پادشاه اردوسنه التحاق ايتمه‌سى ، بركون اول ده شهزاده اردوسنك پيشدارى مقامنده‌كى برنجى قسمنك مغلوب اولماسى ، عسكرك قوة معنويه‌سنى تزييد ايلهدى . بويله‌جه مهيب بر قوت تشكيل ايدن اردوى پادشاهى ايله جهك قوة عموميه‌سى آره‌سنده تاثرة حرب ووغا علوريز اشتعال اولدى . (٢٦ ربيع الاول ٨٨٦)

آناطولى سواريلرينك هجوميله بر جناحى فناحالده بوزولان جم اردوسنك بقيه‌سنى قورتارمق مقصد ظاهريسى، وبايزيد اردوسنك نهردن منى وسيله‌سى ايله يعقوب بك ، شهزاده‌دن تحصيل رخصت ايلهدى . اردوسنك اك كزيده افرادنى آلهرق كويا مقابله ايچون ايلريله‌ين يعقوب، پادشاه‌طرفندن وعدايديان پاره ومأموريته نائل اولمق ايچون قوماندانسده‌كى عسكرى تسليم، وشوصورتله بايزيدك مظفريتنى تأمين ايتدى . محاربه ، صباحدن اوكله‌يه قادار دوام ايتمش ايدى . نتيجه‌سى تظاهر ايتديكى زمان ، آياس پاشا ايله برلكده اسيرايديان، وبروسه‌ده تحت اسارته بولونان يكيچريلرك قوشوشدقلرى كورولدى . جم اردوسنى تشكيل ايدن تركمنلر، قره‌مانلر، طورغودلر، وارساقلر آره‌سنده بوزغونلق عمومى اولدى .

آرتيق جم ايچون طورمق تهلكه‌لى ايدى . بر پارچه دها انتظار اولنى ، اسارته قادار سوروكله‌يه‌بيليردى. بونى تقديرايدن شهزاده ، بندكانندن برقاچيله قرمانه دوغرى يول آلدى . فقط بوكيديش ، عادى بر يورويش دكلدى . بوكا قاچقدن زياده قوشمق، آرقه‌سنه باقه‌دن ، كچديكى يرك طاغلق وبادوزلك اولدوغنى دوشونه‌ه‌دن ، آت چالانلاته‌رقدن درت نعله صاووشمق دينله‌بيليردى . هاوا اوجيورلردى . طاغلر، صحرالر ، اووالر آراسنده آتلرك آياق شماتلرى ايشيديليور؛ توزلر ، دومانلر هوالره قاريشيور ، حيوانلرك نعلرى چاربدقچه طاشلردن آتشلر چيقيور ، اونلر ، تهلكه‌نك قريب اولدوغنى درپيش ايده‌رك قوشيور ، قوشيوررلردى . سلطان جم ، لالاسنك خيانتندن متولد بر حوله اضطراب ايله متأثر قلبنده بر آغير الم طاشيور ، اوكا آلدانوبده برادرينه تابع بولونان يكيشهر اوواسنه التجا ايتديكنه نادم اوليور ، فقط آرقه‌سندن براوق تعقيب ايديورمش كبى هيچ طورمقسزين قوشيور ، سلامت تاقى ايتديكى صوقمه وارمق ايچون طاغ طاش ديمه‌يه‌رك يول اليوردى . ايكى كونلك مسافه ديمك اولان ده‌ارمنى دربندى‌نه هنكام غروبده واصل اولديلر . يولده آتلر چالانمش ، ده‌كيشدرمه‌يه مجبوراولمش ، فراری آناطولى پادشاهنك آياغى زده‌لنمشدى . بر آت تكمه‌سندن حاصل اولان بويارمه‌يى ساردیردى ؛ طورمق تهلكه‌لى اولدوغى ايچون جان آجيسنه باقميه‌رق تكرار يوله چيقدى .

فقط دربنددن بر آز اوتده تركمنلر اوكنه‌جيقدى : شهزاده ، محاربه‌ده تكميل خزينه واشياسنى ضائع ايتمش ، يالكز كندى ومعيتنك اوزرنده‌كى اشيا قالمشدى . يول كسنلر ، البسه‌لرينى ده آلديلر ، اونى ، چيرچيپلاق دنيله‌جك بر حالده يالكز بر طوبله « طولامه » ايله براقديلر . [١]

« ناز ونعيم ايله پرورده اولان شهزاده ؛ قپوجى باشيمى سنان بكك كيمسه‌سنه محتاج اولوب بولارده نزول اولندقچه كيجه‌لرى صغوقدن كندولرين حفظ ايچون آنى اورتنوب ياتوردى . » [٢]

[١] واقعات سلطان جم صحيفه : ٣

[٢] صولاقزاده صحيفه : ٢٧٥

جم، بویله سریع بریورویشله، واضطرابات کوناکون ایله برهفته ده قونیه یه واصل اولدی . آنجق اوراده طورمق امکانی موجود دکلدی . اونك ایچون یکانه چاره ، تکرار قاچمق ، حدود عثمانی خارجنه چیقمق ایدی . شهزاده نك آیاقلری اوقدر زده لنمش ایدی که « حتی دیوان ایتمکه یورغانله درت کیشی کوتوروردی » [۱]

بونك ایچون اضطرابانه باقمایه رق تدارکاته باشلادی. ایکی اوچ کون ظرفنده قابل نقل اشیایی احضار ایتدیردی . عائله سنی طوپالادی، سوریه ومصره متوجهاً یوله چیقدی . (غره جمادی الاول ۸۸۶ پازار)

بو افتراق قونیه وقرمان ایچون پك سوزشلی اولدی. شهزاده نك کیدیکی یرلرده آه وواه فریادی کوکلره یوکسلیوردی. «قونیه نك وسایر قرمان تملکتنك قوم وقبیله سی فراق وزاریلرینی وفغانلرینی کورن وایشیدن قیامت قوپدی صانیردی . » [۲]

« باغدار طاغ » نه کلدیکی زمان خواص بندکانندن اولوب سرعت سیری حسبیله یتیشه مه ینلرده کلوب التحاق ایتدیلر . شهزاده نك معیتی اوچ یوز کیشی یه بالغ اولویوردی . لکن اویوز پك طاقنك تجاوزینه معروض قالدی. بر چوق زحمت چکیلدرك، وبر طاقه حق مرور ، برقسمنده ده استمالت وریلدرك تهلکه یه معروض قالان حیاتی قورتارمه یه، وبوصورتله طرسوسه مواصلته موفق اولدی. طرسوس بکی طرفندن حرمت واکرام ایدلدی ، شرفنه ضیافتلر ویرلدی . اورادن ، رمضان اوغلارینك پایتختی اولان آطنه یه کیتدی .

رمضان اوغلی ده کندیسنه فوق العاده احترامات وتعظیماتده بولوندی ، کندی سرایی اقامتکاه اولمق اوزره تقدیم ایتدی . لکن شهزاده قاله دی . تشکرله مقابله ایده رك، وبرقاچ ضیافت برپا رچه ده استراحتله اکتفا ایله یه رك یولنه دوام ایله حلبه واصل اولدی . حلب والیسی شهزاده نك شانه لایق احترامانده قصور ایتمه دی، وشامه قادار رفاقت ایتمك اوزره برقاچ بلوك عسکر ده ویردی. جم،

(۱) وایعات سلطان جم صحیفه : ۳
(۲) واقعات سلطان جم صحیفه : ۳

شام حدودینه واصل اولدوغی زمان مصر سلطانی قایتبایدن آلدیغی امر اوزرینه شهرك اشراف واعیانی برابرینه آلمش ، برمقدار عسکرده استحصاب ایله مش اولان امیرالامرا طرفندن استقبال ، ودوغریجه مسورت مخصوصه ده احضار اولونان « قصرابلق » ه ایصال اولوندی.

آرتیق جم سلطان ایچون اسیر ایدلك تهلکه سی قالمامشدی. چونکه حلب وشام هنوز حاکمیت عثمانیه ده دکلدی . معمرده اجرای حکومت ایله بن امرای چراکسه دن «قایتبای» ه تابعدی. اساساً دیکله مه یه پك زیاده محتاج اولان شهزاده، یدی هفته قادار شامده قالدی . بوصورتله بیتاب قالان وجودینی دیکلندیردی، بومدت ظرفنده برطرفدن شهرك شایان تماشا محللرینی ، جوامع شریفه ، مراقد معروفه یی زیارت ایدییور ، دیکر طرفدن ده کشیده اولونان ضیافتلرده بولونه رق نواله چین اولیوردی.

بویله جه امرار اوقات ایله دکدن صوکره قدسه متوجهاً حرکت، واورادهده محال مقدسه یی زیارت ایتدی . اورادن خلیل الرحمنه ، غزه یه ونهایت حانکیه یه واصل اولدی. قاهره یه ایکی قوناقلق مسافه ده اولان بو محلده کندیسنه سلطان نامنه عالی برضیافت کشیده اولوندی . ایرتسی کون « نفس سلطاندن غیری جمله شهرك صغیری وکبیری ، غنیسی وفقیری استقبال » ایله دکلری « دویداریه » موقعنه کلندی . بورادهده شهزاده یه ومعیتنه فوق العاده ضیافتلر ویرلدی . شهزاده نك شرفنه قاهره ده برچوق استحضارات یاپیلدیور، شهرده، جمك شرفنه دوتادلق ایچون لازم کلن ترتیبات آلیندیوردی . نهایت جم ، یوقاریحك طالعسز اوغلی اکمال دیدیه ودارات ایله ، سوقاقلردن طاشان خلقك آلقیش طوفانلری آرهسنده شهره داخل اولدی. کندیسنه پاپیلان استقبال مراسمی ، پادشاهلره لایق اوله جق قادار پارلاق ایدی، شهزاده، کمال غرور ووقارایله، اصالت ونجابتك، علم وعرفانك ویردیکی تمکین ورفعتله قطع مسافه ایدییور، هله ممارسات بدنیه ایله وجودی برقات دها چالاکی کسب ایدن کنج جمك هر حرکتی ، کورنلر اوزرنده بك ایی برتأثیر براقییوردی.

قایتبای ، منور ، ذکی بر ذات ایدی . حریتپرور شهزاده یی صمیمیتله

قبول ایتدی . احترامات لازمه‌ده بولوندی . امیدینی کسمه‌مه‌سنی، کندیسنه معاونت ممکنه‌نك ایفاسندن کری طورمایه‌جغنی وعد ایله‌دی . اقامتنه‌سرایلرندن برینی تخصیص ایتدی . جم ، سلطانك دعوت ایتدیکی سرایلره کیدییور ، کوندوزلری برابر گزییور ، زمانی خوش بر صورتده گچیریور ، گدولرینی، آملارینی اونوتمه‌یه چالیشیوردی . رمضان گلمشدی . مسلمانلر ایچون شرفلی برآی اولان بوزمانده زیارتلر دها زیاده صیقلاشمشدی ، افطارلر ویرلدی ، سحورده قادار اوتورمه‌لر، صحبتلر باشلادی .

دیندار شهزاده ، موقعك حرمین شریفینه قربیتی نظر دقته آلهرق حج ایلهمه‌یی تصور ایتدی . اوراده هم ایفای فریضه‌ایله‌یه‌جك، هم ده شبکهٔ رسول الله‌یه صاریلهرق آلندن آلنان سلطنتك اعاده‌سنی پادشاهلر پادشاهندن دعا ایده‌جکدی . افراد عائله‌سنی مصرده براقه‌رق برقاچ آدمیله شوالك اون سکزنجی چهارشنبه کونی جانب حجاز مغفرت طرازه متوجهاً حرکت ایتدی . ذی‌القعده‌نك یکرمی آلتنجی پازار کونی مکهٔ مکرمه‌یه واصل اولهرق حجاز بکی طرفندن استقبال اولوندی . . طواف وسعی وعمره ایدوب محرم طورب کیجه‌ده وکوندوزده طوافه مشغول ، اولدی . عید اضحی‌نك برکون اولکی عرفه کونی دیکر حجاج ایله برلکده عرفاته چیقه‌رق قرائت اولونان خطبه‌یی استماع، ومناسك سائره‌یی تمامها ایفا ایله‌دی .

مکه‌یه وصولندن اوچ هفته اول جامع کبیر یانمش ، شهر اهالیسنی یأس وکدره القا ایتمشدی . سلطان جمك موجودیتی ، باخصوص اویله کدرلی بر زمانده خلق ایچون برتسلی ، برسکون، بر شفا اولمشدی . [١]

مراسم حج بیتنجه مدینهٔ منوره‌یه کیتدی . اوراده مرقد مبجل نبی‌نك کعب شفاعتنه یوز سوردی . بوحضور اوکا کمال خضوع ایله برابر باشقه بر قوت ده ویرمش ، مأیوس قلبی ، یاشامقدن بزکین روحی اوراده یکیدن یاشایه‌بیله‌جك، قارشیسنه چیقه‌جق، مصادمی اولهجق شیلرله مجادله‌ایله‌یه‌بیله‌جك برقوت بولمشدی . حضور معنویتنده بولوندوغی ذات شریف وظیفه‌نك

[١] سلطان جم محرری شهاب‌الدین سلیمان بك . اجتهاد نومرو : ١١٧

بویوکلکی قارشیسنده‌یك کوچولمش، تیترمك لسانی، جاویان قلبی ایله آرزوسی خلافنه اولهرق آنجق یك آز بر شیلر سویله‌یه بیلمشدی . فقط آزلغیله برابر درکاه عزتده قرین قبول اولهجغنی امیدیله بنه مستریح اولیوردی .

سلطان جم ؛ اوراده دده عمر روشنی خلفاسندن اوغوز نسلنه منسوب بیات قبیله‌سندن « حسن بن محمود بیاتی » ایله کوروشدی . ارباب فضل وکمالدن اولان بو ذات عینی زمانده فارسی لسانینده کوزل شعرلر یازییوردی . بونلردن بری شهزاده‌نك منظوری اولمش ، درحال ترکچه بر نظیره وجوده کتیره‌رك کندیسنه کونده‌رمشدی :

نظیره

هر چند آدمی زاد اولماز جهانده بی غم
غم سوکی شادلقدر ای دل طارلما اینسم
سلطانلق اولمزیسه درویشلکده خوشدر
کورمیجه ترك ایتمدی تخت ایله تاجی ادهم
اولسه‌ك نهفته روم اولمزدی حیج نصیبك
بیك شکر اولدی روزی بودولت معظم
محروم شماری موتوا من قبل ان تموتوا
احرام ایله بورینوب توله کفن کینسم
دل کعبه چشم و ابرو قاپولری بعینه
مژکان مثال حجاج کوزیاشی رشك زمزم
آلچقلق ایله جانا کوه عرفه مانند
تا چورپله باشیمکه لبیك دیو عالم
بزم صفاین خوش طوت شوق اوزره مروه حقی
نوش ایله جام وحدت عشرت دمیدر ای جم

بو غزل جمك نه کوزل ترجمان حالیدر !

بوندن صوکره درویش ایله شهزاده صیق صیق کوروشمه‌یه باشلادیلر .

برکون بیلدرنده شعردن بحث آچیلمش ، فاضل محترم کندیسنه شو جوابی ویرمشدی :

« سلطانمك شعرنده عالم یالکه جام جم اولمغله ارباب حاله تأثیری ظاهر وایکی بیت زیاده‌سی اولدیغندن سبعهٔ معلایه معادل ایدوکی باهردر . » [۱]

شهزاده نهایت حاندانندن بحث ایتدی . منسوبیتیله مفتخر اولدوغی ترك قبیله‌سنك اوغوز نسلندن اولدوغنی ، وکندیسنك ده یونی اظهار مقصدیله اوغانی « اوغوز » اسمیله توسیم ایلهمش بولوندوغنی سویلهدی . مخاطبنك کندی سویندن اولمغله برابر هم انسابه وقوف تامی دخی کوردوکی جهتله بر سلسله نامه یازمه‌سنی رجا ایتمکدن ده چکینمه‌دی ، حسن بن محمود بیاتی جمك ارزوسنی بر هفته ایچریسنده « اوغوز نامه » دن تلخیصاً وجوده کتیردیکی اثری تقدیم ایلهمك صورتیله اسعاف ایتمش ، وبو مناسبتله اولکندن زیاده توجه والتفاتنه مظهر اولمشدی .

سلطان عنوانله برده قیمته دینیه‌سی اولان « حجیج الحرمین » سمتی الضمام ایلهمش اولدوغی ، بوصورتله مادةً اولدوغی کبی معنادده بوکسلمش بولوندوغی حالده حرکتنك دوقسان برنجی کونله معادف سکز یوز سکسان سکز سنه‌سی محرم الحرامنك یکرمی برنجی کونی مصره عودت ایلهدی .

جم ، حجدن عودتنده مصرده عائله‌سی آرهسنده یاشامه‌یی نزاع سلطنتله اوغراشمه‌یه ترجیح ایدر کورونییورایدی . تبریزده آق قیونلی پادشاهی اوزون حسنك نزدنده ایکن فاتح اوغللری آرهسنه کیردن مجادلهٔ سلطنتی خبر آلینجه اسکی مملکتنه جان آتان قرمان زاده قاسم بك ایله فاتح زمانندہ بکلجری آغاسی ایکن آنقره والیلکیله استانبولدن تبعید ایدیلن محمود بك [۲] کبی اونکله همفکر ومقصد بعض رجال عثمانیه‌نك مصرانه مراجعت والحاحلری شهزاده‌یی میدان رقابتده قیلیجنی بردهاچکوب بورومه‌یه سوق ایتدی . مصر مملوکلرینك حین

[۱] جام جم آین محرری حسن بن محمود بیاتی صحیفه ۱۱

[۲] تاج التواریخ ، صولافزاده ایله واقعات جم ودیکربعض آثار سکبان باشی مازیزونلی محمد بك دییورلر . دوغریسی ده بودر .

حاجتنده اوکا وعد معاونتنده بولونمالری ده بو تشبثاتك سانقلرندن بریدر . [۳]

جم ، عائله‌سنی قاهره‌ده براقه‌رق سوریه وحلب طریقیله قرمانه متوجهاً حرکت ایتدی (۱۷ ربیع‌الاول ۸۸۷) . آلتی هفته صوکره حلبه مواصلت ایلهدی . محمد بکی اورادہ بولدی . تکرار طی مراحلی ایله آطنه اوزرندن قرمانه کیردی . آطنه‌ده قاسم بك کندیسنی استقبال ایلهدی . دها اول اسکی وطنلرکن ، وشهزاده ناملہ پروپاغانداده بولونان قرمان اوغلی اوطرف خلقنی ایچه آپقلاندیرمشدی . جمك وصولی اونلری دها زیاده شوقه کتیردی . وهمان جمله‌سی شهزاده‌یه ظهیراولهرق سلاحه صاریلدی . معمافیه شهزاده‌نك اسکیشهر بوزغونلغدن اوآنه قادارایکی سنه کچمش ، وبومدت ظرفنده پادشاهلك نفوذی ابیدن ابی به‌تقرر ایتمشدی . بونك ایچون بودفعه حقیله موفق اولهبیلمه‌سی شبهه‌لی ایدی .

ثانیاً فاتح زمانی محاربانك یتیشدیردیکی کدك احمد پاشا کبی تجارب وملکات عسکریه‌سنی صوك آدریاتیك سفریله‌ده اثبات ایدن برقوماندانلهاوغراشمق مجبوریتنده‌ایدی . بوده موفقیت مأموله‌یی کوچلشدیرمدن اسبابدن بری صایبلابیلیردی .

قاسم بك ، معاونتی شهزاده‌یه بهالی صداقتیله قیام ایتدی . ذاتاً اونك مقصدی جمه خدمت دکل کندی منفعتی تأمین ایدی . معاونتی تأمین اضطرارنده قالان شهزاده ، بکلکبوتون آوزولرینی اسعاف ایتدی . تأمین غلبه ایله قرداشنی خلع ایتمه‌یه ، وجالس تخت اولمه‌یه موفق اولدوغی تقدیرده بابای فاتحك ضبط ایتدیکی ممالکی تماماً قرمان اوغلنه ویرمه‌یی پیمانله تأمین ایلهدی . بو تشبث منتج موفقیت اولورسه قرمان اوغلی ، پدری تختنه تکرار کچه‌جك ، وچلبی سلطان محمددن یاقه‌یی صیریرکن أولونجه‌یه قادار عثمانلیلری اوغراشدیرمه‌یه یمین ایدمن بابانك سوزیله عامل اولمه‌یه چالیشه‌جقدی . جم ، بو معاوله ایله مملکته اهسانت ایتدیکنی دوشونمه‌یوردی . مقصدینك حصولی کورمن قاسم بك ، شهزاده ایله تشریك قوا ایلهدی . آرتیق جم ایچه برقوت طوپلامش ، ایلری ورویه بیله‌جك برحاله کلمشدی . قرمان اوغلی‌ده برابر اولدوغی حالده قونیه

[۳] شهزاده جم محرری توفیق پاشا صحیفه ۱۱ ـ ۱۲

ارکلیسنه دوغری یورودی ، پادشاه اردوسنك اهمیتی بیلدیکی ، بالخصوص احمد پاشادن اورکدوکی ایچون اونی آلده ایتمهیی ، هیچ اولمازسه تدارکاتدن آلیقویه یی دوشوندی . مابینجیسی سنان بکی تکلیفات صلحیه ایله پاشایه کوندهردی .

احمد پاشا ، پادشاهك ناحق بر تأدیبنه اوغرامش ، استحق ومصطفی پاشالرك سعایتیله حبس ایدلمشدی . آز زمانده سبیلنك اطلاقیله ایش باشنه کتیرلهسی خطالك بایزید ثانی طرفندن آ کلاشیلهرق تعمیرینه تشبث ایدلدیکندن وکل ، تهلکهٔ عظیمه کوردوکی یو ایشدن اونك مهارتی سایهسنده قورتولمق مقصدندن منبعث ایدی . بونلکه برابر بنهامنیت ایدهمهیور ، درت سنجاق بکی محافظهسنده اولهرق قرهمان والیلکنه تعیین ایتدیکی اوغلی عبدالله کوتاهیه یه قادار رجعت ایتمهسی ایچون امر ویرییوردی . کندیسی ده بالذات سفرایده جك ایدی .

جم ، سنان بکی تکلیفات صلحیه ایله کوندهریر ، حرب ایتمك ایسته مهدیکی ایلری سورمرکن شهزاده ایله احمد پاشایی بغتةً دردست ایتمك ایچون برسواری فرقهسیله محمد بکی سوق ایلهمشدی . پاشاده بایزید ثانیدن آلدیغی امره توفیقاً لارندهدن چیقمش ، قونیهده اردوقورمشدی . اوران تاقی ایتدیکی امر موجبنجه شهزادهیی کوندرهجك ، کندیسی حرکات عسکریهیی اداره ایدهجك ایدی .

بوصیرهده جقورجین یایلاسنده ، محمد بکك قوماندهسندهکی شهزاده سواریسیله پادشاه عسکری اردسنده تماس واقع اولدی . فقط هرایکی طرف ایچون بر نتیجهٔ قطعیه حاصل اولمادی . بونك اوزرینه احمد پاشا رجعت ایتدی . شهزاده عبداله ایله برلکده سید غازیه کان بایزید ثانیه ملاقی اولدی ،

جم ایچون میدان آچیلمشدی . انتهاز فرصت ایدهرك درحال قونیهیی محاصره ایتدی . فقط محافظی علی پاشا دلیرانه مدافعه ایدییور ، شهزاده یی صبرسزلاندیرییوردی . ایشك اوزایهسنی ، عائلهسنك تهلکهده قالهجغنی نظر دقته آلان محمد بك ، عائلهسنی آلمق اوزره آنقرهیه کیتمك ایسته دی . تحصیل ایتدیکی مساعده اوزرینه بیك آتلی ایله حرکت ایتدی . آنقرهیه کاوبده افراد عائلهسنك امر پادشاهی ایله دها اول استانبوله نقل ایدلمش اولدوغنی خبر آلینجه فنا حالده جانی سیقیلدی ، وبو انفعال اوزرینه — آماسیه بکی اولوب بایزید

اردوسنه التحاق ایتمك اوزره شهر قربندن کچمکده اولان — سلیمان پاشااوزرینه آتیلدی . حرب ، مغلوبیتی ، ونهایت مقتولیتی انتاج ایتدی .

مسلکندهکی مهارتیله شهزاده اردوسنك صولت و رصانتی آرتیران محمد بکك خبر وفاتی الان جم ، پك زیاده متأثر اولدی . قلهنك مدافعهده هیچ بر ضعف کوسترمهمسی ذاتاً اورکا ضبط امکانی اولمادیغنی کوسترمشدی . بونك ایچون محاصرهیی رفع ، ودرحال انقرهیه دوغری ایلغار ایتدی . سلیمان پاشا ابنی یتیرمش ، ایلریپهده حرکت ایتمشدی ، شهزاده ارادیغنی بولهمادی . بوکا مقابل بایزید ثانینك عظیم بر قوتله تقرب ایتدیکنی اوکرمندی . محمد بکك وفاتی ، پادشاه اردوسنك کثرتی شهزادهنك معیتندهکی افرادك قوهٔ معنویهسنی صارصییور ، داغیلمهلرینی انتاج ایدییوردی . دوچار خوف وهراس اولان بوعسکرله ایش کورمك قابل اولهمایه جغنی اکلایان شهزاده محاربهیه طوتوشمهمایی ترجیح ایتدی ، ودطاش ایلنه دوغرووروبراه هزیمت اولدی . بش بیك سواری ایله تعقیبه اسکندر پاشا مأمور اولمشیدی . آق سرایه قادار کلن پاشا ، جمدن بر اثر بولهمادی . انجق ارکلیپه دوغری صاووشدوغنه دائر بر خبر آلدی . بونك اوزرینه اوطرفه یورودی . لاکن ارکلی قربنده کیجهلهدیکی سبازلقده آتلری اورکدی . بو کیفیتی ، شهزادهنك اوزولرینه کلدیکنه حمل ایدن معیتی خائف داغیلدیلر . آرتیق اسکندر پاشا ایلریپه کیدهمهمك ، اورادهپادشاهك ورودینه انتظار ایلهمك ضرورتنده قالدی .

آز زمان صوکره بایزید ثانی ارکلیپه کلدی . پاشا ، شهزادهنك قرهمان اوغلی ایله برلکده طاش ایلنه تحصن ایلدیکنی عرض ایلهدی .

منازعات داخلیهدن اوصانمش اولان پادشاه حضرتلری مصالحه شرائطی تعیین ایلهمك اوزره بر ایلچی کوندرمهسنی تبلیغ ایچون قوجه سکبان باشیپی جمه کوندردی . شهزاده ، تکلیف واقعی قبول ، وقپوجی باشی سنان بکی اعزام ایلهدی .

جم ، آناطولینك کندیسنده ، روم ایلی تك ده برادری بایزیددهٔ قالماسی حقندهکی اسکی قرارندهثابت قدمدی . کندیسی ایچون طاندیغی لذت سلطنتدن

فراغت ممکن دکلدی . سنان بکك تکلیفی ، پادشاه طرفندن شبهه‌سز قبول اولونامازدی . انجق عدم قبول اوزرینه تعدیل اولونور ملاحظه‌سیله دیکر برینك دها اعزامی طرف پادشاهیدن شهزاده‌یه اشعار اولوندی. جم، دفترداری محمد بکی کوندەردی. بو دفعه آناطولینك بر قسمیله اکتفا ایدییور ، فقط سلطنتدن تماماً صرفنظر ایتمه‌یه قرار ویرییوردی .

بایزید ثانی ، مرخص اولق اوزره بخشایش اوغلی الیاس بك ایله امام علی افندی‌یی مأمور ایتمشدی . دورودراز مذاکره جریان ایتدی . سنان و محمد بکلرك تکلیفنه بایزید ثانی، مرخصلری واسطه‌سیله : « کشوررم بر سریوشیده عروس پر ناموسدرکه ایکی داماد خطبه‌سنه تاب . کتورمز ومشارکت قهرین کوتورمز » جواب قطعیسنی ویردیرمکله برابر برابر آرزوی پادشاهینك « بد آموزلر سوزین کوش ایتیوب بیهوده یره‌سم سمند اقدامکزی فرسوده ودامن عصمتکزی بونجه مسلمانلرك خون ناحقیله سوده ایتیه‌سز وعن سعادتله قدس شریف مجاورتی اختیار ایدوب اول ارض مقدسه‌ده آرام ایده‌سزکه شیمدی یه‌دك خزانهٔ عامره‌کز وارداتی نه ایسه بی قصور هرسال حضور شریفکزه ارسال ییورمغی تعهد ایتمشلردر » مرکزنده اولدوغنی‌ده تبلیغ ایتدیردی. [۱]

بو تکلیف ، فنا برتکلیف دکلدی . فقط خیالخانه‌سنده پرایدن پادشاهلق امانی سوکوب چیقارمق، اوکا مقابل قدس شریفه‌چکیلوب استراحت کزین اولق اونك ایچون قابل دکلدی . برحیات بولوندقجه سریر سلطنتده عزواقبال ایله حکمران اولق ایچون اسباب ممکنه‌یه توسل ایتمه‌یی قطعیاً ترك ایتمه‌مك اوزره ذهننه یرلشدیرمشدی . بوسببله اونی دوندوره‌بیلمك ممکن دکلدی .

ائتلاف ممکن اولمه‌میه‌جقنی اکلایان مرخصلر تعطیل مذاکره ایله عودت ایله‌دیلر .

جم ، برادرینك معامله‌سنی حقسز کوردیور ، کندی ادعاسنی ایسه تماماً محق بولییوردی . اونك تحت عثمانیده حکمران اولماسنه مقابل کندیسنك حضیض مذلتده سورونمه‌سی نفسنه بك آغیر کلیور ، حتی حالنه حسد بیله ایدییوردی.

[۱] تاج التواریخ . جلد ۲ صحیفه ۲۲

صرسزلقله بکله‌دیکی ایلچیلرك عودت ایدوبده پادشاهی اقناع امکانی حاصل اولمه‌دیغی خبرینی کتیرمه‌لری ، حسیات شاعرانه‌سنك غلیانه کلمه‌سنه سبب اولدی :

« سن یسترکلده یانه‌سن شوقله خندان
(جم) بحریله بالین ایدنه خاری سبب نه
بو سلطنت دنیه اوله عدله مقارن
حج الحرمین انی طلب قلسه عجب نه »

دعوای محقی، وحالت روحیه‌سنی کوسترمن بوقطعیه‌یی بایزید ثانی یه کوندەردی. شهزاده ، بویله دوشونمکله آلدانیوردی ، چونکه مؤسس دولت عثمان غازیدن رقیبی بایزید ثانی یه کلنجه‌یه قادار سلاطین عثمانیه شوق ایله ذوق ایله راحت دوشکنده احرار حیات ایتمه‌مشلر، حدود مملکتی توسیع ، مرغ ظفری صید ایچون حضورلرینی ترك ایلمه‌مشلردی. بانی سلطنت ، اولورکن بیله سوکیلی مملکتنی دوشونمش ، مسلکنك راه هدا اولدوغنی ، بوقسه شاه جهان اولق دعواسنده بولونمادیغنی سویله‌یه‌رك اوغلنه اثرینی تعقیب ایتمه‌سنی، ومملکتك سلامت وسعادتنه چالیشماسنی توصیه ایتمشدی . خداوندکار ، صحرای رزمده شربت شهادتی نوش ایتمش، بیلدیرم، معیتی افرادندن برجوغنك ساووشدوغنی کوردوکی حالده قاچق ذلتی ارتکاب ایتمه‌مشدی . بوحالده علم و معرفتله تزیین ذات و صفات ایدن جم، ناصل اولییورده بویله برادعای خامده بولونییوردی. بوکا، عمای احتراصدن باشقه بر معنا ویریله‌من . کندیسی کبی شاعر اولان بایزید ثانی ، شهزاده‌نك نظماً ایراد ایتدیکی سؤاله اوده برمنظومه ایله جواب ویرییوردی:

« چون روز ازل قسمت اولنمش بزه دولت
تقدیره رضا ویرمیه‌سین بویله سبب نه
حج الحرمینم دیو بن دعوی قیلورسن
بوسلطنت دنیوی‌یی بونجه طلب نه »

صلحاً تسویهٔ مصالحت امکانی اولمادیغنی ، جمك هیچ برصورتله فکرندن دوندیرلمه‌سی ممکن بولونمادیغنی کورمن بایزید ثانی ، تکرار تعقیب ایتدیرمه‌یه

قرار ویردی . هرسکلی احمد پاشانی آناطولی عسکریله کایکیایه دوغری سوق ایلهدی .

جم ؛ وضعیتك مشکل اولدوغنی ، حدود عثمانی داخلنده بارینمهنك امکانی اولمادیغنی آکلییور ، تکرار مصره التجا ایتمکدن باشقه چاره کورمهمیوردی .

فکرینی استمزاج ایتدیکی قرمان اوغلی قاسم بك ؛ عرب وعجم دیارلرینه کیدهرك تعطیل مخاصمهیه مجبوراولمهدن ایسه بیلدیرم بایزیدك اوغلی موسی چلبی کبی روم ایلی یه کچهرك قرداشنی اوراده مشغول ایلهمهسی موافق اولهجغنی ایلری سوردی . کوزلرینی حرص سلطنت بورومش شهزاده ؛ متفقنك بومعاملهسنی مصیب کوردی . قرمان اوغلنك ؛ جم اوطرفلره سوق ایتمکدن مقصدی واردی ، شهزاده اوطرفلره کچینجه پادشاه حضرتلری اونکله مشغول اولهجق ، کندیسی ده بوسایهده مملکتی استرداد ایله تکرار تخت سلطنته چیقوبه اوطوره جقدی .

جك روم ایلی یه کچمهسی ایچون وسائط موجود دکلدی . ایجاب ایدهن کیلری ردوس شوالیهلرندن تدارك ممکن اولدوغنی اکلاینجه محرملرندن دوتمه سلیمانی هدایاتقدیم ایتمك ، وکندیسنك قبولیله برابر روم ایلنه مروری وسائطنك تدارکنی طلب ایلهمك اوزره ردوسه کوندهردی . شوالیه رئیسی « دوبوسون » فاتحك بودکرلی شهزادهسنی بیلیوردی . برقاچ سنه اول باباسی زماننده اونکله مکالمهٔ سیاسیه یه کیریشمش ، وبوبوسیله ایله جك تهدکرلی بروجوداولدوغنی آکلامشدی . ثانیاً ، بوالتجا کیفیتی منفعتنهده موافقدی . چونکه ایشده برعثمانلی شهزادهسنه ملتجالك ایتمك شرف واغتنار معنویسندن زیاده عثمانلی سلاح سطوتنه قارشی اوجاغنك ادامهٔ موجودیتنی تأمین ایدهبیلمك منفعت مادیسی واردی . بوایسه اونی مأمولك فوقنده مستغرق سرور ایدییوردی .

جم ؛ یانینده خواص بندکانندن اوتوزیدی کشی اولدوغی حالده ساحله کلش ، « کورکوس » لیمانندہ کندیسنی احمد پاشانك تعقیبندن اقورتاراجق ، وفقط بوکا مقابل شوالیهلرك اسارتلری آلتنه سوقاجق کیمك ورودینه منتظر بولونمشدی .

معمافیه سلطان بایزیددہ جم کی تردده ایدی . بو سببله اوده ردوس شوالیهلری ایله اویوشمق ایستهدی ، مذاکره وظیفهسنی احمد پاشایه حواله ایتدی . « دوبوسون » پادشاهك مشکل بر وضعیتده قالدیغنی آکلاینجه تمامله پاشلادی . شرائط متقدمه میانندہ خرستیان اسیرلرك تخلیهسنی طلب ایتدی . کیریه پاشا اسیرلرك مسالیو برلهلرینی امر ایلهدی . بونك اوزرینه یازدیغی مکتوبده اسرانك مسالیو برلدکارینی ، وصلحك سریعاً عقد ایدلهسنی اشعار ایدییوردی . تام بو صیرهده جمك سفیرلری دهردوسه کلمشلردی . سفرامجلسه قبول ایدلدی . سلیمان ، افندیسنك مقصدینی آکلاندی ، وکندیلرندن طلب ایتدیکی میثاقنامهدن بحث ایتدی . میثاقنامه عزیمت وعودت خصوصسنده کندیسنه سربستی بخش ایدهجکدی . ایلچیلر چیقدقدن صوکره مجلس مسئلهیی دور ودراز مذاکره ایتدی ، واولجه ایضاح اولونان سبب دولابیسیله سلطان جمك قبولی ، وکندیسنی کتیرمك ایچون بر دوناتما کوندرلهسی قرارلاشدیرلدی . ایلچیلر تکرار دعوت ، وکندیلرینه تبلیغ کیفیت ایدلدی .

دوناتما اسپانیا قرالنك اقرباسندن « دوق آلوارو » نك قوماندا سنده بولوناجقدی . آلوارو آناطولی ساحلنه کلیر کلز ردوس بکینك مکتوبلریله ایلچیلردن برینی کوندرهجك ، شهزادهیی کی یه دعوت ایله یه جك ایدی . جم کلینجه بالذات استقبال ایله کی یه الاحق ، فضله اولهرق تسلیتکارانه سوزلرده سویله یه جکدی . شایدسلطان جم اون کونه قادار کلهیه جك اولورسه ، بکلهمه یه جك تکرار ردوسه دونه جکدی . بناءً علیه وظیفهسی یالکز جمی المقدن عبارت ایدی .

مجلس دها صوکره ، سلطان جمه ویریله جك میثاقنامه ایله مشغول اولدی .

میثاقنامه ده رسمی القابدن صوکره شو سطرلر مندرجدی :

« کچنلرده شوکتلو ومهابتلو جم سلطان حضرتلرندن نزدمده طوغان وسلیمان نام ایکی سفیری کلدی . مذکور سفیرلر کرك مشارالیه شهزادهنك مکتوبلری ایله وکرك لساناً شهزاده حضرتلرینك بعض مسائل حقنده بزمله مذاکره ایتمك اوزره ردوسه کلمك ارزوسنده بولوندیغنی وکندیسنك ایبلکنی ارزو

ایدن دوستلرینك نصیحتی کبی سوزلریمزی دیکلیه جکنی و بو مقصده مبنی طرفمزدن میثاقنامه ایستدیکنی خبر ویردیلر . بز ایسه ، مشار الیه ایله قدیمی مخالصتمزه بناءً وتشریفلرینك تأمین ایده جکی فوائدی نظر دقته الارق اشبو میثاقنامه مندرجاتیله کرك مشار الیه شوکتلو ومهابتلو جم سلطان حضرتلرینه وکرك معیت نجابتپناهیلرنده تورك مغربی خلاصه هانکی ملتدن اولورسه اولسون ردوسه کلهجك کیمسه لره تام ، واسع وعمومی بر رخصتنامه اعطا وبخش ایدییوروز ، او صورتله که ذوات مشار وموی الیهم آغیرلقلری ، مالاری ، پاره لری ، مجوهرلری ایله امنیت وتأمینات کامله التنده ردوسه کیره جکلر ، ارزوسنده بولندقلرینه جکلر در کرك شوکتلو ومهابتلو جم سلطان حضرتلرینك وکرك سائرلرینك ارزولرینه مخالفت ویا مشکلات ایقاع ایدیله جکدر . خصوصات سالفه ایچون اشبو میثاقنامه یه مشترك قورشون مهریمزی وضع ایدییوروز . ١٢ تموز ١٤٨٢ ده ردوسده ویرلمشدر . »

بو میثاقنامه دن باشقه سلطان جمه عموم نامنه ده بر مکتوب یازیلدی ، بو مکتوبك صورتی بروجه آتی ایدی :

« بعدالالقاب . طرف نجیبانه لرندن کوندریلن طوغان وسلیمان نام سفیرلری وساطتیله نامهٔ نجیبانه لرینی الدق ومذکور نامه لردن ذات اصیلانه لرینك قدیمی ومتقابل مخالصتمزه بناءً بزمله مذاکراته بولونمق ونصیحتلرمزله عامل اولمق آرزوسنده بولندیغکزه وبومقصدی قومدن فعله کتیرمك ایچون برقاچ کره ایله بر میثاقنامه کوندرمه مزی رجا ابتدیککزه مطلع اولدق ، ذات نجیبانه لرینك آرزولرینه اطلاع حاصل اولنجه ، متقابل مخالصتمزك صمیمیتنه بناءً ، ذات اصیلانه لرینك تحت امنیتده بولونمالری ایچون بربویوك کمی ایله برقراوه ل وبر چکدیری ایله شرق صولرنده بولونان دیکر ایکی چکدیرك یی تجهیز ایلدك . بو کیلرك قوماندانلغنی قاستیل راهبی شوکتلو اسپانیا قرالنك تعلقاتندن و بزمده ارکانمزدن دومنیق آلوارو دوجوفینایی ذات اصیلانه لرینی ، مناسب اولدیغی وجه ایله ، سوق ایتمك وسزلره رفاقت ایلك اوزره تودیع ایلدك . خصوصات سالفه نك ایفاسی ایچون علی الاصول قورشون مهریمزله تمهور میثاقنامه یی سزه

ارسال ایدییوروز . بناءً علیه ذات نجیبانه لری بر نتیجهٔ حسنه یه منجر اولهجق اولان ارزولرینی بیان ایدهبیلیرلر . محبت وسعادتلری اخص تمنیاتمزدر .

ردوسدن ، ١٣ تموز ١٤٨٢ » [١]

شهزاده نك ایلچیلری دوندیلر ، مکتوبی کندیسنه ویردیلر . میثاقنامه ایله مکتوب جمه عزیمت وعودت ایچون سربستی بخش ایدییورایدی ایسه ده سلیمان شوالیه لرك اطوارنده مشاهده ایله دیکی فوق العاده حالاردن دولایی شبهه یه دوشمشدی . افندیسیله ملاقاتنده اونلره امنیت جائز اولهمایه جغنی سویله دی . جم ، بونلر اوزرینه بدایةً آثار تردد کوسترمش ایسه ده وضعیتك وخامتی ومعیق خلقنك ، نصارانك مساعداته فرطوطیت کوسترمکاری بولنده کی تأمیناتی ارنی سرکذشت ألیمه دوغرمی سوروکله دی ، کوتوردی .

جم ، کندیسنی تعقیب ایدن سواریلرك ، کیندکجه دائرهٔ احاطه لرینك دارلاشمه سندن آرتوب یاقلاشانلرنه لکه آلتنده برخلجان ایله ، اماقورقاق برخلجان ایله دکل ، فطرتك موهبهٔ جلادتندن نصیبه دار اولان علوی یارادیلشلی قهرمانلرك مخصوصیاتندن اولهرق انجام مقدراته بر متانت بی پروا ایله کوکس کرمن ، باش ملوتان بر خلجان ایله ساحله یاقلاشان ردوس یلکنیسنه جان آتهرق دکزه اچیلدی .

صالوب دل فلکنی عمانه وارمی برباد
مخالف روزکار اولورسه اولسون هرچه باد آباد

خرافات یونانیانده ، ترواه محاربهٔ مشهوره سی قهرمانلرندن أولیسك اوغلی تلماق نوازش دلفریبانه سنك تازه لکنه مخصوص بر حجاب طفلانه ایله ، اسیر دلخواهی اولدوغی بر ملکهٔ اساطیردن ، اونك آطه سندن کوزی آرقه ده قالهرق آریلش ، زا کب اولدوغی سفینه انجامی انا یوردینی آرایوب بولق قایغوسیله انکین دکزك تره دیجی دالغه لرینه دالوب کیتمش ایدی .

[١] توالك « جم سلطان » عنوانلی اثرینك ٦٠ و ٦٢ نجی صحیفه لرنده محرر اولان پروتالنك ترجه لرینی احمد رفیق بك افندینك « اقدام » ده انتشار ایدن « سلطان جم » تفرقهٔ تاریخیه سندن عیناً نقل ایلهدك .

شهزاده جم ، بو سرانجام مخیله کویا بر حقیقت مثالی یایار کبی بابا او جاغنی بلکه بر کون دونوب نا اهل الاردن قورتارمق سوداسیله ، اوکا تأمین حریت افعال وعدنده بولونان بر شوالیه آطه‌سنه دوغری آیاق آته بیلدیکی بر سفینهٔ سلامتی انکیلنارده صالیورایدی [١]

علی امیری افندی حضرتلری طرفندن « نوادراسلاف کلیاتی » نك بشنجیسی اولهرق نشر اولونان « حسن بن محمود بیاتی » نك (جام جم آیین اسمیله سلسله نامهٔ سلاطین عثمانیه) عنوانلی اثر قیمتدارك نهایتنده شهزاده جم طرفندن بالذات قلمه الینان « نامهٔ منظوم » ده « ردوس » ه کچیشنی شویله تصویر ایدییور :

چو فرصت بولیوب مصر اوزلیوب ردوسه وارلدی
غرضله یازمغین بالیوس کتاب دلفریب انجق

شهزاده‌نك فرصتیاب اولهمادینی آنقره حربی ، بالیوسك بر شکل دلفریب یازمش ایکن غرضله وجوده کتیردیکی میثاقنامه ایدی .

بوندن سوکره ده :

بزی مصره صالیوبردی مدی آلیقودی آخر
سدی عهدی مغال مالیستوری بی شك وریب انجق

دییورکه بوصراحتدن جمك ردوسه عزیمتی کیفیتنك روم ایلی یه کیتمك فکریله اولمایوب مصره عائدمی نزدینه عزیمت ایچون اولدوغی آکلاشیلیور .

جم ، کمی یه سوار اولمشیدی ، قره‌مان قایغنی براقوب دوق آلوارونك جکدیرینه بیترکن کیدن طوپلر آتیلیور ، ترامپتلر چالینیور ، شهزاده بر پادشاه مخلوع کبی سلاملانیوردی ، آمیرال ایله ضابطان اوکا امید وقوت ویرمك جك هر شیٔ ایفا ایچون بربرینه رقابت ایدییوردی . جم ، طالعنك کولر یوز کوسترمه‌یه باشلادیغنه حکم ایدمرك قلبی اوآتیده آمال بی پایان ایله دولدی . فقط ساحلدن ایپریلوب‌ده اناطولی سیاه بلوطلر ارقه‌سنده قالدقجه ، اوکوزل ساحللر ، او

[١] شهزاده جم محرری : محمد توفیق پاشا صحیفه ١٤-١٥
[٢] جام جم آیین صحیفه ١٥

یشیل طاغلر کوزدن غائب اولدوقجه کندیسنك و اتباعنك قلبلرینی آلم استقبال ایدییوردی .

ذاتاً اقشام‌ده ایمه‌یه باشلامش ، یشیل داغلرك زروه‌لرینی سیاه دومانلر قاپلامشدی . ایشته اوصیره‌ده شهزاده یمکه دعوت اولوندی .

یمك ، خصوصیله اوطوریله حق بر الاتورقه احضار ایدلمشدی .

جم ، مندرك اره‌سنه صیقیشدی ، قیصه وسوسلو برماصه‌نك اوزرینه وضع ایدیلن یمکلری یمه‌یه باشلادی . سفره‌جی باشی هر کتیردیکی طاباقدن بر لقمه ایبور ، صوکره شهزاده‌یه تقدیم ایدییوردی .

سلطان بو قید واحترازك اسبابنی صوردی . اوروپاده حکمدارلری زهرلنمك توهمندن قورتارمق ایچون بونك بر اصول اولدوغنی سویله‌دی .

بر جواب اوزرینه بویوك وعالیجناب جم :

بن محترم شوالیه‌لر اره‌سنده زهرلانه‌جکمی عقلمه کتیرمم ، حتی ایچمده بویله بر قورقوم اولمش اولسه‌یدی نجاتمی اونلرك یانده آرامازدم . بو اصول قالدیرلسون . بن بوراده بر شهزاده کبی دکل ، بر شخص عادی کبی بولونییورم. علو جنابنه قائل اولدوغم شوالیه‌لر آراسنده هیچ بر قورقوم یوقدر .

سوزلرینی سویله‌دی . اوکنده دیزیلی بولونان طاباقلردن برینی الدی . ایچندن بر مقدارینی یمکده اولدوغی طعامله قاریشدیردی ، بلاتردد اغزینه کوتوردی . حاضر بولونانلر بوشاهانه ، حریتپرورانه اطواردن متهیج اولهرق کندیلرینی طوته‌مادیلر ؛ القیشلاه‌یه باشلادیلر ، کمینك داخلی ، کیجه‌نك ، دکزك بی‌پنهانی بوشلقلرینی ال شاقیردیلری طولدیردی . [١]

چکدیری یلکنلری شیشیرمشدی ، مساعد برروزکار محل مقصوده‌دوغری اونی اوچوریوردی . محاربه‌لرنده یاردیم ایتمه‌ین طالع ، فرارلرنده جمه‌فوق . المعاده یاردیم ایدییوردی . بو سیاحت اوزونجه ایدی . فقط اوزولمامك ، کدرلنمامك ایچون دومنجیسنه قادار تکمیل کمی خلقی اوکا اکلنجه‌لر ترتیب ایدییور ، یوتون معامله‌لرینی کمال نزاکتله ایفا ایلهیوردی .

[١] توان جم سلطان صحیفه ٦٤

امید والهٔ طولی اولان قابی اونی کاه شاد ، کاه ناشاد کوسترییوردی .
حقنده‌کی معامله‌نك جدی ، تصمندن عاری اولدوغنی کوردکجه قریب بر آینده
مرغ امانی سید ایده‌جکنه قناعت کتیرمه‌دن متولد شادی کوزلرنده بلریبور ،
اناطولی‌یی بلك ساحبسز براقدیغنی ، کندیسی اوکا دوغرو قوشارکن اونك
بالعکس اوزاقلاشدیغنی دوشوندکجه‌ده کوزلرندن دموع تأثر دوکوله‌جك بر
وضع حزین‌الیبوردی .

بویله‌جه حرکتلرینك اونجی کونی ردوس ، قارشو طرفلرده ، سمالرك
یاواش یاواش اجیلان پرده‌لری ارمسنده کورونمدی .

قوماندان ، شهزاده‌نك واصل اولدوغنی خبر ویرمك ایچون کیدن فلکی
ایندیردی ، وشهره دوغرو یوللادی .

ردوسده استحضارات مکمله اجرا ایدلمشدی . حتی شهزاده‌نك قرمه‌ایاق
باصمه‌دن اته بینمه‌سنی تأمین ایتمك ، وبویله‌جه کندیسنه برفوق‌العاده‌لك کوسترمك
فکریله ساحلدن دکزه دوغری اون سکز قدم طولنده ، دوت قدم عرضنده
برکوپری اوزادیلش ، اوستی قیمتدار قماشلرله ستر ایدلمشدی .

کمی کلوب آچیقده دمیر آتدی . آمیرال یاناشدیریلان صندالله کچمه‌سنی
واونکله ساحله چیقمسنی تبلیغ ایله‌دی .

جم ، دکزاوستنده تا اوزاقلرده برشیله اکله‌نیبورکی اوزون بردیله بکلرین
کوپری یه‌یاناشینجه کبرای مملکتی ، اولیای اموری اوراده کندیسنه منتظر کوردی ،
کندیسنیله معیتنك رکوبی ایچون‌ده مرصع اکر ووروملش ، کیلان آتلر ،
ابیکلر کیمش سایسلرك الارنده دورییوردی .

صندال اسکله‌یه یاناشدینی زمان اوراده کیلر شهزاده‌نك ایاقلرینه قاپاندیلر ،
اتلری یاناشدیردیلر .

جم ، معطفن ، مدبدب پادشاهاره لایق براستقبال ایله اسکله‌ده قارشیلانیرکن
کیدن ، اسکله جواردن سلام طوپلری اتیلیور ، هرطرفده موسیقه‌لر ترنماز
اولهرق مراسم خوش امدی ایفا ایدیلیوردی .

شهزاده اته بینمش ، موکبنده شوالیه‌لر اولدوغی حالده یول المشدی .

آلایك کچه‌جکی سوقاقلر قالیچه‌لرله ، چیچکلرله ، مرسین دالرله مزین ، خلق
جاده‌لر آلامایه‌حق قادار کثیر ، پنجره‌لر ، بالقونلر تماشاکران ایله مالی‌ایدی .
هرکس قادین ارکك الك ایی البسه‌لرینی کیمش ، اورتهاق جابجا ، یکدیکرندن
کوزل ، جاذب ونظر فریب توواللرله دولمشدی .

یورطی البسه‌سی کیمش اولان خدمه وموسیقه‌جیلر اوکدن کیدییور ،
ازدحامی یارمه‌یه ، شهزاده ایله اتباعی ایچون یول آچمه‌یه چالیشیوردی . «هیه
زوزومیته‌ن» دینیان دلی قانایلرده ابیکلی لباسلرایله اونلری تعقیب ایدییورلردی ،

جم ؛ آرمه‌لرندن کچدکجه آل شاقیردیلری ، هورا ، یاشا صسدالری آفاق
جینلاتیور ، فاتحك بو طالعسزاوغلنه هر طرفدن ، پنجره ودواراجه‌لرده‌کی کوزل
قادینلر طرفندن حاضرلانمش ظریف بوکتار ، معتنا چیچکلر یاغییوردی .
استاد اعظم دوبو سون « سن‌سه باسقیه‌ن » کلیسای اوکنده آلتوندن مصنوع
وذی قیمت طاشلرله مزین اکرلی ، بیم‌وزر ایله قاپلانمش ، اینجو وبرلانطه
ایله بزنمش باشلق ودیزکینلی آتنده ، اطرافنده مزین‌طاقلی آتلرده‌ایك‌وصیرمه
البسه‌لر ایچنده هیئت عسکریه‌سی ، آرقه‌سنده‌ده اسب تازیلره سوار اولمش
بلوك بلوك عسکر شهزاده‌یی بکلییوردی .

جم ؛ وقور ، نجیب برطور ایله خلقك آراسندن کچیور ، آلقیشلایانلری
متواضعانه سلاملیور ، یوزندن اوقونان اصالت ونجابتی ایله هرکسده حرمتلر
اویاندیریبیوردی .

کلیسا جوارینه ، سن اتیه‌ن میدانته کلندیکی زمان هیئت دوردی . شهزاده
استاد اعظمه دوغری یورودی ، تمنا ایتمك صورتیله عسکرجه سلاملادی ،

«دوبوسون» آلنی کوکسنه قویه‌رق شرق اصولنده مقابله‌ده بولوندوقدن
صوکره آلنی اوزاتدی .

جم ؛ مخالصت وحرمتله آلنی صیقدی .

جم ؛ استاد اعظمك صاغنده ، ارکان طریقت‌ده آرقه‌لرنده سرایه دوغری ،
ترجمان وساطتیله کوروشه کوروشه یوله دوزولدیلر .

موسیقه‌جیلرله خدمه‌لرك یورطی البسه‌لرینی لابس اولمالری حسیبه‌روحانی

بر آلای ماهیتی‌ده آلان بو رسم قبول هر طرفده حیرت وحرمت حسلری اویاندیردی .

شهزاده‌یه تخصیص اولونان سرایه قادار عینی دبدبه ودارائله کیدلدی ، واورایه کلینجه دوبوسون مساعده طلب‌ایده‌رك آیرلدی (۲۹ تموز ۱۴۸۲) . « جم » ی اتباعی آلتدن اینسدیردیلر ، ایکیسی قولنه کیردی . سرایك مردیونلرینی اویله‌جه جیقاردیلر . آرتیق شهزاده داثره‌سنه ، دها دوغریسی محبسنه کیرمش ، خلقك نظرندن نابدید اولمشدی . سلطان جم‌ك ردوسه‌داخل اولدوغی کون ، پاپایه ، بوتون آوروپا حکمدارلرینه مکتوبلر یازلدی. بونلرده شهزاده‌نك وسولی بیلدیرلدیکی کبی ترکلری اوروپادن اخراج ایچون یك ایی برواسطه‌اولان «جم» دن استفاده ایدلمك‌اوزره حکومات‌خرستیانه‌نك برلشمه‌سی لزومندن‌ده بحث اولونییوردی .

ایرتسی کون دوبوسسون ارکان مأمورینیله شهزاده‌یی زیارته کلدی . جم ، کوستردکلری حسن قبولدن، وحقنده بذل اولونان التفاتدن دولایی‌استاد اعظمه تشکرات مخصوصه‌سنی عرض ایتدی ، آمالی متعاقباً آنجدی. قره‌مان اوغلی نزدنده قالان عائله‌سندن، واونلرك معروض بولندوقلری تهلکه‌دن بحث ایتدی.

دوبوسسون : شهزاده‌نك تکمیل آرزولرینك اسعاف اولوناجغندن بحث ایدییور ، عائله‌سنی مصره ، دیکرلرینك یانله ایصال ایچون او آنلدن اعتباراً اسباب لازمه‌یه توسل ایله‌یه‌جکنی وعد ایدییوردی. « جم » ، تخصیص اولونان سرای مکملدی . کرك کندیسنك، وکرك معیتی خلقنك استراحتی تأمین ایده‌جك هرشی احضار ایدلمشدی. شهزاده‌یه دها او کیجه شوواليه‌لرطرفندن رسمی بر ضیافت ویرلدیکی کبی برقاچ کون صوکره‌ده دوبوسسون طرفندن کشیده اولونان دیکر بر رسمی بر ضیافته دعوت اولوندی .

استاداعظمك تکلیف‌ایتدیکی شرابی شهزاده‌دینمزده حرامدره‌دییه‌رك ردایتدی.

« جم » ك بورد کیفیتی شوواليه‌لر رئیسنك خوشنه کیتدی « بن ، کشی کندو دینندہ صادق اولدوغنی غایت خوش کورورم» دیدی[۱] ایشته‌شهزاده

[۱] واقعات سلطان جم ۷ صحیفه

ایلك کونلری بویله زیارتلرله شوواليه‌لرك قرون وسطی اعتیساداتندن منتقل مبارزان صنکلاورانه اویونلری سیر ایتمکله، بوتون آرزولرینك اسعاف‌اولوناجغنه داثر وعدلر آلمغله کچیردی.

شوواليه‌لرك ایلك ایشلری « جم » دن استفاده ایتمك اولدوغی ایچون بر معاهده عقدی تکلیفنده بولوندیلر .

جم ، آملنه نائلیتی ، تکلیفلرینك قبولیله اوله‌جغنی آکلادینی جهتله روی قبول کوسترددی . ورودینك یکرمی برنجی کونی معاهده عقد اولوندی .

٥ رجب ۸۸۷ تاریخیله مورخ، وشهزاده‌نك امضاسیله ممضی اولوب مالطه خزینهٔ اوراقنده محفوظ بولونان بو عهدنامه ایله جم ، ممالك عثمانیه‌نك تکمیل لیمانلرینی شوواليه کیلرینه کشاده بولوندورمه‌یی ، هرسنه بلابدل اوچ یوز خرستیان اسیری آزاد ایلمه‌یی ، کندیسی ایچون ایدیلن مصرفه مقابل یوز الی بیك دوقه آلتونی ویرمه‌یی تعهد ایدییوردی .

شوواليه‌لر ، بر طرفدن شهزاده‌یه عزت واکرامده سمیح طاوراندقلری، آلتدن تخت عثمانی‌یه جیقمش کبی معاهده‌لر آلدقلری سیره‌ده دیکر طرفدن اوتدن دیکر صورتله استفاده‌ایتمه‌یی‌ده دوشونییورلر ، اطرافه مراجعتدن خالی قالمییورلردی .

دوبوسسون طرفندن اوکونلرده بعض تکلیفات درمیان ایلمك اوزره کان ایکی ایلچی قبول ایدلدی .

بونلردن بری قره‌مان والیسندن ، اوته‌کی‌ده احمد پاشادن کلییوردی . شوواليه‌لر رئیس مکلله‌دن ، واونلرك تکلفلرینی قبولدن کری طورمادی .

بونلرك نتیجه‌سی، سنه‌ده قرق بش‌بیك دوقه آلتونی ویرلمك، شوواليه‌لره عائد تجارت کیلرینه عثمانلی لیمانلرنده مساعدات بخش ایدلمك شرائطنه مقابل « جم » ك مادام‌الحیات اسارتله شوواليه‌لر یدنده قالماسی ، اونك بابزیده هیچ بر ضرر طوقوندورمایه‌جق صورتده محافظه‌سی اولدی . لازم کلن معاهده‌لر، طبیعی ایلك تقسیطك تسویه‌سیله امضا وتعاطی قیلندی .

دوبوسسون سالك ومعتقد یولوندوغی قتولیك مذهبی نامنه ربردیکی یمینی بویله کیزلییه صاتوب نقض ایله‌دی .

T.C.
E.Ü. İlahiyat Fakültesi
Hatice Boyar Kütüphanesi

«بوبی عارانه نقض عهد قرون وسطی شوالیه‌لری تزدنده « سوزینك اری اولق » تعاملی خصلت بر کزیده‌نك آوتق جدیتدن، قوتدن دوشمش اولدوغنی عالم نظرنده تحقیق ایدن بر فعل حسنانه ایدی» [١]

شوالیه هیئتی بویله معاهده‌لرعقد ایتمکله ، شهزاده یوزندن بر چوق منافع تامین ایله‌مکله‌برابر اونك صورت ومحل محافظه‌سنی ده‌برتورلو قرارلاشدیره‌میورلردی فقط توخافی شوکه شهزاده‌یه بوندن هیچ بر شی آچیپور ، زوالی‌یی متصل آووتییورلردی ،

آنجق جم شوواليه‌لرك اطوار وحركاتندن، وخارجده‌دوران ایده‌ن شایعاتدن عایهنده برشی دوندوکنه قائل اولمشدی .

آرەدن بر آز دها وقت کچوبده تحصیل آزادی‌یه بدل دوچار اسارت اولدوغنی آکلادقجه متألم اولییور ، پدرینك دینك ، ملتنك دشمنلرینه التجا ایتدیکی ایچون روحنده کیرەن بر عذاب، اولدیریجی بر اضطراب دویپوردی، سکون کلدکجه ، هیجانلرك موازنه‌سزلکی کچدکجه مطلع اولدوغی بر حقیقت اونی دها زیاده آزییور ، طوروحرکتنی بکنمه‌مه‌یه باشلییور ، مهتدی سلیمانه حق ویرییوردی .

فقط هرشی بیتمشدی ، آنجق یاپیله‌جق برشی واردی : برادرینه التجا ایتمك ... حیاتنده بردفعه غرورینی یندی. سلطان بایزده رجا آمیز، محویتکار برمکتوب کوندەردی . فارسی لسانیله یازلمش اولان بو مکتوبه بایزید خانده عینی لسانله قلمه آلنمش برجوابنامه ارسال ایتدی ،

پادشاه حضرتلری ، شوالیه‌لردن قورتولوب‌ده عودت ایتدیکی ، وعربضه‌سنده کوستردیکی تأمینات وجهله حرکت ابلەدیکی تقدیرده مقدما تخصیص اولونان معینات سنویه‌نك بنه اعطا اولونه‌جغنی وعدایدییوردی. [٢] دین یسوعه خدمت ایدەن، خیرات و حسنات ابله رضاءالهیی تحصیل ایچون علائق دنیویه‌دن کفید ایله‌ین زاهد دیمك اولان شوالیه‌لر ایسه نقض عهد ایتمکله شهزاده‌نك بومراجعتی طبیعتیله حکمدن اسقاط ایتمش ایدیلر .

[١] شهزاده جم محرری توفیق پاشا ١٦ صحیفه
[٢] منشات فریدون بك جلد ١ صحیفه ٢٩٢ ـ ٢٩٣

سلیمان واسطه‌سیله کوندەردکلری، ورضاسنی تحصیل ایچون چالیشدقلری خالق کائناته قسم ایتمك صورتیله توثیق ایله‌دکلری عهدنامه‌یی پیرتمقده بودیندارلر، بو زاهدلر بأس کورمه‌دیلر .

اونلر شیمدی‌ده کندیلرینه آنیادخی برچوق منافع تولید ایله‌یه‌جك اولان « جم » ك اسباب محافظه‌سنی دوشونییورلردی.

بایزید ثانی ایله عقد ایدیلن معاهده‌دن صقیله استفاده ایدیله‌بیلمك . آناطولی‌یه قریبتی ، برهجوم ایله تسخیری امکانلرك موجودیتی حسیله‌شهزاده‌یی آلتق فکریله آنی برحصورتده ترکلری سلاحه صارلمش کورمه‌مك ایچون « جم »ی اوزاقلره کوندرمه‌یه قرار ویردیلر . فرانسه‌یه کوندرمه‌جکلردی . اورامی استیلادن‌ده ، تخیل ایتدکلری زهرلنمه ، وأولدورمله کیفیتلرندن‌ده مصوندی .

کورولییورکه « تارك دنیا » لق صفتی طاقینمش اولان بو شوالیه‌لر یك قیمتدار اولان رهینه‌یه کلیه‌جك بوتون تهلکه‌لری حسابه قاتمشلردی . یالکز خیر وحسنات دوشونن بوانسانلر نه‌کی‌شیلری، نه‌اینجه‌لکلری‌ده ملاحظه ایلییورلردی .

جنك أری اولدوغی قادار کلیسا آدمی اولهمایان بوراهب طوتمی عسکر ، استاد اعظم عهد شکنلکی شهزاده‌یه ، آلیشقینلق سائقه‌سیله‌اولسون ، اعتراف ایده‌جك عزت نفسدن هنوز تامیله تعری ایده‌مه‌مسندن اولمالیدرکه شهزاده‌یه آچیقدن آچیغه سویله‌مه‌یه اوتاندی ، بونی طولامباجلی بر لسانله اوکا آچدی :

ردوس آناطولی‌یه پك یاقیندر . برادریکز کندیسی ایچون تهلکه‌لی بر رقیب عد ایتدیکی ذات نجیبانه‌لرینی آلده ایتمك مقصدیله‌بورایه‌برآقین ایتدیرمه‌سی محتملدر . بعض علائم‌ده بو ظنی تقویه ایدییور . بناءً علیه هم بو تهلکه‌دن قورتولش اولق، وهم‌ده أوروپا حکومات مختلفه‌سندن وبرپله‌جك اردوایله تخت عثمانی‌ی دها سهولته آلده ایتمش بولونمق اوزره أوروپایه کچمك خیرلیدر دیدی، صورت حقدن کورونه‌رك وبرلمش اولان بو نصیحتی « جم » قبول ایتدی .

شهزاده، بو قراردن ممنون اولدی . هب ایی نتیجه‌لراستخراجنه چالیشدی.

ردوس حیاتی اوکا اوسسانج ویرییور ، هله آلدیغی خبرلر ، شوالیه‌لرك سوك زمانلرده طاقیندقلری طورلر اونك فنا حالده جانی صیقییوردی .

او آرتیق ینه امیده دوشمشیدی . بوتون دوشونجه‌لری موفقیت آتیه‌سنه دائردی .

فرانسه قرالنك کندیسنه معاونت ایده‌جکنی ، بحارستان قرالی تزدده التماسده بولونارق حدود عثمانی‌یه کچیره‌جکنی دوشونییور ، حرص سلطنتله وجدان عذابلرینی اونوتمه‌یه باشلییوردی .

زواللی شهزاده حالا اعدای دولتدن امید نجات کلمه‌یه‌جکنی آکلایه‌مامش ، اوخیال پیشنده قوشمقدن ، کندیسنی بهوده یره آووتمقدن واز کچمه‌مشدی .

عزیمتدن بر کون أول دوبوسسون جمه یر وداع ضیافتی کشیده ایتدی . شهزاده شوالیه‌لرك دلالتیله ، استقبالك کندیسنه وعد ایتدیکی سربرك عشق فسونیله کوزلری بولانمش اولدوغی ایچون مدت اقامتی ظرفنده‌کی مناسبتسز لکلری اونوده‌رق ایراد ایتدیکی نطقده کوستردکلری مسافرپروریدن ، حقنده ابذال ایتدکلری ودوستخالصتدن دولایی تشکرلرینی تقدیم ایتدیکندن بحث ایتدی .

شهزاده‌یی فرانسه‌یه کوتوره‌جك هیئتك رئیسی دوبوسونك یکنی «شوالیه بلانشفور» ایدی .

جم ، ردوسدن یکرمی مسلم اسیری صاتون آلمشدی . اوتوزآلتی کشیدن عبارت اولان اتباعنه بونلری‌ده علاوه ایله‌مك صورتیله معیتی خلقی الی آلتی نفره بالغ اولمش ایدی .

جمه‌سی حاضرلانان کمی‌یه بیندیردی . کندیسی‌ده استاد اعظمه ، دیکر شوالیه‌لره وداع ایده‌رك چکدیری‌یه بیندی : تشییع استقباله نظراً سونوکدی .

حرص سلطنت کوزلرینی بورومه‌مش اولسه‌یدی جم دها اورادن برساعم صفتیله دکل برمحکوم صفتیله کوندرلدیکنی فرق ایده‌بیلیردی . شهزاده‌یی حامل چکدیری اونی « نیس » ه ایصال ایتمك اوزره سکز یوز سکسان یدی سنه‌سی رجبنك اون‌یدنجی پازارکونیه مصادف ۱ ایلول ۱۴۸۲ تاریخنده ردوس لیمانندن حرکت ایده‌رکن دیکر بر کمی‌ده شوالیه کووی دومونت ، آوتو ، دوپرای

حاملاً استانبوله دوغرو یول آلمشدی . جم ، تخت عثمانی‌یی آله کچیرمك ایچون میدان جداله آتیلمق ، طالعنی برکره دها دنه‌مك اوزره کیتدیکنی ظن ایده‌رکن شوالیه‌لر اونك أسارتی تمدید ، کندی منافعنی تأمین ایچون واسطه‌لره مراجعت ایدییور ، وکندیسی ایسه بوندن بی‌خبر بولونییوردی . هوا برباد ایدی : أسن مخالف روزکار کمینك حرکتنه مانع اولییور ، قیامت نمون ، طاغلر کبی دالغه‌لر کمینك اوزرینه بیغیلییور ، سما ایله دریا بربرینه قاریشییوردی .

شهزاده‌ایله معیتی دکزه آلیشقین اولمادقلری ایچون بوطوفان آسادهشتدن فنا حالده اورکدیلر . بویله کیجه‌نك سحره منقلب اولمجنه اینانامه‌یه ، توبه واستغفار ایله آخرت حاضرلقلری یاپمه‌یه باشلادیلر . کمی ، استانکوی آطه‌سنه واصل اولمه‌ییلمك ایچون تمام طقوز کون دکزده چالقاندی . ساحله تقرب ایدوبده دمیر آندینی زمان ایچنده کیلر یکیدن دنیایه کلش قادار سوبندیلر . کندیلرنجه نهایته ایردیکنه قناعت ایتدکلری حیاته بوصورتله تکرار قاووشییورلردی .

شهزاده‌نك آتیسنه بوده بر دلیل اولمه‌ییلیردی . فقط کمی ، طالعه‌لرك تحت حکمنده بر بشیك کبی سالالانیرکن حیاتدن قطع امید ایتمش ، سریر سلطنتی اونوتارق یالکز جانیله اوغراشمه‌یه باشلامش اولان « جم » قرمنك کورونمه‌سیله پری‌ٔ آمالنه قاووشمش قادار سوبندی . او ، دکزك طغیانندن ، چکدکلری عذاب بی حسابدن تشأم ایده‌جك پرده اویله برکردبادن تخلیص کربیان ایله برکره دها قره طوپراغی کورمه‌سنی آتیسی حقنده بر فال خیر عد ایتدی . اونی ایلریده‌چکه‌جکی جفایه بر باشلانغیچ دکل ، بونی سعادت قریبه‌سنه برمقدمه تلقی ایلهدی ، شوالیه‌لر ، اونلره سنه‌ده قرق بش بیك دوقه آلتونی واردات تأمین ایده‌جکنی ، کندیلرینی دها بر چوق منافعه‌ده مظهر قیلان بو قیمتلی اسیری کم نظردن صاقلامق ایسترلردی . بونك ایچون اونی هم بیانجیلرالنه دوشمکدن ، هم ده عثمانلیلر طرفندن خبرآلمرق کمی‌یی توقیف ایله‌للاردن آلمقدن قورقییورلردی .

اوکون سلطان جم آطه‌یه چیقمق ایسته‌دی . قره‌یه چیقارمقده بر خیلی تردد ایتدیلر . نهایت یالکز کوندوز چیقمه‌سنده بأس کورمه‌دیلر . کیجه تکرار کمی‌یه عودت ایدن شهزاده بر آز سوکره اونك حرکت ایتدیکنی کوردی .

« بلانشفور » قیمتلی اسیرینی آطه‌یه چیقاردیقندن ، سکنه‌نك هویتنی اوگرنمه‌سی دولایسیله بر تهلکه‌یه معروض براقدیغندن دولایی ندامت ایتدی ، وبو دفعه ایزینی غائب ایده‌جك صورتده حرکت ایتمه‌یی قوردی . اونك ایچون انکینه آجیله‌جق ، عمل مقصوده بر آن اول موصل طریقی اختیار ایده‌جك یرده جزائر بحر سفیده کوچوك بر آطه اوکنده دمیرله‌دی . بی حرکت کونلر کچدکچه « جم » حرصلانه‌یه، توقفك سببی صورمه‌یه باشلادی. بلانشفورقرق درده‌دن صو کتیریپور ، بوکون یارین قالقه‌جغندن بحث ایدییور ، تعیین ایتدیکی کونده قالقمه‌یجه‌ده باشقه بهانه‌لر ایجاد ایلییور ، والحاصل آووتمقله ، قورقوتمقله وقت کچیریپوردی .

نهایت وصولندن برای صوکره ، آوتیق بوتون تهلکه‌لر زائل اولمش ، اونی آلمارندن آلدیرمجق قورقو قالمامش اولدوغنه حکم ایده‌رك حرکت ایتدی. « غالر » ه « سجلیا » یه دوغری یول ویردی .

مسینا بوغازندن کچرکن قارشیسنه کلدکلری پنار طاغك کوکلره چیقان دومانلر آره‌سنده‌کی برکانی فواره‌لری ، آلولری ـ عمرنده ایلك کوردوکی علائم طبیعیه اولق جهتیله ـ شهزاده‌نك حیرتنی موجب اولدی .

او ؛ ساکن ، هردم انسانلره عشق وفسون الهام ایده‌ن کوزل اووالر ، زمردی طاغلر یانمنده غضوب ، هروقت بنی بشری تدهیش ایدن دکزلر ، آتشلی طاغلر بولونمه‌سی ، الهك بیوکلکنه ویریپور ، او عظمت قارشیسنده سجده ایتمه‌یی نفسی ایچون برذل دکل برشرف ، برلازمه عد ایدییوردی . آوتیق هواده مساعد کیدییور ، برآی اول کندیلرینی قورقودان ، أولومه آره‌لرنده یالکز بر مرحله‌لك یول براقان فورطنه‌دن اثر کورولمییوردی . شوالیه‌لر مهتابه قارشی أکلنجه‌لر ترتیب ایدییور ؛ مشعله‌لر ، فنارلر یاقییور ، کوکرتمده ضیافتلر چکیپور ، والحاصل شهزاده‌یی اکلندیرمه‌یه باقییورلردی . مع‌مافیه بوصیره‌ده کوز قولاق اولمقدن ، تهلکه‌لی تلقی ایتدکلری شیلره قارشی احتیاطلی طاوانمقدن‌ده خالی قالمییورلردی . سفینه‌نك مشعله‌لری ، اوزرلرینه برقورصان کیمسنك کلمه‌سنی دعوت ایتدی .

« اتفاق پولیه بکنمك [١] دوتانه‌لرندن‌که بابایه ووندکله عداوتلری ایامیدی مکر براولو کوکه‌سی اول طرفلردن حرامیلنوب کزرمش کیجه کوروتن شمع شعله‌سنه متوجه اولمش صباح کوردلرکه یردوتانه کوکاوش کلدی ایردی یراق وبساق تدارکنه مشغول اولدیلر هوادخی ساکن اولدی دفعیجه‌کلیمه‌دی اخرالامر غایت یقین کایجك آنلردخی کوردیلرکه بونلر صواش براغنه مشغول هیچ اطساعت صورتن کوستزمزلر روان دکزه صندل اندروب ادم کوندردیلر دیللشدیلر بیلدیلرکه رودوس کیسی ایمش حرمت ایدوب اولولری کایجك مرحوم جمی خلقیله انباره قویوب کزلدیلر . صوردقلرنده بز رودوسده قودق کتدك ددیلراندن پیش کشلر ویروب قونقلیوب کوکلرنه کوندردیلر » [٢]

بویله پاپیلمامش اولسه‌یدی شهزاده بودفعه ناپولی حکمدارینك آلته‌دوشه‌جك، یکی بر آسارته کرفتار اولمش بولوناجقدی .

بوتون اوروپاحکمدارلری ثروت عظیمه‌یی موجب اولیه براسیری یاقالامه‌یه حریص اولدوقلری کبی ناپولی قرالی‌ده شهزاده‌یی آله کچیرمه‌یه خواهشکر ایدی. شوالیه‌لر بوندن صوکرا احتیاطی دها زیاده اله آلدیلر ، کمی‌ده فنار یاقاماییه باشلادیلر .

بر قاچ کون صوکره یینه مخالف روزکارلر اسمه‌یه، مخوف طالغه‌لر قپارمه‌یه باشلادی . فورطنه غایت دهشتلی ایدی ، کمی چالقانییور ، خسارلره ضررلره اوغرییور ، طاقمه « عنایت اه ایروب ایچرودن کونلر مخلیوب قلفات ایدوب. بیلك جهدله ضررلرین دفع ه موفق اولهبیلیوردی. روزکارك مخالف اسمه‌سی کمی‌یی ایلری‌یه کوتوره‌جك یرده کیری‌یه سورمش ، ایرتسی کون یوزاوتوز میللك بر مسافه کیریله‌دکاری آکلاشیلمشدی . ایرتسی کون‌دها ملایم کیدن هوا أونلرك یول آلمه‌لرینه مساعده ایدییوردی . اوصیره‌ده پولیه ساحللرنده اون یدی کمی کورونمدی. شوالیه‌لر دها اول ترتیبات آلمش ، شهزاده‌یی وتوابعنی

[١] ناپولی قرالی
[٢] واقعات سلطان جم صحیفه ٨ـ٩

انباره یرلشدیرمش اولدوقلری ایچون بونلرك تجاوزلرینه اوغرامادیلر، بربرینه سلاملاددقدن صوکره سربستجه یانلرندن کچوب یولارینه دوام ایتدیلر.

آرتیق انکینه دوغری کیدییورلردی: اطراف وا کنسافده هیچ بر شی کوریلهمییور، حدود بصرواسع، بی انتها بردکز ایله چورلمش بولونییوردی. موسمه تبعاً موقعلرینی دهکیشدیرمن طیور، قیشك تقربی حسبیله او حوالیدن قاچیور؛ معتدل، صیجاق مملکتلرده دوغری کیرتمه قوبولمش بولونییورلردی. ساعتلرجه‌اوچمقدن تاب وتوانی کسیلن قوشجغزلرباشقه قونه‌جق، یورغونلقدن قیرله درجه‌سنه کلن قنادلرینی دیکلدیرمجك یر بولهمادقلری ایچون چکدیری یه قونییور، محترز، ملول، ساکنانه برطورله کبی‌سکانته‌عادتا بویون‌أکییورلردی. دخالت ایدنلره، طاجزلره قارشی‌رحم وشفقت کوسترمه‌مك، کندندن قدرتسزه قوتسز کوردوکلرینی أزمك انسانلرك شانلرندر. بوملتجی مخلوقات ضعیفه‌ده بشردن باشقه برمعامله کورهمزلردی.

« کافرلردنی برجبوق اوجنه‌صرتمج داقوب اول‌حیوانجغوغلك بوینه‌کچوروب طوتورلرایدی. »

دکزلك نهایتسز، حدودسز آنکینلرینه دوغری کیدلدکجه برچوق عجائبه، غرائبه مصادف اولییورلر ایدی.

جم؛ دکزلره آلیشقین اولمادینی ایچون اوعالم اوکا عجیب کلییور، هر آن هردقیقه حیرتدن حیرته دوشییوردی.

« برکون قوشسلق وقتنده برباق ظاهر اولدی که صرتی صسودن طشره کوریمنوردی کائن برقادرغه دوندورمشلردی اغزی ایله یوفکردونی صو ایکی سکوز بویی مقدار هوایه کیدردی. » [١]

شهزاده یونلرحقنده تفصیلات ایسته‌دی. شوالیه‌لر ناصل طوتولدوقلرینی، هربرندن بهقدر یاغ چیقاردقلرینی آکلاتدیلر. آغلمری حقیقةً غریبدی،

« بروارلی قلفاتلیوب زفتلیوب اولتالرباغلیوب تیلر ا سرلرمش دنی‌دریایه سالرلرمش بواولو بالقلر بواولتالوتیمه‌یی یودرلرمش اولتامه، بوغازینه ا لشورمش

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٩

پس بالق زورله چکوب بو بوش وارلی دکزه طالدررمش - کیر و بوش وارل طشره صو اوستنه چیقار بالق کنه صسو ایچنه چکر وارل کنه طشره کلور شول قدر چالشورکن یوریلور مجالی قالماز.

کندو دنی صو ارستنه کلورمش اندن صکره کبی‌لرله اوستنه اوشسوب کلوب بعض برلرندن دلوب ایپلر داقوب طشره کناره کلوراوکوزلر چکوب قوری یه چیقاررلرمش. » [١]

نهایت آلتی هفته صوکره غالر « نیس » ساحلنه یاناشدی، اوزون وألیم بر سیاحتدن أولوم درجه‌سنه کلمش اولان یولجیلری چیقاردی (٤ رمضان ٨٨٧).

واقعات مولفی شهری شویله تصویرایدییور « دریا کنارنده بر محبوب‌شهر ایدی محبوب ومحبوبه‌سی چوقدی باغ وباغچه‌لرینك حسابی یوقدی »

جم؛ فرانسه طوپراغنه چیقدیغندن، مقصدینه قاووشمق ایچون تکرار میدان جداله آتیلمق اوزره بولوندوغندن دولایی فوق‌العاده ممنوندی. فضله انتظاره طاقتی قالمادینی ایچون شوالیه‌لری دعوت ایتدی. برآن اول‌مجارستانه کچمك ایسته‌دیکنی آکلاتدی. ردوسلیلر قرالدن رخصت استحصال‌اولونمادقچه عزیمت مناسب اولمادیغنی سویله‌دیلر، وایجاب ایدن مأذونیتی‌استحصال ایچون یانلرینه آدملرندن برینك ترفیقی لزومنی‌ده علاوه‌ایله‌دیلر. شهزاده‌نك استعجالنه قارشی‌ده اون ایکی کونده کیدوب کله‌بیله‌جکنی، وبو مدتك ختامنده لازم کلن مساعده‌نك استحصال ایدلمش اولهجغنی آکلاتدیلر.

« خطیب زاده نصوح چلبی » شوالیه‌لره ترفیق، وپارسه قرالك نزدینه ایلچی صفتیله اعزام اولوندی. فقط ایکی قوناقلق بر مسافه قطع ایدیلیرایدیلز شوالیه‌لر چلبی‌یی توقیف ایتدیلر، تعیین اولونان اون‌ایکی کون کچدی، برآی، ایکی آی، نهایت درت آی اولدی. کندیلردن هنوز بر خبر یوقدی.

شهزاده، دوستلقلرینه آلداندینی، احتراملرینه قابیلدیغی ردوس‌شوالیه‌لرینك صحابتی آلتنده سیرایتمش اولدوغی‌سجلیا دکزینی اوکاخاطرلاتان‌نیس‌ساحللرینك براق بر سمانك لطیف منظره‌سندن ذوق آلییور. ایلك کونلرده تعب‌سیاحتی،

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ١٠

آلام نکبتی بیاغی اونوتدیوردی . شوالیه‌لرده ذاتاً اونی أکلندیرمك ، دها دوغریسی بویله‌جه آووتارق وقت کچیرمك ایستییورلردی .

شهزاده، أکلنجه‌دن أکلنجه‌یه ، ذوقدن ذوقه کیدییور ، اذواق حیانیه‌دن حصه‌دار اوله‌جق جاغی هنوز کچمه‌دیکندن بو عالم کندیسنی ذوقیاب ایلییوردی. فرنکستانك سربستی معاشرتی کندیسنه پك خوش کلدی ، اسیلزادکاندن بولونان کنجلرله عیش وصحبته طالدیقندن بر آرالق نه مصره‌کی اقرباء عائله‌سنك حسرت اشتیاقی قید ایدر اولدی ، نه ده اکتساب حالکیت خصوصنده‌کی هوسنك تروبجنه عطف اهتمام ایله‌دی .

ذاتاً « جم » ك اوروپاده‌اك زیاده أکلندیکی، آلامنی‌اك زیاده تخفف ایتدیکی بر ـ اسم‌قدیمی لسانزده‌دخی نیتسه ـ اولان « نیس » شهریدر. حتی‌عثمانیتی :

« عجائب شهر ایمش بو شهر نیتسه
که قالور یانه هر کیم نیتسه »

بیتیله تثبیت ایله‌مش، اوراده تعقیب ایتدیکی حیات حقنده‌کی حسیاتی بونکله کوسترمشدر .

« جم »ك مناقب خزینی کونی کونله قید ایله‌مش اولان « واقعات سلطان جم » ده بوشهر وسکنه‌سی ایله شهزاده حقنده شو سطرلری کوربیوروز :

« شهرك باکره محبوبه‌لرین کتوروب خروس دیرلردی . [خرو ـ رقص ایتمك] انلرك عادتلرنده ستر اولز بلکه اوپشمك ، قوچشمق فخرلریدر اویونیوب اکلنملو اولیجق یاد ارلروك دزلرنده اوتورلردی . بویون قولق آچوق ارالرنده بر غایت محبوبه‌یه مرحومك تعلقی اولمشدی » [۱]

مع مافیه آره‌سی چوق کچمه‌دی، طرز تفکری بسبتون باشقه اولان شرقلی ایچون یالکز نیسك دکل بوتون اوروپانك حقیقة پك عجائب اولدوغنی،واوراده سوردیکی ذوقك حقیقتدن اوزاق و مبدل آلام بولوندوغنی حس ایتمه‌یه باشلادی . نیسه کلیرکن مصره کچیریله‌جکنه امین ایدی . چونکه امضالرله ، یمینلرله تقویه ایدلمش اولان بر تعهده باخصوص دیندار شوالیه‌لرك خلاف ایده‌جکلرینی خاطرینه بیله کتیرمییوردی .

[۱] واقعات سلطان جم صحیفه ۱۰

فقط دها قره‌یه آیاق باصار باصماز طاقیندقلری طور وحرکت شهه‌لرینی اوپاندیرمه‌یه باشلادی . بر مدت او آنه قادار کوردیکی شیلرله آووندی ،لکن صوکره صیقیلمه‌یه، اوزولمه‌یه باشلادی .

شوالیه‌لرك شهزاده‌نك ردوسدن حرکتی کونی‌استانبوله کوندەردکلری سفیرلر، پای تخت عثمانی‌یه واصل‌اولمشلر، برصورت مطنطنه‌ده قبول اولونارق طرف پادشاهیدن مأمور ایدیان وزیر اعظم‌کدك‌احمد، واولجه ردوسی محاصره ایتمش اولان مسیح پاشالرله مذاکره‌یه باشلامشلردی.

احمد پاشا ؛ ادارهٔ مصلحت بیلمییوردی. وزیر اعظم ؛ ردوسلیلرك خراج ویرمه‌لری لزومنی ایلك تکلیف اوله‌رق ایلری سوردی . شوالیه‌لر ویرمك ایچون دکل آلمق ایچون کلمشلردی . بناءً علیه بونی رد ایتدیلر ، ومکالمه‌یی قطع درجه‌سنه کتیردیلر .

آرزوی پادشاهی ایسه کدك احمد پاشانك فکری خلافنده ، شوالیه‌لرله هرحه آباد برمعاهده عقد ایتمك، بو سایه‌ده قرداشنك‌ملحوظ ضررندن قوتولق صورتنده‌ایدی .

بونی بیان ، ودها زیاده معتدل‌المزاج اولان مسیح‌پاشا کیفیتی وزیراعظمه آکلاتدی، احمد پاشاده بونك اوزرینه ایشی مسیح پاشایه براقه‌رق چکلدی.

دور ودراز مذاکره ، ومکالمه‌دن صوکره عهد نامه تقرر ایتدیرلدی :

براً وبحراً حال صلحده بولونمق، طرفینك تجارتی سربست اولمق ، ایکی حکومت تبعه‌سندن یکدیکری نزدنده بولونان اسرا تبدیل دین ایتمه‌دکلری حالده اعاده ایدلمك ؛ تبدیل دین ایتمشلر ایسه طرفین یکدیکرینه اسیر باشنه یکرمی ایکیشر دوقا تأدیه ایلهمك ، هالیفارناسده کائن (سن‌پی‌یر) قلعه‌سی ملتجیلره تعرضدن مصون بر مأوی اولمق اوزره باقی قالمق ، اشبو معاهده بایزید ثانی حیاتده اولدوقچه دوام ایتمك. ایاجیلر معاهده‌نك عقد و امضاسندن صوکره هدایای نفیسه‌یه مستغرق اولدوقلری، وبرابرلرنده برعثمانلی ایلچیسی‌ده بولوندوغی حالده ردوسه عودت ایله‌یلر . ایلچی شوالیه‌لر رئیسی ایله مکالمه ایده‌جك ، « جم » ك شوالیه‌لرك املاکنده‌تحت محافظه‌ده بولوندورولمه‌سنه‌مقابل

طرف پادشاهیدن ویریله‌جك پاره‌نك مقداری تعیین ایله‌یه‌جك ایدی . بوده چوق کچمه‌دن بهرسنه اغستوسنده قرق بش بیك دوقا تأدیه‌سی صورتنده قرارلاشدیرلدی . [۱]

بوپاره شوالیه‌لرك صورت رسمیه‌ده آلدقلری مبلغ ایدی، اونلر ایسه بونکله قناعت ایتمیورلر ، حتی غیر مشروع ، اویدورمه یولارله بر خیلی پاره‌لر دها چکمیورلردی . اك چیرکینی شهه‌سز نیسنده بولوندوغی سیره‌ده کندیسنه خرجلق اولق بهانه‌سیله معمره‌ده‌کی والده‌سندن طولاندیردقلری پاره‌در . « شوالیه‌لرك رئیس الرؤساسی اولان اودیندار ومرد (دوبوسون) شهزاده جم آغزندن بر مکتوب اویدیره‌رق معمرده مقیم والده وزوجه‌سنه کوندردی. بوساخته مکتوبده شهزاده کویا آنلردن یکرمی بیك فلورین کوندرملرینی رجا ایدیوردی ؛ وکویا اوروپاده کندی رضاسیله قالدیغنی واکرمبلغ مذکور ارسال اولنورسه مصارف لازمه‌یی بالتسویه عودت ایلیه‌جکنی بیلدیردی . بوماده واتیقانه کلنس اولان مصر سلطانینك بر ایلچیسی واسطه‌سیله شهزاده‌نك معلومی اولنجه پاپانك محکمه‌سنده شوالیه رئیس الرؤسانی ساخته کارلقله تجربم ایتدیرمك ایستدیکی زمان متهم جرمنی انکاره مجبال بوله‌مدی ؛ فقط متهمك کفرت آچقه‌سی اولدرق پاپالغه بش بیك فیلورین تأدیه ایله‌مسی عفو ذنوبی ایچون کافی کلدی . » [۱]

فرانسه‌نك اوکوزل شهرینه‌قارشی درجهٔ علاقه‌سنی، ناصل وقت کچیردیکنی اوراده یازدیغی قصیده‌سی بك بلیغ بر صورتده ارائه ایدیو :

جاه جم نوش ایله ای جم بو فرنکستاندر
هر قوللك باشنه یازیلمن کلور دوراندر
کعبة‌الله واروب بر کز طواف ایلدکك
بیك قرمان بیك نجم بیك ممالکت عثماندر
چوق شکر الله کیم کلدك فرنکستانه صاغ

[۱] خبر صحیح صحیفه ۲۰۵ - ۲۰۶

[۱] شهزاده جم وقعه‌سنده مسئلهٔ حمیت مؤلفی خلیل خالد بك صحیفه ۱۵

صاغلغنجه هر کشی نفسنجه بر سلطاندر
فرصتی فوت ایله عیش ایله سورذوق وصفا
کیمسه‌یه باقی دکل دوران بو دنیا فاندر
عیش قیل بو شهرده شهزادهٔ افرنك ایله
کیم بغایت نازنین و سرور خوباندر
سرو قدسیمین بدن محبوب افرنك چوق کوزل
آی ایله کون حسنك عشقنده سرکرداندر
ساکه بوحسن ایله ای شهزاده ساغر صوندیغی
تخت چین ملك یمن ایران ایله تواندر
پادشاهلق بوندن اوزکه اولمازای شهزاده جم
خاطرك خوشی ایله جام ایچ مجلس رندانه‌در
منت اول الله که کیم طاپوکه دائم خسروا
خوبلر بان اوغلی بانلر لطفکه حیراندر
صاغلو صولو باش اوروب آیاغکه دوشنلرك
هر بری ملك فرنکك بیرینه بر باندر
چالینور چنك ودف ایله ارغنون قانون مثال
نی غریوندن فرنکمجه سر بسر افغاندر
خوبلر کندو دیلنجه نغمه‌لر آغاز ایدر
رقص ایله رفتار ایدنلر حوریدر غلماندر
اون ایکی بان اوغلی بان قارشو کده آلتون جام چکر
اونسکز ساقی بو مجلسده کوزل دوراندر
جمله‌سی زرین کمر آلتونلو دیبالر ایله
باشلری زرین کلاه هم قوللری عریاندر
شهدایله سکر نبات قند ایله خرمای تر
نقل ایچون انواع نعمتلر پیله چنداندر
سکری سود ایله یوغرولمش سمدن کاپچه‌لر

تازه بادملر انك اوستنده كيم اركاندر
الما وامرود ونارنج وطورنجلر بی حساب
فندق وقيصی وعناب و جيجك ريحاندر
قارشوكه بان زادەلر ال قاوشوروب قارشی طورور
بزمكاهك جنت‌المأوی يرك بستاندر
بيدی بيللق قاينامش صافی شراب لعل ناب
ساقی سيمين اندەم هر طرف رندانەدر
بونلر ايله ای جوان شهزاده سلطان جم سكا
بر كيجه ذوق ايلمك هر شيلره رجحاندر
خسروا كوكلكی خوش طوت عيشه مشغول اول مدام
چونكه بو دنيا اوينك آخری ويراندر
حكم ايدنلر بوجهان ملكنه شرق وغربدن
كی سليمان كی سكندر جمله‌سی مهماندر
پادشاه اولدر ، كه هركز ذاتنه ايرمن زوال
حی باقی قادر وخلاق انس وجاندر
عالمی بر امر ايله وار ايلمك حكمنەدر
بينه بر امر يوغ ايتمك آكا آساندر
ويرسلاتی مصطفی يه تا كه حق آزاد ايده
شول يكيدلر كيم فرنكده بند ايله زندانەدر
يورى وار ای بايزيد سن سوره كور دور انكی
سلطنت باقی قالور ديرلرسه بويالاندر .

بو قصيده‌يی نيسك وسكانيك ويرديكی نشوه ايله سرمست ، قلبی قارده‌شنه قارشی كين ايله‌طولو اولدوغی حالده اوراده يازمش ، مملكتنه ، تاجنه پك‌دوشكون ايكن لاقيد كورونمش ، وشو طرز كفتار ايله برادرينی قيصقانديرمق ، رنجيده ايتمك ايسته‌مشدر . منظومه ظاهراً بر سفيه لسانيله يازلمشەده روحنه نفوذ

ايدلديكی تقديرده درين بر احتياج وطنپروينك ، بر دارالصلەنك ، بر حرص سلطنتك موجود بولوندوغی تظاهر ايدر . [۱]

جم ، ايچه سورەن ، وفضله اولەرق اميدسزلكه دوشورەن نيسده‌كی اقامتی آرتيق كنديسنی اوزمه باشلامش ، هله فرانسه قرالنك نزدينه كيدەن نصوح چلبينك عودت ايتمەدكدن باشقه كنديسندن برخبر دخی آلەمامەسی جانی زياده‌سيله صيقمه‌يه باشلامشدی .

شهزاده صيقيلدقجه سليمانه حق ويريور ، اونی ويكله‌مه‌يەرك زنجيراسارتی كندی كندينه بوينونه طاقديغندن دولايی اظهار ندامت‌ايليوردی . فقط ايش ايشدن كچمش ، دست تقديرك آلتنه يازديغی يازينسك برر برر مظهر تجليسی اولمقدن باشقه چاره اولماديغنه حكم ايدەرك عاقبتسه متوكلانه نكران اولمقده بولونمشدی .

بويله أليم دوشونجەلرله اسرار اوقات ايتمكده ايكن قلبنی صيزلاتەجق بر وقعه حادث اولدی :

شواليەلر مهتدی سليمانی اعدامه قالقديلر . سليمان بويله شديد برجزايی موجب اولەجق برحركتده بولونمامشدی . اونك قباحتی لسان بيلمەسی . شواليەلرك حركاتندن جمی خبردار ايتمەسی ايدی . شهزاده پك‌زياده زحمتله وكندی خزينه‌سنده حبس ايتمك وعديله آدامی أولومدن قورتارابيلدی . فقط اونی دها زياده‌طوتمق ، بركون أولومنهلكه‌سنه معروض براقمق ديمك اولدوغندن حكم‌ابتدايی ايچون چارناچار اورادن قاچماسنی تسهيل ايتدی . اوحوالی خلقنك كيدكلری لباسدن برطاقم تدارك ايدەرك ، وتبديل قيافت ايتديرەرك قاچيرتدی . شهزاده ، بونك اوزرينه دها زياده صيقيليور ، عادتا چاشندن بزيوردی . بوائناده نيس جوارنده مدهش برطاعون (وبا) اجرای احكامه باشلادی . شواليەلر جم كی مهم برارادی غائب ايتمەمك ايچون آونی داخله كونورمه‌يی دوشوندیلر . ذاتاً شهزاده فرانسه‌يه كيتمك ، قرال ايله كوروشمك آرزوسنده ايدی . اونك بوامللدن استفاده ايتديلر . سكز يوز سكسان يدی سنه‌سی

[۱] سلطان جم ، تتبعات ادبيه ، شهاب‌الدين سليمان پك اجتهاد نومرو ۱۰۹

ذی‌الحجه‌سنك یکرمی بدنجی چهارشنبه کونی فرانسه‌نك داخلنه ، شیمدیکی (شرق آلپ) آیالتنه دوضری حرکت ایتدیردیلر .

اون برنجی لوئی اوائناده أولومه یاقلاشمش ، خسته ، مریض برحالده بولونییور ، سوك دقیقه‌لرینی خرستیانلغه بـ اونك زعمنجه ـ دشمن دینك تابعنه تماسله کیرلتمك ! ایسته‌مییور ، حتی سلطان بایزیدك کوندره‌رمش اولدوغی سفیر حسین بکی قبول ایتمك خصوصنده عناد واصرار ایدییوردی . لکن شهزاده امینی کسمییور ، بعضاً واسع آمالنك عدم تحققندن متولد اك درین یأسلره ، اك مشئوم اضعرابلره ، اك قهار هجرانلره دوشویور ، ندامتلر ، عذاب وجدانیلر ایچنده قیورانیور ، آرتیق اوزاقلرده بولونان سلیمانك دوشوندکلری ، بیان أیتدکلری کثیف برر حقیقت أکیه طرزنده تخلیه‌سنده بولیویور ، مع‌مافیه ینه یوله دوام ایدییور ، ینه فرانسه یای‌تختندن ، ینه فرانسه قرالندن انظار تفکرینی دوندوره‌مییوردی . کروان ایلرلییور ، مزروع ترلالردن ، کوزل شهرلردن کچییور ، طبیعتی منقاد واسیر ایده‌ن فرنك ذکاسنك حیله‌لری قارشیسنده جم واتباعی حیران حیران باقییورلردی .

اون بش کون ظرفنده « تاند » « سادیغیلیانو » « اغزیل » « سان چوان ، سن ژان دولاموریین » شهرلرندن کچدیلر ، (دوق دوصاووا)نك مقری « شامبه‌ری » شهرینه واصل اولدیلر . صاووادوقه‌سی اوراده دکلدی . عیادت مقصدیله‌دایسی ، قرالك نزدینه کیتمشدی . بونك ایچون ملاقات ممکن اولهمادی . فقط برآز ایلریده « رملیه »یه واصل اولدوقلری زمان عودت ایده‌ن دوق ایله قارشیلاشدیلر . اوراده کوروشدیلر . جم ، « اغزیل »ده خطیب‌زاده‌یی بولمش ، فرانسه قرالنه کوتورمك بهانه‌سیله یوله چیقاریلان چلبینك کیفیت توقیفی اوکره‌نمشدی . بو خبر دها زیاده جانی صیقدی ، آرتق یأسی آرتدقجه آرتییور ، طالعنك بو غدار ، ظالم شوالیه‌لر الندہ ، برآز ضیا ونور کورمه‌دن سونه‌جکندن قورقییوردی . (دوق دوصاووا) ایله ملاقاتی روحی برآز آچمش ، یانان ، تاورولان کوکلنه بر پارچه صو سرپمشدی . یولده بر چوق بکزاده‌لر ، پك چوق ذی‌نفوذ ذاتلر اونی استقباله جیقمشلر ؛ کذرکاهنه

سیره‌لانمشلر ، حضورینه کیرمشلردی . فقط هیچ بری دوق‌قادار اونك طالعنه اشتراك ایتمه‌مش ، اوکا آجیامشدی . [١]

دوق پك کنج ویاقیشقلیدی ، مونس چهره‌سی ، نازك وکبار طوری جلب خوشنه کیتدی . دوق‌ده شهزاده‌یی سومش ، اوکا آجیمش ، حتی ایصینمشدی .

جم ، بوچوراق محیط ایچنده روحنك اورته‌سندن برمنبعك ، برمنبع حیات ومحبتك تبعان ایتدیکنی طویدی . اونك « خیلی شکل موزونی شهزادهٔ محزونی نشیمش ایدنمکین شامده اللی قلوری‌یه آلنمش بر دمشقی چوماق کوندردی . » [١]

دوق ، شهزاده‌نك تربیه و کالنه حیران ، هدیه‌دن منتدار ، اوکا النمدن کان معاونتی اجرادن کیری طورمایه‌جغنی ، فراری تسهیل ایچون بذل مقدرت ایده‌جکنی وعد ایدییوردی .

جم ، بوفلاکت زماننده ، بو اسارت ، تومیدی دقیقه‌لرنده بیله شاهانه یاشییور . پادشاهلره یاقیشه‌جق سخاوتلر ایرازندن خالی قالمییوردی . فقط مقابلنده برشی کورمه‌دکدن ماعدا لاقید قالدقلرینی‌ده آکلامغله متأثر ، متألم اولییوردی . « اطرافندن کافر بکجوکزلری قسطنطنیه‌یی فتح ایلین تورك بکلنك اوغلی کلمش دیو کلوب کورورلردی . جلبسندن پرستیژسی کریمی تهی دست اولمسون دیو بر دزی ، صوغان کتوردی . حتی سوایه مملکتنك بکی‌که قرمان مملکتی مقداری یرك حاکمی‌در طایسی ریفه فرانسه‌یی عیادتدن دونوب تخته کیدرکن رجلیه‌ده قونوب مرحومه بولشدی اللرندن کلدی‌که برجزوی تخفه کتوره‌لر . » [٢]

شوالیه‌لر مهتدی سلیماندن قورتولمشلردی . فقط شهزاده‌نك حال‌اغترابنده

---

[١] سلطان جم « تتبعات ادبیه » شهاب‌الدین سلیمان بك اجتهاد نومرو ١١٠

[١] تاج‌التواریخ جلد ٢ صحیفه ٢٧

[٢] واقعات سلطان جم ١١ صحیفه ـ ١٢

[٢] جم سلطان مؤلفی توان صحیفه ٧٢

یاننسدن آییرلمایه‌جق قادار فداکارلق کوسترمدن آدملری هپ او قیراطده انسانلردی. اونلر ، سلطانلری اوغورنده جانلرینی فدادن چکینمزلردی . شوالیه‌لر جمك یوبله صادق قپو خلقیله برآرده بولونماسنی کندیلری ایچون تهلکه‌لی عد ایدییورلر ، کونك برنده قاچیرمجقلرندن قورقییورلردی. اونك ایچون برر بهانه ایله شهزاده‌یی آدملرندن تجرید ایتمه‌یی دوشونییورلردی . اوصیره‌ده نظر دقتلرینی الك زیاده مصطفی ایله احمد بکلر جلب ایدییوردی . نهایت اونلری‌ده اوزاقلاشدیرمجق برچاره‌یه توسل‌ایتدیلر . « انکروس بکنه آلچی کوندرهلم جم یولارك امینلکك تجسس‌ایتسونلر دیو » هرایکیسنی بجارستانه کوندرتدیلر . یوزوللیلر ایچون کیدیش او کیدیش اولدی . بوندن صوکره اونلردن هیچ بر اماره آلمق قابل اولهمادی .

« ذکالری ، افندیلرینه صداقتلری شوالیه‌لرجه معلوم اولدوغی جهتله اونلری برانکل تلقی ایده‌رك حبس وتوقیف‌ایتمه‌لری ، ویا اولدورمش‌اولمالری احتمالی حقیقته الك زیاده یاقیندر . »

جم ؛ بونلر حقنده ایضاحات‌ایسته‌دکجه‌وقتیله نصوح‌چلبی ایچون اولدوغی کبی مبهم جوابلر آلییور، نار انتظار ایله باغرینیانییوردی. اراشناده کندیلرنجه مدهش تلقی ایتدکلری بر خبر شوالیه‌لرك قولاقلرنده طوپ کبی پاطلادی : دوق دوصاووا شهزاده‌یی قورتارمق ایچون کیزلیدن کیزلیه حالیشدیغی خبری!.

بومعلوماتی ایدینن شوالیه‌لر قیشه ، صوئوغه باقمقسزین جمی «زومیللی» دن ایز نهری طریقیله « پوئمت » بویات » شهرینه نقل ایتدیلر (٢٦ حزیران) .

شارل ؛ فکرندن واز کچمه‌دی ، سلطان جمی قاچیرمق ایچون برچاره بولونمق اوزره ، « آنطوان دولافوره »یی وندیکه یوللادی . وندیك حکومتی، دوق دوصاووانك بوتشبثنه قارشی بیان تشکر ایتمك ، نتیجه‌سی نه اولورسه اولسون کندیسنه منتدار اولدوغنی بیان ایله‌مك کبی صودن جوابلر ، وجمك قاچیرلماسی مسئله‌سنك نازولی قرالیله آیرلرنده موجود اختلافك حلنه قادار تأخیری ضروری اولدوغی بولنده اعتذارلرله کچیشدیرلدی . شارلك معصوم قلبی وندیك سیاستنك قاشارلاتمش دسیسه‌لری قاوشیسنده حیرتده‌دار اولدی .

سلطان جم ؛ « پوئمت » ، کلدیکی زمان ، قرداشی سلطان بایزید طرفندن کوندریلن ایلچینك، حسین بکك کلدیکنی خبر آلدی. فقط شوالیه‌لر حسین بکك سلطان جمله کوروشمه‌سنه مانع اولدیلر . کندیلرینه دوبوسون طرفندن ویریلن تعلیمات بونی امر ایدییوردی. ورمطو، (سلطان جم حقنده مطالعات) نامنده‌کی اثرنده دییورکه: « تورکلرله خرستیانلر بینده یاپیلان اتفاقك مهرینی سلطان جمك حبسی تشکیل ایتدی » .

ایلچینك وظیفه‌سی یالکز معاهده‌نك کیفیت تطبیقی تدقیقدن عبارت دکلدی . شهزاده‌یه ، برده مکتوب ویردیکدی . حسین بك واقعا جمله کوروشمه‌مه‌دی ، فقط حامل اولدوغی نامه‌یی ایصاله موفق اولدی. بومکتوب جمك ردوسدن قرداشنه یوللادیغی مکتوبك جوابی ایدی. بایزیدثانی جوابنامه‌سنده غایت حلیمانه ادارهٔ افکار ایدییوردی . ذاتاً اونك فکرنجه بوتون قباحت جمده ایدی . قدسنده اقامتی ایچون « اون کره یوز بیك آلچه » تخصیص ایتمشدی ؛ سلطان جم بوتکلیفی قبول ایتمه‌یرك احتراصه واجنبی تشویقاتنه آلت اولمشدی.

جم ؛ بویوك قرداشنك بواتهاملرینی اوقودی ، خطاسنی آکلادی. روحی یوصمیمی سوزلرك تأثیری آلتنده ازیلدی . سلطان بایزید حقلیدی. قرداشنه قیمق ایسته‌مزدی . روحی اسلامیتك شفیق ونزیه حسارینه تربیه اولمشدی . سلطنت شرعاً وقانوناً کندیسنکدی . قرداشنك حرکاتندن اوده دلخوندی .

جم ؛ مکتوبك ویردیکی تأثیر ایله بودساس شوالیه‌لرك النده قورتولمق ایچون هرشیٔ کوزه آلدیره‌جقدی. کندیسنه‌چکدیردکلرندن باشقه خاندانلنك، اجدادینك دشمنلری اولان‌بوجه‌وردن اوزاقلاشمه‌یه حالیشه‌جقدی. بر حادثه اونی زیاده‌سیله متأثر ایتمشدی. سیاستلری ومنفعتلری‌ایچون برزمانلراجدادینه تکاپو ایدن قرالار ، شمدی قرداشنك ایلچیسنی بیله قبول ایتمییورلردی . حسین بك « ریچ » شهرندن ایلری‌یه کچمه‌مك ایچون قرالدن امر آلمشدی . بونك ایچون ایلچی مأیوس ومضطرب برآدیم ایلری‌یه آتامادی . یاننده کلیتلی برپاره ، الده استانبولده بولونان مقدس اشیانك برلیستهسی واردی . فرانسه

قرالی سلطان جمی قرالانی داخلنده محافظه ایدەرك قرداشنه قارشی تشبثده بولونماسنه مانع اولدوغی تقدیرده ، بونلرك هپسی کندیسنه تقدیم اولونماجقدی . فقط قرالك کوزلری بونلری کورمییوردی. اون برنجی لوئی اولومله پنجه‌لەشییوردی. اوفاق چوجوقلرك قانی ایچمه‌یی بیله کندیسنه شفاعد ایدەن قرال ، خرستیان دشمنی برپادشاهك تکلیفنی قبول ایتمك ایستەمەدی .

قرالك حالت نزعی چوق سورمەدی . اون برنجی لوئی دیندارانه بر توکلله تسلیم روح ایتدی . [۱]

شوالیەلر لوئینك وفاتنی خبر آلیر آلماز اغتشاش ظهورینی بهانه ایدەرك جمی آدملرندن تجرید ایتمه‌یی دوشوندیلر . ذاتاً سلطان بایزید بیله صادق ، فدا کار آدملرینك شهزادەنك یاننده بولونماسنی تهلکه‌لی عد ایدییوردی .

برکون زوالی شهزاده هیچ برشیدن خبردار دکل، یالکز عاقبتی‌دوشونمکله آزرده‌دل ایکن اطرافنك سکز یوز زرهلی عسکر طرفندن احاطه ایدلدیکنی کوردی. بونلر جمك آدملرینی برر برر آیرمه‌یه باشلامشلر، واونلرك محافظه‌سی ایچون‌بعض تدابیره توسل‌ایله‌مشلردی. هرکس فریاد ایدییوردی. شهزاده‌آنی، سببسز معروض قالدینی بوحال ألیمك اسبابنی صوردی . آلدینی جواب قرالك وفاتی داخل مملکتده احتلالات ظهوری احتمالنی تقویه ایله‌دیکندن کندیسنی دها ایی برصورتده محافظه‌ده بولوندورمق ایچون توسل ایدلمش بر تدبیر احتیاطی اولدوغی، وبوتهلکه زائل اولور اولماز آدملرینك کندیسنه اعاده‌سنه مسارعت طبیعی بولوندوغی‌کبی حقلرنده حسن‌معامله‌دن باشقه برشی‌یابیلمایاجنی جوابی ویرلدی .

جم ، بوتون بو سوزلرك اویدورلمش حیل دسیسه‌کارانه‌دن اولدوغنی آکلامقده کوچلك چکمه‌مشدی . فقط مخالفت ایتمك ، یاخود باشقه برشی یاپه‌بیلمك امکانی قطعیاً موجود دکلدی .

اتباعندن کوچی ، قوتی ، ذکاسی برنده اولانلردن ، شهزاده‌یه مادی ومعنوی یاردیم ایتمه‌لری مأمول بولونانلردن یکرمی طقوزینی آه وفغانلر ،

[۱] سلطان جم احمد رفیق بك اقدام نومرو ۸۲۲۶

کریه‌لر، تضرعلر آرەسنده افندیلرندن آیریدیلر. آرتیق شوالیەلرك وبا یزیدك مقصدی حصول بولییوردی . چونکه ، جم ؛ بونلرسز بوندن بویله برشی یاپه‌میه‌جق ، قراره بر درلو امکان بوله‌مایه‌جق ، شوالیەلرك هر بر امری ، هربر آرزوسی تماماً تطبیق اولونابیله‌جکدی .

جمك معیتی خلقنی قورتارمق تشبثی عقیم قالدینی کبی دیکر بر جاسی‌ده اسعاف اولونامشدی . اوده ایلچی حسین بك ایله کوروشمك یولنده اظهار ایتدیکی آرزو ایدی. شهزاده حال الیمی حسین بکه آکلاتەجق، باشنه بوبلالری کتیرەن تخت سوداسندن واز کچدیکنی سویله‌یه‌جك ، قرداشنك کندیسنی بو بلادن قورتارمه‌سی‌ایچون استرحامده بولوناجقدی. فقط شوواليەلر بوملاقاتی منفعتلرینه موافق بولمادیلر . اونی‌ده کندیسندن اسیرکەدیلر . جم ؛ بوندن بویله دها الیم بروضعیته دوشدی. هم درد اولان رفقاسنك، صادق‌بنده‌لرینك هجرانی ایله‌ده یانه‌یه باشلادی .

شهزاده‌دن جبر ایله، قهر ایله یاننده آیریلان یکرمی طقوز ذات « ثغ مورت »ه واورادن نیسه کوندریلوب نیسدن دخی ردوسه متوجهاً سفینه‌یه ارکاب ایدلدیلر (سلخ رمضان ۸۸۸ — غایهٔ تشرین اول ۱۴۸۳) . آنجق جزیره‌یه اوچ آی سورەن زحمتلی ، مشقتلی بربولجیلقدن صوکره واصل اولەبیلدیلر (۲۹ ذی‌الحجه ۸۸۸ — ۲۸ کانون‌ثانی ۱۴۸۳). [۱]

« پوئن »ده بو وقعه‌دن صوکره ایکی آی دها قالدی .

اوراده دیکر بر قلعه‌یه، ونهایت « روسیون » حصارینه نقل ایتدیلر . « بژره » طاغلرنده ، طار بر بوغازده ینا ایدلمش اولان بو حصار حضرت یحیی‌یه نزرنفس، ووقف حیات ایدەن قدس شوالیەلرینك مناسترلرندن بری ایدی . بوراسی یالچین ، قورقونج قیالره ملاصق بر دیواری آکدیران برطاغك اتکنده وجوده کتیرلمش بربنا ایدی. عاقبت بووحشت آباده‌آتیلمیجه شوالیەلر الندەاسیر اولدوغی بیك درلوریاکارانه معامله‌لره ، ظاهری‌احترامله‌ره رغماً شهزاده‌نك نظرندن صاقلامق کوچ اولییوردی .

[۱] هامەر جلد ۳ صحیفه ۲۵۹

جم ، بوشانویه یکی نقل ایدلدیکی زمانلرده اطرافده‌کی کویلیلر همان‌مرکون سوری حصارك پنجره‌لری آلتنه قوشیورلر ، شـوالیه‌لرك اسیر و مسافری بولونان ترکلرك ایمپراطور زاده‌سی پنجره اوکنه کلدکجه متجسسانه نظرلرله تماشا ایدییورلردی .

فاتحك اوتوز بش سنه اول قسطنطنیه‌یی فتح ایتمه‌سی ترك آدینی بوملکتلره قادار ایریشدیرمش ، اونلرك نام وشهرتی کویلیلر آره‌سنده بیله یاییلمشدی . ایشته کویلیلری بلا انقطاع شاتونك اطرافنه جلب ایدن بو شهرتك ، و اونك اونلرده اویاندیردیغی حیرتك نتیجه‌سی ایدی . فقط شـوالیه‌لر اوواسنی‌ده کندیلری ایچـون امین تلقی ایده‌مه‌یه‌جك دها مضبوط هردرلو تهلکه‌دن عاری دیکر بریر تحری ایتمه‌یه باشـلادیلر . بوقورقو اونلره جم ایچون اطرافده اویانان احتراص ایدی . فی‌الحقیقه مهم بر منبع واردات اولان شهزاده‌یی اله کچیرمك او زمانلر بوتون قرالرك حتی پاپانك بیله آرزو ایتدیکی برشیدی .

ایشته انظار حسودانه‌دن بنه بر مدت ایچون اولسون صاقلامق مقصدیله شهزاده‌یی شاهقهٔ جبالات آغوشنده‌کی سجن‌مصائبدن قوپاروب کمی‌یه بیندیردیلر . ایزر صویندن ، کویلره ، قصبه‌لره اوغرایه‌رقدن اسـویچره طاغلرندن نیمان ایله فرانسه‌نك بورغونیا آیالتی سولایان ، ایپکلی‌قماش‌معمولاتیله شرق‌وغربك بازار دادوستدنده دها اوزمانلرده شهرت بولان « لیون » بندر تجارتنه مناقله خدمتی ایفا ایله « مارسیلیا » لیمانندہ آق دکزه آقان «رون» نهرینه کچیردیلر . بورادن « لانغدوق » آیالتنده « ولهی » طوپراغنده بك سیرك انسان آیاغی باصه بیلمش بر قایا باغرنده‌کی ــ آدی بیله اونودولمش ــ مجرا برحصاره یچاره شهزاده‌یی طیقدیلر ، اونی سنه‌لرجه اورادہ براقدیلر .

شهزاده بو زندانده کونلرینی اولدوروركن پادشاهك محب بی عاری « دوبوسون » ، صـاووا دوقه‌سـنك اونی تحت محـافظه‌لرندن قورتارمق حقنده‌کی تشـبثات ومظاهراتندن سـلطان بایزیدی خبردار ایدییـور ، فقط بوندن قلب حلیم شـاهانه‌لرینك ذره‌جه رنجیده اولماماسی ایچـون بو تشـبثی عقیم براقدیراجق تدابیرك اتخاذنده‌قصور ایدلمه‌یوب اسیرلرینك انسان اوغراغی

اولمایان بر یره قالدیرلدیغی تأمیناتی‌ده علاوه‌یه مسـارعت ایلییور ایدی . بو معروضات وتأمینات محظوظیت شهریاری‌یی استلزام‌ایله کلیسا اربابنك «ولیك» نامیله تجیلی ایدکلدکلری بر طاقم نادیده تصاویر مذهبیه ایله برادرینك زندان بکجیسی دیمك‌اولان شوالیه رئیسنی مستغرق التفاتی قیاسایه رغبت شاهانه‌لری «ریخ بویورولیورایدی» [۱]

سـلطان جم ، نهایت ایکی آی قالدیغی « روش شینار »دن « صاسوناژ » شاتوسنه نقل ایدلدی . شـوالیه‌لرك شهزاده‌یی قالدیرمه‌لری قاچه‌جغنه دائر آلدقلری بر خبر ، واونك تولید ایتدیکی قورقو ایدی . فی‌الحقیقه او صیره‌ده جمك مصرده‌کی والده‌سیله مناسباتده بولوندوغنی طویمشلردی . شوالیه‌لرك اندیشه‌لرینی حقلی کوستره‌جك دیکر سببلرده یوق دکلدی : نته‌کیم فرانجسقو جغرافیایه دائر یازدیغی اثری ، علوم وفنونه محبتی هرکسجه مسلم اولان جمك نامنه اتحاف ایلهمشدی .

مؤلف بو خبری « پاولودی فوله »دن آلمشدی ، او ایسـه شهزاده‌نك محرملرندن بری ایدی . حتی بو ذات ایکی سـنه سوکره « قاهره »یه کلش ، فلورانسه ، تاجرلری ایچون وندیك تجارینه ویریلن حقوقی استحصاله موفق اولمشـدی . سلطان جمك دها بر چوق اجنبی محرملری‌ده واردی . ازجمله «نیقولی» نامنده بری واردی‌کہ شهزاده‌ایله والده‌سی آره‌سنده‌کی مخابره‌یه توسط ایله‌دیکی خبر آلینماسی اوزرینه توقیف ، ولدی‌التحری اوزرنده سلطان‌جمك والده‌سنه کوندەردیکی مکتوب‌ده بولونمشدی [۲] .

شوالیه‌لرك شهزاده‌یی حدود بویندەکی « صاسوناژ » شاتوسنه نقل ایتمه‌لری برطرفدن تضییق کورونجه بورهن قیمتداری قاچیرمقده‌کی سهولته مبنی‌ایدی .

بو شاتو ، بدبخت شهزاده‌نك تهوین آلامنه یاردیم ایده‌جك برجای داستان اولمشدر .

شهزاده هنوز انسانلرك کوکل اوزونتیسنی عشق وسوداده اونوتمق ، یاخود

[۱] شهزاده جم محرری توفیق پاشا ۲۰ ــ صحیفه ۲۳
(۲) جم سلطان تران صحیفه ۱۱۷

بر نشاط سودا ایله داعیهٔ اقبالده‌کی موفقیتسزلکك تلافیسنی آرامق استعدادنده بولوندوغی جاغلرده ایدی. باباسنك قاپناق قانی دامارلرنده جولان ایدییور، بودم خروشان وخلرینه آتشی بررنك ویرییوردی. کوزل کوزلرینك، طالعین اولدوغی قادار بهادرانه اولان باقیشلرینك روحلاندیردیغی سیمای نجیبی، لوندانه وشاهانه اندام ورفتاری نظرلره چارپار، اونظرلری اوکا منجذب ایلهر ایدی.

فلکزده‌لك اونك چهرهٔ اصیلی اوزره برظلال ملال یراقش، بوظل الم کوکلری اوکا انجذابه قوشدوران برصباحت دیکر بخش ایتمشدی.

بوکنیج، بولوند مشرب، بوشاعر طینت شهزاده‌یی عثمانلی تختندن اشعهٔ اجلالی ایله شرق روما کرسی مفاخرینك پرتو اقبالنی برانحساف کلی یه اوغراتان، عثمانلی تختندن — قوپاروب «دوفیه» اللرنده — صحنهٔ حیات اقوامدن سیلوب اوزاقلاشدیرمه‌یه باشلامش اولان قرون وسطی بیغینتیلرندن قاله برحصار اسکیسنه آتان مقدرات وسر انجامك درشتی بی‌رحمانه‌سی یرادیلمشسنك اوکا باغیشلادیغی بویوکلکی تعالیدن تعالی یه جیقاربیور ایدی..

ردوس شوالیه‌لرینك اسیرلرینی ید امانته تودیع ایتدکلری «ساسوناژ» شاتوسی سینیوری «زاق»، اورانك کبار وزنکینلرندن برذات ایدی. شهزاده، شاتویه کتیرلدیکی کوندن اعتباراً حقنده نازکانه معامله‌ده بولونییور، فوق العاده حرمت کوستریییور، قزی کوزل «فیلیپین» ك خدمت ایتمه‌سنه ممانعت ایله‌مییوردی. کوچوك آغزلی، بیاض سیمالی، آلا کوزلی، سویملی باقیشلی، شوخ وشن قز، ایلك کورديکی آندن اعتباراً جمك نظر تقدیرینی جلب ایتمش، شهزاده‌ده‌کی معالیٔ طبیعت، محاسن نسب‌ده کنیج فیلیپینك قلبنده یر ایله‌مشدی.

شهزاده‌نك استراحتی تأمین، امرلرینك اجراآتنه نظارت ایچون هرکون حضورینه جیقمه‌یی وجائب مهمان نوازیدن عد ایده‌ن بودلربا اصیلزاده جمك کوکلنده یاواش یاواش یرله‌شن، وفقط ضبطی قابل اوله‌مایان برتمایل وجوده کتیرمه‌یه باشلادی. بوتمایل ابتدالرده عادی برکوکل آووتمه‌سی کبی کورونورکن کیت کیده اشتغالات حیاتیك بر باشلیجه‌لری صیره‌سنه کچن برمفتونیت صمیمه‌یه منقلب اولمش ایدی.

بوکوزل یوز، بومستثنا فطرت قارشیسنده حسیات شاعرانه‌ی غلیانه کلییور، حافظ شیرازه‌یی تقلید ایله‌اولسان، واراسلوبده‌عشقی ترنم ایدن فاسنی غزللر انشاد ایدییوردی. وقت وقت ترکچه شعرلرده وجوده کتیریپور، وبونلرده مفتونیتی علناً اظهار ایدییوردی:

«چشمان سینه مستنه افتاده کوکلدر»
ابرولرینك هدفی سینهٔ کلدر.»

* * *

«اولدی غنچه یوزینه زلفك نقاب
صان نهان اولدی یولنده آفتاب»

شهزاده‌نك آرتیق همان بوتون دوشونجه‌لری بوکوزل قیزه انحصار ایدییور، اونکله کچن زمانلری ایام سعادت عدایلییوردی. قیزك کلیشی مژده‌لرله قارشیلییور، اولمش وجودینه حیات کتیرمکله مساوی عد ایدییوردی:

«مژده ای جان کیم بنه جانان کلیر
شاداول ای تن اولمش ایکن جان کلیر
باکه یوز طوتدی سعادت بوکیجه
چون بو برجه اول مه تابان کلیر»

شهزاده ایله کوزل قیز آره‌سنده‌کی مناسبت درجه‌سی حقنده بین المورخین اختلاف کوریلییور. «واقعات سلطان جم»، «تاج التواریخ» بینلرنده «معاشقه اولوب آراده خیلی محبت وداد مراسله اولیوردی» سوزلریله مکتوبلاشدقلرینی سویله‌دکلری حالده «جم سلطان» مؤلفی توان «بونك ملاطفهٔ انظار درجه‌سنده قالدیغنی» بیان ایدییور. (توفیق پاشا) مرحوم، مادةً کوچوك، فقط معناً بویوك «شهزاده جم» عنوانلی اثرنده ایسه، «دوفینی آیالتی» راویان

اخباريمك كشيدهٔ سلك سطور ايله‌دكلرى حكايات وداستانه باقيانجه بومعاشقهٔ سجنك شاهد سوداسى اولەرق براوغلان چوجغك طوغديغنه كوزل فيليپينك بو چوجوغى ظاهرده بر كنج ايچ اوغلانى كبى بويوتوب ارکندكنده كتى زاده مقلقاتندن بركنج قيزله تزويج ايتديكنه ، بونلرك معمر اولدوغنه حكم ايتمك لازم كلور » ديبور. مع هذا ايستر ديكرلرينك ديدكارى كبى بو سودا قوه‌ده قالسون، ايسترسه پاشانك داستانه عطفاً قيد ايتديكى وجهله فعله‌چيقمش بولونسون بوكنج قيزك شهزاده‌نك ايام اغتراينده كوكلنى خيلى اكلندير ديكى شبهه كوتورمز . حتى بومؤلف اخير ديكرلرندن فرقلى اولەرق دها بعض ايضاحات اعطا ايديبيور. « فليپينك تسهيلاته مظهر اولەرق « جم » ك بوشاتودن فرار تشبثنده بولوندقجى اورالرجه متواتردر. كويا برايپ باغلى اولەرق پرنسك حصاردن فرار تصديسيله خندقه ايتديكى اثناده ياقالانوب بوفراره شريك تهمت جزاسيله فيليپين:

بن وداع ايلركن اولدى زهر قاتلدن بتر ،
بوسه ويرمكده دهان سكر افشانك سنك !»

كبى تظلمات سودا پرستانه‌نك تقدير ايتديكى آجيلرى ياده كتورته‌جك بردرشتهٔ بى‌رحمانه ايله عاشقى، افنديسى آغوش رجمدن قوپارلمشدر » [١]

يوماجراى عشق بر فرانسز حكايهٔ نويسى طرفندن « Nisimi, Prince Ottomman, amoureux de Philippine Tléléore de Sassenage » عنوانيله تاريخه مستند بررومان يازلمش، ١٦٧٣ سنهٔ ميلاديسنده نشر ايدلمشدر.

زوالى شهزاده برپارچه تخفيف آلامنه خدمت ايده‌جك بر واسطه‌يه نائل اولدوغى بويردنده قالديرلدى ، يينه يوللره دوشورولدى . بووقعه شهزاده‌يى « دوبوسون » ك مسقط راس و مالكانه‌سى اولان « بورغانوف » موقعنه كوتورييوردى. اورايه‌وصولنده رفقاى فلاكتندن « جلال‌بك » خسته‌لاندى، اونى‌اوراده براقمه‌يه‌مجبور اولدى . نهايت « مونته‌ره‌للاس » شاتوسنه كلديلر ، فقط اوراده‌ده طوتمادىلر. دها ايلرى‌يه، « بووالاى » شاتوسنه نقل‌ايتديلر.

[١] شهزاده جم مؤلفى توفيق پاشا صحيفه ٢٣ ـ ٢٦

بوسياحت ، اورادن اورايه نقل جمى فوق‌العاده متأثر ايتمش ، مضمرده قالان والده‌سيله عائله‌سنه‌عائد دوشونجه‌لرجاندن بزديرمشدى. آرتيق سياحتدن، اسارتدن ، حتى حياتدن بيقدى. هرچه بادآباد فرار تشبثنه قويولدى . يانندە قالان اصدقاى بندكانندن حسين بكى تبديل قيافتله فرانسه‌يه كوندەردى، حسين بك ؛ خارجده فرار چارەلرى آرايه‌جق ، و بو سايه‌ده افنديسنى قورتاراجقدى . فقط بكك بوتون تشبثلرى عقيم قالييور ، شهزاده‌نك تحملى كيندكچه آزالييوردى. خسته‌لغى دولاييسيله « بورغانوف » ده قالمش اولان « جلال بك » اعادهٔ عافيتله عودتنده فرار تشبثاتنى اونكلەدە مذاكره‌ايتدى . جلال بك ؛ شويله براطرافى ديكله‌دى . آلدينى معلومات شهزاده‌يى ايچه اميده دوشوردى : فرانسه ، مجارستان ، نايولى قرالارى ، پاپا بايزيد عليهنه تصور ايتدكلرى سفرده اردونك باشنده بولندورمق املیله دوبوسون ايله مذاكره‌يه كيريشمشلردى. فقط بوتشبث ردوس استاد اعظمنك سياست خدعه‌كارانه‌سى قرالارك ، وپاپانك آرزو و مساعيسنه رغماً عقيم قالدى .

شهزاده ؛ « بووالاى »ده ايكى سنه‌يه قريب برمدت قالدى. « دوبوسو »نك يكنلرينك مالكانه‌سى اولان بوشاتو اك امين برمحلدى.

او آنه قادار سرسريانه كچن حياتى شوناقص غزلنده جم نه‌كوزل كوستريبور :

« طاشلرله دوكنوب يورر آب روانى كور
رحم ايلدى بو حاله كون ومكانى كور
« داغلر باشنده ابر فلك آغليوب كيدر
« ياغجه رعدك ايتديكى آه و فغانى كور
« چاك ايلدى يقاسنى درد ايله صبحكاه
« چرخك شفق مقامنه دوكديكى قانى كور »

« بووالاى »ده بولوندوغى مدت ظرفنده شواليه‌لر «بورغانوف»ده صورت مخصوصه‌ده بر قوله انشا ايتديلر، وجمى اورايه نقل ايله‌ديلر . واقعات؛ اوچ يبك بش يوز آلتون صرفيله وجوده كتيرلمش اولدوغى خبرويرديكى قوله‌نك تقسيماتى شويله تعريف ايديبيور:

« یدی طبقه ایدی اول طبقه‌که زیرزمین ایدی کلار اندیلر ایکنجی مطبخ اندیلر اوچنجی مرحومك بعض خدامنك مسکنی اندیلر دردنجی طبقه مرحوم کندویه مسکن اندی کاشمس فی الفلك بشنجی بنه مرحومك خدامنك بعضیسنك مسکنی ایدی . التنجی حرارلر قرارلر (شوالیه‌لر ، پاپاسلر) مسکنی ایدی یدنجی که سقف در بنه کندولره متعلق اهل حرف کافرلرك مسکنی ایدی .»[٢]

جم ، بو قوله‌ده درت سنه‌یه قریب بر مدت قالدی . بندکانندن محرومیت ، عادی ملاحظه‌لرله اوته‌یه بری‌یه نقل اولنیورمقده ، کاه‌کاه امیدسزلیکه دوشورمکله برابر وقت وقت امیدی جاللانمقده‌ده خالی قالمییوردی . حتی‌ده واردی . چونکه قرالار ، پاپا متعادیاً کندیسیله مشغول اولییورلر ، هپسی بوسایه‌ده منافع سیاسیه تأمین ایده‌جکلری ذهابنده بولونییورلردی . بو تشبثات علیهنده بیله اولسه ، اونی بر محبسدن قورتاروب دیکرینه ایصال ایله نهایت بولسه بنه بر فائده ایدی . زیرا او کورولتیلر ، پاطیردیلر آره‌سنده یاقه‌یی قورتارمق ، بر صورتله ناثل سربستی اولق احتمالی موجود ایدی . ایشته بونلری بیان وبونلره‌جه امیده قابیلان جم ، اوراده ، اوزنداندہ بیله متوکلانه ، قناعتکارانه عمر سوربییوردی .

سفیرلری کوندەرەرك ، وعد و وعیدلرده بولونه‌رق اله کچیرمك ایچون جالیشان مجارستان قرالیله پاپا بر طرفندن‌ده بو اوغورده پاره‌لر صرف ایدییور ، والدهٔ قرالی « دوبوژینك » توکنمك بیلمه‌ین احتراساتی پاره ، احجار قیمتدار ایله طولیورمه‌یه چالیشیورلردی .

جمی سیاسته دکل ، حیله ایله قوتله قاچیرمق تشبثنده بولونانلرده اکسیك دکلدی . « دوق دوسیادوا » ، ایلك آن ملاقاتنده شهزاده‌یه مربوطیت کوسترمش اولان بو پرنس اونك تخلیصی ایچون ایجاب ایدەن اسبابه توسلدن کیری طورمییور ، تشبثاتنك منتج موفقیت اولەمامقده اولدوغی کوردوکی حالده بیله بواوغورده جالیشمقدن خالی قالمییوردی . ایشته بودفعه ناپولی قرالغی اله کچیرمه‌یه جالیشان « دوق دولوزه »نی ایله جمك تخلیصی ایچون مذا کره‌ده بولونمش ، اونی

[٢] واقعات سلطان جم صحیفه ١٦

مقصدینه اماله‌یه موفق اولمش ، قورتارمق ایچون مسلح یکرمی آدم کوندرتمشدی . فیط بو تشبث فرانسه حکومتنجه کشف ایدلدی ، وبدبخت شهزاده‌نك قورتارلماسی امکانی بنه حاصل اولەمادی . « دوبوسون » ، خدعه کارلقده‌یك ماهرانه اولان ردوس شوالیه‌لری رئیسی بوتون بونلری خبر آلییور ، شهزاده‌یی الندن قاچیرمه‌مق اسبابه توسلدن کیری طورمییوردی . او ، بر طرفدن بایزیدثانیدن سنوی مقتن اولان قرق بش بیك دوقه آلتونی آلییور ، دیکر طرفدن جمك والده‌سندن ساخته مکتوبلرله پاره‌لر جلبندن صیقیلمیوردی .

استاد اعظم ، دها اول هر تسلسه اله کچیردیکی شهزاده‌نك مهریی استعمال ایدییور ، نشانجی‌یی اغفال ایتمك صورتیله الده ایتدیکی آچیق کاغدلری املا ایله اوته‌یه بری‌یه کوندەرییوردی . قرالاره کوندەریلن ساخته نامه‌لرده شهزاده‌نك اسیر اولمایوب کندی آرزوسیله شوالیه‌لرك اراضیسنده اقامت ایتمکده اولدوغی یازیلییوردی . طبیعی بوندەکی مقصدده اسارتدن تخلیص ایچون اطرافده حاصل اولان تشبثاتی عقیم براقدیرمق ایچون ایدی . شوالیه رئیسی بوتون عالمی اغفال ایدەن بومتنزلانه مهارتلر جلەسندن اولق اوزره شهزاده‌نك توجه واعتمادینی‌ده قازانمه‌یی اونوتمییوردی .

جم ، کوتك برنده ، وهرنه صورتله اولورسه اولسون ناثل حریت اولدوغی تقدیرده حاصل اولان اغبراری یوزندن شوالیه‌لره ووره بیله‌جکی ضربه‌دن یاقایی قورتارمق چاره‌لرینه توسلدن کیری طورمادی ، وبو مقصدی تأمیناً ردوسده آلیقویمش اولدوغی آیاس وسنان بکلری اطلاق ، وافندیسنك یانه اعزام ایله‌دی .

یأسی کیدیکچه آرتان ، یاشامق ایچون قدرتی قالمایان شهزاده بو قدیم وصادق بندکانی هیچ بکله‌مه‌دیکی ، امید دخی ایله‌مه‌دیکی بر زمانده یانندہ کورنجه شاشیردی . کوزلرندن بلا اختیار اشك مسرت دوکولدی . بکلرده لطفکار افندیلریی کورمکدن فوق العاده ممنون اولمشلر ، اونلرده آیاقلرینه قاپانه‌رق اغلامشلردی . یکدیکرینه عائد ماجرانك نقلی ایچه اوزون سوردی ، یورکلر پارچالایان

سرکذشتلر متقابلاً ، الم یاشلرینك آقاسنه ، وهپسنك بردن بادیلرینه لعنتلر ، کفرلر ساووررماسنه بادی اولدی .

شمدی بر قاچ فداکار صادق پرلشمشلردی : حسین ، جلال ، آیاس ، وسنان بکلر . بو درت ذات هر قوتله پنجه‌لهشه‌جك ، اولومله اوضراشه‌جق قطرنده ایدیلر . آرتیق ، اولجه امیدایتدکاری کبی شوالیه‌لرك واسطه‌ومعاونتیله سریر سلطنته جیقمق امکانی یوقدی . بورادن آنجق موفق اولهبیلیرلرسه فرار ، اونلری قورتاره بیله‌جك ، واوندن صوکره تخت مسئله‌سی موضوع بحث اولهبیله‌جکدی ، حسین وجلال بکلر فرار وسائطی دوشونورلرکن ایشلرینه یارایه‌جق ملاحظه‌سیله مایمونجقلر الده ایتمشلر . وبو دفعه اونلری پریکیلره ویرمشلردی . دوشوندیلر ، وشویله بر پلان ترتیب ایتدیلر :

شهزاده تنزهه چیقدیغی زمان اتباع ، محافظلرك اوزرینه آتیلاجقلر ، الارندن سلاحلری آله‌جقلر ، واولدیره‌جکلر ، اچیرودن قپولری آچاجقلر ، بونلرده خارجده آتلری حاضرلانه‌جقلر ، بکلیه‌جکلردی .

آیاس وسنان بکلربو خصوصی « جم »ه آچدیلر ، وبرکون‌ده تعیین ایتدیلر . لکن بر سرخوش ، بوتون بو پلانی سائقهٔ سکر ایله کیجه پاپاسلرمافشا ایتمش ، بو تصورده عقیم قالمشیدی . « واقعات » بونی باشقه درلو آ کلاتیور ، وافشا کیفیتی سرخوشلغه دکل ایچلرندن برینك منافقلغنه ویریور : « بو تدبیراوزرینه جمیع کبیر وصغیر بر یره جمع اولوب بو قصده جان وکوکلله کمر باغلیوب بو یولده باش وجان ترکن اوروب سر ویروب سر ویرمکه عهد وپیمان وقسم برکوب اقدم تدارکنده پاپ پاپ کافر لباسلردن آلمغه مباشر ایکن ملاعین بو احواله واقف اولورلر اما واقف اولمارینك سببی بو ایدی که ایچلرنده بر ایکی یوزلی منافق وارمش اثنای عهددده عذر بهانه ایدوب آزر ایچمشدی بو طرفدن قایوجی باشی سنان بك وچشنکیر باشی آیاس بك وجلال بك وخزینه‌دار باشی وصوفی شادی حسین بك که اول صباح بولشمغه کتدیلرایدی اول ایچلرنده اولان منافق جمیع قضیه‌یی علی‌التفصیل کافرلره دیووبرمش اکر

پاپاسلرسه کز آدم کوندرك اشده بکی آلوب کیجه‌یورلر صکره بزدن بیلمیه‌سز وینجه او کافر بکی دخی غضبه کلوب نجه زنبرك جیلر احضار ایلش که کوندره یونلری هلاك ایدملر مکر ایچلرنده‌ترکجه بیلیرر بکیجکز واردی اول ایتمش که بو تدبیر دکل‌در زیرا ز فرنجه بکنه بو ترك بکنی کندی اختیاریله طورور دیو حیله ایدب طوروز شمدی بونك آدملری اولدورجك حیله‌من طویلور بزه بره‌مزلق اولور هله شیمدی سرمایه المزده صبر ایدملم زمانله بونك آدملرن بر بر هلاك ایده‌وز دیدی بو فکری صواب کوروب مقید اولدیلر . »

جم ، صباحلین اویاندیغی وقت شوالیه‌لرك سنان بکی چاغیردقلرینی ، تهدید ایتدکارینی کوردی ، صوکره‌ده بکی اعدام ایتمك ایسته‌دکارینی ایشیتدی . آرتیق شهزاده‌نك یأسی درجهٔ نهایه‌یه وارمش ، طالعسزلکنك بو درجه‌سنه حدتله منرافق بر الم طویمشدی . فقط یأسله ، کدرله کچیریله‌جك وقت دکلدی . سنانی قورتارمق لازمدی . درحال آشپتانده بولوندی . عفو آرزوسنی اظهار ایتدی . شوالیه‌لرك اطلاق ایتمك ایسته‌مه‌دکارینی کورونجه یالواردی ، یاقاردی ، نهایت قورتارمه‌یه موفق اولدی . بونك عفو اولونماسی سلطانك رجاسندن زیاده خارجده ایقاع ایده‌جکی سوء تأثر سبب اولمشدی . . .

سنان بکی قورتارمقله کدری بر پارچه تخفف ایتمشدی . فرار آشپتانك مقیم قالمسی کندیسنی درین بر بدبینی‌یه سوق ایتدی .

ذاتاً بوتون ألملره وکدرلره ایچین ایچین قاتلانمقدن باشقه چاره‌ده یوقدی . ویلال واضطراب دقیقه‌لرینی اونوتمق ایچون بولدوغی چاره شعر یازمق ، رقتاب اوتومقدن عبارتدی . حزن وکدراوکا پك خزین شعرلریازدیرییوردی :

اول دم قنی که کعبهٔ کویك مکان ایدی
ارامکاهی کوکلك اول آستان ایدی
اول دم قنی که سبزه‌لرین تازه طوتمغه
اول کلستانده یاشلرم اب روان ایدی
اول دم قنی که مرغ دیله آستانکك

هر کوشهٔ مشرف بر آستان ایدی
اول دم قی که مسکن ایدی ایشك جمه
حیفاکه کچدی بیلمدك اول خوش زمان ایدی

یمضاً کتاب وقلمله اً کلهنه میور ، کوکلنی اووتهجق باشقه واسطه لر آرییوردی. ایشته بویله الیم آلنرده بر مایمونه شطرنج اویناتمه یی، بر پاپاغانه ده سوزسویله مه یی اوکرندی . [۱]

صوك قرار تشبثی شوالیه لرك محافظه وسائطی تقویه ایتمه لرینه سبب اولدی. آولرینی بر درلو آلدرندن قاچیرمق ایسته مه دین بوآخرت آدامارك شیمدی یتمش سکسان کشی محافظه اوله رق تعیین ایتمشلر ، کیجه کوندوز نوبت بکلشمه یه باشلامشلردی .

« کافرلر بر براق اولوب جبه یله قاچ ، خنچر تبرله صباحه دك نوبت طوتب حتی بر بر بکك اوزرینه کروب یاتدغی یری جست و جو ایدرلردی یعنی که بربردن دلوب چقمسونلر دیو برنجه زمان بووجهله بکلدلر.» شوالیه لر طرفندن امر محافظه بوصورتله تشدید ایدیلیر ، تحت محافظه لرنده قالماسی اسبابی استکمالی قیلنیرکن بری طرفده پاپانك وقرالارك آملق تشبثاتی دوام ایدییور ، حتی ایلریلییوردی .

بایزید ثانی ، فرانسه قرالی شارلك تخلیصی ایچون جالیشدیغنی خبر آلمش ، ممالك عثمانیه یه صالیوریمه مك ایچون عالم نصرانیچه مقدس طانیلان هدایا ایله بر سفیر کوندهرمشدی. قرال سفیری قبول ایتمه دی. شهزاده نك فرار اخبرموجبنجه پاپا « اینوسان » ه تسلیم ایچون بیان موافقت ایتدی . بوندن ماعدا الی فرانسز شوالیه سندن مرکب بر قوهٔ محافظه شهزاده نك امنیت آلتنده بولونماسنه نظارت ایتمه سی، واکر پاپا کندیسنك موافقتی اولمقسزین « جمی » دیکر بر حکومته تسلیم ایده جك اولورسه بونك مقابلنده اون بیك دوقه ویرمه سنی مقاوله ایله دی .[۲]

[۱] سلطان جم « تدبیات ادبیه » شهاب الدین سلیمان بك اجتهاد نومرو ۱۱۰
[۲] محمد عطا بك ترجمه سی هامر جلد ۳ صحیفه ۲۶۲

قرالك پاپایه تسلیمی (دوبوسون) تزدنده اصرار ایتمه سی تاپولی قرالی علیهنه ایتالیایه اجراسنی تصور ایتدیکی سفرده مقاصدینك اجراسنه پاپا طرفندن ممانعت ایدلمه سی ، اوکا اولدن شو صورتله بر خلوص چاقماسی فکرینه مستند ایدی . بویله اولمله برابر شارل « جم » ه آجیور ، اونی تخلیص ایچون اجداً جالیشیوردی . معیتنه بویله بر مفرزهٔ عسکریه ویرمه سی شبهه سز اونك لهنه برحرکت ایدی .

« دوبوسون » آلندن قاچیرمق ایسته مزدی . فقط بری قاتولیك کرسیٔ روحانیسنده ، دیکری اوروپای غربینك امور سیاسیه سنده صاحب نفوذ بر سریر سلطنت اوزرنده فرمانروا اولان بوایکی حکمدارك تمایلاتی اخفا ایتمه مك جرأتنده بولونامازدی . شوالیه اوجاغنك بر پادشاه اوغلنه قارشی — موجب عار وشین اوله جق برمرتبه یی تجاوز ایتمش اولان — درشتانه وبی رحمانه معاملاتی اوجاغدن متنفر اوله جق درجه ده اوروپاجه حیرکین کوروندیکنه باشلامامسی ده شوالیه رئیسی دوشوندوره ن مؤثراتدن ایدی . ایشته بواضطرار تأثیریله ، واوجاق حقنده آلدیغی پاره دن دها مهم کوردوکی بعض امتیازات استحصالی امیدیله شهزاده یی تسلیم مجبوریتنده قالدی .

نهایت قرال شارل سلطان جمك نقلی ایچون مکتوبلر ، وشهزاده نك شخصنه مخصوص اولق اوزره اذنامه یازیلماسنی امر ایتدی . پاپانك مرخصلری صوك درجه ممنون اولمشلردی . چونکه آیلردن بری امتداد ایدن غیرتلری موفقیتلی برنتیجه یه اقتران ایلهمشدی .

جم سلطانه یه آتلره ، کیلالره بینمك زمانی کلمشدی. ذاتاً طالع اوندن طورمق ، دیکله تمك سعادتی اسیرکه مشدی . بونکله برابر اوده بویله برقراره منتظردی . بناءً علیه « بورغانوف » ه قرالك امری کلدیکی زمان هیچ تردد ایتمه مش ، معیتی خلقیله برابر حرکت ایلهمشدی ۵ ذی الحجه ۸۹۳ .

بولده شهزاده نك محافظه سنه صوك درجه دقت ایدیلییوردی . سلطان جم « مون فه ورات » طریقیله لیونه کلدی .

« برنجی کون شهرك غرابتن » سیر ایتدی. اورادن کی یه بینه رك « آوینیون »ه

متوجهاً حرکت ایله‌دی . موسم قیشدی . کی‌قره‌یه اوطوردی . بونك اوزرینه جیقمه‌یه مجبور اولدیلر ، وکیجه‌یی بر طاغ اتکنده کچیردیلر . « لیون » دن حرکت ایتدکدن صوکره ، کاه کی‌یه بینه‌رك دکردن ، کاه آتلره سوار اولهرق قره‌دن کیدییورلردی . بوانشاده وندیك حکومتی استانبولده‌کی‌بالیوسنه مکتوب یازمش ، صدراعظمله برمعتاد کیزلیجه کوروشمه‌سنی ، سلطان جمك پاپاطرفندن کوندریلن اوچ کی ایله رومایه متوجهاً حرکت ایتمك اوزره « پروانس »ه کوتورولدوکنی خبر ویرمه‌سنی توصیه ایله‌مشدی .

بوصیره‌ده ایدی‌که قرال شارل پارسه کیردی . اوکون بالتصادف ناپولی قرالی ایله سلطان بایزیدك ایلچیلری‌ده فرانسه پای‌تخته کیرمشلردی . بایزیدك ایلچیسی « آنطونیو » اسمنده برروميدی . ایکی ایلچی قرال طرفندن قبول ایدلدی . پاپانك مرخصلری درحال‌تلاشه دوشدیلر . ترك ایلچیسنك سویله‌یه‌جکی سوزلرله قرالك تبدیل فکر ایله‌مه‌سندن قورقویورلردی . اونلرده قرال ایله کوروشدیلر . سلطان جم ، فرانسه‌ده قالدیغی مدتجه سلطان بایزیدك راحت قالدیغنی ، شیمدی شهزاده‌نك ایتالیایه نقل وپایایه تسلیمنی خبر آلیر آلماز تلاشه دوشدوکنی ، بناءً علیه عثمانلی شهزاده‌سنه قارشی پاپیله‌حق هرالتلك خرستیانلغك ضررینه اوله‌جغنی سویله‌دیلر . قرال‌ده جوابا اودرجه‌اندیشه‌یه محل اولمادیغنی ، بناءً علیه کندیلرینه مجلس اعضاسی واسطه‌سیله ویریله‌جك قرارك تبلیغ اولوناجغنی سویله‌دی .

ایرته‌سی کون ناپولی ایلچیسیله عثمانلی ایلچیسی تکرار قرال شارل طرفندن قبول ایدلدی . عثمانلی ایلچیسی سلطان بایزیدك فرانسه قرالی حقنده‌کی حرمتدن بحث ایتدی ، قدسی مصرلیلردن ضبط ایدر ایتمز قامه کلیسیاسنی ، حضرت عیسانك چارمیخده بوکرینی ده‌ان مزراغی ودهاسائر مقدس اشیایی کوندره‌جکنی ، قوداشنك فرانسه طویراغنده اقامتی اثناسنده حقنده کوستریلن اکرامدن دولایی تشکرایتدیکنی سویله‌دی . شهزاده‌نك بنه اسکیدن کی محافظه اولوناسنی ، وبوکا قارشیلق اولق اوزره هرسنه الافی بیلك دوقه ویرمه‌یه آماده اولدوغنی آکلاتدی . سلطان جم پاپایه ، ماجارقرالنه ، قرال فه‌رراته ، وندیك جمهوریتنه

تسلیم ایدله‌دیکی تقدیرده عموم خرستیانلرله مصالحه‌ایده‌جکی ، وحتی دشمنلرینه قارشی کندیسنه یاردیم ایچون فرانسه قرالنك سوزلرندن جیقمایاجغنی علاوه ایتدی . فقط سلطان جم ، خرستیان دولتلردن برینه تسلیم ایدیله‌جك اولورسه سلطان بایزید مصر سلطانیله مصالحه عقد ایده‌جك ، اونکله برابر خرستیان دولتلرینی‌راحت براقمایاجقدی . سلطان‌بایزیدك سفیری آنطونیو شو سوزلری‌ده علاوه ایدییوردی :

« ذات حشمتانه‌لری ظن ایتمزلرکه پادشاه قاردشندن قورقار ، بالعکس بر قاردش کبی سیور ، فقط اونك ایی قابلی اولمادیغنی بیلیر . اکر فرانسه‌دن جیقاجق اولورسه ، کندیسنه قارشی حیله‌کارلقلره تشبث ایده‌جکندن چکینیر ، شاید شاطان جم کندی آلنه کچه‌جك اولورسه اوکا قارشی عدالتك ایجابنی ناصل تطبیق ایده‌جکنی بیلیر . ایشته بوحذورلره میدان قالمامق ایچون شهزاده‌نك فرانسه‌ده راحت راحت اوطورماسنی آرزوایدییور . »

قرال شارل : بوبیاناتك مهم اولدوغنی سویله‌دی . کرك پادشاهه کرك ناپولی قرالنه صمیمی تشکرلرایتدی . بومسئله‌ی اوزون اوزادیه مذاکره‌ایتدکدن صوکره جواب ویره‌جکنی علاوه ایله‌دی .

مجلس ، سلطان جم مسئله‌سی حقنده ایکی‌یه آیرلمشدی : برقسمی سلطان بایزید ایله ناپولی قرالی فه‌رراتك تکلیفنی موافق کوردیلر ، دیکر بر قسمی‌ده بوتکلیفلره اهمیت ویرله‌مه‌سنی توصیه‌ایدییوردی . بومناقشه‌لره پاپانك مرخصلری‌ده داخل اولدیلر . سلطان بایزیدك مقصدی جمك عاطل قالماسنه ، وپاپانك حاضر لادینی اهل صلیب سفربرلك اجرا ایدله‌مه‌سنه سبب اولمقدن باشقه برشی اولمادیغنی آکلاتدیلر . اونلرك فکرنجه قامه کلیساسنك ویرله‌سی کولونج برتکلیفدی ، انسان آلنده اولمایان برشیئی ناصل ویریر ؟ کذا سلطان بایزیدك مصرلیلره غلبه ایتمه‌سی‌ده ممکن‌دکلدی . اردوسی ودوناتماسی اساساً مصرلیلره قارشی یوزولمشدی . بوندن باشقه خرستیانلرك مدهش دشمنلری طرفندن تکلیف اولونان برصلحك دائمی اولماسی قابل دکلدی : بوندن ماعدا سلطان جم‌ده بویله‌قالمه‌جق ، عطالتده اوزون مدت براقیلدیغی کوره‌جك اولورسه ، انتحاری بیله کوزه آلدیریدیغی

سویله‌مشدی . مرخصلرك تلاشنه اساساً لزوم یوقدی . قرال شارلك پاپایه ویره‌جکی سوزدن دولایی جکی طبیعیدی . اصل غریبی ، سلطان جم پاپایه کوندرلدیکی حالده ، ماجار قرالی ماتیاشك حالا سلطان جمی ایسته‌مکدن فارغ اولماسیدی . اوصیره‌ده ماجار قرالیچه‌سنك خدمتکارلرندن ، وقرالك مأمورلرندن بری پارسه گلمشدی . اوده متصل سلطان جمك قرال ماتیاشه تسلیمی آرزو ایدییور ، پاپایه کوندرلدیکی ایچون شکایتده بولونییوردی .

سلطان بایزیدله ناپولی قرالی فه‌رران طرفندن کوندریلن ایلچیلرك تکاپی اوزرینه فرانسه‌ده ، قرال مجلسنده ، حصوله کلن تحولدن پاپانك هیچ معلوماتی یوقدی . معمافیه مرخصلری ، قورقدقلری فلاکته اوغرامامق ایچون ، پارسه‌ده اولانجه فصاحتلرینی وبلاغتلرینی صرف ایتمکدن کری طورمییورلردی . سرای ارکانیه ویریلن مدهش هدیه‌لره قارشی پاپانك مرخصلری قوری فصاحتدن باشقه برشی صرف ایده‌میورلردی . [١]

یوصیره‌ده سلطان جم « طاراسقون » و « مارسیلیا » طریقیله « طولون » ه کلمشدی . محافظلر حرکتی تسریع ایدییورلردی . معمافیه هوانك غیر مساعد اولوشی حرکتلرینه مانع اولییوردی . بوسببله اورایه مواصلتلرندن آنجق اون ایکی کون سوکرا حرکت ایده‌بیلدیلر .

سلطان جمك حرکتندن سوکره قرال نه‌درجه تبدیل فکر ایتدی . پاپایه احترامندن صرف نظرله فرانسه‌یه کتیرلمه‌سنی ، اورادە بر مسافر کبی قالماسنی ایستییوردی . فقط ایش ایشدن کچمش ، شهزاده‌یی مقدرات ازلیه دها اول سوروکله‌یوب دار فلاکته ایصال ایده‌جك اولان قادرغه‌یه بیندیرمشدی . کیری چه‌ویرلمه‌سنه امکان اولمادیغنی کورمن مأمور عودت ایتدی ، و کیفیتی قرالە حکایه ایله‌دی .

جم ؛ دکزه آلیشقین اولمادیغیندنمیدر نه‌درنه؟ بودفعه‌ده شدتلی بر فورطنه جیقمش ، سما ایله دریا بربرینه قاریشمشدی . بی‌پایان دکزه نسبتله بر جزق اصغر بیله اولامایان کمی برصمان چوپی کبی صالللانییور ، یوجالییور ، فقط قمی

[١] سلطان جم محرری احمد رفیق بك اقدام : توسرو ٨٢٣٤

دریایه تماماً سقوط ایتمیوردی . « کوکه هر بار آغوب اندوکنجه قه‌رلرك دلك‌لرندن دکرمن اولوغی کبی صولر قوپاردی . » هله بیك جهد ایله « بیونین » شهرنی قارشیسنده‌کی « لارابه » آطه‌سنه کله‌بیلدیلر ، واورادە دمیر آتوب کیجه‌له‌دیلر . ایرتسی کون فورطنه‌نك دها مدهشنه طوتولدیلر . بودفعه کمی بك شدتله قه‌ریه‌دوغری کیدییور ، اونی چارپمقدن منع ایتمك امکانی اولمایاجقی آکلاشیلدیغی ایچون ایچنده کیلر تلاشه دوشییوردی . جمله‌سی سویوتمه‌یه ، آغلامه‌یه باشلادیلر . شهزاده؛ متوکل ، قلبی اللهه چویرمش ، ذاتاً بیقدیغی بو دنیادن برآن اول عزلت ایتدیرمه‌جك ، اونی دوشدیکی فلاکتدن صوك برضربه ایله قورتاره‌جق وسیله‌نك ظهورینه مترقب بولونمشدی ، فقط سرنوشت فلاکتی هنوز ختامه ایرمه‌مش ، اونك چکه‌جك دها آلیم دقیقه‌لری قالمشدی . اونك ایچون « غالر » بو دفعه‌ده قه‌ریه دوشمکدن قورتولدی .

« عنایتاه ایریشوب سرن آغاجنك اوجی قرایه دوقونوب کمی دوندکلین‌ده فی‌الحال چتلغله بیل اوکنجه قدجی وردلر . »

تام یوصیره‌ده موافق بر ریل چیقمش ، قادرغه بوسایه‌ده بنسه حرکت ایتدکلری جزیره‌یه عودت ایده‌بیلمشدی . آنجق بودفعه دیکر تجاوزه معروض قالدیلر .

مشهور قورصانلردن « فلارمان » ، فورطنه‌دن متأثر اولمش ، اوده آتی کمی ایله برلکده بورایه التجا ایتمه‌یه مجبور قالمشدی . شوالیه‌لر ؛ بنه شهزاده‌یی صاقلادیلر ، وایشی طاتلی‌یه باغلایه‌رق بو تهلکه‌یی‌ده اوصورتله آتلاتدیلر . شهزاده‌یی حامل کمی فورطنه‌لرك شدتیله ایچه زده‌لنمشدی . بودفعه قلارمانك کیلرندن بردانه استیجار ایتدیلر .

« جم » ی ، وکیده‌کی افراد معیتیله محافظه‌یه مأمور اولانلری اورایه نقل ایله‌دیلر .

بونك اوزرینه موافق روزکار بولمشلر ، وآز مدت ظرفنده « روما » یه سکسان میل مسافه‌ده‌کی « چیویتاوه‌کیا » لیمانینه مواصلت ایتمشلردی .

بورایه کلنجه درحال پاپایه خبر کوندەردیلر ، شهزاده‌نك وصولی ابلاغ

ایله‌دیلر. بابا یدنجی « اینوسان » اوغلی « فرانجسقوسیبو » یی دیر قاردینال ایله دها برقاچ معتبر ذاتی ایتالیانك آق دکز ساحلنده برلیمان اولان «سیویتاوجیایه» قادار جمك استقباله کونده‌ردی. مستقبلین کندیسنه راسمهٔ خوش آمدی یی ایفا، وشهزاده‌یی شانویه ایصال ایله‌دیلر.

جم ، بابا طرفندن صورت مخصوصه‌ده کونده‌رلمش اولان متکلف ومزین برآت اوزرنده اولدوغی ، واطرافنده مدبدب لباسلر کیمش قاردینالار ، زنکینلر ، مأمورلرله مصر سفیری بولوندوغی حالده ایچه غلبه‌لك بر قافله ایله رومایه داخل اولیوردی .

رومانك قپوسنده مصر سفیری احترامله مشحون شهزاده‌یی بکلییور ، جمده خفیفجه حرکت ایچون اشارته انتظار ایلییوردی . سفیرك راسمهٔ استقبال ایفا ایله‌مسنه مساعده ایدیلنجه اتباعیله برابر یورودی . قرق آدیم یاقلاشنجه آتلردن اینمدی . معیتنده کلنلرده آتلرندن ایندیلر ، وسفیری تقلیده قویولدیلر. سفیر یاواش یاواش ، آدیم آدیم یوریییوردی ، شهزاده ایله بینندهکی مسافه اون بش آدیم قالینجه یاندی ، یراوردی ، قالقدی ، برایکی آدیم دها آنه‌رق بودفعه دیز چوکدی ، وتمنا ایله‌دی : صوکره سلطانه یاقلاشدی ، وبرالیله آنك صاغ آیاغنی ، اوتهکی آلیله‌ده اوزنکی یی طوتمق صورتیله بردها دیز چوکدی ، متعاقبا ذوداقلرینی یاقلاشدیره‌رق کمال احترامله جمك صاغ آیاغنی اوپدی . تکرار قالقدی ، بودفعه‌ده دیزینه اوچ پوسهٔ احترام قوندوردی . شهزاده مغرور ، محتکم برالتفات مخصوص اولمق اوزره سفیرك اکسه‌سنی اوقشادی ، اوده بوکا برمقابلهٔ شکرانی اولمق اوزره یوزینه دوغرو اوزاتمان یکنی تقبیل ایله‌دی ، آیاقده ، رکابنده طوران سفیر خوش آمدی مقامنده فصیح برنطق ایرادایدییور ، جم ، بی حرکت ، متأثر طوریور ، و آغلییور ، اونك سویله‌دیکی سوزلری دیکلییوردی . سفیر ، نطاقی ختامه ایردیرنجه شهزاده برقاچ کله ایله قیصه‌جه مقابله ایتدی ، تشکرلرینی بیان ایله‌دی . یونك اوزرینه سفیره آتنه راکبا اولمق ایچون مساعده ویردی . سفیره آتنه بینه‌رك شهزاده‌نك اوکنه کچدی ، متعاقباً جمك اتباعندن بری آتلردن ایندی . سفیرك آدملرینك یاننه کچه‌رك اونلرله اویوشدی ، یونی متعاقب هپسی برر برر شهزاده‌نك حضورندن کچدیلر ، آیاق دیز اویدیلر .

بو مراسم بیتدکدن صوکره پاپانك کونده‌رمش اولدوغی استقبالجیلر برر برر کلدیلر ، شسابقه‌لرینی چیقاردق ، رکوع ایتمك صورتیله تقدیم سلام واحترام ایله‌دیلر . شهزاده جمله‌سنه باش أکمکله ، وتمنا ایتمکله مقابله‌ده بولوندی . هرقاردیناله عائد اتباعك باشی شهزاده حضورینه کلییور ، تقریباً :

« مقدس پاپانك امریله افندم قاردینال فلان ، ذات نجابتپناهیلرینك حضورنده بولونمقدن شوخندانی بیان خوش آمدی ایچون کوندرمشدر . »

سوزلرینی سویلییور ، چکیلوب کیدییوردی . یالکز قاردینال « دوسنت مارق » ك آدمی ایری بردستور قوللانمش . شو سوزلری سویله‌مشدر :

« نجابتمآبا ! شایان تقدیس وتعظیم افندم قاردینال « دوسنت مارق » ذات فخامتپناهیلرینك رومایی تشریفلرینی طویدقلری زمان فوق‌العاده محظوظ اولدیلر ، بونی ، وطویدوغی محظوظیتی اظهار ایچون افندمزك ورودینی استقبال ایتمك اوزره بوتون اتباعنی کوندردی . قادرمطلق جناب حقدن تمنی بودر ، که ذات حشمتپناهیلرینك رومایه وصولی مسعود ومتیمن اولسون ، بوتون خیرخواه لرینك انتظاراتندیکی ثمره‌یی وجوده کتیرسون . بومقصدله درکاه افندمسزی تبریك ایدییور . وبوتون قابیله شخص واموالی اوامر نجابتپناهیلرینه عرض ایدییور . »[1] جم ،

بوکاده مناسب ، قیصه بر قاچ سوز سویله‌دی ، وراسمهٔ تقدیم ختام بولدوغی ایچون آلای شهره دوغری آغیر آغیر حرکت ایتدی . شهزاده‌نك پر یانده پاپانك اوغلی ، اوبر یانده ردوس شوالیه‌لرینك رئیس دوبوسونك قرداشی بولونییور ، شرفه مخصوص آلایشلی لباسیله ، ظریف وبیاض صاریقیله آلتون وکوش قاپه ایشلمه‌لی سلاحلریله . درست وتوانا اندامی ، کبارانه طووی ایله تماشایه قپوشان رومالیلرك نظر حیرت وتقدیرینی جلب ایدییوردی .

رومالیلرك کورمه‌یه شتاب ایله‌مه‌لری بك طبیعی ایدی . چونکه قسطنطنیه‌نك ضبطی خبری حالا قولاقلرنده چینلییور ، فاتحك ، جمك دراپتلی باباسنك کدیك

[1] جم سلطان بحیری نوان صحیفه ۲۲۸

احمد پاشا قوماندا سیله کوندهردیکی اردونك «اوطرانت» ده یاطلاتدقلری طوپلرك شاقیرداتدقلری قلیجلرك طراقه‌لری سامه‌لرنده‌طنین انداز اولیوردی . فونلر عثمانلیلرك بووسع بشیر فوقنده‌کی موفقیتلرینی حیرتله ایشدییورلر، کندیلرندن دها باشقه درلو اولماسی لازم‌گله‌جکنه قناعت کتیردکلری عثمانلیلرك باخصوص خاندان سلطنت اعضاسندن برینك کوروله‌سنی الزم عد ایدییورلردی . ایشته بوسبیله شهر بوشالیر ، وخلق سوقاقلره دوکولورجه‌سنه ازدحام جمك تعقیب ایتدیکی جاده ومیدانلری دولدورمشدی .

سلاح سسطوتیله شرقی رومایه کیرمش اولان فاتحك اوغلی سلطان جم اوندن قرق سنه صوکره بابانسك برسلطنتنده اوطورمق ایسته‌دیکی غربی رومایه ظاهراً دوستانه ، حقیقتده اسیرانه ، وفقط هر حالده بر شهزاده‌یه لایق اطوار مردانه ایله‌قدمزدن اجلال‌اولیوردی ۱۰ ربیع‌الاول ۸۹۴–۱۳مارت ۱۴۸۷ .

قافله واتیقانه داخل اولونجه شهزاده‌یی قرالار دائرمسنه کچیردیلر. اورایه مسافر ایتدیلر .

سلطان جم، رومایه کیردیکی کون کندیسنه وقتیله ابراز محبت‌ایدن صاووا دوقه‌سی شارل اولمشدی . رومادهکنیج شارلك زهرلندیکی آغزدن آغزه دولاشییوردی. ایرتسی کونی «جم» صورت رسمیه‌ده پاپانك حضورینه قبول ایدلدی . پاپا سکزنجی «اینوسان» قاردینالاق بخش ایتدیکی ذواتك آیاق آل ، دوداق ، اوپه‌لری مراسمنی اکمالدن صوکره شهزاده‌یی قبول ایتدی ، قاردینالار آرقه‌سنه صیره‌لانمشلردی . تسریفاتجی پاپایه عثمانلی پادشاهلرینه ایفا اولونان مراسم مثلو معامله‌ٔ احترامیه ایفا ایتمه‌سی، وقاووغنی چیقارماسی لازم کله‌جکنی شهزاده‌یه اخطار ایتدی .

جم، فاتحك بومعزز اوغلی اویله بر معامله‌ٔ احترامکارانه آلمادقدن، وباشنده‌کی عمامه‌یی چیقارمادقدن باشقه پاپالق تاج وتختی قارشیسنده قرالرك بیله یاپدیغی دیز چوکمه‌یی ده لزومسز بر تنزل عد ایتمش ، باشنی خفیفجه اکمکله ، ویالکز آلنی قالدیروب سلام ویرمکله اکتفا ایتمشدی، متعاقباً ، تخته دوغرویاقلاشه‌رق مردیونلرینی بربرر جیقه‌رق کندی اقرانی ایمش کبی پاپانك اوموزندن اوپمش

رجانی واسطه‌سیله پاپا حضرتلرینك نزدنده بولونمقدن متولد محظوظیتی بیان، وخصوصی بر ملاقاتك تعیینی‌ده رجا ایتمشدی .

پاپا سکزنجی اینوسان بو سوزلره رفق وملایمتله، امید ویریجی جوابلرله مقابله ایتدی. شهزاده‌ده بونك اوزرینه مردیونلری اینه‌رك کیریه دوندی ، وکیرکن یاپدیغی کبی جیقارکن‌ده باش اکمك وسلام ویرمکله اکتفا ایده‌رك عودت ایتدی . جم ، مصاحفه مقامنده اولدیغی قاردینالارك‌ده اوموزلرینی اوپرکن معیت ارکانی بر عثمانلی سلطانی کبی پاپایه راسمۀ سلام واحترام ایفا ایدییورلر ، ترکلکه خاص نزاکت‌وتربیه‌یی اظهار ایلییورلردی. فرانسه قرالی شارل، جمك یوزینی کورمه‌مشدی. بوکیفیت قرالك تعصبندن ایلری کلییوردی. مانع اولانلر اطرافنده‌کیلردی . چونکه شهزاده ایله کوروشمك آرزوسنی اظهار ایتدکه معیتنده‌کیلر :

— اول بر یاوز کسنه‌در . یاننده ریفه فرانسه اکلدقجه ویفه‌یه ودیمزه سوکر وایدرکه بن آنده وارمازمن . بزارن بنی اختیارمه بونده اوتورمغسا قومزسز بنمسه کنلدمی هلاك‌می ایده‌بن دیر» دیمك صورتیله وازکچیرتیرلردی.

جم ، شوالیه‌لردن راحتسز اولوبده :

— بنی ریفه فرانسه‌یه الهدك احوالمی سویله شهین نه‌زمانه‌دك بویله حبس چکرن بنده عمرم بوحبس ایچنده‌می آخر اولور دیدکجه شوالیه‌لر :

— های سلطانم ریفه فرانسه شهرینه ترك واردوغن استمز ایدرکه بنم مملکتمه ترك آیاغی باصدیغی‌یوقدر بنه باصماسون دیویاغ ایتمش‌در سزی انده التحکه قدر قورقارز ناکاه بر ضرری یتشه دیرلردی .

بوصورتله شوالیه‌لر بر طرفدن قرال شارلی ، دیکر طرفدن سلطان جمی اویلارلر ، یکدیکریله کوروشمه‌لرینه مانع اولورلردی . سببی شبهه‌سز قرالك آولرینی اللرندن آلمه‌یه‌تشبث ایتمك کبی‌قطعیاً آرزوایتمه‌دکلری برحالك‌وقوعندن قورقدوقلری ایدی . فقط بو کیفیت بالاخره میدانه چیقدی ، یونی فرانسز زادکانندن بری ظاهره‌چیقارمش، وقرالی بوندن خبردار ایله‌مشدی. بو «ژیمه‌ل» ایدی . «ژیمه‌ل» جمك «یورغانوف» دن «روما» یه نقلی صیره‌سنده کندیسنه

رفاقت ایتمش ، او وسیله ایله کوروشمش ایدی . عادی ایدمن ملاقاتلردن برنده شهزاده یه :

— بونجه زماندرکه فرانسه مملکتنده اولدوقکز نه عجیب ریغه یه کلوب پارس شهرینی تماشا ایتمدکز پارس که ریغه فرانسه نك تختدر یعنی بلا تشبیه جنت مثال انواع زینتله مزین انواع نعم وجمیع فواکه وافر ونفیس ودخی محبوبه می بی نهایت وجمیع رایکان هرقنی سندن صفا کوز اولورسه حاضر ومهیا ، سوالی ایراد ایدنجه جمهده :

— بز آنده یکه وار الوم ریغه فرانسه شهرینه ترك آیاغن باصدغن استمزمش بن خود محبوس کشی بز بنم الدن نه کلور .

جوابنی ویردی شوالیه لرك قرالك آغزندن سویله دکلری سوزلری آکلاندی . بونك اوزرینه ژیمل :

— حاشا ریغه دن بودیدکلری سوزلر جمله سی غیر واقعدر .

دیدی ، اوده شهزاده لساندن قرالله سویله ن سوزلری حکایه ایتدی .

جمهده بوکا :

— حاشا !

جوابنی ویردی . بو صورتله ردوس شوالیه لرینك حیله لری میدانه چیقدی ، مانع اولانلرك کیملر اولدوغی تظاهر ایتدی .

بونك اوزرینه بوندن متأثر اولان او اصیل فرانسز :

— انشاء الله بن ریغه یه واریجق بوخبرلرك جمیعی دیووه رین ریغه بوندن بی خبردر .

دیدی . شهزاده پاپایه تسلیم ایدیلوبده وظیفه سی ختام بولونجه ، ژیمل ، عرض وداع ایلمك اوزره جمك حضورینه قبول ایدلدی . شهزاده فرانسزه صمیمی التفاتلردن باشقه پاپا طرفندن کندیسنه وبرلمش اولان ایکی بیاض آتدن برینی هدیه ایتدی ، بو صورتله خلوجنابتی ، یوقاری زمانلرده بیله سماحتدن چکینمه دیکنی کوسترمدی . ایشته بو آت قرالك کیفیته آکاه اولماسنه وسیله

اولدی . سکزنجی شارل ژیمل ایله برلکده آوه چیقدیغی صیرده قرال آتی بك بکنمش ، رفیقنه بوئی نره دن آلدیغنی صورمشدی .

ژیمل بو سؤال اوزرینه جریان حالی حکایه ایتدی . صیره سی کلدیکی زمان سوزی شهزاده ایله اولان ملاقاتلرینه انتقال ایتدیردی . جمك حال وشانی ، سخاوت وسماحتی حقنده اوزون اوزادی یه بحث ایتدی . شوالیه لرك حیله لرینی نقل ایلهدی . قرال ، بو ایضاحات اوزرینه نفرت ایدییور ، وجمه صمیمی بر محبت باغلییوردی . [١]

شهزاده جمك رومایه یه نقلی حالنده اتخاذ ایده جکی طور وحرکته داثر ویردیکی سوزه پاپا رعایت ایدییوردی . پاپایی الکزیاده ممنون ایدن جهت بالخاصه جم سایه سنده عمالی دوناتماسنك باطل برحاله کله جکی ، وبایزید ثانینك بووسیله ایله ایسته دیکی کبی خراجه باغلانیله بیه جکی کیفیتی ایدی . بوندن دولایی اینوسان ممنون اولییور ، شوالیه لری تجیل ایدییوردی .

پاپانك جمه قارشی اولان حرکتی ده صمیمی ایدی .

رومایه مواصلتندن اوچ کون صوکره پاپا کندیسنی صورت خصوصیه ده قبول ، وسرکذشت حیاتنه وبالخاصه خرستیانلره دخالت مجبوریتنه داثر ایضاحات طلب ایتدی .

جم یدی سنه دنبری چکدیکی أسارت مصائبی ، حال أسارنده والده سندن ، حرمندن ، چوجوقلرندن افتراق ألیمی حکایه ، واونلری تکرار کوره بیلمك ایچون مصره عزیمت آرزوسنده بولوندوغنی افاده ایتدی . ردوسه روم ایلی یه کچمك مقصدیله کلدیکی حالده شوالیه لرك عهدنامه خلافنه عزیمتنه ممانعت ایلهدکارینی حکایه ایلهدی . [٢] یدی سنه امتداد ایدن مدت محبوسیتی آکلاتیرکن هجران واشتیاقه داثر اولان سوزلرینی غیر اختیاری اوله رق آقیتدیغی کوز یاشلری

---

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٢٦

[٢] شهزاده نك بوقاریده یازیلان شهرینه نظراً شوالیه لره دخالتی روم ایلی یه کچمك تصوریله اولایوب مصره کیتمك مقصدیله وقوعه کلش ایدی ، م . ذ

تصديق ايديبور ، پاپاده بو عواقب أليمه‌دن متأثر سرشك تألم دوكك صورتيله جمك فلاكتنه اشتراك ايله‌بوردى . بونكله برابر تخطر آلام ايله آغلايان شهزاده‌يه اميد وتسلى ويريجى سوزلر سويله‌دى ، مصره عزيمتى شيمديلك اويامايه‌جغنى ، وبحار قرالنك كندينه انتظار ايده‌جكنى بيان ايتدى . ايكنجى ملاقاتده بويله‌جه كچدى .

جم ، روماده كچيرمه‌يه باشلادينى بوكونلر ظرفنده بر طرفدن‌ده مخابرات سياسيه‌يه كيريشيلمش ، شهزاده‌نك وجودندن استفاده چاره‌لرينه توسل‌ايدلمش ايدى . هله جمك بر پارچه راحتسز اولمامى پاپا دخى داخل اولدوغى حالده دول موجوده‌نك همان هپسنى انديشه‌يه دوشوريبوردى . پاپانك مقصدى تكرار بر اهل صليب تشكيل ايتمك ، وبو قوتى عثمانليلر عليهنده استعمال ايله كتديلرينى أوروپادن آتمق ايدى . بو بابده‌ك ايلريده مجارستان بولونييوردى ، قرال شهزاده‌يى آلنده بولوندوره‌رق بوسپر ايله نائل امل اولق ايستييوردى . وندیكليلرده بو خصوصده اپى‌مهم رولر اوينامق آرزوسنده ايديلر . برطرفدن جمى أله كچيرمه‌يه چاليشيورلر ، ديكر طرفدن بو ممكن اولهمازسه بسبتون محروم قالمامق ايچون پاپايه مظاهرتله برابر ايلچيلرى واسطه‌سيله شهزاده‌حقنده استانبولى خبردار ايديبورلردى . آره‌ده « قابقباى » ايله‌ده مخابره واقع اولييوردى . مصر سلطانلنك ايشده‌كى علاقه‌سى جمك والده وعائله‌سنك اوراده بولونمسندن منبعث ايدى . چونكه شهزاده جمه ، عودتى متعاقب آناطولى‌يه كچركن افراد عائله‌سنى مصرده براقمش ، كندیسى يالكز ذكوردن اولان معيتيله حركت ايتمشدى .

ايشته مختلف حكومتلر وشخصلر حقنده بويله شيلر دوشونورلر ، واونك وجودندن استفاده چاره‌لرينى تحرى ايدرلركن جم ، ظاهرى بر اسباب ورفاه ايچريسنده روماده امرار حيات ايدييوردى . فقط آرتيق كندیسنده اسكى آرزولر ، عثمانلى تختنه اوطورمق املرى قالمامشدى . شمدى مصره دونمه‌يه ، واوراده عائله‌سيله ممكن اولدوغى قادار ساده بر حيات كچيرمه‌يه‌خواهشكردى . بويوك قرداشنك « قدس شريف » ده اوطورمه‌سى حقنده‌كى تكليفنه امكان

اولسه‌يدى همان موافقت ايده‌جكدى . آنجق اطرافنه چوريان ده‌مير چلبى قيرمق ممكن دكلدى .

بنه بر كون پاپا كنديسنى دعوت ايتدى . مأيوس قلبنى بر قاچ كلمه ايله تسلى‌يه باشلادى . فقط مقصدى باشقه‌ايدى ، خسته‌لغندن دولايى وفاتيله قوردوغى املك زير وزبر اولماسى ايچون هنوز جان تتنده ايكن اوندن استفاده‌يى دوشونيوردى . كلمات تسليتكارانه‌يه مجارستانه كونده‌رمك آرزوسنى علاوه ايتدى .

جم ، بلا تردد شو جوابى ويردى :

— شمدى بن سزك رأيكزى اوزره انكروسه واريجق انك عسكريله‌اهل اسلام اوزرنه وارمق لازم كلور انك اوزرينه بو وجهله واريجق اول برك علماسى بنم كفرمه حكم ايدرلر بن خود دينمى جهان سلطنته ويرمزن عثمان مملكتى قنده قالدى ؟

شهزاده دينى بوتون بر آدامدى . خاك پاكنه يوزينى كوزينى سوردوكى كعبهٔ معظمه اونك بو حسنى دها زياده يوكسلتمش ، اوده بونك تأثيريله دنيا دولتنى اونوتدوغى اعتراف بيله ايتمشدى . قره‌مان اوغللرى ، دها بعض كيمسه‌لر اغفال ايتمش اولسه‌لردى جم اوندن صوكره شبهه‌سز اسكى أملنى تعقيب ايتمه‌يه‌جك ، مصرده اوطوروب بقيهٔ عمرينى حضور وسكونله كچيره‌جكدى . فقط موقة سونركى اولان نارسلطنت برطاقم حريصلر طرفندن كورولكندیرلمش ، واوده بيلمه‌يه‌رك كنديسنى او جريانه قاپديرمشدى . بناء عليه بويله ديندار بر شهزاده‌دن باشقه جواب صادر اولهمازدى . فقط پاپانك جانى صيقيلدى . بوسوزلرى ديكله‌مك ايسته‌مه‌ديكنى آكلاتمق مقصديله باشنى چويردى ، صوكره‌ده شو جوابى ويردى :

— وارامدى (حاشا) ايت كى بر بوجاقده سكلهيات . ديدى .

پاپا ، جمك اجنبى لسانى بيلمه‌ديكنى ظن ايتمش ، وبو سببله بويله قبيح بر جواب ويرمشدى . حال بوكه « مرحوم خود افرنج دلن ويازماسن فصيح بلوردى » بو حقرانه سوزلرى ايشيدنجه فنا حالده متأثر اولدى .

— پس سزه‌کار ایتدن بتراونلایوب‌یه‌نجه اولجاغدی» دیدی. پاپاشهزاده‌نك بوسوزلرندن پك زیاده محجوب اولدی . « دونوب بیك درلو اعتذارله احسن وجهله مصافحه ایدوب ینه مکانته کوندردی . » [١]

پك آز برزمان صوکره وندیك ایلچیسندن پاپایه کلن برمکتوب‌دهم برخبری محتوی ایدی . بوخبر سلطان بایزیدله آکلاشمش اولان انقونالی (خریستوفانو) نامنده برینك پاپا ایله سلطان جمی زهرلیه‌جکی مرکزنده ایدی . بونی بالذات کندیسی کلهرك ایلچی‌یه خبر ویرمشدی . حریف کویا پاپا کبی خرستیانلغه‌نجه اك بویوك صایبلان بروجوده قیمقدن بالاخره صرف نظرایتدیکنی بیلدیرمشدی . ایلچی کیفیتی بر طرفدن پاپایه بیلدیرمکله برابر دیکر طرفدن کندیسنی توقیف ایتدیردی . بالاخره‌دهروما یه کوندهردی .

خریستو قانونك بوحرکتنه پاپا فنا حالده قیزدی ، حدتی بر درلو تسکین ایدهمه‌یه‌رك نهایت اؤلدورولهسی امرینی ویردی . اونك بواؤلومی پك مدهش بر صورتده اجرا ایدلدی .

« خریستو فانو حیرچیپلاق ، آیاق اوزرنده تختهیه باغلی اولدوغی حالده بر آرابه‌یه قونولمشدی . بوحالده سوقاق سوقاق طولاشدیریلرکن بری طرفده جلاد دهمیرلری ، قیصقاچلری ، جیمبزلری آتشده قیزدیرییوردی . نهایت (قاپیتول)ه کتیردیلر . جلاد یانه یاقلاشدی ، قورشوندن بر طوپوزی قفاسنه ایندیردی ، بر خنجرده قلبنه صاپلادی . بیچاره خریستو کندی کندینی بویله مدهش بر اؤلومه آتمش ، وألیم صورتده ترك حیات ایتمشدی . متعاقباً جسدینی درت پارچه‌یه آییردیلر ، قوللهه باشسندن عبارت اولان بر پارچه‌سنی (سنت آنژ) ، ایکنجیسنی (سن پول)، اوچنجیسنی (سن ژان) ، ونهایت سوکنجیسنی‌ده ملت قپولرینه آصدیلر . » [٢]

خریستو قانونك زهرلهمه کیفیتی دوشونولدی. اوه بوسوزلرله امنیت قازانمق، واوسایه‌ده مقصدینه بالسهوله نائل اولق ایستییوردی . واتیقان منسوبینندن بریله

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٢٣
[١] توآن جم سلطان صحیفه ٢٦٩

اویوشمش اولدوغی ایچون مقصدینی قولایلقله اجرا ایده‌بیله‌جکدی ، وموفق اولدوغی صورتده‌ده سلطان‌بایزید طرفندن (نغره‌پون) بکی نصب ایدیله‌جك، معیتنه آله‌جنی ایکی یوز کمی ایله ایتالیان ساحللرینی یغما وتاراج ایله‌یه‌جکدی . آنجق یولی حسن انتخاب ایده‌مه‌دی ، مقصدینه نائل اولهمادن دیار آخرتی بویلادی .

خریستو فانونك اعدام خبرینه تقدم ایدن کونلرده روماده پاپانك تحت ریاستنده برقونغره عقدایدلمش‌ایدی. بوقونغره‌ده ایلك اول اهل صلیب مسئله‌سی موضوع بحث اولدی. مرخصلر ترکلره قارشی اوچ اردونك تشکیلندن بحث ایتدیلر. هراردونك باشنده برقرال بولوناجق، وآلمانیا ایمپراطوری باش قوماندان اولاجقدی. بومقامه پاپانی مناسب کورنلرده اولمشدی. اوچ سنه قادار امتداد ایده‌بیله‌جکی تخمین اولونان بوحرب اثناسنده آلمان اردوسی ویانه‌ده ، اوبرلری ایتالیانك بعض بلادنده طوپلانه‌جقلر ، وآلمانلر مجارستان ایله افلاقدن تجاوزایده‌جکلر ایدی . دونانماده موره‌ایله آغریبوزه هجوم ایده‌جکدی. فرانسزلرله اسپانیولر ایتالیا سواریلرینك برقسمیله ایلاریایه جیقه‌جقلر ، عثمانلی سرحدینی تاراج ایده‌جکلردی. پاپا بوپروژه‌یی بکندی . فقط ظهور ایدن مشکلات تطبیقنه مانع اولویوردی. بومشکلاتك اك مهمی ماجار قرالنك وقاتی ایدی. «ماتیاش»ك اؤلومی ، اهل صلیب سفرینك اؤلومی دیمکدی. پاپا بوامللك ساحهٔ حصوله جیقامایاجغنی کورمکله پك زیاده متألم اولویوردی . بوحال صحتنه تأثیرایده‌رك نهایت خسته‌لاندی ، راحتسزلغك تمادی ، ونهایت وخامت پیدا ایتمسی جمك محافظه‌سی مسئله‌سنی میدانه جیقارمشدی . شهزاده‌نك وجودندن استفاده‌یی دوشونلر پاپانك وفاتندن اول بعض تدابیره مراجعتی الزم عد ایتدیلر. بومیانده وندیك حکومتی بوجهتی نظر دقته آلمش ، سلطان جمك اهتمام ایله محافظه‌سنی حسن مارق» قاردینالنه توصیه ایتمیه باشلامشدی .

جم ؛ روماده ظاهراً اسباب رفاه ایچنده ایدی . ایسته‌دیکی کبی یییور ، ایچیور واکله‌نیوردی، فقط هرنه‌صورتله اولورسه‌اولسون فرانسه‌دن قالدیریلوب روماپه کتیرلمه‌سی اونك ایچون محبس ده‌کیشدیرمکدن باشقه‌برشی اولمادیغنی ده

آکلییور ، کوکلی متألم ، ذهنی پریشان بولونیوردی . شهزاده‌نك روپایه‌پاپانك نزدینه نقل ایدلش اولماسی بری طرفده سلطان بایزیدك‌ده . آز چوق تلاشنی موجب اولمشدی . او ، جمك سربست براقیله‌جغندن ، کلوب ینه کندیسنی اوغراشدیره‌جغندن اندیشه ایدییوردی . بوکا محل قالمامق ، کالاول تحت محافظه وأسارتده بولوندورولمق ایچون «اینوسان» ك نزدینه برسفیر کوندرمه‌یه ، ردوس شوالیه‌لریله یاپمش اولدوغی معاهده‌یی اونکلیده عقد ایله‌مه‌یه تشبث ایتدی ، و « مصطفی آغا » یی ایلچی صفتیله پاپا نزدینه اغزام ایله‌دی . امل شاهانه ، معاهده عقدندن ، اونی سجن مصائبده بولوندورمقدن بیله‌دها ایلری کیدییوردی ، اما پاپانك ابی یورکلی اولماسی ، طبع حلیمانه‌سی ، نزاکت مخصوصه‌سی ایلچی‌یی یوتکلیفه جرأتدن منع ایله‌مشدی .

زواللی جمك ایسه هیچ برشیدن خبری یوقدی ، او ، متألم ، متأثر اولمغله برابر ینه امید واردی . شهزاده ، واثیقان سرایننده بدایتده ایچه سربست یولونییوردی . اوته‌کی بریکیله کوروشییور ، قونوشه‌بیلییوردی . حتی‌دها بدایتده استقبال سیره‌سنده کوستردیکی اطوار احترامکارانه ایله شهزاده‌یی منتدار براقان مملوك سفیری ایله‌وقت وقت کوروشییور ، اوسایه‌ده والده‌سندن افراد عائله‌سندن خبر آلییوردی . حتی ردوس شوالیه‌لری رئیسی «دوبوسون» ك ترتیب ایتدیکی ساخته مکتوبله والده‌سندن یکرمی بیك فلوری قوپاردیغنی اوندن اوکره‌نمش ، بونك ایچون پاپایه شکایت واسترداد‌ینی طلب ایتمشدی . بومسئله بویودی ، سلطان بایزیده قادار عکس ایتدی . نهایت پاپا عزت نفسنه ، کلیسانك شرفنه طوقونان بوافعالی ردایله پاره‌نك آنجق بش بیکنی شوالیه‌لردن استرداد ایده‌بیلدی . استاداعظم ، اوست طرفنك صرف ایدلش اولدوغنی ادعا ایدییور ، قرداشندن آلدیغی قرق بش بیك فلوری کافی کلمییورمش کی شهزاده‌نك والده‌سندن‌ده ، مصر مملوکندن‌ده پاره چکمکدن صیقیلمییوردی .

خسته‌لغی هرکسك امیدینی کسه‌جك درجه‌ده آغیرلاشان پاپا بر قاچ کون ایچنده ابیله‌جه یوز طوتدی . اولکی تلاشلر بویله‌جه بوشه چیقدی . ایشته عثمانلی ایلچیسی مصطفی آغانك رومایه ورودی پاپانك اعادهٔ صحت ایتدیکی بر زمانه

تصادف ایتمشدی . «سکزنجی اینوسان» آرتیق ایشلریله مشغول اولمایه باشلییوردی .

فرانسه ، اسقوچیا وایتالیا ایلچیلریله برلکده رومایه‌کلن مصطفی آغاورودینك ابرامی کونی پاپا طرفندن قبول ایدلدی .

مصطفی ، روحجه یازیلی بر مکتوبی حامل ایدی . لاتینجه‌یه ترجمه‌ایتدیریلن بو مکتوب مثول سیره‌سنده ترجمان طرفندن اوقوندی . ٢٠ مایس ١٤٩٤ تاریخی طاشیان مکتوبده عثمانلی پادشاهی ، شهزاده‌نك رومادہ محافظه‌سنی پاپادن رجا ایدییوردی . ایلچی ختام قرائتی متعاقب ترکجه بعض شیلر سویله‌دی . ترجمان واسطه‌سیله لاتینجه‌یه ترجمه ، وپاپانك نظر اطلاعنه عرض اولونان بوسوزلر جمك حقنی استفساردن ، وحقنده حسن معامله اجرا ایدله‌سنی استرحامدن عبارت ایدی . بونك اوزرینه مصطفی إلغا هدایای پادشاهی‌یی ده تقدیم ایدییور ، وپاپاده بو معامله وهدایادن بیان ممنونیت ایلییوردی . بوصورتله ختامه ایرمن رسم قبوللده پاپا ، ایلچی‌یه بعدالمذاکره جواب ویریله‌جکنی ده سویله‌تمش ایدی .

بر قاچ کون صوکره پاپا ، ایلچی‌یی تکرار دعوت ایتدی . بودفعه‌کی ملاقات خصوصی وکیزلی ایدی . « اینوسان » مصطفی آغادن پادشاهك شوالیه رئیسنه نه مقدار پاره ویردیکنی صوردیور . وایلچینك خبر ویردیکی مقدار دوبوسونك کندیسنه سویله‌دیکندن فضله اولدوغی اوکرەنمك صورتیله شوالیه رئیسنك کندیسنی اغفال ایتدیکنه واقف اولویوردی .

مصطفی آغا ، مکتوبلردن وهدایادن باشقه یوز یکرمی بیك دوقه آلتونی‌ده حامل ایدی . بو پاره جمك اوچ سنه‌لك محافظه بدلی ایدی . فقط بایزید پاره‌یی پاپایه تودیع ایتمدن اول شهزاده‌یی کورمه‌سنی کندیسنه تنبیه ایتمش ایدی . آنجق جمك محافظه‌سنه مأمور شوالیه‌لر کوروشدورملك ایسته‌ییورلردی . چونکه ایلچینك کندیسنه کیزلی برشی سویله‌مه‌سندن قورقییورلردی . پاپانك اصراری اوزرینه بونلرده راضی اولدیلر .

مع‌مافیه جم ، مأیوس اولمغله برابر ینه عظمتی آلدن براقمییوردی . هله عثمانلی مأموری اولان ایلچی‌یه قارشی علی‌العاده حرکت ایتمك ایسته‌ییوردی . بناء علیه ایلچی مصطفی ایله کوروشمه‌سی یولنده واقع اولان تکلیفی بعض شرائطله قبول

ایده‌بیله‌جکنی بیان ایتدی . او شرائط تخت اوزرنده اولدوغی حالده قبول ایده‌بیله‌جکی شکلنده ایدی. بوندن آ نکلاشیلیورکه ایلچی ایله شهزاده‌یی ملاقات ایتدیرمك جهتی پاپا التزام ایدییوردی . چونکه بدایتده شوالیه‌لری او اقناع ایتمش ، بودفعه‌ده اقناع کیفیتی ینه‌اودرعهده ایله‌مشدی. سلطان جم، تمکن دکل فکرندن دونمییوردی. ایلچی ایسه علی‌العاده کوروشمك ایچون اصرار ایلمشدی. بویله بر تکلیفه معروض قالینجه تردده اوغرادی، چونکه بویله سریراوزرنده حضورینه جیقیشی اونك پادشاهلغی قبول ایتدیکی معناسنه کله‌بیلیردی. بوایسه استانبولده سوء تأثیری، وبلکه‌ده حقنده غصب شاهانه‌یی موجب اوله‌بیلیردی. اونك‌ایچون‌اصرار ایتدی، شهزاده‌یی صورت‌غیر رسمیه‌ده کورملك‌ایسته‌دیکنی بیان ایله‌دی. انجق جم‌ده اصرار ایدییوز ، دیکر صورتله قبول ایده‌مه‌یه‌جکنی بیان ایلیوردی . نهایت شهزاده‌یی فکرندن دوندورمك قابل اوله‌مایه‌جغنی کوروبنجه کوروشمه‌دن کیدوب معاتبه‌یه اوغرامه‌دن ایسنه اویله‌جه قبول اولونوب ایفای وظیفه ایتمه‌یی ترجیح ایتدی . صورت مخصوصه‌ده بر تخت یاپدیرلدی . دیوارلره ، یرلره خالیلر سریلدی . بولوندوغی صالونه بر دبدبهٔ حکمدارانه ویرلدی .

بدبخت شهزاده ، تختك اوزرینه بر عثمانلی پادشاهی کبی اوطوردی ، بروسه‌ده اون سکز کون سوره‌ن سلطنتی بویله‌جه‌سنی برصورتده تجدد ایتدی. سریرك صاغ طرفنده‌شهزاده‌نك معیتی تشکیل ایدن ذوات طوریپور. اوکنده‌ده پاپانك ایکی یکنی « آنتونیو توزانتیل » ، « آرشه‌ومك‌دارله‌س» وقاردینال «سنت آناستاری » بولونیوردی .

سفیر صالونه داخل اولمادن جمك یانینده بولونانلردن بری ایلریله‌دی ، صردیون باشنده سفیری بیاض ، ریش بر بزله اورتدی ، صوکرا بزی قالدیره‌رق اوپدیردی . بونی متعاقب مصطفی آغا صالونه داخل اولدی. اوچ دفعه یر اوپدی، ونهایت دیز اوستی ، باشی یره متوجه ، ساکت طوردی ، وامره انتظار ایتدی .

شهزاده ، یانینده‌کیلر واسطه‌سیله صوراجغی سؤاللره جواب ویرمه‌سنی

تبلیغ ایتدی. بونی متعاقب برادرندن مکتوب اولوب اولمادیغنی صوردی. مصطفی آغا ، همان قویندن کوچوك بر محفظه چیقاردی ، هر طرفی دیلیله یالادی . اوزرنده‌کی مومدی چیقاردی ، بزلری چوزدی . قوطی‌یی آچدی ، مکتوبی آلدی ، شهزاده‌نك یانینده بولونانلردن ایکیسی کیتدیلر ، نامهٔ همایونی الدن اخذ ایله جمك یانینه کلدیلر ، یاواش سسله قولاغنه اوقومه‌یه باشلادیلر . ختام قرائنده ایلچی پادشاهك کونده‌ردیکی هدایایی کوسترردی . جم ، بونلره باقادی، آیله‌سفیرك عودتی‌اشارت ایتدی. سفیرکری کری‌یوروبه‌رك سالوندن‌چیقدی. بونك‌اوزرینه‌جم، هدایایی‌ده بینلرنده تقسیم ایله‌مه‌لرینی اتباعنه امر ایله‌دی. [١]

مصطفی آغانك مأموریتی شو صورتله ختامه ایریپوردی . بناءً علیه پاپا کندیسنه ویریله‌جك جوابی قرارلاشدیرمق اوزره بویوك بر مجلس‌عقدایتدی. بو مجلس پاپانك معیتی ایله خرستیان حکمدارلرك مرخصلرندن مرکبدی . « اینوسان » ؛ عثمانلی ایلچیسنك زیارتی آ کلاندی ، شوالیه‌لرك مناسبتسز حرکاتی ایضاح ایتدکدن صوکره بو حرکاته اشتراك ایتمه‌دکدن باشقه تقبیح ایتدیکنی‌ده سویله‌دی . مجلس ، مصطفی‌نك کلیشی سلطان‌جم رومادہ ایی‌محافظه ایدلدیکی صورتده عثمانلی پادشاهنك تکمیل‌خرستیان حکمدارلرله صلح‌ومسالمت دائره‌سنده یاشایه‌جغنی تأمین ایچون اولدوغنه ذاهب اولمشیدی . حالبوکه پاپا ؛ بو جهتی ایلجیدن صوردی ، کندیسندن عموم دول خرستیانیه‌ایله دکل‌ردوس شوالیه‌لری ، پاپا، وندیکله مسالمت اوزره‌یاشامق پادشاهك املی اولدوغی‌جوابنی آلدی. پاپا ؛ بونی تصویپ، وکندیسنك حرکتده سربست اولدوغنی تبلیغ ایتدی . سلطان بایزیده ویرلمك اوزره بر نامه‌ده اعطاایله‌دی . پاپابومکتوبنده ایلچینك حسن صورتله قبول ایدلدیکنی ، جمك رومادہ‌بولوندوغنی ، ومصطفی آغانك شهزاده‌یی زیارت ایله‌دیکنی بیلدیریپوردی . آغانك سفارتی بویله‌جه نهایت بولمشدی ،

پاپانك اهل صلیب سفری آرتیق صویه دوشمشدی ، ذاتاً اونك صوك حرکاتی‌ده بونی کوستریپوردی . چونکه اوروپا دولتلری اهل صلیب حرکاتنه

[١] جم سلطان توآن صحیفه ٢٧٩

تشبث ايدهمه‌يه‌جك درجه‌ده داخلاً مشغول ايديلر . حتى ايچلرندن بر برلريله محارب اولانلرده‌واردى . فرانسزلرله‌انكليزلر كبى . برده ماتياش قورووه‌نك وفاتندن انتهاز فرصتله ماقسيميليه‌ن آوستريالى اله چكيرمك ايستييوردى . ديكر طرفدن فرديناند ايله ايزابل‌ده اندلس مسلمانلرينك صوك قوتلرينى قيرمايه چاليشييورلردى . آرتيق اويله بر زمان كلمشديكه كندى عائله‌لرندن دولايى اوروپاده همان هيچ كيمسه جمى دوشونمييوردى .

بو ايشله مشغول اولان‌برى قالمشيدى :

پاپا ؛ تام او سيره‌ده رومايه (خرتاطه) نك سقوطى خبرى‌كلدى . خرستيانلغك مسلمانلغه بر ظفرى تلقى ايديلن بو خبرى پاپا بر بياتنامه ايله جمه بيلديرييوردى . حتى اوقادارله قالمامش ، او كيجه اونك بولوندوغى سراى‌ده ديكر مبانى كبى تنوير ايدلمشيدى . ذاتاً بوتون روما آتشلر ، ضيالر ايچنده ايدى . اسپانيا سفارتى تخته‌دن كوچوك مقياسده خرتاطه قلعه‌سنى مصور بنالر ياپديرمشيدى . ايرتسى كون وانيقان چاكارى بوتون شدتلريله روما افقلرنده ، سمالرنده جينلايور ، بو ضربه‌لرك هر برى شهزاده‌نك روحنده بر چكيچ ضربه‌سى شكلنده‌ايكله‌ييوردى . بوفا كورشلرى اجرا ايديلييور ، بو مظفريت‌عظيمه شرفنه‌بر جوق كيمسه‌لر بوينوزجرنجه‌لريله ترك حيات ايدييورلردى . بو شنلكلردن جمى الك زياده متأثر ايده‌ن آلاى اولمشيدى . بو آلايده آياقلرى زنجيرلره‌باغلى صوك عرب حكمدارى ابوعبدالله ايله اتباعى ، والرنده‌بر آلتون دفنه‌دالى‌اولدوغى حالده‌اسپانياقرالى ايله‌قرالچه‌سنى تمثيل‌ايدييورلردى . بونى كورمن سلطان‌جم ، بوقبيح‌لوحه مواجهه‌سنده متانتى محافظه ايده‌مه‌دى ، هونكورهونكور آغلامايه باشلادى . براسلام‌حكمدارلغك انقراضى اونك قلبنى اوكولماز بر صورتده يارالامشدى .

بو شنلكلردن برقاچ كون‌صوكر سلطان بايزيدك ديكر بر ايلچيسى (آنقونا)يه كلدى . بو ايلچى خرستيانلرجه بعض هدايانى حامل ايدى . حضرت عيسى‌نك بوكرينى دمان قارغى‌ده‌او ميانده‌ايدى . ايلچينك‌ديكر بر وظيفه‌سى‌ده‌شواليه‌لرك محافظه ايده‌كلدكلرى قورصانلر حقنده ايدى . سلطان بايزيد برطرفدن ايلچى

Gazi Kütüphanesi
Halk Sayısal Kütüphanesi

وهدايا كونده‌رييور ، وبو صورتله ظاهراً مماشات ايدييوردى ، فقط ديكر طرفدن‌ده حاضرلق ياپيور ، بونكله‌ده دشمنلرينى تأديب‌ايلمك ايستييوردى . آنجق باشده پاپا اولق اوزره وندیك‌ده داخل اولدوغى حالده دول خرستيانيه شهزاده جم اللرنده اولدوقجه پادشاهلك كندیلرينه قارشى جبرى بر حركته قيام ايدهمه‌يه‌جكى فكرنده ايديلر . مع مافيه وندیكليلر اوآره‌لق بو حاضرلقى خبر آلمشلر ، سلطان جمى ايلرى سورمه‌سنى پاپايه توصيه ايلەمشلردى . نايولى قرالى‌ده تركلرك قرمه‌يه عسكر چيقارمالرى احتمالنه قارشى ساحللرى تحكيم‌ايله مشغول ايدى .

نهايت ايلچى (روما)يه‌ده كلدى . پاپانك ماپينجيلرندن برينك أوينه‌مسافر اولدى . قيمتدار هديه‌لرمطنطن آلايله شهرسوقاقلرنده‌طولاشديرلدى . صوكره (سن پيه‌ر) كليساسنه كتيرلدى . بو مراسم‌ده عثمانلى ايلچيسى‌ده بولوندى ، ختامنده حامل اولدوغى نامهٔ همايونى تقديم‌ايتدى . سلطان‌بايزيد ، بو مكتوبنده قردلشى جمك عافيتى صورييور . وعينى زمانده راحتسز اولدوغى خبرآلدينى پاپانك‌ده صحتنى استفسار ايدييوردى .

ايلچينك شفاهاً ده‌طلب‌ايتديكى بوملاقات‌ايچون پاپالاخره‌جواب ويره‌جكنى سويله‌دى . مقصدينه نائل اولوبده عودت ايده‌رك پاپا كندیسنه سلطان بايزيدك صاحى اخلالى حالنده كندیلرندن باشقه جمى‌ده عليهنه‌تسليط ايده‌جكنى اخطار ايله‌دى ، خرستيان مملكتلرينه تجاوز ايتمزسه دها اى اوله‌جغنى سويله‌دى .

ايشته بويله سفيرلر كيدوب كلديكى ، استانبولده حاضرلقلر وسائر پاپيلوب طوردوغى صيره‌ده سلطان جم ، مأيوس ومتأثر بر حيات كچيرييور ، وبو حالنده بيله خصلت مروتكارانه‌سى ايچسابندن اولەرق فقراى خلقه صدقەلر بذلندن كيرى طورمييوردى . اونك بو حالنى كورەنلر حقنده عجيب بر فكر حاصل ايتمه‌يه باشلادیلر ، خرستيانلغه تمايل ايتديكى ذهابنده بولوندیلر . حال‌بوكه شهزاده‌نك عقيدهٔ دينيه‌سى هيچ بر زمان وهيچ بر صورتله بوزولمايا جق قادار صاغلامدى ، او ، پيغمبرينك مقدس طوپراغنه يوزنى كوزنى سورەركن بو بو مظهريتى سلطنتدن‌ده عالى كورمشدى . بناء عليه بو وارد دكلدى ، اونك

فرانسه طوپراغندهبوني يايهمامي يايمق ايچون امكان بولونماماسندن ايلري كليبوردي . چونكه اوراده قلعهلرده ، زندانلرده محبوسسدي ، خلقله تماس ايدهمييوردي . روماده‌ك وضعيتي ايسه اولكيدن فرقلي ايدي . بو بويوك وتاريخي شهرده دها سريعدست بولونييور ، ارباب يسار ايله محتاجيني كندي كوزيله كوره بيلييوردي .

آنجق خرستيانلق عالمي بونك فرقنده دكلدي . اونلر قناعتلرنده ثابت قدمديلر . حتى پاپا بيله بو ذهابده ايدي . بو سببله دعوت ايتديكي بركونده آچيقدن آچيغه خرستيان دينني قبول ايتمهسني تكليف ايتدي :

— مصمدن اوغلدكي كتور . اوغلنه قاردينالق ويرملوم . بزم دينمزه دونك .

جم ، پاپانك بو تكليفندن پك زياده متأثر اولدي ، بويله بر دركه‌يه دوشديكندن دولاني كوزياشلري دوكمه‌يه باشلادي ، وشوجوابي ويردي :

— شول كونلره قالدق كه بزي دينه دخي دعوت ايلر . بز بن سزدن مصر پولن ايستردم سز بكا باطل يولمي كوسترورسز بلورمسز هر كشيه كندو دينندن غيري باطللر اعتقادنجه شمدي محمد دينی حق كن سز هيچ دينكزدن دونوب محمد دينه كيرمييلورسز امدي قردتاللق وپاپالق دكل جميع دنيانك سلطنتن ويرسه‌لرن دينمدن دونمزم . بونك كبي كلام همين بزه ايذادر غيري دكل !

حتى ايشلك نرهدن كلديكني ، پاپانك بو تكليفنك كنديسنك فقرايه معاونتندن تولد ايله‌ديكني فطاتي سايه‌سنده آكلامشدي . بناءعليه اونك ايچون ده : « كربوسوء ظن بزم نصارا فقراسنه مرحمتمزدن واقع اولديسه بزم دينمزده صدقات فقرايه واردر كرك مسلمان كرك كافر اولسون » ديدي .

اونك بومطالعه‌سني پاپا ايله برلكده زدنده بولونان رؤساده تقدير ايتديلر ، اينوسان بونك اوزرينه :

— كثي سودوكني كندي دينندە اولدوغن ايستمك عيب اولز ديييور ، وفضله اوله‌رق سهرد اعتذار بيله ايدييوردي . [١]

پاپانك واحتسزلني دوام ايدييوردي ، نهايت بردنبره تالاشدي . حالت

[١] واقعات سلطان جم صحيفه ـ ٢٤

اختضاردە اولدوغي خبر آلينجه جمي محافظه آلتنه آلمه‌يه لزوم كوردیلر ، وكنديسني محفوظ بر داثره‌يه نقل ايتديلر .

نهايت پاپا سكزنجي « اينوسان » وفات ايتدي . آلتنجي « آلكساندر » عنوانيله « بورجيا » او مقامه كچدي . فقط بو ايكي شخص آره‌سنده عظيم فرق واردي . اينوسان ؛ اعتدال افكار واقعال اصحابندن اولدوغي قادار منسوب بولوندوغي عرقك مخصوصاتندن اولان كياست وسياستي‌ده نفسنده مزج ايتمشدي . فضله اوله‌رق حلم وملايمت ، رقت وشفقت ايله‌ده تزيين ذات وصفات ايلهمشدي . آلكساندر ايسه فوق‌العاده مدبر ، يورولمق بيلمز درجه‌ده فعال اولمقله برابر مناهيدن اجتناب ، اذاى وجدانيدن تحاشي كبي معاليانی نظر دقته آلمايه‌جق بر طيندە ايدي . حتى اكثر افعالي احرازايتديكي مقام ايله قابل تأليف اوله‌مايه‌جق برحالده ايدي . موقع اقبالي آدم اولدورمكله جنايتلريله تقويه وادامه ايتمش ، نهايت عمرينی‌ده برزهرله بتيروب يوق ايلهمش بر يادكاردي .

سلطان جم ، بورجيانك پاپالق مقامني اشغالنك يكرمنجي كوني داثره‌سنه كتيرلدي . يكي پاپانك عثمانليلر حقنده‌كي معامله‌سي ده‌سلفنك معامله‌سي كبي ايدي . وندك دها اول باشلادیغي حيله‌كارانه سياسته پاپالغك تبديلهنهايت ويرمه‌دي ، بالعكس دهاشدتله وفضله دسيسه ايله‌دوام ايتدي . طبيعي بوتون ايشلر جم مناسبتيله واقع اولييوردي . شهزاده‌يه‌اك زياده عطف ايديلن شي فرار كيفيتي ايدي . هركس بويا غلي قوبروغي محافظه‌يه چاليشييوردي . يكي پاپانك كنج ، هنوز اون طقوز ياشنده براوغلي واردي : دون زوآن ! بوكنج جمي پك زياده سومش ، واوكا قارشي فوالعاده التفاتكارانه معامله‌لره قيام ايلهمشدي . شهزاده‌نك حقيقةً سويله‌جك بر چوق اوصافي واردي . بر كره فوق‌العاده نازكدي . بو نزاكتي كنديني ايلك دفعه كورمني مجلوب ايده‌جك درجه‌ده ايدي . ثانياً علمي ، فضلي واردي . دهاسكره شاعر ايدي ، رقت قلب سهاحيدي . بناء عليه اوكا مفتون ، مجلوب اولمامق قابل دكل ايدي .

پاپا ، شهزاده‌نك قاچه‌جغندن قورقدقجه ، حتى تحت محافظه‌ده

بولوندورلماسنی آرزو ایتدکجه فضائله حیران اولان اوغلی کندیسنی سرپرست بولوندورمق ایستییور ، وباباسنك تردیده رغماً بوآرزوسنی یرینه کتیرمکدن کیری طورمییوردی. فی الحقیقه کنج دون ژوآن جمی آلییور، برلکده زهتکاهلره، اکلنجه لره کوتوریور ، بوتون رومای دولاشدیرییوری . حتی أولادینك خاطری ، وجه فضله بر خلوص ابرازی ایچون پاپانك بالذات کندیلرینه رفاقت ایتدیکی اولوردی . بوزمان قرون اخیرهنك بدایتی ایدی . قرون وسطیی به نهایت ویرلمش اولمغله برابر افکار هنوز تبدل ایتممشدی . بناء علیه او زمان ، اونلرك نظارنده مسلمانلر کناهکاردی ، بونك ایچون قتولکلر بوکا هیچ برمعنا ویرمییورلر ، حتی بو منظرهیی کورمهمك ، اونلرده معصیته اشتراك ایتمش اولمامق ایچون چارشیدن کچدکلری سیره ده اصناف دکانلرینه قاچییور ، قاپانییوردی .

مایسك کونشلی بریازار کوننده هپ برآره ده بویله برکزینتی یاپمشلردی . اوکون ، اوستنده پاپا اونیفورمهسی، کوکسنده صلیب اولدوغی ، ویانندہ قاردینالر ومحافظلر بولوندوغی حالده طی مسافه ایدن پاپا آلکساندره آت اوزرنده سلطان جم رفاقت ایدییوردی . شهزادهنك ایکی طرفنده پی بیغلیانو قونتی ایله کنج دون ژوآن بولونییوردی . حتی بو ایکی ذاتده مسافرلرینك تعلیب خاطری مقصدیله ترك قیافتنه کیرمشلر، فضله اولهرق باشلرینه ساریق ده صارمشلردی. قاردیناللرك آرقه سنده پاپانك دیکر اوغلی والانس قاردینالی ، سهزار بوزجیا بولونییوردی . سلطان جم ، دون ژوآنله برابر آتدن اینمدیلر ، کلیسایه کیردرك بشنجی مارتهنك قبرینی زیارت ایتدیلر . بوانشاده پاپا واتیقانه دونمشدی . اوکون پاپانك شهزاده ایله کریشنه پك چوق متعصبلر حیرت ایتمشلردی . [١]

بوانشاده وضعیت سیاسیه پك قاریشیق ایدی . دولتلرك بربرلرندن امنیتلری اولمادیغی کبی بالخاصه عثمانیلرك حاضرلقلرندن تدهش ایدییورلردی . اوزمانلر ذاتاً ترکلرك أوروپالیلره قارشی حرکتلری اکسیك اولمییوردی : آقینلر ! کرچه بونلر مملکت ضبطنی انتاج ایتمییوردی، معمافیه آقینجیلرك کیردکلری

[١] توان شاطان جم صحیفه ٣١٤

یرلر خرابه زاره دونمییور ، أهالیکنلر اسیرنامیله سورولهرك کوتورولییوردی . ایشته أوروپالیلرك آغلایان چوجوقلری قورقونچ ایچون « ترك کلییور ! » جملهسنی بوزمانلرده استعماله باشلامشلردی. بوحال ترکلرك أوروپالیلره نه درجه قورقو ویردکلرینی پك سریح برصورتده اثبات ایدییوردی .

دولتلردن یکدیکریله آره لری آچیق اولانلر فرانسه ایله ایتالیا ایدی . فرانسه قرالی سکزنجی شارل ایتالیایی اشغاله حاضرلانییور ، فقط حرکتی بعض اسباب ضروریه تحتنده تأخیر ایدییوردی .

یکی پاپا ایسه برطرفدن سلطان بایزیدك کوندهردیکی ایلچی یی، واونك کتیردیکی یوز اللی بیك دوقه یی قبول ، وویردیکی جوابده تشکرلرینی ، وشهزاده جم حقنده هردرلو تأمینات لازمه یی اعطا ایدهرکن دیکر طرفدن عثمانیلر علیهنده اهل صلیب تدارکنه قالقیشمقدنده کیری قالمییوردی . حتی اهل صلیبه ، فاتح زمانندن باشلایهرق مناسبات سیاسیه لری بالاخره دها حار برحاله کیرمش اولان مصر سلطانی ده ادخاله چالیشییوردی . بوکاده وسیله واردی . چونکه اونلرك سوریه وحلب طرفلرنده کی بعض یرلری عثمانیلر طرفندن ضبط ایدلمش، تحت حمایه لرنده بولونان ذوالقدریه اوغلارینك ممالکی الحاق قیلنمش ایدی . بناءً علیه بومملکتلرك تکرار کندیلرینه اعاده سنی تأمین ایتمك سورتیله جمیعنه اتحادیه یه « قایتبای » ك ادخالی ممکن عد ایدیلییوردی .

پاپا آلتنجی آلکساندرك جم حقنده کی التفاتلری چوق سورمه دی ، حتی ظاهراً ملتفت بولوندوغی زمانلرده بیله حیاتیله اوینامقدن کیری طورمادی . سلطان بایزید استخدام ایتدیکی ایتالیان و غره ق جاسوسلری سایه سنده بورجیانك هرحالنه واقف اولمش ، اونك ضعیف طمارلرندن استفاده فرصتی غائب ایتمه یی ذهننه یرلشدیرمشدی .

مقصدك استحصالی ایچون مصطفی آغایی برنامهٔ همایون ایله ایکنجی دفعه اولهرق رومایه کوندهردی . باپالرك محزن اوراقنده الآن محفوظ اولدوغی آکلاشیلان برنامهٔ همایون وجك فرانسه قرالی آلینه کچمه سی هم منفعت شاهانه لرینه هم ده پاپانك منافسته مغایر اولهجقندن بحثله ناصل اولسه البته برکون طوتولهجغی

اولومه اشاعه‌وقت ایله‌اونك تمدیدمصالحه‌یه میدان براقمادن برآن‌اول تسلیمی ایچون شهزاده‌نك باشی کسیلمه‌سنی » التماس وتوصیه ایدییوردی . صسورت محبانه‌ده بایله‌حق بوخدمت مقابلنده‌ده اوچ یوز بیك دوقه آلتونی تکلیف ایدیلییور، ممالك عثمانیه‌ده اقامت ایدمن وسیاحت ایده‌جك اولان لاتینلر حقنده مظاهرت سنیه‌ده‌ وعد اولونییور ایدی. [١]

جمك قتلی موافق کورولمه‌دی. سنوی مقتن اولان اجرت ایله اکتفااولوندی. فقط پاپا ، صوکره‌لری بعض انتریقه‌لرك دوندیکنه مطلع اولدی .

جم، حالا أوروپا قرالاریله‌ویرانسلرندن بعضیلرینك مظاهرتنه مظهراولییور. وباخاصه فرانسه قرالی سکزنجی شارل شهزاده‌یی تخلیص فکریله الله کچیرمه‌یه فرصت‌جو بولونییوردی . بونی آکلایان آلکساندر کوتك برنده بوتون‌بوتون استفاده‌سز قالمقدن ایسه دفعة مهمجه برپاره‌قوپارمه‌یی، وبوپاره ایله برابرعینی زمانده دها بعض منافع تأمین‌ایله‌مه‌یی دوشوندی. بومقصدله تشریفات مأموری « ژورژ بورجیاردو » یی سفیر صفتیله استانبوله کونده‌ردی. سفیر، استانبوله، پای تخت عثمانی‌یه واصل‌اولوبده جمك اسارت‌ویا امانه‌سنی مذا کره‌ایتدیکی صیره‌ده سکزنجی شارل برفرانسز اردوسیله ایتالیایه واصل‌اولوییوردی . قرال؛ ناپولی قرالی علیهنه حرکات عسکریه اجرا ایدییور، حقیقتده ایسه بوتون بوسوقیات ومحاربات جمك بورجیانك الندن آلینماسی ایچون واقع اولییوردی.

قرال اردوسی اون بیکی دوناتما افرادی اولمق اوزره قرق بیك کیشی ایدی . شارل « ویکدانو » یه مواصلت ایتدیکی کون « دوبوسونه‌بر مکتوب کونده‌ردی . فرانسه قرالی بو مکتوبله ردوس شوالیه‌لری رئیسنه ایتالیااوزرینه یوروردیکی ، مقصدی مقامات مبارکه‌یی ، واونلرك بویوندوروقلری آلتنده ایکلدین انسانلری قورتارمق اولدوغنی بیلدیرییور . وکندیسنك معلوماتندن استفاده ایدلمك اوزره بالذات اردویه التحاق ایله‌مه‌سنی طلب ایلییوردی .

بو اثناده جم‌سلطان ، « مقدس‌ملك » معناسنه کلن « سنت‌آنژ »قوله‌سنده ایدی . شهزاده دها اول سرایدن چیقارلمش ، مشترك محافظلر تختنده دها

[١] شهزاده جم محرری توفیق پاشا صحیفه ٣٧

محفوظ بر یره نقل ایدلمش ایدی . بو محافظلر پاپانك آدملری ایله شوالیه‌لردی. فقط کوتك برنده پاپا شوالیه‌لری محافظلقدن چکدی ، اونلره « ردوس » عودت ایده‌بیله جکلرینی تبلیغ ایتدی . شهزاده محافظلق وظیفه‌سنی کورمن شوالیه‌لر آراسنده سنه‌لرك تقویه ایتدیکی بر رابطه حاصل اولمشدی . اونلرك بو ایشدن عفو ایدلمه‌لری صمیمیت ومخالصتله دولو اولان قلبنی قاناتدی . حتی بو تأرله شوالیه‌لر رئیسی دوبوسسونه یازدیغی بر مکتوبده شوالیه‌لرك یانندن آیرلمه‌سندن دولایی فوق‌العاده‌مکدر بولوندوغنی بیلدیردی . اصیل‌ترك شهزاده‌سی کندیسنی حال محبوسیتده بولوندورانلره‌بیله نجابت‌وانسانیتی کوسترمکدن کری قالمییوردی . سلطان جم ، حریتدن محروم اولدوقدن صوکره هر شیئه تحمل قابل اولدوغنی یازییور، فقط شوالیه‌لرك صداقتندن ممنون اولدوغنی، اونلری ایسته‌دیکی کبی تلطیف ایده‌جك بر حالده بولونمادیغنی ، دوبوسونك اونلره پایه‌جنی لطفی عینیله کندیسنه‌قارشی کوسترلمش تلقی ایده‌جکنی علاوه‌ایدییوردی[١]

فرانسه قرالی شارل اردو ایله قره‌دن ایلریلرکن کونده‌ردیکی دوناتماده « اوستیه » اوکلرینه کلمشدی. قوای بحریه‌نك ورودی پاپای فوق‌العاده دوچار تلاش ایله‌دی . کندیسی وندیکه التجادن باشقه چاره قالمادیغنی کوریور، فقط اونی کندیسی کبی تهلکه‌لی بر مسافری قبول ایده‌جك درجه‌ده جسور عد ایتمییوردی . حتی وندیکك معاونت بولندیکی بر تکلیفنی جدی عد ایتمه‌دی .

احوال بومرکزده جریان ایدر ، وشارل « فلورانسه » یه کلیرکن بری طرفدن بایزید ثانی‌ده‌احضار ایتدیکی دوناتمایی کونده‌رمش، «انقونا» یه عسکر چیقارتمشدی . بوایکی طرفلی تهلکه مواجهه‌سنده پاپا آلکساندر نه یاپه‌جغنی شاشیردی ، واك نهایت میلان دوقه دخالت ایتمکدن باشقه چاره اوله‌مایاجغنی کوره‌رك او مقصدله یازدیغی مکتوبده فرانسزلرك ایتالیایه مواصلتی ایله ترك تهدیدینك خرستیانلغی آلیم بر وضعیته سوقدوغنی ، وبوحاله نهایت ویرمك ایچون توسعلده بولونمانسی رجا ایدییوردی . بونکله برابر کندیسی‌ده بوتون بوتون بوش دورمادی ، آلفونسك قرداشی ، قالابر دوقی بش بلوك سواری

[١] سلطان جم محرری احمد رفیق بك . اقدام نومرو : ٨٢٤٣

وبش بیك پیاده‌ایله رومایه کیردی. بوقوتك شهره داخل اولماسی خلقی وبالخاصه قاردینالاری هیجانه دوچار ایتدی، سرایلرینه کیروب قاپاندیلر.

دوق؛ بوندن استفاده ایتمك ایسته‌دی. فرانسه قرالی آفوروز ابتدیردکدن صوکره پاپا ایله بر معاهده عقدینه توسل ایتدی. بورجیانك پردولو امضا ایده‌مه‌دیکی بوعهدنامه‌یه نظراً پاپاسلطان‌جی آلاجق، «ناپولی» یه کیده‌جکدی. ناپولی قرالیله قالا بردوق کندیلرینی محافظه‌یی، وپاپانك موافقتی اولدقجه فرانسه قرالیله مسلح پایه‌مه‌یی تعهد ایدییور، وناپولی‌ده بولوندوقلری مدتجه پاپایه پش بیك، جمعه اون بیك دوقه تسویه‌سنی تکفل ایله‌یوردی. حتی جمك اقامتکاهی بیله معاهده‌ده تصریح اولونییوردی: «غائت» شاتوسی! مع‌مافیه پاپا بو معاهده‌یی امضا ایتمه‌دیکی کبی کیتمکدن‌ده صرف نظر ایتدی. مرجه باد آباد رومادن آیرلمامه‌یه قرار ویردی. بونده شهزاده‌یی آلدن قاچیرمق احتمالندن ماعدا پاپالغی‌ده باشقه‌سنه قابدیرمق تهلکه‌سی باشلیجه عامل مؤثر اولمش ایدی. بویله اولمقله برابر آلفونسك قرداشی، ینه مدافعه‌دن کیری دورمادی.

«پس رومه‌دن قالقوب زینه فرانسه‌دن بکا روانه اولدی زینه فرانسه‌دخی انك کلدکن ایشیدجك فی‌الحال لشکرینی اوچ بولك ایدوب اوچ طرفدن پولیه یکنك یولنه کوندردی هر بولك اوتوز بیك کشیدی پولیه یکی انی ایشدجك طاقت کتوریمدی. دونوب ینه رومه‌یه کلدی، لشکریله رومه‌نك ایچنه کیردی قپولرن برکتدلر طوش یراغن قلدیلر اندن سکریه زینه فرانسه دخی کلوب رومه‌یی محاصره ایتدی اوزرنده اوتوردی.» [۱]

شارل؛ پاپایه برحرمت مخصوصه اولق، وقان دوکولمه‌مك ایچون شهرك بالهجوم ضبطی ایسته‌ییور، صلحاً الله کچیرمك آرزو ایدییوردی. مع‌مافیه قپولرك کندیسنه قاپادلدیغنی کورونجه رومایی زیارت ایتدکدن صوکره عودت ایده‌جکنی کوندردیکی برایلچی ایله تبلیغ ایتدیکی کبی عیسویلك نقطه‌سندن بومعامله‌دن زیاده‌سیله متاثر اولدوغن‌ده بیلدردی. پاپا؛ زیارت فکرنده ایسه عسکرینی براقاسی، وبالکز جه‌کلوب زیارت لازمه‌یی ایتمه‌سی ایجاب ایتدیکنی،

[۱] واقعات سلطان جم صحیفه ۲۸-۲۹

ومقصدی حرب ایسه محاربه‌یه اماده اولدوغنی جواباً بیلدیردی. ایش بویله‌جه چتالاشدی. ذاتاً معاونت قصدیله کلش اولان عسکر اورادہ بولوندوقجه بر صورت تسویه بولمه‌یه امکان‌ده یوقدی. بناءً علیه قرال شارل؛ درمیان ایدیلن تکلیف موجبنجه قالابر دوقه‌سنك عسکریله برلکده چیقوب کیتمه‌سنه موافقت ایتدی. بونلر برطرفدن رومادن چیقارکن فرانسه مارشالاری دیکر طرفدن کیریورلردی. پاپا طرفندن قبول ایدیلن قوماندانلر شارلك تکلیفی آکلاتدیلر آلکساندر ایکی دانه‌سندن ماعداسنه موافقت ایتدی. بونلردن بری جمك بلا قید وشرط کندیسنه تسلیمی، دیکری درت مستحکم موقعك ترکی ایدی.

بعض متقابل تکلیفات ایله ایشی اوزاتمق ایسته‌مین پاپانك بو حرکتنه نهایت ویرمك ایچون قرال مذاکره‌یه دوشریدن دوغریدن‌یه رومادہ دوام ایده‌جکنی سویله‌یه‌رك شهره داخل اولییوردی. دخول کیفیتی بیل‌باتی کیجه‌سنه مصادفدی. سکز قاردینال واوچ یوز سلاحشور ایله کچرکن سوقاقلرده تصادف ایدن خلق فرانسیز فرانسیا! دییه باغیریشیورلر، فضله اولهرق فشنکار مشعله‌لر یاقق صورتیله شنلك، اجراسندن‌ده کیری طورمیورلردی. شارل بویله تمایشلر آره‌سنده کندیسنه تخصیص اولونان «سن مارن» سرایینه داخل اولدی. اورادہ یمك یدکدن صوکره یاتینجه‌یه قادارده ندماسیله کوروشدی.

ایرتسی صباح زیارتلر ومذاکرهلر باشلادی. شارلك طلبلری صریحدی: سه‌زار بورجیانك ناپولی‌یه قادار کندیسنه رفاقت ایتمه‌سی، سنت آنژ شاتوسنك ویرلمه‌سی، سلطان جمك تسلیم اولونماسی.

پاپا؛ شروط ثلثهٔ مبحوثه‌یی قبول ایتمه‌دی. سه‌زارك قرالك معیتنه تعیینی آلنده اولادیغنی، شاتو، بوتون خرستیانلغك رئیسی اولق اوزره کندیسنه مودوع بولوندوغنی جهتله رأی خودیله ترك ایتمك احتمالی بولونمادیغنی، شهزاده‌نك‌ده شیمدیلك تسلیمی غیر قابل اولدوغنی جواباً بیلدیریيور، ویو مسئله‌لری مجلسده مذاکره ایتدکدن صوکره قطعی جواب ویره‌جکنی‌ده علاوه ایدییوردی.

اجتماع ایدن قاردینالار پاپانك رأیی تصویب ایتدیلر.

مع هذا قرال شارل یانکز سنت انژ شاتوسنی آلمقدن صرف ایدییور، دیکر نقاطدن واز کچمیوردی. نهایت پاپا یکرمی بیك دوقه ویرلمك، وآلتی

آی سوکره برکون بیله کچیرلهدون اعاده ایدلمك شرطیله جلك شارله تسلیم ایدلهسنه، ناپولی قرالاغنك ده قرالهٔ توجیهنه موافقت ایتدی . شارل ده بو شرطلری قبول ایدییور ، وپاره ایچون بانقه لری کفیل کوسترییوردی .

معاهدهنك سلطان جم متعلق احکامی خلاصة الخلاصه شوندن عبارتدی: سلطان جم قرالهٔ تسلیم ایدیلهجك ، قرال ده اونی « تراجین » شاتوسنده ویاخود پاپایه برلکده تعیین ایدیلهجك دیکرامین وتحفوظ برمحلده تحت محافظه بولوندوراجقدی . قرال آنجق ترکلرك قره یه جیقمالری ویاحربه متعلق ایشلر سببیله اولمادقجه شهزاده نك بوموقعدن جیقماسنی قبول ایدییور ، واسباب معقوله وضروریهٔ ساثره دن دولایی نقلنه لزوم کورولدیکی صورتده کذلك پاپانك رأیی آلمهیی ، واونك موافقتی انضمام ایتمهدکجه باشقه برطرفه نقل ایتمهمهیی تعهد ایلهیوردی . پاپایی ترکلره قارشی محافظه ایدهجکدی . ونهایت سلطان جم عائدمادهیی آلتی آی ظرفنده شوالیهلرك رئیسنه ده تصدیق ایتدیرهجك، وشهزاده نك امنیتی تأمیناً معیتنده کی باورونلردن . حاکملردن ، پرنسلردن براقه جغی رهینهلر تعهد اولونان پارهیی پاپایه تسویه ایدهجك ایدی . عثمانلی پادشاهنك سنوی اعطا ایتمکده اولدوغی قرق بیك دوقه آلتونی ده پاپا آلهجقدی .

قرال شارل؛ بومعاهدهیی عقد ایتدکدن برقاچ کون صوکره جمی کورمك اوزره « سفت آنژ » شاتوسنه کیتدی. کندیسیله ملاقات ابتدی. اثنای ملاقاتده پاپاده پرابر بولونییوردی.

سوز آرهسنده پاپا جمه توجیه خطابله :

ـ بزی رینه فرانسه آلوب کیتمك ایستر نه بیورورسکز بکم؟ سؤالی ایراد ایتدی . شهزاده کمال تأثرله :

ـ بن بکك نسنك دکولم بر اسیر کتیم کرك بونلر آلسون کیتسون کرك سز حبس ایلك ! یولنده آجی بر جواب ویردی . بو مأیوسانه جوابدن اوتانان پاپا :

ـ حاشا سز اسیر اولاسز ایکیکز ایکی پادشاه زاده سزین آرهده ترجمانم دیدی . [١]

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٢٩

بو سوزلردن هر ایکی طرف متأثر اولدیلر ، مع مافیه قرال شاهانه سوزلرله عزت نفسنی، ابذال ایتدیکی رعایتلرله قلب مجروحینی اوقشادقدن صوکره کمال حرمتله داثره سنه معاودت ایتدیردیلر .

بوزیارتده حاضر بولونان ساوتونك تصویرینی مورخ احمد رفیق بك افندی شویله نقل ایدییور:

« شهزاده حربه فوق العاده مستعد ، یاوز وتورکلرك محبوبی بر ذات . اکر مقدر اولوبده ، که چوق شکر اولادی، بایزیدده غلبه ایدهرك تورکیه یه پادشاه اولسه وکندی قارداشلرندن کوچوك اولدیغی حالده سلطان محمدك براقدیغی میراثه قونسه ایدی بوتون خرستیاناق عالمی ، حتی بوتون دنیا ضرریني کورردی. فقط الله هرشیئك چارهسنی کوردی ده جم بزم المزه کچدی. »

قرال شارل ؛ معاهدهیی بکده آرزوسنه موافق بولدیغله برابر عقد ایلهمش، بوصورتله رومادهٔ تمدید اقامتنه محل قالمامش ایدی . بو سببله « ناپولی » یه دوغری یورومهیه قرار ویردی . معاهده موجبنجه شهزادهنك تسلیمی پاپادن طلب ایتدکدن صوکره حرکتندن برکون اول شاتویه کلدی . پاپاده برابردی. آلکساندر قیصه بر نطق ایرادایتدی . بروجه معاهده جمی تسلیم ایدهجکنی سویلهدی . بوندن ماعدا آلیشمش اولدوغی بهانه ایدهرك اوغلنك ده برابر کوتورولهسنی تکلیف ایتدی . پاپانك مقصدی شبهه سز شهزادهیی دها امین بر حالده بولوندورمقدی .

کانون ثانینك یکرمی بدنجی کونی یانندہ برچوق شوالیهلر و سلاحشورلر بولوندوغی حالده « سن مارق » سرایینه کلدی. صباحی قرال پاپایه وداع ایتدی. یانندہ سهزار بورجیا ایله اسپانیا ایلچیسی ، محافظلری و کندی معیتی ارکانی اولدوغی حالده یوله دوزولدی (٢ جمادی الاولی) . سلطان جمده معیتی ارکانی ومحافظلریله برلکده سرایدن چیقمش ، « مارینو » ده آرقهدن یتیش قرال شارل ایله ملاقات ایلهمشدی . او کیجه اورادہ قالدیلر. فرداسی ایتالیانك اسکی پرشهری اولمقله برابر یزدان مهر اساطیر « آپولون » نامنه یاپیلمش بر معبدی وسعی محتوی بولونان « وولتری » یه کلدیلر. اورادہ وبالاخره سواسلت ایلهدکلری

رومانك معروف ايمپراطورلرندن «اوكوست» قيصرك مولدى اولان «تراسين» شهرنده برقاچ كون توقف ايله ديلر. وملله تريدن سوكره «وال مونطون» ، كلشلر، بالاخره « ڤيورانيتو » يه دوغرى يورومشلردى . بورانك محكم بر حصارى واردى . بو سبيله قرال وتوابعى قويعامق ايسته ديلر . بونك اوزرينه محاصره وتضييقه قويولان اردويه مقاومت ايده مه يه رك ايكى ساعت ظرفنده قپولرى آچمه يه مجبور اولديلر . بوندن اول ، « وملله تر » ده بولونان قلرى سيره ده پاپانك آرزوسيله كنديلرينه التحاق ايلهمش اولان اوغلى سيه زار بورجيا سلووشمشدى . بونك قاچاسى معيندار در . احتمال كه جمك حياتيله ده علاقه دار در .

جم ، أليم سركذشتى ، ومؤلم افتراقى دولايسيله مكدردى . عائله سنك فرانسه ده ايكن مصر ايلچيسندن آلديغى معلوماتدن باشقه برخبر آلامامشدى. بو سبيله اسكى نشئه وشطارتندن، اثر كورونمييوردى .

بردرلو بيتوت توكنمه ين حيات اسيرانه اوكا پك آغير كليپور . مادياتيله برابر معنوياتى ده صارصييوردى. بوفلاكتلر ايچنده آناسنه برمكتوب كوندرمشدى. فرانسه قرالنه تسليم ايدلدكدن سوكره يازمش اولان بومكتوب منظوم ايدى. شهزاده بوتون سرانجامنى حزين كلهلرله والده سنه آكلاتييوردى. پرستشكارلرندن « جام جم آيين » مؤلفى حسن بن محمود بياتى طرفندن بالاخره پك كوزل بر صورتده تخميس ايدلمش اولان « نامهٔ منظوم » شودر :

ردوس عزمنى ساعه والده امر مجيب انجق
باشه يازوايمش روز ازل حقدن نصيب انجق
سنك هجرك بنى لال ايتدى صدقيله حلال ايله
بو حسرت حشره قالدى ايدملم صبر وشكيب انجق
قديمى رسمدر شهزاده لر دعواى تخت ايله
كزرند ملك دين حاشا ايده شخص اديب انجق
واروب حج ايليوب الحمدلله مصره كلدكده

كوكل سودای خاميله ايدوب فكر عجيب انجق
صفينوب حقه شامك لشكريله رومه عزم ايتدك
واروب انكورى ده اولادى روزى بر زبيب انجق
چو فرصت بوليوب مصر اوزليوب ردوسه وارلدى.
غرضله يازمغين باليوس كتاب دلفريب انجق
بزى مصره سالييوردمدى آليقودى آخر
صدى عهدى مغال ماليستورى بى شك وريب انجق
بلايه مبتلا اولدق ردوسك حيله سن آ كه
بوددده چاره بولماز عيسويدن بيك طبيب انجق
فرانچه اوليجق طالب انك دفعنه سعى ايتدى
يايدى يدى قات بر قله پوليايه قريب انجق
كيروب قاليونه كتدك فوچيدن قوقمش سولر ايچدك
غدامز بكسمات زيتون ايله قصب الجيب انجق
تهنك آسا دكزلر كف سالوب كف كيجر ايدك هپ
سرنده صاريلو اورن كبى ايدى هر ايب انجق
قرايه ايردى قليون طشره چقدق قله يه كيردك
اولومه راضى اولدق ساقلدى حى مجيب انجق
قالوب پژمرده قاچ ييل پاپايه تسليم ايدوب دشمن
الوب كيتدى بزى سرهنك ارباب صليب انجق
بدون سمتنه سائق استدى رجم پاپا قهر ايله
كه تحصيل ايدينه اسلامدن مال وكيسب انجق .
ساقندم دين اسلامى واسلا اولمدم راضى
ايدرمى اهل حق قصدين خردمند لبيب انجق

فرانجه ایاچی صالدی استیوب مکتوب کوندردی
هدایای کزینله بادپای زر رکیب آنجق
سوزینه ریم پاپا اولمادی قائل ایکی جانبدن
الایلر دوزدیلر اوغراش ایچون حال غریب انجق
صیوب پاپای حرب ایله فرانجه هم بزی الدی
کهی اظهار لطف ایتدی کهی ویردی نهیب انجق
شول اوغراش بوزدی پاپا حیله‌سن بزده خلاص اولدق
ایرشدی عون سبحانی ، تمایان اولدی شیب انجق
یه ایچمه فراواندر غم ایام هضم اولمز
طلو ناز ایله نعمتدر فراز ایله نشیب انجق
غدامن شهد ایسه زقوم اولور بدخواه صوتمقله
آغن آجیلغن دفع ایلز ایوا وسیب انجق
دعا ایدك بزه ای دوستلر ایمان اوله روزی
تحمل مشکل اولدی عاشقه عالم رقیب انجق
« جم » ك جام وجودین حق‌می عدلیله پرقلسون
صونلسون نقل غفران بزمی بولسون زین وزیب انجق

شهزاده‌نك صوك زمانلرده اضطرابی آرتیور ، حالك غیر واضح ومشکوك اولماسی آلمنك تزایدینه باعث اولیوردی .

یولده ، دها «تزراسین»ده حما علائمی بلیردی . وجودنده کیتدکجه آرتان بر درمانسزلق حس ایدییور ، فقط بنه غیرت کوسترمه‌رك قرال ایله برلکده شهردن شهره ، حصاردن حصاره کیدییوردی . نهایت آت اوزرنده طورمه‌یه حق برحاله کلدی ، تدارك ایدیلن بر سدیه ایله « قاپو »یه قادار کتیرلدی . آرتیق یورادہ شدتلی آتشلرله وجودی یانوب قاورولییور ، بوحالی اره صیره بایغینلقلر تعقیب ایدییوردی . مع مافیه اولوم نظارنده بلیرمه‌یه باشلادی . معیتی ارکانیله کوروشییوز ، اونلرك یانندہ هروقتکی کبی

— یارب ! اکر بوکافرلرینی بهانه ایدب اهل اسلام اوستنه خروج اتمك قصدن ایدرلرسه بنی اول کونلرہ ارشدرمه جانمی قبض ایله .

دییه دعا ایدییوردی . حتی آغیرلاشدیغنی ، و بوندن خلاص امکانی اولمادیغنی آکلایجه وصیتنی‌ده ایتمش ، بو صورتله اولومك کلمسنه منتظر بولونمشدی .

کندیسنی تحت محافظه‌ده بولوندورمق صورتیله وجودندن استفاده‌ایدنلرك اولدکدن صوکرہ‌ده وفاتنی کیزلیه‌رك غیر مشروع استفاده‌لرنده دوام ایده‌جکلرینی نظر دقته آلدی :

« مرحوم بك بو خوفدن تابوتم کافرستانده قاله دیو البته والبته بنم موتم خبرن انتشار ایده‌میز مبادا که کفار بنم آدمه مسلمانلر اوزرینه خروج ایلیه دیو وصیت ایدب دمش ایدی که بندن صکره قرنداشم خداوندکار سلطان بایزید حضرتلرینه ورامز دیه‌میزکه بنی رد ایتمسون نه‌وجهله‌اولورسه اولسون بنم تابوتمی کافر مملکتنده قوماسون اهل اسلام مملکتنه چیقارسون وجمیع بورجلرم ادا ایلسون وبنم آنامی قیزمی وسائر تعلقاتمی وبنم اوستمده خدمتده سابقه‌می اولن خدامی ارتورمیوب حالو حالنه کوره رعایت ایلیه دیو وصیت اتمش ایدی . » [١]

خسته‌لق کیتدکجه زیاده‌لشییوردی . اطبانك غیرتلری فائده ویرمییوردی . قرال شارل شهزاده‌یی صیق صیق زیارت ایدییور ، دوقتورلرہ کندیسنه برقات دها اعتنا ایتمه‌لرینی توصیه ایدییوردی . حتی آغیرجه کوردیکی بر دفعه‌سنده :

— غیرت ایله صحت بول انشاالله سنك مقصودك هر قنده ایسه بن سنی آنده کتدره‌یم

دیمشدی .

بو حالیله برابر سدیه ایچنده بنه کوتوریلییور ، کندیسی‌ده قطعیاً اثر شکایت کوسترمییوردی . حتی برآز ملق زیاد . بایغینلق کچیرمش ، صابیقلامشدی .

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٣٢

بویله اولدوغی حالده بنه یوله دوام ایتدی. «ناپولی»یه کلدیکی زمان «یولیه بکی»نك پای تختی اولان بوشهرده کندیسنی کوسترمك ایسته‌دیکندن غیرت کوسترمك آنه بیندی . « شهره کلجك شینور ورجلیه نام بکك اونده قونلدی » [١]

اورادہ خسته‌لغی زیاده‌لشدی ، تداوی ممکن دکل فائده ویرمییوردی .

اوصیرمده مصردن بر مکتوب کلدی . جم ؛ مکتوبی آلدی ، ملول ملول باقدی . اوقومق ایچون جوق چالیشدی ، فقط بر درلو والده‌سنك ته دیمك ایسته‌دیکنی آ کلایه‌میوردی .

شارل ، مکتوبك وصولنك دردنجی کونی بنه بر معتاد شهزاده‌نك یانه کلدی ، خاطرینی استفسار ایتدی . جم ؛ غیرت کوسترمك :

— ابوجه‌بن الحمدالله !

دیدی .

قرالده تسلی مقصدیله:

— بکم خاطرك خوش طوت غیرت ایله شمدن صکره سن آزادسك دیدی ، شارل دوقتورلردن خبرآلمشدی . جم‌ك افاقتدن امید یوق‌ایدی ، بناءً علیه بوندن صوکره اونك کیده‌جکی مصر ویاخود دیکر بر یر دکل دوغری‌دن دوغری‌یه مزاردی . ذاتاً بو سوزله اونك‌ده قصدی تسلیه‌دن باشقه بر شی دکلدی . یوقسه ایی‌که‌جکنی بیلسه احتمال‌که بویله بر سوز صرف ایتمزدی . کندیسی پك آغیر ، عادتا مختصر اولمغله برابر « آزادسك » سوزی شهزاده‌یه‌حسن تأثیر ایتدی .

— الحمدالله ، آزاد وخلاص صوتی قولاغمزه کیردی دیدی ، وجناب حقه شکرلردہ بولوندی . قرالده‌ده تشکراتنی عرض ایتمکدن کری طورمادی . ایرتسی کون ایسه مسکن اخیری اولان « قایو » شاتوسنده عمیق بر سکون ، آجی بر سکوت حاصل اولمشدی :

جم ؛ نزدنده خواص ندماسندن جلال وسنان بکلر اولدوغی حالده کلهٔ شهادت اوقویه اوقویه کوزلری اوزون سنه‌لرك ویردیکی حسرتدن آچیق

[١] واقعات سلطان جم صحیفه ٣٢

اولدوغی حالده سنه‌لرجه آزیلمن روحی اوچشدی (٢٩ جمادی‌الاخر ٩٠٠) .

جم سلطانك اولومنی اسباب مختلفه‌یه عطف ایدنلر واردر . طبیب راپورینه نظراً نزلدن وفات ایتمش ایسه‌ده مورخینك قسم اعظمی مسموماً ترك حیات ایتدیکنه قائلدر .

واقعات ، جمادی‌الاولك یکرمی برنجی ، روومادن حرکتلرینك یکرمنجی کونی یولده « صنجرمان » شهرنده مزاجنه انحراف عارض اولدوغنی « یوزی اوستنده نازله (نزله) اثری کوروندیکنی ، یوزینك کوزینك بویینك شیشدیکنی » یازییور .

مورخین عثمانیه بربر باشیسی مصطفی‌نك «واللاندیفی زهرلی اوستوره‌نك» ایتالیان مورخلری ایسه هرکون یدیکی شکره پاپا طرفندن آکیان زهرلی بیاض بر توزك تأثیریله وفات ایله‌دیکنی یازییورلر . [١]

[١] صوك زمانلرده سلطان جمك حیات ومناقبنه دائرلسانمزده شمدی‌یه‌قادار یازلامش بر تفرقهٔ تاریخیه یازان مورخ مدقق احمد رفیق بك جمك اجل موعودیله وفات ایتدیکنه قائل اولمقده‌در .

شهزاده‌نك آرزوسی اوزرینه تالیف ایدلدیکنی یوقاریده قید ایتدیکمز « جام جم آیین » عنوانلی اثر قیمتداردہ ایسه « فرانچه قرالی واروب حرباً شهزادہ‌یی آلوب اردوسنده بر بربر دلبرك تیغ زهر آلودیله شهید اولدوغی مشهوردر » دییور .

صحیفه — ٤٩ .

ایك اسکی مورخلرمزدن عاشق پاشا زاده‌نك بو بابده‌کی قناعتی شودر :

« بالاخره هلاك ایتمك مراد ایتدیلر (پاپا ورژسای سائره) باشی آغولی اوسترهایله بولدیلر (تراش) باشی کوکده‌سی شیشدی . علاج قابل اولمدی . الله رحمتنه واصل اولدی . »

صحیفه : ٢٥١ — ٢٥٢ .

هامهر ، کندی فکر وقناعتی بیان ایتمکسزین بو بابده‌کی آرایی خلاصه ایدییور :

« ایتالیان و ترك مورخلری شهزاده‌یی یواش یواش تأثیر ایدن بر زهرك مزاره ایصال ایدیکنی بیانده‌متفق ویالکز بونك صورت استعمالنده مخالفدرلر . ایتالیانلرك روایتنه کوره شهزاده‌نك استعمالی اعتیاد ایتدیکی شکره بیاض بر توز قاریشدیرمقله تسلیم اولنمشدر . بورجیا قاردینالرینی یوسورتله یولجی ایتدیکی کبی کندیسنده او توز ایله زهرلهمشدر . ترك مورخلری ایسه بالعکس زهرلی بر اوسترهنك آچیلمیقی برچیز کیدن سم تلقیح ایدلدیکنی

عثمانلی مورخلری ، مهتدی وبایزید خانك غلاملرندن اولان مصطفی نك بربرلكدهكی مهارتنه بناءً جمك اعدامنی بالتعهداوروپایه كیدهرك ، وبر تقریب شهزاده یه انتساب ایله یدرك بو فضیحه یی ارتكاب ایتدیكنه جمك وفاتندن صوكره پای تخته كلوب سلطان بایزیددن پك زیاده التفات كورمه سنی ، وآز زمان طرفنده وزارت عظمایه قادار ترقا ایلهمه سنی دلیل عد ایدییورلر . « قوجه مصطفی پاشا » نامیله شهرت بولان بو ذات تبدل سلطنت وقوعنده شهزاده احمدی التزام ایتدیكندن یاوز طرفندن قتل ایدلدی . بو صورتله جزاسنی بولمش اولییور دیكدر .

ایتالیان مورخلری بر زمانلر پارهیه طمعاً تسمیم ایدلدیكنی متفقاً بیان ایتدكلری حالده صوكرهدن كلنلر بر رئیس روحانی یی بویله بر شائبهدن تنزیه مقصدیله علامت مرضلت یكرمی كون صوكره بلیرمه سی بونك امكانسزلغنی میدانه قویدوغنی بالبیان پاپای تبریه ایتمك ایستییورلر .

ظن ایدرلر . جمك بربرینی مصطفی نامیله تسمیه ایدرلركه رومدن دونمه اولوب پاپا طرفندن صاتین آلنمش ، وبو آدم او وقتدن اعتباراً حركتنی بایزیده تقدیر ایتدیرهرك درجه درجه وزارت عظمی مسندینه قدر چیقمشدر » جلد ٣ صحیفه ٢٦٥ — ٢٦٦

ایوانسرایی ، (قوجه مصطفی پاشا جامعی) مناسبتیله « حدیقه الجوامع » نده ایضاحات ویرركن سوزی بایسنك ترجمهٔ حالنهده انتقال ایتدیریور ، وتلخیص ایتدیكمز شو معلوماتی ویریور : « بایزید دورنده سرای غلاملرندن ایكن تراشهمكی مهارتنه بناءً شهزاده جمك اعدامنی تعهد ایتمی ، وعلی روایهٔ تیوجی باشی اولدقدن صوكره « رونی موبدن عاری ایدهرك هیئت افرنجی » اوزره رومایه كیدوب شهزادهنك خدمتنه داخل اولدی . لسان افرنجه دخی واقف ایدی . آز وقتده بربر باشیلك خدمتنه نائل اولونجه شهزادهیی تراش ایتدیكی سملی اوستره ایله زهرلهدی . متعاقباً قاچوب استانبوله كلدی ، اخبار حال ایتدیكی صیرهده شهزادهنك أولدوكی خبری ده واصل اولدی . صوكره رودس ایلی آیالتنه ، متعاقباً وزارت عظمایه تعیین اولوندی » جلد ١ صحیفه ١٦١ — ١٦٢

« مورخین جدیدهدن مرادیك استادمزده شهزادهنك مسموماً وفات ایتدیكنه و« پورچیا » طرفندن زهرلندیكنه قائلدر » (تاریخ ابوالفاروق) ده شوبولده بسط مطالعات ایلهمكمدر : « پاپا دخی قصقانمش ، حرسلانمش ، شارلك استفادهسنه محل براقامق اوزره ، مجبوراً

« Castel Leon » اسمنده بربارونك جم سلطانك تسمیمی كیفیتی تذكر ایچون استانبوله قادار كیدوب كلدكدن صوكره واتیقاندهٔ بولونان بر قویونك صوتی زهرلدیكی وفقط جرم تسمیم میدانه چیقوریده محاكمهسی اجرا ایدلدیكی زمان « بعض ذوات عالیه نك بوجرمده ذیدخل اولدیغنه دائر ایمالرده بولندیغی مروی » اولدوغنی انكلیز رهبان فاضلهسندن A. History نام ذاتك « During Reformation » عنوانلی اثر قیمتدارندن اقتباس ایتمك سورتیله اثرینه نقل ایدن خلیل خالد بك ، مؤلف مومی الیهك پاپای تبریه یه دائر اولان سطرلری ترجمه ومطالعات خصوصیهسنی ده علاوه ایدییور . اهمیت مخصوصهسنه مبنی عیناً اقتباسی فائدهلی عدایتدك :

« شهزاده جم فرانسه قرالی یدیله پاپانك تحت توقیفندن چیقارلدقدن صوكره یوم وفاتنه قدر برآیه یقین مدت مرور ایتدی ، بناءً علیه پاپا طرفندن ویرلمش اولمسی فرض ایدیلن زهرك اوقدر زمان مرورندن صوكره بر تأثیر اتلافی قالهمسی یولاو ملاحظهده بولنییور . فكرمجه بومؤلف قوّل مذكوریله سمومك تأثیرات متخالفهسنه مثال اولمق اوزره تاریخ عالمده قید ایدیلن بونجه روایاتی

تسلیم ایتمكده بولندیغی جم سلطانی ، تسمیم ایلهمشدر . جم سلطانك صورت تسمیمی حقنده مختلف روایتلر واردر . حتی سلطان بایزید طرفندن مأمور اولان قوجه مصطفی پاشا (لووت تیوجی باشی مصطفی آغا) طرفندن تسمیم اولوندوغی روایتی دخی واردر . چونكه سم اثری اثنای تراشده حاصل اولان برمك آزمهسی وباشمك یارملر ایچنده قالوب شیشهسی صورتنده ظاهر اولدی . فرنكلرك ادطاری ایسه بورجیالرك احوال وعادتلری وجهله شكره قاریشدیریلدن بیاض بر توز ایله زهرلمشدر . دوغروسیده بودر . چونكه یوزیمك وباشمك یارملر ایچنده قالهمسی زهردن افساد اولمش قانك نتیجهسی اولهبیلیر » جلد ٢ صحیفه — ١٧١

مكاتب سلطانیهده تدریس اولونمق اوزره علی رشاد بك طرفندن تألیف و معارف نظارتجهده پروغرامه ادخال وقبول ایدیلن (قرون جدیده تاریخی) نده شو مطالعه مندرجدر : « آلكساندر سلطان بجمك حیاتی پادشاهه سانمزق اوچیوز بیك دوقه آلتی امیدیله شهزادهیی بطی التأثیر بر زهر ایله تسمیم ایتدكدن صوكره فرانسه قرالنه تسلیم ایلدی » جلد ١ صحیفه — ٧٦

حکمدن اسقاط ایلیور . زهرلرك اوقات فعالیه‌سنه ، تأثیرات تدریجیه‌سنه دائر علم‌طب وکیمیا اربابنك سردابتدکاری معاللعانه واقف‌دکلم . بوبابده استحصال معلومات ایچون Dixion Mann نام‌ذات طرفندن یازیلن و انکلیز اطباسنجه معتبراولدیغی ذکرایدیلن انواع سمومدن‌باحث براثره مراجعت‌ایتدم . اجزای کیمیویه‌دن (فوسفور) ك جسم بشر ارزرینه اولان تأثیرینك بعضاً خفیف بر حالده باشلیوب چکدکدن صوکره ایکی وحتی اوچ هفته صوکره خطرناك بر سورتده عودت ایلدیکنه دائر ایضاحات بولدم . پاپا آلتنجی آلکساندرك انسان زهرلمك خصوصنده‌کی مهارت وتجاربنك وثائق تاریخیه ایله معروف اولمسی‌دخی شهزاده جمك مسموماً وفات ایلدیکی قولی‌اعتماده دهازیاده شایان کوسترمکدر[۱]

سلطان بایزید ، سنوی برچوق پارەلر ویردکدن باشقه علیهنه‌ده استعمال ایدلمکده بولونمق حسبیله جمك ازالهٔ وجودینه چالیشیور، وبوایشی باشاره‌یله جکاره دفعةً برخیلی مبلغ وعد ایدییوردی . مقداری اوچ یوز بیك دوقه آلتونه قادار جیقاریلاجق بوپارەیی آلمق‌ایچون پاپادن باشلایه‌رق هرکسك وحتی حکومتلرك چالیشه‌جقلری شبهه‌سزدر . ایشته وندیك جمهوریتی‌ده اومیانده شایان‌ذکردر. بوجمهوریت شهزاده‌جی تسمیم‌ایچون برچوق‌تشبثات ومخابراتده بولونمش، وفقط مقصدینك اجراسنه موفق‌اولهمامشدر. روسیه‌لی Vlademir Lamansky طرفندن وندیك خزینهٔ اوراقندهکی مخابرات خفیهٔ تاریخیه‌حقنده اجرا ایدیلن تتبعات اوزرینه نشر اولوندوغی مأخذمن طرفندن خبروبریلوب دسترس اولهمادیغمز Secrets d' Etats de Venise عنوانلی‌اثرده شومعلومات موجوددر :

« وندیك خزینهٔ اوراقنده بر خیلی تحریرات رسمیهٔ خفیه جمع ایتدمکه بونلر سلطان جم حقنده اهمیت عظیمه‌یی حائزدرلر . صورتلرینی بورادە نشر ایدییورم، زیرا بواوراق‌سائر برنجه آوروپادولتلری‌کبی ایتالیادەکی حکومتلرجه دخی مشارالیهك حیاتنه سوء قصدك بر واسطهٔ کسب ذلیلانه اتخاذ اولندیغنی ارائه ایدر . » [۲]

[۱] سلطان جم وقعه‌سنده‌مسئلهٔ‌حیات مؤلفی خلیل خالد بك صحیفه ۱۸–۱۹

[۲] سلطان جم وقعه‌سنده مسئلهٔ حیات مؤلفی خلیل خالد بك صحیفه ۱۷

جم وفات ایدنجه « هله باری کفار مطلع اولمدین دفعه‌جه صو اسدب جلال بك صو قویب قپوجی باشی سنان بك یویوب کندی دلبندیله کفنلیوب اندە حاضر اولن خلقندن آلتی یدی نفر کشی جماعت اولوب نمازنی « قیلدیلر ، واوندن صوکره ایجاب ایدنلری دخی کیفیتدن خبردار ایتدیلر .

قرال‌شارل، معلومات آلینجه فوق‌العاده متأثراولدی، وکوندەردیکی‌طبیب طرفندن وفاتی تصدیق اولونجه نعشك‌اطبا طرفندن تحنیط‌ایدلەسنی‌امرایتدی. جسد متعاقباً سروی‌آغاجندن صورت مخصوصه‌ده‌اعمال ایتدیریلن برصندوقه‌یه وضع ایتدیرلدی ، میخلاتدیریلوب قورشونلاتدیرلدقدن صوکره قپوجی باشی سنان و چاشنکیر باشی آیاس بکلرك تحت محافظه‌سنه تودیع ایدلدی . آنجق هر ایکیسی یالکز باشلرینه قالق ایسته‌مەدیلر :

— چونکه بزقالورز باری بر ایکی ادم دخی قوك‌کم ارلم درم بزمچون‌در بزه پولداش اولسونلر . .

دیدیلر . بونك اوزرینه کندیلرینه دها ایکی کیشی ترفیق ایدلدی . درت بش آدم سکسان آلتی کون بکلەدیلر . سکسان یدنجی کون شارل ، سلطان جمك نعشنی‌ده ، محافظلرینی‌ده « غائت » حصارینه کوندرمەیه قرار ویردی . بوخبر یکاری متحیر ایتدی . کندیلری حصاره قایادلدیغی‌صورتده شهزاده‌نك وصیتی پرینه کلمك قابل اولهمادیغنی دوشوندیلر ، بونك اوزرینه برلشەرك :

« بویله تدبر اتدلرکه اشده سایر پولداشلرمز خود خطیب زادەیله کی‌به بنوب مغربه کیتسلر کرك اکر بزده مقید اولیوب اول حصاره کدر سوزبك مرحومك موتی خبری خداوندکاره معلوم اولیوب میت‌ده بزده قلمه‌ده‌محبوس قالورز ابدالاباد وکافرلر دخی مملکت اوروب بر بویك مضرته باعث اولورز دیکومزه بددعا اولمسلرن دیوب البته برمن واروب بو خبری خداوندکاره بلدرمك کرك » دیدیلر ، وطلبی اوزرینه آیاس بکك کیتمه‌سنی مناسب کوردیلر. بکك بوطلبی برآرناودك کندیسنه ویردیکی سوز اوزرینه واقع اولمشدی . بعدالوداع حرکتله حصاردن جیقدقدن بر مدت صوکره بنه عودت ایلەدی . کلیشی آرناودك سوزنده طورماماسندن‌ایلری کلمشدی. بودفعه سنان بك کیتمه‌یه

قرار ویردی . تبدیل قیافت ایتمه‌دکه نائل امل اولهمیه‌جغنه، نه‌قادار احتیاطه رعایت ایله‌رسه بیانجی اولدوغی آکلاشیلدرق الك نهایت اله کچه‌جکنه قناعت کتیردیکندن « کافر لباسین کیوب صاچن صقالن تراش ایدوب الله توکل ایدوب تك بك مرحومك وصیتی یرنه کلسون اولورسه‌مده الحکم‌لله » دیه‌رك، ووصیتیامه‌یی‌ده یانمه آله‌رق حرکت ایتدی . قرال شارل بونی خبر آلدی ، آرقه‌سندن کوندەردیکی ارلاقلر کندیسنی چویردی. « جمیع اسبابنی وبك مرحومك وصیتنامه‌سنی آلوب محکم الن‌باغلیوب ایاغنه فرنکی بوقاغی اوروب التوب برقلعه‌ده ایکی آی مقداری حبس ایتدیلر. » بالاخره هرنصلسه بریولی بولوب قاچدی ، استانبوله کلەرك جمك وفاتی سلطان بایزیده خبر ویردی . سلطان‌بایزید قرداشنك وفاتندن فوق‌العاده متأثراولدی . کیفیت پای‌تختده‌شایع اولونجه هرکسی اظهار تأثره باشلادی . بونك اوزرینه سلطان بایزید سرای خلقنك اوچ کون ماتم طوتمسنی امرایتدی . کندی‌ده سیاه صاریق‌صاردی. پای تخت سکنه‌سنی‌ده ، دکانلری قاپامق صورتیله متفقاً ماتمه اشتراك ایدییور ، طرف پادشاهیدن فقرایه وکار وکسبی موقتاً براقان محتاجین اصنافه صدقه‌لر توزیع ابتدیریلیوردی. صدقه یالکز استانبولده توزیع ایدلەمشدی. عثمانلیلرك اسکی پای تختی اولان ادرنه‌ده طاغیتیلمشدی". ویریان پاره‌نك مقداری استانبولده یوز بیك ادرنه‌ده سکسان بیك آقچه‌یه بالغ اولمشدی .

فضله اولەرق هر طرفده اولن شهزاده نامنه دعالر اوقونییور ، وطرف پادشاهیدن اصدار اولونان بر حکم موجبنجه تکمیل ممالك عثمانیه بلادنده جم ایچون صلوة علی‌الغائب قیلنییوردی . سلطان بایزیدك شهزاده قورقوده کوندەردیکی حکم یك حزین جمله‌لری محتوی ایدی:

« فرزند دولتیار سعادت شعار مهر سپهر خلافت و تاجداری و مهر جلالت وشهریاری محض لطف‌الله‌الودود اوغلوم قورقود طال بقاه ونال مناه ترفیع رفیع همایون واصل اولیحق معلوم اولەکه چون دلائل عینی وحسی وشواهد یقینی وقیاس دلالت ایتمشدرکه دنیای دنی خاکدان غرور لموتسرای سرور دکادر ونقش دوام وثبات لوح بقا وحیاتدن محودر وتوقع وفا محوزهٔ

مکارهٔ دنیادن مسهودر زمام عقل وجان پادشاه ابدوازلك قبضهٔ قدرتنده‌وحوزهٔ اراده‌تنده‌در فلذلك حضرت جنت پناهی مغفرت دستگاهی قرندانم جم اسکنه‌الله تعالی فی‌غرف‌الجنان والنعم والبسه حلل‌الرضوان والکرم بوحال معلوم وتحقق ایدوب سرای سرور خلده رحلتی یومقام عدم انجامك اقامتی اوزرینه راجع کوروب قبای بقای تعین کونی قامت عدیم الاستقامته وجود فانیدن منخلع قیلوب ترك تغیرات محوهٔ حسنی وطرح تعلقات عقل وقیاس ایدوب نفس سلیمن (ارجعی الا ربك) پامرینه راضیه قیلوب مرغ روحی اوکاد عالم افکاردن و نشیمن عقل وحس مستعاردن سرایر قدسه وارانك ملائك انسه طیران ایدوب کلستان جنانده مقام ایتمش الامر من‌الحکیم‌القدیر والحکم لله‌العالی‌الکبیر اویله اولسه بیوردمکه قضیه‌سنك دخی معلومك اولوب مرحومك روح مغفرتیجون تحت لوای عدالت انتما کزده اولان جوامعده نمازین قیلدیره‌سین . » [۱]

ماتم کونلرجه امتداد ایتدی. بوندن صوکره پادشاهك دوشونجه‌سی جمك نعشی کتیرمك تشکیل ایدییوردی . قرداشنك وصیتی یرینه کتیرمه‌یی اقدم وظائف تلقی‌ایلیوردی. بومقصدله نابولی‌یه بر ایلچی کوندردی . بوذات موفق اولەمایچه ایکنجی بر ایلچی اعزام ایدلمشدی. فقط بوایکنجی ذاتك حرکتیله شهزاده‌نك وفاتی بیننده برسنه‌لك‌برزمان کچمشدی. بوزات «غائب» . کیتدی. جمك‌نعشی ایسته‌دی. فقط بش بیك دوقه ویرلەدن نعشك تسلیم‌ایدیلەمه‌یه‌جکی جوابی ویرلدی. بویله مکالەلر وکیدوب کلەلرله‌وقت کچرکن احوال‌وشرائطده دەکیشمش ، شهزاده‌نك نعشی حاوی « غائبت » بلده‌سی فرانسه قرالنك دشمنلری طرفندن محاصره ایدلمشدی . نهایت فرانسز اسرا تسلیم ایدلك شرطیله نعش نابولی قرالنه ویرلەجکنه دائر فرانسزلرله ایتالیانلر آره‌سنده بر مقاوله امضالاندی ، ومتعاقباً بر موجب معاهده ثابوت نابولی قرالنهٔ تسلیم ایدلدی . قرال بودفعه نعشی نابولی‌یه نقل ایتدیردی . بیچاره جمك حیاتده‌کی سیاحتی کافی کلەمش کبی بودفعه‌ده اولوسی اوته‌یه یری‌یه کوتوریلیور، جلەسی بوصورتله اتمام ایدیلیوردی . بودفعه پاپا اورته‌یه چیقدی ، نعشی طلب ایتمه‌یه

[۱] فریدون بك منشآتی جلد ۱ صحیفه ۲۹٤

بروسه قاضیسنه‌ده مراد ثانینك تربهٔ شریفه‌سی یانسه دفن ایچون امر ویردیکندن اورادهده مقبره حاضرلانمشدی .

نهایت نعش « عاشق‌پاشا زاده » نك خبر ویردیکی اوزره سادات وعلمادن مرکب برای استقبال کوندهرلمش اولان برجم غفیر طرفندن تعظیملر وتکریملرله بروسه‌یه کتیریلهرك کندی وصیتی وقرداشنك‌ده ارادهسی وجهایله قره‌طوپراغه تودیع ایدلدی. جم، اون اوچ سنهلك برافتدن سوکره. فقط اولی اولهرق آنا وطنه قاووشیبور . وبو سورتله روحاً مقسلی اولویوردی .

قرال شارل ، جمك وفاتنی متعاقب خزینهسنی ، مجوهراتی ، سلاحلرینی ، البسهلرینی ، متروکات سائرهسنی طوپلایوب اك معتمد آدمی اولان خطیب زاده‌یه تودیع ایله اونی فرانسه گیرندن ریسنه بیندیرهرك مصره گیدوب متروکاتی عائلهسنه تسلیم ایتمه‌یه مأمور ایتدی . لکن نصوح چلبینك صداقتسز لکندن ، یاخود ادعا ایتدیکی کبی هوانك مخالفتندن دولایی کمی اسکندریه لیمانه چیقه‌جق یرده استانبوله مواصلت ایتدی . جایی ، شهزاده‌نك مخلفاتی، واو میانده سوق تعلیمله « الله بنصرالسلطان جم » عبارهٔ دعائیه‌سنی ورد زبان ایدن طوطی قوشنی بارگاه‌بایزید خانی‌یه تقدیم ایلهدی. غریبدرکه قوش حضور شاهانه‌ده « الله بنصرالسلطان جم » یرینه « الله یرحم السلطان جم » دعاسنی رفع ایتدی ، وبویله‌جه باشده پادشاه اوایق اوزره اورادہ بولونانلرك ، وبالآخره طوپانلرك هپسنی متأثر ایلهدی .

شعرای زمان جمك وفاتنه مختلف تاریخلر دوشورمشلردر :

بهار دولت جم چون خزانی یافت حیف
رسید از غیب تاریخش ز دنیا رفت جم واحیف

تأثرینی حاوی تاریخی مولانا لامعی انشاد ایتمش .

قاضیعسکر حسن زاده‌ده :

تاریخ موت شاه جم عین نظام عالمست .
بیتیله سلطان بایزیده یارانمق ایسته‌مشدر .

باشلادی. نابولی قرالنك مقصدی ایسه‌دیرسی برجوق پاره تأمین ایدن‌اولی‌یی بهالیجه عثمانلیلره ساتمق، بویوزدن متنفع اولمقدی. حتی مقصدینه نائل اولمق ایچون نابولی تسلم ایدر ایتمز کیفیتی سلطان بایزیده بیلدیرمش ، کلیتله برمبلغ ویردیکی تقدیرده جمك نعشی کندیسنه کوندرمجکنی اشعار ایتمشدی. زواللی جمك پازارلغه چیقارلمش دیمکدی . نهایت قرال فرمدریق پاپانك ادعاسنی قاله آلمایهرق نعشی بایزیده تسلیمه راضی اولدی .

قیشك اك شدتلی برموسمنده ، کانون ثانی آینده « سان قاطالدو » لیمانه کلن بر کمی قره‌یه برترك مأمورینی چیقاردی . بوایلچی نابولی قرالنی تهدید ایچون گلمشدی . وظیفهٔ رسمیه‌سنی ایفا ایتدی . پادشاهك نعش تسلیم ایدلهدیکی صورتده ایتالیا ساحللرینك وورولهجغی حقنده‌کی امرینی فرمدریغه بیلدیردی. قرال آرزوی پادشاهی‌یی حسن‌تلقی ایتدیکنی، وقریباً گوندرمجکنی بیلدیرمك صورتیله معطیاً مأموری اعاده ایتدی . فی‌الحقیقه عینی آیك یکرمی طقوزنجی گونی سرای محافظلری سلطان‌جمك تابوتنی اوموزلرندهطاشیووردی. تابوت صیرمه‌لی برقماش ایله اورتولیدی. نعش، بولوندوغی «اوف» شاتوسندن « پوجیبو وه‌آله » یه نقل ایدلدی . صوکره برآرابه‌یه قونولهرق « سان قاطالدو » یه گتیرلدی . تابوبك اطرافنده صادق آدملریله نابولی قرالینك ارکانی بولونییور ، هیئت مجموعه‌سی حزین برآلای تشکیل ایدیوردی .

پاپا ، کندیسنه بر قاچ بیك دوقه تأمین ایدهجك برفرستك قاچیرلدیغندن دولایی کوپلره بیتمشدی . تکرار قرالله خبر کوندهرییور ، موافقتی اولهدن نعشی تسلیم ایدهمه‌یه‌جکنی ادعا ایدییوردی .

جم سلطانك نعشی حرکتنك اون آلتنجی گونی «له‌چچه» یه گتیرلمشدی. سلطان بایزید مسئلهدن خبردار اولدوغی ایچون دها اول آلتی یلکنلی ایله برچکدیری‌یی حرکت‌ایتدیرمش، اونلرکلهرك «آولونیه» اوکندهده میرله‌مشدی. نعش اوراون آلیندی، « کلیولی » یه گتیرلدی. سلطان‌بایزید، نعشك‌استانبوله گتیرلهمسنی ، مدانیه اسکله‌سنه چیقاریلهرق بروسه‌یه نقل ایدلهسنی ارادہ ایتمشدی .

بر دیکری ده :

دیدیلر ایلیرب دعای سروش
جام رحمتدن ایلدی جم نوش

تاریخی بازمشدر .

جم ، خاندان آل عثمان ایچنده یتیشن اون اون بش شاعردن بری ، تاج و تختی الده ایتمك ایچون مجادله یه ، ونهایت ترك دار ودیار ایله حال اغترابده رحمت رحمانه قاووشان ایکی شهزادمنك ایلکیدر . توحاف براثر تصادف اولق اوزره کندیسیله همحال اولان شهزاده بایزیددده اونك کبی شاعردر ، هر ایکیسنك قدرت شاعرانه سی اولدقجه یوکسك بر درجه ده در ، هله جم ؛ حیاتك لذائذ وشدائدینه ، بالخاصه شدائدینه فضله معروض قالدیغی ایچون دیوانده هر دولو شعرلرده تصادف اولونه بیلیر . شوراده حیاتك کوزللکلر وطاتلیلقلرندن حرارت ومتونیتله بحث ایدرکن ، اوتده جیرکینلك وآجیلقدن مرارت وکدرله دمکدار اولور . قدرت شاعرانه سی ایچون اسکیلردن بری :

« اتفاق شعرا بودرکه شعرای سلاطینده سلطان سلیم خان حضرتلری نظم پرور وشهزاده مرحوم سلطان جم ابلغ واشعر ایدی . بو دخی سلطان سلیم کبی فارسیدن متتبع رسائل و دواوین ایدی » [۱]

دیکری ده :

« اشعار وانشایه قادر وکندیسی بی بدل شاعر ، اشعار خیال انکیز وغزلیاتی امثال آمیز . علی الترتیب دیوانی وار . نظمی سلیس واسلوبی نفیسدر » [۲]

دیدیکی کبی یکیلردن ده یك کنج برسنده ، اوده شهزاده کبی غربت ایلمرده ، آسوبجره ده رحمت رحمانه قاووشان ارباب ذکادن شهاب الدین سلیمان بك ده :

« جمك قابلیت شاعریسی الك زیاده مناجاتلرنده ، نعتلرنده کورولیور . بونلر ترك صنعتنك ، ترك ادبیاتنك الك مکمل ، الك نفیس آیده لریدر » دیبور [۳]

[۱] تذکرهٔ لطیفی صحیفه ۶۵
[۲] تذکرهٔ سامی صحیفه ۱۵
[۳] سلطان جم حقنده تتبعات ادبیه اجتهاد نومرو ۱۱۳

سلطان جم ، یوقاریده بالمناسبه قید ایلدیکمز وجه ایله شعرا وعلمایه پك زیاده التفات ایدردی ومعیتی خلقی دائما اویله لرندن انتخاب ایلردی . شهزاده منسوبیندن اولق اوزره تذکره سنده بر چوق شاعر قید ایدن « سامی » بو مناسبتله « صاحب معرفت واهل فضیلت ، شعرا طائفه سنه زیاده رغبت والتفات ایدردی . و بوطائفه دن یانسده چوق کیمسه اولوردی . هر برینه حدندن زیاده رعایتلر ایدوب شفقت ومرحمت کوستردی » معناسنی ایراد ایلییور .

آثار شعریه سندن :

توحید

ای امیر بی وزیر وای علیم بی مثال
وای خبیر بی نظیر وای رحیم ذوالجلال
سندن اومر ایکی عالم خلقی رحمت ای رحیم
کم قدیم لم یزل سن هم حکیم لایزال
رحمتك بحرینه یقدورر سنك حد وکران
کم رحیم پرکرم سن هم خدای بی زوال
جمله مخلوق زمانه ذکرکی تسبیح ادر
جمله عالم خلقی ایلر امرکه هم امتثال
قوری نی ایچینی قلدی قدرتك طلو شکر
سنك خارادن انتدی حکمتك آب زلال
کلکیله مهری ایلرسن فلکده نی قرار
امرکیله ماهی ادرسن کاه بدر وکاه هلال
ابتدا که یوق نهایت انتها که هم دخی
مدتی یقدر یقانك ای کریم بی مثال

حکمکیله اولدی کازارده شاه چمن
قدرتکله بولدی بلبل باغده نطق مقال
جمله مخلوقك کوررسن دایما احوالنی
اون سکز بك عالمك رزقن ویررسك بی سؤال
عالمك بنیادن اوردك بی تردد بی تعب
قامو مخلوقی برتدك بی تکلف بی مجال
جمله اشیا برلکوکه شاهد اولوپدر سنك
جمله ورلغ ورلغوکه عالم ایچره اولدی دال
خلق عالمدن کمسنه ملکنه لادیمز
یاردملشدن کمسنه ملککه اتمز خجال
جمله سینك در خدایا خلقه سندن بخش اولر
لطف ومهر قدرت واسم حکمت عن وجلال
حکمکیله کردش ایدر عالمی باد صبا
امر کیله دایما جنبش ایدر ریح شمال
عقل کل جهد ایلیوب ماهیتوکی بیلمز
کمسنه ایلز کیفیتکدم قیل وقال
که دکندن ورد ایدرسن ورده ویررسن عذار
خاکدن که خلق ایدرسن صورت حس وجمال
ابتدایی یق بقاکك ای خداوند قدیم
کرچه دور ایلر فلك اسم کردش ایلر ماه سال
قدرتکدن اولدی کیوان چرخ ازره پاسبان
حکمتکدن اولدی مریخ اسمانه کوتوال
هم رضا کیله عطارد اولدی چرخ ازره دبیر
هم عطا برچیسیه قیلب ایلدك نیکو خصال
ایلدك ناهید اوچنجی فلکده چنك ساز
اکه قاوشو ماه دف زن ایلدك ماه وسال

مهر لطفکله فلکده شاه انجم ایلدك
حکمتونی کسترب باغشلدك اکه کمال
ذاتکك ماهیتنه ایرمز فهم وعقول
حکمتوکك قدرتینه یتمز وهم وخیال
چون رحیم لم یزل سن شبهه سز عفو اولغه
جمله خلقك جرمنه لطفکده وردر احتمال
چون کهکاز اولدی جسم اولغل خدایا دستکیر
قیل عنایت اولسون محشر کونده پایمال
بو دعای مستجاب ات یا مجیب السائلین
چون کریم پر کرمسك ای رحیم مستعال

غزل

هر چند آدمی زاد اولز جهانده بی غم
غم صوکی شادلقدر ای دل طالمه ایسم
سلطانلق اولزیسه درویشلکده خوشدر
کورمیه ترك ایدندی تختله تاجی ادهم
اولسك شهنشه روم اولزدی حج نصیبك
بیك شکر کاولدی روزی بو دولت معظم
محرم شعار موتوا قبل ان تموتوا
احرامیله برونوب نوله کفن کیرسم
بزم صفایی خوش طوت شوقی اوزره مروه حق
نوش ایله جام وحدت عشرت دمیدر ای جم

اولدی یوزینك پر قمی اول زلف سمنسا
سبحان قدیراً جعل اللیل لباسا

❁

نه کوك یوزنده مه قالور نه خورشید
نه یر یوزنده جم قالور نه جمشید

❁

اوله مزجان ودل ای یار سنسز
اولورلر دردله بیمارسنسز
قویوب کیتمه بنی ای بیوفا یار
اولور عالم باشمه طارسنسز

❁

بولمدم بن مبتلا وصلینه یارك دسترس
اولمدم عالم ایچنده شاد وخرم بر نفس

❁

محراب قاشك اولدی بکا کعبه ومعبد

افراد عائله‌سنه کلنجه : اوغللرندن اوغوز ، فاتحك سرابنده‌ایدی . بویوك پدرینك وفاتندن ، عمو جه‌سنك تخت عثمانی‌یه قعودندن صوکره نه اولدوغی معلوم دکلدر . دیکر اوغلی مراد ، پدرینك وفاتی اوزرینه ردوسه کلمش ، واورادہ اختیار اقامت ایتمشدی . آطه‌نك قانونی طرفندن ضبطی وشوالیه‌لرك مقاطعه‌یه نقلی جسیره‌سنده طوتولمش ، واعدام ایدلمشدر . بویوك قیزی ، وفاتنك

ایکنجی سنه‌سنده مصر سلطانی ملك‌الناصره نکاحلانمش ، ملکك قتلی اوزرینه بایزید ثانی باباسنك نشانجیسی حیدر چلبی واسطه‌سیله استانبوله کتیردہ‌رك آناطولی بکلر بکی سنان پاشایه تزویج ایدلمشدر . چلبی ، شهزادہ‌نك زوجه‌سی‌ده استانبوله کتیرمشدی . فقط کرك اونك وکرك والده‌سنك نه اولدوقلری ، ترجمه نه‌زمان اولدقلری بیلنمییور .

ذاتاً درویش نهاد اولان بایزید ثانینك سنی ایچه ایلریلهمش ، حدودلرده ، اوتهده پریده وبالخاصه آناطولیده سرزدهٔ ظهور اولان غوائل وقیام کندیسنی یالکز سلطنتدن دکل دنیادن بیله صفوتشدی .

شهزادهلر ، اوزمانك اصولنجه هربری بر ولایتده ایدی . بونلردن « احمد » آماسیهده ، « شهنشاه » قرهمانده ، « قورقود » صاروخانده ، « سلیم » ده طربزوندده بولونیوردی .

تاریخلرمزده شهزاده « احمد » بویوك کوستریلیور . حال بوکه (هامهر) « قورقود » ك اکبر شهزادکان اولدوغی سویلییور . کرچه وراثت مسئلهسی اوزمانلرده تقرر ایتهمش اولدوغی ایچون « قورقود » ایله « سلیم » ك سلطنت ادعاسنه قالقمالری بوکا صراحةً دلالت ایدهمزسهده بویله اولماسی دهامعقولدر .

شهزاده « احمد » ، حلیم ، سلیم عینی زمانده سخی وکریم برذات ایدی . وقتی ذوق وصفا ایله کچیرر ، صلح و سکونی ، کوروللی وباطیردیه ترجیح ایدهردی ، بونك ایچون مستقلاً حرکت ایتمك ، منافع شخصیه تأمین ایلهمك فکریله وکلا اونك پدری یرینه سلطنته کچمهسنی آرزو ایدییوردی . شهزاده یونی آکلامش ، کندیسنی ولیعهد یرینه قویارق اویولده حرکتهبیله باشلامشدی . حتی پدرینك آنی برصورتده وفاتی ، و وزرادن بعضیلرینك خیانتی یوزندن پای تختده دها قریب اولان برادری « قورقود » ك کچیرلهمسی احتمالی نظردقته آلهرق شهزادهنك ساروخاندن قالدیریلوب تکیه تعیینی باباسندن رجا ایتمش ، بایزیددده اونك بوطلبنی اسعاف ایدهرك تبعید صورتیله اورایه نقل ایتدیرمشدی . « قورقود » ، بوتحویلی قدروشانه لایق کورمهدی . ایی برشاعر اولان شهزاده یکی مأموریتندهکی خلقی دون برسویهده کوردوکی ایچون سیقیلدی . باباسندن مأموریت سابقهسنه اعادهسنی ایستهدی . فقط سلطان بایزید ، شهزادهنك رجاسنی

شهزاده « احمدك » خاطری ایچون ترویج ایتمهدی . قورقود ، بوندن مغبر اولدی . کندیسی قرداشلرینك یوبوکایدی . ثانیاً فاتحك وفاتنده بابامی کلنجه یه قادار وکلا کندیسنی نائب سلطنت یاپمشلردی . دها اوزمانلرده سلطنتی طاتمش ، اونك هیچ برشیله دهکیشملرز برشی اولدوغنی آکلامشدی . بناءً علیه بورد کیفیتی اوزرینه اونك ایچون بایله حق ایکی شی واردی : مأموریت جدیدهسی اولان وتکه ده قالق ، یاخود اختلال بایراغنی آچهرق پدرینك حال حیاتنده موقعنی ادعایه قالقمق . شهزاده اونلرك ایکیسنی ده یاپهدی . باباسنه حج ایلهمك اوزره مکهیه کیدهجکنی خبر ویرهرك معیتندهکی سکسان یدی کیشی ایله « آق باش رئیس » قوماندانسندهکی بش کمی یه بیندی (محرم ۹۱۵ — نیسان ۱۵۰۹) . بش کون صوکره اسکندریهیه واردی . وصولی مصرمملوکنه بیلدیردی . سلطانك جوابی کیکمهدی : طقوز جنس آت ، طقوز قطار دوه ، اوچ قطار هجین ، قیمتدار اورتولرله مزین اولهرق شهزادهنك رکوبی ایچون ایکی قطار دوه ، معیتی خلقی ایچون یتمش قطار دوه ایله یوز آت ، مطبخ ایچون قرق قطار دوه ، طقوز بیك دوقه ، طقوز طوپ صیرمهلی قماش ، غایت کوزل طقوز دلیقانلی کوندهردی . قورقود ، بوآلای ایله ، مهترخانهسنی ترکیب ایدن قرق داورلی ووردوارق مصر پای تختنه توجه ایتدی . شهزادهیی دعوت ایتمك اوزره سلطانك « دویتدار » عنوانی آلان باش وزیری رکابدار ضابطانیله برلکده استقبالنه کلدی . مایسك یکرمی طقوزنده « قورقود » قاهرهیه کیردی .

سمخاوتده یکتا اولان مملوك هرکون شهزادهیه اللی قویون ، اللی قنطار شکر ، اللی اوچ مد پرنج ، ایکی بیك پیلیچ ، ایکی بیك قاز ، یوز اللی قنطار بال ، جیب خرجلغی ایچون اللی کیسه آلتون تعیین ایلهدی . قورقود ، وصولندن اوچ کون صوکره مملوك ایله صورت رسمیهده ملاقات ایتدی . بولوشمهسرای داخلنده دکل خارجده وآت اوزرنده واقع اولدی . سلطان ایله شهزاده قارشی قارشیه کلنجه ایکیسی بردن آتلرندن ایندیلر ، سلطان راسمهٔ خوش آمدی مقامنده اولهرق کندی اوغلی کبی شهزادهنك کوزلرندن ، قورقوددده اشارت احترام اولمق اوزره باباسی کبی مملوك پادشاهنك کردنندن اوپدی . لکن ملك ، بهانه ایتدیکی حج

ایچون طویر اعتدن کچمه سنه رضا کوسترمه دیکی کبی سلطان بایزید ایله آره سنی آچه
بیله جك هر درلو مطالبی ده رد ایله دی . شهزاده بایاسنك ، وزیر اعظمك نفوذیله
اوغر اشمق قابل اولهمیه جغنی آکلایجه سرفرو ایتمه به ، وبر مکتوب ایله علی
پاشایه مراجعت ایده رك بیان اعتذار اله برابر آیالتنه اعاده سی ایچون توسطنی
رجا ایلهمه یه مجبور اولدی . [١]

ذاتاً ملك ده شهزاده نك عفوی ، ودار الحکومتنه اعاده سی ایچون واسطه
اولمشدی . بایزید ثانی ، آیالتنه عودتنه مساعده ده قصور ایتمه دی ، وتخت
عثمانینك کیمسه یه ویرلیه جکی تأمیناتی دخی اعطا ایتدی .

مصر ملکی یکرمی سفینه رفاقتنده قورقودی ممزاً « آنطالیه » اسکله سنه
چیقارتدی . ردوس شوالیه لری شهزاده نك مصره چیقدیغنی ، وبالاخره مملکتنه
دونمك ایسته دیکنی خبر آلمشلر ، جم کبی اونی ده آله کچیرمك ، وبایزیددن
آلدقلری قرق بش بیك فلوری کی ایکنجی برپاره قوپارمق ایچون قورصانلرینی
صالدیردیلر . شهزاده نك أوروپاده چیکدیجك جلهسی اولمادیغی ایچون قورصانلر
کیلره آنچق عودتده تصادف ایتدیلر ، واونلری ضبط ایده بیلدیلر . قورقود
ایسه دها اول چیقمش ، اورادن عرض معذرت واستدعای عفو ایله منصبنده
ابقاسنی متضمن بایاسنه بر عریضه تقدیم ایتمشدی . ایی یورهکلی ، ویموشاق
طبیعتلی اولان سلطان بایزید اوغلنك بو کستاخلغنی عفو ویه آیالتنده ابقا
ایتدی .

مشایخ مشهورهدن «شیخ صفی الدین اردبیلی» اولاد واحفادی اوزون بر
زماندن بری بین الناس بر شهرت عظیمه کسب ایتمشلر ، وایرانك غربنده
بر چوق مریدلر پیدا ایله مشلردی . احفادندن شیخ حیدر اردبیلی مشهور
اوزون حسنه داماد اولمش ، اونك وفاتنده شروان طرفلرنده ادعای سلطنته
قیام ایلهمه سی اوزرینه آق قویونلیلر طرفندن اولدورولمشیدی . شیخك
هنوز صبی اولان اوغلی اسماعیل طرافدارانی طرفندن محافظه ایدلدی ،
وحسنك اوغلی وحفیدلرینك یکدیکرینی قتل وافنا ایده رك اورته ده وارث

[١] هامهر جلد ٤ صحیفه ٦٨ - ٦٩

اولهجق باشقه کیمسه قالمامسی اوزرینه اعوان وانصاری طرفندن اوکا اعلان
سلطنت ایتدیرلدی . یاورى مطالع شاه اسماعیلی آرزوسنده پارلاتدی . اجدادینك
شهرتی ممالك رومه ده شایع ایدی ، اونك ایچون اسماعیلك بو مأمولاً ازدیاد
شوکتی ممالك عثمانیه ده کی شعیلرك دخی بادی جرئتی اولدی . بونی کوره ن شاه ده
جدی اوزون حسن کبی سلطنت عثمانیه به قارشی کندینه تیمور سوسنی ویرمه یه
باشلادی ، وآدملر ارسالیله آناطولیده مذهب شیعی بی نشر وتعمیمه ، وهواداء
رانی تزییده قویولدی .

قورقودك « تکه » یه عودتی ، اوراده شیعیلك ایچه میدان آلدیغی بر
زمانه مصادفدی . شهزاده ، اهالینك طوروحرکتنی ، حتی اسکی درجه ده ده
بولهمادیغی ایچون بوتون بوتون تنفر ایدهرك صاروخانه کیتمك اوزره بر کیجه
کیمسه یه خبر ویرمکسزین « آنطالیه » یی ترك ایتدی . خلق ؛ شهزاده نك
بویله کیجه لین کال تهالکله کیدیشنی ذات حضرت پادشاهنك مرتحل دار آخرت
اولدوغنه ، وتبدل سلطنتك اختلال واسترقاب تولید ایلهمش بولوندوغنه حکم
ایدهرك دائرهٔ اطاعتدن جیقمق ایچون بونی وسیله عد ایتدیلر . ایچلرندن
موخراً « شیطان قولی » لقبیله شهرت آلان « شاه قولی » اسمنده بر شقی بی
کندیلرینه سردار انتخاب ایله آغیرلغنی آله کچیرمك اوزره شهزاده نك پشته
طاقیلدیلر . شقیلر بولده اونلره تصادف ، وبالمصادمه شهزاده نك تکمیل اشیاسنی
غصب ایتدیلر . یونلرك بو موفقیتی جرأتلرینی آرتدیرمقله طرفدارلری جوغالدقجه
جوغالدی ، وآززمانده عددلری یکرمی بیکی بولدی .

بونلر برار دو هیئتنده اولدوقلری حالده قرا وقصبالری یغما وتالان ایدهرك ،
واهالئ معطیه یی اولدوره رك آناطولی بکلر بکلکنك مقری اولان « کوتاهیه » یه
دوغری یورودیلر . آناطولی بکلر بکی یکیچری آغالغندن جیقمه « قره کوز
محمد پاشا » ایدی . بدایتده بونلرك حرکاتنه اوقادار اهمیت ویرمه دی . برمقدار
عسکر اعزامیله اکتفا ایتدی . عسکر اختلال اردوسنه تصادف ایدنجه حقیله
دوکوشدی . فقط کیده ن عسکرلرك تعلیم وتربیه کورمه مش اولدوغی ، وعدداً ده
قلیل بولوندوغی ایچون جوغی شهید اولدی . اشقیاده کوتاهیه اووه سنه کلوب

دایاندی . بونك اوزرینه پاشانك عقلی باشنه كلدی ؛ وبیك قادار عسكرله بالذات قارشی جیقدی . فقط آرتیق ایش ایشدن كچمش ، كی آزی یه آلان ارباب اختلالی دها اول قوتلیجه برپادشاه اردوسنی ده بوزدوقلری ایچون سوزله یوله كتیرمك امكانی قالمامشدی . پاشا ، بونلرله قارشیلاشنجه سوزه ، نصیحته امكان اولمادیغنی كوردی . طرفیندن سلاح پاطلادی . محمد پاشا ؛ حقیقةً قهرمانلق كوستردی . اختلاطیلرك برچوغنی تلف ایتدی . فقط اك نهایت اونلر غالب كلدیلر ، وپاشایی طوتوب اعدام ایتدیلر . بونك اوزرینه كلوب « كوتاهیه » قلعه سنی محاصره ایله دیلر . قلعه محافظلری نسبةً آزدی . آنجق طوپ وآلات ناریه ایله مجهز اولان قلعه یی دوشوره جك اشقیانك آلنده برشی یوقدی . استحكامات خارجنده اولان أولرك بعضیلرینی یاقوب یقه رق « بروسه » یه كیتمك اوزره قلعه یی ترك ایتدیلر . « شاه قولی » جاهل اولقله برابر ملاحظه لی بر آدامدی . اوسیره ده پادشاهك برحیات اولدوغنی اوكره نجه افعالنك جزاسز قالمایه جغنی آكلادی . باخصوص پای تخته دوغری یاقلاشیلدقچه تهلكه نك زیاده لشه جكنی تقدیر ایتدی . فقط یانندكی اوباش طاقمه ایشی طوبورتمق ده منفعته موافق كلیوردی . چونكه اونقدیرده هپسی طاغیله جق ، یالكز قاله جغنی ایچون موقعی دها زیاده مشكللشه جكدی . ایلری كلنلری طوپلادی . بروسه نك ده كوتاهیه كبی حتی اوندن دها قوتلی قلعه سی اولدوغنی ، تسخیری قولای اولمادقدن باشقه مركزلرندن خیلی تباعد ایدلش اولماسی حسبیله موقعلرینك تهلكه یه معروض بولوندوغنی آكلاندی . بوسبیله بروسه و امتالی پرلرك ضبطنی آتی یه تعلیق ایده رك شیمدیلك قولایلقله أله كچه جك برقلعه یه صاحب اولمانك فائده لی اولهجغنی سویله دی . جمله سی سركرده نك بورأیی تصویب ایتدیلر ، و « آلاشهر » ه دوغری توجیه سمند عزیمت ایله دیلر . بو اثناده قیام كیفیتی پای تخته شایع اولدی . شهزاده قورقودك اشیاسنك بونلر طرفندن غصب ایدلدیكی ده آكلاشیلدی . بایزیدثانی بونك اوزرینه وكلا ووزراسنی طوپلادی . مملكتك آسایشنی تأمینه صرف ماحصل غیرت ایتمه وكلرندن دولایی هربررلرینی بردصورتله آزارلادی .

صدراعظم علی پاشا ؛ « بویله بش اون تكه تركنك وادیٔ شقاوتده میدان آلمالری آناطولی امراسنك قیدسزلغندن ایلری كلمشدر ، اومقوله دیرنی او باشك نه اهمیتی اولور ؟ » دییه رك مسئله یی پادشاهه اهمیتسز كوستردی . وآناطولی بكلر بكیسیله سائر امرایه شدتلی امرلر كوندیردی . فقط پك آز زمان سوكره « قره كوز محمد پاشا » نك انهزام و شهادتی خبری وارد اولونجه هركسی بهت وحیرت استیلا ایتدی .

سلطان بایزیدك امراض وجودیه وشیخوخت ایله مزاج عالیلری ذاتاً منحرفدی ، بربرینی متعاقب بش شهزاده نك ، عیداه ، عالمشاه ، محمود ، محمد وشهنشاهك وفاتی اكدار قلبیه سنی بوتون بوتون آرتدیرمش . آرتیق یاشامق قدرتی بیله كندیسنده قالمامشدی .

بش اون كوندن عبارت قالدیغنی كندیسنك ده آكلادیغی عمرینی شویله جه غوائل دنیویه دن آزاده برصورتده كچیرمك آرزوسنی اظهار ایتدی . باشده صدراعظم خادم علی پاشا اولق اوزره وزرانك اكثریسی شهزاده احمدی كندیسنه خلاف اتخاذ ایتمه سنی توصیه ایتدیلر . فقط اوزاق فنا حالده قاریشمش ، باخصوص « شاه قولی » نك كچدیكی یرلرده طرفدارلر پیدا ایتمه سی هركسی تدهیش ایلمش اولدوغی ایچون هم برشهرت تأمینه خدمت ایده جك ، وهم ده مملكتك سلامتی تأمین ایله یه جك اولان بوایشه شهزاده نك اجرای مأموریتیله عودتنده مجالس سلطنت اولماسی مناسب اولدوغنی عرض ایله دیلر . بوتكلیف آرزوی شاهانه یه ده توافق ایتدی ، وحصول مقصده دها زیاده یاردیم ایتمك ایچون علی پاشا بالذات شهزاده معیتنده بولونمه یی مناسب كوردوكنی ده عرض ایله دی . پاشا ، آز زمان ظرفنده جمع ایده بیلدیكی عسكری بالاستحصاب آناطولی یه كچدی .

شهزاده احمد حقنده كی تصمیمات ، وقورقودطرفندن اختیار اولونان حركات شهزاده سلیمك معلومی اولونجه نااهل كوردوكی قرداشلرینی تخت عثمانیدن اوزاقلاشدیرمق ، وكندیسی اوموقعه صعود ایتمك اوزره احوال دولتك اغتشاشندن ، وطرپزونك سمتسزلكندن بحث ایده رك روم ایلیده كی آیالتلردن بزینه تحویلنی استرحام ایتدی .

شدیدالشکیمه پرذات اولان سلیمی سریر سلطنتده دکل پای تخته قریب بر موقعده بیله کورمك ایسته‌مه‌ین وزرا ، نزد شاهانه‌ده تشبثاتده بولونارق اونك بورجاسنی ترویج ایتدیرمه‌دیلر . بایزید ثانی ، اوغلنه ویردیکی جوابده پای تخت سلطنت سنیه‌یه قریب اولان روم ایلی وجود پربود همایون ایله هرزمان تحت امنیتده اولدوغی ، واوآنه قادار اساساً روم ایلیده شهزادکانه آیالت توجیهی غیر واقع بولوندوغی جهتله آناطولیده رغبت ایده‌جکی آیالتك توجیه ایدیله‌بیله‌جکی بیلدیرلدی . بو ، شهزاده‌یه وورولان ایلك ضربه دکلدی : دهشا اولده سن کاله کان اوغلی سلیمانه « قره‌حصار شرقی » سنجاغنی توجیه ایتدیرمش ایکن آیالتنه قریب اولمای بهانه‌سیله شهزاده احمد طرفندن واقع اولان شکایت اوزرینه اورادن قالدیرلمش ، کفه‌یه نقل ایدلمشدی . بناءًعلیه بوامثالی معاملات ذاتاً سلیمك جانی سیقیيور ، واورته‌یه آتیلمق ایچون وسیله بکلییوردی . بورد کیفیتی فرصت عدایتدی ، وبدرینه شفاهی بعض معروضاتده بولوناجغنی بیانله طربزوندن حرکت ایده‌رك « کفه » یه کلدی . برابرنده کتیردیکی ، واورادن طوپلادیغی اون بیك قادار آداملة طونه نهرینی کچه‌رك « سلستره » یه واصل اولدی . شهزاده‌نك روم ایلی‌یه کچمه‌سی وزرایی تلاشه درشوردی . اونك بو حرکتی عصیان تلقی ایتدیلر ، پادشاهی‌ده اقناع ایده‌رك بوله جیقاردیلر . فقط بابا اوغل آره‌سنده حرب وقوعنه محل قالمامق ، ومسئله دها زیاده قاریشمامق ایچون « سمندره » سنجاغی توجیه ایتدیردیلر . لطف پادشاهی بونکله‌ده قالمادی ، « حق ابوتی ادا ایچون اول سزاوار تاج وتخت اولان شهزادهٔ نیك بخت حضورینه خدام عالی مقامدن حسن حال صاحبی اون عدد زرین کمرلو غلام سیم اندام انعام ایتدیلر وزر سرخنه مملو بر قاچ کیسه وبر قاچ طوبله اسب صبارفتار ونجه قطار اشتر واستار سال اولندقدن صکره دلخواهلری اوزره عیدنامه یازیلوب شویله مقرر ایتدیلرکه ساغلغنده برادرلرینك هیچ بریسنه تخت وتاج تسلیم ایتمیه‌لر » [۱]

بونك کندیسنی اغفالدن باشقه بر شی اولمادیغی پك اعلا بیلن سلیم ،

[۱] صولاقزاده صحیفه ۳۲۸

مقصدینك آیالت تحصیل ایتمك اولمادیغنی . یکانه آرزوسنك پدرینك آلنی اوپوپ خیر دعاسنی آلمق اولدوغنی بالبیان حیورلی جوابنده « اوخراش » کوینه قادار ایلریله‌دی . وزیر اعظم علی پاشا ، پادشاهك « عربه‌سی یانه یاناشوب اورتوسنك شهزاده عسکرندن طرفه اولان قسمنی قالدیروب لشکر بی‌حساب ایله شهزاده‌نك کلیشنی » کوستردی ، و « کورینن پر سلاح مکمل آلایلرینه باقوب اوغول بابایی زیارت ایچون میدر یاخود شمشیره کین ایله قتل وخسارت ایچون میدر » دیدیلر .

بر طرفدن‌ده طوپلره آتش ایتدیردیلر . مهابت پادشاهی شهزاده اردوسنی اورکوتدی ، جلبی پریشان بر سورنده طاغیلدیغندن اوده علی العجله « کفه » یه اوغلنك یانه دونمه‌یه مجبور اولدی . شهزاده‌پی یوسکورتمه‌لری وکلانك خوشنه کیتدی .

آرتیق هر کسك فکری شهزاده احمدی دعوت ایتمك ، مقام پدره اوطورتمقدی . بونلر بو دوشونجه‌ده ایکن آناطولی‌یه کچن علی پاشا ، « شاه قولی » ایله واقع اولان شدتلی بر محاربه‌ده اوحیبی تپه‌لنمش ، فقط کندیسی‌ده شهید اولمشدی . بونك اوزرینه اردوی همایونی ایچه یوزولدی . شهزاده احمدده بونك اوزرینه « آماسیه » یه ، کندی آیالتی مقرینه عودت ایتدی . وزیر اعظمك شهادتیله عسا کر عثمانیه‌نك منهزماً رجعتی حوادثی ذاتاً پش آلتی اولاد آجیسی ، وبرحیات اولانلرکده محاسده‌سی یوزندن پك زیاده محزون ومتأثر اولان بایزید ثانی بوْ دفعه صورت قطعیه‌ده ترك سلطنته ، وبرینه احمدی کچیرمه‌یه قرار ویردی .

علی پاشانك برینه صدارتی احراز ایده‌ن هرسك زاده احمد پاشا بویله غائله‌لی بر زمانده محرب بر ذات عالیقدر اولان سلطان بایزیدك حکیمانه‌سنی موافق کورمه‌دی ایسه‌ده ذات حضرت پادشاهینك اصرای اوزرینه بونی ضروری عد ایتدی ، بونك اوزرینه روم ایلی امرایی‌ده داخل اولدوغی حالده ارکان و وکلا حضور پادشاهی‌یه جلب ایله شهزاده احمده غائبانه بیعت ایتدیرلدی ، و ویرلین قرارك اجراسی ایچون بایزید ثانی ادرنه‌دن استانبوله کچیرلدی . اورادہ حاضر بولونان ، وغیاباً بیعت ایده‌ن وزرانك بعضیسی کیفیتی

خفیاً احمده بیلدیردیلر . مقصدلری شو وسیله ایله شهزاده‌یه صداقتلرینی عرض ایتمك ، واوسایه‌ده کلاه قایقدی .. حضرت پادشاه استانبوله کلدیلر . اجلاسك صورت اجراسی قرارلاشدیرمق اوزره پای تخته‌ده یکیدن بر مجلس عقد ایتدیردیلر . افکار عمومیه بالخاصه یکیچریلر شهزاده احمدك علیهنده ایدیلر . «شیطان قولی» وقعه‌سنده اردوی همایونك مهزم ، وعلی پاشانك مقتول اولماسنی اونك امکان معاونت موجود اولدوغی حالده خوفندن ناشی یاردیم ایتمه‌مسنه ویرمشدیلر . وزیر اعظم احمد پاشا ، بوکیفیته مطلع اولمشدی . اونك ایچون مجلسده ایلك اول سوز آلهرق « شهزاده احمدك اجلاس ایدیله‌جکنه دائر اولان شایعه اوزرینه شهزادهلر قیام ایتدیلر . کندیلرینه تأمینات ویریلهرك ، وسلیمه شدت کوستریلهرك وقعه قپادیلدیلدی . شیمدی تکرار بونی قورجالامق داخل مملکتنده یکیدن اشعال نائرهٔ فتنه‌یه سعیت ویرمك دیمکدر . جلهنك آرزوسی شهزاده احمدك تخت سلطنته اقعادیدر . آنچق مصلحت یونك برپارچه دها تأخیرینی ، وافکار عمومیه‌نك شهزاده طرفنه جلبنی ایجاب ایتدیریور . مسئلهنك نزاکتی نظر دقته آلنمازده آرزوی عمومی یه رغماً شهزادهنك حکمدار اعلنك اعلانه قیام اولونورسه برفنالق ظهوری مأمول قویدی . شهزاده‌یه شیمدیلك قره‌مان آیالتی توجیه ، وکندیسنه طرف شاهانه‌دن تلطیفنامه تسییر قانمالیدر » دیدی . بایزید ثانی ، وزیر اعظمك بوتکلیفی استحسان ابتدی ، وکندیسنه قره‌مان آیالتی توجیه اولندوغنه دائر غایت التفاتلی برنامهٔ همایون کوندهردی .

حال بوکه شهزاده احمد ادرنه‌دمکی قرار اوزرینه کندیسنه کوندهریلن خصوصی مکتوبلردن پادشاهلغنك تقرر ایتدیکنی آکلامش ، واستانبوله کلمك ، مقام حکمداریه اوطورمق ایچون حاضرلق بیله بایمشدی . بونامهٔ همایونی آلینجه فوق العاده حدتلندی . حتی نامه‌یی ایصال ایدن ذات ، شهزادهنك سائقهٔ حدتله نفسنه برسوءقصد اجرا ایتمه‌سندن قورقارق وداع بیله ایتمکسزین آماسیه‌دن صاووشدی . سرعتله استانبوله کلهرك کیفیتی ذات حضرت پادشاهی یه عرض ایتدی .

بایزید ولی ، اوغلنك اغبرارندن متأثر اولدیلر ، کندیسنه طرفدار اولان بعض ارکانك تشویقیله دعوتی حاوی برنامه کوندهردیلر .

شهزاده ذاتاً استانبوله کلمکی تصمیم ایتمشدی . دعوت واقعه اوزرینه درحال یولهدوزولدی ، ومدت قلیله ظرفنده (مال تپه)یه قادارکلدی . پای تخته تقرب ایتدی اما استانبوله کیرملك ، کندیسنك شدتله آرزو ، باباسنك ده تنسیب ایتدیکی سریر سلطنته جیقمق قابل اولهمادی . وزرا و ارکانك تکمیل حاضر لقلری ده بوشه کیتدی . چونکه شهزاده احمدك عثمانلی تختنه کچیرلمك ایسته‌نیلدیکنی خبر آلان یکیچریلر « جلهسی بربره کلوب عادت مألوفه‌لری اوزره غلوه ایتدیلر شهزاده احمد تن برور ، ذوقه مجلوبدر ، شیطان قولی وقعه‌سی کندی آیالتنه قریب ایکن وطرف دولتدن عسکر ومهمات سوق ایدلمکن یوسرسری مقوله‌سی حریفلرك حقندن کلهمه‌دکدن باشقه علی پاشایه‌ده امداد ایتمه‌دی . بناءً علیه دولتك زورلی زمانلرنده میدانه آتیلمق ناموس دولت وملتی قورتارمق لازم کلن پادشاهلق کبی بویوك بر مقامده بویله قورقاق بر ذاتك بولونماسی هیچ بر وقت جائز اولهماز ، بویله برمقام آنچق شهزاده سلیمه یاراشیر . بویکیت شهزاده آیالتنه هم حدود اولان شاه اسماعیل طاقیله بیللرجه اوغراشمش ، اونلری ، مملکته سوقه‌دقدن ماعدا دشمن اراضیسنه کیرمه‌یه ، مملکتلر فتح وضبط ایلهمه‌یه ، موفق اولمشدی . « سریر سلطنته لایق وشهنشاه خلافته مستحق سلطان سلیم نامداردر . آندن غیریسنی قبول ایتمیوز » دیدیلر ، و شهزاده‌یی استانبوله کچیرمه‌مه‌یه قرار ویردیلر . بومقصدله مرور وعبوری قطع ایچون برطرفدن اسکله‌لره بلوکلر تعیین ایتدکلری کبی دیکر طرفدن‌ده کیجه‌لین شهزاده سلیمك علیهنده بولونان صدر اعظم مرسك زاده احمد پاشا ، وزرادن مصطفی پاشا ، روم ایلی بکلر بکیسی حسن پاشا ، قاضیعسکر مؤید زاده عبدالرحمن افندی ، نشانجی تاجی زاده جعفر چلبی‌نك خانه‌لرینی یغما ایلهدیلر . ایرتسی صباح رؤسا باب همایونه عزیمتله کیجه‌لین عسکرك حسب الجهاله جرأت ایتدکلری یغما کرلکدن دولایی عرض معذرت ، واسملری تعداد اولونان ذوات مومی الیهمك منصبلرندن عزل وطرد اولونمه‌لرینی یکزیان اولهرق استدعا ایتدیلر . بایزید ثانی ، افراد عسکریه‌نك سوق جهالتله اجتسار ایتدکلری معاملهٔ شنیعه‌یی بر دها تکرار ایتمهمك قیدیله عفو ایتدیکنی ، ومصطفی پاشادن ماعدا سنك ده مأموریتلرندن

جيقاردلديني تبليغ ايلەدى . ضباط عسكريه مطلوبلرينك اسعاف ايدلديكني كورمكدن متولد بر غرور وعظمتله عودت ، وكيفيتي جمهورەابلاغ ايتديلر .

شهزاده احمد ، عسكرك بو حالني خبر آلمش ، يكيچريلره بذل نقود ايله قبول عمومي تحصيلنه چاره آرامق اوزره وزيري ، ويولار قيصدي سنان پاشايه كزليجه استانبوله كوندەرمشدى . سنان پاشا ، استحصال مقصده موفق اولەماه دقدن ماعدا يكيچريلرك تهورلري يوزندن حياتي غائب ايتمه يه رمق قالديني برزمانده بيك زحمتله كندني اسكداره آته بيلدى . وزير مالتپه يه كيدوبده كيفيتي عرض ايدنجه شهزاده احمد « جامهٔ سلطنت قامتنه راست » كلديكني ، وسريرسلطنتي آله كچيرمك ايچون آناطولي يي قبضهٔ تصرفنه آلمق ، ومتعاقباً على التدريج كوكلري جلب ايتمك لازم كلديكني آكلادى ، وبو مقصدك استحصالي ايچون ايشه قرەمانك ضبطيله باشلامه يه قرار ويرەرك اوطرفه دوغري حركت ايتدى .

قرەمان آيالتي شهنشاهك مخدومي « محمد » ك تحت اداره سنده ايدى . كوچك شهزاده كيفيتدن خبردار اولونجه بويوك پدرندن استيذان معامله ايتدى . بايزيد ثاني ، شهزادەنك بو حركتنه رجاني صيقيله رق كنديسنه بويله مناسبتسز معاملاتدن توقي ايلەمەسني اخطار ايلەديكي كبي محمدەده مقاومت ايدەرك قلەنك تسليم ايدلەمەسني بيلديردى . شهزاده سريرسلطنته بويولي تعقيباً چيقماي قوردوغي ايچون باباسنك نصيحتيله عامل اولمادى . كلوب قونيه قلەسني محاصره يه قويولدى . كوچوك شهزاده برمدت طايانمادى . فقط ذاتاً آزاولان معيتي افراديله بو ايشي باشه چيقارمق قابل دكلدى . بر مدت بويله لكه وقت كچيروبده پادشاه حضرتلري جانبندن عسكر كوندەرلەديكني كورونجه قلەيي تسليم ضرورتنده قالدى .

شهزاده قرەمان آيالتي ضبط ايدنجه كنديسني تكميل آناطولي يه صاحب اولمش عد ايتدى . كسوب بچمه يه ، وبر پادشاه كبي مستقلاً حركت ايتمه يه باشلادى . حتى آيالتك ايلري كلن اعراسندن «دلى كوكزه» ك برادر زادەسنك مقاومته تشويق ايتديكي بهانه سيله بوينوني ووردوردى . رأس مقطوعني باباسنه كوندەردى . بو معامله خداوندكار زماني دهازياده كوچنديردى ، يكيچريلري ده فضله سيله اغضاب ايلەدى .

بو اثناده آماسيه طرفلرنده « شاه اسماعيل » ك آدملرندن « نور علي » اسمنده بر مفسد خروج ايتمش ، اورتەلني قاروب قاووزمه يه باشلامشدى . شهزاده كنديسني آناطولينك حاكمي فرض ايتديكي ايچون ارباب خروجي تأديب وظيفه سنك كنديسنه توجيه ايتديكنه حكم ايتدى . بونك دفع وتنكيلي ايچون وزيري سنان پاشايي مقدار كافي عسكرله اوطرفه اعزام ايلەدى . نور علي شقاوتدن باشقه بر شي دوشونمەديكي ، باشده كنديسي اولق اوزره بوتون معيتي خالقي اطرافي يغماده يأس كورمەديكي ايچون آز زمانده آچديغي شقاوت بايراغنك آلتنه يكرمي بيكدن زياده خذله طوپلاندى . او طرفدەكي شيعيلرده كنديسنه التحاق ايتديكندن بو قوت قابل اهمال اولمايه حق بر كيت تشكيل ايتدى . آرتيق ايش اشقيالقدن چيقمش ، آتش اختلال بوتون آناطولي يي صارمشدى . سنان پاشا ، بو كثرته معيتي تشكيل ايدەن جزئي قوتله قارشي كلەمه يه جكني آكلامقله برابر هر درلو تهلكه يي كوزه آلەرق تقابل ايتمكدن چكينمەدى ، فقط نتيجه تخميني كبي مغلوبيتدن باشقه بر شي اولمادى .

اختلالك آن بان آرتمقده ، وتوسيع دائرهٔ سرايت ايتمكده بولوندوغي خبري شهزاده احمد اردوسنك مغلوبيتي ايله برلكده پاي تخته واصل اولونجه طوائف عسكريه رؤساسي سراي همايونه طوپلانديلر : مملكتك قان وآتش دريا سي ايچنده يوزمه يه دها زياده تحملي اولماديغي ايچون بو اختلالي تسكين ، وخالقي تطمين ايدەجك اولان شهزاده سليمك اجلاسني بايزيد ثانيدن طلبه ابتديلر .

پادشاه حضرتلري احوالك وخامتي ، وطوائف عسكريەنك بو مراجعتي قارشيسنده سليمي كنديسنه خلف انتخاب ايتمك ضرورتنده قالدى ، شهزاده احمد اطاعتسزلكي ايلري يه كوتورمك صورتيله انكسار قلبنه بادي اولمسه يدي بوني تصويب ايتمه سي احتمالي موجود دكلدى .

تكه آيالتندن صاروخانه كلن ، واورادەيرلەشن قورقود ، باباسنك شهزاده احمدي كنديسنه خلف نصب ايتديكني ، وسريرسلطنته اوطورمق اوزره پاي تخته دعوت ايتديكني خبر آلمشدى . قورقودكده استانبوللده طرفداري واردى .

اونلرك كيفيتى كندیسنه بیلدیرمشلر ، وسرعتله كلوب پای تخته مواصلت ایتدیكی تقدیرده تخت پدره جلوسنك ممكن اولدوغنی اشعار ایلهمشلردی .

بو خبری ، یكیچریلرك اعتراضی اوزرینه شهزاده احمدك استانبول جوارینه قادار كلش ایكن رجعته مجبور اولدوغی ، وفقط بو دفعه شهزاده سلیمك او مقامه كتیرلهمسی متصور بولوندوغی یولنده دیكر بر خبر تعقیب ایتدی . احمدك آناطولیلی استیلایه قیامی ذاتاً موقعنی مشكلاشدیرمشدی . كندیسندن كوچوك اولان سلیمك تقدمی ده نفسنه كران كلدی . خواص خدامندن اوچ كشیی معیتنه آلهرق منتكراً استانبوله حركت ، ومدت قلیله ظرفنده شهر جوارینه مواصلت ایتدی . مقصدی ، كلیشندن كیمسهیی خبردار ایتمهمك اولدوغی ایچون قامه قپولرینك آچیلماسنی بكلهدی ، آچیلیر آچیلماز ایچری داخل اولهرق دوغریجه یكیچریلرك داثرهٔ مخصوصه لرندهكی مسجده نزول ایتدی . شهزاده هر ایشك اومسجددده فصل ایدلدیكنی بیلییوردی . یكیچری قودومانلری مهم بر ایشی مذاكره ایدهجكلری زمان اورایه كلیرلر ، بربرلریله سویلهشهرك اتخاذ قرار ایلرلردی . شهزاده اونلرك رئیسلرینی اورایه دعوت ایدهجك ، سیب وروديني آكلاتهجق ، برچوق وعدووعیدله كوكلرینی آلهجق ، ونهایت طلب ومعاونتلریله پدری تختنه چیقوب اوطوره جقدی . قورقوده امید بخش ایدهن جهت بویوك باباسی فاتحك وفاتی متعاقب نیابةً دوام ایلهین برقاچ كونلك سلطنتنده اوجاق افرادینه اولان انعام واكرامی ایدی . فی الحقیقه اولومی وزرا طرفندن ساقلانمق ایستهنیلن فاتح سلطان محمدك كیفیت وفاتی شایع اولونجه شهزادهیی بالنیابه تخت عالی بخت عثمانیه اوطورتمشلر ، وعسكر طاقمنك كورو. لتیلرینه محل براقمامق ایچون قورقودنامنه برخیلی بخششلر ، ترفیلرده ویرمشلردی . یكیچریلرك جلوس بخششلرینی آلمق ، وهدایایه نائل اولمق یولندهكی آرزوی شدیدلرینی بیان شهزاده قولایلقله شهره داخل ، واونلرك قرارگاهلرینه بلا ممانعت واصل اولوشندن تشبث واقعمك ثمرهدار اولهجغنه قویاً حكم ایتمشدی .

نهایت اوجاق وؤسامسی طوپلاندیلر . « هرچندكه خداوندكار حضرتلرندن اذن اولمدین خلاف معتاد گلمكه باعث نهدر دیو استفسار ایتدیلر . » شهزاده

ایلك آغزده مسئلهیی اعتراف ایتمك ایستهمهدی . أملی كیزلهمهیی ، ایچلرندن برقاچنی آلده ایتدكدن صوكره سویلهمهیی مناسب كوردی . بوسبیله بوسؤاله شهزاده احمدك آناطولیلیه استیلاسندن قورقهرق پای تخته التجا ایتدیكی بولنده برجواب ویردی . حال بوكه بوجواب احتمالكه اونك ایچون بربهانه اولهبیلیردی . فقط او تقدیرده كندیلرینه دخالت ایتمكده معنا یوقدی . اومقصدله كلن شهزادهنك یكیچری قیشلهسنه دكل باباسنك سرایینه كیتمهسی لازم كلیردی . بناءً علیه ایچلرندهكی ارباب ذكا وفطانت مسئلهیی سزدی . آنحق سوزی آیاغه دوشورمهمك ، وكندیسنی ده محجوب ایتمهمك ایچون برشی سویلهمهدی . ایلك ملاقات بویله جه كچدی ، وكندیسنه اوجاق نامنه اكرامده قصور ایدلهمهدی . برایكی كون دهامرورایتدی . فقط یوحال الی نهایه دوام ایدهمزدی . بونك ایچون ضمیرینی آچمق ، مقصدینه ایردیرهجك چارهیه توسل ایلهمك لازم كلدی . معیتنده كتیردیكی آدملری واسطهسیله اطرافی بریوقلاندی . اونلرك جمع ایدهبیلدكلری معلومات هپ شهزاده سلیمك لهنده ایدی . یكیچریلر متفقاً سلیمك پادشاه اولماسنی ایستییور ، اونك كبی بر قهرماندن باشقهسنه بیعت ایتمهیی خاطرلرینه بیله كتیرمییورلردی .

قورقود ، یكیچری طاقمنك لهنده بر حركتی تأمین چارهلرینی تحری ایدهرك بری طرفدن شهزاده سلیم سمندرهدن قالقمش ، ادرنهیه كلهرك اورادهاجرای حكومته قویولمشدی . شهزاده پای تختدهكی احواله واقف بولونییور ، بویوك قرداشنك آناطولیدهكی مناسبتسز حركتیله برابر عجزینی ده اوكرهمكله مملكتك معروض بولوندوغی كشمكشلردن دولایی فوق العاده متأثر اولییوردی .

شهزادهنك ادرنهیه كلوب یرلشمهسی ، واجرای حكومته باشلامهسی تام بایزید ثانینك شهزاده احمدك آناطولیدهكی مناسبتسز حركاتی اوزرینه وكلاسنی طوپلایهرق كندیسنه ترك تاج و تخت ایتمهیه قرار ویردیكی زمانه تصادف ایتمشدی . بونك اوزرینه یكیچریلر شهزادهیی برنامه ارسالیله دعوت ایتدیلر . مژدهٔ سلطنت دیمك اولان بوخبر مسرت اثری آلان شهزاده سلیم ، معیتی خلقنی طوپلایهرق ، ومهترخانهسنی ده ووردوارق پای تخت ثانیٔ سلطنتدن

حرکت ، ودارات واحتشام‌ایله‌استانبول جوارینه مواصلت‌ایتدی. «شهزاده‌نك تشریفلرندن جمله وزرا وسپاه قدوم سعادت لزوملرندن آگاه ، اولمالریله‌کاوب تعظیم واجلال‌ایله استقبال‌ایده رك «یکی‌باغچه» قرینده « ومشهوراولان مرغزارده نصب اولنان اوطاق کردون نطاقلرینه » ایصال ایتدیلر . شهزاده قورقود ده مستقبلین میانینده ایدی .

بایزید ثانی ، اوزمانه قادار برقاچ دفعه ترك تخت آرزوسی اظهار ایتمش، حتی شهزاده احمده قارشی بوآرزوسنی فعلاً اظهاره بیله قیام ایله‌مشدی. فقط شهزاده سلیمك یکیچریلوك دعوتیله استانبوله کلمسی، وفدا کارلق زمانلرنك شو صورتله حلول ایتمه‌سی اوزرینه پادشاه حضرتلری فکرلرینی دکیشمش‌دیلر ، تاج وتختی محافظه آرزوسنه دوشدیلر . کندیسنی سریر سلطنتده طوتمه‌حق یالکز برقوت قالمشدی : پاره ! اونکله برایش کورمه‌یی دوشونوردی ، وبو مقصدله شهزاده‌یه آیالتنه کیتمك‌ایسترسه اوچ یوزبیك دوقه ویرمه‌جکنی، وسنوی ایکی یوز بیك دوقه ایراد تعیین ایده‌جکنی تبلیغ ایتدیردی .

حالبوکه یکیچریلرك معاونتنه مظهر اولان شهزاده سلیم ایچون بوتکلیفك قبولنه ، قوة قربیه‌یه کتیردیکی ایشی یوز اوسته براقه‌رق تکرار پای تختدن اوزاقلاشمه‌سنه امکان یوقدی . بناءً علیه بوتکلیفی رد ایتدی .

آرتیق بایزید، ایشك‌وخامتی آکلییور ، فقط یینه بردرلو سلطنتدن واز کچه‌میوردی . بودفعه ولی‌عهد یاغی تصورینی ایلری سوردی . شهزاده اطرافده دونن انتریقه‌لره آکاه اولدوغی ایچون بو تکلیفی‌ده قبول ایتمه‌دکدن باشقه باباسنی فراغه اجبار ایچون اتخاذ تدابیره قویولدی .

نهایت (۸صفر ۹۱۸) جمعه‌ایرتسی کونی یکیچری وسپاهیلر ، بوتون خلق آرقه‌لرنده اولدوغی حالده وزیرلری اوکلرینه قاتمرق سرای همایون اوکنده عرض وجود ایتدیلر .

« اول کون‌که بیك برآیاغ آیاغ‌اوسته شویله‌که اورته قیودن طشره قپوسنه وارنجه عسکر مالامال و اکنه براقسك یره دوشمز و دنی دوشمك ممکن دکلدی . » [۱]

[۱] سولاقزاده صحیفه ۳۴۴

کیفیتدن خبردار اولان بایزید ثانی ، حالا موقعی محافظه قیدنده ایدی . دیشاری چیقمق ، قوللرینك مراملرینی بالذات آکلامق آرزوسنی اظهار ایتدی . بوندن‌ده مقصدی بر صورتله غلبه‌لکی طاغیتمق ایدی . اختیارلغه منقم اولان واحتسزاق پادشاهی‌قدرت‌وقوتدن‌دوشورمشدی، وزراقولتوغنده اولدوغی حالده حالده‌جیقدی . قول طائفه‌سنك سلاماری وآلقیشلری‌آراسنده دارالسعاده‌ده صورت مخصوصه‌ده احضار ایدلش اولان تخت عالیه قعود ایتدی .

وزرای عظام اطرافنی آلمشلر ، یکیچری رؤساسی‌ده سیره وازی طورمشلردی . قول طائفه‌سی وآیاق‌طاقمی آرقه‌طرفلرده غیرمنتظم برصورتده طوربیورلر ، فقط جمله‌سی سکونتلرینی محافظه ایلییورلردی .

سلطان بایزید ثانی حضرتلرینك ایلك سوزی وزرایه خطاباً « قوللرم بویله جهور ایله دوسماتمه کلدن مراد ومقصودکز ندر دیو سؤال ایلك بزده بیلهم ! اکر ممکن اولهجق ایسه ! کا بر تدارك کورهلم » بویوردیلر . بچاره اختیار آرزوسی جهوردن تفاضل ایدییور ، یاخود بیلمه‌من‌لکدن کلمه‌یی حصول مرامه دها موافق تلقی ایلییوردی .

وزرا ، جم غفیره دوغری توجه ایتدیلر . وسؤال پادشاهیی ایراد ایله‌دیلر :

بونك اوزرینه « صورت اعلا ایله ندا وهی قفادن بر سدا پیدا وظاهر اولوب ایتدیلرکه پادشاهم وجود شریفکز علیل‌المزاج اولوب بو دولت علیه بر شهریار جدیده محتاج ایدوکی اظهر من‌الشمسدر لاجرم شهزاده‌لردن بریه تسلیم سلطنت تخمین ومقدما تعیین اولنمش ایدی . بز سلطان سلیمدن غیریسنی استمزز وقبول دخی اتمزز وبوکون بر مصلحت کوزلمینجه اولز وبو آرادن کتمزز وپادشاهم الك سوك‌ویره‌جکمز باری مستحقنه تسلیم ایلین کم حتی کرك عسکری وکرك رعایاقوللریکزایله‌دولتکزده‌اسوده‌حال‌اولسونلر» سوزلری‌ایشیدلدی . واون بیك یکیچری‌وقپو قولنك ندای‌تصدیقیله زمین وآسمان طولدی . [۱]

[۱] سولاقزاده صحیفه ۳۴۵

یکیچریلرك های وهوی مسرتکارانه‌لرینك تمادی ایدوب طورمه‌سی‌ده برآن
اول ایشی بیتیرمه‌یه کندیسنی عادتا اجبار ایدییوردی . ایشته بویله تلاشلر و
کورولتیلر آراسنده سرایده‌کی تدارکات مدت قلیله ظرفنده اکمال ایدلدی ،
واحضار اولونان قوهٔ محافظه‌نك باشنده بالذات اوغلی اولدوغی حالده اسکی
سرایه چکلدی . یکی سرایه عودت ایدمن سلطان سلیم اول ، وزرانك ،
علمانك ، ارکان سلطنتك بیعتلرینی برر برر قبول ایتدی، مراسملك ختامندن
صوکره قپو خلقنه قانون‌قدیم عثمانی موجبنجه انعامده بولوندی ، یکیچریلرله
هربرولرینه‌ده اللیشر آلتون جلوس بخششی ویردی . اوصیره‌ده امرادن بری‌ده
ترقی طلب ایتدی ، وبوطلبی اصرار مرتبه‌سنه واردیردی . یاووز لقبنی بحق
احراز ایدن پادشاه نوجاه برمعاملهٔ بی‌ادبانه‌یه فنا حالده قیزدی، سوءتأثیراجرا
ایده‌جکنه ، علیهنده کفت وکویه باعث اوله‌جغنه اهمیت ویرمه‌یه‌رك اوشخص
منجلوزی درحال چوکرتوب بوینونی ووردوردی .
بوشدت بوتون ارکان وامرایی تترهتدی . بایزید خان کبی حلیم برپادشاهه‌بدل
سلیم کبی قاهر وشدید برشهریاره دوشدوکلرندن دولایی هپسی شاشیردیلر .
دها اوآندن اعتباراً عاقبتلری نه‌یه منجر اوله‌جغنی دوشونمه‌یه باشلادیلر .
شهریار جدیدك ایکنجی اجرا آتی‌ده قرداشی قورقودی صداقتده‌قصور
ایتمه‌یه‌جکنه تأمینات آلهرق سنجاغنه اعاده اولدی .
بایزید ؛ آرتیق استانبولده طورهمازدی . بوکوزل ، واسع ولطیف شهر
اوکا فنا ، طار وحپرکین کورونمه‌یه باشلادی . بونك اوزرینه الی آخرالعمر
اقامت‌ایتمك اوزره‌دیمتوقه‌یه کیتمك آرزوسنی‌اظهارایله‌دی. سلیم‌خان‌حضرتلری
پدرعالیقدرلرینك بوطلبلرینی درحال اسعاف، وکندیلرینه‌ترفیقی ایسته‌دکلری
یونس وقاسم پاشالری‌ده معیت عالیلرینه تعیین ایتدی . تدارکات سفریه اکمال
ایدیلهرك ترك تاج ایتدیکنك یکرمنجی کونی دیمتوقه‌یه متوجهاً استانبولدن
حرکت ایله‌دی . سلطان سلیم ؛ آرابه‌نك ساغنده یایا اولهرق پدر عالیلرینه
رفاقت ایدییوردی. ادرنه قپوسنه کلنجه خاقان سابق آرابه‌یی طوردوردی .
واوغلنه‌تکرارتکرار دعالرایتدکدن صوکره عودتی رجا ایتدی، پادشاه نوجاه

بو غلغله وولوله اوزرینه بایزید ثانی ایچون ترك تخت وتاج ایتمکدن باشقه
چاره‌یوقدی . فقط حرص پیری اونی بوتدبیر مستحسنه‌توسلدن منع‌ایدییوره،
بالواسطه‌یله « بو آنه‌دکین کندولرك امورنده تقصیرات » اولمادیغنی بیان ایتمك
صورتیله موقعنده حالامی حالا قالمق ایستییوردی . وزرانك بو سوزلرینی
عسکر طاقمی پك بارد بر صورنده تلقی ایتدیلر . یئه هپسی یردن ویر آغزدن
اولمکی طلبلرینی تکرار ایله‌دیلر .
بایزید خان حضرتلری اوغلنك، اردونك، خلقك بالاتحاد علیهنده‌بولوندو-
قلرینی کوروبنجه آوتیق مقاومته امکان اولمادیغنه قناعت کتیردی ، وبرمدهش
وضعیت اوزرینه چار ناچار « اوغلم سلیم خانی پریمه نصب ایلدم اه مبارك‌ایله
طوتدیغی قولایی کلسون » سوزلری لسان شاهانه‌لرندن ایسته‌مه‌یه ایسته‌مه‌یه
دوکولدی .
اوآنده « الله اکبر » صداسی سرایك دیوارلرنده، شهرك یدی تپه‌سنده
عکس انداز اولدی .
شهزاده اووقته قادار اورته قپوماباینده، برکرسیٔ زرین‌اوزرنده طوربیو-
ردی . سلیم ؛ صدای تکبیری طویونجه بورمکی هوپلامشدی. چوق کچمه‌دن
وزرانك کندیسنه دوغری ایله‌ریله‌مکده اولدوقلرینی کوردی. کلنلر؛ سلطان
جدیدی نزدیده‌ره دعوت ایدییورلردی. جناب‌سلیم ؛ درحال‌قالقدی، ایچری‌یه
پدرینك یانه کیده‌رك قارشیسنده برطور خضوعکار ایله اکرلدی ، وصوکره
تکرار دوغرولارق باباسنك ألرینی براحترام فوق‌العادهٔ بنوت ایله اوپدی .
بایزید ؛ بالمقابله اوغلنك کوزلرینی تقبیل . و موفقیتنه دعالر ایدرکن
عدالتدن هیچ برزمان آیرلمامه‌سنی، عاجز وبی‌چاره‌لره دائما شفقت‌کوسترمه‌سنی
کیمسه‌یی قهر ایله آزار ایتمه‌مه‌سنی، اهل کماله احترامده ذرتما قصورایتمه‌مه‌سنی،
قرداشلری حقنده لطف ایله معامله‌ده بولونارق ضرورت اولمادن شدت
کوسترمه‌مه‌سنی توصیه ایتدی .
بونی متعاقب‌شهریار سابق دپادشاهلق علاماتی برحکیم سکونیله» اوزرندن
جیقاریپور ، اسکی سرایه نقلی ایچون ایجاب‌ایدن تدارکاته توسل ایلییوردی.

حضرتلری تکرار بابالرینك الارینی اوپدیلر، وبوصورتله تشییع ایتدکدن صوکره سرای سعادت احتوای هایلرینه معاودت بویوردیلر .

امراض متنوعه ایله وجودلری ذاتاً پیرانمش، وسنلری ده یتمشه تقرب ایتمش اولان سلطان مخلوع دیمقوقه یه بیله وارامادی . عزیمتنك اوچنجی کونی ادرنه جوارنده « سکودلو دره » موقعنده ترك دغدغهٔ حیات ایلهدی .

حاصلی ، یوآنی وفاتی اوغلی طرفندن تسمیم ایدلدیکی یولنده‌کی اخباره احتمال ویرمکده ایسه‌ده دوغریدن اولماسه کرکدر. بایزید ولی، حقیقةً عائله‌دن عائله‌یه معروض قالمشدر، قوای مادیه ومعنویه‌لرینی وقتندن اول توکتمشلردی. آرزوسی خلافته واقع اولان ترك سلطنت‌ده اوکا کران کلمشدی . بناءً علیه خلعنك یکرمی اوچنجی کونی اجللریله ارتحال دار بقا بویوردوقلرنده شهزاده ایدلهمك لازم کلیر .

بوخبر کدورت اثر استانبوله عکس ایدنجه سلطان جدیدك پك زیاده اظهار کدر ایتدیلر ، وجنازه‌نك استانبوله نقلیله کندیلرینك حال حیاتنده بنا ایتدیردکلری جامع شریفك خطیره‌سنه‌دفن اولونماسنی امر بویوردیلر (٩١٨).

سلطان سلیم، پك زیاده جیغرندن جیقمش اولان امور دولتی یولنه قویمق تصورنده ایدی . آنجق اول باول امرانك نه قبالده آدملر اولدوغنی، نه فکر وامل بسله‌دکلرینی اوکرنمك لازمدی. بومقصدله کفه‌ده بولونان اوغلی سلیمان‌ده داخل اولدوغی حالده جلوسنی دعوت ایتدی . اکثریتی اصابت ایتدیلر . کلمه‌ینلرده اولدی . مخالفتك صبرمی اولمادیغنی تعیین ایده‌مه‌ین بونکلرك برر صورتله وجودلری ازاله ، وخاقان جدیدك حکم ونفوذی شوصورتله اعاده ایدلدی . کلمه‌ینلر شهزاده احمد طرفدارلغنی کوده‌نلردی . شهزاده ایسه بالکز برطور مخالفتکارانه آلمقله قالمامش . اوغلی علاءالدینی معیتنه ترفین ایتدیکی بر اردو ایله ایلری یه کوندرمك « بروسه » شهرینی ضبط ایتدیرمشدی.

بوخبرلر اوزرینه وکلا وامرای حضورینه جلب ایله « پدرم مرحوم برادرلرم طرفندن سبیت ویرلدیکه آنلره برضرر ایتمه‌مکلکمی وصیت بیورمشلردی . بن اووصیتلری محافظه ایتمکده‌یم . آنجق سلطان احمدك حرکاتی ایشیتدیکز

E.Ü. Hukuk Fakültesi
Hatice Bahtiyar Kütüphanesi

یه‌یورسکز که شومقامه کلیشم تصمم ایچون دکلدر . مقصدم دولتك ناموسنی اکمال ایتمکدر . بویله داخلی مخالفلر موجود ایکن دولتی خارجی دشمنلردن قورتارمق نصل ممکن اولور ؟ ارتق بندن وبال قالقدی ، بزم ایچون همان اناطولی یه کچوبده سلطان احمدك غائله‌سنی برطرف ایتمك لازمدر . زیرا برلکده ایکی پادشاه اولهماز . » زمینده ایراد کلام ایتدی . [١]

سلطان سلیمك مقصدی وکلانك نه فکرده اولدوغنی آکلامقدی . اونلرده جهه‌سی یاووزك بوفکرینی تصویب ایتدیلر .

درحال تدارکاته باشلانیلدی ، ومدت قلیله ظرفنده بالاکمال شهزاده سلیمانی پای تخته قائممقام براقه‌رق طقوز یوزاون سکز سنه‌سی جمادی‌الاولیسنك اون بشنجی کونی اسکداره کچدی . ساحل محافظه‌سنده بولونمق اوزره یکرمی بش قدرغه‌دن مرکب دوناتمایی‌ده آق دکزه چیقارتدی .

حضرت پادشاه آناطولی یاقه‌سنه کچر کچمز پیشدار قوماندانلغنه مالقوچ اوغلی طور علی بکی تعیین ایتمش ، وکندیسنی ایلری یه بروسه‌یه دوغری سوق ایتمشدی . شهری ضبط ایله صو باشیسنی آسمش ، اهالیدن فضله فضله وبرکو اخذینه باشلامش اولان شهزاده علاءالدین سلیمك آناطولی یه کچدیکنی خبر آلدیغی آنده بروسه‌یی ترکله قرهمانده بولونان پدری نزدینه التجا ایتدی . علی بك بلامقاومت برنجی پای تخت عثمانی یی استردادایتدکدن باشقه تعقیبنه‌ده قویولدی. فقط شهزاده دها اول حرکت ایتمش ، وبر سرعت برقیه ایله قطع مراحل ایلهمش اولدوغی ایچون کندیسنه یتشمه‌یه موفق اولهمادی .

شهزاده احمد ، وقعه‌دن خبردار اولونجه اوده قونیه‌ده طورمایی مناسب کورمه‌دی . آماسیه‌یه ، اسکی آیالتکاهنه کیدوب اوراده باشنك چاره‌سنه باقمه‌یه قرار ویردی. آنجق بو ایکی بلده آره‌سنده‌کی طرق مواصلهنك پادشاه اردوسی طرفندن طوتولدوغنی خبر آلدی . بوندن ذوق العاده تلاش ایده‌ن شهزاده ملاحظه ودارنده طریقیله صاووشمه‌یه مجبور اولدی . شهزاده‌یه طرفدار اولان امرا، بو دفعه وضعیتك وخیم اولدوغنی کوردیلر ، وبالضروره عتبهٔ پادشاهی یه

[١] خبر صحیح ، جلد ٤ صحیفه ٢٤٣

دخالتله عفولرینی استدعا ایلدیلر . آماسیه‌ده آلده ایدلش، اورا والیلکی طرف پادشاهیدن داود پاشا زاده داماد مصطفی بکه توجیه اولونمشدی. بو احوال مواجهه‌سنده احمد ایچون ایزنی غائب ایتدیرمکدن ، طاغلره چیقوب کیزلنکدن باشقه بر چاره قالمامشدی . شهزاده‌ده اویله یاپدی .

حضرت پادشاه آنقره‌یه قادار کلش، تعقیباتهاورادن نظارت وایجاب ایده‌ن اوامری اعطا ایتمکده بولونمشدی . شهزاده هرنه قادار آلده ایدیلمه‌مش ، مقصد شهنشاهی تماماً حصول بولامش ایسه‌ده قوتك داغیلماسی تهلکه‌نك زائل اولدوغنه دلالت ایتدیکندن وآرتیق موکب همایونك اوراده دوردورولماسندن بر فائده حصولی‌ده مأمول بولونمادیغندن وزیر اعظم قوجه مصطفی پاشانك رأی وتنسیبی وجهله عساکر ترخیص ووطنلرینه اعاده ایدلدی ، موکب همایون‌ده بقیهٔ افراد ایله بروسه‌یه متوجهاً حرکت ایتدی .

بوحادثه شهزاده احمد ایچون بردرس انتباه اولدی. کسب اقبال ایده‌بیلمه‌سی قلوب عامه‌نك جلبنه وابسته اولدوغنی بر کره دها آکلادی . اردوی همایون حیکیلوب‌ده میدانه چیقنجه ایلك ایشی هرکسی خوش طوتمق، بوسایه‌ده ظهیر پیدا ایتمه‌ جالشمق اولدی. بوسایه‌ده حقیقةً آز زمانده ایچه طرافدار قازاندی.

سلطان سلیم، دها بدایتده شدتله حرکته باشلادیغی، کیتدکجه‌ده آرتدیردیغی ایچون وزرا و امرانك چوغی قورقمشلر ، باشلرینك چاره‌سنه باقمایه باشلامشلردی . ایشته بو تأثیرله دها آنقره‌ده ایکن وزیر اعظم ، شهزاده ایله خفیاً مخابره ایتدی ، احمده صداقتی عرض ایلهدی . آماسیه والیلکنه مأمور ایدیلن مصطفی بکك‌ده بو مخابره نتیجه‌سنده صداقتی قرارلاشمش اولدوغی بیله ادعا ایدنلر واردر . هرنه ایسه شهزاده میدانی مساعد بولونجه کاح ونیکسار طرفلرندن دولاشه‌رق یعنةً آماسیه‌یه هجوم ایتدی، حقیله مدافعه امکانی بوله‌مادن مصطفی بکی اخذ وکرفت ایلهدی . بکی درحال اتلاف ایتمه‌سی ، وآز زمانه کچمه‌دن کندیسنه وزیر ایدتمه‌سی اولیکی خبرك صدقته دلالت ایلهدی. شهزاده‌نك تعقیبنه، وحدودك محافظه‌سنه مأمور اولان مالقوچ‌زاده علی بك یو حالاری کوروبنجه سرعتله بروسه‌یه کلدی. کیفیتی، وآناطولی امراسنك شهزاده طرفنه

میل ایتدکلرینی یاوزه عرض ایتدی . بو اثناده ایچه دیدی قودی واردی . شهزاده‌احمدك جسارتندن، وسلطنته لیاقتندن بحث ایده‌نلر، قورقوده‌طرافدار جیقوب اونك کبی شاهر، ادیب برذاتك مقام سلطنته دها ای یاقیشه‌جغندن بحث ایلهینلر اولدوغی کبی سلطان سلیمك حدت وشدتندن ، بلا لزوم اجرای سیاست ایلهدیکندن طوتدوراق ترك تاج وتخت ایتدیرلمه‌سی لزومنی ایلری سوره‌نلر بیله واردی . جناب سلیم ، بونلری طوییور ، بو کشمکش دوام ایتدکجه مملکتده بر شی یاپمق قابل اولهمایه‌جغنه حکم ایدییوردی . بو سیره‌ده مصطفی پاشانك خیانتی خبرآلمش ، بوغدوراق نعشنی کوپکلره آتمشدی.

یاووز، شهزاده‌لرك بو حالارندن متأثردی . چونکه اونلرك طاتلیلقله بو تشبثلرینی عقیم براقدیرمق امکانی اولهمایه‌جغنی آکلییور ، دیکر طرفدن‌ده یدرینك نصایحنی درخاطر ایده‌رك ازالهٔ وجودلرینه برتورلو قرار ویره‌میییوردی. فقط احمدك حرکات اخیره‌سی ، وقورقودك‌ده تشبثات واقعه‌سی اوتی التزام شدته مجبور ایدییوردی . یالکز اونك ایچون یاپیله‌جق شی شهزاده احمد کبی فعلاً ادعای سلطنته قیام ایلهمش ، طرفدار وعسکر جمعیله قارشی قویمه‌یه قالقشمش اولانلرك دفع مضرتلری ایدی . دها باشقه درلو یوله کتیرمك ممکن دکلسه نهایت او کیلری ازاله ایلهمکدی . حالبوکه سلطان سلیم اویله یاپمادی، بروسه‌ده اوطوران ، هیچ بر شیدن خبری اولمایان برادر زاده‌لری حقنده غدارانه معامله‌یه قیام ایتدی .

بایزید ثانینك سکز اوغلندن بشی ، عبداه ، محمد ، شهنشاه ، علمشاه ایله محمود کندیسندن اول وفات ایتمشدی . کندندن صوکره قورقود ، احمد ، سلیم قالمشدی. عبداه، محمد وقورقودك اوغللری یوقدی . شهنشاهك محمود ، علمشاهك عثمان اسمنده برر شهزاده‌لری اولدوغی کبی محمودك‌ده موسی ، اورخان ، امین نامنده اوچ دانه ارکك اوغلی واردی . احمدك علاءالدین ، مراد ، سلیمان ، عثمان نامنده درت ، سلطان سلیمك یالکز سلیمان اسمنده برشهزاده‌سی واردی. بونلردن احمدك اوغللری پدرلریله برلکده

ایدی . بروسه‌ده ایسه یوقاریده صایدیغمز محمد ، عثمان ، موسی ، اورخان وامین نامللرندن بش برادر زاده‌سی بولونیوردی .

سلطان سلیم ، برکون آت اوزرنده بر دیوان یاپمش ، صوکره‌ده عسکره رسم تعلیم اجرا ایله‌مك اوزره صحرایه چیقمشدی . اورادہ تعلیملرله مشغول ایکن تصمیم ایتدیکی شهزاده‌لرك ازالهلری کیفیتنی یکیچری‌اغاسندن بش ذاته حواله ایتدی ، بونلرك هربری بر شهزاده آلهجق ، استانبوله کوتوره‌جکدی . کندیسی‌ده استانبوله عودتله اورادہ ایشلرینی بیتیرهجکدی .

یکیچری بکلری اویله یاپدیلر ، شهره کلوب اعتذار واعتراضلرینه باقمایه‌رق شهزاده‌لری درحال استانبوله متوجهاً یوله چیقاردیلر .

یاووز ، برقاچ کون صوکره استانبوله کلمش ، سرای همایونده بولونان شهزاده‌لری بر اوطه‌یه قویدوراراق ایشی جلادلره حواله ایتمشدی . جلادلر ایچری ، شهزاده‌لرك بولوندقلری اوطه‌یه کیردکلری زمان بویچاره خوجهلرك الك کوچوکی دیز چوکهرك حیاتنك باغشلانمه‌سنی استرحام ، وکونده بر آقچه ایله پادشاهه کمال صداقتله خدمت ایده‌جکنی بیان ایلهدی . یکرمی یاشنده‌اولان علمشاهلك‌اوغلی عثمان یالوارمه‌نك فائده ویرمه‌یه‌جکنی کوره‌رك کندینی‌طوتمه‌یه کان جلادلره قارشی نفسنی شجیعانه مدافعه ایلهدی . مجادله آراسنده جانیار طاقمنك رئیسلرندن برینك قولی قیرلدی . بردیکری‌ده مهلك پرپیچاق ضربه‌سنی آلدی . بو مصارعهٔ هول انگیزی اورایه‌قریب بر دائره‌دن سیر ایتمکده‌اولان سلطان سلیم ، اظهار عجز ایتمه‌یه باشلایان جلادلره یاردیجی کوندهردی . شهزاده‌لر آرتیق طاقت کتیرهمیه‌جك حالهکلمشدیلر ، هپسی باغلاندیلر ، ویك ظالمانه وجانخراشانه بر صورتده اخناق ایدلدیلر . نعشلر بروسه‌یه نقل ، مراد ثانینك تربه‌سی خطیره‌سنه دفن ایدلدی . [۱]

شهزاده قورقود ، معصوم شهزاده‌لرك اعدامی کیفیتندن پك زیاده‌اورکدی . کندیسی دها اول قرداشنه مخالفت ایتمه‌یه‌جکنی تأمین ایتمش ، یونك اوزرینه آبالت سابقه‌سی اولان صاروخانه‌یه چکیلمشدی . فقط شیمدی‌ایش صاریه صاردیغندن بر

[۱] هامه‌ر جلد ٤ صحیفه ١٠٥ .

کره دها صداقتی تأمینه‌لزوم کوره‌رك برادرینه برمکتوب یازدی ، قورقود اصولاً بر دعا ایله باشلادیغی بو خراعتنامه‌ده «طائفهٔ اهل نفاق صان الله المسمین عن شرکیدهم الی یوم المیثاق حضور موفور السرور یکزمه بو مخلص قوی الاخلاص انواع غمز و نمیمه» ایله کوتوایتمکده اولدوقلرینی خبر آلدیغنی بیان ایتدکدن صوکره کندینی هیچ بر وقت خدمت وصداقتدن قرتما انحراف ایتمه‌دیکی کبی بوندن بویله‌ده ایتمه‌سی امکانی بولونمادیغنی عرض ایدییور . وبعض تدابیر احتیاطیه‌یه مراجعتده‌کی ضرورتی ایضاح ایله برابر ترجمه وشخالصستك کاول دوامنی‌ده رجا ایلیوردی :

« حالیا رأی منافع آرایه‌که آینهٔ شهود الغیب اندن کنایتدر . خفی اولیه‌که جمع جوانبز برا و بحرا احاطه اولندیغندن غیری جانب تم المأ بکزوندنبی ار سچیلوب بو مخلص بی اشتباه دولتخواه اوزره وبو اطراف ولایته‌اولاقلر. یکزدن وجوانبز احاطه ایدن سنجاق بکلرندن خبرلر استماع اولندقده احوال پر اختلالدن عن حضوره عرض ایدنجیه‌دك احتراز و احتیاط اولنوب بعض کرکلو اسبابمز وکتابلریمزی قاعه‌یه قویوب بز مخلص متخصصکز عاطفت تام ورأفت تمامکزه ویولکزده اولان کمال صداقت وتمام استقامتمزه اعتمادواعتقاد وتوکل حق مطلق ایله کما کان مکانمزده قرار قیلنوب جواب شافی وخطاب کافیکزه کحرم دل قریح و مرهم جکرجریحدر انتظار اولندی لکن شان عدالت نشانکزدن مستبعد ومستنکردرکه بو مخلص بی ریادن اطاعت تام وتسلیم عامدن غیری حالت صدور وظهور بولمق محال عقلی ایکن ومن جمیع الوجوه انقیاد وامتثالده اولوب عهد نامهٔ لطیف ومثال شریفکزه اعتمادقیلنوب دعاء دوام دولته وثناء ثبات سعادته بقدرالقدره مداوم وملازم ایکن درلودرلو احوال وافعال واقوال ایله مضطرب الحال ومضطرالبال اولهوذات کریم الصفاتکزه لایقمیدرکه اوان صباوتدنبرو مابینمزده اولان کمال محبت ووداد حقیقی ونهایت مودت و اتحاد سلیقمزه شفقت و مرحمت اولنیوب بز مخلص هوادار یکزه اصناف قصد وانواع ایذا واستهزا فکر اولنه (انما اشکوابثی وحزنی الی الله) بیت کجا روم که مراجز درت پناهی نیست . بجز عنایت توهم عذر خواهی نیست . حاشا نم حاشا حضور پر رافتکزك کمال عدالت ومروتندن که مقدمات

صرف فساد كلمات حساده اعتقاد اولنوب سوء ظنه حقارت و حسارته رضا كوستريله قال عظمت كلمة (ولا تركنوا الى الذين ظلموا) شعر اسمع بقلبك ان الاذن كاذبة . وانظر بعقلك ان العلم خوان والحالة هذه اعلام احوال پر اهوال ايچون اشبو حامل حروف نياز وناقل الوف اجلال واعزاز عمر بنده كز تعيين اولنوب باب سعادت مآب و عدالت منابكنزه مشيا على الوجه لاعلى القدم روانه اولندى ان شاء الله الاكرم والارحم شرف پابوس شريف ايله مشرف اولوب احوال پامال على سبيل الاجمال عرصهٔ مكرمته عرض اولندقده بو مخلص مستحق مرحمت ولايق (لاتخف انك من الامنين) خطابيله أمين سوريله كه باقى امورشان شفقت انحضرت پررأفت بروفق مراد اين بندهٔ بى علت محمود باد بحق الرؤف بالعباد »

سلطان سليم، بوكا ويردكى جوابده «مادامكه سزعهد سابق اوزره اولهسز بوجانبدن اصلا انديشه ايتميوب دعايه اشتغال بيورهسز والسلام» ديبوردى [*]

شهزاده بو مكتوبى آلدقدن صوكره بر پارچه منبسط البال اولغله برابر ينه قورقوسى تماماً زائل اولميور ، قرداشنك كنديسى ايچون ده عينى عاقبتى احضار ايلهمهسندن قورقهرق بعض تدابيره توسلى لزم كوريبيوردى . معاونت اميدينى اك زياده يكيچريلردن بكلهديكى ايچون اونلرى واعتماد ايتديكى بر قاچ سنجاق بكنى كندى طرفنه جلب ايتمك اوزره تشبثاتده بولوندى ، مقصدى كنديسنى تهديد ايدهن فورطنهيى بر طرف ايتمك ، پادشاهك برادر زادهلرينى اوغراتديغى عاقبتدن تخليص كريبان ايلهمكدى .

آنجق قورقودك جان هوليله واقع اولان بو تشبثى ياووز خبر آلدى ، طبيعى اوكا ايش باشقه شكلده عكس ايتديرلمشدى . كيفيتى تحقيقه لزوم كوردى . فقط آچيقدن اچينه تعميق كيفيت ايتمهيرك ايشه جيهقاريشديردى . حال بوكه بومعامله ياووزك آچيق مشربلكى ، وجرأتكارانهى ايله قابل تأليف دكلدى . اونك دوشن بر مكتوبله كيفيتى قرداشندن صورمق ، كنديسى دائما صداقتدن آيرلمامياجتى تأمين ايدهركن توسل ايتديكى تشبثاتك معناسنى كنديسندن اوكرهـ

[*] منشأت فريدون بك جلد ١ صحيفه ٣٧٣ - ٣٧٤

تمكدى . ياخود اعتماد كردهسى اولان بر ذاتى ايستر رسمى ايستر خصوصى برصورتده صاروخانه ويا جواريته كوندهروب برادرينك حال وحركاتنى تفحص ايتديرمكدى . سلطان سليم نه برنجى ، نهده ايكنجى طريقه توسل ايتدى . قرداشى اغفال ايدهجك بر حركت اختيار ايلهدى . اركان وامرا لسانندن بر مكتوب تصنيع ايتديرهرك كنديسنه كوندهردى . بو مكتوبده پادشاهك شدت وغضبى عالمى دلكير ايتديكندن ، وهركسك كنديسنى بر سلطنتده كورمك ايستهديكى جهتله موافقت ايديلوپ ايدليه جكندن بحث ايديليبوردى .

بو مصنع مكتوبى آلان شهزاده « نه مكتوبلرك ساخته اولوب اولماديغى تحطر ، نهده سلطان سليم كبى شير صولت بر پادشاه بختيارك پنجهسندن شكار قابمق قابل اولوب اولميهجغنى تفكر ايتمكسزين » جواب موافقت يازدى .

« امرايه تحسين وصد هزاران آفرين ايدوب عسكرك دخى بلوباشيلرينه استمالتلر ويروب نامه كتورن شخص ايله تكرار ارسال ايلهدى » [١]

بو جوابى آلان سلطان سليم ، قورقودك حقيقةً فكر فاسد طاشيدينه حكم ايتدى . حالبوكه زوالى قورقود ، سلطنت سوداسندن جوقدن وازكچمش ، باشنك دردينه دوشمشدى . اونك بويله بر جواب ويرمهسى شبههسز صافيتندن ، وطوتولان طريقك اغفاله بك مساعد اولوشوندن ايلرى كلمشدى . فقط آلنه بويله بر وثيقه كچيرهن ، واساساً ازالهٔ وجودى ايچون چاره آرايان ياووزك فكرندن واز كچمهسى امكانى يوقدى . اوه بونى ، صوكرهده احمدى اورتهدن قالدير مجق ، يالكز باشنه حكمران اولمايه جاليشه جق ، ورقيبسز قالينجهده دولت وملكته حقيقةً اونودولماز خدمتلر ايده جكدى .

بناءً عليه فرصت بو فرصتدر ديهرك آو بهانهسيله بردن بره بروسهدن چيقدى . معيتنده اون بيك سوارى اولدوغى حالدهبش كون صوكرا مغنيسانك اوكنده كورونمدى . قورقود ايشك وخامتنى درك ايدهرك معتمدى بياله ايله سرايينك آرقه طرفندن طاره طار قاچه بيلدى . ايكى فراري يكرمى كون بر مغارهده صاقلى قالديلر . زاد وذخيره فقدانى ، وفضله قالهنك عدم امكانى

[١] صولاقزاده صحيفه ٣٥٣

اوزرینه تبدیل قیافه ایله تکه ولایتنه التجا ایله‌دیلر . اورادن‌ده آوروپایه کیتمك
خیارمسنی بوله‌بیله جکلرینی امید ایدییورلردی . لکن بر احتیاطمسزلق تحولرینی
انتاج ایتدی . بر قیا اوبوغنده یکی ملجأ آرامغه محبور اولدوقلرندن برتركمنی
کندیلرینه بیله‌جك کتیرمك ایچون کوندەرمشلردی. بیاله احتیاطسزلق ایتمش،
اوکا کندی آتی ویرمشدی . حال‌بوکه بو آت هم بك کوزلدی ، هم‌ده ترکمنك
تدارك ایده‌مه‌یه‌جکی قادار قیمتلی بر اکر طاقمی‌وار ایدی . اونك یکی حیوانك
صیرمه‌لی اکری اوقداشلرینه شبهه ایرات ایتدیکندن کندیسنی تعقیب‌ایتدیلر
ونهایت مسئله‌یه مطلع اولونجه‌ده تکه والیسی « قاسم‌بك » ی ایشدن خبردار
ایله‌دیلر .

قاسم ، حریصدی ، بو فرصتی غنیمت بیله‌رك درحال اوراسنی باصدی .
هر ایکیسنی طوتدی .

سلطان سلیم ، بر قاچ کون مغنیساده‌قالدقدن، وصاووشدوغی‌اوکره‌ندیکی
شهزاده‌نك دردستی امکانی اولمادیغنی آکلادقدن صوکرا عائله‌سی افرادینی
آلەرق بروسه‌یه عودت ایتدی . آنجق نام شهره کیرکن قورقودك دردستی
کیفیتنه مطلع اولدی. واونلری کتیرمك ایچون درحال قره‌جین اوغلنی مأمور
ایتدی . بر قاچ کون‌صوکره‌ده سنان‌بکی کوندەردی. .بکلك وظیفه‌سی‌ظاهرده
قورقودی استقبال ایتمك ، حقیقتده ایسه اونی دیار عدمه کوندەرمکدی .
سنان‌بکك چیقیشی‌قره‌جین‌اوغلنك‌عودتنه‌کوره‌حساب ایدلمشدی. همان‌ایرتسی‌کون
برلوشدیلر. سنان‌بك؛ شهزاده‌یی‌سلاملادی. تطییب‌خاطرینه چالیشدی. بکك نازکانه
وملتفتانه معامله‌سی‌شهزاده‌نك قورقود آتشیله یانوب قاوروللان‌باغرینه برپارچه‌صو
سرپمشدی . کیجه اولونجه یورغونلغك ویردیکی کسل ایله قورقود ، درحال
اویقویه واردی . بیاله ایسه بردرلو کوز یومامییور ، صباحکه قریب اولان
فلاکتك تأثیری اوکا اویقوی حرام ایدییوردی.

قورقودك خواب‌غفلته واردیغی‌آکلاشیلنجه‌سنان‌بکك کورمك‌ایسته‌دیکی
وسیله‌ایله بیاله‌یی‌دیشاری‌یه چاغیردیلر. او، دیشاری چیقارکن اوبرطرفدن‌ده
زبانیلر ایچری‌یه کیرییورلر، مردود وظیفه‌یی اجرایه قویولییورلردی . اونلرك

تلاشسلی معامله‌لرندن بیچاره شهزاده اویاندی ، تهایسته‌دکلرینی صورمه‌یه لزوم
قالمامشدی . حال وشانلری عاقبتك وخامتنی بوتون صریحانه‌یله کوستریيوردی .
قورقود، تلاش کوسترمه‌دی. قرداشنه برمکتوب یازمق‌ایچون یالکز برساعتلك
برمساعده طلب ایتدی . کندیسنه بخش‌ایدیلن بومدت ایچریسنده عتابی‌حاوی
برمکتوب منظوم وجوده کتیردی . مکتوبی بیتیرنجه باشنی مشئوم ایپه تسلیم
ایتدی ، و برقاچ دقیقه‌نك ایچنده ایشی بیتیرلدی . هیچ بر شیدن خبردار
اولمایه‌رق عودت ایده‌ن بیاله، افندیسنی اوحال پر ملالده کورونجه فریاده ،
فغانه باشلادی ، فقط بونك هیچ برفائده‌سی یوقدی . ایرتسی‌کون نعش شهره،
فغاننامه‌ده شهریاره ایصال ایدلدی . یاووزه اونی اوقورکن پك‌چوق کوزیاشی
دوکدی ، غیرمسبوق ایکن اوج کون عمومیتله ماتم طوتولماسنی امر ایتدیکی
کبی فراریلرك ملجألرینی قاسم بکه خبر ویرمك صورتیله‌ایفا ایتدکلری خدمتك
مکافاتی تحصیل ایچون بروسه‌یه قادار کلمش اولان اون بش ترکمنك‌ده‌بوینونی
ووردوردی . [١]

یاووزك بوحرکتی جدیمی ، یوقسه جعلیمی ایدی ، سلیم کبی فوق العاده
پارامش انسانلرك بلاسبب کوسترش یاپاجقلرینی قبول ایتمك دوغری اولمادیغی
ایچون بونك صمیمیتنده شبهه ایتمه‌مك لازم کلیر. او، هم بوفضیحه‌یی ارتکاب
ایتمش ، هم‌ده ، صوکره پشیمان اولدوغندن دولایی دکل قرداشنك عاقبت الیمه
سندن ناشی آغلامشدر . بیاله اوصادق آدام ، کندیسنی افندیسنك تودیع
ایدلدیکی بروسه‌ده سلطان اورخانك تربه‌سی جوارنده‌کی مدفنه تربه‌دار تعیین
ایتدیردی ، والی آخرالعمر آغلایوب طوردی .

سلطان‌سلیم ، برادرینك وفاتی‌اوزرینه شوقطعه‌یی انشادایتمش، ومقصدینی
یونکله ایضاح ایتمك ایسته‌مشدی :

قورقود برادرمکه شد شیر کین
چون کرد مرا خصومت تاج ونکین

[١] هامەر جلد ٤ صحیفه ١٠٦

قسمت حق کردیم تابرآساید خلق
او زیر زمین کرفت ومن روی زمین

شهزاده قورقودك سرنوشتی ، فرارندن‌باشقه برچوق احواللده عموجه‌سی « جم » ، مشابهت عرض‌ایده‌ر . ایکیسی‌ده حصه‌دار عرفان ایدیلر ، ایکیسی‌ده یرموت هائل ایله ختم حیات ایلهدیلر . قورقود دخی جم کبی شاعر ، واونك کبی ادبا وعلما ایله محاط ایدی . باخاصه کندنك‌ده کسب اختصاص ایتمش اولدوغی فن موسیقی صناعتکارانی حمایه ایده‌ر ، واونلرك مصاحبتیله تمایلات حظوظپروری ایچنده وقت کچیریردی .

لطیفی افندی ، مشهور تذکره‌سنده شهزاده ایچون شوسطرلری یازییور:

« سلاطینك علماسندن وشهزاده‌لرك فضلاسندندر . نیچه قطار جمل جبل تمثالی کتاب خانه‌سن وکتاب خانه خزانه‌سن چکردی. شهزادکان عظام‌میاننده علوم وکمالاتله ممتاز وفایق ، وعلم و فضلی جهتندن موالیدن عد اولنمغه احق ولایق ایدی . علوم عربیه‌دن فتوایه متعلق تألیفی ودخی بعض متون فنونه شروح وحواشیدن نیچه تصنیفی واردر . علی‌الخصوص‌که علم ادوازك وفن موسیقارك ابداعنده بی بدل ، وعلمنده صاحب عمل ایدی . بوسببدن مایل فضل وهنر وطالب مرد هنر پرور ایدی . آستانی مجمع شعرا وانجمن فصحا وبلغا ایدی . مراتب ومقادیر ناس هر وجهله معلومی اولمغین هرکاملی کمالنه کوره رعایت ودائره‌سنه کوره رغبت ایدردی » [١]

شعرده « حریمی » تخلص‌ایده‌ن قورقود ، باباسنك شهزاده احمده توجیه سلطنت ایده‌جکنی خبر آلدیغی زمان شومنظومه‌یی وجوده کتیرمشدی :

تاج وقبایی ترك ایدوب عریان اولایم برزمان
غربتده سیران ایلیوب مهمان اولایم برزمان
چنك ورباب‌ك مطرب تمام اولدی همان
بزم بلاده‌نی کبی نالان اولایم برزمان

١] تذکرهٔ لطیفی صحیفه ٦٥ ـ ٦٦ .

که دوشوبن کاهی طوروب کولوبن‌که آغلایوب
که قان یودوب سرخوش اولوب سکران اولایم برزمان

عی امیری افندی حضرتلرینك (ملت کتبخانه‌سی) نه اهدا بویوردوقلری دیوانلرندن منتخب ایکی غزل:

غزل

ناصحا نصحك اثر ایتمز بکا شمدنکیرو
بن خرابات اهلنه ویردم رضا شمدنکیرو
بوی زلف یار افاقی معطر ایلدی
ای صبا لازم دکل مشك خطا شمدنکیرو
یار ایله اغیار چونکیم بریکا اولمشدرر
ای اجل بزده اولالم بریکا شمدنکیرو
خوبلق رسمی طریقی سنده اولمشدر تمام
کلیه مثلك جهانه دلبرا شمدنکیرو
اول طبیب جان « حریمی » خسته‌سن یاد ایلز
ای اجل باری حکیم اول قیل دوا شمدنکیرو

دیکر غزل

ای کوکل حالك نه‌در کیم بویله زار اولدك ینه
بلبل شوق کل روی نکار اولدك ینه
بوی وصلتمی ایرشمشدر دماغیکه بوکون
حسرتنده جوشه کلوب بی قرار اولدك ینه

وعدهٔ قرتمی ایرمشدز قولاغیکه سنك
التفات موته وقف انتظار اولدك بنه
ارزوی عالم وحدتمی قیلدك بینه کیم
جان ودلدن بویله کچرتدن تحاشی اولدك بنه
ای « حریمی » قالدی عقلك برنفس جمع اولمهدن
چونکه درد عشق راهنده غبار اولدك بنه

شهزاده قورقودده ازاله ایدیلنجه اورتهده یالکز احمد قالمشدی . شهزاده احمد ، آماسیه طرفلرنده حکومت ایتمکده ، قوردوغی پادشاهلغی آلده ایتمك ایچون چارهلر تحری ایلهمکده ایدی .

استانبول جوارینه قادار کلوبده بوشسه چیقان امیدی اوزرینه عودتی نتیجهسنده طرفدار قازانمق بولندهکی تشبثاتی منتج موفقیت اولییور ، آماسیه آیالتیله اطراف واکنافنده ایچه ظهوربیدا ایلهمش بولونییوردی. سلطان سلیمك کندی طرفداری اولان وزیر اعظم قوجه مصطفی پاشایی اعدام ایتدیرمهسی، وشهزادهلر حقندهده غدارانه معامله ایلهمهسی شهزادهاحمدك برکره دهاطالغی دهنهمهسنه سبب اولدی . شهزاده ، موسمك قیش اولدوغنه باقمایارق تدارك ایتدیکی یکرمی بیك سواری ایله آماسیهدن حرکتله بروسسه یولی طوتدی . یاووز ، بروسهده بولونییوردی . بوخبر کندیسنه واصل اولونجه شهزادهنك قورقاقلغنه قائل اولدوغی ایچون اهمیت ویرمهدی . یالکز بر تدبیر احتیاطی اولمق اوزره اون بیك کشیلك براردو تدارك ایتمك ایچون یکیچری آغاسنی استانبوله کوندهردی . آغا ، مدت قلیله ظرفنده اردوبی تدارك ایلهمش ، پادشاهك تعیین ایتدیکی کونده مدانیه کورفزینه کچیرمشدی . سلیم اول ؛ اردونك آناطولیه آیاق باصدیغی خبر آلینجه آناطولی عسکرینی طوپلادی. هپسنك باشنه کچهرك احمدك بولوندوغی طرفه دوغری یورودی . شهزاده ، او زمان کپشیش طاغنك کناردن کچمش ، بروسهیه ایصال ایدهن یوله حاکم بر

وضعیت آلمشدی . یاووز ، شهزادهنك اویله بروضعیت آلهماسی ایچون امیر آخور محمداغا ایله آناطولی بکلربکنی مقدارکافی عسکرلهاوطرفه کوندهرمشدی، اونلر شهزاده عسکرینك کچمهسنه ممانعت ایتمك ایسته دیلرسهده مغلوب اولدولر، ویدی بیك قادار تلفات ویردکدن سوکره رجعت مجبوریتنده قالدیلر. پادشاهك معیتنده آنجق سکز اون بیك عسکر قالمشدی . موفقیتله تتوج ایدهجك ایکنجی برمحاربه شهزادهیی تخته ایصعل ایدهبیلیردی. فقط احمد بوندن استفاده ایتمهیی بیلهمهدی، کندی اردوسی عدداً پك فائق اولدوغی ایچون دوغریدن دوغری یه اردوی پادشاهینك هیئت عمومیهسنی تعقیب، واوتی اتحایه تشبث ایدهجك یرده دوقه کین اوغلی احمد پاشا ایله تاتار خانلنك اوغلی و قرداشنك دامادی سعادت کیرایك بربری متعاقب کتیردکاری عسکرله تزیید قوت ایتمهسنه میدان براقدی .

خان زاده ، هربری یدکنه درت حیوان آلمش بش یوز تاتارك ریاستنده اولهرق خانلك احترامانی تبلیغ ایچون کلمشدی . بوقوای جدیده طوپلانجه یاووز ، قرداشیله کندی اردوسنی فاصل اولان « آق سو » چایی کچدی. ایکی اردو ایلك بهارده ، روز حضردن اون کون اول یکیشهر اووهسنده قارشی قارشیه کلشلردی . اوآنه قادار جبانلغنه حکم ایدیلن شهزاده احمد ، برادری غوغا باشلامادن اول بویوك برجسارت کوستردی، منازعهلرینی مبارزهٔ شخصیه ایله فصل ایتمهیی سلطان سلیمه تبلیغ ایلهدی . لکن یاووز ، شهزادهنك بو تکلیفی رد، قوای عمومیه ایلهمحاربه لزومنی سرد ایتدی. بش یوز چرخهچی ایکی طرفدن محاربهیه باشلادیلر. سلیم؛ دشمن صفنه قارشی اوچ بیك سواوی سوق ایتدی . شهزاده مقابلنه چیقاردیغی اوچ مثلی بر قوتله اونلری مغلوب ایلهدی . آرتیق شاهد ظفر احمد طرفنه توجه ، و سرش ابتسام ایتمش ایدی. فقط تام بو صیرهده آناطولی بکلربکی یکیچریلرله ، خان زادهده تاتارلرایله شهزاده اردوسنی صاغدن ساردیلر ، بوسوات شدیده اوزرینه احمد اردوسی بوزولدی . عسکر طرف طرف قاچمایه باشلادی . بو وضعیت آلیه قارشیسنده شهزاده ایچوندهه فرارادن باشقه چاره یوقدی . اوده بالضروره آتنك دیزکینی چویرهرك ایچی صو دولو بر خندهکی تعقیب ایدهن ایچه بر یولی

طوتدی . بر ایصلاق ، طوبراق یوشاقدی . سرعتله یو نهلکه‌لی یولی قطع ایده‌رکن آتنك آیاغی بردنبره قایدی . حیوان دوشدی ، وضعیت دوحال قالدیروب بینمه‌یه مساعد دکلدی . شهزاده یو مشکل حالدن قورتولمایه‌چالیارکن دوقه‌کبن اوغلی آرقه‌دن یتیشدی . یاقه‌سندن یاپیشدی . احمد ، کندیسنك برادری نزدینه ایصالنی استرحام ایلەدی . لکن یاووز کندیسیله کوروشمکدن استنکاف ، وبر عثمانلی شهزاده‌سنه لائق برسنجاق ویریله‌جکنی وعد ایتدی.[١]

بو ایمالی بر جواب ایدی. اونی تکرار بر سنجاغه کونده‌رملك ، باشنه ایکنجی بر بلا حاضرلامق دیمکدی . بناءً علیه بو جواب موعودك سنجاق دکل أولوم اولدوغنه شبهه براقمیوردی . شهزاده‌ده‌بوایمالی جوابك نه‌دیمك‌اولدوغنی آکلادی ، فقط اونك ایچون قضایه رضادن باشقه نه چاره واردی ؟

قورقودك جلادی سنان قرارك اجراسنه مأمور اولدی . زبانی ، کانجه شهزاده ایشك‌نه‌یه منجراولەجغنی آکلادی. یارمغنده ـ زوم‌خراجی‌دکرنده‌سکی یوزوکی جیقاروب قرداشنه‌براقه‌حق بولندن‌باشقه‌بریادکاری‌اولمادیغندن دکرسزلکیله برابر قبولی استرحامیله « سنان » ه تسلیم ایتدی . بونك اوزرینه « امر پادشاه عالمپناه ایله سنن آغا کلوب نظامٌ علال ایچون قواعد آل عثمان ایدهم الله الملائه المنان اوزره قیدی کورلدی » نعشی یروسه‌یه کونده‌ریلوب مراد ثانینك تربه‌سی جوارینه دفن ایدلدی . [٢]

مورخ « همدمی » افندی ، سنانلدن نقلاً برادرینك وفاتی متعاقب یاووزك اظهار ایتدیکی تأثری شویله نقل ایدییور :

« اول خاتم بی مثال پادشاه اقبال حضرتلرینه واصل اولیحق کندولره بکا عارض اولوب بی اختیار دستالین مبارك یوزینه طوتوب کریه ورازی ایتدی»

بابالرینك بوعاقبت خجیمه‌سی اوزرینه اوغللری پریشان اولمشلر، اونه‌یه‌بری‌یه صاووشمشلردی. اونلردن مراد ، « شاه اسماعیل » ه التجاایتمشدی، اوچ‌درت سنه معمر اولەرق دویار غربتده هزار محنتله ترك دعدغهٔ حیات ایلەدی .

[١] هامر جلد ٤ صحیفه ١٠٧ ـ ١٠٨

[٢] صولاقزاده صحیفه ٣٥٨

علاءالدین دیکر قارده‌شیله برابر مصره قاچمشدی ، اونلرده اورادە بر مدت یاشادقدن صوکره دست اجل کریبانلرینه یاپیشوب بو دار محنتدن کندیلرینی قورتاردی . [٢]

یاووز ، رقباسنی بر بر ازاله ایدوبده تخت عالی بختە عثمانیده یالکز قالینجه باباسی زمانده باشلایەرق ایچه بویون ، واوآنه قادار برتورلو دفعی چاره‌سی بولونامایان فتنالقلری ، اغتشاشلری ، اختلالاری بر بر دفع ورفع ایتدی؛ دولته اسکی قدرتنی ، شوکتنی اعاده ایتدیردکدن باشقه‌یکی یکی فتوحاتله اعلایه‌ده موفق اولدی . سوریه‌یه ، حلبه کیررکن (شریف ابوتمی) دن کعبهٔ معظمه‌نك آناختارلرینی آلییور ، خطیب طرفندن « صاحب‌الحرمین‌الشریفین» صورتنده واقع اولان توجیهی کندیسی اوبابك برکوله‌سندن باشقه برشی اولمادیغنی بیانله « خادم الحرمین الشریفین » ه تحویل ایتدیرییور ، دها ایلری کیده‌رك ملوك جراکسه آلندن (مصر) ی قورتاریور، کمال تعظیم واحترامله استانبوله کتیردیکی سوك خلیفه (متوکل علی‌الله ثالث) دن « خلیفه » عنوان جلیلینی آلییور ، بو صورتله عثمانلی حکومتنك قدر و قیمتنی یوکسلتدکجه یوکسلتیوردی ، یاووزك ، اك بویوك خدمتی شرقده‌کی موفقیتیدر . بویوك برنفوذ قازانان ، پك چوق‌ده طرفدار پیدا ایدەن (شاه اسماعیل) عثمانیلره عادتا قفا طوتییور، ایسته‌دیکنی‌یاپق ویاپدیرمق اقتدارنده بولوندوغی‌هرحالیله، معامله‌سیله آکلاشق ایستییوردی. اسماعیلك مقر سلطنتی اوزمانلرده پك زیاده اهمیت پیدا ایدەن علویلکك ، شیعیلکك‌ده تختکاهی اولدوغی ایچون مادی قوتنه ، برده معنوی اقتدار انضمام ایتمش ، بومضر مذهبك ممالك عثمانیه‌نك هرطرفنده طرفدارلری بولوندوغی‌ایچون‌ایش حقیقةً پك‌زیاده اهمیت‌ونزاکت کسب ایلەمشدی . ایشته جناب یاووز ، شاهه ایندیردیکی آغیر ضربه‌سایه‌سنده هم مملکتك حدود شرقیسنك تحت امنیته آلینماسنه ، هم‌ده داخل مملکتده‌کی فتالقدرك بردها تکرر ایتمه‌یه‌جك سورتده کوکندن قلع وقمع ایدلمه‌سنه خدمت ایلەدی .

[١] تاج‌التواریخ جلد ٢ صحیفه ٢٣٨

سلطان سليم ، مملكته بويله اونودولماز خدمتلرده بولونورکن مبتلا اولدوغی برخسته لقدن ـ شیرینجه ـ آز زمان ایچریسنده ترك دغدغهٔ حیات ایلهدی (٩٢٦).
ابن کمال ، مشهور مرثیه سنده :

از زمان ایچره چوق ایش ایتمشیدی
سایه سی اولمش ایدی عالمگیر ،
شمس عصر ایدی عصرده شمسك
ظلی محدود اولور زمانی قصیر

دیمشدی .

سلیمان ، یاووزك یکانه اوغلی اولدوغی ایچون جلوسنده دیکرلرنده اولدوغی کبی هیچ بر اختلاف جیقمادی ، سلیمك خیر الخافی بالعز والشرف جالس اورنك عثمانی اولونجه ده غزا ایشلرینه ، ومملکتك تنظیم امورادارهسنه باباسنك براقدیغی یردن دوامه باشلادی .

عثمانلیلرجه قانونی ، اوروپالیلرجه بویوك ، مفخم طانمش اولان سلطان سلیمان ، یوتون معناسیله رفاه ایچریسنده ایدی . یاووز کبی بر بابادن انتقال ایدهن واسع ملکی کندی غیرتی ، ودکرلی امرانك ، فدا کار عسکرك اتمام معاونتی سایهسنده کوندن کونه بویوبوردی . کندیسی مقام سلطنته قعود ایتدیکی زمان کنجدی . دها شهزاده لکی سیرهسنده تأهل ایتدیکی ایچون جناب حق کندیسنه مصطفی ، سلیم ، محمد ، بایزید ، جهانکیر ، مراد ، محمود وعبدالله نامنده سکیز ارکك ، ومهرماه اسمنده برده قیز اولاد احسان ایتمشدی . مردولو نعم دنیویهیه مستغرق اولان سلطان سلیمان ، آرتیق برشی دوشونمیور ، متصل مملکتك بویومهسنه ، تحت حکمرانیسنده کی یرلرك عمران کسب ایلهمهسنه صرف ماحصل غیرت ایلییوردی .

سفرده اولمادیغی ، پای تختده بولوندوغی زمانلرده شعر وانشا ایله مشغول اولییور ، غایت جالاك ، زنده ، شوخ ، قابلیت انحنایه مالك اولان لسانه نازك ، اینجه ، اثیری ، شفاف برحالك انضمام ایتمش اولماسی سایهسنده پك کوزل شعرلر میدانه کتیریبوردی . باباسی شاعر اولان بوپادشاهه زمانك ده بویوك برتأثیری اولمشیدی .

چونکه فضولی کبی ، باقی کبی اعاظم شعرا یودورده یتیشمشلر . ـ لسان ادبیزی تکمل ایتدیرمك ـ موم اتراك وجوده کتیرمشلردی .

سرای پادشاهی یه اودورلرده سفاهت کیرمش، کبارلغه تمایل حسی ده باشلامشدی. سفاهت ، نفسانیتی ، کبارلاقده ، ایچه لکی تولید ایله مشدی .

دنیله بیلیرکه قانونینك دیوانیله باقینك شعرلری، وبالخاصه حضرت پادشاهك غزللری بوتمایلاتك برمرآت انعکاسیدر . انسان ، اوعدسه دن شیمدی بیله اووقتکی سرایی ، سرایده کی کذارش حیاتی کوره بیلیر ، تدقیق أیله یه بیلیر . زمانك اعاظم شعراسندن عدایدیله بیلن پادشاهك شعرلری اوقونجه کندیلرینك شدید برنفسانیتدن ، برحمای ذوق ونشئه دن بردنبره اك درین برأسه ، بربدبینی یه، براحتیاج صحت وحیاته دوشدیکی کورولور، وبوندن طبیعی کندیسی حقنده برنتیجه چیقارمق قابل اولور :

« خلق ایچنده معتبر برنسنه بوق دولت کبی
اولمایه دولت جهانده برنفس صحت کبی
اولسه قوملر صاغیشنجه عمریکه حد وعدد
کلیه بو شیشهٔ چرخ ایچره بر ساعت کبی »

بو شعر بزه حضرتك آره صیره مرض أمله امرار اوقات ایتدیکنی و :

بر نیچه کون شاد ایدوب دونر بنه غمکین ایدر
بر قرار اوزره دکلدر روزوماه وسال وچرخ

مصراعی ده وقت وقت شدائد دنیویه یه معروض قالدیغنی کوسترییر .

شعرده « محبی » تخلص ایدن پادشاهك حیات سعودا کارانه سی داها ایی آکلاشیلمق ایچون بر غزل عاشقانه سنی آلییورز :

صورمه عشقك حالتن مجنونه بر دیوانه در
آچه عشقك سرتی فرهاده کم افسانه در
سور بکا عشقك رموزین ساکه تقریر ایلیم
جان وباش ترکن اورر عاشق همان پروانه در
کل تماشا ایله بر صیرچه سراین کوکلك

اشك سرخیله منقش زین اولمش خانه در
غمزه سی قاتم ایچره سه دوستلر اولمز عجب
کافر بد مست اولانك میلی داثم قانه در
یاره وارروب دون کیجه دل درونی عرض ایلدم،
خوابه واردی کوزلری یاننده سان افسانه در :
نوله یقسم شمع حسنوکه کوکل پروانه سن
دوستم سن شمع اولیجق عاشقك پروانه در .
کلشن حسنکده دل مرغن بنه صید ایتمکه
زلفی آغنده « محبی » خالی آنك دانه در .

شاعرلری فوق العاده سوه ولر . آره صیره اونلرك اثرلرینی بالذات تنظیر ایده رلر، کندی اثرلرینی تنظیرایتدیررلر، والحاصل شعرایی هروجهله تشویق ایلرلردی . [١]

سلطان سلیمان ، کنجلکنده کنجلکك ایجاباتندن اولان جست وچالاکه، وهر امورده صحت محاکمه واعطای قراره قابلیتی سایه سنده ایشلری پك ایی کوزییور ، کوردوریییور، هیچ بر طرفدن، نه عائله سی ایچندن ونه ده مملکتك سائر اقسامندن بر صیزلدی حیقمییور، کندیلری ده داخل اولدوغی حالده هرکس رفاه وسعادت ایچریسنده یاشییوردی .

ایشته بویله عمومی بر ذوق ونشئه ایله، وکاه وبیکاه حیاتك لوازم ضروریه وطبیعه سندن اولان آجیلقلرله امرار حیات ایدییوردی . آجیلری، اوغلارندن بعضلرینك وفاتی تشکیل ایلییوردی . فی الحقیقه سکز شهزاده دن دردی : محمد، مراد، محمود وعبداه وفات ایتمش ، وبونلرك أولومی وقت وقت قانونی یی زهرناك ایله مشدی .

شهزاده لرك برآیالتده استخدامی اسولی الآن باقی ایدی . بو سبیله حال

[١] بکی عثمانلی تاریخ ادبیاتی محرری شهاب الدین سلیمان وکوپریلی زاده فؤاد بکلر صحیفه ٢٦١ - ٢٦٣

حیاتده بولونان اوغللرینك هربری بر پرده بولونییوردی . وبو سایه‌ده هپسی امور حکومتك اك خرده تفصیلاتی کوروب اوکرەتەیه موفق اولییوردی . واقعا آیالتلره جیقان شهزاده‌لرك هپسی پادشاه اولەمازدی. فقط نوبت حکومت کندیسته کلن شهزاده بردن‌بره هیچ بیلمه‌دیکی برایشك باشنه کلییور ، بلکه وقتیله یالکز دها کوچوك مقیاسده کوردوکی ایشلرك یوبوکلرینی یاپمق صیره‌سنك کلدیکنی کوریییوردی . اونك ایچون یکی پادشاه اومقام علیاده دهاایلك کوندن اعتباراً عجمیلك چکمییور ، سفینهٔ دولتی ماهر برقپودان کبی روز کارك دوندوردیکی طرفه دکل منفعت ومصلحتك ایجاب ایتدیردیکی جهته ، یالکز دومنی جزئی تحریك سایه‌سنده سوق ایلییوردی . پادشاهلق صیره‌سی کلمین شهزاده‌لرده سنجاقلرده یولونمقله ایشلر دها یولنده دوران ایدییوردی؛ وبوده عظیم بر فائده عد اولونییوردی .

چونکه بر شخصك طابی ، اجرا آتی باشقه ، بر شهزاده‌نك تکلیفی وفعلیاتی باشقه صورتله تاقی اولونییور، و نتیجه‌لر دیکر کون اولییوردی .

سلطان سلیمانك یالکز اك کوچوك شهزاده‌سی اولان جهانکیر مرکزده، وباباسنك جناح حمایتنده قالەیی سنجاغه جیقمایه ترجیح ایله‌دیکی ایچون پای‌تختده قالمشدی. دیکرلری مأمور اولدوقلری یرلرده امور ومصالح عبادی رؤیت ایدییور ، استجلاب دعوات ایلییورلردی .

بو حالار بویله کیده‌رکن پادشاهك یاشی‌ده ایلریلییور، سن کمالی بولییوردی، اختیارلق ، طبیعی کنجلك کی اولامازدی . چونکه اختیارلرده کنجلرده‌کی عزم ومتانت قالەمازدی. کچمش سنه‌لرك وبردیکی یورغونلق سببیله وجوددن اسکی فعالیت بکله‌نه‌مز . آرتیق اونك ایسته‌دیکی صلح و سکون ، عطالت وحضوردر . ایشته قانونی‌ده بویله اولمشدی . هله آماسیه سنجاغنده بولونان شهزاده محمدك طقوزیوزللی سنه‌سنده وقوع وفاتی کندیسنی ایچه‌متأثر ایتمشدی. آرتیق حیاتده اسکی لذتی بولامیور، متصل شکایت ایدییوردی. مع‌مافیه برطرفدن ده‌غیرتی آلدن براقمییور، یینه سفردن سفره قوشییوردی. یالکز اختیاراق تأثیریله سرایده ودیشاریده اوقادار سوزی دیکله‌تیلمییوردی . بالخاصه قادینلر سرایده نفوذ پیدا ایتمشلر،

عادتا قدرت خصوصنده کندیسنی کولکه‌ده براقمشلردی. قادینلرك اك تنوذلیسی، حرم سلطانیدی . سلیمان ، کندیسنی آشوری درجه‌ده سودیکی ، سلطان‌ده برتی بیلدیکی ایچون کندیسنی داثما نازه‌چکر، بوسایه‌ده ایسته‌دیکنی یاپدیررردی. اوقادارکه قانونی درد درونی عرض ایتمك ، خسته کوکلنه شفا ایسته‌مك ایچون حرم سلطانك آشیانه کیردیکی سلطان ، خواب غفلته واریییور ، قوجه‌سنك عشقه ، محبته دائر اولان سوزلرینی افسانه تاقی ایلییوردی . بوندن متأثر اوله‌رقدن‌ده زاوالللی پادشاه شعرلر ، غزللر یازییور ، بونلرله عقلنجه متسلی اولمق ایستییوردی . پادشاهك یك سودیکی قزی مهرماه سلطان‌ده آرتیق بویومش، اونی‌ده رستم پاشایه ویرمشدی .

رستم پاشا ، خروانی‌الاصل ایدی . « کرچه رأس‌المال حسن وجمالدن وایه‌سی قلیل‌المقدار اولوب اماجوهر استعداد خداداد ایله دکانچهٔ قابلیتده صد خریداری وار ایدی . » بو سایه‌ده آزمدت ظرفنده وزارته‌قادار ارتقا ایتمش، بالاخره آمد آیالتنه تعیین ایدلمشیدی . والیلکده بولوندوغی صیره‌ده سهریه پادشاهی‌یه مظهریتی تنسیب ایدلدی . آتجق بدخواهلری « مرض جذامه مبتلا وآثاری چهره‌سنده هویدا» اولدوغندن بحث ایله تنفیره چالیشدیلر . ایچه ساری برحالده بولونان بوعلتك اوزمانلر علامت فارقه‌سی کهله‌نك موجودیتی اولدوغی ایچون صورت مخصوصه‌ده تعیین اولونان بر مأمور آیالت مقری اولان دیاربکر شهرینه‌قادار کوندەرلدی. بو واسطه‌ایله یوقلاندیریلان کیرلی چاشیرلرنده مأمور کهله بولونجه همان عودت ایتدی ، وکیفیتی شهریار زمانه عرض‌ایده‌رك عائلدن سالم اولدوغی تبین ایتمکله سلطانك تزویجی مناسب کورولدی . وقتك شعرای شو مصراعی وجوده کتیردیلر :

« اولیجق برکیشینك بختی قوی طالعی یار
کهله‌سی دخی محلنده آنك ایشه یارار »

رستم پاشا ، بو تقریب ایله « سلك وزرای عظام ثریا نظام » ه بالادخال دیوان همایونه آلیندی . و (٩٥١) سنه‌سنده خادم سلیمان پاشا پرینه خاتم سلیمانی ایله بکام اولدی . [١]

[١] حدیقةالوزرا صحیفه ٢٨ - ٢٩

صدراعظم ، ومکروحیله‌ده بنام اولان بوذات ، آرتیق قاتن والده‌سیله أل أله ویریبور . ایسته‌دیکنی داخلدن کوردوریبوردی . اقباله یك حریص اولان خرمك بر املی وارمدی : اوغلی سلیمی ولی‌عهد ، وصوکره‌ده پادشاه یاپدیرمق ؛ فقط اورته‌ده بویوك شهزاده مصطفی واردی . باخصوص بو شهزاده یکیتلیکیله ، حسن اخلاقیله عمومك توجهی قازانمش ، ذاتاً حقی اولان او موقعی برده محبت عمومیه‌یی استجلاب سایه‌سنده ترصین ایتمشدی . خرم سلطان ، بونی بیلدیکی ایچون او مقامه اصعادك شهزاده‌نك ازاله‌ٔ وجودیله ممکن اولدوغنه قانمشیدی . بونی ذهننه برلشدیرنجه آرتیق بوتون ایشی دسائس ترتیب ایتمکدن عبارت اولدی . سیره‌سی کلدکجه شهزاده‌یی چکیشدیریبیور . اونی تبرید ایده‌جك همان هیچ بر سوزی اسیرکه‌میبوردی . بر طرفدن ده پادشاهدن صوکره نفوذ صاحبی اولان دامادینی دوشوندی . هرکسك بر خسته‌لنی ، بر ضعیف نقطه‌سی اولدوغی کبی رستم پاشانك ده پاره‌دردی واردی . قادین ؛ پاشانك بوحالنی اوکره‌نجه ، دها دوغریسی کشف ایدنجه ایش قولایلاشمشدی : بول بول پاره‌لر ویرمك ، واو سایه‌ده ایسته‌دیکنی یاپدیرمق ! خرم سلطان ؛ بو واسطه‌یه‌ده صاریلدی .

قانونی ، آلتمشی کچدیکی ایچون آرتیق سفره کیده‌من اولمشیدی ، یاخود بویوك ضروزت حس ایتمه‌دکجه کندیسنی فضله‌اذیته قویه‌حق جرأتی قالمامشدی .

اساساً اردو ، یتیشن بویوك قوماندانلر طرفندن سوق ایدیلمه‌رك پادشاهلك وجودی اولمادن‌ده بویوك بویوك مظفریتلر تأمینه آلیشمش اولدوغی ایچون قانونینك اردونك باشنده بولونمق ، صورتیله اختیار زحمت ایتمه‌سنه حاجت‌ده یوقدی . سلیمانك بالذات بولوندوغی سفرلرده اساساً تکمیل حرکات ، واردویه متعلق خصوصات سرداولر طرفندن کورولییور ، اونك وجودی یالکز معنوی بر تأثیر حاصل ایتمکدن باشقه برشیئه یارامیبوردی .

اوزمانلرده ایران سفری آجیلمق اوزره ایدی . سلطان سلیمان ، ایچه اوزون سوره‌جك ، یك زیاده یورغونلغه بادی اولاجق اولان بو سفره اشتراك فکرنده دکلدی . بو کلفتلی وظیفه‌یی وزیر اعظم رستم پاشایه تحمیل

ایتمه‌یی دوشوندی . رستم پاشا کیده‌جك ، کندیسی سرایننده ، حضوروسکون ایله وقت کچیره‌جکدی . فقط اول‌باول‌غرب شمالی حدودینك تأمینی لازمدی . آوسترياليلرله بر چوق محاربات جریان ایتدیکی ، اونلرك الك قیمتلی یرلری ایادیٔ عثمانیانه کچیرلدیکی ایچون اورا حدودلرینك تقویه‌سی لازمدی . صدر اعظم ، بو وظیفه‌یی احمد پاشایه حواله ایتدی . بو صورتله حدودلر تحت تأمینه آلینمجه رستم پاشا سفره چیقمدی ، یك آز زمان سوکره ایصال‌ایله‌دیکی بر خبر قانونینك ذهنی آللاق بوللاق ایتدی . بو ، پاشانك خرم سلطانله ویریان قرار موجبنجه شهزاده مصطفی‌یی ازاله ایچون ترتیب ایتدیکی پلانك مقدمه‌سندن باشقه بر شی دکلدی .

رستم پاشا ، کندیسنی مجاهد اعظم «خالد بن‌ولید»ه نسبت ایده‌ن ، بالآخره سلیم ثانی‌یه انتسابی سایه‌سنده قطع مراتب‌ایده‌رك وزارته قادار بالارتقا مراد ثالثه « عثمانلی پادشاهنه ایلك دفعه رشوت آلدیردم ، عثمانلی خاندانینك بوسایه‌ده پریشانه موفق اولدم» دیه اعلان فخر ایله‌ین‌سپاهیلردن واسفندیار زاده‌لرندن شمسی آغایی‌سرای‌همایونه کوندرمش ، شهزاده مصطفی‌نك یکیچریلرله‌بالاتفاق سلطنت دعواسنه‌قیام ایتدیکنی بیلدیرمشدی . وزیر اعظم بو حیله‌لی طریقه توسل ایتمکله حرصی پیری ایله جانه وسلطنته فضله صاریلمش اولان پادشاهی ابیدن‌ابی یه‌قوشقولاندیره‌جغنی ، بویله‌کره کندیسنه رشوته برشهه عارض اولورسه بالآخره شهزاده علیهنده واقع اولاجق هرشیئی قبوله مساعد بر وضعیت آله‌جغنی تخمین ایدییوردی . یازدیغی برتلخیصده عصیانك مهالکنی آکلاتیور :

شهزاده‌یی :

« والد ماجدکز عمل مانده اولمشدر ومن بعد یرندن قیملدامغه دومانی و اول مرتبه تاب توانی یوقدرکه بر جانبه کالاول سفر ایده‌بیله بالضروره وزیر اعظمی کندو یرینه قائمقام شکلنده احترام تام ایله اسلام عسکرینه باش بوغ تعیین وهر امورینه امین ایلدی . پاشای مشارالیه ایسه سکا بدخواهدر ایمدی بو فرستده همان عسکر ایچنه دوشوب باشنی کیرسیك حصول مرادکه

کواهدر . عموماً سپاه ایسه سنی ایستدکاری بی اشتباهدر . » دیه اغفال ابتدکاریی بیلدیریبوردی [١] .

سلطان سلیمان بوخبردن متأثر اولمقله برابر بدایةً اعتماد ایتمك ایسته‌مه‌دی. حضورینه قبول ایتدیکی آغایه :

« حاشا مصطفی خانم بوکستاخانه جرأت ایده وبنم حیاتمده بویله بر وضع نامعقول ارتکاب ایده بعض مفسدلر کندولر مایل اولدیغی شهزاده‌یه ملك منحصر اولسون دیو بهتان ایده‌رلر. زینهار بوسوزی بردخی لسانه کتورمیك وبومقوله مساوی یه وجودویرمیك » دیه تنبیهات واخطاراتده بولوندی. » [٢]

دیکر طرفدن رستم پاشایه یازدیغی امرده ایلك بهارده بالذات سفره چیقه‌جغی ایچون عودت ایتمه‌سنی بیلدیردی. پاشا، اختیار پادشاهك هرامرینی حرفی حرفنه اجرا ایدییور، اوراده‌کی ایشلری کوردوکدن، دها باشقه‌تزویر طولابلری قوردوقدن صوکره عودت ایلییوردی. خرم سلطانله ملاقاتنده ، سلطان محمودیتلرینی دامادینه ابلاغ ایتمکدن چکینمه‌دی . فقط ای واحتیاطلی برصورتده باشلانیلان شوایشك حسن صورتله انتاجی درایتدن بکله‌دیکنی‌ده علاوه ایله‌دی .

بوسیره‌ده ایران شاهی طهماسب ، تقریر صلح ایچون تشبثاتده بولوندی. بوخبر ، خرم سلطانه فنا تأثیر ایتدی . چونکه عقد صلح حالنده قانونیمك سفره کیتمه‌سنه حاجت قالمایه‌جق، وبوتقدیرده‌ده شهزاده ایشی طاوسایه‌جه‌دی، حریص «روقزولان» حربك تمادیسی حالنده آقه‌جق قازانجی، صرف ایدیله‌جك پاره‌لری، خراب اوله‌جق خانمانلری دوشونمییور، فکرینه یرلشدیردیکی شیئك حصولی ایچون پادشاه نزدنده تشبثاتدن کری قالمییوردی . سلطان ، رقیبدن قورتولونجه دها سریست قاله‌جق، اوغلی ظاهراً سریر عثمانیه اصعاد ایتمکله برابر حقیقی سلطانی کندیسی سوره‌جکدی: ایشته بومقصدینك حصولی ایچون ایران ایلچیلرینك تکلیفاتنك قبول اولونماماسنی کله‌جك یازده استحصال

[١] سولاتزاده صحیفه ٥٢١
[٢] یجوی جلد ١ صحیفه ٣٠٠

ایدیله‌جك قطعی موفقیتلرله دهاموافق معاهده یاپیلماسنی سلطان سلیمانه تکلیف ایدییور ، آرتیق امرلرندن چیقه‌مه‌یان قانونی‌ده بوکا تابع ، ایلچیلری کری کوندەربیوردی . ایلچیلر کیتدکدن صوکره تدارکانه باشلانیلدی . بوآرالق شهزاده مصطفی ، سنت سنیه‌یه امتثالاً « ارسال لحیه » ایله‌دیکنی خاکپای شاهانه‌یه عرض ایله‌دی . اطرافدن علیهنده سوزلر ایشیده ایشیده یاواش یاواش اینانمه‌یه باشلامش اولان قانونی بوصقال صالیورمه کیفیتی عصیانه بر مقدمه صورتنده تلقی ایتدی .

ایلك بهار حلول ایدنجه ذاتاً تدارکات ختام بولدوغندن قانونی برابرنده وزرا ، شهزاده جهانکیر ، اولدوغی حالده برآلایله استانبولدن حرکت ایلییوردی (٩٦٠) . پادشاه ، آناطولی ایچلرینه دوغری ایلریله‌دکچه شهزاده‌لر، بربرلرخاکپای شاهانه‌لرینه یوز سوریبورلر، هربری بابالری طرفندن صمیمی برصورتده قبول ایدیلییورلردی . سلطان سلیمان ، سلیمی یانندە آلیقوییور ، بایزیدی ادرنه محافظه‌سنه کوندەربیوردی.

شهزاده مصطفی ، باباسنك سفره چیقه‌جغندن وقتیله خبردار اولدوغی ایچون اوده دها اول آیالتندن حرکت ایتمش ، کچید محلی اولان قونیه‌ارکلیسی جوارنده اوتاغنی قوردورارق تشریف شاهانه‌یه منتظر بولونمشدی . بدبخت شهزاده ، علیهنده دون دسیسه‌لردن ، حیاتنك صوك دملرینی یاشادیغندن بی‌خبر، یالکز باباسنه قارشی کوسترەجکی احترامی، وبالمقابله پدرندن کورەجکی حسن قبولی دوشونییور ، عفیف وناموسکار دماغی کندیسنه اسناد اولونان شیلری ، وترتیب ایدیلن خدعه‌لری تصور بیله ایتمیوردی . قرق یاشنده ، اولاد وعیال صاحبی اولان شهزاده عهده‌سنه مترتب وظیفه‌نك حسن ایفاسندن، وبدری حقنده استحلاب دعوانه غیرتدن باشقه بر شی دوشونه‌مه‌دی . سلطان سلیمانك صورت مخصوصه‌ده کان ارکان دولت کندیسنی دعوت ایتدکاری زمان کمال تمنونیتله اجابت ایتمش، سویجندن قابنه صیغه‌مایه‌جق برحاله کلمشدی. اونك اوزرینه معیتندن برقاچنی بالاستصحاب حرکت ومعسکر همایونه مواصلت ایتدرك رجال وارکان طرفندن احترام ومحبت ایله استقبال اولوندی. امرا ووزرا

شهزاده‌نی زیارت ایتسدیلر ، هربری آیری آیری مظهر التفات اولدیلر ، احسانلر آلدیلر، حقنده براحترام مخصوص اولمق اوزره ایرتسی کون مرتب برآلای والا ایله حضور شاهانه‌یه قبولی قرارلاشدیردیلر .

اوکون، قونیه ارکلیسی برآز صوکره‌ماتمه تبدل ایده‌جك مسرتلی برکونی یاشییوردی . شهزاده مصطفی، فوق‌العاده قیمتدار طاقملی، یك‌زیاده کوستریشلی برآته بینمش ، عسکرلرك شدتلی آلقیشلری ، اسرانك دعا وثنالری آره‌سنده، هرطرفدن حسن قبول کوسترلدیکندن‌متولد برممنونیت وبشاشت‌ایله ایلریلییور، بایاسنك آطلاس چادیرینه رکلییوردی . چادیره یاقلاشدیغی زمان ارکان دولت آتلرندن ایندیلر، کمال حرمتله آتندن ایندیریلن شهزاده‌نك قولتوغنه کیره‌رك تعظیمات واحترامات فوق‌العاده ایله قپویه قادار کوتوردیلر، ایچری‌یه کیره‌ن شهزاده باباسنی آرادی، حال‌بوکه او، اورادہ پادشاه‌ایله سرای‌مأمورلری برینه کندیسنی اعدامه مأمور یدی‌دیلمز کورونجه دهشت‌ایچنده قالدی. بودیلمزلر، وزیر اعظم ابراهیم پاشایی اویقوسنده بوغمشلر ، موفقیتلرندن دولایی التفاته مظهر اولدوقدن باشقه‌امثالی خدمتلرده استخدام‌اولونمق‌اوزره آلیقونولمشلردی، مصطفی ، حیرتله اطرافه باققده ، سبینی صورمق ایچون حاضرلانمقده ایکن جلادلر اوزرینه آتیلدیلر ، کندیسنی بوغمه‌یه تشبث ایتدیلر . شهزاده ، متین یاپیلی ، قوتلی بازولی ایدی . بویله مدهش آنلرده بیله شاشیره‌جق ، تنزل وتزلزل ایده‌جك بر خلقتده دکلدی . ایشك وخامتی تقدیرایله، قورتولمانك امکانی اولمادیغی آکلامقله برابر اوزرینه کلن خبیثلره آوسلان کبی آتیلدی، ایکی اوچنی یره ... دی ، صوکره‌ده سیلکینه‌رك پرده‌یه دوغری قوشدی . مقصدی باباسنی کورمك ، یاکلشملقه دوچار اولدوغی تجاوزی آکلاتمقدی . شهزاده ، کندیسنی بویله بر اولومك دکل ، عادی بر توبیخك بیله مستحق عد ایتمییوردی. بناءً علیه برسهوه قربان اولدوغی احتمالی درپیش ایتمکده حقلی ایدی. فقط زواللی پرده‌یه ال آتدیغی صیره‌ده قارشیسنه قابوجی محمود دینیلن خبیث چیقدی ، اونی، برچلمه ایله یره‌دوشور دکدن صوکره درحال ایکی آلتی غیرتلاغنه دایادی . برقاچ دقیقه قادار چادیر ، قورقونج

یرایکیاتی ، یوره‌کلر پارالایجی برفریادله طولییور ، عثمانلی سلطنتنك کزیده بر عنصری — بر قادینك عشقیله قلبی آزیلن بابانك کوزی اوکنده — بوغولییوردی . (٩٦٠)

ایچریده قیمتلی شهزاده‌نك صارارمش جسدی، ابدیته دوغری قایامش کوزلریله یرلرده سورولکه‌نیرکن ، طیشاریده بر آغاسیله بر امیر آخوریتك باشلری ودرولییوردی. برقاچ دقیقه اون اطرافی سرور وحبور ایله چالقانان اوشاهانه چادیرك‌درون وبیرونده اولاد نعشلری ، قانلی‌باشلر کورولییوردی. مهاج غالبی بویرلرده سورون نعشلر ، بوکیمك باشلر اورتمسنده . بوتون سلطنتی ، عظمتی وحشمتیله سقوط ایدییوردی .

وقتیله بویله جنایت فاعللری ظاهری قورومق مقصدیله اولدورولمشلردی. موسی چلبی ، کندیسنه یارانمق ایچون شهزاده سلیمانی اولدورمن تورکمنلری، رکن عثمانی‌یه آل اوزاتمق بهانه‌سیله اعدام ایتدیریپور ، فاتح بیله کندی آرزو واراده‌سیله کوچوك قرداشنی یوغان اوزه‌نوس زاده علی بکك عینی مقصدله یاشتی کسدیریپوردی . زوالی قانونی ایسه اوغلنك قاتلنك — یاکلشلق اولدوغنی بهانه ایده‌رك — کله‌سنی آلدیرمدقدن بشقه اونی تلطیف ایلییور ، کوستردیکی مهارتدن دولایی ایرانیلرجه جرأت وجسارتك مثال مشخصی طانینان «زال» عنوانی بخش ایلییوردی . بوجنایتی تصویب ایدمن ، قلباً هیچ براضطراب حس ایتمین پادشاه آرتیق تماماً دوشمشدی .

شهزاده‌مصطفی ، اورادہ اویله‌برعاقبته اوغرادیلیرکن صورت‌مخصوصه‌ده کوندریلن برجلاد معصوم شهزاده‌نی آناسنك فریادلری ، آه وانینلری آره‌سنده کوکسندن قوپاریپور ، آماسیه‌لیلره ، مصطفی‌نك معروض قالدیغی معاملەنك کوچوك برمقیاسی کوستریلییوردی .

بووقعه ، اردو آره‌سنده یك‌فنا برتأثیر یایدی ، بوتون وجدانلری عصیان ایتدیردی . بونی کورمن قانونی ، شهزاده‌نك نعشنی تکریمات مخصوصه ایله احضار ایتدیردی، اونی مرتب برآلایله دفن ایدلمك‌اوزره بروسه‌یه کوندردی . میتی خلقنده حسن صورتله معامله کوسترمك هربرلرینی تلطیف ایلەدی .

فقط بو معاملهلر . حسن تأثیر کوسترمییور . هرطرفدن تقبیح و اعتراض صدالری یوکسهلییوردی . یکیچریلر ، شهزادهنك خاتمهٔ شجاعتی دسیسهسنی محق صدراعظم رستم پاشایه عطف ایتدیلر ، واونك جزالاندیرلماسنی ولوله ایله طلبه قیام ایلهدیلر . وضعیتك تولید ایتدیکی بحران مواجههسنده نه یاپاجقلرینی شاشیران وزرا ، ایشی مذاکره و برصورت تسویهیه ربط ایچون دیوانده طوپلاندقلری صرهده مسئلهدن خبردار اولان سلطان سلیمان ، خزینهدار پاشهیی کوندهرهرك رستم پاشادن وزارت عظمی علامتی اولان مهر همایونی آلدیرمش ، اوچنجی وزیر حیدر پاشایه ده « چادیریکزه کیدیکز » اراده سیله عزل ایتدیکنی سویله تمشدی . بونك اوزرینه صدر اعظمك مسند جلیلهٔ مزیت و فطانتیله اردوده بویوك برموقع صاحبی اولدوغنی بیلدیکی احمد پاشایه توجیه ایتمك ایستییور ، وبوسایهده عسکرك عصیانی باصدیرهجغنی تخمین ایدییوردی . پاشا ، بدایتده قبول ایتمك ایستهمهدی . نهایت سلطان سلیمانك واقع اولان ابرامنه طایانامادی . ذاتاً بورالق تأمینات مطلوبه یی ده استحصال ایلهمش ایدی . طمشوار قهرمانلك دولتلك الکبیوك مقامنی اشغالی اختلالك تسکینه مدار اولمشدی . فقط هرکس بوجنایتی تلعین ایدییور ، تأثرلر واینلر ابرازندن خالی قالمییوردی . خنقده ، پادشاهه ، جنایتك مسببلرینه قارشی نفرت حاصل اولمشدی . خرم سلطان ایله رستم پاشا ، جنایتك منفور فاعللرندن عد اولونییوردی : فتان روسی قیزی بو جنایتی ایله خاندان عثمانیه مدهش برضربه ووررمشدی . اونك ایچون درکه هرکس ، بالخاصه متفکرین بوندن متألم اولییور ، بو جنایته قارشی عادتاً عصیان ایدییوردی . بوتون شاعرلر ، بدبخت وفدا کار شهزادهیی کوز یاشلریله تجیل ایدییورلردی . بونلرك ایچریسنده طویدوغنی الك ایی برصورتده وفاتنه « مکر رستم » ترکیبنی تاریخ دوشورهن « یحیی بك » تصویر ایتمشدی . اصلی آرناوود اولان بو ذات ؛ کنجلکنده یکیچری یازلمق اوزره آلینمش ، بالاخره بربری متعاقب بروسهده مراد واورخان ، واستانبولده بایزید ثانی جامعلری متولیسی اولمشدی : اساساً حر مشرب اولان شاعر ؛ ابراهیم پاشانك دفتردار اسکندر چلبی حقنده روا کوردیکی حقسز معامله اوزرینه ده عصیان ایتمشدی . عشقك الکایچه حسلرینی

ترنم ایدن فدا کار شاعر ؛ سوکیلی شهزادهنك ضیاعیله دلخون ، سوزشلی فریادلریله بوتون معاصرلرینی آغلاتییوردی . [۱]

مدد مدد بو جهانك یقلدی بر یانی
اجل جلالیلری آلدی مصطفی خانی .
طولاندی مهر جمالی ، بوزلدی ارکانی
وباله قویدیلر آل ایله آل عثمانی
کچرلر ایدی کچنده اومرد میدانی
فلك اوجانیه دوندردی شاه دورانی
یلانچینك قوری بهتانی ، بغض پنهانی
اقتدی یاشمزی یاقدی نار هجرانی
جنایت ایتمدی جانی کبی آنك جانی
بوغلدی سیل بلایه طاغلدی ارکانی

تولیدی کورمیه ایدی بو ماجرایی کوزم
یازقلر اکا روا کورمدی بورایی کوزم
طوناندی آقلر ایله نوردن مناره دونوب
کشاده خاطر ایدی شوقله نهاره دونوب
کورونوردی خلقه درخت شکوفه داره دونوب
یوررردی قوللاری یانجه لاله زاره دونوب
طوررردی شاه حدتله ناره دونوب
اوتاغ خیمهلری قاراکوه سایه دونوب
مزین ایدی بدنلرله آتی حصاره دونوب
ال اوپمکه بوریدی مهر بیقراره دونوب
طولاندی کلبی جونکیم اوما پاره دونوب
کورنلر آغلدیلر ابرنو بهاره دونوب
بر اژدهای دو سردر بوخیمهٔ دنیا
دهانله دوشن اولور همیشه نا پیدا
اویدر کامل ، اول آشنای بحر علوم

[۱] قادینلر سلطنتی مؤلفی احمد رفیق جلد ۱ صحیفه ۷۰ ـ ۷۵

فنایه واردی تلف ایتدی انی طالع شوم
دوکوندی قالدی همان حسرتیله داغ نجوم
دوکوندی قالدی همان حسرتیله داغ نجوم
کویندی شام فراقندن طولدی یاشله روم
قرا کیوردی قرامانه غصه ایتدی هجوم
اوماهی آنجه خیالیله ایتدیلر معدوم
طولندی کردنه هاله کبی مارسموم
قضای حق نه ایسه راضی اولدی اول مرحوم
خطاسی غیر معین ، کناهی نا معدوم
زهی سعید وشهید ، زهی شه مظلوم
بوغلدی پربوزنده اصلنه رجوع ایتدی
سعادتله همان قرب حضرته کتدی
کتوردی آرقه‌سنی‌یره زال دور زمان
وجودنه ستم رستمیله ابردی زیان
دوکلدی کوز یاشی یلدزلری چوغلدی فغان
دم ممانی قیامت کوندن اولدی نشان
غریو وناله وزاریله طولدی کون ومکان
اقرصو کبی مدام اغلمقده پیر وجوان
وجود ایلنه آقین صالدی اقدی اشك روان
ایامیریر سعادتده پادشاه زمان
اوجان آدمیان اولدی خفا کله یکسان
دیری قاله نه روادر فساد ایدن شیطان
نسیم صبح کبی برده قویمه آهمزی
حقارت ایله‌دیلر نسل پادشاهمزی
بر ایکی اکری فساد اهلی نه‌کیم شمشیر
بر ایکی طمغهٔ تزویری قلدی قتلنه تیر
کثیر اولده مقدر اولان قلیل وکثیر

هزار قیصرك اولهلباس عمری قصیر
اجلدر آدمه دربند تنك وتارو عسیر
ضروریدر بوکاوغمار اکر جوانله پیر
برینی مهد زمین ایلدی او مهر منیر
کم اولدی کتدی جهاندن نتاکه مردفقیر
بوواقعه اوله‌من خلقه قابل تعبیر
که ار دشیر ولایتده اوله عادت شیر
بونك کبی اشی کیم کوردی، کیم اشتدن عجبه
که اوغلنه قیه برسرور عمن مشرب
فرید عالم ایدی ، عالم ایدی ، اعلم ایدی
محمد امتنه موتی موت عالم ایدی
زیاده ماتم ایدی خیلی امر معظم ایدی
سلاح وزهدی قوی اعتقادی محکم ایدی
مشایخله مصاحب رجاله همدم ایدی
کرامتیله کریم الخصال آدم ایدی
نجوم کبی جهاندیده ومکرم ایدی
وجودی محتشم وشوکتی معظم ایدی
تواضعله سلامتده خود مسلم ایدی
عجب اوبدر تمامك نه‌عادتی کم ایدی
حیفلراولدی آکه افترا ایله کتدی
حضور حقه دعا وثنا ایله کتدی
سپهرك آینه‌سنده کورندی روی فنا
قودی بوکثرت دنیایی ایتدی عزم بقا
غریبلر کبی کیتدی او یولاره تنها
چکلدی عالم بالایه همچو مرغ هما
حقیقة سبب رفعت اولدی دشمن اکا

نصیب اولسه طلکمی بو جیفهٔ دنیا
حیات باقیه ایرشدی روحی ای یحیا
شفیقی روح محمد رفیقی ذات خدا
انیسی غائب ارنلر جلیسی اهل صفا
زیاده ایده یاشم کی رحمتن مولا
الهی جنت فردوس اکا طوراغ اولسون
نظام عالم اولان پادشاه صاغ اولسون

شهزاده مصطفی، خلوق، محق، حامی علوم وفنون اولدوغی ایچون خلقك، عسکرك، علمانك محبتلرینی قازانمش ایدی. بالذات ادبیات ایله اشتغال ایدن شهزاده «مخلصی» مخلصی ایله کوزل کوزل شعرلر میدانه قویمشدی. [١]

«کلدستهٔ ریاض عرفان» ایله «قافلهٔ شعرا» ده شهزاده‌نك شو غزل بی‌بدللری مندرجدر:

رفعت ایسترسن اکر مهر جهان آرا کبی
سور یوزن هر دم یره ایله تنزل ما کبی
خوش بدایعدر دکل باقی بو نقش روزکار
فی‌المثل دنیا مثال عالم رؤیا کبی
سوزن مژکانلرندن کچمدی دل رشته‌سی
یولده قالدم ای مسیحا حضرت عیسی کبی
پهلوان عالم اولمش قلب استغنا ایله
طوپ چرخی دهر النده اویناور الما کبی
قطره‌دن کلدر وجودك «مصطفی» اما عجب
نظم ایدوب درلر دوکر طبعك سنك دریا کبی

بو وقعهٔ مؤلمه‌دن الك زیاده متأثر اولانلردن بری‌ده شهزاده (جهانکیر)دی. کوچوك شهزاده؛ قنبور وچیرکین اولمقله برابر فوق‌العاده ذکی ونکره کوایدی. بابایی محبتندن لذت آلیر، أکله‌نیردی. فضیلت ذاتیه‌سی اثری اولهرق قرداشنه

[١] هامهر جلد ٦ صحیفه ٤٠

قارشی عادتا مجلوبیت درجه‌سنده برحیتله متحسس بولونیوردی. بویله آنی وسببسز جنایت، اوندہ اوکولماز واوتودولماز برتأثیر حاصل ایتدی. یکرمی اوچ یاشنده کنج، حساس جهانکیر، بومکروه حادثه‌دن صوکره عادتا یاشامق ایسته‌میور، قارداشنك شدت تضییقدن فرلامش کوزلری، وقتسز صولدیرلمش وصارارتیلمش یوزی، قارشیسنده تجسم ایتدکجه باباسنه قارشی بوتون روحی ایله عصیان ایدییوردی. برزمانلر، کولنیج طوری، لطیف سوزلریله باباسنی قهقهه‌لرله کولدیرمن شهزاده، شیمدی مأیوس ومکدر دوشونییور، آلموکدر ایچنده أربییوردی. سلطان سلیمان، بوبوك اوغلی اولدیردکدن صوکره، خرمك شهزاده‌سی قورتارمق ایستیور، فقط برکون ایچنده، حساس جهانکیر ضعیف وزحمتناك افول ایدوب کیدییوردی. [١]

کوچوك اوغلی بویله بردن بره غائب ایدمن قانونی، فوق‌العاده متأثر اولدی. جنازه تمازینی بر جم غفیر ایله قیلدیرمرق تکریمات فائقه ایله طوپقاپی استانبوله کوندەردی. یونکه‌ده اکتفا ایده‌مه‌دی: پای‌تخته عودتی متعاقب برخاطره اولمق اوزره نادنه فندقلی اوزرنده‌کی جامعك تملارینی آتدیردی. آز مدت ایچریسنده اکمال اولونان بوظریف عبادتخانه؛ هم اوغلنك نامنی احیا ایدییور، هم‌ده ذاتاً لطیف، بوغازك مائی صولرینه تاظر اولان بوموقعه باشقه برکوزلك بخش ایلییوردی.

[١] قادینلر سلطنتی مؤلفی: احمد رفیق باشا. جلد ١ صحیفه ٧٧

شهزاده مصطفی‌نك احناق قیمندن، وجهانكیرك‌ده وفات آلیندن صوكره قبل وقالار دوام ایدییوردی، برآرالق دیدی‌قودیلر آزالیر كبی اولدی. فقط بالاخره هرنصلسه بنه بردنبره علوریز اشتعال اوله‌یه باشلادی. قانونی، بو احوال مواجهه‌سنده اوطرفلرده دها زیاده قابلیتی مناسب كورمه‌دی. پای‌تخته عودت ایتدی.

اختیار پادشاهك سكز اولادندن آلتیسی بویله‌جه برر برر أولمش، یالكز بایزید ایله سلیم قالمشدی. آنجق قورولان دام تزویر مصطفی‌نك أولمه‌سیله بوزوله‌جق. یاخود طبیعتیله حكمسیز و تأثیرسز قاله‌جق صورتده دكلدی. فقط اصل رقیب خاصی تلقی اولونان بویوك شهزاده‌یی اورتەدن قالدیرمق، بالاخره‌ده ازالەسی نسبةً سهیل كورولن بایزیدی یوق ایده‌رك بو سایه‌ده تخت عثمانی‌یی سلیمه حاضرلامق ایدی.

عثمانلی مورخلری. شهزاده بایزیدی خرم سلطانك اوغلی ومهرماهك قرداشی اوله‌رق كوسترییورلر: «شهزاده سلطان بایزیدك لابوین همشیره‌سی اولان مهرماه سلطان رستم‌پاشانك زوجه‌سی‌ایدی. فلاجرم مزبوره ووالده‌سی سلطان بایزیده ولایت عهد تحصیلی داعیه‌سنه دوشدیلر. ملاحظه‌لرنده بو خصوصه سلیم خانك اصلا رقابتی اولمایوب همان آنجق سلطان مصطفی‌نك دفعنه موقوف اولمقله بوماده‌ده رستم پاشایی هوادار ایدوب انك سعی ونفاقی ایله مصلحت تمام اولدی.» [۱]

فكرمزه قالیرسه بوخبرده یاكلشاق واردر، یاخود خطا یوق ایسه مسئله طرز جریاندن باشقه صورتله واقع اولمشدر. حال بوكه ایكی قرداش آره‌سنده‌كی

[۱] صحایف‌الاخبار جلد ۳ صحیفه ۵۰۲

كورولتی، تخت غوغاسی، لالا مصطفی پاشانك كاتبی سفتیله بوایشلری بالذات كوردن، ویازیلان شیارك بعضیلری قلمندن جیقان موبخ «عالی» نك كوزی اوكنده جریان ایتدیكی ایچون دوغری اولق لازم كلیر. شوحالده خبرلرده یاكلشاق وار دیمكدر. چونكه شهزاده‌لردن خرم سلطانه همان مشابهت تامه عرض ایدن سلیمدر. مانی كوزلی، صاری ساچلی، قمرال بیقلی سلیمی، روبن‌دلبرینه بكز تمكده هیچ بر مشكلات یوقدر. ثانیاً، ایكی قرداش آره‌سنده جریان ایدن معاملهٔ خصمانه‌نك عاملی خرم ومهرماه سلطانلر دكل، لالامصطفی پاشادر، واویله برمفسدی مسلط ایده‌ن سانی احمدپاشایه منسوبیتی دولایسیله ازاله فكریله رستم پاشادر. مسئله آلوله‌نوبده سرای‌همایونه قادار عكس ایدنجه قانونینك سلیمه طرفدار جیقماسی شبهه یوق كه اونك ایچی آكلامایه‌رق شهزاده‌نی ماصی تلقی ایتمه‌سندن، وخرم ایله مهرماه سلطانلرك سلیمی تصاحب ایتمه‌لرندن ایلری كلمیدر. چونكه قانونی، اخلاق ومشواری، فطانت وكیاستی حسیله بایزیده فضله متوجهدی. والده‌سنك برچوق خصائص اخلاقیه‌سیله آلوده اولان سلیمی اودرجه‌ده سومزدی. كرچه تاریخلر، رستم پاشانك بایزیده طرفدار اولدوغنی، اونك بوایشه مداخله ایتمه‌دیكنی، سببی‌ده شهزاده‌مصطفی‌نك قتلی مسئله‌سنده كندیسی تهمت آلتنه آلیندیغی جهتله شهزاده‌لر ایچنده تكرار قاریشمه‌یی سلطان سلیمانك علیهنده خصومتی جلب ایده‌جكنی بیلدیكی ایچون تماماً بیطرف قالدیغنی قید ایله‌مكده ایسه‌لرده قانونی سلیمه میل ایتدكدن صوكره ایشه قاریشمایه اساساً حاجت یوقدی. چونكه مصطفی پاشا، بووظیفه‌یی بالتماً مابالغ ایفا ایدییور، رستم پاشانك وامثالنك كوره‌بیله جكلری وظیفه‌یی حقیله اجرا ایلییوردی.

سلطان سلیمان، طمشوار قهرمانی احمد پاشایه ویریلن وعد خلافته اوله‌رق «عزل ایتمه‌یه یمین ایتدك، قتل‌ایت» یولنده واقع اولان تأویلی مناسب كورمش، اودكرلی وزیری بنه برایكی قادینك احتراسنه قربان ایتمشدی. چونكه پاشا، وزارت عظمی مقامنی اشغال ایتدیكجه، خرم ومهرماه سلطانلر، ایسته‌دكلری طولا یلری چویره‌میورلر، رستم پاشا زمانده‌كی نفوذ وتأثیرلرینی كوسترەمییورلردی،

احمد پاشا فدا ایدیلنجه سلطانلرك توصیه‌سیله ینه رستم پاشا صدارته گچیرلدی.

اساساً آرەدن ایکی وقت گچمش ، شهزاده مصطفی‌نك لغرض قتلی مسئله‌سی آرتیق اونودولمشدی . رستم پاشا صدر اعظم اولونجه ایلك ایشی خصماسندن انتقام آلمق ، احتراصات شخصیه‌سنی تسکین ایتمك اولمشیدی . شهزاده ایچون ترتیب ایدوب آلارده ودیللرده طولاشان مرثیه ناظمی یحیی بكك اسمی ، اولدورولهجكلر لیسته‌سنك باشنده یازیلی ایدی . وقتیله ابراهیم پاشاده یازدیغی برهجویه مناسبتیله ، شاعر فغانی‌یی اولدورمش ، بوسورتله عاجزنده سویله‌ینلرك دیللرینی کسمك ایسته‌مشیدی . خلقی‌ده طبیعی اوذهنیتی براقه‌مازدی . فقط بو دفعه رستمده اسکی نفوذ یوقدی . قانونینك اونی برمقامه اضطراری اولهرق کتیردیکنه اوده واقفدی . اونك ایچون قاتل پدرینی کوجندیرمه‌مك ، غضبی تشدید ایتمك ایچون شدت یولتیقه‌سی تعقیب ایتمه‌یی منفعتنه موافق کوریيوردی. اونك ایچون شاعرك بردنبره باشی‌ووردورمایه جسارت ایده‌مه‌مش ، اونی بر سورتله متهم کوسترەرك اعدامی ایچون پادشاهك‌ده رضاسنی تحصیل ایتمه‌یی مناسب کورمشدی . بویله بروسیله بولهبیلمك امیدیله برکون شاعری دعوت ایتدی :

— پادشاه عالیجاه حضرتلرینك نظام عالم ایچون شرعاً اقتضا ایدن بر وضعی ارتکاب ایتمسی ، وکلا و وزراسنی مؤاخذه سنك نه حدکه ؟ غضب پادشاهیدن خوف ایتمدکی‌کی بویله‌نظمه جرأت ایتدك ؟ باخصوص نظم ایتدیکك ترهاتی عوامه ویرن ، فساده سعی ایدرسك ! »

دییه باغیرییور . شاعری تورقوتارق آغزندن قتلی موجب برسوء آلمق کوجوکلکنی کوستریيوردی . یحیی‌بك ایسه انکاره‌لزوم کورمه‌یه‌رك بلاتردد :

— بزمرحومی قتل ایدنلرله بیله قتل‌ایتدك ، آغلایانلر ایله بیله آغلارز ؛ آنجق پادشاهمز خطا ایتدی دیمکدن آدابه رعایت ایدوب اهل غرض القای فساد ایتدی دیمکی اولی کوردم . »

جوابنی ویرییور ، بوسورتله ایشی هم ایچه تأویل ، هم‌ده جرأتی اظهار ایلییوردی .

شاعرك مقصدی مرثیه‌یی حال حیاتنده نشر ایتمه‌مك، بعدالوفات متروکاتی آرەسنده ظهور ایده‌رك شایع اولمق ایدی . آنجق رستم پاشانك باش وزرات مقامندن عزلی ، واوخدمت عال‌العاله احمدپاشانك نصبی‌بعض یارانه کوسترمك، حتی برایکیسنه قوییه‌سنی ویرمك جرأتنی اوکا ویرمش ایدی . ایشته او یاران بونی اوقومشلر، پك پارلاق کوردوکاری بوشعری اونلرده کندی دوستلرینه اوقومق صورتیله آرزمان ایچریسنده محافل ادبادە انتشارینه وسیله‌اولمشلردی. رستم پاشایی اصل اغضاب ایدن، ایشته بوتعمم کیفیتی ایدی. چونکه مرثیه، اوقادار رغبت کورمشدی‌که بونی اوقومایان قالمامش ، مراوقوٴنان یرده‌ده بو فضیحه‌یی ارتکاب ایده‌نلر علیهنه کفر ولعنت صاورولمقدن چکینلمه‌یه باشلا- نیلمشدی . یکی صدراعظم ، ناظمك وجودینی اورتەدن قالدیرمقله انتقامنی آله جغی کبی بوقتل کیفیتیله خلقی اورکوتەرك مرثیه‌نك اونوتولمه‌سنی تأمین ایلیه‌جکدی. بوخصوصی ایکی دفعه پادشاهه آچدی. حاما پادشاه تیکو خصال نفس‌الامرده حقه قائل وشعرایه وکلام موزونه مائل ومحبی مخلص برشاعر اولغله رخصت ویرمیوب بومقوله قولاق طوتمه وانتقام قصدین ایتمه » یولنده جواب ویردیکندن مقصدینه نائل اولهمامشدی . فقط شاعره مطلقا برفنالق ایتمك قصدنده اولان پاشا ؛ بوامللە موافق اولهمایجه بُودفعه تولیتندن عزل ایتدی .

قانونی‌یی هرصورتله تسخیر ایدەن، وبوتون امرلرینی حرفی حرفنه اجرا ایتدیرمه‌یه موفق اولان خرم سلطان ؛ کوندن کونه وجوددن دوشییور ، نهایت کونك برنده اولیوریيوردی . بوندن پك زیاده متأثر اولان قانونی ؛ سوکیلی حرمنی مزاره قادار تشییع ایتدی ، کوز یاشلری آرەسنده اونارین وجودی قزه طوپراقلره تودیع ایلەدی . (٩٦٤)

- آنجق اونك اولومیله فاجعه‌لر بیتمش اولمییوردی. توصیه‌سیله صدارته‌کان رستمك دولابیسیله آتدینی تخم فساد سلطنتك ایکی دیرەکی مثابه‌سنده قالان شهزاده‌لر آرەسنده مدهش برمقابلتك آچیلمه‌سنه سبب اولمشدی .

رستم پاشا ، بدایت صدارتنده موقعنی تأمین ایچون خصماسنه دها باشقه

معامله‌لرده‌ده بولونمشدی . اونلرك كيمنی مأموريتندن عزل ايتمش ، كيمنی‌ده استانبولده طوردورمايه‌رق طشره‌يه كوندرمشدی. ايشته شهزاده‌لر آره‌سنده فساد تخمی اكن لالا مصطفی پاشاده وزير اعظمك غضبنه ، كينه اوغرايانلردن بريدی . لالا پاشا ؛ احمد پاشانك زماننده ميرآخوردی، رستم پاشا ؛ صدراعظم اولونجه اومأموريتده براقه‌يی موافق بولامش، رتبه‌سنی چاشنگير باشيلغه تنزيل ايتديرديكی كبی استانبولده قالماسنی‌ده مضر تلقی ايده‌رك متعاقباً «سفده» سنجاغنه آتديرمشدی . بونكله‌ده كين وغضبی ، ياخود خوف وهراسنی يكمه‌مش اولمالی كه ازاله وجودينی دوشونيور ، وقتيله شهزاده بايزيدك همينده بولونمق ، ارتك مفسوبی صايلمق اعتباريله اوقاتی بر وسيله ايله اوتمكی عاله كونده‌رمك ايچون شهزاده سليمك لالالغه تعين ايتديريوردی .

طبيعت بشر جداً عجيب، هله احتراصاته مغلوبيت نقطه‌سندن يك غريبدر. بعض انسانلر واردركه بولوندوقلری موقعلك محافظه‌سنی تأمين قصديله بوتون معارضلرينی اورتەدن قالديرمايه چاليشيرلر، كنديلرينه هيچ برفنالغی طوقونمامش، طوقونماسی‌ده غير محتمل بولونمش ايكن صرف ايلريده موقعلرينی طوتامق ايچون رقيب تلقی ايله‌دكلرينی برصورتله ديار عدمه كيتمش كوردكجه معنويت حس ايدييورلر. فقط يوزوللرلر دوشونميورلركه دنيادينيلن بودارفانی كيمسه‌يه قالمامش، آسياب دهره هركسك اوكونوب كيتمش ايكن فنا ايچريسنده بقا آرامقله، حظوظات نفسانيه‌يی برقاچ كون فضلهجه تطمين ايچون عالم بقايی بيقمقله دولايیسيله كنديلرينه‌ده‌ضرر ايتمش اولييورلر. هله فضله حريصلرك ياپدقلری فضاحت يانلرينه قالماديغنی ، عذاب اخرويدن باشقه بويونلرينی جلاد النه‌تسليم ايتمك صورتيله چوقلرينك بوجهان‌صوريده بيله جزای عملرينی كوردوكلرينی بيلدكلری حالده بنه احتراص پيشنده ، خيال آرقه‌سنده قوشمقدن منع نفس ايده‌مييورلر. ايكنجی برقسم دها واردر. بونلر ؛ بوبرتجيلردن دها زواللیدر: استقبال خوليا جيلری ! واقعا انسان اميدله ياشار. فقط معقول براميدبسله‌مك باشقه ، غيرمعقول برامل تعقيب ايتمك بنه باشقه‌در . معقول اميد بسله‌ينلر ، جهد واقدامدن ، اسبابه تشبثدن كری طورمازلر . موفق اولهمايجه نوميد

اولمادقلری كبی مقصدلرينه نائل اولق ايچون فضاحت ارتكابنه‌ده تنزل ايتمزلر . نامعقول و قطعی برامل تعقيب ايده‌نلر ايسه جهد و اقدامده بولونه‌لر ، اسبابه تشبث ايتسه‌لر بيله اميد موفقيت عرض جهره ابتسام‌ايده‌مه‌يجه درحال‌سقوط خياله اوغرارلر، وياخود دارالشفاده‌كی مجانينك برباشقه دردلوسی و فقط دها مدهشی اولق اوزره بر درد دوا نابزيره مبتلا اولورلر . علت نوميدی ومعلومدر ، وتأثيراتی‌ده او آندن اعتباراً ياشامايی‌زائد كورمك كبی ضرری نفسه منحصردر . اوتەكينك ايسه ياپاجغی شی بركلب عقور كبی اوتەيه بری‌يه صالديرمق ، يتشديرمه‌يه‌لديكنی ايصيروب ديار عدمه يوللامقدر . افترا ؛ اونلر ايچوندر. هتك ناموس ؛ بونلرايچوندر . والحاصل حائل املاری تلقی ايله‌دكلرينی يوق ايتمك‌ايچون هردرلو قيود اخلاقيه‌يی رفع بوكيلر ايچوندر . اكثريا معشوقنه قاووشامادن ديار آخرنه كيدن عاشقان شوريده دلان كبی بوجاناوارلرده‌مقصدلرينه نائل اولەدن خائب وحاسر كيدرلر. فقط بنه ابنای جيسنه يك چوق ضرر ايقاع ايلرلر . وچوق دفعه مملكته‌ده بويوك بويوك ضررلر ايدرلر : ايشته لالا مصطفی پاشا بونلردن بريدر . بوتون سعی، سليمی پادشاه ياديرمش ، صوكره كنديسنی اوكا صدراعظم اولمش كورمك ايچوندی. آنجق ديديكمز وجهله برچوق حسرتكشلر كبی بوده‌مرغ امانی صيد ايده‌مه‌دن كيتمش ؛ سليم پادشاه اولمش ، فقط او ، صدراعظم اولەمامشدر .

❁

سلطان سليمانك صوكايكی شهزاده‌سندن بويوكی سليم ؛ صاروخان ، كوچوكی بايزيد ؛ كوتاهيه‌ده والی بولونييورلردی . لالا مصطفی پاشا ايشته بوزمانده شهزاده سليمك معيتنه تعين ايدلمشدی . مصطفی پاشا؛ (صفد) دن (مغنيسا)يه كلركن بايزيده ملاقی اولمق ، عرض عبوديت ايله تقديم احترامات آيلەمك اوزره يولی دكيشديره‌رك كوتاهيه‌يه اوغرادی . بايزيد ؛ كنديسنه اولان حرمتی بيلديكی ايچون اسكی‌بنده‌سنی يانندە آليقويمق ايسته‌دی . فقط بو ،

تحویل املنه مخالف اولدوغی ایچون ، پاشا موافقت ایتمه‌دی . بویله بر تشبثك ذات حضرت پادشاهی طرفندن سوء تلقی ایدلمه‌سی احتمالی بولوندوغنی، کندیسی، « آنك خدمتنده ایکن دولتلو شهزاده‌نك دولتلو بروزه کوتورمك خدمت شریفکزده ایکن سعی ایتمکدن نجه مرتبه آسان » اولدوغنی سویله‌مك صورتیله شهزاده‌یی بالاقناع ـ مأموریت جدیده‌سنه متوجهاً ـ حرکت ایتدی. [١] ، وسلیمك یانه کیدر کیتمز ایلك ایشی ، قرداشلرك آره‌سنی آچه‌حق وسائله توسل اولدی . شهزاده سلیم ، اذواق حیاتیه‌یه فضله‌جه مبتلا ایدی. معاملات حکومتدن زیاده خصوصات شخصیه‌سنك تأمینه باقییوردی. اونك بوحالی، الالانك، فیریلداغنی حویرمك ایچون پك مساعد ایدی. بناءً علیه کیدر کیتمز شهزاده‌یی قوشقولاندیره‌حق سوزلر سویله‌مه‌یه باشلادی : باباسی قانونیتك قرداشی بایزیده توجه‌کار اولدوغندن بحث ایتدی . رستم پاشانك اوکا طرفدار بولوندوغندن دم ووردی . ونهایت برکون ، کندیسنی پدری مقامنه اصعاد ایده‌حك اسبابه توسل ایچون کندیسنه مساعده ایدوب ایتمه‌یه جکنی صوردی .

مصطفی پاشا ، استانبولده اوزون مدت بولونمشدی . پای‌تختك احوالنه ، افکارك کیفیت جریانته واقفدی. طرز حرکتنه کوره اعتمادسزلق کوسترمك‌ده اولدیغازدی . چونکه پاشا ، دائما صورت حقدن کورونییور، ایشده خدعه اولدوغنه احتمال ویردیره‌جك بروضع کوسترمییوردی . باخصوص اونك تکلیفی تامیله کندی لهنه واقع اوله‌جقدی . بناءً علیه بونلری دوشونن شهزاده ، اوکا سربستیٔ حرکات حقنی بخش ایتدی ، حتی فضله اوله‌رق مساعیسنك مکافاتی اولمق اوزره وزارت عظمایه نصب ایدیله‌جکنی‌ده ایما ایله‌دی . مصطفی پاشا ، فوق‌العاده سوینمشدی . چونکه اوکا بوخدمتی کوردوکدن صوکره ایستر ایسته‌مز اومقامه کچه‌جك ، شهزاده‌نك وعدی‌اولماسه بیله کندیسندن مناسب وامین کیمی بولوبده اورایه کچیره‌جکدی .

لالا ، شیطنت ایجادنده مهارت کامله‌سی اولدوغنی دها ایلك حرکتیله کوسترمشدی . شهزاده بایزیدك اسکی قپوقولی اولماسی اونك حرق ایشنه یارادی،

[١] تاریخ جودی چاپی جلد ١ صحیفه ٧٦

درحال برمکتوب قلمه آلدی . او ، بومکتوبده سلیمك سرخوشلغندن ، امور حکومته عدم‌قابلیتندن بحث‌ایدییور ، نامه‌نك مقدمه وخاتمه‌سنی‌ده هپ کندیسنه اولان صداقتندن باحث جمله‌لرله طولدورمش بولونییوردی . بوکاغدی ، سلیمه کوسترمکدن صوکره امین برآدامه شهزاده‌یه کوندەردی . اوآنه قادار هیچ برشیدن خبری اولمایان، یالکزایشی وکوجیله مشغول اولان بایزید ، بومکتوبك طوزاغه قونولمش بردانه اولدوغنك فرقنده اولمادی . یازدیغی قبول جوابیله کندیسنی اوکا قایدیردی .

بایزید ، باباسنك کندیسنه متوجه اولدوغنی ، رستم پاشانك‌ده طرفدارلغنی کوندیکنی بیلییوردی . سلطان‌سلیمان ، دها طقوز یوزاللی سنه‌سنده مجارستان سفرینه کیدرکن برابرنده آلوب کوتورمش ، ایرتسی سنه ترتیب اولونان آو آکلنجه‌لرنده بولونمق اوزره بروسه‌یه کوتوردیکی کبی تکرار برالکده استانبوله کتیره‌رك ادرنه‌یه کوندەرمشدی . طقوز یوز اللی ایکی سنه‌سنده پك مهم بر آیالت اولان قرمانی اوکا توجیه ایتمش، بوصورتله قدرینی اعلا ایله‌مشدی. [١] بوصورتله فعلاً باباسنك توجهلرینی کورمن بایزید ، آزصوکره ایکی دفعه پای‌تختنده قائممقام براقیلمق‌صورتیله قدری دهافضله تجیل ایدلمش اولییوردی. ایشته بونلری‌ده دوشونن شهزاده ، صادق‌لالانك غیرتنه کندیسنك انضمام ایده‌جك اوفاق برتشبثی سایه‌سنده باباسنك، کندیسنی قرداشنه ترجیح ایده‌جکنه امیندی.

قورناز لالا ، یکی‌افندیسی سلیمك برسوء ظنینه اوضراماق ایچون بایزیددن کان مکتوبی آچه‌دن شهزاده‌یه تسلیم ایتدی . اوندن صوکره خدعه‌لرینك نتیجه‌سنی تعجیل ایچون بایزیده . برادرینی آجی تحقیرلرله نزاعه دعوت ایتمه‌سنی بیلدیردی . اولوب بیتندن بی‌خبر اولان بایزید ، مصطفی پاشانك نصایحی ، حقنده‌خیرلی وفائده‌لی تلقی ایده‌رك تحقیرآمیز برمکتوب کوندەردی ، وتحقیری دها ایلری کوتورمش اولق ایچون مکتوبنه برقادین البسه‌سی‌ده ترفیق ایتدی. بایزیدك بوندەکی مقصدی ، قرداشنك برقادین کبی قورقاق اولدوغنی آکلاتمق،

[١] استادم بروسه‌لی طاهر بك افندینك کتبخانهٔ خصوصیلرنده موجود قوطوغرافله آلینمش اولان لطفی پاشا تاریخی صحیفه ٢١٣ـ٢١٨

دولايیسیله أر ایسه میدان جدالە آتیلماسنی تأمین ایدوب بوسایەده مصطفی پاشانك اهنده‌ی حرکاتی تسهیل ایلەمك ایدی . شهزاده سلیم ، بنه لالانك توصیه‌سیله حیله‌یه توسل ایتمەیی ، میدان کاروزاره آتیلمەیه ترجیح ایتدی . مکتوبلری والبسه‌یی برعریضه‌ایله باباسنه کوندەردی . بویوك قرداش، کوچوك قرداشی شکایت ایدییور، بووسیله ایلەده غضب‌شاهانه‌یی تحریك‌ایلیشییوردی. قانونی ، بایزیدك بویوك قرداشنه قارشی کوستردیکی بوحرمتسزلکدن دولایی منفعل اولدی ، کندیسنه تهدید آمیز برکاغد یازدی . مصطفی ، پادشاهك کوچوك شهزادەیه بویله برمکتوب یازدیغنی ، وبر سباعی واسطه‌سیله اونی کوندەرمك اوزره ابولوندوغنی خبر آلدی . برواسطه ترتیب‌ایلەدرك نامه‌بری أله کچیردی . مکتوبی ألندن آلدینی کبی کندیسنی‌ده أولدورتدی. بوقباحت‌ده سلیم طرفندن بودفعه بایزیده عطف ایدیلییور ، شهزاده‌نك نصایح پدرانه ایله عامل اولمادقدن ماعدا عصیاندن باشقه بر معنا ویرمکه‌جك اولان موصلی أولدورمك کیفیتنی‌ده برعریضه ایله پدرینه اشعار ایدییوردی . سلطان سلیمان، اوامری حقنده بویله معامله ایدلەسندن حدت‌ایلەرك، وبایزیدك سوریه‌ومصر طریقنك مفتاحی اولان قرەمانده دها زیاده والیلك ایتمەسنی مخاطرەلی بولەرق برباشقه ولایته احزامه قرار ویردی . فقط یالکز کوچوك شهزاده‌نك آیالتی دەکیشدیرمك مناسب اولەمیەجکنی ایچون هرایکیسنك آیالتلرینك تبدیلی قرار لاشدیرەرق سلیمی ، مغنیسا حکومتنك مرکز اداره‌سی اولان سماروخاندن آناطولی حکومتنك مقری اولان کوتاهیەیه ، بایزیدی دخی قرەمان والیلکنه بدل‌مرکزی آماسیه‌اولان خطەروم والیلکنه تعیین‌ایلەدی. [١] ومأموریتلرینی متظمن تنظیم اولونان خط همایونلردن سلیمه عائد اولانی درکاه معلا قپوجی باشیلرندن محمود ، وبایزیده متعلق بولونانی‌ده سمندر آغالرله کندیلرینه ارسال ایتدی .

شهزاده سلیم بو توجیهی مع‌المنونیه قبول ایدەرك « خامهٔ تعظیم و اجلال برله جواب‌نامه تحریر وارسال » ایتدیکی کبی آیالت جدیدەسنه متوجهاً

[١] ساتەر جلد ٦ صحیفه ٨٠

مغنیسادن حرکت دخی ایلەدی . بایزید ایسه آماسیەنك کوتاهیەیه نسبتله پای‌تخته اوزاق اولدوغنی نظردقته آلەرق، وبو تبدیلدن «استشمام بوی تبعید» ایدەرك « مدت مدیده بوعهد بعیددرکه بوایالت بکا وطن مثابه‌سنده اولمشدر ، خصوصاً علاقهٔ عظیمه ایتدیکم جایکاهمدن جدا اولمازم » یولنده بررجانامه‌ایله آیالتنده ابقاسنی باباسندن رجا ایتدی .

شهزاده سلیم ، بروسەیه کلوبده برادرینك کوتاهیەدن حرکت ایتمەدیکنی، وایتك‌ده ایسته‌مەدیکنی خبرآلینجه اوراده‌توقف ، وبوخصوصیده «احتیاطاً» والد ماجدلری طرفنه عرض‌ایتدی.

قانونی ، ایکی برادرك محاسدهٔ اخوت سائقه‌سیله برمنازعه چیقارەجقلرینی آکلادیغندن درحال ایکیسنه‌ده نصایح وتسلیتی متضمن برخط همایون تسطیر ، ولساناً دخی نصیحت ایتمك اوزره دامادی وزیر ثالث سقوللی محمد پاشایی شهزاده سلیمه ، وزیررابع برتو پاشایی‌ده شهزاده بایزیده اعزام ایلەدی .

شهزاده سلیم ، محمد پاشایه عزت واکرام ایلەدی : امر وارادهٔ پادشاهی‌یه امتثال ، کندیسی ایچون پك طبیعی بر حال اولدوغنی بالبیان بووسیله ایله خاکپای شاهانه‌یه احتراماتنك عرض وابلاغنی وزیردن رجا ایتدی .

شهزاده بایزید ایسه برتو پاشایه حسن معامله ایتمەدکدن باشقه یوم ملاقاتی اوزاتمق صورتیله عادتا استثقال ایتدی . الك نهایت حضورینه قبول ایتدیکی کوندەده کمال نوازشکارانه ایله کوکانی آلمایه جالیشه‌جق ، پدر بزرکواری حقنده‌ده بروضع احترامکار آلەجق یرده اوکا ، باباسنك « دعواسنی دیکله‌یوب ایراد ایدەجکی براهینی فهیم ایلەیه‌جك » علمادن برینی کوندرمەدیکندن شکایت ایتدی . بو سوزلردن مقصدی‌ده ، وزیرك جهالتی ، مرامنی آکلامقدەکی عجزینی بوزینه ووره‌رق بوصورتله اونی تذلیل و تحقیر ایلەمکدی . برتو پاشا ؛ شهزادەنك بوسوزلرندن ، و اطوار درشتانه‌سندن پك زیاده صیقیلدی ، واستحصال رخصت ایدر ایتمز استانبول یولنی طوتدی . بایزید ، حدتی شوصورتله پاشادن آلمغله‌برابر حرکتنك وخامتی‌درك ایدەرك مأیوساً کوتاهیەیی ترك ، وآماسیەیه متوجهاً حرکت ایتدی. سلطان سلیمان ، شهزادەنك حرکتی

خبر آلینجه الطاف مخصوصهٔ جهانبانیلرینك حقلرنده کما کان جایکیر اولدوغنی آکلاتمق مقصدیله بویوك اوغلی اورخانه جوروم، دیکر اوغلی محمودجه‌ده جانیك صنجاقلرینی توجیه ایتدی . بایزید : آنقره‌یه وصولنده آناطولی بکلر بکیسی جنابی زاده احمد پاشا طرفندن صورت مطنطنه و فوق‌العاده‌ده استقبال اولوندوغی کبی ، حرکتنده‌ده بالذات جوروم‌ه قادار رفاقت ایله‌مش، واورادده دخی روم‌ایلی بکلر بکیسی علی پاشا تکریمات و احترامات مخصوصه ایله استقبال ایله‌دکدن ماعدا قیمتدار هدایا عرض وتقدیم ایتمك صنورتیله ابراز آثار قدرشناسی ایتمشدی . ایشته بویله استقبالار ، آلایلر ، تشریفاتلر ، عزت واکرامله آماسیه‌یه قادار کلدی . آنجق کوتاهیه‌یی ترك ایتمه‌سی ، پدرینك رجاسنی اصغا ایتمه‌مه‌سی اوکا ، بك کران کلمش ، هله کندیسنی سریر سلطنته اسعاده ساعی اولان مصطفی پاشادن اوزاق دوشمه‌سی بوتون امیدلرینی زیروزبر ایتدیکی ایچون ذهنی پریشان ایتمشدی .

شهزاده‌نك یکی آیالتنده‌کی دوشونجه‌سی، تخت سلطنتی آلده ایده‌جك وسائل استکماله منحصردی . بوفکرینه واقف اولان برقاچ کیشی اطرافنی آلدیلر، اوکا ، دائما املنك ساحهٔ حصولده‌جیقماسی امکانندن بحث ایدر اولدیلر. بونلر قودوز فرهاد ، آقساق سیف‌الدین وامثالی سفها ایدی. [١]

بایزید ، قرناسندن بویولده تأمینات آلدقجه امیدی آرتیور ، مصطفی پاشادن کلن مکتوبلر ایسه اوامانی تقویه‌یه خدمت ایدیوردی .

فی‌الحقیقه لالا : سوك کوندهردیکی مکتوبده بنه سایمك عیش وعشرته اولان ابتلاسندن ، « بستر راحتده وکوشهٔ فراغتده مست وافکار دلفکار یاتورکن علی‌الغفله ایاغار » ایتدیکی تقدیرده « ازاله‌سی ممکن وایشین بتورمك متعین » اولدوغندن بحث ایتمکده ، بایزیددده ویردیکی جوابده پاشانك باسقین توصیه‌سنی موافق کوردوکنی ، تعیین ایده‌جکی کونده حرکتله بردنبره باصدیره‌جغنی بیلدیرمکده ایدی . مصطفی پاشا : بونك اوزرینه «غافل آولامق حرامیلر کاریدر ، تدبیره موافق ، پادشاهلره لایق ایش دکلدر » دیبور ،

[١] منجم باشی جلد ٣ صحیفه ٥١٠-٥١١

قرداشی مرداته برسوروده میدان جنك وجداله دعوت ایتمه‌سنی بیلدیریبوردی .

قانونی : اوغلنك آماسیه‌ده تك طورمادیغنی خبر آلمش ، تکرار نصیحت یوللی یازدیغی مکتوبی بر ساعیه تسلیماً ارسال ایله‌مشدی . فتنه وفساد احداثنده ، وپاشلادیغی ایشی باشارمقده حقیقةً ماهر اولان لالا مصطفی پاشا استانبولده واوتوده بریده تدارك ایتدیکی واسطه‌لرله مکتوب مسئله‌سندن خبردار اولدی. نامه‌بری تکرار یاقه‌لادیره‌رق وجودینی ازاله، وپادشاهلك مکتوبنی ده‌اعطا ایتدیردی. آرهدن ایکیه‌بر زمان کچوبده جواب آله‌مادقدن باشقه، شهزاده‌نك حرکات نارواده دوامنی ایشیده‌ن، وساعینك وجودندن‌ده برخبر آله‌مایان قانونی ، اوغلنك یومعامه‌لرینه فنا حالده قیزیبور ، بر دیوان کوننده کیفیتی قاضیعسکر حامد افندی‌یه شکایه بیله ایدیبوردی .

سلیم : بنه مصطفی پاشانك توصیه‌سیله ایشی دارالخلافه‌یه یازیبور، باباسندن امداد طلب ایدیبوردی . لالا : « بوطریقله بایزید خانی عاصی وکنهکار ، وسلطان سلیمی مرحمت وصیانته سزاوار کوسترردی . »

صدر اعظم رستم پاشا : لالانك فتنه‌سنه واقف اولمشدی . فقط اونك ایچون شهزاده‌لر ایشنه مداخله ایتمه‌یه امکان بوقدی. چونکه بر تشبثنه قانونی جنف ایله مقابله ایتمش ، بوحال اونك ایچون درس عبرت اولمشدی .

سنی ایچه ایلریله‌ین، فلکك برقاچ آجی وستمنه‌ده اوغرایان سلطان سلیمان ایسه بودسائسی کشف ایده‌میبور ، ایشی صورت ظاهره‌ده وکندیسنه واصل اولان معلومات دائره‌سنده تدقیق وبحا کمه‌ایدیبوردی . قانونی، باخصوص حرم سلطانك وفاتندن صوکره هرشیدن متأثر اولیبور ، فقط بوتأثری یتقمق ، أزمك صورتنده کوستریبوردی. اونك ایچون بایزیده قارشی یالکز کوجینمکله، حدت ایتمکله قالمادی ، اوکا قارشی منتقم بروضعیت آلدی . قانونی ، صانکه یکرمی اوتوز سنه اولکی رحیم و شفیق سلطان سلیمان دکلدی . شمدی او ، غضوب وظلوم کسیلمشدی . هرشیئی یارچالامق ، نابود ایلهمك آرزوسنده ایدی .

بونك ایچون اوغلنی، امرلرینه قارشی کلن، ساعیلرینی اولدوره‌رك بایزیدی

توابعیله برلکده پریشان ایده‌رك حقلرندن کلمك اوزره صورت مخصوصه‌ده اردو ترتیب ایدییور ؛ بونکله‌ده غیصنی تسکین ایده‌مه‌یه‌رك کندیسی کتمك، اوغلی آلیله طوتوب دار اغاجنه چیقارمق اوزره بالذات اسکداره کچیوردی.

بایزید ، قرمان آیالتی حسن اداره ایتمش ، شان وشهرتی سوریه‌یه قادار بایه‌یه موفق اولمشدی . آماسیه‌ده‌ده موفق اولییور ، خلقك جلب قلوبنه موفقیتی سایه‌سنده ایسته‌دیکنی بایه‌یه قادر بولونییوردی. تشبثاتی فعله کتیرمك ایسته‌یکجه قونیه طرفلرینه ، شام جهتلرینه آداملر کوندەردی . آماسیه ماجعاتنده خبرلر ایصال ایتدی . کیده‌لر، شهزاده نامنه معاونت طلب ایدییور ، معیتنده بالفعل خدمت ایتمك ایسته‌ینلر بر بر طوپلانییوردی .

بایزید ؛ کردلردن ، ترکمنلردن ، عربلردن مرکب برجم غفیر طوپلادکن قانونینك کوندەردیکی اردوده قونیه‌یه‌واصل اولییور، شهزاده سلیمك اردوسنی تقویه ایلییوردی . سلطان سلیمان ؛ آناطولی بکلر بکی جنابی احمد ، قرمان بکلر بکی صولاق فرهاد ، ذوالقدریه بکلر بکی کیلون علی ، آطنه بکی پیری بك وپاشالری شهزاده معیتنه التحاق ایچون امر ویرمش، اوج بیك یکیچری برفرقه سپاهی ایله برلکده سلاحدارلری ، جبه‌جیلری ، طوپجیلری مستصحباً قرق طوپله صوقوللی محمد پاشایی‌ده مرکزدن حرکت ایتدیرمشدی .

شهزاده بایزید ، معیتنده بر قسم قوت اولدوغی حالده سیواسه دوغری ایلریله‌دی . اورادە بولونان روم‌ایلی بکلربکی علی پاشایه مقصدینك صید وشکار اولدوغی خبرینی ایصال ایله برڤیر فضله اوله‌رق کندیسنه التحاق ایله‌مك‌اوزره دعوت دخی ایتدی .

علی پاشا ، بایزیدك مقصدی سیواسه کیرمك ، شهری آله کچیرمك اولدوغنی آکلادی ، وشهزاده‌یه ؛ موسم صید مرور ایتدیکندن ، واذن همایون لاحق اولمادقجه قلعه‌یی ترکله بر طرفه کیده‌میه‌جکندن بحثله اعتذار ایتدی . فقط جوق زمان کچمه‌دن بودفعه تفرج طریقیله قلعه‌یه کلش ، وایچریه کیرنجه دزدارینی ومستحفظلرینی‌اخراج ایتدیرەرك کندی‌طرفدارلرینی اقامه‌یه موفق اولمشدی . ایشته اصلی تهدید آمیز مکتوبلر بوندن صوکره باشلییور . لالا

مصطفی پاشانك دعوتنه اجابتله قرداشنك اینی بجرمك ایچون قوت تدارکنه اوندن صوکره قیام ایلییوردی . شهزاده اطرافه ایصال ایتدیکی خبرلردن کوکللیلر کلمه‌یه باشلادی ، وآز وقت ایچریسنده بونلرك عددی سواری‌و پیاده اون بش بیکه بالغ اولدی . قوتك تزاید ایتدیکنی کورەن شهزاده ؛ بونلری بالاستحصاب ، قونیه‌یه دوغری یرودی . بایزیدك قونیه اووەسنه تقربی ، پادشاه اردوسنك اورادە طوپلاندیغی زمانه تصادف ایتمشدی . بوصورتله ایکی اردو « کیقوش » قربنده تقابل ایتدی . « شمشیرلرمجلس هیجاده داثروتیرلر، هوای وغاده عقاب جانشکارکبی طائر » اولمایه ، شهزاده «بایزید وهوادارلری» قرمان عسکری اوزرینه امالهٔ لجام ایدوب سربازان طرفین موی زننکی کبی بربرینه » کیرمه‌یه باشلادی . اثنای حرب وقتالده آطنه حا کمی پیری بکله ، قرمان بکلربکی فرهادپاشا یاره‌لانمشلر ، آنقره وطرسوس سنجاقلری بکلری یحیی وفرخ بکلرده « غلطیدهٔ خاك هلاك » اولمشلردی . شهزاده سلیم اردوسی قوماندانلرندن بعضیلرینی‌غائب ایتمك سورتیله‌علامت ضعف کوستردیکی‌صیره‌ده سپاهی اوغلانلری وبر مقدار سکبان ، بر قاچ‌دانه ضربزن ایله « فارس‌الخیل میدان شجاعت » لالامصطفی پاشانك «تکاور تیزتاز غیرته‌ارخای عنان‌مسارعت» ایله‌مه‌سی، وفرهاد پاشانك‌ده هجوم اولدوغنه باقمایارق تکرار آتنه رکوب ایله میدان مبارزه‌یه آتیلماسی « غزاة دین‌عداة هزیمت قرین ایله بر مرتبة آشوب وجنك » ی موجب اولمشدی‌که : « سقف بالاخانهٔ سپهر برینمدن بهرام خون آشام کابانك تحسین وزمزمهٔ آفرین چکدی» . قرق سکز ساعت دوام ایدمن بوقانلی محاربه شهزاده بایزید اردوسنك هزیمت کلیه‌سیله نتیجه‌لندی. (٩٦٦) [١]

« کنه‌الاخبار » مؤلفی بوحاربه‌یی برمعتاداسلوب ساده‌ایله یازدقدن‌صوکره معرکه‌یی دها ایی جانلاندیرمق مقصدیله شوقطعه‌یی قید ایدییور :

لاشه‌لر رایحه‌سندن کچه‌مز اولدی نسیم
کمی بی‌سر کمی صدپاره آنك کمی دونیم
کله‌لردن نیچه یوز برج بدنلر پایلوب

[١] سیاحتنامه مؤلفی قرمچلی زاده عبدالعزیز افندی صحیفه ١٧٤ - ١٧٨

ویردی دزدارلغن سکاره مردان کریم

آرتیق بایزید ایچون ساووشمقدن باشقه چاره قالمامشدی . یانده بولونان اوغلی اورخانی آله‌رق مسادق بنده‌لرینك برقاچیله آماسیه یولنی طوتدی . شهزاده ، مأیوس وپریشان قاچییور ، یاپدیغنه‌ده بك زیاده اظهار ندامت ایدییوردی . شمدی بوتون بوفلاکتلرك مسببی مصطفی پاشا اولدوغنی آکلامش، فقط اودقیقه‌ده قلباً بعض ونفرتدن باشقه یاپاجق برشی قالمامشدی . آماسیه‌یه عودتنده قودوز فرهاد ، آقساق سیف‌الدین ومستانه آلای بکی کبی خدله تکرار اطرافنی آلمق ، یکیدن بعض ترتیبات توصیه‌سیله شهزاده‌یی اویالامق ایسته‌دیلر. آنجق یدیکی ضربه تأثیریله بایزید، بونلرك سوزلرینه التفاتکار اولمادی، وبوندن صوکره سلامتی آنجق پدرینك مرحمتنه التجاده کورمه‌رك « خون جکر أزوب ودیدهٔ غم‌دیده‌سندن قانلو یاشلر آقیدوب ودرت شهزاده‌سنك دخی عن ایله آمیخته کوزلری یاشی ایله هزار توبه واستغفار وعجز وانکسار برله بر مکتوب یازدیردی . وبندن صادر اولان جمع اوضاع ناهموار ، لالا مصطفی پاشانك القاسیدر ، بنی آزدیردی ، دیدی . » [١]

شهزاده، احوالك وخامتی دوشوندوکجه، کونده‌ردیکی مکتوبلره جواب آله‌جق قادار بر زمان کچمه‌دیکنه باقمایه‌رق ، معروضاتنی تأکید ایدییور ، بابالی قانونی‌دن عفو وصفح استدعاسنده بولوندوغی حالده هیچ بر جواب — آله‌میوردی . جواب آله‌مامسی سببسز دکلدی . چونکه مصطفی پاشا ؛ قوای خفیه‌سی سایه‌سنده مکتوبلری بر بر آلنه کچیرییور ، بر قسمنی ییرتییور ، بعضیلرینی‌ده سلطان سلیمانی دهازیاده اغضاب ایده‌جك سورتده تحریفه اوغراتدقدن صکره کونده‌ریوردی . [٢]

بایزید ؛ مغلوب اولمغله، کندیسنه التحاق ایده‌نلر عقوبته اوغرامقله برابر آزمدت ظرفنده اطرافنده بنه اون ایکی بیك کیشی قادار طوپلاندی . چونکه خلق ؛ بایزیدك حیات انزوا کاریسنی سلیمك طرز معیشت سفیهانه‌سنه ترجیح

[١] پچوی جلد ١ صحیفه ٣٩٣
[٢] صحائف‌الاخبار جلد ٣ صحیفه ٥١٢ .

ایلییور ، واوکا جان وکوکلدن محبت ایدییوردی . سلیمك ؛ والده‌سی خرم سلطانه مشابهت تامه عرض ایده‌ن مدور وشیشکین چهره‌سنه ، ماوی کوزلرینه، آچیق قمرال صاچلرینه ، تام‌مناسبله بر روس تبینه بدل ، بایزیدك باباسنه بکزه‌ین شکل وشمائلی‌ده خلق اوزرنده تأثیر ایقاعندن خالی قالمییوردی .

قونیه مغلوبیتندن اعتباراً ایکی آی قادار بروقت کچمشدی . شهزاده ؛ بو مدتی هپ امیدله کچیرمشدی . ندامتی توبه‌لرله . استغفارلرله باباسنه عرض ایده‌ن بایزید ؛ عفو ایله معامله کورمه‌جکنه ذاهبدی . حال‌بوکه آلدیغی خبرلر بونك عکسنی اثبات ایدییوردی . بونلر مواجهه‌سنده شهزاده ایچون ایکی شی واردی : یا قوای موجوده‌سنی تزیید ایدوب ایکنجی دفعه حربه طوتوشمق، یاخود حدود عثمانیدن خارجه ساووشمق !

بایزید ؛ بونلرك برنجیسنه توسل ایده‌بیلیردی . اساساً ممیتنده آیاغنه‌قادار کله‌جك اردو ایله چاریشه‌جق برقوت واردی. ثانیاً بوقوتی تزیید ایده‌بیلمك اقتداری هرآن کندیسنده موجوددی. اطرافه کوندره‌جکی برخبر ، برچوق کتینك کندیسنه التحاقنی تأمین ایده‌بیلیردی . فقط او ، بونی یاپمادی. یاخود فتاحالده قیرلمش اولان قوهٔ معنویه‌سی یوزندن موفقیتی مجادله‌ده دکل ، پدرینك مرحمتنه التجاده کورمه‌سی حسیله یاپمادی .

ایکنجی‌یی بالترجیح حرمیه‌صادق خدمتکارلرندن آغلایه آیریله‌رق عسکری ودرت اوغلی ایله برلکده آماسیه‌دن ایران حدودینه متوجهاً یوله چیقدی . شهزاده ، خزینه‌سیله اك قیمتدار اشیاسنی‌ده برابر کوتوریوردی .

ومضان بابرامنك برنجی کونته تصادف ایدن بو یوم مفارقت، آماسیه‌لیلر ایچون بر روز فلاکت ایدی : هرکس آغلییور ، خلق ؛ شهزاده‌نك یولنی کوز یاشلریله ایصلاتییوردی . ذاتاً شفقتلی ومرحمتلی برقلب طاشیان بایزید ؛ بوتظاهرات حزینانه قارشیسنده کندیسنی طوتامادی ، هونکور هونکور آغلامایه باشلادی .

شهزاده بایزیدك قونیه مغلوبیتی سلیم طرفندن یازیلان عریضه ایله سلطان سلیمانه بیلدیرلمشدی . قانونی، بونکله اکتفا ایتمیور، اوغلی قوردن منع ایتمك

ایچون هرطرلو تدابیره توسل ایدییوردی . آناطولیده شهزاده‌یی تعقیب ایچون مهم قوتلر واردی . اونلرك باشنده‌ده صوقوللی یولونییوردی . سلطان سلیمان، اردونك نواقصنی مرکزدن اکمال ایتدیرییوردی . سلیم اردوسنه لزومی اولان جبخانه و مهماتك کوندرلدیکنه دائر محمد پاشایه شویله بر حکم ارسال قلنمشدی :

« وزیر محمد پاشایه حکم که

فرزند ارجمند اوغلم سلیم طال بقاده‌یه اللی قنطار باروت وبریوك فتیل اوتی ایله توفنك فتیلی قاترلره تحمیل اولنوب اول‌جانبه ایصال ایچون درکاه معلا چاوشلرندن ... مزیدقدره ایله ارسال اولندی . بیوردم که التوت سکا تسلیم ایتدکده الوب قبض ایلیوب عینی ایله ارسال اولنان جبه‌خانه‌یی سکا تمحاله تسلیم ایتدوکنه دائر الله تمسك ویروب داخی ذکر اولنان جبه‌خانه‌یی اصلا تأخیر ایتیوب مشارالیه اوغلومه ارسال وایصال ایده‌سن . شویله که تحمیل اولنان طوار یولده طوره کرا ایله طوار بولوب بروجه استعجال جبه خانه‌یی عوق ایتیوب مومی الیه اولاشدوره‌سن . بوبابده مشار الیهك لالاسنه دخی حکم شریف یازلمشدر. آلوب آنیداخی کوندروب تسلیم ایده‌سن تسلیم اولدوغنه عرض الوب کوندره‌سن . خصوص مزبور محل اقدامدر . اولاشدورمقده اهتمام ایده‌سن . (١٦ ـ رمضان ٩٦٦)

سلطان سلیمان : تعقیب اردوسنك بوصورتله مهماتی اکمال ایله‌دیکی کبی اوغلنك توقیفی ایچون دیار بکر بکیسنه قطعی حکملر کوندره‌ردی . پادشاه بوحکمده بویوك برقوتله « ملاطیه » کچیدینی طوتماسنی بکه امرایدییور، شرق حدودینی بووجهله تحت تأمینه آلدیرمق ایستییوردی. فقط شهزاده‌نك تدارك ایده‌جکی بر کمی ایله قارشی‌یه کفه طرفلرینه کچمه‌سی ، ویاخود باشقه‌طرفلره صاوشماسی احتمالی دخی واردی . بونی نظر دقته آلان قانونی « قریم » خانینه‌ده حکم کوندرمش، اوکاده‌شهزاده‌نك اوطرفلره قاچماسنه‌محل بر اقیلماماسنی امر ایتمشدی . پادشاهك ناصل دوشوندیکنی کوسترمن بوحکملر شونلردی:

« دیاربکر بکلر بکیسنه حکم که :

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi
Hakkı Süphandağ Kitaphanesi

بوندن اقدم سکا کچه احکام شریفه کوندریلوب مناسب اولان محلده جمعیت اوزره اولوب اطراف وجوانبه ناظر اولوب برمصلحت واقع اولورسه بذل مقدور ایلیه‌سن دیو امرم اولمش ایدی . حالیا اوغلوم بایزید بعض اهل فساد جمع ایدوب فرزند ارجمند اوغلوم سلیم طال بقاه اوزرینه کلوب اهل اسلام ایله جنك ایدوب فرار ایتمشدر . ایله اولسه بیوردم که وصول بولدقده تأخیر ایتیوب ملاطیه کچیدینه کلوب برمناسب اولان محلده حاضرومهیا اولوب اطراف وجوانبه ناظر اولوب احوال واطوارین دائما تتبع وتجسس ایدوب داخی هر نه‌جانبه توجه ایدرسه آرقوری یولنه واروب عنایت حق ایله حقندن کلمه‌سن . بوبابده مشارالیه اوغلوم سلیم طال بقاه یانده اولان بکلربکیلر عسکرایله یوریمك امر اولوب وزیرم محمد پاشا دخی روم ایلی بکلربکیسی وکلیاً روم ایلی عسکری وسلحدارلرم وعلوفه‌جیلرم وغریب یکیلرم و ایکی بیك مقدار یکیچری ایله سکبانلرم باشی بیله ارسال اولمشدر . سندداخی کرکی کبی مقید اولوب غفلت اوزره اولمیه‌سن .هرنه محله کلوب ونه تدارك اوزره اولوب ونه خبر آلدوغك یازوب بیلدورمه‌سین وملاطیه‌ده بعض اهل شناعت اوزره اولدوغین سنجاقبکی عرض ایتمشدر . انوك کبیلری یوقلیوب اهل فساد و شناعت اولدقلرك شرعله حقلرندن کلوب رعایادن وغیریدن کسیه‌یراق قوللاندیرمیه‌سن وملاطیه‌ناظری محمدی دخی هرنه طریقله اولورسه الله کتوروب مجال ویرمیوب حقندن کلمه‌سن . اهمالدن حذر ایده‌سن ومشارالیه چاوشی اکلندیرمیوب بروجه استعجال برویه کوندره‌سن . ١٢ رمضان ٩٦٦ »

« خان حضرتلرینه حکم که :

بوندن اقدم اوغلوم بایزید عصیان و طغیان ایلیوب بعض اهل فساد جمع ایلیوب ارجمند اوغلوم سلیم طال بقاه‌اوزرینه کلوب اهل‌اسلام ایله جنك ایلیوب بعنایةالله تعالی منهزم ومقهور اولوب باقی قالان اشرا ایله فرار ایتمشدر . ایله اولسه متحمل درکه کمی ایله کفه ویاخود چرا کسه طرفلرینه کیتمك فکرنده اولا . ایله اولسه کرکدرکه استانهٔسعادتمزه اولان وفور اخلاص واختصاصکز مقتضاسنجه بوبابده سزدخی دائما مقید اولوب اول‌جوانبی ویالیلری وچرا کسه

سمتلرینی کرکی کبی هرزمانده تتبع وتجسسدن خالی اولیوب انوك کبی جیته‌ویا کبی ایله اول جانبه وارملو اولورسه مجال ویرمیوب الله کتوروب حقندن کلاسن واکر اولوسیدر واکر دیریسیدر مقبولدر . غفلت ایله برجانبه فرار ایتدیرمه‌مك بابنده انواع مساعیٔ جمیله ظهوره کتورمسن . غفلت اوزره اولیه‌سن اکر بو خصوصده اکر سایراهدا طرفنده واقف اولدوغك اخبار صحیحه‌نی اعلامدن خالی اولیه‌سن ١٧ رمضان ٩٦٦ »

قانونی ، بوامرلری کوندەردکدن صوکره بایزیدك آماسیه‌یه کلدیکنی ، قافقاسیه طرفلرینه قاچمق ایچون تدارکاتده بولوندوغنی خبر آلمش، بوخصوصك تأمینی مقصدیله رعایادن آت وطوار طوپلادیغی‌ده ایشتمشدی .

شهزاده‌نك فراری سلطان سلیمانی فوق‌العاده اندیشه‌ناك ایدیبوردی . قره‌دن ودکزدن فرارینه مانع اولق ایچون روم ایلی ودیار بکر بکلر بکیلرینه یکیدن امرلر کوندەریبور، کورجستان طرفلرینك دکز یولارینك محافظه‌سی کمال اهمیتله اخطار ایدیبوردی . ایش اوزادقجه، وفرارتشبثلرینی خبر آلدقجه تبلیغاتی تأکید، دها فضله احتیاط کوستریلمش اولق ایچون صامسون، سینوب وطرابزونه قادارپوتون قره‌دکز ساحلنده‌کی قاضیلره حکملراوسال ایلیبوردی، قریم خانینده مؤکدامرلر کوندەریبور، ساحللری تفتیش ایله‌مه‌سی، دزدارلره وخلقه تنبیهاتده بولونماسی لزومنی توصیه ایدیبوردی. بونلر آره‌سنده‌صوقوللی محمد پاشایه کوندەریلن حکم جالب دقت ایدی. شهزاده‌نك آلده ایدله‌سنه‌سلطان سلیمانك نه‌درجه اهمیت ویردیکی بوحکمدن صراحةً آکلاشیلیوردی .

یرینده :

« هرکسك شجاعت ومردانه‌لکی ظهوره کله‌جك زماندر ، شویله‌که بلوك خلقی ویکیچری قوللرمدن وسایر عساکر ظفر مأثردن هر کیمك یولداشلغی ظاهر اولورسه ان‌شاءالله تعالی هر بری انواع عنایت پادشاهانه واضعاف حمایت شهنشاهانه ایله بهره‌مند و برمراد اولوب فوق مایتصور کلی رعایتلر وترقیلر اولنمق مقرردر . » دەنیلیوردی .

ایران جهتنه کچمه‌سی احتمالی‌ده نظر دقته آلان سلطان سلیمان شهزاده‌نك او

طرفه‌مرورینی حالنده‌دردتی ایچون شاه‌طهماسبه‌ده‌شو نامه‌ی‌ایونی کوندەرمشدی :

« عالیحضرت ، رتبت کردون بسست قمر بهجت عطارد فطنت ناهید عشرت خورشید افاخت برجیس سعادت بهرام صولت کیوان رفعت کسری معدلت دارا درایت سلطنت پناه خلافت دستکاه باسط امن و امان متمسك حبل متین (ان‌اه یأمر بالعدل والاحسان) المؤید بلطف‌اه القایم باامراه معزالدوله والعزه والسلطنهٔ والاقبال طهماسب شاه ادام‌اه تعالی أیام دولته وسلطنته ومضاعف کل یوم مقادیر حشمته وشوکته فوایح وروایح دعواتی‌که بهب هدایت دقاؤ وفاقدن منشعب وشمایم نسایم تسلیماتی که منشأ عنایت نسیم اتحاد وانفاقدن منبعث اولور انواع عز وشرف برله مهدی ومتحف قلندقدن مسکره آینهٔ رأی خواب نمای ومرأت ضمیر ظلمت زدایه ظاهر وهویدا اولهکه حالیا اوغلم بایزید غرور شباب و اغوای اصحاب سبی ایله دائرهٔ ادبدن خارج جادهٔ اطاعتدن عدول وطریق ضلالته دخول ایدوب شعار عصیانی اشعار وآثار طغیانی اظهار ایلیوب بی‌تأمله وتفکر بی‌اندیشه وتدبر اختامی اشرالناسدن نتیجهٔ ارباب فتنه وفساد واصحاب بغی وعنادی یانه جمع ایلیوب فرزند ارجمند امجد وارشد اوغلم سلیم اوزرینه یوریوب اغراض فاسدهٔ دنیویه واغراض کاسدهٔ دنیه ایچون مقابله ومقاتله ایلمکین مشارالیه اوغلم‌دخی متوکلا علی‌اه ومستعیناً باه یانینده حاضر بولنان رجال توانا مجال ایله مضاربه ومحاربه‌یه مباشرت ایلدکده اول جیش بدکیش بونلرك هیئت پرهیبتیله هجومن کوریجك مقابله‌یه مقاومت ومقاتله‌یه طاقتلری قالیوب عسکر انجم شرری‌جون بنات‌النعش حز افتراقه واختربختی وبال احتراقه دوشمکین جمعیت وضلالت مأثری تفریق وفریق جهالت منتقی خسارت وهزیمته رفیق اولوب فراری اختیار ایلش ایدی موسی الیه اوغلم سلیم طال بقاءك صرصر غیرت نارحمیته التهاب ولهب غضبه اضطراب ویرمکین کلیاروم‌ایلی‌دلاورلریله وآناطولی‌وقره‌مان ومرعش عسکری ایله وبعض قپوم قوللری ویکیچریلر ایله معجلا یوریوب هجوم ایتدوکنی ایشیدیجك فراری فراره تبدیل ایلیوب دیار شرق جانبنه توجه ایلش امدی اول حضرت عالی رتب ایله مابینده منعقد اولان کمال محبت

واخلاصی وتمام مودت واختصاص مقتضی‌دوکه اگر اوغلم‌بایزید عنید شرزمهٔ قلیله وزمزمهٔ دلیله‌سیله سرحدات ولایتکزه داخل اولق دیلرسه اجازت و رخصت ویرمیوب حدود ولایت ضابطلرینه تنبیه و تأکید اولنه‌که ممر وممبرلری سد ایلیوب کچورمیه‌لر شویله‌که برطریقله اول جانبه یول بولوب مملکته داخل اولورسه دخی مجال ویرمیوب برار آدملر ایله اوغلم سلیمه کوندروب تسلیم اولنه تاکه بوجانبدن کوندریلان عسکر ظفر رهبر سرحد ولایتکزه داخل اولق لازم کلوب حدود ولایته ورعایای مملکته غفلت ایله تعدی وتأذی اولنجه پس بوخصوصده هرنسنه‌که لایق خلوص محبت‌وسزاوار صفای نیت‌در صدور وظهور ایله بوقضیه‌نك اعلامیچون اردهان سنجاق بکی‌قولم سنان اول‌صوب صوابه ارسال اولندقده‌عندالوصول مأمولدرکه‌معجلاً کرد بوجانبه رخصت اجازت ایله ارسال اولنه همواره صدور دولت ومعالی مدی‌الایام‌والیالی بوجود عالی مزین ومشرف دارادٔ (اللهرؤف‌بالعباد). [١]

شهزاده بایزید مسئله‌سی بوتون سرای‌ارکانی اشغال ایدییوردی. برزمانلر شهزاده‌نك کورجستان طرفلرینه ، قریم ساحللرینه کچمه‌سی نظردقته‌آلنش، اوکاکوره ترتیبات‌لازمه اخذی‌ایچون علاقه‌دارانه اخطارانده بولونملشدی. بالآخره کلن خبرلر ، فرار ایشنه باشقه براستقامت ویرییوردی : بوخبرلر ، عربستانه فرار ایده‌جکی مرکزنده ایدی . شهزاده قره‌مان‌آیالتنده بولوندوغی صیره‌ده سوریه‌لیلرله تماس ایتمش ، بوسایه‌ده طرفدارلر قازانمشیدی. بونلری بیلن ، وسلطنت حرصیله کوزلری قرارات سلیم ، درحال حلب بکلربکیسنه، دیاربکر بکلربکیسنه، اوطرفلرده‌کی کردبکلرینه، دیاربکره‌تابع عرب‌شیخلرینه تورکمن کتخدالرینه ، حتی بری‌بکلرینه کوندرملك اوزره برحکم مسوده‌سی یازدیردی . بونی استانبوله ، پدری سلطان‌سلیمانه کوندردی . سلیمك‌بوندن مقصدی قرداشنی اورتمدن قالدیرتمق ، عثمانلی تاجنه بلارقیب نامزد قالمقدی. قانونی ، کندیسنه عرض اولونان مسوده‌نك آلتنه : « بومسوده‌نك عینی ایله حکم یازلسون » دیه اشارت ایتدی ، واوسورتله تبیض ایدیلن حکم مصطفی

[١] منشأت فریدون بك جلد ٢ صحیفه ٤٥ ـ ٤٦

چاوشله هرطرفه کوندیرلدی . حال‌بوکه شهزاده‌نك اویله برنیتی یوقدی . اوه سلامتی آنجق حدود خارجنده ، بالخاصه ایرانده کوریییوردی . بونك‌ایچون عربستان ، بغداد طرفلرنده‌کی تلاشلر بیهوده ایدی .

سلطان سلیمان ، یالکز شهزاده بایزیدی تعقیب ایتدیرمکله قالمییوردی ، معیتی رجالندن کریده قالانلری حبس ، طرفدارلق ایده‌نلری تأدیب‌ایتدیریییور کندیسیله برابر فرار ایله‌بنلرك آناطولیده چیفتلکلرینی میری ایچون ضبط ایتدیریییوردی .

نهایت شهزاده‌نك آماسیه‌دن فرار ایتدیکی آکلاشیلنجه ایشه یارایان جادیرلرینك ، حبه خانه‌سنك استانبوله سوقی ، کتابلریله آت وطاوارلرینك‌ده پای‌تخته کوندیرلمه‌سی قرارلاشدیرلمشیدی . قانونی ، اورادہ قالان عائله‌سنك دخی قالدیرلماسنی امر ایتمش ، فقط اونلرك استانبوله کتیرلمه‌یه‌رك بروسه‌ده آلیقونولمالرینی‌اراده ایله‌مشدی. بومقصدله پای‌تختدن بارکیرلر کوندیریلییور، بروسه‌ده قلعه ایچنده میزان‌امینی علی‌بکك ناتمام خانه‌سی‌اکمال ایتدیریلییوردی. شهزاده بایزیدك ایچ خاتی بروسه‌یه کلمه‌جکدی . فقط شهزاده بایزیددن خبر یوقدی . آناطولیده‌کی بکلر بکلربکلرك نمامنه امرلر ویرلمش ایکن شهزاده‌نك أله کچیرلمه‌سی ممکن اولهمامشدی .

شهزاده بایزید ، فراره قرار ویرنجه سیواس والیسندن اوتوزبیك آلتون استقراض‌ایتدیکی کبی‌اوطرفلره‌ویرکوطرح‌ایتمك صورتیله‌ده اون‌سکزبیك آلتون ایله اوتوز بر دوه ، آلتمش آت ، یکرمی قاطر تدارك ایتمشدی .. ارضروم بکلربکی آیاس پاشاده بعض حوایج ضروریه‌سنی تدارك ایتدکدن باشقه برقاچ یوك لعل ومیخده کوندرمشدی . شهزاده بونلری مستصحباً ایران یولی طوتدورمش کیدییوردی ، آنجق فرار کیفیتی خبرآلان ملاطیه بکی‌مصطفی، عینتاب بکی خسرو ، سیواس بکلر بکی‌تمرد علی بکلر آیدقلری امر موجبنجه شهزاده‌نك آرقه‌سنه دوشمشلر ، وایزینی کشف ایتدکلری بایزید طاقمنك « اوزرینه زنبور تلا کبی» اوشوشمشلردی. نهایت تعقیب‌ایده‌نلر عجم‌حدودینه یاقین « ساعت چقوری » دەنیلن برده شهزاده طاقمنه مصادف اولدیلر ، شدتلی

بر هجومله اوزرلرینه آتیلدیلر . بایزید عسکری : سلاحلرینك قوتندن زیاده آتلرینك سرعتنه کوره‌ه‌رك فرارله یوللرینه دوام ایتدیلر . یالکز شهزاده‌نك معیتی أرکانندن فرح آغا ، بو صیره‌ده تحت اسارته دوشمشدی ، وبرقاچ توغ وعلمده معقبلرك الرینه کچدی . شهزاده بایزید ، آله کچه‌مش ، آرتیق ایران طوپراغنه دخالت ایتمشدی . کندیسنی تعقیب ایده‌نلر صاحه مغایر بر حرکت وقوعه کتیرمه‌مك مقصدیله ایلریله‌مه‌مشلر ، کری یه دونوب شهزاده سلیمك یانینه کلشلردی . شهزاده سلیم : اوزمانلر ارضروم جوارنده‌جرمیك اوونه‌سنده بولونیوردی . بکلرك ، فراری یی آلده ایتمکه موفق اولهمادقلرندن دولایی متأثر اولمغله برابر اونلره اکرام‌والتفاتده‌قصور ایتمه‌دی . قوجه سنان‌پاشانك برادری اولان آیاس‌پاشانك شهزاده‌یه‌یاردیم‌ایتمه‌سندن‌دولایی بوینونی ووردوردی تعقیده غیرت کوسترمن ملاطیه‌یکنی یرینه ترفیع ایتدیردی . شهزاده‌نك ایرانه فراری سلطان سلیمان ایچون مهم بر مسئله ایدی . خرم سلطانك نفوذینه ، حسن وآننه قارشی هردرلو خسعفی کوسترمن پادشاه عزمنده هیچ بر زمان فتور کتیرمیوردی . بایزیدی تعقیب ایتمك ، معیتی پریشان ایلهمك ، حتی ایرانده بیله آرزوسنی یرینه کتیرمك ، سلطان سلیمان قانونینك یکانه‌املی ایدی‌ه بو سببدن اوغلنه ، ارضروم بکلربکیسنه ، قباد پاشایه ایران طرفندن خبر آلمالری ایچون قطعی امرلر کوندرییوردی . بایزیدك‌ایرانیلرله نه‌درلومناسباتده بولوندوغنی آکلامق ایچون وان بکلر بکیسنه مکرراً امرلر کوندرمشدی . فقط بو امرلره قطعی وصریح برجواب‌کلییوردی . بونلردن صبرسزلانه‌یه پاشلایان قانونی ، سوك کوندره‌رديکی حکمده بکی تهدید بیله ایدییوردی :

« وان بکلر بکیسنه حکم‌که ،

بوندن اقدم سکاییچه دفعه احکام شریفه ارسال اولونوب‌اونه جانبدن‌صحیح خبر آلنوب بلدره‌سن دیو امرم اولمش ایدی . بونجه زماندن برو صحیح خبر آلوب اعلام ایلدك شویله‌میدرکه بونجه زماندن برو مراد اولوب برصحیح خبرآلمیه یاخودالنمش اولمیه، بوبابده مسئول‌سن . بیوردم‌که بودفعه.... وصول بولدقده متیقظ وانتباه اوزره اولوب هرنه‌طریقله اولورسه اوته‌جانبنك

احوال و اطوارندن وفکر و فراستلرندن صحیح خبر آلوب معجلاً اعلام ایده‌سن . بوخصوصی سایر امورده قیاس ایتمیوب غفلت اوزره اولمیوب امرم اوزره بودفعه صحیح خبر آلوب بلدیره‌سن . شویله‌که کیرو صحیح خبرآلوب بیلدیرمیه‌سن عذرك مقبول اولماز . بلمش اوله‌سن . اکه کوره مفید اولوب علی‌التوالی خبرك اکسیك ایتمیه‌سن . وبالفعل واقده هرجنس ترکه‌دن نمقدار موجوددر انبار ذخیره واردر وشمدیکی حالده اول ولایتك ترکه‌سی احوالی نجه‌در یازوب بیلدیره‌سن . وارن چاوشی اکلندیرمیوب‌استعجال اوزره کیرو ارسال ایلیه‌سن ، ٤ محرم ٩٦٨ »

سلطان سلیمان قانونی : بوامری کوندره‌رديکی زمان ، شهزاده بایزید ایرانه چوقدن کیرمش ، (قزوین)ه واصل اولالی بر سنه اولمشدی . پادشاهك مقصدینه نائل‌اولمسی‌ایچون آرتیق شاه‌ایله مخابره‌دن‌باشقه چاره‌قالمامشدی. [١]

بایزیدك ایرانه التجاسی اوزرینه برطرفدن شهزاده سلیم ، دیکر طرفدن وزیر ثانی محمد ، ولالا مصطفی پاشالر شاه طهماسبه بررعریضه کونده‌رمشلر، وه العیاذ بالله تعالی ! اکر اعدایه فی‌الجمله‌میل‌ومحابا واقع اولوب حمایت وشفاعت قصدیله بوجانبه نوعا مخالفت اولنورسه مصالحه‌یه اختلال عارض اولوب مجموع اولان عسا کر دریا مثال من‌بعد ممنوع‌ومدفوع اولق احتمالی قالمیوب حضرت صاحب قران نصرت اقتران دخی فی‌الحال کلوب بوجانبه اتصال بولوب رعایا وبرایا آراده پایمال وپریشان حال اولوب سبب اولانلره کلی وبال‌حاصل اولور» تهدیدنی درج ایتمه‌ین اونوتمامق‌صورتیله شهزاده‌نك کندیلرینه اعاده‌سنی طلب ایله‌مشلردی. [٢] آنجق طهماسب بوتهدیدلره پاپوچ براقمیوب ، ارکان‌وامراده حدودی تجاوز ایده‌مه‌دکلری کبی اردوقلری یرده قاله‌مایه‌رق مقام سلطنتدن قاچی ایتدکلری امره تبعاً حلبه معاودت ایدییوردی .

---

[١] تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه‌سی ، جزؤ : ٣٦ محرری : احمد رفیق بك صحیفه : ٧٠٥ - ٧٢٧

[٢] منشأت فریدون بك جلد ٢ صحیفه ٢٥ - ٢٦

وزیراعظم رستم پاشا، حیله‌لرك منبعی بیلیوردی. فقط سس چیقاره‌میبور، حدتنه مغلوب اولان قانونی ایسه هرچه‌بادآبادبایزیدك ایشنی بیتیرمك ایستییوردی. بوصیره‌ده هر نصلسه بروسیله بولدی. لالانك نفاقلرینی پادشاهه آکلاتمرق دفعی‌اجرینی استحصال ایتدی. مصطفی پاشا، شهزاده‌نك لالالغندن قالدیریلیور، بوسنه‌ده «یوزغه» سنجاق بکی توتونسز حسین پاشا ایله بجایش ایدیلییوردی. بونی خبر آلان شهزاده، پاشانك ابقاسی ایچون کیفیتی بابانسه عرض ایتدی. سلطان سلیمان، اونك بواشعارینی ترویج ایتمیور، یالکز مصطفی پاشایی بردرجه ترفیع ایله «طمشوار»ه کتیرییوردی. آنجق شهزاده بودفعه‌ده بایزید ایشنك هنوز برطرف اولامسی حسبیله خدمتندن خشنود اولدوغی بوذاتك معتمده ابقاسنی کوندردیکی برعریضه ایله ایکنجی دفعه استرحام ایله‌دیکندن بودفعه‌ده شهزاده‌نك ایرانده بولونماسی مناسبتیله اهمیت موقعیه‌سی درکار اولان وان والیلکنه تحویل ایتدی.

شهزاده بایزید، ایران حدودینه التجا ایدنجه، وصولنی خواص اتباعندن برینی کوندرمك صورتیله روان حاکمی «شاه قولی سلطان»، بیلدیردی. وکیفیتی «طهماسب» شاهه بیلدیرمه‌سنی‌ده رجا ایتدی. شهزاده، شاهدن ورود ایده‌جك امره امتثال حرکت ایله‌مك اوزره رواندە قالدی. بایزیدك دخالتی کندیسنه برادری «القاص میرزا» نك فرارینی درخاطر ایتدیرمه‌رك، و «بوزه القاصه نعم‌البدل جناب باریدن برعطیهٔ عظیمه‌در» دەیەرك (نظام‌الدین‌شاه قولی استاجلوخان)ی مهماندازبالتعیین اوکا، وآذربایجان‌وزیری «غیاث‌الدین عطاءالله»، شهزاده‌نك تعظیمات وتکریمات ایله استقبالنی امر ایتدی. شاه، بایزیده یازدیغی مکتوبده کندیسنی توقیرات لایقه ایله تبریزده صورت مخصوصه‌ده قبول ایده‌جکنی، حقنده اولاد کبی معامله ایتمکله برابر استراحتنك هرصورتله تأمین ایدیله‌جکنی یازییوردی.

لسان فارسی ایله یازلمش اولان بو مکتوبك اوتقطه‌لری محتوی اولان قسمی شودر:

«مشهود ضمیرمنیر مهر تنویر می‌گرداندکه قبل از ورود کتاب مستطاب

درباب ابوت واخوتمآب سلطنت پناه متردد خاطر بودیم و ارادت خاطر عاطیان حضرترا درین باب راجح داشته‌انتظار شریف داشتیم‌که درین‌ولا که نامهٔ نامی رسید ولفظ ابوت درتعریف القاب همایون نوشته بودند این معنی رامستند بالهام غیبی دانسته مانیزان سلطنت پناه را بسمت فرزندی معزز وگرامی گردانیدیم وانشاءالله تعالی در مراعات وظایف ومقتضای آن نسب عالی بوجهی اهتمام خواهیم فرمودکه آثاران بصحایف روزگار وصفحات لیل‌ونهار باقی ماند ومعذرت که درباب آمدن اولکای نواب‌همایون مابی‌رخصت واجازت قلمی فرموده بودند حقا که باوجود عالم محبت ویگانکی در علاقهٔ ابوت وفرزندی اصلا کنجایش ان نیست ملتی حینن ازطریق مکاتبی‌بتکلیفی اولکای مارا مشرف فرموده‌اند ازین بغایت ونهایت‌مقبول‌افتاده خاطرشریف از غبارات دغدغه مصفی دارند وامدن خودرا بدین دیار خیر آثار وتحض مسرت وعین صفاشناسند همواره ضلال سلطنت واقبال وسایهٔ رفعت واجلال بر مفارق انام مخلد ومستدام باد برب‌العباد» [۱]

شهزاده، قزوینه پادشاهلره لایق مراسم ایله داخل اولییور، باشده شاه اولق اوزره تکمیل عجم امرا واکابری طرفندن یك مطنطن برصورتده استقبال ایدیلییوردی.

«غفاری» دن نقلاً منجم باشینك روایتنه کوره طقوز یوز آلتمش یدی سنه‌سی محرمنك اون برنجی پنجشنبه کونی وقت عصرده قزوینه داخل اولان شهزاده طهماسب طرفندن یکی مژده‌یه بالذات استقبال ایدلدی. ایران شاهلرینه دیدیه وداراتی یك زیاده سوییورلر، وبوخصوصده‌کی افراطی تزیید شرف وحیثیتلری نقطه‌سنه‌دن الزم عد ایدییورلردی. اونك ایچون شهزاده‌یه ملاقی اولدوغی صیره‌ده آلتون، کوموش، اینجی وسائر ذی قیمت احجار ایله‌مالی اوتوز طباق طولوسی شیلری‌بایزیدك باشی‌اوزرندن‌دوکدیریبور، وکندیسنه قیمتدار اکرلر اورولمش طقوز آت هدیه ایدییوردی. اسکی برمورخز، راسمهٔ قبولی یارلاق جمله‌لرله تصویر ایلییور:

[۱] منشأت فریدون بك جلد ۲ صحیفه ٤٤ ـ ٤٥

«وبالجمله سنه سبع وستين وتسعمائه سفرينك يكرمى اوچنجى كونده [١] قران علويين مثالى بر بر جده بولشديلر ودعواى ابوت وبنوت ايله حملى اوپوشوب قوچوشديلر حتى سراى شاهه حين دخوانده پاى انداز مصور قماشلر دوشتديلر واوتوز طبق زر وسيم ايله انحو ويروزه دليل وبرهان ايله علو وغلوط شهزاده‌نك فرقه ايثار ونثار ايتديلر وفوق الحد اظهار سرور وبهجت ايدوب انبساط ونشاط كوستردبلر وبنه اولحينده مجالس اولدقدرتى شهنشينده بر ذى‌قيمت كرانبها تاقهٔ مرصع زيبا شاه كندى نامبارك اليله دستار شهزاده‌يه وضع ايدوب يعنى كه تكميل محبت ايتديلر . چون شهزاده قبوقاغنه كتملك داعيه‌سين ايتدى. طقوز رأس اسب خوش خرام وكميت تيزگامرخت مرصع وزين زرين ايله على طريق الهديه عرضه قلدى . بوكره غيرت ناموس سلطنت عثمانى عرق شهزاده‌ده جنبان اولوب بش كوندن سوكره شاه دولتخواهى منزلنه‌دعوت ايلدى وپاى رخشنه سرايندن منزلنه كلنجه پاى‌انداز قماشلر دوشه‌دى. وفرقه اواقدرجواهر ونوادر ايثارونثار ايتديكه حد وتعداددن افزون ايدى و سراسر و زربافت يه‌لر ايله تمام اللى رأس آت وبر قاج كيسه سيم‌وزر وحقه‌حقه دروكوهر وبر تيغ مجوهر وبرمرصع خنجر وبيك طونلق قدر اقمشه وسراسر عرض وپيشكش ايتدى » [٢]

برطرفدن بوصراسم ايفا اولونوركن ديكر طرفدن شاه شهزاده‌يى برجوق وعدلرله تطمين ايدييور ، هر صورتله مستريح اولماسنى تأمين ايده‌جك وسائلى بالذات استحصال ايده‌جكنى وعد ايلييوردى. بوالتفاتلرى كورمن، برجوق‌ده تأمينات آلان شهزاده آرتيق كنديسنى مستريح عد ايدييور ، وبوندن بويله كنديسى ايچون هيچ برتهلكه تصور ايتميوردى .

[١] صحائف الاخبار يوم ملاقاتى محرمك اون برنجى پنجشنبه كونى ومحل ملاقات اولاق اوزره قزوينى كوستريبور . يحيوى ايله هامه‌رده ملاقات محلى اولەرق تبريز كوستريليبور ، وتاريخ اولەرق‌ده هرايكيسى صفرى قبول ايلييور . دوغريسى‌ده بودر. قزوين شهزاده‌نك مهماندارلر ومستقبلين طرفندن ايلك قبول اولوندوغى ير اولق لازم كلير . م . ذ .

(٢) يحيوى جلد ١ صحيفه ٣٩٧ - ٣٩٨

شهزاده ايران تختكاهنه كيره‌ركن عجم ارکان وامراسى مواجهه‌سنده معيتى افرادينه عسكرى تعليملر ياديرمش . و عثمانليلر سلاح وآت قوللانه‌دكى مهارتلريله ايرانيلرى حيرته دوشورمشدى . حتى بوحال مواجهه‌سنده بداية اور كمش اولان عجملر بونك « ملاعبه طريقيله‌برنوع مجوم وسلحشورلق » دن عبارت اولدوغنى آكلايه‌رق مستريح وفقط متحير اولمشلردى . ايرانيلرك بدايتده‌كى تردد وسوكرمكى تحيرلرينى كورمن قودوز فرهادله بعض رؤسا « بوفرصتى فوت ايتميهلم . قيامته قدر برنام آليقويهلم. اذن شريفكله قتلباشلره فلييچ قويلم ديو اذن ايستديلر » اونلرك بو طاشقينلقلرينى كورمن شهزاده « بوكلامى صاقلك من بعد لسانه كتورملك يوخسه كندى الله سويلينى قتل ايدرم » يولنده «محكم تنبيه» بويوردبلر. شهزاده‌نك بويله قطعى لسانله اخطاراتده بولونمه‌يه حتى دركاردى. چونكه جهلانك اوفاق برطاشقينلغى كندى حياتى‌ده تهلكه‌يه قويابيليردى .

آرتيق شهزاده مستريحدى . هردرلو احتياجاتى تأمين ايدييور ، عفوى ايچون پدرى نزدنده شفاعتده بولونولاجغى‌ده وعداولونييوردى. حتى حين قبوللده شاه طهماسب ايله « مابينلرنده هزار معاهده وبى‌شمار مواعده ظاهر وصادر » اولمش ايدى . [٢]

بايزيدى مكدر ايدمن يالكز برجهت ايدى: آماسيه‌ده ترك ايتديكى افراد عائله‌سنى . شهزاده « اونلردن هيچ بر خبر آلاميور ، بوندن دولايى تأثرى آرتدقجه آرتييوردى . بعض كره‌ده تأثر وكدردن آنه برشئ كچمك احتمالى اولماديغنى دوشونمكله تخفيف آلامه چاليشييور، شاهك اميدبخش سوزلرى‌ده اوكا بوخصوصده تسلى برينه كچييوردى . بايزيدك كونلرى ايشته بويله حزن وكدر ، تأثر وألم ، اميد و تسلى ايله مرور ايدييوردى. طهماسب حقيقة كنديسنه احترامده قصور ايتميوردى . شهزاده « معيتى خلقيله اسكيسى كبى حرومسراست ياشييور، كوروشييور، شهرده كزييور، آكله‌نييوردى. بوحيات

(٢) نخبة التواريخ والاخبار صحيفه ٩٩ .

مستريحانه، وايرانيلرك كوسترديكارى حسن قبول شهزاده‌يى تمنون ايديبوردى
احتساساتنى شو منظومه ايله آكلاتمق ايسته‌يوردى :

رد اتديلرسه كر بزى عثمان اولرى
ايتدى قبول دل محجمستان اولرى
دل مزروعينه تخم محبت برقارلر
غزوينله هرات و صفاهان اولرى
احسان اميديله بز اتدك حوالتى
احسانلر اتديلر بزه احسان اولرى
رحم ايتديلر فلاكتمز چونكه كوردلر
تبريز و نخجوان ايله شروان اولرى
راز درونمز اشيدوب شفقت ايتديلر
پيران بلخ وراز خراسان اولرى
ياقوت اشكله كوريجك دامنم دولو
كوزدن برقدى لعلى بدخشان اولرى
اردى خطايله خنثه كرچكم خطا
بقمادى خطامزه كيلان اولرى
ايكى جهانده نوله شفيع اولسه‌لر بزه
ايران اولرى ايله توران اولرى
اول سرور دو عالم واصحاب وآل ايچون
كانلر درر شفاعت وغفران اولرى
بو «شاهى» نك كناهنى عفو ايتسه نولا
سلطان روم وملكت عثمان اولرى [١]

[١] بو منظومه وآشاغيده كورولەجك اولان مصحح غزل (على اميرى) افنديلرك (ملت كتبخانه) سنه تبرع ايويوردوقلرى قيمتدار آثارلر ميانندەكى شهزاده‌نك دعوانندن آلينمشدر. افندى حضرتلرينك حقمزده كوسترديكلرى تسهيلات وحسن قبولدن دولايى شورادە مفتاً بيان تشكرى وظيفه‌دن عد ايديبودم . م . ذ

شهزاده‌نك معيتى خلقنك جرأت وجسارتى، جست وچالاكيسى ؛ ايرانيلرى ،
بالخاصه شاهك افراد معيتى حيرتلره دوشوريبور ، اونلرك قيليچ وسلاح
قوللانمه‌ده ، آت بينمه‌ده‌كى مهارتلرى پاشده شاه اولق اوزره هيسنى متحير
ايديبوردى . زال اوغلى رستملر يتشديرمن بو محيطده ، اوزمانده قوت
بازوسنى طانيتديرمش ، جسارتيله اشتهار ايتمش آدامله يوق دكلدى . فقط
« روزوغاده حمله » كراوانه‌سى رعب افكن قلب اعدا بر فرد دلير شير نظير »
اولان قودوز فرهادك ياننده اولانلرك هيسى سونوك قالييوردى ،

شاه طهماسب ايله شهزاده بايزيدك آره‌سى غايت اى ايدى . يكديكرينى
صيق صيق زيارت ايديبور، متقابلاً ضيافتلر كشيده ايلييورلردى . كونك برنده
شاه ، شهزاده‌نك كلمه‌سى اوزرينه ياريده براقدينى ايشى بيتيرمك مجبوريتنده
اولدوغنى ، وبونك ايچون‌ده كنديسنك ياردمنه محتاج بولوندوغنى سويله‌دى .
شهزاده قپوجى باشيسى عرب محمدك قوماندا سى آلتنده اولق اوزره برمفرزه
عسكريه‌يى شاهك معيتنه ويردى .

كيده‌لر شاهك كنديلرندن انتظار ايتديكى خدمتى بالفاً مابلغ كوردىلر ،
وايرانيلرك ضبطنى آرزو ايله‌دكارى قلعه‌يى آز مدت ايچنده آله كچيردىلر .
آنجق اخلاقاً دوشكون اولان عرب محمد قلعه‌يى فتح ايدركن مورخ « عالى »
نك تعبيرى وجه ايله « ايمانلرى حص حصينى سرخ سرانه تسليم ايتديلر . »
ايرانيلرله اوزون مدت دوشوب قالقمه‌لرى ، اونلرك‌ده عيش وعشرته فضله
طالمه‌لرينه، وكيده‌رك اخلاق حميده‌لرندن بعضيلرينى غائب ايتمه‌لرينه منجر اولدى.
برزمان كلدىكه قوجه عرب آرتيق ولى نعمتى طانيق ايسته‌ميور ، ايرانيلره
خدمتى جانه منت بيليوردى . اونك بوحالى هر طرفده شايع اولدى . حتى
فضله اولەرق شهزاده عليهدارلغيله شهرت بولدى . بوصورتله مقصد حاصل
اولوبده عودت شاهى وقوع بولونجه‌برشكرانهٔ خدمت اولق اوزره طهماسب
طرفندن شهزاده‌يه مكلف برضيافت كشيده ايدلدى . حتى شاه منتدارلغنى يك
ايلرى‌يه واردىرمش ، يمكلرك بشندن شهزاده‌نك طباغنه بالذات قويمق صورتيله
عنونيتى علناً اظهار ايله‌مشدى .

ضیافت محلی اولمق اوزره شاهك خاص باغچه‌سی انتخاب ایدلمشدی .
بوراده هرایکی طرف ایسته‌دیکی کبی دولاشیبور ، کاه‌وبیکاه بربرلریله قارشیلاشه‌رق
کیبورلردی .

عرب محمد ، شهزاده ایله رفقاسندن آیرلمش . یالکزجه کزمه‌یه ، دها
دوغریسی طهماسبی تعقیبه قویولمشدی . بوندن مقصدی شاهه یالکزجه تصادف ایتمك ،
عقلنجه فضله بر خلوص چاقه‌رق بو سایه‌ده کندیسنه دها زیاده تقربه موفق
اولمقدی . فقط بر تصادف شهزاده‌نك غلمانندن برینی عربك پیشنده بولوندوردی .
محمد ، طبیعی بوندن خبردار دکلدی ، آز ایلریده طهماسبی یالکز بولونجه‌یانه
یاقلاشه‌رق « زنهار دولتلو شاهم احتیاط اوزره اولك سزه بر نادیده کوشه‌دن
تفنك اندازلر زخم اورسه کرکدر صقنك ! » کلمه‌لرینی عجله عجله تفوه ایتدکدن
صوکره اوزاقلاشمشدی . خائن عرب کندیسنه موقع پایارکن شاه ایله شهزاده
آرمسنه ناقابل املا بر بوشلق آچدیغنك فرقنده دکلدی . ظاهر نیك وبدی تفریقدن
عاجز اولدوغندن اوله حق که طهماسب‌ده اونك سوزلرینی جدی تلقی ایتدی ،
وجزئی ترددن صوکره یولی دکیشدیردی . مع‌هذا بونکله‌ده قالمادی . آرتیق
تورکلرك کندیسنی اولدوره جکلری احتمالی ذهننده بویوتدیکی ایچون هدر دشکم
عارضه‌سنی بهانه ایدوب اول رهکذردن آخر سمته کیتدی . « بیچاره شاه
اوقادار قورقدی که باغچه‌نك عمومی قپولرندن جیقمایه جرأت ایده‌مه‌دی ، بك
ایشلك اولمایان تنها قپولردن برندن جیقه‌رق همان سراینه قوشوب قاپادی .

آنجق صبرسزجه عودت‌ایده‌رکن شهزاده‌یی قوشقولاندیرمامق ، ویاخود
ترتیبات موجوده‌دن خبردار اولمش اولدوغی آکلاتمامق ایچون وزراسندن
« معصوم » و« حسن » نامنده بایزیده طرفندن بالوکاله اعتذار ایتمه‌لرینی ، کندیسنك
آنی بر صورتده مفارقتی . « مزاجنه عارض اولان حلل » دن ایلری کلدیکنی
سویله‌مه‌لرینی تنبیه ایتدی . وزیرلر اوبولده حرکت ایتدیلر . اقشام ازانی
متعاقب ضیافت سفره‌سی قوردورولدی ، وشهزاده‌یه لازم کلن اکرام بعدالایفا
مشعله‌لرله ، ومذبذب بر آلایله منزله کوتورولدی . فقط کیفیتدن خبردار اولان
برقسم بندکان شاهی ، وبالخاصه اونلرك بویله فتنه‌کارانه‌لرندن آکلایاجق قادارایچه‌لك

کوستره‌مه‌ین قسمی دها او نسیره‌ده شهزاده‌یه قارشی اطوارنالایقه طاقینمقده ،
وبونی بر پارچه‌ده ایلری‌یه واردیرمقده باس کورمه‌دیلر .

، جداً ذکی اولان شهزاده بایزید ، بو آنی تبدلك معناسنی بردرلو آکلایه‌مامش ،
بونکله برابر اقامتکاهنه پك یورغون ویزکین برحالده دونمشدی . بر پارچه
استراحت ایدنجه معنی خلقندن بری ایجری‌یه کیردی ، سویله‌دیکی سوزلرله
برقاچ ساعت اول حاصل ایتدیکی شبه‌یی اوسایه‌ده ازاله‌ایتمش اولدی . شهزاده‌نك
تردد‌نی کیده‌رن ، باغچه‌ده عرب محمدی بالتعقیب شاه ایله آرده‌سنده کچن
ماجرایه واقف اولان غلام ایدی . بایزیده سویلدیکی ده عربك طلهماسبه تفوهدن
چکینمه‌دیکی نفاق جویانه سوزلردی . بونك اوزرینه شهزاده همان محمدی احضار
ایتدیردی ، وواوی انکاره سایامی اوزرینه غلام ایله یوزلشدیره‌رك اقرار
ایتدیرنجه‌ده همان بوینونی ووردوردی . شهزاده‌نك بحق تطبیق ایتدیکی بوجزا
معنی خلقندن ینه بوکلب وخلقنده اولان بعضیلرینی اورکوتمك کبی بر فائده‌سی
اولمغله برابر بو طاقلرینك کندیسندن یوز چویرمه‌لرینی‌ده انتاج ایتدی .

چونکه بونك اوزرینه آقساق سیف‌الدین ، مستان ایله سکبان‌باشی اورادن
صاووشمشلر ، درکاه شاهی‌یه بالالتجا وقوع حالی بر طاقم علاوات کاذبه ایله
طهماسبه ابلاغ ایله‌مشلر ایدی . بونلرك اوبولده‌کی افاداتی شاهی بوتون‌بوتون
شبه‌یه دوشوردی ، واوکوندن اعتباراً شهزاده‌یی حیاتنه قصد ایتمه‌یه حاضرلانمش
بردشمن تلقی ایتمه‌یه باشلادی . صباحلین ایرانیلرك ایشی آزینه‌رق شهزاده‌نك
یولوندونی سرایه هجوم ایله اولدورمه‌یه تشبث ایتمه‌لری ، بوفکرك شاهده نه‌مدهش
بر بر ایتدیکنی کوستریبوردی . قودوز فرهاد ایله برقاچ فدا کارك جرأتکارانه
مدافعاتی اولمامش اولسه‌ایدی متجاوزلر مقصدلرینه نائل اوله‌جقلر ، قیمتدار
مسافرلرینی سوء ظنه قربان ایده‌جکاردی . وضعیتك وخامتی کوره‌ن شهزاده
بایزید ، عجلهٔ سرای اطرافنی قوشاتدقلری ، ونجاوزاته باشلادقلری صیره‌ده
اولادلرینی یانه آلدی . عاقبته برتوکل تام ایله انتظاره باشلادی . آنجق ایشی
دها ایلری‌یه کوتورمك ایسته‌مه‌ین طهماسب ندماسندن ایکیسنی شهزاده‌نزدینه
کونده‌ردی ، آره‌ده‌کی سوء تفهمدن دولایی اظهار تأسف ایتدیکنی تبلیغ

ایتدیردیکی کبی تجاوز جرأتی کوسترمش اولانلرك برایکیسنی ده اعدام ایتدیردی.
انجق بوتدابیر شهزاده‌یی غافل آولامق مقصدیله اتخاذ ایدلمش ایدی . چونکه
شاه بویله عذرلر دیلر، وایشده علاقه‌سی اولمادیغنی کوسترمك ایچون آدملرندن
بعضلرینی ده اعدام ایتدیرر کن دیکر طرفدن شهزاده واتباعنی قولایلقله الله
کچیرمك تدابیره توسل ایتمکدن ده کیری طورمییوردی . نتیجه کیم ایکنجی
برضیافته دعوت ایده‌رك کلدکلرنده بردنبره اوزرلرینه هجوم ایله مدافعه یه امکان
قالمه‌دن الله کچیرمك ایچون سرایك مدخلنده زورباز و ایله مشتهر قوریجیلرندن
اون بش کشیی یرلشدیرمشدی . ٩٦٧ سنه‌سی جمادی‌الاولنك اورته‌لرنده
واقع اولان بودعوته اجابت ایلهین شهزاده ، سرای شاهی‌یه داخل اولدوغی
سیره‌ده مترقب کبی فرصت اولان قوریجیلر اوزرینه آتیلدیلر ، وکندیسنی
طوتوب قوللرینی قیمتیوراق باغلادیلر. معیتی خلقندن عرض تسلیمیت ایده‌نلر
افندیلری کبی « بوقاغی‌یه » وورولییور . وممانعت ایله‌ینلر ایسه همان اورادہ
اولدورولیوردی. متعاقباً شهزاده‌نك درت اوغلی‌ده الله کچیرلدی . الك بویوکی
« اورخان » یوزباشی حسن ، « محمود » معصوم خانه « عثمان » قوریجی باشی،
« عیداه » ده میر سید شریفه تسلیم ایدلمش. واشیای موجوده‌لری‌ده غصب
ایتدیرلمشدی . [١]

کیفیتدن خبردار اولان شاه ، وقعه‌دن معلوماتی یوقش کبی طاوراندی ؛
شهزاده‌نك الارینی چوزدورتدوکی کبی حقنده نالایق معامله‌یه قیام ایله‌ینلرك
تجزیه ایده‌جکنی‌ده بیان ایتدی. فضله‌اولهرق آره‌ده موجود منافرت دولایسیله
ایکنجی برسوء معامله‌یه معروض قالامق ایچون سرایده وکندی یانده مسافر
قالماسنی صیقلمقسزین سویله‌مکدن کیری طورمادی. حتی بوسوزلرله شهزاده‌یی
بر پارچه تسلی ایتدکدن صوکره کوکلنی دها زیاده آلمش اولق ایچون پدری

[١] منجم باشی جلد ٣ صحیفه ٥١٤ ده قوریجی باشی‌یه تسلیم ایدیلن شهزاده‌نك
اسمنی « محمد » کوسترمکده ایسه‌ده آتیده یك‌مهم برملاقاتی عیناً علاوه ایده‌جکمز (قطب
مکی) بونی عثمان اولق اوزره قید ایدییور ، سیاح شهیر شهزاده ایله کوروشدوکی ومعیتی
خلقیله برابر شهزاده و سلطانلرك اسملرینی‌ده یازدیغی ایچون شبهه‌سز دها دوغری اولان
بومعلوماتی ترجیح ایتدك .

سلطان سلیمانه کوندردیکی ایلچینك عن قریب کله‌جکندن وباباسندن کندیسنی
عفو واطلاق ایله‌دیکنه دائر کتیردیکی خبر اوزرینه مرفهاً مملکتنه اعزامه
موفق اولمه‌جغندن‌ده دم ووردی . [١]

شهزاده‌نك برابرنده کتیردیکی عسکرك بر قسمنك عشیرتلر ، وعثمانلیلرله
معارض بکلرله علاقه‌سی واردی ، بر طاقمنك ایسه هیچ بر مناسبتی یوقدی .
شاه، مناسبتی بولونمایانلرك اعدامنی، اوته کیلرك ده عشیرت ومملکتلرینه طاغیتملرینی
امر ایتدی . بوامر بش بیك کشینك بلاسبب أولدورولمه‌سنی موجب اولدی.
اوته کیلرده صربوطیتلرینه کوره ذوالقدریه ، لاکو ، قرمانلی ، طورغودلی ،
عشیرتلرینه کونده‌رلدی . شهزاده‌نك خواص اتباعندن طورغود اوغلی حسن
بك ، ذوالقدرلی احمد بك ، شاهنجی باشی عبدالنبی ، چاووش ، قرمانلی دلی
سیف‌الدین ، سکبان باشی علی آغا تخلیص کریبان ایده‌بیلمشلردی . [٢]

بویله ناکهانی ونالایق بر معامله‌یه هدف اولدوغندن دولایی بایزید فناحالده
متأثر اولییور ، اولجه یالکز عائله وکریمه‌لرندن محروم ایکن شمدی برده
چوجوقلرندن، بك سودیکی اولادلرندن آیرلمه‌سی اونی بك زیاده متألم ایدییوردی.
زوالی شهزاده دردینی شاهه آکلاتمق ، دوچار اولدوغی معامله‌یه لایق اولمادیغنی
سویله‌مك ایستییور، اوغلارندن معلومات آلمق، جبراً یانندن آیردقدن صوکره
نرمیه ونه ایچون کوتوروللدوکلرینی اوکرنمك آرزو ایدییور ، فقط بر درلو
آکلاتمه‌یه ، وآکلامه‌یه موفق اولامییوردی .

شهزاده‌یه سوء قصد ترتیبی کبی واقع اولان بعض نارواملاندن صوکره
شاهك سوائق سیاستی ، بایزیدك ایرانده وجودندن کندیسنجه ترتب ایده‌ن
اندیشه‌دن ، شهزاده‌یی باباسنه تسلیم ایتمکله نائل اولماسنی امید ایتدیکی فوائددن
عبارت اولدی . [٣]

ذاتاً قارداشنك ایرانه التجا ایتدیکنی خبر آلدیغی آنده شهزاده سلیم ؛

(١) کتبه‌الاخبار کتبخانهٔ عمومیده یازمه نسخه نومرو ١٤٤ صحیفه ١١٣-١١٦
[٢] صحائف‌الاخبار جلد ٣ صحیفه ٥١٣ .
(٣) هامه‌ر جلد ٦ صحیفه ٨٤

یر طرفدن کیفیتی بارکاه سلیمان خانی یه عرض ایتمش ، دیکر طرفدن « شهباز نامهٔ فصاحت پرداز ، میراخورلری ولدیم صفا آورلری » طوراق آغایی برنامه ایله شاه طهماسب نزدینه کوندرمشدی . سلطان سلیمان دخی بایزیدی اعاده ایتمسی حقنده یازدیغی بر نامه یی « محمود بك » ه تودیعاً ارسال ایلهمشدی . بو نامه لرك هر ایکیسنده وقوع حال تصویر ایدلمکده ، شهزاده نك اعادهسی طلب اولونمقده ایدی . سلیم ، مکتوبنده قرداشی حقنده بالخاصه شو تعبیراتی قوللانیور : « کندیسی عوربی حور بر قاچ آدم ایله آماسیه طرفن مقر ایدوب جرأت جسارت پر خسارتنه ندامت کوستروب وفور اعتذارایله توبه واستغفار ایدوب لکن قولی فعلنه موافق وباطنی ظاهرینه مطابق اولمایوب شرع شریف موجبنجه مرحمته لایق اولمامقله اعتازی مقبول حضرت خداوندکار اولیوب اسرار شناعت آثاری دخی ظاهر وآشکار اولمقله وقوع وجود فساد آلودی نار غضب پادشاهی یه سزاوار اولغین الخ . . . . . » [١]

ایلچیلرك هر ایکیسی ، حقلرنده احترامات مخصوصه کوسترلمك صورتیله حضور شاهی یه قبول اولوندیلر . « آیین شاهان قدیم اوزره نامه لرك اوستنه سیم ودینار » صاچیلدی . بعده آچیلهرق « بر سواد خوان منشی آواز ایله اول مکتوبلر » ی اوقودی . یونی مبعاقب ایلچیلرك افادات شفاهیه لری دخی استماع قلندی .

طهماسب ، کندیسنه دخالت ایتمش اولان شهزاده نك اعادهسی نه شرعه ونه ده شاهانه موافق اولهمایه جغنی ، وفقط پادشاه عالمپناهك سوجنی عفوی حالنده خاکپای شاهانه لرینه یوز سورمك اوزره شهزاده نك کوندریلمه جکنی سویلییور . بو خصوصه دائر یازدیغی جوابنامه لری تقدیم ایلهمك ، وشفاعاً دخی عرض اعتذار وشفاعت ایتمك اوزره یوز باشی « تابوت » آغایی شهزاده سلیمك قوریجی باشیسی « رشیدالدین » ی ده سلطان سلیمانه اعزام ایلهمش بولونیوردی .

شاه طرفندن شهزاده سلیمه کوندریلن جوابنامه ده جالب دقت سوزلر واردی :

(١) فریدون بك منشآتی جلد ٢ صحیفه ٣٤

« کتاب شریف بلاغت انتاکز مقتضاسنجه شهزادهٔ عنید سلطان بایزید نادان وجاهل ورعایت حقوق پدر وبرادر مهتراندن غافل ولایعقل اولغین شناعت وسفاهتلری بی نهایت اولدوغنه بنم دخی علم حاصل اولمشدر . اما خوف وبیم پادشاهی ایله اولزمانده اوزرینه هجوم ایدن عساکر نامتناهیدن (یوم یفرالمرء من اخیه) حالاتن عیناً مشاهده ایده جك بالضروره قاچسوب اول سلسلهٔ علیه لریله مابینلرنده رابطهٔ دوستی واتحاد رسوخ وسداد اوزره اولدوغنه اعتماد واعتقاد ایتمکین کناهلرینه عذر خواه اولوب شفاعت امیدیله مخلصکز یانه کلوب بحمدالله کهیدانديش و بدخواهلریکز یانلرینه وارمدی وایتدوکی اعمال قبیحه و افعال فضیحه نك دخی جزا وسزاسن بولوب بالفعل زبان عجز وانکسار واعتذار واستغفاره کلمشدر . هر آینه برمقتضای (حسن الامور الی الله العفو عند قدرة والحلم عندالغضب) ایله عمل ایلمك وعفو و مرحمت کوسترمك موجب رضای الهی و سبب خشنودی حضرت رسالتپناهی در . خصوصا جناب پادشاه سلیمان حشمت موسی الهی طوتوب حضرتکزه تسلیم ایتمکی امر واشارت ایتمشلر حقا که بواسل نسنه بکا واجدادمه سنت وعادت اولامشدر . بلکه زمان سابقده ارباب جرائم وکناه ترسی وبیم سلاطین جهاندن قاچوب اول سلسلهٔ سعادت دستکاهی پناه ایدهکلوب قتل وقصاص پنجه سنجن خلاص بولمشلردر بوخصوصك حصولی یعنی سلطان بایزیدك وصولی آخروجهله ممکن ومیسر ایکن طوتوب کوندرمکه احتیاج یوقدر نامهٔ شریفکز کندونك اوزرینه قرائت اولندقده قباحت وشناعتنه ندامت کوستروب کریه وزاری ایله تضرعات بی شمار ایلدی اکر بنم کناهلریمی درخواست ایتمزدن اول بنی اولطرفه ارسال وایصال ایدرسکز لهب غضب پادشاهی اشتعاله کلوب مرحوم سلطان مصطفی کبی بنی دخی همدم قتل وقتال ایتمك مقرردر لکن صیانت ناموس پادشاهی ملاحظه سیله التماس نامه یازیلوب معتمدعلیه قدیمی عمدة الاعاظم زین الدین علی اغا یوزباشی ایله ایاچی سنان بك همعنان اولوب سدهٔ سعادت مثاله ارسال اولندی حضرت پادشاه اسلامدن التماس تام اولدرکه غریق بحر آثام اولان سلطان بایزیدك جرایم وکناهلرین بوخلص بی اشتباهلرینه باغشلیوب خاطرینه

اطمینان کلمك ایچون بر منشور سعادت نشان یازدیروب بوخلصلرینه روانه ایدملرکه طرفینك ناموس دولته لایق اولدیغی اوزره ادای خدمت اولنه چونکه اول سلطنت دستگاه شهزادهٔ سعادتپناه حضرتلری بوخلص بی‌اشتباهلرینه کوندردکلری مکتوب محبت‌اثرده پدر دیوبیورمشلراول فرزند حمیده‌خصالدن ضراعت وابتهال ایله توقع اولنورکن آتمالق واوغلاق مرتبه‌سی رعایتنه بایزید شوریده حالك جریدهٔ اعمالنه قلم عفوومرحمت چکوب ماجراسنی کرداب نسیانه یراغوب انتقامندن کچمکه احسان اولنه » [۱]

نامه‌نك آلت‌طرفلرنده‌ده بالخاصه شوجمله‌تحریر بولونییوردی: «اولحضرتك رضاسی مقتضاسنجه عمل ایدوب آداب سلاطین وناموس خواقین اوزره لازم کلانی اجرا ایدوب اول شهزاده‌نك کناهندن کچیلورسه اولحسناتك ثمراتی حضرتکزه راجع وسیئاتك مکافاتی اوکا عائد اولور . »

بایزیدی هرنه صورتله اولورسه اولسون أله کچیرمه‌یه ، صوکره‌ده عفو ومرحمتی قاله آلمایوب ازاله ایله‌مه‌یه عزم ایتمش اولان سلیم ، بوجوابدن متأثر اولییور ، حسیات شفقت ومرحمتی تحریك ایده‌جك صورتده یازلدیغنده اشتباه ایتمه‌دیکی نامه‌دن باباسنك مرحمته کلدرك بایزیدی عفو ایتدیکی تقدیرده اوزمانه قادار قورولان بنای امیدینك بیقیلمجندن اندیشه ایدییوردی . کندیسنی آلمق مقصدیله پادشاهك مکتوبلرینی یازدیغنی ، ایلچیلر کوندردیکنی خبر آلمش ، باباسنك شاهه یازدیغی مکتوبی‌ده اوقومش اولان شهزاده بایزید ، شوحالهٔ مواجهه‌سنده پك زیاده متأثر اولدی ، بوتأثیرینی کناهنك عفوی ایچون طهماسبه واقع اولان افاده‌لرنده کوسترمدیکی کبی بدرینه بالذات مراجعتی‌ده مناسب کورمدیکی قلمه صاردی .

شهزاده ، شاعردی ، ومنظومه‌لرینه «شاهی» مخلصی قوییوردی . قانونی‌ده ذاتاً هم شاعر ، هم‌ده محب شعرا ایدی . اوتك ایچون ضراعتنامه‌سنی منظوم یازمه‌یی تصور ایتدی ، او ، بونکله پدرینك مرحمتی دها قولای جلب ایده-

(۱) فریدون بك منشآتی جلد ۲ صحیفه ۳۶ ـ ۳۷

جکنی تخمین ایدییوردی . آز برغیرتله شومنظومه میدانه کلدی :

ای سراسر عالمه سلطان ، سلیمانم بابا
تنده جانم جانمك ایچنده جانانم بابا
بایزیدکه قیارمیسك بنم جانم بابا

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

انبیا سر دفتری یعنی که آدم حقیچون
همدخی موسی ایله عیسی مریم حقیچون
کاشانك سروری اول روح اعظم حقیچون

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

سانکه مجنونم بکا طاغلرباشی اولدی طوراق
آیریلوب باحمله مال وملکدن دوشدم ایراق
دوکرم کوزیاشی واحسرتا، داد، الفراق

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

کیم سکا عرض ایلیه حالم ایا شاه کریم
آنادن قرداشلرمدن آیریلوب قالدم یتیم
یوق بنم بر ذره عصیانم سکا حقدر علیم

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

برنجه معصومم اولدیغین شها بیلمزمیسن
آنلرك قانینه کیرمکدن حذر قیلمزمیسن
یوقسه بن قولکله حق درکاهنه وارمزمیسن

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

حق تعالی کیم جهانك شاهی ایتمشدر سنی
اولدروب بن قولکی کولدرمه شاهم دشمنی
کوزلرم نوری اوغللرمدن آیرمه بنی

بی‌کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

طوتمه‌لم ایکی الم باشدن باشه قالده اوله

بومثللرسویلنور کیم، قول کناه ایتسه نوله
بایزیدك صوچنی باغشلمه قیمه بو قوله
بی کناهم حق بیلور دولتلو سلطانم بابا

سلطان سلیمان قانونی ، شاهنامه‌لرینه جواب ویرمکله، سلیمك کوستردیکی یولدن مناسبی اختیار ایتمکله مشغول ایکن شهزاده‌نك بو تضرعنامه‌سنه‌ده جواب ویرمه‌یی اونوتمییور ، قوللاندیغی لسان ، اونك بو زواللی حقنده‌کی فکرینی تماماً کوسترییوردی :

ای دمادم مظهر طغیان و عصیانم اوغول
طاقیان بوینده مرکز طوق فرمانم اوغول
بن قیارمیدم سبکا ای بایزید خانم اوغول
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
انبیا و اولیا ارواح اعظم حقیچون
نوح وابراهیم وموسی، ابن مریم حقیچون
ختم آثار نبوت فخر عالم حقیچون
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
آدم آدین ایتمین مجنونه صحرالر طوراق
قرب طاعتدن قاچانلر دائما دوشر ایراق
طلك دکلدر دیرایسن واحسرتا، داد، الفراق
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
نشئت حقدر ابوت، رام اولان اولور کریم
(لاتقل اف) قولی انکار ایدن قالور یتیم
طاعته ، عصیانه عالمدر خداوند عظیم
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
رحم وشفقت زیب ایمان اولدیغین بیلمزمیسین
یادم معصومی دوکمکدن حذر قیلمزمیسن
عبد آزاد ایله حق درکاهنه وارمزمیسن

بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
حق رعایای مطیعه رأفتی ایتمشدر بنی
ایسترم مغلوب ایدم اغنامه ذئب دشمنی
حاش لله اولدورسم بی کناه ناکاه سنی
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول
طوتدیلم ایکی الك باشدن باشه قاندم اوله
چونکه استغفار ایدرسك یزده عفو ایتسه‌ك نوله
بایزیدم صوچکی باغشلارم کلسه‌ك یوله
بی کناهم دیمه باری توبه قیل جانم اوغول [١]

قانونی ، شهزاده‌نك بی کناه اولدوغنی ادعا ایله‌مه‌سنی مناسب کورمییور ، « توبه قیلمسنی » توصیه ایلییوردی . حتی « رحم و شفقتك سبب ایمان » اولدوغنی پك اعلا بیلییور، وبونی‌ده عینا منظومهٔ جوابیه‌سنه درج ایلییوردی. منظومه‌نك سوك مصراعلرنده توبه واستغفارینك مظهر عفو اولدیغنی ، یوله کلدیکی تقدیرده « صوچکی باغشلایه‌جغنی » علناً بیان ایدییوردی . حال بوکه زوللی شهزاده : کرك بالواسطه وکرك بلا واسطه کچمش کناهلرینه توبه ایدییور ، پدرندن عفو دیله‌دیکی حالده مظهر عفو وعاطفت اولهمییوردی . بوندن آکلاشیلیورکه سلطان سلیمانك قوللیله فعلی بربرینی طوتییوردی. چونکه او : برطرفدن بویله سویلییور ، توبه و استغفارینه قارشی عفوایله معامله ایده‌جکنی بیان ایدییور، دیکر طرفدن‌ده حیآویامیهٔ تسلیمی ایچون شاهنامه‌لر یازییور ، بوطلبی ترویج ایتدیرمك مقصدیله‌ده ایلچیلر کوندیریوردی .

ایران ایلچیسی « تابوت » آغا ، طهماسبك جوابنامه‌سنی تقدیم ایتدکدن صوکره بغداد آیالتنك شهزاده بایزیده احسان اولونماسنی ، وبوخصوص ترویج ایدله‌دیکی صورتده آیالتك شاهه باغشلانمه‌سنی رجا ایتمشدی. قبول مراسمنده صدراعظم‌ده نزد قانونیده ایدی . سفیرك نامه خارجنده‌کی بوتفوهی طویونجه زیاده‌سیله حدت ایتمش ، بوسوزیکزك جوابی بنده‌در ، دیشاریده آلیرسکز

(١) عثمانلی تاریخ وادبیات مجموعه‌سی صاحب ومحرری : علی امیری افندی توسو ٢

دیمشدی . حضوردن جیقدیغنجه ایلچی یه تعذیری حاوی برجوق سوزلر میانندہ « شاهکز آداب سلطنتی رعایت ایدوب نامه‌سنده برنامعقول کلام یازمامش یاسن نه کستاخسین بالمشافهه بوکلامی لسانکه کتورورسین بوبابی بیلمزمیسین اویله اوضاع زیاده خوفدن وضرورتدن صادر اولور، بزم شهزاده بایزیددن وپادشاهکزدن نه قورقومز ونه باکمز واردرکه انك ایچون ملك ویرمك ارتکاب اولنه . برایکی یل مصیاناً علمن قالدیردی واجتماع عساة و بغاة ایچون طبل ونفیرلر چالدیردی . یوملو نامنده اناطولینك بر قاچ اشقیاسین و ذوالقدریه وبوز اوق تر کماننن بر ایکی بیك بی سروپاسین آنجق اویدورمه بیلدی پادشاه قوللرندن وعلوفه ودیرلکه متصرف اولانلردن بر آدم اویدورمغه قادر اولدی بلکه اولدن سعادتلو پادشاه خدمتنه تعیین ایتدیکی قوللرینی دخی عصیان ایتدیکی کبی روکردان اولوب آستان پادشاه عدوستانه کلدیلر شاه عناد ایتدیکی تقدیرجه مابینده عقد اولنان اتحاد ودوستی عداوت ودشمنی یه مبدل اولوب پادشاه دیندار اسکی بیلدیکمز خصم عدو شکاردر بفضل الله تعالی واروب الکزدن خواه ناخواه آلمغه قادردر . » پاشا ؛ یوندن سوکره لسانی دکیشدیریبور ، شدت یرینه لطف وملایمت ، دهادوغرو سی دسیسه وشیطنت قوللانیبور : « اماخالفت اولمدیغی تقدیرجه تأکید محبت ووداد باعث ازدیاد خلوص وسداد ایچون نچه انعام واحسان بلکه بر کنج شایکان عطیه واحسان ایتسه‌لر جائزدر . » دیبوردی ، وایلچینك مناسبتسز طلبی اوزرینه اعاده ایدیلمجك ، و آرتیق بو خصوص ایچون آدام کوندرملکدن صرفنظر اولوناجق یرده « هربری منتظم الکلام وسخن آرای بنام » اولان سلیمك اسکی لالاسی « صوفی علی پاشا » ایله قپوجی باشی « حسن اغا » رسالت مأموریتیله شاهه کوندریلیبور ، وشهزاده سلیم جانبندن ده « بر عاقل ودانا آدم » اولان قپوجی باشیلری « قره محمداغا » اعزام ایدیلیبوردی . حتی ایلچیلر ، اللری بوش کوندرلمیور ، « هدایای ملوکانهٔ لائقه واقمشه وامتعهٔ فائقه ایله جانب شاهه ارسال » اولونیبورلردی . [١]

بالواسطه واقع اولان تکلیفه قطع مکالمه ویا ارائهٔ شدتله مقابله کوره‌جك

(١) پجوی ، جلد ١ ، صحیفه ٤٠٢ - ٤٠٣

یرده برپارچه آزارله اکتفاء ونهایتنده هدایا ایله برابر ایلچی ده اسرا اولونماسی طهماسبده استفاده امیدلری اویاندیردی . چونکه شاه ؛ پادشاهك ایرکیچ یوله کلمه‌جکنه مقصدینك استحصالی ایچون بواوغورده فداکارلقدن چکینمه‌یه‌جکنه یاواش یاواش قناعت کتیرمش بولونیبوردی . حتی بایریدایله توقیفندن صوکره بر مدت بنه ایی بر حالده دوام ایدمن مناسبات بالاخره ده کیشدیرلمش ، کندیسی بودفعه سرایدن چیقاریله‌رق زندانده باشقه برشی اولمایان بر یره قپادلمشدی . ایشته شهزاده بایزید اوزندان بلاده ایکیم ایکیم ایکارکن طهماسب ، سلطان سلیمانده ، شهزاده سلیمدن کلن ایلچیلری تعظیمات وتوقیرات ایله قبول ایدیبور ، تقدیم ایتدکلری هدایای کرانبهادن دولایی ممنونیتی بیان ایلیبوردی . بونلری کوردن شاه ، آرتیق اسکی وعدلرینی اونوتمه‌یه ، بایزیده یمینله تأیید ایتدکلرینی خاطرینه کتیرمه‌مه‌یه باشلادی . اونك شیمدیکی دوشونجه‌سی پادشاهدن فضله برشی قوپارمق ، رهینه‌یی ممکن اولدوغی قادار بهالی یه مال ایتمکدی . صوك ویردیکی جوابده پادشاهك شهزاده‌یی اعدام حقنده‌کی تکلیفنه قارشی کندیسنك بویله برایشی قبول ایتمه‌سیله دنیا وآخرتده بر بورچ درعهده ایتمش اولمه‌جغنی ایما ایله برابر اشبو ارادهٔ سلطانی یه امتثاله حاضر ، واوامری خاتم قضا ایله مختوم بولونان ذاتك اوامرینه منتظر بولوندوغنی بیلدیریبوردی . یالکز اونك ایچون بریمین مسئله‌سی واردی . فقط او ، یمینده حانث اولمقسزین مسافرینی تسلیم ایده‌بیلمه‌نك ده عقلنجه چاره‌سنی بولییور ، واونی ده سلیمانه خبر ویرمکدن چکینمیوردی . طریق تأویل حقیقةً غریبدی . او ، دیبوردی که : بایزیدی پدرندن کوندریلمه‌جك آدملره تسلیم ایتمه‌یه جکنه شهزاده‌نك یانندہ یمین ایتمش ، فقط برادرینك کوندره‌جکی آدملره ویرمکدن امتناع ایده‌جکنی وعد ایتمه‌مش ، بناءً علیه یمینده حانث اولمقسزین بایزیدی تسلیم ایده‌بیلمه‌سی ایچون مطلقا شهزاده سلیمك آدم کوندرمه‌سی موافق ایمش !

شاه ، بولدوغی بوچارهٔ حسنه‌دن ! ممنوندی . چونکه بونی قالقان اتخاذ ایله واقع اولهجق تکلیفی اختیار تابوت ـ هاممر توبت یازییور ـ آغانك تکلیفی کبی سوء تفسیره ده اوغرامایه‌جقدی . بنابرین طهماسب ؛ اولجه نامه‌یه

کچیرمه‌دیکی طلبنی بودفعه برپارچه تعدیل‌ایله مکتوبنه کچیرمکده باس کورمییور، وسلطان سلیمانك مساعد بولوناجغنی قویاً امید ایدییوردی . «بشارت» آغایك ایاچیلکیله کوندیریلن نامه‌ده شاه ، (کربلا ومشهد) دهکی ایران مؤسسات خیریه‌سنه بری مفتش و دیکری کاتب اولمق اوزره ایکی مأمور تعیین ایتمش آرزوسنی اظهار ایله برابر برویاخود ایکی اوغلنك سنجاق بکلکنه تعیین، ومراسم معتاده ایله مأموریتلرینه اقعاد اولونماسنی طلب ایدییوردی . کرچه اوغلاری ایچون سنجاق انتخاب ایتمییور، ومطمح نظری اولان بغدادی ایلری سورمییور ایدی ایسه‌ده مقصدی او اولدوغی قانونیتك آکلامقده مشکلات چکمه‌یه‌جکنی تخمین ایلییوردی . اوراسی اولمایوبده حدود آیالتلرندن بریسی اولسه شاه یته ممنون اوله‌جقدی . طبعهاسبك اوچنجی برتکلیفی دها وأردی‌که اوده کندیسنه خدمت ایده‌جك اشخاصك ضم ایله تلطیف اولونمالری ایچون باب دولته عرضه کندیسنه صلاحیت ویرلمه‌سی ایدی . [۱]

سلطان سلیمان ؛ شاهك بوتکلیفلرینی قبول ایدییور ، یوورديکی اوزون جواب شوسطرلری احتوا ایدییوردی :

« ودرج فحوای نامهٔ مودت افزاده عرض‌وتقسیمات قانوب بعض‌مهمات‌که بیان اولنمش محض مراحم ورأفت وحسن‌انعطاف ومودتدن موقع قبوله‌حلول ایدوب اولا اولاد امجاد عالی نژادکز ایچون امور عزم وجزمه‌اعتیاد وتحصیل متوبات غزا وجهاد ایتمکه سایهٔ بلند پایهٔ سلطنتمده اولان ولایتده امارت وایالت بیوریله‌که سفر ظفر رهبره رکاب همایون عزت مقرونم یاخود عسکر نصرت اثرم متوجه اولدقده آدملرین کوندرمکله (والذین جاهد وافینا لنهدینهم سبلنا) آیت وافیته‌الغایتی مقتضاسنجه حائز عطیهٔ سنیهٔ هدایت اولهلر دینلمش ایدی معلومدرکه اول سمته قریب اولان اماکندن بو طرفلره اوقات سفرده کلنمك بعد مسافه اجلندن غایت مشکل وعسکروادوات وآت وآلات بوحالاته متحمل اولمز لکن مطمح نظر دقیق بنی آدم آیین دین مبین اوزره مجاهدهٔ طغاة مشرکین اولیجق بوحالت سرحد ولایت روم ایلنده متصوردر شوبله‌که احیاء مراسم وولا وایفاء لوازم عهد ووفا اولنوب بایزیدی و اوغلرینی تسلیم

(۱) هامر جلد ٦ صحیفه ٤٧٠

وارسال بیوروب مصلحت برطرف‌اولمه مراد شریف‌ایسه فرزند ارجمندلردن بری بوجانبه کوندریله آتالق واوغلاق حقنی کمال مرتبه رعایت ایدوب انشاء الله‌الرحمن عین عنایت رأفت وشفقت شاهانه وبمن همت بی‌همتای پادشاهانه‌ایله محظوظ ومحفوظ قیلنوب ذروهٔ علیای مقاصد ومرامه واصل وعروهٔ وثقای مطالب ومهامه ناثل اولوب سبب خلود اسباب محبت وضوابط الفت و مودت اولوب خاطر عاطره خطور ایدندن زیاده عنایتلر و رعایتلر مشاهده اولنه وثانیاً مشاهد ائمهٔ عظام رضوان‌الله‌علیهم خصوصنده ارسال نزور وصدقات اولندقده وجوه‌خیرات ومبرانه صرف ایتمکیچون ایکی نفر آدمکز کوندرلمك توقع اولنمش لاجرم بغدادده اولان مشهدین مبارکینده ایکی نفر کار کذار ادمکز اقامت ایتمکه اذن و اجازت ویرلدی‌که واقع اولان خدمته کمال امانت ونهایت صیانت اوزره اولهلر وکتاب محبت انتسابکزدن بونك کبی خدمت‌عظمی صرور دهور واعوام وعبور شهور وایام ایله واقع اولمق بعیددرکه اکر خدام والا مقامك برندن صدور ایتسه موجب فضل واحسان نامحصور اولوردی دیو جمهمك مقابله‌سنده عنایات ممتنع‌النهایات والعامات بی‌غایات ترقب اولندوغی بیان اولنمش ایدی علم شریفکزه خفی اولیه‌که اصل مصلحتك حصولی وبو مهمك اتمامه وصولی منتظر ارباب انظار و مترقب خواطر فیض شعاردن حضرت خدا جل و علا کواه و دانادرکه خدمت غایته و مصلحت نهایته ایریشوب بوطرفه ارساله‌حسن اقوالکز وصدق‌افعالکز ظاهر اولدقده آثار احسان بیکران وکرم دریا فیضان شمول وجهله جوشان و بی‌پایان اوله که تمام مبتغای رضای خاطر ومقتضای طبع مکرمت مأثر اوزره واقع اولوب السنهٔ عالیده مذکور وخلق ایچره تا ابد مشکور اوله الخ » [۱]

کورولییورکه قانونی ، شاهك هر اوچ تکلیفی قبول ایدییور ، یالکز شاهزاده‌لره ایرانه مجاور اولان آیالاتك توجیهی آتیاً مشکلات حدوثنه باعث اوله‌جغنی نظردقته آلدیغی ایچون شاهك درمیان ایتدیکی نقطه‌دن مناسب بر جوابله اونلرك آنجق روم‌ایلی آیالتلرنده‌استخدام اولونابیله‌جکنی بیلدیرییوردی.

(۱) منشأت فریدون بك جلد ۲ صحیفه ۲۹ ـ ۳۰

قانونینك كوندەردیكی ایلچی «صوفی علی پاشا» رفیقی «حسن آغا» ایله برلكده اسلانبوله عودت ایدییوردی . ایران سفیری «بشارت آغا» یەده «جعفرسلطان» نامنده بری ترفیق اولونمش بولونییوردی . بوذوات ، وزیر اعظم «معصوم خان» سفویدن ، ایران سرعسکری «سوینمك بكەدن انسانجی «شاه قولی خلیفه سدن سلطان سلیمانك وزراسی رستم ، علی ، محمد ، برتو ، فرهاد پاشالره مكتوبلری حامل ایدی . بو مكتوبلر ، صوك سفیر ایله كوندەرینن هدایادن دولایی تشكراتی ، و بایزید حقندەكی اوامرك سرعتله اجراسی مواعیدینی احتوا ایدییوردی . ایران وكلاسی بونی فرصت اتخاذ ایله یكرمی طقوز سنه جنك اتناسنده پادشاهك خصومتی ایرانی بیوك فلاكتلره دوشورمش اولدوغی ، صوك آلتی سنه ظرفنده ایراندن كوندەریلن هیچ بری احسان شویله دورسون حتی برخدمت ایله تلطیف ایدلمەدیكنی ، «الانسان عبیدالاحسان» قاعدەسی معلوم ، وطاتلی سویملی سوزلر آجی وسرت سوزلرەمرجیح بولوندوغنی ، برفیل برقیل ایله چكیلوب كوتوریلەبیلەجكنی . بایزید مسئلەسی بیتمش نظریله كوریلەبیلەجكنی . سوق عسكره لزوم اولمایوب طاغلر حركت ایتدیكی زمان انسانلر قاچەجغی جهتله و تدبیرك آسایش مملكتی اخلال ایدەجكنی معتدل ونازكانه برلسان ایله عثمانلی وزیرلرینه اخطار ایلییورلردی . وزراء ویردكلری جوابلرده بایزیدك جنایتندن اوزون اوزادیه بحث ایله بر اوغلك بابسنه قارشی شوعصیانی اعظم سیئات اولق اوزره كوسترییورلردی ، نقض پیش تأویل ایچون تكلیف اولونان صورتی شهزانك تسلیمی وعدینه مخالف كورەرك رد ایله بوایشك تسویه سندن صوكره خدمت واقعەنك مظهر مكافات اولەجغنی ، پادشاهك برخدمتك ایفاسندن «اول دكل ، ایفاسندن صوكره» مكافات معتادی اولدوغنی ، سلطان سلیمانك شاه نزدینه هیچ بر دولته كوندرلمەمش رتبەده سفیرلر اعزامی صورتیله دوستلغنی اثبات ایتمش بولوندوغنی افاده ایله ختم كلام ایدییورلردی .

« فریدون بك منشآت » نده قانونی طرفندن شاهه كوندەرلدیكی بیانیله مندرجاتی پك مهم شویله برنامهٔ همایون دخی مقیددر :

« دولتپناه طهماسب شاه شویله معلوم اولهكه كندو خطاك ایله مكتوب كوندروب سدهٔ رفیع مكانم بندەلرندن قپوجی باشی حسن اغا ایله اغن سپارشی ایدوب عهد و یمینلر ایله دیمش سنكه بایزیدی اوغلاری ایله طوتوب حبس ایتدوكم خاطر شریف پادشاه ایچوندر امر و فرمان همایونه اصلا مخالفتم یوقدر اما بونك كبی خدمت عظیمه مقابلهسنده كلی احسان اومارم دیمش سن چون جمیع ادیانده عهد و یمین معتبر اولوب كفر ایله اسلام آراسی عهد و یمین ایله فرق اولنور بناء علی ذلك عنایت خسروانەمدن طقوز كره یوز بیك التون واسعد ارجمند اوغلم سلیم خان دخی اوچ كره یوز بیك آلتون ارضرومه كوندرمك اوزره یوز كركدركه سندانی معتمد علیه آدملر ایله بایزیدی اوغلانلریله كوندرەسن تالده انعامی تسلم ایدەلر وقارص التاس اولنمشیدی ویرەلر مادامكه اولطرفدن تغییر وضع اولیه نسلا بعد نسل واصلا بعد اصل مابینمزده مخالفت اولیوب دوستلقدن غیری نسنه واقع اولیه ار اولاندن خلاف كلز ار اولانك سوزی اردر والسلام »

یوقاریده بحث اولونان مكتوبی حامل ، ووان والیسی خسرو پاشاایله قپوجی باشی سنان آغادن مركب اولان هیئت سفارت تبریزه توجه ایتدی . ذاتاً بویوك بردقت واعتنا ایشلری ایله كوتی كوتنه تعقیب ایدەن ، اولوب بیتندن ساعتی ساعتنه خبر آلان شهزاده سلیم ده هم ایلچیلك ، هم جلادلق وظیفهسنی كورمك اوزره چاوش باشی « علی آغا » یی كوندەرییوردی .

شاه ، یمینی تأویل ایچون بولدوغی طریق سایهسنده بر طاشله ایكی قوش ووریییوردی : چونكه هم سلطان سلیمان و شهزاده سلیمدن برچوق عطیهلر آلهجق ، عراق فارس حقندەكی املاكینه قاووشهجق ، هم ده قانونینك اساساً یك اختیار اولانی دولایسیله وفاتنده بلارقیب عثمانلی تختنه كچهجك اولان سلیم كندیسی ایچون بررقیب دكل ، برمتفق اولهجقدی .

عثمانلی مأمورلرینك وصولنده شاه ، سنان آغادن بایزیدی طانیوب طانیمادیغنی صوردی . اوده كنجلكنده كوردوكنی ، أیچه زماندن بری كورمهمش ایسهده قاشلریله كوزلرندن طانیه بیلهجكنی سویلهدی . بوجواب

زواللی شهزاده ایچون یك فنا بر معامله‌یه هدف اولمه‌یه سبب اولدی . آغا تشخیصده کوچلك چکمه‌سون دیه بایزیدك صاچلری ، صقالی کسدیرلمشدی: عقلنجه بو صورت کنچلك حالتی آکدیره‌جکنی ایچون آغا اونی قولایلقله طانیه‌جق ، مسئله‌ده شبهه ایدیله‌جك بر جهت قالمامش اوله‌جقدی . مفهماسب ، شهزاده‌یه بوحقارت امیزمعامله‌یی روا کورمکله اکتفا ایتمه‌مشدی. بایزیدی قیمتدارالبسه‌لرلندرده تجرید ایتدیرمش، اونی جداً آجینه‌جق برقیافته صوقمشدی . چونکه شهزاده تشخیص ، ومتعاقباً تسلیم ایچون کتیریلیرکن « باشنده برخشین عمامه ، آرقه‌سنده برکهنه جامه » بولونییور ، « فراجه‌سی بریشیل بی‌قیمت صوف ومیان‌بندی برکم بها قوشاق» دن عبارت بولونییوردی. زواللی شهزاده‌نك « خاطری غمکین ، کوزلری نمکین » ایدی . اوغللری‌ده عینی حال پریشانیده کتیرلدیلر ، وهربش شهزاده سلیمك کوندوردیکی « علی آغا » یه تسلیم ایدلدیلر .

آغانك یونلر حقنده روا کوره‌جکی معامله معلوم ایدی : شهزاده ، بر اغفال یوزندن قرداشنه، باباسنه دکل قارشی کلمش، بالآخره قباحتی آکلایه‌رق عفو ومرحمت طلبنه شتابان اولمشدی. بناءً علیه اوده برپارچه قباحتلی بیله‌اولسه بیوکلك شانی عفوایتمك، کندیسندن آتیآده ضرر کلمه‌یه‌جك برحاله کتیرمکدی. حال بوکه بویله اولمادی ، همان اورادهٔ « نظام عالم ایچون قیدی کورلدی.» فقط اوغللرینك ، درت بچاره‌نك ، بایزید زاده اولمقدن باشقه هیچ بر قباحتلری یوقدی . اونلرده یك قبیح برسورتده بوغولدیلر ، اولدورولدیلر .

وقعه محرمده جریان ایدییوردی . شهزاده‌لرك بوقتل کیفیتی ایرانیلرك امام حسینك کربلاده‌کی شهادتی مراسمنی ایفا ایتدکلری زمانه تصادف ایتمشدی. فقط بوشنیعه کوزاوکنده، علی ملاءالناس ایقاع ایدلدیکی ایچون اواسکی یوردك آجیلرینی اونوتدورمش ، ایرانیلرك ارباب وجدان واذعانی ، امامك قاتللرینه قارشی قوللاندقلری سوزلری بودفعه سلیمانك معصوم حفیدلرینك قاتللرینه مساوورمایه باشلامشلردی. بش عثمانلی شهزاده‌سنك خاتمهٔ فلاکتی ، وقعهٔ کربلایی اخطار ایچون ایرانده خلقه ارائه اولونان خاطره‌یی اونوتدورمشدی .

شهزاده‌لرك نعشلری سیواسه نقل ایله اوراده دفن اولونورکن بایزیدك هنوز اوچ یاشنده وبروسه‌ده بولونان بشنجی اوغلی‌ده اوراده بوغولییور ، شهزاده‌لرك نسلی شوصورتله قوروتولییوردی (۹۶۷).

قتل متعاقب شاه ، سنان آغا وحسین آغا نامنده‌کی ایکی شابطی یازدیغی برمکتوبله سلطان سلیمانه کوندوریییوردی . بومکتوبده طهماسب؛ اوغلی بایزید ایله درت حفیدینك وفاتی اخبار ایدییور ، و « بدکولرك آغزینی قاپایان حسودلرك کوزلرینی کور ایدن ، بتون دوستلرینی سویندیرن » شووقعه‌دن دولایی قانونی‌یی تبریك ایلییوردی. فیروز و ثابوت آغالر معرفتیله شهزاده‌سلیمه کوندوردیکی مکتوبده شاه، اوزون اوزادی یه تبریکارله قتمرلی جنایتی مساعدر نکارده کوسترمك ایچون لسان فارسینك هردرلو صنایع بدیعیه‌سنی استعمال، وبر خدمت متقابله ارائه اولوناجغی امیدیله ختم کلام ایدییوردی .

تشرین ثانی ابتداسنده اولدیکی مکتوبنده کوندره‌جکنی بیلدیردیکی قوروجی اوستاجلو محمد آغا استانبوله واصل اولییوردی . اوده طهماسبك نامه‌لرینی حامل بولونییور ، دها دوغریسی افندیسی نامنه وعد اولونان مکافاتك تحصیلی مأموریتیله سلطان سلیمانك خاکپاینه یوز سوریییوردی . پادشاهك فرزند وحفیدی اولان شهزاده‌لرك اعدامنه مکافات اولمق اوزره دردنجی وزیر پرتو پاشا اوچ یوز بیکی سلطان سلیمان طرفندن ، یوز بیکی شهزاده سلیم جانبندن اولمق اوزره درت یوز بیك آلتونی قاز آباده کوتوردی . آلتونلر اوراده قره‌حصار صنجاغی بکی الیاس بك، وسلیمك ماینجیسی قره‌محمود آغا ایله قزوینه ایصال ایدیلییوردی ، [۱]

سلطان سلیمان ، پارمنك کوندوردیکنه دائر یازدیغی اوزون بر مکتوبده کوستردیکی صداقت وخدمتدن دولایی شاهه منتدارالقلرینی بیان ایدییور ، مناسبات همجواری‌یه دائر بر طاقم ملاحظات ایله برابر حقوق وخلوصك کاکان دوامی تمنیاتنی‌ده اظهار ایلییوردی .

شهزاده بایزید ، علومك قیمتنی تقدیر ایدر ، شعر وانشا ایله اشتغال

(۱) هامه‌ر جلد ٦ صحیفه ٨٤ — ٩٣

ایتدیکی کبی ارباب کالی‌ده تقدیر ایلردی . شهزاده نامنه بك جوق کتاب تألیف وترکجه‌یه ترجمه ایدلمش اولماسی بو مغدور پادشاه اوغلنك نه کمیده بر آدام اولدوغنی اراثه ایچون کافیدر . بویوك اوغلی اورخان نامنه تألیف ایدیلن براثر قیمتدار ده(ملت کتیبخانه‌سی) آثار نفیسه‌سی میانده‌در . شهزاده‌نك ، بری فارسی ودیکری ترکی اولق اوزره ایکی دیوانی علی امیری افندینك ملت عثمانیه‌یه هدیه ایتدکلری « ملت کتیبخانه‌سی » نده موجوددر . وبرکتاب ظهرنده خط دستاری ده‌واردر. اشعارندن بردانه‌سنی اثربزه کچیرمکدن کندیمزی آلهمدق :

غزل

نیده‌بن ضایع ایدوب طول امله نفسی
قالمدی ذره قدر دلده بو دنیا هوسی
اضطرابی قو ، کل ای مرغ روان ، صبر ایله
اسکیویده اشده هلا که واریور تن قفسی
کاربان ره اقلیم عدم منزلنك
طوقتر اولدی دلا سمعمه بانك جرسی
غافل اولمه کوزك آچ دیدهٔ حق بین اولی کور
خور طوتمه خس وخاشاکله مور ومکسی
« شاهی » بی دل وبیچاره وکنهکاره نه غم
سن اولرسك ا کر ای شاه کرم دست رسی

❁

اکر تاج جهانداری میسر میشود مارا
که تیغ قهرمانی برکشایم روی دنیارا
سر طهماسب از تن بضرب تیغ بر دارم
بزیر حکم خویش آرم سمرقند وبخارارا
ا کر بختم دهد یاری بآیین سلیمانی
بانس وجن بفرمان آورم از قاف عنقارا

حب چهاریار وآل اتحاب محمد ندو
بیالای رافضی برجان خودکن از تبروارا
امیدم هست ای (شاهی) خدایم کرمعین باشد
بشمشیر جهاد کیری کشایم روی غبرارا

شهزاده ، بو غزلی اوزون مدت رفاقتنده بولونمش ، وتملکتی جانبنه کیتمك اوزره استحصال وخدمت ایلمش اولان بر بنده‌سنه ـ واقع اولان ابرام والحاحنه مبنی ـ خط دستیله یازوب ویردیکنی ، واونك وفاتنده اوراقی آرمنده بولونوب بر عثمانلی شهزاده‌سنك عجم تملکتی وبالخاصه شاهی حقنده نه دوشوندیکنی تصویر ایدن بو شعرك طهماسبه ویرلدیکنی ، وشهزاده‌نك صورت معلومه‌ده التجاسی اوزرینه شاهك بو غزلی اراثه ایله آزارلادیغنی بر مورخز قید ایدییور . [١]

❁

حجازدن باشلایه‌رق آناطولینك مواقع مهمه‌سنی کزمش ، واستانبوله‌ده کلدکدن باشقه (کتاب الاعلام فی اعلام بلد الله الحرام) کبی قیمتدار اثرلر وجوده کتیرمش اولان سیاح شهیر (قطب مکی) کوتاهیه‌دن حین مرورنده (شهزاده بایزید) ایله ملاقات ایله‌دیکی کبی شهزاده حقنده‌کی مشهودات واحتساسات سائی‌ده سیاحتنامه‌سنه درج ایتمشدر . جالی بر وثیقه اولق ، ومهم تفصیلاتی محتوی بولونمق حسبیله سیاحتنامه‌نك او قسمنی ترجمه ودرج ایتمه‌یی فائده‌لی عد ایتدك :

« ٩٦٥ سنه‌سی جمادی الاولیسنك یکرمی طقوزنجی کونی « سقما » دن قالقه‌رق « کوتاهیه » یه توجه ایتدم . سقا کوینده سلطان بایزیدك اولادینك خواجه‌سی اسکی رفیقم (مولانا عبدالرحمن غباری) ایله کوروشدم . منلا بکا بول آزیقلغی ویردیکی کبی اثنای خروجده خارج قریه‌یه قادار تشییع دخی ایتدی . بولده فاضل بر واعظ اولان (ملا فراقی) یه تصادف ایتدم . ایکندی وقتی « غربانجی » ده‌کی مکاره حیلره یتیشدم . جمادی الاخرك برنجی کونی مکاره حیلری سوق ایده‌رك یانده قرداشم ویرفیقم اولدوغی حالده بایزیدك مکانینه توجه ایتدك .

(١) صولاقزاده صحیفه ٥٦٦

ازاندن سوکره « قره‌جه کوی » « واردق . سلطان بایزید « قره اویوك » کوینده ایدی ، اسکیدن حقوقچی اولان (دوستی بك) ك یانه ایندك . نزولنی متعاقب بایزیدك مطبخندن اطعمهٔ نفیسه وطاتلیلر کلدی . امیراخور « مصطفی بك » کلدیك حال وخاطرمزی استفسار ایتدی . اورادہ کیجه‌لەدك ، قطار مزده « بوز اویوك » ك قاسم پاشا عمارتنده کیجه‌یی امرار ایتدی .

۲ جمادی‌الاخر چهارشنبه : قطار حرکت ایتدی . بز محیمزك خانه‌سنده قالدق . کیجه‌لین شهزادەنك مطبخندن تکرار معتنا یمکلر ونفیس طاتلیلر کلدی . تناولیله شیرینمزاق اولدق . صباحلین ده عینی صورتله اکرام ایدلدك . صباحلین (سلطان غوری) نك مملوکی اولوب (سلطان سلیم) طرفندن مصر ده امیر ایدیله رك استانبوله کتیرلن ، وسرای سلطانیده تربیه ایدیلوب پدرندن آیرلدیغی صیره ده طاب واجذایله بالآخره امیر علم نصب ایدیلن (احمد آغا) یانمزه کلدی . سلطان یزیدك ارکان خدامندن اولان بوذات عاقل ، کامل ، حسن خلق وکریم‌النفس بر ذات ایمش . اونی ، حسن خدمت وصداقتلرینه بناءً شهزادەنك ارکان مستخدمینی صیره‌سنه جیقان امیراخور (مصطفی) وقهوجی باشی (محمد) بکلرله مرحوم سید احمدك والده سلطانه هدیه ایتدیکی برحبشی اولان قهوه آغاسی (عنبر آغا) و(مصطفی ننه) اسمنده متسوبیندن برذات تعقیب ایتدی . کندیلریله کوروشدك . اونلرك عودتندن سوکره زیارت قصدیله سلطانك خواجه‌سنك نزدینه واردم . بلاد رومه سلطان بایزید بن محمد خان زمانندہ داخل ، وبروسه قاضیسی (حسام خلیفه) یه ملازمتله بالتدریج ترقی ایدەرك حرکت التمشلی مرادیه مدرسه‌سی مدرسلکنه نائل اولمش ، وبالاخره شهزادەنك خواجه‌لغنه تعیین ایدلمش جونان (مولانا عبدالجبار ابن مولانا ولی عجمی التبریزی) یتمش یاشلرنده وعلمی وسط درجه‌ده ایدی . سلطان بایزید اوکله اذانی متعاقب نزدینه کیتمکلکم ایچون خبر کوندەردی . نمازی متعاقب برابرنده رکوبه مخصوص برآت اولدوغی حالده امیراخور کلدی . (دوستی بك) ك اخطاریله شهزادە ایله ارکانه بعض هدیه‌لر کوتوردم :

سلطان بایزیده تقدیم ایتدیکم هدایا :

بز ساریق ، پیشکیر ، بغداد قطنیسی
امیرعلم احمد اغایه ؛ بز ساریق ، شام قطنیسی .
امیراخوره ؛ ساریق ، شام قطنیسی
خواجه افندی‌یه ؛ ساریق ، شام قطنیسی .
عنبر آغایه ؛ ساریق .
قهوجی باشی‌یه ؛ ساریق .

سلطان بایزیدك اولدوغی محله واسل اولدق . ایلك اول دوشمه‌لی بردهلیزه سوق ایدلدك . برآز سوکره شهزادەنك حضورینه قبول اولوندق . یرلر ودیوارلر دوشه‌نمش ، وبزه‌نمش ایدی . هوا بلوطلی ویاغمورلی ایدی ، شهزادە برتخت اوزرنده اوطوربیور ، موقع قرا کلق اولدوغی ایچون صاغنده‌کی کوشه‌ده‌انلره موضوع مومله یانیوردی . اوکنه قونولمش اولان بخوردانلر روایح لطیفه نشر ایتمکده ایدی . ألمی اوپدم . مسك و عنبر قوقویوردی . باشنده ؛ خواص سلطانیدن اولانلره ، ویاخود طرف سلطانیدن مأذون بولونانلره مخصوص صورغوچلی برعمامه واردی . اثنای تلیسمده یاریم قالقدی ، وسوکره بنه اوطوردی . بن ، برادرم و رفیقم جوهر شرفشوله نائل اولونجه‌یه قادار آیاقده طوردم . اونلر ال اویدکدن سوکره جیقدیلر . سلطان بکا اوك طرفده ، وایکی آرشون قادار فاصله‌لی بر موقعده اوطورمقلغمی اشارت ، وقعودمی متعاقب مشاق سفردن باشلایه‌رق سیاحته متعلق اسئله ایرادینه مباشرت بویوردیلر . بن‌ده وجه مبارکنی کورمکله بوتون مشاق سفریه بر طرف اولدی دیدم . بوصیره‌ده یانمنده بولونانلرك هیسنه دیشاری جیقمالرینی امر ایله‌دی ، اوطه‌ده یالکز ایکیمز قالدق . متعاقباً جانب حجازدن کلدیکمی آکلامقله شریف حضرتلرندن ، ومشارالیهك احوال واوضاعندن ، آوندن ، اقامتکاهندن سؤال ایتدی . کمال احترامله ایجاب ایدەن ایضاحاتی ویردم . متعاقباً (مولانا شیخ محمد البکری) و (مولانا شیخ شهاب‌الدین احمد بن حجر) احوالندن صوردی ، کندیلرینی تعظیم ایله یاد ، وفضائل ومناقبلرینی ده ایراد ایتمکله برابر شیخ شهاب‌الدینك عدالتك فضلنه دائر کندیلرینه تقدیم ایدلمك اوزره ویرمش

اولدوغی رساله‌یی مکتوبیله برلکده عرض وتقدیم ایله‌دم. لطفاً قبول بویورديلر.
(شیخ ابی السعود المجذوب) ایله کرامتلرندن صوردیلر. بن‌ده بعض احوالی
نقل ایله‌دم. مکه‌فضلاسی حقنده‌ابراداستهسندن صوکره بلادروملك صدقه‌سندن
ومقدارندن معلومات طلب ایله‌دیلر. کندیلرینه شمدیکی حاله‌دك اوتوز بر بیلك
آلتوندر دیدم، وطلبنه مبنی اساسی حقنده‌ده ایضاحات کافیه ویردم. مناسبت
کلدیکی ایچون اوصیره‌ده آل عثمانه من طرف الله احسان اولونان مملکتك وسعتی،
و خلفای قدیمه ممالکنه فائقیتی نقل و « الوافی بالوفیات » عنوانلی اثرنده
(صلاح الدین صفدی) نك ذکر ایتدیکی وجهله (مقتدر بالله) زمانندهوزیرادن
(عیسی الجراح) نام ذاتك بعد الحج عودتی اوزرینه کندی مالندن حرمین شریفنه
هرآی اون اوچ بیك دینارغله ویرمن عقارات وقف ایتدیکنی‌ده حکایه‌ایتدم.
بومقدار ، دیوان سلطنت سنیه‌دن تقرایه وامل اولان صدقه‌نك اضعافی
اولدوغنی عرض ایتدیکمده پك زیاده تعجب ایتدی . و « انشاءالله جناب حق
بکا ملکی تقدیر ایده‌رسه حرمینه‌عائد اوقاف مسلمینی تماماً اخراج ایده‌جکم کبی
اوقاف حاصلاتنك برمثلی‌ده کندی طرفندن علاوه ایده‌جکم » دیدی. ایجاب
ایدرسه بونك ایچون یمین ایده‌جکنی‌ده علاوه ایتدی . بوکا قارشی — افندمز
یمین یزم کبیلر ایچوندر ذات شریفکزك سوزیکز یمیندر ، یمینه حاجت
یوقدر . جوابنی ویردمسه‌ده یینه « واللهی بن بویله نیت ایتدم ، اهالیی عطایه
غرق ایده‌جکم الله‌دن توفیق و عنایت بکارم » دیدی . بن‌ده (یثبت الله الذین
آمنوا بالقول الثابت الخ) آیت جلیله‌سنی اوقودم . مع‌هذا هدالت کرمدن‌دها
اهمدر. زیرا مملکتلر ظلمدن خراب اولمشدر جمله‌سنی‌ده صرف ایتدم. « ناصل؟ »
دیه‌استیضاح ایتدی. بونك اوزرینه بن‌ده‌أوت مملکتلر ظلمدن خراب اولمشدر دیه
شام، حلب، مصر ایله دیارسائره‌ده رأی العین مشهودم اولوب تفصیلی اوزون اولان
بعض وقایعی نقل أیله‌دم. ایچه دیکله‌دیکی کبی جانی‌ده سیقیلدی، وبونلرك جمله‌سنك بر
طرف ایدیلمسنه غیرت ایده‌جکنی وعدایتدی. بوصیره‌ده « وزیرله‌بایقوش » حکایه‌سنی
نقل ایله‌دم . حسبحالمزمن بویله‌جه دوام ایدییور، وبن قالقمق ایسته‌دکجه مانع
اولییوردی . نه‌چابوق بزدن بیقدك دیدی . فاضل ، شاعر ، ذکی ، حسن

خلق وتواضع صاحبی ، محب خیر ، جسور ، مقدم، شجیع ، بر ذات ایدی.
ارکان اولادلری : اورخان ، الك بویوکی والك یاقیشیقلیسی ، عثمان ، محمود ،
عبداله . قزلری : مهرماه سلطان ، الك بویوکی اون‌بر یاشنده ، خدیجه‌سلطان،
سکز یاشنده ، عایشه سلطان وخانزاده سلطان . بونلرك سلطان محمود ایله
سلطان عثمانك والده‌لرندن ماعداسی آیریدر . معیشتی صرفه اولوب والده‌سی
خصوصی حضرتلری مال‌خزینه‌لری کوندهرر، اوده یمك وایچمه‌یه وانعام‌واحسانه
صرف ایده‌ردی . فیوضنده یدی‌بیك قادار بهادر عسکری واردی . هر سنه
حرمین فقراسنه توزیع ایدلك اوزره ایکی بیك آلتون صدقه، واعیان‌وعلمایه
صوف خلعتلر وسجاده کبی‌هدیه کوندهرمك معتادی ایدی. بکا بونلرك واصل
اولوب اولمادیغنی ، وصورت توزیعنی صوردی. بیلدکلریمی‌سویله‌دم . حرم
شریفده تلاوت اولونور بر مصحف شریف وقفی واردی. بنی متولی‌ومولانا
شیخ‌الاسلام مالکی‌قاضیسی حسینی‌ناظر نصب‌ایتدی. ایکندی اذانی‌اوقونوبنجه‌یه
قادار حضورنده قالدم . صوکره تکرار استیذان ایتدم ، تکرار کلمك‌وعدینی
آله‌رق اذن ویردی ، وبکا بر چوق خیر وحسنات وعدنده بولوندی . آلتی
اویه‌رك وداع ایتدم. بینه‌نیم‌قیام‌ایتدی. (دوستی‌بك) ك أوینه‌دوندم. بکاآرقه‌مدن
بر صوف جبه، واوچ‌بیك عثمانلی آلتونی برادرمه‌ده برصوف‌جبه‌ایله‌اوچ‌یوزعثمانلی
آلتونی عطیه کونده‌ردی . کله‌لرله شکر، ومطبخ خاصندن نفیس‌یمکلرده ارسال
ایتدی . او کیجه بکك خانه‌سنده‌قالدم . ایرتسی‌سباح‌که جمادی‌الاخرك اوچنجی
پنجشنبه کونینه مصادف ایدی. « قره اویوك » دن قالقدق. سلطان بایزید بزی
استانبوله ایصال ایده‌جك سپاهیلر کونده‌ردی ، اکر قاشیسنه آصیلی اولان،
وایچنده دویت قلم ایله شو سیاحتنامه بولونان چانطه‌نك هر فصلسه دوشدیکنی
یولده آکلادم ، وبك زیاده مکدر اولدم ، زیرا بو سیاحتنامه‌ده‌قوناق منزللری
ویولده تصادف ایتدیکم احوال بر تفصیل محرر ایدی . معیتمزه ترفیق ایدیان
سپاهیلردن بریسی ایله سلطان بایزیده بر عریضه تقدیم ، وکیفیتی حکایه ایله
چانطه‌نك بالتحری یولوندورولابیلدیکی حالده ارسالنی رجا ایتدم . مکتوب
کندیسنه واصل اولور اولماز اهل قرانك ایلری کلنلرینی طوپلایوب مذکور

جانطه‌یی تحری ایله‌مه‌لرینی شدتله امر ایتمه‌سی اوزرینه برقادینده بولونمقله‌نزدینه ایصال اولونوبجه خاتونجغزه احسانلرده بولوندوردقدن ودفتری وبعض مسوده‌لری کوره‌رك بعدالمطالعه بنه جانطه‌یه قویوب آنی‌ده بر طوریه‌یه‌وضع ایله اوزرینی مهرله‌دکدن صوکره فقیره استانبوله کوندردیلر. » [١]

قانونی سلطان سلیمان ، «سیکتوار» قلمه‌سی ضبط اولونورکن قرق سکز سنه شان ایله ، اقبال ایله اوزرنده اوطوردوغی عثمانلی تختنی بر تك قالان اوغلی سلیمه براقمش ایدی . «بایزید»ك اولدورولمه‌سی ایچون یازارلق ایدیایرکن «سلیم» بابامی طرفندن پایتخته یاقین اولمق ایچون حلب اولنمش ، کوتاهیه آیالتنه نصب ایدلمشیدی . قانونینك وفاتنده اورادہ والی بولونییوردی . صدر اعظم سوقوللی محمد پاشا ؛ اسکی اصوله قیاساً سلطان سلیمانك وفاتنی مساقبیور ، عصرك اك مشهور کاتبلرندن منشأتیله معروف فریدون بکه یازدیردینی بر نامه ایله باباسنك وفاتنی شهزاده‌یه اخبار ایله سرعتله یتشمه‌سنی بیلدیربیوردی . شهزاده ، اوج کون ایچنده کوتاهیه‌دن استانبوله یتیشدی ، پای تخته مواصلتنی متعاقب قیز قله‌سندن آتیلان طوپلردن خلق قانونینك اولدوکنی ، یکی پادشاهلك‌ده کلوب عثمانلی تختنه اوطوردوغنی آکلادی.

سلطان سلیمان ؛ ماجارستانده وظیفه‌سی باشنده اولمشیدی . یکی پادشاه سلیم‌ده « مهرماه » سلطانله کوروشدکدن صوکره اردویه ملاقی اولمق اوزره ادرنه طریقیله بلغراده کیتمشدی . دارالجهاده یاقلاشیلنجه تابوتی طاشیبان آرابه‌نك یانده یورین کوزل سسلی حافظلرك قرأن اوقومه‌یه ، تکبیر آلمه‌یه باشلامالری أولوم خبرینی اردویه یایدیغندن یاریم عصر کبی اوزون بر مدت فرمانبری اولدوقلری سرتاج ابتهاجلرینك ضیاعندن دولایی بوتون عسکر عظیم پرفریاد قوپاردی . کچدکلری یرلر بوغربو جان شکاف ، اونالهٔ سامعه خراش ایله ایکلییور ، بونی کوره‌نلر ، ایشیده‌نلر بیله اغلامقدن کندینی آلامییوردی .

سلطان سلیم ثانی ؛ بلغراده «سلطان تپه‌سی» دینیلن یرده قورولان اوتاغ همایوندن ماتم البسه‌سیله جیقیور ، باباسنك تابوتنه طوغری ایلریلییوردی . عمومك بکای ماتم انکیزینه اوهه اشتراك ایدییور . کوزلرندن اشك تأثر

(١) مجموعة الفوائد المتفرقة من التاريخ مؤلفی قطب مکی بایزیده‌ولی افندی کتبخانه‌سنده مؤلفك خطیله دستیاب نسخه نمرسو ٢٤٤٠ صحیفه ١٤١ — ١٤٥

اشبو أثر قیمتدارك موجودیتی خبر ویرمك لطفنده بولونان تاریخ انجمنی اعضای کرامندن احمد توحید بك افندی ایله قرائت وترجمه‌سنده معروض قلدیغم مشکلات اوزرینه کتبخانه‌یه قادار اختیار زحمتله بو بابده بك قیمتدار معاونت بذل ایده‌ن بایزید کتبخانهٔ عمومیسی مدیری فاضل محترم اسماعیل افندی حضرتلرینه علناً عرض تشکری وجیبه‌دن عد ایده‌رم .

دوکولییوردی . همان ایرتسی کونی یکی پادشاهده برابر اولدوغی حالده حرکت ایدلمش، واستانبوله بعدالمواصله جنازه نمازی سلطان سلیمك خواجه‌سی عطاءالله افندی طرفندن قیلدیرلدقدن صوکره کندیسنك انشا کرده‌سی اولان لایموت سلیمانیه‌نك حولیسنده ، حال حیاتنده یاپدیردیغی تربه‌یه دفن اولونمشدی .

سلیم ثانی ، بابای سلطان سلیمانك سریر سلطنتنه وارث اولمش، فقط اونك امور اداره‌ده‌کی قابلیت وکفایتی توارث ایده‌مه‌مشدی. او ، آیالتلرده یاپدیغی کبی دارالسلطنه‌یه کلدکدن، وعثمانلیلق تاجنه نائل اولدوقدن صوکره‌ده کندی عالمنه چکلدی. یونون ایشی سرایده اوطورمق، افراد معیتیله همبزم اولق اولدی. یکی پادشاه خارجده کورولییور ، کیمسه ایله تماس ایتمییور، اوته کینك بریکنك یانه کلمسنی بیله ایسته‌مییوردی. زمان اداره‌سنك اسکی پارلاقلی محافظه‌ایتمه‌سی وزیر اعظملق مقامنده صوقوللی کبی جداً دکرلی بر وزیری ابقا ایله‌مه‌سی سایه‌سنده ایدی . یوقسه بوذکرلی وزیرایش باشنده بولونماسیدی اونك اداره‌سی یك چابوق فویه‌یی میدانه ویره‌جك ، دولتك ربع عصر صوکره ایتد ایده‌ن انحطاطی دها او وقت باشلامش اوله‌جقدی .

زمان إداره‌سی اساساً چوق سورمه‌دی . جلوسندن سکز سنه صوکره اولجه زلزله‌دن ، وصوکره‌ده یانغیندن خراب اولان سرای همایون حامی کنزه‌رکن آیاغی قایوب دوشمه‌سی وفاتنه سبب اولدی (٩٨٢) .

ساری سلیمك وفاتی محمد پاشایه خبر ویرلنجه صدر اعظم بر معتاد پادشاهك اولومنی کیزلتمکله برابر مغنیسا آیالتنده بولنان شهزاده مرادی‌ده کیفیتدن خبردار ایله‌دی .

مراد ثالث طقوزنجی کونی استانبوله کیرییور ، کیزلیجه سرای همایونه داخل اولییوردی . صوقوللی ، پادشاه نوجاهك ورودینه منتظر اولدوغی ایچون استقبال ایله سریر سلطنته اوطوردوغی کبی ایلك اول کندیسی بیعت ایله‌دی ، ومتعاقباً کیفیتی خلقه اعلان ایتدیردی .

صدراعظمك بومعامله‌سندن درجه‌تهایه‌ده ممنون اولان مراد ، «برادرلرم وار ایکن اونلردن صرفنظر اولنوبده سریرسلطنتك بنم ایچون حاضرلاتدیرلمسنه

اولان غیرت وهمتکز بزم عندمزده اونوتملازم» دیه‌رك کندیسنی وزارت عظمی مقامنده ابقا ایتدی. ایرتسی کون سلیم ثانینك نعشنی حاوی تابوت بالطه‌جیلرك اللرنده ، مؤذنان خاصه طرفندن مؤثر وحزین برسسله قرآن تلاوت ایدیله‌رك ماتمی برونك عرض ایده‌ن سرویلرك آره‌سندن کچیریلییور ، اوراده باغچه اورته‌سنده بولونان مصلی‌یه قونولییوردی . مراد ثالث ده « مور قطیفه تیتن » ایله باب‌السعاده‌دن چیقدی ، اوطرفه دوغری ایلریله‌یرك مفتی حامد افندی امامیتیله تشکل ایدن جماعته اشتراك ایله پدرینك جنازه نمازینی أدا ایله‌دی . بعده پادشاه نوبهار ، حرم همایونه ، وزرا ایله ارکان سائره دخی تابوت ایله برلکده آیاصوفیه قربنده احضار ایتدیریلن مدفن مخصوصه دوغری ایلریله‌دیلر. مراسم تدفین ایفا اولوندوغی صیره‌ده قپوجیلر کتخداسی کلمش ، صدر اعظم ایله ارکانی سرای همایونه دعوت ایله‌مشدی . وزرا بوندن بر شی آکلایه‌مادیلر . سرایده مطلع اولدوقلری حقیقت مدهشدی : « پادشاه جدید ، رفع فتنه افکاریله ، قرداشلرنك بشنی اعناق ایتدیرمشدی» . مراد ، اونلره نعشلرك دفن ایتدیرله‌سنی امر ایدییور ؛ الك بویوکی یکرمی یاشنی کچمه‌ین شهزاده‌لرك جنازه‌لری بربرینی متعاقب چیقاریله‌رق پدرلرینك آیاق اوجنده احضار ایتدیریلن مقابره تودیع ایدیلییورلردی .

(حبیب اسکداری) « مجموعهٔ وفیات» عنوانلی اثرنده شهزاده‌لرك اسامیسی بروجه آتی مقیددر : جهانکیر ، محمود ، محمد ، مصطفی ، عبداه .

شهزاده‌لر ، بی‌کناهدیلر . تختك منحل قالدیغی طقوز کون ظرفنده اونی آله کچیرمك ایچون هیچ بر تشبثده بولونمه‌مشدیلر . بویله آز چوق فرصت آلویره‌بیله‌جك زمانده اختیار سکوت ایده‌ن شهزاده‌لرك بالآخره قیام ایله‌مه‌لری ایسه احتمال داخلنده دکلدی . اونك ایچوندرکه بر مورخ فاضلمز : «سریرسلطنت وخلافته جلوس ایتمك امت محمدك قبول وتصدیقیله برابر اکبر سلاله‌یه مشروط ایکن مجرد امنیت جاه ایچون اول بیکناه برادرلره قیمق اقتضا ایتمز ایدی . زیرا کهوارهٔ تربیه‌ده آسوده نشین اولانلردن خلاف امر طبیعی بر حرکت وقوعی مأمول اولیدی کندولری

مغنیسساده ایکن اولور ایدی . دیمك اولورکه قاعدهٔ مرعیهٔ سلطنت هیچ بر وقتده بوزلمز . نه چاره سلطان مرادك دخی بش نفر شهزاده‌یی تلف ایلدیکنه بدل اون طقوز شهزاده‌سیله یکرمی اوچ دختر پاکیزه‌سی نامراد اولهرق بودنیادن کچمشلردر . پادشاهلك برادرلرندن دریغ ایله کندو ذاتنه حصر وقصر ایلدیکی سریر سلطنتك بالاخره کندوسنه کوستردیکی وفاسزلق شویله قالسون اون طقوز نفر شهزاده‌لرینی بیله محروم براقمشدر . پادشاهلرك سریر سلطنتك محافظه‌سی اغورنده برادر وفرزند حقلرنده اجرا ایلدکلری معاملهٔ غدریه‌یی اصحاب تواریخ عادت عثمانیان اوزره دیو بیان ایده‌رك اصحاب جرائم حقلرنده اجرا اولنه کلن قتل واعدام ماده‌سنك تاخاندان سلطنته قدر سرایته سبب اولوب مناهیٔ عظیمه‌دن اولان قتل نفوس کبی بر فعل غدارانه ایله پادشاهلرك دامن عصمتلرینی لکه‌دار ایتمشلردر . جناب حقه حمد اولسون ایکیوز سنه‌دنبرو بومقوله وقوعاتدن سلاطین عثمانیه حضراتی مصون و معصوم اولمشلردر . » دییور ، وبونی‌ده سویله‌مه‌یه حق قازانیبور . [١]

مراد ثالث ؛ بدایت جلوسنده باباسی کبی تکمیل امور حکومتی وزیر اعظمی صقوللی محمد پاشایه براقش ، کندیسی ذوق وصفا عالمنه دالمشدی . صوکرهلری قادینه مجلوبیتله اشتهار ایدن سلطان مراد ، بدایتده عادتا قادیندن مجتنبدی . فقط صدر اعظمدن باشلایه‌رق اطرافده کیلرك کندیسنه کوزل کوزل قادینلر تقدیم ایتمه‌لری اوزده نسایه قارشی فضله برمیلان اویاندیرمش ، صوك زمانلرنده هوسات نفسانیه سنی تطمین ایچون با کرتداری ممکن اوله‌مادیغی ایچون تبیه‌بیله رغبت ایتمه‌یه باشلامشدی . بوحال ، اونك نه قادار قاری دوشکونی اولدوغنی کوسترر . بونك ایچوندرکه مراد ثالث ؛ عثمانلی پادشاهلری ایچنده کثرت اولاد ایله شهرت بولانلردندر . الی سنه‌لك مدت عمرنده ارکك وقیز اولق اوزره یوز ایکی اولاد ساحبی اولمشدر .

بدایتده صقوللی‌یه کوستریلن امنیت واعتبار بالآخره مقربلرینك اثر تشویقی اولهرق زائل اولمه‌یه باشلادی . بو امنیتسزلکه ، برمدت سوکره بر دیوانه‌نك

(١) تاریخ دولت علیهٔ عثمانیه مؤلفی خیرالله افندی جلد ١٢ صحیفه ٥٤

بیچاغیله حیاتنه خاتمه چکمه‌سی حادثهٔ مهمه‌سنك انضمامی دولتك انحطاطنه مبدأ تشکیل ایتدی .

مراد ثالثك اعتماد ایتدیکی آدملر ؛ خواجه‌سی مورخ مشهور سعدالدین افندی ، اسفندیار زاده‌لردن شمسی پاشا ، اویس پاشا ، شیخ شجاع ایدی ؛ قادینلرك‌ده پادشاه‌اوزرنده بویوك برتأثیری واردی . سعدالدین افندی سوقوللویه علیهدار ایدی . اوته‌کینك منفوری اولان قاضیعسکرلری بریکی حمایه ایده‌رك اسکی پادشاهلر خواجه‌لرینه پك زیاده حرمت ایتدکلرندن افندی بولدیغندن بالاستفاده محمدپاشانی پادشاهه بیله چکشدیرمکدن ذوق آلیردی . ایشته بومؤثرات سوقوللی‌یی نظر پادشاهیدن دوشوربیور ، فقط دیدیکمز کبی یوجال دولته‌ده پك بهالی‌یه اوطوربیوردی . ذوق وصفایه مجلوب اولان پادشاه ، سرایده بریکدیردیکی بش یوزدن زیاده جاریه‌نك احتیاجاتی تهوین مقصدیله بالضروره مصرف قیولرینی فضله‌جه آچمش ، واردات مصرفه تقابل ایده‌مه‌یه باشلامشدی . ایشته اوصیوده شمسی پاشا بر وسیله ایله کندیسنه رشوت قبول ایتدیریبیور ، شجرهٔ عثمانی‌یی کیره‌جك بویله برقوردی مسلط ایتدیکندن وبوصورتله انتقام آلمه‌یه موفق اولدوغندن دولایی بیان ممنونیت ایدییوردی . مراد ثالثك مصرفی یالکز سرایك مصارف عادیه‌سندن عبارت دکلدی . بربرینی تعقیب ایدن ، و بیکلرجه لیرالرك صرفنی ایجاب ایتدیرن دوکونلرده زمانلرك مصاوف فوق العاده‌سنی تشکیل ایدییوردی .

ایشته بویله دوکونلر ، مصرفلر ، اکلنجه‌لرله ، معتنا وکوزل قادینلرله وقت کچیرن پادشاه فرط اذواقدن ، کثرت سوءاستعمالاندن بیتاب دوشییور ، اطبانك تداویلرینه رغماً ادامهٔ حیاته موفق اولهمایه‌رق ترك حیات ایلییوردی (١٠٠٣).

مراد ثالث صوك زمانلرنده سرايك اك نفوذلى عضوى (صفيه سلطان) ايدى . اواخر سلطنتنده بوتون اقتدار كنديسنده طوپلانمشدى . سلطان ، داخلده ايسته‌ديكنى يابديردينى كبى خارجده‌ده آرزو ايتديكنى اجرا ايتديريبيور، عزللره ، نصبلره‌وارنجه‌يه قادار هرايشه قاريشيوردى. او، اقتدارى سايه‌سنده بيله وفاتنى كيزله‌مش، كيمسه‌نك خبرى يوق ايكن اوغلى شهزاده محمدى پادشاهك كتيرتمشدى . سرايده يكى پادشاهك كلمسنه انتظاراولونوركن‌ده خلقك برشى سزمه‌مه‌سى ايچون قائممقام فرهادپاشاطرفندن اعدامه محكوم محبوسين زندانلدن چيقارتيليور ، اهالى‌يى قورقوتمق ايچون اعدام اولونييوردى .

يكى پادشاه محمد ثالث ، استانبوله والده‌سى صفيه سلطانك يانمه كلير كلزماتم البسه‌سنه بورونييور . درحال بيعت اجرا اولونييوردى . پادشاه توجاه ، بابا سنك جنازه نمازنى قيلارقيلماز سرايه عودت ايتمشدى، مراد ثالثك محمددن باشقه: مصطفى، عثمان، بايزيد ، سليم ، جهانكير ، عبداه، عبدالرحمن، حسن، احمد ، يعقوب ، عالمشاه ، يوسف ، حسين ، قورقود، على ، اسحق ، عمر، علاءلدين، داود اسمنده‌اون‌طقوز اركك ويكرمى‌يدى قيز چوجغى برحياتدى. اركلكلرك اك بويوكى اولان مصطفى اون ياشنده ، اوته‌كيلر ايسه دها كوچوك عادتا سن منزله‌سنده ايدى . بويوكلر ، معلملرى (نوعى) افندى طرفندن كمال اعتنا ايله تعليم و تربيه اولونمش ايديلر . بونلردن‌ده اك زياده اميد ويرمن مصطفى ايدى . بويوك شهزاده ، ادبياتده ايچه موفقيت كوسترمه‌يه باشلامش ، غيرتيله سلمنك نظر دقت وتقديرينى جلب ايتمشدى . پدرينك ارتحالنى خبرآلنجه‌عاقبتنك‌نه‌يه منجر اوله‌جغنى دوشونه‌رك حاله‌موافق

اولق اوزره ترتيب ايتديكى شو مصراع كنديسى ايچون برمرثيه ماهيتنده‌در:

ناصيه‌مده كاتب قدرت نه يازدى بيلمدم
آه كيم بوكاشن عالمده هر كز كولمدم .

محمد ثالث ، او كيجه قرداشلرينى هيچ بر كناهلرى اولمادينى حالده والدلرينك آغوشندن آلديرمش ، مقاومت مأيوسانه‌لرى ، قاتللرى حقنده‌كى تلعينلرى درين برمجهوليت ايچنده‌مستور قالمق‌ايچون اونلرك اعدامنى‌ديلمزلره حواله ايتمشدى. معصوم‌شهزاده‌لر، اوغدارلر، اوحسسزلر آلنده جان ويرركن شهزاده‌لرك بدبخت والدلرينك كوزياشلرى وفريادلرى قاتللرك نظر ترحمنى‌بيله جلب ايتميوردى . هربرى دوت بالطه‌جى طرفندن كوتورولمكده ووزيرلرله سراى اكابر مأمورينى طرفندن تشييع اولونمقده اولان‌اون‌طقوز تابوت، شهزاده‌لرك رسمى قاووق وسرغوچلريله‌مزين اولدوغى حالده‌سراى همايوندن‌چيقاريلييور، آياصوفيه حريمنده بابالرى ايچون احضار اولونان تربه‌يه واونك يانمه دفن ايديلييوردى . [١]

« اصلاح نظام‌عالم » فكريله يابيلان بوجنايت، عاليجناب اورخانك‌حفيدلرى ايچون انسانلق ومدنيت نامنه ابدى لكه تشكيل ايديبيوردى . جلوس ايده‌ن پادشاهلر كنديلرينه رقيب قالمامق ايچون اوز قارداشلرينى أولديربيوردلردى . بوجنايتلره تعدد زوجاتك ، اوكى آنالق ، اوكى قارداشلق حسلرينك‌ده بويوك تأثيرى اولييور، ايجابنده آنا بابا برقارداشلرينى اولدورتن پادشاهلر ، يوزلرينى كورمه‌دكلرى، بيلمه‌دكلرى وطانيمادقلرى اوكى برادرلرينى اولدورمكده كوجلك چكمييورلردى. اكثريا اوكى آنا خصومتى، اورتاقلق رقابتى‌ده سرايده‌انتريقه‌لرك وجنايتلرك توالدسنه سبب اولييوردى .

حرص وقيصقانجلق، غايه‌ين‌قانله تأمين ايلييوردى . خاندان اركانى بربرينى

[١] محمد عطا يك ترجمه‌سى ماهمه‌ر جلد ٧ صحيفه ١٩٦ - ١٩٧ .

بوغه‌رق ، أولديره‌رك سلطنته كچيور ، هر جلوسك معصوم وبى كناه قربانلرى كوروليوردى . [١]

سلطان محمد ، يالكز قرداشلرينى أولدورمكله ، واونلردن ايكى بويوكلك جاريه‌لرينى بوغدرمقله قالميور ، همشيره‌لرينى ، اوكى والده‌لرينى‌ده اوتەكنه يريكنه تزويج ايليوردى . اوآنه قادار سلطانلر وزرايه ، وزراته لايق نامدار بكلربكيلره ويريليور ، بوصورتله هم سلطانلرك ، هم‌ده اركانك قدرى تجيل ايديليوردى . حال بوكه بودفعه قيزلر وقادينلر جوقدى ، صوكره‌ده بونلرك على العجله أولدريله‌رك سرايدن چيقارمالرى مطلوبدى . اونك ايچون اسكى اصوللره رعايت ايديله‌مييور ، حتى قيوجى باشى طوپال محمد آغالر بيله دامادلق شرفنه نائل اوليوردى . [٢]

محمد ثالث والده‌سى صفيه سلطانك سوزندن جيقميوردى . يكى پادشاه اوزرنده اعمال نفوذ ايده‌ن دها باشقه‌لرى‌ده واردى . والده‌سندن صكره اك صاحب نفوذ آدمى « سعدالدين » افندى ايدى . افندى ، بابامى مراد ثالثك خواجه‌سى ايدى . كندى معلمى جلوسندن برآز اول اولدوكى ايچون فضيلتى هر كسجه معلوم اولان سعدالدين افندى‌يى كنديسى‌ده معلمك شرفيله بكام قيلمشيدى . (تاج التواريخ) مؤلفى ، عالم ، فقط حريص ايدى . حتى حرصنى دها بدايت جلوسده كوسترمش ، شيخ الاسلام بوستان زاده ايله جنازه نمازى مسئله‌سندن دولايى بوزوشمشدى . آنجق بومسئله‌سنده مفتى افندى كنديسنه يحق غلبه چالمشدى . افندى ، مراد ثالثك نعشى سرايك باغچه‌سنده ، سرويلرك حزين كولكه‌لرى آلتنده صورت مخصوصه‌ده احضار اولونان تخته‌دن مصلا اوزرينه قونوركن خواجه افندى وزير فرهاد پاشا واسطه‌سيله امامت ايچون محمد ثالثدن رخصت استحصال ايتدى . فقط جنازه‌نك حاضر لانديغنى كورەن ، ورتب عاليه‌نك اكثيوكسكى عهده‌سنده اولق اعتباريله حق تقدمى‌ده نظر دقته آلان شيخ الاسلام سعدالدين افنديدن اول امامته كچه‌رك نماز قيلديردى . امامه نائل اولهمادينى

[١] قادينلر سلطنتى مؤلفى احمد رفيق بك جلد ١ صحيفه ١٢٣
[٢] پچوى جلد ٢ صحيفه ٥

بر نظر حرص ايله مشاهده ايده‌ن سعدالدين افندى بر حدت باغيريور ، قيلنان نمازك اعاده‌سى لازم كلديكنى ادعا ايدييوردى . كنديسنك اذن سلطانى ايله ادى صلاته مأمور ايدلديكنى ، شيخ الاسلام افنديسنك ايسه بويله برمأذونيتى حائز بولونمادينى دليل اولەرق ايلرو سوريوردى . بوستان زاده ، افنديسنك بو ادعاسنى بر سوزله چورووتدى : سنكا ادای صلاته مأذونين ويرەن ذات بكا اقتدا ايتمش ، جماعت مسلمين ايله برابراوده نماز قيلمشدر . بناءً عليه حضرت پادشاهنك حركت اخيره‌سى اولكى اذنى طبيعتيله حكمسز براقمشدر ديدى . بوجواب صواب اوزرينه خواجه افندى برشى ديه‌مدى ، يالكز شيخ الاسلامه قارشى دايش صيمق ، وبونك حسابنى بالضروره آتى‌يه براقق اولدى .

ايشته سلطان محمدك دها بدايت جلوسنده شيخ الاسلام بوستان زاده‌يه قارشى كين وحرص باغلايان سعدالدين افندى تزييد نفوذه جاليشيور ، ودها بعضيلرى كبى اوده والده‌سلطانه استنادى منفعتى ايچون الك موافق بولييوردى . صفيه سلطان‌ده سرايده آرزو ايتديكى ممتاز رولى ايفا ايتمك ايچون اقتدارينى بويله‌جه طانمش ذواته ظهير اولمه‌يى جانندن بيليوردى . محمد ثالث بابامى كبى عيش وعشرته مبتلا وذوق صفايه مائل دكلدى . بالعكس اونلرك هپسندن اجتناب ايده‌ر ، دينك منع ايتديكى بوقبيل منهياتدن نفسنى تنزيه ايلردى . حتى اوامر الهيه‌يه فرط رعايت ايله شهرت آلمش ، حضرت پيغمبرك نام محترمى آكيلدكجه قيام ايتمه‌سى اونك بو خصوصده‌كى شهرتنى زياده‌لشديرمشدى .

صوك درجه ديندار اولان پادشاه‌بهادرلقلردن‌ده حظ ايتمز ، حياتى صالح وسكون ايچنده ياطيرديسز ، كورولتوسزجه امرار ايتمكدن باشقه بر شى دوشونمزدى . اونك ايچون والده‌سنك وصيانته تابع ، حرب وسفره كيتمكدن مجتنب عمر سوريور ، فقط بو حاليله صفيه سلطانك تحكملرينه اوغرامقدن ، وزرانك دسائسنه آلت اولمقدن قورتولامييوردى .

مراد ثالث زمانىده آجيلان مجمان سفرينك تحت تأثيرنده اولەرق اردل ، افلاق ، بوغدان عصيانلرى هنوز باصيلامادينى بر زمانده زمام اداره‌يى

درعهده ایدن محمد ثالث ؛ ایشلری دوزمك ایچون وزرا وارکانك توصیه‌سیله ایکنجی انکروس سفیرینی اعلان ایتمه‌یه مجبور اولدی .

پاشالیلان حربده آرزو ایدیلن موفقیتلر الده ایدیله‌میبور ، سردارلرك دکیشدیرلمه‌سی تدبیری‌ده فائده ویرمییوردی . بو احوال قارشیسنده سرایده سسسزجه اوطورمایی کورولتیلی ، پاطیردیلی ایشلره قاریشمه‌یه ترجیح ایدن پارشاه خواجه سعدالدین افندینك اصراری اوزرینه صحنهٔ حربه کیتمه‌یه مجبور اولدی . پك زیاده اختیارلامش ، سنی طقسانه وارمش اولان معلم سلطانی‌ده کندیسنه رفاقت ایتمکدن ، احراز شان ، وتأمین شهرت ایچون محاربه میدانندهٔ آت اویناتمه‌یی قونافنده راحت وحضور ایچنده امراره ترجیح ایله‌مکدن کری طورمییوردی .

سلطان محمد ، ادرنه ، صوفیه طریقیله بلغراده واردی . وآرزو ایتمه‌دیکی حالده بالضروره اردونك باشنه کچدی . صدر اعظمك چادیرنده برمجلس حرب انعقاد ایتمش ایدی . پادشاه حضرتلرینك بالذات اردونك رأس کارنده اولدوغی کورمك ایشی بویوتمك ایستمه‌مشلر ، تا « ویانه » یه قادار یورومك آرزوسنی اظهار ایله‌مشلردی . « قومران » قلعه‌سنك أله کچیرلمه‌سیله ابتدا ایتمك لازم کلن بوحرکات تأخیر اولونارق دها اویغون کورولن مجارستان اورته‌سنده‌کی « اکری » قلعه‌سنه توجیه وجههٔ عزیمت اولوندی . قلعه یدی کونلك قیصه برمحاصره‌دن صکره قپولرینی پادشاهه آچدی . باشده محمد ثالث اولمق اوزره هرکس بوکا سویمش ، وبوموفقیت اوغورلی تلقی ایدلمشدی . عثمانلی اردوسی قلعه‌دن ایلری‌یه « کرسجه » صحراسنه دوغری ایلریلییوردی . تام اوصیره‌ده « اکری » قلعه‌سی یاردیمنه کلن (آرشیدق ماقسیملیه‌ن) ایله اردل پرنسی (سکیسموند) قوماندانلرندهٔ کی اردو قارشیلرینه دیکلدی . اوچ کون سوره‌ن محاربه حقیقةً دهشتلی ایدی . وپك قانلی اولمشدی . وضعیتك بیدای نزاکت ایتدیکنی کوره‌ن محمد ثالث عودته قالقیشدی . پادشاهك کیتمه‌سی هنوزنه‌اوله‌جنی بللی اولمایان محاربه‌نك عثمانلیلر ایچون ضیاعی دیمکدی . بونی نظر دقته آلان سعدالدین افندی « پادشاهم اجدادکزدن دشمنین بوز چویره‌ن نه‌کورلمش ،

نه‌ایشیدلمشدر . اونلرك حیرتخانی اولان ذات شاهانه‌لری اردویی بوحالده براقیرده ترمیه کیدر » دیدی . خواجه‌نك بوجرأتکارانی تأثیر لازمنی کوسترمدی . سلطان محمد عزیمتدن صرف نظر ایتدی . فقط بو صیره‌ده وضعیت بوتون برتون وخاومت کسب ایتمشدی . چونکه دشمان سواریلری اوتاغ همایونه قادار کلمشلر ، اطرافی یاغما وتالانه قویولمشلردی . صوك برغیرت کوسترملرسه پادشاهك اسارتی محققدی . بالطه‌جی ، آشجی کبی خدام شهریاری بردنبره فوق العاده غیرته کلدیلر . اللرینه کچن سطیر ، بالطه ، اودون ایله دشمن اوزرینه هجومه قویولدیلار . بوصیره‌ده جغاله‌زاده سنان پاشاده معیتنده‌کی سپاهیلره دولودیزکین ایتدیرمش کلیوردی . نه‌یه اوغرادقلرینی آ کلامایان دشمن بونك اوزرینه بوزوق دوره‌ن قاچدیلر . آرتیق ظفر تأمین ایدلمش ، ومحاربه‌دن مجتنب اولان محمد ثالث بو سایه‌ده « اکری فاتحی » عنوان فاخرینی قازانمشدی . فقط عثمانلیلر ؛ بوغالبیتدن استفاده‌نك یولی بیله‌مه‌دیلر ، اونلر ایچون دشمنی تعقیب نعقیب ایتمك ، بر ضربه دها ووردوقدن صوکره کوزلجه بر معاهده یاپمق لازمدی . اونلر ایسه بویله یاپمادیلر ، ودشمنك وقت قازاتماسنه ، بوسایه‌ده‌ده اوزون مدت کندیلرینی مشغول ایتمه‌لرینه میدان ویردیلر .

محمد ثالث جلوسنده اون طقوز قرداشنی بوغدورتدوغی ، متعدد وزیرلرك بوینونی ووردورتدوغی یتیورمش کبی آخر عمرنده اون التی یاشنده‌کی اوغلنی‌ده احناق ایتدیرمش ، احمد راسم بکك جداً فائده‌لی بر اثری اولان (عثمانلی تاریخی) نده دیدیکی کبی (قتل الاخ) ، (قتل الاولاد) ، (قتل الوزرا) کبی سیاست زمانه‌نك ایجابات مبرمه‌سندن معدود اولان اجرا آتك عهدنده اجتماع ، ایله‌مه‌سی آرزو ایله‌مشدر .

شهزاده محمودك سبب احناق حقیقةً غریبدر . شیخلك بری بایدینی بروفق ایله کندیسنك تخت سلطنته جلوس ایده‌جکنی بولمش ، کیفیتی برمکتوبله کندیسنه بیلدیرمش . سلطنت جداًارزو ایدیلیر برشی اولدوغی ایچون شهزاده بوتبشیراتدن ممنون اولمش ، تشکراتنی شیخه بیلدیرمش . وقعه‌دن خبردار اولان اخلاقسز برحریف ، دارالسعاده آغاسی (عبدالرزاق آغا) ، أله کچیردیکی بومکتوبلری

پرخلوص جاقش اولمق . دها فضله التفات وامنیته مظهر اولمش بولونمق ایچون شهریار زمانه عرض ایدییور ، تخت سلطنته درت أل ایله صارلمش اولان محمد ثالثده تحقیقاته لزوم کورمکسزین شهزاده‌نك احتاقی ، اوته کیلرکده افنای حیاتلرینی امر ایلییوردی . زواللی شهزاده نه‌یه اوغرادیغندن بی‌خبر دیلسزلر ألنده‌جان ویرکن والده‌سی‌ده، شیخ‌ده، آرده مکتوبلری کتیرمن وکوتورمن واسطه‌ده دکزه آتیلمق صورتیله جانلرندن اولییورلر ، و بونلری کورمن سلطان محمددده دها امین برحالده تختنده اوطوربیوردی . (١٠١١)

اوزمان صدراعظم اولان یمشجی حسن پاشانك‌ده بر وقعه‌ده مدخلدار اولدوغنی، وپادشاهی قوشقولاندیران دهاباشقه سبب‌ده بولوندوغنی شومعلومات تاریخیه‌دن آکلییورز :

« اشبو شیخ وشهزاده ماده‌سنده صداعظمك مدخلی اولوب حتی سپاهك عصیانی آواسنده بویله بر سوز سویلندیکی دخی روایت اولنور . آنکچون صدراعظم مقبل اولمشدی . و صکره قتلی وقوعنده سویلنان تاریخلردن بویله بر فعل مکروهده بولوندوغی معلوم اولور . شهزادهٔ مشارالیهك ازاله اولدیغنه دائر برادرلری سلطان احمد خاندن روایت اولهرق حافظ احمد پاشا بر وقعه نقل ایدر شویلهکه بر کون سلطان احمدبیورکه برادرم سلطان محمودك ازالهسنه سبب شرق سفرلری اولمشدر . یعنی شرق وقعه‌لری پدریمه خبر ویرلدکچه زیاده کدر ایدرلر ایدی برادرم جسارت ایدوب پادشاهم نیچون کدر ایده‌رسنی‌سردار ایله‌ایشلرینی بتوریم دیدی نصل ایدرسین دیو بیوردقلرنده قاپیجی ایله مدارا ایله دشمنلرك حقلرندن کلورم سن هان فرمان ایله دیدی . یوسوزدن پدرم‌زیاده‌اورکوب ازالهسنی‌وسیله ارارایدی. خاندانمزك دشمنلرندن برینی ایشکذارلق ایدوب پدریمی قاتلی‌ایتمکه سبب اولدی بیورمشلردر.» [١]

زهی سبب ، زهی علت دکلی ؟

تاریخنه اون طقوز شهزاده‌نك قتلنی بازارکن احمد راسم بك افندی شو مطالعه‌یی درمیان ایدییور .

[١] خیراه افندی تاریخی جلد ١٤ صحیفه ١٠٥

« دیانت‌وانسانیتك بو جنایتاره نه‌دیمش‌ونه‌دیمکده اولدیغنی تعیین وتصریح خصوصنده هنوز حیرنده‌یم » [١]

محاربه‌لرك دوام ایتمسی ، اداره‌نك اسکی انتظامنی غائب ایتمه‌یه پاشلاماسی داخلده بر چوق اویغونسزلقلرك حدوثنه باعث اولدی . یونلرك الك مهمی پای‌تختده‌کی سپاهی عصیانی ایدی . بوغلیان سنه‌سنده هنوز کنج دینله‌بیله‌جك برسنده ، اوتوز سکز یاشنده اولان پادشاه ارتحال ایتدی . (١٠١٢)

T.C.
E.Ü. İlahiyat Fakültesi
Hatice Sabiha Ve Ahmet Hamdi Yılmaz Kütüphanesi

[١] هعالی تاریخی جلد ١ صحیفه ٤٠٦

عثمانلی تختنه اون دردنجی پادشاه اولهرق اون درت یاشنده‌کی برچوجوق اوطوریپوردی . سلطان احمد صدارت قائممقامی قاسم پاشایه یازدیغی برخط همایون ایله‌اوکا همپادشاهلغنی بیلدیرمش، هم‌ده تهدیراطده اولدوغنی طاتشدی. یکی پادشاه بوخطنده :

« سن‌که قاسم پاشاسین ! بابام اللهك امریله اولدی ، بن سلطنته جیقدم . شهری محکم طوتاسین ، برفساد اولورسه باشکی کسرم » دیپوردی .

ارکانه قارشی بویله شدید برحرکت اظهار ایده‌ن سلطان احمد قارداشی حقنده بالعکس پك رحیم طاورانمش ، شهزاده مصطفی‌یی اوآنه قادار موجود تعامل ، وقانون خلافنه اولهرق محافظه ایتمشدی ، او ، بوحرکتیله قارداش قتلی شنیعه‌سنی قالدیرییور ، بوصورتله خاندان سلطنت ایچون یکی بر چیغیر آچیوردی .

سلطان احمد ، بوحرکتی اساس اتخاذ ایدرك قوانین موجوده‌ده بعض تعدیلات یاپدیردی. اوآنه قادار والیلکلره کوندهریلن شهزاده‌لرك طشره‌یه کیتمه‌لری اصولی قالدیردی. بعض سوءاستعمالات یوزندن بوکوزل اصول اورتهدن رفع اولونییور، آرتیق شهزاده‌لر هرشیدن بیخبر قالمه‌یه محکوم ایدیلیوردی. اساسات اداره ذاتاً کوشه‌مه‌یه باشلامش، بالخاصه سوك زمانلرده‌یك زیاده آرتان ارتکاب وجوددولتی برقورد. کبی کیرمه‌یه قویولمشدی . صدراعظملر ، وزیرلر کتدیلرینه فضله‌پاره تأمین ایدنلره مأموریت ویرییورلر، اونلرده کیتدکاری یرلرده ویردکلرینی برقاچ‌قات فضله‌سیله جیقاریپورلردی. دومن‌ماکینه‌سنك بوتون چرخلرینه عارض اولان بوحال اونی عادتا حرکتدن آلیقویپوردی. ایشه‌بن یرلرده بوزوق‌دوزمن کیدییوردی. شهزاده‌لر آیالتلرده بولونسه‌لر بوعاتی کوره‌جکلر ، زمام‌اداره‌یی النه آلانلر ایچریسنده بوفضیحه‌یی قالدیرمه‌یه تشبث ایده‌جکلر ظهورایده‌جکدی. حال‌بوکه

یواسول اونلری مملکتی طاتیماقدن ، دردلری کشف ایتمکدن اوزاقلاشدیریپوردی .

قانون جدید بوندن باشقه بر طاقم احکامی‌ده احتوا ایدییوردی . نته‌کیم شهزاده‌لر بوندن بویله اولاد یتشدیرمه‌یه‌جك ، صقال صسالویره‌مه‌جکاردی . بو اصول ایله شهزاده‌لرك چوچوقلری طوغدقدن صوکره دکل طوغمه‌دن‌اول مماته محکوم اولیورلردی. نته‌کیم تقریب ایتدکاری قادینلردن حامل اولانلرك او وقتلرده جاری عادی وشنیع اصوللرله چوچوقلری دوشورولییور، اکثریا اویچاره‌لرده‌اومیانده‌ترك حیات ایلییورلردی، فقط اسکی‌فنالقلرمیدانه کلمك، شهزاده قانلری آقمه‌مق ایچون بو اصول قبول ایدلمشیدی . بوکا شهزاده‌لرده،قادینلرده بالضروره رضا کوستریپورلردی . بو قانون موجبنجه اولاد صاحبی اولق پادشاهلغنی بالفعل احراز ایتمه‌یه متوقف بولونییوردی . بونك بعض مرتبه ضررلری‌ده کورولدی. بر آرالق سلطان‌عثمانك نسلی‌منقرض اولق تهلکه‌سنه معروض قالدی . سلطان ابراهیم ، بلا وارث وفات ایده‌یدی بوحال محققدی. فقط جناب حق اوکا اولاد احسان ایتدی ، وبو سایه‌ده دولتی انقراضدن قورتاردی .

بو قانون صوك زمانلرده قادار دوام ایتدی . سلطان عبدالمجید زماننده شهزاده عبدالعزیزك بر ارکك اولادی دنیایه کلمشدی . یوسیف عزالدین افندینك تولدی حسب‌القانون کیزلی طوتولمش، پادشاه حضرتلری خبرآلدیغی خالده سس چیقارمامشدی . سلطان عزیز ایسه چوچوغك شهزاده‌لکنده طوغدوغنی ، وبناءً علیه کندی فکرنجه پادشاه اولهمایه‌جغنی نظر دقته آلهرق کندیسنه مقام سلطنتی احراز ایتدکدن صوکرا طوغان چوچوقلرندن فضله تروت بخش واحسان ایدییوردی . ذاتاً کلخانه خط همایونی بر چوق کهنه اصوللری قالدیرییوردی . بو میانده او وقته قادار ایکی‌یوز سنه‌دن زیاده دوام ایده‌ن بر عادت کریهه‌ده طبیعتیله قالقییوردی .

سلطان احمدك تدوین ایتدیردیکی قانونك اصل مهم اولان جهتی سلطنتك اکبر اولاده دکل خاندانك الك یوکنه انتقال ایتمه‌سنی تأمین ایلمه‌سی ایدی .

احتراصلری سوندوره‌ن بو یك كوزل اصولی دیكر جهته‌ده‌كی محذوریتی نظر دقته آله‌رق مورخ محترم احمد رفیق بك تنقید ایدییورلر :

« خصوصیله احمد اولك وفاتندن سوكره ، ورانتك خاندان اركانندن اك بویوكنه راجع اولمسی ، بو محذورلری قتمرلندیره‌جكدی . اوزمان اك زیاده تجربه كورن دكل ، حیاتی محبسده اك چوق كچیره‌ن ، قوهٔ فكریه‌سی ، احوال صحیه‌سی اك چوق مختل اولان شهزاده حكمدارلق موقعنی اشغال ایده‌جك ، سنك وتجربه‌سزلكك فضله‌لنی ، قوهٔ عقلیه‌نك ضعفی عثمانلی دولتی اك مؤثر بر ناظمدن محروم ایلیه‌جكدی . »

«اوتاریخدن اعتباراً ، وزرا پادشاهی احتراصلرینه آلت ایده‌جكلر ، ایسته‌دكلری مراتبی غصب ایلیه‌جكلر ، ایسته‌مدكلری ذواتی اعدام ایتدیره‌جكلردی . یالكز كنجلكلرنده جلوس ایدن ، حیاتلرینی قفس آرقه‌سنده پیراتمایان پادشاهلرك ، جلوسلرندن سكره كورك ایله احواله واقف اولدقلری ، عزم‌یروورانه وجلادتكارانه حركت ایتدكلری كورلمیه‌جكدی . فقط محیطلك متفسخ ، اخلاقسز عاملرینه اونلر بیله كوچ غلبه ایده‌جكلردی . » [١]

مورخ مدققمزك شهزاده‌لرك آیالتلرده استخدامنی منع ایده‌ن قانونی اونلرك پیدای رسوخ وممارسه‌دن محرومیتلرینی انتاج ایتمك نقطه‌سندن تنقیدی پك بجادر . فقط بو ممنوعیت قانون حالنه قونولمقله نه قادار خطا ایدلمشسه ، اوقانونله سلطنتك اكبر اولاده انتقالی خصوصنك تأمین ایدلمه‌سنده‌ده او قادار اصابت كوسترلمشدر . چونكه عكسی تقدیرده اوندن صوكره‌ده سلطنت غوغالرینه شاهد اولدجق ، عثمانلی تاریخنك بویولده‌كی قانلی صحیفه‌لرینك آرتمش اولدوغنی كوره‌جكدك . بزبوراده مورخمزك براصولی تنقید ایتمك نیتیله ، وبالعكس اوته‌كی مؤاخذه ایچون بویولده بیان مطالعات ایتدیكنه ذاهب اولمق ایستیورز . یوقسه یزم قادار كندیلرینك ده بوكا طرفدار اولدوقلرینه امین بولونییورز .

اون‌درت سنه سلطنتدن صوكره ، دولته دها پك چوق خدمت ایده‌بیله‌جك

[١] قادینلر سلطنتی مؤلفی احمد رفیق بك جلد ١ صحیفه ١٢٤–١٢٥

برسنده ، یكرمی سكز یاشنده وفات ایده‌ن احمد اولی برادری شهزاده مصطفی استخلاف ایتدی . سلطان احمدك بویوك اوغلی عثمانك پدرندن محلول قالان تخت عثمانی‌یی اشغال ایده‌مه‌مه‌سی یاشنك كوچوكلكندن دكل ایدی . قانونك ده‌كیشمش اولماسندندی . احمد خانك قانونی مسئله‌یی اساسندن حل ایتمشدی . آرتیق شهزاده‌لر آرمسنده تخت غوغاسی اولمایه‌جق ، سریر سلطنتك انحلالنده خاندانك اك یاشلیسی كلوب اشغال ایده‌جكدی . بناءً علیه بوندن بویله شهزاده قانلك آقاماسی لازم كلیردی . حال بوكه انسانلر محیبدر . منفعتلری موضوع بحث اولدوغی ، مسئول ایدیله‌مه‌یه‌جكلری قناعتی‌ده بولوندوغی آنده قانونی طانیمایان ، آیاقلر آلتنه آلان یك چوق كیمسه‌لر كورولمشدر . ایشته كنج عثمانله مراد رابع بو بابده برر مثال تشكیل ایده‌ر .

سلطان احمد اولك كنج یاشنده وفاتی اوزرینه سریر سلطنته برادری مصطفی كچیرلمشدی . حالبوكه جلوس‌اك كورولتولی بر زمانه تصادف ایتمشدی . آناطولی ، روم ایلی ایله آیالات سائره دكل استانبول بیله عظیم بر قارغه‌شالق كچیرییوردی . بو عظیم بحرانی ازاله ایتمك ایچون پك عقللی ، زیاده درایتلی ، فضله غیرتلی ، بوكولمز بیلكلی بر پادشاه لازمدی . بی چاره سلطان مصطفی‌ده ایسه بو اوصافك هیچ بری موجود دكلدی . كندیسی اوتوز یاشنده اولماسنه رغماً چوجوقدن فرقی یوقدی .

حتی اونك جلوسی عثمانلیلرده بر فضیحه‌نك ، بر بدعت سیئه‌نك میدانه كلمسنه سببیت ویردی . اووقته قادار كان پادشاهلر ایچنده حكمدارلغه لایق اوصاف مخصوصه‌یی بالغاً مابلغ جامع اولانلر بولوندوغی كبی ضعف ایله معلول بولونانلر دخی واردی . بایزیدثانی سلیم‌ثانی كبی . هله برنجیسنك اواخر سلطنتنده ضعفی بك زیاده آرتمشدی . او زمانلرده مملكتك هر طرفنده ظهور ایده‌ن بحرانلره قارشی كله‌جك بر قدرت اظهار ایده‌مه‌یه‌جكنی كندیسی‌ده آكلادیغی ایچون ترك سلطنته مجبور اولمش ، متزلزل اولان اولان مقام سلطنتی كندیسنی استخلاف ایده‌ن اوغلی بحق تقویه ایله‌مشدی . بناءً علیه اوزمانه قادار بیله‌یرم

کبی، بایزید ثانی کبی تختندن ایندکدن صوکره ترك حیات ایده‌نلر اولمش ایسه‌ده بونلرك هیچ بری ملت طرفندن خلع ایدلمه‌مشدی . حال بوکه سلطان مصطفی عجز مطلق ایچریسنده ایدی ، نه یاپه‌جغنی قطعیاً بیلمزدی . او ، تختنده بر قورقولق مقامنده طوریبور، والده سلطانه کوزل ماصالار سویله‌ین، بو صورتله اونك عمومیتی جلب ایده‌ن بر قوجه قاری‌یه أنك طولوسی آلتونلر ویرمك صورتیله دها بدایت جلوسنده ذاتاً بوش اولان خزینه‌یی طام طاقیر بر حاله قویمایه تشبث ایتمکدن چکنمییوردی . حتی بو حال طشره‌لرجه آکلاشیلمش ، ادرنه، بروسه کبی یاقین یرلرده داخل اولدوغی حالده تکمیل آیالات والیلری طرفندن غیر رشید ومجذوب بولونان پادشاهه اطاعت لازم کلمه‌یه‌جکی اورته‌یه سورولمشدی . اساساً قاریشیقلق ایچنده بولونان مملکت ، بویله اطاعتسزلکلرك باش کوسترمه‌سیله بوتون ، بوتون فنالاشییوردی . حیرتلی، غیرتلی اولانلر بو وضعیت ألیمه‌دن پك زیاده تأثره دوچار اولییورلر ، احوالی دوزه‌لده‌جك ، مملکی سلامته چیقاره‌جق وسائطه‌باش وورمقدن خالی قالمییورلردی.

فی‌الحقیقه سلطان مصطفی‌نك پادشاهلغی بو حال ایله دوام ایده‌مزدی . چونکه اونك او حالی ، ومملکتده قاریشیقلغك تزایدی کونك برنده سلطنتك تمامیله انهدامنی موجب اولهبیلیردی . ایشته بویله ألیم برحال ایچریسنده اوچ آی دوام ایده‌ن سلطنتدن صوکره کندیسی خلع اولونییور، یرینه برادر زاده‌سی شهزاده عثمانك پادشاهلغی اعلان ایدیلییوردی .

سلطان عثمان ؛ یك کنجدی ؛ باباسی کبی اوده اون درت یاشنده ایکن پادشاهلق دولتنه مظهر اولمشدی . فقط باباسنك جلوسی زمانده‌کی وضعیتله کندیسنك تخت حکمداری‌یه قعودی آنده‌کی وضعیت آراسنده عظیم برفرق واردی .

ثانیاً ؛ طبایع اعتباریله آرالرنده بویوك برتباین موجود ایدی . سلطان احمد ؛ کرچه جلوسنی تبایغ ایچون یازدیغی خط همایونده شدتلی برلسان قوللانمش، واونی کوره‌نلر کندیسنك شدیدالطبع اولدوغنه حکم ایتمش ایسه‌ده

مهمه‌یی حسن ایفایه موفق اولمشدی . عثمان ثانی ایسه کنج اولمقله برابر غایت حدتلی ، قطعیاً سوز دیکله‌مز بر خصلتده ایدی . اونك نظرنده کسدیکی کسدیك ، آصدیغی آصدیقدی . آغزندن چیقان سوزك کری آلدیرلماسی قطعیاً ممکن اولمییوردی .

عثمانلیلق ایچون بوحقیقةً برطالعسزلك ایدی. چونکه ایشلر پك قاریشیق کیتدیکی بر زمانده درایتلی برآدام ایش‌باشنه کلمه‌جك، درایت وکفایتی سایه‌سنده مذبذب ایشلری دوزه‌لده‌جك یرده بردلی ، اوندن صوکره‌ده برجوجق پادشاه اولییوردی .

کرچه جنتله صباوت آراسنده فرق واردر. باخصوص کنجلرك آززمان ظرفنده ثبات ورشد ایله ایشه سارلمالری احتمالی اولدوغی ایچون ضرر یاخود تهلکه نسبةً موقتدر. فقط اوتقدیرده‌ده ایشلرك کفایتلی، درایتلی وکلایه توديعی لازم کلیر ، عکسی تقدیرده اوزون برزمانده اوکی آلینه‌مایاجق برتهلکه‌نك باش کوسترمه‌سی طبیعیدر . تأسف اولونورکه اوزمانده بویله رجال‌ده موجود دکلدی . اولانلر، یا کندی کولکه‌لرندن قورقییورلر، یاخود بری برینی یه‌یه باقییورلردی . حال بوکه بر طرفدن ایران ایله آچیلمش اولان محاربه دوام ایدییور ، دیکر طرفدن‌ده برر عثمانلی والیسی ایکن دولتك ضعف حالندن بالاستفاده اولاخ وبغدان برنسلری طریق استقلاله صاپمش بولونییوردی . بناءً علیه سلطان عثمان ایچون هم ایشلری دوزه‌لتمك ، هم‌ده عسکر تدارکیله حربه کرمی ویردیرمك لازم کلییوردی . بوایسه حقیقةً مشکل برایشدی . بالخاصه خزینه‌نك بوش اولماسی کنج پادشاهك آل وآیاغنی باغلایه‌جق قادار مهم برشیدی . معمافیه سلطان عثمان کنجلکیله برابر بونلره برر برر چاره بولییور، سوق ایتدیردیکی عسکرله (یاش)ده متحشد بولونان عصاته غلبه چاله‌یه موفق اولییوردی .

بوحالار ، دها بعض حادثه‌لر ایلك بهارده بالذات اردونك باشنده بولونمق احتیاجنی حس ایتدیردی . سلطان عثمان لازم کلن تدارکاته تشبث ایدییور ،

کندیسنی الکزیاده اندیشه‌یه دوشیرمن جهت قرداشی شهزاده محمدك اجلاسی کیفیتی ایدی . بابامی وضع ایتدیکی قانونله آرتیق بوحادثه‌لره نهایت ویرمك ایسته‌مشدی . کرچه اوسایه‌ده بدایت جلوسنده امثالی مثللو شهزاده‌نك حیاتنه قیامامشدی . فقط سلطان عثمان ، قارداشنك موجودیتنی بقای سلطنتی ایچون برمانعه تلقی ایتمه‌یه باشلامش ، آرتیق اوقورد برکره بیننه کیرنجه‌ده کندیسی ایچون مستریح اولق امکانی قالمامشدی .

ایلك بهار تقرب ایدییور ، دیکر طرفدن حاضرلقلرده اکمال ایدلك اوزره بولونیبوردی . فقط پادشاه بر درلو حرکت ایده‌میبور ، متصلی چاره دوشونیبوردی . کیجه‌نك درین وقورقولی بر قارا کافنده مأمور ایده‌جکی بر قاچ قابیسز معرفتیله شهزاده‌نك جانینه قیدیرمق اونك ایچون ایشدن بیله دکلدی . فقط بو معامله اورته‌لقده ذاتاً موجود اولان خوشنودسزلغی آرتدیره‌جق ، وبالنتیجه موقعی بوتون بوتون غائب ایتمه‌سی احتمالی دخی باش کوستره بیله‌جکدی . بونك ایچون ایشی بر شکل مشروعیته ! صوقمق ایستییوردی . نهایت روم ایلی قاضیعسکری کمال الدین افندی‌یی دعوت ایتدی . التفاتدن صوکره فکرینی ـ غایت محرم اولهرق ـ کندیسنه آچدی ، ویر فتوی طلبنده بولوندی . افندینك ایلك سوزی بوفعلك مقدوح اولدوغنی سویله‌مك ، ایسته‌دیکی فتوایی قطعیاً ویرمه‌مك اولمالی دکلمیدی ؟ حال بوکه آرادن عصرلر کچمش ، بر خیلی ترقیات ظهوره کلمش اولماسنه رغماً بایزیدك قارداشی یعقوب چلبی‌یی اعدام ایچون فتوی ویرمکدن چکینمه‌ین ساخته علمانك روح خبیثی حاکمدی . بر خیلی دالقاووقلقله برابر اونك طلب ایتدیکی مساعده‌یی ویرمکدن چکینمه‌دی . حال بوکه کنج عثمان دها اول شیخ‌الاسلام اسعد افندی‌یه مراجعت ایتمش ، عینی فتوایی اوندن‌ده آرامشدی ، افندی حضرتلری ، علوی بر روح صاحبی اولدوغی ایچون مسئولیت مادیه ومعنویه‌یی موجب اولهجق اولان بو فتوایی اعطادن امتناع ایتدکدن باشقه پادشاهی بوفعل مکروهدن صرفنظر ایتدیرمه‌یه‌بیله اوغراشدی . فقط عثمان ، ذهننه یرلشدیردیکی بوشنیعه‌یی اجرادن بر درلو صرف نظر ایده‌میبور ، وبالنهایه قاضیعسکری دعوتله ایسته‌دیکی فتوایی الده ایتمه‌یه موفق

اولییوردی . آرتیق ائله بویله بر سند کچیرمش اولان پادشاه همان جلادلره امر ایتدی . زواللی معصوم و مملکتك امید استقبالی بر کیجه‌نك قورقونج قرا کلیغنده جانینه قیپلدی . شهزاده محمد ، جلادلرك هجومنی کورونجه سوك سوزی « عثمان اللهدن دیلرمکه عمر دولتك برباد اولوب بنی عمرمدن بیجه محروم ایلدك ایسه سندخی بهره‌مندا ولیه‌سین » بددعاسی اولمش ، او بوسوزلری سویلرکن جلادلر اوزرینه هجوم ایده‌رك آتدقلری کند ایله یره دوشوروب ایشنی بیتیرمشلردی . [١]

شهزاده‌نك اخناق ایدلدیکنه دائر ویریلن خبر کنج عثمانی ممنون ایتدی ، واوندن صوکره‌ده مستریح اولهرق سفره جیقدی . کنج عثمان بو محاریه‌لرده عسکرك مناسبتسزلکنی ا کلامش ، بونلرله ایش کورمك قابل اولهمایه جغنه قائل اولمشیدی . اونك ایچون دارالسلطنه‌یه عودتی متعاقب ایلك ایشی صنوف عسکریه‌یی اصلاح ایچون چاره‌لر دوشونمك اولدی ، وبعض تدابیره‌ده توسل ایلهدی . پادشاهك بو حرکتی بالطبع خوشنودسزلغی موجب اولدی ، وبالنتیجه کنج عثمانك انجق درت سنه‌لك قیصه برسلطنتدن صوکره خلعی ، متعاقباً فجیع بر صورتده شهادتی انتاج ایتدی .

تاریخ عثمانی ایچون بك الیم اولان بو حادثه معصوم شهزاده محمدك بد دعاسنك نزد الهیده قرین قبول اولدوغنه حکم ایدیلییوردی .

---

[١] نعیما جلد ٢ صحیفه ١٨٧

دردنجی سلطان مراد تختهٔ یك کنج ایکن جیقمشدی. یکی پادشاه تدویر امور ایده بیله جك برسن وقابلیتده اولمادیغی ایچون بووظیفه یی والده سی «کوسم سلطان» درعهده ایتمشدی .

کوسم، حسنی وذکاسیله زوجهٔ برنجی سلطان احمدی ده تسخیر ایله مشدی. اونده خرمك حرصی، بافانك دسایسلی واردی. آنجق افعال وحرکاتی مملکت ایچون اونلر قادار مضر دکلدی، سلطان، دائما مملکتی دوشونیور ، واونك خیرینه چالیشمقدن کری طورمییوردی .

مراد رابعك جلوسی یك قاریشیق برهنکامه یه تصادف ایتمشدی . بوتون ارکان حکومت بربرینك علیهنده بولونیور ، بری دیکرینی دوشورمه یه چالیشیوردی. بوصورتله نائل امل اولان وزیرك اقبالی ده دیکرینك احتراصنه یك چابوق قربان اولیوردی. بناءً علیه سلطان مراد : وبالخاصه کوسم ایچون الك برنجی ایش بواخلاقسزلغی ازاله ایتمك ، وزرانك ، باخصوص ایچلرندن خدمت ایده بیله جك قابلیتده بولونانلرك بقالرینی اوزونجه برزمان ایچون تأمین ایله مکدی.

حال بوکه بواقتدار نه پادشاهده ، ونه ده والده سلطانده واردی . سلطنت ، نفوذ، حاکمیت ، دیدیه بونلرك هپسی آلنده اولان کوسم بودرده دوابوله مییور اوده ایسته مه یه رك ، یاخود بیلمه یه رك بوایشلره آلت اولیوردی . رشوت ده اوزمان آله بیلدیکنه وسعت کسب ایتمشدی. ادارهٔ دولتك رأس کارنده بولونان کانکش علی پاشا بیله ارتکاب ایله مشتهردی . صدر اعظمك بوحالندن شیخ الاسلام فنا حالده متأثردی . استقامتله معروف اولان یحیی افندی ،

بوقاریشی علی پاشایه بیله ابلاغ ایتمکدن چکینمه مش، اونا مملکتك شدتلی وفضیحه یی ترك ایلدمه سنی اخطار ایتمشدی . صدر اعظم ، شیخ الاسلامك بو توصیهٔ خیرخواهانه سنی قبول ایده جك یرده کندیسنه قیزییور ، ذاتاً اومقامده کوزی اولان قائن پدری اسعد افندینك تشویقاتنه قابیله رق عزل ایچون سلطان مراد نزدنده تشبثاتده بولونمقدن چکینمییوردی .

نیك وبدی تفریقدن هنوز عاجز اولان پادشاه وزیرینك کندیسنه طوقوندورارق واقع اولان بیاناتی نظر دقته آلمش ، درحال یحیی افندی یی عزل ایله اسعد افندی یی اومقامه نصب ایتمشدی . بوصورتله مقصدینه نائل اولان صدراعظم، آرتیق دها ایلری یه کیتمکدن ، خصماسنی بر بر اورتهدن قالدیرمقدن ده کری قالمییوردی . حسین پاشایی پیر محمد پاشا تعقیب ایتمش ، اونلری ده دها باشقه لری ولی ایله مشدی .

کوسم سلطان ، سرایك ، حتی دولتك الك نفوذلی بر عضوی ایکن علی پاشانك بوحنایتلرینه سس چیقاره مییور، سلطان مرادایسه بونلرك کنه وحقیقتی، حقیقه آکلامامقله برابر پاشایه قارشی دیش بیله مکدن ده خالی قالمییوردی .

کانکشك بوجرأتکارانه طبیعی چوق زمان دوام ایده مزدی . پیرتجی قوشك اولومی یاقین اولدوغی مثل معروفنجه اوده چوق کچمه دن جرمنك جزاسنه اوغرادی . اونك فجیع عاقبتندن سوکره چرکس محمد پاشا ، حافظ احمد پاشا صدارت مقامنی احراز ایتمش ، بونلرده اومقامده چوق زمان طوره مایه رق خلیل پاشا ، خسرو پاشا یکدیکرینی تعقیباً صدر اعظم اولمشلردی . وزیر اعظملری اوزون مدت موقعلرنده طوندورمایان شی یکدیکری حقنده کی نزویرات ایله برابر مملکتك کچیرمکده اولدوغی بحران ایدی . حقیقةً کنج عثمان فاجعه سیله مملکتده باشلایان اختلالات کیتدکچه متزاید برصورتده آرتمش، آبازه عصیانی شکلنده بوتون آناطولیده بوفلاکت دوام ایده کلمکده بولونمشدی . مملکتك کچیردیکی بوبحرانلری کورمن ایرانلرده بونی فرصت عد ایتمشلر ، بغداده قادار اولان یرلری استیلا ایله مشلردی .

سلطان مراد ، سپاهیلرك ویکیچریلرك ظلملرینی کوریبور ، کنج عثمان

وقعه‌سندن برى دوام ايدەن عسكر تغلبنه نهايت ويرمك ايستيوردى . فقط كوسم‌والده‌نك وسايى بومهم اجرآتى قوەدن فعله كتيرمه‌سنه مانع‌اولييوردى. پادشاهك سنى ايلريله‌دكجه والده‌سنك وسايتندن قورتولمايه باقييور ، عصيانلرك تذبذبلرك دوام ايده‌كلمه‌سى بولزومى تقويه ايدييوردى . كوسم سلطان ايسه ، كنيج عثمانك قيزلر آغاسى مصطفى‌بى منفادن كتيرتمش ، امور حكومته اونى‌ده تشريك ايله‌مه‌يه باشلامشدى .

مراد رابع ، والده‌سنك نفوذندن ، احوالك كشمكشندن پك متأثردى. آرتيق كندى‌ده بويومش ، يكرمى بر ياشنه كلمشدى . اوزون بويلى ، صاغلام بنيه‌سى ، صولغون‌سيمالى ، آلا كوزلريله، آت اوزرنده سوقاغه چيقديغى‌زمان نظارلرنده‌كى شدتله هركسى اوركوتمه‌يه باشلامشدى . سپاهى عصيانارى، وزرا احتراصلرى اونك قلبنده نفرت ، عداوت حسلرى اوياندرمش، كنيج پادشاه طبعاً بدبين ، خشين‌اولمشدى . كندينى هرشيدن ازمكله، اولدرمكله، تپه‌له‌مكله اصلاحه موفق اولەجكنه قناعت حاصل‌ايدييوردى. بوعزمنى كوسترمك‌ايچون اكثريا تبديل قيافتله شهرى دولاشييور ، مملكتده اولوب بيتنه واقف ارلق ايستييوردى.

كوسم والده سلطانك الك زياده داماد خليل پاشا ايله ، رجب وخسرو پاشالرله مملكتى ايسته‌ديكى كبى اداره ايتديكنى سلطان‌مراد بيليييوردى. اونك ايچون كندنده بريارچه قدرت كورونجه همشيره‌سنى‌زوجندن آييرييور، خليل پاشايى كوسم سلطاندن اوزاقلاشدير مقله عين زمانده والده‌سنك نفوذينى‌ده قيريييوردى . صوكره اوته‌كيلرك‌ده فرصت دوشوره‌رك نفوذلرينى قيريييور ، اكثريا بويونلرينى ووردوراق مملكتى شوصورتله شرلرندن قورتارييوردى .

سنك ايلريله‌مه‌سى ، متين بر بازويه ، يكيلمز بر قوته صاحب اولمامى اوكا باشلى باشنه سلطنت ايتمك ايچون هوس ويرييوردى . كندينسنده بو انتظامسزلغه نهايت ويره‌جك متين وعزمكار بر طبيعت‌ده واردى . قادينه‌او درجه دوشكون اولمامسى ، كنيج پادشاهك حركاتى قادين دسيسه‌لرندن‌اوزاق

بولوندوريييور ، بو خصلت‌ده تأمين موفقيته وسيله تشكيل ايدييوردى . [١]

سلطان‌مراد، آرتيق‌والده‌سنك نفوذندن قورتولش، تخت سلطنتده‌مستقل قالمشدى . بونك اوزرينه ايلك ايشى صدراعظم خسرو پاشايى عزل ايتمك اولمشيدى. چونكه‌پاشاوالده‌سلطانك بنده‌سى‌ايدى، ومستقلاً حركته آليشمشدى. او ، صدراعظم اولدوقجه يڭه ايسته‌ديكنى يايه‌جق ، كنديسى ايچون اجراى نفوذ مشكل اوله‌جقدى . ثانياً ، خسرو پاشا اساساً قدمى‌كله‌دن خلاف‌اصول اوله‌رق صدارته كچيرلمشدى . او مقامى احراز صيره‌سنده بعض خدمتلرده بولونمشدى . آبازه عصيانلرنك دفعنده‌بويوك برتأثيرى اولمشدى . خسروپاشايى حافظ احمد پاشااستخلاف ايدييوردى. حافظ‌پاشادامادى . پادشاهك همشيره‌سى نصوح پاشا متروكه‌سى‌عايشه سلطانك زوجيدى. اركان آراسنده‌كى حكمه‌مزلك ممتازسايىلان، اويله كوچوكلكلره تنزل ايتمه‌مك ايجاب ايدەن بوكبى‌ذواته قادار سرايت ايتمشيدى . ايشته بونك تأثيريله ديكر داماد قائممقام رجب پاشا احمد پاشانك صدارتنى ايى بر نظارله كورمييور ، حتى يالكز حسد ايتمكله ، قلباً بعض ايله‌مكله‌ده اكتفا ايتمه‌يەرك ايشى عصيانلر ترتيب ايتديرمه‌يه قادارواردير- ييوردى . خسرو پاشانك عزلى‌ده سوء تأثير حاصل ايتمشدى. پاشا سفرده ، ديار بكرده بولونييوردى . عزلى خبرى واصل اولونجه « اعيان ، عسكر وزورباله‌لز بزغيرى سردار ايستمه‌زز كيرو سزه مقرر اولق بابنده استانبه عرض محضر كوندەروز جله‌من رجا ايدەرز توقف ايدك » ديمشلر ، فقط پاشا راضى اولميوب « امر پادشاهك‌در » دەيەرك استانبوله متوجهاً حركت ايتمشلردى . [٢]

خسرو پاشانك محافظهٔ موقع‌ايتمه‌سنى آرزو ايدەنلر زورباللردى ، واونلرك باشنده‌ده آناطولى‌بى پريشان ايدەن طاغلر دەليسى سليمان ، صالح ، وسقاقمحمد بولونييوردى . بونلرك تأثرلرى ، پاشايى آليقويمق، ومقامنده ابقا ايتديرمك ايسته‌مه‌لرى دولتك خير وسلامتى ايچون دكل اونك‌وجوديله قائم كوردوكلرى

[١] قادينلر سلطنتى بحرى احمد رفيق بك جلد ٢ صحيفه ٩١ - ٩٤
[٢] فذلكه جلد ٢ ١٢٩

منافع دائیه‌لریی وقایه ایله‌مك ایچوندی . چونكه خسرو پاشا اونلرك معاملهٔ تسهیل ایدییور ، اونلرده بو سهولتدن هر صورتله مستفید اولییوردی . فقط اونك ترددی ، وبوفكری عدم قبولی ایشی بوزدی . آناطولیده سپاهیلر بو فكرله ، دولتك سلامتندن زیاده كندی منفعتلرینی تأمین ایله مشغول ایكن بری طرفده ، پای تخت سلطنتده ارکان دولت طوپلانییور ، سنه‌لردن بری اوزایوب كیدن ، دولتك قوای عمومیه‌سنی استهلاك ایتدكدن باشقه مملكتده برجوق یولسزلقلرك وقوع وتمادیسنه‌ده سبب اولان آناطولی سفرلرینه نهایت ویرمك ایچون مذاكره‌ده بولونییوردی .

بومقصدك حصولی ازدونك كیری آلیناسنه متوقف اولدوغی ایچون درحال دعوت امری ویرلمش ، وآززمان عسكره استانبول سقاهمدلر ، جن علیلر ، نازلی موسلیلر ، روم احدلر ، جادی عثمانلر ، كوتاهیه‌لی قلم بكلر ، بچاقچی اوغلاریله‌دولمشدی . بوزورباللر خسروپاشانك‌دوستی رجب‌پاشا ایله كوروشییور ، بوانتریقه‌لره واقف اولان كوسم والده سلطان ایسه دامادینك بوحركتنه هیچ سس چیقارمییوردی . احتمال‌كه پاشانك موفقیتی اوغانك نفوذینی قیرمه‌یه ، واوسایه‌ده خالدار اولدوغی كورمكده اولدوغی كندی نفوذینی یكیدن تأسیس ایتمه‌یه خدمت ایده‌جكی ایچون ممنون اولییوردی . [۱]

آیاق طاقمنك اهمیت پیدا ایتمه‌سی ، كندیلرینی برشیلر یاپمه‌یه قادر كورمه‌یه باشلاماسی دائمی فلاكتدی . اونك ایچون ، والده سلطانه ، پاشالره دوشن‌شی اونلرله تشریك مساعی ایله‌مك ، یاخود بوشخصیتده آدملرك ایناسنی درعهده ایده‌جكلری‌ایشلردن فائده اومق دكل كندیلرینی‌لوزاق بولوندورمق ، اوقبیل حركتلری مضر صایمق لازم كلیردی . حال‌بوكه ایش بویله اولییور ، بالعكس منفعت امید ایدیلییوردی . دیركن برگون آت میدانی سپاهیلر ویكیچریلرله طولمشدی . بوتون بوحركاتی رجب پاشا اداره ایدییور ، حافظ احمد پاشایی دوشوروب كندیسی صدر اعظمانی یقالامق ایچون اونلره تعلیمات لازمه‌یی ویرییوردی . زوربالرك طلبلری شوایدی « صیت وشهرتی عجمه‌ولوله سالمش ،

[۲] قادینلر سلطنتی محرری احمد رفیق بك جلد ۲ صحیفه ۹۵-۹۶

اون یدی كشی‌یی ویرمكز پارمایلم » . اونلرك معاملهٔ‌لرینه سرایدن هیچ بر جواب ویرلمه‌مشدی . فقط سلطان مراد عسكرك بوكسنتا خلقلرینه قیزییور ، حدتندن عادتا سرایندن طوراماییوردی . بو آیاق یاطیردیسی اوچ كون دوام ایتمش ، وبومدت ظرفنده‌ده پای تختك آسایشی تماماً مختل اولمشدی . شهرده دكانلر آچیلمییور ، ارباب شر وفسادك مضرتی دفع ایده‌جك كیمسه ظهور ایتمییوردی . « اهل عرض اولانلر خوف وخشیندن » خانه‌لرینه قپانمشلر ، اندیشه‌سی اولانلر تبدیل مكان ایله‌مشلردی .

سپاهیلرك بوهجوملری تكرار ایتدكلری ، وتجاوزلرینی ایچه ایلری كوتورمكلری برگونده « بوگون صبر ایدك ، یارین جواب ویریلور » صورتنده‌طرف پادشاهیدن جواب ویرلمه‌سیله دونمشلر ، فقط حصول مقصد وطلبه انتظاراً آت میدانی ترك ایتمه‌مشلردی . ایرتسی گون علی السحر تكرار سرای‌همایونه كلدرك وعدك انجازینی طلبه باشلامشلردی . اوگون‌ده بویله یاطیردی ، كورولتی ایله گچمشدی . آنجق جمعیتلرینی تقویه ایتمك ، و بوسایه‌ده املرینه دها سهولتله نائل‌اولمق‌ایچون علمایی‌ده‌مجلسلرینه‌جمع‌ایتمه‌یی دوشونمشلر . واونلردن‌ده آیچه كشی‌یی یانلرنده كورونجه ایرتسی مقصدلرینه نائل اوله‌جقلرنده شبهه ایتمه‌مه‌یه باشلامشلردی .

عنصر اختلال بوصورتله تماملانجه بوتون سپاهیلر طاقم طاقم اورته قپویه دوغری ایلرله‌دیلر . گوسم سلطان ، نه‌یاپاجغنی شاشیرمش ، لازم كلن تدبیری اتخاذده مشكلاته معروض قالمشیدی . یالكز اوغلنك یانه قوشییور ، اونی ایلری‌یه آتیلمقدن منعه چالیشیوردی . مراد رابع ایسه كندی قوت‌وقدرتنه گوه‌ندیكی ایچون اورته‌یه آتیلمق ، امرینه مخالفت‌ایدمن زوربالردن برتاجی كندی‌الیله ووره‌رق بوصورتله آتش اختلالی سوندورمه‌یه چالیشمق ایستییوردی .

برطرفده ایسه صدراعظم حافظ احمدپاشا ایشك آلدینی رنكی ، وپیدا

ایتدیکی اهمیتی هنوز بیلمییوردی . بونی بیلن « وزرای نیك رأیدن » بایرام پاشا کندیسنه خبر کوندەرمش :

« مددوزتهار دولتلو سلطانم اولهیه که بوکون مشورتدر دیو دیوانه کلهسن همان اختفا ایلیهسز. انشاءالله بوجمعیته تفرقه کلوروالا خوف مقرردر برضرر ترتب ایتمکدن حذر اولنور »

ذیعشدی . حال بوکه حافظ پاشا سرایه کلمك اوزره دها اول برمعتاد آلایله قوناغندن جیقمش بولوندوغی ایچون بایرام پاشا طرفندن ایصال پیامه مأمور ایدیلمش ذات کندیسنه آرسلانخانه اوکنده راست کلدی .

پاشا ، بوخبری کان آدمدن آلینجه هیچ طورمیوب بوزمادی ، متبسمانه :

— وار بزدن سلام ایله ظهور ایدهجك قضاء مبرمی رؤیامده مشاهده ایلدم . اولمکدن غم چکمم » دیدی ، وسکونت معتاده دائرهسنده قپودن ایچری یه کیردی . اوصیرهده اختلاجیلر ایکی یه آیرلمش ، پاشا ایچون کچهجك یول آچیلمشدی ، وزیراعظم بومعاملهیی کندیسی ایچون صورت مخصوصهده یاپیلمش برمعامله احترامکارانه تلقی ایلهدی ، واطرافه سلام ویرمهیه باشلادی . حال بوکه ارباب فتنهنك مقصدی باشقه ایدی : اونی تدهیش ایتمدن اورتهیه آلمق ، صوکره سوء قصده معروض براقمق !

فی الحقیقه اوچ بش آدیم کچمهدن سپاهیلردن بریسی آرقهدن برطاش آتدی ، واونی وزیرك آرقهسنه اصابت ایتدیردی . اوتهکیلرده دها اولدن جبلرینه ، قوبونلرینه طولدورارق طاشلری صدراعظمك اوزرینه یاغدیرمهیه ، « برهاورك » ، نعرهسنی ده قوپارمهیه باشلادیلر .

احمد پاشا طاش یاغموربنه طوتولمشدی . برچوقلرینك اصابتی اوزرینه پاشا آتلندن دوشدی . شاطرلری اطرافنی آلدیلر . قولنه کیروب خسته لراوطهسنه کچیردکدن صوکره اوراده مرد یونله دیواردن سرای داخلنه قاچیردیلر .

سپاهیلر بونلرك اوزرینه یورومشلر ، اونلردن برینی قتل ، بردیکرینی ده جرح ایلهمشلردی . احمد پاشانك بوکورولتوده اوسست قفتانیله مجوزهسی اختلاجیلرالنه کچمشدی . سرایه داخل اولونجه بوستانجی باشی نك تدارك

ایتدیکی اوست ومجوزهیی کیهرك حضور همایونه جیقدی . مهر شریفی اوپوب تسلیم ایتدی ، وسپاهیلرك یاپدقلرینی ده آکلاتدی . سلطان مراد عسکر طاقمنك بومعاملهسندن زیادهسیله متأثر وغمناك اولدی ، ووزیرك مساعده طلبنی :

— یوری وارکیت !

دیمك صورتیله اسعاف ایتدی .

احمد پاشا بونك اوزرینه یالی کوشکنه اینهرك تبدیل قیافتله برقایغه راکباً اسکدار یولنی طوتدی .

حافظ پاشا ایچری یه قاچدقدن صوکره ارباب اختلال ایشی دها زیاده آزیتمشلر ، کورولتولر ، یاطیردیلر قوپارهرقدن اورتهقپودن کیرمرك دیوانخانهٔ همایونی اشغال ایتمشلردی .

بورایه قادار فرجه یاب دخول اولان زوربالر نعرهلرینی کیتدکجه یوکسلتییورلر ،

— پادشاهه سوزیمز واردر دیوانه چیقسون !

دیه باغیریییورلردی .

سلطان عثمان وقعهسی هنوز اونودولمامشدی . ایشی برقادار آزیتان آیاق طاقمنك بر فرصت بولهرق یاغمایه قویولمالری احتمالی واردی . اونك ایچون اندرون طاقمی سلاحلانمشلر ، احوالك آلهجنی شکله مترقب بولونمشلردی .

بوفریادلر اوزرینه پادشاه چیقمهیه تشبث ایدییور . والده سلطان ایسه ارباب فتنهنك بر ضرر ایقاعنه تصدی ایلهملری احتمالی نظر دقته آلهرق صالیورمك ایستهمییوردی .

حال بوکه وضعیت نازکدی ، بریارچه دها اوزاتمق ایشك رنکنی بوتون بوتون دهکیشدیرهبیلیر ، آنی برفوران نتیجهسی اولهرق کنیچ عثمان وقعهسی تکرر ایلهیهبیلیردی . مراد رابع ، کوسم والدهنك نصیحتنی دیکلهمهدی ، دیشاری چیقارق باب السعاده اوکنده کی تختك اوزرینه اوطوردقدن صوکره :

— نهدر قوللرم مرادکز ؟

سؤالنی ایراد ایتدی . پادشاهی آیاقلرینه قادار کتیرمك اقتدارینی کندیلرنده

کورەن زوربالر حضور همایونده اولدوقلرینی اونوتارق تفوهاته قویولدیلر ، « تعبیره کلز » سوزلر سویله‌مکدن کیری طورمادیلر، واك نهایت:

— حافظ پاشایی ودفتر ایتدکلری اون یدی معتبر ارکان دولتی بزه ویر یارەلیەلم زیرا بونلر دولته وپادشاهمزه دوست دکللردر. اکر دولتکه خیرخواه اولسەلر بزموصلده دشمن آغزنده اوتورورکن پرا کنده ایتدیروب بونجه مهمات ولوازم سفر تلف اولمسنه سبب اولمزلر ایدی دیو اغلاظ کلام ایتدیلر . »

سلطان مراد کندیلرینی معقول سوزلرله اقناعه چالیشدقجه اونلر مطالبلرینی تکرار ایدییورلر ، باغیروب جاغیریشیورلردی. فقط اوآتشین پادشاه بونلرك وضعیت متجاوزانەلرینی قاله بیله آلمیور ، زوربازوسندن ، سلطنتك کندیسنه بخش ایتدیکی قدرتدن زیاده قوة اقناعیه‌سنه ، طلاقت لسانیه‌سنه کووه‌نەرك اونلره فضله برجریان ویرییوردی. بونی کورەن زوربالر تهدیدی دوغریدن دوغری یه کندیسنه توجیه ایتمه یه باشلادیلر :

— البته ویروسز پارەلرز یوخسه ایش غیری اولور !

زوربالر هم بو سوزی سویلییورلر ، هم‌ده وجود شاهانەلرینه برسوء قصد ایتمك ایستر کبی متصل کندیسنه دوغری تقرب ایدییورلردی . سلطان مراد بونك اوزرینه اعتدالی بوزمادی :

— چونکه جوابه قولاق طوتمزسز وقابل خطاب دکلسز نچون بنی طشره دیوانه دعوت ایلدیکز .

دیدی ، و تختندن اینوب اندرون آغواتنك دلالتیله ایچری یه کیردی . زوربالر ، پادشاهك کیتدیکنی کورونجه ، آرقه‌سندن یورودیلر ، باب‌السعاده‌دن ایچری یه کیرمك ایسته‌دیلر . فقط قپو خدام خاصه طرفندن کورولتو ایله قپادلدیغندن حاصیلر دیشاریده قالدی. اونلر بونك اوزرینه‌دها زیاده قیزمشلر ، دها فضله باغیرمه یه باشلامشلردی :

— پادشاهم مادامکه بواون یدی کیشی یی بزه ویرمزسن بزایشیمزی بیلورز دیه یه باشلادیلر ، وبو « بزایشیمزی بیلورز »ی مقام خلعده ایلری سوردیلر. کورولتولر عیوقه چیقمه یه باشلامش ، هرکسی برقورقو استیلا ایتمشدی .

والده سلطان صیقیلیور ، شهزاده‌لر خوف وهراسدن تتربیورلردی . یالکز وجیه پاشا ظاهراً متأثر کورونمه یه رغماً ممنون اولییور ، باشلاتدیغی ایشلك آرزوسی وجهله نتیجه‌پذیر اوله‌جغندن امیدوار بولونییوردی .

سلطان مراد حدتله ایچری یه کیره‌رکن پاشا، کویا اونك دوچاراولدوغی حال أسف اشتمالدن دولایی مکدر اولمش کبی آغلامه یه باشلایه‌رق آیاقلرینه قاپاندی ، و :

— مفسدلری تسکین لازمدر والا بروجهله جوابلری ممکن دکلدر اکر بن قولکی دنجی ایسترلرسه ویرکه قول افندیسی یولنه قربان اوله کلشدر .»

سوزلرینی ساخته برطورله درمیان ایتدی .

مراد رابع ؛ مسئله‌یی آکلامش ، ایشلك نەدن کلدیکنی ، پاشانك تاصل ایکی یوزلو بر پولتیقه تعقیب ایتدیکنی فرق ایتمشدی ، فقط وقعه‌نك پیدا ایتدیکی اهمیت کندیسنی دوشوندوریور ، ارباب‌اختلالی سوزاله دفع ایتمه‌نك امکانی بولونمادیغی‌ده آکلییوردی . عصیانی باصدیرمق ایچون حافظ پاشایی تسلیم ایتمه یه راضی اولدی ، واونی دعوت ایچون بوستانجی باشی‌یی درحال یوله چیقاردی . احمد پاشا ؛ اسکداره چیقارکن جعفر اغا کندیسنه یتیشدی :

— سزی پادشاه ایستر !

دمه‌رك پاشایی صندالله آلدی ، و حضور پادشاهی یه کتیردی . سلطان مراد ؛ مسئله‌یی وزیره آکلاتیور ، فقط برکره دها تجربهٔ طالعه قیام ایتمك ایستییوردی. پادشاه بودفعه‌ده مستعفی صدراعظمی قورتارمه یه اوغراشه‌جق، مرام آکلاتمادینی ، ناچار قالدینی صورتده‌اونی کندیلرینه تسلیم ایده‌جکدی.

دیشاریده نعره‌لر متزاید برشدتله دوام ایدییور ، باغیرمه‌لر ، چاغیرمه‌لر آره‌سنده برمعتاد تهدیدلر صاووروللییور ، بعضیلری طرفندن‌ده غلیظ کفرلر تردیف اولونییوردی. بوولوله آره‌سنده امرپادشاهی ایله باب‌السعاده آچیلدی، کنیچ‌مراد رابع تکرارتخته اوطوردی. غیرمنتظر برصورتده قپونك آچیلماسی وپادشاهك تخت اوزرنده کورونمه‌سی حیرتی ، واوده بالنتیجه سکوتی موجب

اولدی. شهریار زمان بودفعه فضله اوعراشمق ایسته‌میور ، ایشی قیصه کسمك ایستییوردی . باخصوص آز اول بوتون طلاقتی طویلایه‌رق واقع اولان تشبثی عقامته اوعرادیغی ایچون عنی یولده واقع اوله‌جق حرکتدن بر نتیجهٔ حسنه الده ایدیله‌مه‌یه‌جکنی کندیسی‌ده تقدیر ایدییوردی . بونك ایچون بودفعه‌باشقه برواسطه‌یه مراجعت ایتدی . عمومه خطاب ایده‌جك، ودوغریدن دوغری‌یه جواب‌ورد آله‌جق پرده ایچلرندن برهیئته توجیه کلام ایتمه‌یی، واونلرواسطه‌سیله جمهوری اقناع ایله‌مه‌یی دوشونوندی . بومقصدله ایکیسی سپاهیلردن ، دیکر ایکیسی‌ده چورباجیلردن اولمق اوزره درت رئیسی یانته چاغیردی . سلطان مراد بونلره نصیحت ایدییور . دولته ضرری طوقونه‌جق حرکتلردن صرف نظر ایله‌مه‌لرینی سویلییوردی . پادشاه طرفندن آملدیغینك اسعاف ایدله‌دیکنی کورمن ، وبویله‌لکله کندیلرینك صاووشمق ایسته‌ندیکنی آکلایان زورباللر بینه سوزه قاریشمش ، « دولته بدخواه » اولانلری بهمه‌حال ایسسته‌دکلرینی باغیره چاغیره درمیان ایتمشلردی .

حافظ پاشا : دها عودت ایتدیریلیر ، سلطان مراد طرفندن تسلی آمیز سوزلرله افهام مرادم ایدلمك ایسته‌نیلیرکن ایشك عاقبتی آکلامشدی، دیندار اولان وزیر آبدست آله‌رق کلمه‌ین یولجیلق ایچون تدارکه بیله قوبولمشدی . صوکره کلوب قپو اوکنده هیچ بر قورقو حس ایتمه‌دن ، عاقبت آلیمه‌سنی دوشونمه‌دن طورمشدی .

ایش برراده‌یه واروبده پادشاهك سوزینك نکمه‌یه‌جکنی آکلایجه‌اورته‌یه چیقدی ، حضور شهریاری‌یه کلدی:

— پادشاهم هزار حافظ کبی قوللك یولکه فدادر آنجق رجام بودرکه بنی سن قتل ایتیوب بوظالمردن حون ناحقمی ریزان وبنی شهید ایتسونلر ولطف ایدوب میتمی اسکدارده دفن ایتدیرمسن وایتام فقراسنه نظر عنایتك رجا ایدرم» دیدی، یراویدی ، وجان کوکلدن :

— بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم ولاحول ولاقوة لا بالله‌العلی‌العظیم انالله وانا الیه راجعون « دیوب عرصهٔ کربلایه مانند اولان میدان بلایه مردانه یورودی.»

بو حرکت متجلدانه قارشیسنده هرکس طوناقلمش ، بوتون نظرلر کمال حیرتله کندیسنه انعطاف ایله‌مشدی. سلطان‌مراد، کوزینك اوکنده باشلایه‌جق اولان فجیع وقائلی مجادله‌یی کورمه‌مك ، دکرلی وزیرینك جانیان آلنده آقه‌جق قانی نظرلرندن ساقلامق ایچون « مقرمه‌سنی» بوزینه طوتییور ، هونکور ، هونکور آغلییوردی ، ایچرون آغالری ، ارباب دیوان‌ده بومدهش منظره قارشیسنده تیتریییور ، وکوزلرندن اشك تأثر دوکولییوردی . حافظ ایلرله‌دی ، فقط بهت وحیرتك ویردیکی شاشقینلق تأثیریله منوز کندیسسنه تجاوزه قیام ایدمن بولونمییوردی ، منظره ، حقیقةً مهیبدی . دیرکن شسپاهیلردن بری اورته‌یه آتیلدی، وزیره دوغری یورویه‌رك حمله ایتدی، صداعظم جان هولیله آغزینه بریومروق ووردی . برسله‌ده حریفی‌یره سردی . آرتیق اورته‌لق قاریشمشدی . خسرو پاشا آدملرندن هجوم ایدمن برسپاهی حوالهٔ‌ایتدیکی خنجر ایله تپه‌سندن چکمسی آلتنه قادار باشنی ایکی‌یه بولدی . اوچنجی بر قاتل‌ده کوکسنه بچاق صاپلامش ، اوبی کناه ودکرلی وزیری یره دوشورمشدی . لاشه‌یه اوشوشن قارغه‌لر کبی هپسی صالدیردیلر ، آززمان ظرفنده اون یدی خنجر ضربه‌سی ووردیلر . حالا ارحیات بولوندوغی کورمن بر یکیچری کوکسنه چیقدی . قویون بوغازلرکبی باشنی کوده‌سندن آییردی . سرای خدمه‌سی بر دیشیل حریره کیتیردیلر ، ونعشی درحال اونکله اورتدیلر . سلطان مراد، باقه‌مادی ، فقط ایچندن « خوش ایمدی حق تعالی اقدار ایدرسه سزدن اخذثار تجه اولور کورمسز » دیدی، صوکره اختلاجی سپاهیلره دونه‌رك :

— یره حقدن قورقنز، پیغمبردن اوتانمازمز، شرعه وپادشاهه انقیادایتمز ظالملرمی دیدی، وبویله‌جه وقت مناسبك حلولنده جزای سزالرینی ویرمك نیتنده اولدوغنی اظهار ایتمکدن چکینمه‌دی. زورباللر احمدپاشانك قتلیله اکتفا ایتمییورلر ، دها برطاقم کفتکوده دوام ایلییورلردی . پادشاه حضرتلرندن ده بعض تأمینات ایستییورلر ، سوزلرینی طوته‌جقلرینه دائر یمین ایتدیرمکدن بیله چکینمییورلردی. سلطان مرادك قبول ایتدکلری شونلردی : رشوت آلینماق ، چورباجیلقلر

İlahiyat Fakültesi

ایتدك . ایمدی سن دخی البته بزه حسن خلیفه‌یی ومصاحب موسی چلبی‌یی ودفتردار مصطفی پاشایی ویر پاره‌لیه‌لم» دییورلر، ومطالبلرینك حصولی ایچون اصرار دخی ایلییورلردی .

حتی بونلر اونکله‌ده قالییورلر ، بر دفعه دها بعض شیلر ایسته‌مکدن حیا ایتمییورلردی :

— شهزاده‌لر بزم افندیمز اوغلاریدر غیری سکا امنیتمز قالمدی ناحق یره خسرو پاشایی اولدیردك شهزاده‌لره دخی قیارسك البته شهزاده‌لری چیقاروب بزه کوستر ! »

دییه باغیرییورلر ، اصرار ایدییورلردی . سلطان مراد ، ارباب فتنه‌نك بو معامله‌لرندن پك زیاده متأثر ومکدر اولدوغی حالده حسیاتی کتمه چالیشیور، واونلره :

— حسن خلیفه ودفتردار قندیدر بن بیلمم وموسی‌نك نه کناهی وار درکه سزه ویره‌یم بو مرتبه شرم وحرمتی آرادن قالدیرمق سزه دوشرمی ؟

کبی نصیحت آمیز سوزلرله اقناع ایتمه‌یه چالیشییوردی . پادشاهك کندیلرینه قارشی پوشاق طاوراندیغنی کوره‌ن زورباللر دها زیاده آزغینلق کوسترمه‌یه باشلادیلر :

— بودبدکلریمزی بزه ویرمزسك سن بزه پادشاهلغه لازم دکلسون ! دیمك کستاخلغنی کوسترییلر .

سلطان مراد ، بو سوزلر اوزرینه فوق‌العاده متأثر اولدی . عادتا اونلری اوزنده یوق ایتدیرمك ایسته‌دی . فقط بو اقتدار کندیسنده اولمادیغی ایچون بنه هضم ایدییور . ایشی شویله‌جه کچیرمه‌یه ، انتقامنی آتی‌یه تعلیق ایله‌مه‌یه چالیشییوردی .

عینی زمانده سپاهیلرده‌ده غلیان زیاده‌لشمش ، « خنکار شهزاده‌لری بوغمش» کبی سوزلراورته‌یه آتیلمرق بوصورتله اختلال آتشی کوروکلندیرلمش ایدی . بونك اوزرینه زورباللر ایلریله‌مشلر :

— البته شهزاده‌لری چیقار کورهلم

صاتیلمامق ، بیکناه تبدیل اولمامق ! مراد رابع ، بودیدی قودیلردن صوکره ایچری‌یه عودت ایدییور ، مهر صدارتی رجب پاشایه تودیع ایلییوردی .

پاطیردی اوکون بوقدرله قالمش، فقط کوروانی تمامیله برطرف ایدیله‌مه‌مشدی.

آره‌دن دها برآی کچمه‌دن سپاهیلر یکیدن برفتنه قوپاریییورلر ، اسکی طلبلرندن بقیه قالانلرك‌ده اسمافنی طلبدن کیری طورمییورلردی . بوتون بو فتنه‌لر رجب پاشانك باشی آلتنده ایدی . او ، صدارتی یاقالییور، یحیی افندی‌یی شیخ‌الاسلاملقدن عزل ایتدیرییور ، فقط حرصی بردرلو سکونت بولمییوردی. شیخ‌الاسلاملغی اخی زاده حسین افندی‌یه توجیه ایتدیرمش ، صدر اسبق خسرو پاشانك‌ده، دیاربکر آیالتنه نصب اولونان مرتضی پاشایه ویریان خطمایونده قتلی امر اولونمشدی . مرتضی پاشا یوله چیقییور ، صدر اسبقك استانبوله عودت صیره‌سنده ملاطیه‌ده خسته‌لانماسیله طوقاته کلدوك سابقا دفترداری عثمان افندینك خانه‌سنده یاندیغنی خبر آلمله اورایه بالعزیمه کندیسنی بوغدیرییوردی. ایکنجی فتنه خسرو پاشانك قتلی اوزرینه دها زیاده آلولنمشدی . خسرو پاشا رجب پاشانك دوستی ایدی . اونك ایچون بو معامله‌نك اونك زمان صدارتنده وقوعه کلمه‌سی هیچ برصورتله تفسیر اولونامایه‌جق قادار غریبدی . مع مافیه هر نه صورتله اولورسه اولسون بر رقیب اورته‌دن قالقییور ، و رجب پاشاده بوندن هیچ شبهه‌سز سوینیوردی . فقط اوبوندن ممنون اولمله برابر بوحادثه‌یی مقاصدینك حصولنه بروسیله کبی استعمال ایتمکدن‌ده چکینمه‌دی ، زورباللره « خسرو پاشا کبی وجودی لازم بروزیرك قتلنه باعث اولنلردن اخذ انتقام لازمدر » دیمك صورتیله اونلری عصیانه تشویقدن‌ده خالی قالمادی . شعبانك یکرمیسنده آتش اختلال بنه اطرافی قاپلامش ، سپاهیلر تکرار طاقیم طاقیم آت میدانده طوپلانمه‌یه باشلامشدی . جمعیتلری تکثر ایدنجه سرای همایونه کیتدیلر ، اولکیدن جرأت آلهرق پادشاهی آیاق دیوانینه دعوت ایتدیلر .

سلطان مراد برمعتاد چیقمش ، تختده اوطوره‌رق زورباللرك ایسته‌دکلرینی صورمشدی . اونلر :

— پادشاهم سن نیچون خسرو پاشاکبی وزیری قتل وکندی دولتکی رخنه‌دار

دیه اسرار ایتمه‌یه باشلامشلردی . سلطان مراد ایچون اونلرك آرزولرینی
اسعافدن باشقه چاره یوقدی . امرایتدی، شهزاده‌لری دیشاری یه چیقاردیلر،
درت شهزاده بایزید، سلیمان، قاسم و ابراهیم باب السعاده‌او کنده کوروتمشلردی،
اك بویوکلری اولان بایزید سکه «برتن آور ملتمس جوان ایدی» سلیمان ایله
قاپونك اشیکندن بر پارچه ایلریله‌یدرك سپاهیلری . زوربالری تهدیده باشلا-
مشلردی ، چونکه اونلر حقلرنده‌کی بومعامله‌یی تهلکه‌لی کورمشلر ، کندیلرینی
بر فلاکتك عرفه‌سنده عد ایتمشلردی :

— بزدن نه استرسز بزکوشهٔ عزلتده کندی حالمزه مشغول ایکن حالمزه
قومیوب نامزی الق بزی لسانه کوتورمك نجوندر یوخسه بزی متهم ایدوب
سبب اضاعتمی اولمق استرسز اللهدن قورقیوب پادشاه حضرتلرندن شرم وحیا
ایتیوب بویله طغیان ایدرسزالله تعالی عشقنه بزی حالمزه قوك که بزه سزك حمایه
وحراستکز کرکز »

دیدیلر . شهزاده‌لرك بو آزارلری زوربالرك قولاقلرینه کیرمیوب ، اونلر
سلطان مراده خطابله :

— بعدالیوم بزسکا بو افندیلری اینانمایز یزالیته یونلره برخور ایتمه یه
جکسنه بزه کفیل ویره» دیه‌یه باشلادیلر.

نهایت صدراعظم رجب پاشا ایله شیخ الاسلام حسین افندی کفیل اولیوب ،
واوندن صوکره شهزاده‌لرك عودتلری قابل اولییوردی .

سلطان مراد ، غضوب و متأثر سرایه چکلمشدی . اختلاجلی میدانی
بوش بولدوقلری ایچون اطرافه طاغیلییورلر ، برچوق مناسبتسزلکلر ارتکابندن
چکینمییورلردی .

پای تخت ایکی کون یونلرك های وهویلریله دالغالاندی . ارباب ناموس تیر
تیر تیرهدی . زوربالر ینه اسکی نقراتی طوتدورمشلردی : حسن خلیفه‌یی ،
دفتردار مصطفی پاشایی ، مصاحب موسی چلبی‌یی ایستییورلردی . یونلرك هر
بری بر طرفه التجا ایتمش ، باشنی قورتارمه‌نك چاره‌سنه باقمشدی . اومیانده
طرف شاهانه‌دن کندیسنه احسان اولونان رجبکه‌کی یالیده اوطورمه‌یی موافق

کورمه‌ین حسن خلیفه ، حافظ پاشانك اولدورولدوکی کون یکیچری اوجاغنه
التجا ایتمش ، اونلره دخالت ایله‌مشدی . فقط بلاخره اورادهده تهلکه تصور
ایتدی . کندیلرندن آریله‌رق احباسندن برینك خانه‌سنده کیزلندی . فقط
آلای آلای اطرافه طاغیلان سپاهیلر نهایت ایزینی کشف ایتمشلر ، کندیسنی
یاقه‌لایوب بر آته بیندیرمرك اوکلرینه قاتمشلردی .

زواللی آدام ، مأیوس وکریان اطرافه باقییور :

— باکه قیمیك والله بن امور دولته متعلق حضور همایونده سوز
سویلیش دکلم بی آزاد ایلك باشم آلوب دیار آخره کیدهیم بی ناحق یره قتل
ایتمکدن سزه نه حاصل اولور؟ »

دیه یالوارییوردی . زوربالر خلیفه‌نك بوسوز وکدازینه اهمیت ویرمه‌دکدن
باشقه اوکا شتوم غلیظه صاووریوولر :

— بزه سفیه اوغلان ! ملوکانه سرای وپادشاهانه یالیلر یاپوب عرض
احتشام ایتمکی بیلورسین اوقدر دولته سنك کبی اوغلان نه‌دن لایقدر ؟
سوزلریله هم تحقیر ، هم ده « غرض جبلی وحسنید درونلرینی » اظهار
ایدییورلردی .

نهایت حرصلرینی بو سوزلرله‌ده آله‌مایجه صویا ، خنجر ، بچاق وقیلیچ
ایله اوشوشییورلر . آل قانلر ایچنده آتدن آشاغی دوشوروب اولدوریورلر ،
صوکره‌ده آیاغندن سورووکلیه‌رله آت میدانه کتیریوولر ، اورادهکی آغاجلردن
برینه باش آشاغی آصییورلردی .

بو صیره‌ده مصطفی پاشاده وفا قربنده کیزلندیکی خانه‌ده یاقالانمشدی . رجب
پاشا ، درحال سرای همایونه کیتدی ، ذات حضرت پادشاهیدن استحصال
ایتدیکی قتل فرمانی واسطه اجرائیه‌سی اولان زوربالره بالتبلیغ « دسته
بسته » اولدوغی حالده کزیرینه یدیخت دفتردارلرك کتمه‌ی سرایی او کنده یاشنی
کشدیردی . سپاهیلر اونی ده آیاغنه ایپ طاقه‌رق سورووکله‌یه‌رك میدانه
کتیروب دیکری کبی آیاقلرندن آغاجه آصدیلر .

رجب پاشا ، چوبردیکی رذیلانه بر پلان سایه‌سنده رقیبلرندن ایکیسنك باشنی

کسدیرمشدی . فقط اونك ازالهسنی آرزو ایتدیکی‌دها برایکی وجودواردی ،
ازجمله سلطان مرادك کوزدهسی اولان موسی‌چلبی‌یی بو وسیله ایله یوق ایتمك
یکانه املی ایدی . انجق بو جنایتدن ایقاع اولونورکن زورباز اونك نامنی ذکر
ایتمییورلردی . پاشا بونك‌ده جارهسنی بولدی . درحال قالقوب سرای همایونه
کیتدی . پادشاه‌حضرتلرینك حضورینه جیقدی . طبعی‌سلطان‌مراد اولوب بیتن
ایشلرك‌هپسنه واقف‌دکلدی . اونك‌ایچون صدراعظم نه سویلرسه دوغری‌تاتی
ایده‌جکدی . رجب پاشاده بو جهتی بیلییوردی . حیله طریقنه سپارق کویا
اختلاللجیلر موسی چلبی‌یی‌ده ایستیورلرمش . فقط کندیسی اونك محافظه‌سی
طرفداری ایمش کبی ادارهٔ کلامه توپولدی :

— شوکتلو پادشاهم ! موسی‌چلبی‌یی بوقولکنزك سرایینه کوندرك قولاریکزه
نصیحت ایدوب ایشسته پادشاهمزك سزلردن دریغی یوقدر مقبول ومرغوبی
اولان موسی چلبی‌یی کوندردیلر بونده‌دردفتردار وحسن خلیفه سرایده‌اولیدی
آنلری دخی ویرورلر ایدی . سزمده لایق اولاق بودرکه پادشاهمزك خاطرینه
رعایت ایدوب موسی چلبیدن فراغت ایده‌سز دیهلم ان‌شاءالله امیددرکه موسی
چلبی‌یی الارندن خلاص ایدرز . »

دیدی .

حسن خلیفه ایله دفتردار مصطفی پاشانك دها اول ایشلری بیتیرلمش ایکن
رجب پاشا ، ذات شاهانه‌یی اغفال ایچون او یولده ادارهٔ کلام ایتمشدی . پادشاه
حضرتلری‌ده اولوب بیتن‌ایشلره هنوز واقف اولهمادینی‌ایچون‌اونك بویولده‌کی
افاده‌سنك کذب صریح اولدوغنك فرقنده اولهمامشدی .

معمافیه سلطان مراد : صدراعظمك بو تکلیفنه راضی اولمییور . اونی‌بر
تورلو فدا ایتمك ایسته‌میوردی .

موسی‌چلبی ، « نفسنده برعاقل وعالم هنرمند ، وبازك ونحیف‌البدن جوان‌ایدی »
شاعر نفعی بیله « قطعه‌در تعریف موسی چلبی » سرلوحه‌سی آلتنده یازدیغی
منظومه ایله اونی شویله‌جه توصیف ایتمشدی :

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

یوسف عیسی شیم موسی اقا کیم طلعتی
کون کبی پر شعله‌در کویا چراغ طورdن
طینت پاکنده یوق اصلا کدورتدن اثر ،
جسمنی خلق ایلمش باری تعالی نوردن
بویله زیبا صورت وپاکیزه صورت کورمدم
بر ملکدر کویبا ایتمش تولد حوردن
جبههٔ براق ایله اول کردن کافور کون
ظاهر اولدقچه کریبان سیه‌سحوردن
همدم شاه جهان اولسه عجمی روز وشب ،
ذاتی بر مجموعه‌در اخلاق نا محصوردن
مندرج ذاتنده انواع مکارم اول قدر
فرق اولنماز طبعی برکنجینهٔ مستوردن
جبر خاطر ایتمه‌در لطیفله دائم عادتی ،
یودر انکیچون دعا اکادل مکسوردن
قرب سلطان جهانده اوله دائم کامران
حق وجودین حفظ ایده آسیب دورادوردن

بناءً علیه پادشاهك اوکا قیامامسنده حقی واردی . فقط تصادف اثری
اولق اوزره نزد شاهانه‌ده جانپولاد اوغلی مصطفی پاشاده بولونییوردی .
پاشاده صداعظمك صمیمی برطورله سویله‌دیکی سوزلری حقیقت ظن ایده‌رك
اوکا طرفدار جیقدی . سوزه قاریشان جانپولاد اوغلی :

— پادشاهم ! رجب پاشا لالاکك بوسوزی موجهدر ، موسی چلبی‌یی
قولمانك سراینده‌کوروب بووجهله قول‌لرینایله یالواردقده برضرر ایتمیه‌جکاری
مقرردر وهم وزیرینك سراینده زور ایله آلمغه قادر دکللردر حاصلی برضرر
اولمیه‌جغنه بن‌ده کفیلم . »

دیدی .

مراد رابع ، لالاسنك مصطفی‌پاشا طرفندن‌ده تصدیق اولونان بوسوزلری

اوزرینه قاندی ، چلبی‌یی کندیسنه تسلیم ایتمه‌یه موافقت ایتدی . یالکز عادتا برطوز نیازکارانه ایله :

— خوش ایمدی موسی‌سزه الله امانی اولسون اکر برقیلنه خطا کلورسه سزدن بیلورم» دیبور ، وآغلایه آغلایه اونی وزیره تسلیم ایدیبوردی .

رجب پاشا ، بوموفقیتندن فوق‌العاده ممنوندی . بوصورتله برقچی‌ده‌ازاله ایده‌جك ، وبوسایه‌ده بوندن بویله موقعندن امین اولهجقدی . حتی بوحال یالکز موقعنی تقویه ایتمکله‌ده قالمایاجق ، پادشاهی آووجی ایچنه آله‌جغی ایچون تماماً بوش‌قالان میداندهٔ ایسته‌دیکی کبی قارپشانی اولمه‌دن آت‌قوشدوراجقدی .

صدراعظم ؛ برطرفدن چلبی ایله برابر سرایه کیدیور ، دیکر طرفدن‌ده هجوم ایتمه‌لری ، واونی ایسته‌مه‌لری ایچون سپاهیلره خبر کوندیریبوردی . بو دعوت اوزرینه زورباز کلنلر ، کوروانی وباطیردی‌یه قوبوله‌رق موسی چلبی‌یی طلبده اصرارهٔ باشلامشلردی . زواللی چلبی خوف وهیجان ایچنده نه‌یاپاجغنی شاشیریبور ، دیشاریدن «البته ایسترز» آوازه‌سنی ایشیتدکجه باشایه قوشیبور :

— پاسلطانم ! شفاعت ایتمکی تعهد ایتمدیکن بکا قیمتی روامیدر ؟

دیبور ، ونمناك کوزلری ، تیترمك سسیله یالوارییوردی .

اونك بوحالی ، یالوارمه‌لری صدراعظمك طاشن کبی قالبی بوزه‌کنه هیچ بر تأثیر یاپمییوردی ، وحتی تسلی‌یه بیله لزوم کورمه‌یه‌رك آچیقدن آچیغه :

— یا اوغل نه‌ایشلیه‌یم ، پادشاه عالمپناهك وجودینی محافظه ایچون سنك ویتم کبی هزار خدام فدا اولسون ، همه کورمم ، بلکه دفع‌ممکن اولور دیبور ، وقالقوب ایچری‌یه کیریبوردی ، رجب پاشا ایله موسی چلبی آرهسنده بوسوزلی مکالمه جریان ایده‌رکن دیشاریدن کورولتیلر دوام ایتکده ، «ایسترز» سیمالری آفاقی جینلاتمقده ایدی ، پاشه «اونلره کوروشورکن کویا کندیسنه وجهورك پرسویله‌جکی وارمش کبی مردیون‌پاشنه دعوت ایتدی . حال بوکه بوسیدواعظمك بردسیسه‌سی ایدی . چونکه او ، بوصورتله دها اول آغالرینه ورديکی تعلیماتی اجرا ایتدیره‌جکدی ، چلبی کلنجه‌یه‌جك آغالرینی برطوتوب اونی آشاغی

یوواراله‌یلر . بدبخت موسی ، آرتیق جانیلرك آلنه دوشمشدی . زورباز باشیلر خنجر اوشورمه‌یه باشلایجه رجب پاشا ایشدن خبردار دکلش کبی قوندوره‌سنی کیمه‌دن آیاغنده‌کی مست ایله قوشدی ، ساخته برطور ایله :

— الکزی چکك ! طرف پادشاهیدن بنم کفالتم ایله کلمشدر ، بونه اولمز ایشدر !

دیه برایکی دفعه باغیردی . حال بوکه اوانباده چابینك ایشی بیتیرلمش ، ده‌لیك دمشیك وجودی قانلر ایچنده یوزمشدی . صوکره‌ده :

— چونکه حال بویله اولدی باری میتن طشره براغملی که جمعیت طاغلسون» دیدی . موسی‌ده هنوز ارجیات وارکن دیواردن آت میدانه آتدیردی . اورادهٔ بکلین سپاهیلر قارشیلرنده بچاقلرینی لکلایه‌جك بویله برشی کورونجه قارغه‌لر کبی اوشوشدیلر ، برقاچ خنجر ضربه‌سیله صوك حیات اثرینی دخی اونلر ازاله ایله‌دکدن صوکره اونی ده آرقداشلرینك یانینه ، آغاجك برداله‌آصدیلر ، سلطان مراد ، بونلرك خبر آلمش ، فرط تأثرندن آغلامشدی ، فقط عصیان دوام ایدیبور ، سپاهیلری یاتیشدیرمق اقتدارینی حائز بولونمییوردی . ایش اودرجه‌یه کلشدی که رجب پاشا بیله آرتیق مرام آکلاتمییور ، بالعکس اوده عاصیلره تماشاته مجبور اولیوردی . سپاهیلر بو جنایتلرله‌ده قالمامشلر ، پادشاهی خلع ایتمك امانی بسله‌مه‌یه باشلامشلردی . ایچلرندن روم محمد ، کوسه محمد کبی بوفکره مخالف رؤسا ظهور ایتمه‌مش اولسه‌یدی ، زورباز بوامانی‌ینه‌ده نائل اوله‌جقلر ، ودولتی بوتون بوتون تهلکه‌یه القا ایلیه‌جکلردی .

فقط اونلرك مخالفتلریله بوایشدن صرف‌نظر ایدیلییور ، پادشاه‌ده قولارك بوقباحتلرینی عفو ایدیوردی ، مراد رابع ، عفو وطرفدارلری دکلدی ، او ، بوشنیع جنایتلرك فاعللرندن مظلومیتك انتقامنی آلماق فکرنده ایدی ، فقط امکانك مساعده‌سزلکی اولکیلرکی بودفعه‌ده‌ایشی اولورینه باغلامق مجبوریتی حاصل ایتمشدی .

بوایشیلر بویله کیدرکن ، بوسپاهیلرك آزغینلقلری دوام ایده‌رکن ، تمردسان کلشدی . آرتیق اونلرنه یاپاجغلرینی شاشیرمشلردی . فرق اولکلنجه‌یه‌جك آلتنده

برجوق هذیانلر ارتکاب ایتمه‌یه باشلامشلردی. کیجه‌لری کروه کروه ، دیشلرینه قادار مسلح اولدوقلری حالده طولاشییورلر، «عیش وعشرتلر وفسق وقباحتلر» ارتکاب ایلییورلردی . « جاللرودیولر واعجوبه‌هیکللر دوزوب ماهیه‌لرتصنیف ایدوب فوج فوج طبل وبسورنا ایله الله الله دیو صباح وصدا ایله هر کیجه مشعللر یاقوب شوارع ومحلات استانبولی سراپا کزییورلر » راست کلدکلرندن « سیر وتماشا آچه‌می » تحصیل ایدییورلردی. حتی بونکله‌ده قالمییورلر، وزرا واکابرله‌اغنیانك خانه‌لرینه‌ده کیدییور، چالغیلر چالدیره‌رق قماش وپاره آلییورلردی. آز ویره‌نلر ، ویا هیچ ویرمه‌ینلر اولورسه درحال اللرنده‌کی مشعله‌لری قوناغك شهنشینه دوغری اوزاتییورلر ، امثالی کبی پاره‌ویرلمه‌دیکی تقدیرده یاقه‌جقلرینی سویله‌یه‌رك ایسته‌دکلری قادارپاره قوپاریییورلردی. فقط ایش بوقدرله‌قالمییور، پاره آلانلر دها کوشه‌یی صاپه‌دن ، ایکنجی بر قافله کلییور ، اونلرده عینی تقراتی تکرار ایله صورت جبریه‌ده بخشش ایستییوردی .

آرتیق استانبول خلقی جاننلدن بزمش ، هله زنکینلر صویولوب صوغانه چورپلمشدی . بایرام کلنجه‌عینی حال ، هم‌ده زیاده‌سیله‌تکرر ایتدی . محله‌لرده میدانلرده صالینجاقلر قوروللدی . صدراعظمندن باشلایه‌رك وزرای واعیانی بال مومللری ایله دعوت ایدییورلر ، (صاچی) نامیله یکونلی پاره‌لر ، قیمتلی قماشلر آلییورلردی . ویرمه‌ینلر تهدید ایدیلییور، عادتا زورله آلینیوردی .

بو اختلال واونی تعقیب ایدن رمضان وبایرام مناسبتسزلکلری سپاهی قوپوقلرینی زنکین ایتمشدی . «نیچه وجوه مکروهه ایله جمع مال‌ایلیوب پاپوچ آلمغه قدرتی اولمین چلف وارغاد قطار ومهار صاحبی آغالر اولمشلردی »

باشی بوش قالان بوحیوان مقوله‌سی انسانلربر چوق مناسبتسزلر ارتکاب ایدییورلر ، افعال مکروهه‌یی علناً یاپدقلرندن دولایی عادتا حس مفخرت طویییورلردی :

« نیچه اراذل وبی ادب جاهللر رمضان کونلری نقض صوم واکل وشرب ودخان وشناعت قبیحه ارتکاب ایدوب کیسه منعلرینه قادر اولمزدی . آشکاره مجلس قوروب آلات لهو ورقصی وشرب وفسق ایدوب سوقاقلرده صورت

واوغلانه تعرض ایتمك مثللو نیچه حالات فضیحه‌لری اولدی که ذکری مستهجندر»[١]

بایرام بویله کوروللنیلر ، های وهویلریله کچمش ، یاطیردی چیقاران ، وهای هوی بابوب زنکین اولان حریفلر آرتیق مملکتلرینی اوزله‌دکلرینی بهانه ایله هربری بر طرفه صاووشمشدی . پای‌تخته یالکز زورباشیلر قالمشلر ، اونلرده چیقارلرینه باقمه‌یه باشلامشلردی ، کندیلرینی ملازم باشی یاپدیرمق ایسته‌ین بو زورباشیلر بنه کندیلرندن بعضیلرینك اعتراضلرینه اوغرییور ، بو صورتله بنه کشمکش دوام ایدییوردی . ایچلرندن روم محمد ایله حسن خلیفه‌نك برینه یکیچری آغاسی اولان کوسه محمد خلع مسئله‌سنه مخالفتلرندن دولایی مراد رابع طرفندن مظهر تقدیر ومکافات اولمشلردی. آرتیق اونلر، کندیلرینه ، باخصوص بو لطف عال‌العال پادشاهیدن صوکره دها اهمیت ویرییورلر ، کیمسه‌یی طانییورلردی .

روم محمدده دیکرلری کبی آناطولی‌یه کیتمشدی . آنجه قوزلر قیران ، بو سایه‌ده زنکین اولان بو زورباشلر خاکپای مولاسایه یوز سوردوکی دقیقه‌ده امور آخرت‌خاطرینه کلمش، درحال‌باشنه‌بر سکه‌کچیره‌رك مولوی اولیوبرمشدی.

سلطان مراددہ ایکنجی بر لطفده بولونییور ، مرعش آیالتی کندیسنه توجیه ایدییوردی . محمد ، بو توجیهدن ممنون . آیالت مقری اولان عینتابه کیدییوردی .

زورباشلرك ، زورباشیلرك برر وسیله ایله‌پای‌تختدن انفکاك ایتمش اولمالری قالانلرك‌ده ملازم باشیلك وسیله‌سیله بربرینه دوشمه‌لری مراد رابعك ایشنه یارامشدی . شمدی او ، بو تفرقه‌لردن استفاده ایدییور ، داغیلان نفوذی کندی الننده طوپلامه‌یه چالیشییوردی .

وقتیله ایسته‌دیکنی یاپدیران ، بر اشارتله زورباشلری آرزو ایتدیکی طرفه چویرمن رجب‌پاشا کیتدکچه‌موقع اقتدارندن‌دوشییور، پادشاهك نفوذواقتداری ایسه او نسبتده آرتییوردی . درد‌نجی سلطان‌مراد ، اساساً بو قارغشه‌لقلردن استفاده‌نك یولنی بولمشدی. ألده ایتدیکی کوسه‌محمداونك جوق ایشنه‌یارییوردی.

[١] نیما جلد ٣ صحیفه ١٠٨

او ، بو سایه ده هم اوجاغك ضبط وربطی آلنده بولوندورمه یه موفق اولییور ،
همرده رجب پاشانك اوآنه قادار چوبردیکی دسیسه لره اطلاع کسب ایدییوردی .
موسی چلبینك قتلندن صوکره همان سرایه قوشان ، وماوقعی مبالغه لرله ،
کندیسنك قوندیرمسنه قوشدوغنی اطرافیله آکلاتان صدراعظم ، قتلده کندیسنك
مدخلدار اولمادیغنه سلطان مرادی قاندیرمشدی . حالبوکه یکیچری آغاسنك
بو دفعه ویردیکی معلوماتدن صدراعظمك دسیسه سنی اوکرمندی .

آتیق بایرام کچمش ، زورباللر کیسه لرینی طولدورمش اولدوغی ایچون
عصیان کندی کندینه باصیلدی . آثار اختلالك زوالی نفوذك مقام سلطنته
انتقالله بادی اولییور ، خلقك حقایقی او کرمه یه باشلامسی دماغ نفوذك تقویه سنه
خدمت ایتمك اعتباریله پادشاهك ایشنه یارییوردی .

سلطان مراد ، بو حقایقه واقف اولدوقچه صدراعظمك ازالهسنی قرارلاشدیرییور ، یالکز بر وقت مناسبك حلولنه انتظار ایدییوردی . اختلال
بلوطلری داغیلوبده براق بر یمای آسایش وحضور تقرر ایتمه یه باشلایجه
رجب پاشانك ذات شاهانه یه قارشی اولجه طاقیندیغی اطوار تهدیدکارانه یی تعدیل
ایتمسی ، آز زمان ظرفنده وضعیتی دکیشدیرمسی سلطان مرادك ده نظر
جلبدن خالی قالمامقده ایدی . مراد رابع ، وزیرك بو معامله سندن اونك
حامیسر قالدیغنه حکم ایدییور ، مقصدینی قوه دن فعله چیقارمق ایچون آرتیق
بر مانع کورمه مه یه باشلییوردی . کرچه کوسم سلطان هنوز بر خیاندی . فقط
سلطان مراد بر مدتدنبری خارجده ابراز ایده مه دیکی نفوذ وقدرتی داخلده
کوسترمکدن کیری طورمییور ، بو سببله والده سلطانك نفوذی کوندن کونه
آزالییوردی . بناء علیه پادشاه حضرتلری ایچون والده سلطاندن اندیشه ایتمه سنده
محل یوقدی .

نهایت صدر اعظمك بوینوزی ووردورمایه قرار ویردی ، وشوالك یکرمنی
پدنجی کونی او مقصدله سرایه دعوت ایتدی . رجب پاشا ، دعوته اجابتله
سرایدن یانندہ بر چوق زورباللر اولدوغی حالده حرکت ایتدی . بنیر معتاد
سرای همایونك ایکنجی قپوسندن کیرمجکی صیرده محافظاق وظیفه سنی کورمن

خادملر دیکر قپودن کیرمه سنی ، وذات شاهانه نك اوطرفده کندیسنه منتظر
بولوندوغنی سویله دیلر . معناسنی آکلامادیغی بو اخطاردہ مطاوعت ضرورتنده
قالدی . دخولنده زنجی خادملردن باشقه کیمسه کورمه مه یجه ، یونارك قورقونج
چهره لری کندیسنه پك فنا اندیشه لر القا ایتدی . اساساً دها ایلك احطار
اوکا غریب کلش ، بو ایکنجی حال ایسه او غرابتی بحق اندیشه یه تحویل
ایتمشدی . کندیسنه اضطراب ویرمن تفریسدن دولایی ، اورایه متصل اولوب
پادشاهك بولوندوغی صالونه قادار طوپالایارق کیتدی . [١]

احترام تام ایله یر اوپرکن سلطان مراد حدتله ویوکسك سسله :

— کل برو طوپال زورباشی !

دیدی .

بو خطاب مدهش اوزرینه «جان باشنه» سیچرایان رجب پاشا شاشیردی .
او زمانه قادار هیچ منزله سینده عد ایتدیکی پادشاهك بو آنی ، وآرسلان
واری کوکرمه سی بوتون اعضای بدنی تیترمتدی . خیانتك جزای سزاسی
ترتیب اولونمقده اولدوغنی آکلادیغی ایچون منزللانه یالوارمه یه قویولدی :

— حاشا پادشاهم ! والله وبالله پادشاهمك رضاسندن طشره ذره قدروضع
وحرکتم یوقدر .

دییور ، حالا تبرئهٔ ذمته چالیشیوردی .

لکن ، دریای غضب شهریاری بر مرتبه متلاطم اولمشدیکه بر وجهله
تسکینی ، ممکن اولهمییور ، حتی اونك سویله دکلری تشدید غضبدن باشقه بر
شیئه یارامییوردی .

— بره کافر آبدست آل !

حکمی سرایك طاوانی پاطلادمجق برشدتله دهان پادشاهیدن صادر اولدی ،
ویونی ده :

— شوخائنك تیز باشی کسك !

امری تعقیب ایتدی .

[١] هامر جلد ٩ صحیفه ١٤٨

سلطان مرادك « آبدست آل » دیه‌سی اونك برکستاخلغنه مقابل ایدی .

زوربالرك آیاق دیره‌یرك آیاق دیوانینه جیقارتدقلری زمان هنوز صدر اعظم اولمامش ، وفقط داماد براولمق دولایسیله سرای همایونده غرض اندام ایتمش اولان رجب پاشا ؛ کندیسنه بویله برتوجهده بولونمشدی .

ایشته شمدی حدتی اوزرنده ایکن اونك حیاته وداع ایچون حاضرلق کورمه‌سی مقامنده اولان بوستمنی اوتوتمامش ، طاشی تام یرنده ، همده پك آغیر برصورتده یرلشدیرمشدی .

سلطان مرادك صوك امرینی اجرا ایده‌جك جلاد آرامدی ، بولونمادی . نهایت زلفلی بالطه‌جیلر کند آتمشلر ، بوصورتله وزیرك حیات صوریسنی سوندورمشلردی . آلت احناق اولان ایپ بوغازنده اولدوغی حالده برحصیره صاریلی اولان نعشی سرایك دیش قپوسنده بکلین زوربا باشیلرك اوکلرینه فیرلاتیلمشدی . هیچ تخیل ایتمه‌دکلری بو منظره‌اونلری فنا حالده تیتره‌تدی ، او دقیقه‌ده هپسی بر طرفه صاووشدی .

مراد رابع ، اقتداری تماماً النه آلمش ، حتی سپاهیلره هیچ بر خدمت ویرمه‌مك ایچون صدر جدید طبانی یحیی محمد پاشایه خط همایون کوندیرمشدی . بونی خبر آلان سپاهیلر سلطان احمد میدانینده تجمع ایتدیلر ، وپادشاهك حقسز اولان بو امرینی پروتستویه قیام ایلدیلر . بو حرکت رجب پاشانك عزلندن یکرمی ایکی کون صوکره واقع اولیور ، واوکون « هامه‌ره » ك دیدیکی کبی « نجم قدرت مرادینك بخار عصیاندن قورتیله‌رق ، دها صاف برافق اوزره سنده لامع اولدیغی خاطره‌لرده قالمه‌جق قدر اونك ایچون قیمتی حائز بولنیوردی » .

سلطان مراد بو دفعه اولکی کبی اونلرك سرایه کلمه‌لرینه ، وکندیسنی تهدید ایلمه‌لرینه میدان براقمادی . اوکون درحال سنان پاشا کوشکنده آیاق دیوانی آمر ایتدی ، علمانك ، یکیچری وسپاهیلرك اك ایلری کلنلرینی دعوت ایلهدی . مدعوینك اثبات وجود ایتدکلری ذات شاهانه‌یه ابلاغ اولونجه کوشکی بالتشریف (اطیعوالله واطیعوالرسول) آیت کریمه‌سیله باشلایان بر نطق ایراد ینه باشلادی .

مراد رابع ، عصیانلرك مملکته اولان مضرتلرندن اویله حرارتله بحث ایدییوردی که سامعین بلااختیار کندیسنی آلقیشلامه‌یه مجبور اولییورلر ، واونك سوزینی طوتمه‌جقلرینه ، مفسدلره یوز ویرمه‌یه جکلرینه همان اوراده یمین ایدییورلردی . یونك اوزرینه پادشاه حضرتلری امر ایدییور ، آلنده کاغد قلم طوتان علامه شیخی افندی جریان حالی وصداقتی حاکی ضبطی وجوده کتیریییوردی .

نهایت سپاهیلره توجیه خطاب ایتدی ، وکندیلرینی فنا حالده آزارلادی . اونلرك ده اکثریتی پادشاهك حرکتی تصویب ایدییور ، ایچلرندن اعتراض ایتمك ایسته‌ین بر قاچ کیشی‌یی کندیلری « الماکبی باشلوی اوزرندن الدن اله رد ایدوب سویلتمیوب مجلسدن طشره » چیقاریییورلردی .

سلطان مرادك بو تدبیری فائده بخش اولدی ، و« غلو ایدن » سپاهیلر یرلی یرینه طاغیلدی . بو حال پادشاهك نفوذینی کوسترمش ، زوربا باشیلری جدی بر صورتده دوشوندورمشدی . فقط دردنجی سلطان مراد ، بو ایشك آرقه‌سنی براقمییور ، ویردیکی امرله أله‌کچن زوربا ومفسدلری بوغدوریییوردی . اجرا آتنه قارشی کله‌جك بر قوت اولمادیغنی کورونجه آرتیق سربست بر صورتده وزرایه دیوان عقد ایتدیریییور ، شقیلرك ازاله‌سنه حکملر ویریییوردی . ایشته بو سایه‌ده اوزمانه قدر ایچه یالا صالالایان چین علی ، سقا محمد وتوابعی برر برر یقالانیور . وبوغوله‌رق لاشه‌لری دکزه آتیلییوردی . بوتون سپاهی رؤسای دفترلره کوره الده ایدلدی ، برر برر قتل اولوندی . نفرلرك جزیه دفترلری ویرلمییور ، بوکا بدل آلتمشر غروش غلامیه ویریلییوردی . سپاهیلر یکریکرینه لطیفه ایتدکاری زمان : « آلدکی آلتی پی ؟ » دییه‌أ کله‌نیورلردی . برقاچ سنه صوکره غلامیه‌لرقالدیرلمش ، سپاهیلره علاقه‌دن باشقه بر شی ویرلمه‌مه‌یه باشلانمشدی . [١]

ایشته (٣٠ ذی‌القعده ١٠٤١) تاریخی سلطان مراد ایچون بو صورتله حقیقی جلوس تاریخی اولییور ، و آنحق بو تاریخده تختی زوربالرك آلندن فتح ایتمش بولونییوردی .

[١] قادینلر سلطنتی جلد ٢ صحیفه ١١٨

سلطان مراد، مرکزده بویله شدید اجرا آتده بولوندوغی، واك کوچوك
بر فتالفه جرأت ایتمش اولانلرك بیله جزاسی ترتیب ایتدیرمکده اولدوغی شو
صیره ده دها اول داغیلمش، یاخود بو اجراآت شدیده اوزرینه بر تقریب
ایله صاووشمش اولانلرك ازالهٔ وجودلری ایچون آناطولیده وروم ایلیده کی
آیالت والیلرینه امر ایدییور، اونلرك ده بر بر وجودلری ازاله ایدیلییوردی.
حتی بونلردن نفوذلی اولانلرینك تدمیری زون بر خیلی صیقینتیلر چکلدی،
یاغی حربلر یاپیلدی، فقط همپسی بر بر یقالانوب اعدام ایدیلییور، مملکت
بو صورتله لوث وجودلرندن تطهیر ایدیلییوردی. بو اجراآت سایه سنده بر
چوق زماندنبری نعمت آسایشدن محروم اولان وطن آرتیق سلامت کونشنك
دوغدوغنی کوریییور، زوربالر، قاتلر آلنده ایکیم ایکیم ایکه بن ارباب ناموسك
جهره لرنده شرارهٔ مسرت لمعه پاش اولمایه باشلییوردی.

مراد رابع، پای تختده یالکز سپاهی زوربالرینك وجودلرینی اورتهدن
قالدیرمقله اکتفا ایتمهمش، دها بعض شدید اجراآته کیرشمشدی. پادشاه
حضرتلری امرلرینك حرفیاً اجرا ایدلدیکنی، هیچ بر طرفدن مخالفته معروض
قالمادیغنی کوردوکچه ایشی آرتتریور، کیجه لری تبدیل قیافت کزه رك ویردیکی
امرك خلافنده حرکت ایدنلره مصادف اولدوقچه بلاسؤال اعدام ایتدیرییوردی.
تلوثیسنده سوز سویله یه جك بر قوت اولمادیغی ایچون زمان زمان دیتدکچه کیفی
امرلر ویرمکدن، واوقبیل اوامره حرفیاً مطاوعت ایتمهینلری اولدورتمکدن
کری طورمیوردی. نته کیم برآقشام بویله کزرکن خواجه پاشا امامنك اوغلی
یاسودن سوکره فنارسز تصادف ایتدیکی ایچون معیتنده کی آدملره همان اوراده
اولدیرتمشدی. بو معامله فنارسز جیقیلماماسی حقنده ویردیکی امرك طوتولمامسندن
ایلری کلمشدی.

دردنجی سلطان مراد، کیتدکجه نفوذ واقتدارینی سوء استعمال ایدییوزدن
قهوه لرك قپادلماسی، توتون ایچیلمه مه سی امرایتمه سی بو قبیلدندی. کندیسی
بالذات دولاشیر، توتون ایچنلری درحال اولدیرتیر، حتی باچالری قوقلایه رق
توتون قوقوسی اولدوغی بهانه سیله بر چوقلری ده کوروانی به کیده ردی.

بو حال مملکتده جاسوسلغك ده تورمه سنه سبب اولمشدی. چونکه بعض
کیمسه لر پادشاهه یارانمق فکریله، اوته کینك بریکینك خلاف امر عالی حرکاتی
اخبار ایدییورلر، وبوندن دولایی مظهر تلطیف اولییورلردی.

سلطان مراد، بغداد سفرینه کیده جکدی. اونك بر املی ده بغدادی قور-
تارمق، وانه قدر خیلی جرأت کوسترهن ایرانیلره بر درس تأدیب ویرمك
ایدی. بو مقصدله از نیقه کیتدی، اورادهکی بوللری بر پارچه خراب
بولدوغی ایچون قاضیی درحال اعدام ایتدیردی. پادشاهك بو معامله سی
ذاتاً وسیله جوی اعتراض اولان علمانك اعتراضاتنه بادی اولییور، غیبوبتدن
بلاستفاده پای تخته عایهنده خیلی کفتکولر میدان آلییوردی.

حتی شیخ الاسلام افندی علمادن برذاتك قتلی مسئله سنك عدم خشنودی یه
بادی اولدوغندن بحثله منع تکرری ایچون اوغلنه نصیحت ایله مه سی حقنده
والده سلطانه برمکتوب بیله یازمشلردی. فقط حسن نیتله حرکت ایده ن اخی
زاده حسین افندی بو مکتوب وسیله سیله اتهام آلتنه آلندی. چونکه بوئی
متعاقب بعض اخلاقسزلر کوسم سلطانه مراجعت ایتمشلر، باشده مفتی افندی اولمق
اوزره علمانك سلطان مرادی خلع ایچون تشبثده بولوندوقلرینی خبرویرمشلردی.
بوندن تلاش ایدن والده سلطان «بنم سلطانم، عجبا اوزرمکله سز. جلوس تدبیری ایچون
سوزلر وجمعیتلر اولمقدهدر» یولنده برمکتوبله کیفیتی مرادرابعه بیلدیرمشدی. سلطان
مراد، بومعلوماتی آلینجه درحال پای تخته عودت ایدییور، شیخ الاسلامی
عزل ایتدیرییور، سوکره بونکلده اکتفا ایتمه یه رك آرقه سندن اعدامی ایچون
آدملر جیقاروب آیاستفانوس جوارنده کندیسنی بوغدیرییوردی. مرادرابع،
کیتدکجه ظلمی آوتدیرییوردی. یولی کسدیکی، عزیمتنه مخالفت ایتدیکی بهانه سیله
الندهکی اوقله آرایه جیلی اولدورییور، بوقبیل کولونج امرلرینه مخالفت ایتدی
دیه بعض معصوملرك دریلرینی بیله یوزدوریییوردی.

پادشاهك بولزومسز شدتی هرکسی بیلدیرمش، بر چوق شکایات وقوعنه
سببیت ویرمشدی. فقط بونلری دوشونمییور، متصل بویله غریب غریب امرلر

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

ویرمکدن ، وبخالفی حرکت کیمدن صادر اولورسه اولسون اعدام ایتدیرمکدن چکینمییوردی.

سپاهی زوربالری حقندهکی امرلری مملکتی تسکین ایتمش ، هرطرفده تمنویتی موجب اولمشدی . فقط فائدهسز اولان صوکرهکی حرکاتی نفرتی جلب ایتمکدن خالی قالمییوردی .

نهایت پادشاه تکرار ایران سفرینه کیتمش ، و «روان»ی فتحه موفق اولمشدی. بوظفر اونك غروریتی تزیید ایدییور ، عادتا قابنه صیغامهیه حق بر حاله کلمش بولونییوردی . بومظفریتلر ، بوموفقیتلرله برابر ذهننه کیرمن قورد اونی راحت ایتدیرمیوردی : خلع .

بوظفری اوقوردی کوکلندن جیقارمق ایچون وسیله عد ایتدی . پای تختنه مژدهٔ موفقیتی کوتورمك اوزره کوندهردیکی آدملرله زوالای شهزادهلرك اعدام حکمنی ده برلکده کوندهرییوردی . شهزاده بایزید ایله سلیمان باشقه والدهدن طوغمشلر ، واوزمان یکرمی بشر پاشلرینه کلمشلردی . هرایکیسی وقتلرینی علم ومعرفت تحصیلیله ، ادمانلرله کچیرییورلر . پادشاهك ذهنندن کچیردیکی شیلری خاطرلرینه بیله کتیرمییورلردی .

حتی زوربالرك اصرارلریله آیاق دیوانینه کلدکلری زمان بیله بونی آچیقدن آچیغه رد ایتمشلر ، کندیلرینی الیم برعاقبته کرفتار ایدهجك اولان بویله بر دوشونجهدن اوزاق قالدقلرینی کوسترمشلردی .

فقط سلطان مراد اویله دوشونمییور ، اونلرك بویله براسل بسلهمه دکلرینی بیلدیکی حالده بونلرك وجودینی کندی بقاسی ایچون مضر تلقی ایدییوردی . ایکی اوچ دفعه خلع شایعهلرینی طوپلمسی ، وایلکنده زوربالرك بونی یوزینه قارشی سویلهمهسی اوندهبویوك برتوحش اویاندیرمش ، بقای سلطنتی ایچون اونلرك حیاتی فضله ولزومسز حتی مضر کورمهیه باشلامشدی . ایشته قتل حکمنی بویله برحالت روحیهنك تحت تأثیرنده ویرییوردی .

استانبول خلقی مظفریت خبریله سرمست اولورکن شهزادهلرك اعدامی ایچون امر آلان بایرام پاشا ایله بوستانجی باشی ده بایزیدایله سلیمانی کوزیاشلری

دوکمرك بوغمشلردی . اونلرك بوالیم عاقبتلری هرکسی متأثر ایتدی ، برکون اولکی ذوق ونشئه غملی برکدر والمه منقلب اولدی . (١٠٤٥)

سلطان مرادك بوظالمانه معاملهلری آرتیق هرکسی بیقدیرمش ، زوربالرك ازالهسنده قازاندیغی توجه ومحبتی تماماً غائب ایتمشدی .

مراد رابع ؛ روان سفرندن عودتده ترتیب اولونان عظیم آلایلرله استقبال ایدلدی . استانبوله عودتدن صوکره ینه غریب غریب امرلر ویرییور ، بالخاصه قتلی دوام ایدییوردی . سلطان ، پای تختنه معاودتیده شهزادهلری اولدورلمش بولدوغی ایچوی ممنون اولمشدی . فقط قاسم ایله ابراهیمك موجودیتی اوکاینه داغ درون اولمقدن خالی قالمییوردی . شیمدی ده دوشونجهسی بونلری یوق ایتمك ، تماماً یالکز قالمقدی . بویله جه ایکی سنهیه قریب بر زمان کچدی. استانبول وآیالاتده مظالم ایقاع اولونمقله برابر عسکرلکجه برخیلی تشکیلات وجوده کتیرمکدن ده خالی قالمییوردی. هله صوك زمانلرده بغدادی ضبط ایتمهیه عزم ایتدیکی ایچون تشکیلاته یك زیاده اهمیت ویردی ، خرستیانلردن دوشیرمه اصولیله تدارك ایتدیردیکی چوجوقلرله یکیچریلرك عددینی آرتیردی . آنجق بودفعه شهزادهلرك ایشنی بیتیرمهدکجه سفره کیتمك ایستهمییوردی. ایلك بهار حلول ایتمك اوزره ارلدوغی ایچون تدارکاته فضله کرمی ویردیرمش ، ومتعاقباً « متکسف اولدوغی آثار ذکادن دولایی قورققده بولندیغی سلطان قاسم نامندهکی برادرینی اعدام ، ایتدیرمشدی . (٢ شوال ١٠٤٧) [١]

بوشنیع جنایتك بیرامده ، ینه هرکسك اجرای سرور ایلهدیکی برزمانده ارتکاب اولونمسی بین الخلق ایچهدیدی قودیغی موجب اولدی . فقط سلطان مراد اونلری دوشونمییور ، او ، یالکز کندیسنجه تهلکهلی عد ایتدیکی برموجودی ازاله ایتدیکندن دولایی ممنون اولییوردی .

برسنه صوکرهده خاقان مخلوع مصطفی بعضیلرینه کوره اجلیله وبرطاقلرینه نظراً مسموماً وفات ایتمش ، وامرادرابع بوخبری آلمقله منشرح البال اولمشدی. (١٠٤٨)

[١] هامهر جلد ٩ صحیفه ٢٣٧

سلطان مراد رابع بغدادی فتح ایتمش ، وفاتح بغداد عنوان مفخرتنی قازانمشدی . فقط دها استانبوله دونرکن تقریس عاتی اوندهده باش کوسترردی . آنجق خلقی شدیداً منع ایلهدیکی عشرت استعمالنه کندیسی پك زیاده انهماك کوسترییور ، (میرکونه اوغلی) ایله کیجه کیجه کوندوز عیش ونوش ایلییوردی . اطبا کندیسنی عشرتدن منعه چالیشیورلر ، فقط ترك ایتدیرمهیه بردرلو موفق اولهمییورلردی .

نهایت خسته لق کیتدکجه شدت کسب ایتدی . حیاتندن کندیسی دهامیدینی کسمهیه باشلادی . بویله اولدوغی حالده کندیسنك اشغال ایتدیکی تخته ولو اولدکدن صوکره اولسون دیکرینك اوطورماسنی چکمییور ، خاندانك یکانه وارثی اولان شهزاده ابراهیمك ده اولدورولهسی ایچون امر ویرییوردی . فقط کوسم سلطانك برتدبیری شهزادهیی أولومدن قورتاردی . والده سلطان اوغلنه ابراهیمك أولدیرلدیکنی بالواسطه خبر ویردیرمش ، فقط نعشی کورمك آرزوسی اظهار ایدنجه شاشیرمشدی . نهایت اونك ایچون ده برتدبیر بولدی . حکیملره قرداشنی اووضعیت ألیمده کورمهسی موافق اولهمایه جغنی سویلتدی .

حابوکه سلطان مراد یوکا قالییور ، قالقوب کورمك ایستیوردی . فقط بی مجال اولدوغی حالده یره دوشدی . آرتق کندینی غائب ایتمش ، وآز زمان صوکره وفات ایلهمشدی .

سلطان مرادك وفاتیله شهزادهلرك قتلی عادت شنیعهسی ده ختامه ایریبیوردی .

T. C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ صوك
İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi

اعتذار . سه تسهیل قرائت مقصدیله تلفظ اولوندوقلری کبی یازیلش اولان تورکچه کلهلر ـ الجاآت ضروریه تحت تأثیرنده اولهرق ـ مختلف شکل وصورتده قالدیقندن دولایی قارئین کرامك عفوی نیاز اولونور .

ÖZGEÇMİŞ

ADI : DURAN

SOYADI : SEZER

BABA ADI : HACI ÖMER

DOĞUM YERİ : KAYSERİ

DOĞUM TARİHİ : 21.05.1979

1979 yılında Kayseri'de doğdu. İlköğrenimini Talas'ta Anayurt İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini ise Talas Atatürk Çok Programlı Meslek Lisesi'nde tamamladı. 2002 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Evli ve bir çocuk babasıdır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Tel : 0352 431 16 71

Cep Tel : 0536 212 34 94

E-mail :duransezer@mail.com.